

ПУТОШИС
ДЕЛА ПРАВЕ
- СТАРЕ -
СРБИЈЕ

I. СВЕСКА

од

М. С. Милојевића,

ДЕЛО ЈЕ ПОМОГЛО СРП. УЧ. ДРУШТВО,

а издала главна. срп. књижара

Јована Д. Лазаревића

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1871.

САДРЖИНА I. СВЕСЦИ ПУТОПИСА.

I. ГЛАВА.

Полазак, пут до Смедерева, туђи поданици у кнежевини, криумчарење на вишничкој скели, Веоград и његове старине.

II. ГЛАВА.

Смедерево, његова старина, име његово и значај му, народна песма.

ГЛАВА III.

Натпис код Марковачке цркве; алексиначког манастира св. Стевана; Крушевац са народном песмом и спомен о скором ослобођењу испод турске власти; св. Роман и Љубостиња манастири; урвине Сталаћа.

ГЛАВА IV.

Карановац са једним новијим писменим спомеником; Жича са своим старинама; Студеница са своим старинама и остало.

ГЛАВА V.

Српска и турска граница, караула и ђумрук турски, пут до Куршумлије, старине уз пут, Куршумлија и преноћиште у њој, старине цркве св. Николе, пут у Приштину, старине уз пут, нахија куршумлиска и њени становници, ханови, пепељевачки или добањски и подујевски, черкези, одело, обичаи и т.д. вођ чича Сумбер, његове приче, сретај са мутасерифом нишким и секретаром му бугарином и т.д.

ГЛАВА VI.

Приштина; њени становници и старине; Грачаница, њене старине и хрисавуља; њена новија и садања судба; Јањево са своим старинама и становницима: Косово поље, битка косовска и остатци од ове; тулбе Муратово и старине око њега; народонасељење приштинске нахије и по које старине у њој, народне српске песме и I. шкипска.

I. СВЕСКА ПУТОПИСА

ПУТОПИС

дела "Праве Србије" од многих сада тако зване "Старе Србије".

Пре саме ствари, неће бити сувишно, ако ово, што иде, напоменемо:

1. Да нас је високо-учена и поштовања достојна старина, претседник Српског ученог друштва, г. Јанко Шафарик, садањи члан државног савета, понудио: "да одемо у Дибарску нахију старе или као што рекосмо "Праве Србије"- и тамо да опишемо обичаје, и препишемо песме, -нарочито сватовске, племена тако званог "Мије" или "Мијаци", које се од свију српских и славенских племена, како у обичајима, а нарочито сватовским, тако исто и у језику, разликују". Ову понуду ми смо у два маха одбијали, из узрока: што смо већ две књиге: "Збор песама и обичаја укупног народа српског, I обредних, а II сватовских" издали, добивши доста грађе из истог племена "Мијака;" што смо желели да још кô да овом пољу поради, а нарочито од способних и ученијих људи; што смо имали започетих других послова и што смо хтеи да се ова ствар строжије и са већим силама, и по знању и лицима, изврши. Али, кад нас исти господин извести: "Да се нико не прима тако опасног посла, па ни од млађијих наших људи"; ми смо га се радо и свесрдо примили обгрљивши га, тако рећи, оберучке. Ми смо и сами, још пре неколико година, сагоревајућом љубављу, ово желели и више пута молили наше владе: да нам допусте, о сопственом трошку, обићи свете земље српске; но да не губимо права чиновнишка. Али високе владе наше, имајуће и сувише разлога, а нарочито: "да ће овакав дут пасти у очи и тумачити се не с такве научне, но с тачке политичке", одбијале су нас; те ми тако, и с тога, не могосмо жељи нашој за доста учинити.

2. За овај пут одређена је била сума од 80. дук. ц. По примљеној суми ваљало нам је се одма кренути, како би о Петровудну били у Галичнику поменуте нахије, у ком је тада било 7. свадби. У путу разабравши: да ће на Петровдан у Галичнику бити само 7 свадби, а 8. на св. Илију, и да ће у Лазаропољу на св. Илију бити 32; ми нисмо хитали, нити смо право ишли у Галичник, као што ће се из путовиса видети; него смо, ради могућих, свестраних описа, светих српских крајева, о једном трошку, а већој муци, гледади: да што више видимо, опишемо, разаберемо, познамо, прегледамо, изљедимо, прибележимо и т. д. Према овоме дакле, а и по дужности наводимо:

3. Да ће читаоци овог дела наћи само чисту, овејану и сваковрсну грађу — у колико је ова сабрана, прегледана, описана и изљедена — наше народности садање и прошле; наћиће остатке књижевности наше прибележене онако, какве су се нашле; имаће чисте и јасне преписе ове и осталог онакве какве су нађене, сачуване и т.д. без да је се игде што: додало, променуло, одузело, изменуло и т.д. А за овакав свој путописни зборник држи: да му и није нужда, а и немогуће је по готову, све ове разноврсне грађе поделити и сваку у своје врсте, по значајима, ставити и уврстити. С тога ће дакле сборник овај обухватати сваковрсну и различиту грађу, без икаква обзира на њену несложност и неодносност једне према другој. Једино што ће у њему бити досљедности, то је; што ће прођени простор тачно и слѣдствено, један за другим, по времену и месту, у ком је прођен, обележити се.

4. Како смо идући у "Праву Србију" и враћајући се из ове, пролазећи кроз данашњу нашу "Кнежевину Србију" а пре неколико десетина година само "Пашалик београдски", и у овој којешто и којегде прибележавали понешто, што је или непознато или као познато, али непотпуно: или другчије схваћено: то ћемо и ове прибелешке у овај исти зборник, као нераздвајно цело, уврстити, и то пре прибележака у "Правој Србији" учињених. Ове прибелешке слажу се са првима, што се уређења тиче у свему, изузевши само време и прођене просторе. Време је прекидано путовањем кроз "Праву Србију" као и прођена места, Али, да неби чекајући и дуже прибелешке из "Праве Србије", још више дангубили, решили смо се: да прибелешке из Кнежевине, пре одласка у Праву Србију, и после повратка из ове, ставимо напред, пред прибелешкама из "праве Србије". Ово једино чинимо с тога: што су све прибелешке учињене у Кнежевини, у овој и остале, код извесних власти и пријатеља; што су нам, по повратку нашем, одма и послате, те су се могле прво и урадити. Од добивене попутине у 80 дук. ц. које за 2. коња, самаре, одело и т.д. потрошено је 33 дук. ц. те нам је остало само 47 дук. ц. за пут. Ова је, као и бивша цела од од 80. дук. ц. сума била врло мала, за овако огроман пут и трошкове; али нас је сагоревајућа љубав, спрам свега оног што је некада било српско, приморала, да учинимо намишљено. Ми смо се кренули, са челичном и надљудском вољом: или скупо, и што може бити скупље, дати главу, или видети некадашњу славу и величину српску, са њеним светињама и узвишеностима, а садању црну и чемерну гробницу, јадне, непрежалиме, неоцениме и неисплатиме урвине, некадашње -силе и моћи, светих, дивних и непостижних, краљева, царева и владоаца српских, са старим већ умрлим српским народом ?

Покрај поменутих 47 дук. ц. коња са самаром,— јер је други са свом ормом уступљен пратиоцу и вођи нашем — и осталом ормом; беше у нас још једна једина потпора, телесна, узданица, и осветница, шестометна пушчица — револвер— са сестром дугом, и кратком запојасницом. Да ње, ове дивне и тако рећи свемоћне узданице, не би; остале би многе ствари невиђене и непреписане. Уздајући се у њу, ми преписивасмо и онда, кад се дивљаци ватаху за кундаке своих пиштоља и кад ове и запињаху. Осим ових телесних помоћница и узданица, беху у нас још и две духовне и то једна за Кнежевину, а друга за ову и бившу царевину и краљевину српску, Па кад напоменусмо све што имасмо и са чим пођосмо, држимо, да неби било лепо, кад и те две духовне помоћнице неби напоменули и казали. Ово нарочито велимо, да неби било лепо за рад наших будућих путника, ако се ти крајеви наши, и те силне земље наше, за грехе наше и наших старих, по нашој несрећи, боже сачувај и сахрани, неби што скорије и брже присајединили дан: Кнежевини и са овом саставили, под влашћу и династиом нашом, једно велико цело царство или бар краљевство српско.

Никоме на свету, па и највећијим непријатељима и душманима нашим, не желимо овакво путовање, са овим осећајима и под овом влашћу наше рођене браће и сопствене земље; али ако се то, по највећој несрећи нашој, мора, онда нам је једина и највећа жеља: да се наши научењаци, а нарочито млађији, не само, као што то у нас по несрећи бива, увећају десетинама; но у стотинама разуђу по свима нашим земљама, ове изследе и опишу у сваком погледу. Ово је једино и највеће средство, ван сајединења, да се боље сдружимо и познамо, да се једном бар духовно сратимо и сљубимо, кад није среће да је то телесно и државно. Овим ће се јединим размрсити све сплетке и интриге, којима су нас сви народи европски непријатељски и пријатељски, са свима својим лажним научењацима, као паук мушицу, обавили и уплели. Докле год ово неузрадим, ми ћемо по речима Далина и Стринхолма шведских, а скоро тако исто и Вебера општег историка: "по своме сопственом незнању и глупости, нарочито своих учених, вечно своје сопствено држати за туђе, а туђе за своје сопствено и једино; те тиме и показивати своје сопствено грдно и највеће незнање. — Помињате духовне две помоћнице ове су, и то:

I. "Објава.

Којом препоручујемо дотичним властима да г. Н. Н. који полази ради изтраживања старина српских по Србији, не само никакве сметње у том путу не чине, но да му колико могу и на руци буду.

№ 2057
2. Јануара 18 ... год.

Министар просв.
и црк. дела.
Д. Матић.

II. "Објавленије.

Г. П. Н. — полази на пут за време одмора, да као научен списатељ по поруци нашој посети старинске цркве и манастире по свима крајевима нашега народа и опише ове задужбине и богомоље народне у сваком обзиру ради историје наше православне цркве.

Зато препоручујемо настојатељима манастирским, свештеницима и благочестивим христианима, да овога путника примају и показују му све што се тиче цркве и манастира, и ако се гди налазе старвиске књиге да му их покажу, те да их он види и опише, као старине ради научног, испитивања ученог света.

Надајући се на побожно свештенство у Србији и изван границе њене и христијане по свима крајевима, где живи наш православни народ, да ће учинити могућу услугу овоме путнику, призивљемо на све њих благослов Господа Бога и Спаситеља нашега Исуса Христа.

8. Јунија 18 ... год.
у Београду

Архијепископ београдски и
митрополит српски
"Михаил".

Ово су дакле те две духовне ваше узданице и помоћнице! Као год што без оне прве телесне шестометне и друге две, нисмо могли много чинити; тако без ове последње, не би учинили ни 1/3 онога што смо учинили. Хвала наша, нашег несретног и угњетеног народа и потомства, — ако смо

му икакву услугу овим учинили — остаје г. претседнику друштва, а нарочито преосвећеном г. митрополиту, што нам даде ову препоруку.

Ово оволико држали смо, да је нужно било казати, као и то: да је сва и сваковрсна грађа, у овом сборнику на најбржу руку, са многих неодоливих узрока, урађена; с тога нека нам се извине многе и огромне погрешке.

І. ГЛАВА.

Полазак, пут до Смедерева, туђи поданици у кнежевини, криумчарење на вишњичкој скели, Београд и његове старине.

Јуна 10. 18.. год. беше јутро, -дана тога- одвећ пасмурно, натмурено, туровно, и одвећ мочарно. Још при расвитању своме показиваше, да су се обманули они, који очекиваху, благи, топли, прозрачни и весели осмех његов, на овај божији бели свет. Сам рођај, прекрасног и јасног сунашца, показиваше: чезњу, страх зебњу, трепетање и лебдење неко, у страховитим грчевним потресима, који се осећаваху на мочарној и влажној црној земљици, у последњим крајцима београдске паланке — вароши — Ова његова узнемиреност, страховање и потајна дрхтавица, и није била тек онако узалуд, беспослено и неосновано замишљена; јер га са свију страна опкољавашу густе и скоро непрозрачни загасито црнкасти облаци. Тек би га једни обкољавали, пролазили грозећи му, својим силинама и снагама, својом влагом и потмулом тморном помрчином, а други би већ наступали и тако исто само са већом жестином и срдњом пролазили.

На све ове нисам се толико ни обазирао са моја 3. друга у колима и кочијашем четвртим. Али ме је највише занимао сјеверни, вечно смешећи се и обкољавашући сунце облак, који се овоме продаваше под именом, братства, љубави, сродства и т.д., а овамо га све више и више упетљаваше у своје црне и грабљиве, срце парајуће, нокте. Он изгледаше пред тужним и плачним сунашцем, у његовој борби и муци противу таме, злобе, јада, чемера, робства, туге и сваке несреће, као најуслужнији пријатељ, најрођенији братац, највећији заштитник и покровитељ, бранич, и обдржилац; а овамо му све више и више, под најлепшим и сладкоречивијим изговорима, најсроднијим и пријатељскијим облицима, одузимаше снаге и моћи; свега више и више подкрадаше и прождираше, одузимајући му светлост и видело, а самим овим унижаваше га и опуставаше угурујући, у празнине, некада бивше напуњене моћи, видела и знања, своје густе, црне пуне влаге и ладноће вале.

Јадно и чемерно, тужно тек у свом рођају, сунашце, иза густих, туровних и тамних, пуних влаге, хладноће, зависти, прождрљивости и себичности облака, виђаше се као најдивнији и најневинији створ свемогућег. Оно час једноме, а час другоме, пружаше своје млађене и слабачке ручице, своје, детињасто анђелско светлеће се у свима дивотама и красотама, какве је само свемогући и свезнајући, свемудри могао створити — лице; час једнима, а час другима, показиваше у пуној својој невиности и доброти; час једнима, а час другима, одкриваше своје преиспуњено свима благама, поштењама и добротама срдашце, у пуној својој наготи; час једнима, а час другима, без икаква зазора и лукавства, показиваше све своје добре намере: бити окружавајућим га више, но себи од користи; ама заман све чињаше; заман све то беше; заман права, чиста и света искреност и љубав спрам свега и свачега; заман искрена и моћна жеља озарити све и сва божијим светом и виделом, најсавршенијим створом и украсом његове моћи и премудрости; заман беше јасно — бело и светлеће се надземном светлошћу и лепотом лице; заман млађане и невине, дивне и најблагородније и користније свима и свему, прекрасне божанствене ручице: црни облаци под именом: дружбе и пријатељства, сродства и љубави чисте, братства и најчистије срдачности, све га више и више ждераху па напослетку и прождраху. Непрође дуго од овог кобног, и не, најправеднијег, удеса поднебесног, надземног и наземног, а црни и прождрљиви утвори божијих створова, себични и безосетни за свако право и правицу, сродство, љубав, братство, искреност, па и питоме одношаје - облаци, обмоташе га својим тморним, тленим и загушљивим влажним валовима, — заклонише и прождрете.

Све се то сврши на ужасном преступу и неправди, са којег најсавршенији створ, највећи украс свепогодности и премудрости Божије, највеће красило овога света, у место јасно светле светлости и видела, опушташе бело бледе, па бело жућкасто бледе, и, напоследњу тамникасте, сенке видела и светлости своје. За овима је се, а над главама наземних створова, вила густа и непрозрачна, тешка и влажна маглуштава једноставна облачина, кроз коју почеше падати ситне, честе и студене капљице, за живота и видела заплаканог, а при смрти и тамнини плачућег сунашца, — његово јасне и бистре сузице, које зовемо, дажда или киша. —

Крај мене сеђаше друг мој до Смедерева, ниже овога брат наш по крви и вери, криумчар из Србије под Немцо-Мађарима, — али не по занимању и одношају; јер први беше само у тој разлици спрам њега: што над њим владаху османски Турци и Шкипи мухамеданци, са оступницима Србима мухамеданцима, а над овим последњим, аустријски Немци, Маџари и своја рођона до-такође одпавши од вере и народности, браћа. Некада прве врсте и броте бивши, а сада од силног умора и много промењених господара и претрпљених управа и господства разних над собом — и можда доста преживелих година, — два сипљива коња, нашег кочијаша, и сами туровни и зло расположени, тромо и олако извлачише своје некада челично чврсте и брзе, а сада разклимлаване троме и изнемогле ноге, из житког глиба и блата, које поста с месом црне земљице и сузица сунашчевих. Сам господар коња, као и другар из Србије под осман: Турцима, беху и сами до зла бога хрђаво расположена.

Шта више и сама кола не радоваху се нашем путу и путовању; што је се дало приметити из њихових, потмуло, труњадовито, крчкарајућих уздисаја, који су, са остарелости и уморности, при сваком наступају на најмањи камичак, све већи и већи, али нејачи и сдабији, бивали. Сам кочијаш, са својим непрестаним климатањем главе, ударањем овом час на једну час на другу страну, показиваше; да није далеко утекао ни од коња ни од својих кола, што се умора, лабавости, тромости и санљивости тиче. На лицу мога сапутника из Србије под османским Турцима, и ако је ишао своме завичају, вирила је, туга и жалост, зебња и страх, ужас и највеће црнило; док су се готово те исте мисли и по мојој глави мутљале.

Ја сам сам био препун: нестрпења, зебње, чезње, радости, туге, милине, горчине, преузнашаја, несрећа и бог те пита какве се још нису глупости и памети суљале и мотале по мојој глави. Час ми је се Права Србија, под Османлиама и потурицама, престављала, као седелица, са белим разчешљаним косама, дугим и густим, пуна сваких дражести, дивота, красота, милина, лепота и т.д.; но изнемогла, плачна, слаба и немоћна. Час је ову слику смењавала понека пуна сваковрсних дивота, красота, лепота, украса, чара, боја, блеска, са свима узвисима некадашње моћи и славе српске. Ту је на првом месту, стојала час величина и снага српска, час побожност и просвета моћна, час узор и племенитост, час величанство и милост, час украс и неописата дивота и красота; час је опет све то закриљавала и заклањала по каква: ужасно — гадна, црна и страховита ругоба и наказа, авет и страшило неба и земље, која све то ждере и прогутава својим гадним, пуним крви усмрдела огња загушљиво смрадног, и свега злог и поганог, чељустима; из којих и излази: само смрад и гад, муке и отрови, јади и чемери, болештине и све поганштине и ругобе и наказе овога јадног и чемерног света.

Тек што се стресо од тешка задаха и поганштине појавивше се утворе, кад наш брат из Србије под аустро-угарском — кичељивим и поношљим гласом причаше: како ради и живи; како ужива сва права и благодети уставне и законите земље, у којој је ред, поредак и слобода, но разуме се не колика је у држави његовог цесаро - краљевског величанства! — по његову мишлењу — и како за све то: не даје ни цару арача, ни Богу колача? Причаше много о старини вишњичке скеле, на и пре ослобођења дан: кнежевине, кад се ова наша вајна, па опет и бајна земљица зваше ништа мање ни више, до "Пашалик белградли". Истина да је ово вајна утеха, за многе наше научене главе, у којих је Србија само овај пашалик и ништа више. ??

Слушајући тако мог кичељивог и хваљећег се сапутника, а желећи се одиста уверити, о таквој старини вишњичке скеле, претурајући по хартијама пок. Петра Лазаревића, одиста највише, на ово у колико ново у толико жалосније "Објавленије", које стављам само ради подсећаја на наше јаде и несреће, глупости и чемере. Из њега се види, да је вајна старина вишњичке скеле у нашим рукама

истина од пре 1828 год.; али се види још и то: да је можда све дотле била, по нашој несрећи и глупости, у рукама других, који нас мучише и злостављаше. И ако је оно овако тужно и чемерно, овако горко и паклено, спрам некадашње наше среће и славе, наше моћи и знања, наше силе и уважања од осталих; ипак нам је нужно — драго, као залога данашње наше, ако ће и младе и мале, али свакојаке слободице драге. Кад није среће, и кад није г. Бог дао другчије, те да наше писмене доказе, о старини нашој и слободи непрекидној, увршћујему у неколико, ако не десетина тисућа, а оно бар тисућу, година; онда, држимо и овај писмени прилог, неће бити сувишан, тим пре, што су скеле по хатишерифима уступљене у наше руке, тек скоро на непуну десетину година, после овог "Објавленија".

"№ 900.

Објавленије.

Писмом оним предајем скелу вишњичку надзиратељству кнеза Петра Лазаревића. И препоручујем му, да он у будушче с том скелом руководи; уречене приходе, по тарифи, находећој се при Луки Савићу, узимље и од свега точан и совјестан рачун држи.

Дано у Пожаревцу 29, Маја 1828 год.

Милош Обреновић.
књаз србски".

Крај имена кнежевог, стои осредњи, у црвеном воску, печат са надписом с једне стране: "књазь, србски" а друга је са средином уравњала се и слизала. —

Како, одтуда је, по чему и на каком основу још и до данашњег дана остало у нас то: да странац живећи у нашој земљи, под заштитом и окриљем наших уставних установа; наших напреднијих закона, власти, понајправије, од свију европских држава, правде и правце, — користе се свим оним благама и богатствима, која се у земљи нашој налазе, нашом љубављу, дружбом, братством, слободом, једнакошћу и т.д. а овамо недају ни богу колача ни цару арача? Од кад је, и кад је почело то насилничко право или управо неправо, и апсолутно, господство странаца према нама овде, кад ево имамо под руком такође у подлинику или ориђиналу наставу још од 1828 год. како ће се поступати са странцима, ако се покуравају, а како, ако не, законима и властима нашим ?

У делу нашег вредног, Милићевића. "Путничка писма с разних страна Србије о Србији, Београд 1868 год" наилазимо на једну наредбу пок. кнеза Милоша још од 1827 год. 5. Фебр. о овој истој ствари; по којој би наше писмено било од мање важности, као доцније о једном и истом. Ово се овако чини, али доле идуће истине увериће нас о противном. Ево самог тог писмена, ког смо такође у хартиама пок., поменутог, Петра Лазаревића у ориђиналу, нашли.

„№1124.

Објавленије.

Сматрајући на злоупотребленија и непоредак, који је до сада међу житељима вароши и предградија Београдски, по свима частима чињен, и рад свему томе учинити конац; постављам кнеза Петра Лазаревића, кнезом варошким у вароши Београдској и к овој принадежећим придградијама Сава Махали и Пали лули. Њему је препоручено да у свему нужни полицајски поредак заведе и настојателно чува, сврх чега и пространа Наставленија Моја има. Познавајући способности његове, надам се, да ће он достатично дужностима званија његовог саотвјествовати: а кнезовима и кметовима, трговцима и еснафима и свима житељима Београдским и к Београду принадежећих предградија: острешје налажем, да предименоватог кнеза Петра, за кнеза и старјешину свога признају, да се заповестима и наредбама његовим повинују и да му у име Моје пристојну почест

одају. Из числа њихног неизузимају се ни страни, у Београду наводећи се, подајници, који су такође дужни, као што је и у свим прочим државама, обично живећи овде, владати се по законоустановленима и обичним уредбама ово — земаљским: а ком би се између њих ова уредба несносна учинила, премда к взајном поредку, безбједију, следователно и обшчем добру служи, и ниучему није противна њихним подајническим дужностима, — онеме на вољи стоји не сједити у Београду.

Дано у Пожаревцу
29. Јула 1828. љета

Милош Обреновић
књаз српски".

Код имена, као и у прве објаве, стои печат кнежев у дрвеном воску, али излизан скоро сав ван једног дела грба и ово писмена: "язъ сербскійъ." И једна и друга објава написана је прекрасно на глатко-жутој великој хартији. Из поменутог писмена у књизи, г. Милићевића шта се види, које ову читао зна; а из овог види се: да се и странци подвргавају под општи српски закон и називају још и подајници.

Питање је сада: да ли су дакле ови одиста потпадали под српску јурисдикцију, и да ли су се сматрали као српски поданици, теглећи са осталима све државне терете и уживајући сва законска благодеења, као и сви остали? На ово питање, гледајући још и на дан данашње стање ствари, чини се као да је одговор јасан и чист и то такав каквог га и данас видимо, т.ј.: да страни поданици ни онда, као и данас, нису подпадали под српску јурисдикцију и уравњавали се са Србима из кнежевине. У ствари овако није било. Од 1818. па све до 1835. год. страни поданици свију држава, по причању старих и паметних људи из дан. Београда, потпуно су се изједначавали са српским суграђанима, изузевши оне, који се нису хтели подврћи српској власти; те су с тога, а нарочито од доба основаног аустриског конзулата у 1830. год., морали свако вече прелазити у Земун и тамо ноћивати, а дању се враћати у Београд и са својих послова предањивати у оване.

Сами Енглези, са својим радницима на поташама, и остали, признавали су у свему власт српску. Ово је све дотле трајало, докле нису установљени конзулати, а нарочито до заговора великаша српских противу блаженопочившег кнеза Милоша. Наводећи се у вечним смутњама, подстакнутим и распаљиваним, преко конзулата, и страних агентстава, страних интриганата, пок. кнез Милош, већ је се више морао старати о свом одржању; но о страним поданицима. Кад су унутрашње сплетке дошле биле до свог врхунца, аустриски конзул дошао је био дотле, да је не само аустриске поданике потпуно од сваких обвеза, спрам земље у којој су, разрешавао; него је шта више, хтео и једног српског чиновника, али рођеног у аустриској Србији, несматрајући што је већ био природен грађанин кнежевине; што је као такав био већ и чиновник српски у високом звању, и што му је као владин изасланик послан; — да окује и окована у Аустрију да пошље. Овога је — а он је још у животу и у звању великом — спасло једино знање латинског језика и куче конзулско, које је на њ наскочило; те се његова конзулско-агентска милост, мало одобрила. Да није било латинских изрека: (*domine exellentissima, clarissima* и т.д. оде српски чиновник у оковима у Аустрију.!?)

Овог покора није пре ни било, нити је смело бити; док нису српске издаице и изроди, тегдећи за своим себичним користима, у сваког туђина, душманина и врага наше земљице, помоћи тражили. Благодареећи дакле српским, глупацима, по некима тако званим Вашингтонима и другима, ми смо се лишили до данашњег дана свог рођеног права. А да су страни поданици све до поменуте 1835. год. потпуно били под нашим законима и властима, јасно сведоче многи догађаји, а нарочито онај о подизању звона на звонару бивше тада дрвене, а саборне, и пре неколико година оборене цркве, у дворишту богословском. И ако је се пашалук београдски, а садања кнежевина, ослободила испод власти османске; опет стањујући грађана османске царевине, и војска у граду београдском, чинила је сувише сметње при подизању звона.

Пошто је кнез Милош видео да ће при овом послу бити окршаја, и кад му је сам паша одговорио: да се звона не смеду подићи: он је отишао у тадању своју престолницу Пожаревац. Из овога је помепутом кнезу Петру Лазаревићу поручио: "да звона дигнеш, или главу изгуби". Овај је

сабрао био скоро сву београдску нахију и упарадио је с београђанима, у данашњој чаршији, или Калмегдану, а Турци су изтурили били своју војску такође на Калмегдан, наперили топове, одвели чељад сву у град и све учинили што је требало за прави рат. Пред свом српском војском стајали су сви београђани, који су само могли носити оружје, а међу овима и подајници свију тадањих европских држава, колико их је само било тада у Београду. Срби нису хтели први да пуцају, но су очекивали док Турци започну. Звоно једно по једно почели су подизати, а у граду Турци, са уређеним на Калмегдану, страшно су се били узкомешали. Причају очевидци: да су покушавали и да пуцају, кад је прво звоно, у једном ваљда двадесетом делићу српске земље, а до скоро бившем "пашалику белградском", ударило и зазвонило; да су фанатици турски подпаљивали топове и пушке, ама несмешоше се упустити у борбу са Србима.

Наши једни веле зато: "што су се наших бојали", а други опет: "што нису смели, насрнувши на Србе у исто време, насртати и на туђе подајнике, тада живећи у Београд". Ово последње, неће бити; јер су бар тада турске паше, мрзећи на шешире, изтресале своје луле на шешир Енглеског конзула и то на самој глави овога. И ако се слажу у томе, да је мудар расположеј кнеза Петра, са странцима учинио бар то: што је паша због ових, одвратио Турке од пуцања; опет ће најглавнији узрок непуцања бити; што су се Турци бојали Срба и њихове силе. Светина српска, кад је прво звоно зазвонило, падала је ницом на земљу узврелу у крви својих највећијих мученика и светитеља, својих невино изгинувших на кољу и на ченгелима мукама уморених отаца и ђедова. И ако су звона подигнута била, опет је пола године, и дању и ноћу чувала стража, београдску тада саборну, цркву са звонаром њеном; јер се Турци за сво то време нису били умирили и од намере своје: да полупају звона и оборе цркву, одустали.

У свакој овој стражи било је страних подајника, коим се и сведочи: да су они подпуно подпадали под власт српских закона, и да су у свему и свачему били изравњани са своим српским саграђанима. И ако се дакле незна управо баш време, од ког наши европски изображени суграђани, туђи поданици, живе у нашој сопственој и нашој крвљу ослобођеној земљи, недавајући ни цару арача, ни богу колача; опет се барем зна извесно: да су у прве године нашег ослобођења били с нама савршено равни. Унутрашњи дакле наши немири и незгоде биле су узрок, што и дан данашњи гледамо у нашој рођеној, благоустројеној, уставној, законој, ~ ако не више, а оно као већина европских држава, — држави странце; где живе као међу дивљацима нове Полинезије и њених острва. Они извлаче све користи, које им само може дати наша земља, наши добри закони и праведни судови, а овамо, за таква бдагодејања нестиде се не давати нам у замену баш ништа, па не само ни пребијене паре, него ни лепе братске речице.

Нама управо и није стало толико до почетка овог доба, у ком странци одпочеше овако међу нама живити, колико нас тишти ово неслободно и управо надгосподарско право њихово над нама. Дошао улез и незван гост у туђи дом па и без сабље и десне руке, без топа и пушке, без знања и узајамне користи, и без лепе речи и договора шири се и господари у сопственом нашем добру; неограничено у њему живи, и чини све шта хоће; па кад ти се награби свега и свачега, само колико може, он се враћа одкуда је и дошао нарекавши никоме бар од све муке ни с богом. Нас не тиште користи, које од нас без ичега извлаче, ко ти није дошао, ко ли ти неће доћи ? но; нас тишти само тај јадан поглед њихов на нас, који се чини само према дивљацима који људе једу, и у којих нема скоро савршено никаквих човечанских појама ни о чему на свету. Да ми ово ниуколико незаслужујемо, кад имамо ред и поредка, право и правцу, власт и уљудност, законе и устав) слободу и остало, са којима, и ако непретежемо, а оно се бар опет можемо мерити, са другим европским слободнијим и изображенијим земљама. —

У овим и оваким мислима наш бели Београд, и ако по догађајима, по мукама, јадима, чемерима и несрећама, које претрпише Срби у њему, заслужује да се назове не Београд, но црни и паклени град за Србе и српство до скоро; опет је зато и по свом положају, и по свему што је у њему и око њега, издаље гледајући га, прави Београд или Белиград. Нарочито је овакав, за онога, који га оставља са сумњом, а видети га, а неневидети још који пут у свом животу? Кад га човек по издаље гледа чудне се мисли врзу у глави његовој. Сравнијући његову прошлост, од тако рећи постанка, па до данашњега данка, скоро сваког минута, у том грдном простору времена, наилази се на саме

противности, на неке загонетке и замрмшљотине које ће тек време и знања, разрешити и разсветлити. Гледајући га и мислећи о њему, у час ти дође пред очи град освојен још Александром великим од Србаља и њиног владоаца Срма, који из своје престолнице, у овим нашим земљама, бегашу изпред силе Македонско — Шкиптске, побеже на Пећске острве при у токо дан. Дунаву у Црно море.*)

*) Дионисије Перигит, казива један острв на утоку Дунава у Море "Pence", но ово није био један, већ многи острви. Quiposcens ortus — Дунас — Euksini pervenit undos Irriguam Pencem amplexus gurgite quino. Да су Грци од искони само Србе звали Сривалима или Тривалима т.ј. Србима нема никакве сумње и да је Александар на њих војевао, те се ови, са краљем Срмом - Вуппив, Е^р/«о» — уклонише у дан. Бесарабију, или као што вели Вељтман и други, "Беласрбија"; о томе се сви славенски и страни историци подпуно слажу. Кад нам оци и неби то признавали, ми имамо и наших доказа, а имено у опису Румјанцова Музеа у Москви, у ком се многи наши краљеви зову: "Крали Сремские или Србские" значило је од искони у свију садањих славен. племена једно и исто, као: Стефан Драгутин и други. Осим овога, народи живећи у овим, и свим околним земљама, од искони су се звали само Србима, а не другим коим народом; па су их овако звали и странци од тог доба, па и после тога чак и до почетка XI века и. Хр. што сведочи превод "Zonarae Annales" налазећи се у Волаколанском манастиру у Русији, у ком се каже за Даке ово: "Траианъ . . . воинствоваже на Даки сирѣчь на Србле, начелникъ же Србскіи Диковалъ" и т. д. — види Чтенија 31. А за Мај 1847 год. стр. 58.

Да ли је Александар велики разорио овај, и на овом месту бивши српски град, или не то се незна? Александар велики само је тако рећи, са мачем и огњем, прошао кроз ове земље; али их никада није покорио, ни под своју власт подвргао, зато; што су српска племена по речима свију грчких историја и историка: "Бивала побеђавана; али никад покоравана." Од Александра дакле, па до Трајана или до 103 године, по Христу, Београд је био у српским рукама, а од овога па до Хуна у тако званим римским. Атила са своим Хунима и овај је наш Београд разорио, као и стару престолницу српских владалаца у овим земљама пре Христа, Сирмијум — Sirmium — Срм од ког се и данас виде развалине код Митровице. Од Хуна, који разорише и близу Сирмијума његово цредграђе дан Митровицу, у којој сеђаху илирски или српски екзарси све до Хуна или до 4 века по Христу, — па све до Јустинијана; наш садањи Београд лежаше у развалинама. И тек Јустинијан с концем 5 века подиже га из развалина, као предстражу варварима, који се суљаху преко Дунава у ове земље.

Почев дакле од нашег овог Београда, а код Римљана још одма по Христу Singidunum — а грч: Σινγιδεον, Σινγιδον — па све десном обалом Дунава до утока овог у Црно море, Јустинијан је, веле, подигао, а боље и правилније, обновио, из развалина подигао и поправио 50. градова. Ови су градови, као и наш Сингидунум још пре Христа постојали и овако се, као и у време Јустинијана, звали, и то знатнији: 1. Singidunum — наш Београд — 2. Aureus mons — Златогор, дан. Смедерево — 3. Margum — раз: близу Пожаревца на утоку Мораве у Дунав — 4. Vinimacium — гр. Ουζιμακιον или Βιτιμαχιον дан. Костолац, у ком је, у време императора Хардиана била насебина римска — 5. Taliatis или Talia — на водопаду по Страбану реке Jster-a. — Дунава, — близу данашње Градишке паше. — 6. Egeta — дан. Фетислам а стари српски Вишеслав близу остатака Трајанова моста — 7. Rataria — близу утока реке Срба или Цибра у Дунав у старом Браничеву, а садањој Бугарској тако званој, но боље и истинитије старој Србији — 8. Oescus — у Бугарској и данас се виде развалине код места Ичигепа — 9. Nicopolis ad Istrum — за разлику од других основао га је Трајан — 9. Dorosterum — у Птоломеа, а у Прокопија Durostolus дан. Силистрија у Бугарској — 11. Axiopolis — дан. Росафат у Бугарској — 12. Carsum. — дан. Чиршова у Бугарској — 13. Aegissus — дан Исакци у Бугарској, код ког је Дарије направио мост на Дунаву, који су Римљани звали Pons Darii — 14. Jstropolis или Jstrus — дан. Ћустенце —; и по бреговима Мора црног: 15. Tomi, — Τομις, δος — дан. Томис баба — 16. Calatis — дан. Мангалија — 17. Odessus — Οδυσσος дан. Варна — 18. Cruni — Κρουνα а после Dionysopolis недалеко од дан. Варне — и т.д.

Од Јустинијана па до Авара, Београд. је био у рукама источних Римљана, а од лажних Авара, и то од њиховог Хакана Бахана, па све докле ове своје земље не ослободише Срби од Авара, —

налазимо развалине нашег Београда или Сингидунума, у аварским рукама. Авари су и Београд, као и остале све градове српске срушили и утаманили. Пошто су развалине београдске Срби заузеле од Авара, да ли су га, или не, подизали незна се управо? Оне су у њиховим рукама од 7 века па до 11. или до смрти светог Владимира 22. Маја 1015 год. биле; и од то доба, пошто Грци завладаше земљом српском, биле су у рукама ових непрестано до ослобођења српског под Воиславом. Ово је трајало око 30 и неколико година. Од то доба, а под Неманићима, Београд је непрестано био у српским рукама - т.ј. околно земљиште кнежевине - али под каквим именом незна се. Погрешка је што многи држе да је он некада био у Бугарским рукама. Он у бугарским рукама никада није био, У ову је погрешку пао и наш г. Милићевић као и већина страних писаца и скоро сви наши. Тако је исто грдна погрешка непрестано бркање старог Сингидунума или дан. нашег Београда са *Taurunum-om*, или дан. Земуном.

У свима најстаријим и најдоцнијим римским споменицима и писаоцима строго се разликује мали градић *Singidunum*, прилично насељена паланка — варош — Мезије, на гранци Паноније, која ја станонађе IV римског легиона, од *Taurunum-a* — дан. Земуна — на дну доље Паноније, огромне и одвећ богате паланке — вароши — која је се одликовала своим богатствима, и била далеко и даље много чувенија, од незнатног Сингидунума.

Још је већа и знатнија погрешка, или неистина, оних, кои мешају стари Сирмиум са дан: нашим Београдом т.ј. Сингидунумом. *Sirmium* — је садања развалина код наше Митровице на Сави. Био је најзнатнији и после Рима и Цариграда највећа и најбогатија паланка. Он је, по римским земљописцима, пре и после Христа, лежао на реци *Vasuntia*. У њему су не само становали; но и помрли, па погребени, многи императори римски као: умрљо је Марко Аврелије 180 год. по Хр. после деветнајестогодишњег царовања; Клавдија II умрљо је 270 год. по Хр. од заразе; Проб је се у њему родио, и 232 год. удављен је такође у њему, од своих војника*) због многог гоњења на рад око изсушивања ритова околних.***) Максимиан Херкулес око 250 год. родио је се у његовом предграђу, а Констан II у самом њему 317 год. и Грациан 359 год.: Недалеко је од Срма — *Sirmiuma* — *Budalia* или *Bubalia*, место рођења импер. Деција гониоца хришћана, и *Sibalis* или *Sibalae* на брду код блата Јулке — неки држе дан. Свиљујева у кнежевини — место рођења импер: Валенциана I Валента и Грациана. На овом је месту пропао Ликиније, побеђен Константином Великим.

*) *Etrop. lib. IX cap. 18. Vopiscus in Probo imper. cap. 21.*

**) Недалеко од Митровице налази се и данас доста блатуштина од којих су понајзнатнија "ђулка".

Још је и то као знатно: по брдашцима тако зване сада Фрушке-Горе и око *Mons-aureum* — златогоре — или Смедерева, подизане су прве лозе винове, пренешене из Азије и са приморских брегова: док се ове непомињу око Сингидунума, као незнатног месташца. Ми би имали још прилично навода да наведемо у име старине нашег дан. Београда, а све до краља Драгутина, Сингидунума, а нарочито до времена Душанова. Ово остављамо све наводећи само то: да је се дан. Београд од скоро 400 год. пре Христа па све непрестано до Стефана Драгутина, а нарочито Душана, дакле до 1340 год. од прилике, свега дакле око 1740 год. непрестано, и то једино звао *Singidunum*, а никад и никако другчије. Што се пак спомиње у других неких некакав други Београд, а наши га пренеше на овај, напомињемо само ово: да се то односи на столни Београд ког су Римљани још пре Христа звали *Alba* == бели, Београд; можда и на Белградчик код данашњег Видина и на Акерман, ког су још Римљани тако звали и сви остали народи — т.ј. Београд — па и Татарско-Турска племена само га преведоше под тим истим значајем на свој језик и прозваше Акерман. Сви ови Београди на свима страним језицима вавек су се тако звали и сви народи преводили су их на своје језике под истим значајима, док, овај наш нису никако другчије звали, осим Сингидунума. Праштајући се са његовим — Београда — називом римско-грчким, неможе нам се па ино, а да не наведемо овде и старине његове махом из тих времена, а и из доцнијих нешто, кад беше само црна гробница и пакао Срба и да не наведемо и доба кад га ми прозвасмо Београдом.

Што се тиче наших споменика и од када га ми зовемо Београдом, више је казато, да је то главно од Душанова а нарочито Лазарева и Грбљановића, времена, а изредка и одвећ тамно, и од

Драгутинова; но да ли је то овај или неки други Београд, питање је тек ? Наш славни и неумрли Ђура Даничић у речнику за српске старине, местимице одређује ово место дан: Београду, као и оном, о ком чак бугарски краљ Асан, око 1190 год, говори. Он тврди, да је ту епискупија београдска основана св. Савом била и т.д.*)

*) Види реч. из срп. стр. Даничића стр 98 и 99.

Разуме се по себи, да се према горњим наводима ово неможе никако допустити тим пре, што је етнаграфија наших земаља, а нарочито историја места и догађаја, савршено као и у Турака занемарена и недирнута; па и оно што је дирнуто, додирнуто је савршено са страве наопачке. Нама је тешко да се неслажемо са назорима тако научног и заслужног мужа; ама нам се, код доказа и правог стања ствари, па ино неможе. Колика је и каква то сбрка у нас лако може човек поњати одтуда: што је дан: Софија, по историји г. Крстића Велбдужд стари, по другима, овај је Ђустендил, по трећима друго нешто и т.д. што се одређује београдска епископска столица св. Саве овде, а Београд је данашњи све до Драгутина био у рукама мађарским и т.д. Да се не би далеко упуштали пошто о Београду нашем нежелимо дуго и много говорити, — а и за овај оволики одступ од главне ствари молба је да нам се опрости — навешћемо из пок. Шафарика књиге повељу цара Асана бугарског, коју је г. Миклошић у свом делу Монументе српске хрђаво, прештампао. Тамо се каже ево ово:

„ДАВА ЦЕСАРЪСТВУ МИ и т. д: ДѢКѢИА ЛИБѢ ЗЕМЛѢ ИЛИ ХОРИ ДѢИДѢ, или ДѢ БѢДЫНѢ или БРАНИЧЕВА И БѢЛГРАДА ДѢИДѢТѢ, или ДѢ ТРЪНШВА И ПО ВСЕМОУ ЗАГѢРНОУ ИДѢ, или ДѢ ПРАСЛАВА или карвоуиъскыѢ хѢри приндѢтѢ, или крѢистѢи хѢрѢ, или БороуистѢи или Болери —у Миклошића - Дрину?! — и вдимѢтѢ” и. т.д:

Шта дакле из овога излази? Излази ништа друго до то: да дубровачки гости ступајући на границу бугарске царевине прво и прво ударају: на Бдин, или по свима, садања Видин; па иза овога идући даље к истоку доју у тако звано Браничево и Београд у њему; из овога долазе у Трнов и по свом Загорју, ако хоће до Преславе -на дан: Дунаву, или до Карвунске хори; које значн влашке или у влаш. — Од грчке речи. οριου Βλαχικου. — Из ове ако хоће међу хора крсти — део молдавске, — или борунсти — део дњепровски области — или на Болери — део прибрежија црног Мора — и у Дамотику — на дан. Еркену реци ниже Једрене. — Ова није била у рукама цара бугарског; но је он њу као и Скопље, Прилеп, Солун и земљу арбанашку, означио само као главно место у туђој земљи, по ком се пут из његове земље зове, као кад би ко од наших великаша казао: ако хоћеш у Крагујевац, Ниш, Цариград и т.д. да идеш пут ти је наш н. пр Нишки, Цариградски и т.д, безбедан, разуме се докле се по њему простире наша власт. С тога се из Београда зове пут цариградски; а ми невладамо ни Нишом; пут софиски, босански и т.д.

Осим овога неваља заборавити још и то: да су у стара времена нарочито уговарали трговачке путове, да су н. пр. за поданике једне земље и њихове пријатеље слободни путови у туђој земљи, а за непријатеље неслободна и д. д. А што се тиче ових земаља односећих се дан: Влашкој Молдавији и делу Бесарабије, — ми имамо и историских дата: да су се оне, од 1160 па све до скоро 1294 год. у грчких и римских писаоца, спомиљале као Бугарске, а народ не влашки или Румунски, но Бугарски. Нарочито од доба тако званог Кало-Јована, брата поменутог Асана — владао је од 1199 до 1202 Год. —који је се тако и титулирао као "самодрѣѣцъ Блѣгаръ и Влаховъ". У његовој титули тек, налазимо име Влах, а пре њега за тај народ, као и после њега до конца 14. века, нико и незна ништа, као влашком.

Из наведеног дакле дознајемо ово: да је Београд даље истоку од дан. Видина у Браничеву и ближе Трнову граду под Балканом, а то и сведочи: да тај Београд и није Сингидунум стари, а дан: Београд наш; него је то дан. Белградчик у ст. Србији, коју многе пропагандисте и незналице зову

Бугарска, да је у правинцији Браничеву, коју је краљ Милутин дао са својом ћерком Недом као мираз, бугарском владоцу. Браничево је цео простор, од Вида па овамо све до у пожаревачку нахију. Да је ово одиста овако јемчи нам у свима старим споменицима то: што је св. Сава основао 11. епископију Бдинску, коју су доцнији преписаоци незнајући је преписивали Београдском и са овом помешали, а ми оваквих преписаоца старијих и немамо од пре 80 год. па може ли се овима веровати, нека каже наука и знање? Осим овог налази се подједнако и бдинских и београдских, на једним и истим споменицима, епископија. Ми ћемо на свом месту навести и сам препис овога.

Сад наводимо још и то: што се око дан: Белградчика налазе развалине за које причају: да су биле потрикана; што народ то сав зна и прича; што слави славе; што се неодликује у језику од осталих Срба у ст. Србији, као ни у типу и обичајима, и што је белградска епископија пренета у турски Шаркеј, или садањи Пирот, међутим видинска остала је опет у Видину, ако је он одиста стари Бдин, а не оне развалине на утоку Вида реке у Дунав, што је највероватније; јер градови, осим места и од река своја имена носе као: Прилеп од речице Десник и Десница од речице; Морава од Мораве, ит. д. Даље, што се и данас код развалина тако зване патрикане, налазе урвине св. Богородице, а при утоку Вида у Дунав код развалина старог Видина или Вдина — св. Николе са патриканом и т.д.

Свако зна, а навешћемо ниже и доказ из летописа: да је Стефан Високи, пренесавши своју столицу у данашњи Београд, у овоме први пут сместио и столицу епископску, а дотле јој нема ни гласа ни трага нигде и ни у којим споменицима ни једнога народа европског. Кад је и ова столица, пресељеница из Крушевца, а у Крушевац из Призрена, пала, Бранковићи је преместе у Смедерево. Кад ово освоје Турци владике се повуку, од силе њихне, у Гроцку, која се у бератими даваним патриарсима цариградским и на нашу, тако звану пећску, патриаршију, зове Хисарцик. Тако је се и столица из Бдина на реци Виду преместила у Белградчик доцније, а из овог у Пирот. Кад су Грци тек с концем 18. века— 1775. год.— овладали нашом патриаршиом; онда су владике њихне, као бератлије и турске удворице, седиле уз колена паша, које су седиле по главнијим варошима. Тада су замењене наше владике Грцима, а ови су остављали Хисарцике и белградчике и т.д. па долазиле где је највиша сила турска.

Једном речју: наше су владике бегале од Турака и оснивале епископије по заклонитим местима, — а прве су биле у манастирима, као и патријаршија — а Грци ишли онде где су Турци, и у велике и главне вароши. Тако је постала, ваљевска, шабачка, ужичка, пиротска и т.д. епископија у Србији, у место главних митрополија основаних још св. Савом. Држимо да је за сада довољно казано о нашем Београду, колико нам време и простор допушта и да је у нашим књигама свима грдна и вапијућа погрешка, од нас самих и наше глупости, што се истине не држимо као и Мораву — и остале многе ствари — што зовемо, од доба кад је пок. кнез Милош делио кнежевину на округе и срезове, Бугар-Морава. У правој Србији и незнаду шта је то "Бугар-Морава" но ову нашу; од нас произвољно названу "Бугарска Морава" зову само Морава и Бинча, Бинч. — Морава, а највише само Морава; становнике њене, Моравци и Поморавци, као што тако и целу дан. Кнежевину зову, а особито потурице, и Турци "Морава и Моравци". Тако је, осим многих места, промењено име и срезу рујанском, који је прозват Мачкатским, итд.

Старине су београдске ове: на десној страни зинданских градских вратница стои камен четвороуголан узидан у зид од вратница са овим надписом.

1.D-M- 2. IALRVPN. 3.PT)MINV S 4. S I C P N E C H I i i — 5. F I A V I X ••• A T N X C L I
6. MII-XV.VX REMS. 7.AEDICOUXS)NCN, E 8.L OMMAXM. 9.БИВБ -10. ВЕРИ. VMSPUSS. 11.
PP. IA: EXBRISE. AV. 12. - H — 13. K - *)

На бедему, спрам ладне воде свете, којом се лече од грознице, а ниже цркве Ружице, стои ово излупано камење од неких билега. 1. — **АБ**— **Б** 2. избрисана 3. — **ГОС** — — 4. **УАЮ** — 5. избр. 6. — **ББА** —

На другом такође излупаном стои 1. — **Б** — **Ф** — 2. — **Ж** —

У среди је од камена точак, који у горњој шпици има некакав колутић. С леве стране овога стои као нека стена, на овој велика круна; више ове виси у ваздуху мала лепа круна, коју, са точком

или колутом једним везује једна шипка танка. Са леве стране камена, а на поребрини овога, стоје две змије и то једна већа а друга мања, које су зинуле једна на другу.

У дољњем граду код стражаре, која је скоро при утоку Саве у Дунав, под једним огромним топом у помосту, стои бео камен прекарсно израђен са овим надписом:

1. MXNER — 2. NIV — VIVIB — 3. TT — OXB — 4. IAL — II — K — 5. — T 6. — LAX — 7. — ANVSHVI 8. RV>AZ XANL — 9. IVIIALOMA — 10. LA — VI —

Мало даље западу опет под једним топом у помосту пребијен камен са овим неподпуним надписом. Он је као и онај први бео и лепо урађен.

1. IAGMIII) 2. LENEICENTIP 3. — C —

За овим показао нам је г. Антоније Книћанин један разбијен камен, са надписом, узидан у бедем градски, спрам капије затворене, за коју се прича да је кроз њу Карађорђе прошао и освоио град. Овај је надпис на простом камену; но добро и лепо урезан.

1. FFSEP 2. VERTN 3. MRANTO

На шанцу који је испод барутане горње, а баш под бив. војеном болницом, стоје ови огромни некадашњи споменици узидани и сложени да се тај шанац неосипа. Ф N Л П.

Крст на плочи са писменима O — C.

1. PADDH — 2. OBIICEIB — BP.

*) Бројеви свуда значе врсте.

1. —Г- 2. RIAHMNB — 3. COIHO — 4. DGADMCO — 5. — II —

1. Д — LAN — 2. — STNFE —

1. SAT — VKCKI 2. Δ IM Δ DZXX —

Од толиких виђених одломака старине разне, међу које ваља уврстити и до 10. натписа турских, само на ове две три опеке, узидане у зидине пред казаматске, код тако зване зинданске капије, преко моста идући Ружици цркви, — читају се наше невоље. Натписи су ови грубо и невешто ножићом, или тупом бритвицом, или кебом каквом, урезани и то баш више казаматских врата.

1. ЖЕЛЕ-Ф 2. ЖАЛОСТ. 3. НУЖД-ПЛАФ. 4. ТАРНЬ 7.. 1593. СДАВИШЕ-ГА.

(Ф — ово слово немам али више је као Ж)

П. Г Л А В А.

Смедерево, његова старина, име његово и значај му, народна песма.

Данашње наше, а по свој прилици и на неколико тисућа година, такође наше, Смедерево, Римљани су звали, од доба кад су овладали овим земљама српским: "Aureus mons" што ће рећи златна гора или брдо. Оно је, као што смо већ на једном месту рекли, у Римљана било знатно с тога; што је римски Император Проб прву донешену винову лозу из Азије у Европу овде пресадио.*)

*) Vied. Etrop: lib. IX cap. II ad Vopis. in. Probo cap. 18.

Зна се још и то: да је у њему, и у Сингидунуму, до доласка Хуна у ове земље наизменце седио владика подпадајући под илирску или Митровачку екзархију. Митровица дан: није ништа друго била, до једно огромно предграђе огромног Срма или римског Sirmium-а, а и добила је своје име од столовања Митрополита или екзарха илирског што и сама реч грчка "Μητροα" — круна—екзарка, сведочи.**)

***) Μητροα реч грчка управо значи ни мање ни више до материца, јер јој је и облик такав. Од ове речи у буквалном смислу значеће материца, у преносном смислу, произведене су речи: Μητροπολις значи: главни град, или онај, из кога су се иселили грађани па где основали друго место, Μητροπολιτης, становници оваквог главног или родитељског места, а од ове је и митрополит т.ј. владика најглавнијег града и паланке какве у држави и т.д.

Као да му је суђено да вечно прима и прогања из себе Митрополите или владике. Тако знамо: да је кнез Лазар пренео, из Призрена, престол царски, због приближавања Турака срп. границама, због самовоље Краљевића Марка у Прилепу и Алтомановића око дан. Дибре и т.д., у Крушевац, дотле незнатно место које народ и незове градом; но само шареним шанцем*)

*) Славу слави срп. кнез Лазаре у Крушевцу месту скровитоме вид: збор. пес: из. Карац. I к. а од млогих сам и то више њих, слушао овако: "Славу слави српски кнез Лазаре у Крушевцу у Шанцу шарену" и пошетао царица Милица по Крушевцу по Шанцу шарену и т.д.

Његов син пак, Стефан високи, преноси из овог Шареног шанца своју престолницу у Београд данашњи, дотле такође мало и незнатно место. У њему оснива столицу Митрополитску, преневши је из Браничева; подиже здања, од којих се трагови и данас виде у Пиринчани, тако званој на дорћолу, у одкопаном темељима цркве св. Николе, код и око текије ниже бив. Стамбол-капије и т: д: По његовој смрти столица деспотска и митрополитска стои у Београду све дотде докле га Ђурађ Смедеревац не уступи Маџарима, нагнан политичким невољама. По овоме пређе и он са својом столицом деспотском, а пренесе и Митрополитску, у Смедерево и т:д: Кад је и оно пропало, митрополити се сељакаше час у Гроцку или Хисарлик, час у Ваљево, Београд и т:д: докле у овом последњем и неостадоше у лицу Грка. Као год шта се за дан. Београд, а стари Сингидунум, погрешно држи, да су га основали неки Синги скордиско племе на 300 год. пре Христа; тако је исто погрешно држање: да је Смедерево основао први Ђурађ Бранковић, или боље његова жена Јерина, као што вели трношки летописац, држећи се народног причања ***)

***) Гласник срп. уч: други V стр: 104. "Георги пребиваше во градје Смедеревје близБ рјеки Дунаја на равниње, јаже Ирина јего жена от имјенија својего ко помјат своју саздала" и т:д:

Београд су прво основали Срби као и Смедерево на некодико тисући год: пре Христа, па су оба ова града, као и многе друге, освоили од Срба прво Египћани под своим владоцем Сезострисом, који је, са љубави према њему египатског бога Ра прозван Рамзесом II — владао је од 1394 — 1328. пре Христа. Он је покорио сву Азију са Инђијама и Европу до Дунава и Волге, — на обалама које подигне храм своме богу Ра или супцу, те се и Волга тако прозове; — порушио све градове и тврдине бив: као и живши тада окуда и у малој Азији, срп: племена, па следователно и Смедерево и Београд*)

*) Види Вебера Всемир. истор I св. пр. сп 1860 г9Д. стр. 118 и 129

На 552 год. пре Христа Дарије Хистап прошао је окуда и разорио градове и тврђаве које су Срби били подигли из развалина, па сљедователно и Београд и Смедерево, а око 334 год. пре Христа Александар Велики са својим оцем Филипом, то је исто учинио. А кад од овог Срм, владоц српски,

побеже са своима даље сјеверо истоку, тада видимо: да је Смедерево, код дан. Романова у Молдавији, дуго и дуго било престолница тих срп. племена, које је, по бегству одавде Срба, тамо основано **)

**) Вид Алфред де Бессе тур: импер. Сп 1860 год. стр: 292. Код поменутог Романова и данас стоје, огромне развалине другог нашег Смедерева, а наше је овде многе старије од оног бив. код дан: Романова.

Кад су Римљани, покоривши александрових потомака државе, покорили и ове земље, и кад наваљују разна немачка племена гоњена и потискивана из Азије Хунима и другим Монголско — Финским племенима, насрћу на ове земље после и пре Христа на неколико десетина год.; тада ми видимо: да скордиско неко племе Синги оснивају тобож Сингидунум. Другим речима: они подижу из развалина срп. Београд дан. или га просто освајају од Срба и надевају му своје име Они су тако исто чинили и са Скадром дан. отевши град тај од срп. племена, и наденувши му само своје име. У време римске владе, у овим земљама, наше се Смедерево зове "Avreus mons", а да су га Срби ипак звали Смедеревом и пре Ђурђа Смедеревца, па и од искони, доказ је у Хрисовуљи цара Лазара, по којој из Смедерева даје једног човека својој задужбини славној Раваници.***)

***) Види срп. љет за 1847 год. стр. 55.

Дакле је се и пре Ђурђа Смедеревца, а и од вајкада звало Смедерево. Хуни су разорили и Сингидунум, и Смедерево, и недалеко од њега лежећи Vinimacijum са свим своим војеним станом и т.д. Од ових па до Авара протрчкавале су кроз ове српске земље, разне немачке и друге туђинске чорде; час гоњене, а час дозиване Римљанима; па Срби нису ни могли овај град опет подићи, а и да су га подигли, Авари би га разорили као што су учинили са Сингидунумом и осталим многим градовима. Тек после политичког пресељења Срба под Звонимиром, сином Дрвенара Великог, могли су се подићи. Но они су и опет рушени, подизани и т.д. како је се кад водида борба са Манџурско-Монголско Финском расом Маџарима, уљезима у српске земље, и Монголско Финско-Хунском расом Бугарима, кои су такође уљези у српским земљама и т.д. Ближа судба њихова нетиче нас се толико. Ово само морамо навести, као мимогред, кад смо већ код њега, а имено: да Смедерево није први основао деспот Ђурађ Бранковић; но да га је само из развалина, може бити, или сасвим опалог, преправио, обновио, па допустимо и подигао, а то нам сведочи ово:

1. Развалине на којима је и из којих је Смедерево подигнуто, и ако се неспомиње његова старина.
2. Ове се развалине, од којих је употребљен материјал за дан. Смедерево, састоје, из српских споменика још из идолопоклонства, па могуће је још и пре Христа, као и римских, и
3. Што је сав тај материјал ту затечен и, Деспот Ђурађ Бранковић, или његова жена Јерина, употребио за свој град новоподигнути на урвинама старог Смедерева српског, а римског Златобрда или Златогора.

Садањи смедеревски град дели се: на мали и велики, или горњи — мали — у ком су били двори деспотови, и дољњи, — велики, — у ком су биле многе зграде, као цркве манастири, оружнице и т.д. Нама није намера описивати овај град, који би требало снимити, премерити и т.д. док се није разрушио, ради знања нашег старог начина зидања; но нам је намера изнети на видело његове старине. Што се тиче начина зидања можемо рећи: да је прави српски; јер је неправилан троугао. Римљани, Грци и груги, одликовали су се строгом правилношћу и сразмером у свему и свачему, док су Срби од тога одступали. Све срп. старине, у односу грађевина, као и свију осталих старих срп. а сада славенских племена, одликовале су се своим изглединама и то најглавнијим:

1. изглединама неправилног или јајастог круга,

2. изглединама неправилне и у неколико јајасто-округласте четвороуголности и
3. изглединама јајасте троуголности, као што је и садањи смедеревски град.

Првобитни је облик свима грађевинама: јајаста, или тако звана другчије још и лађаста округлина. Град има прекрасне старосрпског начина зидања 24. куле, које једна од друге сразмерно одстоје, по речима десившег се ту капетана и команданта градског. Од прастарих и пре Христа српских старих споменика долази нам одломак надгробног неког споменика српског. Он је прекрасно изрезан, на белом љутом белутку прекрасно урађеном и углагчаном, а стои скоро под самим врхом источне куле у горњем граду, или где су били деспотови двори, на западном зиду. Пре овог ваља нам напоменути, да су двори деспотови били над самим Дунавом са источне и сјеверне стране, и да су стајали ниже ове поменуте куле, у којој је ова старина наша. До ње се долази пузајући се уз сјеверно платно, по поквареним каменим бив. степенима. Пузање је и пењање ово врло опасно, а кад се већ једном човек узпење на платно; онда му се заврти мозак које од приличне висине, које од шуштећег и ударајућег о њега Дунава, а које од ветра јаког који вечно овде дува. Од платна до куле закључане ваља прећи преко провалице обрушене, па тек у кулу ући.

По целом овом малом градићу, или горњем, опасно је ићи и од змиурина, а нарочито пењати се на платна и куде; јер што је дрвенарије, оно је тако труло, да се сваки час може сурвати, а што је од камена, њега је време тако олабавило, да при првом додиру руши се. Турци нису ништа поправљали и оправљали. Тако им оружница — арсенал — на јужном крају дворова деспотоких, стои на балванима грмовим, за 3. хвата од земље узвишеним, и долази се преко степеница такође грмових од самих греда и балвана таквих; да вам ваља много и много мислити: на који ће те стати, а да не пропадне, и да се са овим заједно, који су у свом трулежу, не срозате, чак у суноврат у какву провалију. Остало је овде нешто мало старих пушака отиматих од раје у разним побунама, некаквих топовских ужета и других справа; али таквих и на таком месту за које се поуздано може рећи: да се Турака ни су ни мало тицале, нити су им они кад год долазили.

Сам улаз из великог или доњег града у овај опасан је; јер не прелази преко језерцета доста дубоког, веле 3. боја човечија, преко кога води дрвени мост, који се као и помост оружнице, сав нихња и колеба, кад се преко њега прелази, и који, као и у оружнице крчка и грохоће као већ ослабиле и изанђале кости у каквог неколико стотина година лежећег у гробу старца. Ово је језерце постало од некадашњег вала напуњеног водом, којим се одваја двор деспотов од главног града, а главни град од паланке, или предграђа такође је одвајао некада тројни вал напуњен водом, од ког се сада сачувао један покварен и трагови од других. Овакви валови са водом и т.д. и јесу српски начин утврђавања своих градова.

Ми се нехотично задржасмо на овоме месту код ових степеница платна градских и кула прво направљених за стреле и бацање камења, а доцније у неколико преобраћане за топовска места. Преко поменутог моста пролази се кроз вратнице или капију, која води у двор деспотов. Спрам капије у зиду је за 4 хвати високо узидан, кип камени, за који кажу да је Ирињин, те су га Турци страшно нагрдили. Он је са леве стране, из малог града изнутра, спрам капије и прекрасно је израђен; али страшно у лицу нагрђен, да му није остао читав, ни нос, ни уши, ни очи и т.д. Но при свем том тип је лица и тела прекрасан, предиван и у опште осредња округлост. Јерина је на престолу огрнута царском мантиом.

У самом простору вратница, или капије, види се укопина у камену, где је стајала гвоздена једноставна одоздо оштра секира, дуга и широка колико све вратнице, која је се одозго доле спуштала; те тако наваљујећег непријатеља, у двор деспотов, секла. Баш наша поменута старина, са знацима на себи, гледа право у кип Јеринин спрам вратница. Знаци на овај старини значе ово: *) два грмова листа, свету шуму, у коју су се негда сахрањивали наши стари; два полумесеца са страна, знак сеобе или одласка две душе са овог на онај свет; три колута вечност и 3. полукруга од венаца део живота проведен сретно овде на земљи; венац и круг од цвећа у њему више вечности, спасење душе, а две аждаје и рибе, самрт. Ови последњи знаци, у то време, метани су на надгробне споменике, наших знатних људи старих; те је одтуда на старим руским гробовима у софиском сабору овај исти знак. **)

*) Сама слика, због скупоће, није се могла, као и других 18 из разних места кнежевине, напечатати.

***) Види Опис Кијева и његових светиња. Световид за 1866 и 1867 год.

Други нам споменик долази нађен са источне стране споља града, на његовом платну, а испод друге куде пошав од Дунава к југу. Камен је такође белутак или соља тако звана. На њему је грубо урезан костур човечији до пола, захватајући главу и прси, на којима су прекрштене руке, или костур од ових. Испод овог је натпис овај:

1." † ає лежи в 2. краль вЮ 3. рюлнкъ"

који значи од речи до речи ово "1005. — године - лежи Обрад Ђурјулнић".

У тако званој зазиданој кули са источне стране дворца деспотовог, стои унутра за једно 10. ако не и вишехвати, камен округао, узидан у западни дувар њен. На њему је, неких 7. људи са ниским калпачићима, или источно-римским капама из 11. и почетка 12. века. Рекосмо источно-римским само зато: што је цивилизација цариградска, у то доба, од српских калпака направила оне обичне војене качкете руске, без обода или заклона — соношира — од сунца. Народ прича: да је овде у овој кули обешено ових 7 војвода; па је с тога и кула зазидана била и у њу је се одозго на гвозденим ланцима спуштало: Како ови калпачићи нису ништа друго до наши стари калцаци, само мало нижи, и како облик одела припада оделу старом нашем; то држимо: да ће ових 7 војвода бити историске личности т.ј. да они престављају некакав историски догађај нашега, а не ма кога другог, народа. Најглавније је то: што су они за неколико векова пред нашим деспотом на овој плочи изрезани и што их је Деспот негледајући на њихову преставу неког историског догађаја, метнуо скоро у дно своје затворене куле, која му је по свој прилици, благо хранила.

На јужном платну града деспотова и дворца његова, а са јужне стране, више језерца поменутог пред горњим, — малим, — градом, или дворцем деспотовим, стоји огроман двогуби — мањи у већем — 16 уголни, од добре црвене опеке узидан крст, са копљем и мотком, на којој су кљеште, сунђер и клинци с којима су — справама — мучили, прекивали распетог Христа. Одма од леве стране крста у два реда, такође добром црвеном, опеком узидан је натпис овај

Въ христа бога а благовѣарни господинъ деспотъ Гургъ Бранковикъ гд... сръблемъ ї поморю зетъскому повеленіємъ его съзида се градъ сы лет † С. Ц. Л. П.

што ће рећи: "В Христа Бога благоверни господин Деспот Ђурађ Бранковић господин, Србљем и поморју зетскому, повељенијем јего сазидан се град си в. лета 6938" или 1430 од Христа. Ми смо овај натпис мало другчије прочитали; но што је у "Путничким писмима" г. Милићевића; те га овде тако, како смо га прочитали, стављамо. Изван града, код прве капије његове, а на платну градском, узидан је одломак камена са нашим писменима "я", "ш", "о" и "л" што опет тврди наведено.

Сад нам долази врло важна и најстарија можда ствар у целим овим зидинама. Та је ствар ова: на источној кули великог града, а у овоме, стои врло високо узидан камен један На њему је израђен неки омалечак, огрнут огртачем, војеначелник. Он је се наслонио на нешто, а с леве, па на десну страну, иде му нека пантљика или друго нешто. Два војника, тако исто омалечка, као и он, воде му огромног старца једног, са дугом раздјељеном на глави косом и брадом дугом. Старац се клања овом војеначелнику, а он је се гордо наслонио на ону своју штаку, па га, и негледајући право, са презрењем мери. Спрам њих стоји слика ова: у камену је урезано коло са крстом унутра, а више њега срп, над овим су две људске ноге у чизмама, табанима горе обрнуте, српом овим одсечене. Ако се сме нагађати и казати, као што је у египћана старих значило оно коло са крстом унутра, а срп обрнут

трбухом доле и ноге у његовој савијутињи одсечене, било би ово, по читању египатских ероглифа: страна је ова сва оружјем покорена, а људи у њој утамањени. Ствар је ова врло важна и ми би били ради, да се о њој озбиљније промисли, а не овако узпут и мимогред.

Међу многим одломцима старине, из римске периоде, које су прекрасно израђене, и представљају многе ствари из живота; ми ћемо навести само оне које имају неке натписе на себи. Почем ове нису целе, но у одломцима и непуне; ми о њима нећемо ништа ни говорити, но ћемо их само онако преставити, како смо их могли снимити. Тако на јужном платну деспотова двора, или малог града, а више поменутог језера, стои један камен прекрасно израђен. У средини је направљен кревет и на њему болесник лежи; с једне стране овога стои поодрастан мушкарац, а с друге жена у годинама; ваљда мати стојећег. Испод њих је изрезано два зеца, кои на разне стране трче, а за њима по један кер. Више њих је у троуглу човечија глава са двома змиама, а испод свега тога био је огроман надпис, па. одломљен; те је само ово неколико писмена остало: XXXPERЄCRIV.

У овом истом граду, на истој страни и т. д. а само скоро под самим врхом кулиним, више језера, стои прекрасно израђен камен са разним украсима, као: урна, гроздови, виново лишће, цвеће неко и т. д., а више тога камена, скоро баш под навршном камену исте куле, стои одломак већег камена са ово неколико писмена у 3. реда! D. M. ONESENEC VIX. ANAE Више зазиданих вратница, бив. великог града споља, стои висок човек наслоњен на дугачко копље, а крај њега други неки обмотан у огртач. Недалеко од њих такође на платну стои одломак камена са овим натписом у 6. врстица

1. D. M. 2. AVR. MARCIA 8. VSSTΛECES 4. ΛΨΑ: STXXVi 5. C + NVSANXIII 6. NIPPIICANXIXA.

Такође на платну стои одломак од камена са овим непотпуним натписом у ове три врстице.

1. TΑH—N—LIHD 2. IXXBR—NOCVI 3. ΔΒΥΙΟΓΗΟΝЄΡΗΡЄΟ.

Трећа је врстица и другим писменима, другчијим, и у друго време, по свој прилици, писана. Такође на платну, ама источном, и то од западне стране у великом граду, а близу треће куле, стои дугачак камен, преко целе половине уздуж пребијен и на њему, такође уздуж овај натпис само од пола, или до пола, у ових 8. врстица:

1. CRV 2. ENIGV 3. CISEVI 4. ANI 5. HVRISA 6. FELICISI 7. LATEV 8. ORIHA.

Зидајући град овај наш Деспот Ђурађ, са својом женом, као да је се особито старао: да што више одломака старине, уђе у његову источну кулу над Дунавом, из које је гледао, како лађе плове по тихом Дунаву. Тако ниже оног надгробног, споменика српског под № 1. стои овај римски надпис у 3 1/2 врстице:

1. CVRVECTERENTIVSCE 2. CLCVIXIVS VIR VE ECVHCE 3. CONIVRAERN AN.ΠΙΚΛΟ 4. CRISTINO.

Натпис је овај на прекрасно урађеном мермеру, међу испупченим и округлим стубовима, лепо израђеним.

Ниже њега долази још и овај последњи натпис од 6 врстица такође непотпун

1. >>BHCSCRIAN 2. REIPVLSCRIANI 3. REIFSPX 4. AVREIACVPIA 5. CORCE+ISB
6. NERONE + LOC.

Сви ови, а има их још и сувише, наведени одломци старих споменика, јасно сведоче: да је наш Деспот на урвинама прастарог Смедерева подигао овај садањи. Још да су зидари били паметни, да све ове споменике обрну како треба, и на лице, много би се којешта још дознало, а овако ваљало би град и од стране Дунава, са сјевера и запада, прегледати, што нисмо могли учинити. Деспот је баш најогромније камене, од споменика, трпао у темељ и у прве изидотине над земљом, што се свуда види. Колико ли је ових у земљи, у води око града и Дунава, то само један бог зна? Да је одиста сав град, из темеља, подигнут, нема никакве сумање, а тако исто да је оно Јерина спрам вратница, изнутра малог, или горњег, града, кои се зове и двор деспотов, такође нема никакве сумње. Њу би требало, ако не донети у наш музеум — што би најбоље и најкористније било — а оно бар изаслати једног вештака: да је најтачније у свему, па и размеру, пресними и да се фотографише; те би тако могли бар издалека познати лик наше Јерине, коју народ неправедно зове проклетом. Много и много има да се говори, о Смедеревском граду у сваком погледу, о ком смо тек мимогред рекли: да би другима пробудили љубопитство, да га, као што треба и ваља, опишу. Од повратка нашег из Русије у 1865 год. ми смо већ 4. пута били у Смедереву и ни пут немогосмо бити такве среће, да нам се отвори стара изкопана, у гробљу смедеревском, црква; те да њене натписе видимо и препишемо.

Још поменути 1865 год. пред кућом г. Мате Поповића тр. видели смо један наш стари надгробни биљег, од белутка камена, до 4. стопе дугачак, 2 широк и нешто више од једне дебљји. Поменути г. Мата, од њега је направио клупу, на којој, са своима, лети седи. Судаћи по изгледини писмена, може се, без погрешке однети у 1. половину XIII века. Натпис је овакав:

СЫ КАМЕНЬ МЫХАЫЛОВЪ СИНА СТЕФАНА ЖЛИКА

после избрисаног од 4 — 5 врсти стои још ово

ВОЕВОДЕ КУЧЕВЬСКОГА.

Од особите је важности, и ако је непрежалима штета, што је се баш у средини оних 4—5 врстица избрисало, овде једна речица, која се врло ретко у нашим старинама находи. Та је речица, придев произведени од особене личне именице и свршетак његов на **Ѣ** или **Є**. Друго је војвода Кучевски, а Кучево Кучевиште и т.д. је место и манастир у српској светој Гори, или старој Црној, а садањој турском Карадагу, више Скопља, у правој Србији. И овај је натпис напечатан, но мало другчије у помињатим "Путничким писмима".

Исте 1865. год. бавећи се у Смедереву, осим већ напечатаних 5—6. народних песама, преписали смо и ову, од једне важне женске, коју без одобрења, неможемо именовати. Песма до сада није нигде печатана, а по нашим речима: да ће у овом сборнику бити сваковрстне грађе, стављамо је овде, нарочито зато: што описује и карактерише извесно доба Смедерева и његових становника, по пропасти српској, под последњим Деспотима.

Јека удовица и Омер Челебија.

Пошетала Јека удовица,
Испод града бела Смедерева,
Смедерева Ђурђевога града.
Ја каква је Јека удовица,
Ја каква је јади је десили !
На њојзи је дивно одијело,
Одијело чудо од истине:
Једно грло, а до девет плоча,
Једне груди, а девет ђердана,

Два увета, а троје минђуше,
Једно теме, а девет кајица,
Једна глава, а девет калпака,
Једне руке, двајест белензука,
Једно тело, а десет фистана,
Двије ноге, двадестере гаће,
Троје чизме жуте до кољена,
Троје жуте, а троје црвене.
Ја каква је Јека удовица

Ја каква је јади је десили!
Када иде, канда паун шеће,
Кад говори, канда голуб гуче,
Кад с окреће, канда срна скаче,
Када стоји, канда звезде брои.
А какво је лице у Јелице,
А какво је чудо у свијету!
Бело лице, кано божи свете,
А грџоце сајна месечина,
Беле дојке, два бела голуба,
Двије руке, два прамена снега,
Чарне очи, као поноћ тамна,
Обрвице, кано предзорице,
Трепавице, крила ластавица,
Мрка коса, као помрчина,
Медна уста, кутија шећера,
Ситни зуби, два низа бисера,
Кад је растла, на Јелику глала,
Кад је зрела на румен јабуку,
И то чудо још је мало побро,
Спрама чуда грла удовичког:
Кад запева песму удовичку,
Удовичку песму кукавичку:
Једно грло, тријест песам каже,
Е, песама чуда не чувеног!
Једна суза, тисућа жалости,
Један поглед три стотине стрела,
Што стрелају срца јунацима.
Једна мисо, а триста помисли,
Што премишљу свакојака чуда.
Е, таква је Јека удовица!
Чудо дивно одавно не било!
Она шеће око Смедерева,
Смедерева Ђурђевога града.
Гледао је Омер Челебија,
А са града бела Смедерева,
Гледао је, па је уздисао.
Један уздах, а тисућа жеља,
Једно грло, триста воља каже.
Гледао је, па се не нагледа.
Гледала га Јека удовица,
Гледала га, па му беседила:
"Ој Омере, неплаћено благо!
Ој Омере, моје скупо злато!
Ој Омере, ако бога знадеш !
Јер не дођеш мени на чардаке,
Као што си од пре долазио ?
Ја ти умре, без тебе Омере,
Изгоре ми срце у њедрима,
А помрча свијет у очима,
Чекајући ој, тебе Омере!"

Гледао је Омер Челебија,
Гледао је, па јој беседио:
"Ој Јелице, ој жежено злато!
Ој жежено, а не сагорено!
Ој Јелице, срце из недара,
Ој Јелице, чудна удовице!
Пуцају ми пуца на прсима,
Кад погледам на те удовице.
Кад помислим на те годубице:
Крв ми уђе у очи у главу.
Ништ не видим на беломе свету,
До тебека, моје драго благо!
Што ме питаш: што ти ја недођем,
Што ме питаш, кадер сама знадеш ?
Ако незнаш хоћу да ти кажем,
Што не дођем моја голубице?
Ја би дошо моја голубице!
Ја би дошо и срцем и душом;
Али несмем моје добро драго,
Да би од ког, ни по јада мога,
Већ од сина твога Тихомиља,
Тихомиља мога крпопије ?
Кад погледа на твога Омера,
А Омера тролетница хвата,
Кад што рекне, ка сабљом да сече,
Кад набрекне, ко громом да рекне.
Ето видиш, моје злато драго,
Што не дође Омер Челебија?"
Тако рече Омер Челебија,
А у Јеле срце препукнуло,
Од севдала и од тешка јада.
Она укну, ка да се помами,
Па Омеру срдно говорила:
"Ој Омере, моје благо драго !
Ја ћу убит мога Тихомиља,
Да би с' своје ненапела главе!"
Њојзи вели Омер Челебија:
"Чујеш мене Јеко удовице?
Не убијај свога Тихомиља,
Не убијај твојијем рукама ;
Него уби туђијем рукама.
Разболи се од тешке болести,
Од бодести црне главобоље,
Од главице, ама навалице.
Пошљи Тиха на Стару планину,
На планину на Србску краину,
Ка ономе граду Самокову.
Тамо имам остарелог баба
И са бабом деведесет браћа,
Све јунака бољег од бољега,
Све ђетића да им равни нема,

Што поштују веру Михамеда
И клањају свецу рамазану.
За ништа ће убити Каура,
Каурина млада Тихомиља,
А некмо ли кад им братац пише."
Кад то зачу Јека удовица,
Кад то зачу жалосна јој мајка,
Одма оде двору бијеломе,
Како оде у душеке паде,
Како паде више неустаде,
Нит с' умива, нит се Богу моли;
Но јауче, као рањеница,
Па ми кука, као кукавица,
А преврће, као ластавица.
Њој долази сине Тихомиље,
Њој долази јединац у мајке,
Грозне сузе низ образе лије
И кроз сузе мајци говорио:
"Мајко моја, мили родитељу !
Има л' лека твојој главобољи,
Да га тражим, на крај бела света?
Ја ћу ићи, моја слатка нено,
Ја ћу ићи, макар ти недошо,
Макар своје недонео гдаве!".
Тако вели млади Тихомиље,
А да видиш кучку удовицу:
Кука, хуче, шточе и јауче,
Е реко би сад ће преминути;
Док јој синак плачем не досади,
Кроз јауке тад му говорила:
"Сине Тихо, једини у мајке!
Тихомиље, материно благо!
Ја сам чула и људи ми кажу:
Ој, на Старој великој планини,
На планини на србској крајини,
Код некаква града Самокова,
Самокова српске покраине ;
Тамо има вода целебница,
Од ње с' лече боље од главице,
Од главице боље самртнице!
Иди сине, донеси ми воде,
Ако дотле мајка т' не премине?"
Још не дочу млади Тихомиље,
Још не дочу своју стару мајку,
А полети у подруме дољне ;
Те изведе гојеног дорина,
А дората коња убојита,
Ког му дао остарели бабо,
Кад је био боја големога,
Под деспотом са Турчином клетим.
Бојак био на њем погинуо,

Бранећ града Островице бјеле,
На Руднику високој планини,
Виш Велеса града богатога,
Бранећ' - Рудник, и српско господство.
Када Тихо дора опремио,
У одаје мајци поврнуо;
Те јој десну целивао руку.
Када мајци целивао руку
И узео благослова света,
Домаши се дори до рамена;
Те полеће преко поља равна,
Кано звезда преко неба ведро.
Право језди на Стару планину,
А са Старе на Виточ велики,
Са Виточа привати се поља;
Свуда Турци, по Старој планини,
Свуда Турци, по Виточ планини,
Свуда Турци, по том равном пољу,
Свуда Турци, као горски вуци.
Пута пита млада Тихомиље,
Пута пита Самокову белу,
На краину србску и агарску.
Пут казују Турци Јаничари,
Пут казују даље у планину.
Пут путује млади Тихомиље,
Пут путује граду Самокову,
А виш града води целебници,
Док је био изван Самокова,
Самокова деспотова града:
Излетеше тридесет Турака,
Из горице, а покрај водице,
Тихомиљ им Вога називаше:
"Богом браћо, Турци Јаничари!
Незнате ли воде целебице,
Целебнице, од боље главице,
Имам болну остарелу мајку,
У бијелу граду Смедереву;
Па сам пошо да јој лека нађем,
На некаквој води целебници."
Кад то зачу тридесет Турака,
Једним грохотом сви се насмејаше,
Ка из горе тридесет курјака.
Тек што су се Турци насмејали,
Нама стрелну до тридесет стрела,
На јунака Тихомиља млада;
Ал' Тихомиљ срца јуначкога,
Јуначкога срца господскога,
Родио га Србин од истине,
Од истине, и од те старине.
Има Тихо дора од мегдана,
Те му доро стреле прихватио,

А све у се ни једну покрај се.
 Кад то виде млади Тихомиље,
 С дора скочи на ноге подскочи,
 Па потеже мача очевога,
 Стаде сећи потурице младе,
 Потурице србске издаице,
 Издаице србске изелице,
 Што издаше Богу и закону,
 Што издаше браћу Србадију,
 Браћу своју, турско сиње робље,
 Тужно робље војном неузето;
 Већ преваром цара Агарјана,
 И његових паша и спахија.
 Од тридесет направи шездесет.
 Ну да видиш јада још горега,
 Тад излеће шездесет Турака,
 На Тихина јуриш учинише;
 Ал' је Тихо рода господскога,
 Господскога рода јуначкога:
 Он изсече шездесет Турака,
 И међ њима старог Јузу-Башу,
 Јузу-Башу, старог Гурсузбашу,
 А пређашњег војводу Милуна,
 А од Скопља града големога.
 Тужан Тихо допадноу рана,
 Па се враћа на турским коњима,
 Смедереву проклетоме граду,
 Смедереву гнезду од Турака,
 Све Турака млади Јаничара,
 Јаничара србских потурица.
 Кад је дошо дому бијеломе,
 А без воде ладне целевнице
 Ал' у дому Омер Челебија,
 Љуби нуну Јеку удовицу,
 Удовицу болну кукавицу!
 Њу не боли боља главобоља ;
 Већ је она црна преварница,
 Преварница црна издајница,
 Што издаде свога сина Тиха.
 Кад то види млади Тихомиље,

Кад то види жалостна му мајка,
 Махну мачем, те уби Омера,
 Другом махну, те посече мајку,
 Те над мајком кроз плач беседио:
 "Нано моја, жив те Бог убио!
 Шта учини од се и менекар,
 Шта учини, црн ти образ био
 И на овом а на оном свету?
 Опрости ми млеко из недара,
 Опрости ми, моја сладка мајко,
 Што учини данас од тебекар,
 Од тебекар и од себикарна?"
 То изрече, а тај час утече,
 Он побеже Мачви поноситој,
 Старој Мачви младој краљевини
 Ка ономе Видаићу Бану,
 Да се бије, док му крвца врије,
 У жилама србским јуначкијем.
 За њим страшна потеря се дигла,
 Све Турака млади Јаничара,
 Јаничара србских издаица,
 Издаица црних потурица,
 Да освете Омер Челебију;
 Те га гоне ка Церу планини,
 До конака млада Видаића,
 Млада књеза од поносне Мачве,
 Од поносне Мачве- јадовите.
 Њега срета млади Видаићу,
 А са своји девет мили браћа,
 И Мачванском поноситом војском;
 Те у Турке јуриш учинише.
 Ту се клаше летни дан до подне,
 А кад подне беше превалило;
 Србска војска турску надјачала
 Ту погибе три тисућ' Турака,
 Јаничара младих Потурица.
 Онда било сад се приповеда;
 Тамо расло клење и јасење,
 А међ нама здравље и весеље.

Имали би још код Смедерева да проговоримо коју о његовом имену и шта значи оно? Многи су га разнo тумачили, и већина је ових тог мишљења: да Смедерево не значи ништа, ни више, ни мање, до на латинском језику, свети Андрија! Разуме се по себи, да оваком тумачењу не може бити места ни код једног ијоле изображенијег човека, који се бар најмање што разуме у језику. Ми би могли овде укратко само то навести: да Смедерево значи то исто што и Серберија и Семберија, а то ће рећи народ од једног корена, једног оца и матере, без даље свести, о вишем политичком животу. Ово ћемо, нарочито у речи Срб, Србин, Србљин, Серб, и т. д. показати, а за сада остајемо само при овом кратком наводу.

ГЛАВА Ш.

Натпис код Марковачке цркве; алексиначког манастира св. Стевана; Крушевац са народном песмом и спомен о скором ослобођењу испод турске власти; св. Роман и Љубостиња манастири; урвине Сталаћа,

Из Смедерева преко Јагодине, Ћуприје и Крушевца прешли смо у Праву Србију, а по повратку из ове, преко Алексинца, Крушевца, Карановца и Крагујевца дошли смо у Београд. Идући овим правцима, при излазу из Београда, и долазу овоме, прошли смо поменути простор; једино ради ствари, које ћу се у овој, или идућој, глави навести. —

Од како смо одпочели радити на истраживању наших стариница, у нашој земљи, прва нам је брига била: да разбирамо о овима, каквих се и где налази? У овоме извештавали су нас многи људи, који су казиване нам старине виђали; али их не беху у стању, из разних узрока, прегледати и описати. Тако су нам многи, а међу осталима и један г. професор и неколико у оставци изслужених поштених чиновника, причали: о надгробном камену војводе Вуксана, који је дошао амо рањен, на Косову, па умро; о неменикућанским многим старинама; о космајским; о чумићским; о годачицким, о Бакића старинама и међулужичким и т.д. И ако смо, са ових побројаних старина, враћајући се из Праве Србије, ударили поменути путом; опет их све, због разних околности, немого смо прегледати, изузевши тако зване старине међулужске окр. београдског, о којим нам је нарочито изслужени казначеј г. Милосављевић причао.

По његову, и многих причању извештенисмо: да се на брдашцу Милатовици, код Марковачке цркве, налази један кладенац, — бунар — на ком је прекрасно израђен једноставан округао камен на среди за 3 стопе у пречнику просечен, да се кроз ову рупу воде вади. На камену овоме свуда је унаоколо, веле, у два реда натпис наш и по снимцима неких од њих гласи, колико је снимљен ово:

ВЪ ХРИСТА БОГА БЛАГОВѢРНИ ЦАРЬ

— а у других

краль. — Стефанъ въ сѣхъ Срьблѣмъ, Грькомъ, Бѹгаромъ, Романомъ и Оугромъ императорь

и т. д. а у неких се свршава са именом Стефан; па се даље, веле, не да да прочита. У свију, по натуцању говори се: да је тај кладенац, или бунар, ископан при борбама са Маџарима, Алеманима и т.д. Ствар је сама по себи од врло велике и неописане важности, и ја сам је хтео такође сам по себи, без ичијег многог упућивања, да видим и прегледам; те да би се разабрало: шта је у ствари, а шта није; који се владоац и са ког догађаја спомиње? и т.д. Осим овог причали су ми за неки надгробни камен подалеко — за 1. час — од механе међулужске, код цркве Марковачке, са натиисом неким.

И овде, као и при поменутом камену над кладенцом, многе известиоце није се тицао натпис; но нешто друго. Код првог споменика држали су многи да је остава, а кад овог последњег, и остава и нека светиња. За овај последњи нарочито су тако држали с тога; што су овај камен, пре некодико година, били одвукли у Јагнилово, те их је 3. год. узастопце, град тукао, и тукао их је све дотле, докле га нису повратили на старо његово место. У поменутој међулужској механи, кад смо дошли, било је више од 30 душа, које из тог и оближњих села, а које путника, који ту ручаху. Док су се коњи одмарали мои другови, у путовању ручали, ми смо хитали, да прегледамо обе поменуте старине; али на велику жадост ни један десивши се ту сељак нехтеде казати ни о једној баш ни речице. За поменути кладенац, погледаху се испод очију крадом, и познало је се у кога је њиви; али не казаше ни један баш ни речице, држећи да је ту нека грдна остава, коју треба сами да изваде, а не туђинац,

па још по њиховом схваћању "шваба инцинир са плановима брате". Тако и о том кладенцу, и о његовом наведеном натпису, неможемо ништа казати, нити за наведени натпис на њеау јамчити.

Механџија, држећи да смо из Турске, каза нами крадом за цркву Марковачку, на којој страни лежи говорехи: "Бре ће ти најда џанум, и Милатувец, и бунар — от; токо сакам, да си сториме работа за једно, и да си братска делиме шчо да најдаме". Овако говораше и за цркву. Ни један нехтеде нам показати, за паре, пут цркви Марковачкој; те тако у показаном нам правцу, на чудо свију одемо. Није се дуго ишло— $\frac{3}{4}$ —часа добра и брза хода до поменуте цркве; али осим ње, ваљало је знати место камену. Свратимо се у школу, но учитеља ненађосмо; те нам један момчић покаже камен, до ког је ваљало прелазити закључану тарабу око цркве. Он нам причаше и о неким старим чесмама и бунарима; али тако, да нисмо могли ништа схватити.

Главно је ово: што се место, и околина, на ком је црква, зове "Дрвена глава"; што је ту била огромна нека стара црква, са конацима, храм св. Илије, из развалина које подигнута је, пре неколико година, ова мала нова; што је за 1. час одавде истоку на брду Милатовцу, био некакав град, из којег урвина и данас многи, кад им се сије, ваде оставе; што је у окодини овој било много цркви неких, од којих нам наброја 9. развалина од тих црквина; што је ту недалеко било неко језерце, те се још и данас познаје и т.д. Дакле из свега причања, ако је сво истинито, излази то: да је овде било неко место доста знатно у време наше среће и државе. А питање је: колико није било таквих места, и где их није било, кад на сваком кораку, на свакој стопи, прођене земље тако рећи, наилазимо: на саме развалине и урвине, од некадашње наше силе, изображености, богатства, славе и величине бивше? Закопајмо, тако рећи, на свакој стопи наше земље за 1 или 2 стопе дубљине; па ћемо се о наведеном уверити. Нисмо зато: да се одма, чим се наиђе на прве урвине, одређује баш поименце, које су то, из ког доба; и т.д. са којих погрешака већине нас, сузбисмо се само у дан. кнежевину, као у котарчић неки, у ком је све и сва било; докле је се све најважније, најзнатније и веће вршило далеко и далеко изван граница њених на југ и исток, а дан; кнеж. беше само репић Србије. Она је тек огледало оног доба, од којег почесмо сунавратке пропадати и утамањивати се.

— Ево нам дакле и самог траженог камена, са натписом, кои се, по опису вредног и честитог друга пок. Косте Поповића у првој Лицејци стр. 67 налази код цркве Стојничке окр. крагујевачког, а изоран у окр. београдском. Њега је преписаног из Данице Вукове од 1826 год. наштампао и Миклошић у свом прекрасном делу "Споменици српски"; али како се наш снимак у многоме разликује од свију до сада познатих, нарочито у самом тексту; то га наводимо овде.

1. Натпис се састоји из 17 врстица више којих је нешто као круна, под којом је од две пречаге крст, међу крацима којег пише: "Царь слави, Исусь Христось ника", а с десне је стране овога сува грана. Може бити, да је, сад испод овог крста, са западне стране, са овим украсима на њему српа, кои је пресекао један класић, или живот, испод ког је — српа — опет крст са набоденим огнилама,— онај натпис кои пок: Коста у Лицејки наводи под именом: "и на четвртој страна:

азь ња, гѣргъ зѣборникъ грѣшни равь божи постави сын спомень

Са западне стране на камену стои ова шара, која ће оно исто значити, што и у старини јегипатској: "одсечен српом суви и безполодан живот — сува грана — једнога човека". Камен је укопан у земљу, до баш испод овог крста, са западне стране. Ја сам га одкопавао дрветом и рукама, али се није могло; те тако и не знам одиста: да ли постоји, или не, тај четврти натпис? Наш натпис, са источне стране у 17. са сјеверне у 6., а са јужне у 3. врстице и у четвртој једна реч,- гласи, по нашем препису, ово:

† Азь деспоть Стефань, синь светога кнеза

Лазара, и по того прѣставлен милостыю божьею
бѣхъ господинь въ сѣмь срьбл...мь и Подѣнавью и
восньскѣе ѣще же и Поморью зетскомѣ, и въ
богомь данѣи ми власти проводихъ же житѣа
моѣего врѣме елику благому изволи се богѣ лѣтъ
ѣако .ii. и тако приде къ мнѣ повелѣнѣе шце ш
вьсѣхъ цара и бога глаголе послани къ мнѣ архель:
греди, и тако душа мнѣа ш убогаго —дл— мира
разлѣчи се телѣсе, на мѣстѣ именѣмомь глави, лѣтъже
тогда текѣщѣ † С. моу. и Ц. мѣ и Л. и Е. мѣ индикта
ш рѣждѣства Е. слицѣ крѣгъ

погрешно, оѣ ѣ у место ѣѣ дакле—

ѣѣ. лѣни ѣѣ. месеца иѣлѣа ѣѣ. дѣнь

У нашем овом снимку нема чести унгариие и т.д.; са сјеверне стране:

**прѣдобри и мили и слатки господинь деспотѣ ш,
горе тѣмѣ тко га видѣ на сѣмь мѣстѣ мртѣа**

и са јужне:

**благоуѣстиви господинь деспотѣ Стефанѣ,
добри господинь**

Ми смо се старали, да што тачније, као и код свију натписа што смо чинили, овај натпис снимимо; али може лако бити, и ако не држимо, да је се каква погрешка поткрала. С тога све путујуће научењаке молимо: да кад буду у међулужској механи, непожале труда, кроз прекрасан места положај, свратити се цркви Марковачкој и овај натпис снимити. Ниже цркве је на кландевцу, и око овога тесано старо камење од неких зграда, али без натписа.

Ми нисмо приметили да је њих неколицина чак из механе, идући за нама тајно, вребала сваки поступак наш, и при повратку причаху нам, о смрти овог деспота, незнајући му ни имена, ни званија: да је целу ноћ и један дан мучио се; да је из Београда био пошао на коњу некуда и због болести ногу ту се свратио цркви, издахнуо и т.д. — За једно два добра коњаничка часа југоистоку од Алексинца, преко прекрасне ходмисте месности, долази се прастаром малом манастирчићу, под плавином тако званом Лесковицом, коју зову још и просто стеном, св. Стефан. Ова стена, по догодившем се на њој историском неком догађају, као што га оvd. народ прича, и то идући од сјеверозапада к истоку, зове се: права гола стена, Миливојев камен; даље више ове такође гола стена зове се Кулина, веле, да су на њој остатци развалина од некаква града.

На овој стени скоро неприступној стои и дан дан. од памтивека, убоден у њену пукотину, дебео растов, или, велики грмов крст који је пре 4. год. понављан. Крст је овај, веле, пре неколико

стотина година пободен за знак премирија, или, мира, двоице браће, која су се овуда борила и то код крста и Кулине, — из града — онај што је био са Србима, а са, мало даље истоку тако званог, Падалишта, други који је био с турском војском, која је скоро сва изгинула; те се с тога и брег тако прозвао. Истоку је Жљебурина, у којој се још и данас виде испоснице, у пећинама од природе, но људским рукама доправљане. Из ове извире прекрасна и студена речица тако звана св. Стеван, на којој меље 40 воденица и неколико десетина ваљавица, веле, ваљају сукно. Она у овом осушитом месту, веле, пои 30. села. Од Жљебурине југу иде Срнин камен, пред њим Лесковик, Шиљати камен, Ћупријан, Горуновац, Дрвићак, а од запада Дубрава.

Са Ћуприана је, тако звани Ћуприан, — од ког је и та стена тако прозвана — рођени брат Миливојев ранио овога у моштницу, са чега је Миливоје остао бездетан, а Ћуприон му наследио земљу и државу. Као што народ прича, та су се двојица тукли, а манастир је направио Високи Стефан син Лазарев са братом Вуком, за знак неког помирења. Народ кад говори о стенама и борбама помиње она два прва имена, као још и то, да су они и овај манастир, направили а овамо опет меша их са Високим Стефаном и Вуком, што ће бити због реке бившег патрона овог манастира св. Ђакона Стефана и т.д. а нешто и из прича калуђерских узетих из натписа, више врата, улазећих из препрате у главну цркву. Где стои крст данас, прича се, да је ту био и добош један тако направљен, да је и ноћу и дању сам од себе, натериван справом и ветром, добовао, да се плаше Турци и да мисле силна је војска у вође српског Миливоја.

Његов брат Ћуприан, и ако је знао, колика је сила у брата му Србина, опет је се ова потурица, од тог добоша уплашила, и тек је тада свог брата покорила, кад га је седећег на стени и прегледајућа турску војску, опазила и ранила у моштницу. Пре но што се дође до ограде манастирске покрај које, а само неколикохвати од самог манастира, протиче бистра и студена, здрава вода св. Стефана, ваља напоменути тек онако мимогред: да се довршује прекрасна и дивна основна школа ових села. Ми замерамо што је овако близу манастира из разних и многих узрока. Манастир је врло мали, спрам осталих, крстоизгледан, са повисоким 8 уголним кубетом, у ком је 8 дугачких, а узаних, прозора. Ово је на самим пречагама крста. Посвећен је св. Преображењу, а некада, веле, св. Стефану, о чему се сумњамо. Више њега на поменутих стенама, а нарочито Лесковику и Жљебурини налазе се остатци других развалина од црквина; па је могла која бити посвећена св. Стефану, или бар која од испосничких црквица у пећинама. Два оца у њему живећа савршено нигде и ништа, о овој светињи, незнадоше нам казати. Као мимогред ваља нам напоменути, да смо ми само ради натписа овог манастира дошли, и да је отац игуман погрешно известио лицејске путнике 1863 год. кад им је казао: да је тобож стругао креч са надписа и тиме га сачувао од пропасти. Тако исто неслажемо се са описом овог манастира тих путника ни у томе, да га је бајаги Стефан Високи, син цара Лазара, градио са своим братом Вуком; те се с тога тако и прозвао. *)

*) Види Пут лицејских питомаца за 1863 год и т.д. печ. 1867 стр.157.

Као што рекосмо, ми смо само због поменутог натписа отишли у овај манастир, и на наше велико задовољство, опомињући се снимака напечатаних, у поменутој књизи, Гласнику, Миклош. на стр. 247 преч. Опис манастира у Србији од г. Мил: и т.д. — нашли смо повелику разлику између нашег снимка и ових, а имено баш на оном месту где га ни један непрочита. **) Нема неколико писмена пред првом речицом, у првој врсти, и то што нема означавамо тачкама. Прочитали смо га, као и други донекле овако:

**) Види Глас. срп. уч. друш.

**.... ВЪ ПАЩЕНИ...МЪ СНА И СЪПОСПЕШНИ...МЪ СВЕТАГО
ДЪХА АЗЪ (Герман) СМЕРЪНИ И ПОСЛЕДНИ ВЪ ИНОКИХ
ПОТРУДИЕ Ш СВЕТОМЪ**

**КО ВЪЗМОГОХ И УСТАВИХ ШПЦЕ ЖИТ ВЪ НЕМЪ,
ЖИТ И НАВЕЛЬСТВОВАТИ МОЛЮ И ЗАКЛИНАЮ С'
ХРИСТОМЪ ЪАКО ДА НЕ РАЗОРИТЬ НЬ И ПОТВРЪДИТЬ;
АЩЕ ЛИ КТО ДРЗНЕТЬ РАЗОРИТИ ДА РАЗОРИТ ...ГО
БОГЪ И ДА ... ПРОКЛЕТЪ ..... ЪИН ХРАМЪ СЫ ВЪ
ДИН БЛАГОВЕРНАГО КНЕЗЬ СТЕФАНА ВЪ ЛѢТ †С. Ц. З.
+ АЗЬ КНЕЗЬ СТЕФАНЪ СЪ БРАТОМЪ МОИМЪ ВЪЛКОМЪ
ПРИЛОЖИХЪ КРИВИ МОРАВѢ СЪ ВСЕМЪ СТАРИНАМИ ЪАКО
И ВЪ БОЖЬСТВЕНИ ЦАРСТВАМИ ЦАРИ СРЪБСКИ... ПРИЛОЖИША
И Г. ВІНОГРАДЕ У ЛИПОВИЦИ, СЛАВА СЪВРЪШИТЕЛЮ ВЪ ВѢКИ
АМИНЬ**

Крива Морава зове се сада у правој Србији, или турској страни Србије, све од спрам Ниша, па до тако званог Курвин града, дакле око 2 часа простора. И ово је још један доказ: да се и у најстарија наша времена Морава, што долази из Праве Србије, никад нијезвала Бугарком, или Бугарском, по само Моравом, иначе би било бар овде забиљежено.

По најхрђавијем времену, како може само бити у мочарној јесени, кренули смо се из Алексинца, опростивши се са врлим и ваљаним Србима, двоицом телеграфиста Н. П. и К. и једним званичником начелства М. Ш. те дођемо, већ и сувише уморни и намучени, од тромесечног пута по Правој Србији, — у манастир св. Романа, држећи: да ћемо бар, у њему за неколико часова, наћи одмора. Ми смо се јако преварили, и поготову смо се томе колачу и надали; јер нам још у Нишу, причаху, о његовом старешини, његовим пропагандама, за неку бугарштину и т. д. као да су Срби из кнежевине нешто друго од Срба, из Праве Србије, које он зове Блгари, а земљу "славна Блгаријата".

Наша азиско цивилизирана капа, коњ орман по истој цивилизацији и т. д. раздрага срце пречасног старешине; те нас предусрете, држећи да смо из придунавске "Блгарије најсрдачније и најдраговољније. Ни смо се могли дуго непознавати, и пошто незнадосмо, као што треба, а и нехтедосмо говорити "блгарски" и постати "Блгарин" наш ти се пречасни дрну и до зла бога наједи, видивши се обманутим. На сва питања у целом манастиру не беше нигде и ништа важнога; јер је сва "важност и старина та вБ бједна — та Блгарија-та"! Ми видесмо само дивну звонару, која је онаква иста, као и она у св. Јовану Риљском, коју подиже

ХРЕЛИЊА ОМЉКЪЕВИКЪ, НА СРЪБСКОЈ ЗЕМЛИ СВЕТОМЪ ЈОВАНУ У РИЛѢ

а Душан обнови подигнуту првоучитељем српским, прародитељем своим Св. Симеоном Мироточцем сазидану обитељ св. Јовану Риљском од колена царског српског" и т. д.

Што год је се имало и могло за сада казати о овом манастиру, казао је наш г. Милићевић у своим чланцима: "о манастирима". Једино би се имало и могло додати причање народно у неколико другчије од наведеног у његовим чланцима, а на име: Кад је цар Лазар наумио био да пренесе престод из Призрена у Крушевац, веле, ишао је у св. Гору: да поведе што више, из ове, побожних и св. људи, које би, по манастирима, око своје нове престолнице, населио. На велику молбу његову

довео је и св. Романа, који је родом био Србин, из Праве Србије веле, некуд од Кичева. Цар Лазар је с тога то чинио: што је хтео, да привуче што више побожних и светих људи, како се народ неби туђио од његове нове престолнице, коју није волео. За св. Романом дошли су још многи монастира из препуњених, као добре кошнице м'ра у Правој Србији, амо у кнежевину данашњу; те тиме подизали и овај дотле, по свој прилици, са свим занемарен и непознати крај. Лазар је сам предњачио у овоме и подизању св.храмова; но он није напуштао и остале крајеве своје државе, као м'ре у кумановској, велешкој, кичевској, скопској, тетовској, кратовској и т.д. нахији, што сведоче и данас силне, у његово доба обнављане, и живописане, а сада у урвинама, задужбине српске. — Наш св. Роман на прекрасном је месту и недалеко од Праве Мораве, или Бинче. Као што смо већ једном напоменули, од старина немогосмо ништа дознати, а да се казасмо Блгарином, можда би што и било, и можда би се чега докопали, од нашег оца говорећег француски језик.

Ко није путовао по нашој дан: кнежевини и ко не мисли и неће да путује; тај нити ће икада видети нити ће моћи себи преставити, невиђене и дивне оне дивоте и красоте, које је у стању био само једини свесилни и вишњи творац саздити. Међу многима неописаним и прекрасним дивотама и красотата, и ако можда у последњем реду ових, увршћујешо и оне дивоте и красоте, на којма су наш Крушевац, Љубостиња, св. Роман, Сталаћ и т.д. Кад поменуемо овај последњи, онда нам ваља, такође, напоменути што о брду тако званом Кулине у крушевачкој нахији, на ком су развалине Сталаћа. Њега дивно обкољава Бинча, или Права Морава, из Праве Србије, од југо-истока, сјевера и сјеверо-истока, а са западне стране, наша ужичка Морава, које се обе испод града грље, љубе и слевају једна у другу, казујући једна другој своје грдне јаде и муке, које претрпише од проклетог Косова поља и његова доба, таме, мрака, јада и чемера.

Са западне стране облева га речица Кулиница, а са југо-источне Виноградац, или Гмитровац. Од југа га опкољавају брдашца, почев од запада: Голо средње, Доићско и Селише; од Југо истока, Царева гдавица, са развалинама Племске цркве и остатцима старог српског гробља, на олупанима ког се познаваху још трагови од натписа; па Почепан и сталаћско поље. Морава Бинча, или Гиланска, права и из Праве Србије, некада је, веле, испод самог града текла. Од града остали су трагови тројног вала; тројног града и урвине од куле високе, које зидине обухватају више од 1 1/2 хвата дебљине. Са западне стране куле Тодора од Сталаћа, биле су призидане тробојне зграде, а више ових у прозору кулином још се и дан данашњи познају трагови од живописа, састављеног из чисто народних тробоја.

Са сјеверо-источне стране, испод главног града, познаје се место, на ком су биле огромне вратнице, а даље развалине од паланке, у којима ископавају разне гвоздене и остале ствари, међу којима је нађен и огроман мач, дугачак до рамена човечије, који је, веле, и дан данашњи у Спасе Живадиновића из Мрзенице. Бивше вратнице, као и пут до ових, заклањале су огромне стрелнице, од којих се урвине огромне и данас виде. У њима су налазеће многе стреле, копља и остало старинско оружје и разна оруђа, а тако исто и новци стари. Ми одосмо са пречасним попом баки једној, да видимо стари новац, нађен овде. Пошто га прегледасмо показа се: да је аустриски од 1470. год. Бака је ова веле, ископала и нашла била ових новаца доста; ама је превари нека друга, као што сама прича, којој је то открила; па пре оде и извади скоро све.

Међу осталим старинама, писар општински показа нам и једну прастару, сребрну турску, пару, нађену такође овде. Под бившом четворобојном поменутом кулом, налазили су и посуђа старог, а нарочито у подрумима, под оним дворцима, пред кулом, и у подземним ходницима, кроз које је се, са западне стране, салазило правој или Бинчи Морави; али од овог нико нам нехтеде показати ни један комад. Са источне стране одкопаване су, случајно рукама и потоцима, многе костурнице, са силним и огромним костима, а отуда, као и свуда, и као што смо код развалина Племске цркве, напоменули, налазе се трагови од прастарог српског гробља, који сведоче старину Сталаћа; но не, као римскога "Presidium dasmum" -а, него као српског Сталаћа, бившег знатног места. Сва брдашца и називи, по овима, сведоче, као и трагови старина, да је око њега била и паланка. Простор његов казује и алексиначки Сталаћ и други остатци од кула и т.д.

Тако на једном доста лепо израђеном одломку од надгробног споменика, једва се чита ово неколико речица

† арки оумориша станѣговеа сина

На другом

† асз лежи

На трећем и четвртом и петом одломку, од разних споменика, стоје тек по нека писмена, а шта значе незна се, нити се могу речи целе саставити. Да Сталаћ одиста није тек из доба деспота Ђурђа Смедеревца и да га одиста није градио у доба овога, као што прича народна песма, Тодор од Сталаћа, сведочи, осим осталог, и то: што је цар Лазар дао Раваници својој:

панагѣрь Петров ѣ Сталакѣ и бирѣ до Сталака,*)

*) Вид срп. лет. за 1847 год. IV.

а цар Мусија расипао га је 1413 год. у време Стефана Високог сина цара Лазара:

**въ лето † з.ц.к.а. царь Моусѣа разви деспота Стефана
на Врѣбници и расипа Крушевацъ и Петроусъ и
Сталакъ и Копѣанъ **) и т. д.**

**) Љет. 65. у Шаф. ст. 76.

Можда је Тодор од Сталаћа подигао ону малу кулу која стои на брду не дошав граду Сталаћу, а то ће по свој прилици и бити; јер јој је и начин зидања доцнији. Има једно место, баш на врху града, за које се и прича, а и сва је прилика, да је била црква. Сељаци причају, да ту, многе ватре ноћу, у вече великих празника, гору, па с тога држе; да је ту силна остава Тодора од Сталаћа и још којешта друго.

Крушевац. Ево нас и у прекрасном Крушевцу, у који се бегајући од приближавања турског, смести наш последњи цар Лазар. Ми зовемо тако званог кнеза Лазара, царем због тога: што је он доиста за цара изабран сабором српском у Призрену крунисао се круном Неманића, код живих потомака Неманића у Трикали, у Тесалији; што је се за првих година своје владе одиста тако и звао: па је овај назив променио и заменуо са "кнез" пошто цариградски патриарх скину анатему са Душана, срп. народа, великаша, патриараха и свештенства.

Васионским сабором призната је пета православна и васионска патриаршија српска у Пећи, још за Душана и св. Саве, али цариградски император, његова духовна и светска власт, с патриархом, негледајући на коначну пропаст и свију и целог православља, још су имали доброту бити политичним и титулу императора, само себи задржати. Из свега се види: да је се Цариграда, и ако је марио за патриаршију српску, много више, тицала титула . срп: владоаца: "император" но титула патриараха, Србије, целог Илирика, Бугарске и т.д, срп. архиепискупа.

— На дивном је и прекрасном месту наш Крушевац, само шарени шанац, а не град. Месност је тако предивна, да се варош може пружати неколико часова, ако јој срећа прискочи. Положај је исти, који и у свију паланака и градова, које су Срби основали, као: Призрена, Приштине, Пећи, Ђакова, Скопља, Тетова, Кичева, Дибре, Куманова, Врање, Гилана, Ниша, Кратова и т.д. Ту се није оснивало толико на стратегију, колико на леп и угодан живот становника, на добре воде, чист ваздух, здраво место и т.д. Колико се зна, у њему је цар Лазар потписао једну хрисовуљу издату дубровчанима, за неке повластице:

**И СЕИ СЕ ПОВЕЛЕНЉЕ ГОСПОДИНА ЛАЗАРА ПИСА СЕ
МЕСЕЦА ГЕНВАРА Ѡ ДАНЬ 8 СЛАВНОМЪ ГРАДЪ
ГОСПОСТВА МИ КРУШЕВЦЪ ВЪ ЛЕТО † 6. □.Ѐ. и т.д.*)**

*) Вид. Morum. Ser, стр. 207.

Цар Лазар је истина подигао био град, од ког се трагови и данас познају, а нарочито од куле; ама је још Мусија 1413. год., кад и Сталаћ, и Крушевац, расипао. После се опет у летописима спомиње, како су Угри расипала дрва турска у Крушевцу, а то ће рећи подигнуте Турцима палисаде по шанчевима. Од старине у Крушевцу наводе се трагови од града, куле и т.д. Лазарева, што би требало причувати и одржавати да се и даље неутамањује, као што сретни народи раде, а не још да и сами рушимо и утамањујемо, као што се чини; један велики амам, веле основан царицом Милицом, за свог зета Бајазете, кад јој дође у госте и још којекакве ситније ствари. Народ прича: да Бајазет није хтео доћи у походе својој пуници, царици Мидици, све догле, докле му није назидала џамију, у којој би клањао, и амам, у ком би се, по прописима курана, купао. Царица Милица то је, веле, и учинила и т.д. те се те развалине и до данашњег дана виде.

Дали су поменуте развалине одиста, при првом свом зидању, намењене биле амаму или нечем другом н.пр. цркви каквој, о том је питање, које ће се при изслеђењу истих решити? Но да су оне српског начина зидања и још ранијег од Лазара и његове сеобе у Крушевац, ствар је без икакве сумње, и ако се нису још нашли никакви писмени споменици.

У Крушевцу се налази још једна дивна и целокупна старина, а то је придворна црква цара Лазара. Она је са два прекрасна кубета; али јој је западно, благодарећи нашој незрелости, које је мање било од онога над пречагаша крста, изидано и надзидано: те је сад више од источног. Њега су надзиђавали и кварили ради звонаре. Нема ниједног народа на свету тако мајмунастог, као нашег, и кои би све туђе, без икаква разбора, примао. Још нигде човек ни у једном народу, бар европском, не може видети, да се све и сва туђе хрђавије и лошије прима, а своје боље и користније напушта, заборавља, руши, кваре и т.д., као што је то у нашем.

Да напоменемо само наше новије цркве. Оне су све и нескладније, и непрактичније, и непостојаније, од старих; па их опет такве зидамо само зато: што је тако у Аустрији и на западу. Осим овог оне неодговарају ни вери нашој, ни нашој демократској и задружној нарави и т.д. Шта значи црква са звонаром, и џамија са мунаром? Значи, односно џамије, јединство бога, његовог пророка Мухамеда, а односне цркве на западу јединство папе, његове власти и т.д.; Слажели се све ово са нашом црквом, којој изглед ваља да одговара духу вере? Дух је у свију наших старих цркви и манастира оличена задружност светску и свету. Оне које имају 3. кубета, значе св. Тројицу; које 4. четири еванђелиста; које 4. кубета и у среди 5. четири еванђелиста и међу њима 5. Христа; које 13. значе 12. апостола и 13 Христа и т.д. Осим свега и непрактичност је ту и штета, држати, за зданије храма, везану огромну звонаретину, са званама, која сметају и самом богослужењу и т.д.

Ми не бесмо сретни, пролазећи кроз Крушевац двапут, ни једанпут наћи црквењака; те да уђемо у цркву и да је видимо. А тако исто немогосмо местимице наћи оно место где је био гроб проклетог и црног издајника Вука Бранковића.

Њега је, као што каже летописац пећски, удавио Бајазет зато, што је хтео непрестано да буде цар српски. Турци су му у Крушевцу подигли тулбе над гробом, из благодарности, што су, помоћу његовом, задобили царство на Косову. Ово ће се многим учинити чудноватим; али је у ствари одиста тако. Турци су сваког поштовали, кои им је ма у чему помогао, да велика предузећа политичка сврше. Ово ће се видети из фермана датих сељацима Страже и т.д. у Гиланској нахији, још на Косову; ово се види и чује сваки дан у Призрену на мунари Синан-пашине џамије, и свима косовским и метохиским мунарима, где се спомиње и баба Милена, која је Турцима, подказала како ће Милоша Обилића уватити и т.д.

Кад је кнез Милош повратио, и заузео, од Турака Крушевац, народ је тулбе, над гробом проклетог Вука, расипао сасвим; кости му сагорео; пепео развејао по ветру и 3. дана и 3. ноћи сва војска и сви десивши се ту, излазили напоље на том месту. Ово је страшна и велика освета народна, над оним, са кога још чами и робује. Леп пример свима, кои, ако их има таквих, мисле и раде, као проклети Вук Бранковић. Осим овог стои још неколико чесама, и чесма у селу Лазарцу, од српског прекосовског доба. На прекрасној крсто-изгледној цркви, ништа тако споља нема, што би се могло уписати у знатност, ван двоглавих, у камену изрезаних орлова и са сјеверне стране на ниској округлој надтемењачи, — цоклама — од камена ово неколико писмена, која су негда састављала цео летопис неког догађаја, а сада само ово:

А҃҃Г НОГ из: **ИЗМАНА** из:

Ваљда је се хтело да назначи доба расипања "славног Крушевца", а баш мало даље стоје трагови дворца Лазарева и куле, коју су нарочито рушили; па немогући јој ништа оканули је се. Са јужне стране цркве подиже се прекрасно и огромно здање, које смешта у се основне школе са полуреалком. Оно истина служи на просветне и сваковрсне цели; ама, је, по глупости нашој, прождрло много и много старог нашег, које је можда означавало много непознатих ствари. Ништа више, овако мимогред, није се могло разабрати о старинама крушевачким; па излазећи из њега наводимо и премио и претужан спомен новији о њему. Премио је што у наводећој се дипломи под I видимо га ослобођеног од азиских дивљака, у II којој команди војеној прапада, а тужан: што не бесмо среће такве, да никад и непотпада, под туђина, и што се нехораше весела, а не овако и оваква тужна песма, не само по њему него и по свој земљи српској. Ова прекрасна песма није нигде напечатана, а преписана је од неког Ђоке Вуковића бившег пандура из Пећи, Патриаршије српске, у Правој Србији. Наводимо прво песму.

Сан царице Милице.

Сан саснила царица Милица,
Сан саснила љуба Лазарева,
У Крушевцу, у шарену шанцу,
У питому мјесту маленоме,
Ђе се српско уставило царство,
Од Прижрјена веља Цариграда,
Цариграда српског цар Шћепана.
Чудан санак госпођа саснила,
Чудан санак, а у чуднији данак,
У суботу у очи неђеље,
Да би које не би чудо било,
Већ неђеље биљарске Ђурђевске.
У сану је царица виђела:
Да се вједро небо проломило,
Над Србиом тужном саломило,
Свје су звјезде сјеверу прјебјегле,
И на крају овога с'станиле;
Даница је крвава изашла,
Те побјегла југу крвавоме,
Сва у крви људској и коњичкој;
Сјајан мјесец на земљицу пао,
Како пао у крв огрјезао,
Па у крви комади му тону,

А у крви људској и коњичкој,
Више људској него ли коњичкој;
Вас је свијет тмина прјетиснула,
Од осоја, па до тог присоја,
Од присоја па до тог истока,
Од истока до тамног запада,
Свуда тама, на све четир' стране,
Свуда тама ниђе свјета нема;
Сву је таму крвца огрјезнула,
Више људска, него ли коњицка;
Вас је свијет у крв огрјезнуо,
Као риба у морској пучини;
На сјевјеру виђела се види,
А виђела мала и незнатна,
Више личи, на ту помрчину,
Него на свјет божији бијели.
Сво виђело бљедо и сигаво,
Е реко би и није виђело;
Но се мљеко у ноћи провиђа.
Сав Крушевац гуја опасала.
Пола гује рода осојскога,
Друга пола рода присојскога.
Што је пола од осојска рода,

Она бјаше жута и зелена,
А та друга од рода присојска,
Она бјаше половину Лазо!
Половину бјаше љута црна,
А друга јој пола жута бјаше.
Двје се гује у једну салиле,
Четир боје у једну прјелиле.
Црна гуја крупна и дебела,
У главу је ријеп утурила,
На Крушевац главу наслонила,
А рјепом се на двор наслонила
Баш из двора србског цара Лазе.
На њој црној ниђе краја није.
Мало пођо, до два краја нађо,
Сибир воду мутну и кржаву,
Ће но тјече од југа сјевјеру,
На Сибиру ниђе брода њејма,
Већ на њози камјена мостина,
А камјена преградна мостина;
Прјеко које војска прјелазаше,
Србска војска модра и блиједа,
А по нешто и свијетла Лазо!
Како која војска наступаше,
Под војводам својим бранилцима,
На прокљету гољему мостину,
Тако ми се с моста отискива,
У Сибира мутна и кржава.
У Сибиру с' у кост претвараше,
Те ствараше те јаке стубове,
У Сибиру у води крвавој.
Прва војска на мост нам удари,
Прва војска наше Маћедије;
Друга војска из те Шумадије,
Шумадије те земље богате;
Трећа војска и Баната славна,
А за њима свје остале војске,
Свје ступаше и свје пропадоше,
У Сибира у води крвавој.
Ја јих Лазо разпознат немогах.
Мало појђох мио господару!
Од сјевјера ка западу тмином,
Мало пођох, другог краја најђох,
На, западу у тминоме крају,
На врљетној високој Планини,
Покрај мора сињег дебелог.
На њози је србска круно свјетла,
На њози је нешто мало војске,
И то Лазо војска србска бјаше;
Та се војска на врљети пење;
Сва је војска бона и рањава,
Сва је војска србска израњена.

Ну да видиш србско круно свјетло,
Ну да видиш мио господару!
Та да видиш ту гујину гадну:
Из главе јој војска излазаше!
Црна војска, та броја јој нема.
Чудна војска Лазо излазаше,
Чудна војска чуднија мложина:
Пола војске жуте и зелене,
А пола је жуте и прјецрне;
На првој је зелено одјело,
Ово зелено жутим изшарано
На другој је то црно одјело,
Сво је црпо жутим изшарано.
Црна војска, а црња јој сила,
А мложина, да јој броја њема.
Сва та Лазо силовита војска,
Ка Сибиру води текнијаше,
Текнијаше гољемој мостини.
Када војска на по моста дојђе,
Са србском се на њем удараше;
Те са Моста обје пропадаху,
Пропадаху у Сибира мутна.
Када војска на по моста бјаше,
Провали се мостина велика,
Не оста му ни трага ни гласа.
Опет војска Сибиру текњаше,
Ал' Сибира прјећи њепогаше;
Већ сва војска у Сибир падаше.
Како која војска пропадаше,
У Сибира мутна и кржава,
Тако ми се љеши надимаху,
Е реко би хоће оживјети;
Те удара смрадом њечувјеним;
Сибир вода даље односаше,
Односаше усмрђелу војску,
Односаше љешје усмрђело,
Пола људско, а пола коњичко.
Друга војска из главе јој куља.
Друга војска, а и друга сила.
Већа војска, већа црна сила,
Те по гуји даље удараше,
На другом се крају устављаше,
На другоме, а' на западноме,
Под врлетном високом планином.
Како која све по рједу војска,
Како која силовита војска,
Како која на планину појђе,
А за оном наше мало војске,
Наше војске боне и рањавае;
С планине се стрмо отискује,
У амбиса велика бездање,

У амбиса прјепуњена мраком.
 Гром грмљаше муње сијеваху,
 Те мораху силовиту војску,
 Силовиту војску змијурине,
 Е реко би сав се свијете Лазо!
 Сав се свијет у ад претворио;
 Те из ада страшила изљећу.
 Ниће живе душе од Србина,
 Сву је земљу змија опасала,
 Опасала па је позобала,
 Љута змија, а са својом војском.
 Неостале виле на брдима,
 Нити оне красне самовиле,
 А на нашим високим брдима
 Ниће ништа у свом свјету нема
 До те једне големе хаждаје,
 Што бљуваше силовиту војску,
 Силовиту војску без прјестанка.
 Ни мора јој ништа њемогаше,
 Нити мора ни водана страшна.
 Свуда војска ником изницаше".
 Сан казива царица Милица.
 Сан казива србском цару Лази,
 А Лаза је сана саслушао.
 Кад је Лаза сана саслушао,
 Госпођа га кроз плач запиткује:
 "Казуј царе србска круно златна,
 Казуј сана, од Крушевца главо,
 Добро хоћеш, ама право кажи,
 Ако мога сана разумијеш ?"
 Царе Лазо оборио главу,
 Слушајући сана царичина,
 Па је љуби кроз плач говорио:
 "Ја бога ти царице Милице,
 Ја бога ти моја вјерна љубо,
 Вјерна љубо висока госпођо!
 Чудан санак уснила си љубо,
 Чудан санак, а у чудан данак!
 Добро хоћу, а зло казат морам:
 Што си снила моја вјерна љубо,
 Што си снила госпођо Милице!
 Да се ведро небо цроломило,
 Над Србиом нашом саломило:
 То ће србско пропагнути царство,
 Србско царство и србско господство.
 Што су звезде сјевјеру прјебјегле:
 Оно ће нам остат' сиротиња,
 Сиротиња слаба и нејачка,
 Без заштите и без браниоца,
 Без отаца и без хранилаца,
 А под кровом тог неба ведрога.

За дом ће се туђин нагонити,
 И снагом се њеноме служити;
 Те ће своју славу вјеличати.
 Што остаде моја вјерна љубо,
 Што остаде госпођо Милице!
 Што остаде на сјевјеру свјета,
 Мало свјета модра и блиједа:
 Оно ће се подић сиротиња,
 Сиротиња слаба и нејака,
 Кад одрасти и до снаге дојђе,
 Потражиће своје, ђедовине;
 Ал' ће туђин саломит' јој силу,
 Те њом своју величати славу.
 Сиротиња биће боја љубо,
 Биће боја госпођо Милица!
 Љута боја, дуга и крвава;
 Ама заман госпођо Милице,
 Ама заман наши јади вељи!
 Што Даница крвава изађе,
 Те побјеже југу крвавоме:
 То ћеш остат' госпо удовица,
 Удовица црна кукавица!
 То ћеш остат' да Србиом владаш,
 А у крви људској и коњичкој.
 Остаће ти друге удовице,
 Удовице црне кукавице,
 Које ће ти к југу прјебјегнути,
 Тамо тражит крова и заштите,
 У јужноме Синишином царству;
 Ал' и њему дуго бити неће.
 Јер што госпо царице Милице!
 Што Даница југу одлазаше,
 А на југу тамну и крваву:
 И тамо ће остат удовице,
 Удовице црне кукавице;
 Те прокукат' Србинова мајка,
 Србинова и Србије мајка,
 Та велика жива божјествена,
 Тамо бјегат' у шуме пустаре,
 Те градити цркве и олтаре,
 Монастире божје задужбине;
 У њима се живу Богу молит:
 Ама заман Господ непомаже,
 Тужном Србу, њејачкоме робљу.
 Што си снила моја вјерна љубо,
 Што си снила госпођо Милице!
 Да је мјесец, на земљицу пао,
 У крви се људској утопио,
 У тој људској и коњичкој крвци:
 То ће теби госпођо Милице,
 Царе Лазо изгубити главу!

Изгубиће русу са рамена,
Русу ћу му одсијећи главу,
На поругу свијету србскоме,
А на укор свом роду људскоме;
Те ти тако пропаднути Лазо,
А заједно са србскијем царством,
Србским царством и србским
господством.

Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да је сунце на земљицу пало,
Да се јарко сунце разпануло,
Те комађе на земљицу пало,
У крви се црној утопило:
Оно ће нам моја вјерна љубо,
Оно ће нам госпођо Милице,
Оно ће нам велике жалости!
Раздјелити народ свеколики,
Раздјелити у црно завити;
Те на вјеки браћу развојити:
Да брат брата свога непознаје,
Ни по вјери ни језику својем,
Те се брат' брата на вјеки туђити,
Ах, туђити горе њег туђина.
Авај, нама горе нег душмана!
Брат на брата моја црна љубо,
Брат на брата руку подизати,
У својој се крви утапати,
А за туђе ползе и користи,
А на своју тугу и невољу.
Што комађе од тог јарког сунца,
Што комађе госпођо Милице!
Што се свјетли пливајућ' по крви:
Оно ће се моја вјерна љубо,
Оно ће се госпођо Милице!
Наша свјета вјера сачувати,
Сачувати мутна и жалостна;
Пропаш ће нам цркве и храмови,
Пропаш ће нам бјели манастири,
Попалити школе свјеколике:
Те се србска изгубити слава,
У књигама србским попаљеним.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да се парчад од тог јарког сунца,
Да се парчад у крви топљаху,
Па из крви више неизлазе:
Оно ће ти моја вјерна љубо,
Оно ће ти госпођо Милица!
Изтурчит' се Србадија млада,
Србадија тужни Јаничари;

Те на своје руке подизати,
И своју ће славу угасити,
Потлачити образ и поштење,
Потлачити вјеру и језика,
И свјетило крвцом помрчати:
Те пропасти србска слава стара,
Србска слава и србско поштење,
Србски образ и србско господство,
А настати туркушињ робље,
Што остане Срба нетурчених.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да је гуја Крушевац обвила,
Сав Крушевац и Србију нашу:
Оно ће се моја вјерна љубо,
Оно ће се госпођо Милице!
У њемука угњездјети Турци,
Црни Турци тежки насилници,
И латини божији издајници;
Те ће тако пропанути красна,
Пропанути србска царевина,
Царевина србска господштина,
Од Турака и од тих Латина:
Те Србија бити њихно робље,
Њихно робље, одсад па до вјека.
Што на њојзи није краја није:
То ће наше свеколико србство,
Пропанути, моја вјерна љубо,
Пропанути у робство завити,
Ах, у робство црно вјековито!
А то ти је све ова прилика,
Ев прилика моја вјерна љубо,
Моја љубо госпође Милице:
Само Лаза бориће се тужан,
Без помоћи Марка и Драгана,
Без помоћи Драга и Радоја,
И осталох Бана и жупана,
Без кнезова и војвода силних.
Бори ће се па ће и пропасти;
Те у црно увалити робље,
Упалити Србе и Србију.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице:
Да су до два краја на гујини!
Ово су ти ев' ове прилике:
Што је краја на Сибира води,
На Сибира вода прјевеликој;
На Сибира мутна и крвава,
И на њему мостина велика,
И на овом наша бљеда војска,
Наша бљеда и прјемодра тужна;

Што се с моста у Сибира руља,
Турајући, ту гујину војску,
Ону жуту и зелену војску,
Ону црну и прјезуту војску,
Што ми смрди смрадом прјеонаким:
Оно су ти србски соколови,
Оно су ти србски изгнаници,
Што ће с' борит за србско господство,
За крст часни и вјеру србинску,
Бориће се вјечно и довјека;
Но душмапа завладати неће,
Докле траје Срба и једнога.
Као што су и ти наши стари,
Наши стари и прјестари прједци,
Борили се на Сибира кљета,
За Сибира, а за србску пјесму,
Борили се, па и пропанули;
Те га туђи освојише људи,
Туђи људи и туђи народи.
Освојише Србе проћераше,
Да с' скитају по бијелу свјету,
Као пчела по шарјену цвјету.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Што си снила оног другог краја,
На високој стрмјеној планини,
И на њојзи војску убојиту,
Убојиту војску израћену,
Израћену и прјебону војску,
Оно мало србске тужне војске,
Оно мало огољеле војске,
Тек се виде плаветне доламе,
Тек се виде црвјене јаздије,
И чакшире бјеле издјеране,
Од чизама ни спомјена нејма,
А калпаци махом изсјечини,
Без челенка и без перјаница,
Што гујину војску одтурују,
У амбиса даље отискују:
Оно ти је моја вјерна љубо,
Оно ти је госпођо Милице!
Оно ти је комад, земље мале
Ће ће нам се Србин заклањати,
С дивовима тужан братимити,
Са вилама тужан сјестримити,
Само да си госпођо Милице,
Тјек саклони од силних душмана,

Од Турака и тијех Латина.
Отље ће ти слобода изнићи,
Коју ће ти Србин доживјети,
Посље дугог прјечемјерног робства.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да из главе те прокљете змије,
Излажаху до двје силне војске:
Једна војска жута и зелена,
А друга та жута и прјецрна,
И што су се двије змије љубо,
И што су се госпођо Милице!
Саставиле те у једну слиле,
Осојкиња и та присојкиња;
Те из главе испуштају војске,
Испуштају војске силовите,
Те на Сибир воду ударају,
И на ону високу планину:
Оно су ти моја вјерна љубо,
Оно су ти госпођо Милице!
Оно су ти до двје вјере туђе,
До двје вјере и до два народа,
Сложила се госпођо Милице,
Да позобљу србску царјевину,
Царјевину србску господштиину,
Да униште србску славу стару.
Што је војска жута и зелене,
Она ти је војска агарјанска,
Агарјанска војска пексимијска,
Пексимијска прјеко Црна мора
Незваног госта проклетог:
То је војска црне Турадије.
Што је војска моја вјерна љубо,
Што је војска госпођо Милице!
Што је војска црна и прјезута,
То је војска Гуга Аљемана,
Црних Гота и црних Јузуна:
То је војска тих латина црних,
Што нам нашу земљу отимају,
Што нам шокче Србадију луду,
Србадију луду неодраслу",
Тако царе сана казиваше,
Тако Лазо сана толковаше.
Тако снила госпођа Милица,
Тако снила честита царица,
Тако снила тако се и збило.

За уваженије вјерне ваше ревности и многгодишње службе, за освидјетелствованије особеног нашег к вам благоволенија, желећи установити добар поредак, како међу чиновницима, тако и међу народом окружија Крушевачког, тек скоро Божијим промислом под наше крило подпадшег, постављамо ми вас љубезни Петре Лазаревићу ! Старјешином среза Крушевачког, окружија Крушевачког, производећи вас на вишији степен, чин полковника нашег. Производећи вас у високи чин овај и вручавајући вам отлично званије ово, надамо се од свагдашње ревности и вјерности ваше, да ћете се ви способним одправљенијем званија вашег, мудрим поведенијем, примјерним и чиновницима и народу тамошњему, и заданом нам вјерностију вашом, како чина и званија, тако и особите милости наше достојним показати, к задовољству нашем, срећи народа тамошњег и особеној чести и отличију вашем. К освидјетелствованију постановленија овог издајемо вам диплому ову подкрјепљену подписом и печатом нашим.

№ 180
19. Јануара 1836. год.
у Крагујевцу

Милош Обреновић.
књаз Србски
по заповести књажеској
Паун Јанковић
секретар књажески".

Печат се врло добро сачувао и око крста са 4 огњила пише: "Милош Обреновић књаз сербскій".

II. "Диплома

Постављавши вас љубезни Петре Лазаревићу! у чину полковника нашег старјешином среза Крушевачког у окр. Крушевачком, имајући то нарочно намјереније, поставити вас доброг реда ради међу чиновницима и народом окружија, постављамо вас купно старјешином свију војених чиновника у реченом окружију Крушевачком, имајући бити њима, како примјером добрим у поведенију, тако и наставником у испуњенију дужности њихни. Они ће се вама у свему повиновати, а ви ћете им пут к извршенију њихни дужности показивати. Сви пак, како ви, тако и они, подлежаћете војеној команди Моравско-Подринској, која се сада у рукама нашег возљубљеног брата дивизионог генерала г. Јована Обреновића, налази, и односићете се к њему по наставленију нашем, које је издано за све чиновнике војене. Ко освидјетелствованија поставленија овога, издаје вам се диплома ова подкрјепљења подписом и печатом нашим.

№ 184
19. Јануара 1836 год.
у Крагујевцу

Милош Обреновић
књаз србски.
по заповести књажевој
Паун Јанковић
секр. књажески".

Наупара, или Наумпара, је манастир прекрасан још неолепљен, а тако и треба, иначе му се старе и прекрасне шаре неби виделе. Њега је, по причању, подигао деспот Стефан високи, син цара Лазара Грбљановића, докле је још седио у прекрасном Крушевцу. Добра 2 часа има од Крушевца до Наупаре, и овде се већ свршава прекрасна равница расинско-крушевачка. Он лежи, или као што тамо и све до преко Шара у Правој Србији кажу ћути, на прекрасном брдашцу, покрај кога протиче речица Расина. Са сјеверне његове стране за 20 и нешто вишехвати познаје се где је била звонара са звонима, у време деспота Стефана високог, у које је доба од Мусије 1413. год. опустио; али не порушен, као и црква у Крушевцу. Погрешан је надпис његов:

"Во времје благовјернаго господарја књазја србског Милош Т. Обреновића и при високопреосвјашчењејшаго митрополита всеја сербији - има много до све Србије!?" — господина Петра Јовановића обновисја храм сеј пресвјатија богородици, чеснаго јеја рождества трудом и иждивенијем господина Стојана Симића съ братом своим Алексом. Обновише је за свој вечити спомен в љето Христово 1835. Настојатељи бише при иждивенијем истога храма Сава Петровић, архимандрит св. Романа и Пахомије Јеромонах тојажде обители".

Погрешка је у томе, што се тада манастир овај није обновио; но само изчистио и отворио управо. У ову погрешку, као да су га подигла поменута г. из развалина, и као да је у овима и био, пао је и наш вредни г. Милићевић. На манастиру је, као и у крушевачке цркве, два прекрасна кубета, и то западно мање, на четирн управо четвороуголна боја. Крстообразност његова од крушевачке разликује се у томе, што ова излази из округлине и по томе, као и начину зидања рекли би: да је ова дивна светиња много старија, од цара Лазара, а можда је у то доба преправљана. Напоследку о њеној старини није ни потребе толико говорити, кад се ова неможе одредити без дата, која се још нису открила, а можда ће се што скорије открити. Да није била сва разорена и у развалинама јасно сведочи гробље старо са сјеверне стране; али из турског доба, као што на једном одбијеном биљегу писаше:

"† аџиг. здје лежи Момчил" и т.д.

Кад реко смо да ће се можда скоро открити јемчи нам ово: што се крај сјеверног дувара, од краја олтара, кроз овај, па све до зида, кои одваја женску, од мушке цркве, чује нека потмула шупљина; што на том месту огромне опеке у помосту — патосу —пропадају и т.д.; што је отац надзиратељ, постриженик патриаршије српске — пећског манастира у Правој Србији, - добио епископски благослов: да може отворити и видити шта је унутра; и што ће се тада ма шта пронаћи, по чему би се старина овог манастира определила. Ми овде узгред напомињемо: да ће се ту ма што наћи, а да смо слободни у свој земљи нашој, и да нема опасности од изказа, казали би: како су се игде као и какве скривнице, и рад које цели у нашим старинама градиле и правиле, што јј у нас савршено непознато. Напред можемо рећи за ове и овакве скривнице под помостом: да су чисти подруми, у које су мртва тела калуђерска затварали, остављајући их, да виде хоће ли се или не посветити ? Ако је од затворених, које одма поддожно било процесу разтварања, погребавали су га одма, а ако које није, држали су га до 3. год. па ако је за то време учинило ма, какво чудо, или бар није иструлило а пожутило: је тада су га признавали за свето. У време опасности трпали су грубље ствари потребне и сасуде и т.д.

— Чудна је ствар у наших дивних и прекрасних старина, да, што су год старије, све им се више и више украси од камена и осталог састоје у основи точка, или вечности, огнила, или опет вечног живовања и т.д.; па тако је и овде на овом манастиру нашем, кои заслужује више обзира, поштовања и т.д. но што му се поклања. Бар његови дивни и у сваком обзиру и народски и вештачки украси: точкови или вечности; двоглави орлови; огнила, и разни украси, на осову њихових изгледина; грмово лишће, лдале и т.д. требали би наше вештаке да привуку себи, ради усавршавања у собственем знању. Начин зидања, основа и карактер здања у старосрпском начину зидања и остало, ваљало би да послужи, нама, тако рећи дивљацима и варварима, у односу према нашим дивним и чудним, предцима и да ове и чисто народске, и религиозне православне и из српске до хришћанске и у хришћанској вери, споменике скроз и скроз проучавамо.

— Из Трстеника, или старе Осаонице, код које је,- но преко Мораве, а у старини Црне реке, - некакав разорен градић, на краичку стрменитог брдашца, за 1/4 часа долази се у мр. Љубостињу. Да л' се ове урвине, од града, нису звале негда Осаоница, која је ваљда од своих развалина постала тако знатна, да се и данас каже, кад се ко презире, а тај се презрени увршћује у знатне људе: "Зна он за те, као цар за Осаоницу".

Из оне дакле можда старе Осаонице, а садањег новог Трстеника, пролази се преко Мораве; те се, прекрасном долином, дође у диван и прекрасан манастир Љубостињу, задужбину, по причању,

царице Милице. Монастир је на прекрасној месности, коју окружава и још више краси, од сјевера планиница Каменцар, покрај које протиче речица Самарица тако прозвана због брда из ког извире у јагодинском округу; од источне стране манастира планиница Вељаглава, па спрам манастира Јувор; између овога и даље југу брдашца Сухога протиче речица Сушица; иза Сухог иде Ветерник планиница, а са западне стране планиница Татарна, тако прозвана због тога: што је негда ту био логор татарски, из ког су на поменути град нападали. Ово је, веле, било пре Косова. Самарица река, у коју се ниже Камицара улива Дубичка река, од ове се планине па све до утока у Мораву зове Љубостиња. Она прима много мање поточиће, од којих је знатнији Сушица, Мутник, Татаран и још неки други. Монастир око себе има довољно простора, особито са јужне и југо-источне стране, а ограђен је старим зидом, који зову град; има прекрасну кулу, или звонару, направљену 1850 год.; конаке и све потребно.

Сама је црква по себи дивна, огромна и велика, прекрасно украшена грбовима разним и из ових изведеним шарама. Она је крстоизгледна. На саставу пречага крста подиже се огромно 8 уголно и са 8. узких прозора, кубе, а при западњем крају друго мање, на четвороуголној крстообразности великој, у којој је изнутра скривница. И на овом су кубету 8 прозора, а и само је 8 уголно. Над певницама, или крацима пречага крста, подижу се прекрасни камени крстови; олтар је округлао, као и у свију наших старих светих задужбина. Над прозорима, испод ових, и над вратима свима, дивни су украси изрезани у саматвору камену, а представљају шаре и украсе имају које основе у грбовима српским, а нарочито династије цара Лазара, са изредка умешаним лалама династије Неманића. Испод и надпрозорних кубенцета подижу се разни украси изрезани у камену, као и на овоме самом и т.д.

Које вештак, ко има дара и воље зато, ваљало би му да иде по српским старим задужбинама, да их снима, као што чињаше мој друг г. А. А: понтоњерски подпоручник; због чега и нехтедо смо снимати ове украсе, кад ће их вештији боље и правилније снимити. Сва је црква споља, а по готову и изнутра, умазана и олепљена, чиме се и показује наш варварски поглед на дивне украсе и старине наше, које су тако зидане; да се и узидни и ванзидни украси, у зидовима, стотинама векова гледају, а не да се ови замазују и лепе. Срце нас боле, кад видимо, да ниже стоимо и од наше браће у Правој Србији под Турцима, у овом погледу. Пример имамо нарочито на Грачаници на Косову, која, као и све наше задужбине несрушене и неоправљане тобож, стои још неолепљена и неумазана. Кад смо их онако кушајући запитали: што не олепе св. богомољу? одговарали су нам, с поносом: да би се црква и старина покварила и нагрдила.

За нас овде просвећене, и у додиру са цивилизираном Аустро-Угарском и за наше стручне људе у овоме, не значи то ништа; но замазују све и сва, што пре то боље, и што више и дебље, да се непознаје старина, то већма одговара науци новој у техничкој грађевини? ! и т.д. Пример нам је ова дивна и преузвишена Љубостиња, коју замаза инцинир неки г. Невоља, који је оправљаше 1850 год. по причању старешине манастирске. Шта више баш и при нашем доласку у ову светињу, мазале, замазиваху и малтерисаху понешто, а радионица, римокатоличких и западних облика светитеља, рађаше у велико ове. —

Одкуда је Љубостиња добила своје име, ништа се по писменом и оставшем незна, а народ прича: да ју је кнегиња и царица Милица подигла из супружеске милости и љубави према погинулом свом мужу, бившем цару српском Лазару, а од смрти мученику за народност српску и српском свецу, То је дивно чудо, да где год је каква женска или подизала какав споменик, или се догодио какав догађај, у који је и женско, ако не играло прву и најглавнију улогу, а оно бар било; — сва се та места зову оваквим и подобним именом имајући корен један и исти љуб са разним свршетцима, као: Љубетен, -а неки Љуботрн - окрајак Шара, где је се девојка убила, што су се за њу два драга уморила; Љубанце, код Скопља, Љуботен задужбина женска, а сада разорена црква више Скопља; Љубен у битолској нахији, Праве Србије; Љубан, или Љуботен, у Елбасанској нахији планине и развалине, где су се по два момка уморила за девојке, као и на нашем Космају и т.д.

Незнајући дакле прави и главни узрок са ког је основан овај дивни и прекрасни украс наше прошлости, прелазимо мимогред, као и све у кнежевини, на његову унутрашњост. Она се дели на два главна дела и то западни, под малим кубетом, и источни, или главну цркву, под великим кубетом, које држе четири четвороуголна стуба. Тако на првом јужном, а са запада, стубу стои огроман још

једва познавајући се св. Симеон српски, више њега неки други, а са запада опет неки српски ког је натпис сав тако изкварен, да се не може да прочита; више овога св. Сава српски, први архиепискуп; више њега св. Максим архиепискуп срп., и још један српски светитељ, ал' се не може да распозна. На сјеверном стубу, са јужне стране, долази св. Јован Дамаскин; ниже њега св. Студит Теодор, у црвено-рујном царском оделу са крстом и појасом белим украшеним драгоценим камењем. Од запада св. Аранђел и Гаврил у црвено-рујном оделу; више њих неки други светац. Од сјевера св. Јеврем Сириј са још једним више себе; са источне стране:

СВЕТИ ФЕОДОСИ... НОВИ АРХИЕПИСКОПЪ СРПСКЪИ

и више њега св. Козма. Који је ово св. Феодосије, или Теодосија, нови српски архиепискуп?

Српски свеци сви имају одежде састављене из српских тробоја, које ми зовемо српским, т.ј. ако је одежа бела, онда су по њој само плави, или црвени крстови; ако је црвена, бели и плави; ако плава, црвени и бели и т.д. Иза јужних стубова, а под прозором јужним округлим, као и сјеверним, у зиду овом — јужном — стои полукружна изидотина, као обод какав. Она се уздиже над гробницом неког светитеља, а у њој је под оном, изидотином, скоро премалан један, дуг, коштуњав, црвено-риђасто-кестењасте браде, бркова и косе, светац у царској, но не црвено-рујној, већ отворено црвеној, долами до земље, са жутим широким обтокама, околу ове дреје, и на обе стране разрезотине од грла па до ногу. Боја ће ова бити премазачева, а не првобитна. На њему су чизме, жут појас и круна црвена, око које савија се светитељска светлост, а руке су му прекрштене на прсима. Облик и тип је чисти српски у свему. Под њим је у помосту камена бела поклопница, врло просто израђена, и на врху њеном, а спрам главе обода светитељева у полукруг, пише

† асе лежи Стефанъ кесара оуглеше сынъ †

У препрати над вратима у источном дувару, а са западне стране, стои полукружна продугуљаста удубљеност и у њој св. Богородица, држећи малог Ис. Хр.: на левој руци; два анђелчића до појаса више њене главе, а она десну пружа руку, да довати подносећи јој се пергаменат, са још једва познавајућим се остатцима од натписа:

**ПРИМИ ВСЕ СВЕТА СМЕРЕНОЕ МОЛЕНИЕ МОЕ ПРЕМНОСТИВА
ОУТЪЦ"Е"ВА ДИВИЦЕ И ПРЪСТИ СЪГРЪШЪИЕ С" НЪ МОЪЕМЪ
ПРОГНЪВЪШАГО БОГА И СПАСА НАШЕГО ИС. Х" ТО И МНЪ НЕДОС**

даље избрисано па се наставља

**ДОМЪ ТВО...МЪ ПОДОБА...ТЬ СВЕТНИЪА Г"И ВЪ ДЪЛГОТОУ
ДНИ И КТО изб. ПРИНОС изб. СМЪР изб. МАКАР изб. ЛЪПОТ"Ъ W
РОЖДЪСТВА Х"А В"ГА изб. ⦿ VЪТ**

Познаје се да нека калуђерица подноси овај натпис на пергаменту св. Б-ци и то са леве стране врата. А та, по свој прилици, неће бити никоја друго до царица Милица, као калуђерица. Натпис је овај на беличарасто црвенкастом пољу са плавкастим писменима, и он ће значити, ваљда, по свој прилици, кад је ова црква грађена. Осим ових биле су још три полукружне продугуљасте издубљености са јужне, и толико сјеверне, стране; међу овима су били неки свеци женске са надписима; али се сада не може ништа ни знати ни прочитати. Осим тога што су Турци кварили,

вртили очи свецима, посеје и т.д. брисали и стругали надписе, и наши су сву јужну страну тако заћапали, да стои само груби модрикасто прљави данашњи наш кумсал или тако звани малтер.

Испод врата ових и прага у простом и грубом камену, изшараном лазаровске династије шарама, стои ово неколико писмена који значе:

ПРОТОМАНСТОРОЊ — БОРОВИКЪ РАД

Између свршетка речи протомајстор и почетка Боровића, избијена је још 1 1/2 врстица, у којој се по нагађању само, као познају трагови писмена **ЦЪРСТ** избр. **СРБСК** избр. За ово се нејамчи. Сад долази прилично знатна стварчица, која се истина неможе ни из далека уврстити у старе срп: вештине, којима се одликују надгробни споменици патриаршије наше; али је ипак ствар за сваког Србина драгоценa, па биле, или не, ту кости српског владоаца деспота Стефана Високог, сина цара Лазара. Испод јужног округлог прозора у препрати, или као што овде зову женској цркви, стои висока за 4. стопе камена гробница, дугачка 1. хв., а ширина јој се неможе одредити, што је половииа исте узидана нарочито у поменути јужни зид. Гробница је отварана и плоче њене познаје се да су биле лупане и разбијане.

За ову гробницу прича се, као што напоменусмо: да је деспота Стефана Високог, сина цара Лазара; али се ми јако сумњамо, узимајући њен размер и остало у обзир. Ово је само тек народно веровање без икаква доказа, као да је тобож и она напоменута гробница са поклопницом и са оним натписом, над собом Стефана сина кесара Угљеше. Ова ће бити по свој прилици рака каквих светих моштију, можда св. Феодосије, а Стефанова, кога од његових рођака, браће, сестара или кога другог. Камен није најбољи, а и украси показују време из кога су, кад је се све српско почело клонити своме заласку и својој пропасти. Главна је, што је опет узето из народног веровања до християнства. И овде су огниа са грмовим лишћем и т.д, као знак смрти и вечна живота. У сјеверо-западном углу ове препрате стои за 2 1/2 стопе узвишеност једна скоро омалтерисана, за коју причају, да је гробница царице Милице, као калуђерице. Веле, да је њена камена, труња много лепше и боље украшена, нашарана и изрезана, а и камен је бољи од овог Стефанове труње; али је скоро сва излупана и избобијана: те су је, тобож, с тога, и замазали. Одма на дувару западном спрам ове гробнице у углу стои овај надпис белим писменима на плавом пољу:

БЛГОВЪРНА И БЛГОВЕСТИВА И ПРЪВЫСОКАА ГОСПОГА КНЕГЫНА МЪЛИЦА ЦАРИЦА

Од надписа, идући са сјевера југу, по западном дувару, стоје два велика, у црвеном царском оделу лика. На првом су шаре, по овој царској црвено-отвореној дреи, а на другом до врата, опет шаре са белим крстовима. Више њих је мали Ис. Хр. Они оба имају савршено једнаке круне. Оба су преко леве руке, претурили појасеве беличарасте украшене скупоценим драгим камењем. Код оног до врата, белим писменима, у плавом пољу, у 8. врстаца пише ово:

**ВЪ Х"А Б"ГА БЛ"ГОВЪРНЫИ И ПРЪВЫСОКЫИ И Б"
ГОДРЪЖАВНЫИ СТЕФАНЪ КНЕЗЪ ЛАЗАРЪ ВЪСЪМЪ
СРБЪА...МЪ И ПОДЪНАВСКИМЪ СТРАНАМЪ ГОСПОДИНЪ**

Да ово означава Стефанова брата Лазара, јасно се види, а то се тврди тим пре, што Стефан са једним женским лицем стои са јужне, или десне стране, врата и до главе његове стои тако исто у плавом пољу, белим писменима у 6. врстица овај натпис:

ВЪ Х"А Б"ГА БЛАГОВѢРНЫИ И ПРѢВЫСОКЫИ И БОГОДРЪЖАВНЫИ СТЕФАНЪ ДЕСПОТЬ ВЪСѢМЪ СРЪВЛѢМЪ ПОДЪНАВСКИМЪ СТРАНАМЪ ГОСПОДИНЪ

До њега је одма женска слика, такође, као и Стеван у плавом пољу, а у отворено-црвеној царској дреи, као и Стефан, са белим шарама. Дољња јој је дреја плава са белим крином изшарана. Она је нешто мало нижа од Стевана, а више глава њихових крунисаних крунама, високим, но не Неманићским, спуштају им два анђелчића трећу круну. Десни анђеоло једном руком додаје и скиптар Стефану, на ком је отворено црвена дреа изшарана белим круговима, у којима су двоглави бели орлови. Појасеве своје и они су претурили преко левих руку у два краја, а изшарани су и украшени скупоценим драгим камењем. Деспот је Стефан вишији и од овог женског лика, које ће му по свој прилици престављати жену, и од она два са сјеверне стране врата, кои ће, по свој прилици, престављати два његова брата, кад је морао с њима да подели власт и државу своју нагнан Турцима.

Што се овде и трећа круна спушта више круне на његовој, и ове женске слике, глави; то ће бити та околност: што је он, ипак и по недели власти са браћом, опет био врховни господар над њима. Једнаки наслови спровођу глава означавају једнакост у земљама и властима и т.д. Код оног женског лика, као и код оног до Лазара, био је надпис, ама се ништа не може од истога прочитати. Имамо још у своду да напоменемо живописаних неколико васионских сабора у којима заседавају грчка цареви. Тако на једноме пише ово, колико је се, могло са ниских љествица, прочитати :

ПРВЫ ВЪСѢЛ...НСКЫИ СЪБОРЪ ЖС. СТИ"ХЪ ШЦЪ ПРИСѢДНИЦИ БЫЛИ

Мина и Аполинарије Константина града" и т.д. Одломке натписа напечатаних у Гласнику , за које се кажу да значи кад је црква она грађена, ми нисмо могли спазити; што нам остаје на жао. А натписе наведене овде већ познате само с тога наводимо: што их ваља читати онако како су написани, а не по ма чијим поправкима. Нестои читање благодрѣжавни; по богодрѣжавни и т.д. При поласку показа нами отац игуман ове свете обитељи, Данило Симоновић, једну стару цару римску, и на поискавање наше поклони је народном музеуму, што је већ извршено.

Г Л А В А І V.

Карановац са једним новијим писменим спомеником; Жича са своим старинама; Студеница са своим старинама и остало.

Колико смо прошли паланака и паланчица наше кнежевине, учини нам се, да лепшег и краснијег тржишта— пијаце — нема од карановачког. Као да је се сав дух и појезија човекова у ово месташце слегао, кои измисли и одреди овакво тржиште овој нашој, у свему доста, напредној, а у млогоме прекора заслужујућој паланчици. Није нам драго, што и из наше најновије старинице морамо навести препис документа, кои такође прекорева становнике, а у чему незна се управо. Што се нас тиче, морамо рећи, да нас је одвећ немилу потресао случај, кад смо видели сељака проста, из студеничког среза, са половином носа. Причају и говоре, зли језици, да се догађају такве прилике и у срезу карановачком, што није за веровање. Писмено то ево шта каже од речи, до речи:

"№ 545.

Љубезни кметови и народе Подибарски и Карановачки, у нахији Пожешској!

Желећи, предјел положити злима и непоредцима, кои су ове две године у капетанији Подибарској, а и у варошима, Карановцу произишли, постављам вам капетаном речене капетаније и вароши Петра Лазаревића, о коме сам дознао, да је и вама повољан и од кога се надам, да не само он неће у зла газити, но да ће и вас све свеколике од таква чувати, правога бранећи, а кривога казни предавајући.

Препоручујем вам, да признате реченог Петра Лазаревића за капетана вашег и да му, као таковоме, дајете свако почитаније и послушни будете, извршавајући налоге његове, кои би се к добру вашем клопили, и владајући се по савјетима његовим, које би вам за добро ваше давао. Свиколици настојте с њим заједно, да се забораве зла, која су се међу вама догађала, и да изчезну грозна преступлѣнија, која су неки од вас починили с намерења вашег и бившег вам капетана. Будући да он сада к вама долази, неимајући у преправности ничега, чим би се могао обдржавати; то ћете сами видити, да је нужно снабдјети га с различним кућним потребама. Он ће пребивати у Карановцу у кући Перуничевој.

Ваш

У Крагујевцу.
2. Марта 1831 год.

благодоклони
Милош Обреновић.
књаз србски.

Написано је на страшно хрђавој жутој - пенцерији - хартији, печат је већ помињати са натписом околи: "Милош Обреновић. књаз србски", добро сачуван.

На нашем малом коњчићу, дорини, кои нас поштено, и како пристои шумадинском кљусету, пренесе по толиким стенама и врлетима највишијих и каменитијих планина по Правој Србији и Турској; ми смо до зла бога уморни, из Карановца, до у Жичу стигли за 20. минута, а први пут са нашим другом у околном путовању ваљаним србином А. А. подпоручиком, дошли смо за добар час, доброг пешачког хода. У два маха дакле, ми смо се навраћали највећој светињи и некадашњој дивоти и красоти српској, и за пуна два дана непрестане муке и патње једва смо успели да снимимо цео натпис под кулом жичином. Снимак наш и мука није нам узалудна била; јер се он у млогоме разликује и од снимљеног надписа Вуића и Магарашевића и пок. Шафарика*) и других.

*) Види Pamatky Drev. pis.. Jihosl. Jos. Safarik u Prahu 1851 Путешест ; Јоакима Вуича. Fr. Miklosich Monumenta Serbica Viennae 1858. Љетопис српски за 1828 год. III свеска.

Као што смо још једном казали, старине по кнежевини ми смо тек мимогред прегледали и већ описиване другима, тек само овлаш описали и то оне у којима се наши снимци разликују од осталих снимака; па баш зато и држимо: да их ваља што пре и тачније напечатати. Жича, или боље и правилније да кажемо, неподигпуге и не обновљене свете њене урвине, још лежи, и ако не сва, у развалинама и урвинама. Она је на прекрасној месности, којом се одликују све задужбине наших Неманића. Покрај западне и сјеверо-западне стране њене протиче речица Кружевица, која извире из Столова, а улива се у Ибар, или тако звану Баранску реку, за 1/4 часа ниже Жиче. Од јужне и истоко-јужне стране протичу многи извори, а од јужне за 1/4 часа протиче и вечно жубори страховити планински Ибар или стара Баранска река. За 2 часа преко Ибра, а у селу Канареви познају се још и данас трагови од велике и богате бивше паланке, веле, Јанока, у коме су пре 3. год. ископали 5. прегршти старих срп. новаца и других ствари, са једним сребрним прстеном са натписом старим.

Од овог 2. часа југу, стоје још и данас урвине, веле, Маглича града са своих 9. кула, костурницом, траговима моста на Ибру бившег и т.д. као и место бившег сената, веле разбојничког и т.д. Сва је Жича негда била ограђена високим и дебелим зидом, кои градом зову, а на овоме подизале су се огромне полукружне, неправилно четвороуголне куле, и т.д. од којих се и данас познају трагови, а нарочито од западне. У простору жичиног атара, или синора, било је много мањих црквица, од којих се трагови и данас познају од њих 6. св. Аранђела, Петра, Николе, Илије и Недеље.

Прекрасну високораван жичину окружавају дивне и прекрасне планине и то: јужно Столови и Кобасица; од запада Триглав; од сјевера Вујан иза Карановца, а од истока Котленик, удаљене за 3. а

које и по 5. часова хода. Жича је негда, веле имала 12. кубета једнаких, која су означавала 12. апостола, са огромним на среди, које је означавало гос: нашег Ис. Хр. и 7. веле, врата, од којих су отворена сада 4. а троја су зазидана. На западном крају њеном подиже се сада само до 11. хвати висока, а некада 25. кула, која је у себи садржавала царску породицу, или, по нашим изразима, краљевску, у време крунисавања наших краљева, који су се у Жичи крунисали. Из куле је се пролазило кроз двоја врата и два одвојена ходника, па се преко целе препрате и мушке цркве улазило у главну цркву при крунисавању. Десним пролазом пролазио је краљ, а левим госпођа краљица; те су се пред дверима састајали. Испод куле улази се у огромну препрату, која још и данашњег дана лежи у урвинама, а из ове у женску, па у мушку цркву покри вену. Покрај женске стои, са страна, по једна округласта црквица сјеверна и јужна, над којима су кубети. Ове црквице управо се свршавају онде, одакле настаје мушка. Иза ових су врата, па певнице мушке цркве, сачињавајуће пречаге крстообразности главне, у целом здању. Иза певница, а до олтара, биле су још по једна црквица са страна, над којима су била кубета као и на онима покрај женске цркве, а иза ових биле су спрам олтара још по две црквице, а други веле скривнице, просхомидије и остало, такође са поједним кубетом; али је то, на велику нашу општу несрећу и жалост, при тобожњем садањем подизању Жиче, све порушено и покварено.

Тако је се из просхомидије, покрај олтарне леве црквице, -ишло у леву певницу главне цркве, а сада је то затворено и зазидано. Зашто је ово овако учињено, и зашто је наша влада допустила: да се, по ђејфовима и вољама појединих, наши најстарији и најдрагоценији споменици руше, утамањују и преправљају како се хоће, ми незнамо ? Тако исто незнамо, да л' би иједна власт и једна држава на свету ово и овако допустила да се ради. Кад се није хтело, или могло, да се уради по ономе што је се затекло; зашто је се рушило то што је остало од дивљих чорда азиских, и зашто да потомци; у место величанствених, дивних, преузвишених и непостижних урвина, своје прве светиње, која опомиње на огромну прошлост, види тек обичну цркву, којој се незна ни крај ни почетак, која више личи на чедо доба таме, мрака, и варварства, него на тело славе и напретка српског?

Можда ће се многима учинити чудноват овај навод, а нарочито који видеше Жичу у Таковцу календару за 1867 год. али свс те уверавамо: да је тамо Жича направљена прекрасно на хартији; али је Жича манастир, код Карацовца, нагрђена грдно и наказана, до зла бога. Наставак и накаламак кубета, као и у Студеници, није ништа друго: до разцветани рак, болест, на прекрасном, њежном, дивном и прелепом телу прве лепотице у свету 16. год. девојке. А ко незна шта јо то рак и каква болест, кажемо му, да је то непрестано растење, тако да назовемо дивљег меса, распадање и т.д. ма на ком месту човечијег тела, и то растење без икакве изгледине, или форме, определене. Кнежевина Србија, ако није хтела, није могла, или умела, оправити своју прву задужбину, садањи њен нараштај није имао никаква права, кварити је, рушити, петљати и којешта правити од ње. Он је дужан био оставити је онаквом, какву је застао од варвара и дивљака, па нева је потомци, или таквом гледају, или како ваља и треба, подигпу. Шта значи од слаба и болешљикава човека, у место да га излечимо, као што треба, одсецати, ноге руке, нос и т.д. па трошећи ово, развијати му трбушину, или што друго, да остане на поругу света? Многи су писали по новинама: да су са другим мислима и осећајима ишли далекочувеној, још из старине, Жичи, других били кад су је видели и враћали се. То у самој ствари и јест тако, само код нас другчије.

Људи, који су ишли са убеђењима, по поправци Жиче, да ћа бог зна шта видети; враћали су се тако рећи разуображени, а у нас је у место тога била срдња и љутња. Само брљање, мазање, замазивање и кречење наших дивних прастарих и никад небивших умазаних олепљених - омалтерисаних - и окречених споменика, преставља више азиску џамију и мошеју, но српску задужбину, наших краљева и царева, који их остављаше неокречењима: да им се види скупоћа грађива и дивна израда. Мухамеданизам лепи, замазује и кречи своје мошеје и џамије; да му се не види унутрашња ништавилост и слабост, као што му је сама вера. Само ово рекосмо одвраћа човека од светиње; а камо ли кад је још она нагрђена и осакаћена?

Дуго и дуго стајали смо савршено пренеражени и изненађени код Жиче, гледајући је са свију страна забленуто; дуго и дуго врзле су се многе мисли по глави нашој, док напослетву, старина, ојађена светиња, стање наше бивше и садање, није омекшало болно срце; док није уталожила се

бура, а немоћност и ненадежност поправити покварено, пустило верног друга свога, а свега ојађеног, врелу крупну сузицу. Жича је ту, стање наше ту, немоћ ту, прошлост ту и ваљало је само клекнути, те се помолити вишњој сили: да се ово више незбуде, е да се више никада и ни на једној српској старини недогоди.

Осећаје прекратите хладне и студене, праве егоитске, и светских наслада, креатуре, којима стајаше све и сва до стомака и као што се каже обојака т.ј. одела и насладе. Вечерња је се почела и свршила тако рећи пре почетка т.ј. ње управо није ни било, а само је се промрмљало нешто мало и то ваљда не целог оченаша. Гледало је се више на састанке у прекрасним шумицама; но на оно зашто је се позвано и чему је се определено. Од преживописиваног живописа прастарог, виде се трагови, овог последњег, из доба у коме тешко стењаше српски мученик под лукавом и змијском руком лукавих ситних и цебравих азиата Османлија, као и тешком челичном снажном руком одпавшег од свог брата, народа, народности и вере, брата или боље небрата, потурчене утворе српства и Срба.

У самој разореној и у урвинама препрати, а са источне стране куле, познају се трагови, од остатака светаца разних, који су били живописани алфреско. Јужни са сјеверним зидом сасвим су опали, а источни је новом поправком сав изкварен; те се на њима невиди ни гласа ни трага од живописа. У колдико се може познати, била је слика св. Богородице израђена доста хрђаво. У женској, и мушкој цркви, као и оним побочним црквицама, које где познају се такође трагови живописа; али као што смо рекли из доба турског. Што се нека вештина особеност, и старина овима приписује у Гласнику 21. од нашег вештака г. Тодоровића; ми се само можемо дивити и чудити томе. Неразумемо ту ствар: да вештак невиди ругобе нашег живописа из турског доба, нарочито, као научењак спрам онога што је негда било. Црква је била 3. па и 4. пута преживописивана. Од последњег стоје остаци, у јужној црквици, спрам прозора с десне стране. Преставља се како 5. лица у свештеничком оделу носе једну труњу, а једва познавајућим се белим па пожутелвм писменима чита се ово:

несоутъ моци ст҃го Стефана не избр. **їерен** избр. 2. врстица: **и попов и даконы**

Са источне стране прозора стои млади цар у црвено-рујном Неманићском оделу, а до њега патриарх у белој одежди, са плавним крстовима, изшараној, даље много свештенство и друга лица, која су сва црвеникасто-риђасте браде, косе и бркова. Више њих пише:

царь и патриархъ и нв҃ь зборъ 2. вр. **исходитъ прѣмо моци ст҃го Стефана**

а цар и патриарх почиње тек од Душана. У самим вратима, водећим у препрату разорену, стои, на левој страни, живописана, или уписана мложина голог народа, свију полова и узраста. Цео тај сбор гоне и свесрдно увлаче на силу у цркву, у овој познају се трагови, да га миропомазују и као кршћавају. Ово ће по свој прилици бити слика из живота Немањиног и сина му правовенчаног, у које доба, мора бити, да су на силу нагонили народ да прими православље и да се одриче разне јереси.

На вратима водећим из куле у препрату, стоје двојица у црвено-рујном Неманићском царском оделу, са крунама округластим са наушњацима, као и у свију Неманића; у обоице су дреје изшаране белим колутавама у којима су, у црвено-рујном пољу, двоглави бели орлови, у место других шара, а по где где познају се трагови од плавих огњица. Познају се трагови да су у место белих били и црвено-рујни орлови.

Први је Стефан Правовенчани, са округлим — татарско-турским — лицем и за чудо црном брадом и косом, а други је син му: "**краль Радославъ**". Но нетреба се овом турско-татарском и

једином међу 130. виђених лица правовенчаног, лицу чудити; кад се опази: да су ово доцнији и из турског доба поправљани ликови ових владоаца. То се одма даје видити на остатцима старијег живописа двојног, а по где где и тројног; на слици, нстог једва познавајућој се од црвено-риђе браде, дугих образи и т.д.

Више краљева је св. Б"ца на престолу такође из новијег доба, грубо и невешто израђена; а ниже ње је слика, доласка краља у Жичу где га св. Сава са свештенством дочекује. Војводе а свита краљева, имају ћурдије, као и дреје до земље, са разрезаним рукавима, или тако званим чевкенима и т.д. Сад прелазимо, па повељу издату овом манастиру, а уписану у овој кули, скоро за 2 1/4 хвата висине, до последних дољних писмена, у њеном јужном и сјеверном дувару. На једној и другој страни натписи ови састоје се из по 25. врста дужих од 1 1/2 хвата.

Колико се нама чини рекли би: да је наново повлачено доцније мастилом по прастарим писменима, а и ово повлачење учињено је тако рећи вајкада. Особито се види то: што су многа писмена другчије, но што је требало премазана и од првобитних других направљена друга сасвим новија, но не друга. Ово се не односи на најновију поправку по где где и на повлачење перорезом и плајвазом по траговима писмена старих оних лица, која мишљаху да ће тако лакше овај натпис прочитати. Са сјеверне је стране овај натпис:

**Ж Бѣмѣже прѣсвѣтомѣ храмѣ спаса нашего и љса х ља
понеисновѣдимѣи м љсти еже створи ѡ насѣ Стефанѣ
по бжи ѣи м љсти вѣнѣуани краљ все срьбскиѣ**

2. vrsta

земле диклитикѣ и травѣникѣ и дальмациѣ и захълмѣ и сѣ
прѣвъзлѣбленимѣ ми синомѣ Радославомѣ, по божиѣи
м љсти намѣстънкѣ ми приносивѣ твоѣа ѡ твоихѣ
вѣмльвиѣю памѣть наю дарѣ сп ѣсѣ нашмѣ ї ѣсѣ х ѣсѣ царѣ
и еѣо ста ѣго пророка прѣдѣуѣ крѣститѣла и ѡ ѣна, десницею
же вѣзложи на врдѣхѣ жиждит ѣла и крѣсти и ѡ глави
прѣдѣуѣви и о моцѣ ми всѣхѣ светихѣ ап ѣль пророкѣ
мѣуѣеникѣ ст ѣль прѣдѣвинѣхѣ иконами стѣ ѣхѣ ѡбразѣ и
сѣсоди златими и сребрьними, и рѣѣндами довлѣно и
завѣси и покрови ст ѣми и ризами ѣьсними ст ѣими
ѣвангели и книгами многими и ниѣми правдами гажѣ
быша на просваѣенїѣ сп ѣсоу нашѣмоу ї ѣсѣ оу х ѣсѣ оу и на
крѣмѣ и на ѡдѣвнїѣ слоуѣжецимѣ стом ѣоу храмоу сѣмоу:
село талдѣско и сѣ ратинѡвѣ и сѣ заклопитѡвѣ, лѣковѣ,
топольница сѣ воушоми, рѣдѣвица и сѣ всѣми ѡбрьшѣми и
сѣ брѣновѣ, жиѣа со батнимѣ, рѣбиѣи и сѣ црѣновѣ
рѣкомѣ, тѣлѣсто врдѣ сѣ рашькимѣ дѣлом исцитаринѡвѣ,

пѣшчаница вса с пѣчаномь, боуковица, граховица вса, свиньци, градуаница, радиѣво, кнарево, урьнавесъ, сѣруовъ, брѣстница съ тръгомь, свивница съ шкроугломь, боболе съ уеуниомь ї коуаница съ пѣпавними.

Оу оулицинь села: долънавьсь, боркъ, гнила, добринѣ, витахово, а оу хвостнѣ села: пекъ съ заселнѣмь си урьниврх, стльпези, трѣбовитики, горажъдавьсь наклѣвьсь съ уелпекини съ лоблани лютоглавы съ градомь, а 8 затонѣ сели: црньѣа съ заселнѣмь, швѣ ивани съ заселнѣмь, замѣанѣ съ заселнѣмь, доубово гранѣ и вса сиѣ села съ заселнѣамы си, и се оу зетѣ села: трѣволе, плавница, 8 горскоои жоупѣ голиѣ: а се планена, спонихъназдри, гааворникъ съ лоукавицама, оу хвостнѣ сдана полѣ съ тма свѣми гвоздом над брѣзницами жельинь, а зимне паше шдѣ брѣздиѣ долоу низъ соутѣскоу съ всѣми пашами такоре прѣемле црковна меда, съ всѣми пашами зимними и лѣтними, а по оно срѣнѣ вотлѣника а се власи что смо дали сѣи цркви имена си соутѣ: Грьдѣ, кнезѣ и зѣ дѣтию, радота, влькосавль, тихомиль, станимирь, воухънѣа, драгошань, нѣгославь, злинѣа, мирошь, бракънѣ, нѣгоушь, нѣгота сына, радомирь, драгань, братинь, воило, дръжинѣа, поуемиль, батинѣа, братмирь, драгоушь, коумань, милобратѣ, драгоушь, драгославь, мѣжило, тихоуѣ, драгомирь, драгоушь, коумань, милобратѣ, драгоушь, драгославь, кранѣа, рѣдило, драга, гръкославь, драгоушь, полиградѣ, радишь, тихомирь, тѣща мѣ и съ дѣтию, злата, стань, драгинь, попь микъ, добинѣа, берило и съ дѣтию, гостинь, радѣ, гостимира съ матерѣю, уоуѣ, коумань, братослава, боуулиѣгъ, вѣлно, братень, братославь, добрись, лѣвь, драгомирь, страшинь (или страшинь), тѣдорь, тихомирь, боунило, брага, гостило, воимирь, божага, тѣрниакъ, прѣдимирь, боуѣ, красимирь, братило, боудиславь, тихославь, мръгѣла, радоушь,

коуплѣнь, братань, боунь, продань, воиухна, братиухна,
 гатиша, илиа, боукорь, радь, братиухна, бала, срацинь,
 хрелга, мильць, добромирь, сина клада, десила, доброславь,
 тешемирь, боудинь, божица, гела, радѹшь, кѹнь, боукорь,
 радь, владь, стань, понѣгь, роугь, грѣдашь, златань,
 драгоуть, влъксань, богдань, братославь, бѣгота съ дѣию,
 толѣкъ, драгоунь, любота, кѹлинь, велимирь, крезтѣнь,
 тоудорь, боукорь, нанота, синанѣгь, братѣша, бериславь,
 прѣвославь, снїань, мицкать, урномоужь, правикла,
 драгомир, драгославь, воиухна, гоугота, вѣсинь, скоромирь,
 грѣдань, проужинь, воиславь, дода, радота, велимир,
 повръжень, воиславь, берило, мирошь, велѣнь, срашукань,
 дѣа, дина, бѣгота, гостило, урнѣга, грѣгоурь, богдань,
 стань, десимирь, дѣшань, плѣнь, вратиша, дѣдомь,
 ѹдовица, драгѹша, лангѹнь и съ матерню, грипонь,
 урнота, стань, шарбань, боинѣгь, бѣлота, воила, минь,
 славко, гостило, нѣжа, продань, боунь, дѣдь, драгоушь,
 гѹна, вратимирь, влѣкославь, гостимирь, кѹдиша,
 прѣдиухна, боунь, трѣсѣнь, нерадь, синьгѹрь, драгоушь, и
 сикѣжоупѣ приложихьмо подѣ власть сикѣ црѣкви:
 Крѣшилъницѹ, моравоу, борьуь, лепеницѣ вѣѣ, бѣлици,
 лѣвьуь, лѹгомь, расина, кѹшаница и все хральствоми что
 прилага сикѣ црѣкви симь, да нема протопопа дворьски
 никокрѣ власти нь что доходи, или ш попов, или ш влахь,
 или зѣмли, а и поповска бирь, что доходи ш поповь
 половина да се ѹзима сикѣ црѣкви и да се непозива
 архиепискѹповь улѣвкъ кралоу безъ кралѣве пѣуати, нь
 ако нѣкомѹ уимь дльжень, архиепѣвѣ — т. j.
 архиепискоупов — улѣвекъ, да га позива съ кралѣвом
 пѣуати нь кралоу да не поидѣ по пѣуати то тѹзи да се
 ѹспрю прѣдь кралевѹ ротѹ и да кѣ ѹ сѣдѹ архиепѣвѣ
 улѣвекъ. Се бѣ. аще се позове кралевь улѣвекъ,
 архиепископѹ и да естѣ”.

† „Сиже стѣни и прѣвѣни храмъ спаса нашего и са христа азъ милостию божию вѣнчани краль стефанъ и съ прѣвѣлюблѣнымъ синомъ своимъ родославомъ прѣвѣнцемъ югоже и благословиемо бити кмѣ кралоу все сие дръжавѣ, въ сеже храмъ спаса нашего здѣ да поставляютъ се вси кралии хотеще бити дръжавѣ сѣи и архиепископъ и пискѣпъ и игѣменикъ † здѣ се поставляютъ се и сие жѣпе приложихомъ поудѣ власть сѣиѣ цркви кроушилницѣ, моравѣ, борауѣ, лепеницѣ, вѣѣ бѣлицѣ, лѣвоуѣ, лѣгомира, расина, и власи вси сие королевскѣ дръжавѣ и сие жѣпе что приложихонъ цркви сѣ на нашего съ симъ да неимаю протопопѣ дворскѣ инкре вѣласти, а цѣо доходитъ въ поповѣ или въ влахѣ земальски люди что поповско бирѣ что се оуземлѣ на людехѣ да се та вса оуземлю сѣи цркви а попамѣ кесѣ дошлѣ жѣпе да оузима протопопа дворьски половинѣ бири поповскѣ, а крѣкѣ врѣховина попомѣ, да ѣ тога неоузимлѣ протопопа ѣести нѣ все то пискѣпъ да оузимлѣ а сие дѣ жѣпе: кѣльшаница пиѣка, вѣба ивѣра въ исьпрѣва не ѣлазилъ протопопа да и кѣще, да соу въ протопопѣ свободнѣ и дѣ . намѣстири королевски: сѣ та вѣрдница стоудениѣвска и сѣ ти геѣргийскѣ ѣ раскѣ и светогорски монастырь и света богородица градѣвска тѣми дѣ : ми ни самѣми ими, или гдѣ имѣ сѣ села подѣ коима пискѣпими да неимаютъ надѣ ними инкѣре вѣласти пискѣпѣ, а въ поповсѣѣмъ поставлениихѣ монастырскихѣ вѣласти и въ всакомъ дѣховномъ исправлени прѣдлагакѣмъ та вса архиепископѣ, а въ поставлени игѣменьскѣомъ ѣгоже по правдѣ изволи королевство, сѣго архиепископъ благослѣвлетъ божѣствено, а краль даѣетъ ѣмѣ жѣльзѣ и цѣловѣ ѣго поставлѣакѣ юго игѣмена, и потомѣ божѣ сѣски законѣ наѣѣивши по црквиномѣ ѣставѣу и прѣдани. II господьско зарѣѣение вистѣ: неразлѣѣвати се моужѣ въ женѣ и

жени в мужа, аще ли котри вѣрѣцетъ се сию страшную заповѣдь прѣстоупаа симъ наказаникъмъ да наказуетъ се: аще ли котри бѣдетъ в власть да оуземльть се на немъ кралу †.С. конь, аще ли в них коникъ да оузимлетъ се на немъ по в. кона, аще ли в ѹбогихъ люди створитъ се да оузимлетъ се на немъ по вѣ воли. Женамъ тоже повелѣваемъ: аще ли котра въ престѹпление законоу внидетъ, аще ли бѣдетъ в влательскии та власьтльскии наказаниемъ да наказиваетъ се аще ли жена влахъ и в нижихъ та противоу родоу да наказиваетъ се, аще ли котра родительи шклетъ се или ниѣмъ коимъ симъ, то такова да наказиваетъ се, противоу саноу своему, аще ли в себѣ сама имѣти вѣсновати се, вставляюци своего мужа, да аще има добик добитимъ да наказоуетъ се, аще ли добитъка неима то своимъ тѣломъ да наказоуетъ се, такоже боудеть изволѣникъ муже се, наказанию д...ю водить, а аще ли небоудеть емѹ ѹгодно водити то наказавъ ю да ю продаеть камо кмѹ годъ, и по наказани всаки мужъ кои боудеть поустилъ женоу да ю възметъ въ домъ свои, аще ли сего неимѣа послоушати то такови и в божьствене цркъве да бѣдетъ завезанъ и ѿ ангеле и да небудетъ ѹмогъ л глати — не може да се прочита, а то је верно снимљено — аще вторѹ женоу поиметь да даеть вслоухоу подобивъ прьвои, или кто по таквимъ женоу даеть и жене нехтѣти свое възети тои тьгда оупадаеть ѹ такоже наказание такоже и поустивии, и женамъ же сими вбразѣми запрѣщениемъ да биваетъ: да не иматъ ввласти вставивши своего мужа ниьога ѹзети. Тиі свѣлѣмъ же и господьствѹющимъ запрѣщениемъ божьственнымъ запрѣщениемъ, никто же да не оставлаеть божьственаго сего закона развѣ словесе прелюбодѣнаго и тои истинно да испитать се съ разсѹждениемъ на влательхъже и на воиньцѣхъ да оуземлють на нихъ в слѹхе господьствѹюци, еже соутъ ѹбозни на нихъ же оуземлю по вѣ. воли, то гдѣ вѣрѣтають се ѹ жѹпахъ ксѹ подь ввластїю архѣскѹпие да

оуземлетъ архіепѣкѣпиа, а подѣ властїю инѣхъ єпискѣпие, аще ѿбрѣщеть се такови то да оузима єпискѣпиа кдѣнь волю, а други да ѡзима господствѣющи, аще кто сватѣвицоу прѣзаконь ѡзметъ, аще боудеть ѡ властль или ѡ воиникъ да оузимлют ѡслѣхъ господствѣен по вѣвола, аще ли ѡ ѡбогихъ то да ѡзимат стѣитель половинѣ, а тавкви да се разпѣцають ѡ распоустѣхъ или ѡ сватѣвицахъ. Ёже позивает се прѣд стѣлене сре порѣкѣ светителѣ кмѣт се, то такве роуке и пѣуати светителїе даѡзимають и да се не позивлѣ архієпискѣповѣ улѣвкѣ къ кралю безѣ кралеве пѣуати, нѣ ако є комоу чимѣ даѣжанѣ архѣсповѣ улѣвекѣ да се позива съ кралевомѣ пѣуати въ кралеве ротѣ, да ако не поидѣ по пѣуати то тѣзи да се ѡписѣе пѣуать имѣ да ѡзимаю архієскѣпи себѣ. И все вса сврѣшихомѣ ти сѣпсе мои и прѣдахомѣ божѣственен и неизреуенен славѣ црѣствїа твоєго, да аще кто прѣстѣпитъ и иметь тои разорати нѣкто ѡ сего прѣданаго тебѣ кто люво боудеть прѣтварае сїє не тѣкми да є проклетъ и ориновенъ божѣственомѣ тѣлѣ и крѣви гѣда бѣга и спѣса нашего и сѣа хѣа и бѣгѣматери родшен и прѣсвѣтїе и приснодѣвнїє Марїє, нѣ и анатѣма емѣ боуди и клетва на нимѣ стѣыхъ небесныхъ силъ и ївана прѣдтеує крѣстителїа и стѣїа црѣкви хрѣстови и светаго прѣвомоууєника Стефана и светаго оца нашего Гави и свїхъ ѡцѣ нашихъ тѣнѣї. иже въ никїи и мою грѣшнѣмѣ да є завезанъ въ сївѣкѣ и въ боудѣщи и наслѣдникъ да боудеть прѣдателью иудѣ и приуєстѣникъ рекшимѣ, възми разѣни єго, крѣвь єго на насъ и на уєдѣхъ нашихъ да приуѣтъ се и тѣмѣ.”

У колико се наш снимак разликује од осталих, пазливи читалац лако ће видети, а у старинама једна једита речица, једно једито писмо, другчије схваћено и опажено, много и много чини. Свакојако није сувишно да и овај натпис уђе у наш сборник.

Студеница. Ко је читао г. Каница "Византиски споменици по Србији" ваљало би му признати: да се више ништа нема и неможе рећи о нашим старинама, до оно што је он казао. По њиме се повео и наш вредни и млади лекар г. Владан Ђорђевић у своим "Путничким цртама" те је и он потврдио све оно, што је г. Каниц, навео, додавајући само још нешто више: да су неке слике на камену узете још из римског доба; да су римске, па ту самопрешивене, налепљене и додане.*)

) Види њег. Пут: пр.стр.45. "А у пољу на камену изрезан је испупчено Христос на престолу с два анђела како се моле. Коло им је око главе са акантус лишћем у округ попуњено. Ова испупчина слика — рељеф— једна је једина у Србији на којој су и прилике — фигуре — и види се да је она са које старије грађевине.

Све што је на свима нашим, а незнамо по г. Каницу зашто "византиским — као и по чему је "Ариље најстарије," — споменицима"; по истоме је: или византиско, или романско, или арапско, а час чак и персиско и т.д.? Главна је ствар да нигде и ничега српског нема. Сваки изрезан листић, свака шара, сваки украс, свака слика, свака резотина, удубљотина, изпученост, угнутост и т.д.; све је то свију и свакога народа, само не Срба и српско; па не и славенско, у смислу данашњих славенских, а некада српских племена и народа. Народи ови од своих 100. милиуна душа, старином први и најстарији у Европи, нису ништа своје ни имали нити имају, ни могу имати, и све што је некада њихово било и звало се; све је то, по поменутом г. Каницу, туђе, украдено, усвојено, примљено, превучено и т.д.

Неслажемо се, као у свему са г. Каницом и његовим присталицама, тако ни о садањем крову студеничком од ћерамиде, као тобож да је такав од искони био, а тако исто ни да никада других на нашим старим храмовима није нибило, до оловних и т.д. Ех како се заборавља:

"Ударићу темељ од олова,	Покри ћу је жеженијем златом,
Па ћу цркви саградити платна,	Поднизати дробнијем бисером,
Сагради ћу од сребра бијела,	Попунити драгијем каменом".

и то у доба пада и пропасти српске, кад и са престолницама нисмо обезбеђени; него се сељакамо, бегамо и узмичемо чак из Призрена у Крушевац и из овог даље и т.д. А са шта се таки кров по песми у то доба ненаправи, каже: нам иста песма

"Вала кнеже на бесједи твојој! Што ти хоћеш задужбину градит, Време није, нити може бити; Узми, кнеже, књиге старо- славне, Те ти гледај, што нам књиге кажу: Настало је пошљедне вријеме, Хоће Турци царство преузети, Хоће Турци брзо царовати, Обори ће наше задужбине, Обори ће наше манастире,	Обори ћу цркву Раваницу, Ископа ће темељ од олова, Слијева ће у топе ћулове, Те ће наше разбијат' градове, И цркви ће разтурити платна, Слијева ће на ате рахтове; Хоће цркви покров разтурити, Кадунама ковати ћердане; Са цркве ће бисер разнизати, Кадунама поднизат' ћердане; Повади ће то драго камење, Удара т' га сабљам у балчаке, И кадама у златно прстење." **)
---	--

**) Види нар. пес. В. Кар. стр. 200 и 201.

Ми смо још једном рекли: да се у старинама нашим у кнежевини не ћемо упуштати у подробне описе, остављајући то старинама у правој, или краљевској и царској Србији. Тако исто не ћемо се бавити ни о нашем путу од Барановца до Студенице, ни о његовим, по г. Владану, нечувеним тегобама, и ако, по највећем плуску и ноћи, залутавши мал се не скрхасмо са нашим другом Л. А: и пандуром, у једну ужасну и дубоку провалију. Била је већ превалила поноћ кад смо стигли у Студеницу, сабор беше и да се недеси г. капетан са Рашке; ми, окисли, озебли и уморни, пропадосмо без преноћишта. На путу мал не сломисмо врат, а у манастиру задуж. наших краљева и царева, мал

не погибосмо од зиме, без преноћишта. Добро рече г. А: "Ви прођосте Турску па не погибосте, а у Србији мал не сломисте врат, са мношћом и оним човеком"

Ђаково планина није тако страшна, као што се описује, а и пут је спрема оних у бив: царевини и краљевини Србији, а садањој османској империји, предобар и што но се каже: раван као длан. Тако исто није нам од потребе напомињати прекрасан положај од Карановца па до Студенице, а као мимогред рећи ћемо, што смо и више напоменули: да смо у механџије, код трагова од развалина бив: веле, паланке Јанока, видели српску пару цара Стефана. Она је од ископаних оних 5 прегршти, све самих оваквих парица. Међу овима је нађен и велики сребрн прстен, са надписом околу, који је и данас у неког Стевана Радовановића у Чибутковици селу близу Карановца. Ово само с тога напомињемо, да би друштво, преко власти, добавило тај прстеп и колико је могуће од тих старих новаца. Поменути је механџија причао све то г. капетану рашком пред нама.

- Тек сутра дан, кад смо се подигли, видели смо и прекрасну околинду дивне Студенице и њу саму. Сва околина састоји се из дивних и прекрасних, доста шиљатих и оштрих, планиница, на којима стоје мале и сиромашне кућице села: Студенице, Засада, Боровца и т.д. Више њих, по врховима, као катарке на лађама, стоје сухи прастари борови, до којих се гурају млади и зелени, ама крцави и слабачки. Стари дижу се у небо своим висинама и огромноћама, престављајући ваљда и доба наших дивних и непостижних предака, а мали, истина зелени и још растући и живећи, чепају се испод њих, немогавши им се ни издалека сравнити и упоредити. Густина, слабост, несложност, завист, себичност, изтуривањем и суљањем свију, да су први, чине их још незнатнијим и слабијим спрема дивне и величанствене огромноће предака њихових, који и, као мртви, одржаше се у свој својој висини и слави, на врху величија и величанства, и то сви скупа, не сметајући један другоме и не унижавајући један другога.

Само је омладина, на сјеверно-источној страни, и подмладак ове старине, у неколико успела, да се примиче своим праочевима, дјејствујући и радећи скупа и уједно; ама узалуд је све, крцава и тужна јужна, источна и западна страна, стење под тешким Притиском своје зависти, глупости, слабости и нејачи. С тога се, са сваки минутом, остатци њени, са голик стена, у крвавим сузама, руше, и строваљују у лађану и вечно шумећу Студеницу, која им сузе носи од извора свога, близу плота, па све до утока у Баранску реку или Ибар, а овај у Црну, или српску Мораву, из које се састају са сузама браће своје донетим Бинчом, или правом српском, Моравом. Из ове иду даље тихим Дунавом до Црног, Азовског и Белог Мора у којима, састављајући се са сузама остале браће из других крајева српских, састављају општи вапај и пакао и чекају страшна, а праведна суда, над онима, који их гоне да страдају и пропадају.

— Дуго смо и дуго обилазили око града т.ј. ограде манастира изнутра и споља, тражећи остатке старине; ама бадава, све је то утамањено, упропашћено и сатрвено. Често би нас у нашим мислима и послу прекидала саборска светиња, у којој доста беше онога, што се хвала богу, налази не само у другим, него ни у једним крајевима српским. Неколико екземплара, без носа и у ранама од сифилиса, обојег пола, чине одвратним и светину и околинду, које се све неслаже ни са светином, ни са овим дивним и прекрасним народом српским. Туђа поганштина и уљезина у српску светињу и народ, вапају и позивају и владу и све патриоте наше, а нарочито лекаре: да што скорије притеку у помоћ овоме јадном и добром народу, који страда не са себе и сиротиње, по извештају неке г. доктора; но са туђинске погане уљезштине, која га још од доба пропасти патриаршије српске гони и мучи. Кад се свуда и по свима крајевима чини све и сва, онда пренебрећа овај крај, који и много даје, и најмање узима — јер има само 2. школе — од бога је грехота, а од људи зазор и срамота. Обазримо се једном и на бога и душу; те помозимо овима, да се опросте туђе хрђе, а онима у ужичком и подринском окр. своје падајуће болести, која је толико успела: да се налазе седа од неколико стотине душа у којима већина има ту болест. Ово је само сљедство наше изнемоглости, старости и слабости, од силног и огромног рада и тековине за друге, наше варварске бив. господаре азиате.

— Негледајући на саборско весеље, парничисе се непрестано, а нарочито око препрошавања. Међу осталима нека баба Недеља подигла беше две парнице, противу две девојке и два момка. Парница јој је сва у томе: што јој је син просио девојке, изпросио, оне се препросиле — обичан обичај овде — за друге, а њега остављају. Баба Недеља стављала им је рачуне ужасне, те тако

иде вечна распра још и по удаи и венчању. За добре и поштене девојке, таква је јагма: да је заиста ни у једном крају српском нема, што показује карактер српског народа. Света је било одвећ мало, па и оно што је дошло из краљевске и царске Србије, ново-пазарске, пећске и вучитрнске нахије, да се поклонити и помоли своме краљу, због примања хрђавог, или боље гоњења; не ће више никад доћи. Лепо један рече: "Оче! Св. краљу моме доћи ћу и поклонити се, а да ми бог да, да те више невидим никада." Можемо поуздано рећи: да ће наша Студеница са св. краљем, скоро, ако јој се не притече у помоћ, ако не пропасти, а оно опустети и светиња ће доћи само те се поклонити своме св. краљу, бегајући од задужбине његовог светог оца.

На западној страни, више добрих и богатих ћелија, подижу се остатци од бивше прастаре куле, која се над кровом ћелиским узвишава. Сада она служи за звонару, а да ли је и у стајрини то била незнамо. До места, са кога се звони, ваља прећи преко 61. дрвеног степена. Звона су све саме задужбине и од тих је једно приложио прота београдски 1833. год: пок. Милосав Михајловић, а два друга исте год. парохијани овог манастира. Од оне куле, веле, да је више од половине срушено, и у старини, по њој су биле све саме цркве, што се још и данас познаје, по остатцима просхомидија, часних трпеза, живописа светаца и т.д. Нама се чини, како није било из ње никуда изласка, до у прастаре ћелије, и то чак у најдољне, да је, кула ова, служила за прошетњу и молитву заточеницима, а не звонару, као што држи г. Каниц.

Међу поменутих је црква св. Аранђела Михаила, до које се долази прешав преко 51. степена, а она је сва у своду. Тек више ње, још преко 10. степена, долази се до звона, која су због разорене куле даском покривена, Пошто је кров дрвен и нешто узвишенији од зидина кулиних, између њега и зидова стои повисок отворен простор, са ког се види дивна и прекрасна околина студеничка. Одма на сјеверу подиже се прекрасно узвишено округло, а доста шиљато, тако звапо Крштено брдо, на коме је и данас дрвен крст, и развалине цркве св. Ђурђа; даље се по околним бреговима, виде трагови још од разорених 9 цркви, које су биле посјећене разним свецима. А то све сведочи: да је око Студенице било много и много цркви, а нарочито испосница. Оваквим је развалинама, причаху нам, напуњена свака планина и брдо, окружавајућа Студеницу, као окрајци више села: Понара, Чемерне, окрајци Ђакова, Шанца, Делова, Раковач, Гологбрда, Криља, Косјерића, Криваче и осталих.

У самој оградџи студеничкој стои још, сада на велику нашу жалост, немарност и несрећу, пуста црква св. Николе, за коју кажу: да је пре Студенице зидана. Она је просто дуго, лађасто, са српским узвишеностима на крову, здање из прастаре архитектуре српске, смешане са оном усвојеном у неколико из доба у ком смо подпадајући под илирску или српску екзархију, зависили од Папа. Она је у правом смислу пуста, забатајена и као да није црква и у српским рукама; него као да је, боже ме опрости, саставни део турскога хана.

Тешко, и чермерно нама, кад наши св. оци дођоше до тога: да овако гледају и надгледају оно, што их спасе, што одржа живот, народност и остало, а што им је као најдражији и најсветији аманет остао од вајкадашњих времена. Овакву и из овог доба старине, други би у злато окивали, а не овако напуштали. Но шта ће се даље, кад и по дворишту наше прве и највеће светиње у кнежевини, несматрајући на прастару ограду, као град, зидину, коју народ градом и зове, хода слободно и по својој вољи стока, лежи и ноћива. Свети оци жале се на школу и пошту ту намештену, којој последњој одисти и није место да ту стои; но ван ограде манастирске. Неко је био тако паметан и великодушан, да је умазао и закречио сву ову прекрасну црквицу.

Даље мало стои мања, но виша и лепша, црква св. Јоакима и Јање, задужбина Стефана Уроша Милутина. Црква је одвећ висока крстоизгледна, са високим 8 угодним, са 8 дугих, а узких прозора, кубетом на пречагама крста. Међу крацима ових иду изидотине, као ждраке од крста, а над западном страном подигнута је крстоизгледна четвороугласта, као кућица узвишеност. Зданије је ово, лако отворено, светло, блистајући се и весело; ама је споља сво замазано и окречено, по глупости и дивљаштву нашем. Изнутра је скоро сав живопис утамањен и упропашћен; јер је и ова светиња и задужбина, као да је у турским, а не српским, па још калуђерским и свештеничким рукама, — пуста, и тек по кад кад пречесте по кога и по које дете крсте, не могући тражити кључа од велике цркве.

Св. наш краљ Милутин софијски, да је знао, да ће му прапотомци овакви бити и његову задужбину, а своју светињу, овако пазити и надгледати, одиста неби је ни подигао, но би свој драги

новац на шта друго употребио. Од старог живописа, у округлини олтарној, а у самом своду овога, познају се трагови од св. Богородице, оберучке благосиљајуће; на грудима јој је мали Господ Исус Хр. такође са своим малим ручицама благосиљајући. Са страна су им по један анђео у црвено-рујном љубичастом оделу, од којих један држи у рукама сунце, а други у сјеници украшене разне кругове. Даље је, под огромним, украшеним украсима, од основног цртежа крста и огнила српских, Исус Христос, са по б. апостола са страна, или тајном вечером, а испод ових иду у одеждама срп. т.ј. белим и са плавим крстовима, црвеним са белим крстовима, плавим са црвеним крстовима и т.д. св. Никола, св. Атанасије, Василије, Јован Златоуст, Григорије, св. Кирил и т.д. А у удубљеностима под прозорним, у изглединама стои лађица, мали Ис. Хр. покрај, и над њим стоје у белом оделу крилати анђели, са округлим шестокрилим рипидама. На њиховим прекораменим ременима стоје натпис:

* II † стѹю † II

Под лађастом чашом, са стопалом, над којом је Ис. Хр, — стоје жућкасти крстови са беличарастим крајцима, плавкасто црвеникастим точковима у црвено-рујном пољу, а над Хр. пише белим, у зеленикасто-плавкастом пољу, писменима:

ЖРЕТСЕ И ЗАКЛАЕТСЕ АГИЦЪ ВЪЖИ ЗА ЖИВОТЬ СЕГО МИРА

Покрај главнога олтара стоје још две мале округлине са остатцима разних светаца, као и у целој цркви, која нема више, од живостаса па до западних врата, од Ј. (неодштампано) дуж: а 7 хв. ширине. У њој су, као и у кубету, које од нечувања и непажње, а које од испуцаности зидова, сви живописи са надписима пропали; те им се само трагови познају. Само стои живопис у дољном или приземном боју и то из турског доба. Тако на сјеверном дувару, идући од истока западу; стои мати божија са малим риђим Ис: Хрис: даље остатци од надписа и слике "**СВѢТЫИ СИМЕОНЪ**", а друге стране такође ове слике опет у 3. редића "**НЕМАННА**" Он је старац са дугом белом, густом и шиљатом брадом, брковима и косом. Лице му је дугачко, оштро, са дугачким носом. Он је у оделу калуђерском, као и сви српски светци, који су овде. До њега је св. Сава, у одежди српској, белој са загасито-плавим крстовима. Он је само сед. Даље у грчком војеном оделу са коврђастом плавом косом, св. Ђурђе, св. Димитрије; даље Исус Хр. благосиљајући отворену књигу са натписом и до њега стојећег св. Јоакима и Јању, који држе малу св. Богородицу на рукама љубећи је. До св. Апе је краљ Милутин подносећи јој план ове цркве, а она је окренута лицем од њега. Он је већ просед са круном ниском, црвено-рујном са наушњацима у три реда падајући му више ушију на рамена. До њега је, у високој круни, Симонида млада, са минђушима, као и свуда огромним. У Милутина, је дреја загасито црвено-рујна, а у ње нешто отворенија. Царски појасеви пресамићени су им преко левих руку. Покрај крунисане Милутинове главе стои овај натпис, колико се познаје:

† Стефанъ Милутинь Оурошъ в". по милости Бож"нои краљ и самодръжьць Всѣхъ сръбскихъ подѣнавскихъ и поморскихъ земли

Око главе краљичине:

† Симонида по милости Божии кральница

даље избрисано па импер. изб. Палеогина

Под стрехом олтара, како се овај састоји из пет углова, стоји у камену урезан, па обојидисан црвеникасто, изузевши истог дела, у два реда натпис, који се чита и то кад се прва врстица одозго прочита, онда се на истом камену и плочи чита она испод ње; па на другој угластој плочи опет прва, па друга и т.д. до краја. Ово је овако у пет делова, што је тако округлина олтара састављена од пет угластих зидова. Овај је натпис прочитао и напечатао г. Владан; но како се наш снимак разликује од његовог, стављамо га овде:

ВЪ ИМЕ ОЦА И СИНА И СЪАГО ДѢХА АЗЪ РАВЪ БЖИ
СТЕФАНЪ ОУРОШЪ ПРАВНѢКЪ СЪАГО ГНА СІМЕШНА
И ШНѢКЪ ПРѢВОВѢНЪУАНАГО КРАЛѢА СТЕФАНА СНА
ВЕЛИКАГО КРѢЛА ШРОША И КРАЛЪ ВАСКѢХЪ СРѢСКИХЪ
ЗЕМЉИ И ПОМОРСКИХЪ, СЪЗДА ХРАМЪ ВЪ ИМЕ СЪАГО
ПРАВѢДНИКЪ И ПРАРОДИТЕЉУ ХРѢВШНИКИМА И АНИ
ВЪ ЛѢТО З. Ѡ. К. В. ИИДѢКАТ К. В. И ВА ПАМЕТ ЖЕ
ПРИЛОЖИХ СЕМЪ СЪАГОМЪ ХРАМЪ И ШКРАСИ ВО ЛѢПСИХЪ
— место лепших — ШКРѢТИ — ИШКРАТЬ — КТО ЛИ СЕ
ПРѢТВОРИ : ДАНЕ ПРОКЛЕТЪ Ш БѢГА И Ш МЕНЕ
ГРѢШНАГО АМИНЪ,

На истој страни, не само да нису писмена обојадисана, него су сасвим другом руком резана, а и основног карактера другог су:

† СЪЗДАЖСЕ СИИ ХРАМЪ СЪ ПОТШЖЕНИ
АРХИМАНДРИТА ПРОТОСЫНГЕЛЪ ИГШМЕНА ИШНА

Главна је разлика, осим остале, што је овде назван св. Симон правовенчани, као још на б. места. Негледајући на законске забране да се око цркви и у оградама ових несахрањују мртваци, овде се то за добар новац, чини нам се, још и данас, чини. Ми видесмо многе нове гробове, или боље на овима скорашње надписе. Остављајући ово настрану, као предмету неприпадајуће, за сада навешћемо само ова два старија надгробна споменика, који се још сачуваше. Од старијих и старих до турског времена, и ако их је тисућама било, ненађосмо баш ни једнога. Ево првога:

ЗДЕ ПОУИВАЕТЪ РАВЪ БЖИ КНЕЗЪ ТОМА ШЛЕНКОВИѢЪ
ПРЕСТАВСТА ВЪ МАНАСТИРЕ СЕ † Ѡ. З. З. Ѡ.

Други по изгледу свега укупног старији.

**месеца юліа .... днь прѣстави се равь бж"и іоань а
зѡкоы Милошь ѹелникъ М.... сего.... веуна.... паметь**

Ево нас једном и пред самом главном црквом студеничком. Загледајући и завирујући у њене красне и дивне дуваре од тесаног, жућкастог од времена, а некада белог и тврдог мрамора, и у надгробне оборене око ње споменике, као и надтемељаче; баш са јужне стране главне цркве у две мраморне плоче у дувару стои ово урезано и уписано доста лепо:

**игумень Симеон прѣстави се въ лѣтъ 7.
и о"ѡ м"ца шкт: в"д"нь оу Студеници**

што ће рећи: "игуман Симеон престадио се год. 7089 — 1571. — месеца Октомбра 20. у Студеници". Даље иде дебљи урез овога натписа:

**Игнатіе прьвы игумень 8 ст"ы в"це
прѣстави се да помѣнете братіе**

даље на једној плочи само ово:

**† помени г"ди рава своєго дionисиѣ бывшаго
прьваго игумена ст"го мѣста сего м"ца иуна
поуивъ а" д"нь**

Основ је Студенице двогуби, или српски, крст са две пречаге, и то горњи, или у праве цркве, угласт, а дољни, или у женске, цркве и препрате са пречагама округлим. На пречагама крста, више олтара, било је негда прекрасно прастаро 8 уголно, са 8 дугих и уских прозора, кубе, а сада нека грдосија, као и у Жиче, трбушаста, здепана, неотесана и у свему и свачему неодговарајућа овом дивном и прекрасном споменику наше славе и силе. Испод његова крова пише: како је овај — храм т.ј. кубе — 1837 год. обновљен у време владе благочестивог кнеза Милоша и т.д.

Црква је сва украшена разним украсима и шарама, а крај врата, уводећих у припрату црквену, стои у помосту отесана плочица мало издигнута а у зиду, као престолчић, од камена тесаног, у ком је веле Немања седио и одмарао се, а на поменутој плочици ноге држао. Више овог престолчића узидана је мала плочица новијег доба са натписом такође новим па још и цифрама година:

**ко имѡ прес"тна вц"ы создасѡ
Ми штырѣ студеница ко 1172. год.**

Олтар је, као и у свима нашим прастарим црквама, тројан округао. Прича се, да је јужна пречага крста била још за 1/2 хват дужа од данашње и да је цео тај простор начичкан био разним украсима од камена и у камену; па су те олупине, по налогу веле г. владике макнули одатле. Десивши се ту учитељ из Ерцеговине причаше: да су на развалинама манастира Милешеве — гробнице св. Саве, — овакве исте украсе нашли; па су их, по налогу Прокопиј, Бугарина а владике грчког у Мостару, све излупали и утаманили, јер је тај Прокопије говорио; да су еритичке. Калуђер

један студенички, а из Босне родом непрестано доказиваше: да то и овде треба учинити; јер се по православној, његовој, вери забрањују, каже, кипови и идоли и т.д. Нек nebude заборављено: да овај незна ни читати како ваља, као скоро и сва братија. Над западним вратима препрате стои замазан и излупан овај одломак од надписа **ИЗВОЛЕНИЕМЪ С** ваљда обична изрека, оца поспјешенијем сина и савршенијем светаго духа и т.д. ама је све замазано и утамањено до —

ВЪ ЛѢТЪ СРѢМ ПОМЕНИТЪ БРАТІЕ

Ако би се овај натпис могао однети времену, кад је чесма направљена, која сад онако стои без воде, онда би то било доба овог натписа.

**† во время обновленіа сѣи стѣпа свитѣли и сѣи келіи
хитторь быша христѹ рабы Господарѹ хаѣи Ншво
Вѹковнѣѹ в Гарасва и сѣмѹ истоуникѹ госпожа
Бока сѹпрѹга сто въ лѣта господнѣѹ † а. ѱ. ц. ѿ. мѣца
Октомвра и днѣ.**

Но ово не може бити, узев у обзир и изгледину речи и писмена и године назначене и т.д. а тако исто и израду камена. Питање је: да ли су ови одломци на камену више ових прага овде и пре били, или су их доцније при скорој поправци, уметнули, да попуне надвратну празнину? О овоме, као и о свему, нико нам ни речице неумедѣ казати и ако је та мазотина била пред очима дан: њених становника св. отаца. Ми се не ћемо упуштати у даља описивања ове дивне и прекрасне задужбине српске, једно што нам није за сада позив упуштати се у најмање ситнице и подробности; друго што би свакој изгледини, свакој прилици, украсу и обичају у исто време ваљало ставити тумачење, које се односи временима из нашег идолопоклонства из христијанства и старозаветне вере. Само ово напомињемо, да на 54 висећа полустуба, при дну и врху стоје разне животиње, главе од ових, утве и т.д. значе много више од казаног у "Византиским споменицима у Србији," па управо и незначе оно што се тамо напомиње, но сасвим нешто друго, као и сви остали украси, шаре, по "Спом:" арабске, персиске, грчке, романске и т.д.

А у исто време и г. Владану наводимо: да није само једна једита слика у Србији Ис. Хр. онако рељефно израђена у камену; но их има: у Милешеву, Дечанима, св. Аранђелу, у пустопољском манас. гиланске нахије, у елбасанском св. Владимиру, орлатском, боринском бившем манастиру и т.д. Шта више налази се и на старом гробљу српском, по нашем мишљењу из 9 и 10 века у подринском округу. Овакав надгробни споменик, на ком је прекрасно израђена св. Богородица држећи на левој руци Ис. Хр. а десном благосиљајући, — хтео је један трговац из Шапца да вуче својој кући, да метне исти у собу и да се на њему матери божијој и спасу моли богу; али га због непута и огромноће не може одвући. Казати што овоме и говорити: да се превуче и смести у наш музеум, значи беспосличити, а то се види на већ довученим, о туђем трошку, зноју и муци. Ови и данас и после решења, стоје напољу где их време бије. Оно им неби још за неколико стотина година нашкодило, да нису с места кретати; да нису тесани, сечени и т.д. Овим су само потрешени, пукотине им јаче пукле, у нову дељотину и тесотину улази већа влага и време, па ће се пре распасти и утаманити.

Ево нас већ улазимо у препрату црквену, која је огромна и велика. При западном дувару стои осмоуголно коло, у овоме 8. четвороуголних плоча, а у среди девета највећа и понајшира. У њима се познају остатци гвоздених шипова, као и у свима привратним и осталим стубовима. Овде је стајала некада огромна прекрасно изрезана и украшена, од мрамора, крстилница, или како је зову купјел. За

ову препрату сви кажу да је тобож доцније приграђена главној цркви. Ово нарочито изводе одтуда; што је зидана и замазана; што нема украса и т.д., а све то нарочито тврде што су овде прекрасно урађена врата која воде из ње у женску цркву. Али се сва та господа заборављају — нису никад ни знала — да су препрате увек грађене у прастарим црквама прво за оглашене, а некрштене, а друго за оне које је црква, зашто одлучила, и изтерала, из средине правих њених синова.

Оваквим казнећим се покајницима, допуштало је се иза жена, женске цркве, а у препрати да слушају слово божије. С тога су нарочито пропрате уза сваку нову цркву, кад и ова, грађене; али много лошије и хрђавије. Шта више, често су оне биле и отворене и као тремови неки н. п. кров је био на стубовима као и сва црква, а дувари од пола боја човечијег па навише били су сасвим отворени: да се кајући се грешници могу видети заузор осталом православном народу, са свију крајева света. Да неби и женскиње, као и остали правоверни, кроз њих пролазило — јер је морало дуже у цркви остајати — и у женским и мушким црквама правили су побочна врата, кроз која су пролазили, а не кроз препрате.

Тек кад Турци завладаше нашим земљама; кад ослабише секте и јереси; кад све поста роб и раја; кад се скоро сви великодостојници и први људи свију секта, које изселише, а нарочито скоро сви изтурчише, тада тек видимо: да патриарси наши спајају и препрате са главним црквама, као и остали људи, једно немајући у њима потреба, а друго незнајући им можда и правога значаја. У споменику св. краља видимо препрату још тада са црквом подједнако озидану, а то је зато: што је у срцу православља направљена; што није била опште светска, но сопствена његова, и што већ није било толико јереси и разних секта, колико у време оно, кад се још и сам осниваоц ове задужбине, тако рећи, није сасвим био очистио, од јереси западне. Да ова препрата, није доцније, дозидана, но да је од постанка свога неодвојни део првобитне цркве, нема никаква говора и сумње. А да је била као трем, такође нема никакве сумње. Нарочито се ово види на дувару западном; на ком се и данас познаје доцнији наставак новог зида, али још у време наших владоца, направљеног.

Са једне и друге стране препрате, а у округлим пречагама крста, стоје хранилице и ризнице. На многу и силну молбу једва после два дана, изнашаху нам само из леве старине неке старе ствари, а десну и неотвараху никако; те тако и неznam: да ли и тамо има што, или нема? Ако је сачувано оно што је показивано пок: Вуићу, а и њему није све показано заиста, онда можемо рећи: да нама није ни то показано, негледајући на наша препоручителна писма, која овде без препорука и настајавања г. Капетана, невреде баш ни две паре.

Колико се чувају оне ствари може се слободно оценити, по надгледању и чувању светиња. Тако у сјеворном дувару, стојала је огромна велика гробница од камена до 4 1/2 стопе висока, а у пола узидана у дувар. Она је сада не само сва омалтерисана и окречена; него штавише још и једном простом плочом, унешеном са гробља, покривена. Прича се и памти се: да је овде био светац српски од прастарог доба, кад је овај манастир сазидан. А ово још и тврди истиниту, и тврђења нетребајућу, ствар, коју смо казали за све препрате у опште прастарих цркви, па и за ову почесно. На тој плочи стои овај надпис:

**зѢ погиваетъ равъ божїи Симѣ синъ Новице
Поповиѣа ѡ село Сеѡимиль престависѣ месеца
11. юниѣ лѣто 1827. Елисаѡета мати его**

У самом помосту стоје многе надгробне поклопнице, новије и старије, целе и излупане, и зачудо нам је како и за њих г. Каниц нерече ништа. Тако исто и многа господа причају о мраморном помосту студеничком, а о овом и оваквом баш ни речи, као да га и нема, и као да то није велики знак наше огромне глупости. Ово нетреба тражити, па немоћи наћи, као ми натпис пок: вожда српског Карађорђа, напечатан у Венцу награде за 1860 год.; јер оно само ту стоји и бode очи сваком дошавшем. Како му драго, било да има што у тој другој скривници, или нема; било да је, или не,

сачувано све оно о чему говори пок, Вујић? ми смо и на показаном благодарни, а стога га баш невостављамо, обзирући се на вредност и старину његову.

1. Петрахиљ, св. Саве, који је носио, веле, на врату од црвено-рујне свиле, сав извежен. Он је одвојен управо у два краја. Под грлом ова два краја.- као појас обичан - мало су урезани и пздубљени, око врата, и њих је скопчавало једно дугме, доле ниже опет још два, која су сада сребрна обичне наше златарске-кујунциске — радње. Она су, на сваки начин, заменила стара скупочена дугмета и ковче, које су биле у време св. Саве. На самом врху Петрахила, или на врату, извежен је златом, као и сви остали свеци, Исус Христа благосиљајући оберучке апостоле, који по б. иду низ сваку полу. На дну апостола с леве стране стои **СТЪЫ САВА**, а на десној: **СТЪЫ СѸМЕШНЪ**, што и показује: даје овај петрахил после посвећења моштију св. Саве и оца му Симеона. Ова двојица, и сједне и с друге стране ниже Исуса Христа извезени су са подигнутим главама Исусу Христу, а остали стоје право. Од ових слика с леве је стране **СТЪЫ ІѠН ПР.** а с десне **МРЪИ МАТѸ** т.ј. св. Богородица. Апостоли иду и то на, левој страни спрам главе првог стои:

1. **СТЪЫ ПАВ**

2. **СТЪЫ МѠ**

3. **СТЪЫ ЛС**

4. **СТЪЫ АР**

5. **СТЪЫ ВАС**

6. **СТЪЫ ѠМ.**

С десне стране:

1. **СТЪЫ ПЕТР**

2. **СТЪИ И ІѠ**

3. **СТЪЫ МР**

4. **СТЪЫ СІ**

5. **СТЪЫ ІАК**

6. **СТЪЪ Ф.**

2. Орар, такође од црвено-рујне кадифе. На врху му је сребрн па позлаћен крст; даље са стране по 7. точкава са разним светитељима од сребра па позлаћеним и по 4. огнила такође од сребра па позлаћена и са по 14. рала-пари-јајастих кружића сребрних, па позлаћени и као крстови са тачкама на крајевима. Крстови сви имају по 5. каменова и то, на среди пречага крстова зелени, а на крајевима црвени. На крајевима орара висе кићанке свилене, од тробоје српске; ама је бела, од старине пожутела. При дну је на левој и десној страни, сребрна, па позлаћена, плочица са разним свецима, а на овај је около грубо урезан надпис овај:

† **ДНИКІЄ, ИѠСИФЪ, МЕЛЕНТИЄ, ЛЕШНТИЄ, НОВЪ,
МИСАИЛО, ГЛИГОРІЄ, НИКОДИМЪ, ГЕРАСИМЪ, АЖЕНТИЄ,
ВАСИЛІ,**

а па десној:

**СІИ ѠРАРЪ СТЪНА СТЪДЕНИЦИ КТИТОРИ АРХИМАНДРИТЬ
ДАНИЛЬЪ СЪ БРАТИШМЪ ДЪХОВНЪ, ДАНИЛЬЪ, ІѠАНЪ**

О кадифи, кићанчицима и т.д. нема спора да није старина; али овај натпис и украс није ништа друго: до замењеностина оваквог истог старог украса само лепше израђеног и скупоченијег. Зашто се баш ова лица спомињу незнамо ван, ако неби претпоставили: да је у њихно доба нестало старе драгоцености, која је овом новом сиротињом замењена?

3. Старе рипиде, опет веле св. Саве, а тешки су да их прочитају. На првој уокруг пише:

**СИЕ РИПИДЕ МОНАСТИРА СТОУДЕНИЦЕ СРБСКІЕ
ЛАВРИ СТГО СІМЕШНА МИРОТОУЦА**

на једној, а на другој

**НОВАГО — И ОУПРАВИШЕ СЕ ПРИ ИГОУМЕНОУ КИРЬ
ИОАНИКИЮ, ТРОУДОМЪ ПРОИГОУМЕНА КИРЬ ИОАНИКА
В ЛѢТ † З. Р. М. Е.**

Са друге стране 3. пута:

**СТЪ И Г ДЬ СЪКАШТ ИСИЛЪИ НЕБО И ЗЕМЛІА СЛАВИ
ЕГО Ш САНА ИЖЕ ВЪ ВИШНИХЪ БЛАГОСЛОВЕНЪ ГРЕДИ
ВЪ ИМЕ ГДНЕ, Ш САНА ИЖЕ ВЪ ВИШНИХЪ**

4. Две чаше сребне па позлаћене за које држу, да су опет св. Саве. На једној међу осталом шаром најбоље се види грб Срема: јелен, бор, или јаблан и кер кои гони јелена. Међу разним колутовима и изпупченим прекрасно израђеним украсима, стои разна старо-српско оружје до барута бивше. Више грбног поља, или срца, стои круна, у коју је убуден један мач право, а два са стране и овај уписани грубо, и много доцније, надпис "1602". На другој су два грба Срема и Славоније, а над овима је круна Руменлије са овим надписом: "1620". Овде се виде и стари орлови српски, са огнилама и осталим украсима и грбовима.

5. Кадioniца стара, велика за 1 1/2, педао, прекрасно изређена и украшена разним украсима изрезаним — рељејфним — и изпупченим, позлаћена, а од сребра је. За њу такође држе, да је св. Саве. При дну изрезаним словима у б врстица на шест троугла пише ово:

**† СІН ВЛѢГЪ СЪЗДА СЕ ВЪ ЛѢТ † З. С. И. О.
И АЩЕ КТО ШНИМИТ ДА МЪ НѢСТ БЛАГОСЛРКЕНО**
(последња реч је баш тако у књизи)

Капак кадионице дели се на 4 троугла и на њима пише ово:

**† СІА КАДИЛНИЦА МОНАСТЫРА СТОУДЕНИЦЕ ДОМЪ ПРѢСВЕТЫЕ
БЦЕ ЛАВРИ СВЕТАГО СІМЕШНА НОВОГА МІРОТОУЦА СКОВА
ПРИ ИГЪМАНЪ САВИ И ЕРОМОНАХОУ**

На мањем капку такође у четири троугла пише ово:

† Ѡ Ѡмрьше бр. — сад је сломијено — АТ избр.
ни 3. сложи и вѣуна имь паметь

6. За овим изнесе нам повелики путир, сребрн, позлаћен и украшен разним украсима и шарама. Одоздо, на стопаду његовом стои овај урезан надпис:

† се потиръ мѣрѣ Студеницкомѣ храмѣ Ѡспениа
пресвѣтѣна вѣце Лаври сербсѣе на дар его царскаго
пресвѣтлаго величѣства конска запорожскаго
полковникъ Миргородскіи Данилъ Апостоловъ и з
сѣпроугою Юлианою и ѣады своими вѣ вѣуное
понанованіе рож: вгѣ же хрѣ: † а . ѱ . г .

7. Печат св. Симона сина Немањиног правовенчанога, повелики је као новац од 3. цванцика. сав сребрн, а унутра дрвен. На једној је страни прилично израђен крунисан краљ правовенчани и првовенчани, са круном ниском округластом са наушњацима; у руци му је скиптар и са десне стране пише изпупченим писменима овако: **С Т Е Ф А Н Ъ К Р А Љ . .**. Одма на истој страни почев више главе, али као краљеве, стои ово написано унаоколо такође изпупченим писменима:

† Стефанъ по милости божиен краљ

С друге стране и с једне и друге стране слике краљева, али као светитеља стои написано, као и горе у два реда, ово: **СТЕФАНЪ С Т Ы . .**. Почев тако исто од врха слике продужава се такође унаоколо горе започети натпис:

всѣ сръбске земле и поморьскіе

у овом сребрном печату стоа овакав исти краљев у црвеном воску, са кога је овај и саливен.

8. Нова, а сада већ стара застава, коју је неки Ристо молер поклатио манастиру овом † а Ѡ л а . Она ће бити старија, а Ристо ју је морао, као живописац, поправљати па поклонити овој задужбини.

9. За овим нам показаше старо еванђеље писано у XIV веку на хартији, старо-српским језиком, без да се именује ко га је и кад писао.

10. За овим изнесе нам, са особитим усхићењем покров султанице Бајазетове Милеве, а ћерке св. Лазара. Он је сав у тешкој свили златом изпреткатој и изшараној, а што је најглавније 20 врста уткато је турског надписа, који мора да много значи. На крајевима су му кићанке од зелене и црвене свиле, а постављен је плавом поставом дебелом. Види се да је се много с њим служило; јер је сав скоро упрљан. На питање: зашто га непошљу срп. уч. друштву у Београд да се турски натпис прочита? Одговори нам пречасни Архимандрит: да га је он собом носио г. митрополиту, а овај слао,

са цедуљњом.. по момку, г. Пачићу да прочита. Г. Пачић му је, такође — цедуљицом — записчицом одговорио: "Да тај натпис нема никакве важности; да се неможе добро да разуме: јер је писан старотурским и арапским језиком".

Ово дана Г. Пачић нам рече: да све то није истина, нити је он икада видео тај покров, као ни чуо до нашег причања о овој ствари. Ствар ова неможе овако остати и сва је прилика: да је овде врло велика историска важност уписана. Представте себи : Бајазета I, који све наше монастире и задужбине које поруши, а које сравни са земљом, допушта својој жени, да прави покров св. краљу и да се у овај уткава цео огроман ферман, или берат некакав од своих пуних 20. врта!

Ми предлажемо нашем ученом друштву ово: Да се одма тај покров добави и преда да га г. Пачић вештачки прегледи, прочита и најтачније преведе на наш језик. Превод тај са снимљеним подлинником — ориџиналом — да се напечата у друштвеном органу. Ми држасмо, да је овај покров тронуо наше св. оце, као што је нас; али смо се љуто преварили, у рачуну. Они нам подсмешљиво показаше курзивом писан надпис на његовој постави, који је скоро сав које сбрисао се, а које побледео и пожутео због времена, хрђавог чувања а хрђавог мастила, којим је писан. Ми смо се дуго мучили и напоследку, тако-рећи нагађајући прочитали ово:

† сѣи стѣти покров мѣре вѣца га грѣшни ѹерноризецѣ
констандинѣ ѹрѣмонахѣ нарѣѹени дѣлнѣ ва лѣте
† а. х. и. ѡ сѣи ѡбителни ѡзѣмак к. Ђлисарѣ
црнк рѣкы потацанѣемѣ и иждиксникѣмѣ сребра, за
любовѣ и благословенѣе свѣтомѣ прѣвовѣнѹаном
кралю Стефанѣ Ѣопѣанскомѣ вѣ лѣто † з. с. г.
мѣца ѣюлѣта и. (или к.) п. днѹ. при патриархѣ кѹрь хажн
Калиникѣ

Кад смо и овако тај натпис, нагађајући прочитали, недржећи да је то најтачније и како треба, оци још се више нађоше у чуду наводећи: да, га нико до сада није мого прочитати. Сам он и ако nebude баш овакав, као што је прочитан, а тим мање, ако је одиста овакав, нема скоро никакве историске важности. Св. оци причаху: да је одиста св. краљ био неко време и у монастиру Сопѣанима, а сада урвини и развалини у краљици и царици Србији.

10. За овим нам показаше други стари покров, но новији од милевиног. Он је основе црне свиле, а потке сребрне. С једне стране, на целом окрајку његовом скоро за педао, стои широк од загасите зелене кадифе златом извезен у прилици разних шара и украса, перваз, а с друге овакав исти, но у место шара са овим тлатним натписом:

† Златоткани покров сѣи блаженши велики господинѣ
Ђрсенѣи ѹетверти православни архѣпископ пекски и
Васѣа Иларико сербски патриарх во славѣ божѣю и по
любавѣю ѹгодникѣ божѣ стѣомѣ Стефанѣ прѣвовенѹаномѣ
кралѣ сербскомѣ и всеѣа поморскиѣ земли бившемѣ,

СОБСТВЕНИМЪ ИЖДИВЕНИКЪМЪ САУНИИ ДАРСТВОВА ЗА ВЕУИТИ
 СПОМЕНЬ СВЕТОИ ЦАРСКОИ ОБИТЕЛИ СТЪДЕНИЦИ ХРАМА
 УСПЕНИЯ ПРЪ СТИГА БЪЦИ И ДЕЖЕ СВЕТИГА ЦЕЛОКЪПНИГА И
 УДОТВОРНИГА МОЦИ ПОУИВАЮТ. ДА ВЪ УЕСТЬ ЕГО СТЪГО
 ВЕЛИУЕСТВА КЪВОТ ПОКРИВАЕТСА СОУНИИСА ЛЕТА † А̂ . П̂ . М̂ .
 З̂ . —1747— ВО Ѡ ЕГО САЗДАНОИ РЕЗИДЕНЦІИ ПАТРІАРШИК
 КАРЛОВАУКОИ ВО СИРМІИ. ПОСЛАСА ВО РЕУЕНЪ ОБИТЕЛ
 † А̂ . П̂ . Д̂ . И̂ . —1754— ПОДПИСА АЗ СМІРЕНИ ЕПИСКОП
 П̂ . Д̂ . КАРАНСЕ—ЕВЕШКИ—ВЕРШАУ—КИ—ГРЕШНИ ІОАНЪ. †

11. Омофор св. Саве, тако веле, је од прастаре црвено-рујне кадифе сав изкрпљен. Обтока му је била за 3. прста свуда унаоколо од чистог злата, извежених грана и украса разних, а сада од ширита. Још се познаје златних грана вез шири од једног педља, а што је за нас најзнатније то је: што је на среди овог двоглави неманићски, од бисера, бео извежен орао са траговима од кринова.

12. Сакос св. Саве сав изцепан и изкрпљен од црвеникасто-рујне свиле са белим и плавим поткама и шарама златним; на којима су плави кругови изшарани белим и црвено-рујним тачкама.

13. Сребрна икона св. Саве двокрила у кутији, од црвене коже, коју је, причају св. Сава увек на прсима носио. С тога и има сребрне ланце о којима је, на врату, висила. Како се отвори ова кутија, одма пада у очи прекрасно живописана света троица у црвено-рујном и плавом оделу, у отворено-црвеном пољу, а са белим писменима и надписом око главе јој. Испод св. троице, а на десном криоцу, белим писменима на плавом пољу пише,

БЕЗСРЕБРЕНИЦИ СВЕТЫ КОЗМА И СВЕТЫ ДАМІАНЪ

на левој :

ВРАУСКИ СВЕТЫ КИРЪ ЛЬ, СТЪЫ ІЉАНЪ

Више и ниже ових иду украси од бисера и црног дрвета, а под криоцима, црвеним писменима на плавом пољу пише у 4. врстице овај надпис:

† СТЕФАНЪ БОЖІЕЮ МІЛОСТІЮ ПЕРВОВЕНУАНИ КРАЛЬ
 СЕРВСКИ ПРІЛОЖИ ИКОНОУ СІЮ ЛАВРИ СЕРВСКОИ СТОУДЕНИЦИ
 ХРАМЪ УСПЕНИЯ ПРЪСВЕТА БЪЦИ ЛЕТО ГОСПОДНЪ
 † А̂ . Ц̂ . Ѡ̂ . ГО. ПАКИ ПОНОВІ СЕ ЛЕТА ГОСПОДНА
 † А̂ . П̂ . И̂ . ПРІ АРХІМАНДРІТЕ КАСИЛІИ И ВСЕГО БРАТСТВА
 ВЪ ТЕМИШВАРЪ ПРІ МИТРОПОЛІТОУ ГЕУРГІИ ПОПОВИУУ.:
 ВТОРОМЪ ТИТОРЕ.

На десном криоцу, кад се отвори, стои озго

**СВЪЫ царь Симѡн у среди св. Никола Мирликискии
па св. свѣценомѹеник Ахила**

Сви су ови надписи белим писм: у плавом пољу. Испод њих:

св. М: Меркѹра светы Стефанъ нови и св. Їаков персиганин

На левом криоцу озго

свѣценомѹеник Харалампиа, св. Антина, св. Јован предтеѹа

а испод њих:

св. М: Прокопа, св. мѹ: Димитрк и св. мѹ: Геѡргіе

Ниже подигнутог сребрног украса, стои крст, у ког су на врховима колупови од сребра, као и крст, па позлаћени са 10. каменова плавих и у круговима бивши по један дијамантни. Ниже дољних пречага крста стои цар Константин с леве, а Јелена десне стране крста. Ниже њих стои успење св. Богородице. С десне пак стране крста пише црвеним писменима на загасито-плавом пољу у 14. малих врстица ово:

**Улен ѱвана предтеѹи, моѹи светаго свѣценомѹеника
Антипе и светаго Харалампиа, светаго великомѹеника
геѡргіа светаго Димитриа, светаго прокопиа, моѹи
стѣих враѹев кира и ѱвана**

С десне стране у 16. врстица, као и напоменутих 14. пише ово:

**Уест ѹеснаго древа, мѣро светаго Симѡна, моѹи светаго
мѹеника Ахилиа, мѣро светаго Николаа, моѹи св. мѹ:
Меркѹриа, и светаго Стефана новаго, Їакова персиганина,
козми и дамїана**

Диван и прекрасан наш прастари живопис, овде се још и дан данашњи показује у подпуној и јасној својој дивоти и красоти, и негледајући на мајушне слике, ипак би послужио многом правом вештаку за узор и образац. — Ето овако свршисмо са нашом препратом и већ стоимо пред дивним вратима, која уведе у главну, и то прво женску, цркву. Западни дувар сав је, као и споља цела црква, од тесаног мрамора дивно и прекрасно урађеног. Спрам надвратног огромног и дивно украшеног полукруга стоје, са страна, два огромна прозора, веле, а у старини врата, кроз која је се пролазило у препрату и из ове у главну цркву. Врата ова, као и у Жиче, означавају улазак наших краљева и краљица у цркву; јер су овуда пролазили.

Осим овог кроз сву препрату, па и изван ове, ишли су овакви ходници до у палате на место којих су данашње ћелије са кулом оном више од пола утамањеном. Сва ова огромна надвратна полукружност украшена је прекарсно израђеним разним сликама и приликама на камену, да им се човек мора дивити и чудити. При дну, с десне и леве стране, стоје огромне крилате утве обе из идолопоклонства српског, са неким као круницама на главама и крајевима крила, а нарочито су украшене дубовим листом, без кога се тако рећи у Срба до хришћанства није могло ни живити ни умрети, а и данас још на многим местима погребати. Више ових са страна иду по четири разне слике такође из идолопоклонства нашег, а више њих по две са страна са људима на чудноватој животињи и срашћеним са овима. Људи имају доламе српске, шиљате калпаке, неки стрелама неки мачевима и т. д. оне по четири утве са страна, бију и гађају, а са леве стране одма до четврте животиње човек спада с коња; знак да га је ова надјачала.

Све ове слике, прилике и утворе држи пас, или лав, у своим устима, јер из ових десно и ливо иду гране грмове у које је све то уплетено и умотано. Гране су ове суве, без лишћа, знак смрти и пропасти. А што рекосмо пас или лав имамо такође основа; јер је наш народ од искони, незнајући на право лава, мешао пса и лава у једно. Пас је био, као и коњ и соко, најпреча и најпотребнија животиња Србу војнику и сваког занимања. С тога је у песми:

Смрт Југовића мајке:

"Мртвих нађе девет Југовића,
И десетог стар-Југа Богдана,
И више њих девет бојних копља,
На копљима девет соколова,
Око копља девет добрих коња,

А поред њих девет љутих лава.
Тад завршта девет добрих коња,
И залаја девет љутих лава,
А закликта девет соколова."

И у песми: Бановић страхиња:

"Сам отиде пољем крушевачким.
Ја кад био низ широко поље,
Обзиро се ка Крушевцу бјелу,
Неће ли се шуре присјетити,
Неће ли се њима разжалити;
А кад виђе јутрос на невољи,
Ће му нејма главна пријатеља,
Паде на ум, па се досјетио,
За његова хрта Карамана,

Кога воли него добра ђога,
Те привикну из бијела грла,
Остало је хрче у ахару;
Зачу гласа хитро потрчало,
Док у пољу пристиже ђогина,
Покрај ђога хрче поскакује,
А златан му литар подзвекује,
Мало било разговорис' бане".

И

"Женску страну лако преварити,
Лако скочи ка да се помами,
Она нађе један комад сабље,
Зави комад у везени јаглук,
Да јој билу руку необрани,
Па облеће и отуд и одуд,
Чува главу Турчин Вла-Алије,
А ошину господара свога,
Господара Страхињића Бана,
По врх главе почекрк-челенци,
И по његву бијелу кауку,
Мало рани главу на јунаку,

Поли крвца низ бијело лице,
Шћаше залит' очи обадије.
Препало се Страхињићу Бане,
Ће погибе лудо и безумно,
А пошто се Бане домислио,
Некаквога хрта Карамана,
Викну Бане из грла бијела,
Што је хрче на лов научио,
Скочи хрче и одма дотрча,
Те банову љубу дохватило;
Ал^ је женска страна страшивица,
Страшивица свака од пашчади,

Баци комат у зелену траву,
Љуто врисну далеко се чује,
Жута хрта за уши подбила,
Те се с њиме коље низ планину".

Скочи Бане, па из грла викну;
Те набрекну оног жутог хрта,
Док је своју курталиса љубу. *)

*) Вид. пес. срп. нар. Вук Кар. стр. 287 и 8 и 305 д 306.

Ниже овог полукруга иду 8. полуиспупчена полукруга, па украси од грмова лишћа, полукружни увијен венац и опет украси од дубова лишћа, А ниже ових прекрасно израђен на престолу седећи спаситељ са клањајућа му се са страна два анђела, такође дивно и прекрасно изрезана у камену. У једног је, анђела, плава, а заогнут црвено-рујном, а у другог беличарасто, жућкаста, дреа, а оба имају златна крила. Ободи светитељски у све три слике прекрасно су израђени.

Ниже ногу њихових, баш под Г. Исусом Христом, стои крст у виду звезде; са страна овога по 3. птице, — утве или бивши грб Срба у Ђерманији и при балтиском мору — и грб орлова Неманићски, а даље по 7. надстубних украса. Више свега опет су украси од дубовог лишћа. Ниже ове украшене пречаге, у мањем полукругу, стои прекрасан 8. краки крст српски, или неманићски, а са страна међу колутавима, или круговима, у место украса, стоје писмена која значе: "краљ" — састављена цела реч и сва писмена од ње уједно.

— При дну, са страна, ослања се по један стуб, од оних бивших седам, на прежајуће лавове од камена, а од пречагног украса, више српског крста, с једне и друге стране, спуштају се колутни или вечност престављајући разни украси са уметнутим у овима ружама и другим украсима, кои сви имају основе, у основном цртежу огнила и других старих српских грбова још из идолопоклонства, а и кринове из христијанства и т.д. Даље, са страна, иду, осим осталих, светаца по б. апостола. Кад се уђе у препрату, познају се трагови од бив. украса стубова и осталог, око ових врата, као и са стране препратине; али је то сада све утамањено и уништено, као и оне животиње и лавови под стубовима препратине стране. На месту Исуса Христа, са препратине стране, овде је св. Б-ца живописана или уписана, са разширеним рукама, а на прсима јој стои уписан мали Спас.

Са страна јој је месец и сунце, опет принадлежности српског живота до христијанског и његове религије. Више ње, из главне, или мушке цркве иду два огромна, неманићска и са њиховим украсима, прозора. Између њих је уписан пакао, св. Гаврил, а даља страна, са сјеверним зидом, сводом и свему чак до јужног прозора, замазана је и умазана, све до св. Б-е са раширеним рукама, изузевши место на ком је Анастасија монахиња у зеленикасто-плавкасто-жућкастом монашком оделу. Више ње белим писменима, у плавом, пољу пише у 3. реда:

**ω прѣста дѣво бѣга нашего мѣи и прими
молѣнїе рабѣ свои монахїе Анастасїе**

Даље иду "св. Марко тракиски, св. Петар атински" и од других остатци и трагова. Над западним вратима мушке цркве живописан је страшни суд, а под сликом монахије Анастасије царице и жене с. Симеона мироточца, Немањине Ане, метнута је у помост надгробна плоча из скорашњег црквеног гробља са овим надписом, између крста простог:

**ї с † х̄с и даље ЗДѢ ПОУИВАЕТЪ РАБЪ БѢЖИ ІѠАНЪ
ГЕОРГІЕВИУЪ СИНОВАЦЪ ПАЗРСКОГА ВЛѢДКЕ ІѠАНИКІТА
ПРЕСТАВ: В (или К) Л ТО А. ПС. Ж. П. З. МАІТА ДЕНЬ**

Е овакву безсмислицу и беспослицу неби, ваљда, ни Турци чинили. Овим се, без икакве свести и по глупости једној, иде на то: да се потре важност старине наше, па и сама старина. Нека

нам се каже ово: после 50 год: кад изумре овај нараштај, који је помост овај од овакових плоча правио, ко ће знати да је то, тако било, и ко неће држати да су у овој цркви св. раке одиста из овог доба, које ове поклопнице нове казују? На каменом округлом первазу јужног зида, који стои више огромних камених плоча, тесаних за 5. стопа од помоста уздижућих се, познају се трагови овога надписа, у два редића :

† мѣсеца дѣкембра г̃ї дѣнь прѣстави се рабъ божи
† предхѣдоси изб. и жалости изб. ниуьскогъ цѣрствѣ избр.
† растькъ недостоинны и прѣгрѣшны изб. светаго
Симѣуна с̃нь кнезь † Стефанъ влъканъ

А одма у помосту, спрам овог перваза, на поклонници, из новог доба ово:

Здѣ поуиваетъ раба божіа Монахіа на вѣ лето ѡ
рожьства христова изб. оѣ мѣсеца авгѣста г̃ дѣнь

Ето, таква безсмислица и чуване старине! Овде се познају и трагови од гробнице поменутог, која још и дан данашњи постои. Испод св. Богородице, над западним вратима, пред мушком црквом у 3. реда, стои овај надпис:

† възлюбихъ красотѣ домѣ твоего, ходатаинницѣ те
прѣдлагае — место предлагае — богородице двѣ
при небесѣ сина, ѡ врѣзи намѣ двери милости
своѣ ен влѣци

Главна, или мушка, црква састоји се скоро сва од самог кубета над пречагама крста и од ових, са малом околиницом припадајућом у неколико осталом целокупном храму. Испод овог огромног здепастог, неодговарајућег целини здања, кубета стои нови живостас, тако урађен и по новом турско, цинцарско, грчко македонском начину; да незаслужује никаква спомена.

Све што је ту, и ако му је назначено да преставља српске свеце, као и у новом нашем србљаку, преставља неке Татаре са именима српских светаца. Око перваза кубетног пише кад је ово живописано, а и напомиње се које где и у причама: да је овај манастир први пут Вукан, по свом покајану, преживописао и т.д. У олтару трогубом и округлом, познају се још неки трагови од старијег живописа, и остатци одела сведоче, да је српско било. Одежде су обично беле са загасито плавим крстовима и т.д. Познаје се св. Богородица, Исус Христос и т.д. али су ови остатци тек од трећег преживописивања, као што се то види и по изради и остатцима бољих живописа у кумсалу — малтеру — црвеном.

Са јужне и сјеверне стране десног олтарчића стоје остатци од по 3. слике царске, у српском неманићском, црвено-рујном, оделу, али су тако изобијане и изкварене баш око глава де су надписи били; да се о њиховим именима не може ништа дознати, негледајући на силну вољу и огроман труд. На десној страни, од двери у главној цркви, стоје целокупне мошти св. Симона сина св. Симеуна Немање, иначе Стефана прво и правовенчаног краља. Над гробницом његовом стои дрвени трем и заграда, пред којом су у помосту плоче са остатцима надписа. Са јужне стране, баш по причању над

гробницом бившом св. Симеона или Немање, стои, донета из црвеног гробља, па метнута, проста плоча са овим надписом:

ЗДѢ ПОУИВАЕЪ РАВЪ БОЖІЫ ЕРОМОНАХ ѠЕОДОСИЕ ПРЕСТАВИСА НА † а̇ . ѡ̇ . а̇ . МЕСЕЦА ІАНУАРИТА Ѡ ГО

Ето, како се и колико поштује не само старина; него прва и највећа светиња српска, кад се на њу трпају којекакве поклопнице од усопших и умерших јеромонаха и других, којима се многа зла овога краја имају да припишу? ?Побожна, прекрасна и дивна светиња српска, скупљена из подалеких крајева, непрестано се изуваше, бацаше од себе све што је од метала, па се крстећи се, мољаше, подвлачаше, под ђивот свога светог краља, стајаше ту неко време, излазаше, целиваше и дариваше, свете остатке, обуваше и одлазаше од куда је. Овако чињаху оба пола и тако рећи сва три рода.

Да ли има икога на свету, да ли има живе, па ма тако рећи и челичне душе; која се неби овим тронула и расплакала, која неби сузу своју пустила, ако не за чим другим а оно бар за овим одушевљењем, за овим поштовањем и уважањем народа, свога првог и великог свеса и владоца у православљу? Но има, има заиста и то оних, којих је позив да подржавају све добре и честите, спасоносне за народ и државу стране, народње, а да искорењују зло и опаке, убитачне и утамањујуће једно и друго, и упропашћујуће народност и обстанак народа нашег на овој земљи; има их, на велику тугу и жалост, кои те добре стране нашег народа руше и утамањују, а грабећи се непрестано и сакривајући један од другога, сгртане прилоге, са светих моштију: сами се кажу и откривају. О

сим овог и нашу побожност и наше осећаје, као и осталих, неприличан месту и светињи, одношај једнога од ових, спрам једне, биће неваљале, женске, прекиде, и ускипе крв, кад и то још видесмо, и то на овом и оваквом месту! Човек сав изгледаше пренеражен и као студеном водом цреливен. Узалуд дивна молитва једног из тако зване старе, а боље праве, краљице и царице Србије, — коју блгарски и блгаро-турски органи зову "МНИМЖ — ТА БРЖБИТА" — којом призиваше и приклињаше светог краља:

"Свети и велики краљу мој, богоугодниче, Христов побочниче, спасов сапутниче, божији помоћниче! молим ти се, преклињем те и заклињем, небеска сило, земски спаситељу: помози ми, с браћом и друговима, дај ми срећу и здравље; опрости нас тешких и великих псећих и поганих мука и беда! Помилуј ме, спаси ме, избави нас, сачувај нас, крени твоје небеске светиње и земаљске силе, поби и сатри зло и погане невернике, кои ти се ругају, твоје цркве обарају, твоју веру грде и псују, твој лик муче и плују, твоје синове газе и гњече! Чуј ме, и учини по твојој сили, по твојој светињи, по твојој моћи, моћно си моћан, разпрости србску крштену власт, и руку књаза — дуго је се мислило каку му је име на — Мих-ми-Михаила, Ми-ло-ло-ша; прекрсти и освети земљу твоју, очисти је од поганштине и пексимисти, сачувај нас и укрепи у власти вери, у вољи твојој!

И опет ти се молим, наше јарко сунашце, наше царско чедашце, наш огњени, светли и бели краљу, наша надеждо и поносе, наша моћи и узданице, наше добро и срећо, наш животе и доброто, наше миље и ковиље. А ја ти ево, све што имам дајем и даћу ти, са браћом, родом и свим Србима браћом ришћанима; помози нам, спаси нас, избави нас, јави се међу нама, подигни твоје земље и градове, твоје цркве и школе, твоје манастире и светиње! Све ти је затрвено, све утамањено, све упропашћено! Изчисти између нас и последњег поганика, и одпадника твога, свети краљу, и злог арнаутина, круно наша, и бесног спахију, свете наш, и погану војску, сунце наше и највећу поган на свету, оце и дервише, моћна сило, и царе им погане са две оштре змије, драги спасу, и све што је њихно погано псеће и неверничко!"

Нас је истина неко време задржала ова никад нечувена и оваква дивна и сладка молитва, при којој је наш рођени брат, из "мниме старе" Србије по братско блгарским и блгарско-турским новинама, извадио своју убогу и ојађену кесицу; па свесрдо сву изручио на ђивот светог свога краља. Колико је у њој било незнамо, но знамо то: да је искао мало хлеба од братства, недадоше му, па и онако гладан и уморан оде весео: да опет метне врат у тежак и чемеран јарам поганички.

Ех, наши манастири и наше задужбине! кад ником ни тврда и окорела хљебца недате!? Ово нас још више расрди, ободосмо нашег малог умореног и сусталог коња; те, по највећој киши и лапавици, одосмо даље, преко Ђакова "високе планине" на којој се белаше снег у почетку Септембра.

ГЛАВА V.

Српска и турска граница, караула, и Ђумрук турски, пут до Куршумлије, старине уз пут, Куршумлија и преноћиште у њој, старине цркве св. Николе, пут у Приштину, старине уз пут, нахија куршумлиска и њени становници, ханови, пепељевачки или добањски и подујевски, черкези, одело, обичаи и т.д. вођ чича Сумбер, његове приче, сретај са мутасерифом нишким и секретаром му бугарином и т.д.

Тек у Крушевцу, и из овог идући до Јанкове клисуре, видесмо нашег друга и вођу до некле кроз краљицу, царицу и праву Србију; тек овде опазисмо, да имамо посла са савршено невештим, као и сами што смо, а поштеним човеком, који незнађаше ни пута ни језика, као и сами, па и ни обичаје и понашања, која су својствена господарећој раси и земљи у којој су. Упознавши се како ваља са своим вођом, морали смо, а по савету нашег г. Ђумрукције и надзиратеља, остати да преноћимо у Јан: Клис: док нам ненађу човека до Приштине, а тамо како Бог хоће. Дуго су се мучили: кога, од оностраних Арнаута, или боље потурица, да позову? Избори су падали на разна лица, и овима је налажено толико мана; да су одма пропадала. Избор остаде, по предлогу преболне, а ваљане г. Ђумрукцинице, на неком старом чича Сумберу, из првог прекограничног седа Ђетиње. Њега још те ноћи позову, и он пре зоре, без тескере и пасоша, дође. Погодба се сврши за 80. турских гроша до Приштине, за вођарину. Наш чича Сумбер беше прави стари, како у типу, тако и нарави и свему, Србин. беше то старац од својих 85 год. дуге беле браде и бркова, румен као ружица, здрав као јелен, а лак као срндаћ.

— Као да је се самим околностима ишло на руку, да се јошт у нашој страни почнемо навикњавати - на нечистоћу и гадост у преноћиштама. На Јанковој Клисури, ништа више нема: до једно старо дрвено здање; једна стражара дрвена, и механа по плану, но тако влажна и нечиста, да би је требало од вајкада срушити. Због оскудице у кућама, четири собе њене заузимају канцеларије и стан цумругцин; но због плесни и влаге, од које акта буђају, једва ли ће се и која душа моћи овде две до три године одржати. Сирота добра г. Ђумрукциница увијаше се и превијаше у тешким и страшним боловима долазећим од влаге и плесни. Она беше права мученица, овог несретног државног здања, које би требало још овог лета срушити, да свет непропада и да се неутамањује. Нама одредише једну собу која је сва зелена од плесни и влаге, као гуштер, и ми целу ноћ не бијасмо ни будни ни у сну. Само знамо да су нам добоши бубњали по глави. Целу ноћ изгледасмо зору, као озебао сунце. Напољу се није могло седети, што непрестано падаше киша, а овде су ноћи ужасно студене и без кише. Које са уговора о вођењу и чекању вође, а које опет са обичаја и потребе, да се рано а пре зоре не отварају вратнице, морали смо чекати; те пођосмо доцније, но што смо хтели.

У овом чекању и тумарању око простора одређеног овој царини, показаше нам развалине православне црквице. Причају, да се Јанкова Клисура зове због тога; што је, тобож, Сибињанин Јанко, водећи на Косово војску овуда, ову цркву сазидао, у њој пречестио војску и то све за једну ноћ; јер се више овде није бавио. Разуме се по себи: да Јанко није, као римокатолик, ову православну цркву подигао, нити ју је могао подићи за једну ноћ. Случајно име Јанка са Јанковом Клисуром, веже два разна, а можда и три, догађаја, у један односећих све Сибињанин Јанку. Да ли је, одиста овуда Сибињан Јанко провео војску или не, питање је само; но да је цар Лазар провео своју војску овуда и отишао на Косово клето, нема сумње. Црква није била одвише голема, а недалеко од ње налазе се и развалине градића; те ће по свој прилици бити домаћа црква неког српског властелина. Олтар јој је прекрасан округло, обрнут истоку, а сама је била обична грађевина од камена из доба Неманића.

Народ овде свети водицу, понекад и крсти по које дете и друге требе чини. Око ње се познају трагови прастарог српског гробља, које засипају потоци са горње планинице такозване "Варош." Овај је са планином, прозван овако, веле, због некада на њој бивше вароши. Остаци гробља показују, да је ово из 13, 14 и 17 века, што ће рећи: да је ово месташце било у старини знатно, опустело у 15 и 16 веку, па у 17 опет се почело подизати, а од тог доба сасвим сатрвено. Дуго смо се и дуго мучили да бар штогод од натписа нађемо; али сав труд беше узалуд. Говораше нам пратиоц, из Крушевца, ког нам ваљана окружна старешина даде; да је било неколико са разним приликама; показиваше места овима, која су буицом засута и т.д. но нама не беше ни времена ни толике воље, да се то извиди. Док смо овуда шврљали позваше нас, да се кренемо, и то је била једна од најчудноватијих минута и разних осећаја у дотадашњем, нашем животу.

Ко није нигда путовао; ко никад није остављао не мали прагић свог дома, у ком је рођен, но праг своје земље и домовине; ко се никада није разстављао са свим везама којима се везује за све своје по ближеј и даљеј крви и сродству; ко се никада није опраштао са свим предметима окружавајућим га, напоследку; ко није тако рећ обамирао, па оживљавао: тај незна и не може знати осећаје овог часа и тренутка, а нарочито преставивши земљу у коју иде, па још њена најопаснија места, Куршумлију и т.д.: Шта смо тада мислили и осећали и сами незнамо, нити би могли сад казати ? Знамо само то, да скоро ништа нисмо ни мислили ни осећали; но смо се били цели удрвили тако рећи. Цели смо се састајали из самих борби, из борби видети што више, прегледати, описати и т.д. и борби које нам сваког часа излажаху пред очи у свима своим страшилама. Страха нисмо имали, но смо имали одвратности, укочености и дрвености.

— Поменута господа, већ су се договорила била шта ће и како ће да кажу, само да би што безбедије стигли до Приштине. Они и сами нису одобравали овај пут, којим жива душа поштена, ван разбојничка, нити је веле ишла, нити ће икада ићи, не само из наше кнежевине, но ни из других земаља. Сву ноћ драгу ступила је се била страшно густа и студена киша, да је у јутро све живо дрктало. По општем савету, наш зимњи капут морали смо оставити, да се не би ко на њ полакомио; те смо без њега такође и сами дрхтали. Јарко сунашце час је изкавало из огромних влажних и студених чељусти црно-густих облака, час је опет пропадало и нестајало га. Овострана званична лица, преко свог обичаја, ваљда због влаге, нису долазила да на српским вратницама лупају.

Ово је поменуту нашу госпуду прилично изненадило, и страшило, јер су их очекивала; те да нас у земљи и под нашом влашћу, тек онако мимогредно препоруче. Ићи, ради тога тамо и сами нисмо одобравали, као и остали јер је се увидело; да би нам то, као имајуће изгледицу неке званичности више нашкодило, но користило. Дуго су се оба наша ваљана чиновника мувала, док ни муву чича Сумбер неразтера опоменувши их да иду да обиђу своје комшије, и да виде што их то, данас преко свакидашњег обичаја нема. Тако и би, и г. Ђумрукција, г. надзиратељ., буљубаша, са још једним момком, чича Сумбер, ми и наш друг са нашим коњима, кренемо се нашој недалекој граници.

Прве вратнице прођосмо, друге па и треће, или последње, од којих и с једне и друго стране иде плот, који одваја један и исти народ, једну и исту децу, једне и исте свете мајке Србије. Он је пројурени нож: кроз сред жива срца нашег народа; он је узрок датом назадку, нашој слабости, крцавости и чамотињи. Он нас двоји, дели, одрођава, утамањује; он је жива рана, кроз сво срце наше свете Србије, која не да, да се делови његови саједине и споје, приљубе и сроде; те да направе и створе једно природно и рођено цело срце, целу народност и земљу.

Боже мој, овака мала и ништава плотина, коју може ваљан момак прескочити, има такву чаробну силу у себи, да је страшило свега племенитог и доброг, и утаманиоц свега човечанског и божанственог на овој земљи! Наш је друг био сав пребледео као чивит од страха, званична лица непрестано су се договарала, како ће и шта ће говорити и т.д. а нас су биле обузеле страшне и одвратне мисли; те је тако, цео наш кариван изгледао, ваљда, жалостан и смешан. Чим се прође наш плот, одма се из прекрасног катловиног нашег кланца, наиђе тако рећи на праву Клисуру. Оба брега, и над њима брда, над речицом Блаташницом, као да тежи да се један на другога згромадишу. Блаташница, која изнад Монастиришта срп: села у турској страни протиче кроз једно језерце или блато, са чега се тако и зове, — прескакаше са стене на стену, које јој имадоше доброту окрајци Копаника и Јастребца, на турити на врат. Па не само она, но и ми сви морали смо, угледајући се на

њу тако исто чинити, и благодарећи добром удесу, ми се са г. Ђумрукциом, буљубашом и чича Сумбером, неувалисмо у вале њене; док их сви остали огледаше на своим дреама, а нарочито стари г. надзиратељ, једва их изтера из својих старинских и правих, изшараних обтокама —гајтанима — потура.

Нашем чича Сумберу особито мило беше, што тако сретно прођосмо; јер је он по томе рачунао и предсказивао, кавав ће бити даљи пут? Тако исто и наш коњ неували се у вирове њене, док мањи, а чвршћи и много срчанији, такође наш, али уступљен нашем момку, овога кривицом окупа се заједно са прњама на себи. Чича Сумберу не беше ово мило, и ако несматраше, да му је брига и за овим. Њега је сматрао као неког прилепка — пришиђелдију — уз нас.

Док смо се овако храбрили, договарали, скакали и т.д. са једне стене, на другу, као прави паклени син једна висока људескера црна као угљен — што се одела тиче, а иначе што лица и принадлежности овога тиче, плава, — грахоташе се дивљим, подсмешљивим смехом, питајући најбрзобразније : "како си море Ђумрукцибаша, надзиратбаша?" Само буљукбашу и његова друга мимоиђе, показујући се првOME одвећ учтиво и лукаво, а прече ћи се на његово оружје, другог презираше И неудостојаваше га ни свог, као погледа, акамо ли говора. Међутим ласно је се приметило, како су му играле усне при погледима на оружје буљукбаше и његова момка. Наша му се господа одазваше што може боље и учтивије бити, ваљда као никада до сада, а на захтевање његово дадоше му више, но што је искао, дувана. Он нас из овог кланца, или управо праве, клисуре, доведе, званично, до карауле турске.

Мислимо да је караула турска сваком добро, позната, а нарочито онима, кои су долазили до граница наше кнежевине; те је с тога и нећемо како ваља описивати. То је управо двобојна кућа, као чардак; долњи јој је бој, обично, или озидан, или од дебелих балвана, па улепљен, изшаран у место украсима, шарама и прозорима, дугим а уским прорезотинама, кроз које се, у обсадном стању, пуца. Горњи јој је бој такав исти, но само ужији од дољнег, јер је свуд унаоколо отворен трем, са ког стражар прегледа околину. У овом трему, као и у главном његовом делу, такође су ове прорезотине, за пуцање. На горњи излази се из дољнег боја, и то са средине његове, преко стубља које на средину горњег боја излазе. Стражара је ова сва олепљена, а да ли је зидана или је дрвена, незнамо, али то: знамо: да је одвећ стара, чађава, црна, прилично опала и страшно нечиста.

Стражар нас уведе у ову, и то дољни бој њен, сав страшно нечист и са ђубретом, без претераности, до појаса човечијег, ако не и више. Ту ти ништа друго и нема, до ђубрета разноврсног, а нарочито остатака и трагова од разних дроњака, изквареног оружја, обуће, косчурњача, од све животиње, коју мухамеданци једу и т.д. Чим смо ушли у дољни бој ове стражаре, озгор је се зачуло, најпре званично од две Ђумрукције и ћатипа, па и од осталих до 14. гласова, ожђелдија — добродошлица — нашем Ђумрукцији и надзиратељу. На горњем боју сви су се били скупили око ватре, као гавранови и орлушине, око лабине какве. Ту ти је се могао видети тип чисти српски у потурице Срба, а сада тако званог Арнаутина; тип, смеса српског, и османског, шкипског и османског, шкипског и српског османског и циганског и т.д. Једном речју, ту је унеколико било преставника свију народности, које као гладни вуци нагрнуше на ову праву и чисту српску земљу.

Гад, бео, црн и црвен, коме нема броја, нечистота, ђубре, одвратност, састав свију смрадова у један, дивљи погледи, као у згранутих и бесомучних, учинили су ужасан утисак на нас, у којима је било више, одвратности гадности, бљувотине управо, ако се смемо изразити како је било, но што је било страха, ужаса, доброга и лепога. Представите себи толику гомилу људи савршено црних и масних, која се необлачи у години дана ваљда једном, која се можда никад и не чешља и не пере, и која се начечала у малој стражарици, непочишћеној, ваљда од кад је направљена; па ћете моћи преставити гадост и одвратност, нарочито за онога, кои, први пут у свом животу, гледа такве призоре. Један болан раздевен и свучен, кашље и лежи; други дрема и куња; трећи пуши и плуцка; четврти пије каву и т.д. и то све без икаква реда и поредка.

Чим смо поседали, осуле су се каве, по старешинству, а од стране наших пратиоца, опет дукан и т.д. Истина да су почаствовали и нашег буљукбашу, али преко воље и тек онако показујући јавно мржњу и одвратност према наоружаном Србину, кои би требао, по мишлењу ове госпODE, да је само чиста раја и измећар. У дугом пуном свакојаким лажа и измишљотина говору, дошло је се било и на

саму ствар, ради које је се мењао говор час српски, час турски, а час опет арнаутски. Нерадо су нас сви погледали, и то све не радије, што су се наш г. Ђумрукџија и г. Надзиратељ, тако рећи спотицали у говору, као да смо, час једноме род, другоме својта, и т.д. и као да час идемо у род у Приштину, час као у отачаство и т.д.

Чудна је ствар код оних потурчених Срба. Они вам говоре лале миле, ласкају вас и варају османлиски и азијатски све дотле, докле недође ствар која их се тиче. Кад ово наступи, оставе одма наличину азијатску, па ти се обрне у право Србина: постану озбиљни, званични, надувени и т.д. што као Османлије, и азијати немају; јер су ови учтивији и лажљивији, што се више њих самих ствар тиче. О нама и нашем пасошу наступи таква тешкоћа, каквој се нико није ни надао.

Један ђумрукџибаша, дугачка људескара, тела босанског, а облика српско-османског, скочи и слети доле, те, са највећом ватром и суровошћу, негледајући на толика погранична пријатељства, прегледаше све на нашим коњима, у самарима и свуда, па и нашег вођу прегледаше до гола тела. Мрко га је гледао наш пандур са карауле, тек по кад кад пустивши му у говору по коју муху. Сиромах стари и добри наш г. надзиратељ више пута слеташе доле и турски га блажаше, ама све узалуд. Ствар је дошла и до нас и негледајући на све препоруке, пријатељства наших чиновника и остало у мал што и нас самог не прегледаше. Овоме је се јако одупирао г. ђумрукџија, који беше ватрен и нагао, и г. надзиратељ, који беше прави Османлија у понашању и нарави, а и говораше турски боље од свију ових потурица Срба, зашто му сви у опште одвећ завидеше, а нарочито ђумрукџибаша.

После дуге муке, једва се опростисмо беде и невоље, те нас непрегледаше, и то не, благодарјећи нашој овој господи, но болном буљуукбаши турском, који напомену, да је погинуо кнез Михајил, а то ће рећи: опасности нема од кнежевине! Пошто се и то сврши, беше дуга мука око наплаћивања ђумрука за коње, и ствари нашег друга и момка. Ђумрукџибаша турски слеташе непрестано и испитиваше нашег сапутника: одкуда, за што, куда, ради чега идемо, коме ћемо ? и т.д. У овоме му непрестано смешташе наш г. надзиратељ, који такође, и сам непрестано слеташе. Љутит што нишота није дознао, а није ни имао шта дознати; јер беасмо прост путник, мучаше се око наплаћивања ђумручине-царине.

— Тражаше по своим тевтерима одређену наплату, а то - ће рећи хтео је ову забашурити, па више наплатити. Наш г. мумрукџија, познаваше таксу турску прекрасно и непрестано га упућиваше на његове листине од тевтера, које јасно турски потурица читаше. У овоме виде и наш ђумрукџија, да није наплатио ђумрук на неку срму нашег момка, те ти и он ту наплати. Ово је имало и добре и зле стране. Зле што се наше кесе тиче, а добре, што се сасвим умири потурица, кад виде да и наш ђумрукџија наплати ђумрук. Дође реди и а наш пасош и ћатибеј или бег—једно српче од својих 17-18 год. из Ниша — нехтеде дуго, да нам изда пасош турски, упућујући нас: да идемо преко Ниша, куд остали свет пролази, и т.д. наводећи, да овуда нико, ван хајдука, Арнаута непролази и т.д. а нарочито: да из кнежевине, до данас, овим путем никад а нико није прошао.

Овде се сад највише ствар замрси, али настојавањем поменута наша два господина, а нарочито г. ђумрукџије, који већ сасвим у ватру дође, — пође посао. Наш Србин рече: да он све види и зна све ако није знао баш ништа ама само за љубав комшилука пропушта нас овуда и т.д. као да овај пут није за поштене путнике; но за разбојнике и хајдуке. Смешно је ствар наводити, како се под видом шале, озбиља прети. Да наш ђумрукџија не рече ћатибу турском: "кад пређеш к нама ударићу ти 100 песница," неби било ништа, и ми би се морали вратити; те чак на Ниш ударати. Ову његову претњу остале потурице одобрише; те мој ћатиб написа, на црвеној хартији, свој турски пасош, за српске чиновнике, а наш врати, као непотребан зањ.

Нема неколико месеци, пред нашим путовањем, како је султан издао за српске поданике ове црвене пасоше. Ово је учињено из неколико узрока. Бивало је од наших трговаца тужби, како се наши пасоши, или попутнице, неуважавају; но им се натурају, за скуп новац, турске тескере. Власти турске опет жалиле су се: да неразуму српске попутне листе; да су Срби у турској равни њиховим поданицима; да са овима имају једна права и т.д. и да им се морају и тескере турске давати. На захтевања нашег Намесништва кнежевог достојинства, ови су пасоши издани; али и овде је порту руководила, политика. Она зна, да њене све власти незнају турски; па је издала ове пасоше на

црвеној хартији, да би по овој знали којој народности, носиоц ове листе, припада и према томе строго и обазриво на њега пазили.

— Не, у нас међер не каже се, узадуд; што ти је турска посла? Тако је и овде било. При самом поласку вашем, и пошто се наша званична лица, са турским, измирише, опет, ова последња, непрестано запиткиваху: а ко сте, а куд ћете а шта ћете, а ради чега ћете ? и т. д. Сам чича Сумбер, који такође јемчаше: да ће нас право — т.ј. мене — одвести у Приштину, при говору, у стражари, према овоме, мењаше и боју у лицу и погледе, па чак и понашање. Наш сапутник и вођ одрицаше и познанство па и икадашње виђене са нама? Једино тврђаше: да смо га нашли у путу; да је погодио с нама, да нас на свом коњу однесе до Приштине и т.д. Он нам и име незиађаше! Нас је ово страшно и љутило и зачуђивало; ама доцније видеће се и друге још прилике, много веће и чудноватије од ових. Једва се већ једном опростисмо ове проклете, несносне и гадне стражаре турске, која нам је најдубље у души остала од целог пуговања по краљици и царици Правој Србији. Беда је друга била, што нисмо никада јахали на самару и његовим, од конопца, стременима — узенђиама.

— Како се, за неколико минута, одмакне од карауле, пружа се прекрасна, високоравна и хумаства котловина, међу окрајцима Копаоника и Јастребца. Дивота и красота њена неможе се описати и преставити. Блато је било велико и ми сврнусмо у лево уз мутни и брзи ваљајући се из наше стране кишни поток, селу Ђетињу. Не дошав кући нашег чича Сумбера, у дивној долиници, чекасмо га више од 1. часа док се спреми и договори са домаћима. Он нам овако рече, а у ствари беше друго. Њему је се чудновато учинило; понашање спрема нас турских стражара и чиновника те је се нарочито задржавао, забацивши траг нашем путу, док невиди: шта ови мисле? Он је с једног брдашца гледао на стражару и Куршумлији водећи пут, неће ли који, од стражара, овуда проћи? Ако би ма ко случајно, и ма за чим, и куда, ишао био би хрђав знак и он би нас од своје куће претурио преко плота, у нашу страну. Чекао је докле год нису отишли наши у своју страну, и пошто се иако жив, из стражаре, по речима његовим, само због хрђава времена, непојави, поћосмо даље; али опет не правим путем, но разпутицама, покрај, и недалеко од пута.

Једино нас је, због оваквог понашања стражара, он водио до Приштине, а иначе, у сваком другом случају, мислио нам је дати свога сина, да нас одведе. Често је наш чича Сумбер огледао се на све стране, што је месни обичај кроз сву Турску, а нарочито је мрко погледао на главни пут, чиме је показивао зебњу и стрепњу од стражара и власти турске. За европског човека, је ова ствар чудновата и невероватна; али за човека из ове стране, и путника по њој, ствар је и на свом месту и истинита. У Турској најнезнатнија Потурица, а нарочито где власт судтанова није сасвим продрла, — а где власт она — може спасти живот највећем зликовцу, као и најневинијем човеку. Живот човечији зависи не од воље онога коме припада; но од прве сретене потурице, — и ђејфа власти, — која без икакве одговорности прождире ни крива ни дужна здрава и читава човека.

Примера имамо баш са нашим једним чиновником ког су ниже овог села, где се сада находимо, на месец дана пре повратка нашег у кнежевину, уједанпут на правди бога убили; па никоме ништа ка и два на путу.

— Као што смо горе напоменули наш вођ чича Сумбер врдао је и са правог пута час у лево, а час у десно, слазио, замећући траг. Кад већ напоменусмо пут, онда нам ваља казати: да од наше границе до Косова иду три пута, и то два коњска, — а врло лако могли би бити и колски само мало да се поправе — и трећи колски на Куршумлију. Тако од Јанкове Клисуре, осим у лево оставшег Ђетиња од своих 30 кућа потурица, долази прво село: Чучале за 1 час од наше границе. На наша питања чича Сумбер рече, да је турско-арнаутско — а по другим путницима, српско, село од 15. к. — Друго је Сибница 1/2 часа од Чучале 20 к. а. 3. Трабуње 1/2 ч. 30. 1/2 с. а. 4. Барбатовце 1. ч. 30. п. 6. с 5. Спонце 20 а. или Потурица. Кад се изађе из Чучале одма се протеже више од 3. часа прекрасна хумиста котловина међу планинама. Ову, на неколико часова пред Куршумлиом, сужавају и свде у клапац огранци Копаоника и Јастребца, који се зову Лепеницом планином, а она је је обрасла прекрасном младом грмовом шумом.

А кад се прође и ова тако звана Лепеница планина, наступа опет котловиност пред самом Куршумлиом, до које се долази непрестано слазећи и спуштајући се низ Лепеницу. Други десни пут, а по окрајцима Копаоника прелази из наше стране међу Пачерадом ар: или потуричким селом од 15.

к. и. Павашницом срп: од 25. к: удаљеним за 1. час од наше границе. Од Павашнице долази се такође у српско село 2. Магово 3/4 ч, од првог, а са 30 к. Из овог се иде у Трењак 1/2 ч. срп. село од 20 к. 4. Д, Левиће 1/4 ч. 20 к. ср. 5 Г. Левиће 1/2 ч. 30 к. ср. 6. десно од Кнежевца срп. Спрам њега се прелази преко Топлица реке, па се долази 6 у Порада срп. село 1 ч. 7. у Жалице, такође срп. село, 8. у Калимонце 1/4 ч. срп. село, 9. у Луково срп. село 10. у Сеоце срп: 10. Требиње на Лабу српско 11. у Мауриће пот. село. или арн: 12. у Бачиће срп. 13. у Речицу срп: 14. у Трговицу срп. 15. у Мургуле срп. 16. у Брест срп. 17 у Бајчину срп. и 18. у Главник ар: село крај Лаба.

У Главнику се састају сва три пута. Колски пут од Јанкове Клисуре, као и коњски, са ког смо сашли иде: 1. Чучале, 2. Пребреза 25. с. — а коњски од Чучале иде у Паново 1 ч. од Чучале 20 ср. кућа са знатним и прекрасним веле језерцом, кроз које пролази Блаташница — 2. Грбовац 10. с. у Пребрези састају се оба пута, па покрај речице Гргр или Гргур, — која иде чак са Јанкове Клисуре — и села Ресице, Мужаића и Гргр долазе у Блаце 1. ч. од Пребрезе. Одавде се опет раздвајају, и коњски иде право Куршумлији, а колски у лево, те код Д. Драгуше арн. села прелази преко речице Бачке и долази у Г. Драгушу такође ар: село. Одавде покрај Белојне ар: и Бачке долази у Туларе ар: из ког прелази преко Топлице и повраћа унеколико к западу. Од Тулара иде у Точање 1/2 с. а. из овог у Грабовницу. Из ове у Лозну ар. на Крчмар такође ар. село, све уз Топлицу.

Одавде већ иде право југу и долази на хатар села Кастрата, Тиховца и Високе ар: код које је и кула. Из ове долази у Лумницу, Рударе, Дешишку, Орачу, Попаштицу, Калудру, Рачу, Мердар или Мрдар па Падујево (или Надујево - нејасно у књизи), све сама ар: села, изузевши 3. села черкезска к леве стране пута. У Подујеву се саставља са коњским водећим од Куршумлије.

А овај — коњски — од Куршумлије па до Подујева пролази ова села, и то уз Бањску која се 53. пута гази: 1. Љутена на страни а при Топлици, 2. Кастрати, 3. Мернице, 4. Тиховац, 5. Врела, б. Бањска, 7. Добиновац, 8. Пепелевац, 9. десно, у страни, Крпиме и Пакоштица, 10. Сибовац, 11. Дубница, 12. Обранча, 13. Летонце и 14. Подујево. Од Подујева оба пута иду све низ Лаб до Главника у ком се и овај десни коњски састаје.

Из овог сва три иду до Приштине пролазећи ова села од Подујева: 1. Веља-Свеља, — 2. Гртовце, Белопоље и Жуковић, на страни, а при речици Брвенику, која се овде улива у Лаб, 3. Лужано; 4. Лупча, а и Луга, 4. Вранидол, 5. Пргавце, б. Бешиња, 7. Бакшија, 8. Брница све ар: изузевши последње и на страни 9. Маковце срб. па Приштина.

Коњски пут преко српских села најкраћи је и веле нема више од Паваштице до Приштине од 14. часова. Но причају, кад би се могло са врха нашег Копаоника ударити право па село Рампиште, могло би си преким путем за 10. часова доћи. Други коњанички пут преко Куршумлије, рачунају да је до Приштине дуг 26. часова а трећи или колски, рачунају да је 30 часова.. Како овде тако и свуда, ваља приметити за часове по турској, да се они спрам коња и огледају; те је отуда пословица, и одговор кад се ко запита за простор какав, колико часова захвата: "какав хат, такав и сахат".

Први пут има највише природних теоба у себи, а добрих страна у томе; што се пролази кроз сама чиста српска села, која се са средњег или куршумлиског пута, прекрасно виде, на огранцима голог Копаоника. Њих смо, са засеоцима, набројалим прибележили преко 55 од којих су осим већ поменутих: Равниште, Бозољин, Белобрдо, Судимља, Чокотар, Белопоље, Блажево, Домишевина, Градац са раз. старог града, цркве и гробља старих, Ковизне, Витоши, са раз. црк. св. Аранђ:, Кијевчићи, са раз. св. Петке, Копарића, са поновљеном црквом! Борчани, Граничари, са поновљеном цркви. и школом, Јелакци са раз: црк: Стануловићи, Лазна, Родел, Кајково, Тврђани, Лепосавићи, Сеочаница, Сељанци, Весаковци, Митровица са раз. црк. св. Ник: Требиње, Мрче, Беласица, Штава, са обнов. црв: Маринци, Белостена, Шургула, Боранци, Радоње, Иричићи, са раз: црк: св. Атан: Трешница, Бабица са обновл: црк: Сеоци Луково, Љутово, Пардуси, са раз; св: Јов. пред: Порада, Калоломанци) Жаљица, Гошића, Паваштица, Магово, Трењак, М. и В. Левиће, Кнежево, Папрадња, Егриште. Осим ових села живе Срби и у овима између наше границе, Топлице и у њу уливајући се речица: Плане, Трнове, Дреновац, Брезнице, Сварче, Белонице, Гргрја — Гргура — и Бачке: 1. Монастириште, 2. Чучале, 3. Папово, 4. Грбовац, 5. Пребреза, 6. Блаце, 7. Чуњгула, 8. Спонце, 9. Мирница, 10. Д. Мекуланци, 11. Г: Мекуланици, 12. Перониска, 13. Пачеради, 14. Гајиновца, 15 и 16.

Д. и Г. Брезница, 17. Прекопуца, 18. Брезница 19 и 20 Г. и Д. Сварча, 21. Петровица, 22 и 23 Г. и Д. Рјезница, 24, Петровац, 25. Булатовац, 26. Анадол и 27. Буковац.

У сваком овом селу има у средњу руку по 20. кућа што износи 540 срп. кућа Причају да има свега око 100 села у куршумлиском кадилуку или нахији, од ових су черкеских 5. а свако село има по 100 кућа, што износи око 500 к. Српских око 40. села по 20 кућа 800 к. даље има 50 ар: по 20 кућа 1000 к. и Потурица 65 села по 20 кућа 1300 к.

Од арнаутских и потуричких села ова су су најзнатнија: 1. Г. Селова, 2. Загоњеви, 3. Жуча, 4. Дјелова, 5. Влахиња, 6. Дугакула, 7. Невада, 8. Перуник, 9. Дугалуга, 10. Стрпаћ, 11. Мужаћи, 12. Престрешња, 13. Међухан, 14. Слимоне, 15 и 16. Г и Д. Драгуша, 17. Кујунџић, 18. Маџари, 19. Брезнић, 20. Дренова, 21. Претежање, 22. Белонина, 28. Калудра, 24 и 25. Г. и Д. Коњуша, 26. Плочник, 27. Туларе, 28. Бачка, 29. Дарча, 30. Вршац, 81. Новосело, 82. Белопоље, 33. Лепенац, 34. Дрвин, 38. Дренова, 36. Могаћ, 37. Ситница, 38. Рашица, 89. Жубота, 40. Пљачковица, 41. Мачковићи, 42, Раставица, 43. Тиовица, 44. Попурка, 45. Баркатовка, 46. Кончели, 47. Тмава, 48. Стубља, 49. Суходол, черкеско, 50. Точани, 51. Буњачи, 52. Ложна, 3. Крчмара, 54. Мирници, 55. Данковићи, 56. Бозоглова, 57. Лучићи, 58. Тмава, 59. Страпац, 60. Ревута, 61. и 62. Коњучик, 63. Стрдан, 64. и 65. Д. и Г, Рјесница, 66. Меровци, 67. Плава, 68. Кукавце, 69. Белавода, 70. Губетино, 71. Г. и Д. Топаница, 73. 74. Г. и Д. Бојастича, 75. Пестише, 76. Старосело 77., и 78. Г. и Д. Слатовци, 79. Цркоја, 80. Широкањива, 81. Крушевица, 82. Вича, 83. Точање, 84. Гробовница, 85. Крчмар, 86. Дединци, 87. Товрљан, 88. Арбанашка, 89. Уит (или Упт), 90. Статовце, 91. Лосна, 92. Космаша, 93. Братовица, 94. Поломи, 95. Механа, 96. Кастрата, 97. Тиховац, 98. Висока, 99. Рударе, 100. Врела, 101. Бањска, 102. Лумница, 103. Десишка, 104. Орача, 105. Попаштица, 106. Калудра, 107. Рача, 108. Пакоштица, 109. Крпиме, 110. Пепељевац, 111. Дубница, 112. Добиновац, 113. Рампишта, 114. Бубљица, 115. Брестовце, 116. и 117. Г. и Д. Коњувица, 118. Златна, 120. Мађина, 12. Житнипоток, 122. Момчило, 123. Кошница, и 124. Дух.

Ми се задржасмо око ових села и путова, а заборависмо навести и напоменути: да се баш скоро на врху ове Лепенице налазе развалине и урвине од цркве, коју чича Сумбер зове св. Петка наша. На питања наша истина се сбуну; али у брзо одговори: да је то џамија св. Петка. Да ли је се одиста ова црква овако звала или не, незнамо, доста је то, да чича Сумбер, код остатака живописа, немаше куд ни камо, а нарочито пошто наиђе на трагове надгробног надписа у ком су наша старосрпска писмена из 13. века. Речи се од ових нису могле сложити с тога што је камење и сувише оштећено. Шта више, пролазећи мимо кућа потурица, тако званих, куле њихове све су подигнуте од отесаног и прекрасно урађеног камена, кои је дигнут са наших светих споменика и старина. Чича Сумбору није се допадало ни најмање наше завиривање и разпитавање о свему. Он би час црвенио, а час бледио, као крпа; ми смо га ублажавали, нудећи му коња да јаше, на што је врло радо пристајао, а ми смо пешачили. Наш пратиоц, или названи вођ још од Београда, није се хтео, целог пута макнути с коња; па ни одјати да само мало иде пешке.

Даље идући до Куршумлије наиђемо још на б.-ре развалине, од старих цркви и манастира, и на једне од градића неког, са траговима од прастарих гробља; али чича Сумбер, или незнађаше, или нехтедиаше баш ни речице казати о овима. Напоследку је се до тога био наљутио, на наша шеврдања с пута, да нам је казао: да он својом главом јемчи за нашу и да, ако хоћемо да нас одведе здраве до Приштине, уза њ, идемо, иначе не узима на се одговорност. Говораше нам, да ни стопе од њега и не измичемо и неизостајемо, и он је имао право. Већ је се уватио био густо мрак, а ми још недођосмо до Куршумлије, негледајући на наша татарско јурење. Прође већ и два часа ноћи, а ми, спуштајући се, тако рећи сунавратке, низ огранке Лепенице у провалију, код њом, Самоковом, Кршумом и Добном, под којима је Куршумлија, — прегазисмо Бањску, те опет уз крш и литицу тако рећи, једва докобеласмо, јадни и уморни у далеко чувену Куршумлију.

Ми је зовемо варошицом, или боље Паланчицом, а овдашњи становинци Шехером, и не би је мењали за Ниш и Нишку тврђаву, тако веле. Није шала, паланчица на самом камењаку, коју обливају, Топлица а у њу од југа уливајући се Бањска, од сјеверо-запада Лепеница, од сјевера Кршумица и од сјеверо-истока Самоковица, која извире из Самокова сјеверо-источне планине од Куршумлије, па се ту улива у Топлицу. Кршумлица такође извире недалеко од Куршумлије вароши

из планине сјеверно од паланке, Кршума, па се у овој варошици улива у Топлицу. Лепеница слива се са Лепенице планине, западно од Куршумлије и овде се улива у Топлицу, а Бањска долази од Бање Милоша Обилића, под јужном високом планином Добнон, и овде се улива у Топлицу. Није шала Шехер Куршумлија има, веле, своих око 2000 и неколико домова, 3—4. порушене готово цамије, од којих се у 2. клања и моли свецу Мухамеду, 6. трагове од развалина српских цркви и манастира, на Кршуму планини, која је се пређе звала другчије, трагове од развалина неког српског града и т.д.

Како је се у старини ова планина звала незна се; неки нагађају да је се тобож звала Топлица, други Расина, а неки чак и Бања; али је све то само жив ми Тодор, да се чини говор. Потурице би знале, но неће нипошто ни речице да кажу. Од поменутих 2000 и неколико кућа, ако их одиста оволико има, само је 150. арнаутских, 50. турских цигана, а преко 800 потурица или Срба мухамедове вере. Но као најважније ово је: што се овде налази само један једити ханџији, или крчмар, Србин из Приштине, неки Аксентије, и тај једини држи под кирију крчму, а боље урвину турску. Што неки путници наводе: да има неколико десетина српских кућа и одвећ мали број мухамеданских, слободно можемо рећи: да су их обманули и у једном и другом.

Тако дакле, у целој овој нахији, ако су бројеви казаних нам села и кућа у њој одиста верни, било би: 1. У 40 села српских по 20 кућа у сваком, што је одвећ мало свега 800 к. срб. 2. Потурица у 65. села по 20 кућа свега 1300. к. п. 3. Арнаута или Шкипа, — а боље и овде да се узму у потурице или Србе Мухамеданце — у 50. села по 20 к. = 1000. к. а. 4. у 5. села Черкеза по 100 кућа 500 к. ч. 5. у Куршумлији потурица око 800. к.п. 6. Шкипа око 150.к. а. 7. Цигана око 50 к.ц. 8. Срба 1. в. свега дакле 4.701: к, а. то ће рећи око 20.000 душа оба пола.

Потурице дакле, или Срби мухамедове вере, узимају мах над Арнаутима, ако се могу назвати овим именом поарнаућени Срби. Мухамеданство је овде по свему и у свему господареће и с тога становници куршумлиске нахије, веле, неби своју Куршумлију мењали ни за једну паланку, па ни за градове и паланке; јер је у свима тима смеса разних вера, па је често мухамедова у најмањем броју. Осим, веле, 100 џандара — биће претерано — и Мудира Османлија или Туркуше — џандарима се незна права народност — остало је све из ове и оближњих нахија. Сви су, почев од хоџа и дервиша, па до шегрта и најмање деце овдашњи, а не туђини и странци — јабанџије — Што пак и сада тако зване Арнаути увршћујемо у чисте Србе, кои научивши, из невоље и политичких узрока, шкипски, свој језик оставише; о томе ћемо мало ниже рећи коју.

Пре свега сада нам ваља одахнути душом; јер смо које на нашим ситним коњичићима васдан се трескали, а које опет ми и чича Сумбер пола се тресли, а пода пешке жичила, што није најпријатнија ствар по дубоком и густом блату, Крчма-хан или боље крчмиште и урвине од ове, леже готово усред шѐра Куршумлије и чин нам се да је највеће здање, или боље, понајвећа је пустолина и развалина у овој паланци, ван ако се неизузме сарај, или царска кућа, у којој мудир, са куршумлиским меџлисом — саветом — и своим заптијама, — сејменима џандарима. — туркује. И ако су била прошла 2. часа ноћи, у Куршуалпји није, као по другим турским паланкама, да чим викне оца на јацију — вечерњу молитву, — становници су већ сви у постељи, а нарочито вере робујуће мухамедовој.

Овде није тако с тога, што је цела паланка правоверних, а ови се ни од кога, кад су сами, небоје; те с тога тако рећи цео овај шер беше дигао урнебес у свима своим кавама. Уз тамбуре и шаркије мењале су се песме, час на српском, час шкипском, а по изредка, и тек само по неколико речица, и турском језику. Нема тога превоверца из целе ове, и оближњих, нахија, који неби и најмању и незнатнију прилику употребио, а да, недође у ова шер правоверних. С тога они врло редко — и ваљда од како је Куршумлије свега два три, госта, странца, — и врло јевтино воде странца, гледајући на путу још да учине то, што треба; те да нога неверника неоскрвни правоверних, и ако ће мали, али свакојаки свети и прави правовернички, шер.

Напоменути урнебес није се односио овој огромној урвини турске крчметине, или ханетина, у којој беше закупник Срб из Приштине. Овај беше мањи од маковог зрнциета, што доликоваше самој урвини, а маснији и прљавији од свег ђубрета овог правоверничког шера, што одговараше и овоме и урвинама овим. На велику нашу лупу и дреку арнаутским језиком, ханџибаша једва се окуражи да најпре провири, одшкрине, па и отвори вам врата, презајући од дима и пламена пиштоља. Мало се

орабри кад виде нашег чича Сумбера без оружја и кад овај проговори србски; "ама човече божији, што неотвараш већ једном? Море, знаш ли погибосмо од умора и лоша пута васдан путујући ?"

Чича Симберу боље доликоваше српски, но арнаутски, језик, а он га боље и знађаше од арнаутског у коме се, чини нам се, врло мало разумеваше. Но то му не само неразумевање, него готово и право незнање, несметаше, да се не зове Арнаутином, али не никако ни за живу главу, Шкипом. На ово име, чини нам се, подједнако мрзиаше, као и на име Срб, Османлија, Туркуша, Ђаурин и т. д. Описивати ову урвину и пустолину било би а досадно и глупо, а управо је и немогуће; јер да се све што се зове гадом нечистоћом и ђубретом на земљи, стрпа на једно место, неби било нечистије, гадније, смрдљивије и поганије од турских ханова.

Наш старац Сумбер, и ако је већ прави—ак —Турчин т.ј. Мухамеданац, и ако је више од 80. год. претурио, у младим годинама арајући, грабећи, убијајући и отимајући, а сада у старим већ и без оружја иде, јер је у неку руку као светац, — опет и њему самом, као Србину по народности небеше мила и права ова гадост и нечистота, која је своина Османске расе. Он говораше, да само због ове неволе почешће обилази шерове — паланке — нерадо свраћајући у ове. На захтевање донеше нам по једну, гаднију од сваке пачваре, изцепану и трошну рогозницу — асуру.

— Дуго је се нешто у једном тукарићу комешало, докле непоче да одпушта позамашније шале на нашег Сумбера. То беше некаки Србин из Црокупља, који одавна познаваше старца, ама немаше прилике да га изпрескаче барем речима, кад неможе делом. Које због тога, а које због нечистоће јер немогасмо дахнути, одосмо на тако звани горњи бој; али тамо црње и горе. У свима су хановима у место соба димњаре—оцаклије—и то у онима, који су грађени одскора, ја у старима нема ни од тога нигде и ништа; но се спава са коњима заједно и у ђубрету и мокраћи коњској. Ми обиђосмо све димњаре ове, и једна нам се учини понајчистиом.

У Турској се нескида ни један путник па и ни један сељак нигде и никада, тако рећи, ван времена преобука. Ми се такође нисмо скидали, до што смо по обичају, опрали ноге; па се одма обули. Тек кад је жижак донешен гад у свему и свачему показао је сву своју силу, снагу и мложину неизброиму и не схватиму умом човечијим. Из тавана, изрешетаног куршумима, падале су, као дажда, стенице, одоздо навалиле буве и белке — као и свуда — еде се, негледајући на страшан умор, мал неполуде целу ноћ. Чича Сумбер је се целу ноћ и драпао и спавао.

— Сутра дан још већег белаја. Наш чича Сумбер, које од брза хода јучерашњег, а које од потуричког шеретлука, из Куршумлије ни маћи пешке, па тешко и на коњу. Ми га нудисмо да непрестано аше час нашег, а час момковог коња, док се ми мењамо, на шта и пристаде; ама брат момак вели, неће са свог коња да се макне јер му га је још у Београду познати налазиоц и пријатељ дао за труд покрај путног трошка, кога нам је била дужност теглити, негледајући на то што би он и сам морао плаћати вођарину. Ово је још добро дошло нашој старини, да само може узети коња свог новог пријатеља старог такође седобрадог, али не беле браде као Сумбер, оца куршумлиског. Оца је још оно вече дошао био своме другару у свему и свачему још из малена. Још то вече нудио му је тобож бадава коња, а сутра у јутру једва га даде за 90. гроша, да га Сумбер јаше. Дуго смо се о свему и свачему са хоцом разговарали.

Наша је цел била дознати оцин поглед на старину и народност, а његова дознати о нашим новостима, које му не беху немиле; осим убиства нашег великог кнеза Михаила, које му се особито допадале. Ми смо му о свему и свачему причали, а нарочито о нашем београдском хоци, цамији, потурицама, и т.д. који у нашој кнежевини живе, а нарочито о нашем данку, слободи, правници, равноправности, војсци, топовима и т.д. И ако беше оца фанатик ипак признаваше и хваљаше, заједно са Сумбером и још једним старцем, све поступке наше владе, а нарочито односно београдског хоце и цамије. Само их изселење Турака, из Београда и других места, страшно тишташе. Ми смо им и ову ствар објасњавали: да је то налог султанов, а не воља наша; но све узалуд, што је дикла навикла.

Што се народности тиче, ми смо им приметили: да незнају арнаутски, но да говоре нашински. Они признадоше, да се још нису могли научити арнаутски, а и да мрзе на тај језик; али га морају учити, јер другчије немогу од Османлија да живе, Причаху нами сви: да од стари људи редко по кои и по коју зна арнаутски, ван ако није досељеник Латинин из чистог арнаутског села скадарске

нахије; но младеж сада све више зна арнаутски, но нашки, и боље и више воле тај језик веле, од месног, нашког — што ће рећи српског. — Осим овога причаху нам; да они и нису Арнаути, но су Турци прави — т.ј. Срби потурчени — али не Туркуше — Османлије — и азиати; да је ова цела нахија до пре 100 год. била чиста од Арнаута; па су ове почели султани, и то латине, насељавати у време кочиног, немачког, карађорђевог и милошевог рата.

Нарочито је велики везир, пошто је на Косову, и код Пећи, побио у 1832. години Бошњаке под Хусеин капетаном њихним, заповедио: да цео овај кланац, од Косова, па до границе Мораве т.ј. кнежевине Србије, коју ређе зову Шумадиом и то у смислу, као јаком и снажном, али, Србиом и Србима никако ни за жива Бога — насели правим Арнаутима. Њих су испочетка на силу нагонили да узимају чак из Скадарске и Ђаковичке нахије Арнаутке и то Латинке, које нису знале други језик до арнаутски. Покрај своих жена, које су говориле српски, морали су и ове држати и тако учити шкипски. Сад опет, од Султана Мецида, морају отимати Српкиње од оближњих сељака, неразбирајући много да л' су удате или девојке? Ко је тако чинио, а и сад чини, тај има та огромна права: да не плаћа никакав данак — а готово га нико и неплаћа од потурица у овој нахији — и да, нарочито, неиде у војску! Због ових повластица, а нарочито оне, да се неиде у војску, младићи су у време купљена војника, отимали, жене, девојке, често у нужди и оскудици и бабе, са овима се тобож венчавали; па пошто је пролазио тај сбир, терали су бабе опет од себе.

Осим овог потурице и Арнаути ове нахије, не само да ретко иду у војску и дају данак; него имају права да носе оружје без тескере, да купују барут, служе на пограничним стражарама, да сами себи суде, да им остаје крварина, једном речју: само да чувају границу, а да недају ни богу колача ни цару арача. Особито се похваљују и награђују, кои краду наше становнике и кои још при томе и убијају; јер је мање неверника и диндушмана. — Ево узрока зашто ваља скоро све звати потурицама т.ј. Србима Мухамедове вере, а не Шкипима или како се ови овуда величају Арнаутима. Кад их човек запита: да ли је то један и исти народ, Арнаутин и Шкип? Увек одговарају: а јесу ли свеједно Турци т.ј. потурице—и цигани? Тип, одело, обичаи у свему и свачему једни су и исти са српским; шта више налази се трагова свуда од слава, а по неким местима славе, као и Срби православни.

Самог Сумбера беше светац св. Никола, а ходин св. Ђурађ, оног трећег старца св. Аранђео. Но негледајући на све то, ни један немогаше разликовати веру од народности, и ни један немогаше ни појмити, да је икако могуће да је што друго а не Турчин. За старине, урвине и т.д. причаху да су Османлије порушиле, кад су Турци — т.ј. они потурице — добили ову земљу на сабљи, ама од кога опет неће да кажу. Само Сумбер у путу идући Приштини, страшно мрзећи на Черкезе, при сретају са овима, признаде: да смо некада једно били, па ово турско, било боље и правље — т.ј. вера — те постадоше сви паметнији и свестнији Турци — т.ј. Мухамеданци — а фукара глупа — сиротиња — још и данас држи се старог греха и т.д.

—Благодарећи тој околности, што узесмо коња од оце за Сумбера и што му одма унапред и платисмо, а тако се мора и обичај је, ми се избависмо те неприлике: да идемо сами у меџије — савет — да пасош подпишемо. Оца сам то учини и готов пасош донесе нам се. По наруџбинама свима и свакоме о старинама и снимцима ових, добисмо и препис натписа са мача цара Лазара из Мошеје са Косова, једне сабље и т.д. што ћемо на свом месту навести, а и иза Куршумлије, са урвина надвратног камена бив: цркве св. Николе, која је била покривена куршумом — оловом —од којег је и данашња ова варош, са оном планиницом више ње и речицом, име добила од Турака, као што причају потурице староседиоци оvd. Наводимо тај натпис — за који, као и два напоменута са сабаља—не јамчимо, о коме, веле да је у три врстице написан и ако је верно снимљен гласи овако:

† † † Помощию шца несъзданаго поситъшенкѣмъ сина
рождѣнаго и сввръшеннѣмъ дѣху исходеце създа сын
божьствени храмъ великомуу ѹдотврьцоу христовоу
нико ... азъ въ христѣ спасѣ благовѣрни сынъ вралга

ГРАДИНЕ КРАЉ ВЪСЕСРЪВ ... ЗЕМ ... ЛЪТЬ † S њ G њ M њ. ИНД.

Натписа веле, још има, али се нису могли снимити.

Сутра дан рано, пошто страшно препапрено платисмо крчмару за његово хришћанско гостопримље, пођосмо Приштини. До Приштине све уз речицу Бањску газећи је преко 63. пута, од Куршумлије, рачунају добрих 16. часова, и то 8. до Подујева, а 8. од овога до Приштине. Многи рачунају само 12. часова, а као што смо мало више напоменули: скоро све часове простора, у Турској, ваља у мање и краће рачунати; но што их тамо рачунвају. Ово је нарочито због хрђавих путова и коња уморних и т.д. Па тако је и у нас у кнежевини до скоро било, а и сада је. И сада се, од Шапца до Лознице, рачуна поштанских. 12. часова и за толико плаћа ко путује поштом, а кочијаши, са добрим коњима, долазе за 4 1/2 до 5. највише, часова. Ми смо тако рећи предзорицом прошли мимо села: Љутена, Мернице, Кастрат и Тиховац, иза ког смо, непрестано газећи малену Бањску — речицу — на прекрасној обали ове поодморили се.

Села су нам сва остајала са страна, а ми смо коритом бањским путовали. Да ли је овуда, или не, прави пут незнамо? Само то знамо, да смо једнога с товарима из Приштине срели. Пута нема скоро никаква, ван на неколико места што је само закопано, на обали ове дивне и прекрасне речице. Живе душе нигде није било видети ван неколико у малим воденичицама и ваљавицама по арнаућених и потурчених Срба. Одавде смо опет наставили наш пут гонећи у средњи кас наше коње; те дођемо спрам села Врела, у ком, на њивама, први пут видесмо живе женске душе. Одавде до спрам села Бањске, такође смо непрестано све уз Бањску речицу путовали и ову сваки час газили.

Нама се чини да је наш вођ Сумбер нарочито ишао спутицама: да само не побиљежимо све што је било при путу. Он нам је се изговарао, да овуда иде ради самих нас; јер путем увек има хрђавих људи, а овуда нам је и ближе и безбедније. Ми смо му веровали, а готово и волели тај пут, што нам је, и ако, преко воде, опет наговешћавао старине. Тако смо у овом путу прошли 6. раз: од цркви старих, но тако порушених да се немогаше ни једно писмо, а камо ли цели натписи пратити. Од Бањске смо ишли, као што је напоменуто, опет у место путем, све уз саму речицу Бањску, скоро до самог њеног извора у планини Добино.

Иза села Бањског обрнули смо у лево уз речицу и на прекрасним међупланинским кланцима и њинима неиђосмо на једну њиву у којој 8. Арнаутки копаху курузе. Оне су све крупне, високог раста и праве Српкиње, ван једне омалечке, црне као Татарке и округлог сићушнога лица. Све су мухамеданке, а непокривају се нити носе димлије и шалваре. На њима су кошуље беле, као и у Српкиња, сукње беле са леве стране од појаса па до колена — докле су и сукње дуге — разрезане и са несастављеним полама. У оне мале беше прави мушки здраво убран и бео фистан, са широким первазом при дну око целог тог фистана. Све имађаху појасеве загасито плаве, а у неких ове разрезане сукње нису везано око појаса на кошуљама; но чак ниже кукова, — те се између ових сукања и појасева виђаху кошуље доста извучене, а нарочито острагу. На стасу су им црвени јелечићи, а косе су подвијене под марамама на главама и оплетене у кике са страна, које прелазе преко ушију, па се у једних острагу везују, а у других у једном перчину — и то девојака — спуштају низ леђа, као у нашој Мачви. Оне су са највећом озбиљношћу радиле гледајући нас изпод очију. Наш Сумбер није их, као мухамеданац ни погледао.

Пошто измакосмо питасмо га за ношњу и он нам рече: да су оне све одавде и месне, а она мала чак из Ђаковичке, или Скадарске, нахије Латинка. Оне, вели, носе фистане, а жене овдашње не. Као и за сва, тако и за ово питање не беше му по вољи; но ипак, одговораше. Од спрам села овога за једно 3/4 часа повраћа речица Бањска у лево и ми смо непрестано њеним коритом ишли, док у једном кланцу ненаиђосмо на велике развалине. Ниже мало од ових стајаше једна дрвена зградаца, а око ње неколико колебица. Из оне прве зграде иђаше потоком врела вода, и та вам је тако звана Бања Милоша Обилића, у којој је се последњи пут, пред битком косовском, окупао. По прастаром српском обичају и наш је се свети Обилић пред полазак у бој окупао, очистио и спремио душу и тело за вечно

насеље. Овај је се обичај, као и праве и истините чистоте у свему и свачему, пред бојеве, сачувао и дан данашњи у нашем народу. Прича се да ће онај први погинути у боју, који се ма у чему оскврњи и погреша противу старином освећених обичаја наравствености и народне чистоте! Тако је један на Лешници у последњим нашим бојевима са Турцима, први и једини од све војске погинуо само с тога; што је се преварио, при поласку у бој, те пољубио некакву девојку турску. Први избачени, из турске, или непријатељске, пушке, куршум њега је у сред војске српске погодио, а други нико није ни погинуо.

— Више ове нове бање дасчаре за 1/4 часа стоје дивне а огромне развалине, по причању, Обилића бање, коју је сам о свом трошку подигао. Сумбер причаше, како је највећи српски јунак и најсилнији у српској и турској војсци полазећи на Косово, овде се у својој бањи окупао последњи пут и омађио; те цара и 12.000. војника царских убио. Кад га питасмо: чи је био? Он одговараше: "наш", а чијег је цара убио? Турског Мурата". Кад му ово причање протумачисмо, Сумбер се страшно збуну, сплете, поцрвени и наљути; њему можда никад и није падало на ум: да се његов јунак и убиство турског цара Мурата са 12.000. војника, не слаже. Ово му је једино питање више разсветлило тамне и замршене појаве о Турцима и потурицама; но сва завијена и у лаж увијена и обмотана причања хоца и дервиша! Он је се дуго и дуго борио, мислио, љутио, размишљавао и примишљао, док, нам једва једном не рече да треба да се иде.

Разуме се по себи, да се нисмо хтели тако олако разстати се са овим прастарим и светим, за сваког правог Србина, местом. Говораше нам, да су овуда зли Арнаути, да убијају, плаћају и т.д. ко се задржава при овој бањи, а очевидно се види да свет овде долази купа се и т. Он нам показа и неколико гробова, тобож убијених, а биће по свој прилици умрлих болесника. Више развалина бање, на једном хумићу виде се развалине од двораца Милоша Обилића, а са страна, троје развалине од прастарих цркава и трагова од прастарих гробља. Свуд смо около обилазили, но надписа нигде и покаквог ненађосмо. Мишљасмо да се и сами окупамо овде у овој води, што је хтео а сам Сумбер причајући нам, док још недођосмо до бање, о целителној води овој. Он говораше: да је та врела вода тако силовита и јака, да од сваке болести не само излечи човека, него, ко се више пута окупа у њој, повраћа и снагу и јачину, старце подмлађује. Он говораше, да за своје дојакашње здравље благодари само тој води; али она не мухамеданцима не само не помаже, него шта више и одмаже, а и није им слободно купити се ту. С тога нам је путем говорио, док недођосмо доведе, да се, ако би нас ко питао, кажемо да смо мухамеданци, из Босне и мало онако језиком да занесемо.

Кад смо баш били код бање и кад је се требало окупати, због оног питања, Сумбер, нехтеде нипошто и ни за жива бога, да се окупамо. Док смо се ми овуда бавили и скоро свађали, да се купамо или не, једно 5—6 наоружаних, као обично, Арнаута дођоше нам и почеше сриски, говорити, а кад им Сумбер одговори, натуцајући, арнаутски, они и сами тако обрнуше, такође натуцајући. По Сумберу закључили су да смо потурице из Босне; јер овај, уместо уских, белих, изшараних плавом обтоком, — гајтаном,—правих српских чакшира, носаше сукнене, а у место белог, изшараног, плавом обтоком, са разрезаним рукавима, гуњића, носаше прави гуњић од сукна, које се у нас из турске доноси. У место белог и повисоког, без оне пресамићености, калпачића, он имађаше стари висок, већ масан, фес турски. Док су се они међу се замуцкујући и којекако са натезањем арнаутски разговарали, ми смо опет заврљивали око развалина и наишавши на излупани надвратни камен један прочитасмо му и снимисмо ово неколико речица

† **ИЗВОЛѢНІЕМЪ ШЦА, ПОСПѢШЕНІЕМЪ
С ДНА И СЪВРЪШ ДНІЕМ СТ ДА ДУХА**

па више нема. Види се да је овај камен био над неким црквеним вратима.

Даље, на излупаним одломцима, бивших надгробних споменика, виђаше се ово неколика писмена: **Б, Т, Ё, Ж, Н, Г, З**, а на једном лепо се читаху ова из 13. века писмена и речи:

ОБЛАСТИ СРПСКИКЕ, на трећем **престави се**. Ми би још више овуда обилазили, а и на

развалине дворца, или боље градића, пењали би се, да нам само допустише. Чим су ова б. примјетили, да ми нешто обилазимо, а по свој првлицы по наговору нашег чича Сумбера, зваше нас арнаутски да се одатле мичемо док смо здрави и читави. Тако и после, последњег настојавања, да се окупамо у овој топлој бањи, немогасмо ништа учинити. Сумбер, као да се беше одиста, од оних уплашио, хиташе што се брже могаше, по овом врућем поточићу, који се зове Топлица Милошева, а улива се у Бањску.

Пошто смо били одмакли више од пола часа хода, каза нам Сумбер да је ова речица Топлица Обилића и да није Бањска јер се ова у Бањску улива. Сумбер је нарочито хтео да се користи овим путем и да се окупа у овој бањи; али пред самом њом одступи од своје намере, једино због оног питања. Говораше доцније, а и пре, да никад није овуда прошао а да се некупа. Што то сада није учинио изговарао се да није смео због оних Арнаута, међу којима су двојица били арабаше и хајдуци. Пре овога мучио је се како би се ми, као хришћанини, окупали у светој води, па је већ тобож и на то прилегао, да нам учини то добро и изузетак као странцу. Одавде смо опет окренули десно и дошли на Бањску, од ове обрнули лево уз планиницу Добине, а неки зову је и Дух, због села на врх планине тако званог. Ми смо се прихватили оне планине све уз речицу њену, која се по овој зове Добиница а и Дух. Пењали смо се непрестано све на више и више и после 2 часа хода, оставили смо речицу у десно, а ми смо пошли у лево врху планини.

Скоро од самог дна њеног, па све до врха, направљен је за б.хвати широк пут, и то такав да је се још сада на многим местима провалио; те нам коњи у мал ноге неполомише. Где је била провалија каква, ту је инцинир мулазим некавав, навалио букве, грмове, а по где где и брезе, па после насуо земљом; те ова, међу растављеним овим дрвима, још сада пропада. Док грање од ових изтрули, док сама ова дрва попусте и размигоље се под теретима, онда ће ово бити права вратоломија, а не пут. Добино је врло висока планина, обрастла донекле грмовима и другом шумом топлијег земљишта, а виша буквама и изредка по где где брезама. На врху њеном нема никакве шуме; но је голет права, обрасла прекрасном зеленом травом.

Лево се виде развалине од некаква бившег градића Старог, покрај ког је данас село тако звано Дух; даље имамо развалине од три цркве и неких зграда. Сумбер: причаше, да је право име овој планини, као и селу и развалинама, Дух; да је ту у старини седео некакав Бан и т.д. На разна питања љутито одговорао: "Ама синак, знаш да је ово пре све било каурско и баш кад хоћеш српско; па су наши,-а ми? и ми смо били некад што и ви- Турци ове земље све освоили, и све што је било ту порушили; да су се ови људи овуда проверили, што су видели да је турска вера боља; да им је много којешта обећано, а сада скоро све одузето и т.д.

Кад је овај град разорен, разорена је и она Бања, Топлица и остало. А Дух се зове, што је ова планина негда била много виша, па се у човеку заптије дух идући на њу, а сад је ето видиш много нижа" и т.д. Даље причаше: да је све то порушено, одма после битке косовске, а што се тиче народности све признаје, само није Србин; јер под том речју разуме се вера, а не народност, не само у њега, но и у свију потурица. Он, као и свака потурица, не може никад да одвои веру од народности. Увек ће ти признати: да је био православни; да је био Србин; да није Османлија, ни Шкип, да је било пре Косова његово, српско, царство; да је сада прави Турчин и ако није, ни Шкии, ни Черкез, ни Татарин ни Османлија; али тако исто није ни Србин! Србин значи православног. У правих Турака, или Османлија, то је име политичко, неверничко, диндушманско; с тога сваки правоверац, не само без икакве одговорности, може убити оног ко се зове Србин; него је још и добијао од државе, у старо доба, па и сада у правој Србији, по 30 дук. цес. награде, из државне благајнице. Овако, и све ово, причаше сам Сумбер.

Према овом говору може се лако закључити, да је ове старине још Бајазет порушио. Од свију турских султана, овај је се, својом турско-монголском нарављу, да све и сва руши и утамањује, највише одликовао, као што ћемо даље видети. Са ове прекрасне и дивне голе планине прекрасно се види дивни и чаробни Копаоник, са својим огранком Бајгором и поменутиим чистим српским селима и нешто потурица.

Прекарсно се и најлепше види, како се наш Копаоник савија југо истоку и спојава са своим огранцима, тако званим нашим Јастребцом, Добином планином, Бутовцем, Вељетјеном и т.д. и

прелази преко Лаба на леву страну Косова, остављајући на десној, Бајгору, Грдеч, Подкопаоник, Звечан, Чичавицу, Голеш на ком беше силан Влах-Алија и т.д. На врху ове планине мало смо се одмарали и наше коње напасали.

Међу тим ми смо ишли развалинама, по којима се играху арнаутска дечица, скоро са свим нага, чувајући овце и јагањце. Ову децу, као и свуда арнаучиће, видети, значи видети праву српску децу и у типу, и у навикама, обичајима, наравима и т.д. Да би се још више ова једнакост огледала, неизостају и свиралице и двојнице наше, и једне и исте мелодије свиране кроз ове, ако се првобитни гласови и тонови наших напева, могу назвати мелодијама. Ништа више ненађосмо овде до ово испрекиданог натписа, дубоко урезаног у лепом белом и прекрасно отесаном камену:

ПОПРАВИ СЕ И ШБНОВИ ЛЪТОУ † С. Т. О. И. ИНДИК изб:

и остатци на надгробном споменнику

† а. р. к. ђ. ПОГИБЕ ВОИВОДА ВЛЪКЪ МРЪКШИКЪ

више нема. Дакле први односи се години 6378. пре, а други 1.129. год. после Христа. Знатна старина, но штета велика, што се несачуваше ови цели надписи: Можда их има и целих, али које велики, као вуци зелени и зли, потурица или арнаути, пси, а које мржња наше старине Сумбера на записивање, примора иас; те се морасмо одма кренути и спуштати низ овај Дух или Добоно планину.

Јужна страна његова, није тако мрачна, влажна, страшна и обрастла старом шумом, као што је сјеверна, а није тако ужасно ни стрменита; но се постепено спушта, и обрастла је скоро сва прекрасном младом грмовом шумом. Идући тако од врха ове планине, на коме има осим осталог, неколико разорених старих ханова и два још цела, проминусмо село Пепељевац, које нам остаде с десне стране. За једно 1/2 часа ниже овога, а скоро 2. од врха планине, долази се у једну прекрасну шумицу грмову, иза које стоје три хана, обично као и свуда, ограђена високим зидом, са прорезинама за одбрану од насртајућих.

Ми два прођосмо, а у трећем крајњем наш се Сумбер сврати, да се мало одморе коњи; јер на планини нехтеде их одмарати, што заврљивасмо око оних наших старина. У хану су три, вишији од свију наших највишијих људи у кнежевини, ђаковалије, о којима је Сумбер мислио да незнају српски. Тек што смо ушли у мрачан, гадан и сав почађавио од многог дима, без димњака, хан, одма метнуше и скуваше грке каве, а коњима, који су упореду с нама били, даде се зоб. Од хана и његове ограде, кроз која смо ушли, као и она друга куд су коњи уведени, одма се закључаше врата. Ђаковалије су све три од пете до главе наоружане, као и све потурице овуда или арнаути.

Није прошло ни 3. минута, а зачу се страшна лупа на оградским на ханским вратима; лупу је спроводио арнаутски шиштајући говор, и пошто један од ханџија отвори врата, у хан уђоша 4 наоружана арнаутина. Дуго су говорили са Сумбером, у ког је се лице непрестано мењало; напоследку из једног угла извуче се један још вишији ђаковалија, само у кошуљи и гаћама. Од њега се она тројица, као стресоше, а он јецајући од болова, понуди им кафу, ови узеше, и говор се као нешто веселије продужи.

Нама се Ђаковалије обрнуше са српским говором и питаше нас: "куда, ако Бог да?" Ми им одговорисмо, а они сви четворица: "хајде идите брже а ми ћемо ове овде задржати"; Сумбер са ханџијама притеже коње, а пошто изађосмо из хана, поче говорити српски; јер га ханџије, ђаковчани, неразумеваху добро кад којешта натуца шкипски, Наш прави пратиоц и вођ неразбираше овима баш ни речице, шта зборе и говоре. Од хана појажасмо наше коње, а мало даље Сумбер нам рече, да сјашемо и да идемо напред што се може брже; ово је исто и он учинио а нас двојица низ ову планину пешачисмо, док наш прави пратиоц, несјахиваше ни уз брдо, ни низ брдо.

У путу Сумбер рече како, је Ђаковалијама лагао: да смо, из Босне, Турчин; како је држао, да ови незнају српски, па се ђаволи овуда већ научили и говоре српски, боље но он а он, незнађаше за

то; како су нас, по говору, познали да нисмо из Босне и т.д. говорећи нам, да у будуће по мало заносимо онаво босански. Она тројица беху разбојници и да се из оног тамног угла не извуче онај четврти ђаковчанин, хтедоше да затуре кавгу, држећи да смо Османлија и човек са новцима. Ђаковчани су их одвраћали од зла, Сумбер молио и т.д. али без оног болестног, који је и сам разбојник, неби било ништа; но би се морали пушкарати. Ми смо видели и приметили, неко комешање, и с тога нам је, као и обично, рука лежала у цепу на малом нашем револверчићу.

Ко незва какву храброст даје човеку оружје, па ма оно и најгоре и црње било, и ко није испитао овакве прилике; томе се неможе казати и описати. Са нашим реводвером, осим остале две пушке, ми смо имади поузданих, б. другова; а без њега нигде и ништа.

Тек смо били на половини ове планине, у слазењу, непрестано скоро трчајући, само да измакнемо из шуме ове; али нас сретe нишки Мутасериф са 12. војника коњаника и до 80. којекаквих башибозука, на коњима, а 20 -30. пешака, као и први од главе до пете наоружаних. У среди јахаше његова преузвишеност, пуна набеленог и на румењеног лица, а косе браде и бркова намазаних, црних бојама и помадама. Висока и широка сунцобранчина, коју са страна држаху две личности, заштићаваше преузвишеног мутасерифа од сунашца божијег. Они који пред њим иђаху на коњима и пешке, ношаху дуге пушке са обрнутим цевима, напред, а кундацима на раменима; а који острагу обично како се носе на рамену дуге пушке; а са страна са обешеним о раменима пушкама обрнутим кундацима његовој преузвишености а грлићима у поље. Страшно изгледаше пратња његова; сви намрштени са закрвављеним очима, и зверским погледима, баш као да су сви побегли из куће бесомучника и згранутих.

Његова преузвишеност, са османско-европски-грчко-бугарско-ерменским полициским носом, беше намирисала у нама два мириса, а нарочито кад смо му се одазвали на речи. "Огурала" махнувши руком више чела, чему нас је научио Сумбер, да учинимо кад сретнемо Османлију. Од два мириса један му је мирисао као да смо Турчин, а други Србин. Његова преузвишеност хтела је ово дознати, и пошто смо по савету Сумберовом, све брже и брже измичући, и прилично измакли те се опростили и од ове беде, рече нам да је имала доброту запитати своју свиту турским језиком: "Шта мислите, које и шта је овај? Ово је или Турчин или Србин? Бошњак није, Арнаутин није, европеац ђаурин није." Приближенији одговорили су му, наравно османско-турским језиком: "Ак Турчин!" што ће рећи прави Турчин. Али је се његова узвишеност сумњала, и да неизмакосмо подалеко, хтела је баш да дозна, Сумбер је разумео њихов говор и према томе одмеравао алчу, својега побратима хоће, својим огромним дреноваком, а сиромас се алча већ једва мицаше, од тешка умора.

Наравно је да смо и ми сами потпуно слѣдовали његовом примеру и по његовим саветима и налозима, потпуно и најтачније поступали, тако исто према нашем дори. По свом обичају, он је и овде благоизволео сврнути с правога пута, те шеврднути у лево на село Крпиме и удесно на Добридол на Лабу; из овога опет разпутицом и спутицама у Сибовац, а из Сибовца правим путем у Дубницу, Обранчу, и Летонце, па у Падујево или Подујево, у ком се и коњски пут састаје са нашим коњаничким из Куршумлије.

Како се прође Пепељавац и спусти се са планине Добно, или Духа, одма се отвара огромна, прекрасна међупланинска, хумиста котловиност, шира од 3. часа. С десне су стране села потурица, Арнаута и Срба, а с леве, све крај колског пута, огромних 5. черкеских, прекрасних села, од којих свако брои, у средњу и најмању руку, по 100 добрих кућа. Ова села и немају других имена до Черкеска села, а како их сами Черкези зову незнамо, нити могасмо дознати.

Наш Сумбер хитао је последњем хану подујевском, а има их свега 3. У првome пре годину дана догодила му је се одвећ велика несрећа од Черкеза; па га нехте ни гледати, а у другом су, по речима његови, саме ханџије разбојници, којима су све вере подједнаке, и из свију вера, своје госте, шаљу богу на истину. Он је од овог средњег хана страшно стрепио и на срећу нашу у њему небеше никога, а ханџије, најевши се у сред подне, изваљале се под оружјем и са дугим пушкама у рукама, па хрчу, тако слабо, да се чак на пут чује њихна хркљава и носева им писњава.

Старац Сумбер препоручиваше последњи хан и ханџију, као поштена и правога свог пријатеља, и ми смо се из свију сила упели, само да што пре дођемо до овога; те да једном данемо душом, а коњи су нам били скоро већ сасвим попадали. Издалека чула је се песма, но као запевање

неко, а не песма; ханске вратнице беху затворене, а кад дођосмо спрам хана, вратнице се отворише, и кроз њих, изпред хана, осуше се три пушке право на нас. Ми смо били преко обичајно измакли напред, а куршуми подалеко прозвиждаше мимо наше уши. Сумбер кад то виде викну нам: "лакше" а свог коња ободе, дојури до спрам нас и пође из међу нас и хана. Непрође ни 3 минута, а још три пушке осуше се, опет право на нас, и онај што попеваше још жалосније дераше се, управо кукајући. Сумбер је зборио арнаутски мешајући и по неку турски онима у хану вичући нам непрестано:" удри десном ногом коња да не опазе да се боимо, па што брже измичимо синак! Ово овако исто и он чињаше, и ни заједну длачицу спрам нас нити изостајаше, нити измицаше.

Говор је његов можда подејствовао, те се мало задржаше, ама се осуше још 3 пушке право у нас циљајући и ми срећно прођосмо овај поштени хан у ком је ханџија поштен и пријатељ Сумберов. Наш вајни први пратиоц беше се уплашио, управо смрзнуо се, дрктао као лист тополин, а пребледео као крпа и у место да нас заклони од стране хана, као што му и Сумбер говораше, он се иза нас заклањаше нама и Сумбером од хана. Страшно псоваше путем Сумбер говорећи: "ама недржи ти веру у псеђој вери." Они су нарочито на нас пуцали; али, или им је пиће — ако су били пијани — или незгодна месност, изпред хана, кроз вратнице, и ове, сметала; те од 9. метака ни један непотреви. Онај што је певао био је везан и по свој прилици Србин; јер немаше оружја, а сав беше сиромаш изцепан и избуцан. Он кукаше, а не певаше, што је се видело по крупним сузама ееговим, на које се одљуди несмиловаше. Сумбер напротив тврђаше да је, као бајаги, Арнаутин; али се и из његова шеврдања видело да је Србин. При помисли, да је је то био Србин, ми смо се били страшно огорчили, сматрајући као за неку дужност да га као избегавимо, а понижење да га оставимо у рукама варвара. Сумбер нас је уверавао противно, бојећи се повраћаја хану, а ми смо се целог пута кајали што се несвратисмо у хан, које нек се препише оној изненадности, сбуњености, а најмање страху.

Пошто смо већ сасвим били ван сваке опасности — и ваљда с тога — и пошто смо дошли к себи, хтедосмо да се вратимо у хан; но Сумбер увераваше нас ирво: да нису тобож, на нас пуцали, већ овако од весеља, и друго; да оно и није, Србин, већ Арнаутин неки с којим се они, тобож, шале.

Нас је ова ствар страшно тиштала и доцније разбирајући дозналисмо: да је онај везани био Србин из оближњег села; да је случајно туда прошао, па запао у ђавоље руке; да су га мучећи на разне начине свог исекли жива у комадиће те је сиромашак, ни крив ни дужан, најтежијим мукама уморен. И коњи и ми једва смо се мицали, ван нашег првог вође, који непрестано јахаше, од наше границе па све докле је ишао несјахивајући ни уз брдо ни низ брдо.

Тако једва дођосмо у пољу, под леву обалу Лабову и ту се одморисмо Овде смо се станили једно због пртљага и харема мутасерифа нишког, а друго због непрестаног тумарања Черкеза на воловским колима и пешке. На њих је Сумбер, као и све потурице и Арнаути, страшно мрзео, а нарочито од догађаја у првом подујевском хану. Колико је био овај догађај, Сумбера са Черкезом, смешан, толико је исто и карактеристичан.

Ми смо већ једном казали: да је наш вођ Сумбер савршено српског типа човек, плавих очију. и т.д. Черкез један десивши се у хану томе упозна се, по његовом плавом српском типу и по бради, да је Москов-Рус — и наваљивао је непрестано да га, као Московка убије, вичући једну једину до сад научену турску реч: "ћес Москов ћес" што ће рећи: "сећи Московка сећи." Черкези и дан данашњи, негледајући на толико година што су већ у турској, незнају ни речице турски и ни један други језик, осим свога, а неће туђе ни да знају. Арнаути су разумевали и по речи ћес и по свима покретима, да хоће Сумбера, ни крива ни дужна, да убије; натерали су овога пред Черкезом да клања и т.д. али је све то узалуд; наморали га да се свуче и то је било узалуд, све дотле, док им није испало за руком да га некако сакрију. Сумбер се истина спасе, ама два Арнаутина падну ту од Черкеза па никоме ништа, као и два на путу.

Турци, потурице, Арнаути и сви, осим косовских Срба, боје се Черкеза као живе жеравице. Черкези су још до дан: дана савршени и прави господари свега и свачијег имања, само које им се допадне. Они краду, арају, мање убијају, отимају не само ствари, иего и њиве са плодовима и ливаде; па им суда нема.

Косовски су их Срби заплашили страшно убивши неколико батинама, те их се прилично боје иначе сви остали пред Черкезима стрепе. Они скоро и немају шта од Срба да отимају па их, и

недирају, јер: ако је плод на воћки; спахин је; ако је храна у пољу, спахина је; ако је добра и плодна земља, спахина је. ако је лепа и добра њива, ливада, и т.д. спахина је; ако је добар во спахин је; ако је крава, спахина је; ако коза, овца и т.д. па и сам пас; спахин је и т.д. Србин нема ништа друго до душе, а и тело неприпада сво њему; но спахији клетом, па и воља и помисао и т.д. Од кад је неколико Черкеза пало на Косову недирају више Србе. У паланкама и градовима краду очигрејно, отимају, узимају и т.д. па нико главе да осврне.

Једно дете српско случајно је ударило Черкезче, ово га убило, а Черкез још и оца оног Српчета; па нивоме ништа, што пропадоше узадуд, две српске душе. Суд и власт турска, потурицама и турцима, кад им Черкези отимају, кад их бију и убијају, вели: "нека их, нека, они су царски људи, а ми смо царско робље. Ми их морамо трпети, па да нас све покољу. Цар има власт од нас да чини што хоће; јер смо његово робље, а њима цар даје сву власт и сва права; па нека чине што хоће. Они то не чине, но цар?"

Черкези су сви у опште, изузев нешто мало Татара међу њима, високи, суви, танки, прави као стрела, одвећ црномањаст и управо црни; но са правилним цртама лица и лепо људи. Високи су, танки и прави, као стрела, прсију широких, а стаса танка, да се могу рукама обухватити; носе косе подугачке; на главама високе црне полукалпаке; плаве до колена доламе са црним обтокама, жућкастим панталонама и чизмама или штифлетинама. За појасом носе пет шест неких ножића, пушчица, па чак и иза леђа до две прекрштене пушчице. Појас им је широк ремен — каиш — о бедрима носе, сабљу, о рамену дугу праву и скоро у једној врсти цев и танак кундак, пушку. На прсима, и то на долама стоје им у два, у неких у три, а и у један ред, фишеклије, у којима су им фишеци. Језик им је страшно заплетен, брз, замршен и подмукао; а они су у опште здрави и окретни људи.

Овдашње земљиште и поднебје негово им, с тога почињу слабити, а деца им се, као и у свију насеоничара, недрже. Говоре, да су им жене одвећ гадне и још црње од њих, све у самим дроњцима, но доста крупне и стасите. Што су Черкези овако прави, узрок је тај, што матере, у место колевки, везују малу децу на праве дугачке даске и то на један крај а за други узму, и кад, иду на рад, упрте ове даске са децом на рамена и тако их одрже и подигну. Ово чудо и сами смо видели. Даска је та дугачка скоро за 1. хват, широка за непуну стопу.

Као што напомену смо, међу овим Черкезима овуда има доста Татара са типовима њиовим, кратачки, омалечки шишкови, дебелим округлим главама, узким челом, кратким на врху широким подигнутим увис, а при челу сасвим угнутим, носевима, као но у правих наших, Бугара. Подочне су им кости одвећ широке, уши срасле се скоро са главама и т.д.

Но осим ових на Косову, међу Черкезима, има један прави Рус, који је као војник на Кавказу заробљен и један Србин из Баната, који је такође тамо као војник заробљен. Они су се, по свој прилици, помухамеданили. Они имају жене Черкескиње, с којима су пород изродили, и причали су нама: да им је боље међу Черкезима, него међу руским војницима? Ово у кратко о Черкезима казано другом приликом допунићемо и коју више о овоме рећи.

Последњи догађај, спрам хана подујевског, страшно је наљутио нашег чича Сумбера, а особито кад види Черкеза у њега се, као што сам каже, црева претурају од муке. Тако љутит признаваше потпуно: да жали што ма ко једном не узме ову земљу и неуреди како треба говорећи: "Ама да хоће макар цигани да дођу, па би и ови бољи били од нашег крмка — султана — у Цариграду." У љутњи својој потпуно признаваше, да је у нас све боље и ваљаније, но у њих: "једино је, рече, вера, вера вам, вала синовче, квари све. Како је то, молим те, узети једну вештицу, оковати се, па немоћи отрести је се? То је и код будала лудо, а камо ли код паметних. Ја сам мењао 3 жене, имам једну последњу, а хвала богу здрав сам и још снажан; жена ми је изанђала, па хоћу ово дана да узмем девојку од 15—16. година. Имам два сина, као два сокола, ама ћу их са дечицом опет претећи", и још много којешта причаше. Изгледа само то: да их вера везује за Турке, на које мрзе све једно као и на хришћане.

Тек смо мало почели куњати, ал' у место да прође са мутасерифовим пртљагом један у европском оделу—и фесу разуме се—а он са два пандура право к нама. Најпре нам назва бога турски, ми ћутасмо, а Сумбер му одговори. Он онда поче арнаутски, грчки, цинцарски, италијански и

напослетку већ покварено српски, или бугарски. Ово беше бугарин, секретар мутасерифа нишког, а у ствари његов харембаша, т.ј. поглавица харема, за којим и иђаше и о ком вођаше бригу. Било је дивно видети га, како неуме да јаше, па га два пандура пешачећи подржавају. Иза њега јакхале су тако исто и хануме неке, и он је у неку руку изгледао, као и оне покривен белим платном и онако јашећи. Њему је Сумбер казао турски и арнаутски да смо бошњаци, а по нашем одговору виде да га је преварио. На наше одговоре; да идемо у Приштину, он одговараше: "въ славната Блгарија-та ште те да си прошетате?"

Он се јако тужаше на Србе и неке српске књиге, грдећи најцрње и гадније, све што је српско, ама га у свима измишљотинама, на пречац одбијасмо. Сумбер је се био уплашио од оваквог преког говора; јер није шала мутасерифов харембаша, или како се он називаше секретар. Наравно, да се Сумбер у толико више страшаше, у колико је овде и обичај да се све казано, код свију сталежа и при свакоме говору, каже са највећом притворношћу, лагањем и улагивањем. Тако и иза Подујева, —у коме беху, за битке Муратове са царем нашим св.Лазаром, последње, или боље прве страже турске пред војском српском, — неостадохмо на миру.

Сумбер, од ових догађаја, беше много љубазнији и целим путем причаше нам о свакој месности и са чега је знатна и чувена додавајући: "Сињак! ваља мрве и да слажеш, кад што с ким збориш; јер овде није Шумадија!" Причао нам је много о животу пограничних Турака, или Арнаута, и о животу наших пограничних Срба, с једне и друге стране; тужаше се много на младеж турску, што задиркује наше у кнежевини, и опет на наше што ови, истина и ако никада не нападају први на потурице, увек двогубо врате увреде: те тако иде вечна распра, која не да се боље познамо и зближимо. Причаше нам о правима њиховим и тајним налозима, па за подујевце рече: "Ето ови пси несмеју по канонима без силаф тескере — листе за оружје — да носе оружје; ама они непрестано бегају од власти приштинске; хоће на силу бога да подпадају под куршумлиску те тако нити су наши, ни ваши, а оружје, као и ми носе, краду, харају, убијају и т.д. а и лако им је чак овде све то чинити". Заиста од Подујева ни једна потурица не носи оружје без писменог одобрења.

— у Главнику прегазисмо Лаб и одавде управо почиње да се она хумиста котловина сужава. У овом се селу сва три поменуто пута састају; те одатле једним иду у Приштину. Даље смо прошли које мимо, а које кроз, ова села потуричка: Свеља, Гртовце, Белопоље, Жуковић, Лужан, Мојанци, са по 20. к. и на страни десној Бањиште у коме су скоро све сами Срби са нешто мало потурица.

О овом селу причаше Сумбер, а нарочито о једној главици прекрасној, да се зове "Јунакова глава" а село "Јунаков гроб". Јунак је тај, вели, био Србин, коме је још на Косову одсечена глава; он је исту узео у руке, а добар и виловит коњ понео га са Косова овамо. Бог свети зна докле би га однео, а незна се ни куд га је носио, ако неће бити двору Обилића у Дреници — западно од Косова преко Чичавице планине — а ово ће бити, да га је носио у Бањску оној Топлици, у којој је се Обилић пред битку окупао, па ваљда коњ опомињајући се последње зоби, тамо и пошао. У Дреницу и није могао од силне псеће—турске—војске. Девојка једна; месила је хљеб, па кад је видела мртва човека на коњу уплаши се и викне: "мајко, да видиш мртваца, без главе, на коњу!" Чим она то изговори, јунак падне, коњ цркне, а мајка јој рекне, "проклета да си ћери!" Девојка се одма окамени и оно место - указујући га- зове се; "Проклета девојка" где је коњ пао зове се: "Коњски гроб и Коњомор" а јунак где је то се прозове; "Јунаково бунило", а где је сахрањен: "Јунаков гроб." Гроб овај и данас чини чуда и јунаштва; он лечи сваке болести и помаже свима верама; особито снажи и јача слабу децу и људе слабуњаве; женама даје млека, које немају; које нерађају, кад буду на гробу и поклоне му се, рађају и т.д.

Он помаже свима верама без разлике, ако хоћеш право: то је гроб Милоша Обилића, који је разпорио онога пса тамо -указујући на Косову, на тулбе Муратове — изсекао му 27. хоџа, хаџија, лала, везира и убио 12.000 поганих Османлија. Да бог да посветила му се десница и да је благословен и овог и оног света!" Тако ово и још много којешта причаше Сумбер, а ми се уверисмо: да је одиста ту гроб Милоша Обилића, а не у Барилеву, као што нам је причано; да га народ поштује за свог првог и највећег свеца; да се тужан и чемеран на његову гробу још и дан данашњи вида и исповеда; да му открива болно и рањаво срце своје, своју тугу, невољу, свој јад, чемер, несрећу, муке, пакао,

пропаст, ништавилост, и униженост ниже скотова и бездушних ствари. Причали су нам, да и потурице одиста иду тамо и да и њима помаже и т.д.

Ето, како прави и чисти наш тужни и чемерни српски народ у бив. царици и краљици, а тада и сада, Правој Србији, поштује и уважава своје, док већина нас у кнежевини, осим свога џепа и себичности, и незнамо и нећемо да знамо ништа шта је овамо и шта се догађа! Ми живимо само за се и за своје најближе, као да смо све на свету постигли и у свему се усавршили ! Нас, врисак, плач, јаук, урнебес и најтеже муке на свету, наше рођене и најрођеније браће, као да ни најмање недирају, као да им ништа нисмо дужни, као да им нисмо обвезани учинити све оно, што и себи, самима? Ми се бавимо само нашим унутрашњим стварима таво званом некаквом тричавом унутрашњом политиком, срећом и уређењима и то у најмањем делу некадашње Србије, необзирући се, што тај није Србија, но најмањи део репа њеног. Ми у овој мислимо основати срећу, државу, утврдити народност и остати вечним, док заборављамо и пренебрегавамо ону, Србију, са којом, и у којој би, само и могли одиста бити срећни, и колико је то за поједине народе могуће, вечни. Опаметимо се једном, док није још доцкан; сближимо се и здружимо једном; оканимо се унутрашњих зајевница и којекаквих ситница и безпослица; одпочнимо својски и братски радити сви скупи да се ујединимо: те тако да постанемо људи, држава и народ, а иначе ће нас некада прождрети и прогутати туђа хала и сила.

— Одгоре поменутог села, настутивши већ у кланац огранака Кобаоникових Пруговца и других, са огранцима Велетјена, или као што се овде зове Бутовац, који су оба опет само огранци планина новобрдских,—иде се непрестано кланцем, и неколико пута прелази Лаб, још мимо, и кроз, ова села: Мојанча, Љупча, са караулом, и Врањидол. Од овог Врањегдола па за 1 1/2, час покрај села: Пруговца, Бариљева и Босиља, а у млогих погрешно Бесиње, опет се долази у прекрасну котловиност. Ова се опет сужава огранцима Кобаоника, таво званом, Пропаштица и Планиница, са Бутовцем огранком новобрдских планина, или, прелазима Кобаоника на југо-исток. Одавде леви пут иде право у Косово равницу, а десни преко високоравних огранака у Приштину, кроз села Брњице, а покрај Маковца.

ГЛАВА VI.

Приштина; њени становници и старине; Грачаница, њене старине и хрисавуља; њена новија и садања судба; Јаћево са своим старинама и становницима; Косово поље; битка косовска и остаци од ове; тулбе Муратово и старине око њега, народонасељење приштинске нахије и по које старине у њој; народне српске песме и 1. шкипска.

— Одавно је била прошла турска јација и тек по где где, кроз изпуцана врата и ћепенке, виђаше се по која свећица, где издишући светлуца се. Хришћани су већ сви били, или поспали, или се тврдо и јако затворили по својим кућицама и уцурицама. Само су правоверни мухамеданци задржали за се то право: да могу, докле хоће, ходати, тумарати, красти, отимати, харати и у кавама своим дерати се и певати. Ако је се и видео по који православни, са огромним фењером у руци, погрбављен и страшљиви презајући и бегајући по сокаку, чувајући се да не наступи на реп каквог љубимца правоверних — пса, — као и ножа и куршума правоверних, то је била само изванредна, и особита редкост и изванредност. Тај или је се уздао у своје брзе ноге и јака леђа и главу, или је имао по ког јаког, међу правоверним, пријатеља, коме је редовно, за то тако огромно и врло ретко пријатељство, плаћао данак, ако не већији, а оно ни мањији од онога што даје Султану и држави.

Сумбер је хтео у потурички, а ми опет у српски хан, и у овој страшној, али челичној и надмашнијој шумадинској надпотуричкој јогунастости и препирци тумарајући по тесним, смрдљивим и изпроваљиваним улицама, једва се, у сред турског трга, догурасмо до једног турског истина ама у закупничким српским рукама хана, који, ако није био гаднији и нечистији од свију ханова у султановој држави, није био ни чистији и пријатнији. Наши коњи били су од тешког пута и јаког терања тако обангавили, да три дана нису могли устајати и на ногама се држати. Ово и остало приморало нас је, да се мало дуже бавимо у Приштини, разуме се нејављајући се никоме и ни једном

од наших људи, но увек идући са вођом каквим којег нам је ханџија, за прилично скупу цену, находио.

Што се тиче саме Приштине можемо рећи, да је на дивној и прекрасној месности. Од сјевера подиже се, више ње, Бутовац планина са развалинама старог града Преславо, а по неким и то садањим Бутовца; од истока и југо-истока огранци Вељетјена; а даље на исток Козник планина; на југ Грштић и т.д. У њој се слевају две три, а толико протичу, кроз њу, речице као: Стара или Преславица, Вељуша, тако звани Марков чадор, Калуђерски кладенац, Приштемка, Седамлула, или Жупањац, а даље мало југу Ветерник речица, даље Ајвали и Градчаница. Од запада 1 1/2 час протиче кроз сред Косова пуста Ситница. Од југа и запада стоје високоравни хумићи тако званог Ветерника, кои се већ сасвим губи у Косову равном. Удаљена је сјеверу од Вучитрна 4. од Митровице и Звечана 6 1/2; јужно од Градчанице 2., од Липљана до 5.; Неродимља око 8 1/2 а од Качаника 10 1/2 часова.

Дели се на 4. главне улице и то: Панађуриште, Варош, Циганлију и Пиринас Махалу, међу којима је на самој средини, Тржиште или тако звана чаршија. Приштина је препуна свакојаких и разних српских старина, а сва се скоро и састоји из самих српских урвина и развалина, којих се величанственост и красота далеко и далеко уздиже над свима доцнијим целим и новим грађевинама. Као и у свакој српској старој паланци и граду, тако и у Приштини протичу помињате речице кроз све улице и дворове; те односе ђубре и гадости турске даље у Ситницу.

У њој је, међу осталим старинама, старо српско звоно, са натписом српским из времена краљева и царева српских; ама га нико од ђаура несме видети и прочитати. Ми смо се у ове развалине а бив: срп: владоца дворце, у којима је и поменуто звоно, били увукли, тражећи ма каква натписа; па све узадуд, а попели би се и до звона и снимили би натпис, само да беху стубље до њега. У правоверној султановој држави све се може учинити на три начина: или прекомерним новцем, или безобразлуком, а нарочито силом; па смо и ми оно друго немајући осталих потпуно усвоили, као и ово последње унеколико. Даље стоји прекрасно изидана од тесаног камена џамија, коју је још Мурат почео био правити, кад је с војском пао на Косово. Он је није довршио за живота, но по смрти његовој његови везири; те се с тога и зове и Муратова и везирева аја — света — џамија.

Даље од ње стоји дивна и прекрасна џамија направљана од српске цркве, а зову је Бајазитовом или Бајазит џами, што ју је Бајазит од српске цркве св. Аранђела подигао, да благодари Мухамеду на задобивеној косовској битци над неверним. Иза ове стоји такође прекрасна џамија од цркве св. Недеље, коју су, по битци косовској, подигле удовице изгинувших паша и везира. Осим ове три има их још 15. и све су подигнуте од српских бивших цркви, манастира и осталих светиња. Неке од њих неслуже, а већина их служи, међу које увршћујемо још 5. полудасчара и полуозиданих, на старим срп. црквама; дакле свега 23.

Сад је само једна, мала и тамна црквица у Приштици св. Николе, која је верно чедо доба Јашар-пашинога, кад су главе српске летиле с живих рамена срп; као печурке. Она је подигнута пре 40 год. на урвинама старе српске цркве. У стара и до косовска времена у Приштини је било преко 48. које цркви, а које манастира. међу којима је била најзнатнија и највећа црква "Крстова". У једној старини налази се превод турског преписа Приштине у време султана таао званог силног Махомеда, освојача Цариграда, у којој се у преводу вели ово: "Пошто је овај Махомед освојио Цариград, крене се опет и на Србију по други пут. Он покори још бивше српске градове и паланке: Момину Клисуру — дан: Хисарџик на Балкану — Ихтиман, Самоков, Јустендил, Криву — Егри — Паланку, Жеглигово - Куманово дан: — Врању, Мораву — 3. часа западу од Гилана — Ново-Брдо; па удари и на Приштину. После тронедељне борбе освоји и Приштину, коју при намештају и разређају своји војске овако подели: на Панађуриште, Гробљиште, Варош, Тржиште и Заграђе.

Тржиште је — садања чаршија — сво било ограђено огромним зидовима — од којих се и данас виде трагови — и покривено." Где је тада било Панађуриште и данас је; где је варош, и сада је; где је Гробљиште данас је Циган - махала и Пиринас; а где је Заграђе, сада су шљивари и њиве, од којих на једној великој преко 6 дана орања, стоје трагови од самих урвина и развалина. Заграђе је тако огромно, тада, било, да је се у њ сва турска војска сместила и хранила. Назив "Гробљиште" казује: да је пре Неманића овде било пра-старо српско гробље, до Неманићских Срба, а од Неманића оно је сво ушло у Приштину и на њему биле подигнуте разне зграде и остало.

У Приштини је, као и у Грачаници, владао, по једној старини, Жупан Радослав, по свој прилици некакав рођак Немањин, који је титулу краљевску, признавши сизеренство грчко над собом, замену са веливо-жупањском.

У Приштини је био град у ком су по кадкад седели срп: владоци, од лозе Неманића. Од овог се и данас познају трагови и урвине. Осим тога на урвинама митрополитске цркве све до 1862 год. познавале су се слике светитељске, натписи и т.д. као и на зградама, у којима су се учили ђаци, и у којима су писали црквене књиге и остало, тако звани писари светска и духовна лица. Недалеко од трагова урвина бив: града, још се познају урвине двора Милана Топлице, који се и данас тако зове.

До 1862 год. и дворови, ови, а нарочито поменута митрополитска црква, боље су се, но данас, познавали, а те године у два маха, које пожар, а које својевоља турска, по нарочитој заповести, много су порушили и утаманили. Бивше урвине поменуте цркве обрнуте су биле у џамију, код које је урликао хоџа, али са дрвоног трема, или викала, налепљеног урвинама цркве. Недалеко је од ове цркве био трг стари, а сада је тако звана чаршија, и сви дућани, види се, да су били црквени; јер су давали овој кирију. Тако је и Мохамед 1453. год. освоивши Приштину и потурчивши Србе и цркву ову, заповедао; те се до данашњег дана плаћа кирија, од свију дућана, урвинама ове бив: цркве, а сада ни цркве ни џамије. Ова је кирија од 1862 год. пошто је и онај последњи трем, или дрвено викало, прилепак бив: митрополији српској, изгорео, са ког је хоџа викао, — пренета на остале бив: цркве, а сада џамије.

У време пожара 1859 год. један Турчин чепркајући, по згаришту свога бив: дрвоног дућана, а направљеног уз зид од старих српских дућана, наиђе у дувару на велику громилу златних и сребрних српских новаца. Од ових су нека лица одкупила неколико златних, веле, Милутинових и Душанових новаца, које чувају, као највеће аманете. Овај дућан није био далеко од дворова Милана Топлице, на урвинама којих је, све до пожара 1862 год. и то над бив. вратима, стајала прекрасна камена плоча са натписом старо-српским. А како је овај двор служио за касарну, нико од Срба није смео ућ улазити и онај натпис прочитати. Онако пролазећи читали су, веле, да су то двори Милана Топлице.

Преко пута, од двора овог, био је огроман и прекрасан "Краљев Студенац", студенац, који је сада и много и сувише изкварен а којег Турци зову: "Битлија". Недалеко од дворова Милана Топлице, а у самом бив. граду, стои спомиљати дворац срп: владоца и то веле Милутинов; јер је био натпис, који је гласио: да га је краљ Милутин, са краљицом Симонидом, обновио пре, но што је Грачаницу зидао. За сво време, док је се Грачаница зидала, он је са Симонидом, вели, седео у њему.

Као што смо напоменули, благодарјећи смелости и брезобразлуку; ми смо ове урвине строго прегледали и нашли: да су четвороуголне и дужина им је 25. а ширина 30. хвати. Сви су зидови још високи, без једне стопе, 4. хвата, до бив: другог боја. Рекосмо, да је ова висина првог боја с тога, што се са источне и западне стране виде целих по 7. а са сјеверне и јужне по 5. првог боја, прозора. Баш при самој земљи, или урвинама од овог дворца, стоје мали прозорчићи, који казују: да су ту биле коњушнице, а још ниже подруми. У сјеверном је углу помињата кула висока сада око 15. хвати, а сав је овај дворац био на 4. боја, као што причају стари људи. У овој је кули помињато старо звоно, за које, по неки, и то њих врло мало држе, да је у Карађорђево доба из дан: кнежевине донето и на кулу овде метнуто за часоказ, већина, и то најстаријих, држи: да је то прастаро српско звоно, као што су свуда и по другим кулама, само стара српска звона, и ми се слажемо са овима тим пре: што су то старци од своих 100 год: који су и пре нашег устанка слушали, како избија ово звоно на овој истој кули; што су неки имали и снимљене натписе с њега, који су, веле, гласили: да је то звоно митрополији липљанској покљонио краљ Урош први.

Западу од дворца овог, за 40 хвати, била је краљева база, 30. хвати дугачка, а 8. широка. Њу је Јашар-паша до темеља разорио и то све самим барутом; јер другчије, због њене тврдоће и јакоће, није могао. Дворац овај и бања поменута, зидан је онако исто, као и Грачаница, са онаквим истим шарама опекиним, међу тесаним каменом и т.д. Недалеко је од овог дворца аја — света — џамија Муратова и царска Бајазитова. На Бајазитову се сваког петка подиже алави царски барјак, а њу, као и Муратову, издржавају сами цареви турски и њихна царевина. Оне су подигнуте од развалина срп: цркви и оним истим оловом, без преливања, који је био на крову ових цркви, покривене су, као и

остале џамије; те се с тога виђају неки и натписи на крововима њихним. Уколико је ово истинито незнамо, а знамо само то: да међу тесаним каменом, у зидинама њиховим, као и осталих приштинских џамија, има трагова од српских украса, па чак и крстова.

Бајазит је одма до своје џамије, направио себи бању од српске неке задужбине. У зиду њеном и данас има прекрасно урађен камен са српским натписом; али како српске жене несмеју да иду у ову само женску турску бању, а и оне што иду немогу сав да препишу; тако ће овај натпис још дуго, за нас, остати непознат. Недалеко испред дворца краља Милутина стои други огроман Студенац краљев, сав у самом огромном тесаном прекрасном мрамору. Њега данас зову турском речју "Шедрван" и има прево 12. лула, из којих излазе водоскоци. Турци ретко допуштају Србима, да овуда пролазе, воду из њега пију и т.д: Ово нарочито чине с тога, јер се туда налазе многи српски натписи. Одма до овог краљевског Студенца, или садањег Шедрвана, стои једно здање турско, које припада војеном реду, а од овог је до 50.хвати дугачак неки прастари српски зид, висок преко 2хвати, уз који су редом прелепљени све сами турски дућани.

У турској махали још се налазе урвине од дворова некаквих Банова Рибарића. О овим дворовима тих Рибарића још се и данас у народу пева, али сада Рибарића Срба нема; него има потурица бегова, који се сада прошњом хране, а некада су били силни и богати. За те дворе пева се; "Рибарића двори с Голешом су равни". Нигде и ни у једној паланци српској, нема толико бегова, колико у Приштини; али су махом сви дошли до просјачког штапа. Сви су они саме чисте потурице, које имају многе и разне старине српске. Међу многим прастарим писаним срп: старицама, које се налазе у њих, онај најважније су неке писане, пре неколико стотина година, песмарице, које опевају пад Приштине, њене банове, кнезове, жупане и т.д.

Нарочито је важна за генеалогiju дан: приштинских потурица, о којима се пева и кад су се потурчили, као и како су се прозвали, пошто се потурчише, зашто су и рашто ово учинили и т.д. Осим приштинске бивше српске разне властеле, а садањих турских ојађених бегова и т.д. у њој се тако исто описује бив: српска властела, а садањи бегови: из Призрена, Тетова, Скопља, Дибре, Гостивара, Пећи, Баковице, Куманова, Врање, Вучитрна, Звечана, Новог-брда, Ниша, Пирота, Голубца, Кичева, Орида, Велеса, Кратова, Ћустендила, Видина и Митровице, као и кад је се и како који од ових градова предавао Бајазиту и другим његовим потомцима.

Недалеко од аја — свете — Муратове џамије, пре неколико година, случајно је пронађен прастари српски прокоп, који је водио из града приштинског, срп: краљева, кроз земљу, на три стране. Који су у њ улазили веле, да иде за 1 1/2 час изван садање околине приштинске и он је као у Новом-брду, Звечану и т.д. прокопан само зато, да би се кроз њега, у случају опсаде, могло из града побећи и непријатељу за леђа заићи, а и храну у град уносити. Јужно од приштинског бив: града, а преко речице Вељуше, или Вишеславке, испод једне турске куће, стои прастари српски кладенац са четири луле, веле бакарне, а други опет сребрне, па од времена побледиле. Прича се, да су га три краљеве ћерке, са братом, направиле, као знак неког мира закљученог међу собом. У обично умерено време излази прекрасна слатка вода, а у сушне години кисело — блутова. Нико незна ни каква је ово вода ни одкуда долази, као ни где јој је глава?

У садањој Циганлији, а старом Гробљишту, стои читава џамија, која је остала од потурчене цркве. Кад су јој Турци били призидали прву мунару, Срби из Брњица, ноћу су је у три маха обарали и опет крст подизали. Обарали су јој мунару, везавши је ужетима, која су теглили запрегнутим 150. рала — чивта — волова; те тако рушили је. Од потурчене цркве св. Ђурђа, о којој ћемо говорити, а на истоку Приштине у пољу, где се турска војска свако лето слеже и учи, налази се један огроман прастари бунар, 1863 год.; због оскудице у води, почишћен. У њему је вода киселија од роичке. За 10хвати од овог бунара у каменитој стени стои художествено доведена вода у прекрасним српским водоводима; но савршено зазиданим. Исте — 1863 — год. Турци су хтели сводове овв воде да отворе; али се ни један мајстор није смео усудити да то учини с тога: што је онај зидар одма полудео, који је први чекићем у зид ударио.

Источно од Приштине, за 1. час у планини Бутовцу, а на једном њеном високом осоју, од 150хвати ширине, стои прекрасан кладенац тако звани "Грмија", направљен још српским краљевима од прекрасног белог дивно углачаног мрамора. Најбоља и здравија вода у целој околини овде извире и

то тако јака и силна: Да од ње цела река Велућа или Вишеслава постаје, која протиче кроз сред Приштине и иза ове улива се у Приштевку. На неколикохвати од овог кладенца стои пола у земљи, а пола на земљи, оборен прекрасан и дивно углачан камени стуб, на ком је се читало и мећало еванђеље на Богојављење, у време српских царева и краљева. Кладенац овај краљ Милутин у својој грачаничкој хрисовуљи зове "Жупан Студенац". Сваког 1. Маја овде Срби Приштинци излазе и проводе мајалос.

Јашар паша, хтео је и ову српску старину утаманити и воду овог кладенца у Приштину довести; али кад све сврши, у Приштини направи чесму, канале, и кад хтеде у ове да пусти воду и т.д....вода у Жупанцу засуши на све луле! За сво време његовог пашовања, докле год није отрован у Цариграду, била је савршено пресала вода, а кад је он тамо умрљо . . она је опет потекла.

Даље у планини од овог кладенца Жупанца, или Грмије, познају се урвине, веле, од кућа Краљевића Марка. Причају да је он по косовском разбоишту, покајавши се, што на овоме није био, отуда лутао, спасавао народ и у овој кући становао. Пре 20. год. докле су се зидине ове зграде боље познавале, свакога празника долазиле су жене са целог Косова и Метохије па метанисајући, клањајући се и целивајући ове Маркове урвине, благодариле му: што је укинуо тешку свадбарину и погубио црног Арапина. Ни један се српски јунак толико неспомине на Косову, колико Краљевић Марво. Кад што о њему чују да се чита, Косовци плачу, као мала деца,. Цело Косово мрзи на старе — па и садање — Приштинце с тога; што ови нису никад волели Марка.- Ову нељубав према Марку стари Приштинци су показали у томе; што га нису хтели да одкупе. Причају, да су негде у Босни Турци ухватили Марка. За њега су сви Срби давали; одкуп, а Приштинци не; те с тога на све ове околне Срби мрзе. Од Маркове ове куће, на врху Бутовца планине, стоје развалине града Бутовца, или старог Вишеслава.

У целој Старој Србији, као и по свима српским земљама, нема ниједног врха на планинама, или највишијим њиховим огранцима, а да нема развалина од старих срп. градића; а тако рећи нема места, где се ненаходе развалине и урвине од цркви и манастира, које све порушише и утаманише дивље варварске чорде. Свуда и на сваком месту што је било српско потуричка је, а нарочито османлијска, рука нарочито сатрла и утаманила и још непрестано утамањује само стога: да се Срби и потурице неопомињу прошлости; последњи још и оног шта су некада били, ко су, одкуда су, и шта треба да су? Но опет има ствари које нису могле, ни— одпавши Срби, —потурице, па ни Османлије утаманити и затарити а то су: на свима садањим њиховим зградама и грађевинама трагови од српских натписа, шара, украса, а нарочито крстова, осталих светиња и т.д.

Нема ниједног водоскока, па ни овај дванајестостубни код Муратове аја џамије, који неноси трагове српске славе и величине прошле; нема комадића земље, ни зграде сада турске нове и старе, ни ичега на свету, па и на самим потурицама, и Турцима, што неби сведочио и као прстом указивало на старину и прошлост српску. И, у колико је веће гонење и мучење Срба и свега српског, толико се више опада, да је све и сва само чисто српско.

Примера имамо свуда и на сваком кораку не само, него и у сваком покрету и мигу потуричком и турском. Доста је ово: да је пре 26. година, за један једини божији дан, пало преко 280. приштинских првих глава, од беснила и својеволје потуричке и турске; доста је то, што Срби до пре 25. год. неимадоше не само своје богомоље и школе, но тако рећи ни једне колебице своје на земљишту своме освећеном старином српском и драгоценом светом крвљу наших светих праотаца и прађедова. Није доста било дивљим азиским чордама, што су нам све ваше отели, порушили, потурчили и утаманили; но нам нису давали и недају ни стати ни видети оно што је негда било наше, а сада, у црним и тужним урвинама, њихово.

Пролазећи кроз Приштину и тумарајући по њеним и српским и турским улицама, били смо се у место разжалили тако острвили и укочили од досаде и освете, да је требала најмања прилика; а да се разгомози неколико проклетих ћелавих ћусла. Док смо још овако у овим мислима, и у оваквом разположају, остављали Приштину са њеним урвинама и старинама, па ево нас на Ветернику, са крајака ког је, по фантазији потуричкој, преобучен гледао на Приштину, велики к: Милош и Михаило, размишљавајући: са које би стране наместио и управлио топове своје на Приштину, као да за ову нису и сувишне и дуге пушке наше?

Идући прекрасним земљиштем светој Градчаници, прво се изван паланке Приштине, удара на Складницу — магацин — оружја, у ком веле да имају сада преко 18.000 иглењача, а други нас уверише само 5000. Овде је барутана, складница одела, хране и т.д. Беше у ово доба нешто редовних војника, веле, 2000. и више од 90. официра, са миралаима и другим, кои немају војника, но кои су над редифима — изслуаженим војницима — старешине; од ових воде спискове, рачуне, позивају их кад треба, управљају овима и т.д. Приштина је главно складиште војеног прибора, у целој околини и то без топова; а она је и место код кога обично свака војска за неко време стањује, па ишла из Босне даље у Турску, или из ове у Босну, Ерцеговину и на границу кнежевине, Црне Горе и т.д.

Осим овог Косово је т.ј. Приштина крај овога, главни збор веће и највеће војене силе турске за сјеверне и сјеверо-западне крајеве царевине. С тога је овде оволика спрема и официрија, без војске и војника. Причаше нам, да су им овде и складнице и амбари хране, но ми их невидесмо, и ако ради беасмо да их видимо.

Сама Приштина и ако није чисти правоверних шѐр, опет и по старини своих џамија, а и по истурченим становницима, некадашњој првој властели српској, узима се за прву и најстарију паланку турску у овим свима сад: земљама европске турске. Само је у Европи Једрен старији, а више ни једна паланка. Скоро и по становницима могла би се уврстити у турску паланку, да су ови Османлије. Тако дакле од неких 3330. кућа, српских је 350. к., Потурица 2600. к. Османлија 260. к. арнаутских 70. к. и Черкеза 40. к. К овима кад се дода џандара 180. душа, и ако је истина војника 2000. момака, онда број Потурица или Мухамеданаца далеко премаша православних.

Од ове складнице, која је заграђена неким прастарим, сада скоро уравњеним, шанцем и другом оградом и у коју заваривасмо, да се уверимо о причаном, а која се у то доба оправљаше, — па до Грачанице рачунају неки 2.а неки 3. часа хода. Куд смо ми ишли ударајући на стари Дрен, кои се у нашим народним косовским песмама помиње, има зацело, ако не 3. а оно 2 1/2 добра часа. Грачаница је удаљена од Качањика 8 1/2 од Митровице и Звечана 7 1/2. од Чечана 8 1/2, од Вучитрна 5 1/2 од Липљана 2 1/2 и од Голеша 3 часа. Више ње је од источне и југо-источне стране планина Вељетјен, из које је краљ Владислав злато вадио, а Грачаница је некако дошла скоро баш, као у устима од два огранка Вељетена и лежи на прекрасној равници, коју просеца, са сјеверне и југо-западне стране, од цркве, река Грачанка, која се код села Добријева улива у Ситницу.

Око ње су трагови од многих и силних урвина па чак и где сад, на Ветернику, стоимо. Шта су, и од чега су ове, види се из овог преписа старине, која се налази, у једног човека у којој се каже:

и разьсипа Стефанъ Неманъ на Косовѣ Жоупана Радослава косовьскаго и градъ Градъуаницоу

Далеко се и издалека види дивна и прекрасна, крстоизгледна, са првобитних 5. огромних дубета, наша света и прекрасна Грачаница. Једно највише и скоро најкрасније, на пречагама крста, прекрасно у среди подижуће се кубе, означава Спаса нашег, а четири остала око њега, која са њим изгледаху као задруга српска скупљена у једно коло или грудву, означавају 4. стране света, на које су се разишла 4. еванђелиста, са светом науком христовом. Сва су кубета од самих опека, 8 уголна, са по 8. дугачких и узких прозора, начињена у свему и свачему у чистом српском начину зидања. Више прозора њихови подижу се разно украшени ширији, а више ових опет такође разно украшени, ужији лукови или полукругови, престављајући, час увијене и уплетене заједничке у једно цело, бивше силе српске, час огнила, снагу и грб српски, а час украсе и шаре разне из Неманићских и прастарих српских грбова и разних украса. Кубета, као и цео кров црквин, некада су била покривена оловом, на

остатцима плоча, којег стоје надписи: † S. X. S. L. S. што ће рећи 930. год: после Христа. Они кои су читали ове натписе, у годинама, држе, да су погрешно написана још при ливеву ових главних плоча а ми би рекли, да су истинити; јер је овде црква била и пре Милутина, па је лако да је нешто старог крова сачувано на тавану нове цркве Милутинове, где се и сада налазе. Осим овог каже се:

оу Грачаницѣ цркви свете Богородице постави — свети Сава — епискоупиу

а ово је пре Милутина. Осим поменутих кубета, под њима лукова четвороуголних, па као кућица узвишености и других украса над препратом њеном, која је доцније заграђена, или у које су дувари доцније попуњени зидом, — стои још једно повелико кубе и две узвишености, или нешто у виду полукубета. Препрата је нижа од главне цркве, а црква је сва од основа па до крова прекрасно и дивно сазидана, од самог великог и широког, тесаног белог мрамора. Више по неколико појасева ових плоча стоју дивне и прекрасне шаре и украси од добро печене и црвене, танке, старо-српске, опеке. Особито су шаре од ове и украси, око прозора и над овима прекрасно и изведене и направљене, од којих се познају уписане речи: "краль Милоутињ". Али на нашу и општу целог српства и православља несрећу, што су потурице некада одкривале и квариле ову светињу српску, и што су јој кров од олова свукли и утаманили, дивна ова светиња непрестано прокисава; влага озго улази у дуваре и ове непрестано квари и утамањује, и то тако: да ће један међу најдивнијим остатцима славе и величине некадашње српске, славенске, православља и у опште хришћански драгоцени споменик пропасти и сам од времена порушити се, ако му се што пре непритече у помоћ. Мислимо да кнежевина наша неће допустити, да се још до овога дође, кад се до сада није дошло и кад је се преживело време у ком су летеле главе српске са живих српских рамена, као печурке са пањева.

А време то није било давно и оно се нарочито везује са личношћу проклетог беглербега Јашар паше. Овај је развалине Самодрже цркве, коју је Бајазит одма по косовској битки разорио, с тога, што је у њој цар Лазар пречастии своју војску и служио службу својој слави и свом светом Амосу пророку, — до основа разорио; направио на том месту воденицу, од њених развалина и баш на оном месту, где је олтар био, метнуо камен воденички. Што је претекло градива од ње, градио је неке мостове, кои су се одма и рушили, чим је прва киша падала. Овај је исти зликовац; преко 3800 одрасних Срба за неколико недеља посекао и то само зато, што је се данашда кнежевина ослободила, а за време свога пашовања, или разбојништва, савршево је утаманио 49. села чистих српских, и на места и згаришта њихова довео и населио потурице и Арнауте.

Ето због чега су толики Арнаути у Ст. Србији, а не због изсељењих 37.000 породица властеле српске под Чарнојевићем 1690 год., која је била не одавде; него из свију крајева српских. Ова је оволика села Јашар савршено утаманио, а 70 је које поробио, оплаћкао, осиромашии и скоро савршено затрпо, и то је била у стању учинити само једна тричава потурица Јашар паша.!? Кад је он био у стању 119 села чистих српских, у време нашег ослобођења, пред нашим и Европе очима утаманио, а да што су пре њега чиниле праве Османлије, прави Турци, па још са своим Султанима? Осим развалина у урвинама самодржиним, које су биле на самотвору камену, испод ког је протичала речица Самодржа, са чега је и црква добила име Самодржа, као да је се сама у ваздуху држала, — овај одљуд и нечовек разорио је само у Лабљану 48. целих и читавих прастарих српских цркви, које су све у то доба служиле и 10. м дра у истом срезу приштинског округа. У овим манастирима побио је и на коље ударио све оне калуђере, кои су му живи руку допали и кои нису могли и умели побећи. Са калуђерима је набио, на коцеве за неколико година свог разбојништва, око 400 живих Срба те су ови великомученици на најгрознијим мукама испустили своје свете и невине праведничке душе.

Он је почео био и Грачаницу рушити, скидајући јој најпре кров од олова и подпаљујући је барутом; али воља божија и св. Богородице учини: да му је мајстор сдао св крова ове светиње, неке оцетине полуделе, а синови му, са снахама, побеснили; те је с тога и престао од тога богомрског дела. Али пре него што ће избљувати и предати у руке ђаволима своју гадну и паклену душу, баш пред саму смрт, поче рушити липљанску прастару цркву. Народ је сав из околних села, молио, преклињао, плакао, кукао, нарицао и одплаћивао своју старину и светињу; но се ова одљудина и овде, као и на свима другим местима, није дала ни чим превити на пут човечности и правде. Њега ни за какву светињу српску није могао нико и ничијим умолити и одвратити од кварежа и рушења. Он

је увек свима говорио: "Не моли мене бре рајетино погана и немити ме, нећеш ме умитити; но моли твог поганог бога и веру, па ако је баш права нек се одржи, а ако је лажовска, као што јесте, нека пропадне да вас нетрује као оне у Морави".

При разваљивању Липљанске цркве, падне му на памет нека мисао, те му се раздери чауши, — викачи — по народу и у једанпут почну викати и дерати се: "Море погана и безбожна рајетино, ваш честити и велики Беглербег, колено право турско, потомак јединог и правог пророка, вели ти и питате: Можеш ли, али један море, да одеш у Приштину и да се вратиш из ове за 1. час; у њој да купиш 7. ока ексера и у зубима да донесеш? Ако се ко обећа ово да учини па неучини оде му глава, а ако учини остаће вам ваша погана свињара — црква — па се купите у њој заједно са свињама". Народ је опет јадиковао и плакао, док се не нађе једно момче, које изврши поменути услов за 1. час; те опет остаде Липљанска црква. Од Липљана је до Приштине равно 3. часа, а ово нам причаше преко 12. душа, међу којима је и неколико потурица и арнаута. И ако су Косовци далеко чувени пешаци, опет је овај догађај тако огроман да се на велике муке може веровати, без побожности и вере у чуда. Говоре, да је то момче, кад је донело ексере само ушло у цркву, прекрстило се и одма умрло ту. Ми смо, и сувише, распитивали за име његово, па све узадуд и никако немогасмо за ово дознати; нонегубимо надежду јер су нам многи пријатељи обећали дознати и послати написано. Име овог и оваквог добротвора свете нам вере нетреба да остане непознато и да се бар једанпут у години дана неспомене у нашим црквама. Оно се, веле, у Липљанској цркви још спомиње и спомињаће се, кажу, све дотле, докле се буде спомињало са проклетством проклето име Јашар-паше.

Јашар паша и остала му по скотству и варварству браћа све су ово чинила, од устанка и ослобођења нашег 1815 па до год; Од тог доба зна се поименце кад су у које доба и време које арнаутске породице насељене у правој, или као што је зовемо Старој, Србији. Нема ни једног човека, који би знао и причао за какво иселење народа српског из овог светог српског краја, о чему ћемо даље још и боље и јасније видети. Месност, на којој је Градчаница, прекрасна је и дивна. Од запада је најшира равница косовска; од југо-запада брдашца или високоравни хумићи, Гласовик и Дрен са водама; од југа Лозиње; од сјевера Ветерник; од сјеверо-истока и истока. Вељетјен - планина са развалинама старог српског града. Далеко се и далеко од Грачанице, и скоро на све стране, ван источне, види по клетом пространом Косову.

Мало ниже западу, од прекрасне ове драгоцености и светиње српске, леже остатци старих градских развалина, које околни Срби зову Градина, а у старини, прича се да је био некакав римски градић, који је се звао Бонисиум, а овај ће бити, по свој прилици, помињати град Грачаница жупана Радослава, којег је, са градом Грачаницом, расипао Стеван Немања. У целој оближњој околиници Грачанице, налазе се римски надгробни споменици, о којима многи путници држе погрешно: да су, као и сада налазећи се у темељу Грачанице, и око овога, довлачени чак из дан: кнежевине и од Дунава, а из старог римског тако званог Винимациума. Они су овде од како су били направљени па све до данас сачувани, без да их је ико и одкуда довлачио и намештао. Тако баш у самом основу надтемеља грачаничког, међу многим римским споменицима, стои прво овај са надписом у 9, врстица. 1. D. M. 2. FLAVIA CRHSTE 3. VIXITANN: XLII HSE 4. VELOX. VILICVSMA 5. RITVS. IVLIANVS 6. VALENTINA. VELO 7. CIANVS. FHILIMARI 8. PIENISS — IME 9. BMFC.

Овај је натпис на једном огромном, у темељу под јужним вратима, пребијеном до натписа скоро, Прекрасно израђеном римском надгробнику. Осим овог иде други за 1. хват дугачак, али је више од пола ширине у зиду, а ово мало што је изашло из зида у ових 6. врстица има само ова почетна писмена. 1. NE 2. AP 3. ME 4. NNL - . PA 6. BE

У левом олтару, а под његовом округлином, види се ово неколико писмена у две врстице. 1. OM 2. SACP.

У препрати стои четвороуголни стуб, прекрасно израђен и усађен у помост. На њему су некада држали нешто. Натпис је као и цео стуб обрнут наопачке; те тако на једној страни његовој, у три врстице, пише. 1. HAVETE 2. TRASIAEA 3. TES.

На другој страни у ових 10. врстица пише: 1. D. M. 2. MVLP. SVCCESO ET 3. AELIAE AGRIPPINAE 4. EIVS PARENTIBVS 5. ET AVR ASCLEPIADI GENB 6. BO EORVM AELIINGENN

7. ET SVCCESAE AGRIPPAE 8. IETMNONANT INGEVVS избр. 2. слова 9. GENERTE AVREL AVRELIAN^VS. 10. NEPOS. B. M. FEC.

Као што се види, у нечему се наши снимци, римских натписа, неслажи и неподударају са снимцима у Г. Хана и осталих. Ми потпуно држимо, да смо их најверније и најбрижљивије снимили. Они, као и скоро све наше царске и краљевске задужбине од Немање кроз сву династију Неманића, сведоче: да су се наши краљеви и цареви, са патриарсима и првосвештеницима особито старали: да на, тако званим, римским, споменицима подижу наше.

Нама се чини, да ће то рећи: не на правим римским; но на старим нашим; из оног доба, у ком припадасмо, пре светог Саве, под наше илирске екзархе, који опет зависаху од Папа у Риму. Ми ову ипотезу за сада само као ипотезу наводимо, а кад се ова ствар боље и пазљивије извиди и проучи, како ваља, свако ће се уверити: да она није ипотеза, но права истина. Овим се некаже: да смо и ми некада били римокатолици, као што нису били и ови до оцепљена Рима, но васионско православни — римокатолици, — а што је се наш Немања, већ као зрео човек, наново крстио, у источној православној, или католичкој вери, није сљедство да је био сада тако зване западне или римо-католике вере. Овим фактом, као вешт и разборит политичар избегао је се само од духовне и светске власти папине и то у оно доба, кад ју је овај насилнички приграбио у своје руке, од тада слабих и нејачких а суверних, европских владаочића.

Још се познају трагови од 7 разорених цркви, које еу некада, све биле под св. Богородицом грачаничком, а причају да се налазе трагови још од 18. старих цркви и бив: мон: и то све у најближој околини, око Грачанице. Све што је ова дивна и прекрасна српска задужбина имала, отели су јој и узели Турци и потурице. Изузимајући неколико десетина кућа у селу Грачаница и околним селима нурије, она нема више нигде и ништа своје. Шта више и на само своје двориште т.ј. авлију, плаћа десетак спахији, као и на две три поклоњене њивице од хришћана. Тежак је и чемеран положај њен; па шта више, и одређени јој 50 дук. ц. год. помоћи из велике и православне Русије, већ толике године недолази. Да није још ово неколико колебица српских око ње, које више на њу, но на се троше; она би морала савршено пропасти и опустети. Околни наш народ, а нарочито из оближњих села, гледа на њу као на једину своју узданицу.

Од убиства великог и пок. кнеза Михаила, он је у свему и свачему клонуо духом и изгубио и последњу вољу и сваку надежду у будућност. Још га једино Грачаница држи, да у својој сопственој тузи и несрећи, у свом сопственом јаду и чемеру, неизумре и не пресвисне тужан и несрећан. Једина је дивна, прекрасна, чудна и света, Грачаница, која га задржава тако рећи од последњег средства, самоубиства; она му још улева у душу и срце живота; приморава га да живи и да се мучи, не себе, но ње ради; да неочајава и да се бар нада на бољи живот у оном другом свету.

Ми смо и сами видели и дуго и много гледали и проучавали ове очајанике и очајанице, тужне и чемерне Србе и Српкиње, са њиховим дивним и прекрасним старо и чисто- српским оделом: белим доламама до колена, изшараним, у место плавим, загасито плавим и црним обтокама, знацима жалости и туга; уским белим, такође од сукна, чакширама, изшараним овим истим и оваквим обтокама, туге, жалости, пропасти и очајања; опасане црвенорујним појасевима, знацима живота, снаге и наде бар у будућност овога, ако не и овога живота и света. Шта више и доламе су им само од три поле, без бора и набора, онако затегнуте, а крај, и више, колена мало разсечене. На главама, као и потурице до Шара и неколико преко овога, носе беле полукалпаке повисоке, од уваљаног сукна, или беле пешкире око ових, као и у нас на југо-источном крају кнежевине, око Мораве, које је знак замењених некад: прекрасних српских белих калпака.

У нас се нашим јагодинцима и осталим подсмевају за ове тако зване "пешкирице", а у исто доба, по глупости, заборавља се на њихов огроман и прави значај наше прастаре народности; заборавља се и то: да су те пешкирице замениле старе српске беле месне бив; калпаке. Обично је било, бива, биће и остаће увек међу глупацима: да се изсмејава оно чему се треба клањати, дивити и т.д: да се презвре и одбацује оно, што треба не само поштовати, но и обожавати, ако се хоће да се остане овим што смо и шта треба да смо, не тек по спољној изгледини и уобичајеној присиљености, но срцем и душом. Колико овај наш чисти и прави српски околни народ поштује и уважава ову нашу општу дивну и преузвишену светињу, јасно се види из овога: што је направљену, у најмањој

размери, од дрвета проста, скоро свака душа носи у своим недрима. У сред поља он извади је, моли јој се и целива је.

Скоро сви постарији људи, из околних села, праве је, и дају бадава ко хоће. У овој вештини особито се одликује Жива Томашев из села Грачанице, старац од своих 85. год. кои своје направљене од дрвета, Грачанице, продаје чак и по 20 гр: нар: што је овде одвећ, велика сума. Он је удесио и боју дуварова и све изгледине овог дивног уреса српске светиње и величине, и то у свему онако како је што на правој цркви. И ми смо од њега узели овакав један тако звани план; но нам још, са осталим стварима, недође. Ево нас у самој препрати црквеној, која је дугачка, заједно са главном црквом и олтаром, око 96, а широка око 45. стопа, ван зидова, који су дебљи од по 4. стопе, о којој Г. Хиљфердинг у свом делу "Боснија, Путевија замјетка" (стр. 120. вид: Рус. Вес: к. I 1859 год.) погрешно држи, да је она президана тек 1571. год.

У натпису томе, којег он спомиње, а не наводи, стои од речи до речи ово написано:

**ИЗВОЛКНИЕМЪ Ѡ ДЦА НЕРОЖДЕНА ПОСПѢШЕНИЕМЪ СВЕТАГО
РОЖДЕНАГО СЫНА И СЪВЕЗЪНАУЧЕНА И ИЗЪВРШЕНИЕМЪ
СВЕТАГО ДУХА ѠТ ѠЦА ИСХОДЕЦА И НА СЫНѢ ПОУИКАЮЩА
ПОПИСА СЕ СНА ПРИПРАТА ПРИ ХРАМЪ ОУСПЕНИЯ ПРѢСВЕТЫК
ВЛАДИУИЦИ НАШЕТА БОГОРОДИЦЕ И ПРИСНО ДѢВКЕ МАРНИ
ИЗВОЛКНИЕМЪ ПРѢСВѢЩЕНАГО АРХИЕПИСКОУПА ПЕКСКАГО И
ПАТРИАРХА ВЪСѢМЪ СЪРЪБЛИЕМЪ БУГАРОМЪ ПОМОРИЮ
ПОДЪНАВІЮ И СЕВЕРИСКИМЪ СТРАНАМЪ И ПРОУИ КУРЬ МАКАРИА.
ТРУДОМЪ ЖЕ И НАСТОЯНИЕМЪ ВЪСЕѠСВЕЩЕНИѢИШАГО
МИТРОПОЛИТА ЕРЦЕГОВАУКАГО КУРЬ АНДОННА КЕМЪ ЖЕ БЫСТЬ
БРАТАНЬЦЪ. И СЪВРЪШИ СЕ ВЪ ЛѢТО † 3 2. 0 2. 10 2. М ДЦА
СЕПТЕМВИА К 2. ДНЕ ХРИСТА ЗАУЕЛО И САВА — место СЛАВА —
БУДИ ИЗЪВРШИТЕЛЮ Ѡ ВЪСѢХЪ АМИНЬ”**

Чим се уђе у препрату одма са леве стране, од врата водећих у главну цркву, а на источном дувару, стоје изображени српски светитељи, и то:

1. "С ДТИ САВА А 2. АРХИЕПИСКОУПЪ СРЪБСКИ”.

Иза овога

"С ДТИ АРСЕНИКЕ АРХИЕПИСКОУПЪ СРЪБСКИ”;

даље

" СВЕТИ САВА ДРУГИ "

такође архиепискуп српски и

"СВЕТИ СИМЕОН НОВИ МІРОТЬУЇЦЪ СРЪБСКИ”.

Сви архиепискупи имају одежде од три српске боје, само св. Сава други у место крстова, по одежама, има ове са колутавима, или круговима.

Као што смо већ спомињали за српске одежде и овде је као: ако је н. пр. одежа бела крстови су или црвени или плави, и т.д, а у овог су свеца ови кругови црвенорујни, и т.д. Свети Симеон је у простом калуђерском оделу; даље иду:

**„СВЕТИ ЇВАНИКИК ВЪЛИКИ; СВЕТИ ЇВАНИКИК ПАТРИАРХЪ А Д.
СВ; ЇВРЕМЪ ПАТРИАРХЪ Г Д. СВЪДА СРП: СВ. МАКАРИК
РИМЉАНИНЪ”**

па иза овог туђег свеца долазе нека света два цара српска; али тако осакаћена и нагрђена — као и сви остали свеци у целој цркви — потуричким и турским куршумима и нацацама, да се немогу разабрати кои су.

Даље опет иду свеци:

**„С ДТИ ГАВРИЛЬ ЛЪСЬНОВСКИ СРБЪСКИ СВ. БОУДИМИРЬ
СОЛЪНЪСКИИИ ВЪ ЦАРЪХЪ БУДИМИРЬ СРБЪСКИИИ, СВЕТИ
ПРОХОРЬ СРБЪСКИ, ПШИНЬСКИ, СВ. ІОВАН СРПЪСКИ
РИЉСКИИИ, СВ. ІАКИМЪ СРБЪСКИ, ФСАГОВСКИ, СВЕТИ
ІОВАН СРБЪСКИ ЕЛБАСАНСКИ, ВЪ ЦАРЪХЪ ВЛАДИМИРЬ,
СВ. ЁВДОКИА, СВЕТА ПЕТКА СРБЪСКА ТРЬНОВСКА”**

и још неки многи српски свеци, али се већ више немогу да разабире и прочитају кои су. Овде је само чудновата ствар за св. Давида српског солунског, а као цара Будимира. У неколико споменика ми смо нашли св. Давида, али не солунског. Он се свуда зове и именује са цар српски Давид. У неким се само тако каже, а у другима, доцнијим, као што ће се видети, каже се кнез Влкан, син Немањин.

Да ли ће ово овако одиста бити или не, доцније ћемо унеколико и издалека видети? За сада остаје само свети Давид солунски, српски, овде и по свима нашим старим црквама уписан, као цар Будимир. Управо су два св. Давида, и то: један је у доцнијим споменицима, као син Немањин, Вукан, међу лозом Немањином, а други је уписан у свима старим нашим црквама као цар Будимир, који је живео око Солуна, и што је врло значајно, ван лозе Неманића.

Према овоме држимо: да је то цар, или краљ наш Будимир, који је још у 7. веку примао хришћанство; те тиме угодни богу и постао светац. Цела је препрата била прекрасно живописана, али је сада већи део и скоро све утамањено, које временом, док беше Грачаница пуста, а које и нарочито рукама и злбом турском. Још се види надгробни натпис над бившом гробницом митрополита грачаничког Дионисија, који је у једном — десном западном — углу препратиним погребен. У старо доба владике, митрополити, па и патриарси српски сахрањиваше су у препратама и то они, којих телеса неучинише никаква чуди и непосветише се.

Напротив света телеса сарањивани су у ћивотима и одвојеним надгробним споменицима и ракама, у главној цркви, где су све дотле стојала, док се није потпуно уверило о њиховој светињи. Тада су тек метата у предверну цркву или предолтарну. Поменути митрополит лежи, са прекрштеним рукама на прсима, круном на глави без крста и у свештеничком црвеном оделу. Више његова трупа стои у простом калуђерском оделу;

прѢѠС ДЦЕНИ ПАТРИАРХЪ КРЬ МАКАРИК”

са многим свештенством у црвеним одежама, међу којима су владике, калуђери и остали свештенослужитељи цркве. Више свију њих, а над трупом покојниковим, белим писменима у плавом пољу пише:

**" МИТРОПОЛИТЬ ГРАДУАНИЦКІИ КҮРЬ ДИОНИСИК ВЪ ЛЕТО
† З Д. О Д. Н Д. Є Д. СЕЕК ДБРА ВЪУНА КМЪ ПАМЕТЬ."**

Над вратима храма у препрати уписана је огромна и прекрасна св. Богородица, оберучке благосиљајућа и држећи на прсима малог Ис. Хр. Она на престолу седи, а код ње је овај натпис:

**ВЪ ЦРЬКВИ СТОКЦЕ СЛАВИ ТВОЕА, НА НЕБЕСИ СТОЯТИ
МНИМЪ БОГОРОДИЦЕ ДВЕРЬ НЕБЕСНАА, Ш ВЕРИ НАМЪ
ДВЕРИ МИЛОСТИ ТВОЈА ВЪ ЛЪТО † З Д. О Д. М Д.**

На јужном зиду, између стубова, ножем је ово изрезано:

**"Преставы се прешвещены архієпископъ кҮрѣ
Максимъ и прѣдръжатель сръбскаго наѹелства кле
..... вѣ лѣто † З Д. Р Д. П Д. Ѧ Д. ....
патрїаршикѣ, тѣ емѣ веуна паметь. Лишимо се добраго
шца нашего и оуѹителѣа, шстави насѣ сире јакоже, штѣць
своеа ѹеда вѣ последнаа времена. Богѣ молитвами да
оукрѣпи нѣговими и подѣписахѣ своими рѣками азѣ
архієпискѣпъ Арсеникѣ поледни приставниѣ светѣи
велицѣи црѣкви пѣв ..... придрѣжахѣ прѣастоль тако
да се зна"**

До овога тако је исто ножем уписано ово:

**"Вѣ лѣто 1759. азѣ Христо призренаць ѣакѣ прихѣдихѣ
ѣ Градуаницѣ съ⁷ архієпископомѣ Васиљемѣ"**

Овога је ѣака овај архиепискуп у Приштини оженио и запопио, давши му 4. села парохије. Од овог су садањи грачанички попови. Чим се уђе с поља кроз западна врата у препрату, на стубу у два реда турско је нешто написано а између тога је такође ножем урезано српски ово:

**"Ш тѣрско проклѣто слово, да ти є анаѣема ти си нашоѣ
светѣѣ црѣквоѣ опѣроѣїо много"**

Главна црква, са огромним кубетом на пречагама крста, држи се на 4. огромна и јака стуба зидана, које подржавају са све четири стране узидни сводови и полустубови. У врху кубета уписан је огроман господ Исус Христом алфреско озбиљан, оберучке благосиљајући. Даље испод њега иду разни, анђели, аранђели и т.д. Испод ових опет разни светитељи из старог и новог завета. Међу 8. уских за 2 1/2 стопе, а дугачких за 8. стопа, прозора, стои уписано 8. разних светитеља с надписима покрај глава У прозорима је било стакло, црвено-рујно, бело и плаво, а данас га свуда нема, но је онако изразбијано и отворено. На стубовима огромним изображени су у 4. врсте једна над другом наши светитељи, ван јужне стране сјеверног стуба, кроз који је се негда пењало у цркву евангелиста Луке, а тако исто и сјеверне стране јужног стуба, кроз који је се улазило у црквицу св. Марка евангелиста. Обе су оне на горњем боју, а сада сасвим зазидане и замазане.

Са других страна стубова, слазило је се испод ових у две дољне, подпомостне — патосне — тако рећи у подруму црквице, које су под овом главном и то: св. Јована и Матије еванђелиста. У овима је, подпомостним, заседавао сабор од 24. митрополита српска, патриарха и 178. владике, где су им и места по епископијама записана. Улаз у ове цркве, као и горње, сада је затворен, због насиља турског. Тако је дакле било 3. олтарне а ове четири, свега 7. цркви у овом једном здању. Више западних врата био је неки велики надпис, од кога је остало још само ово:

**”ВЪ ЦРЪКВИ СТОКЦЕ СЛАВИ ТВОЈА НА НЕБЕСИ СТАКТИ МНИМЪ
БОГОРОДИЦЕ ДВЕРЬ НЕБЕСНАА И ШКРЪЗИ НАМЪ ДВЕРИ МИЛОСТИ
ТВОЈА ВЪ ЛЪТО † 5 2. 10 2. 1 2.**

У средини свију прозора стои по један 8. угolni, прекрасно изрезани камени стуб, који лежи дном и удара врхом у прекрасне израђене разне шаре и украсе такође у камену. Међу овима познају се разни наши праствари грбови, остатци наших митолошких чуда и утвора. Скоро овакво исто камење, али само просто округло и глатко, стоји и на неколико места у сводовима главне цркве. Оно је оперважено црвено-рујном, плавом и белом бојом околo, а било је у среди још неких украса коих данас нема. Може се по остатцима украса на њима закључити колико се може то видети чак са првог — јер је црква висине од три — боја, да су некада на њима били разни грбови српски. На једноме се виде остатци као белих, двоглавих орлова, на другом огнила и т.д; али је ово све само закључавање, и предпостављање, као што смо горе рекли. Тако ниже три бела круга или колута, за која се мисли да су такође, као горе поменуто камење, три округла камена, просто узидана у свод цркве, а по нашем мишлењу лако може бити, да су само обојена места, — стоје још 3. круга, такође, по општем мишлењу од камена. И они су такође обточени и оперважени са црвено-рујним, плавим и белим первазима и обтокама, а у среди на белом пољу плавим писменима пише, на првом ово:

”Стефанъ другом: Оурошь и трећем краль”

Даље иде, на истом своду главне цркве и то у самој средини његовој, огроман и озбиљно уписан фреско Исх. Христос благосиљајући. С леве његове стране, лебди у васдуху прозрачан, прекрасно израђен анђеос спуштајући оберучке сниску округласту круну Неманићску, са наушњацима, на главу крунисане високом цариградском круном, без наушњака, младе, беле, пуначке и округлог лица, царице Симониде. Она није тако високог, него је још нижа и од обичног нашег средњег, раста, дежмекаста, а обучена је у загасито плаву царску српску дреју, која је од гуше па до прстију у ногу разрезана, заковчана и са скупоценим прекрасним царским обтокама обточена. Појас јој је српски дугачак, пресавијен прево леве руке, од које виси у два краја своја скоро чак до колена.

Симонида је, као и остали светитељи, украшена оним светитељским ободом. Као што смо казали лице јој је бело, округло, пуначко, нос по кратак дебео, очи ивбуљене крупне и црне, коса црна, брада мала са подваљком, а у ушима малим стоју јој некакве огромне округле, једноставне минђуше. Ми смо је на 8. места видели живописању и свуда са једним и истим цртама лица, у једном и истом расту, круви цариградској, у оделу једног покроја само разних боја и т.д. Њене очи као и свије отуда светаца, имали су доброту Турци вртити, грдити, сакатити и т.д. С леве стране њеног светитељског обода пише у 4. врстице, ово:

1. Симони 2. да кра 3. лица Па 4. леологина,

а са десне у 3. врстице

1. Дџи ц дрга 2. Андроника 3. Палешлога

Са десне или јужне, стране, ниже анђела и Христа благосиљајућег, стои високог, сувоњавог и крупних костију, раста Милутин у загасито плавој царској дреи, такође од врха па до дна разрезаној. У десној руци држи план ове цркве, а у левој крст осмокраки. Преко леве руке виси му српско-царски појас од два краја. На глави му је повисока округла, црвено-рујна круна са наушњацима, а анђео му спушта исту такву такође са наушњацима, но мало вишу, и све је ово одма под благословом благосиљајућег Сп: Ис; Хр: У њега је дуга, већ проседа, коса готово пала по раменима бркови су му плави, проседи, дуги, готово падајући на оне напрсне пруге у хаљине које личе на токе на старим доламама; брада му је тако исто дугачка, плава, проседа и у два крака, као перчина, савијена. Нос му је прав, дугачак, обрве танке дугачке, а очи под овима дубоко улазе у главу. Тип му је прави српски, дугачко танко лице са високим челом и т.д. брада му је дугачка ретка, а под вилицама густа и т.д. једном речју он је висок, кошћуњав човек. Око главе му је такође онај светитељски обод, поврај кога, с леве стране белим писменима у плавом пољу, пише:

**† 1. Стефанъ оуро 2. шь х дроу в дгоу вѣ
3. рѣнь ми длтию 4. божию краль**

а с десне стране у пет врстица опет ово:

**1. самодръжыць 2. всѣхъ сръпъс 3. кихъ земль
4. и поморьскихъ 5. и хтиторь**

У свима вашим прастарим црквама, у главној цркви, са западне стране, стои живописана сва лоза Неманића; па тако је исто и овде. Обично су ове лозе са источне стране западног зида, кои предваја предолтарну цркву од мушке, па је тако исто и овде. На врху, у плавом пољу, стои прекрасно живописана света богородица, благосиљајући оберучке испод себе уписану целу породицу наших славних Неманића. Дивно је и прекрасно израђена мајка божија. Незна човек чему пре да се диви и чуди; да ли прекрасној изради њежно-свето-благо и радостно осмешкујуће се мајке божије на ову избрану и свету породицу; да ли дивоти, красоти, реду, поредку и прекрасном израду саме породице? Али на велику нашу, и општу српску и укупну сад: славенску, несрећу и жалост, као што је свуда и у свима нашим старинама, нарочито ова и овака места дивља рука азиских пуштахија, кварила и рушила, тако је исто и овде: те се несачуваше ни сва, лица, ни натписи око светих глава њихових.

Оволико се само види и познаје и то: идући од св. Богородице на ниже, лебде у васдуху два анђела скоро сасвим прозрочна, од којих леви спушта повисоку округлу, са наушњацима царску круну, а десни држи лозу винову, у коју је уплетена цела породица Неманића. Лоза ова иде са обе стране живописаних лица, оплећући их свако за се и са свију страна. Од још познавајућих се којекако, стои под самом св. Богородицом у црвенорујном царском оделу, са таком истом повисоком округлом са наушњацима круном, са 8 краким крстом у десној руци, а преко леве претурио двоструки плави појас, **Урошь Г Д**, с његове стране десне стои у таквом истом оделу и са таквом истом скоро, но мало нижом, круном: „**госпогѣа краль** даље је утамањено. Ово је највишији и горњи ред, а најближији св. Богородици. Испод њега први ред састајао је се на 5 лица и то идући са леве на десну страну, код младића у царској, но зеленој долами и круни ниској са наушњацима на глави пише:

УРОШИУЪ СИНЪ СТЕПАНОВЪ СТЕФАНА СЫНЪ ВЪЛКОВИКЪ СТЕФАНА

даље:

”Краль Стефанъ братель кральскъ”

а остали су утамањени скоро сасвим. Лица им се и одела још добро виде, само надписа, као да их је неко нарочито брисао, нема. У 3. реду још је више нагрђено и избрисано, само се ови моглоше препознати:

„свети Сава архиепискоупъ сынъ Стефана правовѣнчаного краль”

иза њега

„Стефанъ правовѣнчанъ краль”

па нека краљица, а иза ње

Радославъ сынъ Стефана правовѣнчаного краль”

Дољни а последњи ред скоро је сасвим избрисан и у натпису и онаво само се познаје Немања са својом госпођом, испод којих излазе обе лозе увијајући се и уплећући понаособ око сваког лица, којих, има свега 22. Даље иде св. Сава и још два лица на утамањеним надписима.

Скоро ни у једној цркви невидесмо овакве чисте а праве типове српске. Лица су сва, осим женскиња, — краљица у годинама — бело-црвенкасте косе, а која имају браде и бркове и ових овакових. Чела су им у свију висока, очи угнуте и увучене под обрве, које стоју као стрехе над овима, носева правих дугачких, лица дугачких, очију плавих и грахорастих, тела високих, сувоњавих и коштуњавих и т.д.

Ми ћемо имати прилика на више еста да говоримо о лози Неманића, па је сад овде остављамо. Као мимогред напомињемо: да су већ остарели краљеви и цареви имали уместо црвено-рујног, плава одела, а ови исти док су били владајући и млађији имали су црвено-рујна; да нема и овде, као и у свима црквама грађеним и живописаним за време Неманића, међу њима, не само светаца српских који бјаху од невладалачког порекла, а пре и у време Неманића посвећених, него ни од српске владалачке лозе, као што је св: краљ Владимир св: краљ Будимир, или Давид и т.д. што је врло значајно за проналазак лозе Неманића. Напротив Срби после Неманића уписују све свеце и од владалачке, и невладалачке лозе, у једно и једног крај другог, само кои су српски, и ако у Србљак трпају Србе свеце, али само кои су или владоци, или били од лозе владалачке. Овим је учињено то: што се за многе наше свеце сада незна кои нису били од владалачке лозе; јер неуђоше у познати Србљак.

Лица из побочне врсте - линије - истина као и све женске краљице краљевне, имала су круне; али много ниже од обичних круна лица у правој врсти —линији. -Међу овима у правој линији, кои су наследници били, и онима, кои млађи, разлике су такође у крунама: што ови последњи и ако су имали круне, као и они из побочне врсте без наушњака опет су се од ових разликовала тиме, што су им круне биле нешто више и веће, а напротив опет мање од оних кои су престолонаследници у којих круна висили су наушњаци, чиста своина српских владоца. Осим овог сви у побочној врсти били су млађији у зеленим, а старији у место плавим црно-зеленим доламама. — Олтар је, као и у свију наших старих цркви, састављен из три олтара иле округлине, чиме је се престављала св. Троица.

Осим овог и овде су три цркве, као и у свима осталим нашим црквама, главни олтар или црква је посвећена успењу св. Богородице; сјеверна, или лева св. Јовану Предтечи, а јужни или десни св. Благовештења Богородице. Над сваком овом црквицом стои по оно једно кубе 8 уголно са 8 прозора високих виших од хвата, а узких, и по среди одвојени прекрасно израђеним каменим стубовима, који се опиру и дохватјају разне прекрасне од камена и у овоме изрезане и урађене шаре и украсе, које је било у стању само тадања српска рука израдити и направити. У самом кубету, ове сјеверне црквице, стои прекрасно израђен, оберучке благосиљајући, Ис. Хр.

У њега лице није овде тако озбиљно и намргођено, као у онога у главном кубету. Ниже њега стоје кола анђела са поједним и више рали крила и међу 8 прозора стои 8 светитеља туђих и у туђим дреама. Особито је важна ствар за наше вештаке ова: што су у свима нашим старим црквама и храмовима туђи и из других народности свеци и у одеду и у типу верни одпечатци тих народа из којих су и у којима су рођени живили и умрли. Само понеке знатније владике као: св. Никола, св. Атанасије, папа Климент, св. Јован Златоусти и т.д. кои су већ као прерођени Срби, имају одежде као и наши светитељи али не и типове, раставе и т.д. Ко се иоле мало разуме у нашем старом живопису, одма може без икква надписа, познати свеце из нашег народа и свеце из туђих народа.

Шта више и руски се свеци у нашим старим црквама, као и бугарски одма и на први поглед разликују. Руски и ако се обично, као и наши, престављају плавим само не отворено плавим но загасито и средина међу црним и загасито плавим — ипак су они сви мањег раста, крутуласти, округласти унеколико и т.д.

Бугарски напротив осим ове једнакости са руским разлика им је што су још сасвим први мало мањи растом, округлијег лица шишкови и т.д. но увек виши и крупнији од грчких и осталих народа. Еврејски се престављају у провом облику еврејском, а сирски, египатски и т.д. у своима и скоро савршено црни и т.д. Ниже кубета, у овој црквици, стоје прекрасне три царева постеле са лежећима на овима неким члановима краљевске српске породице у крунама. Око њих је силно свештенство које их пречешћује. Међу овима је један врло млад са округластом пониском крупом без наушњака и старац један са тророгљастом, повисоком круном. Дреје су на њима царске, црвено-рујне старе српске доламе, са оним токама на прсима.

Треће болно и лежеће лице такође је живописано у царском оделу; али је оно средовечна нека, женска. Она, као и она два има такође круну и дугачку женску царску хаљину, разрезану од грла па до прстију. У ње токе, или оне напрсне данашње обтоке на доламама — атилама — иду чак до дна дреје. Ниже њих гони један војник некакву троицу са везаним очима. Они су такође у српском оделу, а гони их из оног града у коме су ови болни светитељи. Овако их зовемо, јер и ови имају око глава оне светитељске ободне. Ниже њих су разни светитељи у одежама, српских боја, и на западном дувару уписана је лађа, којом Ис. Хр. управља, а светитељи у њој и у оделу и у типу прави су палестинци.

На јужном дувару види се град некакав са 5 кула; у њему седи нека царица у престолу српском и у српском оделу, а св. Сава српски — тако пише — сунавратке јури нека три ђавола, кои се главачке стрпоштавају у бездан. Даље иду други многи свеци, међу којима је само неколико српских. Међу овима је опет свети Давид Солунски српских, а као цар Будимир. И ова слика у којој св. Сава гони ђаволе, као и она прва престављајућа, причешћујуће се болеснике, говори нам о неким нашим историским догађајима, које нам повесница и наша паметарница није прибележила.

Били су цели натписи о овим догађајима, али су тако утамањени, да се ништа није могло, по траговима њиховим, прочитати. Главни је узрок ове искварености тај: што је скинут оловни кров, а

овим од ћерамиде неможе никако да се оне полукружине, кружине, луковице и остале украсне извиотине и увиотине, покрију, а да непрестано непрокисавају. Ово прокисавање већ је дотле дошло: да је пробило цео свод црквени заишло и у кубета, дуваре, од којих целим плочама одпада кумсал — малтер — са прекрасним прастарим нашим живописом. Ако се још ове године Грачаница непокрије оловом, ни смо обезбеђени да се неће почети рушити. Овако стои ова наша дивна и прекрасна светиња, овај драги камен у круни наших старина, наше силе и некадашње среће и величине, знатности, славе моћи и изображења. Ово вада неће допустити наш васколики српски народ, нарочито, из кнежевине а и сви Словени?

Више горњег места, у главном или великом олтару, седи на престолу благосиљајући мајка божија, држећи на своим пречистим грудима Христа Спаситеља. Мало ниже од прозора овај исти мали Спаситељ- преставља тајну вечеру са своим апостолима, мозаиком уписани. Остала сва црква напуњена је разним свецима, у којих су око глава надписи. Нас вуциаше нешто у јужну или десну црквицу, благовештења св. Богородице, и недаваше нам дуго бавити се око главног олтара. У овој црквици, као и у овој сјеверној, или левој, познају се многи гробови, а овима је цела црква, као и све старе наше задужбине, препуна. У кубету ове цркве бјаху многи свецци са св. Јованом богословом; тако исто међу 8 његових прозора бјаше 8 светаца разних, а ниже ових у четири врсте једне испод друге беху начичкани и уписани све краснији од краснијих и дивнији, од дивнијих, свецци. Више горњег места, у округлини олтара, уписана је и овде прекрасна мајка божија, а спрам, и ниже, ње су многи дивни светитељи и угодници.

У очи пада и овде престављена црква христова у изгледини лађе, а иза ове опет болник на постељи у српском оделу, и круни; око њега су владике неке српске и то у неким белим шиљатим капама, и један у зеленој исте изгледине као и у оне троице. Ниже умирућег, у царско-српском оделу, стои гробница његова. Око ове су многе владике, митрополити, сам патријарх у црном оделу, многи свештеници са запаљеним свећама и ђакони са кадионицама гологлави и т.д. Више њих, у полукружној дуварној засечености пише:

„Вьсеѡсвѣщени Архиепискоупь Липлянский Теодорь сръбскїи

Даље се виде трагови од још многих српских светаца духовна и светска чина, а нарочито падају у очи двојица, са бившим полукружним натписима, кои су сасвим утамањени које од воска и свећа овуца лепљених и прилепљиваних, а које од времена, нарочитог обијања и нечувања. Ова су оба лица у српском царском црвено-рујном оделу. На западном дувару ове црквице, у самом олтару њеном, стои уписана цела повеља краља Милутина, дата овоме манастиру. Она је истина напечатана у прекрасном делу г. Миклошића, а снимио ју је г. Верковић, некада бивши српски а сада бугарски бугарско-руски и чији хоћеш о српском новцу само не српски, тако звани старинар. При нашем поласку на пут, ми смо је добро прочитали, овде снимили, и како се у многоме и знатно разликује овај наш снимак, стављамо најбрижљивији препис ове хрисовуље, држећи: да ће се он са највећом радошћу примити. Писана је загасито плавим мастилом на белом пољу, крупним 1/2 уставним писменима.

**† царь царствоующимь и господь господьствоующимь свѣтъ
живымь непристѣпни небеси владан и землею царьствоуга и
пренисподьними господьствоуен животомь и смьртню
вбладаки и вьшедьшоу кмоу на гороу Оаворскѡю тако оуказати
хоте оученикомь своимь свѣатлость божьственикь слави своикь**

потъцимь сиа въсѣмь срьдцемь и оумомь на высотѣ
божьствѣнаго въсхождениа некли оузримь славоу бога нашего
въсхотѣвъшемоу кмоу за прѣмногю кю милосрьднѣ
помиловати рода члвчѣа и оживити оумрьщвленихъ грѣхъми,
и шбрѣтактъ себѣ изъицоуцимь кю тѣмьже и газь пауе
въсѣхъ тѣи... ѣи... ...Стѣфанъ краль Оурошь втори правноукъ
светаго Господина Симеуна Неманѣ прѣваго господоу моѣмоу
христоу и прѣуистѣи кю матери, ксть застоупница родѣ
ристаньскомоу да к и вапию: въздвигни ме изъ глоубини
грѣховник и просвѣти ми оуи срьдеуныи, преуистага
владиуице богородице боуди ми помощьница и покровь въ
страшное и въ торое пришѣдствик, и по божию изволѣнию
господа бога и спаса нашего исоуса христа кралеуствоующеу ми
кralю Стѣфану вътороу Оурошу правьноукоу светаго
Симеуна прѣваго и светаго господина штьуеустволюбца и
просветителя срьбскаго .... видѣвъ разоушеник и паденик
храма светие богородице градъуаньскик кпискоупник
липланьскик, създахъ ѿтъ шснованиа и пописахъ и оукрасихъ
въноутрь и изъвана Сии оуко въсѣмь разоумѣти писахъ
кралеуство ми тако хрисовоуле сътворени прародители и
родители светои богородици Градъуаньскои, кпискоупник
липланьскои, въ нихъже села и засела и паше лѣтица и
зимица.... шбрѣтъ кралеуство ми кдно патъдено а друго
погоублено въ истини дани прародители и родители и азъ
грѣшнын Стѣфанъ краль Оурошь втори и съ Богомь
самодръжець въсѣхъ срьпскихъ земель и поморьскихъ въписахъ
хрисовоуль сии... села и имень: Градъуаница и Гоушица и
Белце съ заселитам и хъ и мегтам и хъ и Стоуденець Іанга
право по полю оу Брѣстикъ къ Врьстовѣ црьквѣ ирѣсь полѣ
право оу Скоуланово водѣниуице право оу рѣакоу
Градъуаньскоу и Ковь право оу Матаславилик водѣниуице и
преко оу кроушкоу оу вѣлѣгъ и одъ кроушкоу прѣко оу
Кроушеваць, и од Кроушевца како настактъ право оу

Боутоваць и по дѣлоу на ораноу полганоу на Коуманоуглавоу, на Неделю по дѣлоу право на Броусь, и одь Броуса по дѣлоу право на Остриврхъ и вдь Острогврха на Велеткень мегю Соушицоу и мегю Гоуцерицю и по дѣлоу право на Бродь како дѣла настають и шть Брода поутемь велимь по полю право на поуть кои гредє изь града Прицине поутемь на прьви бѣлѣгъ право на Жоупан Стоуденыць.... а се людик нухъ к привель кпискоупь Игнатикъ вдьпрѣвь вдь властитель оу Сливово и Трнъикъ, братѣнци Филипъ съ сынови, Стефанъ сынови Богданъ сынови, Радъ сынови и два братѣнца кога прида кралевство ми Милосава и Десимира и Добрава съ сыномь и съ оульми, и оу Соушици два братѣнца Радѣга и Драгослава... а се цю соу Градъуаньгани вдьирѣни вдь Шливера Любанъ сынови, Гьюргъ сынови, Ранукъ и Ранко сынови и собратомь... и да кралевство ми цркви кпискоупии Липлааньской рыбнике вьсе вдь извора Родимльскаго дори како оутнує оу Ситницоу, вси рыболови празникоу и семоу цю к доста и цю се находе водѣнице по томь изводоу на Паоуни вдь горнѣга рыбника до Ситнице и вдь вьсаке водѣнице дак цркви кпискоупии Липлааньской, а вдь поправке црковь да стави всакои водѣници гвоздикъ и камнь кдинь и црковь кога ксть на Паоуни подьлежить вь швласть кпискоупие липлааньске съ попомь Добромиромь и съ дѣтию и цю к оу те цркве два ульвека Храма и Радославъ шва съ дѣтию и сѣнокошь цю к ко силе кралевство ми ниже Сокольники и съ землею вдь тога сѣнокоса право доломь горѣ съ тѣмизи нивами на архиепискоупово ново станце, и вдь тоу горѣ оу полѣ, и водѣница кога ксть ниже рыбника долнега да к цркви паоунской и кпискоупь да ставить калоугера или попа когга моу хоткеникъ и нива кога ксть ста.... .... по и странѣ и цр ъ да к цркви паоунской. И видѣ кралевство ми кре вѣше Баньска оу полакъ оуписана вдь штьуина ми госьподьнѣиши хрисовоулѣ и ню взехъ изь штьуина ми хрисовоула и създахъ црковь

свѣтаго Стефана прѣвмоуѣеника шдѣ основаниа и пописахъ и оукрасихъ а зато дахъ еѣ въ замѣноу црѣковъ що кѣ тоу близью светикѣ Богородице съ вѣсѣми мегтами правими Соуходоломъ, Скоулановимъ, Лапьяномъ и Батоусимъ и шдѣ тоу — обрѣи на црѣковъ светикѣ ..... на село Лаповлѣ полемъ право поутемъ по дѣлоу мегю Моатиуанъ и мегю Кроушеваць право по дѣлоу и на Боутоваць. И такожде оу ѣинихъ замѣноу шдѣ моихъ штаць кралевъ кои възлюбише Господа црѣкве Градьяуаньце липляаньскои епискоупни градьяуаньскои црѣкви храмоу еѣ съ господиномъ и братомъ Стефаномъ и съ братомъ по плоти съ архиепискоупомъ Савомъ Богомъ възлюблѣнаго и преосвѣщенаго просветителѣмъ и оучителѣмъ сръбьскимъ и изволеникъмъ Божиимъ великоу лавроу игоумению свѣтаго и великаго прѣвмоуѣеника Стефана тикѣ села — .... имена попь Тоумани и Шапранъ, Хранисавъ съ дѣтию, Милосавъ съ Болемиромъ и съ Ниноушомъ, Радомирь братаньць съ дѣтию, Болинъ, Светославъ сынъ съ братомъ, Богданъ Радомисликъ и съ братомъ и съ дѣтию, Гонникъ сынови, Братославъ, Гюргъ съ братомъ, Привиславъ съ братомъ, ... Окоупариуникъ, Доуинъ съ братиами, Прѣве съ братомъ, Прѣдивокъ съ сыномъ, Добрило съ братомъ, Ниѣгошь съ братомъ, Радовикъ съ братомъ, Тоудоровикъ Дмитрь съ братиами, Битомиль и съ братиами, Държанъ съ братомъ, Берашъ съ дѣтию, Драгоуень съ дѣтию, Дрѣгьяуанъ, Миханло Уеславъ, Уеть, Станимир, Страхинъ съ дѣтию, Добрихъня и Бане. Оу Соухогрло кои бѣхоу такожде ѣписани въ шѣине ми хрисовоулѣ и взехъ и дахъ светомъ Николѣ епискоупни дѣбрьскои и за ию дахъ замѣноу светои Богородици Градьяуаньскои 8 Полозѣ Вдриньскои црѣковъ свѣтаго Дмитрия съ людьми и съ планинамъ и мегтами, правими коѣ се имало тоу шдѣ исхони и Барково мѣсто що се находи оу Подѣбрезѣхъ и дворъ съ людьми и оулащѣ все що се находи надъ Барково и за влахе Драгобратике коѣ дахъ светомоу Стефаноу дахъ за нѣѣ замѣноу епискоупни

липланской, Комане влахе, а се власи имена: Нѣгославъ съ братомъ, Драговаць съ дѣцами, Дражанъ съ братомъ, Драгославъ съ дѣцами, Коукиуъ съ дѣцами, Гоишина жена съ дѣцами, Драгославъ съ дѣцами, Станиславъ съ братишмъ, Бериславъ зета Гюргъ съ братомъ, Доуброваць съ братомъ, и съ сестромъ, Храпе Грьбешикъ, Витодъ, Добрниа братоуедеъ, Добре съ братомъ, Тоупе сынови, Дроужокъ съ братомъ, Любе, Братославъ съ дѣцами и Болини сынови, Радомирь и Мръша. а се людѣ коухъ вдпре вдъ Стрза, влахе: Воухна сынова и брат моу Станиславъ и Соушиуане трык братѣньци Радовики Станъ сынови, Болеславъ, Доброславъ сынови, оу Маровѣ село Жеграы съ мегтами оу Топольници село Коретино и мегта моу и Мраморъ право прѣѣзь Локвоу на Роуднику и вдъ Гроутанѣквицѣ на Даккъ до села прѣѣзь рѣкоу од... потокъ, Родимлю водѣница съ намѣстникъ и съ швоцикъ. На Ситници Синтаке, Тишина, више града Липлана, вдъ моста до Широког Брода и дахъ кѣ оуашарта именовъ Радивога съ оуми и съ дѣтю да соутъ цркви до вѣкъ аминь, и по Липланоу и по Топольници а по Моравѣ вса села съ мегтами ихъ како кѣ било вдъ исхона. И по Враню и по Словицоу и по.... и по Злетовоу и Морозвиздоу и по.... и каже вдъ швласти грѣьскѣ господьстоуки краль ксмъ и кралевѣ земли Злетовѣ, Самоковѣ и Шоуменѣ штьуьствина и дѣдини ми при Иврѣ, Марицѣ зовоми, възехъ то и дахъ швладати кпискоупии или липланской, или призрѣньской и по Липланоу и по Моравѣ и по Топольници попове и поповьсци сынове и съ братиами и намѣстниа ихъ и лебами ихъ, тѣмъ да швладакѣть вьсѣмъ кпискоупь липлански светои богородици Градъуаньской. Кои вь призрѣньской кпискоупии законъ стари срьблѣмъ и здѣ Мерьпсъ оре ѿ. мьти, а ськвалникъ з. и зимницомъ, вѣдьбоу плоуга г .д мьти да ороу и тако да га посѣю, пожню и одвезоу по връхоу и оу роупоу оусиплю. И пакъ издаде и ливадоу надъ Жрѣвицомъ Оудѣлске да косе вѣдьбоу накосицомъ спласти и

здѣти. Меропухъ силе сладъ трица оу годици и да га хмели и
ако боуде веке трѣбе цркви слада да га шхмели и да носи
Меропухъ по поносъ до кралева стана, ко коне има рождествоу
христовоу всаки Меропухъ да довози по возоу дръвь и да носи
лоуѣа рождествоу христовоу и праздъникоу свете богородице и
да лове г .ѡ дна заѣце заманицомъ. Развѣ поповъ послоухъ
цркви д .ѡ динари, а роука з .ѡ динари и гдѣгоде се при
цркви на кралевски соудъ ульвекъ води, да к глоба црквиа и
послоухъ и роука, а ако ульвекъ оукраде вдъ дроугога да плати
г .ѡ перпера цркви глоби на г .ѡ перпере, мѣхоскоубина з.
динарь, а

ульвекъ кои краде црковь и враждоу оуѣини цо реуе
господинъ краль. Или кто има оулнианикъ да даде оулниа
праздъникоу светикъ Богородице, ко ли неѣа, а има, да оузме
попъ самъ. И на всѣхъ тръзѣхъ, кои соутъ въ земли
кралевства ми цо се продак црковно, или се има коуповати
цо цркви да се неоузима царина на нь; да реуеть попъ на
свою доушоу како ксть соуше црковно. И видѣ кралевство
ми насилникъ на людехъ пресветиа Богородице вдъ школнихъ и
междоусобнихъ ульвекъ и створихъ милость цркви светикъ
богородице и людемъ кк при кпискоупѣ Игнатии кто к прѣль,
вдпрѣль и извель и привель люди. По семь сегда да иѣсть
преуи соудъ за люде и изводе развѣ мене господина краля и
давамъ и пращамъ сии вса храмоу светие Богородице. И
приложи кралевство ми тръгъ панагирь кже ксть праздъникъ
благовещеникъ светикъ богородице. Кто или сикъ пристоупи, или
повтори, или разори, да к проклетъ ш Господа Бога
вседръжителѣа и вдъ пресветикъ Богородице и да боудеть
повиенъ вдъ сили уьснаго и животворещего креста господина и
вдъ т̄ . ӣ . і̄ . светыхъ штьць никей .... и вдъ в̄ . і̄ .
апостоль и вдъ всѣхъ светихъ Христоу Господоу оугодившихъ,
аминь. И предателю Юдѣ да ксть приуьтънь и вдъ мене

грѣшнаго Стефана Оуроша краља да кѣтъ проклетъ въ вѣки боудоуци, аминь. Създахъ си храмъ въ лѣто миробитиѣ
† 8. 1. 1. гзъ Стефан Оурош втори Милоутињь краљь и съ Богомъ самодръжьць въсѣхъ сръбскихъ поморскихъ и подѣнавскихъ земляхъ, ктиторъ и приложникъ светаго храма сего, а писа въ лѣто † 8. 1. 1.

Што се тиче старих књига, оне су скоро све развучене разним странцима, а нарочито нашом драгом и милем браћом Русима; те их је сада остало до 80. комада све самих црвених. Осим ових неразумно месно свештенство и калуђерство, кад је приметило, да оне нешто вреде, развукло их је свуда и по свима крајевима, нерачунајући оне које су грчке владике спалиле, које су од нечувања и незнања пропале, и т.д. Кад напоменусмо спаљивање књига, неће згорег бити навести и овај препис доцније прибалешке, са једне старе грачаничке књиге, писане на кожи коју нам кришом показа калуђер овог манастира. На њој од речи до речи писаше ово:

† лѣто 8. 1. 1. възпригаль прѣстољь сръпскихъ патриархъ и немѣ подложни и ѿ него завистици подаввши моу дань въ кижднѣ годищѣ, т. тисоуць динарь екзаркъ сръпско—охриски, патриархъ сръпско—болгарски Угро—влахиски и цѣлаго илирика господинъ киръ Викентиѣ, а прежде бивши митрополитъ Бѣльградски. Сѣи Викенти рождѣнь бысть въ племени Дробнани кѣжо кѣтъ въ ерцеговинѣ и прѣстави се отровленъ, въ царствоуощемъ градоу и великоу жалость остави сръпскомъ, болгарскомъ, Угровлахискомъ и арбинашкомъ, сирѣчь Хелвенескомъ народѣ; понеже по смрти кѣго люди ѿзловлени быше ѿт проклетихъ и лѣкавихъ грьковъ, насилна кога неможе ѹвекъ и нѣхова безакона дѣла оукора ради и пороугѣ на писмо ставити. Олѣ велика бѣда наста въ всеї сръпскої земли а наипачѣ, около Охрида, Битоља, Прилепа и Призрена ради столицъ сръпскихъ преминѣвшихъ светихъ и богохранимыхъ царей и проклетѣи Грци сагорѣша светѣи моци 8. 1. сръпскихъ светителеї и много книгъ”.

Ово преписасмо из књиге, која је сада у оца Агатангела, који нам се страшно вајкаше, жаљаше и тужише на управу манастирскую у светским рукама и т.д. Нарочито се тужаше на општинаре приштинске, епитрофа неког Димка и т.д. Обирака од прекрасне некадашње старине наше остало је још свега у новијим одломцима, као што напоменусмо, заједно 80. комада, које смо све претурили,

на неке оставили квите да их пошљу и т.д.; али друге вредности никакве немају до за језик. Све је оплачано и развучено на све стране божијег света, само ништа не оста у нашим глупим и невољним српским чемерним рукама. Нешто учињених прибележака из ових остатака од пабирака наших старина, нису од толике важности колико би се могло изискивати.

Грачаница је била отворена и пуста, па ко је хтео тај је и улазио и плачкао све, а нарочито оно што је волео и шта му је воља била. Кад се боље и тачније промотри не само она са своим зазидотинама, но и све старине наше врло је могуће: да ће се наћи огромна сокровишта из прошлог живота нашег. Ово ће тек онда бити, код све те старине падну у наше руке, и то не садање глупе но доцније паметније — ако буду — и изображеније. А да је то одиста тако, питамо: која је старина у кнежевини испитана и проучена како ваља и треба? На једној књизи "Празнични проповеди", на крају ово пише, готово, као и горње:

**Пришьдъ здъ њ сїю еце юнь съ њчителѣмъ своимъ или пауче
реци старцемъ кромонахомъ Герасимомъ игѡманомъ дѣвиукиа
шбители въ лѣто † а̇. ѡ̇. л̇. при патрархоу илирико—
срѣвскомоу крѣ ѡваникїю, а пришьдъ паки оу Соколицѡ въ лѣто
† а̇. ѡ̇. и̇. з̇. тогда възпригаль баше прѣстоль срѣвски
господинъ Викентїи патрархъ и митрополитъ прѣжде бивши
бѣлѡградски. Сен Викентїи рождень бысть въ племени
Дробнѡци ежо есть во Срѣговинѣ и прѣстави се въ
царствоующеъ градоу и великоу жалость остави срѣвскомъ
родоу, понеже по смрти его люди шзловлени быше ш
проклетихъ Грѣковъ насилѡ, кое неможе ѡвекъ нѡхова
безаканѡ дѣла ѡкора ради ни писмоу предати!**

Из друге књиге:

**„въ лѣто † а. ѡ. з. в. бысть поморъ великъ, тѡгда изоумрѣше
шт Неманьски родъ Д. тисаце и тогда поидоше спахѣ шт
Роумелик на Бельградъ и шт Анатола на Москова, а мы оубози
тожде лѣто висмо ѡ боазни”.**

На крају треће књиге:

**„въ лѣто † з̇. м̇. д̇. месеца септемвѡ сїю книгоу месецъ
Октомври коупихъ азъ смиренни митрополитъ новобрдѣски
Никаноръ и приложи егѡ црѣкви Грачаницѡ липланскоѡ
митрополиѡи.**

На 4.

„Въ лѣто † з̣. и̣. г̣. сїю книгоу глаголеми прологъ месеца
Августа купихъ смиренни митрополитъ новобрѣдски Никаноръ
и приложи егѡ цркви Грауаници липланской митрополиїи.

На 5:

„Въ лѣто † з̣. у̣. е̣. месеца маѣа к̣. с̣. днь сїю книгоу прологъ
месецъ септемврїи до месеца мартїа въ немъже приложихомъ
стихоси ѡт митарѣа и фарисеа до недѣли сиропустьныа.
Исписа се цѣною и ѡткупомъ всеѡсвещенаго митрополита
новобрѣдскаго кѡрь Василиа и приложихъ егѡ цркви
градъуаници липланскыѣ митрополиїи, и хто га хоцетъ ѡтети
ѡт сеѣа цркви да моу є соупръница преѡистата Богомати на
страшнѣмъ соудѡу.”

На 6.

„Въ лѣто † з̣. р̣. г̣. месеца фефрѡарга к̣. г̣. днь престависе
владика новобрѣдски Василик ; боуди емоу веѡна паметь.”

На 7.

„Въ лѣто † з̣. р̣. к̣. ѡбрѣтохъ сїѡ книгоу глаголеми минеи
неподпоунъ азъ грѣшныи и недостойныи Паисеи митрополитъ
градъуаничкы.”

На 8.

„Въ лѣто † з̣. р̣. к̣. прѣдстави се блаженни нашъ владика
кѡрь Анани месеца Априла днь а̣. ї̣.”

На 9.

„ВЪ ЛѢТО † а̂ . џ̂ . и̂ . з̂ . КОГДА ПОМРЬУЕ СЛОУНЦЕ ДА СЕ ЗНА а̂ . г̂ . ЮЛІА.”

На 10.

„ВЪ ЛѢТО † а̂ . џ̂ . з̂ . а̂ . ПАДЕ СНЕГЪ ВЕЛИКИ ВЪ ДНЬ СВЕТАГО ВЕЛИКОМОУЧЕНИКА ГЕОРГІА.”

На 11.

„МЕСЕЦА НОВЕМБРИА с̂ . і̂ . ДНЬ ПРИХОДЪ ВЪ ВИТИНОУ АЗЪ ИГОУМЕНЬ ПЕКСКИ ГЕОРГИКЪ И ДИГОХЪ п̂ . УАБРА ЖИТА И ОДНЕСОХЪ ОУ РАДЕВО ОУ МОНАСТИРСКОУ СѦНИЦОУ, ТОГДА АЗЪ И ЦАРСКО БРАХЪ ОУ КОСОВОУ И ТОГДА БЫСТЬ ВЕЛИКИ ПОМОРЬ ПО КОСОВОУ, ОУ ПРИЦИНОУ ПОМРЕ ВИШЕ НЕЖЕЛИ † а̂ . и̂ . ф̂ . КОЕ ТОУРАКА, А КОЕ ХРИСТИГАНА. ВО ТО ВРЕМЕ И ЦАРЬ МАХМОУДЪ НАСТА ЦАРОВАТИ И ТОПАЛЬ ОСМАНЪ ПАША БЫСТЬ ВЕЗИРЬ И ПОДАВИШЕ ІАНИУАРЕ И ДРОУГЕ ЗЛЕ ЛЮДЕ ЦЮ СЕ НАЛАЗЕ ОУ ЦАРИГРАДОУ И ПО ВАСѢМОУ ЦАРСТВОУ ВЕЩШЕ НЕЖЕЛИ † р̂ . и̂ . † п̂ .”

На 12.

„ВЪ ЛѢТО † з̂ . р̂ . и̂ . с̂ . ДА СЕ ЗНА ПРОДАДОХЪ СИМШНОУ ВРЬСѦЕВУ НИВОУ ЛАЗЪ ВЛАДИНЬ УТ ПОУТА ВОДЕНИУНА ДО ДОУБА НИОУЕВІА И НА СРЕДЬ ЛИВАДИЦОУ ЖИВКОУ НОВАУЕВІНОУ ЗА С̂ . л̂ . а̂ . ЕДНОУЖ НА ЖИВОТОУ, А ДРОУГОМОУ ДОДАХЪ НА САМРЬТЬ ПОПОУ ЗА ОПЕЛО. ТОУ БЫШЕ СВЕДОЦИ ПЕТРЬ ПЕТРОВІЬ, ТОМА ВРЬСѦЕВЪ, АНДРЕА ВРСѦСКЪ, НИКОЛА ЛАПОКЪВЪ, ДМИТРЬ КОУАРЕВЪ И ПЕТРЬ ВРЬСѦЕВЪ И СІК ЗАПИСАХЪ АЗЪ ГРЕШНЫ ПОПЪ СТЕФАНЪ БЫВИ ТОГДА ПОПЪ СЕЛОУ СМОЛОУШЕ И ВСИ КМЕТОВИ САБОРОМЪ МЕСЕЦА ГЕНОУАРА з̂ . і̂ . ДНЬ ТАКО ВЫАЕ ВЪ РАЗОУМЪ”.

Сад је ово сво село све сам потурица и Арнаутин. Знатно је овде ово: што има много овакових уговора тога села прибележених на крају књига црквених и што је писме "h" још тада писано.

На 13.

**„ВѢ ЛѢТО † З̣. Р̣. П̣. СЛОУЧИ СЕ МНѢ ГРѢШНОМОУ ПОПОУ
Маркоу здѣ прити въ село Смолочшоу ради прѣдржата
свещенаго правила въ храма св: и славнаго архиепискоупа и
уодотворьца Николае: тогда прѣастоль сръбски придръжецоу
прѣвсвещеному патриархоу кврїю кврїю пицелюбныи
цркъвеныи шмилователю ликоу священнѹескому тѣшителю и
оучителю и нѣказателю тако нешврѣти въ нинашна времена
таковому просветителю”.**

Идући од Грачанице за IV:, час право у Вељетјен планину налазе се развалине бившег огромног и прекрасног манастира, ако не лепшег, а оно као и Грачаница, тако званог "Царица" или "Васиљевица", Цркву је ову, сву од прекрасног и углађеног мрамора, била подигла царица Симонида, али је сада у самим урвинама. Њу је оборио помињати Јашар паша и тесани камен из ње а бив: огромних ћелија вукао на своје воденице. Ово су исто чинили од остатака и римокатолици Срби из Јањева подижући своју сада лепу нову цркву. Бивше манастирско воће на дворишту и ливади око манастира и сад стои што сведочи: да је овај, по причању некада бившији женски, манастир скоро запустио, и да је скоро порушен. Сав је био изидан од прекрасног и прекрасно углачано ружичасте и беле боје мрамора. Око ових урвина налазили су многе и разне црквене и светске скупоцене, ствари.

Сутра дан, такође нејављајући се никоме, кренусмо се у Јањево, стару епискупију нашу. Од Грачанице па до Јањева рачунају добра три часа, по високоравним хумићима и брдима. Кад се човек попне на огранке Вељетена и са овога погледа на дивну и прекрасну светињу прошлости српске, на успомену славе и моћи српске, дике и поноса, слободе и изображења српског Грачаницу: - милина га обузме гледајући у њена дивна и прекрасна кубета главна, иза којих се тек једва види на дозиданој препрати, оно мало и незнатно спрам 5. главних и великих. Ово прекрасно кубенце као да је још у времена нашег св. Милутина софиског, показивало оно доба, у коме се Србија гушаше у разним сектама и јересима, а сада налази погажена, потлачена и гушећи се и издишући у мухамеданству и под његовим преставницима. Подигнуто над храмом за одлучене од цркве, кајуће се неправославне и јеретике, у оно доба показиваше надмоћност праве и чисте вере над заблудама људским, а у ово показује униженост, нејач и слабост српску.

Негледајући на доба која нам указује, и негледајући на црно и чемерно, очајаничко стање наше, ипак је оно за нас — као што смо и сами - од неоцениме важности, од неописане милине и блага: оно је наша: "и ако си турска удворица, и опет си српска перјаница" што је народ за Марка казао. Ко хоће, да види оно што човека узвишава и подиже више кола и круга људског; ко хоће да осети сва блага, дивоте и лепоте, које нам се у рају обећавају; ко хоће да појми ону божанствену красоту, насладу, светињу и светост, која је за праведнике и све напојене вишијим појмовима: нека дође и види нашу дивну Грачаницу, са осталим старинама у царици и краљици Србији, а ми му их нити умемо, нити можемо, нити хоћемо описавати и описати. Што тумарамо по световима да видимо ваљда Вавилоне, Содоме и Гоморе туђе; боље би било да путујемо по нашим дивним и светим земљама, да их гледамо, да се у њима напајамо животом, знањем и светлошћу, које нам туђин тлачи, црни утамањује и сатире.

— Одиста после 3. часног путовања по дивној и најлепшој земљи на свету, заишав планину Вељетен, поче смо се са његових прекрасних и неописаних огранака спуштати скоро у провалију,

која између њега и његовог огранка Црног врха лежи. На дну те провалије хујаше планинска речица Јањевац, а на њој, са обе стране, лежаше Јањево некада православно и сво српско, а сада српско, али римокатоличко и српско мухамеданско. Са западне стране подиже се више њега горди Вељетен са раз. старог српског града Вељетена и 8. цркви, међу којима се највише види у своим урвинама св. Василије, тако звана Васиљевска. Од југа и сјеверо-истока такође се подиже исти Вељетен, који се са своим крилима опире на брда у срезу Лаблану, а од истока план: Сопот. Испод самог Вељетена виде се урвине и развалине некада, бивше огромне српске вароши, у којој су и фабрике биле, а нарочито свите, и фабрике рудне или металне. Ова планиница Сопот, са околностима својим, допире на једно 50 хвата до самог Јањева и обрастао је ситном шумицом.

На њојзи су три зазидана извора, који се зову Сопоти. Кад се над један дође чује се како унутра под земљом нешто бубња и тутња. Прича се да су ову воду зазидали српски цареви, што је врло велику штету по Косову чинила. Јашар паша заповеди, да се у једног извора провали зид и насилно пусти на ужету мајстора једног у тај зазидани кладенац. Зидара овог извуку... мртва, и Јашар заповеди: да се одма та рупа опет зазида, као што је и била и да се затрпа земљом.

Издајека се види прекрасна римокатоличка црква са 5. кубета савршено по свему и свачему озидана и подигнута у изгледини православне цркве. Њен олтар, ширина и дужина у неколико одговара потпуно темељу од старе прав: цркве св. Николе, на којој је и подигнута. Шта више православна прастара икона св: Николе, још из доба српске царевине, и данас стои у олтару, а тако исто св. Богородице на западном дувару, више западних врата. Одма спрам ње подиже се стара кула, а крај ове са сваки даном руше се све више и више урвине, још од једне такође куле старе, за које причају да су некада смештале штампарију српску. Остатака од ове налази се по у којег овог Србина римокатолика; али, благодарећи дошавшем од пропаганде западне италијанском и у Италији изображеном свештенику, нама нико нехтеде показати баш ништа од овога.

Осим овога, недадоше нам да видимо прастара звона наша са натписима нашим, која су нашли у развалинама бив: наше, а сада подигли на своју нову римокатоличку, цркву. Један прекрасан младић кујунџија — а сви су само кујунџије, — који је пре 2. год. дошао из Београда нашег и сад овде ради, — хтеде на сваки начин да нам покаже звона; али поп недопусти разно увијајући и завијајући. По дугим преговорима сам поп каза:

"Звона су била српска, кад је овде била и црква српска, имају истина натписе српске; али су ливена у Мљетцима; чиме се доказује: да су и стари Срби били римокатолици!"

Неколико стараца, и онај младић из Београда, рекоше у глас:

"Не је тако попо! Наши су стари некада сви били Срби; па смо се полатинили од зулума турског. Ти незнаш то, јер си скоро дошао, а стари попа, бог да му душу прости, знао је и причао и сам ово што ти рекосмо".

На ово попа, као васпитаник жежавана одговори:

"Па нека џанум! Све једно је, све једно! Бог је један".

Негледајући ни на то, ни на већ донешене, истина пократке, стубље, или лествице, ми немогасмо видети звона и снимити са њих натписе. Попа говораше, да ће сам снимити, предати оном бив: у Београду, а он да ће нам послати; али је то мрка капа, а зла прилика. Да знадијасмо италијански и да се умедосмо понашати као какав римокатолик, могло би се све учинити. Са драгом вољом попа нам показиваше све што имађаху у цркви, мрштећи се на оне две иконе православне, које народ особито поштује и сматра за чудотворне. Он нас вођаше у потпуном смислу римокатолички олтар, у коме у најневештијој нагрди и накаради беху поређани дрвених 12. кипова апостола и тринајести Ис. Хрис. Ове је светиње попа вели, донео чак из Рима — што неверујемо би ће их сам овако невешто направио, или бар донео са ког села италијанског — и сам их је, вели, Намесник Христов, особито волећи и благосиљајући ову општину дао, из особите наклоности према овд: становницима и њиховој правој вери; поклониио им и својим светим рукама предао му, да их овде смести! При овим речима, клечећих неколико римокатолика, ницом попадаше љубећи голу земљу цркве још непомошћене; а неколико падајући на земљу љубише обућу попину, од чега се он јако застиди, и као тобож својски отресао се. Сам наш бив: београђанин, неучини другчије; но клече и пољуби

прострту на земљи овчију кожушину. У целој цркви, као у џамији каквој, стоје прострте овчије коже, на којима клече наша браћа римокатолици Срби, кад се богу моле.

Десивши се туне један наш калуђер опљуцкиваше се погледајући на оне кипове, и уколико римокатолички попа беше у потпуној финоћи брезобразан, у толико овај у потпуној простоти. Он мољаше са свим просто, да види своја прастара звона, ама узалуд; навађаше живљење своје и братства му са старим попом, и како је онај ноћивао у Грачаници и т.д., рекав: "ти кад прођеш покрај моје цркве пљујеш на њи обилазиш је 6. часова хода, само да је невидиш." Попу римокатоличком и свима беше ово одвећ тешко и он у место грдње у тисућу пута беше још учтивiji, разно изговарајући се: да је увек био болестан, да ће доћи, да он презире св. цркве и т.д. Светина рече: "вала калуђере, ако је тако, није лепо од нашег попе, домна, а и теби домне кажемо: ми нећемо тако; нама је свеједно, а ова наша црква, а света Богородица — Грачаница. — Колико год има овде стараца, сви смо се у њој покризмали и повенчавали. Ми то неможемо трпети"

Попо римокатолички на све ово осмејкиваше се као света бона, ништа противно и ружно неговорећи. Наш калуђер погреша, те јавно знацима, презирући и опљуцкујући се на кипове, гласно поче наводити неки текст да се свет неклања кумирима. Кад већ виде, да се никако неможе доћи до звона и да попа римокатолички остављаше то до другог пута, наш ти кале поче гребати уз дувар, као да се попне, па уздишући завика: "ах. кукавац сињи! кад немогу да вас видим и целкивам, а оно да учиним све што се може. Грех на душу онима који недају да вас видим и целкивам." По овоме докопа уједанпут за ужета од звона и одпоче звонити, колико му душа хоће. Он сиромах никад није ни видео, а камо ли звонио: те му дође, по овомс, срце наместо. Једва га отргоше са прекорима и скоро претњом од ужета и ми одосмо, мољени управо од попа римокатоличког, у његову кућу.

Кућа му је у огради црквеној, спретна, скромна и уљудна. Један орманчић књига, на немачком, латинском, а нарочито италиском језику, показиваху: да је попа довољно изображен човек. Прегледајући књиге видесмо да су све духовног садржаја, изузевши неких песмарица на италиском, које показиваху, да попа није с раскиде покрај духовног и светски проживети. Нама се чињаше, да и телесно није далеко од обичвог живота; јер му свака домаћица из 200 кућа, редом, по недељу дана готови јела и осталу послугу врши. Кад и овде наш калуђер виде још кипова, престављајући Ис. Хр : на крсту, св. Богородицу кукајући за њим и друге, њему се скоро стужи и неможе да поипје сву кафу; али ракију изкапи.

Чувши звона цела се паланчица Јањево слеже у двориште црквено. држећи да је сутра дан некакав велики празник. Попа им објасњаваше зашто је се звонило иронички изсмејавајући дивљака шизматика, а светини беше то у место неповољно, још као дика: што они имају звона; што су им ова допуштена да се дигну а Србима православним недаду и т.д. Клекнувши сваки пред попом при доласку и одласку, ови се враћаху савршено спокојни и задовољни. Видело је се, да им сада попа није давао окрајак своје доламе и обуће да пољубе, као што је то обично чинио.

Потурице Срби такође нису седеле са прекрштеним рукама. Оне су изтуриле своје хоце не само на једну целу и полуразорену мунару; но још и на двоје урвине од некадашњих своих богомоља. Ваљда су и саме хтеле својом виком, да одрже достојанство, доброту и превасходство своје вере над ђаурском; те је се био подигао страشان урнебес, каквог можда одавно нечу Јањево. Благодарје овој узрујаности, морали смо се што пре враћати из Јањева, а иначе имало је се још много старог и знатног да се види. Нарочито смо мислили ноћити, код оног Срба римокатолика бившег у Београду, и сутра дан видети звона; јер нам он обећаваше, да ће се ово на сваки начин учинити.

При поласку нашем римокатолички свештеник превијајући се, клањајући се и увијајући, као прави европејац, а нарочито језован, не хтеде нас пустити, док невидесмо старе натписе на две римске надгробнице, које ми, користећи се овом изненадном домновом љубазношћу и снимисмо са ова оба, надгробна римска споменика. Ово је нарочито хтео зато да нам и неисказујући докаже: да је Јањево од искона припадало римокатолицима и то не Србима но Римљанима. Са особитим задовољством, пошто нас је умолио слушаху како пред народом читасмо натписе, и кад казасмо да су римски, нуђаше нас и вуциаше да части.

Он тада говораше, да су звона са таквим истим натписима, што му светина, разуме се по себи, и вероваше и невероваше. Једно му само загорча, што му казасмо да су одиста Римљани владали овим земљама, али од 1000 и неколико-стотина година бјаху њени прави господари само Срби и т.д: На ову његову муку, коју и народ одобраваше, дође му још гора, што онај младић, који је радио у Београду, причаше: како у Београду иде свако у коју хоће цркву; како је једно гробље за све; како се не разбира ту много о верама; како смо сви браћа од једног народа српског, а да смо одиста то, питаше попа: "па што џанум незборимо римски; но српски?"

Овој попиној невољи дође још једна што многи рекоше: "на звонима не пише римски, но влашки — т.ј. српски — и пише светог Николаје звона за краљ Милутина ливена у Јањево".

Попа све ово гуташе недавајући лица да га се што тиче. Благодарехи дакле његопој римској души и срцу, ми прекрасно снимисмо натписе са поменутих споменика на лепом белом прекрасно урађеном мрамору, од којих први ово каже у 6. врстица. 1. D. M. 2. PVBLIVSN. 3. SEVERIAN VS VIX: 4. AN: XIX ET VALERI 5. ANA FIL: PVBL: VIX: AN: VXIII. други у 5. врста: MПХХVІІІDІEХVІNІІНОСОРVSFECITFIERIPLEIEBANVSSSTEPHANVSETMARCIZVPANVSDЕРВ ОТАСА

Пошто сађосмо са страшне узбрдице, на којој је црква, доле на обалу Јањевца, гомила светине обе вере угледаше се у нас запиткивајући, по свом обичају: ко смо, од куда смо, шта смо, шта ћемо? и т.д. Нас вођаше оно пракрасно момче, о ком говорисмо, да је било у Београду, и цедим путем јасно говораше и причаше: како попови и фратри двоје и мразе једну и исту браћу, што му и остали сви одобравашу. По који би из громилице шапутао: "и они пси тамо" указујући на хоће.

Од ових пос: двоица, црни као цигани дођоше, частише нас, лукаво и подмукло испитивајући нас за сваку ситницу. Њима одговараху браћа римокатолици Срби, да смо даскал — учитељ, — "Е, ђејф му је ага, да вида оно мало наше богомоље, па ето дође из Гилана!" Ови одговараху: "Е, Е, неки џанум, неки! Ништа, ништа, царева земља слободна, ето виде, оно велиш ваше мало, а бог ме, неје ти мало, богомоље но цео град. Па, ако, ако, цар је дао слободу нека гледа ја". Обе хоће, и ако су добиле овакве одговоре: да смо њихов човек и учитељ, нису толико исто у ово веровале; колико ове њихове комшије хришћани у њихову љубав и тобожње одобравање њихове цркве. Да се нису конзули, а нарочито аустриски, заузели за ову њихову цркву, неби, по Турцима, од ње било ништа.

Праштајући се са овом нашом правом и још непоквареном браћом, која хоће да се учи на свом српском језику из срп: књига, не можемо пропустити, а да нерекнемо: да потпуно и у сваком смислу заслужују ове изразе. Они су осим тога доста изображени, доста су света видели, јер су сви занатлије — кујунџије — и од тога живе. Обишли су кнежевину Србију, Румунију, били у Аустрији, Русији и другим земљама, у којима православни живе; јер они, као и ђаковци, највише раде крстове, окивају црквене књиге и т.д.

Ми напоменусмо: да је и овде била епискупија, што нам сведоче записи на неким књигама. Као свуда што су у разним неприликама пренашане столице владика и владоца из једних места у друга, тако је и овде из Грачанице пренашана епискупија у Липљан, из овог у Јањево, из Јањева у Новобрдо, где је сасвим и пропала и утаманила се. Тако је она из Моравице у Кумановској нахији пресељавала се, од насиља турског, у Жеглигово, из овог у Криву паланку, из ове у манастир св. Јована Претече у кум: нахији; из овог у Матејчу такође у Кумановској нахији, из овог у Врању где је и пропала, преливши се у Скупљанску, као горња у Призренску и т.д.

Тако се дакле морадосмо вратити из Јањева несвршивши посао, за који смо били отишли; а како је већ доцкан било морали смо се опет вратити у свету Грачаницу на конак; јер од Јањева до ње беше нам у пола ближе, но до Приштине, до које је требало ићи пуних 6. коњаничких часова. Јањево је од искона било рударско место; оно је се особито славило онда, кад и Новобрдо. А кад је српска држава, раздирана у своје сопственим срцу изродима и утворама своје сопствене деце, гибала се и љуљала, час наједну, а час другу страну, — тада је Јањево губило, своју важност, те с тога видимо: да га владоци наши дају под закуп дубровчанима и осталим, да из њега ваде богатства. Сва брда и планинице око њега усејана су самим јамама рударским, развалинама, урвинама и осталим, из чега се закључује: да је негда било одвећ живо и радничко место. А да су у њему од искони седеди само

чисти и православни Срби, то и садањи његови становници и стари споменици тврде. На последку саме урвине православних цркви, пренос епископске столице и т.д. такође то исто тврде.

Да Јањево није каква нова паланчица, такође јемчи нађени натпис над вратима бивше православне цркве св. Николе, кои, по причању наше браће сада римокатолика, гласи : "да је ову цркву наново и на месту старе у Јањеву граду подигао свети краљ своје даваоцу очију св. Николи." Цео овај натпис чува и данас један стари писмени Србин римокатолик; ама га на поискивања наша недаде, одговарајући се: да га је сада негде затурио.

Кад се изађе из Јањева и пође, од овог 1 1/2 час југу вељетјенском планином, дође се у село тако звано Оклоп, у ком је сада 20. к. пот. и само 2. Срба римокатолика. И ово је село, у којем су се до Косова ковали оклопи, од којих се радионица — и сада виде развалине, — ферманима Муратовим ослобођено од сваког данка. Фермане су те, стари претци ових садањих становника, добили овако: кад је Мурат дошао на Косово до спрам Грачанице, разређивао је своју војску по овога планинским крајцима; те тако возећи се на колима, у ових се сломије стражњи рукавац. Мурат уморан од тешка пута тешко је слазио са ових. Прекрасна једна девојка из овог села опазивши то притрчи и задржи кола од пада, и држала их је све дотле, докле нису притрчали Муратови људи; те их тако под њим оправили. Мурат опазивши ову прекрасну девојку, допадне му се и узме је у свој харем; те постане зет, Оклопничана, кои се и данас диче говорећи: "Ми смо сви шураци цара Мурата; јер је он узео нашу девојку."

Мало даље од овог села почињу се тако зване Голачке планине, које припадају приштинској нахији, изузевши неколико села гиланске, а допиру чак до лесковачке нахије и имају 12. часова дужине и скоро толико ширине. Становници су овог предела били пре, 80 год. Срби, а сада су сви Арнаути мухамеданци. Арнаути из тих крајева говоре, да ту има преко 500 које разорених цркви, а које манастира. Од ових су неке скоро са свим читаве, а тако и манастири са кубетима и ћелијама. Путници, кои су овуда путовали ово све тврде, а нарочито: да има и прастарих српских, огромних гробља са натписима, и ми смо чинили кораке да до ових натписа, и натписа са разорених цркви и манастира дођемо. Овим је пределом до Косова владала мајка царице Милице, а неки веле сестра, која је седела час у Лесковцу, час у Курвином граду тако званом сад: разв: близу Ниша, а чак и највише у развалинама једног Голачког града тако званог Голупца, од којег је и овај предео име добио, а он је недалеко и то идући сјеверу од Врање.

Близу Лаба је село Орлан са развалинама цркве и дворова, Орловића Павла, кои се у српским и у арнаутским песмама пева; али у ових последњих, као непокорник цару Мурату. А даље су двори опет Шајновића Дамјана у селу Шајиновце. Овуда се највише у земљи налази скривница, које се, са сваким даном откривају. Тако је скоро једну пуну блага, причају, развалила и открила речица једна, а у авлији једнога Арнаутина стајао је огроман камен којег он помери и под њим појави се на свод зид. Арнаутин развали овај, и кад тамо . . . соба пуна блага и златних змија од којих се Арнаутин престрави и опет зазида ту рупу!. Нек се незаборавља да је овај Арнаутин од оног истог племена људског, које за 20. пара убија човека, рескирајући у исто време и своим животом. Баш при нашем путовању открила су се грдна блага на српским рудницима на Корабу, Копаонику и овде. Не може се веровати, да су сва блага нађена на овим голачким планинама; али је свакојако истина: да су се у њима копале златне, сребрне и оловне руде за време наших владоца и да их ваљда и сада има. —

Враћајући се из Јањева и пењући се опет на огранке вељетенове, није нам другчије, а да некажемо коју и о дивном погледу са ових на голу Голеш планину, која је једина у овом крају тако рећи наги гола, без најмањег дрвцета, или бар каква цбуна и шибљака. Голеш је сав го обрастао травом зеленом; није тако висок, али је опкољен равницом скоро са свију страна: да се сво Косово и сва околина с њега види, као што се и сам види са свију страна. Дугачак је преко 3. а широк преко 1. часа на својој површини и скоро сав припада приштинској нахији, изузевши малог дела, кои припада Дреници, с којом се код села Ариљаче и Слатине везује малом честом шумицом. Одавде извире више малих извора, кои се сливају у малу речицу. На врху Голеша стои још и данас мало језерце, које никада неотиче и око којег су силни грбови турака још од Косова од Стр: Бана. На површини је широк, те је с тога могао ту боравити Силан Влах Алија, са свих 12 000 војника.

Народна прича у изгледини епа у кнежевини, Босни и Ерцеговини као: да је тобож на Голешу Вук издао, нема смисла и ту је Голеш земенуо право име и планиницу Грдеч. То није могло бити ни с тога, што је од Самодрже па до Голеша ваљало добрих 5. часова ићи кроз турску војску. Један час од Голеша је, код села Враголије, тако звани Враголиски мост, српских владоца, преко ког је тада водио пут у Босну, кад јо ово сво Косово густо засељено било српским народом. Недалеко од овог места утиче Дреница у Ситницу.

Идући од Јањева мимо православна српска села Д. и Г. Гуштерицу, Сушицу и Чифлик један турски, имасмо прилику видети једну жалосну и опалу текију, или манастир турски, који је на огранку Вељетена, а из међу Јањева и Грачанице. Неколико надгробних турских споменика, развалина од старих српских цркви, остатака од прастарог српског гробља, — украшавају тако рећи урвину текије правоверних. Како су овде старешине њене потурице са потпуним фанатизмом мухамедове вере, немогасмо промотрити све како треба и ваља. Само нам један сељак Србин рече: да је ту некада био светац српски, а Турци обрнуше га у свога, подигнувши му ону избу над гробом његовим и разоривши све оно што беше налик на цркву и српске споменике.

У Текији, и свему око ње беше само ђубре и смрад, што одговараше појмима вере мухамедове; а урвине показују ону изображеност, коју само мухамеданство проповеда. Неколико бивших кладенаца, које раине руке подигосе, и воћака, које раја сађаше и каламљаше, најжалосније изгледаху. У првима воде нема, а у другим животних сокова; те и једно и друго показиваше одживеле дане свога живота са преставницима мухамеданизма. Но негледајући на све то потурице недају ни погледати, а камо ли гледати и видети њихову теке, док сваки дан попише и поједоше црно иза нокта у Грачаници. Теке ову издржава неколико српских кућа око ње, које јој све и сва дају. Ми свратисмо у ове кућице, или боље разваљене и опале колебице, дивећи се правом српском поносу и животу садање раје, господара њихових, ако се тако може назвати у сваком обзиру потпуно робље турско. Има смо прилике чути неколико песама и нешто запамтити обичаја месног, које ћемо после навести.

Овде нам причаше, прилично у годинама старица прекрасна и дивна српкиња: како је на месту, где је данашња, тако рећи урвина од текије, био у време Јашар паше гроб неког српског свеца; како су овај тада на силу потурчивши се Срби задржали, као своју светињу и у мухамедаиству; како су је до неког времена поштовали и то све дотле, док недође један хоца потурица, који је се у Цариграду учио, светињу ову утаманио и т.д. Ту је била црква св. Николе, коју је обновио св. краљ Дечански, као што је гласио бивши на њој напис, а подигао ју је веле најстарији брат Немањин и т.д. У недалеком растојању око ове дан: текије, која је почела опадати, како јој овај поменути хоца утамани св. мошти; налазе се 8. ре развалине од старих српских цркви. А сјеверу ка вршку крајка Вељетјена стоје развалине и урвине од града Вељетјена — и Вељетина - са троим развалинама старих српских богомоља. Причаше нам се још: о насиљама од Турака, њихових власти, Арнаута, а нарочито Черкеза и т.д.

Ми се несмо могли дуже овде бавити и због времене и околних потурица; те по прекрасним и дивним огранцима Вељетјена, десно мимо Г. Гуштерице на Јањевцу речици и Ливађе, а лево Сушице, српских села, — дођемо далеко чувеном и знатном Дрену дрвету, које је још од Косова овде. Ово је дрво одвећ знатно и чувено у свију народа живећих на Косову, и око овога, ван Черкеза. Старина његова, историски догађаји, успомена о прошлости красној и слободној српској, вера у помоћ његову и светињу у свима невољама и неприликама Срба православних, римокатолика, мухамеданаца, сад: Арнаута и правих Турака учинило је то: да је се он до данашњег дана сачувао и ако, савршено сух, без коре, огранка и животних сокова.

Народ српски у њему види свегињу своју, која му у свему и свачему помаже; види и чита некадашњу прекрасну и славну прошлост своју; свој независан, слободан и прави српски живот, а види и дан своје несреће и туге. Он је двојако важан и свети за њега; јер у исто време казује му доба слободе и независности, као и доба пропасти, унижењости и почетак тешког и чемерног ропства свога.

Напротив Турци у њему виде: почетак своје славе, силе, величине и дан од ког су тврдом и здравом ногом стали на челично, за њих, земљиште у својој новој постојбини, у Европи и европском

земљишту. Подједнако га дакле поштују, и благодарећи томе: он је се до данашњег дана сачувао. Код, и спрам, њега је се решио бој за Турке славан, а за Србе стидан и несретан. На пољу његовом беше усредоточена сила Муратова од 80.000 коњаника Арапа и 20.000. Черкеза.

Овде је био најглавнији и најзнатнији убојни стег Муратов. Место, на ком је био пободен, још се и дан данашњи види и показује. Оно је рукама војника Муратових насуто округло и узвишено. Овде је и Косово најравније и најшире; јер захвата преко 6. часова ширине. Одма спрам њега, на западној страни, подиже се гола тако звана Голеш планина, на којој је била Потурпца тако звана Силан Влах Алија са своих 12.000, као и он, одпадника и срамних потурица. Као што смо напоменули: Дрен је овај светиња и неприкосновена ствар за све становнике Косова и околине.

А као такви, он, заједно са такође прастарим и од Косова Студенцем и Кладенцом, лечи и вида од сваких боља и напасти, па и вражбина, гатбина, чина, урока и т.д. С тога је, као и кладенац, који се зове "Студенац" окићен и начичкан сав, од врха па до дна, са свима своим деблама, гранама, огранцима и пригранцима, разнобојним пантљикама, кончићима, крпицама остатака од марама, чоја и т.д. парицама, иглама, оптокама, чиодама, шљокама, саливоркама, жућаина и осталим стварима.

Са места, на коме је, види се цела околина у наоколо докле очи човечије виде: види се Липљан и остале знатније месности. Но негледајућн на његову светињу; на моћ лечења и видања од свију болести; на силу и снагу; на успомену и старину: на толике заврћене ућ болести и чесреће људске: погане су га и скрњаве руке Черкеске засецале и у мал што га нису обориле. Ово је био узрок, као и још неколико посечених и јединих грмова на Косову, што је неколико оваквих безбожника пало на оном месту, на ком су њихови праоци 1389 год. ухватили у замку бегалућег нашег цара Лазара. Од то доба Черкези су се страшно уплашили од Срба и боје их се, као живе ватре.

Око овог Дрена народ околни највише налази, вели, костију изгинувших на Косову јунака српских. На 200 хвати од Дрена стои рукама људским за 2 1/2 хвати насуто брдашце, на коме је био турски санцак барјак, као стег 80.000 Арапа. Даље за једно 50 хвати виде се развалине од некакве зграде, у којој је Мурат седео, пре но што је дошао до Лаба. Одатле је веле гледао своју војску. Место се то зове стога "Гласовик" јер је из њега викач викао и давао налоге. Преко речице Грачанице још се и данас виде два гроба турска од Косова. Кад смо већ дошли на најшире и најравније место Косово клето, ваља нам да коју кажемо и о њему самом. У овом казивању, нећемо наводити причања разних путника, иноплеменика и туђинаца, који пролазише преко Косова и описиваше га. Ово нарочито нечинимо с тога, што се ни с једним описом њиховим неслажемо; јер нам се ни један невиди да је како треба.

Косово, ово дивно и прекрасно земљиште искључно и право српски, протеже се сјеверно од Баранске реке - Ибра — иза Митровице ново-пазар. нахије па све југоисточно до Црне планине, или тако званог Карадага у гиланској и скопљанској нахији. Дужина му је око 18 часова, а ширина како где почев од 3. па скоро до 1 часова, а скупа узето износи до 30 четвороуголних часова Од сјевера ограничавају га и губе се у њему огранци Рогожње планине: Звечан планина, Кошутковица и Кориња; а од нашег Копаоника: Соколица, Шаља, предел Копаоник, Грдеч, Самодрж Пропаштица, Бајагора или Суворбор стари; а преко Лаба продужење Копаоника под именом планина: Пруговац, Бутовац, Мрамора. Бинча планина, Гадимља, Велетјен, Жеговац. Бутовац и т.д. до новобрдских планина, или тако зване Старе и Големе планине више Новогбрда. Ово је идући од запада истоку и југо-истоку.

Од запада и то идући од сјевера југу и југоистоку, опкољавају га и заклањају од равне Метохије велике планине: Девич, Чичавица, Грабовац, Голеш, Дреница Црнољево, Слиново, Језерац, Гатске, Неродимске и Сиринићске, планинице, огранци Шара. Од запада идући истоку, а са јужие стране огранци поменуте Шаре Сиринићске планине коих се највишијих врх зове Љубетен од неких Љубетрн, а главица овога Округлица, вечно и увек покривена снегом и ледом. Даље: Качаник, и Црна Гора. Од сјевера идући сјеверуистоку и истокојужно опет огранци прешавшег преко Лаба Копаоника нашег: Пруговац, Бутовац, Мрамор, Вељетен, Козница, Жеговац, новобрдске, Орма и опет Карадаг или Црна, планина. Од свију ових поменутих планина највишији је Љубетен, као један и то источни највишији крајичак. огромног, простирућег се од више Орида Шара па све до крај Виточа у правој Србији; па Неродимка, Бутовац, Чичавица, Вељетен, Голеш, Шаља, Језерце,

Сливова, Црнољева, Жеговац, и. т.д. Све су оне, ван Голеша, који је савршено го, покривене шумом, буковом, грмовом и грабовом.

Цео овај простор Косова поља изцресецањ је сав милим речицама, поточићима и рекама. Ток је њихов тако рећи на све стране. Баранска река или наш Ибар, који извире из Ројажских планина, тече средином малог Колашина од југо-запада, а дошав на окрајак Косова тече право сјеверу у предел Мала Боњска тако исто и Ситница, која је и највећа и најзнатнија Косовска река. У њу се све остале реке и с једне и друге стране Косова улевају, које извиру из околних планина, ван Љуште. Ток јој је од почетка у неколико југо-западна, а после све прав од југа сјеверу, док се код Митровице, а спрам Звечана не улива у Баранску реку. Она извире од Качаника 6. час. из Рабовичког блата — језера — које лежи у сред Косова; те 12 час. тече клетим Косовом. Где јој је баш глава незна се; јер се у то блато улевају: Неродимка, Гадимка, Смољуша, Црнољевка и Шљивовка. Блато је ово сво обрастло трском и ваља вам се издалека чувати од њега јер на неколико 10.хвати не дошав равним обалама његовим пропада се у земљу. С тога овчари и други непрестано одбијају стадо од њега за 1/2, часа хода далеко свуда унаоколо; иначе приближилиму се стока, она пропадне и више је нико не може извадити. Дугачко је за 1 2/4 а широк 8 час.

Млоги мисле и држе да се Ситница тако зове с тога: што оданде излази из пом: блата, где се поменуте реке уњ уливају, а ми држимо да је се прозвала тако због своих бистрих и ситних вала. Широка је од извора до улива у њу Дренице до 5. а код улива у Барању 7. хвата. На сјверном крају Косова кваси га у неколико 2.Лаб доста велика река, која тече од сјевера југу до Косова, а по овоме од истока западу; те се више села Предлужја и Главотине улива у Ситницу. Он извире на окрајцима Копаоника или тако званих Копаоничких планина или званог Духа или Добна планине. За њим иде 4. Самодржа река, која извире из сред Копаоника, и стаче се у Ситницу ниже села Пестова на 3 3/4 часа. 5. Вучитрнка извире такође из Копаоника, а стаче се у Ситницу више Вучитрна. На њојзи је град Вучитрн, а на Самодржи трагови развалина Самодрже цркве.

Више српског села Самодржа за 1/2 часа на једној литици, испод које протиче река Самодржа, стајала је славна и далеко што се вели чувена наша Самодржа, у којој су држани млоги духовни и свети сабори: као што вели нар. песма:

Састала се четири табора,
На убаву на пољу Косову,
Код бијеле Самодрже цркве,
Једно табор Вукашина краља,
Друго табор деспота Угљеше,

Треће табор војводе Гојка,
А четврто царевих Уроша;
Цареви се отимљу о царство,
Међу се хоће да поморе,
Злаћенима да пободу ножи,

А незнаду на коме је царство.
Ту је цар Лазар пречестио војску пред бојем косовским.

Кад кнез Лазар причешћава,
војску,
Код прекрасне Самодрже
цркве,
Три недеље 80. калуђера.

Сва се српска причестила војска
Најпослије 3. војводе бојне:
Једно јесте Милошу војвода,
А друго је Косанчић Иване,
А треће је Топлица Милане."

Самодржа, а не Самодржа, зове се ово место, а пређе црква с тога: што речица Самодржа протиче испод оне литице, на којој је била црква. Сад је на том месту, где је био св. олтар, камен воденички; јер је ова литица пробијена на којој је стајао олтар од цркве, те је витло право сашло у корито реке. Цркву је ову, као и скоро све остале у околини овој још Бајазит, по битци косовској разорио, а проклети Јашар паша урвине њене утаманио и воденицу на месту цркве подигао. Од тесаног њеног, као и млогих других цркава и манастира, камена правио је мостове, помосте, — калдрме — водецице, куле и остале насилничке грађевине, које су се све одма, по подизању и

рушиле; јер су биле насилнички одузете од светиња и богомоља. 6. Добролучка речица, извире такође из Копаоника, а имено огранка његова Соколице па се ниже свињарског хана улива у Ситницу.

Од западне стране, почев од сјевера па идући југу, обливају Косово: 7. Митровица речица, ова извире из Девичких планина а ниже Митровице улива се у Баранску — Ибар — реку. 8 Свињарка такође извире из Девич планине, а улива се у Ситницу ниже Свињарског хана; 9. Неволјачка река, 10. Стреоц извире у Чичавици, а улива се у Ситницу више села Бивољка, 11. Дреница извире из планине Дренице, близу села Црнољева и протиче око Голеша са 3. стране; тече још између Грабовца и Чичавице планине и 2. часа Косовом; те се, више враголиског моста улива у Ситницу; 12 Црнолејка извире из планине тог имена, а улива се у блато — језерце — Рабовачко; 13; Сливовка извире из Црнолејке, а улива се у поменуто блато. 14. Неродимка извире из планине Језерца и Неродимке више града Неродимља; тече кроз сред Неродимља и код Фатића ар: села раздваја се у два крака. Први крак протиче кроз Сазлиско блато а улива се такође у поменуто Рабовачко блато. Други крак јужно код Качаника улива се у Лепенац.

Од туда се види: да је ова страна Косова најузвишенија кад се воде од једне и исте реке деле; те једне уливају у Црно, а друге Егејско море. Као што је речено Љубетјен је увек покривен снегом, а на самом вршку је језеро, коме иду свештеници из тетов. и окол. нах. у сушне године, свет водицу да буде киша и тд. а тако и на ово Блато и Неродимку. Потурице и Срби сваког Ђурђевадне кољу јаганце а о св. Илији кољу по 4. овна и кров пуштају у језера. Вода из овог језера кроз планине пролази и излази чак више Призрена; те се улива у Јадранско море. Кад се што баца уњ, оно то изнесе на спрам Призрена. Тако се прича за сирочад неку, брата и сестру, да је се брат погодио код неког призренског трговца да му овце чува, а са сестром уговорио: да ће јој слати по љубетенском језеру сваке недеље по једну овцу за храну. То и учини, и бацајући у поменуто језеро сваке недеље по овцу оному је те овце сестри износило у Јабланцу виш Призрена. Трговац, дознавши за то отера свог овчара. Одтуда је пословица: љубетенског језера овца, кад за кога каже да краде, и Рабовичког и Сазлиског кад што пропадне без трага и гласа.

— Све ове реке теку од запада истоку. 15. Лепенац извире из Шаре планине, протиче кроз Сирнићски предео, а више Скопља улива се у Вардар. Главни ток Неродимке улива се у њега са 16 Гатском реком и још 6. мањих речица 17. Каменоглавска река извире из Карадага, а улива се више Качаника у Неродимку. 18. Од истока западу теку, и у Ситницу уливају се, почев од југа па, идући доле сјеверу: 19. Сазлија, која са Неродимком гради Сазлиско језерце 2 часа дуго, а 1 час широко и са још другим Рабовачко 1 1/2 часа дуго а 2 1/2 часа широко. 20 Гадимка извире на Жеговици пл., а улива се у Рабовачко језерце; 21. Жеговац извире из поменуте планине, а стаче се у Ситницу више Глоговца, 22 Јањевац извире у Вељетену, протиче крај Липљана код ког се и улива у Ситницу 23. Градчаница. извире из Новобрдских планина улива се више села Добријева у Ситницу.

У Градчаницу се улива Сутјека река, на којој имају развалине од три старе-српске кузнице, у којима су се ковали новци. Кузнице су ове биле за 1 час пред изливом њеним и све са стране Вељетена пл: или леве њене стране. 24. Приштевац извире из Бутовца, а тако исто 25 и Брњичка или Бутовка речица. Око 30. које речица, а које поточића са поменута два језерца, или блата, као што их овде зову, квасе клето Косово: те га тиме чине одвећ плодним, скоро вавек зеленим и правим европским земљиштем.

Оно је било врло важно по своме положају и то стратегијском у Србији, или место, за војну у стара и најстарија времена. По положају оно је лежало, а и сада скоро лежи у срцу, или средина праве Србије и срп: земаља. Тако од средине Косова па на југ до Прилепа има 33. до Битоља и Орида по 40. Котора 40. Ихтимана на Балкану 40. утока Искра у Дунав и границе бугарске 48. до Саве и Дунава, 40. до границе Србије на Балкану спрам Тракије — Рашке старе дан Илице — 50; до Радовића 40. до Штипа 36. до Бање и Разлога 40. Поменуто му стару стратегијску важност сведоче по свима околним планинама и огранцима ових развалине градова.

Тако су на сјеверу, с леве стране Баранске реке — Ибра — 1. Звечан, с десне Соколица и 3. Вучитрн. Са западне стране на Чичавици 4. Стрелац и 5 Градина; на Грабовцу: 6. Госпођин град на Дреници: 7 Милоша Обличића град, а огранци Чичавице допирући до Ситнице између Бивољака и

Кузмина зову се 8 Милоша Обилића врата, где се виде трагови од развалина, на Језерцу пл: 9. Јелеч. На Неродимљ: пл: 10 Неродимље или старо Родимље. 11. Качаник и 12. Чечан развалине града у малом Колашану од Митровице западно, а над селом Чечево такозваним.

Од истока: 13 Бутавац, 14 Вељетјен, 15. Жеговац 10. Градац, а даље Новобрдо, Морава, Градац и т.д. Осим ових 18 градића, данас су на њему још ове паланке: 1 Митровица, 2. Вучитрн, 3. Приштина. 4. Јањево, и 5 Качаник. Качаник је садања једна мала паланчица арнаутска, а пре 70 година чиста српска са своих 130 кућа, које са сваким даном све више и више опадају и пропадају. Становници су му до тога доведени, да по који велики бег, у урвинама каквог бившег хана, помало механише и на тај начин, кад већ неможе с пушком, глоби пролазећу мало богатију светину. Качаник овај лежи југо-западно на дну Косова поља а њега је подигао старина Новак са сином Грујицом, братом Дели Радивојем и синовцем, а по некима сином Татомиром.

Да је одиста ово новији Кочаник сведочи село са развалинама градића, тако звано сада "Стари Кочаник;" преко планине Црне Горе — Карадага, — а и Качаника. Кроз овај Стари Качаник, причају да је ишао стари српски пут, а не низ Лепенац крај овога новог Качаника, или града — Кале — Старина Новака. Прича се, да је од Скопља један део Муратове војске прошао први пут овуда уз Лепенац, па од то доба туда се и иде; али је то невероватно. Као што смо рекли, овај је Качаник основао Старина Новак, наш тако звани први хајдук, и у њему је тек 1611 год. савршено уташена слобода Српска. Причају, да је Старина Новак био из ове околине, а дели Радивоје од Тетова. Због њиховог страшног јунаштва, а нарочито Дели Радивојевог, Турци су, пошто су већ сасвим утаманили устанке српске у Правој Србији, прозвали Тетово "Калкандели" што ће рећи од великог јунаштва прејуначна па већ и луда крв или порекло. Осим овог значи још и такво јунаштво, које голим прсима разбија оклопе на тур: јунацима и зидине око градова. И једно и друго турски значи поменути "Калкандели". Такве су убоице били наши славни Тетовци и околни по Шарпланини Срби.

Пошто је око 1511. год., а по некима 1611., сасвим пропала, српска моћ, овде се угнезди у Качанику некаква потурица Муса Кесеџија, која је млога чуда чинила. Прича се: да је Татомир у борби, са овим уљезом Мусом Кесеџијом, истина убио га и надвладао; али од његове силне војске погинуо са своима. Муса је, по свој прилици био освојио Качаник, па га Татомир, или који његов потомак, од овога отимао и повраћао. Сад још стои једна караула из које, као гладне хијене, извлаче се и нападају на путнике грабљиви разбојници под именом заптија — жандара — и прегледања попутница — пасоша. — Осим ове разбојничке куле, или боље хијенске у урвинама јазбине, има и тако звани кадилук или тобожњи српски суд, који са целим овим срезом припада скопској нахији. С друге стране прекрасног и престуденог Лепенца још се и данас познају трагови од урвина огромне српске цркве, са огромним старим-српским, већ скоро утамањеним, гробљем. Даље од црквине и гробља познају се трагови од развалина неке повеће паланке и њених кућа. На 400 хвата одавде идући Скопљу стои и дан: данашњи полуразорена мала турска тећи — текија — у којој је гроб турског свеца којег именују: "Муса".

Једни причају да је ово гроб Мусе сина Бајазитова, други Мусе Кесеџије, а трећи и то прави Турци и већина њих: да је то гроб оног паше турског, који је овуда први пут, по налогу Муратова, провео мали део његове војске на Косово. Ово је веле заповедник оних 20.000 Черкеза који гнаше побеђене Србе и уватише жива кнеза Лазара, с тога хоће овај гроб да зову и: "Черкез пашин" или паше Черкеза. Што је тај паша овде сахрањен види се из приче, коју у главном наводимо: Пролазећи овуда допадне му се ово место и рекне своима: "Ако погинем у овом боју, да ме овде сахраните." Пошто погине на Косову, оставша му војска, одиста овде га и погребе. У Турака је овај гроб и дан данашњи "шеита" т.ј. светитељ и сви они који се поклоне муратовим цревима на Косову, поклоне се и овоме овде.

Али сада раз: град Новаков; породица и потомци његови, који су овде живели до пре 100 год. и тек тада одавде изтерани; разорене цркве, и баш спрам овог гроба и над њим теће или текија, оставше огромне урвине и развалине од огромног здања, само још две собе новакове издубљене у риду и литици, у којима се још српски живопис по где где види; као и разорене 3. цркве и све остало сведоче: да је овде погребен, по свој прилици, Старина Новак, или ко од његове породице. Ово нека се неучини никоме чудноватим што би Турци поштовали за свеца свог диндушмана, јер скоро сви

садањи тако звани турски свеци и нису ништа друго: до стари српски, који потурице примивше на силу мухамеданство и у овоме поштоваху и уважаваху, а деца и потомци њихови и познајући за то узимају ове свеце као своје и из своје вере.

Нама је за сад свеједно био тај гроб поменутог паше Черкеског, још од Косова, или Старине Новака, или и кога члана од доцније његове породице, кад другчије није и кад није у нашим рукама; али свакојако верујемо и држимо, са свима нашим: да је баш одиста, ако не Новаков, за чијег га тврде, а оно бар његовог ког потомка. Осим поменутих соба издубљене су у литицама и огромне коњушаре у којима су коњи Новакови били. Неки све ово погрешно и без икаквих основа, преписују, што смо за Новака казали, Краљевићу Марку. Кои овако држе, а мало их је, они тај гроб зову: гроб Мусе Кесеције, којег је Марко распорио. Да би поткрепили своје наводе позивају се на једну смокву, која сваке године из жила своих изтерује, а она је веле постала овако: Муса ненадајући се Марку, ишао је из Скопља рано на коњу и јео смокве, које је особито волео, Марко га нападне, распори и како се смокве нису биле још свариле у стомаку, кад из овог изпадну, упадну у ону јаму у којој је Марко од ударца мусиног пропао био до колена у земљу, и из ове изникну.

Али се све ово неможе однети на Марка, као и причање: да је из овог града Марко убио на Косову Арапина и опростио српски косовски народ тешке свадбарине. Све то није учинио Марко, — као што нису и све урвине и развалине од оволиких овде и у свима срп. зем: градова дело руку тако зване "Проклете Јерине" — но они борци народа српског, кои поникоше у срцу и језгри Србије праве, као и бивша краљевина и царевина српска; кои поникоше прво на Шар планини и њеним огранцима од Горње и Дољње Дебрце охридске нах — 5. часа од Орида сјеверу — па све Шаром до Виточа планине и његових окрајака, и које Турци називаху хајдуцима с тога: што немадоше свога владоца, свога краља и цара; по само народом месним срп: изабраног вођу и преставника, главара, целог тог појединог устанка и покрета народњег у борби противу дивљих и азиских разбојника и пуштахија.

Што се тиче самог Краљевића Марка, њега треба двоити у Марка сина краља Вукашина, дакле правог и историског, управо краља Марка сина проклетог Вукашина краља, и Кр: Марка српског, или народњег у песмама народним, кои је у свом имену оличио тад. срп: народ и његово стање. Тако је исто и тако звана Проклета Јерина сама измишљотина, у којој је оличено тадање стање народа срп: Од ове ваља разликовати другу историску и праву Јерину, жену Деспота Ђурђа Бранковића, поштену и честиту, благу и добру душу, која за целог свог века, о свом трошку једва подиже само једно једино наше Смедерево. Да су све то били народни покрети и борбе противу Турака, а не хајдуци и одметници, као што Турци зову и као што у песмама певамо сведочи град Качаник, Градац дибарски, градић бив: Тетовски и т.д. А да су власти турске сваку борбу народа српског, од Косова па до данас, звали само хајдуклуком сведочи: Кочина краина, Карађорђева, Милошева и тисућама других, о којима се и зна и незна, па и све црногорске, које су у њих само хајдучке четице; те их тако и наш народ прозва.

— Истоку од оног Качаника идући моравском пределу за 2 часа хода на огранку планине Качаника, стои и данас село тако звано Каменаглава, у ком је до 80 кућа. Све су ове куће до пре 30 и неколико год. или до доба Јашар-пашиног, биле српске римокатоличке и говориле су само српски и т.д. али због тешког насиља и упропашћења 100. кућа, све се изтурчише, а данас им младеж говори само арнаутски, а ови се сви зову не Србима, но Арнаутима. Ето одкуда су и како постали толики Арнаути у Правој Србији. Стари је и прави Качаник за 1 1/2 час места даље од овог новог. На Косову је и његовим окрајцима ових 102. села приштиске нахије: 1. Коиловица 6. к. с. а до Јашара 50. с. 2. Маковац 2. с. 13. п.; а до Јашара 60. с. 3. Бутовац 6. с. до Јашара 65.

На врху су планине Бутовца развалине града тако званог Бутовца, кои је мањији од звечанског и Приштинског; одма мало ниже ових лежи поменуто село Бутовац са своих 6 ср: кућа. Село је врло мало и незнатно по броју кућа; али по снази и јунашству своих малих бројем становника, најзнатније је и чувеније не само у целој приштинској, но и у околним нахијама. Од селцета овог, или боље рећи ових шест не кућица, но избица и колебица, зазиру не само потурице, Турци и Шкипи мухамеданци, него и сами Черкези. Два случаја да наведемо, кои су се пре неколико годнна догодили и кои ће разсветлити и показати наведено. Није давна било, кад су се нешто

препоречкали спахија овог села и његов роб укућанин ове једне чемерне и тужне избице. Спахија је, као приштинац, бесан и набусит пре 2. године напао био нешто на свог чивчију, — како се овде зове, или роба, као што ми кажемо — али овај, по обичају и нарави бутовачкој, ни пет ни шест, но гори у хајдуке. С њиме су пошла и два друга његова, два верна побратима.

Турска власт одма ту ствар узме као побуну целог краја и погна своју војску од 360. душа на три верна друга, а остале многе чете разтури до целој околини. Војска опколи место где су се три побратима находила и почну већ на оне и насртати. Главни, по турском држању побуњеник, угледа међу војском и свог господара, па рекне, друговима: "Браћо моја и мили побратими! Зашто сва тројица да гинемо кад је овде мој крвопија? То неће и не може бити; него ви чекајте мене овде, а ја ћу сам отићи до мог господара. Кад дођем дому, ако ми што црвено у устима видите, а ви јуришајте на крвопије, а ако ништа невидите, а ви се сакрите од њих или бегаште, да узалуд не гинете". Дружина га цела и словом од два цела побратима, саслуша и он оде међу Турке. Господар светећи му се рекне: "Е бре синак бре! видиш да сам те ухватио бре?" Овај му је се ћутећи приближавао све ближе, и ближе, а ага све бешњи биваше. Није много времена прошло, а побуњеник, и хајдук, по турском мишљењу . . . у сред 360 војника разпори свога господара у један мах ножем, извади му цигерице, метне у зубе и учини јуриш кроз ову силу и мложину турску! Другови му, кад то виде, навале озго на Турке, кои изненађени овим и оваквим поступком, разпрште се по планини куд кои, а бутовчани се спасу.

Пре 8. године, по старом српском обичају, родитељи једне девојке бутовачке обећају је просиоцима неког момка, кои јој се не допадше. Девојка кад то виде, да је родитељи дадоше преко њене воље, подвије косе, обуче мушко одело, узме две запојаснице и дугу; па се одвргне по свету у скитњу. Родитељи, па и нико, ни су смели ићи у потеру за њом; јер би она свакога убила, Она је тако ходала и шетала све дотле, докле није нашла према себи прилику. Кад је ову нашла, тада је одвргла оружје, свукла мушке, а обукла женске дреје и венчала се за онога кои јој је по вољи и коме је у вољи. Овакви јунаци, а нарочито јунакиње милионице се да бог да у нашем народу!

4. Софалија 5. с. до Јашара 50. с. 5. Златаре 15. с. 5. п. до Јашара 80. с. 6. Новосело 6. с. 15. ар; до Јашара 45. с. 7. Мотичан 10 с. до Јашара 90 8. и 9. Г. и Д. Брњица 21. с. до Јашара 100 У Г. и Д. Брњици, које леже за 1. час сјевероисточно од Приштине, сада има једва 81 кућу, а до Татара неких, кои починише огромна свирепства у овим крајевима одма после сеобе патриара нашег Арсенија III, беше у ова оба села 1700. кућа све саме задруге. Од косовског разбојишта па све до 1696 год. дакле за пуних 306 година ова садања два села, а тадање једно, ни су се била сасвим покорила Турцима.

Али кад је турски Султан скупио био у своју војску преко 300.000. све самих некаквих Татара, па да би још више ослабио Србе и и утаманио, сам је са свом својом влашћу и подстакао и ишао на руку патриарху Арсенију III: да се са главним људима из свију српских земаља изсели у Аустрију, а само просту светину да несме водити, и пошто се Арсеније изсели; он онда навали са овим своим неким Татарима, осим војске од своих Турака, кроз све српске земље, да сву простоту српску истурчи. Што је се истурчило изгурчило, а што није хтело све је од 12 па до 60. године подвргнуто од тих Татара под њихну криву, али оштру татарску сабљу. Одлука ова почне се вршити и над Брњичанима; али су се они, са околном браћом, борили противу Турака пуних 6 година, док се нису под неодоливом силом страшно и ужасно саломили.

Саломи их ова ужасна сила, не обичном силом и јачином телесном, но својом умном турском лукавштином и подлошћу. Старешине брњич. после шестогодишње борбе преваре се и на ласкања турска: да преговарају о миру, оду Турцима под вером: да им ништа бити неће, и да престаје борба. Турци их, по свом обичају, похватају и побију, а у исти мах на одмарајуће се у селу и околини нападно; те тако ужасно изсеку и изкасапе: да је од 1700 само брњичких кућа остало нејачи за 7 кућа, а остало је све утамањено. Од Брњице до Приштине за добар час хода, и с једне и друге стране пута, бораху се са најужаснијим мукама живи набијени на коље српски браниоци и српске узданице. Говоре, да је тада, на самом кољу умрло у најтежијим мукама, преко 2000. мученика. Турци још данашњег дана ова два сеоца називају: "асија" што значи непокорни.

10. Дреновац 8. ар: до Јашара 50. ср: 11. Пруговац 8. ар: до Јашара 30. с. 12. Бакшија 16. 1/2 с. ар: до Јашара 20. ср. 13. Расково 8. с. 7. пот. до Јашара 50. Срба. Ово је се село у старо доба звало

Трновац, а кад је баба Милена — народ вели шокица т.ј. српкиња римске вере, коју сваки дан на Синан пашиној џамији у Призрену и осталим џамиама овуда, а нарочито у вече петкова спомињу, — казала: како ће са уваћена Милоша Обилића оклоп свући и разковати, па Турци то и учинили; Трновац прозове се Расков, што је у њему раскован оклоп на Обилићу.

Мало ниже овог села, а при Лабу, стои и данас подигнут од Турака овој баба Милеви надгробни споменик. За ово добро Турцима њу је уморио Обилић овако: пошто су га ухватили Турци и баба им казала: да је у оклопу, да се не може другчије убити, док се овај са њега не свуче и т.д. Милош последњом снагом јурне напред, шчепа бабу зубима за нос, овај јој баш до очију из главе изчупа; те од тога она и умре, а ово село и мост, где је се све то догодило као и месност прозове се: "Бабиннос." Гроб јој је са надгробним спомеником, кои су још на Косову Турци под Бајазитом подигли, више Бабиног Моста — ћуприје, а не села, — а ниже села Раскова, баш скоро при самом Лабу. Он се и данас зове "Баба Миљеце, — шокице — гроб"!

Даље мало идући Приштини иза села Мазгита и споменика газиместанског стои тулбе Муратово и од овог идући Приштини "Газиместан, на ком је био сахрањен кнез Лазар, Бошко Југовић и многи српски и турски павши на Косову знатнији јунаци. Овако Срби и Арнаути са потурицама причају, а прави Турци веле: да је Милош бабу домамио себи говорећи јој да јој хоће на ухо да пришапље и каже своју оставу. Баба га је добро познавала, полакоми се на новац, дође му и он јој у место шапутања одкине и изчупа зубима из главе нос. Због овога сада Срби зову село преко Лаба "Бабиннос," а Турци "Бабинност."

14. Азизиа Черкеско село од 200 и више к., 15. Племетина 80. с. а до Јашара 150. с. 17. Глободерица 20. с. и 2. п. доЈашара 80. с. 18. Крушевац 15. с. до Јашара 35. 19. Накарад 5. с. до Јашара 120. 20. Брест 20. с. до Јашара 45. 21. Угљаре 20. с. до Јашара 73. 22. Добријево 18. с. до Јашара 38. 23. Преходце 25. ср. до Јашара 30. 24. Чагљавица 80. с. до Јашара 230. 25. Черкеско село 180 и више к. 26. Лапљесело 30. до Јашара 56 с. 27. Авалипоток преко 100. Черкеск. к. 28. Градчаница 40. с. до Јашара 260. 29. Сушица 15. с. и 2. п. до Јашара 40. с. 30. Ливађе 25. с. до Јаш: 56 31. Г. Гуштерица и 32. Д. Гуштерица 70. с. до Јаш: 280. 33. Коњух 20. ср. до Јаш: 48. 34. Липљан 38. ср. к. до Јашара 500. варошица.

Овде је била прва епискупија, па у Грачаници, из ове пренета у Јањево, из овог у Приштину, из ове у Новобрдо, из овога у Мораву и тако продала. Липљан, до пропасти српске на Косову паланка, а од Косова урвина и село, јер га још Бајазет разори, — удаљен је од Кочаника 7. од Звечана 9. од Приштине 3., а од Неродимља 4. часа хода. Лежу тако рећи у најлепшој равници косовској, која даје најбољу и најпитомију траву, од свију трава косовских.

На крају овог сеоца, које је у самим урвинама, а са јужне стране, још стои прастара срп: црква, храм Ваведења. Ова је старија од Грачаничке и ради ње је Бог, преко оног момчета, учинио чуда за време Јашар паше, о којем се говори код Грачанице. Неколико од ове прастаре цркве, којој је, веле, више од 900 година, а готово на сред села, стои прекрасан тако исто прастари, и од доба цркве бунар, кои се никако нечисти, а и не квари. Воду су му довели српски владаоци, веле, још пре Неманића, из неког планинског извора, који овуда кроз земљу протиче; те с тога често захватају из бунара букова лишћа, којег нема за 6 часова даљине одавде. Осим ове две старинице и старине Липљанске као места епископије основане св. Савом и града отетим његовим оцем од насилника Грка, — за нас су користније ове две ствари и ако поготову још тужније и јадније и од сад: Липљана.

Прва је од њих та: што је се у данашњој породици Воинчића до данашњег дана сачувала крв Воиновића, кои у време наши краљева и царева беху тако силни: да се и сами краљеви и цареви наши са њима пријатељише и сурођаваше. Доказ о томе до скоро је се чувао, а он је се састојао у томе: што је се у овој породици, до пре неколико година, као највећији аманет, чувала читуљу Воиновића; још неке старине, са једним пуним сандуком копаља, стрела и огромац зелени мач старога Воина, на коме је веле и натпис био, кои је казивао име војводе и господара старога Воина.

Ово је се све чувало до 1810. год: Од те године, пошто је ова породицама, арањем, отимањем, мучењем, нарочитим глобљењем и т.д. од стране турске власти и Турака дошла до крајњег разтројства и последњег пада; сво је ово оружје и сва ова старина мало, по мало, изпродавана, а само је био остао мач старога Воина. А на велику нашу и општу, за изобразене људе, жалости и несрећу,

пре 8. година и тај је мач, којег су сви сељани виђали а који је се непрестано по тавану повлачио — прекован у раоник, и тако у тамањен и последњи знак Воиновића старине, чије је дворе у Липљану још Бајазет био разорио, као што каже тадањи летописац. Да л' је тај мач одиста био прастарог Воина, или његових потомака 3. брата: Вукашииа, Петрашина и Милоша; или је можда ових потомака и т.д. ствар је остала нерешена? А да су дан: Воинчића одиста од тих Воиновића цео народ прича, а утамањене ствари, као и трајућа читуља још и данашњег дана потпуно сведоче.

Друга, је старина у једној породици, која вуче своје порекло од Дели Радивоја, Старине Новака, Грујице и Татомира. Она има, из тога доба, и читуљу, коју као највећу светињу храни. Од исте породице и данас у једном .... месту има и свештеник један коме је и Новаковић, а по оцу Стаменков, сада Стаменковић, презиме. Од овог имамо и неколико лепих народних песама. Изван села, а код ситничког моста, налази се још данашњег дана прекрасан из доба царевине српске, "Сињак или Тишина" у коме се преко целог лета хвата најбоља и вкуснија риба.

Још је једна, знатност, о којој вам најрадије сви Липљанци причају, као о догађају савршено неподлеажећем никаквој сумњи. Ствар је врло занимљива, а нарочито односећи се прекрасном само српског народа обичају слави, или ономе: "Ко крсно име слави, томе и помаже". Беше то 25. Октомбра 1849.год. и то у вече св: Димитрије, којег један Липљанац слављаше. Као што је ред и обичај, домаћин је дозвоао баш на вечеру госте у вече свога светог; али не лези ђаволе, пре ових, рупе му неке аге са своим слугама и розквартире се на сред кујне свечарева. Аге простру у кујни своја сецадета и настане се слободније и безбрижније, но у својој сопственој кући. Узовници су већ почели били долазити, ама их домаћин није могао дочекати, па шта више ни пресрести како треба. Он је морао само аге дворити а о гостима није смео и могао ништа ни помишљати. Узовници незнајући беду и невољу домаћинову, одпочну непрестано долазити. Домаћин је морао напослетку изаћи из куће и сваком казати: "Идите ми драга браћо и добри пријатељи! Ја сам вас истина помиловао позвати; али ми је велика беда и невоља у кући, којој кад св. Димитрије неће, и ваљда неможе, ништа да учиии, немогу ни ја?"

Пошто су аге појеле све цицваре, коњи одморили се, нахранили се зоби, слуге турске одведу своје и своих ага коње горепоменутом бунару да напоје; а кад тамо .... човек на коњу, са копљем, престрави слуге, а коње преплашене разагна којекуда!| Слуге нису могле никако видети куд одоше њихови и њихове господе коњи, те у страху долете и јаве агама све шта је се збило. Аге оспу срч на домаћина говорећи му: да је све његово масло, да је он подговорио неког Липљанца да тако учини са њиховим коњима и т.д. Бадава је се спромах извињавао и свакојако их преклињао наводећи: да није ни помислио, а ни могао то учинити; јер није знао да ће они доћи, није ни излазио никуда од кад су му дошли и т.д. Све то беше узалуд и сирома домаћин морао је сву ноћ престајати везан док су се аге, са слугама своим, частиле, спавале, и како су хтеле башариле. После свега овог слуге рекну агама: да ће познати оног које уплашио коње.

Аге дигну сво село исту ноћ да им траже коње; али коња неби нигде ни од корова. Заповеде за тим да се сутра рано сви мушки становници тог села од 16. па докле их има у животу на више година, дођу са своим коњима; е да, би слуге познале оног неваљалца који уплаши и разтера коње спахијине. Липљански становници од 16. па на више свију година и узраста дођу сутра дан са своим коњима; али не беше ту онога, који је разтерао коње ага и њихових делија. Кад то виде аге наљуте се још већма не само на домаћина но и на сво село. Јадни Липљанци, у тузи и невољи, досете се и рекну агама и делијама: "Е ако је човек на коњу са копљем у руци, ми аге наше, копаља немамо, а готово и незнамо што су, ви то добро знате, — аге одобре ово — па онда, ако није који Турчин то учинио, — делије ага пресеку речи и рекну: не, не, не — влах је!" — онда јо то морао бити . . . св. Димитрије!"

Сиромаси липљанци, поведу и слуге и аге у цркву да виде св. Димитрију на коњу; па ако још он небуде учинио поменуто чудо, они одоше сви, са целим селом... у прогонство можда чак у Азију и то кад им изсеку и поробе све што је лепших жена и деце, и отму и разграбе оно мало вајне и чемерне сиротињице и убожства! Од бунара па до цркве сво је село ишло гологлаво и молило се Богу и св. Димитрији, да их спасе од ове беде и невоље. Као побијени идући тако дођу до цркве и онако сви уђу у ову; па кад слуге и делије агине опазе живописаног св. Димитрија на коњу, они се бегашу напоље, продеру . . . "Ово је, ово тај што је синоћ коње поплашио и разтерао!" Аге

приморају своје делије, да још једном уђу у цркву и оне то исто потврде. Липљанци благодаре Богу и св. Димитрији, што их је тако спасао, а аге видећи то чудо рекну домаћину: "Море Влаше! кад те тај твој светац Димитрије помаже, и кад је он наше коње разтерао, онда нека ти је просто што је то учинио само моли му се да нам коње поврати; јер ћемо иначе опет учинити оно што смо намислили". Сиромах домаћин, са целим селом, знао је шта Турци хоће, па су се сви молили Богу и св. Димитрији.

Напоследку домаћину прекипи, па рекне: "Вала аге, ако је св. Димитрије, којегла славим, још свети, и ако је код правог Бога, он ће ме и сво село спасти и од ове беде; те ће вам коњи доћи, а ако није чините што сте наумили." Ово потврди сво село и аге уплашене од оваквог оштра израза, а и сумњајући се много и о томе: да одиста није у ово дело помешан св. Димитрије, преселе се у другу кућу, која није славила св. Димитрију. Цео дан Турци су преселили у Липљану надајући да и један свечар слави своје крсно име, а зато су и дошли били да укину славу. Већ је и ноћ наступила била, а Турцима још нема коња и ако су њихове делије са Липљанцима тражили их цео дан тако рећи и под трном и каменом. У исти час, кад су коњи прошле ноћи били разтерани од бунара оног, опет дојуре исти коњи од некуда онако исто преплашени фркајући на иос и престрављено хрзајући.

Али коњи недођу првом домаћину и свечару, него оном новом код ког су Турци били, и у својој престрављености недочекају да им се вратнице отворе; но онако прескоче преко ограде, што Турке страшно изненади. Целом се селу, које је било пало ницом на земљу, и делиама ага, учини, да коње јури св. Димитрије! Сви то потврде викајући гласно, и аге видевши и то чудо, обдаре у страшној трзавици цркву св. Димитрије, и тај час оду из села. Тако се Липљан спасе од коначне пропасти; јер су Турци тражили повода само да га свог искасапе. Повод би им био у томе: што су дошли с намером да забране славе, при чему би се родио заплет, из ког би Турци изашли као прави господари целог Липљана, а Липљанаца Срба неби било више на овој божијој земљи. Све ово још и дан: дан: и сами Турци признају. 25. Суводол 2. с. 18 п. до Јашара 60 ср. 36. Скулањово 25. с. до Јаш 150. 37 Батуси 30 с. до Јаш 100.

Ово село лежи баш при самој Ситници од Липљана 1. час сјеверу, од Приштине 3 1/2 часа југозападу а од Грачанице скоро сасвим западу 24, часа. Оно је на помињатом најширем месту Косова поља, на коме је 15 Јуна 1389 год. пропало царство српско. Од њега је поменутог дана и године оних 20.000 одморних Черкеза, дошавши од села Бабуша изненадно напало са 80.000 Арапа и 12.000 потурица Силног Влаха Алије са Голеша, на кнеза Лазара и његову рањаву и уморну војску. Они су напали са леђа од Ситнице на нашу војску а тако рећи утаманили је. То су учинили вијугајући се по малим придолицама и дољачама косовским. Турци још и данас уважавају, поштују и унеколико светкују ово месташце, а Срби га куну и проклињу. Знатно је овде још и то што се код овог села налази онај бели камен, о ком се у народ. косовским песмама спомиње.

Камен је овај бео, округао, над земљом висок 7. стопа, а дебео је у пречнику око 3. стопе. Познаје се да је сав био исписан, а свет мисли: да је он означавао међу разним деловима земље појединих господара им. Прича се да је оваквог камења, у старини, по Косову много било и да је сво служило само за међе, а не за шта друго. Све што је, од овога утамањено, као што су овуда утамањене и све остале старине, утаманили су само Турци употребљујући све на разне своје грађевине које им бадава ради раја, а не ко други. Камен је овај сада накривљен на једну страну, јер су испод и око, њега тражили новце неке. Што је се до данас задржао, код све и сва утамањујуће силе, то баш и јесте дивно и велико чудо, које се може само тим протумачити: што су Турци добили битку косовску но од Србима спрам њега, оном војском, која је овде одморна и изненада долетела.

38. Лепиња 20. с. до Јаш: 85. 39. Черкеско село има преко 200. к, 40. Радево 15. с. до Јаш..70. 41, Слатиње 14 1/2 п. ар.до Јашара 30.с. 42. Ариљача 15 1/2 п. а.до Јаш: 80.с. 43.Помазетин 20. ар. до Јаш. 20. с. и 30. п. 44. Руица 18. ср. до Јаш: 40. 45. Чучуљага.20. ар. до Јаш - 50 1/2 с. п. 46. Краиште 15. с. 10. п. до Јаш: 50. с. 47. Рибаре 8. с. 30. п. до Јаш: 150 с. 48. Мужихани 4. с. 10. а. до Јаш: 48. ср. 49. Црнољево 10. с. 20. а. до Јаш: 150 с. 50. Штиља 12. с. 25 1/2.; а. п. до Јаш: 100 1/2 с. п. 51. Кошаре 30. а до Јаш: 75.с.

Овде су биле ливаде и ергеле срп: краљева од лозе Неманића. Прекрасна равница око свог села, од своих 600 дана орања зове се "Краљева ливада.". Пре овде неје било села, но само ливаде краљевске са кошарама са којих је тако и прозвано.

52. Воиновце 15. с. и 16. а. до Јаш: 50 1/2, с. а. 53. Топличан 15. с. и 6. п. а до Јашара 50. с. 54. Черкеско село са преко 180. к. 55. Смолуша 8.с. 18. а до Јаш: 60 1/2, с. п. 56. Словиње 2. с. 15. а до Јаш: 50. с. 57. Добротин 35. с. 58. Бандулић 28. а. до Јаш. 50. с. 59. Гумносело 20. а до Јаш: 60. с. 60. Глоговце 6. с. 9. п. до Јаш: 100. с. 61. Робовац 18. с. до Јаш: 30. 62. Бабуш 10 с. до Јаш: 75.

Овде је Мурат оставио оних 20.000 коњаника Черкеза који су решиди битку. Село је ово готово под самом планином тако званом "Гадимка" Удаљено је 4 часа од Грачанице, 4 од Качаника и 2.од Неродимља. Кад је Мурат на Косово дошао, застао је био у овом селу, са главном својом силом, цео месец дана и нешто више док није одавде покорио и разорио Неродимље, Липљан, Призрен освојио и разорио стари Качаник и још неке градиће у моравском сиринићском и карадачком пределу. А кад је већ и то учинио, кренуо је се даље и захватио оно Косовско поље, које је спрам Грачанице и на ком је закопана српска, царевина, оставивши овде помињатих 20.000 Черкеза коњаника резерве, која је са оних 80.000 такође коњаника Арапа, спрам Грачанице, и решила битку у корист Турака.

Док је се год Мурат бавио ту, за поменути месец дана и више, из тог села једна богата српска породица, приморана, хранила је бесплатно, његову свиту са свим људима и коњима за сво то време. За такву насилну услугу овој породици Мурат изда ферман у ком јој је поклонио 2000 дана орања најлепше земље на Косову, а за коју, док је год турске царевине; да не даје ни цару харача, ни богу колача. Данашњи потомак те породице, по имену Жива, чува још тај ферман и држи у сопствености сво ово село, а до 1832. год. држала је ова породица још два срп: села на Косову, као своју сопственост. Турци га зову "Жива от Бабушанин". Од тог доба па до данашњег данка обичај је у овој породици, да свакога без разлике вере и народности, дочекују, угосте и почасте по 3 дана бесплатно. С тога у свом дворишту та породица, или садањи њен претставник Жива, има особену гостионичку кућу, са одвојеним двориштем. Самој овој кући веле има више од 300. година.

63. Мираж 12. а. до Јаш: 50. с. 64. Папаз 20. а. до Јаш: 350 с. 65. Гадимља 30 п. до Јаш: 50 ср. 66. Бабљак 20 с. до Јаш: 40. 67. Косин 16. ср. до Јаш: 40. с. 68. Трн 5. с. 10. п. до Јаш: 50 с. 69. Сливово 5. с. 20 п. до Јаш: 45 с. 70. Прелез 11. п. до Јаш: ср. 71. Влашкобара 20. п. и 5. с. до Јаш. 72. ср.

До пропасти српске овде је била велика паланка, у којој су сами седлари, сарачи, самарције и сви они били, који су орме коњске израђивали, и још данас познају се трагови од бив; ове паланке, кућа, зграда помоста и т.д. Паланку је ову разорио, по битки косовској, Бајазет, и издао ферман: да Србин не може бити ни седлар, ни ормар и ни један рукоделац, оног рукодеља, које израђује оружје и осим припадајуће ствари, а тако исто и остала знатнија рукодеља и т.д. Ова је се наредба до скоро код Турака испуњавала.

72. Фатић 25. а. до Јаш: ср. 73. Сазлија више од 100. черкеских к. 74. Некудим 30 1/2 п. а. пре Срба 80.

Некудим је пре била паланка у којој су махом живили рудари, који су руде вадили из сиринићских, карадажских, голакских и моравских брда. Цела околиница зове се "Некудимски предео", који је некада морао бити велики хватајући све поменуте пределе. Некудим је оно наше знатно место, које је по једној хрисовуљи Деспот Ђурађ Бранковић уступио дубровчанима за 1000. дук: ц: год: данка. Ова се хрисовуља и данас чува у једнога; али нам је недаде да је препишемо. Ово је овде оно место које г. Милићевић у једном свом спису погрешно помиње да је у Смедер: нахији данашње кнежевине

75. Варош о којој је казано код Качаника 28. п. пре 100 с. 76. Г. Неродимље 10. п. до Јаш: 200.с. 77. Језерце 125 1/2 п. а. до Јаш: 200 с. 78. Засељак Неродим 15. п. а.

79. Пљесимна или Пљешина 20 1/2 а. но. до Јаш: 160. с: лежи југо-источно за 1, час од Неродимда, на прекрасном и најпријатнијем земљишту, баш на устима при уласку у неродимљске планине. У целом Косову нема не само лепшег места, него и више разноврсног и најблагороднијег воћа, које доводи своје порекло још од српских владоца. Од овог воћа и село се невиди док се год

неуђе у њега. Поред села протиче бистра каменита речица Пљешимица, са прекрасном царском рибом, још из доба Неманића. У самом селу и око њега налазе се разорених б. црква српских, са огромним старим српским гробљима са натписима, које садањи Арнаути мухамеданци — а до пре 80 година, а нарочито помињатог Јашар паше Џинића бив. Срби — недаду прегледати и натписе снимити,

80. Д. Неродимље има сада само 48. кућа срп: а до преношаја моштију св. Уроша у Аустрију било је преко 1800 кућа. Од то доба број кућа српских непрестапо је опадао, докле није у време помињатог Јашар иаше Џинића сведен на овај садади. Пошто Јашар паша утамани неколико десетина, ако не и стотина кућа, у овом српском селу, које се нехтедоше потурчити; тада се они који се насиљем овога потурчише иселише из Д. Неродимља и као потурице населише: 1. у Језерцу 60 к. 2 у Фатићу 20. 3. у Г. Неродимљу 10 и 4 у Засеоку 11.к. Дакле је број самих иселишеника, а тада већ потурица преко 101. кућа, а колики је Јашар прождрљо, то бог једини зна. Сви се ови, данас већ зову Арнаутима, осим горњег Неродимља, који су тако још и сада православни. Нема лепшег места у целом Косову од овога на коме је Д. Неродимље. Оно је баш при самом уласку у неродимске планине, које се више уздижу и као господаре над Косовом клетим. Са јужне стране протеже се прекрасан огранак неродимске планине скоро за 2. часа хода, сав обрастао још у време царева српских нарочито засејаном прекрасном буковом, кленовом и јасеновом: шумом.

Са сјеверне стране, истог, а и обраслао таком истом шумом, брдашцу, стои прастара црква св. Аранђела, задужбина Неманића, но у урвинама, а пред њом је огроман бор још св. Симеуном ту пресађен. Борова нигде у околини нема; те једно с тога, а друго и што га је још св. Симеун пресадио, овај се овде поштује, као највећа светиња. Због њега Неродимци и на урвинама св. Аранђела свете водице и остале требе чине. Од ове исте стране, само на другом узвишенијем брдашцу као греда каква, обрастлом редком, некада нарочито сејаном и гајеном растовом шумом, стоје урвине цркве св. Богородице, таво зване "Источнице". Само то брдо, или дивна планиница ова, зове се "Језерце," с тога, што је негда на врху његовом било дивно и прекрасно језеро. Са источне стране села, а за пуна 2. часа, простиру се прекрасни најплоднији брежуљци, на којима се виде још троје развалине од бив: св. божијих храмова, међу којима је један св. Николе, задужбина св. Дечанског краља српског.

Од западне стране протиче дивна и чудновата, лековита, река Неродимка, стара Родимка, пуна пастрмки и других царевима српским добављеним, веле. чак из Китаја, рибама, које се још и дан данашњи налазе у њој. Речица се ова разликује од свију косовских с тога, што се никада, немрзне; те с тога од њена извора, па до улива код Качаника у Лепенац има више од 120 воденица, које и лети и зими без престанка мељу. Већином су сада скоро све ове воденице Јашар-пашиних синова и наследника, међу овима су најзнатније и то: она, која је била српских царева цркве Грачанице, цркве св. Уроша тако звана "Калуђерка св. Уроша". Међу напоменутих воденицама једна је и помињатог Живе од Бабуша, коју је још Мурат поклатио његовом тадањем претку.

Више од једног часа од села идући све уз поменуто реку Неродимку, уздиже се за 1. четвороуголни час, такође четвороуголно брдо, највише од свију неродимских брда и планина. На врху његовом био је тавозвани Родимљски град, а од убиства св: краља Дечанског и св: Уроша тако прозван Неродимљски, од којег и данас стоје урвине и развалине. При сјеверном зиду, испод кога вечно жубори Неродимка, или стара Родимка, а у граду био је огроман краљева српских дворац, опкољен јаким и ужасно високим више округлим, но четвороуголним кулама. На јужној страни, и при јужном зиду, такође је опкољен но у неколико слабијим кулама, бив: српских краљица, дворац. Од кула и зидова око дворца краљевског и између краљевских и краљичиних двораца, био је огроман сад напуњен разним воћем и дрвима.

Цео овај прекрасни четвороугаони брег, са три стране обливају речице и то: са западне и сјеверне Неродимка, а од источне и нешто југоисточне једна мања без имена речица, која се и Мала-река зове. Она се са источне стране под самим овим брегом и градом — јер је град колики је и брег — улива у Неродимку, па одатле заједно протичу мимо поменуто село Неродимље. Пред ушћем ове Мало-реке у Неродимку види се огроман зид, који је затварао, у време нужде, воду; те је ова градила огромно језеро за 1. час широко, 3. дуго а неколико десетинахвати дубоко, које је се савијало око

целог града и ове планине Неродимља. Планина ова Неродимље, на којој је град, види се да је човечијим рукама овако стесана и дотерана.

Са сјеверне стране од ове планине и града на дивној и прекрасној високоравни дугачкој и широкој од прилике до 40. хвати, стоје и данас урвине манастира св. Богородице, у који су лежале преко 300 година нетљене мошти последњег императора, Срба, Угро Влаха, Мацара, Бугара, Грка, Руса и Срба. Црква је ова била око 14. х. дугачка и 7. широка, без кубета, а на троје преграђена. Ако се може веровати причи дан: Неродимаца, која је по свему и по свој прилици верна и истинита, њу је сазидала мати посл: срп: императора Уроша царица, и импер: жена Душанова и то на врло брзу руку.

Спрам саме ове цркве, преко речице Неродимке, а уз помињату четвороуголну планину, на којој су развалине града Неродимља, налази се, испод једне огромне и прастаре букве, огроман кладенац, који одатле извире и који се зове "Царевац". У овоме је, веле, цар Урош мртав окупан. Овај кладенац ила извор, "Царевац" до данашњег дана је, због што је мртво тело последњег цара и импер: српског у њему окупано, лековит, и лечи од свију болести не само православне, него и мухамеданце и римокатолике. С тога је овде сваки дан огромна светина свију вера и народности. Једни од њих захитају воду и умивају се, други се истом мажу, трећи ране перу, четврти купају и т.д. и свима помаже. Ову светињу су српску, пре неколико година Неродимски Срби мало поправили, а и св. цркву св. Уроша, почели да подижу; ама немају довољно срестава да је подигну. Ваљало би им помоћи, као и другим нашим светињама и другој нашој браћи; па и помозимо браћо за времена, јер доцније може бити да се неће имати коме помагати и ако би се хтело!

Са источне стране од села Неродимља за 1 1/2, час добра хода, а поред Неродимке речице, подиже се један брежуљак, сада сав обрастао ситном шумицом, а некада самим цвећем и благородним воћем. Брег се овај зове "Света Главница" с тога, што је овде проклети Вукашин, код једног извора испод огромног шупљег дрвета, убио св. Уроша. Цео овај брег, као и околина му, био је сад или вртоград Неманића, сав засејан најразличнијим цвећем и најблагороднијим разним воћем.

На врху његовом и данас се познају трагови развалина од тако званог "Увеселителног дворца" Неманића, који је такође био сав зидовима и кулама опкољен. Дворац је овај разорио још Мурат, кад је дошао на Косово и то пре битке, а по битци опет је Бајазет разорио град Неродимље.

Народ српски, свију вера и сада језика о смрти св. Уроша, као и цркви његовој, а нарочито Неродимци, овако прича: "Краљ Вукашин, пошто је лукаво и злоковарно, после смрти Душанове, кривоклетнички обвладао земљама српским уступајући ове своим пријатељима и страним државама, само да би се сам утврдио на царском императорском српском престолу, и пошто је у прилепској нахији поправио дворца св. Симеуна у Чепигову, где је непрестано Уроша под притвором држао, а мајка му је седела у Серезу и тамо владала, — намисли већ једном и свога господара и импер; Уроша смаћи са овог света и сам завладати свом српском државом.

С тога некако превари царицу и имп. да из Сереза дође у Призрен и под стражом од своих људи, као тобож пратњом, пошље и цара и импер. Уроша у Призрен, да види српских царева дворове. Он је већ пре тога у целом Призрену, које побио, а које разагнао све оне који су волели правог цара и импер. и који су му као законитом били верни и населио је тако саме своје људе. Ови су морали пазити да ко недође Урошу и царици и импер. матери му, а међу тим око њих су ласкали, као да су рођени за цара и импер. и да ће за њега и умрети. Овако свакидан лагајући Уроша и мајку му они који су их окружавали, лагали су још и друго: да ће скоро доћи у Призрен и сам Вукашин из Прилепа — т.ј. сада разореног града вукашиновог више манастира Зрзе, у ком је и крунисан за краља, а који је 5 ч. сјеверозападу од Прилепа,—и да ће ту положити своју власт, а Урош да ће се за цара крунисати. Али је Вукашин, са својим намислио био и већ уговорио да убију светог Уроша. За ово недело одредили су Неродимље и земље око Призрена, а не око Прилепа, зато: да би још боље траг заварали.

Урош никад није био у Неродимљу, на Косову и Паунполу, које је све била сопственост царска и на којем су царске ергеле и разне дивље звериње, становале. Сви су Урошу сладили ова места, а нарочито лов, који су на њима његови претци чинили и навраћали га да иде тамо пре крунисања. Урош је наваљивао с мајком: да се прво сабере сабор, рад чега је из Чепигова сад. прилеп: нахије, у Призрен и дошао и да се прво крунише, па после да иде у лов. Кад је и ово видео

проклети Вукашин са своим друштвом он напише књиге и разашље за сабор, а некако наговори Уроша: да оду у Неродимље до доласка господе на сабор. Урош се превари и пође, а и да није пошао, он би га ма како убио и у самом Призрену. Они дођу у Неродимље и то Урош са свитом пре, а Вукашин после, јер је заостао био, да уреди све што треба за сабор.

Урош је међутим излазио, са оном свитом, у лов и ловио; али га ни један од те свите није могао, или смео, убити. Вукашин дође и онако љутит што Уроша нису убили до његова доласка, позове овога: да иду, у вече св. Првозваног Андреје, једноме Неродимљцу, код којег су и остали цареви српски долазили, а одатде опет да одпочну лов наново. То вече стигну код тог пријатеља, где и предане. Тек први дан, по св. Андреје, а, то је 1. Децембра, пођу, обоица сами самцити заједно у лов, тобож на Пауновопоље. Осталу сву дружину оставе ту да се весели. Вукашин је нарочито, цео тај дан задржавао Уроша у лову и забављао, само да нестигну у Неродимље; те тако доцкан дођу у ове увеселителне или тако зване Летње дворце и ту ноће. Сутра у јутру, а то је било 2. Децембра, пошто се пробуди св. Урош, заиште од Вукашина воде да се умије, а овај му похвали онај извор и кладенац под поменутиим дрветом и Урош оде тамо да се умије. Вукашин је полако за њим ишао са буздованом и кад је се св. Урош онако сагнут умивао—удари га Вукашин са траг буздованом у главу и убије, и ту у оно шупље дрво метне, затим узјаше коња и одма оде у Призрен, да разтера са сабора оне, кои су му били противни, а да на овоме задржи своје пријатеље.

Свита бив: у Неродимљу, такође се врати у Призрен други дан, пошто дођу послужитељи из увеселителног двора и кажу како је нестало цара и краља. Вукашин и Уроша није нико видео кад су и куд су отишли до једног старца, кои је преко у брду чувао овце. Он је видео, кад су обоица изашли из дворца, а видео је и кад је Вукашин сам на коњу отишао. Тај одлазак учини му се подозривим; те одма јави своим пријатељима у селу, оставивши, за неко време, своје стадо. Пријатељи се сгледе, али нико није смео ништа да говори. Вукашин како дође у Призрен, јави царици, мајци Урошевој: да је се вратио тако брзо због сабора и да је оставио Уроша здрава и читава, а ишао је у Неродимље само зато: да престава цара добрим људима, те да га чувају.

Сабор се започне и на њему погину сви они кои нису хтели Вукашина, па и сами патриарси. Вукашин је сабору говорио, да је Урош побегао из земље зато, што неће да је владаоц, а другога до Вукашина нема. Осим овог њему је то дао и сам цар Душан. А ко неверује да Урош неће никако да је цар, јер хоће онако слободно да живи, тај нека га нађе да пита. Његови су људи ово исто говорили које и Вукашин и она свита из Неродимља потврди: да је Урош од њих само зато побегао, што је чуо: да хоће сабор да га зацари. Многи су говорили, да свему томе неверују и да ваља сам Урош да дође, па, ако одиста неће, онда да дођу његов стриц или браћа му од стрица и т.д, Ове је Вукашин, које побио, а које потровао; те тиме почну подозревати на њега.

Сабор пошље једне, на све стране да траже Уроша а друге да из Грчке доведу његова стрица; али је ове последње које све побио, а које подмитио Вукашин, те су донели лажне књиге: да се неће ни стричеви ни браћа од стрица Урошева да приме царске круне. Они који су тражили Уроша врате се и кажу једни, да је побегао, а други да им је дао и само неко писмено, како неће да је цар. Многи су ово држали за истину, а многи опет знајући лажу Вукашинову нису ни једно ни друго, како за Уроша, тако и за стрица му и браћу од стричева, веровали. Међутим, од оног старца и пријатеља, све се даље и даље и више и више прочује: како је сам Вукашин са Урошем отишао у лов; како су сами ноћили; како су сутра дан изашли, па је се сам Вукашин без Уроша вратио у Призрен. И они, кои су били са стране Вукашинове, кои су му све лажи веровали сад се згрозе и почпу сумњати, а непрестана убиства и умирања главаша још више се распросте.

Поштени људи оду царици матери и кажу јој да како сама оде у Неродимље и онако преобучена испипа ондашње људе; еда ли се неће што дознати? Вукашин је и њу не само лагао, него под именом свите држао готово у затвору. Сад се она није могла никако избавити од свите и изаћи из двора. Напослетку дође глас: да је Вукашин убио Уроша, а овај је неко од покајане оне неродимске свите казао, ког је Вукашин одма убио. Сад цео сабор почне још више сумњати. Царица мати пресвуче се у просто одело и побегне из дворца бив: у призренском Душановом граду "Вишеграду", а Вукашин нареди потеру за њом. Она пешке и у простом оделу целим путем од 7. часова хода кукајући дође у Неродимље и почне распитивати, а да је не би познали није улазила у град. Њојзи,

држећи да је нека проста жена, кажу све што су знали и она кад разабере: да су Урош и Вукашин сами ноћили у оном дворцу, изјутра устали заједно и изашли, па Вукашин сам отишао у Призрен и т.д. закука тако, даје се сва гора у плач обрнула. Она потрчи право тамо већ непрестано овако кукајући: "О Родимље до сад мене славно, а од сада тужно и жалостно! До сада си ти Родимље било; а од сада црно Неродимље; јер у теби јединца изгуби, кога више никад родит нећу. Ти ми уби мојега јединца, мог јединца, а српскога цара".

Тако кукајући цео је дан неједући и непијући ништа, тражила и лутала по пољу. Она омркне код оног извора и ту ноћи на голој ледини. Сутрадан тако лутајући и тражећи Уроша наиђе на оног истог старца чобанина, који је једини видео Уроша и Вукашина и стане га преклињати и молити, а он јој све каже што је знао и видео. Пошто он изприча све што је знао, царица врисне и рекне: "Ту је мој син од проклетог Вукашина погинуо."

Тако је она и тај цео дан тражила Уроша око тога извора; али га немогоше наћи. На последку на њена кукања; "Уроше дико моја, Уроше круно Србије, Уроше украсе Неманића, Уроше јарко сунце српско, Уроше узданицо земље и царевине и т.д: где си сине и царе мој? јави се мајки својој, ако си овде гдегод?" и т.д: у једанпут зачује глас: "Ево ме, овде сам мајко царице! Овде је цар српски и једино чедо твоје!" На тај глас царица полети дрвету узпење се узањ и видеВ Уроша, извади га и рањаву а крваву главу, почне љубити, кукати и нарицати: "Авај мене, слатка главице моја!" и т. д: те се то место с тога прозове "Главица". а кад се св: Урош посвети: "Света Главица".

Док је тако царица мати кукала над св. Урошем, а није му главу од крви умивала, прође један сељак са празним колима и царица га замоли да је и на тим простим воловским колима са Урошем одвезе у Призрен мислећи: да га тако мртва покаже сабору и погребу у цркви св. Аранђела, код оца му Душана. Сељак потера кола, али кад дође до спрам града Неродимља и оног кладенца у брду његовом, кола стану, волова нису могли ни маћи, запрегну више рада, али све бадава. Царица видеВши то досети се шта је, скине тело и окупа у том кладенцу, који се од то доба прозове "Царевац" и ту одма близу на брзу руку на поменутом брду сазида ону споменуту цркву, код које насели калуђере и да много земље и испусте.

Да је одиста а сама црква на брзу руку прављена познаје се: што је најмања од свију целих и разорених св. храмова српских Неманићских што је слабо зидана, што је без кубета и што је била покривена са неуглађеним црним каменим плочама, којима и данас оближњи Срби покривају своје јадне и чемерне садање нове црквице. Види се, да су се сви храмови у старо доба зидали од тесаног камена, међу који су по где где уметали ради разних шара опеке; тако је и овде, и сав тај камен Јашар-паша однео је и од њега зидао своје воденице".

О селењу св. Уроша у Аустрију такође исти причају ово: "Пошто ће настати љута турчења и гоњења од стране турске, по српском народу, од којег и патриарх Арсеније III. са првим и главним људима, из све Србије побеже у Аустрије, а то је кад су Турци завладали градом старине Новака Качаника, градом Дели Новака Тетовом, градом Татомировим Островицом на Руднику код Неманић планине више Велеса, градом Грујице Малога, Кратовом и другим многим градовима; тада се јави у сну светог Урош једноме ваљаном, здравом, храбром и поштеном момчету тако званом "Галапу" — Голубу - рекавши му: "Галапе! носи ме одавде у Француску гору". Овај кад се пробуди, помисли у себи: како да га носим, кад је тежак, а и не знам на ком је крају света та Француска гора, несам је никад ни чуо?" Другу ноћ, опет му се јаве свети, рекав му: "Галабе! ја ћу ти бити ласан, и пут ћу ти показивати, само ме одавде носи". Галап кад се пробуди оде настојатељу и све по реду изкаже. Овај се заплаче и рекне: "Мора бити, да се наш народ виш још није опростио греха, да је наново грешио Богу и да ће настати тешка и зла времена; кад хоће одавде наш свети да иде". С тога повери све Галабу, једног празника увије мошти, св: у чисто бело платно и преда Галабу, који их упрти и као перце однесе по показујућем му се светлошћу путем, преко самих планина, преко који нога људска није још газила.

Народ кад се сабере и виде да нема св. моштију, разјари се на настојатеља, а овај га умири докле се сабере цео народ и тада им каже, али не како је било, бојећи се да овај нестигне Галаба, него: да су саме мошти некуда отишле. Кад то чује бедан и жалостан народ, почне сав запевати, кукати и говорити: "Ми смо нешто много пред Богом сгрешили, кад нас је и св: Урош оставио!"

Народ изађе из цркве кукајући, а од жадости које за Косовом, а које св. Урошом, обрне плаве обтоке на доламама и осталом оделу у црне, које још једном од Косова оврани, преврне капе и одело и тако до данас чини у овој, скопској, тетовској, делу кумановске и велешке нахије. Овај Галаб Проић живио је после тога, пошто је се опет из Фружке горе вратио у Неродимље, још много година, а после њега његов син 100 година, који је пре 17.год. умр'о, и до смрти Неродимцима и осталим околним Србима ово све и овако причао".

Овдашњи и околни, а нарочито пећски Арнаути и Турци о бегству патриарха нашег у Аустрију Арсенија III. ово и овако причају: "Патриарх грчки једном оде цару на посету, цара је лепо разговорио; те га овај задржи на ручку. Кад је патриарх видео, да је цар добре воље одпочне: "Честити, једини и најмоћнији на земљи царе! послушај ме роба твога, а за твоју корист и срећу, па ако је добро учиви, а ако је лудо немој ме казнити." Цар му се обећа, да му неће ни влакно с главе фалити. Патриарх настави: "Твоје је царство једино на земљи највеће и најсилније; јер си покорио царевину српску, која је једина и најмоћнија на земљи била; али је неси сасвим утукао. Ти си убио змију; ама је неси сасвим утукао. Та змија има главу у Пећи у сред срца те Србије, и док је год она и народа српског неће твоја царевина бити мирна; него ме послушај шта ћу ти рећи: Патриарха са свима првим људима у земљи, или уби, или протерај, или и изтурчи. Ако остане што од бегства главних људи, све изтурчи или побди, само остави од ових главних и простог народа нејач нека се моле богу по свом закону и мени их предај; па се никада и ничега не бој. Земља ће ти бити увек мирна, а ако баш небуде ја сам ту и моја је глава ту; ту су владике које ћу тамо слати у место српских па их увек можеш погубити. Небој се да ће оне са Србима ићи на те и ове противу тебе дизати. Ми се одавна мрзимо и никада се неможемо волети. Моје су све владике Грци и Бугари а од Бугара и Грка, а нарочито првих нема већији непријатеља Србима. И ми би се могли кадгод са Србима само помирити, али не волети, а Бугари никад ни довека. Кад изтераш, или исечеш, патриарха и прве људе, ти тај сав народ прозови Бугарима; па се ништа на свету небој.

Цар је се дуго мислио и премишљао, док му није дошао велики хоџа и везир Ђуприлић паша. Он каже све овоме, а то Ђуприлићу небуде мило; јер је и сам био од српске краљевске крви, па да би одвратио султана, рекне му да узме закуп од Грка, а султан зовне грчког патриарха и заиште му 40.000 ћеса годишњег закупа, а патриарх му да за сву српску патриаршију 100.000 ћеса годишњег закупа. И ово небуде мило Ђуприлићу, али шта ће, цару буде драго. Тако Ђуприлић, да би одвратио цара и патриарха, рекне цару да иште плату и за српског Митрополита у Ориду и за митрополита бугарског у Трнову. Цар и то једва дочека, дозове патриарха и заиште и за ове ревав му: "ако ми недаш паре за ове; онда ти недам ни пећског!"

Патриарх је се дуго увијао и превијао говорећи: да је бугарски у Трнову под њим, а оридски митрополит под пећским, па како два пута да плаћа за се и за пећског? Цар није хтео да слуша, и патриарх мораде или дати још за ову дволицу паре или би остао и пећски. Немаде куд и додаде још 60.000 ћеса годишњег закупа. Кад цар узме паре, он одма пише паши у Пећ, да на превари погуби и патриарха и прве људе свуда у земљи, од Солуна па, до Београда и од Једрене па до Драча, Дубровника и Авлоне. Ђуприлићу то буде жао, па пише патриарху у Пећ, да бега без обзира; али је писмо царкао пре његовог дошло паши пећском! И пећском паши није ово мило било; али није имао куд, јер је цар послао 300.000 из преко мора некаквих Татара, који незнају ни Србе ни Турке, и запов. му: да кад погине патриарх, сав народ српски, а не само главне, или изтурчи или исече.

Паша прочита то писмено пред својом једном булом, коју је најбоље волео, а она је била тајна христијанка, и пошто је дознала: да ће паша одма сутра дан да обеси патриарха, опије слуге и ноћу пресвучена оде у патриаршију и све каже патриарху, па се тако исто те ноћн тајно врати натраг у пашин харем. Кад се врати паши, ова бојећи са да патриарх није могао побећи и јавити своим главарима, одврати сутра у јутру рано пашу од намере рекав му: "Није лепо ни по Србе ни по Турке, да патриарха рано данас обесиш, док несврши своју молитву; него после ове." Паша је послуша; али кад пошље војску по патриарха, а овај је био тек тада измакао на мали Колашин у Вучитрнску нахију и то у планине очекујући тамо главаре своје.

Баш је у то доба Немац краљ хтео да војује на цара, а чује све шта је закључено и у Цариграду и шта је се учинило с патриархом, па му пише у Мали Калашин и позове га: да што може више

прикупи први људи у народу и њему оде рекав му: "да ми помогнете противу силе царске сада, а ја ћу вама свагда и до века!" Док је ту патриарх чекао да се паша умилостави, па да се опет врати у Пећ, — дође му писмо од Ћуприлића хоће, у ком му каже да иде 300.000 Татара некаквих, да сав народ или изесече или изтурчи: "зато бегај куд те очи воде, а ноге носе!" Патриарх кад то чује и пошто му дођу поглавари из свију срп. земаља: Шевић од Авлоне и Бакић од Солуна, Милорадовић од Ерцеговине, а Кутузов од Далмације; Станишић од Једреве, а Марковић од Прилипа-и други, крену се, кроз земљу, прођу и оду Немцима; ама их и они слажу.

После патриарха и првих 40.000. људи остане сама самохрана сиротиња, коју Татари, поробе, изсеку и изтурче, највише у Гиланској, Скопљанској, Тетовској, Призренској, Дибарској и Ђаковичкој нахији; али када, дођу до Дечана и почну га палити и турчити, св. Краљ и св. Јелена сакруше га. Татари, кои су туда пролазили, прегазе и Неродимце, а од ових почну их све више мучити спахије и друге потурице; те се тако и сами раздробе и разделе у разне породице, а тиме још више послабе. Ове породице, доцније се, због нужде скупе у племена и свако племе, или сродство, избере себи старешину, кои ће са њима управљати и тако се ове старешине једни с другим сближе и увате веру. Неродимци, као прости и без великаша, а тако исто и сви у старој Србији прости људи, остану где су и пре били. По бегству патриарховом паша сутра дан после службе божије потражи патриара а он је већ био побегло. Тако преварен паша одма се сети да је само жени казао и да га је она преварила; па је на сред Пећи спали живу".

Причају Неродимци: да су се са Турцима, Татарима, доцније Арнаутима и своим потурицама спахијама, дуго и дуго борили, после бегства оба патриара и првих људи и кад су ови хтели да поруше. цркву св. Уроша, скоро сви изгинули, а Турци цркву срушили. Нејач оставша још неизтурчена незнајући ни за какво сродство одели се и оснује Г. Неродимље, а оставша у Долњем до данашњег дана неузима се. Дуго су и без свештеника били; те су се и с тога много њих, осим већине насиљем, изтурчили, а и сада ниједан свештеник неможе остати међу њима, кои незна обичаја њихових. Осим урвина св. Уроша имају још троје и четврта је готово цела св. Аранђела у којој служе.

Други дан ускрса и Троица од најмањег, па до највећег и мушког и женског, па ма какво време било, излазе и носе крста. Крста почну носити од урвина св. Уроша па све редом код сваке урвине свете водицу, момчад носе црквене а и онако барјаке, а девојке јело. Код сваке развалине мора се ма колико јести и вино у славу божију пити. Кад се из једне цркве св. Николе пође за у други такође св. Николе, онда се мора проћи кроз воденицу пређе бившу манастира св. Уроша тако звану "Калуђерску", а сада Јашар-пашиних синова. Изпочетка и за дуго време овде је падало по 100. срп. глава, јер Турци нису допуштали, да се кроз њихову, отету насилно од Срба земљу и воденицу, проносе крста и да раја пролази; али су доцније, немогућн одолети сили, попустили мало и сад дотле дотерали да још и врата од воденице сами отварају и проводе светину.

За ову воденицу Неродимљанци давали су скоро сва своја убоштва Турцима, али је Турци за инат неће да продају. Садањи Јашар-пашинићи хоће да продаду; али сиромаси Неродимци немају ни паре, па је зло. Требало би. богатија браћа да је одкупе и поклоне манастиру св. Уроша кои се лепим прилогом два три брата из далека подижу. Код урвина св. Уроша сече колач породици Даића, која је то одпочела одма по убиству светог, а код осталих урвина сви редом. Сва земља бив. српска сад је у рукама турским, и Неродимци су, као и сви у Правој Србији кметови — т.ј. чифчије — које газде Турци увек могу са земље отерати кад год хоће. Једино их овде задржавају урвине св. Уроша. Неродимци су махом сви сачували права српска и прастара имена као: Драгуш, Драгор, Деан, Тројан, Владета, Борашин, Бојан и т.д. која ћемо у сборнику имена напоменути.

81. Гребно 20. с. 20 п. 82. Гаћно 30 1/2, с. п. 83. Пестово 30 1/2 п. а. до Јаш: 200 1/2 с. п. 84. Д. Брњица 20 с. до Јаш. 46. 85. Шашковац б. с. до Јаш. 86. 86. Алаш 7. с. 8. п. до Јаш 30 с. 87. Јенце 20 1/2 с; п. 88. Медведце 20 1/2, п. а. 89. Черкеско село са преко 80. к. 90. Ћићево 15 1/2 п. а. 91. Вранидол 15. а. до Јаш. ср. 40. 92. Белопоље 15. а до Јаш 36. с. 93. Штрбце 130. с. 94. Готовуша 75. с. 10. п, 95. Беревц 65. с. 93. Врбештица 50. с. 97. Вича 35. с. 98. Битиње 40. с. 99. Грковце 20 с. 100. Грајковце 26 с 2 п. 101. Сушица. 20. с. 102. Фираја 60 1/2 п. а. 103. Брод 200 1/2, п. а. 104. Коштањево 75 1/2, а. п.

Ова су сва села приштинске нахије на Косову, а има их на окраинама овога још 29. дакле свега око 132. села у приштинској у којима Срби живе у 2450. к.; у 10. села ар. по 30. к == 300. к.; у 16. села п. по 20. 320. к. и у 7. села Черкеза по 100. к. 700. к. Овоме броју кад се дода у Приштини 350. к.: Срба онда је свега у овој нахаји и паланци му 2800 к. српских. Потурица у Приштини 2600 и 320 по селима то је: 2920. к.; Арнаута у Приштини 70 и 300 у селима свега: 370. к. Черкеза 740. к. Османлија у Приштини 260 и војске са џандарима 2180. момака.

Али Косово осим 132. села приштинске нахије има вучитрнске ових 76. села: 1. Крајмировце 26 1/2 п. а. 2. Лапушник 18 1/2, п. а. 3. Градинце 15. а. п. 4. Љубча 10. а. 5. Пропаштица 15. а. 6. Лужане 30 1/2, п. а. 7. Ковачица 30. с. 8. Јањенце 10. с. 9. Прелез 10. с. 11. Угљаре 15. с. 12. Читлук 10. с. 13. Велибрег 20. с. 14. Лучкарека 15. с. 15. Медвеђипоток 10. с. 16. Бурлате 10. с. 17. Клечка 12. с. 18. Витковићи 15. с. 19. Бања 10. с. 20. Табалија 8. с. 21. Струмце 15. с. 22. Драгачево 15. с. 23. Варјаге 10. с. 24. Зубин поток 8. с. 25. Јасеновик 8, с. 20. Газиводе 15. с. 27. Ковачи 11. с. 28. Резала 10. с, 29. Тушићи 15. с. 30. Лајчићи 12. с. 31 Вуковићи 10. с. 32. Драгалићи 33. Брњаке 12. с. 34. Окладци 6. с. 35. Бабићи 10. с. 36, Пресека 18. с. 37. Чечево 25. с. са развалинама града Чечана. 38. Орнице 8. с. 39. Каљуга 15. с. 40. Малоје 15. с. 41. Јабука 20. с. 42. Црепуље 20. 43. Стрмац 10. с. 44. Сухогрло 25. с. 45. Новосело 19 1/2 с. п. 46. Слатине 17. с. 3. и. 47. Букош 15. с. 48. Пестово 12. с. 49. Белаћевац 16 1/2, п. а. 50. Кузмин 12. с. 51. Враголија 5. с. 9. п. 52 Добридуб 15, с.

Лежи западу од Приштине за 1 3/4, часа преко Ситнице. Сво је село у самим траговима од разорених кућа и зграда. Прича се да је у овом селу било 2000 кућа све зиданих, кад је Мурат дошао на Косово 1389 год. Кад је српска војска од Грачанице бегала испред турске и сво је ово село разбегло се у планине, а док су Турци били на Косову није бегало с тога што их Мурат није као и остале дирао. После косовског разбоишта на неколико дана прође кроз ово село један Приштевац и нађе га свршено опустелим и пустим; куће су све стајале читаве, само што су Турци све и сва оплаћкали и однели. Ваљада је од тог доба у оvd: народним песмама ово неколико изрека: "А кад дођо Добромдубу, куће су му од камена, ал' у кућам' ни камена."

Одавде идући западу за 1. час долази се на брежуљак тако звани "Милошева — Обилића — врата" на планини Грабовцу, која је опкољена источно, западно и сјеверно реком Дреницом. Она, као и Чичавица и Голеш, гради границу међу Приштином и Дреницом. Осим Голака и Голеша, све планине око Косова обрастле су прекрасном и разном шумом. На највишем врху Грабовца, а спрам села Помазетина, стоје и данас развалине од града тако званог Госпођина, жене Милоша Обилића, а свуд около и на целој овој планини стоје тако рећи једне до других урвине и развалине од цркви и манастира наших.

53. Црвенаводица 19. с. 1. п. 54. Аде 8. а. 55. Грабовац 15 1/2, п. а. 56. Лесковчић 15. с. 57. Сибовац 8. с. 58. Стреоце 10. а. 59. Бивољак 1 п. а. 60. Предлужје 25. с. 61. Главотина 15. с. 62. Бенчуг 11. п. а. 03. Бариљево 12 а. 5. с. 64. Бабиннос 30. с. 65. Грац 5. с. 8. и, 66. и 67. Д. и Г. Станци 15. а. 12 с. 4. п. 68. Новосело 15. п. а. 69 Самодржа 8. с. 6. п. 70. Судимља 12 с. 4. п. 71. Растик 6. с. 72. Невољане 18. с. 2. п. 73. Кичићи 28. п. а. 74. Врбица 8. с. 75. Бања 2. с. 24. п. 76. Добралука 12. с. 8. п. 77. Вучитрн 250. с. 600. потурица.

Све је ово на Косову. А у осталих — са овим наведеним — 220. села вуч., нах: живи Срби у 6600 к.и у Вучитрну 250. свега 6850 Срба: у 30. села потурица 900 са наведеним у Вучитрну 600 к: свега 1500 к. пот. у 30. села Арнаута са наведеним 900 к. и џандара 80. момака.

Сва су ова села на Косову назначена, до Јашар паше имала од 50—100 сред: број кућа српских, по где где мешана са потурицама; но Арнаута није нигде било. Али је Јашар савршено утаманио у Приштинској нахији, међу побројаним селима 32., а у вучитрнској 22. свега; у обе нахије 54. села и у осталим нахијама који захватају Косово 25. свега дакле 79 села. Осим овога више је од стотине у 3/4 сатариио.

Још је на Косову 12. села и варошица Митровица новопазарске нахије и то: 1. Рибари 19 1/2 п. а и 20 с. 2. Старчевићи 10. п. 3. Пресло 20. п. 4. Зубче 10 с. 5. Чабар 12 п. 6. Кошутово 12. п. 7. Винарце 15 п, 8. Рударе 5 с. 10. п. 9. Кориља 10. с. 10. Свињаре 10. с. 25. п. 11. Черкеско село са преко 50. к. и 12. Рибаре 8. с. 30. п. 13. Митровица 80. с. 340 п.

Са побројаним селима српским у која улазе још до 210. села са 7030. к, у Новом-Пазару 150 и Митровица 80 к има свега Срба у овој нахији 7860 кућа срп. Потурица 900 и у Ново-Паз: 600 свега: 1500 к. Арнаута 900 к. и 2. 3. седа Черкеза са по 50 к. свега 200: војника и џандара у Новом: Пазару и Митровици веле, 2000 и 12. топова.

На Косову има 9 села гиланске нахије: 1. Мрамор 15. п. а. 2. Слиново 8 с. и 11. а. 3. Кукавица 18. п. а. 4. Лабљан 10. а, 5. Андравац 20. п. б. а. 6. Оклоп 15. п. а. и 3. с. р. 7. 15. Жеговац 22. п. а. 8. Јањево вар: 200. Срба-римокатолика и 60 потурица 9. Бадовац 10. с.

Скопске нахије: 1. Качаник 130 а. 2. Стари Качаник 25 а. 3. Каменоглава 25. а и 4. Провалија 16 и

Призренске нах. 1 Јажинце 65. с. 2. Севца 50 с. Свега дакле села и паланчица 206.

На Косову налази се много и много остатака од наших старина и онога што нам разсветљава нашу прошлост. Пре доласка Османлија у Неродимљу су били летни и увеселителни дворци Неманића; на реци Неродимки неколико њихних воденица; мало даље поља где су им ергеле коња становале; а између старог Качаника и Жеговца планине поље се и данас зове Пауново с тога: што су ту Неманића фазани и паунови држани. Оно је дуго 8 а широко око 4 1/2 часа и на средини му је село тако звани "Варош" са огромним развалинама веле коњушара старих српских царева и т. д.

Косово поље није свуда једнако и равно, као што се о њему пева и приповеда; јер има по себи брдашца, а и околне планинине, са своим огранцима понегде су се увукле у Косово чак до дивне Ситнице. Најравније је код Вучитрна поред Лаба и спрам Грачанице, где је и најшире, Лапљегсела, Преходца па све до Липљана. Тако је исто равно и Пауновопоље све до Новогхана.

За садањи начин војевања оно не вреди ни по паре: јер би топови са свију огранака поменутих планина, као и олучасте пушке, сву војску, која би на Косову била, тако рећи засули и упропастили. Косово сада, за војене ствари, као и Качаник, невреде скоро ништа и то су све врло добро. Турци су врло добро све то спазили; па су по крајцима косовских планина населили потурице и Арнауте, а на самом Косову јадне и жалостне Србе. У стара времена, Косово је било душа коњаничким војнама, а тако исто и пешачким; јер су ови обоји, а нарочито последњи, по и између вијугастих косовских огранака планина, увек могли заићи са сваке стране непријатељу, само ако су добро знали место.

Осим овог и околне речице могле су се загатити и вода, из њих, на непријатеља и војску му пустити. Што се заилазења и прекрасног расположеја војске тиче; то се све види у Муратовој косовској војсци. Што се загађења речица тиче; то се види у маџарској војсци Сибињанин Јанка, кад је она страшно изгинула и пропала; те остаде пословица: пропао као Јанко на Косову. А како погибоше Маџари на Косову, ево изписа приредешке учињене тада на крају једне грачаничке црквене књиге:

† з д дц. дн. дс. мѣсеца шктомьврїа днь к д. с д. оу
пѣтакъ дньмь множество езыкь вѣстоуыхъ западныхъ
странь скоупише се наѣлници оугрьскомѣ езыкѣ бысть
јанко, агаранскомѣ Мурать и бысть бои подь Прициномь
и зѣло множество трѣповь ѹловѣуьскихѹ паде

— Јанко је се био, са својом војском, станио са западне стране Косова и Ситнице, а турски цар Мурат са источне код Грачанице, спрам које су Турци, увек бојеве добијали. Јанко се није надао, да ће турску војску застати на Косову, а још мање, да ће ова одма нањ ударати. Да би се колико толико обезбедио, он загати речицу Грачаницу и Ситивцу код враголиског моста, и то по науку месних Срба; те сутра дан скоро сво поље грачаничко вода поплави. Јанко охрабрен овим прође враголска мост и Ситницу, те се настани, са војском, код села Добријева.

Кад, су сутра дан Турци видели скоро сво поље у води, на ком су мислили да реше битку као и у време цара Лазара и Мурата I. — страшно се преплаше и нису смели нападати на Угре. Мурат је

већ био заповедио, да се његова војска крадом, по огранцима Косовским, креће Качанику, а од овог сирињског страном и огранцима планина међу Косовом и Метохијом па да зађе за леђа Јанку и војсци му. Велики део војске већ је пошао Качанику, а мањи изнад Приштине Вељетјеном и приштинском долином лабској. Није дуго прошло од одласка ове две војске, кад уједан мах, крава водећи за собом бика, од турске војске нагази на воду и право оде војсци Сибињанин Јанка. Турци опазе, да је вода плитка, захлакају и ударе на Јанка, побију га до ноге, а оно мало бегујући с њим на Лабу пресретне изаслата турска војска, побије скоро све, ван неколицине са Јанком који се потуцајући се и пресвучени спасу у земљи Деспота Ђурђа Бранковића, која је и сво Косово па чак до иза, Кичева захватила. Погрешно се каже као: "Јанко на Косову" јер је он са своим славним Угрима измакао, а пропала је до ноге војска оставша да брани његово срамно бегство, која је се састајала: из Чеха, Словака, нарочито Срба и других аустр: Словена.

Од тог је доба остао обичај код свију косовских народа, а нарочито мухамеданаца: да крава, водећи за собом бика, ако учиии ма какву и колику ма коме, па ма и самом Султану, штету ова се ненакнађује никоме. У свима другим случајевима и ма какво живинче да учини штету и најмању Турчину, Арнаутину и Потурици, оно одплаћује собом, а ако је још и србско; онда осим што се то живинче одузима, газда му даје и глобен прима бојеве и каквих ти ту још нема јада и покора. У уопште је Косово несретно за сваку и свачију војску, која долази са сјевера; јер је јужањима и исто онима оваква војска увек под ногу.

Прича се, а и познаје се, да је у старо доба сво Косово, ван Пауновогпоља, било насељено, а по огранцима косовских планина да су марву и стоку пасли. Богаштиња је његова, тада таква била, да је се одговарало, на питања пријатеља: хвала Богу! хране за сву кућу, чељад па и за све пријатеље и познанике имам исувише преко продајне; али сам оскудан са травом за стоку те и неznam, како ћу је овог лета изхранити. Сбог овога је стари пут ишао од Скопља, преко старог Качаника, садањег села, враголиског Моста и Чичавице за у Босну; а пошто Косово осиромашило и опустело тако рећи, под владом турском, сада иде по сред Косова, кроз Приштинупу преко Бабиногноса, или моста, на Лабу, Вучитрна, Митровице и т.д. који је пут и много дужији и лошији од поменутог старог. Узрок је запустелости Косова осим, бојева, ратова и т.д. још и тај: што је оно цело сопственост, митровичких, вучитрнских и приштинских потурица, који се за њега и изтурчише; што Срби немају сопствености, и што се увек морају селити, са ових потурица земаља, само кад се овим издаицама српства прохте.

Ево ћемо ставити кратак преглед урађеног и неуррађеног Косова. Сада је од Митровице, са обе стране Ситнице све до спрам Самодрже, урађено и одавде за 2 часа дужине и толико ширине све до реке Лаба зарастло у само трње, чечер и андрак. Од Лаба до Муратова тулбета и села Крушевца скоро пун час ширине и дужине, стоји скоро савршено гола пољана. Од Бабиногноса, или моста, па све уз Лаб, а са обе његове стране, преко 2 час. лежи необрађено, ко је у трњу и андраку, а које онако голо и пусто. Од Крушевца па до Брњице 1/2 часа дужине и ширине зарастло је такође у само трње. Кад се сваког пролећа Лаб по овој пустињи и пољани излије, израсте, по опалој и тргнутој води, нека прекрасна трава виша од појаса човечијег. Трава је особито укусна, слатка и гојазна, али је нема ко ни да коси, ни марве да пасе; те тако пропада.

Од Муратова тублета, села Крушевца, па све до села Угљара, Бреста, и око Приштине, изузев само село Ливађе, а тај је простор 2 час. дужине и толико ширине, лежи пусто и неуррађено Косово, са својом најбогатијом земљом. Одавде такође толико ширине и дужине па све до спрам Грачанице, Лапљегсела и Преходца, такође је пусто и неоре се. Ово се поље зове "Ветериик." На 300 хвати од Грачанице и помецута друга два села, па све до Ливађе, Коњуха и Липљана, а то је до 3 1/2 часа дужине и преко 5 1/4 ширине, такође је пусто и неоре се. Од Липљана за 1 ч. до села Робовца и робовачког блата, с једне и друге стране Ситнице, оре се и урађује, а тако исто, но врло слабо, и међу селима: Бабушом, Бабљаком и Косином; но од Сазлије и ових села за 6 часова дужине и 3 ширине такође је савршено пусто и неуррађује се. Ово је поље тако звано Паунпоље. Ширина му је од Сазлије идући у село Варош па до Гребна и планина, а од Гребна покрај Пљешне, Г. и Д. Неродимља, Шљивове, Трна, Воиловице, Фатића и Некудима. Оно је сво зарастло у трње, чечер и андрак; али се опет познаје да је се по њему некада радило и орало.

Окрајци косовских планина од саме су природе створени за сва блага и богатства; али се и они нигде, ван код Приштине и Митровице, по два часа неурађују. Земља је у ових црноцрвенкаста у којој роди прекрасна: пшеница, јечам, крупник, зоб, кукуруз, проја и грозђе, а на Косову, по равницама, земља је црна и мастна. На целом Косову и његовим окраинама, Турци су утаманили сва благородна воћа. Тек од пре 30 год. почела је се лоза око Приштине садити, на упарложеним и пропалим прекосов: срп: виноградима.

Дућанска: је цена 10 гр. комад.

Имена Г. Г. уписника печатаће се у последњој свесци с стога, што је се ова, због многих државних послова, задоцнила.

По гдекоје погрешке нека изволе Г. Г. читаоци сами поправити.

Репринт издања из 1871. године

Издавачко књижарско предузеће
"НИКОЛА ПАШИЋ"
Београд, Трг Н. Пашића 9
тел.011/ 3235 311

За издавача
Љиљана Танић, директор

Уредник
Миодраг К. Скулић

ПУТОПИС ДЕЛА ПРАВЕ - СТАРЕ - СРБИЈЕ
(I књига)
од

М. С. Милојевића

У Београду,
у Државној штампарији,
1871.

Штампа "ДРАСЛАР ПАРТНЕР",
Београд, Далматинска 47

Тираж 500 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1-992

МИЛОЈЕВИЋ, Милош С.
Путопис дела Пправе - Старе - Србије. [Књ.

1] / од М. [Милоша] С. Милојевића. - Београд
: "Никола Пашић", 1998 (Београд : Драслар
Партнер). - V, 218 стр.; 21 см

Репринт изд.: Београд, 1871. - Тираж 500.

а) Србија – Путописи

ИД=63258636

ПУТОПИС
ДЕЛА ПРАВЕ
- СТАРЕ -
СРБИЈЕ

II. СВЕСКА

од

М. С. Милојевића,

И ову свеску помогло је Српско учено друштво,

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

САДРЖИНА II. СВЕСЦИ ПУТОПИСА.

1. Продужење главе VI. свеске I. Путџписа, о старих српским разним рудницима, и у турско старо доба изтраживању ових
2. Занати, трговина, школе српске, турске, цркве, џамије и догађаји: митраполита призренског са управљачем турских школа (Медризарем)
3. Турски судови са православним Судиама
4. Данци и разни кулуци, догађаји са хагом и турским колотерима (џандарима)
5. Положај срп. и турске војске у битци косовској
6. Старосрпски опис битке косовске
7. Преноћиште у Грачаници, песма Грачаничанке косовске девојке и девојака у Мачви са Цера
8. Погибија срп. царства и народна косовска српска песма о томе
9. Тулбе над робом Муратовим, околина овог са разним гробљама срп. и тур. косов: јунака, мач Обилића, палош Лазарев са натписима и осталим старинама и натписом са једне сада турске сабље, а бивше старе српске
10. Газиместан са стар. гробљем косов. срп. и тур. јунака гробом и смрти Бошка Јоговића
11. Званична прича шеха у тулбету Муратову о битци
12. Доба Јашар паше у Приштини, са насиљама, место у ком је мртво тело цара Лазара лежало 40. година, борбе око тога, и т.д.
13. Одлаз, из Приштине, телеграм из Сарајева, визитација, бугарска пропагандиста из Велеса
14. Развалине манастира Боринца, место где је била Самодржа, пут Вукова бегства са Косова "Грдеч" место на, ком су Турци ухватили Обилића, разковали му оков, догађаји са издајницом баба Миленом, њено тулбе, фермани Муратови издавани пре косовске битке околном срп. народу и т.д.
16. Два бреста, разпињања од шатора, турске џамије, клањање у овој турске војске на месту где је ухваћен цар Лазар
16. Вучитрн, Митровица, Звечан, Војиновићи град и т.д. са нахиом и погдекојим старинама.
17. Старине вапске у сјеничком пољу, херцеговачке, дежевске у новопаз. нах. васојевићска села и тд.
18. Пут у Чичавицу, песме вучитрнске: о Вучитрну, Чичавици, убиству кн. Михајила, опис Чичавице са срп. старинама, налазак Обилића Душаном, обе Дренице са Орлатом и својим старинама
19. Добродубски хан, Црвенаводица, Бивољак, прелаз преко Чичавице, преноћиште у Дреници, обичаји дреничких потурица, крварина међу Елшанима и Гашанима, јела потурица дреничких, разговор о нашим и њиховим стварима, мишлења њихова о нама и нашој државици, смешна прича халијна о турском аскеру (војсци) бегство из ове и истинити догађаји, качакство (ускокство из војске) разбојништва, гађање уишан и тд.
20. Пут и долаз у Девич, овога стариве са стањем, непрестана убиства калуђера и тд.
21. Полаз из Девича, погибија црногорског капетана, разбојништва на Клисури, догађаји слазећи са ове и тд.
23. Старине: Сухогрлске, Цркволежске, Белопољске, Великог Истока, Тучетске, старе српске митрополије основане св. Савом тако зване Студеничке, догађаји на пећској Бистрици и сретај с караваном патриаршијским, пролаз кроз Пећ, турске песме срп. свештенству и долаз у српску Патриаршију .
24. Старине: Ђурђевицке, Орашке, Брестовачке, Опрашке, Подграђске, Накљанске, Петрчке, Жачке, Гребничке, Будисавачке, Дољачке, Бабојевачке, Јашаничке, Мљећанске, Добродолаћске, Унимирске, Ресничке, Воћанске, пећске и Пећ са нахиох
25. Српска патриаршија са својим: старинама, светињама, књижношћом, чињеним јој насиљама,

хоцом насељеним на њеној земљи, парници са ових и т.д. и снимцима: Грачанице, Звечана, римског грачаничког надгробника, срп. дежевског надгробника, круне св. Милутина краља и краљице српске Симоннде са минђушима, јој и планина Грачанице

Продужење I. свеске Путописа главе VI. стране 218.

Дивљи фанатизам азијских надскотова утамаио је све и сва; те сад се купује грождје, и остало, чак из Подримља призренске и Црне Горе скопљанске нахије, а старе Српске Свете Горе. Само се у Приштини и селу Грачанице сеје (и то од Срба) грах, купус, ротква, патлицани, оба лука, а нарочито конопља и цвеће по градинама. Од грачаничног поља, спрам Голеша и Дрена, где је царство српско пропало, па све до Лаба, за 6 часова хода дужине и 4. ширине, сво је то поље, међу трњем и коровом, обрастло: ружом белом и црвеном, које и ми набрасмо, љубичицом, кадивицом, божијим дрвцетом, смиљем, босиљем, златном главом, божуром, ђурђицом и осталим, који се још зове и бисер-цвеће. Сва су ова цвећа остатци још од оних, која су косовске удовице, мајке и сеје посејале на гробовима својих војна, синова и браће.

Ситница сваког пролећа плави око себе Косово, те по овом расте трава таква дивна а питома, да је нигде овакве нема, али на велику несрећу, за сво човечанство и сву Европу, благодарећи деспотизму и насиљу турском — нема стоке, која би је јела. Оно мало оваца, што је се могло задржати од силних намета и глоба турских у косовских Срба, скоро је све 1859 године поскапало, а оно мало говеда опет 1862. Пчела и кошница све до 1862. год. било је у изобилју, те је се ока воска продавала, до те годије, по 6. гр. а од те год: па на овамо, продавала је се ока воска од 90 до 100. гр. јер су 1862 год. скоро све пчеле помрле. О свиленим бубама. дудовима и другом кућинству нема ни спомена, нити ће бити докле Турци владају овом дивном и светом срп. земљом.

Звериња по Косову нема, до што се јављају, по који пут зими, гладни курјаци и медведи, из околних планина и чопорима нападају на цела села. У Ситници има: сомова, шарана, штука, смуђева, лињака, кесега, црвенперака, деверика, и рака; а у Лабу и другим речицама само кесега, некаквих мало белјих и ужијих шарана; у Лепенцу, Баранској реци (Ибру) Неродимки и Дреници има много пастрмки: а у осталим мањим речицама само ситних Кесецица и рака.

На целом Косову нема никакве шуме, ван трња, изузевши до једно 50 дана орања код Неродимља, ретке и скоро сасвим утамањене, а пре Косова, нарочито сађене и гајење срп. владаоцима борове, букове и грмове шуме. Грађа и дрва добавља се из околних планина. Од разних руда, вадило је се, у српско доба: злато у огранку Копаоника тако званом Шаља више разорене бив: паланке "Трепче," код Вучитрна; у Вељетену, код Грачанице и Јањева; код Новог-Брда и у једној планини близу Митровице; а осим злата, вадио је се и бакар сребро и олово. Бакар је вађен у свим побројаним местима, а у Копаонику на 16. места, у Голаку на 8, такође је вађено злато, сребро, олово, гвождје и бакар. Код белог Брда, на Копаонику, на једном месту, вода је провалила земљу и за неко време избацивала злато помешано са сребром и другим кововима. У Велетјену, код Грачанице, има 4. рударске рупе по 6.хвати дубљине у којих кад се до дна спусти човек види да подземни ходници иду на све стране. У селу Златари, више Приштине 2. часа налази се трава златна, коју кад поједу овце, веле, месо им пожути као дукат. О овом су се, веле, уверили становници златарски и околни, а кујунције приштинске ову траву купују и за своје кујунцијске послове употребљавају.

Но најзнатнији су рудници у свој Правој Србији, који се још за краља Уроша спомињу. па је се о њима водио рачун све док су били срп. краљеви и цареви од Неманића лозе, — ови: 1. рудници у Велешкој нахији, одма више Овчепоља на Руднику планини са раз: града Островице 2. Корабски, или Шарски више дан. Дибре којег су Турци пре две, год. отворили; 3. Кратовски, у ком је и породична гробница срп: владалаца од Неманића лозе била 4. Прснички (Периндагски) 5. Злетовски, 6. Самоковски, 7. Новобрдски, 8. Голубачки (дан: Голачки) 9. Вељетенски, 10. Копаонички, 11. Бабуњски, 12. Белистарски 13. Поречки 14. Бабунски, 15. Черменички и 16. Срп. Буковића планине у кичевској нахији. По свима овим местима и данас стоје рудне јаме као и у другим многим местима

који су били тек споредни. За краља Радослава каже се у летопису изписаном из грачаничке једне црк. књиге од времена Душановог ово:

„и оутврдивъ господство и властъ въ отъуствѣи своѣмъ велми обогати рудами ковними и копними въ своѣмъ српскомъ отъуствѣи: въ Корабьскимѣ рѣкъ Шарскимѣ злата и сребра рудникѣмѣ въ жоупѣ дѣбрьцкоѣ; Равьскимѣ: Урмениуькимѣ и Граждьнскимѣ; златимѣ и сребрьнимѣ въ жоупѣ и области Овѣепольскѣ: въ Вратовьскимѣ и гдѣже кѣтъ гробница двѣмоу отъуствѣа св: Симѣвна рекома въ царѣхъ Немани и ѣго родитѣль и преродитѣль, краликѣ српскихѣ земли; Периньскимѣ; Зетѣвьскимѣ; Самоковьскимѣ; Копаньньуькимѣ; Голоубьуькимѣ; Велѣтиѣнскимѣ, Новобрьдскимѣ, Бабоуьскимѣ, Белостѣрьскимѣ, Боуковьскимѣ, руднимѣ и Порѣуькимѣ гѣмами.”

Овдашњи народ прича непрестано о многим и силним оставама царским, краљевским и тд. баш као и у нас у кнежевини око свију, а и онако, места из којих је некада руда вађена. Пре неколико година биле су и долазиле од некуда целе дружинице, које су се разтурале и разсипале по овим крајевима и које су целе имале и планове о оставама. О овима имаћемо прилике да коју доцније рекнемо и ако су по готову чисто фабулзне. Сад ћемо навести само оне које су сасвим истините. Њих смо чули од самих. очевидаца а поштених људи, па и немамо узрока неповеровати им.

Причају да је пре 40. г: баш у доба највећег гонења Срба косовских, дошао некакав Србин из Аустрије, престаиво се тадањем највећем тирану и зликовцу Јашар-паши Цинићу, наводећи му: да је он из Русије побегао; да му је тамо родбина од знатне неке турске породице, која је у неким ратовима Русима заробљена и покрштена; да неје могао у себи угушити муслуманску правоверну крв; да је с тога дошао, да опет буде мусулманин; и да је у Русији научио све Астрономије: те зна где се налазе свакојаке руде, где оставе и т.д. Кад све то саслуша Јашар, и кад је се уверо из некаквих писама тога Астронома, о свему казаном, - одма га обреже, потурчи и као учена, сад већ мусломана, намести у сарај да суди и одправља. државне послове. Пошто је једног дана, у разговору са Јашаром, ова потурица изпричала му: како, по звездама, зна где су важне оставе и руде, Јашару се све то допадне и одма га, са највернијим, а највећим зликовцем, као и газда му, своим пандуром Исмаилом, пошле да у свима крајевима, над којима је Јашар влада, тражи све то што зна где је по звездама.

Пошто је потурица а астроном неколико недеља лутала по пашалуку јашаревом, врати се натраг у Приштину и једну ноћ побегне некуда. Јашар се досети својој бруци, пошље свог верног Исмаила да га тражи и где га нађе, да му главу одсече и Јашару донесе, Исмаил је свуд лутао, куд је са астрономом прошао и у место овог, после неколиког недељног лутања, наиђе у планинама на три јаме, из којих је астроном... извадио благо и отишао во своја си! Јашар кад то чује, да би угушио своју јарост, покоље и попали неколико села српских; те тим и сврши ово његово и астрономово дело.

На 10. год. после овог астронома, дођу из Србије аустријске два Србина у гиланску нахију да тобоже купују корњаче; гилански паша, пошто су га подмитили, допушти им, да равапну свој чадор близу развалина Новогбрда, а код некавог старог биљега: ови су одиста куповали, неколико дана

корњаче; па једног јутра неосванули на свом месту. У место њих тога јутра нађу доносиоци и продавци корњача . . . ископану огромну јаму, из које су vele однели оставе!

После овог на 5. год. дођу 4. Србина из Србије аустријске у Приштину и, као надничари, копали су винограде, код једвог Србина. Копали су свега два дана, а трећег дана већ их неје било ту, но су побегли некуда. Приштевци у место копача винограда, нађу ископан огроман јаблан (било их је само два) пред косовски, испод ког су ископали, vele... благо и однели! Јаблан овај и други спрам њега, био је поштован, као светиња нека и незна се управо: да л је, сабрана приштинска светиња, у глас плакали за ископаном овом оваком својом светињом и старином са целим жилама, или за одношеним новцем, ако га је одиста било ту? Оваквих и овим подобних црича има и сувише, а уколико су оне верне или не, то само један Бог зна. Тако се прича за неке опет из аустријске Србије Србе који су на 1. год: дана, пред овим приштинским догађајем тобож куповали по Вучитрну пијавице, па једну ноћ испод свода Воиновића моста извалили камен, од 3 1/2 стопе дугачак а 2. широк, у ком су новци били; те с њим побегли и т.д.

Што се тиче заната, о њима немамо шта много и дуго говорити. Свако зна: да су Турци, пошто завладаше српским земљама, забранили Србима све занате, који нешто вреде као: пушкарски, обућарски, кожарски (штављење и грађење кожа) кантарски, бријачки и тд; те и сада све те, као и остале, занате раде само потурице Срби и оно 13—14. еврејских кућа. Православни Срби у Приштини одправљају само ове занате: бојарски, пекарски грнчарски, зидарски, струњарски, или кострарски, рагочарски (асурције) и тенећарски, а цигани су привилегисани ковачи, јер се Србима ни тај занат не да да раде. Жене српске прав: и мухамедове вере, по селима, праве све потребне домаће ствари за одело, преобуку, простирку, застирку и тд.

Особито израђују лепу свиту (чоју) коју пошто одкају носе чак у сиринићске ваљавице да се још уваљају. Међу овом свитом и белом куповном европском свитом, или чојом, нема никакве разлике. Такође израђују прекрасне загаситоплаве, плаве црвене зелене (за мух.) и црне обтоке (гајтане) који се прешивају на уске беле чакшире и дуге беле доламе срп: оvd: народа. По паланкама потуричке жене нигде и ништа не раде, но се, по цео дан, завијене и упетљане, суљају по улицама, хамамима, дућанима и тд. Што се тиче трговине о њој можемо рећи: да издише и да се утамањује. Одавде се извозе само сировине као: лој, нешто воска, коже, вуна, говеђе учињене и сирове коже, разни родови хране и врло мало меда Доноси се из Солуна, Битола и Сереза, а и овуда пролазе за Босну: кафе, шећер, орис (пиринач) разна платна, свите, сукно гвожђе и бакар израђен, хартија. боје и тд.

На целом је Косову најзнатније трговачко, војено и индустријско и тд. место Приштина у којој је преко 300 складница (дућана) а скоро сви само Срба православних. Међу овима има и таквих, у којима нема ни на 50. гр. робе. Ово је једно са сиротиње, а друго и са опасних путова, на којима ове злеудне трговце и њихову робу, не само Турци нападају, но и они, који се тамо у нас са сабљама, као тобож народни људи мотају по београд: улицама, а овамо су сва зла и пакости више Србима но Турцима чинили. Турцима управо и несу смели да чине. Због оваквих обезбеђених путова великог цара и господара над господарима, брата сунчевог, стрица месечевог, потомка пророковог и каквих ти ту још глупих титула и назива нема, — јадан и чемеран трговац, кад полази на пут за трговину, опрашта се са свом својом родбином и својтом, пријатељима и познаницима, баш онако као на самртној постелји. Јадни и жалостни људи, што се овако опраштају неје тек онако узалудна ствар и игра раздраганости (фантазије), при поласку јер је редовно: да од 40. трговаца 10 пропада. Но ме само на путу, него и код кућа и у својим складницама не су ни за длаку безбеднији но на путовима. На путовима их нападају и глобе разбојници, од којих се могу и бранити, а код кућа и у складницима разбојници, власти и силе, судови и управљачи земље.

Сад по целој Правој Србији, од кад су чули Турци да се ми опет и по убиству кнеза великог Михаила јачамо и снажимо, саме власти наговарају хајдуке: да робе, пале, краду убијају, утамањују све и сва само: да би се Срби из Праве Србије иселили или затрли. О овоме ћемо на свом месту и то из уста Турака ставити. Само ћемо сада о Приштини казати још ово: да је 1859 год: кад је у нас повраћена династија Обреновића и 1862 кад је заведена народна војска као и 1867 год. кад су узети

градови, од самих турских власти паљена. Разуме се по себи да се за сваки такав случај знатнијим тргов: као и осталим Турцима, јави и они се спреме зато, а Срби пропадну сасвим; јер не само да их пожар утамањује, но и отмице и крађе од стране Турака, њихових власти, војника и т.д. који као бојаги дођу да гасе своју паљевину. Панађур је се у време српске независности држао код Грачанице на Благовести, те је се тако и звао. Од кад су Турци завладали, држао је се у Приштини све до Јашар Паше, који га је утаманио због тога: што су се били побили Турци из других пашалука са његовим пандурима, недавајући му глобе и намета, које је био натурао на њих на њихове и својих робе. Тек 1866 г. одпочео је се опет панађур, и од тог доба редовно се држи; али због разбојничких путова и власти такав је слаб и мртав, да незаслужује ни спомена.

Приштина неје знатна само са овога, но она је глава свом Косову у односу турског свестраног господства, вере и осталог. Тако у њој станује тако звани "Медериз" т. ј: главни учитељ "Медрезе" (благословије)". Њему се све на целом Косову од највећег и старијег, па до најмањег и млађег Турчина, потурице, Арнаутина и т.д. клања као Шеих-ил-исламу у Цариграду. Он спрема "софте" (богословце и тумаче корана), за хоће, судије и т.д. Он обучава, преко својих млађих учитеља и помлађу мушку турску децу; али му их нерадо дају потурице и Арнаути, јер веле: неостане дете које не силује! Осим овог он заседава у свима судским и државним седницама и заузима место, које заузимају паши председници. Он тумачи коран, ћитап, законе и т.д. и брани не само веру мухамедову, но и појединог мухамеданца, да се како не унизи спрам неверника. Једном речју: ако се школа хришћанска подигне, он је обара; ако црква, он је руши; ако мало боља кућа, он је пали; ако трговина, он је плаћка; ако се наочитији човек подигне и узрасте, он га убија и т.д.

Само један смешан пример да наведемо, који се односи на увреду овог Медериза. Садањи српски митрополит у Призрену Мелентије, долазећи пре неколико година у Приштину, заповеди: да бар Приштинци, као паланчани и становници главне косовске паланке, своје гробље оградe кад се не допушта сељацима и другим у мањим паланкама. Народ неје смео то да учини; те он оде у Мецлиз (суд) и паши јави да овај, то, по царским законима, нареди. Тамо су се дуго с њим препирали наводећи: "Море деспот бре! какој ће то да бидне, да се по гробљу неможе ходити, да стока не ходи туде да људи немогу проходити се" итд.? Деспот им наведе закон и њихова гробља и каже да ће све то јавити одма Баба-Алији (министру или великом везиру Алији) како му врше законе, ако његове захтеве неиспуне и тд. Паша се уплаши и одобри да се гробље загради, али док се саслуша а поменути Медериз. Цео Мецлиз (општински савет) са тим Медеризом оду владици и рекну: да ће му Медериз казати може ли или не бити што захтева?

Владика упита: "А кој вам је тај Медериз и што је он?" (као да тобож неје знао) Кад му ови одговоре ко је и шта је, указујући нањ, владика рекне: "Пећи; и ја имам мојег Медризара (показавши руком на свог сеиза) и он си знаје све закони и хришћански и царски; па нека се разговарају". Кад то виде Медризар, он позове сав Мецлиз и оде без трага. Срби оградe гробље, а Турци запале ограду, за неколико дана мучки убију неколико људи и на томе се све и сврши.

Осим овог Медризара, хоца и т.д. по целом Косову тумарају некакви дервиши, који живе и по својим текијама (као манастирчићима неким) Од њих неки несу прави мухамеданци, не деру са на мунарама или викалама, не посте, не клањају по пет пута на дан и т.д. чине нека чуда, муче се, белаишу и т.д. те с тога их страшно мрзе сви прави мухамеданци, а нарочито овај Медериз, хоце, софте и т.д. а власт их скоро свуда подозрева и гони. Међу њима има их, који верују у неку збрку међу мухамеданством и хришћанством, а има их коју су готови прави Христиани; те с тога су им текије, над гробовима срп. светаца, сама и једина светиња.

Само један пример да наведемо; који ће унеколико разсветлити ствар. Како је се у Правој Србији чуло за, повраћај лозе Обреновића, сви су држали: да ће Обреновићи одма завојевати на Турску и ослободити српске земље. Овако Турци и Срби држе. Тако сви мисле и у тој својој занешеност већ су неки од Турака чак виђали, на једном брежуљку, више Приштине, старог Милоша Обреновића, како опире догледом (дурбином) на Приштину и размишљава: где ће који свој топ наместити? И ово не беше доста, но се јави један дервиш из Текије са Косова, где су сахрањени српски јунаци, веле Бошко Југовић, и остали, и где се и данас по мирису осећа српска светиња. Он је

имао на себи под кошуљом знак крста и јавно почео на пазару (с концем 1860 године) да проповеда ово: да је Мухамед лажов, да, на овом свету, блажени људи неједу и непију, као и неживе са куријама; да нико неможе бити спасен оног света, који неверује у Христа; да су свуда и свагде хришћанске светиње, а турски их нигде нема; да хришћански свеци и данас миришу, а турски смрде, као сваке мрцине и т.д. Турци су држали да је пијан, да незна шта говори; те га мало притворе и сутра дан, разуме се после неколико десетина дегенека (удараца по табанима) претрпљених од сопствених руку Медризара, — пусте да иде у своју текију.

У место да оде у текију, он на тржишту опет одпочне јучерање проповеди. Турци га затворе, телеграфишу у Цариград и одтуда дође наредба: да се одма погуби, пошто се прогласи за лудог, а у слѣд овог и других догађаја: "да се свуда и на сваком месту све старине српске утамањују и да се свима средствима поради, еда би се Срби или иселили, или утаманили у Правој Србији". Ово нам је причао Арнаутин Дренички. Нашег ти дервиша, другог дана, прво прогласе за будалу а како је у овом тобожњем и крст на се метнуо те оскврњао праву веру и чин... посеку га јавно на тржишту за пример другима! И кад су га водили на губилиште јавно је викао и проповедао, но само Турцима; јер хришћани нису смели носа помолити да им се неби то за зло узело и као узрок за будуће паљевине, грабеже и убиства. Тако је свршио овај мученик своје последње дане.

Оваквих текија, или као што их зову овде "Теће" има које по селима, косовским и пољу, а нарочито паланкама и паланчицама 31. и преко 23. џамије од тесаног мрамора из срп: старих црква и манастира узетог. Има још џамија, али као и поненуте текије, све су дрвене и од плетера. Срби имају православних цркви 9. и то : 1. у Приштини, 2. Вучитрну, 3. у Грачаници, 4. Добротину, 5. Гуштерици, 6. Лапљемселу, 7. Липљану, 8. Неродимљу и 9. Вабином — носу. Осим Липљанске и грачаничке, све су остале на развалинама старих цркви подигнуте; али ни једна нема црквених књига, одежа и осталих утвари светих, а од звона нема ни помена. Ове нове подигнуте су, по садањем грчком начину зидања, т.ј. од јужне и западне стране, на огромним тремовима.

На Косову су, као тобож, два окружна и два срезска турска суда. Први су у Приштини и Вучитрну, а други у Митровици и Качанику. У окружним су судовима пре биле паше, а сада тако звани Муселими, који са по неколико Турака и са по једним, а и по двојцом Срба састављају тако звани Мецлиз (савет) у који улазе све турске и српске струке, као просвета, финансија (благајна), управна и надзорна власт (полиција и администрација) и т.д. Осим ових је и по један кадија у тобожњим окр: судовима, који хришћанске и мухамеданске царнице разправља, а над свима побројаним надзирава помињати Медризар. До сада су ова два окружна суда своје веће парнице слали на решење у Призрен а сад ће слати у Ниш, као Мутасерлук призренског валилука. У турским судовима нема ни појма о правди, правци и правичности; то су зборишта разбојника и каишара како спрам самих мухамеданаца, тако и нарочито спрам Христиана.

Онај тако звани "Коцабашија" хришћанин, што тобож и он заседава тамо и удара и од хришћанске стране печат, којега носи при себи, неје ништа друго: до вечно трчкало а прегибало, пред сваким оним Турчином судиом. Он је ђерам над бунаром, који незна ни кад ће га, ни рад шта ће га повући да се гиба. савија и клања. Он све то ради као ђерам, а Турци (као и водоноше из бунара воду) из народњег бунара или кладенца, црпе сво благо и све имаовине крваво зарађене и стечене; па кад све изцрпе, они — као и водоноша што кладенац без воде оставља или засипа — опустело земљиште и народ напоследку утамане, то место и оставе, оду у друго, које још мало има живота; те и тамо настави своју пређашњу радњу.

Говорити о турским судовима значи толико, колико трошити узалудно време и хартију. Они не стоје тога, јер у односу суђења и правде незаслужују, да се о њима каже, ни колико вреди 1/2 листа прљаве изписане и замрљане хартије какве, у коју су се лојане свеће завијале.

А што се тиче Коцабашије, или Хришћанина Меслизара он је само јадно и вајно вечно трчкало. Кад год се коме од судија Турака угаси ватра на лули, он трчи и доноси је, па мећући је на огромну лулетину напуњену хришћанском муком још се клања; кад год се прохте коме од судија Турака воде, он ти трчи и доноси је, не само да му се клања него му и жели, наравно речима, да је у здрављу попије, а кад је већ попије, да му пријатио помогне сварити у стомаку народну крв и

народни зној и муку; кад који од Турака судија, хоће да изађе себе, или цепа, ради напоље, он ти скаче, обрће му репате еменијетине и жели му све пријатности и блага са најдубљим поклонима и клањањима, какве излазећи правоверци не чине ни у џамиама пред пророком Мухамедом; кад који ма што рекне, он то одобрава и похваљујући му огромну и надземну памет клања се ударајући челом чак у сецаде под Турцима судијама, које је сдерано са костију народа хришћанског; кад се изриче пресуда, он се само диви и чуди мудрости и знању надчовечанског разума и ума у турских судија, и клањајући се са ударцима чела о сецаде турско, скромно и дрхтајући вади, својом окорелом у злу и насиљу турском сухом руком из већ осушених и од многог клањања савијених унапред као гудало недара, тужни и чемерни печат христиански, послани чак из Цариграда; он га удара на пресуду и љубећи је и ударајући о чело са простирањем тако рећи по земљи пружа је најгаднијој утвори и најцрњем од људи, који је прима и необраћајући погледа на несретног христианина; кад друге судије седе на сецадетима, он сиромаш чак иза врата чучи на голој земљи пуној сваког гада и ђубрета, јер је унижење за правоверног послужитеља да почисти и место неверног ђаурина и гадног рајетина: та

Коџобаша је само вечно трчкарало и ђерам, вечни клањало, па нестои, да и о њему и око њега проводимо време, а да остављамо наш народ и старине. Разлика је само та између њега и трчкарала обичног: што овај од свог трчкарања има користи, а Коџобашаја ђутајући, по насиљу турском, са Турцима нехотећи и из страха па и непијући изпија крв народњу и неједући га прождире га такође и утамањује. Као вечно клањало и прегибало разликује се од ђерма у томе: што се овај усађује у здраву и тврду, око њега убијену земљу, а коџобашаја вечно чучи на ђубрету целе одаје мецлиске; слаже се са ђермом у томе: што и он, као и овај вечно само клања, незнајући зашто и крошто, а други ждери и испијају све извађено њиховим прегивањем и клањањем.

И о доказним и парничним средствима, турски судови немају ни појма, но они до душе надмашавају све европске судове, у извлачењу користи из парница. Један циганин мухамедовац више вреди као сведок, него 500. Христиана, један Еврејин више но 300. Христиана, једна потурица више но 3000. Христиана, а 1. Турчин прави више од 10.000 Христиана. Христинска се сведочба неприма ни ушта, а побројани ред у броју сведока, по народности, у Правој Србији подпуно се још и данашњег дана чува и пази. Редки су случајеви да Турчин Србина тужи и то ће бити само какав гоља, који нема ни кремена, а камо ли пушке, а још ређе да Србин Турчина тужи и то опет ваља каквог гољу без кремена. Правда је увек на турској страни.

Ако се два Срба парнице, њихова се парница редовно излаже на дражбу и ко да више, тога је правда. У самој ствари управо недобија ништа ни једна ни друга парницећи се страна, но све добија турски Мецлиз без оног коџобашаје. Какав је суд за Србина овде, такав је и за стране поданике, јер су и они ђавури и, по мислима овд: Турака, такође царска раја само из крајева где је њима цар и њиховим краљевима дао земљу под кирију, са које их увек може, и кад год узхте, отерати и напудити. Ови ако непрестану на досуде, а немају својих конзула, тобож шиљу се у Призрен већем суду, а на путу убијају се, као што је било 4. случаја пре две до 3. год: Ми имамо забиљежених преко 35. примера куриозних досуда турских, али их изостављамо стога: што то несу досуде, но разбојничка и каишар: дела. Ово је довољно, а свима странцима, који би овуда путовали, препоручујемо: да немају никаква посла са мухамеданцима, јер, осим глоба, могу још и главом платити. Срби су пређе, а све до 1860 г. бегали од судова, као живе ватре, а од те год: како долазаше овамо тако звани Садразам из Цариграда, читаше ове нове уредбе за коџобашаје, натентоваше народ на парнице, од како свуда и сами Турци и Мухамеданци трче навраћајући и наговарајући народ на парнице говорећи, да је цар дао свима слободу и правду, да се сваком по царским канонима (законима) суди; — трче. јадни и невешти Срби од то доба, као бесомучни: те се и за 4—5 гч. парните и суде; а мецлизари (судије, саветници) поједоше им и оно мало убожства и сиротиње, што је имадоше.

Кад је садањи митрополит дошао у Призрен, завео је неке примирителне христијанске судове, који би међу Хришћанима решавали мале ствари и парнице, грађанске и духовне, а од кад је овако пошао народ наш у сунаврат, поштрио је исте, но све узалуд; Турци сами шире и распаљују ово зло,

јер им је у њему сваковрсно добро по њих, а по српски народ пропаст. Ови се владикини судови брину: о сиротним удовицама, о ухапшеним Србима, о одклањању турског насиља и т.д.

Што се у опште потурица паланачких, (а правих Османлија нема ни пуних 100. породица), тиче навешћемо још ово: да они на босанске и херцеговачке потурице страшно мрзе и називају их Шијацима. Овако исто зову и Србе у кнежевини са додатцима још Моравци и т.д. А разликују оба ова шијака са речицама Ђаур и Турчин. Себе урачунавају у праве и боље Турке од Османлија и правих Турака, које такође презиру, као дивљаке и неке варваре. Они сви себе рачунају да су од благородније крви, но што је сам Султан, који је се са Османлијама од некуд из Азије овамо у њихове земље дошуњао; то их насилно све саме царевиће и краљевиће покорио и изтурчио Сваки доводи своје порекло од српске не осредње и велике властеле, него чак и од владајућих срп. породица. Они пре, но Бошњаци и Ерцеговци, хоће да признају, да су некада били Срби. Овога се, као и Бошњаци и Ерцеговци нестиде, а и некрију се, но овим, још више и од самих Срба, диче и поносе. С њима ће се, у сретним околностима, доћи пре до измирења, но са Босанцима и Ерцеговцима. Још да их турска влада, преко своих духовних лица и власти, непрестано не дражи измишљавајући свакојака чуда, о кнежевини, нема сумње да и сами неби пружили руку кнежевини, и са овим заједно устали противу општег срп. насилника Османлија и других.

Турска непрестано, у овим крајевима, отвара школе, у којима су учитељи најзатуцанији фанатици чак из Аравије и других дивљих азијских крајева; али слабо успевају, због своје неморалности и осталог. Сада у самој Приштији има 7. школа турских, у којима се уче само грдњама на све без разлике Христијане; уче само томе како ће ове злостављати, бити камењем по улицама, па чак и жене, чега пређе неје никад било и т.д. Осим ових има и она Медреза за злеудне и вајне неке богословце, или управо за оне, који хоће да скрену с памети.

Што се тиче српских школа, о њима не треба ни помињати; јер их никако и нема, не због тога што се неби народ учио, но с тога, што их власти турске недају насилно натурујући турски, а нарочито по пропаганди бугарској бугарски језик.

Што се самог народа тиче, он је у таквом чемерном стању какво неможе никаква рука описати. Од пропасти срп: царства, па све до Султана Махмута и његовог танзимата, српски народ у целој Правој Србији, само је плаћао десетак, осмину, трећину, арач војницу и т.д. својим спахијама, или својој истурченој и невереној браћи. Пошто Султан Махмуд утамани Јаничаре, Крцарије, Ајане, Делије и т.д. заведе у земљи неки, и то турски, ред и поредак, те се тако унеколико оснажи и осили, и пошто побије Арнауте и Бошњаке, те тиме ослаби силне и знатне спахије; он под изговором, што спахије, бегови, беглербегови, паше и други, копају и продају руде, и од њих још и новац лију, што самом Султану припада; — пошље 50.000 коњаника у Праву Србију, да те руде траже и одузму од оних који су на њима радили. Ово је само био изговор, а у ствари је се ишло, да се силни и бесни, а непокорни цару, зулумћари ослабе и сатру. Од његове војске 15.000 неколико је недеља лутатало по Косову и околини, ослабило и сатрло српски народ, натурило власт цареви потурицама, па после отишло одакле је и дошло.

Од помињатих данака, неки су од то доба одпочели давати цару, а многи су још и данашњег дана задржани само за овд. спахије. О данцима, који се сада дају спахијама цар ништа веле, и незна. Њему се Турци у Правој Србији од Косова нису покоравали, нити га за што друго до главу земље а нарочито вере, признавали. Они су се изтурчили, да сачувају огромне земље и имања и да им први турски султани даду у ропства онај део српског народа, који се нехтеде с њима изтурчити. То је све и учињено. Махмуд је био задовољан с тим: да ове потурице у свој Правој Србији неплаћају ништа више цару, до неколико гроша (9. пара) на куће и то они који живе по селима да дају војнике у редовну војску, а све данке, о којима он неје ни знао, они су, као и пре, задржали за себе. Тек од судтана Мецида и овог Азиса и то .пре 5—6 г: понеки од доле побројавајућих се врсти данака, које дају Срби, иде у благајницу царску, а остали и то већина иде још потурицама, као спахијама.

О данцима за Србе какви су и колики су, ми ћемо на другом месту проговорити коју, а овде ћемо навести изузетно стање неких породица српских, што се данака тиче. Мурат кад је дошао на Косово, и то пре битке, да би наградио оне који су му насилно хранили војску, и можда још и какве

своје услуге учинили, дао је овима неке друге царске фермане, у којима је заклињао и проклињао страшном клетвом, све будуће царе: да постану свиње, и да се поједу као свиње, ако би који од њих његове налоге и повластице, побројане у тим ферманима, крњио онима којима су издати. У свима тим ферманима дају се права сопствености и спахилука не само оним лицима, којима су издати ти фермани, но и њиховим потомцима докле их год буде па чак и племенима. Сви су ти фермани издати на тенећи пре битке косовске и Мурат је, са својим Турцима, народу срп. тако добар био: да се тек по овоме може протумачити његова доброта и у народним песмама, у којима саветује своје потомке: да лепо поступају с покореним народом; да га неглобе великим данком; да немуче разним теретима итд.

Фермани се ови пружају почев од Шаре планине у призренској нахији, па иду овом до изнад Скопља: од овог тако званом Црномгором (Карадаг) прелазе у Кумановску нахију. и у овој долазе до Мораве испод Врање; одавде иду источно и сјеверно преко Голачких планина до испод Новогбрда; од овог право западу на Лаб до утока овог у Ситницу; одавде прелазе Ситницу и планинама: Чичавацом, Дреницом, Грабовцем, брдом; Голешом и Неродимским планинама, од сјевера запада, ударају у Сиринићске планине; и од ових долазе на Шар на оно место, од којег смо пошли. Оне захватају: део Скопљанске, Призренске, Вучитрнске, Кумановске, Новопазарске (у Малој бањској) и Врањске нахије: скоро сву Гиланску, или Стару Новобрдску, и Приштинску нахију, а и сво Косово од Качаника до Лаба. Цреко Лаба даље сјеверу непрелазе и недопиру до Самодрже, Вучитрна. Митровице и Бањске. Овде нетреба узети, да је Мурат свима селима, на том простору, дао те фермане; него у 100. села можда само једноме.

Пређе их је истина било у више људи, па које што су их Турци отимали и крали, а које што су се погубили, а породице, које су их имале, изумрле, многе изтурчиле и т.д. сада се налазе само: у 3. села Гиланске нахије и то у 3. родбине. Од ових од двеју су пре 3. г: у Цариграду отели Турци и отерали њихне претежаоце који су по овим ферманима захтевали, да недају већег данка, но као што је у овима прописано. Једна је још сачувала из села Страже 2. часа испод Новог-брда од јужне стране, а то село Турци зову у свим тим ферманима, као и данас онако "Таш (камена) стража".

На Косову су сачувани ти фермани још у ових лица и у овим селима: 1. у селу Бабушу код Живе такозваног од Бабуша, који је доскора имао неколико села српских свога спахилука; 2. у Предходцу код Столе Срдариновића; 3. у Батусима код Живка Зверића; 4. у Крушевцу, код Мирка и Жввка Старинића; 5. у Радеву; 6. у Чагљавици; 7. у Г: Брњици; 8. у Липљану; 9. у Племетини и 10. у Оклопу сада свом ар: селу.

Сви ови, који имају фермане, док неје Султан Мецид, а нарочито овај садањи Азис, ступио на престо, плаћали су као и потурице од Махмуда на овамо, по 9. гроша чар. на куће, а више од потурица још по 2. гр, и 4. паре главорипе т.ј. на козе, овце и говеда по 3. гр. чар. на сваку главу. Од Азиса па идући овамо све им се више и више одузимају права и то тако да су оне у гиланској нахији уврстили већ у ред праве раје, или робова, који тегле све и сва. Стање косовског српског народа који нема ових повластица, неможе горе и црње бити. Држимо да ће кроз неколико година, цео овај крај опустети, јер сиромашни Срби немају нигде и ништа.

Ево вам примера глоба и насиља, и то над онима, који ништа свога немају: ни земље, ни куће, ни кућишта, јер је све агино; у којих је пре неколико година и сва стока полипсала, па јадни само суху проју једу. Ми смо ноћили у једној срп. кући, или боље скљоканој колебици на Косову а свратили смо у ову не да ноћимо, но мало да се одморимо и видимо како јадни оvd: Срби живе. Било је после ручка око 4. часа кад смо тек одпочели да се разговарамо, али наш домаћин, који неје никако смео пред нама да седне... одлете у једанпут као муња, и клањајући се до земље прихвати коња једној старој, а бесној агетини. Домаћин остаде да вода коња, а ага у ладовину, млађи мушкарци донеше и простреше му тамо да седне. Он нас поздрави полутурски, полусрпски а ми га онако по турском обичају с презрења одбисмо од даљег разговора. Пречао је се на нас, погледао мрко, ама све узалуд ми беасмо још свирепији у лицу и бешњи у понашању и од самог њега, а при том се још учинисмо као мало весели. Ага савије шипке и оде у кућу, а дотле је већ и домаћин провао коња, везао га, дао му, шта мислите? . . . зоб, па и сено! У кући је ага питао за нас: "ко смо,

шта смо и од куда смо?" Домаћин је одговорио: да смо један од оних добрих људи, који се беспослени скитају од села до села, једу и пију бесплатно, па још траже и "дишпараси" (зубарину) Ту је престало сво даље испитивање.

Ага је видео ко смо и шта смо и то му неје немило било, али је се бојао само тога: што смо му се одвећ подозривим учинили; што смо били, по мишљењу његовом, у оном стању, које се забрањује правоверним мухамеданцима и у коме, кад им шта кривоверни учини, нема им ни суда ни пута. С тога заповеди јадном Србину да му прави гибаницу и цицвару, а овај се извињавао: да нема ни масла ни кајмака, као што и неје имао, а тако и осталог; јер им је сва стока поцркала. И на његове речи: "Одкуда џанум: драги хагицо! да ти најђем, кад нема нигде у сво село? Сам знаш, да нам је сва стока пре две године поцркала." зачу се неколико шљакавица (шамара)!! са речима: "а на сапа ситим бре измет ђавур! мора да бидне бре! хагица заповеда!" Сиromaх Србин одлете у село и сво село једва састави толико, колико је требало за ручак хагин. Хагица пошто се добро наједе, заповеди, те му се ухвати неколико ћурака и кокошију, закла и очупа се; па их све однесе онако готове својим ханумама, које вечно крстаре по улицама приштинским, вучитрнским и митровичким.

Тек је устао хагица од части и још није до коња ни дошао, а камо ли очистио се из пред јадне и жалостне колибе рајетинове, а ето ти... суварије (џандара коњаничког (колотера) са дреком: "а бре ђавур бре! цицвара, мандара, кокош, кајгана, справљај бре да ручам и кола да си возиш царског низама бре!" Ту се неје имало шта друго чинити до: опет летети у село и тражити ручак за овог колотера, као што га у Правој Србији зову. Док је и овај у нашег домаћина кући јео и одмарао се сво јадно село било је се узтумарало и скрпарило које како нека пре адмовска времена кола са два вочића; па хајде с њима без да знају куд ће и докле ће а, у нама је већ било прекипело и срећа је велика и наша и ових насилника, што је, у њих обичај: да насилници један другом не само не сметају, него још и на руку иду. Оба ова позивали су, преко домаћина, и нас да се с њима частимо рајином муком.

Тек се и ови очистише, а беше се већ почео први сумрачак, кад се зачу страхан бој и јаук на улици. Можете себи преставити, како је човеку, кад сазна од кога је и са шта је ? Један џандар турски дотерао два коња и 4. магарца, што их је био пре 10. дана отерао да вуку царске коморе. И коњи и магарци били су такви, да су се једва кретали с места. Овоме џандару и још двојици његових другова, овакво једва идење ове јадне рајине стоке, учини се дугим, оставе их у пољу и дојуре час пре да се у селу почасте. Разуме се по себи да им је све учињено како су и шта су захтевали. Пошто се добро одморе и наједу, онда скупивши оне чија је стока била кажу им: "а, бре, ђавури, бре! Цар си дава по б. гр. аспри на дан за коморе, а ваши коњи и магарци за 10. дана појели још 60 гроша више преко царска плата. Давајте паре да си ходимо у Приштина!" Људи почну питати где су им коњи и магарци ? а пијани џандари или вршиоци воље и власти султанове њих 5. вежу и потерају у хапсане приштинске, као бунтовнике. У пољу наиђу на цркавајуће коње и магарце и после дугих молба и преклињања, пошто буду и бијени и оглобљени, у место са траженим пређе 60. гр: сада... са 180.пусте ове јадне и тужне несретнике.

Ето, тако је овде моја драга браћо и сестре, у нашој бив: краљици и царици Србији! Ово је се све догодило пред нашим сопств: очима, који смо се случајно свратили да видимо како народ живи, и да се упознамо са његовим обичајма и осталим. Јадан ти обичај, а црње остало, за све то неје време, но је: за топ и пушку, па коме пукне нек пукне, а коме остане нек остане. Му несмо ни сангвиник, ни фантастист, да ствар претерујемо и у другом виду престављамо. Ми смо само холерик, па кад се наљутимо: тада и нерадимо и непребиљежавамо амо баш нипгта. Све што је казано, казано је још у мањем и слабијем значају, но што су сами догађаји, једино због унижености наше.

Ево ћемо и сам разговор једног несретног рајетина са хагајицом ког у нишкој, видин: пирот: прокуп: лесков: куманов: врањској. скопљ: и кратовској, нахији, као и овде на Косову, изредка зову и "господаром," — навести. Једном старом, већ у савршеном очајању Србину дође хагица, на цицвару и остало.

Овај сиромашни старац, пошто добро накљука хагајицу оним чега је овај хтео, запита: "драги хагице! Молим ти се опрости ми, ама ћу те да питам. Не се срти жи ми! хагице! Зашто ви на Косову

овде све минлете (народе,) па и цигане и чифуте боље волете од нас и нас тако мучите, бијете, убијате глобите, и затарујете? Зашто са њима добро и благо живите, а са нас тако зло врагујете и размирујете?" Овакво питање од Косова неје раја учинила хаги своме. Хага се испочетка намршти, духне неколико пута кроз чибук и лулу, из ове повуче у уста, па из ових изтера дим, закрвави очима, намршти се; па се у један мах... разведри, насмеје и као размишљавајући тргне, промери сиромашног старца од главе до пете и пошто види у њему гроб неопојан, благо и тихо рекне: "Еј, мој синак (тако балавац од 7 година Турчин зове старца Србина од 100 год. и више, ако га има) па ти зар још то незнаш, а велиш да ти је 90. превалило? Ви сте, раја, а ако вам неје зорно то име, оно узмите минлет, Бугари, који су бољи од свију минлета у наше царство. Ми вас више од њих и других волемо, а кога волемо оног и бијемо. Ми знамо вас добро; јер ми од вас и живимо.

Али шта ћемо море Трајане бре онда: ако ви, као они пси Шијаци (Срби) у Морави, (кн: Србија) надигнете перчине: па потражите своје а? Ако ви бри, што вас зовемо раја и Бугари, тек у једанпут рекнете: ми смо Срби; ми смо имали царство; ви сте га Турци од нас отели; па још се и сами и изтурчили, је ли а? Видиш синак? Евреи и Цигани, Цинцари, Бугари, Арнаути и сви друга несу ни имали царство, па их се и небоимо. Они овде немају ништа своје, а ви, ако устанете, Османлија ће одакле је, а ја, твој господар, ага бре, и други куд ћемо ми бре? У Азију бог ме нећу; јер је незнам. Мој је праћед овде пре Косова био, па немам куд, ни ја ту морам погинути и то од вас. Ето зато вас бијемо и сатарујемо, да нам неотмете леб, и жене и децу. Сад синак знаш, па кад ја једем, једи си после и ти; нек нам је јело сладко, а разговори мирни. Шта је коме на срцу, нека незна свако. Мене си питао, другом ником неговори да си кога о томе питао."

Ето како је и колико народ утучен и како се и са шта упропашћује и утамањује. Њему нема помоћи и лека све дотле: док се неприсаједини, кроз годину две са кнежевином; иначе ће кроз 5- 6. г. сав сбрисати се с лица ове своје земље? Немислите да је у паланкама боље. Ево вам и за то примера.

Кад је 1860 год: пролазио овуда онај тако звани садразам, да испита терете и нужде народње. Митрополит оvd: г. Мелентије у самој Приштини, у којој су најотрешенији Срби у целој Правој Србији, престаји све нужде и сва насиља, која Турци чине Србима, пред овим самим Србим и садразамом. Кад је овај онако двосмислено као запитао: "а тако ли се дакле ради у царској земљи?" Ови Срби у место да кажу: "тако је", а они обрну па рекну: "Нама је у царској земљи и од наших Турака, не може боље бити." Митрополит застиђен ухвати се рукама за лице па побегне напоље, а Срби су говорили и тада, па и сада говоре: "Нека и сам султан дође и њему несмемо ништа казати; јер: вода придође и оде а песак остаје." Ето такви су овдашњи сви Турци, а нарочито приштињске, вучитрњске и остале потурице, којих је сво Косово и све околне земље његове око 20 и више часова дужине и скоро толико ширине.

— Од Муратовог и Лазаревог доба знатни су положаји срп: и тад: турске војске, о чему ћемо само ово навести: главна војска муратова састајећи се из 260.000 војника заузела је била окрајак Косова од Подујева преко Лаба, па обема странама Лаба чак до на планину Мрамор; од овога па све до Ситнице и Сува Јавора, или тако зване Бајгоре, огранка Кобаоника; такође преко десне обале лабове; 80.000 најодабраније коњице, састајеће се из самих Арапа, стајало је спрам Грачанице, око, и иза, Дрена, па све до Ситнице, где је и пропало српско царство. Ово место и данас народ зове "Пропаштина царства српског;" 20.000. најљућиијих коњаника Черкеза стајало је код Бабуша између планине Жеговице, реке овог имена, језера Сазлиског и Рабовачког. Ови су решили битку, заробили цара Лазара, натуравши му бегајућем на коњу замку (аркан) на врат.

Главна сила Муратова беше устањена по обе стране Лаба, а шатор његов код села Мазгита. Простор дакле, који је са својом војском Мурат заузео протезао, је се: од Подујева па до Мазгита у Косову 7. часова, а неки рачунају и 8. дужине; од Мрамора планине више Приштине југу за 3. часа даљине, па до Сувог Јавора или Бајгоре око пуних 7. час. ширине; од Лаба па до реке Приштевке до 3 часа такође ширине. На овом простору, са његовим чадором стајало је 260.000. Јаничара, Бугара, Арнаута, Турака, Татара и осталих варварских народа из Азије дошавших не само са Турцима но и пре ових. А ово нам тврди и пес. народ. кад вели:

"Ђе си сине Страхинићу Бане?
Зло ти било у Крушевцу вино,
Зло ти вино несрећна тасбина.
Виђи књигу нечувених јада!
Из убаха једна наде сила,
Турски сине, од Једрена царе,
А цар паде у поље Косово,
А цар паде доведе везире,
А везире несрећне већиле.

и друга:

"Побратиме Косанчић Иване!
Јеси л' турску уводио војску?
Је ли много војске у Турака?
Може ли сес' Турци бојак бити,
Можемо ли Турке придобити,"
"О мој брате Милош Обилићу!
Ја сам турску уводио војску,

и опет прва:

"У Турчина војске свакојаке,
У Турчина једну кажу силу
Самововољна Турчин Влах
Алију" Те неслуша цара честитога,
За везире никад и немисли,
За цареву сву осталу војску
А колико мраве по земљици.
Таку силу у Турчина кажу:
Он беза зла сине проћи пешке,
Не шће с царем сине на Косово,
Окренуо друмом лијевијем,

и. т. д.

"А што питаш и разбираш Бане!
За Турчина силна Влах Алију?
Он је бијел чадор разапео
На Голечу високој планини""
"Бан удари воду пребродило,
И прими се на коњу ђогину,
Примис' Бане уз Голеч Планину
Он је оздо, а сунашце озго
Те огрија све поље Косово

Што је земље те облада царе
Сву је Турску силу подигао,
у Косово поље искупио,
Притискао сво поље Косово,
Ухватио воде обадије;
Покрај Лаба и воде Ситнице.
Сво Косово војска притиснула
Кажу сине и причају људи:
Од Мрамора до сува Јавора"

Јесте силна војска у Турака;
Сви ми да се у со прометнемо
Не би Турком ручка осолити.
Ево пуних 15. данака,
Ја све ходах по турској хордији,
И ненађо краја ни есап",

Те на нашу Бањску ударио,
Те ти Бањску сине ојадио,
И живијем огњем попалио,
И најдањи камен разтурио,
Верне твоје слуге разагнао,
Стару мајку твоју ојадио,
Са коњем јој кости изломио,
Вјерну твоју љубу заробио,
Одвео је у поље Косово.
Љуби твоју љубу под чадором
А ја сине кукам на гаришту"

И обасја сву цареву војску." и тд.
"Па чадору отворила врата
Она гледа у поље Косово,
Те ти турску силу разгледује;
Прегледује каки су чадори,
Прегледује коње и јунаке,
За јад јој се очи одкинуше
Те погледну низ Голеч планину
Виђе оком коња и јунака."

Мало ниже југозапададу преко Ситнице, а баш спрам Грачанице, где је поље Косово најшире и равније, стајаше на Голешу силна и бесна потурица тако звана Силан Влах Алија са својих 10.000 најодобранијих коњаника и то око и испод Голеша па до Ситнице, а 2000 као најодобранијих на самом Голешу, око свог чадора. Овај је силан Влах Алија, са својим драговољцима, пре битве

косовске, попалио и поробио Бањску и остала села, која стоје по путу идући са Косова у Босну. Он је позатварао све тако зване друме и богазе од Босне, Ерцеговине и Далмације. А то и народ: песма каже. Он је такође чувао Косово од стране Метохијске. Између Ситнице спрам Голеша и планине Вељетјена, и између реке Приштевке, по обе стране Грачанице и Жеговичке реке, као што се каже:

"Око Дрена и око Студенца
На убаву на пољу Косову,

А код свете Грачанице цркве"

ту је стајало 80.000 најодабраније војске, која је сва била састављена из самих коњаника Арапа. По Неродимки планини и окрајцима Љубетена и сиринићких планина стајало је 20.000 коњаника, и од старог Качаника, на Бабуш пољу међу реком Гадимком, Рабовачким, и Сазлиским језером или блатом, реком Неродимком и Каменаглавском, стајало је 20.000 најодабранијих коњаника Черкеза. Отуда је народни певац врло добро казао и у једној оној песми "Страхин Бан", и у другој, "Пропаст срп. царства":

"Од Јавора сине до Сазлије,
До Сазлија (језера, на ком је био
Стари мост чуван Черкезима.)
На ћемер ћуприје;
Од ћуприје сине до Звечана,
Од звечана кажу до Чечана,
Од Чечана врху до планине
Турска сила притисла Косово."
"Од Мрамора до Сува Јавора,
Од Јавора побро до Сазлије!
До Сазлије на ћемер ћуприје.
Од ћуприје до града Звечана,

Од Звечана побро до Дечана,
Од Чечана врху до планине,
Све је турска војска притиснула,
Коњ до коња, јунак до јунака,
Војна копља, као чарна гора,
Све барјаци. као и облаци.
А чадори као и снегови,
Да из неба плаха киша падне
Ниђе неби на земљицу пала,
Већ на добре коње и јунаке,
Мурат пао на Мизгит на поље,
Ухватио и Лаб и Ситницу" и тд.

— Види Вук. пес. 1 ст. 312, и 133, 265, 278 и 279. —

Дужином је турска војска заузела била сво Косово од почетка његова на сјеверу па до краја на југу, а то износи преко 20 часова. Осим овог од Лаба па до Подујева пружале су се његове предстраже, а та је дужина скоро равна половина прве. Ширине је од Мрамора до Голеча заузимала до 8. часова, а код Мазгита до 6. часова. Сво дакле пространство косовско и по народним песмама, па и по причању дервиша у тулбету, где су црева муратова, и по старим списима, захватала је турска силна и огромна војска, од које је 372.000, учествовало у битци, а 68.000. чувало је друме и богазе. Овај нам број при распореду турске војске дервиш сведе на 420.000. Од којих је 48.000. остављено било на разним позицијама од Скопља, Врање, Призрена, Гилана и т.д.

Српска је војска имала 100.000 Срба из данашње кнежевине и окрајна око ње тако зване сада Старе Србије, и то: видинске, нишке, пиротске, лесковачке, прокупске и куршумлијске нахије, са малим бројем из дибарске, оридске, тетовске, призренске, нешто скопљапске, велешке и кичевске. Из осталих српских крајева неје било, као ни из целе дан: кнежевине, а нарочито њених југозападних округа. Од југа преко Шар планине несу могли због Турака доћи, једно а друго што су били под влашћу Краљевића Марка; од истока опет због Турака и независних господарчића, а тако исто из дан Албаније, или тадање Зете, Ерцеговине и Босне. Ови последњи, изосташе не због Турака, но због своје глупости, себичности њихни владари, и по нашој укупној несрећи. Само се прича да је Скендербегов или Кастриота Ђура, предак са 20.000 Срба живећих тада у дан: Албанији средњој и јужној и 5000. Грка из Епира и Тесалије које како провукао се и дошао на Косово Лазару у помоћ. Распоред и наше војске још се и данас показује, по огранцима Копаоника, спрам Косова, и где се ови у Косову губе. Од Самодрже па до Ситнице, по окрајцима и изданцима Копаоника и његових

брдашца као и на оно мало равнице, било је српских 30.000. тешких коњаника. Више овога, на високом огранку Копаоника, који се сада зове Грдеч, због издаје проклетог Бранковића, под управом правога, стајало је 25.000 пешака и 12.000 најодобранијих тешких коњаника оклопника.

Око Самодрже била је средсредна сила српска од 45.000 одабране војске. а остала војска од 13.000 пружала је се, по осталим огранцима Копаоника до Подујева. Српска је војска изгледала са југозапада, нешто запада, југа. југоистока и нешто истока као опкољена. Колика јој је дебљина била види се по месности. Судаћи по овој неје могла бити тако широка, јер се крајци копаоникови, после кратког простора, или ширине, знатно подижу у високи и голи обрастао само травом високи Копаоник. Овакав је био распоред и једне и друге војске, по коме се познаје и види надмоћност турска над српском. Управо је 4. Турчина долазило на једног Србина. Сами Турци ово признају и кад из својих књига причају о битци овој, овако исто кажу, а кад им се из књиге говор прекине а они почну из своје главе да допуне причу: тада изађе у један мах у место 420.000 турске војске, толико српске, а у место 125.000 српске изађе толико турске и т.д. Као што смо мало више казали: овако прича народ српски православни на Косову, народ српски мухамедове вере, народ турски и оно нешто мало шкипског; овако прича сваки чувар црева муратових, а и наши стари списи у неколико готово овако исто говоре.

Нама су показивали (и причали за више) за ове три старине о битци косовској: 1. Орђинал писан на кожи очивидцем, који се сада чува у неког свештеника. Овај спис несмо цео видели, но нам је само његова шестина на кожи у врло брзо показана. Кои су је читали веле, де је најоширнији и најпотпунији опис овог догађаја.

Други доцнији у кратко изведен, ваљда из оног првог, налази се код неког механиџе, он небеше ту за време нашег бављења; те с тога немогасмо видети ту старину; трећи је најновији опет кратак препис на углађеној жутој хартији писан 1765 год. Преписао га је из ориђинала ама скраћено, некакав јеромонах Пахомије, по свој прилици из манастира Црне Реке или неког бив. чичавичког, или Девича!

У овом рукопису има 17 целих и 18. непуних листа. Осим ових има још 3. комада од 3. листа кои говоре: "Пѣток первица мѣца Марта во иже Адамъ божию заповедъ преступи Пѣтоъ други предъ Благовещение во иже уби Каинъ брата" итд. ређају се све тетковима несретни догађаји, па се свршује: "опет у петак са и то гледајући славни кнезъ Лазаръ уздахнѣ и верова неверномѣ Вѣкѣ Бранковићѣ. Вѣвѣ кнезѣ потанко говори: садъ ти га лично светѣ како ће тебе говорити, а нѣ наметвѣи кадъ дође амо како кадъ се Милошъ с Миланомъ поздрави" итд.

О самој битци почиње први лист, овог списка и то тек одавде: "И Миланъ Милошѣ говори: "неумѣм ти брате казати силѣ цара Марата ни серцемъ преброити. Колико ѣ отъ Крѣга и Бѣла Камена страномъ до пѣта пакъ дорѣ ѡнога дрена и све то притисла царева сила. Верѣи ми Брате, да ѣ то страшно погледати! Тѣ нѣ нигде поља, гди нема тѣрака: све коња до коња, ѡнак до ѡнака а копита к земли пободена, барјаци лиѣпо ођевени; Кадаи стану вѣтри гибати стра ѣ мои брате погледати, рекао би: лѣзи су израсли зелени из земе, изнова како ѣ поле одевено. Чадри се белеѣ мои брате! "Зато те братимъ и кѣмимъ Богомъ и свѣтими то немой тако казати славномъ царѣ и кнезѣ Лазару и воисци нашею, ѣрѣ ће нашѣ господинѣ и воиска препаста, а знамо царевѣ силѣ и његове рат ће камо сѣ наши храбри витозови хоће Тѣрци познати; него ако хоћешъ да главе турской воисци дођемо ѡнако реци на саборѣ српской господи: велика ѣ братикѣ ѣ Турака воиска, али нѣ ѡ бога

сарахориа из † оненниа (тако) нико то нѣ у крепости." Миланъ Топличанинѣ тако рече вечѣ позлати ѡниѣмъ умомъ коимъ га Милошѣ наѣчи. Сва господа српска те тихо беседи, да Милан виде коѣ гласѣ нови. Кадъ Милан бихою (викаю) ваљда како лѣтѣ по злои земли и сви мѣ рѣку додаху, гледати питаху, за цара Мурата питаху, Милан Топличанин одговара господи и властителемъ: "велика ѣ сила турска, брота се незна; али нѣ ѡ бога ѡнашества нѣ видетѣ. Сва му сиротна и занатлиѣ бѣдалине кацамиѣ, истомъ да се хлебомъ хране."

А на дѣзнати (дознати) гласъ ѡсташе весели сви велики и мали, у хоро играху и Милошъ Обилићъ весело играше и ѡву песмѣ поѡше: "Боже милостиви, ти ми даи за верѣ христаску; Бога молимъ и за цркви божи кровъ свою пролити и Турци истерати! Милоша слушали, али мѣ ниесте саблѣ кушали. Да, тако ми Бога и моѣ сабле и кона и моѣ главе и живота моѣга видећете! снагу мою, саблю мою кадъ будемо тамо къ вами! Нећѣ цетитъ саблѣ мою, чиниће спомен полѣ Косову и оставићу у виѣку знати се за велико чудо." Како човекъ сам себе прорече и тако мѣ се брзо и стече. Кнезъ Лазаръ перво прорече, пакъ господѡ Милица кою лади сводица сводицѣ, (тако) ѡ града Крушевца дѡиѣ кѣри Лазареѡе воду бистрѣ смутише, и свѣ српскѣ господѣ витезе храбре ѣ нѣ подѣшише; србскѣ земљу ѡкудише и христанске цркѡе порѣшише; и то се згоди месеца Юниѡа данъ 15. Видовъ данъ беше кнезѣ Лазарѣ крсно име и на коѣмѣ би сућено починити летъ у ѡчи керснога имена. Згоди с' вечеръ субота, сазѡа кнезъ Лазаръ свѣ господѣ србскѣ на вечерѣ. Самъ господинъ седе на великоѣ сто, старца посади Југа кодъ себе сѣ десне, а лиѡе стране посади Вѣка Бранковића, кои свиѡма Серблимъ смртъ справи неверни. Пакъ посади сина своѣга Стефана крѡи и колена честитаго. По гласѣ пакъ посади Дамиѡана Шахиновића, рисовинѣ тѣрскога; пакъ Вѣсавѣ рабри страшни ѡгнени, 3. раѡа, кои много ѡвѡури имаю; (тако) а до нихъ посади Рада и Раданѣ и Богдана и Релицѣ ѡмутаѡића, Углешѣ много знан га и Станишу и Радивоѡа ѡхода; пакъ Маринка, кои копие неноси зацо се сердцемъ небои; ѡрлину Ђурицу и сина Стоѡана, кога страшно очи виде; пакъ Юговиће деѡет браћа, кои закѡдно бои бию и многомъ тѣркомъ додию; пакъ Петра Косиеѡића, Матиѡаша; иза Павла Орловића Милана Топличанина и Ивца Косанчића; змаѡа ѡгненога Милоша Хобилоѡића и свѣ силѣ ѡсталѣ посади. Позади Милоша посади Хелбени. (Арнаутѣ)Вѣкѣ Бранковићъ кнезъ Лазаръ ѣзѣ колѡно седечи, а па у хо тихо говори: "видиш ли господинѡе ѡне три воиводе цѡо сихъ доле у дно посадиѡ, добро посадио а знам да ти се сѣтра на самертъ справляю, на полу Косовѣ тѣркомъ и предати царѣ Мѣратѣ, а беше се сва сила тѣрска препала на полѣ Косову ѡ воиске кнеза Лазара и храбриѡе юнака и витезова на гласъ коѣ неће вере србска земља родити?"

А то свиѡе смѣти проклѡети Вѣкѣ Бранковичѣ с ѡжомъ и неверомъ на Милоша ѡбилића и на ѡсталѡе юнаке. Каде све биѡаше кнезъ Лазаръ оу терпезѣ посадио, начѡе ѡасти, а сѣ нимъ сва господа србска рѣкомъ браћа. А дофатише томѣ славнѣ книезѣ Лазарѣ златанъ пехаръ вина напѣнише сѣзѡа доѡолно пролише, како га златанъ пехаръ допаде, стѣденъ га знои попаде; чашѣ много держа, пакъ склопи се на рѣкѣ, пакъ се земљи ѣкиде. риѡечъ непроговара. Сви кои га видеше срце и заболѡе и сви мѣ се зачѣдише тако га видећи; сваки жѡлаше чѣди цѡо ће бити. Кадъ се ѡ жалости разабра, подиже главѣ ѡ земљи горе, ѡдѡа риѡечъ прозбори и рече: "Господо моѡа! ѡ како ѡ настала србска земља ѣ нашои ѡбласти ѡздаѡе стоѡала вера, вера у части слаѡи добромъ послѣкѣ, а данасъ хѡево си пробѣдихъ невера; ѡ кади самъ то чѣ ѡ ѡзѡвѣ великѣ и имамъ на сердцѣ, пакъ се при колѡнѣ укидахъ ѡрѣ хоче три главе ѡ моѣ воиске поићи царѣ тѣрском. Перво Ивацѣ Косанчићъ и Миланъ Топличанинъ и воивоѡа Милошъ ѡбилићъ моѣ десно крило. ѡво ми казѣе, али се неверуѡемъ хѡе ли быти истина него се чѣдимт ѡ воиводе мога Ивца Косанчића кога водимъ собом; 3. сокола да ми ѡастребе ѣ ѡаѣ разбиѡе, а саде моѣ сердце стине зацо мислимъ ѡнѣ приѡе цара двориѡ, зато ѡнѣ хѡе да поће. И већма се чѣдим ѡ кѣма Милана Топличанина, верѡнъ части тѣ некако се хѡе ѡнѣ изневеритъ, ѣ неѡа се ѣздаю сва господа србска. ѡ ѡне си крѡи племените. И Милоша ѣзѡхъ за сына ѡбилића кѣремъ мѣ дадохъ кою держимъ како цѡетъ, а дадохъ ты свѣ мою воискѣ ѡѡевати, и ѣедно скѣпихъ подъ рѣкѣ твою да си серасѣрѣ предъ воискомъ моимъ. Зацо гѣбишъ властъ свою безъ неѡоле, а садъ хѡеши ѡбратити царѣ тѣрскоме мою воискѣ издати на полю Косовѣ? И то ми моѣ ѣши подмѣкло чѣю и то неверѣемъ ѡце да ће бити истина. И комѣ ћу саде напити за здравле слѣго моѡа Милошѣ, бѣди веранъ! ѡино попи! наздравихъ ти златниѡемъ пехаромъ, и небѣди неверанъ; него прими све ѣ даръ Милошѣ!"

Воивоѡа хитре скочи на ноге и славнѣ кнезѣ Лазарѣ поклони лиѡпо и ѡста мислити цѡоће ѡговаратъ (се,) риѡечъ рече : "Фѡла господинѡе кнеже Лазаре, на здравици цѡо си ми садъ наздравилъ, али ти неѡала на даръ цѡо ми даривашъ! Кадъ си ме мислио даривати сѣ пехаромъ Крѣшеѡацѣ

стари беше даривати, а садъ ће ти сви пѣсти ѡстати кадъ ћешъ ме неверомъ ѡза се держати; а то ми невера, кога ти ѡзъ колено седи, а на уха ти беседи, а лажъ износи да ти сву војскѣ смѣти а ти мѣ све верѣшъ, докле своима ѡчима погледашъ, а ја самъ ти у свемѣ веранъ, тако ме вера ѡбила! А то све ће воиска видети ѡчима и твоја и тѣрска, а ти прие него умрешъ сутра неделъа Видовданъ тебе славно крсно име: видећеме, тко е вера, тко ли е невера ? Ја сѣтра идемъ ѡ таборъ тѣрски, хоћъ ѡбитъ цара Мѣрата и станѣћъ мѣ ногомъ подъ герло, подъ чадоромъ на басъ? За истинѣ мою, па ћъ поћи натрагъ, веће незнамъ цю ћъ ѡчинити".

На ноге скочи како вихаръ ветаръ, а за њимъ Миланъ Топличанинъ и Иванъ Косанчић с Милошемъ побеже подъ његовѣ чадоръ за ѡзданѣ верѣ и ѡобећаше мѣ се до смерти сѣ нимъ бити и у волю и у неволѣ. Подъ чадоромъ седоше вино пити еданъ дрѣгога братими. Мало задремаше пакъ дадоше конима зобъ: у неко доба ѡсташе, почеше коње седлати лиепо се ѡни справише и на се лиепо ѡдело меташе. Каде ѡкриваю ноцни мрази и даница са звездама, кадъ сѣнце пусти зраке и свою светлостъ по земли, сва три пођоше на брои ездећи добре коње према таборѣ царевѣ идѣћи, а то страже видеше три велика јунака ѡправе се виде, ѡхоло езде: "хоћемо ли Хунђарѣ Падишахѣ у таборъ пѣцити?" Кадъ царъ чоу госпode идѣ рече везиром: "Станите ѡни идѣ кѣ нама предати се, ѡни се хоће потѣрцити, ами боле бити ѡ свега зачѣти, посредъ нихъ, табора и сеимъ вои садите. Пѣтаъ до мога чадора, сваки дрѣгъ еданъ ѡзъ дрѣгога станите са ѡрѣжемъ и брзо справите!"

И сва се војска брзо справи и паше и бези и како заповиђе како ѡно кадъ се воиска бие. Тѣ се барјаци цареви ѡтворише како рѣжице и сви Тѣрци биахѣ ѡдели ѣ лиепо ѡдело; ерѣ свако, хотиаше да види јунаке. Тада се ѡ табора царева сretoше и чауши рекоше ѡвоимъ: "Здраво "јунаци дошли!" Здраво!" тако они ѡговорише и тако се ѡни рѣчише, ѡдоше ездећи и ѡце имъ чауши цареви говоре: "Како сте, како ли воиска борави, Лазаръ са господомъ и сѣ воискомъ, како стое, како весело јунаци, воиводе, банови и спахие, витези и делие, кнеза Лазара, како ли витезови и берчници?" Милошъ ѡговори чаушомъ: "Нашъ велики славни кнезъ и царъ Лазаръ, господом, како вишњи богъ дао! ѡнъ нама е здраво и весело, сва мѣ господа здраво и весело и мирно и сва воиска стои весело, ѡдевена у крепости божиои и милости; велика броја и велике јакости; Лаве и бези, брчници и делие, сви ходе ѡхоло. Тѣ сѣ се сви на васѣ справили уедно како вѣкѣ а ѡрао и ѡкѣ. Већма него вѣкѣ кад види гди се кокошъ сѣ кокошимъ игра, те ѡрао ѣзди у јатѣ и подбие. И соко када види изъ ѡблака голѣба терѣ га земљи ѡбори. И ви Тѣрци хацамие! како мислите дочекати силѣ нихѣ на пољу Косовѣ?"

Чаѣши имъ ѡговараю: "Веће него истина Милошѣ цю то говориш!.. То е нама велика жалост, за цю то говоришъ; цю си хтео чинити ѡ тѣрске воиске, то ћешъ ѡ ваше чинити. Садъ идешъ царѣ тѣрскомъ Мѣратѣ предати се, примићешъ ѣ њега часъ великѣ и да си царѣ везирѣ илѣкти, кои ѣ бои неидѣ добро да знашъ; паше и бези, казари и кадие а сваки коња јаше да се бие, сеимени и берчници и кѣблѣблие цареве перјанице и велике делие и чаѣши, велике кѣлѣкѣ баше, кои сваки коња, страшно коња јаше, и то е све у зверинами страшно ѡдевено, коже, медведне страшно свише ѡдевено и крила ѡрлѣта и при седлѣ придодена, рекао би да змаи свержѣ тебе лети, кои ница нежали, него да се у бои бие, едва чекаю да се ѣдаре и ваше (ће) живе продирати."

Милѣшъ ѡговара чаѣшомъ: "Ви Тѣрци махнити и тѣжни! ди вѣкѣ кожѣ дере, а месо потеже, а где није коже тѣ недере нити мѣ е воле, а ѡрав где пере незгледа није мѣ вола да ћера, него седи, а соко јато голѣбово где види, тѣ се весели. Нокти ѣ нега "богати." (Прим: Овде је са стране написано двапута: "Име твое алилѣта по сто пѣта.) Сѣ томъ беседомъ ѣ таборѣ царевѣ дођаше. Сѣ едне стране ѣздѣжъ се царева сила стојаше много кога се чѣђаше, како Милошъ ѡбилић сѣ два дрѣга ездеше, међѣ собом се попирахѣ, кои ће ближе стѣпити, да сѣ ѡчима се нагледа лиеписе витезова и njihна ѡдиела. Кадъ предъ царевѣ чадорѣ доездеше, сташе имъ паше добре коне примати, а Милѣшъ имъ говори: "Није ѣ законѣ царева да паше Християнима добре коне примаю". Тада се Тѣрци ѣстѣпише. Тѣ ново прие ѡседе кона храбри Ивацѣ Косањчић и прими конја Милѣшъ и

Милѡшъ пође пѡдъ царевъ чадоръ; царъ мѡ ѿ чадора берже неѡтвори; Милѡшъ се верло ѡгзѡви ѿчадора се ѡврати, теръ скѡкѡмъ скѡчи дѡ конѡ своѡга доскѡчи. Тадаи самъ царъ виде Милошевъ скокъ и свис у чѡдо ѡбѡзме таи скокъ његовъ, а Миланъ Топличанинъ ѡде конѡ разсерди своѡга, Милѡшъ мѡ се гави: "Не трѡди соколе крила, чимъ ѡешъ летити? Мало почѡкаи садъ ѡешъ у гато ѡлетити!"

Тадаи царъ ѡтиде съ Милошемъ говорити. Милошъ пође подъ царевъ чадоръ и царъ се лиѡпо поклони; царъ мѡ рече: "Примиѡешъ Милошъ сваки даръ ѿ мене; ѡръ видимъ да се къ мени проверитъ хоѡешъ!" Царъ мѡ прѡжи рѡку да га полюби, велики везиръ рече: ", Непрѡжай мѡ рѡкѡ, негъ ногъ ѡдноме кавѡринъ!" "Целиѡаи Милошъ ногъ, многѡѡ ти властъ дати и часъ. Ёси сада мои?" Милошъ царъ рече:

"Сѡаке самъ сласти богатъ ѡ славнога мога цара кнеза Лазара; него хоѡѡ сада твои животъ примити!" Кадаръ ѡфати цара Мѡрата за ногъ и потеже ножъ и разѡпра Мѡрата. Милошъ цара ѡбоде и натрагъ се поврати заборави мѡ станѡтъ ногомъ на герло како к ѡбеѡао. Хазнатари и Силистари рекоше: " ѡ, Милошъ! Заѡщо цара ѡбоде?" И ѡпетъ се Милошъ поврати и стаде мѡ ногомъ подъ герло, и дофати царевъ сабљу и посече великогъ везира, намъ посече хазнатаре и силистаре и сарафе и страхъ Милѡшевъ и ѡбѡзе и своикъ сабли предаде, и натракъ се Милѡшъ ѡбрати, теръ скокомъ скочи, великомъ чадоръ на врата далеко ѡскочи, дрѡгом скокомъ скочи тенефъ ѿ чадора ѡкиде, треѡимъ скокомъ скочи до своѡга конѡ доскочи и на конѡ скочи. То чѡдо веѡъ ѡчи да невиде. ѡни вои, паше, бѡхъ и чекахъ, карѡглие, цареве делиѡ и чауши и пашини пеици и хѡцие, ганичари и сеимени сви ѡ страхъ Милошевъ ѡбѡзди и забѡши. А то стаде вика ѿ цареѡа табора: "Милѡшъ цара ѡбоде!" Тадаи се воиска ѡзбѡни и на нихъ и навали. Кадъ то чѡ Ивацъ Косанчиѡъ виде, хитро скочи како соко бѡздѡханомъ, наиприѡ дофати ѡднога везира у главъ ѡдари, ѡмриѡ, пакъ свою саблю изтерже, пакъ ѡздахнѡ и рече: "На ѡвали ме данъ посла царе, кнеже Лазаре?" Да ти видишъ кои чѡдо сабломъ чинѡше и тѡрке гѡблѡше. Пакъ за нимъ Миланъ Тѡпличанинъ, и ѡнъ саблю изтерже и рече: "На ова ли ме данъ посла царе, кнеже Лазаре?" Да ти ѡ виѡетъ вриѡдни волъ како Милѡшъ неверникъ данас гѡби Тѡрке у полю Косовъ: стаде махати сабломъ и рѡкомъ десницомъ и гѡби тѡрке сабломъ немилостивомъ. Змаи Милош како скрѡжѡташе зѡбима, нека знате Тѡрци Милѡша Кобилиѡа, ѡо га називате, како се данасъ къ ѡама провериѡ?

Назадни ѡдари за Иѡѡмъ и Миланѡмъ ѡ бои притече заѡщо сабломъ пѡтъ просече, предъ нима изиѡе наиперѡи, конѡа гѡше и юнаке све земли ѡбараше. Кѡда се Милѡшъ ѡбраѡаше свѡдъ големъ сѡкакъ ѡставлѡше; на ѡднога сабломъ замахиваше по два и три земли ѡбараше; сва воиска предъ нимъ страшнѡ бежаше; свѡ воискѡ три витеза смѡтише. Тѡ наиприѡ Ивацъ Косанчиѡ низгибе голема делиѡа, кои млого Тѡркѡ додѡга. Кадъ виде Милѡшъ люте га сѡзе пролише, где Ивацъ погибе и ѡна два ѡсташе по полю Косовъ сиекѡѡни Тѡрке. Еѡо ти и Миланъ погибе! рѡка мѡ се десна ѡсече; крѡвъ га преѡзе и из гласа рече: "Садъ сам ти господине кнеже, царе Лазаре неверникъ; ѡръ юнакъ рѡке десне немамъ!" и тѡ Миланъ паде. Милѡшъ га виде подъ конскиѡмъ ногама; сердце га забѡле, пренѡможе се, ипакъ ѡ немѡ заигра юначко сердце: "Гѡ мислимъ, брате Милане, ѡас ѡветити и многиѡмъ замиѡнитъ!" Крѡвъ мѡ ѡдари на ноздре ѿ велика гѡда и коѡ чѡдо ѿ то доба гѡблѡше сабломъ и десницомъ, како мѡ сабли ѡ рѡке играше, и нам Тѡрке гѡблѡше? На ѡднога замахиваше, по два и по три земли ѡбараше. Милошъ Иваѡа и Милана ѡсвети. Чѡдно! така воиска, ѿ Милоша чѡдио се далеко ѡклѡнѡше, близъ нитко несмиѡше; кои виде ѡо чинѡше сѡак се съ пѡта ѡклѡнѡше, колико да се могаше, и нико мѡ ниѡа ѡчинити немогахъ, заѡщо на немѡ и конъ ѡклопи биѡхъ и змаи Милѡшъ могаше излетити изъ воиске тѡрске како вихаръ ветаръ и царъ кнезъ Лазаръ доѡездити: него,... кличе ѡданъ како женски проклети: " ѡ, ѡи Тѡрци тѡжни и махнити! како тако сокола тѡшка неможете ѡхитити без мреже; него брѡе голе сабле предъ неѡа меѡите и ѡите пернате и копи верхомъ на землѡ ѡбраѡайте и да би сте кона подъ нимъ пѡсекли добра. Заѡщо сте слѡпи, те невидите; ѡрт. Милѡшъ ѡ ѡклопъ и конъ неговъ?"

Тадаи навали много множество мали и велики тиѐмъ, наѠкомт на Милѡша и подъ нимъ добра кона посекоше, и паде Милошъ витезъ подъ кона, и ѡскочи, и коплемъ се послони, теръ скокомъ скочи 30. лаката земле прескочи; дрѸгимъ скокомъ скочи |× лаката земе прескочи; третимъ скокомъ скочи копле мѸ се сломи, Милѡшъ се Ѹлови, а ТѸрци и сила многа навали на Милѡша, а Милѡшъ дрѸго копле начинити неможе, Ѹ рѸке се тѸрске предаде, и неѡа ТѸрци свезаше и царѸ га поведоше, подъ велики чадоръ доведоше, зацо небиѡаше Милѡшъ цара до смерти Ѹбиѡ, како ће нихна сила ѡстати. **П**аничари, кои Милѡша доведоше, рекоше царѸ: "Ево ти Милѡша жива крвника твоѡа! Устани ХѸнѡарѸ ПадишахѸ и стани мѸ ногомъ на герло, или нама заповеди, коиомъ ћемо га смертю Ѹморити" "

Царъ МѸратъ рече: "Сваки господинъ свою смертъ лѸби. **ѡ**ставъте га жива код мене. А ви Ѹстаните паше и везири мои, садъ Ѹстаните справите се и Ѹдарите на таборъ кнеза Лазара. Прие него **ѡ** Ѹмремъ, нека ми ѡчи виде, ко ће Ѹбои добитъ, еръ мремъ, тко ли гинѸти?" " И сва се војска справи ѡ тоѡа часа, и бубна удараше и велике дорие тѸи се баираци ѡтворише; сви бегови и пашини, све се у єдно дигоше и берчници а делие предъ воискомъ и страже тѸлѸклиѐ и кѸлѸкъ баше ударише на таборъ кнеза Лазара славноѡа. Лазаръ сѸ воискомъ и господомъ биѡаше у церквѸ св: **П**ѡвана на летурки. У таи часъ страже кнеза Лазара доћекаше те те мѸ казаше: "ево ти удари царъ на таборъ нашъ." Скочи кнезъ Лазаръ таборѸ и тѸ бѸбни сви Ѹдарише, велике бориѐ; кадъ се Серби састаше са ѡрѸжиѐмъ Ѹ рѸци, викнѸше сви како вѸци, а неки рекоше: "Милѡша Кѡбилићѡ овде нема, ни Ивца Косанчићѡ, ни Милана Топличанина, три неверника, кои ѡ насъ ѡбегаше, цара на насъ пѡдигоше."

ТѸ **В**Ѹкъ Бранковић рече; "**ѡ**о небежишъ Лазаре, **ѡ**о небежишъ?" Лазар мѸ рече: "**ѡ**, **В**Ѹче! что вишни Богъ дати, нити ћѸ бежати ѡа ни тко мои, Братиѡ моѡа! Сви садъ реците: Помози Боже за верѸ христианскѸ хоћемо ли ићи бити се и нашѸ крвъ пролити Христа ради ?"

ТѸ неверни, бездѸшни **В**Ѹк Бранковићъ издаде цара, кнеза Лазара па полю КосовѸ наприеко ѡн га побеже са дванаѐстъ хилаѡа воиске добре ѡнака, а подъ ѡклопъ коника. Кнезъ Лазаръ на конѡа своѐга Ѹседе и мачѸ свои изтерже и воискѸ свою причести ѡбрачно прекрсти пакъ застѸпи; "Сад Ѹдрите мои храбри сербски витезови да нашѸ крвъ пролиѐмо, до смертию животъ ѡкѸпимо, смертно тело неѡцедимо, данасъ ѡнаштво све данасъ покажемо на полѸ КосовѸ, за православнѸ верѸ христианскѸ и за царство божиѐ и за ѡтачство наше! А кои нелѸби милост божию и закона православноѡа, нека бежи за бездѸшнимъ **В**Ѹкомъ Бранковићѐмъ."

ТѸ славни кнезъ Лазаръ на ТѸрке Ѹдари и за нимъ сва остала господа србска, и тако се силно дѡиѐ воиске удрише и таи бои велики, толике зѡеке ѡ ѡрѸжа и конске фиске и српске ѡбѸстране воиске, и тешкоѡа грахата и поданиѡа и плача лѸдскоѡа ѡбле стране, колико се земла тресѡаше ѡ силе и ѡ тешкоѡа боѡа и праха и стравлениѡа невићаше ни земла ѡ трѸплиѡа мертѡиѐ, по земли рањениѐ ѡнака, витезова и коња добре Ѹ керви пливаѡћъ; крвъ течѡаше по размириѡѸ и разбоиѡѸ како ѡно рѡека. Ко би то видѡѸ чѸдо; вриѡдности ѡначке; броѡа се незнадиѡаше; кои еѡце ниѐсѸ Ѹмерли; Ѹ крѡи леже рањени, подъ конскиѐма ноѡама; како но дѸгѸ травѸ по полю ветаръ положи; сѸлнце помрачи ѡ тешке крѡи и боѡа.

А стараѡъ Никола, кои сѸ стегомъ предѡ воискомъ показа господи сабломъ замахиваше по два и по три земли ѡбараше. Маринко ѡхоло тѸ ѡе ѡначесѡо показа; ТѸрака се небои, ѡ смерти немисли. Радонѡа и Богданъ безъ числа ТѸрке гѸблѡхѸ. **Ю**говићѡ деѡетъ браће заѐдно бои биѡхѸ; браћа се заѐдно держѡхѸ; и ѡни великѸ силѸ потриѐше тѸрскѸ; и тако сви Ѹдно погинѸше и: **Ј**ѡванъ и **Б**Ѹрица, и воивода Степанъ, и Павоѐ и Радованъ и Гоико, **С**ѡѡианъ и Петаръ, све ѡначесѡо до ѡнака, сѸ веромъ све показаше ѡнѸшесѡо, и широко поле Ѹ керви пловаше ѡ тешке силе и боѡа. ТѸ первоѡа пашѸ до траѡа Ѹбише, а дрѸгоѡа пашѸ разбише. Да неиздаде неверни **В**Ѹкъ Бранковић са воискомъ своѡмъ, хотѡѡхѸ свою воискѸ Ѹкрасити Ѹ поле Косово ѡѡако ѡтети и

очистити и тако до полудне србска више, а како полудне приеђе Тврци добише и жива цара, кнеза Лазара ђфатише, цар ђ га тврском доведоше Мврат под велики чадор, те мв рекоше: "воиска наша добила, ево ти жива цара, кнеза Лазара, прими га без мита на дар!" цар се подиже на ноге па им рече: "Берзо начинити три ѡблие камена. Цар ѡ заповиђе зарад своѡга имема, три ставте где Милѡш ѡ триж ѡ скочио. Сад ѡ ѡчините, да ми ѡчи виде, стѡп ѡ мрамора начините и донесите писмо па камен ѡ ѡчините: Милѡш ѡ цара ѡвди ѡби, а сам ѡ себе изгѡби. И начините велики гроб ѡ мрамора са златним ѡ писмом ѡ ѡчините: (Овди лежи Милѡш ѡ цара ѡвди ѡби, а сам ѡ себе изгѡби. И начините велики гроб ѡ мрамора са златним ѡ писмом ѡ ѡчините: ѡвди лежи Милѡш ѡ с ѡ царом ѡ напоред ѡ.

Кнез ѡ Лазар ѡ писмо ѡчините са златом ѡ. И кад ѡ га ѡмрем ѡ Милѡш ѡ витез ѡ глав ѡ ѡсечите, пак ѡ кнез ѡ Лазар ѡ, тер ѡ Милошев ѡ глав ѡ ставте код ѡ мое, а кнез ѡ Лазар ѡ глав ѡ ставте код ѡ мое ног ѡ." Тадаи се Милѡш ѡ цар ѡ гави: "Немои так ѡ господаре царе, мене неприлик ѡ! да глава мѡга ѡз ѡ царев ѡ глав ѡ стои; него господина цара, кнеза Лазара глав ѡ ставите с ѡ царевом ѡ главом ѡ ѡнапред ѡ, а мою глав ѡ ставите испод ѡ ног ѡ цара кнеза Лазара." И тако цар ѡ ѡсди како Милѡш ѡ рече.

Тадаи кнез ѡ Лазар ѡ Милѡш ѡ ѡбрати и гласом ѡ великим ѡ возопи, поче плакати жално рече:

"ѡ, Милѡш ѡ! ѡ ѡво ѡчини чѡдо, ѡ ѡниѡ нигде ѡчињено до данас?" Милѡш ѡ говори:

"Господине кнеже царе, Лазаре! ѡно ѡ си ради с ѡ проклетѡга Вѡком ѡ Бранковићем ѡ све ѡвди ѡчима видиш ѡ, а ѡ ти нисам ѡ ниѡа ѡчинии ѡ; него сам ѡ совершио синоћни завет ѡ, а сад ѡ си видиѡ мою невер ѡ; него ниѡси видио мене и мою дрѡжин ѡ како с ѡ ти ѡчинили данас ѡ невер ѡ на пол ѡ Косов ѡ. Да ѡ било ѡчима гледати како твоѡ три сокола размећ ѡ ноктима богатима и Тврке гѡбе смерти немилостивом ѡ, нигди неби мѡгаѡ себе веровати; да би било ѡчима гледати, и да би били сви неверници како но ми троица неби тѡ стѡѡ и са мноѡ на плочи цвилѡ, негли рекаѡ: "моѡ три витеза без ѡ ѡкора!"

Кнез ѡ Лазар ѡ ѡговара. "Блажен ѡ Милѡш ѡ, твоѡ десница и вера ѡ коѡи и блажења тѡѡга крепост ѡ коѡа ѡ била вазда ѡ моѡи милѡсти; ти се данас ѡ показа, а божеств ѡ на пољо Косов ѡ и цара Мврата ѡби и ѡстави спомен Косов ѡ пољо. Знати се ѡвиск ѡ, али Милош ѡ тебе ради, недадоше Тврци православити славно крсно име моѡ, весело ѡчинити са господом ѡ србском ѡ. Ти ми данас ѡ изгѡби род ѡ кралевин ѡ моѡм ѡ, изгѡби и покла св ѡ мою господ ѡ и витезове, и верне, кои бои поче бити с ѡ Тврцима без нашега договора ти цара ѡби, а себе и нас све изгѡби и моѡ славно крсно име недаде ми га прославити и весело с ѡ господом ѡ ѡчинити; него данас ѡ рањами ѡмриѡти. Неплачем ѡ мою смерт ѡ, дѡжан ѡ свако смерти; него сад ѡ горко плачем ѡ, ер ѡ данас ѡ све господство изгѡбих ѡ на пол ѡ Косов ѡ ѡ много гиздания ѡ храбриѡ моѡ браће србске госпде, кралева и банова и моѡе воивоѡа и моѡе соколова Угричића и верни и храбри и лиѡпи Јѡговића моѡ перѡнице. А, где сте ми, како ми погибосте, данас ѡ пред ѡ ѡчима ѡ вечной жалости на место некад моѡ прве радости, нигда коѡ неће родити српска землѡ? Оу писмо говори: "ниѡ на земљо радости коѡа се неће ѡмиѡнити жалости; насиле на земли, коѡа се неће ѡловити." Боже, боже моѡи, кадгод ѡ ѡмреѡм ѡ прими дѡх ѡ моѡи".

То кнез ѡ Лазар ѡ изрече наипослиѡ и толико цар ѡ ѡмриѡ, Милѡш ѡ витез ѡ глав ѡ ѡсекоше, кнез ѡ Лазар ѡ говорит недадоше и нем ѡ глав ѡ ѡсекоше и ѡ бѡнар ѡ неки метнѡше ѡ вод ѡ. И таи дѡн ѡ сва србска землѡ погипе и сила и ѡнашство изгипе на пол ѡ Косов ѡ ѡ србсхе воиске погипе 90. хилаѡа и тврске воиске 12. хилаѡи Милѡш ѡ ѡби (Сад је одцепљен лист при дну, а с друге стране опет се исти наставља)... дѡн ѡ Милѡш ѡ цара Мврата ѡби. ѡ тога времена сташе Тврци ѡхоло ходити и без ѡ изѡна кралева све то примати и робити на стране продати (продавати ваљѡа) и свѡда добише кѡд ѡ се ѡбратише и лиѡпе државѡе примише градѡве и землѡе без ѡ числа примати. Таи се дѡн ѡ гадниѡм ѡ Срблиѡм ѡ крила ѡломише и своѡе господство изгубише и без ѡ своѡга господства ѡстадоше и дрѡгом ѡ господи ѡ полабаѡение почеше. И по смрти кнеза Лазара ѡстаде Госпођа

Милица са сином Стефаномъ и војском Лазаревомъ и са две дацери (оцепљено 3/4 врсте) бистъ дата В8к8"

Даље је изцепано и нема више. Тако се баш овде свршава овај наш кратак летопис, који је преписанъ из ориџинала опширног. Док нам недође из Пећи "Битка косовска" друга, коју ћемо особено ставити, ми нећемо ни речице рећи о овом нашем, и ако непотпуном и из новијег доба, али свакојако драгоценом споменику. —

Од тужне и чемерне успомене Дрена и Студенца, над којим си свака српска душа косовска заплаче и закука, пошли смо опет дивној, чемерној и ојађеној светој Грачаници. Дрен је се веле осушио тада и у тај минут кад је Милош и Лазар погинуо, а био је до тог минута зелен, једар и у напун. Народ косовски, а нарочито женскиње, бегало је од сваке живе душе, која ма што налик на турско на себи имађаше. Ово чињаху и овде и ако познаваху св. оца и остале; јер држаху, по нашем европском оделу и фесу цариградском, да смо црна и паклена Османлија, или бар у најмању руку потурица. Већ поче јарко сунашце да залази за Голеш и Чичавицу некадашњу светињу српску, сада гробницу и раку развалина и урвина, а чемерно тужни и јадовити напев, који излазаше из дивних и невиних уста Српке Косовске, допираше до ушију наших; те нам срце параше, а душу не само мучаше, но и односаше до у сву дубљину адских и ђаволских мука, које потомци сатанини Османлије, са потурицама, измислише, обидаваше и чинише над јадним и чемерним народом српским. Колико се од тешка бола, јецања и плача могло чути и разабрати, беху то ове речи:

"Еј, Косово, еј,
Еј, чемеру, еј,
Еј, туго ле наша, еј!
Еј, Милошу, еј,
Еј, војвода славни, еј!
Еј, светињо, еј,
Еј, туго ле Лазо, еј,
Еј, туго наша, еј !
Еј, Богдане, еј,
Еј, стари Јуже ле, еј,
Еј, туго ле леле, еј!
Еј, Југовићи, еј!
Еј, туго ле, еј,
Еј, зелени бори, еј,
Еј, чемеру српски, еј!
Бог нек бије, еј,
Бог, туги ле, леле, еј,
Бог нек бије туго де,
Еј, Бранковића Вука, еј!
Еј, проклети, еј,

Еј, туго ле, леле, еј,
Еј, проклети издајник еј!
Јер, издаде, еј,
Јер, издаде туго ле, еј,
Јер, издаде цара, еј!
Свога цара, еј,
Еј, леле туго, еј,
Еј, свога цара, веру, еј!
Еј, Лазаре, еј,
Еј, Лазаре туго ле, еј,
Света главо, еј!
Бог убио, еј!
Бог убио туго леле, еј,
Вукашина краља, еј!
А, јер уби, еј,
А, јер куку нама уби, еј,
Уби, куку, леле свеца, еј!
Еј, Неродимље клето, еј,
Еј, Неродимље туго леле еј,
Еј, и Грдеч проклети, еј!

Даље се неје могло ни чути ни разабрати од дивне и прекрасне неве из села Грачанице, а што нам даље настављаше свети отац скоро ништа неразумевасмо, је се виђаше да је свештени језик дотеривао према слогу грчкоцрквеном. Ми смо дуго и дуго стајали, гледали на место пропасти српске, јужно иза Грачанице, а спрам Голеша, дуго смо и дуго гледали, мислили, осећали, а управо нити смо шта видели, ни чули, ни осећали. Нас је све и сва пренерезило, утаманило, тако рећи умртвило. Не само тада, но чак и сутра дан, тужбе, несреће, сплетке и угурсузлуци грачаничких светих отаца на друге, и ових на њих, нас се несу тицале, не с тога што излазе из јада, сиротиње, незнања и глупости, и што по себи несу тако од мале важности за цркву и народ; но што смо били савршено укочени, дрвени, тако рећи полумртви.

Дивне и прекрасне руже, које су, по причању народњем, још српским косовским удовицама засађене, над гробовима бораца српских за слободу и човечанство, и које су сада савршено подивљале, лепршаху се по тужном и чемерном целом разбоишту; па и њихови мириси несу у стању били повратити човека, који беше пун осећаја, ватре и живота телесног, а нарочито силног и огромног мисленог и духовног. Целу целцату ноћ неизбијаше чемерни и ојађени очајанички напев несрене и у мукама најтежијим намучене Косовке, која вапијаше богу и човечанству, правди и поштењу, правичности и људству; ама је све то заман, узалуд и баш бадава. Њу нико не чује, нико не осећа, нико не мари за њу, нико је не узима ни на ум, нико је се не опомиње, никога се не тиче, нико нема живота, моћи, силе, разума, воље, склоности, Покрета, помицаја, па и ни потреса и најслабијег неопажнијег љуљушкања, за њу, за свету, велику, дивну и највећу узвишеност, узор свега прекрасног и прелепог, правога и истинитог.

При овим мислима, при овом и оваквом погледу, свакојако правом на стање ствари, кожа се најежи, крв улази у главу, и баш у само то време, пада на ум она, и ако не тако тужна и чемерна, али свакојако налик и једнака, песма са овом сеје Косовке, сеје тако исто невине и тужне девојке, девојке из шабачке нахије, која и сама нева, и дозива у облику песме, а управо кукањем и нарицањем, свог Милоша Војводу. Сетисмо се, да те исте рођене и најрођеније сестре спремају се и теже томе, да роде, подигну и одгаје челичне и надчовечањске осветнике несретног Косова, да сперу љагу и проклетство Неродимско проклетог цараубице Вукашина, које изради у планини Неродимској, и проклетог и ђавољег цара и народоубице Грдечког Вука Бранковића, који на огранку Копаноника, (по издаи његовој прозваног Грдеча) уби и сахрани народ и земљу срп. као и први на бив. Родимљу, а од тог доба несретном и тужном Неродимљу.

Сетисмо се свете и предивне, иако сада мале и незнатне, кнежевине Србијице, узданице, основе и спаса свега српства; сетисмо се спираоца проклетства и љаге натурене издаицама и себичњацима на васколики народ српски; опомену смо се снаги и силе, и ако мале, али вредне и тињајуће и у један мах показа нам се . . . светла и дивна призора, светла и дивна призрака некадашњег, а можда и скорог доба, кад ће се над надгробним косовским ружама, урвинама приштинским, косовским, чичавичким и осталим, залепршати црвенорујна, загаситоплава и сребрнастобела застава српске славе и моћи: ми скочисмо отресосмо се тужних мисли, отресосмо се паклених несрећа које и путнике неостављају.

Учини нам се, као да црна и паклена утвора, чедо најдубљег пакла, производ најстаријег сатане и врага људства, средсреда свију неваљалства, порока и свега нечистог, рекосмо као... да изчезе изпред лица васиони, у којој се дављаху цели појасеви и нараштаи од самог смрада и неописаног гада и поганштине. На место њено... сину јасно и светло, прозрано и мирисаво тробојно суштаство српске свете. најдивније, најстарије и најчовечније управо, надчовечанске народности. Учини нам се, као да се и... сама Грачаница потреса, и као да из темеља, сводова, помоста и дворишта њена, устају и подижу се подгробне кости српске, стварају се у светле и прозрчане, свете и узвишене облике; облике типа и народности српске; облике правих вајкадашњих и од неколико десетина тисућних година Срба. На један једити мах, на један једити миг, на један једити тренутак, навлаче се на њих навлаке свију мука и патња, натурују се облаци прозрчани и провидни свију невоља и јада, свега ојађеног, црног, чемерног, окајаног, очајаничког, уживујућег, постићујућег, срамоћећег и мртвога, — и на један једити мах тробојна света прастара српска прозрчаност... повраћа сву красоту, сву дивоту, сву небесну лепоту, које у себи садржавају тробоје дивне и свете српске.

Црвенорујна даје: моћ, снагу, оживљава, ствара, живи, уздиже, крепи, снажи, увеличава, слободи, преузноси, даје достојанство, независност и поштовање од туђинах.

Загаситоплава, узвишава до свега надчовечанског: даје моћ најузвишеније правичности, и божанствености, улива идеје светости, божанствености, правичности, једнакости, братства, сталности, верности, усрдности, блажности, тихости и тд.

А сребрнобела, бела, света, прозрчана, невина, у један мах обвија своје штоваоце прозрчаном белоћом, просвете, невиности, мудрости, светлости, видеља, среће, напретка и осталог.

Све три скупа саједињење туже заједно са сејом из равне чемерне и до скоро несрећне, а сада срећне и благословене Мачве, ако Бог да са сејом из, још тужног и несрећног горког и обмотаног у гадно вражије црнило, Косова. Њих се обе здружише, загрлише, срастеше и спојише; те тако истекоше обе тужне и чемерне песме, а настаће, сретне и веселе. — Држимо да неје сувишно и неумесно ставити овде и поменути песму, која се у кнежевини Србији пева у шабачком и другим околним окрузима. Склоп јој је и све скоро, ван одвећ сродног напева, скоро један и исти са косовском. Ево је дакле па нек се овде чита и помиње:

Вај двориште
Место пресвијетло вај!
Ђе је Милош
Наше јарко сунце вај?
Из дворишта
Црна слутња уји вај:
"Милош вам је
На Косову пао вај!"
Слутња уји:
"На Косову равну вај!"
Одјек зуји:
"На Косову пао вај!"
На дворишту
Трава поникнула вај!

На кулама
Зова процветала, вај,
Ја у граду
Јакрепи се легу вај!
Вај господе,
Драги саздатељу вај!
Драги Божо,
Мили створитељу вај:
Створи нама
Нашега војводу вај!
Ожив нама
Нашег Обилића вај,
Пошљи нама
Војводу Милош вај!

Ова је претужна песмица преписана од баба Петре Мутаповића из Црне Баре среза мачванског. Баба Петра је рођена у Рађевини, па је у време пропасти карађорђеве некако дошла и населила се у Црној Борби. Она нам је још неколико песама чудноватих и дивних казала, из којих сама наша старина вири Неке су од њих све с концем 1865 и у почетку 1866 год. печатане у Световиду; али сада пошто смо најишли у путовању на подобну оној песми баба петрииној, већ печатане и овом попуњавамо. Можемо рећи да су све те песме неподпуне, управо скоро без почетака и свршетака.

Њих певају мале девојчице, шипарице и шипарци, чувајући овце и јаганце. Певају их свирајући у стабло кукутино, из којег се увек издају први звукови: "ифрут нфут." Жао нам је што никако несмо могли ни једну песмицу преписати од дечице ове мале; јер су тако плашљива да на свако наше питање гледе прилику да умакну и да побегну. Ово нам је најжалије и остаће нам непрегоримо што до ових песама не само ми немогасмо доћи, него што никоме напада ни наум да до њих долази. Што се тиче њихове старине можемо рећи да су оне најстарије и првобитне. У њима се, покрај доцнијих историјских јунака, спомињу, и то без смисла и свезе, наши стари богови из идолопоклонства. Ту је Перун, ту Триглав, ту Праве, ту Мора и Мара и Морана, ту Световид, ту Радигост и остали богови и богиње бивше наше. Виле, вештице, змајеви, неизостају у тим песама.

А ако запита ко: "одкуд деца знају и певају те песме?" Ево одкуд: мајке над малом децом певају ове песме љуљајући их. Певају и причају им у песамама чудне приче и старине. Оне су све напуњене и препуњене чудноватим именима и презименима наших старих богова и богиња. Напуњене су и баснама и митоложским изрекама из идолопоклонства нашег. Мајке својој деци успављавајући их певају без почетака и свршетака ове песмице, како кад треба дете успавати, а можда и незнају ни почетке ни свршетке. Ова дечица и сама, пошто мало поодрасту, луљајући своју браћу и сестрице, певају, а кад мало јача буду опет чувајући јаганце и овце доцније, такође певају их.

Тек кад постану шипарци и шипарице, она почну певати и оне обичне песме женске и мушке. Докле год женска деца дувају у кукутино стабло и почињу своју свирку, и мелодију са: "ифут, ифут" дотле слободно може се код њих чути много оваквих чудноватих песама. Пробали смо да препишем коју овде од ових песама, као и у нас, кад љуљају децу; но не само да нехтедоше

певати, него на два места говорећи у нас одбише "ама господине, није лепо да ти седиш ту! Свет је чудноват у нас, може свашта рећи". У нас на једном месту, пошто замолисмо за ту милост, и пошто се разрогачише очи, које молисмо, с места беасмо одбијени. Е, тако је у нас, То је обичај по нашем схваћању врло добар, само за дознавање ових оваких песама неможе гори бити и то у нас, а какав је овде?

Једино би се могле ове песме преписати овако: да се наши млади људи, а нарочито свештеници и учитељи, који су из народа и у народу, потруде и скупе их од својих домаћица. Овако како смо их ми купили од баба Петре (и других) кад је љуљала унучиће своје и певала им да спавају, нећемо доћи да правих и подпуних ове врсте песама, које би нам показале нашу прошлост, као у огдедалу каквом. Наша је жеља и молба нашој омладини духовног и учитељског сталежа: да ову ствар не узме олако; него нека се својски око ње заузме. Ми би и сами бар тамо то радили, но као чаршилија, од које наш народ зазире, а нарочито као чиновнику, савршено нам је немогуће. Ове треба купити по селима нашим, а да у варошима нашим неје могуће наћи оваких старина наших, свако ће нам одобрити, ко само промотри како се наши обичаји замењују сваки дан и час туђим и странам.

— Већ је зора била зарудила, кад смо се кренули из Грачанице право на разбоиште, тулбету муратову, Газиместану и гробу веле шокице и издајнице баба Милене, коју и дан данашњи, на Синан пашиној џамији у Призрену и у другим џамијама скоро по свима паланкама краљице и праве Србије, непрестано спомињу. Али пре овога ваља нам казати нешто, што народ овај овуда о битци косовској прича. Као што смо видели, турска је сила била закрилила сво Косово.

У првој битци сва је се са севера повукла и сасредоточила на Лабу и Ситницу. Подујевске предстраже, и остале, кад је сашла српска војска, пошто Милош распори Мурата и Турци ударише на Србе, — слегла је се била са десне стране Лаба и Ситнице. Кнез Лазар, кад измаче Вук, као што народ вели са 12.000 оклопника, баш при ступању у бој, први пред војском пође, а за њим 113.000 војника. Бој неје дуго трајао Срби сатрвши на први мах сву војску, која је с десне стране Лаба била за 3 час дебљине а око 6. ширине пређу Лаб, потисну средсредну војску муратову од Лаба до Припгине а то је 1 1/2 дебљине а од ове на спрам Грачанице до 2. часа дакле скоро за 6 часова дебљине потисну свуд и на свима крајевима Турке. Дебљина турске војске од скоро својих 7 часова и дужина од скоро толико била је сва које утамањена, а које потиснута. Српска је војска, осим Лаба и омањих речица, прегазила још и Приштевку и Грачаницу реку. Цар Лазар ишао је непрестано напред, имајући на себи већ 17 рана, јахајући трећег живог у ранама, а два су му већ била убијена, коња.

Тек наспрам Грачанице, где је Косово најшире, где је стајало 80.000 најодабранијих коњаника Арапа са главним царским тако званим Санџак и светим мухамедовим барјаком, где је са стране под Голешом стајало 12.000 Јаничара под потурицом Силним Влах Алиом, а код Бабуша 20.000 најодабранијих коњаника Черкеза, решила је се ова за нас несретна и главна битка. Срп. војска, које рањава, које уморена од толиког хода, а које проређена, нашла је овде, осим остатака од бегајуће на 112.000 одморне и најодабраније турске војске. Ову је Мурат нарочито овде наредио, да на њу навуче Србе и да она реши битку, ако се Срби преваре да гоне Турке. Срби се несу надали овом чуду и кад су дошли на поменуто место... запрепасте се од ове изненадне силе. Арапи, Силан Влах Алија потурпце, јаничари и Черкези несу дали много времена да се дуго премишају Срби; те и насрну као муња на ове. Једно због изненадности и тако близу навучених, на ову управо заседу турску, да су се лица врло добро у војника распознавала, а друго због огромне проређености, умора, и тешких рана, Срби се немогаху дуго борити, окрену леђа и побегну.

Како је кнез Лазар из почетка био напред, само да га због издаје проклетог Бранковића у првом сукобу и боју с Турцима Срби не оставе, тако је сада у бегању био стражњи. Од иза и спрам Грачанице, па све до Лаба бегали су непрестано Срби и благодарећи што су Черкези најужније били, многи већ и пређу Лаб, али кнез Лазар до овога још не беше стигао и дошао, кад недалеко до Лаба догнају га Черкези и један му натури замку (таку звани аркан на свом турскотатарском језику) онако бегајућем на врат, тргне га, он спадне с коња; и тако га жива ухвате. Кад то виде Срби и они који су

већ прешли преко Лаба и кои су тек до њега били обрну натраг за Черкезима; али ови на одморним коњима изчезну, као вихор. Пошто је тако спасен остатак од неколико тисућа Срба, поврате се у свој стан на Копаонику, а из овог врате се натраг Крушевцу и јаве царици Милицы и Високом Стефану, који су, са неколико десетина тисућа војника, били у Новомбрду и његовој околини. Турци се врате на оно место где је био чадор муратов, погубе цара Лазара, Милоша и још неке многе заробљенике. Многи причају, да је се још тог дана све то учинили; јер су Мурата умирућег једва донели до првог места његова становања. Што се самог разстајања и оног простора тиче оно се рачуна у пешачке часове, коњаничких је много мање, а можда и пешачких.

Други опет причају: да су кнеза Лазара, Милоша и остале посекали одма спрам Грачанице, где је и Мурат издахнуо; па тек сутра дан пренели телеса на место првог борављења муратовог код Лаба, и тада су идући тамо бацили главу цара Лазара у Студенац, по једнима у онај спрам оног Дрена, а по другима код тулбета муратовог. Овако већина прича и ово је вероватније: јер да се број просторних часова сведе најмање на 4 па баш што је немогуће сведимо и на 3 излази путовања до спрам Грачанице 3. од ове до Лаба нек је најмање 2 1/2 од овог опет толико до Дрена то је најмање 8. а које борбе и бављења нек је 6. то је свега 14. дакле држимо да се несу се могли опет враћати још 2 1/2 часа натраг Лабу, што би изнело којекаквих 15 1/2—16 часова.

Сви причају: да су Турци главу лазареву бацили у неки бунар, а тело, пошто су грдан новац, за одкуп истог од околног народа узели, Бајазит неје хтео, као и милошево, погребсти код муратових црева. Но с поуздањем може се веровати народној песми, која каже: да је тело Лазарево после неколико година извађено из воде и тд. а ово ће значити: да га је тек доцније и по уговору са Бајазитом, царица Милица са сином ископала и однела са Косова. Песму ћемо доле ниже навести. Бајазет је назван "илдрми" (муњом), због оног брзог и изненадног нападаја са 80.000 својих коњаника на Србе спрам Грачанице. Овај и овакав у свему бој, потпуно се види да је веран; па и само то иоле иначе "Широко" зову "Погибија српска" (а у Турака "Сиф Синдици"), а чешће "Пропаштина царства" а не оно код Лаба где су онолики силни грбови и остало.

Што се тиче војске турске прича се: да је ове погинуло преко 380.000, а око 40.000 и нешто више, махом рањаве остало је; те је се с Бајазетом вратило натраг. Да су одиста и Турци изгинули и да несу победили, но само ослабили Србе, види се из уговора и што, по плачкању, напуштају скоро све српске земље иза Шара и иза Штипа, Велеса и тд. Они су заузели главне паланке и градове, а сам Ђурађ Бранковић, по причању овдашњем, седео је испочетка свог деспотства у граду Јелцу призренске нахије на брдовитим крајцима Метохије. Штавише и син му је погребен у селу Пећанима ове нахије, (призр:) као што ће се то видети у III. св. Путописа. За погибију турску говори се и у сборницима Караџића срп: народних песама. Осим ових већ познатих ево наводимо и ову оvd: народа срп. песму о боју косовском. преписану у Грачаници од чича Тане. Овакву исту чули смо још на 4. места у бившој царици Србији.

Боже мили и Богородице,
Свети Душе и Христосе слатки!
Што да чудо учини се клето,
Што да чудо до сад нечувено,
За грехове испрати нам Спасе,
И пресвета мајко Ристосова?
Такво чудо до сад нечувено,
Ич нетреба ни да нам се чује.
Било време давно и одавно,
Беше добро и прекрасно доба,
Кад се беле свети манастири,
У великој у српској краљини,
У њих служе свети Аранђели,
А ликују силе и господства,

Од Црнога па дор Сињег мора,
Од Латина до крајна Солуна,
Ширише се свети манастири,
Учише се сиротиња ђаци,
Певаше се име исусово,
И преблаге мајке милостиве;
Беше добро, беше рај на земљи,
Кад се слава српска простираше,
Када слоге и правце беше,
Када беше сила и господство,
Кад небеше кљаства ни убога,
Кад небеше роба рајетине,
Кад небеше вука ни хајдука,
Кад не тука Тука и Манђука,

Кад нехука црња Арапина,
Нити она љута Черкезина.
Кад не мори клети Османлија,
А не граби ситна Арбанаса,
Неиздаје црна Бугарија,
И не двори проклета Грчина;
Онда беху по земљи анђели,
Сам нам Господ седеше на земља,
Све чинеше што божије беше;
Не бејаше срдње и пакости,
Не владеше отров издајица:
Тада беху свети Неманићи,
Беше прво свети Симеуне,
Иза њега светитељ Симоне,
Иза њега краље Радославе,
Иза овог свети Владиславе,
Иза њега пребели Уроше,
А по њега свети Милутине,
По Милутин свети ми Уроше,
За Урошем свети нам Степане,
За Стефана свети нам пресвети,
А нејачак Степановић царе.
Пре Немање и свет Симеуна,
Беху многи српски светитељи,
Све краљеви божији угодници,
Кажу брате и причају стари,
Сто педесет пресветих краљева,
Међу њима царе Будимире,
А пресвети Солунски Давиде,
А од других ни броја се незна,
И велики царе Владимире.
Беше царе у Орида града,
А светац ми светитељ Јоване,
У својему граду Черменика,
Оном светом Елбасану белу.
Беху други многи светитељи:
Света Петка у Трна паланка,
Све: Јован од Риља голема,
Свети Петре из Шаре високе,
Свети Прохор Пшиње на истоку,
Свети Гавра цареву колено,
У Леснову светом манастиру,
Свети Јаћим од Паланке беле,
Свети Ромил од Ресаве равне,
Свети Ахил од грчка колена,
Свети Богдан од Скопља пребела
Свети Тањас у доња Полога,
У Лешаку граду великоме,
Свет Никола у Топлици равној,
У Топлици на Жељезник реци,

Свети Сава и св. Арсене,
Свети Сава, Јаћим Девички,
Свет' Пајсије и свет Теокисте,
И хиљада светих угодника,
Свет Јелена и св. Варвара,
Верна љуба цара Владимира,
Ђеновија и света нам Неда,
И три стотин божијих угодника,
Све од свете од краљевске лозе,
А осталој ни броја се незна.
Беше добро, беше благослова,
Ђаво уђе у прилепска врага,
У погана краља Вукашина,
Уби свога цара светитеља,
И издаде земљу и народа.
Опет беше добра и поредка,
Дође свети Лазар посечени,
Пропеваше цркве манастири,
А запева тужна сиротиња.
Мало било дуго неостало,
Натури се божији одпаднице,
Антихристе ђаволе из пккла,
У Једрену у новоме шеру,
Веле људи копиле ђавоље,
У ђавољи рози зачедено,
По имену Мурат Песинине.
Купи војску преко мора сиња,
Веле људи ђавољи изроди,
Све црнога црњег и гаднијег,
Од лица те страва прифатаје,
Од погледа грожи и ужаси.
Светлој, белој срп. краљевини,
И руменом јуначству Србина,
А плавом ми божјем благослову,
Завидува копиле ђавоље,
Тајно кује, а тајније снује;
Сакупио грчке најемнике,
Из Озије Турке Карамене,
Веле брате 100.000 људи;
Још другу му црњу силу кажу:
Сто хиљада Туке и Манџуке,
Сто хиљада црнога Черкеза,
Сто хиљада Манова Турака,
Сто хиљада црна Татарина,
Сто хиљада Грка и Бугара,
И преситне на преплет Арбане,
Оне брате ситне Шкипетије,
Што по гори, као срдњаћ скаче;
Јоште седму казују му силу,
100.000 љуте потурице,

Јеничара и сејмена клетих.
Тајно ђаво у Једрењу снује,
А тајније на Косово дојђе,
Ухватио сво клето Косово,
Побратиме, еј невоље наше!
Од Мрамора врху са планине,
До Јавора врху од Звечана;
Од Звечана врху до Чечана,
Од Чечана до те Каменглаве;
А од ове до блата Сазлије,
И до оног на ћемера моста;
Од Сазлије опет до Звечана:
Захватио сво поље Косово,
У дужину 23. сахата.
Сву је земљу војска притиснула,
Да са неба росна дъжда падне,
Земљице се неби дофатила;
Да са неба само небо падне,
На копља би небо се наболо:
Таква сила небеше до сада,
Од како је српске земље свете.
Јоште силу и осму му веле,
200. црнијех хиљада,
Некаквога црна Арапина,
И са њиме брате Сарацена;
Сва се сила на Косово слегла.
А цар Лаза у Крушевца седи,
Он ми дели божје милостиње,
А за Турке ништа и незнаје.
А кад књиге у Крушевца наше,
Од Призрена и од Неродимља.
Препаде се божији угодниче,
Те сакупи силовиту војску:
Сто хиљада љута оклопника,
И 30. лака стременика,
Стременика љуте пешадије,
Са широким мачма пократкима,
Са стрелама и са тетивама,
И са оним прачкама великим.
Паде Лазо на Косово клето,
Лазо паде издаја допаде,
Од зета му Оридлије Вука,
Проклето му и село и племе!
Он погуби свог таста Лазара,
Он погуби пашанац Милоша,
И са њима Милан и Ивана,
И са њима 9. Југовића,
И са њима старца Југ-Богдана,
Од Видина питомога града,
И Лесковца крај Мораве ладне.

Он погуби српску царевину,
И господство, српске светитеље.
Паде војска сетна невесела,
Од невере и смуте вукове.
Милош оде, а са побратими,
Са Иваном од Дупнице града,
Са Миланом од Топлице беле,
А код реке Жељезника града.
Милош уби турска цар Мурата,
И погуби 12.000,
Све самога Туке и Манџуке,
А што хуче, а што страшно туче.
Што је вајде кад помоћи неје?
Турски царе разредио војску,
300.000 проклетих Турака,
Натурио на Лаб и Ситницу,
Од Звечана па до Подујева;
300. натура хиљада,
Од Ситцице и студена Лаба,
Па до свете мајке Грачаничке,
Сво је поље притиско приштинско,
Од Мрамора па до Чичавице;
200.000 љута Арапина,
Курдисао код Дрена, Студенца,
А у пољу грачанице мајке;
12.000 клета потурњака,
Натурио на Голеша брдо,
Међу њима силан Влах Алију,
Који цара ни да чује хоће,
За везира ич абера нема,
За осталу Туку и Манџуку,
Ко за ђубре и прашнну тешку.
Осталу је натурао војску,
Од Студенца и велика Дрена,
Па до оне Каменовеглаве,
И до оног великог Чечана.
Макну војску, српски краљ
Лазаре, Макну војску од те Самодрже,
Сва му је се била и борила,
Погубио девет везирова,
Погубио 200.000,
Све ми самих турских Јеничара.
И остаде силе убојите.
Макну војску девет Југовића.
И са њима старац Југ Богдане,
Девет паша бише и убише,
Кад десстог тући настадоше,
Погибоше девет Југовића,
И десети стари Југ Богдане;
Погибе им силовита војска,

Само раљен по Косову ходи,
Понајмлађији Бошко Југовићу,
Свилен барјак по адају носи,
И он гони Турке на буљуке.
Макну војску Срђа Злапоглеђа.
Девет паша бише и убише,
А десети погуби га клети;
Макну војску Страхинићу Бане.
Тргну војску јад га недесиџ,
На Голеша јуриш учинио,
Он посече силну потурицу,
Потурицу Силна Влах Алију,
Кој му је љубу заробио,
И Малену Бањску напалиа,
Стару мајку с коњма прегазиа,
Разорио друме и путишта,
Од неверне од земље Босњанске.
И од Зете земље издајите.
Он погуби 12.000,
Све пресамих љутих потурњака,
Трже војску Мусић Бан Степане,
Од велика рода и колена,
Девет паша бише и убише,
А десети Бана погубио,
И његову силовиту војску;
Тргну војску Орловићу Павле,
Тргну војску код Студенца дође,
Код Студеица, и голема Дрена,
Девет паша бише и убише,
А десети Павла погубио,
И његову силовиту војску:
Оста само светитељ Лазаре,
А са сином високим Стефаном.
Трже војску благи светитељу,
Грачаничку прегазиао реку,
А војска га турска потиснула,
Побратиме црна Арапија,
И проклета гадна Черкезија,
С њиме побро ситна Шкипитара,
Друме каже црна Бугарија,
Светитељу са зад прилегосе.
Бише ми се цео летњи дњак,
Текну Лазар Студеноме Лабу,
Текну Лаза цркви Самодржи.
На Лабу га дотекоше љути,
Ај, проклети црни Черкезани,
Свето га ми уфатише клети,
Под чадора Мурату однеше;
На њему је седамдесет рана,
Још сувише брате и черити,

А на бојном на коњу големом,
Више кажу од сто и четири.
Светога ми погубише Турци,
Код Алаја, код Санџак Барјака,
А спрам свете мајке грачаничке,
Погубише силовит Милоша,
Погубише робље заробљено,
Цар Лазара главу украдоше,
У Студена кладенца врзаше,
Побратиме робље заробљено;
А тело му Турци погребоше,
Код бурага Пексимића цара,
И Милоша дивно погребоше,
Десну руку њему сасекоше,
У сребо је љуто оковаше,
На бурага Мурату вргоше.
И Милоша Срби украдоше,
Украде га робље свеколико,
У Бањиште света погребоше,
А Лазара носе Раваници,
А сама му глава долетила,
У ресавску белу Раваницу.
Текну премлад Високи Стефане,
У онога града големога,
У Новогабрда великога;
Оста Турчин на Косову клету,
На Косову чуда поградиа,
Поградиа чуда свакојака,
А највише џамије приштинске,
Порушио цркве монастире,
Погубио ђаке, калуђере,
Погубио владике велике,
И великог српског патриара;
Заробио Србе свеколике,
Српске мајке коњма прегазиао
Српске деве у харема воде,
Српске младе на буљук рездава,
Српске војне на коље побија,
Српске старце у синџир одведе,
А нејач нам листом изтурџиа;
Погазио образ и поштење,
Разрушио цркве и градове:
Све учини проклет Бранковићу,
И проклета шокица Милена,
Што Турцима војводе подказа,
И војводско рухо и одело.
Проклет Вуче и брдо Грлече,
И проклета баба с Бабинносом,
И проклета Зета неверита,
Неверита земља полукава,

И проклети неверни босњски,
А и она равна Маћедија.
Од Србаља мили побратиме!
Од Србаља скоро све изгибе,
Изгибе нам 120.000,
Одабране господе велике.
Од Турака псећих Песијана,
Изгибоше 600.000.
Све самих црних копилади,
Антихриста и сина сотони;
Сво је поље трупје притиснуло,
Од Сазлије па до тог Звечана,
Од Мрамора до Сувога Бора,
И од Бора па изнад Голеша;
Ситница се у крв претворила,
А студен Лаб и Приштевка
река, И сва она дуга Грачаница,
Претвори се у крв и крвиште;
Од трупља су воде изступиле,
Сво Косово крвљу обливале:
Тече крвца по Косову пуну,
Јунацима туго до појаса,
А коњима јаде до трбуха!
По Косову и по црној крвци,
Стои трупље на крви големој,
Те пливају како по том мору;
Оста земља пуста и смрадљива,
Што остало куга поморила.
Што остало од куге и чуме,
Све то помре од зла и жалости;
Занемила земља Србинова,
Од раја се пако претворио,
А од људи ђаволи паклени,
Те наводе Србе на те муке,
Недаду им богу се молити,
Ни црнога леба наситити,
Ни крвавих суза утирати,
Ни голога тела заклонити,
Ни божјске браде опуштати,
Ни спасове косе напуштати
Ни носити црвене доламе,
Ни метати самурли калпаке,
Ни пасати паса окована,
Ни носити убојна оружја.
Бију, брију, грабе, отимају,
Што остаде у мукама умре,
Што преживе низашто неваља,
То учини проклета невера.
Од земаља од српска колена,
То учини ђавоља издаја,

Од убава од краљева рода,
Не од рода св. Симеуна,
Не од рода св. Давида,
Већ од рода Вукашина клета.
И од рода честитог Лазара,
Честитога божјег угодника.
Оста тужан Високи Степане,
А са господом царицом Милицом,
У Крушевца јаде да јадује,
И Турчину данак да давује,
Црни данак, а гори останак:
Све на кућу литру злата жута,
А од села по једна војника,
Још сувише сестрицу Милеву,
Још сувише сву земљу Србинску,
Још сувише граде и тимаре,
Још сувише цуре и невесте,
Још сувише куле и кулине,
Још сувише цркве манастире.
На цркве су дајбу ударили,
Љути терет све оку дуката,
А на путе и путишта клета,
Натурили тешку баждарину,
На девојке плату за удадбу,
А на момке плату за женење,
На удовце венчаницу тешку,
Удовице још већу и грђу,
Још сувише бруку и невољу,
На волове десето што живо.
А на воде друго што живо,
На овнове десето што живо,
А на козе десето што живо,
На пилиће и другу живину,
Ударили трећину голему,
А на свиње љути намет чине,
Ударили у главу 100 гроша.
На коситбу и свекаку траву,
Ударили бездушну трећину.
На сва жита и лебове беле,
Ударили половину тешку.
На причешће и на крштевину,
Ударили тешку крштевину,
Од Мушкога 500. гроша.
А од женског 300. гроша.
Од по сваке оне тужне стране
Ударили по 500 гроша,
Укопине мушке и женске ми,
Ударили по 500 гроша.
Оста тужна земља и земљиште,
Оглобљена и попаљена ми,

Похарана и поробљена ми.
Тако било и тако остало,
Од тужнога побоја косовска;
Тако јади и до дњњс трају,
И трајаће до амина века;
Јер цар даде светско за небеско.
Што цар даје и Бог му неквири.
Оста само мајка Грачаница,
Да казује пропаст на Косову,

Да казује српску пропаштину,
У Широку пољу Пропаштини,
Да сакупља јадну сиротињу;
И осташе високи Дечани,
И пресветла Потрикана веља.
Да сачува пропала Србина,
Од Турчина и потуре клете,
И остале враговљеве силе
Црне силе и наводенија.

У колико се слаже и подудара ова песма, која и о другим стварима говори, осим пропасти са причама свију народа по вери и народности разликујућих се, а на Косову стањујућих, као и са самим околностима и местима горе наведеним, — у толико је она досада највернији народни опис овог тужног и несретног догађаја за сво српство, славенство и европску просвету. Нама су се многи пријатељи обећали послати боље и потпуније народне песме о овоме, што су можда до сада и учинили. Али кад већ 5 1/2 месеци чекамо наше прибелешке, да их наше ђумручке власи са границе наше пошљу, а они их никако нешаљу и ако говоре: "По дележансу 28. овог Новембра послали смо ваше прибелешке" (то је прошле 1870 год.) онда нам и неостаје ништа друго до и ову овакву песму ставити. Ако у рукама цивилизованих чиновника (руск: кон. у Призрену), спашене прибелешке, из чељусти азијских варвара, одиста ма кад дођу и у њима која боља песма, од ове, о битци Косовској буде, разуме се по себи, да ћемо је и мимо ове предати јавности. За сада покрај ужасног очајања о овим прибелешкама, ваља нам се наоружати најужаснијим стрплењем.

Ми смо већ казали причања свију народности стањујућих на Косову о битци овој, а што се о народностима вели односи се и на вере становника. Казали смо и навели и народну песму Срба православних, сад нам још остају званични турски докази о овом страшном и највећем можда на целом свету догађају. Нек нико немисли, да ће ови бити преписи са каквих турских непознатих ориђинала. Ови су у неколико, који где и наштампани, а у неколико ево их из уста званичног лица, коме је дужност причати о битци овој свакоме без разлике вере и народноста. Идући из Грачанице, овим за Србе и српство чемерним пољем, прво би се дошло тако званом Газиместан-у, али га м за сада остављамо и идемо тулбету муратову, или гробу црева и срца његова. Лево од Газиместана, са старог бив: пута, из Куршумлије у Приштину, а сада водећег у Вучитрн, у једној недубокој пољаници, подигнут је споменик великом и највећем хану, султану, падишаху и т.д. турском, тако званом Гази Мурату I. потомку Османовом.

Скоро у средини ове котловиности стоји подигнуто од тесаног белог мрамора тулбе, ограђено зидом, у којега првом дворишту стоје кућице за поклонике и званична лица, а у другом за шејика, чувара овог гроба. Ово неје манастир турски, као што га овде зову "Тећи" а ми "Текија", у ком живе дервиши т.ј. нешто надик на наше калуђере, који живе од прилога и милостиња; но је ово царски дом, у коме живи лице, које држава о свом трошку издржава само зато: "да свакоме, без разлике вере и народности, прича ужасни косовски догађај. Ово лице, мора врло добро знати турски, арапски, персијски, бухарски и д. д. скоро све језике азијске, који верују мухамеданизам." Осим тога, мора бити више духовно лице и по свршетку највише духовне школе мухамеданске у Цариграду, мора још 3. године учити ориђинале турске историје, а нарочито свију списа о косовској битци, као догађају "коме је обвезано сво мухамеданство за свој обстанак у Европи и за своје борављење у овој." Ето, овако влада турска, учени Турци и цео мухамедански свет гледа на битку косовску; док је европски историци скоро сви и непомињу и незнају ама баш ништа о њој. Осим наведених својстава ово лице још: мора да буде од онога племена духовног лица турског, које беше при Мурату I које с њим погибе, под чадором од руке Милошеве, и које ободраваше Мурата на бој.

Да ли је ова садања, иначе доста изображена, и према турској просвети и човечности, можда најизображенија личност не само у целој Турској, но можда и мухамеданстау, одиста прапраунук погинушег дервиша Мурата I. или не, то је питање турске генеалогичке духовних лица, а не наше?

Нас се оно баш ни за длачицу нетиче и ми му без икаква даљег разбирања верујемо, ако хоће да каже, да је и од Мухамеда, оснивача мухамеданизма. Ствар је врло важна, што је не само ово, него и сва до сада бивша овде лица из Бухаре или Бугари из средње Азије. Овим се бар може закључити: да је дервиш Мурата I. а прапраотац свију ових дервиша био одиста из Бугаре азијске. Важност је још и та, што је Мурат I. имао, по свој прилици и огроман број војника одтуда; те се тиме и његова огромна војска од 5—6 стотина тисућа даје разгонетнути.

Садањи је дервиш прави азијат и то прави Бугарац или Бугарин азијски, средина у типу међу Татарином и првобитном Османлиом, Он се хваљаше својим (генеалогичким) племенском старином и довађаше своје порекло не само од павшег муратовог дервиша од руке Обилића, него да је још старије од косовске битке за неколико стотина година. Овде му неизостајаше и сродство са султаном Муратом I. што неје немогуће. Дуга црна густа брада и бркови, заћусласто врло ниско чело, прилепљене скоро уз главу уши, мали, на врху одвећ широк и уздигнут, носић, а при очима седласт и скоро савњен са широким бугарским, или монголскофинским лицем, широке дољње вилице, одвећ узвишене подочне и заочне, до ушију, кости, глава истурена острагу на кијак, очи азијске и све остало, све једном речју показиваше: правога азијата у коме беше прилична унција европске крви, која се огледаше у расту и карактеру.

Он нам прво показа велику светињу своју, огроман камени сандук 7. стопа дугачак, 3. широк и 3. висок застрт некаквим разним платнама и ћилимима. Више труње (сандука мртвачког) висаше нешто као европска лампа, сајужена са фењером троугластим. Око труње стајаху по 5. редова подсвећника са упаљеним свећама, као и оно чудо у облику лампе чело труње на камену 4 стопе високом, огромна од беле свиле чалма првог свеца мухамеданског у српској земљи и Европи, а над овом стајаше фес новијег турског доба и моде, ако се смемо таво изразити, јер Турци нетрпе никакве европске моде, само што су од високе шиљате округле првобитне своје капе у облику беложућкаста феса дотерали до јањичарских фесова, или управо прекројених калпака српских, а од ових до данашњих својих помодних фесића и т.д.

У осталом данашњи фесићи, са својом доле ширином, а при врху ужином, скоро изгледају, као првобитне турске капе, само им размера, материја и боја нису једне и исти. Напротив делијски, јањичарски и остали фесови једнаке ширине и при дну и при врху, при том високи и са плавим кићанкама, и несу ништа друга: до мало, и то врло мало, измењени прастари српски калпаци са перјаницима. Ове су у народност османску увукле потурице, које су их све до 1851 год: у изгледу правих српских калпака, и праве калпаке тако рећи, носиле у Ерцеговини, делу Босне и Старе или Праве Србије. Ови су раји натрпали у место калпака црне шубаре и еврејске дињаре капе. Фес раја до скоро није смела носити. Овај су тек у дан: кнежевини почели носити и то од дана свога ослобођења, а у целој турској пре неколико година.

Шта више и сами Црногорци до Владике појете носили су фесове; а од овога у место ових усвојили старосрпске и ерцеговачке, данас тако зване оне црногорске, капице. У дан: нашој кнежевини до скоро су женске, које сада носе фесове, по селима у место ових, носиле црвене шивене капице, или мале калпачиће. Ови се још и дан данашњи могу видети у наших старица, као и они огромни појаси тако звани "кованици" који су по неколико, а често и десетина, ока тешки. Још и дан данашњи мршти се мухамедански правоверац, кад види рајетину, да носи припадност (фес) правоверних пророковаца, а Бели Мехмед у ниш: нах: зато још и убија.

- Стари камен је изаслани везир из Цариграда, да ово тулбе оправља, сломио и он и сад из земље вири. Србин један, који је, као зидар, оправљао ово тулбе прича: да је паша заповедио зидарима: да одкопају 13. гробова, који су и с једне и с друге стране муратових црева били. Сви су ови гробови имали четвороуголне камене биљега с натписима турским; али ни у једном гробу ненађе се костур људски. Само су у једном нашли чело човечије и више ништа. Паша заповеди да се то камење, као и ови којим је обележен био милошев скок испод чадора, узиде у ову текију, што је и учињено.

Срби несу хтели сасвим затарити место, које је Милош прескочио, кад га Мурат неприми; него се још и данас познаје разтојање, међу два вирећа из земље камена, од добрих 47. стопа, или

како их овде зову аршина. А одавде преко Лаба између села Дреновца и Пруговца (старог Круга) код Лаба стоји и данас оно исто камење, којим су тада обиљежена сва три скока милошева. Први му је 35. стопа, или наших 30, лаката, други 47. или 40. лаката, а трећи опет 35. или 30. лаката.

На 12. хвати од текије, а 5. од оградe стоји и данас онај бунар, или кладенац, у који је била бачена глава светог Лазара. Он је скоро чишћен и вода му се, осим доброте, сматра чисто за свету. На неколико хвати од овог је место на ком је био чадор муратов кад га Милош распори. Пред њим су одсекли овде главу прво Милошу Обилићу, св. Лазару и осталим заробљеницима, којих је било 13. а све су то биле прве војводе српске; те је око гроба црева муратових и било 13. гробница. Место ово Срби сматрају за светињу; али им недају Турци да га оградe. Милош је веле, кад су му одсекли главу, ову счепао, метнуо под пазуво лево и тако трчао до 50. хвати, Док му неје крв изтекла и он пао. То место зову "Милошево падало" А Арнаути, или Срби потурице, веле да је тако трчао цела два часа до Бање покрај Лаба. где му је и гроб, а брдашце се и сада зове "Јунаков гроб", а пред овим "Милошево Бупило".

О овоме смо казали причу чича Сумбера идући Приштини. У Бањи милошевој, коју смо већ помињали, лече се и од шуге. Сам гроб милошев разкопавали су пре неколико година Арнаути, не би ли тамо нашли мач милошев, којим је он толика чуда починио. Ову су мисао измислили у Цариграду и преко хоца оvd. Арнаутима увртили у главу; јер несу могли другчије и гроб Милошев да затаре, али се он и сада још познаје. Па, баш и да се непознаје, њега сви косовски народи и признају за свеца, иду му на оно место где му је гроб био, моле се богу, сваки по својој вери, пале му свеће и т.д. Жене арнаутске, које хоће да роде јаку и јуначну мушку децу иду на гроб му и остављају разне поклоне. Од владе садањег султана Азиса, свако је зло и свака нечувена несрећа на срп. народ произашла. Оно што несу могли изкоренити јавно као н. пр. гроб милошев, ето га изкоренењују проповедајућу разна сујевеерија и остало. Наше неје овде излагати све ове ствари, с тога их остављамо за сад.

—Што се тиче саме зграде ове, она је права џамија, без мунаре, покривена оловом, а сведена сва онако што овде кажу диби дуз т.ј. уједно тупошиљасто кубе, на врху ког је не полумесец, но неко јајасто округло чудо. Сво двориште и сва околина усејана је надгробним округластим и са чалмама правоверних споменицима. Одма иза дворишта ове текије, или теће, тулбета и т.д. како је зову, стоји друго двориште са тако да се изразимо ћелијама за поклонике (хације). који, негледајући на вере и народности, бесплатно се хране и преноћују у овима за 3. дана, а после морају одлазити. У овом оделењу станују помоћници шехови, дервишеви, намесникови и т.д. каквим ти га још именима не зову. Они морају бити хоце и врше послове у нас ђаконске и црквењачке; но незнају, и несмеју знати за старине и остало, које се овде налазе. Сваки дошавши из Цариграда, са одређеном год: платом, шех, прима све те ствари, које се налазе у тулбету муратову, на признаницу, која се у приштинском суду чува, и издаје их такође на признаницу својим пријемницима.

За све се ово неје знало до грозног убиства шеховог, а обичних свакидашњих и редовних догађаја у Турској. Садањи шех, или царски намесник, коме се и валија па и велики везир и сам Султан мора да клања, погинуо је на неколико месеци по нашем проласку преко Косова. Он је имао 4. жене, које је по реду по недељу дана држао, а осталима су долазили његови момци. Једне ноћи опази он ове на дворишту светиње тулбетове, и које тиме што скврњаве светињу муратових црева, јер нико без његова спровода несме преступати праг оградe тулбетове, а које опет светињу установа мухамеданских, по својој несрећи позна једнога од својих момака, зовне по имену и викне, да се веже, а он би га сутра дан, без икаква суда обесио. Шех има ову и оволику власт, која је одма веле, по султановој. Момци кад се нађу у овом положају, опале из пиштоља на сиромаша несретног шеха и кукавца на место убију. Они се окану за ту ноћ његових жена, и по договору један само побегне, као тобож да га је он сам убио. Остали се са оне две хоце, или помоћницима покојног, ваљаног, поштеног, изображеног и честитог шеха, још и дан данашњи смуцају, заједно са харемом покојниковим, по његовим собама и по дворишту светом у које несмећаху, пређе и за живота једног шеха, ни приступити. А ови ће, веле, сада чинити све дотле, докле из Цариграда непошљу другог шеха, које ће бити ваљда после неколико година.

Благодарећи дакле овом догађају могла је се унутреност текије боље и лепше прегледати. Прегледање ово неје остало без користо, јер је се у дуварном орманчићу, спрам труње муратове нашла нека сабља, а боље с једне стране оштра палошина, неколико правих дугачких мачева, мач врло кратак, оклоп плетен од жица челичних, или то што зовемо панцир, остатци плочастог и т.д. На малом правом, са обе стране оштром мачу, или боље шиљатом правом ножу, који је по свој прилици, онај којим је свега Милош Обилић распорио цара Мурата I. стоје огромни натписи и украси од грбова све од самог злата направљени, а од ових се познају само ова писмена **Милош** (избр.) **□вил....** Оклоп је огроман, а и остатци од онога плочастог страшно су велики. Осим ових има још много неких ствари, који нису разабране какве су и зашто су. Такође стоји још и данас огроман калпак Милоша Обилића за дан: све највеће главе и сувише огроман и одвећ велики.

У истом ћилеру стоји само гвожђе од дугачке и широке скоро сасвим праве сабље, или боље мача, који је на врху мало издубљен на подобије дугог ножа. Оваквих мачева, или као што их овуда зову палошина и сабаља пуна је Права Србија, а ми их у музеуму нашем немамо. Сав је овај поменути мач, или боље накрив и с једне стране оштар палош извежен, златом, утрпан грбовима царства српског (двоглавим крунисаним орловима) грбовима српског народа и т.д.

Осим огромног и великог, а неснимљеног натписа, стоји овај на десној страни његовој, (после двогл: крун: орла) **† Благовернаго (пом: орао) кнезга Лазарга** (опет двог: орао па у њему ово) **П. Грьвлановича лѣта н̣ . в̣ . р̣ . или н̣ . к̣ . р̣ .** и (с друге стране) 1378." За овај, као и идући натпис нејамчимо јер их несмо сами снимали него смо их добили преко пријатеља. У рукама једног богатог паше налази се дугачка, широка сада турска сабља, која је и с једне и друге стране украшена двоглавим орловима, крунисаним са крунама на којима су крстови. Више првих орлова на оба печата, иду други мањи, и тд. Али осим тих као печата и на њима поменутих орлова, стоји у 7. врстица, овај идући натпис.

(1). **А ѿ К С Н** 2. **Н Т Н Ф** 3. **Р А Т А I**
4. **Р А Н Ф С** 5. **Р Я Т А Н** 6. **Н Н М К** 7. **Н С Н О**

У два округла печата и то првом у 5. врста:

... **Н Н О** 2. **Ф Н С Н F I** 3. **Н Ф К Е А † Н**
4. **С † Е Н К Е** 5. **С О С**

На другом печату и то:

1. **О Н €** 2. **Ф А В Н Н** 3. **Н † Е Ј А † Н Н**
4. **Т А Н Н Н** 5. **О С Н С**

(и спрам овог с леве стране избрисана једна цифра па) 732.

— Шта овај натпис преставља доцније ће се казати, а за сад стављајући га наводимо само ово: да је ова сабља овде у нашем музеју.

— Изван дворишта, међу већ порастлом шумом и правоверних споменицима, стоји по која, скоро зарастла у земљу српског косовског јунака поклопница са већ излупаним и окрњиваним, не

временом, но нарочито рукама правоверних мухамеданаца, биљегом и биљезима. Овде се види, да је ужасна и огромна сеча била, да је некада реком текла крв људска и коњска и да је ту понајвише свети Милош Обилић показао скоро сву своју снагу, јачину и војену вештину.

Цело ово разбојиште и с једне и с друге стране Лаба, па чак и у шипразима и трњицима иза Грачанице, а нарочито око поменутог Дрена и Студенца, усејано је и обрастло белом и црвеном ружом, коју подиглоше удовице српских јунака павших овде за веру и земљу, које подиглоше сиње и самохране мајке, сеје, љубовце, род, својта и родбина, које подиже остатак Срба својој браћи и дружини. Сва је ова ружа сада већ подивљала, но још неје свој првобитни мирис и своју светињу и невиност изгубила. Ње највише има овуда и с једне и друге стране Лаба и око Дрена и Студенца, пет часова одавде хода, што показује да су на та два места највише и гинули коњи и јунаци.

А од ове текије, мошеје, тулбета и како ти га још не зову, а најчешће тулбе црева муратових, више Бабиног Моста, а ниже Раскова села на Лабу, стоји сада скоро сасвим порушеи мали споменик веле Шокице Баба Милене, која је у највећем поштовању код правоверних, а проклетству међу Србима. Сада су ту мале развалине, а некада је и над њеним гробом подигнута била текија или тулбе: јер тако благодаре Турци свакој личности, ма из које народности она била и ма које вере била, само која им је учинила какву знатнију и повећу државну услугу.

На основу томе, Турци су и проклетом Вуку Бранковићу, негледајући на то што су га доцније сами удавили због својих државних назора, били подигли у дан: Крушевцу тулбе, у ком је била његова гробница, а над овом буктеле су лојане свеће увече сваког празника турског, као што су буктеле и над гробом ове бабе Милене и као што вечно букте око и над цревима Мурата I. Погрешно неки путници европски држе, да су ове развалине Миленине, од неке доцније развалине турске. Да су одиста њене, сви народи косовски и свију вера тврде, а тако исто и нарочито ово званично лице турско.

Југоисточно од муратова тулбета, а само 3/4 часа од Приштине стоји једно, најзвизишеније на Косову брдашце, које се зове "Газиместан". Са њега се види већи део Косова поља. Овако прича оvd: народ српски, а и Турци о овом месту: јунак Бошко Југовић, кад је видео да погибе српска војска са кнезом Лазаром 15. Јуна 1389 год. рекао је: "Куку мене и до Бога! Куд ћу сада ја несрећник? Мој отац, браћа и војска им изгибе; па ће сада и мој зет погинути. Нећу бог ме ни ја сам дома; него идем на онај брежуљак, са којег се Липљан и Звечан виде и преко којег сам данас гонећи пред собом Турке, пренео царски и народни крсташ барјак, да тамо погинем за веру и земљу српску". Ово је овде веле јунаков гроб и гробље; јер су овде изгинули па погребени највећији и најзнатнији срп. и турски јунаци, међу којима је последњи и велики везир муратов, чудо од огромноће и јачине овога света.

Источно на 10. хвати од пута идући из Приштине у Вучитрн стоји огромно гробље српско и турско које се зове и "Свето и Јуначко". У самом гробљу стоје две текице, у једној од ових увек седи по једна хоца; те прима од пролазећих милостиње. Друга је празна, али кад се кроз прозор уплетен пружем провири, види се да је лепо помошћена и да се врло чисто држи, а у њу се непушта ни један неправоверни и ђаур, па ма за какве новце. Из ње увек излази онакав исти пријатни и меки мирис, какав излази из моштију и рака наших светитеља. Срби држе да је овде погребен неки српски светац, а и Турци то неодричу. Види се да је овде била, или црква, или капела бар нека; јер свет долази сваког 23. Апр: на Ђурђев-дан, моли се богу, пали свеће и т.д. Ово чине цигани српске вере и потурице, а Србима православиим неје допуштено да то могу чинити тога дана. но тек сутра дан.

Даље сјеверу од ове кућице, или текије, а за 20. хв: од пута стоји мало већа текија, у којој је гроб кнеза Лазара и Бошка, или као што га овде зову, Миливоја Југовића. Гробнице су од 7. стопа дужине 3. ширине и 2. висине од прекрасног белог мрамора лепо израђене. Чело глава стоје до 3. стопе, изнад гробница виши биљези, такође од таквог камена око 1. стопу широки и толико дебели. На овим биљезима познају се трагови од натписа српских; ама су их Турци, пре неколико година, које изобијали, а које закречили. У овој се текији и над овим гробницама никад кандила непале, као и у оној за коју рекосмо, да је била црква св. Ђурђа и да је и сад у њој срп. неки светац. Хоце које овде седе причају свакоме, а нарочито Турцима: "Овде је сахрањен ђаурски последњи цар у Европи, са својим Санџактаром " т.ј. првим стегоношом. Од пута па до ове текије сахрањени су Турци, а даље

истоку за 40 хвати дужине и 30. ширине још се и данас познају све један до другог српски гробови, на којима је било и натписа; али их све пре неколико година Турци утаманише. По целом овом српском гробљу и још далеко у ширину и дужину за цео час и више разтајања расте разно цвеће, и воће, а нарочито: руже, божије дрвце, зимзелен, колопер, невен, а од воћа: брескве, кајсије, трагови од лоза и од дрва као: грабова, јергована, липа, жалосне врбе и тд.

За прву текију, која неје дужа и шира од 3. хвата прича се да је над гробом Гази Алије, великог везира муратовог највеће и јаче у целом тадањем свету људине, којег Милош уби, а за другу, где је била црква тобож његовог слуге. За Бошка Југовића, ког су убили већ по свршеној битци и који, борећи се са осталом браћом, оцем и војском српском противу Турака, кад је видео да је све пропало, Срби веле, да је полудео напослетку; те у лудилу тукао се и трчао сам самцит по војсци турској, — Бајазит заповеди да се убије, и држећи по рећима многих, да је слутио да се потурчи, као већ намишљену потурицу, сахранио ту и заповедио, да се над гробом његовим онај споменик турски подигне. Осим њега, овде је веле био и кнез Лазар погребен и многи други српски јунаци, а код муратове текије и турски и српски.

Са муратовим цревима напореду је био погребен Милош Обилић; десна му рука, окована у сребро, била је непрестано на труњи муратовој, једни веле до кочине, други карађорђевице и милошеве краине; па однета у Брусу и тамо и данас стоји на гробу муратовом. Који причају, (ових је већина да је у време милошеве побуне однешена у Брусу, тврде, да је то учињено што је и кнезу Милошу тако исто име; па су се Турци тога јако бојали. Још и ово причају сами мухамеданци: да је кнез Милош 1815. год. долазио нарочито ради тога на Косово, да украде Обилића руку. Он је се веле бавио на брду више Приштине западу у виноградима и одатле вребао, кад ће дервиш, или како га зову шех, изаћи да украде руку Обилића, па. да је у томе успео, он би онда... покорио сву Турску! Али и Турци несу дремали и несу допустили да кнез Милош са Обилића руком украде и талисман и мађијску силу, помоћу које је убио 12.000 турака најбољих муратових, и најодабранијих из целог турског и ђаурског света, јунака, са самим царем и целим његовим царским меџлисом т.ј. саветом. На овај текици невидесмо, као обичне из Корана, турских натписа, као на оној муратових црева.

Осим тога овде у дворишту и око њега има више од 2000 нагробних споменика, од којих ће бити више од 3/4 српских а само 1/4 турских, што је око муратових црева сасвим друкчије. Напослетку овде су камене гробнице, а тамо је дрвена и т.д. што све даје разлога: да ће ово бити српска костурница, а оно тамо већином турска. Још једна и ако доста лабова прилика, што је овде воће засађено, а тамо не и т.д.

Даље преко самог Лаба скоро за 1 час хода стоји опет једна узвишеност усијана мешаним надгробним споменицима. На овај су веле већ ухватили Милоша, коме је требало још само 1/4 часа па да се докопа српског табора, српске војске и планине. До овога стајала су три огромна биљега, у растојању први од 30. други 37. а 4. од 40. цариградских аршина, нешто мало дужих од добре стопе — кои су означивали простор прескочен Милошем пошто му коња убише. Сам Мурат заповедио је, да се то невиђено и нечувено чудо забележи ради спомена потомцима, ваљда, да ови знају: с каком је се халом морао борити светац и да га неје ма каква кукавица убила. Ово је тако син му Бајазит извршио још за живота бабовога. Сад се познају огромни окрњци, у земљи, ових драгоцених за нас, а црних за Турке споменика св. Милоша, јер су их пре неколико година утаманили Турци.

Сироте госпођице енглескиње Макензијева и Ирбијева, (као и сиромаш Гифердинг што држи да народ овуда нема јуначких песама), држе: да су ове споменике пре неколико година излупали, само онако из глупости, Турци, да њима оправе мошеју или тулбе. Оне несу знале, да, од кад је повраћена у кнежевину Србију династија Обреновића, а нарочито за живота кнеза великог Михаила, постоје тајни расписи турских министара из Цариграда и тајна наређења: да се сваке и најмање, па и траг старине српске руши и утаманује; заборавиле су, да кажу, да у овоме и сами конзули иду на руку Турцима; да су можда ови сами и казали то Турцима, и научили их, како ће и са шта да поступају тако са старинама српским. Заборавиле су: да је сам конзул и то баш њихов, енглески у Призрену наговорио Турке: или да сруше, или да обрну како ваља у џамију, турчену, а сасвим недотурчену бившу нашу цркву Успење св. Богородице; јер им друкчије неће бити добро. И

правоверни, саслушавши праве и пријатељске туркофилске и турског отачаства патриотске разлоге, одма су назидали мунару, покварили олтар и друге мере учинили, којима су мислили загладити изгледину цркве св. Успења задуш: св. кр. Милутина, ама узалуд, познаје се опет да је то више црква но џамија.

Заборавиле су, како је г. Липић цесарокраљевског апостолског величаста аустроугарски конзул у Призрену, јавно и на тржишту(пијаци) говорио властима и свима правоверним призренцима, да греше што неутамане све споменике сваковрстне старине рајине, због којих тумарају непрестано беспослени европци, ове описују и износе свету на видик и под именом тим муте по народу, а нарочито из кнежевине Србије и Црне Горе тумарају разни свестрано подозриви агенти! и ако срп. наго из тих земаља још неје овде корачила.

Има још много што су и госпођице поменуте и г. Гиљфердинг и остали, па и наш путник г. Зах заборавили, или несу знали, хтели и могли да кажу, а неби погрешили, да су и казали и напоменули. Тако г. Гилфердинг, или неје хтео, што је вероватно, или могао да разуме одговор Срба Косовца кад им је тражио песму о боју косовском: "ако хоћеш такву песму, ми је незнамо и немамо овде; него иди у Мораву (кнежевину Србију) и у Карадаг (Црну Гору) тамо ћеш је чути." Тако су и нама одговарали, а то с тога: што се такве песме певају у слободној земљи, јер овде зазиру од свега и свачега, чега је само слободан део српског народа достојан, по овдашњем мишљењу, да такве царске и краљске т.ј. краљевске, песме пева, а не тужна и убита раја турска. Заборавили су да кажу: да су шпиунлуци турски у облицима свију вера и народности, а нарочито лажне српске, ушли у срце, крв, месо, па и кости овога једног срп: народа и да су му ови тако рећи одузели све и сва.

— Е сад ево нас пред намесником и заступником пророковим, који, читавши молитву, одпоче причу о боју косовском на свом хрђавом турском језику, заносећи своим мајчиним бугарским говором, и који српски ово значаше: "Ето видите ову светињу овде! Овде су црева, утроба и срце великог, највећег међу правоверним и најсветијег, после правог пророка божујег, светога султана Гази Мурата I који је код Бога и пророка Мухамеда и коме неће бити конца и свршетка. Ово у дворишту што видите споменика, сви су великих везира, хазнатара, намаза молебника, старца (саветника) и остале царске свите, коју сву, заједно са највећим праведником, омађиавши их изненада поби највећи на свету јунак бан Милош Обилић, велика и права војвода бившег последњег ђаурског цара Лазара. Овде је преко тисућа гробова а у њима кости правоверних, које та ужасна војвода и разбојник, као мухе, смрви, сатари и поби, без да му икаква вреда и пакости учинише, јер је био и мађионик. Даље одавде идући Газиместану, беше се згрцала са свију страна пророкова правоверна војска, да га умори; но ништа му немогоше учинити. На том месту паде, као мува, највећи јунак турски у целој турској војсци, којег дохвати овај Милош буздованом Гази Алил.

Пошто се сва сила разбеже од таквог страха и ужаса прејурише сва тројица прек Лаба, ама пророк неоставља своје; те у виду бабе посла анђела спаситеља. Ено оно је гроб те свете бабе! (показујући на развалине баба миленине мошејице, или надгробног споменика.) Ужасан јој крвник Обилић, већ ухваћен на превари, као што је и свеца Гази Мурата убио, изчупа зубима нос, од чега и умре. Насљедник мог најсветијег прапраоца, који је био, као и ја, из свете земље Бугарске, по заповести пророковој, признао је поменуту бабу за свету; те је тако и остало до данашњег дана. Везани и расковани ђаур био је сав на комаде исечен, осим десне руке, која је била у сребру на цревима свечевим, по његовој заповести, до скоро, а сада у Бруси на гробу његову.

Са руком овом и мачем његовим и осталим оружјем и оделом, које је у Станбулу, прешло је и царство и сила са ђаура на правоверне и царству правоверних неће бити краја до амина. Пошто је посечен ђаурски последњи цар Лазар на овом истом месту, на ком су из тела свечевог анђели однели на небо пророку његову свету душу, и пошто је сва ђаурска сила пропала код Дрена спрам Голеша, —нестало је погане силе и правоверни синови и потомци пророкови узели су ове све земље чак до Беча и сада сви народи плаћају арач (данак) по вољи божијој и правог пророка, великом и светлом султану праунуку светога Мурата, свршетак нека му је светао и побеђујући!"

На многа питања о војсци, о расположејају, о броју, оружју, местима, Јакубу, Бајазету итд. немарљиво и преко све воље, јако подозревајући одговарао је: "Велики и највећи светац, да смо

ваек под сенкоа његовом, неје имао толико војске колико су је имали погани пси ђаури; јер је цео свет ђаурски био се страшно подигао тако, да је могао прождрети сву нашу војску. Наших је било иза Дрена код Сазлије 40.000. из Азије од пророкове жене Фатиме Черкеза и Бугари; код Дрена и Студенца од пророкове крви; 200.000. онамо испод Приштине, Ситнице па све до Лаба и преко Лаба опет 300.000 и даље на Голешу 12.000 и по другим местима, још нешто мало. Бој су започели ђаури пославши свог највећег бана Милоша, који на превари уби цара и уби 12.000 највећих јунака. Пророк је казао моме убијеном праоцу: ако овога рука буде међу правоверним победиће! и тако је и било. Ђауре је сам пророк напустио и управо навео на своје потомке иза Дрена и Студенца, па кад су и његову рођену крв почела ђаури немилостиво проливати; тада их је све сам он својом небесном силом побио и гонио до преко Лаба. На Лабу је бегалући цар Лазар ухваћен и од тог је тренутка правоверно царство настало у свима земљама и наш патишах Бајазет муња (илдрми) постао је цар и зацарио је се, а стари му брат Јакуб погинуо је у оној смутњи Обилића, али не од руке његове.

Од 100.000 правоверне војске погинуло је само 70.000 и 12.000 убио је Милош Обилић. Правоверне војводе све су погинуле па и Влах Алија; али је ђаурске војске погинуло око 392.000, а 12.000 прешло је, покорило је се пре боја, и пре доласка Обилића, великом султану. Тако је наређено било и тако је остало и остаће до века амин! Једно је било ђаурско царство, на целој божијој земљи, неје хтело да призна пророка, па би и остало, а сада је тако исто само једно једито царство на земљи правоверно мухамеданско; — јер је један Бог, један пророк, па и један цар. Све је остало само робље: Москов, Инђилиз, Френк, Мисир, Тунис, Перс и т.д. све је то робље правоверних. Једно је сунце, једно небо, једна земља, једна права и истинита вера пророкова, а остало је све лаж и превара, амин!"

Бивало је још говора и запиткивања. ама све узадуд остало је све једно те једно и све је се сводило на то: да је све то тако од речи до речи написано; да је он то све изучио, издржао испит, проглашен за научна човека или софту и тд. Одавде се прекрасно види место, на коме је била Црква Самодржа, а сад су ту развалине Јашар пашића воденице.

Кад је проклети Јашар и темељ ове цркве разкопавао, под олтарем њеним нађена је огромна костурница, у којој је преко 300 костура од косовских срп: јунака било погребено. Кад опет дођосмо на проклета Јашара ваља нам још коју напоменути, чиме би га човечанство спомињало. У прекрасној књизи "Синан-паша" г. Панте Срећковића напомиње се укратко на стр. 103 105. како је на Лабу разорио једну цркву и направио воденицу од 12. витлова и т.д. а та црква баш и јесте наша славна Самодржа. Ми смо више напоменули његова омања зла и беде, које је починио овдашњим Србима, али несмо казали да је и у Гиланској нахији, а имено у тако званој Шараиској реци 40. села српских савршено уништио, а 20. у 3/4; да је и тамо порушио све цркве и манастире, калуђере живе на коље набијао, о доње вилице и о по једно ребро вешао на ченгеле или гвоздене куке закуцане у зидове разорених цркви и манастира.

И ово му зло неје доста био, него је од 1820 па до 1832 год. свега дакле за 12. год. скоро био успео да истреби савршено христијанство из околног народа српског. Њему несудоста биле утамањене цркве и манастири, изсечени и на најгрознијим мукама уморени калуђери, свештеници и остали знатнији људи; него је и саме праве и корените обреде и обичаје христијанске и народности српске утамањивао и савршено уништавао.

Међу осталим: морали су се и Срби православни и потурице само петком, а не недељом, венчавати; недељом морали су Срби радити, а петак празновати и увече овог бријати главе, мити се, облачити се у чисте рубине (кошуље), .и т.д. Нико неје смео не само држати, но и јести крметину; о ускрсу несудоста смела бојити и шарати јаја, а где би само трагове од љусака нашао... ту је затирао целу кућу; нико неје смео ни јести онако обарена и кувана, па ма била и бела јаја, и у друге дане и осим Ускрса; нико неје смео имати на себи ни један зелен кончић, а камо ли какву грану или шару; при венчању морале су се метати девојкама боје на нокте ногу и руку и т.д. Свака женска морала је носити димлије и сво одело као и туркиње, па и покривала; по селима женскиње неје смело ићи на рад; ни један обред српски неје се смео вршити; ни једна песма певати и све остало што је само наличило на српско; сви су одраснији морали свакога петка долазити пред џамије и испред ових слушати молитве и проповеди турске и тд.

Једном речју: Јашар је ишао; да савршено искорени хришћанство из целог простора земље од Звечана, иза Вучитрна, наше границе па све до Шар и Карадаг планине, у нахијама: Куршумлиској, у којој је потпуно и успео, Прокупљанској, Приштинској, Вучитрнској, Гниланској, делу Пећске, Новопазарске, Призренске, Скопљанске, Врањанске и Лесковачке. Њему је у свему и свачему на руку ишла не само сва власт и царевина турска; но још и римокатолици Шкипетари, или Шкипси. Био је ужасно успео у свему — али је и земљу тако опустео и народ у њој исекао: да је се сам велики везир упрепастио и зачудио, кад је с војском, противу Бошњака потурица, на Косово дошао. Као да је сам Бог подигао ову војну између цара и потурица босанских, а наше драге и рођене браће; те је тако остало ово мало народа српског, што га сада имамо у овим крајевима.

Кад дођемо до гниланске нахије показаћемо свако село, које је Јашар утаманио и уништио, као и сваку старину и тада певајуће и служеће цркве и манастире наше, а сада савршено утамањене и опустеле. Огромна "костилна" или костурница, под подом црквице приштинске и над овом, препуњена је костију оних мученика, које у Приштини око ове богимоље поби и прождра проклети и безакони Јашар, одпадник од свога човечанства. Ово су све кости оних, које су ноћу крали и одкупљивали од његових момака, рођаци и нерођаци побијених, да их само погребу јер и то недаваше. Којих се трупине немогоше украсти, ни откупити, оне су једнако повлачиле се по Косову клетом.

Ми смо заборавили: да народ свију народности и вера, на сваком кораку на Косову, нашавши сваки одломак и комадић од костију, приписује само оним јунацима, који изгинуше под Муратом и св. Лазаром, а нама се и чини да многе и овима припадају, као и оним доцнијих битки од косовске. И одиста је сво земљиште косовско напуњено самим ситним одломцима од костију. Овде их је колико, тако рећи, и песка. Човек кад узме прегршт косовске земље и погледа је она се сва и састоји из самих комадића од костију, нарочито спрам Грачанице и око Лаба и Ситнице. По осталим местима Косова налази се и комадића од морских шкољака, но ове се одма и на први поглед разликују од костију.

Ако су одиста сви чинили, као Јашар, онда од грдних војска изгинувших на овоме 1073. год: 1170. 1389. 1403. 1448 1686, 1786. под Кочом и 1831, год. има доста, грађе, за оволику мложину костију. Јашар је девојке и жене младе везивао за, репове коњима и тако их по несретном Косову разтрзао, и остављао им разтргнуте удове да тако труну, а старе бабе трпао је у Ситницу везав им по један камен за ноге и руке. Оне су се тако бориле и мучиле по више часова са несретном и чемерном водом ситничиним. Осим свега овога питање је: колико је још бојева било на овом Косову пре 11. века, а колико ли од кад Турци завладаше нашом земљом? Па и она телеса, која су погребавали, спирањем земље поплавама и бујицама река, разнашање ове копитама коња и папцима марве и т.д. изашле су белом свету на видик, ваљда да покажу овога глупост и несрећу, јад и незнање, чемер и наук: да се у будуће науче доброме и да боље живе од предака својих и уљеза туђих.

Од овог и његове родбиње владајуће у Гнилану скоро је више народ наш косовски запамтио и претрпео зала, но од толиких ужасних и силних ратова и војевања, али и њихни свршетак неје био онакви, какав се захтева и умољава у пророковим на дан петопутним молитвама. Јашар је свршио свој живот у Станбулу од обичне османске болести отрова, а рођаци му, као и све на свету силедије пропадају и чамињају као и огромне урвине у Приштини Јашареве, које овај одљуд подиже на урвинаша двораца српских владаоца.

О њему до Гниланске нахије нећемо ништа више говорити, а само ћемо још ово напоменути: да је од урвина његовог зверског дворца, или боље јазбине разбојника, у тако званој чаршници, или вароши, приштинској, истоку, а у српској махали, јадна и чемерна, мала и ниска, у рупи и тамна и одвећ мрачна чемерна православна. српска црква. Она је најналичније и најистинитије чедо доба из кога је, а њене огромне, већ помињате, костурнице вапијају пред лицем Свевишњег на ужасног звера и одљуда Јашара и на његова тиранства; јер их скоро све он оправи богу на истину.

Недалеко од поменутих урвина, се кап. за ср. слободе бив: двораца неког Радете војводе стоји огроман кладенац са многим водоскоцима. Он је прастари и из српског доба. а до њега су развалине од бившег дворца српских краљева, који је преко 300 хвати био дугачак. Наједном и другом крају као изван ове садање паланке налазе се озидани прокопи, или канали, испод земље, кроз које се

некада пролазило а ово и казује срп. начин зидања. У разним оделењама бив. Приштине налази се још до 20. трагова од бив. срп. цркви, међу којиме се од једне још и данас виде развалине у сред турског гробља са стране Панађуришта. Олтар се, као и многи зидови, још и данас познаје. У овом гробљу има остатака од прастарог срп: гробља са натписима; али Турци недају да се тамо иде, а камо ли гледи и снима. Знатна је у махали Табахани, баш недалеко од кладенца тако званог сада "Битлија" целокупна срп: црква, која је сада, као и све приштинске џамије ван Муратове аја, потурчена. У њој је знатна скривница, која је по налогу г. Гилфердинга отворана.

Говори се да у њој г. Гилфердинг неје ништа нашао, јер је раније била отворана. Шеих потурица, као и породица му прича: да су из ње многе ствари однете и разграбљене кад је први пут отворана, а кад је то било непамте. Особито је много било старих српских књига, које су којекуда развучене.

Јужно од садање српске цркве, у махали чисто и искључно мухамеданској, идући Грмији, или Жупановој води, а сада тако званој "Седам лула," такође је једна црква обрнута у џамију. Код ње је сада једна мала текица, која је врло важна за наш прошли живот. Први је, од хришћана, од Косова у њу ушао Гилфердинг, и пошто му ни један од правоверних ћилим са помоста нехтеаше да подигне, овај опет да тако невиђено остави рад чега је и дошао, срп: момче, које га је пратило подигне тај ћилим, неосврћући се на угрозе правоверних.

Веле да је Гилфердинг на раци овој бившег православног српског, а сада правоверног, свеца, нашао и преписао врло голем и знатан натпис неки. Је ли истина или не, незнамо? само то знамо: да је ова црква потурчена много доцније по косовској битци и од то доба правоверци допуштају православним: да могу увече ђурђева-дне, а цигани на сам дан после подне, долазити, палити воштане свеће, клањати, целивати споља дуваре и умивати се и лечити лековитом водом са овд. кладенца, као и пити је, а више никад и ни у један дан и час то неодобравају целе године; али унутра, до на силу Гилфердинга као и од њега, несуду никако пуштали, а она црква биће по свој прилици храм св. Ђурђа.

За живота свога, Бајазит је, веле, три пута нападао на ово место и овај храм све са по 200.000 војника неје га могао освојити; јер је ту пало више но на Косову и Турака, а нарочито Срба. Таква је ту лежала светиња! Народ прича: да је ова текица само један крај цркве, а садања је џамија скраћена огромна бивша црква у којој је веле, а имено у овој св. раци, преко 40 год. лежало св. тело последњег цара срп. кнеза Лазара. Тек пошто је веле пало преко 280.000 Срба после 40. год. борбе, крену га одавде Срби, а Турци доцније потурче ову цркву. Правоверни напротив веле за ову раку у текици: да је у њој погребена некаква њихна света, још од Косова, дервишина, што неће бити истинито. Бивши олтар црквени, начин зидања, па чак и излупано срп: гробље са натписима и излупани крстови на џамији, показује противно њиховом нагађању и лагању.

Из дувара ове напоменуте текије иде она лековита вода, најбоља и здравија у целој Приштини и околини, која лечи како од свију болести, тако и све људе без разлике вера и народности. Ово место сви мухамеданци, а нарочито потурице, поштују тако исто као и оно где су црева, муратова. Правоверни су се били страшно озлоједили што је ђаурска нога улазила у ову текију, а нарочито што је оно момче дигло онај ћилим; с тога су га још оно вече тешко ранили, о чему зна и г. Гилфердинг, а да ли је код турских власти, као конзул велике силе, изјављивао своје негодовање или не, незна се? После тога још су б. пута на оно момче пуцали, па како га ни пут непогодише, — оставише га, као лице, којем неје суђено још да погине.

Још беше многе и знатне наше старине у Приштини, али је немогасмо прегледати због телеграма из Сарајева, који побуни сву нахију са околнима, а и наше доведе да пред нама запевају. Благодарехи овоме, при потпису пасоша, визитираше нам руке и ми беасмо сретни што могасмо, покрај остављања од стране познаника и пријатеља, са ужасног страха, кад и како треба за времена измаћи се из Приштине. Благодарехи овоме несмо смели ићи правим путем, бојећи се потере, која је за све Турке и државнике османлијске свакидашња и најобичнија стварчица, без велике и скоро икаквс важности, која убија насред царева пута ни крива ни дужна човека, па као и два на путу.

Од Приштине, кад се човек попне на брдашце, са јужне њене стране, тако звано "Лојзје" на којем су садањи приштински виногради; — види, да су: развалине, урвине, ривотине, ђубра, и све нечистоте, а нарочито паланке мртвих т.ј. гробља, као и све паланке и паланчице у земљама под Турцима, и Приштину савршено пождрле и појеле; па стога и Приштину, као и све паланке и паланчице под Турцима, и неналичи на друго што: до на огромно гробље, или пропаст какву. Кад се Приштини додаду још ужасне и страшне хоће, хаџије и дервиши из свију земаља мухамеданских, па чак и из Црне Африке и Аравије, које све овуда пролазе ради клањања цревима првог у Европи освојача турског Мурата,— онда тек себи може преставити човек све гадости и ужасе, који су се скупили и који су закрилили несретно Косово и некада дивну и чаробну Приштину, а садањи извор ужаса, страхота, гадости и осталог свега што је гадно, грозно, црно и ужасно. Сваке године 15. Јуна, веле, показују само правоверним, поклоницима црева и стомак, а нарочито срце, муратово, које је у течности некој још од доба косовске битке, — и ови одљуди и људски изроди, веле, љубе и целују све то са особитим поштовањем и благовенијем, а сви они по три дана и ноћи једу бесплатно цареву храну и имају бесплатан царев стан.

Пре кратког времена на једном месту ископали су случајно једног целокупног косовског јунака, са шљемом, оклопом, чизмама, мачем коњском оромом и т.д. па га опет затрпали. Прича се да је један Турчин с гроба узео поменути шљем и мач с којим се веле и данас дичи и поноси; али их крије и чува. О свему би овом боље и тачније дознали да неморасмо управо бегати из Приштине, због оног телеграма сарајевског у коме се јављаше: да је некакав човек врло знатан изашао из кнежевине, а тај нема на једној руци 2. прста; да га треба ухватити, оковати и под страшном стражом у најгаднијој тамници најстрожије држати, па ма какав и чији пасош он имао, и ма какво му име било и ма које вере био.

Наши у Београду живећи турски шпиуни и уводе, која гуле и прождиру наш народ, а од Али паше скупе плате вуку, свему су овом узрок, а нарочито бугарске пропагандисте, које послаше већ ваљда двадесети пут из Велеса некаквог по свој прилици Лазара (заборависмо му име) Каранфиловића, који нуђаше двојици првим Приштемцима по 250 дук. цес. год. плате од бугарског комитета и бадава учитеља Бугарина и књиге бугарске, само да приме језик и школе бугарске; а ови га јавно, баш при нашем изласку из Приштине, кроз сву чаршију и с једне и друге стране дућана изплуваше. Но он језујитски осмешкујући се и либећи се баш ништа немараше, а и како ће да мари, кад прима по 500 дук. цес. год. плате, подвоз и трошкове од бугарског комитета, а дужност му је само: да распростире бугарске књиге, учитеље и школе у једном делу праве Србије, а други су одређени за друге крајеве и делове и њих најсвесрдније помажу свуда и на сваком месту све турске власти, почев од Валије па до последњег хоће. О свему овом доцније ћемо коју више просборити, а сада хитамо безобзирце даље.

ГЛАВА VII.

Развалине манастира Боринца у лабском срезу и место на ком су биле развалине Самодрже; баба миленин гроб; Вуков пут и Грдеч планина; два бреста; Вучитрн са градом Војиновића; нахија вучитрнска и њени становници; Митровица са Звечаном; војводе Радича поље, црква и гроб; Мали Колашин и Бањска, манастир св. Петра коришког; Чичавица са старинама; Дреница и њени становници; Девич са старинама и снимци: града Звечана, Грачанице, један стари надгробни српски крст, круне Симонидине и св. Милутина, римског саоменика нађеног близу Приштине, план Грачанице, минђуша Симонидина и навод одломака старина римских нађених у Липљану; нахија новопазарска са становницима и понеким старинама; нахија гусинска са становницима и погдекојим старинама; васојевића села и одломци старина из Ерцеговине.

Идући сјеверозападу 3. часа од села Бање и бање Милоша Обилића, у овом лабском срезу, долази се до трагова бившег прекрасног и огромног манастира тако званог "Боринце", који је не само у овом срезу, него и у целом Косову и околини био најлепшији и угледнији после Дечана. Једни причају: да је овај дивни и огромни бив: св. храм српски први пут више помињати Јашар паша Џинић разорио, калуђере живе на коље набио, манастирска имања и богатства раздао потурицама и т.д. Други опет причају: да је поменути Јашар само урвине од тог манастира, као и од Самодрже, савршено порушио, и од тесаног белог, плавог и црвеног углачаног и политираног мермера, из његових зидова, градио неке воденичetine на Лаби реци. Овде говоре неки: да је овај манастир кнеза Лазара, још као цара српског, а други опет: да га је само он вешто поправљао и неке му земље додао.

Осим тесаног, углачаног и уцакљеног мрамора од тробоје срп. манастир је имао од камена изрезане Херувиме, Серафиме, Анђеле, Аранђеле и остало, које је све излупано и нагрђено, и онако се исто још у све три тробоје српске види по разореним воденичиштима помињатог зликовца и разбојника. Око самих урвина, а нарочито прастарог кладенца, расте много разно цвеће, међу којим се одликује некакав дивљи и лети и зими зеленећи се и одвећ јако мирисајући босиљак, којим се околне потурице, под именом Арнаута, а нарочито њихове жене, видају и лече од разних бољетица и рана. Осим овог лече се и оном свстом водом из оног поменутог прастарог српског кладенца, који је близу бив: манастира Боринце.

Од поменутих урвина још и дан данашњи показују много камење од српске тробоје, међу овим особито околне потурице чувају по гдекоји комад, којег су могли спасти од проклетог Јашарпаше. Причају: да по где где и по у којег има још целих светитеља изрезаних на камену, а тако исто да се чува и онај камен на ком је натпис: кад је манастир Боринце грађен и ко га је градио! Ми овоме потпуно верујемо тим пре; што се хришћанство неје баш сасвим угушило у душама оvd: потурица, које се зову Арнаутима; што су они управо тајни Христијани; и што на више места наилазимо на овакве и овом подобне случајеве. Тек од доба кад је заведен танзимат и кад је царска влада потпуно проникла у ове крајеве, а престала пашаларска, беглербеговска, спахијска и тд. и кад су се Цариградске хоце и дервиши свуда и у сваки крајичак, ове српске земље, увукли, —од то доба настаје прави мухамеданизам у овим срп. земљама.

Да овај манастир одиста неје први Јашар разорио имамо доказа у целој једној повеликој родбини сада арнаутској у оближњем једном селу. Из ове родбине, која се у неколико сеоца пружа, остао је још од старине обичај: да најстарији у целој родбини сваког садањег православног и српског, а бившег некад и њиховог, празника у урвинама манастир Боринце, помете, тамјаном, којег мухамеданци нетрпе, окади и да пред живописом око бив: двери запали по две воштане свећице, а у олтару три. Ова је породица све то чинила до тог проклетог Јашара. Он чујући за то дође с војском, и пошто сва та родбина избегне у Копаоник, сравни са земљом ове дивне и величанствене урвине. Најстарији из те родбине до данашњег дана непрестано место где је био овај манастир сваког празника чисти, кади и на њему пали и опет по пет воштаних, и ако убогих и малих, али свакојако, свећа, које су Господу Богу пријатније од огромних мухамеданских лојаних, направљених из костију, крви, душа и самрти толиког српског народа.

Ми смо се опет вратили натраг изнад Лаба Косову клетом, нарочито да се уверимо о излупаним у камену изрезаним помињатим разним српским свецима из овог манастира. О овоме смо се потпуно уверили, те само ово можемо рећи: да су свеци, у нашој Студеници, изрезани у камену, за које Г. Владан и подобни му, рече да су рим. и т.д. — далеко и далеко изостали од ових одломака како у њежности и прекрасном израду, тако исто и у самом камену, а нарочито у изражајима светиње, дивоте божанствености и небесности. Идући тако с десне стране Лаба, причаху нам : да је Лабски срез, или као што га овде зову предјел, нешто мало краћији, али много ширији и плоднији од Косова. По сред њега, веле, протиче Лаб, који га сваког пролећа и јесени плави и наводњава, о чему се сумњамо.

И преко Лаба идући нишким путем од Приштине, а нарочито око села Круга, па од овог до Лаба и преко њега до муратова тулбета, стоји у честом трњаку, огромно и силно измешано српско и турско гробље косовских јунака; но сво ово поље, почев скоро од Ситнице, а нарочито муратова

тулбета, с једну и другу страну Лаба, усејано је тако рећи све самим округлим брежуљцима, који се протежу до села Брњице и састављају круг, од ког је село стари Круг по свој прилици, а садањи Пруговац, тако прозван.

Стари Круг прозван је Пруговац због тога: што је ту Милош, послс трећег и последњег скока пао и онако опружен рекао: "ходите Турци! Милош је пао; он нема више снаге; колико је могао погубио вас је; сад ви чините од њега што знате и што вам је драго; но благодарите за све ово садање проклетом Вуку Бранковићу, проклетом и црном издајнику своје земље и вере, а вашој подкупљеној предајници српског царства и српске вере и слободе!"

Турци му дуго и дуго несу веровали и т.д. захтевајући : да одбаци од себе и оно мало пребијеног копља, што је и учинио. Турци тада приступе, вежу га и поведу натраг у војску турску. Да је Милош само још 1/4 часа измакао горе уз Лаб, или бар да су му Срби притрчали у помоћ, који несу били даље од овог места до 1/4 часа, и који ваљда несу били слепи, те да са брежуљака невиде, под собом шта се ради; тада би се можда сасвим другчије свршила битка косовска. У самом овом, као и у целој распри између Мурата и Лазара, између Милоша и Вука, стоји огромна замршљотина, коју ће можда време и одкривени стари споменици разсветлити. Милоша везаног доведу Јаничари, веле, до села Трна. Он даље неје могао ићи, које од тешког умора, а које од тешког оклопа, који је се сада на све стране, кроз изсечену и избодену милошеву црвенорујну доламу, јаздију и остало видео. Кад су га Турци ухватили, они су тек тада видели с каквом су се силом и страхотом гонили и борили по Косову. Веле, да је сам Милош захтевао, да му скину оклоп што га је крв, која му је ударала на нос и уста, страшно гушила; то му је дисање узапћавала.

Други опет причају: да су то чудо хтели сами Турци да скину, али несу могли и умели, Из тог села дозову коваче Србе, али су се ови претварали да незнају и немогу оклоп на Милошу разковати све дотле, докле је он жив; јер цео тај оклоп морају или онако хладног ломити, или на ватру метати да се растопи, а у једном и другом случају војвода би погинуо и Турци га неби могли одвести жива своје Цару. Турци су нарочито хтели оклоп са Милоша зато да скину, да би га до чадора муратовог што више бојем намучили; јер пређашњи ударци по оклопу несу му, по њиховом мишљењу, много шкодили. Овако нам причаше Арнаутин, који нас овуда вођаше и који нам показива и она 4. белега у земљи, која означавају разстајање милошева три скока.

Док су тако Турци тукли и нагонили Србе коваче да разкују Милоша, једни причају, дотрчи мајка ових и каже Турцима, бојећи се за своју децу, где се и како оклопи скопчавају. Синови њени несу имали куд ни камо, него свуку са Милоша оклоп; те се од то доба то село прозове Расково.

Други, и то Срби, причају: да је ова баба по имену Милена, коју на свима цамијама од Сколља па до граница. кнежевине сваог петка, а негде и сваки дан помињу, казала пре Турцима, док још несу били погинули Иван и Милан да имају оклопе. Она их је научила: да бију коње под кичице, а јунаке под мишице. Тако Турци и ураде; те тако погнну Милаи и Иван. Срби причају: да је она била римокатоличке вере; те је с тога издавала Србе. Осим овога кад је сам Милош већ био сасвим измакао више од 1/2 часа из целе турске војске, причају: да је иста баба Милена викнула: "Хеј, манити и будале Турци! Зар невидите, где вам соко неочупан излете из целе хордије? Зар не знате да се он другчије нехвата, но: пободите, врховима небу често, а дубоко, у земљу сабље и копља испред коња његова; па ће му се коњ на ова набости? Кад се коњ набоде, он ће с њега на копља и сабље пасти и набости се."

Овако сви причају и Срби и Турци, и потурице и Арнаути, па и цигани и све и сва на свету, а оно горње само смо од једног простака чули, који је хтео да оправда бабу, као да није издајница; али нам и овај после тога, кад му казасмо да нам прича како је, а не како он мисли? одговори и изприча, овако, како је наведено.

Идући западу од овог села преко 80 хвати, а за 1/2 часа с пута вучитрнска, стоји огромна дивљакуша, а иза ове скоро у урвинама и развалинама, као и све у Турској, стоји текица над гробом баба Милене, издајнице косовске. Она је овако погипула: пошто су свукли са Милоша оклоп и онако тукући га и мучећи путем водили Турци, уз ове је и баба Милена ишла, тражећи од њих уговорену неку награду. Јаничари су јој ову од самог цара обећали, па ји цару и упућивали, да с њима иде. У

том друштву баш на овом месту Милош стане од убоја и умора да се мало поодмори, а Турцима то добро дође да се и сами одморе и да наставе даље своја злостављања над њим. Тако везан одмарајући се ласкавим и умиљатим речима према Милош бабу да му дође; те да јој о некој својој огромној остави нешто на ухо прешапће. Баба се јако превари, метне ухо на Милошева уста, а овај зграби је зубима за носну кост до самих очију ... изчупа јој цео нос, а кост носу са челом размрска! Баба одма падне ту, а Милош везан још је некако и удари ногом; те одма и умре. Пошто одведу Милоша пред Мурата, овоме кажу за бабу, а он им заповеди: да је свечано погребу; да јој подигну тулбе над гробом, и да је сваког петка спомињу, кад се спомињу умрли свецитурски и т.д.

Турци су, по косовској битци, све то што је Мурат заповедио, извршили. Да је сам Мурат преживео косовску битку, и да му је старији син остао наследник, можда налози његови неби били трајашни. Кад је већ овако, како је било, Бајазит је, из разних узрока не само све извршио, него још и у ферманима потоњим турским султанима, са страшним клетвама, наложио: да све врше докле је турске царевине, иначе: "да се у свиње претворе!" што ће се одиста и вршити, ако Турци небуду даље терали овом садањом азијском политиком. Ако овако узтраје, и ако Турци и даље пођу овако у свом одрицању свега свога, а још неусвојеном европског (што је по грдној несрећи нарочито у нас) може се доживети: да се и тулбе над муратовим цревима сруши. Над гробом баба Милене, Турци су овде, као и тамо над Вука Бранковића у Крушевцу, палили свеће. Срби су се увек старали, да ово тулбе миленино разоре. Село Трновица, одакле е ова бака Милена била, прозвало је се, по њеној смрти "Бабинос" које је једно исто са садањим тако званом селом Бабин-мост. Турци су спрам села овог направили мост, који води преко Лаба.

Недалеко је од овог села једна мала прастара црквица, са закреченим натписом, у којој се по кадакад свршава служба божија. Говори се, да је она била надгробна капелица неког српског јукака, који је пао 15 Јуна 1389 год: на Косову. С леве стране Лаба па неколико хвати стоји нови турски хан, који се зове бабиномостски. Западно од овог баш близу Лаба идући Ситници за 100 хвати, стоје огромна два велика прастара бреста, врло знаменита за нашу прошлост. Између ових брестова су Черкези ухватили Лазара затуривши му, онако на трећем бегајућем коњу, замку (аркан) на врат и жива свукли с коња; те га одвели пред издишућег Мурата под чадор му. Други причају, да је онде била она јама (ово су књижевници) у коју је Лазар упао и у којој су га Турци ухватили. Срби зову ово место "Проклетија" проклето, а Турци свето "Гази". Кад год се купи турска војска на Косову, а нарочито кад имају страх од Црне Горе, Босне, Кнежевине, Европе и т.д. и кад на ове иду овде се разапне чадорцамија, у којој се сва турска војска моли Мухамеду и клања.

Ово је место за њих свето; па га неће нипошто напустити. Нека и сам непријатељ већ удари на њих, они се неће бранити све дотле, докле сваки, па и најпростији војник овде неодклања. Говоре: да им је онај исти чадор од Косова, који је престављао тадању цамију, још у животу у Цариграду; да од њега у сваком оном чадорцамији, који би се овде разапињао, мора бити бар најмања одртина. Они нарочито овде разапињу ту цамијетину с тога: што је веле, сам Мухамед заповедио, да овде први и последњи невернички цар падне; у својим молитвама појименце увек помињу пропаст првог и последњег цара ђаурског у Европи; те тако и опет опомињу Мухамеда: да их појименце од тадањих неверника Срба спасе, па тако и од оних покрај Срба на које полазе.

Од бабиномостског или бабиносног, хана и моста идући вучитрнским путем за 1 час сјеверозападно дође се у село Новосело, а од овог истоку за 1/2 часа дође се до села Самодрже у којем су 12. срп: и 16. потуричких чатрљица. Самодржа је удаљена: од Качаника, 13. од Бабуња села 9. Од Грачанице 5. од Приштине 3. и од муратова тулбета 1 1/2 од Вучитрна 1. и од Митровице и Звечана 3. часа хода. Село ово лежи на дивном и прекрасном месту, на једној коси планинској за 1. час дугачкој, а до 1000 хвати широкој, међу самим брежуљцима, који су сви, ван једног највишег и ове косе, обрасли прекрасном грмовом, или дубовом шумом. Са сјеверне стране, покрај ове косе на којој је Самодржа село, протиче речица Самодржа, која протиче и мимо Новогсела и даље се мало ниже улева у Лаб.

Диван је и прекрасан поглед из овог села. Погледате ли западу, преко брежуљака?... у један мах вам се простре чемерно поље Косово као шарен, а на основу зелен, веленац, који је изпреплетан

белим пругама разних косовских речица. Ви видите чак до спрам Грачанице; видите Проклети Голеш и Неродимске планине. Погледате ли западу?.. тамо видите, почев од Звечана и Митровице, Вучитрн и скоро сву Чичавицу планину, са својим урвинама и развалинама. Погледате ли истоку и југу?... ви видите огромне планине Бинче, Новобрдске, огранке нашег Копаника, Голачке, или Голубачке планине и т.д.

А ако погледате на тужан и чемеран сјевер?... ту тек имате шта и видети; ту ћете тек видети грдило и ужас: јер ће вас поглед пренети на прошлост косовску и на црну издају проклете издајице Вука Бранковића. Одма, вам се појављује Грдеч планина тако прозвана, што је на крајцима њеним неверни Вук Бранковић, са својом неверном војском, становао, и по огранцима ове отишао баш онда, и то право у Крушевац, да цареву круну зграби, кад је на Косову све и сва пропадало и пропало. Овдашњи Срби показују и пут прави, који се зове "Вуков пут", којим је он своју војску, баш у онај тренутак, кад су Турци јурнули на Србе, а ови опет на њих, одвео и за планину тада тако прозвану Грдеч, завео.

Источно од села Самодрже, а над самом речицом Самодржом, била је знатна и далеко чувена Самодржа црква, у којој се под видом пречести тако рећи, опоја, а на Косову клетом закопа и пропаде не само српска војска и царевина; но и све и сва српско. Јашар паша је и последње развалине и урвине њене разкопао и разтурио, да јој се и трага незна, а тиме је хтео да би је и народ српски и што пре и скорије заборавио а по овом разуме се по себи изтурчио се. Где јој је олтар био, наместио је витлове воденичке, а тада разкопану гробницу, са сјеверне стране олтара, такође је сву утаманио. Кости косовских срп: јунака је све бацио у Лаб; али су побожни и чемерни Срби ноћу из Лаба ове вадиле и тајно погребли у своје гробље. Да их је овај одљуд дознао, све би их погребео заједно са оним костима.

Мало даље од ове Самодрже, храма св. Јована Предтече, стоје трагови развалина од мало мање бив: срп. цркве, коју је такође поменути Јашар разорио. Самодржа је била не само дивна и прекрасна, веле лепша од Грачанице, а са тринајест кубета, него је још била на неописаној месности, са које је се све и сва унаоколо видело, а и сада види. Но задуд све то, кад је пала, пропала и затарила се. Говорити о њеној красоти и лепоти, као и осталих, значило би разпиривати тињајућу бољу српског срца.

Рано је било, кад смо из Самодрже, путујући 1. час хода а из почетка управо слазећи са самодржских брежуљака, дошли у Вучитрн, некадашње знатније и веће, прича се, место, за 4. часа сјеверозападу од Приштине. Оно је сасвим у равници на дивној и прекрасној месности; ама залуду све то кад је мртво и мртвије од многих мухамеданских и помањих паланчица. Мртвило му ово неје узалудно с тога: што су овде мухамеданци, који се као и у другим прођеним паланкама, Праве Србије, неодликују ни у говору ни типу од Срба — највећији и најужаснији зликовци, насилници и крвопије српске. Они, са приштинским потурицама, држе сво Косово са свима крајцима, као једини и прави господари и сопственици. Ужасни су простори њихових земаља, а још ужаснија зверства и насиља. која са сваким даном све јаче и јаче тиште српски народ, и то тим више што је слабији, сиромашнији, нејачи и што све више и више изумире. Од Вучитрна је до Качаника 14. од Приштине 4. од Самодрже 1. Чичавице такође 1. а од Грдеча проклетог Вука Бранковића 2. часа. У њему се рачуна преко 2000. кућа потурица, а ми држимо нема ни 1000. и око 150. и нешто више кућа српских.

Нахија вучитрнска дели се на више, како их овде зову, предјела, међу којима су најзнатнији: Копаник, Мали Колашин и Дреница. Он има под собом око 280. села, међу којима су у 220. Срби, у 15. Арнаути и у 45. потурице. Кућа српских има свега преко 6750. арнаутских око 450. и потурица око 2350. што са Арнаутима износи: 2800. Овим мухамеданцима ваља још додати, које чиновника, а које опет цандара, већином Османлија око 160 душа и 8. села по од 100 кућа Черкеза.

Вучитрнске куће и турске и српске, а нарочито ове последње, такве су исто, као и остале куће у Турској по другим паланкама Праве Србије. Оне су све од плетера па омазане. Српске су куће на сјеверној страни, где је земљиште хрђавије, а турске на јужној са огромним градинама. Овуда је свуда, све оно што је боље, здравије и користније, турско. Ако је вода турска је; ако је земља, турска је; ако је кућа, турска је; ако је градина (башта), турска је; ако је стока, турска је; ако је одело, турско

је; ако је шума, турска је; ако је гробље, турско је; ако је све и сва, турско је: само је српско: ропство, рад, глад, голоотиња, јад, чемер, муке, убиства, патње, изумирања, и т.д.

На овој је истој страни и стари град Војиновића, у ком је двор мудиров, или кајмакамов са харемом, разним канцеларијама и надлежностима. Даље у турској страни имају две школе, једна нижа, а друга виша са Медеризом једним, који помаже кадији и меџлису глобити и утамањивати Србе. Срби су овде у 200. пута униженији од оних у Приштини, а жене им се, као и тамо, познају, не по лицу, које је умотано, као и свуда, онако као и у була, и не по оделу, које је као и свуда, онако као и у була, но по згурености, савијености, плашљивости и брзом ходу преко улица у самим дроњцима; док се каде укочене, чисто узплајирене и пламтеће, шећу од јутра до мрклог мрака, пружајући ногу пред ногу (као да мере стопама улице) и лупајући што могу јаче кајзерли папучама о жуте своје местве.

И у Вучитрну не само да се никоме од наших не јављасмо но штавише: морадосмо тог истог дана због неких варошких смутња, отићи из њега. Којекаквих цамија турских са мунаретима и без ових има преко 13. Оне су скоро све подигнуте на развалинама старих срп. цркви и манастира. Међу свима се две одликују својом огромноћом, лепотом тесаног камена, од српских цркви, и оловним крововима, који су такође са српских цркви, па још, веле, са старим надписима српским.

Што се самог града тиче, његов снимак, какав је такав је, у III. свесци ставићемо; те нека се види бар и ово мало израде о њему. Он је дужији од 60. а ширији од 40.хвати, и баш спрам њега у правој улици стоји још и дан: данашњи у урвинама (а код Турака добар и здрав) прастари хан Војиновића. Да је одиста, ако не Војиновића, а оно из доба српске царевине, познаје се по начину зидања и осталом.

Сав је дан: турски Вучитрн на самим и у самим урвинама и развалинама некадашњег српског Вучитрна што сведочи да је било велико и знатно место. Међу овима има и целих остатака српских грађевина, као што је град, и даље мало од паланке са западне стране, веле Војиновића, скоро цео целцат, мост. Он је дугачак преко 40. висок ваљда до 15. и широк преко 3. хвата. Сав је од прекрасног тесаног жућкастог мрамора, који се састоји из повеликих плоча. Сведен је на девет сводова, који леже на девет стубова и две темељаче. Одавде је извађен онај камен, са оставом, о ком смо напоменули, кад смо говорили у опште о Косову. На једно 500.хвати западно од овог старог срп. моста, направили су сада Турци нов дрвени мост; јер је тамо Ситница отишла. Све што је овде старине и Срби православни, и потурице и сви овдеживећи народи, па чак и цигани, приписују Војиновићима.

За ове потурице јавно причају: да су за време срп. краљева и царева, владали од Бара и Црне Горе, па све до Косова и до иза Копаоника. У време св. Краља (Дечанског) били су веле, тако силни, да су се и од самог овог свог краља одтргли; те им је морао давати чак и ћерку неку за жену и тако их примирити. Ова краљевска ћерка родила је, веле. Петрашина, Вукашина, и одвећ познатог у народној песми "Женидба Душанова" Милоша Војиновића чобанина шарског. С тога овде, да се ма зашто запита, што само наличи на старину, одговори ће се: "То је џанум Војиновића". Ако се запита за ове одговори ће се: "Што ме мучиш де? Знаш, да су били Војиновићи и опет питаш ? Они су море, пре Косова, пре. пре"... Даље вам неће ни зуба помолити, ни један не само мухамеданац, него и православни, док или некако не наљутите потурице, што је врло опасно, јер су највеће убојице, или небудете у таквој прилици, у којој сами међу собом причају своју старину и своје старе, што је опет и врло редко и опасно.Пронеси се глас, као да бајаги, још живе потомци Војиновића у облицима потуричких беглербегова.

Срби и овде инају једну своју нову цркву, коју су подигли па урвинама старе; али такође по новом грчком начину зидања. На велику тугу и жалост и они, као и сви и свуда, немају црквених утвари и књига, а о звонима неје ни мислити, нити би их смели подићи, кад им се и клепало недозвољава.

Одма иза српске цркве, а у турском гробљу, стоји већ скоро порушена, нека стара текија, која, је подигнута на развалинама бив: срп: цркве. У ову су до скоро долазили и Срби и потурице; те се молили Богу, сваки по својој вери и по свом обичају. Кажу: да су овде у овој текији целокупне

мошти некаког срп. св. Нестора. Он је овде у цркви српској био све дотле, докле се већи део ових, због насиља турског, неизтурчи. Кад се овај већији део Срба изтурчи, они, пошто им Османлије разорише цркву, подигоше текију на њеном месту и мошти св. Нестора по турском обичају у њој погребеше. Око садање текије, а пређашње цркве, продуже, као и у христијанству, сахрањавати се: па то чине до дан: дана. Налази се, веле, многе којекакве старине како у приштинских, тако исто и у вучитрнских потурица. Међу овом нарочито има: повеља, хрисовуља, старих српских новаца, црквених утвари, књига, оружја старог и посуђа. Што се црквених утвари тиче, оне су могле и доцније у њихове руке доћи, једно од непрестаног харања и плаћкања, а друго, што сиротевши манастири, преко својих калуђера, ове су Турцима, за мале суме новаца, залагали, па тако и остале у њиховим рукама до дан; дана. Ко хоће старине српске да нађе, ваља му новца па да ове одкупљује од потурица.

— Сјеверно идући од Вучитрна за 2. часа, на источној страни одавде, виде се огромне и силне развалине, некада знатне срп. рударске паланке "Тредче" покрај које је Вук Бранковић са својом, као и он, неверном војском прошао враћајући се са Косова кад је требао да се бори, победи, или и сам, као цар му и браћа, падне на овоме. Подале од ових развалина и урвина старе српске Тредче, стоје силне и огромне рупе рударске, из којих су се вадиле благородни ковови, за време српске моћи и слободе. Не далеко одавде стоје огранци планинице, Шаље који се у тркују један за другим, који ће бити вишији, одвојенији округластији и са свију страна стрменитији.

Међу свима овим подиже се један највиши; али и најчувенији и знатнији. Ова његова знатност и чувеност неје због његове висине, округлине и т.д. него је због старе веке ваљда испоснице, која лежи над земљом до 12. хвати високо у савршено viseћој и неприступној литици. У старо доба види се да су биле справе неке, преко и, по којима је се могло улазити у ову пећину и из ње слазити доле; па опет, склопивши ове справе, учините за све и за сваког неприступан улазак у ову.

Станте да вам још једно чудо и диво о овој некадашњој бедној и сиромашпој бив: испосници некаког српског калуђера кажемо! Петорица потурица причали су нам ово: "Пре неколико година, ефеендум, бенум, побегне један наш из низам, и кријући се са највећом муком некако увуче се у ову испосницу. Чим уђе унутра разгледа око себе, где ће и како ће лећи мало да се одмори. Тамо гледајући опази другу једну собу, без прозора. Кад у ову уиђе, има шта и видети... краљевска круна обешена о дувару, која се светли као сунце! Даље погледа и види . . . пуне гвоздене и сребрне сандуке, новца златног и сребрног, а по патосу се ваљале ... све неке златне змије у крунама, које су се светлиле, као сунца! Нашинац бојећи се ових, а лаком па новце, зграби из првог жељезног сандука пуну прегршт свакојаког новца и дође у Вучитрн. Он више неје ишао у аскер; јер су држали да је негде погинуо. Кад је прошло неко време, он опет оде да уђе тамо у ону собу; али му се никако не да. Позове власе неке дунђере, да направе лествицу; али ови несмеју од Турака. Позове влашке попове, да иду с њим и крену благо; али и они несмеју. Па ето тако лежи силна срп. краљевска остава тамо, а несме нико да иде и да је извади."

Мало даље одавде, стоје огромне развалине од неког српског манастира. Причају и за ове: да је једна потурица, пре неколико год. тражећи паре у овима и чепркајући, ископала једна златна колица са 4.точка и 4. запрегнута коња. Од Шаље је до садање границе кнежевине само добрих 7. часова, докле до Вучитрна и Косова је од границе 9. Шаља неје ништа друго, до огранак Копаоника, на коме је пуно свакојаке руде. Особито је знатно село тако звано Белобрдо, близу границе кнежевине. Око њега је силество божије рударских јама;

— Од Вучитрна до Митровице има нешто мало више од 2. часа. Иде се све покрај Ситнице по дивној и прекрасној, равници још проклетог Косова поља. Ниже Митровице за 1/2 часа, спрам једне голе стене, и литице огранка Шаље планине, мешају се воде Ситнице реке и Баранке, или у нас такозваног Ибра; те одавде, казав једна другој јаде и чемере, и понесав сво добро умрло, сва садања зла, јаде, чемере, зла и невоље, — ваљају се заједно претоварене крвавим сузама и крвавим знојем срп. народа из ових крајева, у дан. кнежевину, пред којом вапију: да их спасе и избави од тешка и грдна насиља и неправде. У Митровици је око 500. потуричких кућа и непуних 100. српских са

неколико десетина дућанчића, као и у Вучитрну, у којима нема свега но по 1.000. гр. еспапа разног. Трговина је, као и у Вучитрну, већ у последњем олађеау, а занати у последњем ропцу. Негледајући на све то, вредни су, а несретни Срби, на развалинама своје старе богомоље пре неколико год. подигли нешто као собицу, у којој се покадкад служба служи, али чемерна и убога сиромаштина чини да немају нигде и ништа од црквених утвари. Правоверне потурице имају преко 7. са мунаретима и без ових цамија, које су све подигнуте из и на развалинама некадашњих срп. цркви.

Овде је један турски, да га крстимо примирителни, тобож суд са кадиом, који разправља, са отетим новцем, од народа срп. а овоме натура већа зла и беде. Осим тога има и школа турска, у којој се деца уче једино фанатизму турском. И овде се, као и свуда у Турској науче: да псују сваког Србина, а нарочито свештена лица; да се за овима бацају блатом и камењем; да им разбијају главе и да их блатом лепе, а пљувањем тако рећи прилепљују. Ове послове у Приштини и Вучитрну барем врше они велики из Медрезе, или богословије, а мали ћуте. Овде нема великих, па ваљда зато тај посао врше мали.

На самој обали дивне речице Љуште, а у главној улици, стоји и данас један још из срп. доба (ама као обично у урвинама) хан, у коме се, за скуп новац, крчми пиће. Прича се: да је он некакве старе српске породице, која је се пре неколико стотина година одселила, због насиља турског, у Русију; те тамо и дан данашњи живи. Још и то причају: да потомци те породице још и данашњег дана разбирају за своје имање у Митровици оставше, а нарочито овај хан.

Са јужне стране Митровице на једном брежуљку, а за једно 200.хвати од крајње митровичке куће, стоји скоро у урвинама праствара срп: црква св. Илије. Она је с тога знатна: што се у њој и моле Срби прав. и клањају Срби потурице. Благодарехи томе, она до данас неје порушена. Обично пре подне иду Срби потурице, а после подне Срби православни, а кад је Срба православних светац, они иду пре подне, а Срби мухамеданци после подне. Ми неможемо ову једину прилику мимојићи, а да овако јавно непохвалимо овај и овакав поступак наше браће Срба мухамеданаца. Камо среће, да су такви случаји чести и да је бар поједан у сваком српском месту под владом османске царевине!

Одма после Митровице састају се огранци Рожајских планина или Рогозне са огранцима Копаоника, или његовог огранка Шаље; те се ту свршава Косово поље и одатле даље настају планински предели, који се овуда у Босну урачунавају. На самим тим склоповима, које раздваја Баранска (Ибар) река, помогнута јаким и бистрим водама код Митровице Љуште, а мало ниже и водама речице Бањске, која излази из провалија бањских планина, — уздижу се, као изданци, округласти и стрменити брежуљци и од једне и друге стране.

Међу овима, скоро савршено округао, као шећерна глава (биће рукама људским тако дотеран и урађен, као Неродимље и други стари срп: град а на самој литици) највише се подиже диван и чудноват брег тако звани Звечан, ваљда због града Звечана. Висина је његова огромна, а с ње се, веле види (ваљда са догледом) Качаник и сва знатнија места по Косову и око овога. На врху стене, и то на самој литици, скоро висе у ваздух развалине старог Звечана далеко чувеног по српским свима крајевима и знатног у срп. паметарници (историји.) Ми га нећемо, неможемо и немамо времена описивати, него, колико је могао бити, веран снимак његов стављамо; е да би тако, и ако савршено неверна и у најмањој изгледини, могле читајуће српске душе видети и гледајући га опоменути се свега оног из своје народње прошлости, што га чини знатним и чувеним.

Од источне стране Митровице за 1 1/2 часа, а кад се прође Ситница, која се мало ниже стаче са Баранском реком, у једном приличном кршу, — долази се до осредњег манастира тако званог Соколица. Он лежи већ на страни копаоникових огранака, од којих је заштићен високим литицама. Покрај, њега протиче речица Соколица, која се улева у Ситницу. Чим се уђе у цркву, кроз западна врата, одма падне у очи прекрасан и огроман лик св. Богородице и Исуса Христа. Она је дивна и чудновата урезана у прекрасном беличарасто-плавкасто-црвенкастом мрамору од својих 6. стопа дужине и преко 2 1/2 ширине. Св. Богородица дивно и прекрасно седи на престолу десном руком благосиљајући молеће се и цео свет, а на левој држи јако приљубљена грудима малог Господа, који такође својим божанственим ручицама благосиља долазећи и молећи му се овај јадан и најнесретнији народ на земљи божијој. Украси око св. мајке и Господа, као и Анђели, Аранђели и

остале крилате Силе и Господства, немогу се ни преставити, а камо ли описати. Соколица је пуст манастир, а народ долази из целог Копанника, Роголских планина и са Косова целог о Успењу св. Богородице и на Рођење њено.

Од Митровице и Звечана западу уз Баранску реку за 1 1/2 час хода долази се до села тако званог Чабар, од код почиње тако звани Мали Колашин, а прастари, веле "Хлопотник", ако је истина. Мало даље, за пола часа, од овог села, стоји једно пољице међу крајцима планина 1. час дужине и 3/4 ширине, које крај Баранске реке лежи. Поље се ово зове: "Кнез Радич поље". Кнез Радич идући веле, са 80.000 најбоље далматинске и захумске војске, доде је дошао и овде, са својим поглаварима и нешто војске, 24. часа одмарао се. За то време у сред поља је направио малу црквицу, у којој је сву војску пречестио и други дан у Косово повео. Црквица му је 3 1/2хвати дужине и непуна 2. ширине. Њу нису Турци разорили, но време и непрестане јаке и силне бујице. Прича се: да је овде Радич погребен, пошто је се пробо мачем, спрам Вучитрна, кад је видео, да је се одоцнио, а већина каже: да је однешен натраг у Далмацију у некакав град Стоњ, где је за свога живота столовао.

Около су разна села, међу којима неје далеко и Чечево са раз: града Чечана, на планини истог имена. Одавде се прекрасно виде сви врхови огранака Копанника и Рогозне планине, као: Орахово, Соколица, Чечевица, Мајдани, Грмови, Козарево, Кориље, Мокра-гора и т.д. Ниже Митровице, где се речица Бањска улева у Баранску реку, све уз ову за једно добра 2 1/2, а неки веле и 3. часа, долази се, грлом планинским, до једне пољанице.

На овој стоји узвишено брдашце са развалинама градића Страхинића Бана, којег је још потурица Силан Влах Алија са својих 12.000 Јеничара, пре битке косовске, разорио. Овде је и знатна црква св. Стефана ђакона, о којој се спомиње у Хрисовуљи грачаничкој; но она је сада скоро у урвинама. Црква је била, са (сада порушеном) препратом око 62. стопе дугачка и око 30. широка, крстоизгледна, са једним огромним кубетом над саставом пречага крста. Сва је била од црвеноружичастог и љубичастог прекрасно углађеног и уцакљеног мрамора, од врха па до дна озидана, а оловом покривена. Њу су неколико пута турчили и покршћавали. Са једно 100. дук. цес: могла би се опет оправити. У њој су погребена 3. епискупа српска, митрополије светог Саве Студеничке у Хвостњу, а има и гробница старих српских с надписима, но су затрпане у урвине. Црквени књига и утвари нема скоро никаквих, осим неколико старих Србуља на кожи без почетака и свршетака, са којима се којекако одправља служба божија. Од старине је знатан огроман сребрн крст с натписима, који је био на цркви овој. Он се сада чува по кућама срп. и то о Богојављењу вуче се коцка; па коме падне, тај га за годину дана чува. Још се познаје прекрасан српски живопис и остало, уколико је се сачувало, које од нарочитог кварежа турског, а које од времена. У Бањској има до 100. потурчењачких и преко 38. српских кућа.

Од више помињатог села Чабра, више Митровице, долази се у срез тако звани "Мали Колашин" неки још веле и "Стари" а у најстарије доба веле тако звани "Хлопотник". Он је добрих 7. часоса дугачак, а 4. широк, и кроз сред њега протиче тако звана Баранска река, од запада истоку, која извире из Рогозне планине, на којој су развалине старог српског градића Рогозне. У њему је 40. села чистих Срба правосл: у којима је до 1540. кућа. Припада вучитрнској нахији и граничи се: источно са Косовом, сјеверно новопазарском нахиом, од запада и југозапада са пећском нахиом, а југоистока са Дреницом вучитрнске нахије.

Од запада истоку, као полумесец, протеже се висока планина тако звана Мокра, на којој у Јулу видесмо од врха па до половине њене снега. Из ње извиру: Бели Дрин, или Дрим и Исток. Дрина, Дрим, Дрин итд. долазе од прастаре срп. речи Дрил, која значи брзи, бистри. Свеједно је, а звала се наша Дрина, Дрина, или Дрин или Дрим Бели и Црни Дрин-ови, или Дрим-ови. Све те речи једно и исто значе.

Обе ове реке теку на југ у тако звано Подримље, или Метохију, коју Г. Гилфердинг и други погрешно зову Дукађин. Дукађин је чак више Призрена на Шари дугу и западу. На највишем врху ове планине има, веле, један вртлог, који зову Језером коме о св. Илији и у Јулу месецу, сваке године, иду свепгеници са народом из овог Старог или сада тако званог Малог Колашина; те тамо свете, на том језеру водицу, часте се и веселе. Народ се већином занима сточарством, и овце су му и

по вуни и свему боље и питомије од косовских, као и крупније. Прича се: да има у једног сељака у једном селу једна прастара на кожи писана књига са златним именима свију Војиновића, њиховим грбовима и царским срп. печатима. Многи су искали од овога даје виде и препишу; видети по неком даје и то из његових руку; а преписати недаје нигде и никоме.

Знатно је овде још то: што се налази разорена стара српска фабрика, у којој је се, до пропасти српске, израђивало оружје, а нарочито оклопи. Од свега овог и данас налази се одломака, израђених и неизрађених, а у погдеокојег сељака има оваквих стварчица повише.

Срби прав. и потурице, па и Арнаути из целе вучитрнске нахије, па даље идући све до преко Лима и до Вишеграда, носе, као и свуда беле српске доламе, но готово до пола листова од ногу и то само из две несашивене поле. Поле се ове испод мишица, с једне и друге стране, састављају на по три места загасито-плавим, или од Косова скоро црним обтокама, којима су све околу дивно обточене. Узкоћа им показује сиротињу; јер где су доламе убраније и од више пола, ту је свет богатији. Чакшире су, као и свуда, доле здраво узане, преко колена и око расечених џепова, као и свуда, истим обтокама обточене и нашаране.

Одакле почиње Ерцеговачка и Црногорска тако звана "бељача", а не доламе, ми незнамо. Само знамо за ове бељаче то: да су оне неки прелаз између српске доламе и оних хаљина млетачких ритера, као што су наше варошке и шајачне чакшире прелаз од наших уских турским широким чакширама, или боље димлиама; те постале ни ово, ни оно. Тако исто и црногорске и ерцеговачке оне чакшире и докољенице несу ништа друго: до прелаз наших чакшира, чакширама средњевекових ритера млетачких, чарапама и оним широким као чакширама или нешто између њих и турских димлија.

На велику жалост народ српски православни, па и мухамедански, свуда по Правој Србији, угледајући се на нас у кнежевини, оставља народњу ношњу и узима ма што, само да је налик овамо на наше. Један беше купио на телалници у Београду, сву издрпану неку турску и прастару бугарску гуњину, и то ону кратку, коју паше абације продају по кнежевини. За љубав ове одртине скинуо беше предивну белу доламу, коју овуда зову и "аљетак" и "аљица". Кад га упитасмо: зашто то чини? одговори: "Нека се ма што на мени црни; те да наличим данум на Шумадинца!" На питања: зашто, и шта то, значи? он одговори: "Да ово неје боље, неби они носили. Они су паметнији и бољи од нас, па треба да се на њих угледамо." Ничим га неје било могуће одговорити од тога; он као и остали, оста, радујући се сваком случају, кад може ма што црно на се навући, само што наличи на наше, или управо на у нас целог света ношње, али не никако наше народње. Ми би више говорили о оделу, да нам се несу обећали познаници из сваке нахије послати по једно рало и мушких и женских, старца и баба, невеста и јунака, девојака момака, па и деца.

У овом је срезу знатни манастир тако звани овде "Дубоки поток" а у нас свуда познат под именом "Црна река". У њему су мошти, т.ј. само труп без руку и ногу, св: Петра Коришког из призренске нахије, коме је још Душан, био подигао у једном пролону планинском, више Призрена, а над самом реком Коришом, манастир, у ком је овај светитељ становао све до насиља Синанпаше, ужасне и несретне за српство потурице из призр. нахије.

Манастир је овај прилепљен уз једну литицу с леве стране реке Дубоког потока, а у самој овој литици, уз коју је прилепљен манастир, стоји пећина једна, која захвата знатан део цркве; те је ова вечно и влажна и мрачна. До манастира долази се преко једног повривеног за 4. стопе узаног мостића, који је, с десног краја реке, преко ове, пружен до у сам манастир. Кад се овај мостић дигне, манастиру се неможе ни с које стране прићи. Управо ово и неје никакав мостић, но дугачка греда, или талпија покривена, да на њу непада време, те да се прелазећи неоклизне и у дубокој каменитој овој речици неизгуби живот. Од површине воде ове речице, па до овог мостића. или талпије, има више од 10. хвати висине. Сама је та талпија од некаквог огромног кестена направљена и може бити тако исто стара, као и манастир. Г. Гиљфердинг је описао овај манастир и ми свуда у колико се слажемо, са пређашаим путницама, несмо ради да повторавамо оно, о чему су други, како треба, писали. Снимак његов доћиће у III. свесци Путописа.

Требали би сада по имену да наведемо села вучитрнске и новопазарске нахије са старинама где се која находи; али на велику тугу то бар за сада неможемо учинити. А неможемо очинити с тога: што су потпуне наше прибелешке, о свему овоме, остале код проте Симе у манастиру Девичу. А овај је од многих удараца арнаутских, заједно са својим сестрићем попом, преминуо, а наше прибелешке, по свој прилици, тако и пропале. У место тих можда пропалих, а може бити и непропалих прибележака, ево стављамо онде кратке прибелешке о новопазарској нахији, а о вучитрнској, већ смо навели.

У Новом-пазару турском тако званом Ени-базар-у, којег су Турци пре 200. и неколико година подигли, два часа сјевероистоку од њих разореног старог српског Трговишта, — има данас: потуричких кућа, или Срба мухамеданаца, око 1500 кућа; Срба правос: око 150. џандара са редовном војском око 2000 момака са 12. топова. У 210. Срба прав: села има око 7630. кућа; у 40. Срба мухам: око 1.200к. и у 80. села арнаутских око 900. кућа и у 3. села Черкеза по од 100 к. 300. кућа.

Од старина укратко прибележених знатне су: огромне развалине бив: старог срп: Трговишта, које је, по свој прилици, око 1650. г. сасвим утамањено; те основан овај дан: Нови Пазар. Ове су развалине само два часа од дан: Новог-Пазара, којег ужасно погрешно скоро сви наши писци, утврђујући и положно, држе за стару Рашку. А то држе од извора оног Летописца Пећског, са ког је преписан Тронушки и остали од тог доба.

Даље иду близу Новог-Пазара: Ђурђеви Стубови, пред којима стоји, од југозападне стране у дољници малој, а у крај пута, међу крунама престављени српски надгробник од 4. стопе висине и 3. ширине, са натписом, који је на њему; развалине Дежевског манастира и града; разв: Сопоћана и још многих других, опише којих су нам доставила била разна поуздана лица, али, којих још на жалост немамо, те и прелазимо на.

Старине Вапске у сјеничком пољу.

Г. Јов. Мил: Врекић, учитељ Сјенички, послао нам је овај натпис и казао ово: да га је снимио са огромног стојећка или биљега, који је над огромном гробницом од једне огромне једноставне стене изтесан и изсечен; да се налази у селу Д. Вапа, кроз које протиче речица Вапа, и то на једној главици на којој су у раз: старог неког манастира, са огромним гробљем; да се овакве исте раз: од манастира налазе заједно са оваквим истим огромним гробљем и у Г. Вапи, као и у Градцу; на извору Вапе такође развалине манастира и огромна стара српска гробља с натписима: но он их неје смео, због Турака, снимати. Ево овога натписа у Дољњој Вапи:

† а̇ . с̇ . и̇ . а сѣи овдѣ лежи еелена стара попадиѣ
од врема лобѣа изъ сѣнице

т.ј. 1208. године а ово овде лежи Јелена стара попадија, (ваљда је овај билег подигнут) од Јеврема Лобића из Сјенице. Чудноват нам се језик овај чини, који је скоро чисти садашњи, и који по свој прилици неје могао бити пре 659 године у српском народу. Г. Врекић био је почео овај натпис писати кирилицом, па је онда, написав оним писменима годину и оно "а сеј" овде, писао је грађанским словима, па опет кирилицом Јелена, а остали све грађанским словима. Кад смо му писали да нас о томе још боље извести, он је долазио у Београд и казао нам: да је све тако од речи до речи написано, само што је све писано чистом кирилицом. А он овом неје имао кад писати на лицу места, што је се бојао Турака, или боље да се каже потурица; те је с тога написао тако. Но да му је значај исти и да је веран, тврди што га је више пута прочитао и што је тај надпис врло читак. У то се гробље од Косова нико не сахрањује нити се сме сахрањивати. Од кад је црква разорена, од тог доба је сва бивша земља манастирска, постала својина турска, који ју раде и урађују баш до самог гробља. Ту и несме ни један Србин да дође.

Што се саме изгледине тиче овог прастарог срп. гробља оно је тиме још знатније, што му је огромноћа неизказана; јер је цео овај надгробни споменик, како гробница, тако и крст над њом, од једноставног камена изсечен. Крст, или билег, овај висок је 5. стопа над поклопницом, а ова је над земљом 6. висока, а ширина јој 4.

Кад смо већ доведе дошли, а оно нам ваља да побројимо ово неколико села српских која носе имена Васојевића. Васојевићи се сви рачунају, да су браћа са потурицама Хотима и Красима или Крастенићима. Прича се: да су била 3. брата: Васа најстарији, од којег су Васојевићи; Хота средњи, од којег су Хоти и Красник најмлађи, од којег су произашли дан. Крастенићи. Од ова два млађа брата, сво је се потомство изтурчило; али у последње доба 3000. пушака Крастенића признаје право над собом Црној Гори, а не Турској.

Васојевићи заузимају неколико села у дан: Црној гори, а сјеверни окрајак некадашње Гор: Зете. и то: 1. Црешњево, 2. Забрђа, 3. Слатину, 4. Присој, 5. Пеховац, 6. Краље, 7. Божиће, 8. Коњухе, 9. Ђулиће. Почев дакле од Црне Горе па све до у срце пећске нахије живе Васојевићи још у ово 50. села и горњих 9. свега дакле у 59. 10. Модришта, 11. Кијево, 12. Горожде, 13. Драњ и 14. Црколез у пећској нахији, а ова су идућа у Васојевићима: 15. Велика, 16. Грачаница, 17. Улотина, 18. Сеоце, 19. Тречча, 20., Виницка, 21. Буче, 22. Лужац, 23. Долац, 24. Беране, 25. Црниврх, 26. Главица, 27. Бастаји, 28. Грижица, 29. Курикуће, 30. Лубнице, 31. Заострво, 32. Бихор, 33. Дања 34. Шекуларска ријека, 35. Лекића, 36. Страње, 37. Маслари, 38. Мезгале, 39. Јашовићи, 40. Улица, 41. Орах, 42. Цјетковићи, 43. Ровци, 44. Крчево, 45. Загорје, 46. Калудра, 47. Ржаница, 48. Луге, 49. Пећник, 50. Дапсиће, (или Дансиће) 51. Градац 52. Будимље, са старим градом, који се сада зове Градац, 53. Заграђе, 54. Гожде, 55. Диње, 56. Јаходоле, 57. Моште, 58. Драгосава и 59. Бабино.

У ових 59. села има око: 2440 кућа са 5.300 пушака. Краснића и Хота наравно има више од 130. села а 3900 кућа. Од њих може изаћи 7—8. тисућа пушака. Они живе почев скоро од више Скадра, и то од српског племена Мрконића, садањих Срба мухамеданаца, или потурица, па такође чак до у пећску, а нешто и вучитрнску, ђаковичку и врло мало призренску нахију. Више сјеверу ових Васојевића, а у Ерцеговини, стоје и дан данашњи, међу многим и огромним нашим старинама, и ове:

1. Видовог поља, које вам је све Г. Сима Дамјановић у верном препису дао. Он нам је још обећао уступити све његове преписе и снимке старина, учињене за неколико година, са фотографским сликама тамошњег срп. народа; ради тога је писао у Дубровник неком тргов. Алексићу, код ког су му остале, да нам их исти пошље. Г. Алексић у два своја писма управљена лично на нас обећавао је се ту испоруку учинити; али је до данас неучини, незнамо са чега. Поменути г, Дамјановић, бив. учитељ у манастиру Житомислићу пропутовао је скоро сву Ерцеговину са руским фотографима и с тога су га Турци, или боље потурице, и прогнале из Ерцеговине. Од многих старина, које има снимљене, само нам је ове дао, које су се случајно код њега задржале:

1. Недалеко од Стоца стоји тако звана Видово поље прозвано тако одтуда: што је на једном брду, које се зове Видов био некада град Видин, од ког се и данас развалине налазе. Између Видова брда, или управо планинице и друге планинице, која се зове Пјешивица, протиче речица Вида, или Видица, која извире из планине Ргуда. Од леве стране ове речице стоје развалине Видина, а с десне је тако звано Видово поље на ког хумићима има преко 200 стојећек, међу којима је 1. крст за два боја човечија. Већина стојећек стоје на огромним високим до 4. стопе поклопницима, а које су дуге до 13 1/2; стопа, а широке до 8. На сред овога огромног гробља стоје развалине манастира неког и код овог с десне стране велики стојећак на поклопници са овим натписом

Ѡ . а̣ . ѡ̣ . се лежи Мара дшерь попа Дабише.

Ако је истинит натпис што се године тиче, (о чему ње може бити нл речи; јер је кирилица тек у 855. год. постала) онда би излазило да је 739 год. умрла и погребена Мара кћи попа Дабише. Г. Дамјановић нам је тврдио ово и стога је тај натпис као најдрагоценији сачувао и са собом кроз сво

своје прогонство носио. Ми нејамчимо за ове натписе, које нам је показао г. Дамјановић све дотле, док нам остале старине, које је пронашао у Ерцеговини, недођу. Овде мора бити да је пре овог првог писмена стајало још "зелo", те би тако изашла од приливке 6739 год. или 1127.г. по Христу, што је лако могуће. Свакојакo је ствар знатна и по томе што је то гробље прастаро српско, а не Калвинско и Чувутско, као што наш народ држи.

2. У Батлози с јужне стране од Стоца, а у једном пољицу, кроз које протиче речица Брегава, има преко 1000 које стојећака, или биљега, а које опет поклопница. Сви су ови надгробни споменици растурили по виноградима.

3. У Љубину било је до пре неколико година преко 2500 које биљега (стојећака) а које поклопница, сада их је остало још само 50 са натписима, а остали су сви сатрвени по заповести владини.

4. У Љубомирском грмљаку има преко 1500 надгробних биљега, од којих је на једном написано : "Абогојевић Војвода" и т.д.

Овај баш стоји на обали речице Угрице. Даље се налази још: 5. У Гацком 6. у Невесињу стара гробља србска са старосрпским натписима. 7.на Кременубрду, стоји огроман крст и на овом надпис, који показује неког војводу "Стјепана" други један биљег показује неког "Вукаца" трећи опет "Абогојевића" и 4. показује некаквог: Влаховић војводу на племенитој башчини својој." 8. У селу Борцима, више Језера, а 3. часа од Коњица, баш над самим тако званом Језером св. Саве, стоји огроман биљег, или као што га у Ерцеговини зову стојећак, са огромном поклопницом, као кућа, а на њему стоји овај натпис:

а̇ . р̇ . к̇ . е . а се лежи Милуњ Путулић

дакле 1125. године Овде лежи Милун Путулић и 9. У Габели на развалинама једног гроба стоји венетијански грб здраво огроман т.ј. св. Евангелист Марко са јеванђелијем и лавом у камену изрезан.

На једној страни разкриљеног еванђела стоји написано ово и овако:

1. AX 2. FIBI 3. MARCE

и на другом листу:

1. EVANGELISTA 2. MEVS

Ми смо све ове старине у Ерцеговини и Правој Србији сада напоменули само зато: да би их они, којим падне шака ова, наша књига поверили и прегледали. Што се тиче оних у Правој Србији, о њима нема никакве сумње, ван натписа Вапског. Главно нам је: да се ова напоменута места у Ерцеговини прегледе и сниме натписи из ових гробља, као и са развалина Дукљанских, који су сви писани латинским писменима и језиком, као што г. Дамјановић каже.

Скоро некако у средини поменутих правих; срп: Васојевићских села стоји мала, сада тако звана Гусињска нахија. У њој је у 3. паланчице и 30 села прав. срп: 1180 к.; а 1075. кућа Срба мухамеданаца, или потурица, и 12. срп: римокатоличких, или као што они себе зову "Латини Арнаути" који и међутим, истина знају и арнаутски, али скоро искључно говоре српским језиком.

Тако нам 1. долази паланчица Гусиње са 800 к 1/2 срп. прав. а 1/2 Срба потурица. Од Гусиња иду два пута и то први истоку у Пећ, и око њега су села: 1. Крушево 1/2 часа растојања од Гусиња 10. 5. п. 5. а. п. 2. Вишњево 1/2 ч. 10. п. 3. Будојевце 30 1/2 с. п. 4. Војносело 1/2, ч. 30 к 1/2 с. п. 5. Плава планчица од 500 к. 1/2 ч. растојања 6. Леви Метех 1. ч. 30 1/2 с. п. 7. Д. Метех 1/4 ч. 20. с. п. Иза Војинсела с десне стране брда, а од Ђуричке реке иду ова села: 8. Ђуричка река 1/2 ч. 20 1/2 с. п. 9. Куњкотски 1. ч. 20 1/2 п. с. 10. Екић 1/4 ч. 15. п. У Беране идући од Гусиња југоистоку: 11. Мартиниће 1/4 ч. 60 п. 12. Бреговице 1 1/2 ч. 30 1/2, с. п. 13. Пепиће 1/2 ч. 15. 1/2 с. п. 14. Велика 130 к с. 15. Муриња 1/2 ч. 10 с. 16. у Улотина 1/2 ч. 20. к. с. 17. Луге 1/2 ч. 15. с. Сад се прелази Лим

спроћу Бреговице, 18 Новшиће 1/4 ч. 20 к. п, 19. Ржаница 1/2 ч. 10. с. 10. п. и 10 а. 20. Машница 1/2 ч. 30 с. 21. Грачаница 1/2 ч. 100 к. с. п. Од Мартиновића сјеверно, а од Улотине источно, 22. Заграђе 1/2 ч. 20. с. 23. Анцалате 1 1/2 30. к. с. 24. Бојовиће 1/2 ч. 15. с. 25. Ђулиће 1. ч. 20. с. 26. Цецуњ 1/2 ч. 30. с. 27. Мишиће 12(?) ч. 20. с. Од Гусиња западно, 28 Грчар 1. ч. 8. с. 29. Лазе 1. ч. 10. 1/2 с. п. Од Гусиња југоистоку: 30. Коленовиће 1/4 ч. 15. п. 31. Драгобија 1/2 ч. 10 1/2 с. п. и 32. Вусањ паланчица од 160 к 1/2 с. п.

Планине су највише: Виситор, Везирева брда и Трајан 3. ч. од Гусиња. Са ове последње види се сва пећска нахија и готово сва Метохија. Са њега се воде деле; те једне иду на исток, и слевају се у Црни, а друге на запад у Јадранско, или Сиње, море. С тога се још зове и "Дијео" што воде дели. Од Гусиња 2. часа десно зове се речица Вруја, а лево Грчар, које се после 1 1/2 ч. течења слевају у једну и обе губе своја права имена: те се зову Ључа, баш као што се Обница и Јабланица, више ваљевске пећине, стачу једна у другу, па одатле се више не зову ни Обници, ни Јабланица; но Колубара. Под именом Ључе теку до спрам Плава, где праве тако звано Плавско блато или Језеро, 2 четвороугална часа у површини. Из овог Блата, или Језера, изтиче Лим, који протиче крај Берана и Белог поља; па се улева у Дрину више Вишеграда.

Од Митровице ми смо се упутили Чичавици планини, за коју причају: да је имала преко 77 манастира; и да је била друга српска св. Гора, док је она тако звана Црна (Кардаг) више Скопља, била права и т.д. Путујући тако, које уморни и замишљени, а које опет обазриви на све и сва, долазаше нам до ушију тужна и чемерна песма, коју певаху неколико овчара у подножју саме Чичавице. И преставте себи шта смо чули, пошто седосмо тобож да се одморимо? ништа друго ... до запевку и тако рећи кукуње за пок. нашим великим кнезом Михаилом. Песмица је, та или запевка ова:

Фала Богу, фала јединому,
Чудне зраке на нас допадоше,
Од кнежине, Бог је поживео,
Огрејаше гору и дубраву,
Оживеше и старо и младо,
Пробудише робље заробљено
Заробљено Вуком издадено;
На Косову на боју проклетом,
Почеше се робови крстити
И свог Бога Вишњег осећати!
Престадоше Срби се турчити
И клавњати свеца Мухамеда,
А плувати Христа и Марију:
Михајило све с твоју мудрину,
И со твоју памет и господство!
Мудар беше, народ оправљаше
И нас Србе на памет имаше,
Што зовете у Стара Србија;
Неманиће често помињаше,
Неманиће све српске царева,
А и њихне цркве миловаше,
Са свој новац ти их оправљаше,
Из развала кнеже уздизаше,
Да нам тако целице оћуте,
Да не ћуте, као у турске руке;
И желеше наша дико красна!
Да их видиш, за живота твога

Куку, нама до Бога милога!
За живота твога господаре,
Јаох, нама до Бога милога!
За грехе наше та невиде кнеже!
Што да чује сиротиња раја,
У Србији земљи Неманића,
Од Солуна па до Вучитрна,
Од те Дибре па до те Софије;
Што да чује сиротиња тешка,
Од тог Скадра па до Филипоља?
У кнежину допадуле стреле,
Устрелиле Михајила славна,
Устрелише млада господара,
Господаре наше јарко сунце!
Михајило сунце огрејано,
Благо мајке, која те родила,
И Мораве, која те дојила!
Тебе стреле млада устрелише,
У небеско царство те однеле.
А ком наске ти остави свече,
Коме јадну убијену рају,
По све земље те црне Србије,
Што је тамо старом извикав те?
Ком остави ово сиње робље,
Ово робље, све турско подпрдје
Са којим се Турцу подпрдају,
И са твојом смрти господаре;

Робље бију, а теби се смеју,
И свој твојој сили и мудрини?
Јаох, нама до Бога једнога,
И до Спаса нашег сина божјег
И његове Пречестиве мајке,
И светога Духа живитеља!
Што да чини ова сиротиња,
У гробу је жива закопана?
Ми те кнеже ни видели несмо,
Само мудрост твоју разбралисмо
И видели да си ка Неманић,
Хтеде беше бити цару раван.
Нашем цару том Душану силну,
А сада те црна земља крије,
А травица гробак ти прекрива,
Узка труња Неманића престол
Мокра дажда слава и поздравље
Бог убио онога човека,
Кој опали пушку од потока,
Те погоди нашег господара,

Господара славна Михајила!
Њега неје Српкиња родила,
Ни српскијим млекоом задојила,
Њега роди ђавоље колено,
Родила га Була је л' Еђупка?
Михајило, Бог да те опрости!
Место имаш на онога света,
Међу браће, свете Неманиће,
А онога кој те је убија:
Црна земља кос му изгурала,
Ми гледали Бога се бојали,
Од његова несретнога греха,
Што му земља од костију прави,
А и душа де ће му се кренут,
Код Пилата, на адови врата,
Проклет био од целе Русије,
Од Русије па и од Мораве,
Од све Босне и Ерцеговине,
Бог му дао што му народ мисли,
На Косову и по сву Србију!

Осим ове певано је још неколико песмица, међу којима, хоћемо да поменемо само оне о Вучитрну и Чичавици. О Вучитрну, као и кнезу Михајилу види се да су недавно постале, а и Чичавичкој је смеша старине са садањим њеним стањем. Пошто су све три, по горњем наводу, нове, неувршујемо их у ред оних песама народних, које ће у засебној књизи доћи, и та је већ 8. месеци на оцени код српског ученог друштва.

Вучитрне граде
Наш велики јаде!
Што ти сада венеш
У сузе се переш?
Доста си плако,
Доста си венуо,
Време ево дође,
Да више неплачеш.
Цар се на нас смили,
Слободу ни прати:
Зулум већ да нема;
Сваки нек не дрема,
Слободно да ради,
У чколу да иде,
Цркве да подиже,
Богу нек се моли,
За царево здравље,
Књигу нека учи,
Да се већ немучи,
Нек више не страва,
Само нека ради.
Ако бива воду,
Хагајици носи,

Нека бог ме носи,
Леба да непроси.
Тако царе виче,
На спахије хуче;
Спахије одавна
На гласу све знају.
Они, бива, уму
С ферманом, без њега,
Да учине оно,
Све што им се хоће.
Вучитрне граде,
Весел' се и саде,
Ти си граде славни,
У старина био,
И сада си граде,
Наш велики јаде,
Славан Вучитрне,
Ето што се славиш:
Вучитрнски момци,
На гласу јунаци,
Сви су они бива,
Код жена удовци.
От турског измета,

Царева фермана,
У коњушку леже,
Турске коње прежу,
Турке да одведу,
Кроз град да их воде.
Турци на њих вичу,
Канцијом притежу:
"-Бре ђавурин ђиди!
Коњи нека скачу,
Бре ђавурин море!
Ја те не зароби,
На Косову стару,
Де ти смакох главу,
Твоме цару силном,
И његовој војсци,
Свити и господству,
И Милошу клету:
Већ те ја погоди,
За аспре да служиш,
За годину дана,
Пуна два дуката.
За годину плата
И три чабра жита,
Све је красна бела,
Од проје пшеница;
Још ти море дајем,
До три оке масла,
И четири бисле,
Море бела граха,
И три море оке,
Оне морске соли
И четири море,
Оне бисле сира.
Што ће теби море,
Повелика плата ?
Терај коње море,
Кавурине црни!
Твоја деца крсту,
Недају ми мира.
Што си тако курво,
Турски динсузине,
Децу укатао?
Децу бре устави
Дома нека седе,
По драмац на данац
Више хага неда.
Што је мање деце,
У тебе ђавуре;
То је боље море,
За дин и Турчина.

Нека пасчад скапљу
Кад су неверници,
И кад море несу,
Она права раја.
На Мораву гледаш,
Михајила чекаш,
Чекај крсту чекај,
Скоро ће ти дојћи,
Пре ће море курво!
Коран у Морава;
Но Морава, пасче,
У цамије такнут.
Сви ви пропадните,
Ђавоље колено,
Које води рају,
На Шију (шијак) да гледа?
Раја, море, раја,
Ама бива права,
Само је далеко,
У Бугарско лепо.
То је раја права,
То је мир и слава,
Тамо раја ради,
Турчин мирно спава,
И раји је боље;
Јер цара признаје,
Турчину се клања,
Себе забравља.
Свега доста има,
Бугар изобиља,
Цар му даје школу,
И све што му треба.
Цар му даје цркве,
И оно што звони.
Бугар раја права,
Има доста блага,
А ти псето клето,
Пред хагицом клањаш,
А што њему мислиш,
Оно ти се враћа.
Хагици: "хагице,
Мијо господаре!"
А на сјевер звириш,
Шијака погледаш
И његова, веле,
Брадата Михајла.
Нема од тог море!
Ништа ни довека.
Михајло ти лежи,
У гробу у земљи,

А ти сада служи,
Док те неуморим.
Децу не траврњај,
Нерађај копилад,
Сатрће вас хага,
Као малу пилад."
Христијанин слуша,
Србин стари, клети,
Јадан све то слуша,
У срцу окуша:
Јаох, мене мајко!
Што си ме родила,
Што не неси млада,
Тада удавила;
Кад си знала мајко,
За велика јада,
Од овога мајко,
Проклетога гада?
А ја јадан стојим,
На сред кише го сам,
Од кише се мрзнем,
А канције бројим,
Сас камцију виче,
И по главе туче,
Туче гадан туче,
Ко свако марвинче.
Срце га не боле,
Е сам човек и ја.
Срце ми препуче,
Што несам живинче.
Живео би барем,
Као свако јагње,
По горе ходио,
Вучитрн бегао;
А овако тужан,
Ни куд, ни камену,
Децу бар да вичем,
Да даље измичу:
Децо моја децо,
Дечице ми драга!
Беж'те ви од врага,
Кад вам отац несме,
Бежите од врага,
Макар и до врага,
У другога ваљда,
Неје вако васда!
Не идите двору,
Господара мога,
Данас ми збораи:
"Што та деца звиру,"

По мојему двору,
Када ручам хага,
И пасчади гледам?
Децу ту погану,
Ђавурчад проклету,
Даље море микни, '
'Док ти неугину.'
"А бога нам бабо,
Наш мили паћеник!
Моћно те је хага
Дњњске слагао,
Врата му незнамо,
А камо ли двора?
Куку нама бабо,
Куку сињи робе!
Шта ће ово бити,
Докле ће с' трпети,
Од глади се више,
Живети неморе,
Ни од глади бабо,
Ни од оне студи?
Голи ти скапасмо,
Гладни помирасмо.
Изиђи му бабо,
Немој му седети,
Ако ћеш нам бабо,
Макар и просити,
По граду ходити,
Собом нас водити".

3.

Чичавице славна,
У Косово главна,
Косово се дичи,
И сас тебе личи,
У тебе се беле,
Цркве манастири,
Манастири бели,
Седамдесет седам.
Манастири бели,
Цркве безбројене,
Куд год јунак пројђе,
Свудер воде најђе.
Цркве шетајући,
Монастире гледећ,
Све се више хоће,
Да дојђе пролеће.
Пролеће да дојђе,
И зора да сине,

Да огреја сунце,
Пре четириста лета.
Пре четириста лета,
Како беше клета,
Та битка косовска;
На Ситнице воде,
Царство ни пропаде,
Сила и господство,
Само оста клето,
Црно турско робље.
Чичавице наша!
Од нас одпадоше,
Цркве ни срушише,
Тако манастире.
Чичавицу сада,
Покрива и вьсда,
Гора и дубрава,
Трње и корови.
Само нам осташе.
Два до три нишана,
По све Чичавице,
Друге свете горе.
Друге свете горе,
У Србије Свете.
Прва Света беше,
Више Скопља света.
Једно нишан јесте:
Дрво тимјаново,
А друго је јоште,
Дрво дафиново.
У клисуре доле,
Туна људи кажу,
Јоште један нишан,
Дрво коштаново!
Сва три су нишана,
Сада сакривена,
Нама се недаду,
Ни да их видимо.
Бадава недаду,
Мирис нишан каже,
Чичавицу кажу,
Другу Св. Гору.
Чичавицу сада,
Срби да видите,
Да се ви дивите,
Јаду и чемеру.
Да видите стари,
И стари и млади,
Каквог је се стара,
Напунила дара?

Све курјаци вуци,
И Турци хајдуци,
Од Косова муке,
Што нам праве сваке.
Косово ју гледа,
Па ју приповеда:
"Чичавице стара,
На гласу одавна!
Сунца те не греју,
По тебе се јадној,
Извори не смеју,
И тице непоју.
Сви извори твоји,
Седамдесет седам,
Шта су дочекали,
Шта су доживели?
Дреница ти сада,
Од тебе одпада;
Голан стари млади,
За те и немари.
А Морава клета,
Одавна сапета,
Одавна заспала,
Незна ју се глава.
Дукађин, Краљевац,
Место српских краља,
Већ ти се неклања,
Крсту Еванђељу.
Поклања се Љума,
Малесија црна
Свецу Мухамеду.
Његову Корану.
Права Света гора,
Карадаг одавна,
Не клања се сада,
Крсту Еванђељу.
Цела добра стара,
Елбасана глава,
Неклања се сада,
Крсту Еванђељу.
Сви су затурили,
Стара српска права,
Мухамеда вољу,
Но св. Јована.
Оставила бела
Елбасана света,
Св. Јована,
Цара Владимира.
Скадар, на Бојане,
Зета око Драча,

Оставила сва је,
Правог Спаситеља.
Клања ти се неком,
Папи зулумћару,
Што га гора кажу
Већа од судтана.
У Охриду свету,
Српској патриари,
Мухамед се шири,
Над крстом Господним.
Чичавицо света,

Друга Срп: Гору!
Спавај тако спавај,
Од сад па до века,
Пропало ти царство,
Пропала и вера,
Пропало господство,
И сво српство свето.
Земаљско је свето,
Дало за небеско,
Сви у рају седе,

Душмани у паклу,

Ето, чим се овд: народ теши! Нема песме народне која је ијоле мало од каква значаја, а да се у њој неспомине: да је земаљско променуто за небеско. Из ових речи ми држимо излази: да су ваљда овдашње муке замена награде, којом ће се на оном свету наградити, јер, ако и то небуде, онда би се узалуд толики свет мучио. Напеви су као и обично у свију срп. песама, а нарочито у прве, преко сваке мере тужни и некако као узвикујући.

—Чичавица је најлепша и најпријатнија планина у целом, тако да га назовемо, овом косовском пределу. Она са дреничким, тако званим Девичким, Грабовачким и Неродимљским планинама, дели равно Косово, од такође равне Метохије. Дугачка је до 8. часова, захватајући цео простир од Баранске реке сјеверно, па до Дренице јужно. Дуж целе Чичавице од истока протиче Ситница, од сјевера Баранска река, а од југа и југозапада Дреница.

Управо јој само западну страну необлева ни једна речица, ван поточића, јер се од те стране малом брежуљкастом котловиностћу састаје са тако званом Девичким планинама. Главни јој је део јужни, који је преко 3. часа дугачак и 1. час широк. Цео овај простор на врху је тако свуда раван, као длан. Тек са источне и западне стране, стоје погдекоји, мало удаљенији, од главна гребена, брежуљци, који кад се са Косова гледају, изгледају као да има Чичавица, на овом свом крају, више врхова. Површина њена, идући даље, сужава се негде на 300. а негде и до на 200.хвати; али је свуда, као насип какав, савршено равна.

У српско доба, из Скопља је преко планина тада Каменоглавских (сада Качаничких) ишао пут на садањи тако звани стари Качаник, (Каменуглаву); са овога прелазило Косовом, па преко Враголиског Моста долазио је до Чичавице; одавде је дуж целе Чичавице, баш по средини целог врха њеног, ишао преко Бањске у Босну и т.д. Кад су ови крајеви запустели, пут је од то доба пошао, па све до данас иде, из Скопља долином Лепенца, преко Старог Новака града сада тако званог Качаника; од овог преко Липљана, Приштине, Вучитрна, Митровице и долином Баранке до у Новипазар, кључ Босне. По овом старом српском путу и сада хоће радије да иду сељаци, но по овом од Косова, из митровичке и вучитрнске нахије, који дотерују своја убожства на приштински трг, негледајући на то: што им је садањи пут и равнији и краћи. Истина да стоје и ти узроци: што је по том турском путу више Турака; што је отуда пустош, те их нико невиди и не пакости им и т.д.

Са Чичавице се западно прекрасно види: Пећ, Ђаково, Дечани, а источно сво поље Косово са својим селима и паланчицама. Са ње се види, као што рекосмо, сво Косово и своро сва Метохија; дакле две највеће и најзнатније у нашој земљи и паметарници историјске (као што су и језера Оридско и Скадарско) равнице, са свима својим принадежаостима. Са јужне стране, а идући реком Дреницом, једно 1/2 часа, познају се велике развалине од Баждарнице, где је се у старо доба узимала баждарина на оне еспапе, који су овим путем војени и ношени, Сав овај јужни део Чичавице, између Дренице и Косова, обрастао је добром, крупном и доста високом шумом: буковом, дубовом, јасеновом, кленовом, липовом, брестовом, грабовом, трешњовом, тополовом, јаворовом, јововом, оскорушовом, брекињском, а од ситније: лесковином, сибовином, дреновом, чибуковином, машљиковином, глоговином и разном трновом.

Међу трновом шумом има особити род трна, ког у кнежевини нема нигде. Лист му је дугачак и узак, он сам расте као лесковина, висок, танак, прав; али су му бодље тако исто дугачке, танке, бодљикаве тако: да је онај сасвим пропао, који се у овакво трње, невидећи га завуче. Ово је једно од најужаснијих дрва, а напротив врло лепо и пријатно. Благодарјећи њему на млогим су се местима сачувале наше старине у урвинама и развалинама. Овај трн могао би послужити за најбољу на свету тако рећи живу ограду. Ко би га око свога двора густо засејао; тај би слободно могао све и сва широм отворено држати.

Од високе и јаке шуме има највише букове, а од ситне лескове, која рађа такве крупне лешњике, колико наши ораси. Овуда такве лешњике зову Светогорским. Осим букве и лески има највише трешњевог дрвета, које рађа огромне и врло слатке, свију боја, трешње. Оваквих се трешања ретко где налази у целој околини и то само по виноградима и одавде каламљених. Од старине налази се још прекрасних каламљених, сваке боје, величине и предивног укуса: крушака, јабука, ораха, које све потурице, или као што - се сада зову Арнаути, беру, носе у околне паланке на Косову па и чак на Метохији, те продају на трговима.

Траве има свакојаке у изобиљу, а највише једне ниске, а честе, врсте врло питоме, која је скоро са целог вуса чичавичиног, потисла мало ниже све остале. Стока ову траву, веле, особито воле и веле више вреди од ње оку да поједе, но од остале 10. ока. На велику жалост једно што нема стоке и марве, а друго опет што чувари несмеју, од звериња, ову овуда да напасају и чувају; сва ова дивна и прекрасна трава пропада онако узадуд и банбадава, а шта ти још под Турцима непропада, и ко ти гледи на траву и травуљину код свију осталих ствари? Арнаути, или потурице Срби, из околних села, имају паша и сувише; па им ова чичавичка неје ни од какве потребе, а и марве и стоке немају тако много и на одмет.

По овом делу, а и свој скоро Чичавици, има различитог миришљавог цвећа, каквог нема ни у Дреницама, ни у Орлату, па ни на Косову и његовој околини. Настањени на Косову Черкези, лутајући овуда ради разних разбоја, најишли су веле на прави чај хинезски, који пију и у Приштини и Вучитрну на трговима продају. Јагода има сваке врсте, а нарочито малина, које су преко 2 1/2 стопе високе, и у којих је јагода већа од шамдуловог плода, а једна врста кодико голубија јаја. Оне се увек деле на три гранаста кракића, и цвет им је леп са пријатним мирисом. Оваквог плода и воћа нема нигде на Косову и његовој околини.

Од звериња има: вукова, а говоре и медведа. Ове две врсте нарочито се веле налазе у сјеверном делу Чичавице, који је сав обрастао огромном старом дубовом, или грмовом, шумом. У свој Чичавици, а нарочито овом њеном делу, налази се млото: зечева, веверица, ласица, дивљих мачака, јазаваца, лисица, вукова, српа и дивљих свиња, које у јесен огромну штету чине по потурчењачким, или тако званим арнаутским, околним селима. Оне чопорима иду у њихове њиве са кукурузима и тамо им окршаја граде. Од ових сам човек, па ма како био наоружан, несме да иде по Чичавици.

У сјеверном делу Чичавице, а у поменутом њеном простору од 5. часова хода, по кад кад косовски и вучитрнски пастири дотерују на пашу марву и стоку. У старо доба испод Чичавице неје било никаквих села, а сад су се по нека, бегалућа од турског насиља, по где где населила. Само је веле било село Чабар, које је тако с тога прозвано: што је у оно (српско) доба, један чокот, давао пун чабар грожђа.

У опште сви народи и свију вера причају: да је на Чичавици све до Косовске битке, а нарочито докле Турци још несу били заузели, под Махомедом Цариград, било равно 70. манастира. После битке косовске Бајазет је ударио на ове манастире, неке порушио, а неке попалио, опљенио и опљачкао; но су се они сви опет били подигли. Пошто Махмед узме Цариград и прегази Србију, он, веле, разори и са земљом сравни све манастире како у Првој Српској Светој Гори, која је због млогих калуђера прозвана "Црна Гора," а код Турака "Карадаг" више Скопља, тако исто и овде у овој другој. Кад су управо ови оволики и силни манастири порушени, ми незнамо; а да су по неки од њих још и доцније којекако животарили, и да несу баш тако давно сви порушени, даје се закључити из овога: што на неким местима, око урвина, стоје још запарложени виноградима; што је се оволико разно

воће и цвеће благородно још сачувало, а неје задивљало; и што на местима ових бив: срп: св. храмова, неје израстла огромна и стара шума.

Код сваке чичавичке развалине и урвине има још од старине, по два по три кладенца и студенца, такве воде, какве нема нигде ни с једне ни с друге стране Шаре, почев од најјужнијих њених огранака пред Оридом, па све до изнад Куманова, а веле и даље до Витоша планине, којим се везује за Балкан. Све ове кладенце и студенице, тако звани Арнаути и дан дан: зову својом старом, а сада само срп. речју "Студењц". Они сви имају имена, чисто српска, а међу њима су са своје највећма лечеће силе, најчувенији: "Студењц Деспотов, Студењц Арсенијев (којег зову Арсене) и Студењц Душанов (ког зову и Душманов), Студењц Грозничави, који нарочито лечи од свију на свету Грозница. Вода у Студенцу душановом најхладнија је. Она је тако и толико студена, да најјачи и најздравији човек неможе у њему одржати прст више од 10. секунди.

Само једна једита речица слева се са Чичавице, и из њених извора, по имену Неволанка. Ова речица, својим током дели поменути јужни од сјеверног дела Чичавице и улева се у Ситницу ниже села Неволани спрам Самодрже. У српско доба веле и причају: у Чичавици неје нико други живео до калуђера. Овај јужни део Чичавице, веле, био је сав покривен све самим женским манастирима. Њега је, истоку од Косова и сјеверног дела Чичавице, чувао градић један, тако звани "Горњи Стрџљц", а од западне стране и Дренице, бранио га је такође градић тако звани "Дујевц". Код оба ова градића биле су и мале паланчице испод њих, са зиданм кућама, од којих се урвине, као и од градова, још до данашњег дана виде и познају. Градићи су ови били прилично велики, на ужасно стрменитим литицама и ридовима. У овим паланчицама, ваљда су калуђерице, куповале што им треба, а своје израдине продавале; те су то и били мора бити само манастирски тргови.

Даље је на јужној страни био такође градић тако звани: "Горњи Стрџљц" од овога па све до Дујевца, на подножју овог дела Чичавице, причају било је око (1).000. зиданх кућа и разних зграда, од којих се темељи још и данас познају. Становници ове паланке, обрађивали су околне брежуљке испод Чичавице, што се види по траговима разорина. Од поменутог Горњег Стрјелца, па све до Дујевца још се и дан дан: а нарочито око тога Стрџлца, врло добро познају темељи од тих кућа. Шта више у понеким познаје се и где је која соба била, као и колико их је било. Прастари камени помост (калдрма) по свима улицама још се и данашњег дана види и познаје. По њој се и данас може прекрасно ићи; јер леска, која је из свију соба и бив: кућа, са осталом ситном шумицом израсла, неје могла пробити између огромних тесаних плоча српског помоста, састављеног од српско-народне тробоје са додатком још четврте зеленикасте. По овом помосту види се, да су улице биле праве и не одвећ широке. По њему се познаје, да је помост стари, јер је доста удизан, и да је овуда била врло честа и жива проходња.

Код Горњег Стрјелца, паланчица ова салазила је испод вршка, на коме је он био, до дна планине у поток један, који је, по старосрпском обичају морао јурити кроз сву ову паланчицу, или бар средњи и дољни део њен. Овде је могло бити до својих 7. до 800. кућа зиданих, а колико је било незиданих незна се; јер ове неостављају дуге трагове по својим паљевинама, или разваљивањама. У сред Стрџлца стоји један преко 12. хв. висок самоставан оридак или литица која га је, по свој прилици, на двоје делила. У стени је овој за 3. кубична хвата удубљотина, у којој је била црквица 5.хвати дугачка, а 2 1/2 широка. Црквица ова морала је некада још више стајати над градском помостном површином (тереном); али је сада, због нагомиланих испод ње силних урвина и развалина, готово равна са овом. Она је само са јужне стране била зазидана зидом, или дуваром, кроз који је се у њу и улазило, а са свију осталих страна је укопина и удубљотина, руком човечиом учињена, у поменутом оридку. Са сјеверне стране у олтару издубљена је једна безпрозорна округлина, у којој је свештеник свршавао свету литурђију и просхоидисао.

Од оног доба, па до данашњег дана, стоји непрестано овде једно, жуто као смиљ, човечије миришући мирисом светитељевим плеће. У главној, или великој, цркви, у којој је народ стајао, познају се, да су једна огромна камена врата над помостом за 6. стопа високо узидана била. Врата су ова од 5. стопа дугачка и 2. широка. Она су овде била залепљена онаквим истим кумсалом, какав је и стена; те се никако, до скорога несу познавала. Тек у најновије доба, од влаге, овај кумсал, на једном је

месту, одпао; па је се опазило да то неје самосталан оридак но да је у њему даље издубљена још нека црквица, или бар соба, у коју је се из ове главне цркве кроз ова врата улазило. Тако овуда, за ово држе, кои знају, а ми држимо: да је то само свривница нека и више ништа. Њу су морали у оно доба зазидати у које су Турци рушили ове свете храмове српске. Над самим овим оридком, у ком је ова црквица, чисто као у васдуху, виси тако звани "Горњи краљ Стрѣљц."

Неки држе: да је се кроз помињата врата из цркве горе у град пењало и ишло, што је такође врло могуће. Само град заузима око 40 четвороугалних хвати у површини. Ниже овог града и паланке, чак, доле у потоку, стоји помињати Грозничави Студенац. На северној страни. ниже овог брда на којем је град, стоје, или као што овде, као и у нас у нах. крушевачкој кажу, ћуте, развалине неке цркве, код које је помињати Душанов Студенац. Одавде даље идући долази се опет до многих развалина од цркви, крај којих, код сваке стоји по неколико студенаца; али им они, који идоше с нама незнају, ни имена, ни назива, изузевши једноме тако званом Арсене, ила Арсенијевом.

Говори се: да је се овде први Арсеније архијепискуп српски, после светог Саве, а пре свог високог чина, испаштао. С тога је се и допао св. Сави, узео га за свог ученика, а доцније произвео за архијепискупа целе Србије. За 1 1/2 час хода одавде долази се до једне огромне у риду, или литици, пећине, код које је једна мала прекрасно издубљена у риду, испосница, за 1 кубичан хват. Од пећине је на ниже страшна провалија, да се у њу несме погледати; јер се одма свест помрче, мозак заврти, и човек се врло лако може доле у бездан суновратити. Управо се незна како се зове ова провалија и пећина. Потурчени Срби, или као што се данас зову Арнаути, причају ово: да је Милош Обилић, пре по што ће поћи да распори турског цара, овде долазио тада стањујућој ту вили и од ње се научио, како ће и којим путовима доћи до Мурата да га распори.

Милош је Обилић одавде недалеко у Дреници рођен и то у селу Обиљу, од ког је, по свој прилици, ако неје, село од његових предака, и презиме добио, а сада су ту и развалине његовог града и двораца. Што се налазе на Церу шабач. нахије раз: града Милошевог, и у пожаревачкој нахији, то нека никога несбуњује; јер властела српска, као и сви садањи руски и остали помјешчици, или спахије, имала је на разним местима и у разним крајевима земље српске своја имања. Кнез Лазар је владао Мачвом и Браничевом; па је у истима могао своме драгом зету давати и поклањати земље и имања, као што је и њему донела у прђију Милица Крушевац, Ниш, Прокупље, дан. Куршумлију са свјима свим околинама, и као што је Југова старија ћерка Вида могла своме мужу однети оне земље, на којима је њен муж подигао, од њеног имања данашњи Видин и тако га прозвао по њеном имену.

Поменути Арнаути причају како је Милош дошао у царску службу и постао знатан и велики човек, овако: "Цар из Призрена такозвани Душман (Душан) баш пред своју смрт, дојђе амо у Чичавицу да се мало одмори и пооноди од послова; па пошто је био код својега Студенца и његова црква, пошто је и ишао даље шетајући се, са својом свитом од црква до црква, дојђе до црква, која је изнад Обилића у Дреници. Овуда је Милош од 8. год. са остала деца чувао овце по Дреница и њеним планинама. Било је баш на пладнен кад су овце (плапдновале,) пландовале. Милош је носио са собом и своја секира сѣ која је засецао и закршћао разна дрвета, као што чине и данас наши пастири. Бојећи се да му који од другоги пастири, из шалка несакрије ову, усекао је био дубоко у један пѣд, да су јој и пола ушица у овај отишли, а сам је легао био на леђа да мало поспава. Од његова дисања сво је лишће на околна дрва трептало.

Тако цар шетајући са своја свита осети ово трепетање и шуштање листа, па љубопитљив појђе да види, што је то? Кад се прикучи близу опази Милоша где спава, а погледа она секира, која је била скоро сасвим и са целим ушицама у дрво удерана. Цару се допадне Милош; па заповеди свити прво ону секира из пѣд да из главе, па после да га пробуде. Сва је свита изглављивала она секира; ама бађава, нико је неје могаја изглавити. Цар је овај Душан био врло велики и јак човек У целом његовом царству неје било ни већег ни јачег, па ни лепшег човека; он је могаја једним ноктом ту секиру изглавити, али неје хтео јер је се хтео да увери: да ли је ово дете одиста она секира заглавило у онај пѣд,? Он заповеди свита да оставе секира; приђе сам Милошу и пробуди га.

Чим је се Милош пробудиа, одма се умиљато цару поклони, а цар га запита за име и одакле је? Милош каже: да је из прво село Обиље, које је се од тог пѣд сво видело, и да му је име Милош.

Цар га запита: да л' би имаја воља да иде с њим у Призрен и тамо да му биде као син? Милош одговори: "ја би с драга воља ишаја; али незнам ни ко си ни шта си, а после ја имам родитељи, па ваља прво њих да питам, те после да ти одговорим." Цар онако сь шала као прекорно рекне му: "Е мој синак! Зар си ти толики одрастњн, па још незнаш за име свога цара, па ни сама цара?" Къд чује то Милош, он одма скине шапка, приђе цару скуту и руци и пољубив га рекне му: "Ја нессам никад видео мога цара; али му име знам, као и дела његова велика и славна. Њему је баш онако исто име, као код она црква Студенцу, који је најбољи, најздрави и најстуденши у цела Чичавица. Сад би те молиа цар: да заповедаш, сь ова твоја свита свратити мога оца дому; тамо да запиташ мога оца и мајку: хоће ли да ме поклоне теби? па ако хоће, ја ћу радо појћи. И још би те молиа: да ми допустиш да си одем понапред дома и да јавим родитељима да обед справе."

Цар му све допусти, а Милош сь лева рука и то сь два прста изглави он своја секира из пња, поклони се цару; па си оде дома. Цар сь своја свита појђе Милоша оца кући и у путу каже својој свити: "Ово је детиште сам Бог ук'расиа сь сва прекрасна својства; дао му је прекрасно лице, темељан, висок и прав, као стрела, узраст, велики, добар и бистар дух, разум врло добар и бистар, а говор одрешан, кратак, чист и јасњн. Оно говори не као детиште; него као какав већ одрастан и угодинама човек. Заслужује да овакав дар непропадне у простом, али најсретнијем, сеиском животу и хоћу да га узмем: да буде земљи од већа корист; но што је прост пастир."

У тај збору дојђу до кућа Милошева оца. Мајка Милошева била, је крупна и велика жена, а дојке је имала преко обичаја велике. које је морала, кад иде преко рамена претурати. Цар некако спази то, насмеја се и рекне свити: "Од хаткиње и хат бива" (или "од кобиле и ждребе.") Милошев отац био је задружан и богат човек, угости цара и поклони му Милоша. Цар одведе Милоша, одрани га у свој двор и даде му своја ћерка за жена". Ово се последње односи на цара Лазара, а не Душана.

Причају: да се даље одаведе на једном оридку, налази за 15 хв. висине нека закључана огромним катанцом гвоздена врата, која се скоро никако невиде од крша и шуме; да су обидивали, да овај обију и т.д. па никако несу могли и т.д. Млого би се којешта нашло у Чичавицу; али треба много глава, новца и времена. Ово оволико напоменуемо, неостављајући још Чичавице, јер смо преко ње прошли, прегледали у неколико народ овд. тако звани Дренички и т.д. О овоме путу, па све до Девича, хоћемо још коју да кажемо; али пре, него што пређемо кроз Дреницу треба да кажемо ово: да се она дели на Горњу и Дољну Дренцу и мали комадић земље, тако звани: Орлат; да се у сва три ова комадића земље налази 40. села са 789. кућа; да у овим кућама живе, у 431. све сам Србин потурчен, који врло мало зна арнаутски и који више српски но арнаутски говоре; у 258 такође потурчен Србин, али који подједнако говори и једним и другим језиком; у осталих 100 кућа чисти Србин и православни, који такође, као и по свој Правој Србији, зна арнаутски, као и срцски, јер без овога живити и тако рећи и дисати неможе.

Од поменутих 40 села шест спадају на Орлат, онај мали пределчић северно од Дреница. У њему је најзнатније сеоце "Орлат" са којег се тако и цео овај комадић земље зове. Орлат овај знатан је био с тога: што је у њему био пуст прекрасан српски манастир све до 1845. год., а те год. Орлаћанске потурице разориле су га сасвим и себи неку накараду у изледини цамије подигли. Веле, да је овај манастир више пута пустео; али је се увек опет оживљавао. Њега је опљачкао Бајазет одма по косовској битци, Махомед, по прегажењу Србије и онај Татар паша са својим Татарима, кад Арсеннје 3. побеже из овог краја; али је све до Јашар паше певао и животарио. Последње калуђере Јашар је из овог манастира, веле, набио живе на коље, јер несу могли кроз потурице никуд умаћи и тако несамо опусте ова дивота и красота, него је још Јашар и поруши, а поменуте 1845 год. одпавша његова чеда, од њега и свете му вере, савршено га већ утамане.

Он је био већи, старији, знатнији и лепши од дан: Високих Дечана. Био је крстоизгледан са 1.огромним кубетом над саставима пречага крста подигнуто у име Спаситељево, и имао је још 12. мањих за знак 12. апостола христових. Био је сав веле живописан фреско, а олтар и најглавније кубе арабескама, од којих каменчиће разних боја и сада продају околни Арнаути кујунџијама и другим држећи, да су они жзти од злата и т.д. Над све тројим вратима, као и унутра пред препратиним водећим у главну цркву, били су од камена прекрасно изрезани разни светитељи; а нагрђене лафове

и другу зверад постојећу и из Апокалипса, Арнаути још данашњег дана повлаче по свом селу и околини. Од свега овог виде се трагови у невешто назиданој џамији, као и од олтарска арабаска и других прастарих српских живописа. Спољашњи сви дувари овог дивног и непостижног храма, били су онаквим истим углачаним и уцакљеним, од народне тробоје, мрамором озидани, какав се и данас још у Дечанима налази.

Сад нам долази Д. Дреница са својих 9. села и то: 1. Овчарева 15.к. 10.п. 5.с. има у себи троје урвине од цркви и огромно старосрпско гробље, с натписима 2. Ракитница 15. к. 10. п. 5. а: са раз. храма св. Ђурђа; 3. Мируше 45 к. 30. п. 10. а и 5 ср. раз. св. Петке, Успења Богородице св. Николе и другим. Има две прекрасне џамије оловом покривене, а оне су подигнуте на развалинама срп. цркви: 4. Свињарина 30. к. 20 п. 5. а и 5. с. има огромно старосрп. с нат. гробље, прекрасну месност, две разорене срп. цркве и лепу зидану, од српских цркви, џамију све од самог тесаног камена: 5 Родишева 8.п и 7. а. 6. Кућишта 15 п. и 10. срп. цигана са две разорене цркве, 7. Глина 15, п. и 5. а; 8. Средња Глина 10. п. и 9. Лауша под којом је манастир Девич. Има 60 к. п. и 13. цигана српских.

У Горњој Дреници су ових 25. села: 1. Петрушца од Приштине 7. час. 12. к 1/2 п. а. са развалинама градића старог, раз. 5. цркви и гробљем старосрпским; 2. Крајмировице 1/2 ч. 20 п. и 5. с. 3. Селдар 1/2 ч. 20. п. 5. с. 4. Бањица 1/2 ч, 12 1/2 а п. са развалинама цркве св. Саве Јерусалимског, 5. Некавица 1/2 ч. 10. п. 10. а. 6. Кишњарека 1/2 ч. 15. п. 2. с. 7. Коморан 1/4 ч. 20. 1/2 а п. 3. с. са разним развалинама; 8. Забељ 8.1/2 п. а. 9. Кораћица 4. п. 4. а. и 4. с. 10. Штрбулова 1/2 ч. 10. 1/2, п, а. 11. Глоговци 15. п. 5. а: 12. Поклек 8. а. 4. с. 13. Добрашевци 1. ч. 10. 1/2 п. а. 14. Грабовце 20. 1/2 п. а. 5. с. 15. Дреница 20. п. 10. а. 16. Помазетин 10 1/2 п. с. 17 Белошевци 4. п. и 2. с. 18. Кузмин 10 1/2 п. с. и 4. а: 19. Обилић, 8. часова од Приштине 13. п. раз. дворова и града оца и Милоша Обилића, цркве његове, храм св. Ђурђа и гробље старосрпско, 20. Глобаре 10. п. 2.с. 8.а, 21. Чикатово 15. п. и 5. а. 22. Грахово 8. и. 23. Домарек 15. п. 5. а. раз. цркве, веле манастира неког, и старосрпско гробље, 24. Доброшевци 20. п. 10. с. и 25. Г. Седлари 10. 1/2 п. а.

Цео овај простор има до 10 часова у дужину и скоро до 6. у ширину, а наслања се западно и југозападно на равно Подримље, или Метохију; источно на Чичавицу, планину и Косово поље; сјеверно на Стари Колашин; а од југа на Црнољевске планине. Источно од реке Дренице, с брдом Голешом и планином Грабовицом припада приштинској нахији, а од западне стране реке Дренице, са Чичавицом, припада вучитрнској. Најзнатније и највеће су му планине: Дренца, из које извире река истог имена, Чичавица, Грабовац и Девичка планина, историјски је знатно и брдо Голеш. Све су оне покривене лепом и добром доста старом дубовом и буковом шумом. Земљом је свуда плодна да неможе плоднија бити. У планинама неналазе се трагови да је кадгод разна руда вађена.

Од Годеша 1 1/2 час идући овим пределом додази се на реку Дреницу, на којој је српских краљева мост тако звани "Лапушпик" а мало даље, крај пута, стоји или као што кажу овде ћути, турска стражара, која не само озвачава границе призренског, приштинског и вучитрнског округа, него шта више прегледа пасоше и наплаћује тешку бождарину од сваког путника, којег се небоји и нестраши. Овим путем иде се из Приштине у Ђаковицу за 14. часова, а из Ђаковице до Дечана 5. До Дечапа с Косова могао би се други краћи у 9 часова пут направити, кад би се ишло речицом Дреницом између Чичавице и Грабовца, па даље преко села дреничких и подримских или метохијских.

Пошто смо тако у опште прогледали Дренице са Орлатом, сад нам ваља да напоменемо другу страну нашег путовања преко ових. Беше то одвећ топал и загрејан дан јулски, кад се, са познаницима, кренусмо, да пређемо преко Чичавице. Дуго смо и дуго шврљали по клетом Косову и сами незнајући шта нас је везивало зањ и ако би при сваком погледу, при свакој помисли, нањ, при свакој размисли ситили се оног, што је за вас најгоре и најцрње, сетили се пропасти и гробнице наше. Кад човек дође у какав свој крај, па ма он и гробницу престављао, као ово Косово, опет га нешто за ту месност везује, само ако је исту колико толико проучио и упознао се с њом.

Тако управо лутајући и завирујући у сваки стари грм, (а свега их је на овом пољу 5.) којег су Черкези засецали, неосетно дођемо до тако званог Добродубског хана, на путу приштинском, за Пећ. У њему ти је било и сувише таквих гостију, од којих би се згрозио и ђаво у паклу, а камо ли човек на

земљи. Све то пијаше некакву ракијетину (мастику) можда још љућу и отровнију од шпиритуса. Ту је био помешан прави Арнаутин Латинин са Черкезом и Татарином, који се од Арнаутина врло мало разликоваху, што се боје лица тиче. Ту је био помешан таво звани сада Арнаутин, или потурчени месни Србин, са потурченим Србином из Босне и Ерцеговине и ови се ни учему, до мало у произношају појединих и неких речи, неразликоваху. Ту је била права Османлија са Циганином обе вере, која се од ових неразликоваше своро ни у чему. Где се саберу више људи из разних народности, негдедајући, што се никад несу видели, што несу једне вере и т.д. они се по типу лица, једнакости језика и тела један другом придружавају. Тако је и овде било.

Османлија вољаше да седи са овим Арнаутином правим, Черкезом, Татарином, а особито Циганином, и ако незнађаше ни једнога језик, и ако се немогаху разговарати, него са потурицама овдешњим, из Босне и Ерцеговине. Православни Циганин беше некако средина између Османлије и ових потурица, ама првоне и оном правом Арнаутину више нагибаше Нас неколицина сеђасмо на страни, па сваки за се разне мисли мишљасмо. Потурице из Босне, Ерцеговине и овдешње, негледајући што их ми незвасмо, дођоше нама, са својим сецадетима и пошто нам турски назваше бога, држећи да смо и ми мухамеданци, одпочеше српски разне разговоре.

Ми смо се сви понашали, као прави Турци, или бар њихови поданици, ама све узалуд: "познаје се анђеод од ђавола," вели овдешња пословица и "песак, од воде." Наше друштво говораше турски, као цариградски Турци. Тај језик страшно мрзе сви потурчени Срби, и ако, незнамо зашто, арнаутски одвећ воле да говоре. Морало је се окренути по нашки. Говор је ишао непрестано на рачун Османлија, Черкеза, Татара, Цигана и правих Арнаута. Из свег тог говора можемо само ово навести: да између потурица ов: које се зову Арнаутама, тако званим Гегама, потурица босанских и ерцеговачких, с једне и између правих Арнаута, или тако званих Госка, и Османлија друге стране, да и непоменем Черкезе, Татаре, и турске Цигане, као дошљаке, — влада страшна и ужасна мржња, која као вулкан тиња а којој треба најмања одушка; па да све ове народности, које лабаво везује мухамеданизам, разпршти на све стране божијег света.

Ово што наведосмо, нека се неузме одма, као да то иде у прилог Срба. Ови сви мрзе и на Србе, као оно брат кад на брата омрзне; па све један на другог очекује да призна своју погрешку, моли за опроштај и надокнади некакву непостојећу оштету и увреду. Сви су ови далеко од помисли, да ступе са Србима у заједницу, изузевши оvd: потурице, које то једва чекају; јер им је османска влада изашла на нос, иако им, према православним, баш ништа хрђаво нечини. Разуме се само по себи да смо ми свуда исповедали српско питање и то у ошпирнијем размеру, но што је у ствари; али је све било узалуд. Симпатије се има, а и омразе, а не праве антипатије. Ови нам сви желе зла само зато, да неби кадгод дошли до таквог стања: да их за издају земље и вере неукоравамо, што не може и несме бити; јер то несу вољом учинили, но нагнани силом, страшним османским варварством и нечувеним мукама. Да то нису учинили у Правој Србији, њих би Османи сбрисали с лица земље, а ово заоставших Срба у православљу несу зато сбрисали с лица земље: што им је требало робова, слугу, радника, који ће их хранити и гојити и који ће им све послове на место њих вршити.

Опростивши се са нашим Србима мухамеданцима, које ћемо од сада звати Потурицама, па нека нам се то незамери, јер нечинимо из хрђаве намере и подсмеха каквог, но ради краткоће и лакоће, — ми дођемо на скоро равну обалу Ситнице, спрам села Црвене Водице. Што се зове Ситница има и места. Валићи су јој ситни као сузице какве, а не као обични вали овакве, оволике и овој подобне, речице. Вода јој је слатка, прозрачна, бистра па још и студена и може се пити без икаквог застајкивања и кањења. У ово доба године, она је најплича; те тако дохваташе до половину трбуха нашим коњима. Дно јој је сво усејано врло ситним камењцем, које надичи више на крупан песак, но камење. Овдешњи становници хоће да виде и у њему изломљене и размрвљене кости косовских јунака. Ширина јој корита беше нешто више, од прилике, од 5. хвати. На левој страни њеној обала јој је мало виша, а кад се на ову узађе, онда се ваља прихватати скоро, као крв, каменитог брежуљка, огранка чичавичиног; те кад се на овај узађе, улази се у повелико српско село од својих 30. и више кућица са 4. потуричке, које Г. Хан и други путници зову Арнаутске и ако незнају ни речице арнаутски.

Као што је се приличило, тако смо се и ми, али као Турци, свратила овом једном нашем брату потурчењаку. Примео нас је прекрасно, и то онако исто како само прави Срби примају и ако не је знао, ни ко смо, ни пгга смо? Нама је требала његова препорука једноме управо харамбаши, такође иотурици, која се зове Арнаутином, у Бивољаку селу. У целом овом селу само је једна једита кућа и то овога тако званог Арнаутина, а он је се у ово село овде настанио чак из преко Чичавице и дела Дреничке планине из села тако званог Дренице. Он нам је предлог и молбу одма уважио, и пошто нас је почастиио, чим је Бог дао, (грком кавом и ватром за дуван) пошао је с нама до Бивољака. Оданде смо прошли такође српско село тако звано Јанинавода, па испод Лесковчића, такође срп: села, дођемо у поменути Бивољак.

На место овог села Јанинавода, погрешно су многи путници стављали Јањево. Баш спрам Лесковчића залутасмо некако у силним и прегустим лескама, кроз које смо се више од 2. часа мотљали док неизађосмо на прави пут. Наш Црвеноводички пријатељ нуђаше нас, да се свратимо у Лесковчиће, српско село, некаком добром домаћину и човеку, изпочетка све влаху, па влаху; па кад виде да нећемо никако, да би нам боље оследио овога доброту и богаштину рече: "та то вам је прави Срб де, као што су и наши стари били". Овим је хтео да изкаже не мржњу спрам тога из Лесковчића; него највећу похвалу и љубав. Боже мој! како опет ово исто име, покрај у појединим добрим, у свима осталим приликама означава највећу мржњу, злобу, завист, пакост, освету, увреду, па и саму смрт? Несу бадава људи казали: свој свога највише воле; али кад мрзи, нико га тако не може мрзити, или оно: што ти је ова оволика рана и што, као и остале, незараста ? од брата је.

Та српска тако многохваљена породица, и ако је сада нешто пострадала и осиромашила, зове се Вукановићи. Ми забележисмо ову породицу и ако је невидесмо, као и Лесковчиће њихне. Мислимо да нема села на свету, које би право име носило по ономе шта на његовој месности расте, до овога Лесковчића; јер је одиста сво и обрастло у самим Лескама.

Рано смо стигли кући кумбара, (кума) нашег црвеноводичког пријатеља, Алијије у Бивољак. Осим овог дошли смо још и у добар час; јер затекосмо ту, где спава, поглавицу целог тако званог Елшанског племена, које живи у већем делу Дреница, а које још слави св. Николу, но које је у исто време још и најмање од свију потурчених српских племена, а сада арнаутских. Овај домаћин у Бивољаку имао 3—4 одрасна сина, међу којима је најстарији већ одавно био ожењен. Негледајући на то: што их оце, као мухамеданце, обрезају, дају им имена и т. д. они опет, по православ: вери, имају своје кумове, које зову "кумбар" као свети, јасни чиниоц прастарог срп: кумства и т.д. Чим су овог нашег црвеноводичког вођу спасили укућани, одма су му сви дотрчали и пољубиди га у руку и мушко и женско, питајући се и поздрављајући се с њим. Шта више, не само она жена, алијна, којој је овај тако да се изрази покрштавао децу, или којој је деци имена надевао, него и друге две дошле су, онако исто као праве српкиње, поклониле му се, пољубиле га у руку, ударајући још и челом у ову, опет се клањале, питале, поздрављале, постојале, па и отишле. Само матори кум Алија, или домаћин, то неје чинио. Он је онако по правом османлијском начину ударао главом о главу кумову, час код десног, а час код левог увета.

Треба да знате, да је наш Алија човек од изображености — цивилизације. Та он вам је чак у Цариграду био, па још у царевој војсци и из ове у два маха бегао, док већ једном није сасвим измакао; те се сада непрестано и пише у умрле. Истина да се он при сваком попису војинства мало прикрије; да се зове качкин, које је ужасно име у Турској, јер значи човека разбојника, који је изван домашаја царских закона, коме цар несуди, ког може царска власт без суда и пута убити, ама и овај качкин опет узамен зато може свакоме, само ако је јачи; чинити све и сва, па му нема ни суда ни пута. По самом говору, прехитром увијању, услужљивости и лености у свему, као и слободнијем и силнијем понашању, већ би ијоле бистар човек одма у њему видео како у нас зову, светског пробисвета. Док је он донео грку каву, мало сира и млека, да нас почастии, међутим је се пробудила и поглавица целог Елшанског, ако ће и малог, но свакојако јуначког, племена.

То беше прави стари српски тип, човек вишији од 7. стопа, дуга лица и врата, коштуњав, сухих дугих, а уских, образа, висока угластог чела, које пада на очи и ове као заклања, дугачка мало на десну страну крива и повисока а равна носа; довољан простор испод овог и разрезотине горње

устне; дољна вилица развијена како треба; очи осредње плаве; бркови танки већ сасвим седи; уши повелике здраво одвојене од главе, а при дољним крајцима слеplјене са главном кожом, и тако рећи савршено без затилка, са равним одозго теменом. Ово је прави и чисти српски тип, који је и у свију тако званих Гега Арнаута, или потурчених Срба, који су научили шкипски језик од Тоска и Млечића, кад су ови владали Скадром, и другим градовима, пошто га продадоше Стефан син Лазарев, Ђурађ Бранковић и друге срп. Деспоте.

Осим свега овог, он беше још и потпуно разборит, јуначан, паметан, и бар за сада, у свему поштен и карактеран човек. Понашање му беше чисто старосрпско, Он немаше ни азијске претеране укочености и надутости, ни мајмунске, робске а претеране унижености, ласкавости и пузења, док се у свему томе особито одликоваше наш кумбар Алија. Само по неки пут насмејао би се блебетању овога, а опет више пута не беше му и по вољи и очигледно љућаше се на лажи и измишљотине алијне, док се ми из свег грла кликотасмо. Ми смо дуго говорили о путу до Девича, али наша поглавица решително одби до сутрашњег дана, док невиди шта је се још догодило између његова племена, Елшана и даље од њих живећих Гашана, који славе св. Јована. Баш пре једнога дана побила су се ова два племена; Елшани су разорили 5. кула Гошанима и убили им 4. човека; и ствар се тако лако неможе поравњати све дотле: докле од Елшана, или Никољштаца, тако исто не падне толико људи, колико од Јовањштака, или Гашана, док се не поруши толико кула и т.д.

Све је ово још и којекако лако савладати; али рањенике не. Ови се сматрају као и убијени и ту се највеће заваде изроде. Наш Селман, тако му беше име, позва нас својој кући у селу Дреници преко Чичавице; па ако се ништа до сутра недогоди, гледа ће да нас пошље по једном свом рођаку, који је се оженио од Гашана; а и ако што буде: онда ће нас лепо доведе довести одакле нас је и узео. Обећа се још, да ће ударити на тако звани "Краљев Студенац" скоро на врху Чичавице, и да ће нам га показати. Овај је Студенац још и хајдучки; јер окуда само хајдуци иду. Наш вођ и сам морао је тако путовати; јер је се бојао да га иза сваког грма и трна неубије какви Гашанин. Нас шест душа наоружаних, тако рећи од пета до перчина. кренемо се полако, те уз Чичавицу тамо и амо по кршевима и онако на сумце, одпочнемо пењати се. Уколико смо се више на Чичавицу пењали, у толико смо све ниже и ниже остављали разну ситнију шумицу, па шумарке, па бог ме воћа и праву шуму, па напоследак још и дубову и грмову; те зађосмо скоро у саму букову.

Идући овом, скоро под самим врхом, у једном ужасном месту, сврнемо улево; те дођемо до Краљевог или сада такозваног "Хајдучког Студенца." Наш је Але изпочетка трчкарао напред пред оним из Дренице, да би се пред нама показао храбар и слободан човек. Причао је, како је у свом веку убио више од 30. људи. Све што је говорио претеривао је: јер онај из Дренице рече: "неје више славе ми од 6." Пошто се већ приближавасмо опасном месту, он би час намештао опанке, час завиривао око дуге пушке, час се тобож одмарао и т.д. Дреничанин га је добро познавао; па је ћутајући, као и сва дружина, пошао напред, а тиме и изложио се првом непријатељском метку. И да се несудавидали са комшијама, опет је окуда увек пуно хајдука и по двојица тројица несмеју ићи.

Вођ је тако рећи и неприметно, сваки џбун, сваки трнић, и свако дрво најпре прегледао, па онда спрам њега долазио и даље одлазио. Ове је ово чинио, а опет је се пред нама старао да се покаже да то и не чини, јер баш и кад би видео кога, ваља се показати да га невиди; ама у исто време непуштати га са око и прста са обараче пушкине. Била је мртва тишина и од нас и целе ове месности. У овој дођемо и Краљеву (хајдучком) Студенцу. Око овог је свуда бистро око вођево одма разгледало и пошто је видело: да ту неје овог дана долазила нога хајдучка, развеселио је се; те поседасмо.

Он нам говораше да се неплашимо, јер од кад су се Елшани побили са Гашанима и једна и друга страна на међама својим једна другу прежају. Ако би случано која чета Фонда и застала овде пре овог покоља, или се гашанска некако провукла овамо мишљаше: да ће нас држати за царске људе, који иду да ту свађу расправе; те и с тога нема места страху. Нарочито овако морају држати: што идемо на коњима; што су нам на главама фесови османлијски и одело царско (европско) и што имамо оружје. Још су нам само недостајале сабље; па би изгледали прави царски људи. Ово нас истина мало охрабри, али говор о Фондама (латинима Арнаутима), који на све и сва нападају, неје

нас много охрабрио. Наш је вођ сам хтео да нас мало охрабри, а ми и ако смо говорили, да се небојимо ништа и да ћемо се бити, но душа ваља, кажемо, видило је се да су се, осим вођа, били се сви већма уплашили од нас самих.

Да се покажемо као свуда, и у овим крајевима, слободни људи, ваљало је: да се, по месном обичају што више дере, ларма, пуца и т.д. што је наш Але својски предузео. Он је опет развезао бив: завезани свој језик; понашао се, као да је на Косову одржао победу; хвалио се о свему и свачему, међу осталим како где погледа онде и убије и т.д. Вођ би, кад већ преврши, рекао: "смањи мало смањи; ваљда неће бити све тако, као што причаш". Але би се на ово чисто налазио увређен.

После ручка, код овакве дивно и прекрасне воде, одпочело је се гађање. Њега је, разуме се по себи, одпочео Але. Гађало је се, да не рекнемо баш у дебло једне букве на једно 40 корачаји; но у једну рачвасту грану њену. Наш Але неможе да погоди никако, а тако исто нико и од нас, као за пакост. Он је викао, дерао се, псовао, претио пушци, оку, руци и чему неје; али узадуд, грана дебела за 1 1/2 стопу у пречнику стојала је баш неокрзнута. Наш се вођ неје мешао у ову нашу игру; но је непрестано на све стране зверео и управо нас чувао. Он рече Али да мало престане, што овај и учини, и да се спремимо да идемо; али да се још мало одморимо, јер је још далеко било до његова села и куће.

Све је се опет почело по 5—6 пута умивати; све јести још ово мало заоставша хљеба и сира и пити ову здраву краљевску воду из краљевског студенца. Сад устаде наш стари вођ (било му је преко 68 год. а Алији око 50) Стаде уз једно танко дрвце, узе једну његову тек истералу младицу тању од оних танких плајвазића у записницама, садера лист са ове, и једном травком привеза је мало и с једне и друге стране за њену гранчицу, да је неповија поветарац. Ми смо сви гледали и чудили се шта му је, незнајући за шта чини, ни зашто то чини? После тога измаче се равно 20. корачаи, седне на земљу, узе своју дугу пушку, напери на ту страну где је превезао ону младицу и рекав: "гледајте"! у иста мах опали и да видите чуда.. . као ножем куршумом по сред оне младице, пресекао је! ми то сви видесмо и похвалисмо га, а наш бивољачанин окуњи нос, као ћуран своју надносицу. Наш дреничанин, неје се тиме ни најмање дичио и поносио; но је остао онај исти стари и још скромнији Селман, који је и био.

Одавде пођемо и узађемо на врх Чичавице. Тек је на овоме сва дивота и красота. Колика је дуга Чичавица с једне и друге стране на овом месту, и колико је се год могло прегледати, савршено је равна, а за пола часа широка свуда, као да је насип неки, а не врх планине. Цела јој је површина обрастла самом миришљавом травом, по средини њена врха познаје се стари пут српских царева и краљева.

Селман је о свему овом приповедао, као да неје мухамеданац, и као да је из наше српске паметарнице, то што је приповедао, читао. Он је боље нашу паметарницу знао, као и прошлост, но не само као понеки ђак из наших средњих, но шта више вишијих завода, а неверујемо да се неби и многи наш научењак пред њим у овоме застидео. У њега беху шире груди и шире познавање српства скоро од свију нас, јер му ово беше: од Једрене до Јадранска Мора, од Морије (Грчке) и Солуна до Никопоља и т.д. Он је био сасвим отворен спрам нас и врло весео што је доживео: да уведе у своје село госта чак из Морава (кнежевине Србије) и да га почастује у својој кући. Дуго смо се на врху Чичавице о свему и свачему разговарали, док напослетку несмо се кренули те почели силазити низ западну њену страну.

Још је било опасности за 1. час хода, кроз саму букову шуму, која је и с једне и друге стране прастарог српског пута била сва изрешетана самим куршумима. Пут је овај водио у Девич и прав је готово као стрела, а још се и држи. Шири је од 3 хвата. И отуда се непрестано зверало, а наш вођ говорио би само нама да ни једне стопе, кроз сву ову шуму, иза њега неизостајемо. Кад смо већ прошли и ову опасност, почели се приближивати самом селу и непрестано спуштати већ низ голе огранке Чичавичине, тада тек опет настави наш Але свој хвалеж и остало. Причаше нам: како је у два маха нападао ове године иза заседа, покрај пута, у оној шуму, на пролазеће, како ови, чим осете да има ко, одма и сами скоче на другу страну пута ухвате, прво дрво за бусију и одатле се пушкарају и т.д. Како особито воле да напада на Цигане, јер вели: "Чим ја дреном, а они оставе све што имају па

се куд који разпрште и т.д. Овде га пресече наш вођ па рече: "А да те неодбрани Азир, шта би било с тобом од Цигана?"

Зађута ти наш Але, као заливен. Вођ причаше како се добро бију и Цигани, а нарочито турски и како се недају тако олако, као и сваки човек што се неда. "Из саседа кад човека нападну, мора се свако бојати; ама да се брани бранисе и он! Што је право и Богу је драго! И миш се од мачке брани, а камо ли човек од човека. Оно истина и људи несу сви једнаки. Нетко слабији, а нетко јачи. Ја кад сам био млад добро сам гађао. Једном ме ухвати неколико грозница; па за пола године несам могао никако погодити билег, а момчад ми је се сва посмевала и презирала ме. Дошло ми беах да се убијем. Пок. отац то спази и кад дознаде шта је, заповеди: да ми сваки дан пеку мяса и да се за ме коље по једно јање, или јаре. Ја се закратко време опоравих, рука ми очвршћа опет; па кад узимах пушку, и кад је изтуривах, она се и неосети; те тако опет почнем добро гађати."

За нашег Алу причаше нам вођ: да је добар јунак, ама се још у аскеру тако пролагао, па неможе да буде док нелаже. Жаљаше се, како се у војсци покваре поштени и ваљани људи, а ми у себи мишљасмо: тако ти је свуд, па на нашу велику жалост и несрећу и у нас.

У томе говору, а у први сумрачак, сађосмо у прекрасну, котловинасту равницу, кући нашег вође. Он има одвојену и кућу и двориште за госте, и док смо се о свему и свачему разговарали, долазила би његова брата мушка деца, поздрављала би се сама правим српским обичајем, пружајући леву руку, а десном прихватајући к срцу; но све на арнаутском језику, па и сам брат вођев, у ког је већ син на женидбу, већ је заборавио српски: Вођи нашем то паде тешко, тим теже: што ми неговорасмо арнаутски, па и кад би знали тај језик тешко би га говорили. С тога проклињаше, ама српски, час кад је његов покојни отац за овог млађег му брата узео жену латинку из ђаковичке нахије, која неје знала ни речи српски, па неје хтела ни да научи; но му сву кућу "полатинила." Овакових само пет доведених из ђаковичке нахије скоро су не само сво ово село, но и још 3. оближња обрнули у арнаутски језик. Сва младеж говори већ само арнауски!

Он је скупио био то вече око 10. првих људи из свог села, да их за хатар у част својих гостију, такође почасту и угостн, а гостима да друштва и више забава набави. Сви су се ови онако исто понашали и о свему и свачему, али скромно и умерено, разговарали, као што чине у нас стари и паметни људи. Кад би који дошао, он би се прво упитао са домаћином, па редом с нама свима, гледајући и мерећи, по својим рачунунама, да се прво упита са оним, који је старији, па с млађим и млађијим и т.д.

Наш домаћин неје изводио пред нас своју женску чељад због тога: што је он дуго живео по паланкама, а нарочито у Вучитрну; што је у неколико, ако не проникао у Коран, а оно у његову, ваљда, суревњивост спрам женских; и што су му жене биле махом из ђаковачке нахије, које незнају српски, а он их с тога и неволе. Овој његовој неразположености нарочито је још и тај узрок: што му од 5. промењених и преживелих жена ниједна нероди сина, наследника његове части и имања но све девојке; па ће све то и да пређе на једно једит мушко дете у кући његовој и брата му, на његова синовца, који у мал што неје у узрасту достигао свога високог и вишег од 7. стопа чичу.

Штогод је било на вечери ових потурица, или Арнаута, све је то жељно распитивало и испитивало о нашој кнежевини, а њихној Морави, Шумадији а у грдњама Шијачкој земљи. Причали смо им о свему и свачему. Управо ми смо им морали тако рећи читати лекције: из полиције, администрације, финансије, грађанског права, кривичног, трговачког, поступака, војеног устројство, које се неје допадало нашем кум Алији јер му се увек кожа најежи, кад само чује реч војник, о грађевинама, текници, индустрији, дипломатији, политици, свему и свачему; па напоследку како изгледа и хоца наш београдски колико има и каквих жена па и хакам јеврејски, које никад несмо ни видели и т.д.

Ово им је се све страшно допадало и сви једногласно одговорше, кад их упитасмо: шта мисле о Шумадији ? "Моћно добро, нема ћаре! Нека Бог поживи и уздржи; па ваљда и за нас неће бити лоше." Наш домаћин, кад је о равноправности свију вера, а нарочито, како се сви у једно гробље сахрањујемо, чуо, био је толико раздраган; да је у присуству свију скочио на ноге, поклонио се имену нашег кнеза, заплакао за великим Михајилом и јавно рекао: "Нек се само крене Шумадија,

моја је, и мог племена пушка помогла да први пут Шијаци Бошњаци под будалом Хусеин Капетаном, надбију псећу царску војску, а моја је пушка, и мог племена, помогла, да псећа војска побије будалу, кад неје био човек но нас, — моја ће пушка и мог племена учинити: да Моравци побију нашег душманина; али на велику жалост нема памети у Шумадинаца, нема мозга, нема ума и мудрине Михајилове! Сњим је све у гроб закопано, и ми смо овде изгубили надежду; те тако и живимо дан и комад." Ово су све потврдили и остали клањајући се код речи Михајил.

Ми смо унеколико са задовољством побили све разлоге: да смо сад и глупљији, слабији и. т.д. но што смо били у време пок. кнеза великог Михајила. Само паметан рад и то пре судара нашег са Османлијама, ако нам ови неуступе без рата ове земље, могао би учинити то: да би се сви ови људи обрнули за нама и пошли братски с нама. Овим би добила и сва Европа, цивилизација и сво човечанство; јер би се ови сви за живота, а најдаље у трећем појасу, повратили у своју стару веру. Изузимајући само неколико мухамеданских ситница, које им, знајући на памет скоро сав њихов Куран, побисмо, — они су и сада више христијани, но мухамеданци. Особито им се свима допада: што има џамија овде, хоџа, школа турска и т.д. а криво им је : што су се Турци изселили из паланака, и што смо их тобож ми сами протерали. Кад смо ми ово објаснили: да их је цар на то приморао, а ми смо их још задржавали, било им је особито мило. О свему смо се и свачему разговарали; али све као да нешто углављујемо, неке преговоре водимо, и као да углављујемо нека правила, кратка отворена, јасна и без околишења, по којима као да ступамо у заједницу српске државе, а не да се тек онако разговарамо. Наш кумбар уплетао би се, по који пут, и ствар околишавао; али су га ови одма ућуткивали.

Ми неможемо цео говор ставити, а и неопмињем га се; али је у главном ово: да би се могло урадити све и сва, и да је грехота и срамота нерадити на овоме. Напоследак то неје наш посао, но обичаји и старине; па на овима и почињемо. Као прилог обичајима и стању тако званих Арнаута, или изтурчени Срба, у Правој Србији, могло би се много којешта навести. А све што би се навело, нема никакве разлике од оног што се данас зове српско. Потоме све што је српско оно је и ових тако званих Арнаута Гега, који већином говоре српски, као и ми, а има их (и то је већина) који и незнају арнутски.

Међу многим обичајима, којима се Срби разликују од свију народа на свету сродних и несродних, рачуна се и слава. Само Срби на свету имају славе, више ни један народ, ни једно туђе, па и ни једно садање славенско племе. Међутим ови у целој правој Србији тако звани Арнаути Гега, славе скоро онако исто, као и православни Срби. По славама се такође и сами деле на племена, као и Срби; сматрају се за рођаке, по славама, као и Срби: па као такви и не узимају се, ван у неопходним нуждама, као и Срби и т.д. Разлике у типу и осталом између племена нема нивакве, одело и ношња им је она иста која и у православних и т.д. Шта више и кад се сахрањују, необрћу се лицем југу, као Османлије мухамеданци, него истоку као православ. Срби а венчавају се само у недеље.

Од пре две десетине год: види се по гдекоји гроб, даје обрнут к југу, а то су махом изслужени они војници, који су некако успели да у четама буду хоџе; па као такве остале су и код својих кућа, пошто изслужише, али без парохија и нурија. Још се виђа овако обрнутих гробова ових лица, која су, као хоџе или учитељи, овамо из Цариграда забасала, па овде умрла. Жеља је и нашег домаћина била, да се по овом обичају погребе. Он је био прави и чисти по вери мухамеданац, али по народности остао је Србин. На ово га је натерао толикогодишњи варошки живот, а нарочито срдња на стари обичај да се држи само по једну жену. Он неје узео више њих по правом закону мухамеданском; стога што му та памет у младо доба неје била. Сад је већ одоцнео; јер је вели остарео. У место што је које мењао, а које сахрањивао, 5. жена, боље би, вели, учинио: "да сам од једном узео 5. па би макар једна родила мушко дете, и ја би имао на коме би оставио свећу и славу. Овако у мога брата само ово једно дете и оно слабачко, а може га какав пас сутра и убити. Кад се ово, боже сачувај, догоди, онда је једна кућа мања Елшана и Никољштака."

Домаћин је страшно желео, да се укине крварина и да једном буде у земљи реда и поредака. "Овако се неморе даље, (говораше он.) Не си слободан ни имањем, ни малом, ни чешћу, ни именом, ни волом, ни коњем, ни кућом, ни кућиштем, па ни животом својим. Ако спијеш, ваља да си са

оружјем; са запетом пушком, ако дојђеш у своју њиву, мораш прежати од сваког трна и цбуна, да те какав пас неубије; ако стоци и марви појђеш, ваља ти се опростити са чељађу, као да већ умиреш, ако на пут пођеш, ваља да те испрате, као и у гробље; нема ти у нас нигде и ништа, овако се диле неморе; мора се ма на коју страну, па ма у Цигане; мислио сам више пута да тамо вама дојђем, а већ је старост ту. У овој земљи нема живота, само ако си слаб а неопрезан. Непоможе ти ни пушка, ако неси опрезан и добар на њој, ако си слаб; непоможе ни дружба и пријатељство, ако немаш моћи да га моћно одржаваш; тежак је живот у нас, нема ћаре, другчије се неморе у овој земљи, а под овим псима што нас обкорачише још од Косова."

Дуго је се и много вајкао наш домаћин, што све потврђиваше и остали гости. Зашта су они држали нас, ми управо незнамо, и ако смо уверени да су се обманули у својој претпоставци о нама. Као што смо казали: цео говор изгледао је, као закључак уговарајућих страна, са навођајима узрока за овај и т.д. Домаћину одиста и беше тежак живот, особито у овом тренутку, кад се задужише пет крви својим тако рећи под носом комшијама. Њима је теже кад се са овим племеном покрве, но кад би се с царем заратили. Цар је далеко, војска му незна стазе и разпутице елшанске, а комшије Гашани знају им сваки трн, сваки цбун у дворовима, јер су једни уз друге. Овде сада нема помоћи, но мора се гинути, а кад се гине за узајмљено, повраћа се с лихвом.

Што је овако расположен наш домаћин, и што би се микао ма у коју државу и признао ма чију власт, која би га опростила крварине, то неје ни чудо. Обично све наше потурице, кад се нају у невољи, лако прелазе на свакојакe стране, до бољих времена. Оне су се томе научиле и та им је политика још од Косова остала. Никад се неваља ослањати на ове тренутне појаве. Они су од искона били у свију простарих српских, а сада тако званих разних, слав: племена. С тога су целог свог века и робовали и робују; јер као племена, и у стању племенском, не умеше да одлуче тренутне користи од трајних и своје од општих. Овако је исто било и у свију народа докде живљаху племенским и општинским, а не народним, животом.

Што се наш домаћин оволико вајкаше има још и тог узрока: што свако племе, у којем је крв узета, гледа, из отмичног или крвног племена, да убије прво и прво главу тог племена, друго знатније и најближе рођаке убице; па тек онда, ако никога од ових неможе, ког пре стигне и докопа. Највећа је срамота за знатнијег човека убити какву шушу, па се с тим задовољити. Осим овог и наш је домаћин прошао све мене живота јуначког и отрешеног потурчењака. И он је сам био, ваљда, и разбојник и отмичар, и убица и криумчар и све што хоћете; тако је то морало бити, узев положај његов и тело и све укупне слике и прилике; сад би му требало мира и покоја, да стечено у крви и зноју на миру ужива: но оно што бива скоро са свима подобним њему лицима, по свој прилици, извршиће се и над нашим разборитим, и сада врло честитом човеку, домаћином.

Још је једна добра страна код ових људи, а да неје ње они би се сви у својој крви појели. Та им је страна ова: што уважавају задату реч и веру, док се овај обичај слабо чува у Тоска; што знају за нужду и невољу, и што хоће да заштите слабијег и нејачег: па то све и јесте чисти српски обичај, који је још и у оних Срба, који већ не живе бившим племенским и општинским, но већ државним животом. Тако, кад вам овдешња наша потурица да реч, можете се слободно на њу поуздати. Ако сте у нужди, па му бегате, спас' ће вас. Било је примера: да су један другом убијали оца, сина, брата и т.д. убица би дотрчао код оца, или ког најближег рођака убијеног, и ови му све дотле несуду ништа чинили, докле је у њиховим рукама. Обично би га, после неког времена, одводили са свог земљишта, доводили до његовог или ма ког невољног (неутралног) места и при расстанку рекли би му: "До овог си часа био наш гост, а од овог добро се пази: где те видимо и сретнемо, ако нам Бог помогне, убићемо те".

Ако би се у једном племену међу се што покрвили, што врло често бива, убица би бегао на земљиште ког трећег невољног племена. Потера, ако га може убити до овог земљишта добро, а ако не: даље га несме не само гонити, него ни са свога, а на овом туђем ни убити, и ако би могла. Овакав би се бегунац одма окретао гоњачима и с њима слободно разговарао се и договарао, што је опет у већем злу мање. За његов живот јамчи му она стопа невољног земљишта, на којем стоји. Ако би га потера убила, па ма се она састојала из рођене браће, што се такође неретко догађа, оно племе, на

чијем је земљишту овакав убица пао, одма од садањих његових убилаца и племена им тражи узету крв, и ако убијеног несу никад ни чули ни видели.

Крв се немора увек са крвљу вратити; често бива да се и новчано и у стварима намире и изравњају, што се зове "Крвна Рота" а и врло редко: "Крвно Коло" али ово ређе бива; јер је та крварина обично тако велика, да се тешко намирује и измирује. Да би се крварина мирним путем, и без крви, разправила, одреде се с једне стране закрвљеног племена 12. првих људи и с друге стране, којој је крв узета, или која га је изгубила, такође 12. првих људи. Ови се, ма били и по неколико дана даљине, састану где год на недоветном земљишту и ту се одело и оружје убијеног донесе, ако га убица неје однео, што обично бива, а ако нема одела, онда се његово старо, или брата му, или ког рођака, метне на ледину. Ово се одело мора тако наместити, да изгледа, као да ту лежи убијени. Пошто се изнесу да видело све добре и хрђаве стране убијеног и убице, доведе се убијца, који иде поколеничке и свима се поротницима клања. Њега обрну лицем убијеноме и одпочну се излагати све добре стране убијенога. Пошто се и то изговори, убијца се макне одакле је изведен, препаше опет своје оружје и чека пресуду. Често се око ове пресуде и саме суђаје заваде и у место жељеног мира дође се још до веће распре, у којој по неколико са обе стране, а често и све судије, падну. Ако се све мирно сврши, онда је окривљени дужан све и у одређена времена измирити страни убијенога, у чему му помаже и цело племе.

Ово исто, што рекосмо за потурице, стоји и у овд: православ: Срба, а нарочито у призренској, пењској и вучитрнској нахији, где су такве убојице: да вечно дугују мухамеданцима по неколико крви. Обично бива да кад прав: са мухамеданцима падну у крв, ови последњи, мирним путем исплаћују првима; но што исплате они доцније под разним видовима украду, отму и т.д. Никад, или бар нема примера од доцнијег времена, неће мухамеданац наплатити своју крв од православног другчије до крвљу; јер се правоверничка крв ничим неможе изкупити.

Од крварина и других хрђавих страна хоћемо да пређемо лепим и најчовечнијим. Дренички и Голачки тако звани Арнаути, или потурчени Срби, најбоље и највише су сачували српски обичај гостопримства у свима овим крајевима. У њих је дужност: кад виде путника, ма које он био вере, да путује кроз њихове земље и села, да овога сврате својим кућама, или њивама; да га почасте и угосте чим је бог дао. Нудећи обично овако говоре: "узми мало хлебца и соли, што нам је бог дао и послао!" При поласку обично моле за опроштај, што несу боље почастили и угостили, наводећи и узроке и уверавајући: да су изнели свега оног што им је бог дао и послао и чега су имали.

Кад човек пролази кроз њихова села, а у овима нема људи, саме жене морају излазити пред путника и нудити га са хлебом и сољу. Ако се догоди да оне то нечине, а мужеви им за то дознају (што обично чине оне латинке из ђаковичке нахије), онда бива свашта. Кад коме, од ових дреничких и голачких потурица, дође ко у госте, домаћин га сутра дан води по свом селу од куће до куће и свуда се часте, баш све онако исто, као што је и у нас тамо и свуда. Ако неби домаћин то учинио, а његови би сељани за то дознали, и он неби могао навести довољно разлога за тај поступак, тада га обично сви у селу и племену презиру и мрзе.

Чим човек приступи у њихову кућу, домаћин му сам узме оружје и остави; ово му при подаску опет да и поврати. Разуме се по себи, да ми несмо дали и наш сакривени револверчић. Недопушта се у њих да се машто и ма коме да па ма колико поклона, при поласку. На ово се страшно срде, што у нас неје. Нама рекоше: да они то, као мухамеданци, неће, што им је срамота да им ђаурин у њиховој кући што поклања. Ово баш неје истина, но је ствар у овоме: сви они, који су од наше старе властеле, задржали су обичај да те уздарице, или како да их назовемо, непримају. Ово се чини и у нас по богатијим и имућнијим кућама.

Оно је сасвим други обичај, кад изађе пред госта какво чељаде, при поласку, па му поклони што, а овај томе чељадету опет од своје стране да ма штогод као неку успомену. Ово чељаде може бити, или само девојка удавача, ил невеста, или млада за год: дана од венчања. Овим се лицима даје свуда и у свима бив: сталезима, као да им се отвори воља примати и дочекивати госте. Кад то чини које старије чељаде њему се недаје ништа. Ове дреничке и голачке потурице, као мухамеданци,

недопуштају, да њихова чељад испрати госте; те зато и нема обичаја уздарице, или давања ма штогод укућној чељади.

Још је други обичај овај: у нас обично женско изводи коња, а овде сам домаћин. Домаћин одреши, већ спремљеног и везаног коња, и преда госту, па кад гост овако, из домаћинових руку, прими коња, значи: да је савршено задовољан на причеку и части, а кад сам пође да дреши значи противно. Ми незнајући овај обичај, и тек доцније разабравши зањ, љуто смо се замерили овом нашем дреничком, домаћину; јер смо, у хитњи, да се што раније стигне у Девич сами одрешили коња и повели. Овај је исти обичај и у нас свуда, али смо га били већ заборавили.

Обичаји свадбени онаки су исти као и у нас, а тако исто, и у разне празничине данес. Види и читај наше сборнике, I и II "(Песме и обичаји укупног народа српског.*)" У све се оно верује, у што и у нас, и за све се онако исто боје, вража, гата и чини, као и у нас. Једном речју: обичај је свуда један и исти. Тако је исто и у њих, као и у нас обичај: да се у глуво доба ноћи, у три бразде оборе цео простор земље, на коме су куће селске, кад се појави какав велики и знатан помор. То се орање чини као и у нас, ралицом, коју негде момци, а негде ови са воловима, вуку, а други опет, држе, гоне и терају, У свију ових потурица, а нарочито дреничких и голачких, обичај је при свадбама, кад се двоји сватови сретну овај: да се најбољи коњаник и најбражи коњ избере у оним сватовима, који су први угледали друге; овај, у највећем трку. мора три пута обтрчати своје сватове. Док он овако трчи и оптрчава, други се сватови несмеју с места врднути, иначе се као и у овд: наших Срба, одма проспе ватра. Овако, кад се сретну двоји сватови, бива често да се и противној страни учини, као да је она прва угледала ове друге; с тога се и у њих овако оптрчава трипута.

Ово се не замера ни једној ни другој страни; него се најбрњи коњ и најбољији коњаник из свију сватова зато бира, што се држи: да оној страни помаже, која брже и пре обтрчи своје сватове. Ово се чини зато, што се држи, као и у нас: да кад се сретну две младе, она, која прва види другу, мора скоро умрети, а често и обадве. Ово се све држи и у нас и врло се често бију и т.д. као и у потурица, или сада тако званих Арнаута; али да се на овај начин обтрчавају сватови где год у осталих, ван месњих Срба, несмо, душа вала, чули а и несмо ни разабрали, ни разпитивали.

И овде у Дрепицама, као и у нас свуда, има двоја сватовска гробља, што су се међу се побили и изкрвили. У сватовима ових Арнаута, као и у нас, носе се барјаци, пушкара се, весели се три дана, пије се, у место наше медене ракије, шербет и т.д. Једном речју: и овде се све оно и онако чини, као и у нас. Разлика је овде само та: што, пошто се сврше све игре и заврзлотине, као гађање у обешен фушек и т.д. девојку непредају деверу, него самом младожењи.

— Већ је прилично доцкан било кад јавише нашем домаћину да је вечера готова. Он је био заклао 1. јаре и 1. јагње. Од јарета нам донесоше пољевку, (чорбу) коју једосмо с дрвеним лђжицама. Трпезе неје било друге, да једне огромне бакарне калајисане тепсије. Чим смо били дошли, домаћин је сам наложио ватру, што се чини само највећим и најзнатнијим гостима. Све куће по селима, како Срба, тако и у ових потурица, немају димњака (оцака), с тога: што димњаке могу имати само Оцаковићи или благородници; те се с тога у свима кућама страшно пуши и од дима се не може управо да опстане. Тако је било и овде. Ова наша гостинска кућа, нашег домаћина, била је, као што су обично и све куће отуда, без оцака. До пола ове огромне куће била је коњушња за коње, а од пола кућа за људе. Кућа је овде била одвојена једном заградом од коњуше. На врху њеном беше једна бацица и два мала прозорчића у балванима, са неколико десетина рупа за пуцање. Толико је имала отвора, кроз које је дим пролазио. Овде су ноћи ужасно влажне и студене; те су се морали и ти отвори затварати, и дим је царовао као у сопственом царству дима и очоједица и т.д.

Овоме свему кад се дода још и дим од своих 16—17 чибука може се преставити у каквом је се месту било, као што је и у нас, тако је и овде био полукругласти, за један педао од земље, уздигнути банак, на ком је огњиште са осталим справама за ватру и остало. Даље је од банка ишла свуда околу једна просторија за 1. педао нижа од њега, а иза ове опет је ишла, као и банак, узвишеност око свију дуvara за 1 1/2, хват ширине. На ону низост обично се оставља обућа, коју ми нигде не скидамо. Све је то седело са прекрштеним ногама, осим нас, који их никако немогасмо прекрстити. Разуме се да је седење ово било непреносимо за нас. После дугог питања, одговора, размишљавања!

закључивања и т.д. доне се огромна бакрена калајисана тепсија са хљебом врућим и слаником пуним садање крупно изгугане црне соли. После овог донесоше се лажице дрвене и остали прибор.

Домаћин је наш, као што смо казали, заклао једно јаре и јагње, од јарета је била пољевка, а од јагњета печење, и од обојих од етара и осталог нешто као сарма. Прво се изнесе сир, који је, као и унас, остао целе вечере на трпези; после пољевка; она сарма; па печење. Домаћин би увек нас (мене) нудио да узмемо, а кад би му се то из учтивости повраћало, он је одпочињао, одма то да једе, но не зато што тако треба; него што је показивао пример, ваљда, да у јелу нема ничега отровног. Он би најбоље делове вадио прстима из пољевке и метао на трпезу пред нас, па тако редом пред све госте. Његов пример подржавали су и други, и ми се, тако рећи, зазидасмо месом и осталим јестивом. Учтивост је, као и у нас, бар да окусити понуђено онда да дате и понудите оне, који вам дају, па после коме хоћете. Српски нам је обичај овде помогао у свему; јер га и ови држаху. Свима је се особито допадало, што ми сами чињасмо све оно, што смо само научили од наших старих. Ово раздрага наше тако зване Арнауте па и одпочеше говоре из наше паметарнице. Дренички и тако звани Голачки Арнаути у овоме су прави вештаци, и најчувенји у свима овим крајевима. Нема владоаца српског, којег они поименице незнају, као и кад је и колико владао; нема важнијег паметарјиског догађаја нашег народа, којег они неби у прсте знали; нема онако важније наше старе личности, а да је неби знали. Ми смо и сами цео век наш провели на изграђивању наше прошлости, на изучавању ове и језика нашег, што нам и сам овај пут сведочи, али, метнувши руку на срце, јавно признајемо: да оволико дата о изпричаним догађајима, којих и нема у нашим пометарницама, нити знамо, нити смо их кад год чули, само ако су сви верни!

О целој овој ствари, која би заузела неколико табака, можемо само ово рећи устима и речима ових окружавајућих њас: да ће се доцније, и то онда, свега боље и више дознати, кад се, и ако се, једном саједивимо и створимо једну целину. После печења донешена је "јајечница" или тако звана наша кајгана; после пита са сиром и зељем, као и у нас што је, али без савијања но онако између целе дољње и горње коре метнута размућена и цела јаја, сир и зеље разтурено, као у бурека; за овим је донешена "баница" најзнатније јело овде, па млеко и сурутка, надробљена и не надробљена. Баница је јело, а тако се зове овуда и наш топрак, или мало пличи од овога каленик, из пшевичког брашна, ситно просејаног, скорупа, са млеком слатким и медом онако житко и жиће, као тесто за наше палачинке сасуте, у тепсију, у овој испечене на жару, непокривајући тепсије.

Ми смо ова јела и вечеру навели, не ради њих и нас, но ради обичаја, да се знају који су и какви су; па нека нам се неупише у описе ручкова и "чревоугожденија." Сва су јела у ових људи преслатка и само угрејана на ватри, а не печена. Чим би се које јело донело, домаћин би забодоа палац, са прва два прста десне руке, баш у средину тепсије и одатле по љубави и звању делио гостима комаде. Узети пре, но што домаћин да, сматра се за неучтивост, а тако и исто узимати окрајке испред себе, значи признавати своју ништавост спрам осталих. Домаћин је све средину вадио, и то онако врелу, житку и живу непечену, па непрестано трпао, или управо нагонио, као и сваку течност, пред нас, а ми неволећи и немогући оваку недопечотиност јести хваталисмо се само окрајака, што му је изгледало чудновато. У овоме ми смо се и незнајући за тај обичај много унижавали.

После вечере једно момче, као и пре вечере, доне се ибрик и леђен, те сви редом, опет по старешинству и по гостилуку, опрасмо руке, а друго носаше убрус, те овим опет избриса смо их. Домаћин, пре спавања, замоли нас да саслушамо истиниту причу, као карактеристичну цртицу Османлија и њихове војске, а она је: како је наш кумбар Алија три пута бегао из турске војске. Ми, као и остали, пристадо смо, а домаћин опомену кума Алију: да ни једне речице и не додаје и неодузима од истине. Кум Алија обећа се, и пре његовог причања домаћин каза: да је све оно истина што ће овај причати, а што кумбар слаже, он ће га опоменути да не лаже и да то неје истина. Сви су, рече, догађаји истинити, само ће он пазити да Алија што недода више, или да што неизостави.

Пошто се наш кумбар Алија подригну неколико пута, што сви мухамеданци чине после сваког јела, хтејући тиме показати да су се прејели, и пошто попи б. грку каву, коју овде и нескувају добро, но само метну у суд, наспу у овај, а на каву вруће воде, метну уз ватру само да мало узаври,

па одма сипају у шоље и дају да се пије (буди узгред речено: за сваког госта кува се особена кава и то врши сам домаћин; па чим би коју скувао одма би опрао и џезу и све, па за другог настављао и т.д. коме би сам из своје руке дао, то је знак, да га поштује и уважава и т.д.) настави овако:

"Е, ефендум бенум, сви слушајте, а ти највише Моравче, како се и шта чини под вашим царем, који је пола каурин, а пола мусулма". Беше 18. год. кад ме уписах у низам. Ха . . . реко у низам! . . . е . . . е . . . то неморе бити! не, не . . . то неће џанум да бидне... а ја! Савијем ти шипке; те беж у планину и постанем качак (одметник, разбојник.) Једне године тако бре, друге, а, тако де, како дојђе онај што чини цр . . . цр . . . на колону пас му мајку греби, а ја качак, па за ме нико и не питају, а он ти одма: "Камо Али бре пејзевен?" пита виче, одговарају: "умрљо!" "а бре како умрљо, жив је бре, анасанаситим бре?" одговарају: "качак". "Качак а?... Качак пизевен убите га?" Хоћеш ја.. да убијем... ја у планини убијам друге (домаћин пресече му: "Само оног Циганина кукавице и то таког старог, да је се готово и сам убио.")

Наш кумбар повуче неколико пута густа дима из дуга чибука и одпочне даље: "Хајде, хајде море, хајд! иде Алија у Приштину, украде нешто са пазар, продаје, тргује, направиа се прави туђар (трговац) Како пишу у аскер? Али, јес Качак. Е па добро, добро де! . . . тако три године ! Стало бог ме! Алија, мисли нема ништо, а неје било ни време за тај работа . . . Хм, једном у Приштину... а њега једнак... клоп... па у хапс! А бре леле, леле, бре! што ће да бидне, како ће чудо да се учини? Мог ти Алију оковаше па... у Цариград у аскер; Е.. е.. е..! помислим у себи: где си сада моја планино, где Чичавица, где Дреница, ах! где моја пушка? Ништа ништа, плачем, пцујем, викам, шкрипим са зуби али ништа не помаже. Они око мене: "турче бре, турче бидерум, гапарум, џапарум, мапарум, дђаволум, што ли и сам не знам?" и што ти џанум знам, а ја ни две незнам сироме до овако влашки и арнаутски. Бог ме! хоће бити, неће бити, мене оденуше, утегоше, притегоше, закристише сь ременима, преко груди, па преко леђа, па отуд, па одуд (показује)... асли низам џанум!

А! бре, Але, де? што да чиниш сад бре? мислим, мислим, нећу, па нећу да сам низам, нека сече, нека пече, не, не, не ће биднем низам не! Виде они ја нећу, ухватише свога Але оборише, па онако свињски у место по табанима почеше по срамотним месима "пупе ле, лупе ле, трапе ле, опе ле, трупе ле, трупдупе ле, трпе ле, дрпе ле," колико и сам незнам. Ха! бре да устане, ха, ха, бре! . . . неможе! Одвукоше, бацише у одају. Пре ми се оне Туке, Буке, смеју, а ја ћути, а сад нема ни да се смеју. Лежи, лежи бре 3. недеље дња, ха! види Але, не се створи посла тако. Изиђем, здрав, они опет ухвати па: трупе, ле, дупеле, трндупеле, само по мање. Иде ти бог ме после овог трупе ле, бупе ле!

Але, како преперуга, пружа кораци, а што ће да чини сироме? дојђе оној главни: "а бре одакле си ти?" онако турски на мене, ја сироме, влашки, арнаутски а он сабљу па по мене: "турче бре, билерусум, турче, мрче бре?" Е, ја сироха Алиле" па сад би ти зборио и ђавурски и цигански, па и свињски ама не можем. Он питај удри, питај удри, док се опамети, а! пизевен, као Бошњак минлет бре, анасанаситим домуз Бошњак, ђавур пизевен? Арнаутин ђавур минлет пизевен.бре?" попаметнији други: јест, "јест, домуз!" те тако престаде да ме бије. Мислим ја: а пьс један, прчу бре? удри, фурај, удри, кад сам ја далеко од моју Чичавицу, от моју Дреницу е..! Ја ту ноћ хоћу да бегам. Ја тамо појђо, аскер, код мене, ја тамо, аскер: дру, тру, фр.ху... !пси вам гребли мајке, кој вас накоти толико бре? (па онда нама: "је ли у вас тако и колико имате аскера?" ми му одговорисмо да неје.)

Виде Али бег е . . . моћно тешко... ћаре нема, ваља да се изтрули (утамани) нема да се бега от царски работа! ту је царев прст, не мош да се отресеш без велика мука . . . ! Сутре дан дадоше ми пушка, а ја узми . . . хо . . . хо . . . хо . . . ! тешко море, тешко! ама шта да чиниш де ? царска работа! Кад ми дадоше пушка опет ме избише што не сам спио туј ноћ. Е ,.. видим да је дђавол све казаа! па ћут . . . ћут . . . док неје повише! Тако ја немогах да побегнем. Које од оне тупе ле, лупе, ко је од слабост, дадоше ми да чувам овце, па рекоше: "хм! Арнаут добро знаје да си иде за овце" а ја хајд! потерај, овце у поље; али... Цариград свуд, свуд! Терај, терај, ја не их гоним у поље; но у један котар... клоп затвори! па спавај па спи бре па спавај; јер хоћу да бегам.

Увече терај овце гладне и жедне, сутра дњн опет потерај овци, и ја у онај котар овце; па беж, па беж, па беж. Ја на један поток, и тамо... мој аскер; "тру, тру, лу, гру, фр!" Мој аскер ухвати мене, веди у кшљу (касарну) а ја лажи вода тражим за овце. Они мисле, ја затворио овце да тражим вода,

ама не, не, ја, сам хтел да утечем, ама дђавол све кажи. Опет мене трупе ле, лупе ле, колико и магаре неможе да одтрпи и на караул сву ноћ.

Сутра дњн , хајд за овце. Ја појђи... па клоп овце у котар! а ја спи бре, спавај бре, спи бре, спавај бре, кад се пробудим запалим тутун, пуши, па спи бре опет; кад се пробудим .... котор изгорел, а овце како дђаволи црни, ха . . . ! реко е . . е . . . е! шта је то . . ? Ја сам сав у огањ, гаси, неможе; тад се попнем на једно брдо погледам: Станбул, тамо, станбул вамо, онамо, свуд, само невидим на једна страна; те бож, те беж; те а бре; те а бре беж, беж, бог ме далеко побегнем. Како ноћ, а ја најђи једна рупа, док неизађи месец, па беж, па беж до зора, а у зору опет у друга рупа клоп! Сву ноћ вичу, "а тамо је, а вамо је!" а ја ћути, као риба, срце као у миш само чини, цук, цок, цак, кок!

Сутра дњн ја видим где трчи мој низам, а ја копај, копај, дубље она рупа и сав се закопам, као пџс у њу. Кој пошо да ме тражи пцује, грди што се мучи и прети како ће да бије, а ја ћути! Кад дојђи ноћ, а ја опет бежи, па бежи, тако до зоре, а у зору видим опет... Цариград! Другу ноћ окренем на другу страну, те опет бежи; тако три дана и четири ноћи. Кад сване 4. дњн . . . нема више Станбул! Ха, изгори проклето гњездо! пси ти мајка и цара гребли! реко па хајд даље. Истина нема више Станбол; ал' сад има глад. Црева чини ци . . . ц . . . цр . . . чр . . . кл . . . кл . . . о . . . ух ! Е не можем више да идем! Шта да чиним ? Моли црева, моли ноге, моли, моли, неће. Ја се наљутих, па хај без молба. Тако идем још један дњн, све по поља, у села несмем да ходим. Неможем већ више да ходим, седим, плачем, плачем кукам, ама нема вајда, хајде опет да ходим и баш неможем.

Тако седим плачем, а иде два Циганина ху! така страшна, стара, црна, са Циганку дебела цанум као свиња, а старо. Молим, плачем, мало хљеб, хоћу да умрем от глад, неда, Циган, неда Циганка. Вичем: аман татко, амап отъц, аман мајко! недава, продајем му мој низамлук (одело војничко) а он . . . , а бре? ти си от низам избегнааја?" ја плачем, неје татко, ја сам то купил, а он каже "да дам хлеба и 30 пара за сав низамлук," а недам, те ми даде б0.пара, мало хљеба и своје изцепано, али тако прљаву, ху сам дђавол тако један, носи одело! Ја поједо, узедо одело обуко се, узе гоч (бубањ) па хајд даље са Циганина.

Дојђемо у једна велика чаршија на турска свадба, Циганин: једи, пи, једи, пи, и узимај паре, и узимај паре, а ја бијем гоч, бијем, бијем. Пролази кадуне, гледи: ох! мисли: што је ово? ово неје Циган, има тако власи бело, стражено као у низам, има тако очи плаво, има тако образ бело, ох, ох, ох! да ми те је кадунко да видиш што сам ? Одатле Циганин хајд из та чаршија, кад иза чаршија он се свади са она баба и други Циган, један другог лупе ле лупе, де...оста онај други циган и Циганка, мртво, живо, ја незнам! Ја идем са овај стари Циган, јер и он иде овамо право на запад. Иштем у друга чаршија: дај ми мало паре да купим хљеб, а он неда.

И ту опет на турска свадба, ја бијем гоч, а он узми паре; али овде кадуне шиљи мени помало паре, е види неје то Циган, а ја опет мало намигни мало тако, мало вако (показује како је се кривио) види кадунка, бог ме не је будало да неразуми што да му зборим са очи, са рука, са уста. Одатле хајд даље са Циган и на пут ја ишти паре, а оно мене шљаковицу (шамар). Ха! хм...! ћути ја, а Циган лези мало да спије, спије Циган као заклан, а ја хоћу да убијем, Циган, . . . дођи до њега гледај... спије. Несмем да бијем оно Циган јак за три Алија. Хе...! ћути, ћути, видим хоће Циган да се пробуди, а пре ми кажи: да ме тера да идем и да хоће да каже у прва чаршија, да сам из низам побегаја. Напослетку ја . . . удри са она маљица Циган у слепо око! удри, удри, тако брзо, како врне (киша пада) а Циган, пијано, неможе да се пробуди. Оно викни "Ха!" а ја јаучи, јаучи и удри, јаучи и удри; тако га... ја убијем и беж са гоч и сь цара от Циган! Бежи тако, бежи у планина, хе! кад згледа добра планина, а ја те тамо хајд, хајд, тако све кроз планина, све кроз планина 8. дњна.

Једног дњна свратим сам у планина у једно воденица, ујђем нема нико... а ја попни се на таван и гоч, да ко не дојђе и ненајђе ме. Кад буде ноћу иде нешто, иде у воденица, уђе нешто, тражи, лиже, мумла, ја мислим... ху! вампир, па ћути и не диши! Кад још мало, мало, море? као... мечка. Е! још мало, а оно се ваљај... право хоће горе на таван! ја погледај а оно . . . велика мечка! Ја дрекни, а мечка уплаши се па доле скочи, као стена каква, сво се воденица треси, а ја да умрем од страха. Оно мечка дери се, дери се, а ја се дери, оно хоће да бега, а ја мислим боже помози! али како си уплашило.... врата сь стражница... закључала!? Оно ударило са стражница на врата, а врата се затворила! Оно

хоће опет... горе, дере се, мумља, виче, а ја још више. Кад видим да хоће горе, а ја удри у гоч, а оно скачи, дери се скачи дери се, скачи дери се, тако, док не падне од умора и страха, као мртво, а и ја још мало па умри од страха.

Тако бог ме рано гледим га одозго, а мечка лежи, лежи, ху, колика мечка! ако сване па ме види хоће да ме поједе. Мало чују се ћирације иду са товари, "хајд, хајд, хајд бре !" а мечка чуј па опет почни да устане, а ја удри бре у гоч, удри бре у гоч; ћирације чуј то па... на врата хоп! Мечка устани... па на врата, а ћирације беж, и коњи се поплаше; те два сломи ноге и проспи товари. Ћирације ухвати мене, па удри бре, па удри бре! и терај веле у Битољ, у Битољ! кад ја чуј... у Битољ! ја дај аспри оног Циган дај, дај, да моли, чини да нетера, дај 300гр: дај 600 гр. а они неће; него... у Битољ!

Ја кад у Битољ код пашу, и забита, и меџлиз. Они све кажи шта је било, а ја: "честити пашо! ја сам имал једна мечка, ха, колико голема, колико велика, и добро сам је научио, да игра, да скаче, име је Марија, Марија, Мартин, честити пашо ! Ја сам ноћил у моја воденица, где сам учил мечка, и сам прежал дивља, врата сам затворио, а мечка пустио, ови луди отворили и . . . моја мечка пустило! Она мечка 3000 гроша, хоћу да ме ови даду паре. Они су пре све казали како што је било по правди и паша и меџлис каже: да даду мени 400 гроша и 800 ресума паше, и 400. на меџлис и ја тако... баџи гоч, па хајд у Чичавица!

Хајде, хајде тако кад у Косово и Приштина, а мене . . . хоп ухвате па . . . у хапс! Оно дђавоље тилиграф дошло от Станбул: "белћим је Алија тако и так побегаја!" Ха! сад моја жалост! Ја се разболи, а Турци узми све моје паре, а на мене опет . . . у низамлук. Дај паре, да ме пусти хоће, много, нема, чини то, чини ово, оно непомага; онда мој друг опет Арнаут, који је ка и ја избегнаја каже: "плати чаушу да те испусти" ја плати чаушу, а оно узми аспре, па се на ме смеј, опет узми аспре па се само смеј и мене још удри! Хе! помислим не чини ни тако. Мој друг каже: "нема ћаре, моћно стежу, треба да се иде", а мене се не иде; јер он је само избегнаја, а ја овце запалија, и много чуда починија. Ја се хоћу да убијем: ал погледај Чичавица, а не, не, не ми се убија.

Од једнак се направим болестно; па лежи бре; па лежи бре; па лежи, тако да и сам мислим да сам болесно. Ећим дојђи па удари мало мене, друго, треће па си оде, а не, ништа неће да чини да ме попусти, ја се направим да умрем, а онај помоћник ећимов кажи све и обећај му 500 гроша. Он каже да сам ја умрљо, а ја тако (показује) лези. Ећим дојђи, метни мени оно црвено што горе (восак) на прси, а ја ћути, а он: "фур бре мрцина је, анасанаситим пизејвен." Мене ме узеше, па хајд у гробље. Онај помоћник ећимов каже да ме носс у Бивољак, погоди кола за б. гроша и хајд мене мртва у Бивољак! У Бивољак плачи мати, плачи, тетка, друго и треће, и онај помал ећим и сам мисли да сам већ охладио. Тако он иди у Приштину, а. ја... скочи! сви се уплаши, па бежи, а ја трчи, па једи хлеб, једи сир, једи хлеб, једи сир! Тако ја сам сад мртав, нема тамо у аскер Алија бег от Бивољак."

Тако заврши наш Алија. Њега је истина на више места задржавао домаћин и опомињао на истину, коју он, по опоменама, овако изприча. Причао је и у исто време и све престављао тако, да мал несмо попрскали од смеха. Прича му је још дужа и замотанија; но ми смо је само оволико преставили, у чему се унеколико огледа турска управа. Алију сви знају да живи, и у војску га негоне, као мртва, но он опет зазира од Приштине и радије отето продаје у другим паланкама. Сутра дан рано донесе нам један сулудаст Арнаути пуне две котаричице јагода, којих је овде силество, и кад му пружисмо неколико пара, домаћину и ако небеше мило, опет беше по вољи. Он истина недаде да дамо пара; али су ове имале много добрих страна.

У целом селу ненађе се ни један да нас одведе до Девича, због распре са Гашанима. Овај сулудаст, одобрен оним новцем, прими се тог посла. Њега одма обријаше, наоружаше, умише, обукоше у туђе читаво одело и т.д. те опростивши се пођемо нас троје ми и момак и трећији вођа. Дивна је и прекрасна месност из овог села па све до под саму планину Девичку; јер је то била огромна, са прекрасним и чудноватим брдашцима, котловиност. Одавде до Девича рачунају 7. часова хода, а имали баш толико или не, незнамо? Од свију Елшана само је овај сулудаст смео ићи међу Гашане зато: што је зет првом селу, у које смо од Елшана наступили; што је водио путнике, које се

такође уважава; и што је био последња личност у свом селу и племену Елшанском. Баш да се види и сам крвник, неће се нападати ако кога води; но се чека док се врати сам.

У селу неје било тешко наћи, ко ће нас водити, нити је ствар за то запела, него како ће се онај, који нас одведе, вратити се натраг ? Наш сиромах вођ био је некада војник у београдском граду, ту се разболео и лежао 6. месеци; па га Турци, по својој човечности, онако болног избацили напоље из болнице, кад су видели, да му нема лека. Ово је био врло поштен човек, а међутим, и ако је изгледао да је суманут, био је врло храбар и за дивно чудо разборит и паметан човек, но убита сирота. Оваквим је изгледао више са сиротиње, но што је у ствари; јер, док је се он вратио из Београда, били су му сви у кући помрли, које од жалости за њим, а које и онако. Он се неје дао на разбојништва и лоповлуке, а радити неје имао су чим; те је сиромах остао оваке уназађен. Он много хваљаше нашу кнежевину и Србе. У кнежевини је се, вели, научио: да буде човек, а не звер и крволок, као што су Турци и његова браћа, тако звани овдешњи Арнаути: он би, вели, волео српску, него турску, веру јер ова чини човека човеком, а турска звером и курјаком. Овај човек прекрасно мишљаше о свима стварима и са нама се сасвим озбиљно и паметно разговараше о свему; а како би видео ког Арнаутина он би се онако либио и чинио се као суманут.

Овако путујући прошли смо мимо богата, повелика потуричка села гашког племена, Свињарину и Мируше, о којима смо више казали. Спрам овог последњег села наше се кљусе, као и обично свуда, заглиби у оно међупланинско блато; те једва саскочисмо с њега. Имали смо муке док смо га из блата извукли, а наш вођ зарадован лаким скоком нашим, који је он тумачио у сретан пут и наш и његов, и видевши да има посла са човеком, поведе нас даље разпутицама. Он је у овом селу нешто здраво дуго и ватрено разговарао се са Гашанима, који су тапкали се по своим дугим пушкама, а он им је тако исто одговарао. Незнајући ми, нас двоица, шта се они разговарају, чинилисмо се и сами, као да и ми тапћемо по нашим пушкама, и ако нам ово беше одвећ неповољно. Овако је и требало; јер ако ће се одиста гинути, без пушке се неће погинути. Кад смо се измакли од ових, који су се били око нас скупили, као орлушине око какве мрцине, вођ нам причаше: да су се разговарали о последњим сукобима; да је било и о нама говора; да се небојимо ништа: али вели: "ја им никад и ни за једну длаку ништа неверујем; јер су све сами лажови и разбојници."

Пошто смо се измакли испред села, у место да нас води правим путем, ми ударимо страшним разпутицама, скоро бегујући трчећи, од правога и главнога пута. Вођ нам је говорио: да хоће да нам покаже разорену цркву. коју он боље воле, но целу цамију, и одиста је тако и било.

Црква је ова у самим урвинама; на њој је се још сачувао стари српски живопис; око ње је било и огромног гробља, које је сада скоро сво засуто. Од ових урвина водио нас је још на троје, тако исто огромне и велике. На једнима је стајало још пола кубета, громом, или рушењем. баш преко средине пресечено. Оно је било на саставама пречега крста, а црква је ова имала још 11. кубета и то два над препратиним крајевима, 4 над осталом зградом. а 5. над самом главном црквом. Ма колико да смо се старали, натписа никаквих ненађосмо нигде, осим изкварених око глава светитељских, који се такође једва по где где познаваху и казиваху неке српске свеце и краљеве.

Овде смо већ кроз девичку планину ишли, док неизађосмо на прави пут, који је прављен још за доба српских владаоца. И с једне и друге стране пута: била је шума ужасно изрешетана куршумима, и ми смо ишли у највећем ћутању и највећој приправности за прави бој, такође скоро трчајући. Вођа је ишао брзо, тајно и обазриво са прстом на обарачи пушциној; бог и срећа даде, те се ништа недогоди и ми дођосмо у Девич манастир св.Јована Девичког, који лежи са источне сјеверне, јужне и сјеверозападне стране у амбису Девичке планине, а са западне му стране отиче речица Девич, која овде извире. Саме Девичке, или као што их зову, Дреничке планине тавође састављају вододелну линију. Од западне стране Девича планине, поточићи и речице слевају се у оне реке, које се слевају у Јадранско Море, а од источне у Црно.

Док се још одморили несмо и докле несмо одпочели прегледати Девич, ипак очекујући из овога наше прибелешке, хоћемо коју да кажемо о другим старинама, које смо требали да наведемо на другим местима, а тако исто и да преставимо овде напоменуте, а на крају књиге додане снимке као: круну краљице Симониде, и минђуше њене; круну св: Милутина Софијског краља срп. Сви су ови

снимци верно снимљени са слика св. Милутина и краљице Симониде у Грачаници. Даље снимак Грачанице, са планом јој снимак надгробног римског споменика са натписом. На њега је случајно наишао један Србин из села Грачанице оруђи своју њиву 31. Маја 1859 год: Турска власт дознавши за овај наредила је била, да се дубље око њега копа и кад несу ништа нашли, јаве то у Цариград, држећи: да је нека особита важност у овом споменику. Кад су извадили биље од оног помоста, под њим извадили су из овог равно 30. ока олова, којим је био биље заливен и утврђен за помост. Снимак срп. Дежевског надгробника и града срп: Звечана.

Сад нам долазе старине девичке и остале, као: читула на којој "ПоменикБ господина Петра Вукосављевића оуоукоу его Радивою & Бановине," а на последњем листу другом руком: "Сѣ читолиа на раба божѣ Івана Хамаила би ваиводи Радивою беше, теке паке повеза, направима бысть оу Прицини каде е быо лепъ земанъ, тада се оучило кнѣге писати и повезивати и Богъ да прости оучителѣ старе амин."

Поменик је овај нађен после битке косовске 15 Јуна 1389 год. на неколико месеци, баш на оном месту, на коме је пропало српско царство и то мало даље од Лапљега села и Преходца, спрам Грачанице. Поменик је овај припадао унуку старца Петра од Бановине, који је на Косову пао и као заробљеник погинуо. Мора бити, да му је у борби овај одсечен; те се тако и изгубио. Народ сав околни држи да је овај поменик, који је на кожи писан, са многим именима и молитвицама, пао с неба на земљу, и да је од Бога послан. С тога непрестано га омива у води и том се од свију болести, који хи само има, види и лечи. 2. Из књиге Божидача Вуковића са овим почетком у његовој печатњи печатане.

Иже въ троици славими богъ благоизволи оукрастити црковъ светѣю свою различными кнѣгами. Тѣм же и азъ Христоу равъ, Божидаръ Воуковѣнъ благодѣтїю божїею желанїе имѣхъ ѿ юности моѣ, и любовь въ божьственнымъ црквамъ, молихъ се всеблагому владыцѣ хоу моему, да ми поспѣшитъ въ желанїю моему, да съвршимъ и сїе дѣло юже наухъ дѣлати, сы Сѣборникъ. Бѣ ѿ на славѣ а на похвалоу всѣмъ светымъ и хрїстїаномъ на ползоу, понеже смыслихъ врѣме старости моѣ, тако врѣме смрътноѣ приближаетъ се, и житїе наше не многоврѣменно такоже пророкуеть не лъжнїи прѣркъ Давидъ: днїе лѣта нашихъ въ нихъ же ѿ. лѣтъ аще же всилахъ пѣ. лѣтъ, и множакъ ихъ трудъ и болѣзнь. Сего ради оубогахъ сесмръти понеже не гледати ни цара ни болгарина, и видѣхъ врѣмена тешка соутъ, понеже врѣмена последнаа соу междуоу кзыци многыѣ рати и велико попѣренїе ѿ Исмаилтень на Хрїстїанехъ, заради сѣгрѣшенїи нашихъ, того ради и наше оу кьснїеникъ бысть въ западныхъ странахъ лѣтаскыхъ въ вѣлицеи римской, немогшїи изгити своегоу ѿуьствоу, заради исмаилтєскїихъ великихъ попѣренїи, тако же и прѣжде рекохъ

въ инихъ книгахъ кже съставихъ на типарехъ, да изнесемъ въ своемъ Ѡуьстви сїе типаре.

Сего ради молю г̃а б̃а и прѣуистою юго матеръ да ми поспѣши на свршенїе дѣлоу и потомъ ако боудѣ волна божїа, мислимъ сїе типарѣ, да изнесемъ, въ свое Ѡуьство, еда кого богъ изволи и по можи смрѣти да се потрѣди заради божьственихъ црѣквахъ, да испльнїи колико боудѣ волна божїа недостаточество светихъ книгъ, кже ксть оумаленое иновѣрными кзыци.

Апостоль Павль глаголетъ: красен црѣковь, свою доушоу красить. Молю же всѣхъ Ѡце и братїю уьтоущихъ или вьспѣвающихъ, любве христовѣ ради, аще боудѣтъ цю погрѣшено исправляйте и менѣа грѣшнаго Божидара благословите, тако же пишет се: молитва праведнаго спасеть грѣшнаго и да обои оулоуимъ милость здѣ, и тамо же свѣтѣмъ wzарим се. Славецѣ отца и сина и светаго дѣха, и нынѣ и присно и въ вѣки вѣковъ, аминь. И поставихъ сы белѣгъ мой више писанїи, дарованъ ми, велицїемъ кесаромъ Каришлоушомъ. Еже глаголет се быти по именуу е̃ кесар Ѡ рѣждьства х̃ва шладаюца римскимъ науелствомъ, и мноземъ иникемъ странамъ Господинъ нарицает се, .: —

— Науеише се писати сїе светые книги, глаголемїи Минен въ лѣто † з̃ . м̃ . д̃ . кроуница сл̃ с̃їа лоуни д̃ і . Тѣмъ же изволѣнїемъ великаго Господа Бога и Спаса нашего їисѣса Христа и благодѣти дарѣ светаго дѣха. азъ грѣшни Христѣ равь божїи Божидаръ Воуковикъ Ѡуаствомъ Ѡ Дїоклицїискихъ странъ въ предѣлѣхъ Македонскихъ Ѡ града соуцѣ глаголемаго Подгорица видѣвшїи последними врѣменми Ѡ иновѣрныхъ кзыкъ великое раздрѣшенїе и попѣренїе ст̃ ыхъ црѣковь и оумаленїе божьственихъ книгъ. И сего ради обрѣцѣми се западныхъ странъ италїискихъ и мирославьствѣющемъ мѣстѣ Венетїанѣ — оувидѣвъ тако вса жїтїа сего соуетна и

маловрѣмена прѣхощаа и збирахъ елико оубо возмогахъ оумомъ постигнути таже быти просвѣщенію и свѣтлости стѣхъ црквахъ Богъ спешествующи въ желанію моему. Сътворихъ ѿ двою рѣкъ инѣмъ подобіеніемъ. Еже списахъ и съставихъ сію божественую многонарочитую книгу глаголеми Сѣборникъ иже изложихомъ въ немъ служби стѣмъ избранимъ празникомъ съ обличеніемъ шраза ихъ, ѿ мѣсеца Септембра до мѣа Августа. Повелѣніемъ Гдѣина Божидара Воиводе, трѣдихъ се о семъ писаніи азъ многогрѣшни и многоокаганиѣи именьши въ иноцѣхъ Іеродѣконъ Моисей ѿ монастира глаголемаго Деуанохъ иже естъ въ странахъ македонскихъ близъ великихъ горъ штьуствомъ ѿ мѣста нарицаемаго Бѣдимла близъ монастира Шѣдиковѣ Поуе се писати сіа божественая книга мѣа Юнія аѣ.ї днь, а сврши се мѣа Генѣара аѣ.ѣ днь оу Внетцѣхъ, при великому Дѣксоу Андрею Грити науществующоу его въ то време. Сврши се ѿ мировытыа зѣ.м. сѣ. а ѿ рожества Христова аѣ. фѣ. лѣ. иѣ.

3. Законикъ са овимъ предговоромъ: Изволикнемъ шца и спешеніемъ сынъ и свршеніемъ светаго духа азъ многогрѣшни и последній въ крѣхъ попь. Стефанъ порекломъ Бождаровикъ имже мы бысть дедъ, сынъ же его Дмитрикъ прѣзьимѣ же емоу стрикое имже мы бысть родитель. Мати же моя име еи Івана: богъ да ю прости по мѣне въ царствѣ небеснѣмъ съ всеми праведными, понѣже много съ мною по зль опазѣ — позльпази тако је написано, — дондеже ме книгѣ научи. И богъ да помѣнѣ моѣ оучителѣ: ерьмонаха Рафила, и сына емоу ерьмонаха Силивестра и брата Силивестрова Дабижита. ... И боъ да помѣнѣ Видоу, еиже писанъ бысть си Законикъ въ домоу еи и господара ки протопопу Маѣеа. И сына си Михаила а родителя ки могаа Паисеа. И матеръ еи монахию Анастасію ... и брата ки Гоурка и родителя ки и соуродники, иже въ благочѣсти жившей ... ради ки добродѣтели, и богъ да поменѣ и могаа родителя ки и соуродника иже благочѣсти живших ... и да поменѣ богъ брата моѣго Петра, и моѣ недостойнство ... и да помѣ неть господъ богъ всѣхъ, иже исповѣдуютъ шца и сына и светаго духа здраво ... Пакиже братію и шци чѣтоуце и преписоуоуце поминайте молабно молепѣ приношоу съ благоговеніемъ и богъ васъ да помѣнетъ амин.

Азъ многогрѣшни попь Стефанъ шть Хлапѣга села писахъ си Законикъ въ граде Призренѣ въ домоу рабѣ божѣ Видѣ. Иже писахъ више въ помѣноу съ матерію моею, и шцо и како... Братію и шци, хоцоу бо вамъ показати како съписасе си божествени Законѣ и како и гдѣ съписа се и въ кои швытели, и въ коѣмъ домоу и съ чѣрпомощію. ... Азъ многогрѣшни и последній въ крѣхъ попь Стефанъ, некогда поидохъ въ богохраними градъ Призрень, поклонити се и оузрехъ тамо си божествени Законъ, иже бысть семоу изводъ и инѣ много краснѣ книги, и къ семоу кеше два Законика, едѣнь кешъ Номокананъ други кешъ изабранъ въ кратце за саудъ митрополитѣски иже обноситъ юго по земли, трети кешъ семоу изводъ, и много възрадова се доуша моя егда ихъ видѣхъ,

и помисль мы бысть и рекохъ: благодароу те господи, како быхъ съмислилѣхъ и что быхъ сътворишь, да юго прѣпишоу и никтоже мѣ ѿ сего града непознахъ да како хотѣт кего мнѣ дати. И съмислихъ въ себе, коѣм посломъ и како юго хоцю поискати.

Прѣвѣкъ почехъ книжѣ некои по граду повѣзавати, доиде же мнѣ члѣвци въпознаше и свеценици. Потомъ по малоу въ всакомоу свеценикоу съ смѣреникъмъ, и молением ... и божіюю благодатію доухъ свети настави ихъ и въдаше юго мнѣ... Потомъ необретахъ мѣста гдѣ єго да съпишоу. И тамо оузрехъ єдиною благочъстивоу глаголю Видоу. Иже бысть господжа кіръ протопопѣ Маѣеа въ оулице глаголеми Коушерим, родители же ки ѡтьць и мати ѡба быста монаси и братъ єи Гоурько тогда съ нею заєдно бывша. И ѡтидох к неи и помолих се за єдноу келію где да съпишоу юго. Азь братіє єдиною келію поискахъ ѿ нѣ ин нѣ нѣ ѡбрѣтахъ точію келію нѣ и иноу добродетель. Слишите братикъ благочъстивоу слышите! И съ братомъ єи Гоурком богъ да хїи прости, богъ да хи прости. И се да знаете братикъ, азь єдину келію поискахъ, азь и иноу доброѣтедь ѡбретох. Слиши те братикъ кою добродетель? прѣвек ми бысть ѿ нѣ постела, въторокъ ница, когда рыба, рыба, когда вино, вино, когда ина дяконѣа ина, дондѣ же братикъ и съврѣшихъ юго и нетьчїю то нѣ и одеждоу възложи на него Богъ да ю прости, и ню и брата ю Гоурка! Панѣже мнѣ имѣхоу въ мѣсто сына. Слышите братикъ, азь въ нихъ домоу "д. месецѣ прѣбихъ и ничто ѿ мене цогрѣдеше ни роучькъ, ни ѡбедь, ни вчеру, безъ мене не изедоше. Богъ да прости и Гоурьковицоу Радоу, понѣ же и ѡна ничто на мене не погрѣде аминь. ... Въ дѣицъ светорождѣнаго кралиа Стефана Доушана"...

Даље иду млого и разна правила али без почетка и свршетка и само се по запису на корици последњој види: да је овај Законик писан за време докле цар Душан беше још краљ. Писан је лепо и разговетно на лепом пергаменту са прекрасним почетним писменима. Он је се нашао међ осталим грачаничким књигама и сада је у засебним рукама. Ово оволико одмарајући се овде казасмо с тога: што нам још недођоше потпуне прибелешке девичке, које се задржале због смрти старог проте Симе родом приштинца.

— Монастир је ограђен јаким и одвећ високим зидом, или, као што га овде зову, градом. Са источнојужне и нешто југозападне стране зидова подигнуте су, у разна доба, разне ограде и куће у којима су негда биле силне ћелије за млогобројне монахе, а и монахиње девичке. На велику жалост, сад их је свега двојица и то не монаха него белог свештенства; а од монахиња ни једна; бив: прота приштински, просути и тако рећи издишући старац Сима, са својим сестрићем. додуше младим, али обудовелим и одвећ слабирим, бив. свештеником приштинским.

Онај исти дочек, који је и г. Гилѣфердингу, учињен је и нама. Дуго смо и дуго чекали на дворишту монастирском, да нам се одреди каква соба, или што друго, где би се могли сместити. За време тог чекања, могли смо добро и како ваља разгледати све зграде око монастира. Оне се деле на три главна оделења. Прво је, кад се уђе кроз огромне у дебелом и високом окомонастврном зиду вратнице, са леве стране ових. У њему ће бити, које на горњем, а које опет на дољњем боју, преко 40 соба, али на велику тугу и жалост, сада све пуне и опале. У једном оделењу ових седе тако звана војвода монастирска. Ово је здање готово захватило цео западни зид око монастира. Оно заузима скоро половину целог монастирског дворишта. Осим поменутог здања, са собама, иду још млого друга, као: коњушаре, млечари, амбари и т.д.

Друго је оделење зданија, на сјеверној страни од монастира. Осим својих до 20. соба, оно обухвата у себи најважније делове свега онога, без чега се не може нико обићи. Ово је живот и узданица свему и свачему људском, било мирском било свештеничком. Ту су вам разна брашна, смокови и што је најважније разне врсте вина и ракија; али је све то узалуд, што је народ навучао и донео, кад нема ко да га једе, пије и после пријатне молитве, ужива: све и сва наличи и мирише на пуну кућу, у којој је све живо изумрло и затрло се.

Трећи је део дворишта најзнатнији. Са јужне стране високог окомонастирског зида, или као што га овуда зову, града, а унеколико и источног, подижу се висока здања са, своих до 50 соба, које на дољњем, а које опет на горњем боју; али осим 4. све су остале пуне и опале. Са сјеверне стране иде друго здање од својих 10-14 соба, под којим су подруми са пићем, а у ове се улази из звонаре,

или куле манастирске. Ова је цела пола здања одвојена од југозападне, западне и северозападне високим и огромним зидом; те се тако цело манастирско двориште дели на две главне половине и то: на западну и источну. У средини поменутих источних здања стоји свуд околу овима окружен повелики манастир св. Јоанићија Девичког. Он има нешто мало простора са сјевероисточне и сјеверне стране, и у томе је гробље његових свештенослужитеља.

Са јужне му је стране прекрасан студенац са огромном липом, коју је, веле још св. Јоанићије сопственим рукама ту посадио. Диван и прекрасан мирис она распростираше из себе, на све стране овог земљишта, па чак и за манастирских зидина; но још дивнију и већу услугу чини околним народима свију вера, лечећи их од ужасне болести тако зване падајуће, зграница и горске болести. Ништа друго нетреба, по причању овд., за овакве болеснике; до привезати их за липу св. Јоанићије и предржати тако трипута по 24. часа; па је ствар свршена. Обично се лечи од ових болести овде, као и свуда: затварајући болеснике у огромне одвећ студене и дубоке мрачне подруме; у овима окивајућа их и закључавајући увек уз за то спремљене кладе и гвожђа, и дневно у три маха бијући их и читајући им страшне и велике молитве, којима се изгоне бесови и врагови. Ако се ту несмире и не оздраве, онда их још везују за ону липу, где проводе поменуто време. Ово је све што се тиче унутрености у манастирском дворишту.

Ево нас сад већ и у ћелијама, или собама манастирским. Собе на дољним бојевима направљене су на развалинама старих прекосовских ћелија, а собе на горњим бојевима, унеколико су на старим ћелијама, и у неколико носе цртицу новијег доба, или нешто налик на османлијске чардаке. Све је то опало, забатажено, непоправљено, непочишћено и неуређено; све се то клони урвинама, и из ових развалинама; све и сва тежи и иде пропасти и уништењу. Где је што почело прокисавати пре 60—80 год: и данас тако лепо чини; што је се почело рушити пре тога доба, и данас продужава своју започетину; што је забатажено пре и у време тога доба, и данас се све више и више забатажује; што се неје поправљало у то доба, и данас и немисли оправљати и поправљати, једном речју: ако се што скорије непомогне св. Јанићији Девичком, он ће пропасти и утамани се. Разгледајући тако позваше нас старом и болном, већ скоро на самрти, тако званом игуману, а у самој ствари пређе бившем проти приштинском, честитом и ваљаном оцу Симеуну. Кад му се јави смо, колико беше стар и болан, као у предсмртним мукама и трзавицама, скупиле све силе, покрену се и помоћу поше мало узправи на јастук. Он ужасно јаухну и са сузама у очима рече: "да си блажен синко и брате; но да те сам Бог Господ сачува и сахрани! Ја већ видим у теби покојника и праведног мученика; јер ћеш погинути чим изађеш из овог манастира а можда и у њему, но бегај овог часа!"

Наравно да ове речи несуду пријатно подејствовале на нас; али смо их држали као у бунилу изговорене. После неколиког часног разговора, видели смо: да је отац прота при чистој савести; да је био болан, не од које друге болести, но само од просутости; да је био и пре просуд, док још неје дошао у овај манастир, са шта је и намештен овде, као лице које неје у стању да одавде побегне, али, пошто га пре годину дана страшно измучише околни Арнаути, тукући га и гњечећи све по самом трбуху, просуду је се са свим и то тако: да се сада тешко може с места померати.

Оцу проти ми смо се јавили и ко смо и шта смо и рад чега идемо и путујемо. Он нас је љубио, грдио, љубио, плакао, јецао, благосиљао и све чинио, што може чинити само прави патриота и мученик за народ и народност. Одма је ту дозван и сестрић му такође поп из Приштине, којег му се на жалост неопомињемо имена, а прибелешке о Девичу још нам недођоше. То беше младић од својих 35 г: већ у потпуном и најсавршеније пуполку суве болести, или ектике. Он се сиромаш једва мицаше и креташе, а морао је редовно да свршава службе божје. Обојицу су њих ваљани приштинци силом, тако рећи, натерали у овај манастир; само да неби опустео, и вечно за српство пропао. И један и други не беаху ни зашто друго способни, до за болнице, у којима би пролежали само још понеколико дана, па отишли Богу на истине.

Одиста је тако и било, и неје прошло ни 2. месеца, по нашем проласку кроз Девич, а они су већ, нама живот и здравље, отишли са овога јадног и чемерног света. Нека им је вечна памет! и да им Бог опрости све грехе њихове. Дуго је се и дуго жалио и тужио нам наш стари отац Сима на зла и ужасе околних и несретних Гашана, који славе и св. Илију и на тај дан долазе у овај манастир.

Насиље је ових толико: да су до пред оцем Симом убили 13. манастирских старешина и око 35. калуђера. Једном речју: нема старешине, од кад је се сачувао о њима писмени споменик, да је умрљо од своје смрти. Ми смо им имена свију, као, који их је поименце, кад који дан, час, и које године, убио, пописали: али и тај списак, са осталим прибелешкама, недобисмо још. Ово што наводимо, неје изсисано из прстију, но је тако верно, као и све што смо прибележавали ма где, као што је одиста верна истина: да постоји сунце и земља.

Оца су Симу и његова сестрића више пута нападали; али им ништа и никад несу учинили друго што, до: што су их добро изтукли, гњечили по трбусима и мецкали; одтуда је и овај просутији но што је био, а сестрић му, осим просутости, добио је и суву болест. Арнаути су, до тог зулума дошли, да недопуштају ни прозор на ћелијама отворити, ни пса држати у дворишту манастирском,... па ни мачку, само: да би се што пре све христијанско изчистило из овог манастира и утаманило. Ми смо се и сами уверили о свему овом. Тек што смо хтели да отворимо прозор у соби игумановој, а он, као у горској болести, скочи и затвори га, и ако му је било врућина до зла бога; те му се од тог повреди још горе стомак: "Не, не кумим те богом и светим Јованом, хоће те убити одмах!" Ми га запитасмо: ко? а он нам указа одма, са оне стране потока из планине, на Арнаутина.

Ми смо држали, да ће то бити претераност од оце Симе; хтели смо да се уверимо о свему томе: те одемо у своју собу. Овде је већ седео наш вођа, и пошто му све изпричасмо, отворисмо прозор. Неје дуго постојало, а танка арнаутка... цикнула је, као змија су другу страну потока, а из огромне планине! Разуме се по себи, да им дужни несмо остали, а војводи манастирском већ је слагано. као тобож да смо царски човек, који ће се бавити неколико дана у манастиру. Као и свуда и овде је војвода манастирска каква поглавица арнаутска, која седи на капији манастирској; једе, пије, ништа неради, а прима по 2. дук. месечне плате од манастира, тобож што га чува; па тако је и садањи девички војвода син оног истог Арнаутина, који је пре 13. г. заклао старешину манастирску, на коју се тужаше Г. Гиљфердинг у свом путовању по Босни и Ст. Србији, да га неје лепо и пристојно дочекао. Тужни и жалостни пок. Пајсија, бог да ти душу опрости сваког греха, шта си тужан с нама дочекао у краљици и царици Србији!? Војвода је манастирски одма известио у планини Арнауте: да је у манастиру царски човек и т.д. али нам је управо заповедао: да неотварамо прозора; кад запалимо свећу, да је метнемо на под и да: не седимо близу прозора; јер хоће, вели, да пуцају. Ми смо се о свему уверили и друго нам ништа неје остало: до све буквално, и без икаквог размишљавања веровати.

Још нас је у свему боље и потпуније уверила, пребијена, а сада намештена и завијена нога војводина, која је имала доброту пре 8. дана бити здрава читава. Његова рођена браћа Арнаути Гашани, или Илинштаци, пребили су му је само због једног пса. Војвода је имао свог иса, којег је водио уза се, а у исто време и да чува манастир, а раније смо рекли: да Арнаути недају да манастир има свог пса и т.д. Њега су више пута опомињали: да не води свог пса у манастир; јер ће га убити; да небрани тиме манастир и т.д. а многи су додавали: да је он продао тог пса манастиру, па под именом свога држи га тамо, само да га не би убили остали Гашани. Војвода је се бранио како је знао и умео.

Једног дана, на несрећу војводину, изађе некако пас у поток девички, да се напије воде и врати се из овога; кад је био баш пред вратницима града манастирског, пушка из планине цикне, а пас повивши се са ужасним војем и скамукањем мртав падне; војвода излети и спазивши тројицу опали на њих, од којих једног рани; док је он пунио своју пушку и вукао пса у ограду манастирску опале она двојица: те га један удари у леву ногу и сломи је му је, а друга га окрзне по десним ребрима. Сад је крв ту, и како ће се намирити виде ће се.

Још пре уверења о недопуштању од стране Гашана, да се прозори отварају, саветовао нас је игуман Симеун: да идемо у Вучитрн; да из онога узмемо пратњу џандара: те тако даље у Пећ да идемо и т.д. Ми на ово несмо пристајали а остали смо. захтевајући: да нам сам нађе човека, који би нас одвео до Пећи, али сутра дан. Ни један Арнаутин неје смео да нас води, па ни војвода манастирски. Друго нам небеше ништа остало, до: да идемо са нашим вођом из Дренице. Стари војвода неје смео за живу главу да се макне из манастира.. Неје смео ни сам да отвори прозор, па ни свећу да пали, а камо ли да нас води.

Он се беше сетио добре прилике. а та је: млађи војвода монастирски, тако звани Мелман (Мелкман, или Малиман) који је надгледао земље и њиве монастирске. Одма се пошље човек по овог и он дође. Погодба је свршена и он је се морао вратити у планину, да би се тиме траг заварао Арнаутима, као да нећемо сутра дан да полазимо. Отац игуман надао је се и каквом каравану турском из Вучитрна. Обично сви каравани, који овуда иду, свраћају се у Девич, ту ноћивају и нашавши вође или чуваре од овдешњих Гашана, тек се сутра дан крећу за у Пећ.

Ово чине не само поједини, турски и турских трговаца и бегова каравани, и царски чиновници, него шта више и храбра царска војска, само кад овуда пролази; тако је ово место опасно, а сиромашни овај манастир, мора све те зулумћаре и народње крвопије, без паре и динара да храни и поји. Нема тежег положаја ни једном манастиру на свету до Девичком, и опет га некако бог чува. Он сиромаш нема ни одкуда помоћи са стране, а слабо ти ко и зна што о њему. Већина манастира у Правој Србији, кроз које прође Г. Гиљфердинг и остали, добише по којекакве помоћи, а Девич не само зато: што му недаде своје старине и што га, због насиља и страха од Гашана, неприми онако како треба. Г. Гиљфердинг несхвати његов прави положај, као и оног Косовца Срба који му рече: "Ако хоћеш јуначку песму да чујеш иди у Црну Гору и Мораву;" те се и неосврну на нужде ове светиње, која се у свему и свачему највише нуждава.

Овде нам је се ваљало обући у друго одело, којим је се заварао траг; те је се прошло онако, како ћемо видети. За то је знао само старији војвода и више нико, па ни наш вођ из Дренице. Ужасно се и страшно тужаше отац Сима на огромне муке и патње, и побројавајућа их све горе и црње, нећемо их наводити; јер се огледају у убијених 13. старешина и 35. калуђера, као и у пребијеној ноzi војводиној. Сиромаш напослетку дође до тога, да рече: "па нека их напослетку, нека тако и чине, а бог ме и право имају! Наша ти је вера сасвим ослабела и онејачала, а турска бог ме јака и силна. Види се, да јој и бог помаже, а нама неће ни он, па ни ови наши свеци. Ето и св. Јанићије, кад је било мање насиље турско, чинио је чуда, а сад кад је оволико и овакво, да се већ више неможе трпети и подносити, нејавља се ни да је жив; он само ћути и све трпи, а чуда никаква да застраши Турке. Ово су видели и сами Гашани; па наваљују све грђе и грђе. Пређе је св. Јанићије, кад би наваљивали на манастир Турци, чинио чуда, и они би бегали куд који, а сад баш ништа. Турска је јача, па и помаже!" Тако се вајкаше наш игуман и тако се грко и чемерно жаљаше чак и на св. Јанићију; па на самог Бога.

Ми смо га колико смо могли тешили и успокојавали, али све узалуд. Он причаше, како је лане на неколикохвати од монастирског зида погинуо црногорски капетан, којег су водила 3. Гашана, а којима је био дошао по некој политичкој мисији. Таква је вера у ових људи! Страшно се жаљаше, на убијеног оца Пајсију што неје показао старине Г. Гиљфердингу; што му их неје дао и остало. Показиваше нам и писмо Г. Митрополита нашег, у ком му је искао живот св. Јанићије, да га наштампа; овај му је вели послао и препоручивао нам: да га сами наштамамо, а ориђинал предамо народној библиотеци. У писму наш преосвештени одиста вели: да ће потражити каквог душевног човека, који би платио печатње око овог богоугодног дела и т.д. Отац игуман заповеди свом сестрићу давши му, први пут кључ, од скривнице, да нас одведе у ову, и све старино покаже.

Благодарећи дакле овоме, ево нас у кули монастирској, која је призидана уз манастир онако исто, као садање наше римпапине звонаре уз цркве. На првом боју, који саставља и припрату црквину, беше до 40. комада разних рукописних књига из 14. до 16. века, све расуте и изцепане. Међу њима беше и 10. комада, из Божидарове печатње, али такође расутих и изцепаних. Оне се повлачачу по влажним рафовима и по огромној костилној, из које увлачачу, заједно са влагом, и смрад још добро неизтрулилог меса људског; те тако пропадаху и труњачу. Оне имају и своје прибелешке, од знатне важности за нашу прошлост, које смо све прибележили и преписали.

Из овог пење се у други бој, кроз који се даље сјеверу иде у помињате сјеверне зграде као и у подруме. На трећем је боју 3. собице, међу којима је највећа сва живописана свуда, а таван јој је сав изрешетао све самим куршумима бесних, нечовечних, а можда и пијаних Турака. У овој је соби заклан покојни Пајсија, о коме спомиње, у свом путовању Г. Гиљфердинг; он је се страшно борио тројицу у овој борби ранио и негледајући на сву своју борбу и изненадни нападај, пао је од 45 ране.

Њему су живом вадили црева и етре, а крв по помосту још се познаје у изглединама прљотина. Ето какав је живот у Девичу!

Даље иду скривнице. У првој је око 90. разних књига писаних на кожи и хартији, све сами Србуља и неке крупније ствари и посуђе са натписима, које смо поснимали. У другој је око 50. најстаријих и најодабранијих књига са 3. ковчега разних прастарих чистих само српских, из доба српске независности, одежда, са прапорцима, звонцетима па и натписима. Међу стварима има их и од ковова, као: лафова, некаквих апокалипских животињица и т.д. прекрасно и дивно саливених и израђених. Осим овог старих крстоса и икона с натписима и без ових и других св. и онако ствари и утвари. Између књига одабрали смо 12. комада, на ове оставили 3. признанице, да нам се пошљу и т.д. Међу овима је и то све на кожи. а из 11. 12. 13. и мање 14. века: 1. Пролог од 1145. 1. Законик Моноканон са грађанским цравилима писан краљу Владиславу 1227 г. 1. Летопис или књига: "О српским владаоцима и господи" почиње од 9. века, а свршава се са 1361. годином. У овој су књизи врло важне ствари за нашу прошлост и паметарницу; 1. Минеј у коме су српски неки свеци, о којима сада ништа незнамо; па их незнамо ни по имену: 1. Еванђеље од 1127 год. 1. Апостол од 1089 год, а остале су све проповеди и разна поучења.

Међу овима је забележено и како је постала срп. патриаршија у Пећи, како је овде пренета и она из Орида, и како је св. Сава и зашто одпао од Оридске екзархије и грчке патриаршије што су му и Грци потврдиди немајући у томе никакве користи; ту су побројане и све епискупије и колико је до Душана имала, оридска, цариградска и трновска епискупија како их је овај повргао под пећску, и како су се под кнезом Лазаром одтргле од ове, као и колико је под њим оридска, а колико трнавска екзархија плаћала данка пећској патриаршији и т.д. Напоследку, је знатно у једној беседи о светом Јанићију девичком ово: како је он био прогнани Архиепискуп, како је живео и умрљо у Девичу Горњег Полога, или код данашње развалина града и манастира Девича, на садањој међи кичевске и тетовске нахије Праве Србије, како је опет пре тога пренет и ту смештен из дан; Ихтиманске нахије Праве Србије из места садањег "Кадербенд" т.ј. старог српског Девича правога и првога; како је, због насиља турског, у време Деспота Ђурђа Бранковића пренешен овамо у земље деспотове, и пошто су га 12. дана носили кроз земље деспотове, он је овде стао и даље неје хтео: те му се ту и подигне овај манастир. А пошто су му св. мошти и тамо биле у земљи и овде се, на иста два ланца, обесе у земљу за 14. хв. дубљине и т.д.

Све су ове књиге пуне важности и знатности за нас; но на нашу и општу велику тугу и жалост, ево се непослаше за живота проте Симе и сестрића му свештеника. Важне су још и старе, и ако сада без икакве новчане вредности, одежде, петрахиљи, стихари и остало, веле, још старије од св. Јанићије, а на једној и пише да је прављена и поклоњена у манастир св. Спаса у граду Девичу Горњег Полога, још 1269. год. Осим овог они 10. угални крстови и иконице од кокова изливене и поменуте разне животиње са звонцетима и огромним прапорцима, показују некадањи културни ступањ срп. народа у Правој Србији.

Све ово нема сада скоро никакве стварне вредности, а као старина знак некад. културе и изобразености немогу се ничијим исплатити. Сам игуман неје знао, ни шта, ни колико чега има. У Скривнице се скоро никад неулази; па се о њима и неводи брига. Осим старешина, чељад и незна ни где су, а камоли да знају: шта је у њима. Ово и јесте велика срећа и благодарећи овоме: овде је више старине, но у осталих већијих и знатнијих манастира. Све су ове старине донешене овде кад и мошти св. Јанићије. Кад нам дођу прибелешке, које недржимо да су пропале, заједно са поменутиим књигама, онда ћемо о свему овом више говорити, а за сада тек само мимогред ово напомињемо, што већ рекосмо.

Ево нас и у самој цркви и њеној препрати, која је сва, као и мушка и главна (предолтарна) црква и олтар, са огромним кубетом над саставима, пречага крста, — живописана старим живописом, који је доцније понављан. И овде су срп: свеци као: св. Симеун, св. Симон, св. Сава, св. Прохор Пшински, Јован Риљски, Јоаћим Осоговски, Гаврил Лесновски, св. Владимир Елбасански, Климент, пише Преспански, Наум Охридски, па св. Арасеније први, Сава II. св. Ефрем, св. Симон, св. Милугин, св. Урош, св. Петар Корижски и још неких 23. који се немогу да прочитају, са св.

Давидом Солунским, или царем Будимиром. Осим ових је: св. Ана, света Анастасија, света Петка, света Варвара српска света Јелена, света Зиновеа српска и још неке; али се немогу да прочитају.

Остала је сва црква живописана разним страним свецима, као и олтар и кубе. Цела је црква, тамна, мрачна, тешка, загушљива, нарочито од оне костилне, влажна, тморна и туровна. Ваш спрам олтара, са сјеверне стране стоји као мала црквица, у којој је гроб св. Јанићије обешен на два дебела гвоздена ланца дубоко доле у утроби опште мајке земље, веле, равних 14. хвати. Над самим овин је поклопница од белог тесаног камена, савршено равна са осталим помостом; са крајева јој се познају висећи и спуштајући се у мајку земљу ланци гвоздени; више поклопнице је повисок дрвени ћивот, спрам ког је, на дувару, живописан св. Јанићије, средњег века, висок, сув човек, у калуђерском оделу. Они, који хоће да се излече од својих болести, завлаче се под овај ћивот и леже целе службе, или вечерње, на оној поклопници над раком св. Јанићије. Баш кад смо и сами гледали, овуда у један мах испод ћивота (застртог платненим и осталим покровима до помоста)...изађе један болестник, који нас, наравно немало уплаши!

Натписа у цркви, и око ње, нема никаквих, колико смо ми гледали и пазили. Срба у околини, веле, које за 4. а које за 2. часа, нема ни једне душе; само је неколико колебица Цигана православних на манастирској земљи. Ови потомци фараонови, носаху и рипиде и подсвећњаке у цркви; па чим би овај посао свршили, изашли би напоље и кад треба опет улазили. Тужно је и чемерно видети и ову богомољу и њену службу. За сво време, докле ова трајаше, кречаше се и клањаше 3. будале, међу којима је и једно дебело и пуно, у плавим димлијама, паланачко дете. Отац попа, почешће би у сред молитве, не само викао и псовао, које на ове будале, сулудастог црквењака (а све је сама сулуда и будала у манастиру, ван поменута два свештеника, протинице и војводе) а поменуте православне Цигане, који дођу сваке службе, јутрење и вечерње, да помогну, запале свеће, доносе ватру у кадионицама, носе рипиде и т.д. него би почешће ударао књигом по глави све ове и шамарисао би их, што кваре благочиније.

Свакојачко вечна хвала и благородност од свег православног српства, хришћанског славенства и човечанства, овој нашој драгој браћи православним Циганима, који једини неоставише ову срп. светињу, но рад ње трпе свака зла и насиља. Али шта ће и сам сиромаш попа, кад и за певницом, и у олтару и свуда и на сваком месту он све сам мора свршити, прочитати, благословити, чинодејствовати, изпевати и т.д. а док прочита "оче наш" набројали смо, да је се 7. пута закашљао и пљувао, по 3. минуте. Ужасно дуго траје молитва господња; јер се овде, несме ништа прескочити ни изоставити, па ни оних по 40. пута "Господи помилуј!" што се у кнежевини ненабљудава, а нарочито по манастирима.

Незна се, шта је црње и горе гледати: да ли ову тужну и чемерну усамљену светињу српску; да ли ове јадне и жалосне преставнике нашег народа, сумануту и сулудасту послугу ове светиње; да ли ове мученике, који врше, свештендејства и којима би требало пре неге, лека и одмора, но петрахил и одежда; да ли овај ужас и грозу са свију страна, која је притисла овај комадић чисте српске земље? Све је то тужно, све чемерно, све јадно и ужасно, да човека језа хвата и кад неје овде. Ми срдачно и искрено, први од кад је кнежевине, при поласку нашем, приложи смо 84. гр. овој светињи и мученици српској, жалећи одвише, што више немогасмо. Зајиста, ако је икоме бог дао имања и средстава, и ако је ико и помислио да учини какво добро дело, бољег учинити неможе, но да приложи овој светињи и мученици српској. Свака парица наградиће се у царству небесном вечним животом и блаженством.

Притеците и помозите браћо и сестре, ко чим и колико може, да се одржи овај заклон свију вера и народности од ужасних и највећих разбојника; да се одржи овај чувар и ово прибежиште свију и свакога, који га само ждери и једу, утамањују и упропашћују, а ни најмање непотпомажу и неодржавају. Тешко и самим мухамеданцима и њиховом цару у Станбулу, кад падне света Девичка обитељ. Сад у планинама Девичким, а на царском путу, годишње, веле, гине најмање по 130. самих правоверних Турака, а онда ће их гинути и по 1300. душа. Сви се сад свраћају у Девич; те по 3-4 дана изчекују веће караване, о трошку девичком, само да би својом мложином заплашили разбојнике, а онда се неће имати где заклањати; па ће и пропадати. Турци ће се сами вајати, што су ишли на руку

разбојницима, и што их подбадају: да све српско утамањују и упропашћавају. Фанатизам њихових цариградских дервиша и хоџа, који се луњају по овим крајевима, као гладни а бесни вуци, пашће на главе њихове.

ГЛАВА VII.

Пут у Пећ, пећска нахија са својим старинама: белопољским, гораждевским, сијским, накљским, сврчским, будисавачким, петрчским, развалинама Студенце и још 55 других; статистика и етнографија пећске нахије; фанатизам мухамедански и спотицање из Цариграда; прогањање Срба православних, а насељавање Арнаута римокатолика; паланка Пећ; манастир у ком је била српска патријаршија; његове старине и остало са школом пећском и т.д.

Под благословом, и са, опроштајем, какав се чини са онима, који се воде на губилиште, крећемо се са својим момком и поменутом млађом војводом манастирском Мелманом, који је страшно био престрављен. Несмо од вратанца зида манастирског измакли ни до 15 хвати, а Мелман баци се каменом на једну громилицу камења, рече и нама да то и сами учинимо, па и учинисмо. Даље нам рече: да ништа неговоримо, но што можемо брже да идемо, коње да нејашемо, и да смо тако рећи стопа у стопу, иза њега. Тако смо ишли малим и уским пољцем једним, у склопу Девичких планина обраслих самом огромном, честом и доста старом дубовом шумом, међу којом су густе и чести шумарци, трнови, лескови и осталог полудрвећа, и полукорова.

За једно 30. хвати низ ову речицу, Девич, где је поље мало шире, стоји б. колебица, на манастирској земљи, оних Цигана, који служе манастиру и огроман зидани, али готово полуразрушени манастирски хан, у коме је и дућанчић један, са укупном вредношћу свега у њему еспапа до 10 гр. Мелман у овоме купи дувана, и превара ту заставше наоружане Гашане: да се онај синоћни царски човек већ спрема да пође на пут.

Још неколико минута хода, па се одпочиње пењати на повисоки и одвећ стрменит, са источне стране, огранак Девички планина тако звану Клисуру. Она је сва обрастла истом шумом, као и Девич, и с једне и друге стране пута, ужасно је куршумима изрешетана и ножевима изасецана сва, та шума и свако њено дрво. Овуда се сваког дана бије и сече, само кад ко пролази; па често се овде бију и секу не само путници са разбојницима, него и разне разбојничке чете једна с другом. Мелман је се целим путем гласно молио Богу дерући се непрестано: "ал-ла, ил-ал-ла" и т.д. Најмањи шушањ, најмањи потрес листа, или гранчице, имао је такву силу да је у исто време и ороз на дугој пушци мелмановој циктао, као и на нашим, тек онако по природном нагону (инстинкту), а не нашом вољом и самосвешћу. По Мелману изказао је зној као боб крупан, а језик му је се већ и уморио од силне и непрестане арапске молитве.

Дуго смо и дуго пузали се, док се једном не узпузасмо на врх клисурин. На самом њеном висоравну беше ужас погледати. На једној страни беху још добро неоглодане ноге од човека; на другој руке, прси и глава; а на трећој тек у 1/4 огладало месо са огромног царског хата, од арапске расе: и све то смрђаше до зла Бога. На једном месту већ стајаше неколико каменова на громилици, и Мелман, негледајући на свестрана презања, баци на ову громилицу такође један камичак још у долини девичкој метнут за појас. Шта је јело овог убијеног коња и човека, незнамо, кад се живе душе у свој Клисури нечујаше, па ни од тице какве, и звере каква.

Врхом клисуриним, сад још у већем страху и непреодолимом ужасу ишли смо сви страшно дрктајући све даље и даље, такође кроз шуму изрешетану куршумима и изасецану ножевима јадних и злехудних бораца. Ћутање је трајало, као и пре, и тек да се одпочнемо већ спуштати, на западној страни, кад наш Мелман ... опази једнога Арнаутина, вели латинина, на највишем врху једног грма, где прежа на све стране! Он је био запео пушку на нас, а ми смо сви то исто учинили опет на њега.

По овом одма је се одпочео разговор, који је ишао дуго и из којег смо непрестано слушали само: "беса, бес! беса бес!" и т.д. Мимо све те бесе, ми смо полако и неприметно непрестано

мицајући се зајишли за 1. дрво, а коње оставили на путу. Договор је се свршио с тим: што је тај Арнаутин узео за грљић своју дугу пушку, а кундак дигао у вис, и ми непрестано гледајући га мало помало измицасмо даље и даље, дерајући се и он и ми: "беса бес, беса бес!" у то и таквом путовању и непрестаном повторавању бесе (вера тврда и поштена реч) ми смо све даље и даље ишли, а небеше нам терета у ходу, једно због овог догађаја, а друго опет са тога; што се спуштасмо низ Клисуру.

Пошто зађосмо, низ Клисуру, испод поменутог грма, скоро смо непрестано трчали, а чинили смо се да нетрчимо. Ход нам неје трајао ни пуна пола часа, а на наше велико чудо, указа нам се у западној, југозападној и сјеверозападној страни, баш као прави полукруг, или полумесец, . који је обухватио пола света.... огромна планина повривена снегом и плавилом! Цела та планина зове се Мокра, са разним именима појединих својих врхова и огранака. Док несмо видели њене јужне и сјеверне делове, учини нам се, а и држали смо да је то дивна и света за Србина Црна Гора, са својим чудним и дивним јунацима; али смо се брзо разуверили од овога заноса. Са целе те планине дуваше тихи и лагани студени ветар, са поветарцима, који нам добро дође у овом страху и умору. Он нас не само дивно и чудновато разхлађиваше; него нам и снаге и моћи, као каквом чаробном силом, даваше.

Свуда испод планине, плавлаше се такође дивна и сада савршено плава, полукружна, или полумесечна равница, стара Метохија, сада тако звано Подримље, а у г. Гиљфердинговом делу погрешно Дукађин. Од оба наша друга, душа ваља истину да кажемо, ми смо се најмање уплашили, а Мелман највише. Ми смо били више укочени, неосетни; но што смо се плашили и шта осећали. Негледајући на сво бегаче и на молбе и приклињања Мелманова, бојећи се да ове дивоте, кад сиђемо у равницу нећемо видети, ми смо стали и дуго их дуго гдедали, запиткивајући Мелмана, а овај неодговарајући нам ни речице, но само напевајући, тако да се изразимо, своје: "ал-лах, ил-ал-ах!" и т.д.

Пошто смо се сити нагледали дивота и красота, и пошто прохладан тихи ветрић охлади нас са свим, станемо још крупније, а брже корачати, док несађоємо, или управо не стрчасмо скоро са свим са проклете Клисуре и на једном голом њеном огранку не устависмо се. Ми смо већ били уверења о нашем вођи, да је нека затуцана мухамеданчина, која је изгубила свој језик, још кад је Мухамед умрѐо; али смо се јако преварили.

Тек што одмакосмо за 6. пушкомета из планине, а наш Мелман... удари капом о земљу, заигра, рукова се с нама, честитајући нам сретан пролаз кроз Клисуру, коме се неје надао па викну играјући и скачући: "е, е, е! сад се небојте, небојте, ви сте сретни људи! Ено видите, тамо доле ? Тамо су доле све сами власи; то су њихова села, а јунаци су бољи од Арнаута! један ће ударити на 10. Арнаута, и све их разпрскати, и у њиховим катунима (селима) нико вам ништа несме. Небојте се ви сте сретнији од свију људи! Колико сам их водио до сада никад непроведо, кроз ову погану Клисуру без пушкарања! Истина, да ми се никад образ неје поцрнео, и све сам живе провео; али често рањавем!" Наш Мелман беше, као дете весео, радостан и на питања изприча нам: да је она трупина на врху Клисуре турског Чауша, који је са још 4. друга ишао из Пећи у Вучитрн. Разбојници су га убили, са коњем му, онде на месту пре 4. дана и два му друга ранили, који су на добрим коњима побегли. Ови су се толико били престравили да несу ни у Девич свраћали; него су тако силно јурили: да су им пред Вучитрном у двојице коњи поцркали. Ово су били валини неки војници, сухарије, као што их овде зову, а у нас коњаници цандари.

Причаше нам, како је погинуо лане помињати црногорски капетан, коме су све поглавице гашанске дошле и он међу њима бивао. Њега су водиле прве 3. поглавице гашке, један је циљао напред, а два са страна му напореду. Иза два цбуна, једног с једне, а другог друге стране пута, пукле су две пушке, напуњене са синцирлијама: једна га је ударила под леву мишицу, и прошла кроз кроз прси, а друга у главу и разсекла ову на две половине; поглавице гашке несе се ни с места макле, а наших неје било: и тако је пропао диван и прекрасан јунак наш из Црне Горе, који је, веле, у последњем рату укинуо 13. глава турских и добио 5. рана, од којих је се извидио. На месту где је погинуо, као и овај поменути чауш, бацају пролазећи мухамеданци по један камичак спасења душе (севапа) ради. Ето, како је прошао, црногорски капетан, који је, по налогу своје земље, и по позиву

овд: Арнаута, као пријатеља, да се о нечем политичком њих тичућем се договоре, овде у своје тобожње пријатеље дошао.

Кроз сву Клисину и с једне и друге стране пута стајаше сила божија громилица од камења, зарастлих у шуму и траву и око 23. онако још голих. Све су ове (23) од овог пролећа, за ово неколико месеци. Мелман показиваше нам своје грдне ране, које од куршума, а које од ножева; међу свима највише га тишташе бивша пребијена нога, а сад већ скоро савршено здрава. Пребили су му је баш после убиства пок. Пајсија старешине Девича, кад је власт турска, по настојавању бив. Француског конзула, била затворила у Призрену преко 30. Гашана, од којих је 9. умрло, које од рана добивених у међусобним борбама, а које од нечистог турског затвора.

Сам је Мелман био тада у хапсу, но не због игумана Пајсије: него што је, као дечак, из своје куће, убио два жандара и трећег ранио. Овај га је, вели, трећи, јурнувши се на кућу ухватио и пребио му ногу својом пушком. Мелман је био само 3. месеца у хапсу, као и остали. За сво време хапса, они су сви у овоме само ноћу ноћивали и то у граду призренском, а дању су по граду ходали слободно. Турци, и њихови судови, не само да их несу судили; него су им још све и сва чинили: хранили их најбољим јелима, појили најслађијим шербетима: облачили у најчистије и беље кошуље: јер су они смакли једног диндушманског хоџу и т.д. Који несу помрли, све су их, после 90 дана, по турским канонима, пустили, давши им још коме по 400. а коме и по 600. гр. чар. награде, што су лежали у затвору бадава и за неверничку крв! Ово нам све причаше поменути вођ, а османске власти несу казнили ни оне, који су законске служитеље побили.

Од то доба, говораше Мелман, жеља му беше, и ако је до 7. заптаја, сејмена и т.д. убио, да убије и једнога чауша. Сад га је, рече, неко убио: па је задовољан. Изгледа, као да је поменутог несретног чауша убио баш овај наш вођ, а вешто око могло би видети у њему, одиста ништа друго: до убицу чаушевог. Вођ нам се страшно жаљаше на садањег игумана девичког, како је вели лукав; како тврд; како плашљив, те никуд неизлази и т.д. премда му неодрицаше да је болестан. Такође тужаше се, на питања наша, који су то разбојници, на Фанде Латине, који се пре неколико година населише у пећској нахији; те сад страшно разбојниче и харају, а тобош су месне потурице боље и т.д. И са овог последњег огранка клисуриног, виђаше се прекрасно већи део Метохије, а нарочито скоро сва Мокра планина. На свима врховима њеним беше снег и ако је био почетак Јула.

Баш више Пећи, одакле избија Пећска Бистрица, познаваше се као угнута западу провалија, коју зову "Ждрело" и у самом је том Ждрелу, причаше Мелман манастир пећска, стара влашка, патриаршија, где се може човек добро најести и пити, разуме се без пребијене парице. Пошто смо се ту одморили, коње добро напасли и напојили, кренемо се у десно; те дођемо у срп: село тако звано Сухогрло са 15. срп. и 24(?) п: куће. Удаљено је од Пећи до 7 часова. Овде су, веле, били рудокопи, од којих се и данас виде рудне јаме.

У селу овом има које начетих, а које опет до пола разорених бив. срп. храмова: 1. св. Николе, 2. св. Илије, 3. Аранђела и 4. св. Јована Крститеља. Св. Николе и Јована зидани су од тесаног камена са шарама од прекрасне српске опеке, а остала два од самог тесаног камена. Око ових храмова познају се бив. огромна и прастара срп. гробља са украсима онаквим истим, каква су она наша нађена нама у подринском и осталим окрузима. Дивне су и прекрасне биле ове цркве, а можда и манастири.

Ево нам и прекрасних натписа и то над западним вратима главне цркве, а у препрати св. Илије

**„† съ изволикниѣмъ штыца, поспѣшениѣмъ сына исходецаго ѿ
шца и сввршениѣмъ св. доуха изходецаго ѿ шца създа се сын
божьственный и богоспосьѣми храмъ св. и великаго пророка**

**господна Илїи въ дни благоуъстиваго кралїа Владимира
сръбскаго лѣт † ѕ̂ . х̂ . в̂ , кроугъ слицоу” и нема даље.**

Такође над вратима главне цркве, али изнутра, опет, као и у прве цркве, у белом лепо отесаном камену урезао је овај натпис

**„† ..... благоуъстивнїе кралици Косари лѣт † ѕ̂ . х̂ . д̂ . ї̂ . кроугъ
слицоу ѿ лоуни..... ”**

На светом Аранђелу пише, после избрисаног и опалог кумсали, обично неманићким плавим писмом на белом пољу ово:

**„..... въ дым благоуъстиваго и светоръждьнаго краля
пъравовѣнъуанаго златоу кроуною Ѡ императоровъ и
патріагахъовъ истъунихъ Стефина сына св. Сумешна Немани,
лѣт † ѕ̂ . ѡ̂ . г̂ .....”**

На светом Николи такође плавим писменима на белом пољу пише на кумсалу:

**„† Вънови се син свети и богоспськьми храмъ св. и
великаго уюдотъврѣца христова Николи архїепискоупа
Мурьликїнскаго светоръжденим краљемъ все сръпскиѣ,
поморьскиѣ и подоунавьскиѣ земли Стефана Оуроша г. въ лѣт.
† ѕ̂ . ѡ̂ . к̂ . ѿ̂ . кроугъ слицоу ѕ̂ . лоуни..... ”**

Тек у овом има од срп. светитеља св. Симеон, и Сава, а даље и св. Арсеније. Остали су сви свеци, колико се могу познати, уписани у српским типовима и одеждама од срп. тробоја. Знатно је у св. Илији и Јовану: што су они свеци, који су се као војници посветили, у српским малим калпачићима и капицама, као полукалпацима са одвећ широком надтемењачом или горњем покрову капа, и код чела много уже. Оне (као оне наше бив: без обода војене капе) су у светог Ђурца црвенорујне, а у св. Димитрије беле. На излупаним и обореним стојећцима, или надгробним билезима, такође се познају трагови од натписа са ћирилицом, али има их и са латиницом. Види се, да су се наши и у ово доба, из ког су ови споменици, служили и једним и другим писменима.

Из Сувогрла, дођемо у село тако звано Цркволез. Село је ово сво српско и има до својих око 30. кућа; удаљено је од Пећи право сјеверу равно 6. часова хода; била је у њему и школица једна, али је сада затворена с тога, што немају учитеља, а нарочито школских књига и т.д. На дивном месташцу стоји бивши манастир, а сада црква храм св. Јована Крститеља. Он је сав живописан већ по трећији пут и то у време Максима патриарха, а колико се из натписа поправљаног у време тог Максима види, поправљан је и обнављан у време његово. Натпис му вели ово:

„† БОЖІИМЪ ИЗВОЛЕНІЕМЪ, СЪ ПОМОЦІЮ ЄГѠ КДИНОРОДНАГО
 СЫНА И СЪ СЪВРШЕНІЕМЪ СВ. ДОУХА ИЗХОДЕЩЕГО Ѡ ШТЬЦА, ШБНОВИ
 СЕ И ПОПИСАХЪ СЕ СЫИ БОЖЬСТВЕНИ ХРАМЪ СВ. ІШВАНА
 КРЬСТИТЕЛНІА ГОСПОДНІА СЪАЗДЪНИ ВЪ Ѣ . Х̂ . Ѡ̂ . ЛѢТА ВЪ ДНИ
 БЛАГОУШТИВАГО КРАЛІА .... ВЪ ЛѢТА † Ѣ . Р̂ . Н̂ . А̂ . СЪЗ .... А Ѡ
 РОЖДЬСТВА ГОСПОДНІА А̂ . Х̂ . О̂ . Г̂ . ТРОУДОМЪ И ИЖЪДИВЕНІЕМЪ
 ПАТРИАРХА СРЬБЛІЕМЪ, ПОМОРІЮ, ПОДОУНАВІЮ, БОЛЬГАРІЄЮ И
 ЦѢЛАГО ИЛИРКА КРЬ МАЖИМОМЪ ВЕУНА МОУ ПАМЕТЬ.”

Из овог села за 1. непун час хода долази се у Белопоље од својих 13. кућа српских. У њему је огроман разорен манастир вознесења Христова или Спасовогдана. Село је за непуних 6. часова, такође северно од Пећи. Урвине ове лепо се и прекрасно познају и могле би се са невеликим новцем опет обновити и поправити. Види се из ово неколико речица заоставшег натписа да је био обновлен у време кад се у натпису каже:

.... ШБНОВИ СЕ И ПОПИСА СЕ ВЪ ЛѢТѢ † С̂ . П̂ . Ѡ̂ . КРОУГ....

Даље иде за једно 1/2 часа село Велики Исток, кроз које пролази речица Велики Исток; у ову улева се са запада долазећи Мали Исток. Где се Велики Исток стаче са пећском Бистрицом, одатле се обе те воде зову даље не ни Велики Исток ни П. Бистрица, но Бели Дрин, а пре но што саставе своје воде у Бистрицу се улева Јабланица и Студеница речице. У селу овом има до 25. српских кућа, а на самом Истоку речици стоје дивне и прекрасне урвине са једним кубетом, све од самог тесаног камена, као и у Дечанима. Из околних села долазе Арнаути па га непрестано руше и утамањују, и већ су му скоро сву препрату одвукли и разнели; те из тог камена зидају себи куће, куле и џамијетине.

На дувару главне цркве, стоји исписана Неманића лоза до св. Милутина, али се једва познаје. Кубе су држала четири зидана стуба, који су такође од дна до врха, као и бивше кубе, живописани. Помост је црквени од прекрасног тесаног белог мрамора, у коме има много поклопница, које означавају: да су ту погребени многи светитељи и знатни људи српски. У самом олтару, а у десној, или јужној бившој црквици, на белом пољу плавим писменима, била је исписана цела хрисовоља дата овоме манастиру; али се ништа неможе, на велику жалост и несрећу, разабрати. Само се види још ово неколико речица при дну, које су биле замрљане и упрљане прашином и урвинама, а које необише и неизкварише Арнаути и потурице:

„ ..... И ДА БОУДЕТЬ ПОВИІЕНЬ Ѡ СЫЛИ УШТЬНАГО И
 ЖИВОТВОРЕЦАГО КРЬСТА .... И Ѡ Т̂ . Н̂ . І̂ “.... ШТЬЦА НИКЕН .... Ѡ В̂ . І̂
 ”. АПОСТОЛЬ И Ѡ ВЪСѢХЪ СВЕТИХЪ И МНѢ ШТЕФАНА РЕКОМАГО ВЪ
 ПАВЪЛИКИСКИК НЕВѢР.... НЕМАНА КРАЛІА ВЪСѢХЪ СРЬБЬСКИХЪ И
 ПОМОРЬСКИХЪ ЗЕМ:.... † Д̂ . Х̂ . Н̂ .....”

Други је храм св. Николе, метох дечански, а тако звани Гориоча. Овај је храм сав изнутра живописан прекрасним старим српским живописом, а има и огромно старосрпско гробље око себе. Колико је се могло прочитати на једном билегу са калуђерском штаком пише ово

” .... К҃РЬ К҃РИЛЬ И҃ГОУМЬНЬ СВ. ОБИТЕЛИ СЕИ † Ŝ . X̂ . Λ̂ . €̂ ...”

Одавде се долази у село тако звано Тучета од својих 20. срп. кућа. На једном узвишеном, а прекрасном, брдашцу стоје велике урвине бив. огромног манастира. Он је тако порушен, да је већ готово савњен са земљом и само му стоји часна трпеза, од прекрасно израђеног плавкастог

мрамора. На њојзи стоји овај натпис "† Ŝ . X̂ . Λ̂ . K̂ " Да ли је у то доба подигнут или не овај манастир остаје опет несретно само питање?

Сад долазимо на најзнатнију ствар међу свима овим селима; долазимо до под село Студеницу сада самих потурица, а пређе неколико десетина година православних Срба. Баш више садање Студенице, а на реци Студеници, међу Тучетом и Белицом, селима, стоје огромне и ужасне урвине од дивног и прекрасног Студеничког манастира, са огромним конацима и ћелиама, подрумима и осталим бив. манастирским, зградама. На пола часа у околини миришу прекрасна питама дрва и траве разне бив: манастирске; а од свију њих задржали су се трагови од чокоћа винове лозе и огромних црних дудова, који су сада ничији. Липе, багренови и кестенова дрва још стоје; јер их неизсекоше и неутаманише потурице. Све изгледа, као да је само нестало домаћина, као да је затрла се и замрла цела кућа, која с тога опада и руши се.

Око бив: манастира стоји огромно гробље са прастарим српским натписима; али га има и са латинским. На дуварима још се познају трагови од живописа, а да ови и околни Турци несу нарочито ове урвине рушили, од њих под Пећју направили два моста и 5. воденица, ван 3. џамијетине, — нашло би се многог којечега, које би нашу прошлост разсветљало и протумачило. Велика је то несрећа, што је овако учињено и што бар несу наши калуђери описали ову дивну и прекрасну светињу; натписе снимали; оставили све то потомству, да о свему зна; сачували бар оно што је се могло: овако је све пропало; све се утаманило, а бог зна да ли ће кадгод и изаћи на видело.

Цео манастир, који је био дугачак 22. а широк 15. и коликохвати висок не зна се? био је од прекрасног тесаног мрамора, који је се састајао из тробоје српске. Плоче су му веће, но оне у Дечанима и нашој Студеници, и рекао би и боље израђене. Прича се: да је имао на себи 25. кубета, која су сва, као и тројна црква, била покривена оловом, које су до скоро продавали Турци. Црква је имала 3. олтара и била је крстоизгледна. Имала је такође своју препрату и види се да је имала више од 16. камених стубова, од којих се још вуку одломци један од другог различни. Он је имао, и у, и на, камену изрезаних светитеља, и од овог направљених разних животиња. На једном се особито виђаше преврасно израђена аждаја, бив: грб прибалтијских славенских или срп. племена, а има одломака и од двоглавих у белом мрамору изсечених, (дакле ваљда белих), орлова. Осим овог неизостајаше ни дан: наша огнила и лале, које је све било још пре Неманића, а Неманићи, ваљда су просто, усвојивши освештану старину, још боље је утврдили и одржали у народу.

Од римских натписа навешћемо само ова три, која смо као потпунија, верно снимили. Први се састоји из ових.б. непуних врстица:

1 "D. M. 2. VELS SADRAGI 3. TA MAG. DOM. VIX. 4. AN. XXXII ET SV. 5. FIL. BLASSIZA V. 6. . . . PROCVL. VIX .

Други је од ове 3. врстице:

"1. MARCIVS FLAV. 2. ET IVLIVS SER 3. G. VIXANN. XXII."

Трећи се састоји из 11. вртица и то:

1. "MERCVL. HAVE BENEV 2. ALEA. 3. SALVTAS. 4. D. M. 5. MILIZZA BOSSINA.
6. VIXIT ANNIS XXII VIPI 7. SI . . . CIA VIX. ANNIS XXV. 8. VLPIVS VVLCASSINVS
9. VIX. AN. XXX. 10. FLISB MER . . VIVOS 11. F. v. C.

Од наших надгробних споменика још је се понајбоље сачувало неколико у бив. помосту црквеном на надгробним поклопницама. Међу многим одломцима навешћено само оне, који су потпунији као:

† „въ лѣто † с̣ . ѿ . ѿ . ѿ . ѿ рждства хр̣ а бога по плъти: ѿ . ѿ . ѿ . прѣставы се Мара рѣкома Вишеслава дъць великаго жоупана Нѣгослава Борниаквога сына Станимировикѣа, светоръждьнаго краля въсех Сръбехъ Павлоуша ѿ града Сръбница а сжпржжница великаго кнеза хвостъньскаго се ки гробъ кто проуте рци богъ да прости въ вѣаки вѣковъ, аминь.”

Друга поклопница прекрасно израђена са разним шарама од грмовог лишћа са 3 рибе, и две уплетене змије, које су обрнуле једна другој главе са отворени чељустима па хоће да се прождеру. И на првој и другој поклопници стоје полумесеци и други украси, као што ће се из слика видети:

† „Сїи гробъ Иваниша Голѣмовика Воукосалика онеисем светоръждьнаго краля въсе сръпскиѣ и поморьскиѣ земли Хвалимира, жоупанъ града Дьсника при рекѣ Дьсници въ жоупе томориуьскиѣ съде погиве ѿ вльижуцихъ се за краљви свои съ држжини своѣ ѿ краини томорьскиѣ въ лѣтѣ † с̣ . ѿ . ѿ . ѿ . рждьства христа бога по плъти ѿ . ѿ . ѿ . бжди мж веуна паметь въ църьствїи божиѣмъ писа юго дѣакъ Оливѣрь Божинковикъ ѿ града Правица днь к̣ . ѿ . ганоуар...”

Трећи натпис:

„въ лѣтѣ † с̣ . ѿ . ѿ . ѿ . днь въ к̣ . ѿ . Сентебрїа прѣстави се добри єпискоупъ стоудениуки и жоупи хвостъньскиѣ Прохоръ пострижьникъ съшьствїа св: доуха стоудениукаго први „єпискоупъ хвостъньскиѣ и матьскиѣ жоупи юго благослови св:

доухомъ прѣви архієпискоупъ и патриархъ сръпскїи св. Гава светорождьдни сынъ св. Гумешна Немани добрїи квръ Прохоръ веуна мѸ паметь.”

Сад нам долази једна најзнатнија ствар у целим овим огромним и дивним урвинама, а та је натиис, или одломци, хрисовуље св. Саве издате овом манастиру. Она је писана загаситоплавим писменима на белом пољу у бившој црквици св. Богородице с десне стране главне цркве, или главног олтара, који је намењен Сашествију св. Духа или Тројицама. Натпис је овај, као и у Грачаници, уписан у западном олтарском дувару, а са источне стране и колико је се могао од урвина прочитати гласи ово.

„..... поставихъ и оутврдихъ смѣрение наше по благодати дароу же и влѣсти въ сесветагѡ и животворецагѡ доуха Ѡ великагѡ архіереа и господа и бога и спаса нашего Исоуса Христа божьственымъ и всесветымъ егѡ оуѣеникѡмъ и апостоль, ... даиѣи ми кже врьзати врьзано, кже разьрѣшати разрѣш... квръ прохора првагѡ .... въ храмъ Съшьствиа св. доуха св. Богородици и св. ївана Кръстителиа ...въ жоупѣ Хвостьньскиѣ Стоуденицѣ създаанаго св. Давидомъ солоунскимъ въ царѣхъ краликъмъ Боудимиромъ сръпскимъ въ лѣтѣ † д̣.ф̣. љ. д̣.... и оукрасихъ и пописахъ кѣлико възмохъ Ѡ богоданагѡ ми стежаниа св. Ѡца моѣго Гумешна во краликѡхъ Стефана въ павликьскиѣ невѣрь... рекомагѡ Неманиа .... и быти кмоу по апол.... повелѣнию господ .... кже врьжетъ да ксть врьзано ... въ жоупахъ, хвостьньскои, гоусиньскиѣ, роуговьскиѣ, трьговишькиѣ, боукомирьскиѣ, кръстьискиѣ бѣдиньскиѣ, лоугомирьскиѣ, лепениуькиѣ и матьскиѣ имѣти кдиномоу власти ..... смѣрение. Гавва д̣. архієпискоупъ въсемь сръбликѡмъ, поморию и подоунавьскиѣ страни и цѣлаго Илѡрика въ лѣтѣ † з̣. ѡ̣. к̣. ѡ̣. въ днь съшьствикъ св. доуха ....”

Још је било много којекаквих натписа, које у овим урвинама, а које по надгробним споменицима; али се неје могло више преписивати и снимати због Турака. Чим смо дошли били, одма је један дошао, разуме се са оружјем, као и сами што смо, и запиткивајући шта ћемо, шта смо и т.д. и спречавајући снимање и опет беше љуборитљив да дозна старину. Ми му рекосмо; да је ово

италианско и латинско, јер такве ствари неће да руше, што им влада неје наложила; казасмо му и године, разуме се измишљене и т.д. и чинило је се, као да је задовољан отишао.

Неје дуго прошло, а дошли су њих тројица са шехом (оцом) тог села и да наш Мелман небеше им нека суродица хрђаво би се одиста прошло. Негледајући на то сродство мало је остало, па да неплаиу пушке и с једне и с друге стране. Страшно су наваљивали да им се уступе снимљени сенети (године) који казују старину влашке џамије! Ово им се неје могло учинити и ми журно измицасмо са запетим пушкама. Свашта би било, да им Мелман небеше суродица и да неказа, да ћемо сва тројица да се бијемо, само, ако пристају на то. Они познаваху овог нашег чољавог Мелмана, као убицу неколико људи; па још и царског човека чауша! Овде ништа више нетреба ни за кога но: да га срећа послужи да смакне са овога света не само неколицину но само двојицу тројицу, па се после држи: да га обичан куршум од олова небије, но треба да је саливен од старих дубровачких и срп. сребрних динара. Пређе тога хваљаше се Мелман својим сродством, у овом селу, нудкаше нас да ноћимо у њему, да ћемо бити прекрасно почашћени и т.д. и ако му беше милији конак и дочек у Патриаршији, што је и маснији и рахатнији а сад напротив тако рећи лећаше безобзирце и хиташе само да се дохватимо равног и безшумског поља старе Метохије, а садањег Подримља.

Ми и пре несмо имали воље да ноћимо у том седу; али за рад његових, и у околним селима, старина, већ смо се били решили на то. Било је већ превалило подне: коњи уморни и готово попадали од умора; ми гладни и уморни до зла бога; а до Пећи је остало још добрих 4 1/2 часа хода: и све је се то морало надвладати по ужасној препреки, у дебелим нашим доламама, чакширама и кепам (црна са полурукавима кратка, кукуљица) силајима, малим и дугим пушкама. Умор, глад, препрека и т.д. све је било противу нас али је страх био с нама, и он нас је гонио као из топа метак што се гони.

Несмо се ни разговарали, ни говорили, ни мрморили све док не прегазисмо речицу Јабланицу и не дођосмо до пећске Бистрице, а кад до ове дођосмо и без договора: поседасмо да се одморимо. Ми смо вешто траг нашег путовања приметили још пошав од развалина. Студеничани су мислили, да смо отишли на запад, а ми смо идући по брдашцима, и иза ових, на запад, обрнули право југу и југоистоку; те ето нас само 1. час од Пећи далеко.

Код дивне ове воде студене као лед, а бистре као суза девојачка, одрешили смо били наше торбе, из њих извадили оно мало хлеба и сира и тек одпочели јести, кад ето ти из Пећи враћајућих се са трга Арнаута све на самим воловским колима. Међу њима је било много и Срба. Кола су им скоро онака још адамовска, као и у нас, само имају на јармовима између волова једну огромну мотку, а на овој обрнути врхом доле конусту котарицу. Све што се у паланци и на тргу купи, трпа се овде у ову котарицу, а тако исто и све ситније и скупље продаовине, које се од дома носе на трг. Нама се неје дало одморити како треба и појести оно мало већ сасвим окорелог и поплеснивелог хлеба.

Несмо тако рећи ни дахнули душом како ваља, а камо ли одморили се и и подкрепили, ђаво нанесе два Арнаутина, заљубивша се у наше торбе, да се свађају с нама. Оба су била без оружја, и то је наша срећа, а иначе би било окршаја. Изпочетка су дошли били, поњушили наше торбе, које су биле пуне амбуља којекаквих, па по свој прилици, мислећи, да ту има важних ствари, хтедоше прво да их украду, а после покушаше и да отму. Псоваше нас на сва уста називајући нас: "хе ви белогуни (белогуњци, т.ј. у белим доламама и т.д.) ви имате пара као песка бре!"

Овдашњи Арнаути, или потурице, страшно мрзе на оридске, елбасанске, па и дибарске, што се ови већ почињу, мешати са Тоскима. Свађа је се ширила и с једне и друге стране све више и више и наше потурице свађале су се само зато да дочекају још ког познанка враћајућег се из Пећи. Наш вођ, као да неје био сраскиде да још чекамо, и као да му неје била неповољна свађа; јер од сниманих старина, почео је и сам понешто врчати и мрмољити. Ми заповедисмо, да се полази, коњи се натоваре, и кад смо били на половину речице, а Арнаути нам испрече своја воловска кола. Сад је ваљало ова надилазити; те с тога увалимо се у неке вирове из којих полумокри једва изађемо на други брег. И одавде нас враћаху натраг у реку, а наш вођ чињаше се свему невешт. Ми викнусмо једном на њега, а он одговори: "Они се шале, ето немају ни оружја! Неће, ништа неће, небој се цанум!"

Све то беше само изговор и ствар дође дотле, да је се морало силом продрети. Један висок и дугачак, сув, беломусан беше се изпречио пред нашег коња и церекајући се враћаше га натраг у вир; небеше му ну у што опомена све дотле, докле му шкипски непоменуемо, по обичају мајку, а пиштољ у ветар не изтурисмо. Кад наш беломусан виде да нема шале, стаде за један минут, по свој прилици да се промисли, а ми недајући му времена прогнасмо крај њега коња, обрћући му право у прси пушку. Он се још мало мишљаше, дрктајући од пасјачине, што немаше оружја, а не страха; те ми измакосмо за 1/4 часа.

Тек сад сретосмо око 16. кола све самих арнаутских, од ових ободосмо коње даље; те баш пред самом Пећу стиже нас грдна свита и пратња. Напред иђаше један бркат, на добром коњу, Арнаутин са обрнутом наопачке кожушином; за њим двојица других; па два Срба; па калуђер у турском оделу сав умотан и завијен наоружан такође од главе до пете; а за њим још тројица наоружаних. Ми се склонисмо сили с пута држећи да су некакви Турци. Онај напред јахајући Арнаутин, позна нас да смо раја, сврну с пута и запита: "хоћете ли у Патријаршију?" Ми рекосмо, да хоћемо, а он одтрча и јави игуману, оном, за ког држасмо да је паша, или дервишина нека. Овај, Арнаутин, гледећи на наше бисаге, пупе амбуља, ваљда је држао, да су то све сами прилози. Наш калуђер махну руком и ми окуписмо наше мале коњичке за њима.

Сад бесмо и весели што у ово доба стигосмо овде. Арнаутин калуђеров дође нашем и пошто се разговорише рече: да овај наш дође у Патријаршију, а ми право да гонимо с њима. У путу рекосмо да смо зуграф (живописац) и да посла тражимо. И да се несмо казали за овакво важно лице, опет само кад у манастир идемо доста је да нас приме како треба, особито гледајући на наше торбе пуне амбуља нашег момка У целој Правој Србији, а можда и српству, нема овако ваљаних људи, као што су два преставника овог манастира, отац Рафајил и отац Максим. Идући без икаквог говора почнемо уилазити у паланку Пећ, кроз коју на све стране жубори и хуји валовита, студена, брза и бистра Бистрица Пећска.

Наши коњчићи са великим, угојеним и добрим хатовима манастирским несмо могли да иду; и с тога је се цео караван манастирски непрестано устављао и очекивао нас. Ми несмо знали зашто се то чини, али чим смо наступили све кроз крајње улице пећске осула је се страшна грдња, псовка и бацање камења и блата за нама, не само од деце обојег пола, него и већ од одрасних младића, па чак и була! Ми смо пролазили, као кроз шибу неку и осим бацања за нама и честог ударања нашег свеколиког каравана, хорило је се и с једне и друге стране улице, у стиховима ова песмица:

1. "Поп, поп, трпокоп,"
2. Ме синцир,
3. Ме коноп.
- 4 Иња диња,
5. Поп свиња"

(што ће рећи: Поп, поп, трпокоп, на синџир (на конопац) да га обесе, иња диња, поп је свиња.)

Тек би се ова дивна песмица свршила, а наступила би опет ова:

- 1."Шкја, шкја, попрда,
2. Морен нанен,
3. Ћит ка

1. Мјерен шкја
2. Вирен бир,
3. Бар ух пут,
4. Шкја ора мут"

(а то све значи: Славенине, попрда, несрећна ти мајка. што те има. Обесите Шкјава (Словенина Србина) на сламку од траве. Трава се прекиде Шкјав пропаде у проход.)

Чим смо изашли из Пећи, отац калуђер остави с нама оног свог Арнаутина, или потурицу, да иде како могу наши коњи, а он са свом осталом свитом оде у манастир. Из паланке Пећи до патријаршије нема ни пуних 10. минута, а ми смо ишли ваљда више од 3/4 часа, јер су нам тако били уморни коњи. У сами мрак једва једвице стигосмо, те онаво уморни и сутали: једва се сутра дан у 9. часова пробудимо.

Пре, но што проговоримо о срп: Патријаршији, ваља да кажемо неколико речи о целој садањој пећској нахији или округу. Она заузима већи део равне Метохије, са окупацијама опкољавајућих је планина. Удаљена је својом паланком Пећју: од Ђаковице 6. од Призрена 12. Тетова 18. Кичева 30. а Прилипа 40. часова. Од Бањске је удаљена непуних 7. а од Новог Пазара дан. 16. часова. Од Старог Трговишта 14. Гусиња 16. Скадра 24. а Приштине 12. часова. У старини је имала више од 24. градића, који су сада сви у урвинама и развалинама, и захватала је много већији простор но сад, као цео Мат спрам дан. Дибре, Гусињску нахију, већи део скадарске, новопазарске и вучитрнске са ђаковачком и призренском; а све је се то звало старо Хвостно. Сад је све то одузето и на целом свом простору једва брои 206 села, која се, по вери и народности, могу поделити: 1. на чиста српска православна; 2. српска православна и мухамеданска; 3. српска православна са Арнаутима римокатолици; 4. арнаутска-римокатолика са потурицама и 5. сами арнаута мухамеданаца 6. и Срба мухамеданаца.

Округ пећски сада има само једну паланку Пећ са 1200 домова Срба мухамеданаца; 550. Срба православних и 100 Арнаута римокатолика. У целом округу, са паланком, има 6098. кућа Срба православних, 360 кућа Арнаута Латина; потурица Срба и Арнаута мухамеданаца 7000. Од поменутих 206 села 40. спадају на тако звани срез Ругово. Становници целе ове Ругове све су сами Срби, који су се неки пре 100 а неки 80. па и 60. год. изтурчили. Говоре сви српски; али уче непрестано арнаутски. Они су сви бегови и беглербегови (кнежеви и синови и потомци кнежева) по 3—4. часа носе о себи, и свом голом рамену дрва у Пећ на продају, а опет их нико несме другчије звати, до: бег Мустапа, Веселин, Војин, Махмуд, Ибрахим и т.д.

У ова 63. села живе чисти Срби православне вере: 1. Белопоље има преко 65. к. од патријаршије 1. час хода, са прастаром црквом Ваведења, обновљена пре неколико десетина година. У овом селу има и једна нова црквица, коју је подигао Кирил сад: архим: дечански; 2. Јелашје 30. 3. Ливоша или Ливоша са 25. к. од Патријаршије 1. час. У атару овог, села има 7. порушених цркви и бив. манастира, који су били велики и огромни. Осим развалина од ових св. храмова виде се урвине и од огромних зграда и конака. Свет, о празницима, излази и на развалинама ових св. храмова свети водицу сваке године и то, на разв: св. Аранђела на аранђеловдан; 2. на св. Симеуна српског, на симеундан; 3. на раз. св. еванђелиста Марка, о марковудне; 4. на раз. св. Јована Крститеља на Ивандан. Ове се развалине зову још и Ивањац; 5. на раз. св. Николе, о николудне; 6. на раз: св. Ђурђа да Ђурђевдан; све су ове развалине у једном часу разстојања; 4. Ђурковце.

У овом селу има огроман манастир, од прекрасног тесаног камења озидан, али је сада без крова. Црква је посвећена св. Николи. Живопис сав стоји и све би се могло поправити са неколико десетина дуката; па да овако непропада на поругу целог хришћанства, а нарочито православља. И на његовом западном дувару главне цркве, а са источне стране стоји живопис изварене нагрђене и нарочито лозе Неманића. Међу многим свецима срп. стоје и осим помињати на више места из лозе Неманића и они који носу били од владалачке Неманића лозе, као св. Прохор Пшински, Гаврил Лесновски и т.д. У храму овом стоји плавим писменима на белом пољу овај натпис:

„† ВЪ ДНИ СВЕТОРОЖДЕНАГО КРАЛГА ВЪСЕ СРЪПСКИК, ПОМОРЪСКИК И ПРИДОУНАВЪСКИК ЗЕМЛИ ОУРОША Г. ОБНОВИ СЕ И ПОПИСА СЇИ СВ. И БОЖЬСТВЕНІИ ХРАМЪ СВ. ХРИСТОВАГО ЕПИСКОУПА МЪРЛИКІИСКАГО

**УДОТВОРЬЦА НИКОЛИ ТРОУДОМЪ И ПОТЪЦ..... ИГОУМ..... МАР.... ВЪ
ЛѢТѢ † Ŝ . Ŵ . K̂ . И̂ . КРОУГЪ СЛЪН....”**

5. Летина, 20. к. 6. Сушица по последњем попису у целом овом селу били су чисти и сами прав: Срби, а од пре 3. г. остало их је од својих 30. кућа само још 5. Остале су које изтурчиле се, а које утамањене и изсечене. У њихових и то 24. кућа сад су сами Арнаути мухамеданци са римокатолицима насељени. На сред села била је пре 5—6 год. читава огромна црква са 5. кубета храм св. Ђурђа, од тесаног камена, а сад је до основа разорен и од његове грађе назидане су две цамије: 7. Орашје-, 8. Гораждевац; 9. Берково, од патриаршије 4. часа југоистоку са разв. храма св. Вознесења господова. Сада стоји само часна трпеза: има развалине и од ћелија, а и огромно прастаро срп: гробље с натписима. Онај, који нам је дао верне снимке са развалина и храмова у овим седима, у којима ми не беасмо, прибележио је само годину, кад је био подигнут овај манастир, а та је

† Ŝ . X̂ . И̂ . Ŷ

више вели неје могао да прочита. Осим ове године обновљен је царем Душаном год:

† Ẑ . Ŵ . Ψ̂ . Â .

10. Брестовик; 11. Сврке тако зване Сухе удаљене су југу 7. часова од патриаршије, и у њема су сада урвине од бив: манастира св. Саве Арх. срп. На храму је натпис овај :

**„† ИЗВОЛЕНИКЪ ѠЦА, ПОСПЪШЕНИКЪ ВЪПЛЬЩЕНАГѠ
ЋДИНОРОДНАГО СЫНА Ѡ ѠЦА И СЪ ПОСПЪШЕНИКЪМЪ И СЪВРЪШЕНИКЪМЪ
СВ. ДОУХА ИЗХОДЕЩАГѠ Ѡ ѠЦА СЪЗДА СЕ И ОУКРАСИ СІН
БОЖЬСТВІИИ ХРАМЪ СВЕТИТЕЛѠ И ПРѠАГѠ ПРОСВЕТИТЕЛѠ
СРЪБЬСКАГѠ СВЕТОРОЖДЬНАГО СѠВВИ А̂ . АРХИЕПИСКОУПА
СРЪБЬСКАГѠ БРАТА СВЕТОРОЖДЬНАГО КРАЛѠ ПРѠАВОВѢНУѠНАГО
СТЕФѠНА, СВ. СѠМОНѠ, ВЪ ДНИ СВЕТОРОЖДЬНАГО КРАЛѠ ОУРОША А̂ .
ХРѠАПАВАГѠ ВЪ ЛѢТ † Ŝ . Ψ̂ . Ẑ . Г̂ .”**

12. Гериоч; 13. Мојстир 5. ч. од патриаршије са 20. к. и огромним развалинама манастира св. Богородице веле бив. женски манастир. Око развалина је огромно гробље калуђерица. Манастир су разорили Татари, у време св. Милутина, кад су били дошли до Црног и Белог Дрина. 14. Црколез; 15. Бање 7. ч. од патриаршије има 30. срп. к. и до пола раз: храм св. Николе са натписом и ст. срп. великим гробљем, такође са натписима. 16. Лековац 4. часа сјевероистоку од Патриаршије. На сред села стоје огромне развалине св. Јована Крститеља, са огромним старим српским гробљем, на којем су натписи; али на иелику жалост неснимљени. 17. Црнце, 18. Видене: 19. Црнарека; 20. Д. Ковраге; 21. Заблаће; 22. Тучета, а неки зову и Тучепо: 23. Опрашке са развалинама огромног храма св. Јеремије и старосрпским гробљем с натписима. Колико је се могао снимити натпис, он је оправљан

год: † Ŝ . Ŵ . K̂ за владе краља Милутина; 24. Љубиша; 26. Подграђе.

Оно је од Патриаршије 5. ч. хода истоку, покрај које протиче река Клиница. На њеној обали стоји огромна урвина од куле, која још има 5. бојева на сваком по 16. прозора. Колико је још висока била, више ових 5. бојева, незна се. Око куле познају се трагови од неких огромних развалина, једни

веле града, а други опет манастира. Међу развалинама види се огромно старосрпско гробље са натписима и без ових. Осим ових развалина стоје још двоје и то скоро савршено утамањене од храма св. Николе, сази даног год. † ζ̂ . ω̂ . λ̂ . У време владе св. Милутина, као што гласе одломци од натписа и храм Паске Господње или Ускрса, тек до пола разореног. На њему се виде трагови од дивних живописа српских и ово натписа:

**” ... ВЪ ДЪНИ ВЛАГОУСТИВАГѠ И БОГОМЪХРАНИМАГО
СВЕТОРОЖДЪНАГѠ КРАЛѦ ГОУРГЪА ВЪ ЛѢТѢ
† Ŝ . χ̂ . κ̂ . ω̂ . ... БОГА... † α̂ . ρ̂ . κ̂ . И̂ ”**

26. Благоје; 27. Струнце; 28. Шалиновце са разореним храмом св. Арсенија српског. Село је ово далеко 5. ч. од Патриаршије, а знатно је с тога: што су одавде тако зване Шакобенде, па и патриарх Шакабенда; 29. Самодуб; 30. Панво; 31. Ложани; 32. Котаре; 33. Мокра; 34. Накле у овом је селу до 95. домова срп. а од Патриаршије је, за 1. час хода, истоку. За једно 1/2 часа од села стоје огромне развалине од бив. огромног храма св. Јована, Крститеља. Пре 4. год. изоравали су и одломке од

оловног крова и на једном је од ових стајала изливена год: † Ŝ . Δ̂ . Ο̂ . И̂ . Око ових силних урвина и развалина стоји огромно старосрпско гробље.

Сва околна села српска сабирају се овде, свете водицу и моле Богу. Цркву би ову требало на сваки начин подићи, али шта ће се кад је народ убога сиротица, без оца и мајке, без куће и кућишта и без паре и динара; 35. Дубокипоток; 36. Дренак, а неки опет зову и Дренук има преко 40. домова, а од Патриаршије је 5. ч. истоку. Има целокупну цркву, а пређе бив: манастир св. Богородице, још целокупан и са ћелиама; али неслуже с тога што нема нужних црквених ствари, као: књига, одежда и других св. утвари. Црква је сва живописана и има и натписа који несу снимљени. а само су прочитани. По њима, причаше нам, описао свију ових села, излази: да је овај манастир подигнут око 1195.г. да је био женски и т.д. Штета је, што ови натписи несу снимљени, како треба.

37. Осојане 4. часа истоку од Патриаршије, има преко 30. домова. У крај села стоје огромне развалине Васкрса Господова, са огромним старим српским гробљем; али је страшно порушен. На њему се виде трагови од живописа и натписа; али се ови несу могли прочитати 38. Кијево 7. часова истоку од Патриаршије има преко 35. домова. У селу је овом прекрасна велика црква сва од тесаног камена храм св. Николе. Сва је живописана, а на стубу једном живописан је Стефан Урош трећи Дечански, који подноси св. Николи план ове цркве са молитвом, из чега се изводи: да је он овај бив: манастир, а садању цркву, и подигао. Као што је већ казано, има и натписа разних, кад је ова црква грађена, кад је живописана, поправљана и т. д. па како је ваш описао из оног плана држао: да је исту градио св. Урош трећи, неје ни снимао натписе. Остали који су ову цркву видели веле: да јој по преписима а година, кад је грађена има преко 980. г. и да ју је зидао неки краљ Плавуш или Павлимир, у знак благодарности, што му је св. Никола помогао да одржи неку победу над некаквим босанским Баном, кад је тај Бан дотле допрљо био у Павлушове земље, од ње је постао Плав паланчица.

39. Д. Драгољевце, 40. Д. Драгиљевце, од Патриаршије 4 1/2 часа сјеверу. У њему су огромне развалине, св. Ђурђа са натписима и старим гробљем; али натписи несу снимљени. У селу је више од 30. д. 41. и 42. Г. и Д. Црнилуг; 43. Враговац; 44. Видик са раз: града; 45. Кострц са раз. старог града; 46. Мали Исток. Међу Малим и Великим истоком стоје огромне развалине од града веле некаквог цара, који је се звао Исток! Око тих развалина има огромно гробље; али са натписима римским; 47. Петрч Од патриаршије 3 ч. сјевероистоку са 45. дом. Село лежи у прекрасној равници на Бистрици Пећској. Мало даље од села леже, као 4. стога, округла повисока брдашца са развалинама неким и огроман бив: манастир св. Јована Крститеља, сав од прекрасног белог дивно отесаног и углачаног

мрамора. Манастир је овај сада до половине порушен и руше га непрестано околне потурице зидајући себи куле, цамије и остало. Око ових урвина за 1/4 часа свуда унаоколо стоји огромно и силно српско прастаро гробље са разним шарама, украсима, натписима и осталим. О свима овим у опште старосрпским гробљама ми ћемо уједанпут коју проговорити, а и казали смо у делу нашем. "О старим српским гробљама." Натпис у овој светињи, колико је се могао разабрати и прочитати, после 4. изобијане и утамањене врстице гласи у одломцима ово:

**.... WBHOB... ПОПИСА И ОУКРАСИ СВ. .... СВЕТОР.... КРАЉ ВЪСЕ
СРЪПЪ ... ЗЕМ... ВЛАДИСЛ.... Л... † З̂ . П̂ . И̂ .... ЛОУН... ТОЖЕ
ЛЪТО ИЗБИ КР... ОУГРИ СЪ АЛЕМ... И.... ТЮРКИ И ЛОУК... ГРЪК...**

У њему 48. Јеловац сјевероистоку од патриаршије 5. ч. са 10. ср. д. стоје огромне урвине св. Ђурђа, међу којима је и часна трпеза на којој ише, ово: Ψ . Π . И . У овом је селу пре 4. год. било 40. срп. кућа, а сада су све оне које затрпе, које побијене, а које разтерано којекуда; те је сада 13. кућа арнаутских. 49. Рудник од Патриаршије 7. добрих часова сјевероистоку; има око 30 кућа. Више села је разорен скоро до темеља огроман храм св. Николе. Он је зидан онако исто као и Грачаница и прича се: да га је зидао ђед Немањин, некакав веле српски краљ. Прекрасно је зидан све самим тесаним каменом, а међу овим танком одвећ црвеном и јаком опеком је шаран. Он никада неје био олепљиван. До урвина манастира стоје друге такође огромне и силне, веле, од разних зграда и ћелија; јер је ова црква била манастир. Овде су веле вадиле злато и сребро још пре Немање, кажу овога ђед краљ неки; од тих се послова и данас веле виде силне и огромне рудне јаме.

50. Вериће 5. ч. сјевероистоку од Патријаршије са 20. к. Скоро у сред села стоје огромне развалине храма св. Троица, силним старосрпским гробљем и часном трпезом; али без натписа. 51. Рудице; 52. Бешце, 53. Клинац 54. Ђурђевић 4. часа од Патријаршије са раз. храма св. Петке српске веле, бив. женски манастир. Око развалина је велико гробље српско и то прастаро са натписима, у којима су означена имена калуђерица. Даље мало стоје развалине од храма св. Илије такође, веле бив. женски манастир са часпом трпезом и огромним прастарим српским гробљем са разним натписима опет, веле, калуђерица. Манастир је овај преправљан у време деспота Ђурђа Бранковића, а разорен је био од Татара, који су по Арсенију III. овуда затирила наш народ.

55. Плављане; 56. Посранотрње највеће и најбогатије село српско у целој пећској нахији. Има веле скоро 400 к. 57. Грабац 5. ч. од Патријаршије сјевероистоку и 20. к. До пре 4. год. стајала је цела црква Сашествија св. Духа, сва од самог тесаног од српске тробоје мрамора прекрасно урађеног и углачаног; али га је, у то доба, спахија овог села потурица из Пећи ага хаџи Гора разорио и од њега градио у селу кулу и чак у Пећи дворове и остало 58. Набрђе; 59. Оздрим; 60. Бањица; 61. Странум; 62. Лапухе; 63. Рановац и Црниврх 1. час од Патриаршије са 35. к. У селу су огромне развалине св. Јована Крститеља са гробљем и часном трпезом.

У ових је идућих 13. села у сваком селу по 3/4 Срба православних, а по 1/4 потурица: 1. Љутоглаве, 2. Ступ, 3. Сјенаје пл.и Синаје као што многи зову удаљено 5. ч. од Патриаршије има развалине од храмова: 1. св. Стефана Дечанског, или Уроша 3. подигао га је Душан

$\dagger$ S . W . L . E .

од прекрасног тесаног ружичастог мрамора дивно углађеног и украшеног разним шарама, украсима и разним животињама; 2. св. Николе; 3. св. Јов. Крститеља и 4 св. Николе. У њима се виде трагови од натписа и живописа српских; али се не могу да прочитају. Она су три старија. За прва два, од ова последња три, говоре који су читали натписе, да је први подигао још св. Владимира, краљ српски, други Немањин отац некакав краљ, а последњи св. Николе опет Душанов отац. И ове су храмове срушили поменути Татари после бегства патријарха Арсеније III.

4. Добродоље; 5.. Ризиште; 6. Дубовик; 7. Радуловце; 8. Чебинац; 9. Трбуховце, 10. Жач са 30. срп. кућа и раз: огромног храма Усекновење главе св. Јована. Око храма је старосрпско гробље, а и часна трпеза још се чува. 11. Ком 4. часа од Патријаршије и 60. срп. к. Има раз. св. Николе са огромним старосрпским гробљем с натписима и часном трпезом, а даље мало до пола порушен храм Ваведења св. Богородице са живописом српским, српских светаца и натписом:

„Сїи свети и богомъхраними храмъ введеѳниа св. преуистига, славниа присподѣви Марїи създани ..... родителникъ ми краккъ всесръпскїи, поморскїи и подоунавскїи земли Градиною шнови, пописахъ и правинами оумножихъ краккество ми въ лѣта † с̂. х̂. м̂. д̂ ..... благ.. крак.... Радъ... повѣди на Оугр... Тюркїихъ Бльгъ... и фрюзи ..”

12. Гребник до 80. к. срп. и 6. пот: 5. час. од Патријаршије са раз: храма св. Атанасије сада савршено разорен; има часну трпезу и огромно прастаро српско гробље. Други је цео, само одкривен св. пророка Јеремије. У њему и данас стоје многе црквене књиге, иконе и одломци раз. старине, на које снег и време пада; јер су сељани такве убоге сироте: да немогу овај храм да покрију, а то би се учинило са неколико десетина дуката. На њему је овај натпис:

„† изволеникѣмъ ѿца несъзданагѣ и нерожьдѣнагѣ, поспьшеникѣмъ выпльценагѣ сына єдинорожьдѣнаго и исхотьцаго ѿ ѿца и сврьшеникѣмъ св. доуха исъхожьдещагѣ ѿ ѿца шнови наше смѣреник архїепискоупъ цѣлагѣ Илирика, швѣ Мизи и Дакїи кѣр Силївесьтръ сїи свети и богомъхранимїи храмъ св. пророка їеремїи въ лѣто † с̂. ѣ̂. м̂. г̂. кроугъ слнцоу и̂. лоуни же з̂. индик.тиона г̂....”

и 13. Љубожда од Патријаршије 4. ч. са 12. срп.и 5. пот. кућа и двоје развалине од храма св. Вазнесења господова и св. Тројице. Оба су до земље срушени. Имају огромна старосрпска гробља, са натписима и часне трпезе, од којих на оној Вазнесења. пише:

† а̂. л̂. в̂.

Можда је и други храм у исто време зидан и подигнут, а можда и раније, па те године, при поправљању, промењене старе часне трпезе. У ових идућих 12. села живе по 3/4 Срба православних у сваком селу и по 1/4 правих Арнаута или Шкипа вере римокатоличке и то: 1. Почашће, 2. Граљичица; 3. Паскиљица ; 4. Кућиште; 5. Новосело, 6. Захањ; 7. Враговац; 8. Крушево 3 1/2 ч. истоку од Патријаршије са 85. к. ср. и 8. а. У сред поља овог села лежи разорен огроман храм Ваведења Богородице и Свете Пречисте, веле, оба бив. женска манастира, са огромним прастарим српским гробљама и 1. часном трпезом. Са свију околних крајева долази светина нарочито женскиње, које немају млека; те се овде лече светом водом, која је лековита и лечи од свију болести, па и све вере без разлике. Храмови су ови били од тесаног камена лепо и прекрасно углачаног, а

оловом покривени. И њих су, као и све напоменуте и који ће се напоменути, као порушени у овој нахији, порушили помињати Татари, и обегству патријарха Арсенија III.

9. Наглавке 3. ч. од Патријаршије са 15. ср. и 3. а. к. и развалинама св. Арсенија I. архијепискупа српског. Око развалина, у којима је часна трпеза, стоји огромно старосрпско гробље са натписима. И овај је храм био од прекрасно углађеног тесаног камена озидан. 10. Сига 1 1/2 час од Патријаршије са 30. к. ср. и неколико латина шкипа. Пре 1 1/2 год. било је 40. к: Срба; али је њих 10. пало у крв са Арнаутима; те су побегли у кнежевину и у друга места. Овде је до 1842 год. био огромна и диван манастир, св. Ђурђа, сав од тесаног и лепо углађеног од тробоје српске мрамора. Тега је године порушио паша Махмудбеговић из Пећи; те од његова дивна камена градио разне накараде под именом воденица и мостова на реци Бистрици, коју овуда хоће да зову и "Вода Махмудбеговића" због тога, што су на њој, од овог манастира, његове грађевине. Камен је, а нарочито бели, вучен из планине тако зване Сижске. Људи причају: да је овај манастир био много лепшији од Дечана.

11. Будисавце 3. ч. истоку од Патријаршије са 90. к. ср. и неколико латина. У селу је огроман манастир Преображење господово сазидан на 400. године веле пре Немања, али сачуване године натписа веле: $\text{С} \cdot \text{С} \cdot \text{Н} \cdot \text{Н}$. (треће слово-број је нејасно). Свети Милутин га је оправљао и обнављао, па патријарх срп. Макарије, и 1850. год. обновила га је и поправила Монахиња Параскевија, које је син јеромонах Неофит и сад у њему, али на велику жалост христијанства и православља неслуже с тога: што су га прошле год. по налогу власти и духовенства турског, 4—5. пута харали и све му свете утвари однели

13. Долац, 6. час. истоку од Патријаршије са 130. срп. к. и неколико латинских шкипских. Код овог села на два брдашца стоји по једна огромна разорена кула, још по од 4. боја, а колико их је било незна се. Оне су налик на ону у Подграђу. Између ових ишло је се кроз земљу што се још познаје, а неки још и данас иду донекле. Под источном кулом извире вода тако звана "Клиновац," која испод ове куле, кроз земљу, пролази и мало даље од ове ствара повелико и одвећ дубоко, веле, бездано језеро, из ког изтиче речица Клиновац или Клиновица. У овом језерцету још од срп. владоца налази се нека чудновата златна и, плава риба, коју нико несме да једе; јер се одма разболе и веле, буде наказен. Из ових кула, веле, ишло је се у ону Подградску и то кроз земљу.

Око кула су огромна прастара српска гробља са натписима и разним украсима. У селу је огроман прастари храм Ваведења св. Богородице, веле, некада женски манастир. Он је сазидан још $\dagger \text{W} \cdot \text{K} \cdot \text{H}$. год. кад је владао некакав силни српски краљ, па је обновљен $\dagger \text{S} \cdot \text{P} \cdot \text{H} \cdot \text{D}$. па $\dagger \text{S} \cdot \text{W} \cdot \text{P} \cdot \text{O}$. па $\dagger \text{Z} \cdot \text{P} \cdot \text{K} \cdot \text{H}$. и напослетку га је оправдио 1857., сачувавши му све ове године оправка и натписа, поп Марко; али нема никаквих светих утвари: те с тога ретко и служи.

У овим је идућим селима по 3/4 Латина Шкипа, а 1/4 Срба православних: 1. Кривоглаве; 2. Новосело и 3. Пиштане. У овим су идућим селима и Срби православни и Мухамеданци и Латини Шкипи или Арнаути: 1. Сланопоље; 2. Липа; 3. Требовиће; 4. Игларево и 5. Бабојевци 7. ч. истоку од Патријаршије.

У овом су селу скоро сами мухамеданци са Латинима и 2—3 куће православне. На сред села до (ове, 1870. год.) стајао је диван и огроман манастир са 13. кубета покривен оловом, храм, Вознесења господова, и ове му је године разваљен кров са кубетима. Ово су нарочито учинили, по наговору турских власти светских и духовних: да би тако час пре ова светиња српска пала и срушила се.

Сав је манастир од мрамора прекрасно израђеног и углачаног само од тробоје српске; он је још сав живописан, са разним многим натписима и разним украсима. разним. Око њега је огромно прастаро срп. гробље са натписима и украсима, лековита вода, а у њему су још и данас два огромна од туча подсвећника, са срп. грбовима, огнилама, орловима и т.д. и са многим књигама, иконама и другим св. утварима. Већ је 150. г. како му је се цела парохија изтурчила, па су га све до ове год. не

само трпили, него и чували и надгледали и по кадкад код њега и погребавали се. Одломак му је од натписа:

**„ .... светорождњни сынъ св. краља Оуроша г. Стефанъ
Доушанъ императоръ грѣкъмъ, сръблѣмъ, бльгаршмъ, оугромъ,
оугровлахшмъ и роусьцемъ. Того года изъви императоръ Татаръ
и прогна ихъ за уърмнок морѣ и прикѣтъ малоу Татаръ и
кръмь... ини земли .... ”**

У овим је идућим селима у сваком по 3/4 потурица, а 1/4 Срба прав: 1. Јасеница; 2. Отоманце; 3. Беринце 4. Лабљане; 5. Пригоде; 6. Сушица; 7. Љубанићи; 8. Дечане; 9. Дрен; 10. Трстеник; 11. Суводол; 12. Крњинце 6. ч. од Патријаршије. У њему је до пре 4. год. био целокупан храм св. Ђурђа, огроман и прекрасан са 9. кубета сав из тесаног камена; али је сада срушен сав до темеља. Око храма је и данас огромно старо српско гробље, са многим натписима, као што је и храм био исписан.

13. Главуша; 14. Љубожда; 15. Јагодња; 16. Турјане, 17. Лудовићи и. 18. Дреновци 4. часа од Патријаршце са 20. срп. кућа и двапут толико потурица Срба. И данас стоје му огромне урвине од храма св. Николе са натписом кад је грађен и огромним старим српским гробљем с натписима и украсима; али их ми на велику жалост недобисмо.

У овим идућим селима живе саме потурице: 1. Ромуне, 2. Роднобрдо 3. и 4. Д. и Г. Забрђе 7 1/2 ч. истоку од Патријаршије са огромним храмом Вазнесења господова, који је до пре 5. год. био савршено читав и имао 7. кубета. Сад су га почели рушити и кварити као и огромно му гробље старо српско са натписима. У манастиру и данас стоје разни натписи, који казују кад је грађен и ко га је

градио; али описаоц успео је само годину: † ŝ . ψ̂ . γ̂ . ŝ . снимити, а остало му несудале потурице.

5. Липљане; 6. Понор; 7. Црнопречане; 8. Драгоње; 9. и 10. В. и М. Укча; 11. Пантина; 12. Лешане, 13. Кринчани; 14. М. и В. Јабланца; 15. п 16. Г. и Д. Јабланца; 17. Свађа; 18. Раумиће; 19. Цаково, 5. ч. од Цатријаршије сјеверу са 17. кућа српских правосл. и раз. бив: огромног храма Ваведена св. Богородице. Сад му се само темељ зна, а пре 5. год. било га је више од пола. Око храма је огромно старо српско гробље са натписима и украсима, као што их је и манастир имао. Из самог олтару извире лековита вода, којом се лече све вере од свију болести. 20. Цервик; 21. Дубоко; 22. Грабовац; 23. Купусце; 24. Бохчиће; 25. Река; 26. Црвенобрег; 21. Вахша; 28. Љубуша; 29. Истиниће; 30. Стреоц; 31. Студеница; 32. Врело; 33. Новосело. 34. Коричане; 35. Брађијак; 36. Брадовац; 37. Црнобрег; 38. Јуник са 385. кућа све двобојних направљених све од саме старине и светиње српске ; 40. Лођане са 8. срп. кућа, а пре 9. година било их је 45. и 41. Косица. Од 40. села руговских потурица бегова и беглербегова само су нам ова казали: 1. Бјелум; 2. и 3. Стара и Н. Ругова; 4. Кућиште; 5. Јасење; 6. Боге; 7. Цама; 8. Јошаница 5. ч. од Патријаршије са 40. потуричких и 10. прав. срп. кућа.

У сред села је огроман одкривен манастир Вазнесења господовог са 17. кубета; али без крова. Око манастира је огромно старо српско гробље са разним натписима и украсима. Манастир је сав живописан и са натписом. Озидан је сав од белог прекрасно урађеног мрамора са остатцима изрезаних светаца и разне животиње у камену. Сва су се кубета држала на прекрасним једноставним стубовима, такође од белог мрамора дивно и чудновато израђеним. Овај би св. храм требало поправити, а то би се учинило без великог трошка. Натпис му пише:

**„ † въ славоу ѣдиносоуциниѣ и нераздѣлѣниѣ троице шѣца и
сина и св. доуха сїи св. и божьствѣиѣи храмъ свѣтлагѣи и**

**ДИВНАГО И УЮДНАГО ВЪЗНЕСЕНИЯ СПАСИТЕЛИА НАТШЕГѠ И
ГОСПОДА ИС. ХРИСТА СЪЗДА СМЪРЕНИ АРХІЕПИСКЪПЪ СРЪБСКІИ И
ЦЪЛАГѠ ИЛУРИКА СМЪРЕННИ ІѠВАНЪ ВЪ ЛѢТѢ ХРИСТОВА**

† а̇ . с̇ . ѓ̇ . е̇ . ”

и 9. Штупео 4. часа од Патријаршије са 35. к. 1/2 с. п. и раз: храма св. Јована Крститеља, код ког је и огромно старосрпско гробље с натписама и разним украсима. Осим побројаних села, још напомињемо и овај остатак: 1. Горождевац 1 1/2, час од Патријаршије са 130. к. српских, од којих 20. к. зову се Србљаци, а остали Дошљаци. У њему је био манастир св. Арсенија арх: срп: којег су запалили Татари, па је сада оправљен и даском покривен; но нема су чим да служи, нити има нуждних св. утвари. 2. Чађево, 3. Крушево 4. ч. од Патријаршије са 20. лат. шкип: и 3. српске куће. У њему је до лане био огроман храм од тесаног камена, лепо углачаног са 5. кубета. храм св. Тројица; али га ови Латини непрестано руше само да га нема и да себи подигну римокатоличку цркву. 3. Мужевина 4. ч. од Патријаршије са 10. ср. к. и разв. храма св. Стефана Архиђакона, који је подигнут

био † а̇ . ѓ̇ . год: а сада је сав разорен, само му стоји темељ и часна трпеза.

4. Луковац Љуљевића 4. ч. од Патријаршије са 16. срп. кућа. У њему су огромне развалине од храма св. Аранђела који је још и сада до пола, а пре 10. год. био је савршено цео и имао је 13. кубета. Око храма је огромно и силно старосрпско гробље са натписима и разним украсима. Сазидан је

† с̇ . ѡ̇ . к̇ . и̇ . године. Недалеко је од ових урвина, до темеља разорен храм св. Еванђелиста Луке. 5. Луковац Османбегов 4. ч. од Патријаршије са 12 срп. кућа и раз: храма Чеснога крста 6. Бича 5. ч. од патријаршије са 10. к. ср: и срушеним пре 8. год. храмом Вознесења господовог. Од овог сада стоји само један зид и стуб од часне трпезе, са огромним ст. срп. гробљем.

7. Леочин 6.ч. од Патријаршије 20. ср. к. и раз. храма св. Николе. Око раз: стоји огромно старосрпско гробље са разним надписима и украсима. 8. Белица 8. ч. од Патријаршије са зидовима од

разв. храма св. Турђа летњег. Храм је овај подигнут † а̇ . р̇ . ѓ̇ . е̇ . год. 9. Млећане 8. ч. од Патријаршије саме потурице и две куће прав. Срба. На сред села стоји огроман храм Преполовења са 9. кубета; сав живописан и од прекрасног тесаног камена сазидан. Од пре 5. год. почели су га Турци, по налогу светских и црквених турских власти, да руше, те су му до сада само кров оборили. У храму је више натписа са остатцима од старих икона и других св. утвари, а налази се и много старих разних књига писаних на кожи и хартији. Натпис му је чист, јасан, плавим писменима на белом пољу овај:

**„† ИЗВОЛЕНИКЪ ШТЪЦА, ПОСПЪШЕНИКЪ СЫНА И СЪВРЪШЕНИКЪ
СВ. ДОУХА СЪЗДА СЕ СІИ СВЕТИ И БОЖЬСТВЕННИ ХРАМ ПРЕПОЛОВЕНИЯ
ВЪ ДНИ БЛАГОУЪСТИВАГО И БОГОМЪ ХРАНИМАГО, КРАЛІА ОУРОША
ВЪСЕ СРЪПСКИКЪ, ПОМОРСКИКЪ И ПОДОУНАВЬСКИКЪ ЗЕМИ ПРИ
АРХІЕПЕСКОПОУ ЦЕЛАГѠ ИЛУРИКА И ВЪСЕЙ СРЪПСКИКЪ ЗЕМЛИ КУРЪ.
АРСЕНИЮ .... ТОК ЛѢТО ИЗВИ КРАЛЬ ГРЪКѠВЪ СЪ ТЮРКАМИ И
АЛЕМАНИМА И РАЗСИПА БАНА ВОСНЬСКА .... А ПОПИСА СЕ ВЪ ЛѢТО**

† Ŝ . ψ̂ . M̂ . ϑ̂ . и разсипа краль БЕНЕТИУАНИ .... ”

10. Чабићи са 10. к. ср. и преко 25. пот: од Патријаршије је југу 6. ч. На сред села стоје огромне раз: храма Вазнесења господовог са часном трпезом, прекрасним живописом и натписима, а тако исто и са огромним и силним старосрпским гробљем са натписима и украсима. Снимљене натписе изгубио је описаоц, а сада се већ више не могу добити. У њима се каже: да је овај манастир женски подигао Урош други благодарећи Богу за одржану некакву победу над Турцима. 11. Добродоље је 6. ч. Патријаршије са самим потурицама. У овом су селу огромне развалине храма св. Димитрије који је до пре 6. год имао веле 25. кубета, био некада покривен оловом, и имао силне и огромне зграде око себе, а сав је сазидан од самс сиге камена, што је врло велика реткост овде. Сад су га више од пола разорили и развукли којекуда. Око урвина је огромно старосрпско гробље са натписима, које такође, по упутству и налогу власти, руше и утамањује као што су ове год. и часну трпезу одвукли, на којој

је натписана: † Ŝ . T̂ . П̂ . Д̂ . год: Манастир је овај био изнутра сав живописан; али нигде неје било срп: светаца од лозе Неманића. У њему су и многи великаши сахрањени, од којих на плочи једној пише ово:

**„ВЪ ЛѢТѢ † Ŝ . T̂ . Ŷ . ДНЬ В̂ . МЕСЕЦА ОКТОМБРИА ПРѢСТАВИ СЕ
ВЕЛИКІИ ЖОУПАНЬ БОГЪДАНЬ ГОУРЬГОВЪ ДРАГОИЛОВИКЪ БРАТЬ
ВЕЛИЦЕН КРАЛИЦѢ ВИШЕСЛАВИ РЕКОМОН МАР-ѠИ МОНАХІИ СРЪБЪСКИЕ,
ВЕУНА МОУ ПАМЕТЬ, ДОБРЪ ГОСПОДИНЬ ПЕКЪВИ СЕ ЗА ДОБР ....”**

12. Унимир 6. ч. од Патријаршије са становницима Шкипима, Латинима и потурицама Арнаутима, а православних нема. У селу су овом развалине од два огромна бив: манастира и то: Апостола Петра и

Павла подигнут; † Ŝ . T̂ . Ѡ̂ . Г̂ . и св. Николе цео само су му кров Шкипи Латини прошле године оборили, да би се пре срушио. Од св. Петра Латини су хтели да направе своју цркву помогнути Аустријом Француском, Италиом и Римом, а има их преко 35. к. но мухамеданци им, којих је само 15. к. недадоше. Гдегод су Латини, ту се страшно утамањује наша старина; јер их на то наговарају и турске власти, које слабо слушају, а нарочито своје фанатично свештенство. Покрај св. Петра и Павла протиче помињата вода Клиновац. На св. Николи пише:

**„..... и създа кралѣвство мѣи съ сын ... краль: Мѣханломь, сѣю
св. Николаю чюдотворьцоу мѣръликискомоу въ лѣто † Ŝ . Ф̂ . Л̂ .
.....”**

13. Ресник 5 1/2 ч. од Патријаршије са самим потурицама. У њему је био прекрасан храм св. Богородице од прекрасно отесаног и углачаног ружичастог мрамора. Био је цео пре 8. год: са 9. прекрасних кубета и сав живописан свецима, но без српских од лозе Немањине. Око манастира је огромно старосрпско гробље са натписима старосрпским и веле латинским и са разним шарама и украсима. Манастир се овај зове "Краљица" и сада је већ до пола разорен. Више западних врата, са источне стране у главној цркви, стоји у белом мрамору урезан овај натпис, колико се да прочитати:

„† въ славоу кдиносоуцьник, неразъдкльник и вѣубник тронци
 штца, сына и св. доуха славнен и преуисьтен и
 преблагословенен присподѣвк Марїи нашеи владиуцик и
 богородицк по неизмѣренен благодати и милости дарованик
 мьнѣ и моими уѣдами помирити се и повиновати се по
 закономь божиимь и краликѣвскими младьшїи старьшникмоу и
 свокию матерїю, създа сїи св. храмь и нохниъ Богоматерїи и
 преуисткѣ дѣви Марїи въ жоупик хвосетьньскик грѣшна
 кралица Неда съ сьномь краликѣмь Михаиломь въ лѣтъ ѿ
 сьтвор: .. св ... † ѕ̂ . ф̂ . и̂ . ѕ̂ . кр... сьлнцоу же, ѿ лоунѣ ѿ
 индик.... й. ... ”

14. Воћник 6. часова од Патријаршије сада сами мухамеданци у њему живе са само 2. к. прав. Срба. До пре две год. стајао је читав манастир опет, веле, женски, а храм Богоматере. Њега су разорили, те градили мостове, помосте по путовима, цамије, куле и остале накараде. Био је сав од ружичастог тесаног и углађеног мрамора са 7. кубета. На плочи је био натпис, али несу дали да се сниме око манастира је огромно старосрпско гробље са разним натписима и украсима. Часну трпезу прошле године разбили су и сад је још остао само стуб, на ком је била. И на њој је био натпис, али несу допустили да се сниме. Код манастира је и лековита вода, која лечи све болести у свију вера.

15. Избице је село на међи вучитрнске и пећске нахије. У њему су сада све саме пот: мухамеданци. У селу је до пола разрушен бив. огромни и прекрасни манастир храм св. Вазнесења господовог, а пре 8. год: био је цео са 13. кубета. И у њему је био натпис, али су га све куршумима изобијали тако да се

неможе ништа друго прочитати до год.: † ѕ̂ . т̂ . о̂ . и̂ .

Манастир се зове "Краљ" и прича се да га је некакав краљ зидао. Око манастира је огромно старосрпско гробље са разним натписима и украсима, а натпис је био и на часној трпези, коју су некуд скоро одвукли; те сад стоји само стуб њен 16. Пољане 5. ч. од Патријаршије са 20. срп. кућа и огромним развалинама храма Сретења господова. Помињати Татари тако су га разорили, да му се само темељ познаје, а био је сав од прекрасног тесаног камена. Осим побројаних развалина и урвина св. храмова српских и у наведеним селима, где су ове, и у напоменутих селима само поименце, има још много и у сваком селу по неколико развалина и урвина, које описаоц неје напоменуо и описао само с тога; што је описао оне старине које би требало, по његовом мишљењу, поправити, подићи, обновити и т.д.

Што је напоменуо и оне које су у мухамеданским и римокатоличким селима чинио је зато: што су те старине од велике важности; што им и данас народ долази свети водицу и чини друге требе; што се неби тако много опирали да се оправа и што би се тиме препречио пут турчачењу. У чистим мухамеданским селима има скоро у свакоме, или по цела црква, или само тек одкривена. Где су мухамеданци сами мање су рушили, но где има ма и једна српска кућа. Ово су чинили с тога: што се више несу бојали хришћанства и т.д.: док су и од једне српске куће презали и страшили се, па су хтели да утамане и последњи траг од православља.

Кад дођемо на Шар планину, казаћемо стање овде нашег народа, а сада ево нас да кажемо коју о нашој пре Патријаршије Архиепископији, а доцније Патријаршији српској. На дивној је и прекрасној месности наша прастана Архиепискупија, или Патријаршија само српске земље од св.

Саве па до Душана, а од овог Патриаршија свију земаља од Италије па до Цариграда и у свој Малој Русији и Криму, све до цара Лазара, од овог опет само срп. земље, са разним титулама но без власти других па све до 1765. год. а сада само прости и доста сиромашан и убог манастир светога Арсенија. Он је баш на самом ждрелу планинском, кроз које се пробија прекрасна, брза, бистра, студена и вечно жуборећа, хучећа и валасајући се Бистрица Пећска; тако рећи он је у самим устима овога ждрела.

Са западне стране опкољава га огромна каменита и кршевита ридина, или планина тако звана Слано поље, за коју се прича: да су у старини, из ње со вадиле, ниже ње Средња Гора; сјеверозападно ужасно такође висока ридина, или кршевита и каменита планина Паклен, који се тако зове с тога: што сваке 5—7 год. из њега излазе смрдљиви загушљиви и отровни ветрови, који дувају, с пролећа и јесени и море стоку и животињу, а покадкад и саме људе. Са сјеверне стране, баш више манастира, подиже се високо и као гренбен дугачко, а уско брдо тако звано Идолац, с тога: што су на њему, а у граду, који се зове и Јеринац и Идолац, били пре св. Саве камени и ковни идоли престављајући старе богове српске. Са југозапада подиже се Копривник висока ридина, а са јужне баш више манастира с десне стране Бистрице Губавац, који је се пређе другчије и то Миљеновац, звао па одкад су се пре 100 год. огубале, од оног врућег ветра из Паклена које манастирске, те поцркале, прозвао је се Губавац.

Од истока је прекрасно пољице, савршено равно, између Паланке Пећи и манастира, тако звано Предворац. На њему обично увек стањује турска војска, која иде на Карадаг и која овуда пролази а и онако свакога лета; те је сво ошестарено за чадоре и остало. Уз Бистрицу је направио и прокопао Омер Паша пут, којим је, у последњем ерцеговачкоцрногорском и турском рату, војску проводио. Он је толико широк, колико се могу мимојићи два коња с товарима. Веле: да је овуда провео и топове; но то ће бити само брдске. Пут се тај сада, као и све у Турској, руши, квари, утамањује и сваки дан подрива Бистрицом.

Са врха градића и брега Идолца или Јеринца, пролази одвећ јак и за 3. коњаника широк и висок подземни свод до у манастир. Он се и дан данашњи види и познаје. Брдо је то високо до својих можда преко 800 стопа, а са свију је страна, ван нешто западне опкољено равницом. На њему су, и то на источном највишем врху његовом, још и данас урвине од градова и зграда, у којима налазе разво прастаро српско камено и ковно посуђе, са разним стварима и одломцима силног и огромног прастарог српског оружја; али ми небесмо сретни, да што од тога добавимо, јер немасмо довољно новаца ни за пут, а камо ли куповање ових јединствених и одвећ важних само срп: старина, што нам остаде јако на жао.

Подземан тај вал долазио је до у сјеверозападну бившу савршено округлу кулу у граду или зиду оградe манастирске, коју су, као и остале, Турци срушили. До ове бивше куле стоји озидана огромна рупчага од своих 8° ширине и веле 19° (хвати) дубљине, у којој су затворени и зазидани кипови бив. срп. богова. Мало ниже урвина града и прастарих храмова стоје такође огромне и силне урвине, али не од идолопоклоничких храмова, него бив. огромног манастира православног женског и ћелија, које су све порушили Турци, а садање Фанде (латини Шкипи) у Пећи хтели, пре неколико година, да полатине. У овоме су им ишли на руку конзули француски, аустријски, италијски, па чак веле и енглески и остали. Француски је се дотле био заборавио: да је и Патриаршију проглашавао за римокатоличку. Да би то пред пашом и Турцима тобож и доказао, доносио је и магнетску иглу, па кад му је ова метнута на све часне патриаршијске трпезе показала: да је Патриаршија одиста олтарима обрнута истоку.... одма је таку своју магнетску иглу ту у цркву разбио, згазио ногама и као бесомучан излетао напоље! Православни а нарочито сами мухамеданци пећски подигли су се са оружјом и противу Фанда и власти турске те недадоше: да, се полатини бив. православна црква.

Двери овог бив. женског манастира, и то једна половина и сад стоје у цркви села Будисавца спахилуку породице Мамудбеговића или потурице Милоша Обренбеговића из Жабљика, која је се потурчила у време женедбе Максима Црнојевића. Други опет веле да су ове двери из бив. женског манастира у Пећи, од којег је направљена џамија, тако звана Карамучића такође бив. властееоске срп. породице. Овај је се манастир св. Варваре или Косаре жена св. Владимира у калуђерству, веле, звао

Ђеновија, а тако и данас зову и место, у дан: пећске школе огради, где је овај манастир био, а и поменуто цамију Карамучића све вере још и Ђеновиом.

Било једно, или друго, ствар неје од велике важности, но је огромна важност у овом натпису, којег смо од једног пријатеља добили. На поменутој половини двери пише ово:

**” СИН ДВЪРИ МОНАСТИРА КРАЛИЦИ КОСАРЕ СРЪБЪСКИК,..
РЕКОМИ ПЛАТИ МОНАХИНА ЗЕНОВИЀА СВ.... (и друго још неко име)
ЛЪТЬ † С̣. Ф̣. У̣. РЪЦИТЕ БОГЪ ДА К ПРОСТИТЬ АМИН.”**

Одма од бившег манастира пећског, а пред поменутом цамиом Карамучића стоји огромно прастаро српско гробље, на коме се познају и трагови од натписа; али се овде несме ни помислити да се што прибележи, а камо ли прибележити. Гробље ово, као и остала, сада страшно кваре и руше потурице, по налогу из Цариграда. У старо доба Пећ, а многи веле стари град "Пјесков" или Плѣсков" неје био на овоме месту где је сада. но за 1. ч. од садање паланке у сада тако званом селу Орашју-Ово је се село тако прозвало од силних ораха, који су били на улицама старе Пећи; па је и село, то на урвинама ове Пећи постало, и тако је се прозвало.

На дну садање Пећи, а више старе, био је старосрпски град, на садањој тако званој Табахани. Градић је овај Садрзам, после 3 год. по одржаној победи над Хејсеином капетаном босанским, сав разорио. Код града је такође огромно и силно старосрпско гробље, са развалинама и две цркве једне у гробљу, а друге у бив. граду, но и овде их страшно кваре и утамњају Турци, од кад је у нас дошла на владу лоза Обреновића. Господари тадање Пећи и целог Подримља Махмудбеговићи (стари Обренбеговићи) са својим рођацима Брљајићима (споредној) и Бушатлијама (правој лози потурица Максима Црнојевића) веле: тада су се први пут, од кад су се потурчили помирили и унекодико помагали Садрзаму или великом везиру, противу Бошњака.

Ово су нарочито зато чинили: што се још неје стара мржња властеле, праве Србије, са властелом босанском, сада потурицама у односу и једних и других, а некадашњих православних Срба, измирила и утаманила! С тога су Бошњаци, или потурице из Босне, опљениле и попалиле сав Пећ и земље под њим. Хусејин капетан ухватио је самог беглербега Махмудбеговића и вукући га у пећску Патриаршију, до гробнице св. Арсенија, ударајући чизмом у ову, рекао му пред свима потурицама Босне и праве Србије, као и десившим се повезаним калуђерима ово: "Видиш бре арсузине и ниткове бре! Ево, вала бива ово ти је прађед овде! (а показујући на гробницу данилову) а оно ондје мој море; па бива ли да помажем Туркуши поганој а де!"

Махмудбеговић је само климао главом и одобравао речима све што је говорио Хусеин капетан. Бошњаци су тада почели били да бију калуђере, старешину су већ били и везали за један дирек, остали, који су уграбили прилику, разпрекали су се којекуда и т.д. хтели су да сагору Патриаршију, а старешина им неје дао да то учине, узевши грдан одкуп у новцу, нерачунајући пиће и остало. Махмудбеговић опет, да би спрао љагу са себе што је пред Власима признао, да је и у њему крв српска, пошто Садрзам умири земљу, и сам оглоби манастир. Но и Махмудовићи и Брљајићи и Бушатилије несу се користили победом Османлија, над мухамеданцима босанским Србима, јер је везир одма одузео од свију власт, одузео им децу, одвео у Цариград на науке и т.д.; те их тиме сасвим потурчио.

Од то доба, од породице патриарха Шакабенде све су потурице постале Шехови и Хоце, и преименовале се у Карађузовиће. А од пре 6. год: и Бушатлије и Махмудбеговићи и остали бегови, по свима паланкама, пошто им дођоше синови из Цариграда, као научењаци, оставише славе и преславе и скоро све српске бивше своје обичаје. Све потурице бегови и остали, који су владали и до 1835. год. у овим свима земљама сасвим независно од цара, сад уче шкипатарски: да би помоћу ових и Арнаута, или потурица Срба, дошли до својих пређашних права. Ово никад неће постићи, јер их је цар сасвим потурио, вао непотребну кебу, забацио и затурио, а у место њих подиже фанатичном

мухамеданском школом и солдатиом нижи сталеж потурчених Срба. Ови су ти сада Хоџе, Шехови, Кајмаками и све и сва.

У садањој Пећи, међу 13 џамија подигнутих све на развалинама урвинама срп. цркви, само је поменута Карамучића огранка једног Махмудбеговића, а остале су све ових нижих потурица. Они су (бив. бегови) сви тако осиромашили, да их има који се једва хлебом хране, а имају наших сваковрсних старина и сувише. Ето, шта им је цар и Османлија, дао за изневеру и издају своје вере и народности! Благодарјећи њима сачувало је се до данас, на кули пећској звоно, које је био Душан поклонио првом патриарху, српском и свију помињатих земаља Јоанићију. Натпис на њему, до скоро био је цео, а од ово неколико год. стружу га и утамањују. На њему који су га снимили, пише ово:

**„СѢКЪ ЗВОНЪ НАШЕ ИМПЕРАТОРСКО ... СТЕФАНЪ ДУШАН
ИМПЕРАТОРЪ ВСѢМИ СРЪБЛИКЪМЪ, БЛЪГАРОМЪ, ГРЪКОМЪ,
ОУГРОВЛАХОМЪ, ОУГРОМЪ И МАЛОМЪ ТАТРЪСКОМЪ КРЪМОМЪ И
ПРОУИМЪ СТРАНАМЪ И ЗЕМЛИАМЪ ПРИЛОЖИХЪ ЛЮБЪЗНОМОУ
ВСЕСРЪБОСКИКЪ, ГРЪУЬКИКЪ, БЛЪГАРСКИКЪ, ОУГРОВЛАХИСКИКЪ, ОУГЪРЪСКИКЪ
И ПРОУ. ЗЕМЕЛЬ, ВСЕЛЬНЬСКОМОУ ДЪ. ПАТРИАРХОУ КРЪРЪ, КРЪРЪ
ІОАНИКИЮ АЪ. СЪЛИТОКЪ ВЪ ИМПЕРАТОРЪСТВОУЮЩЕМОУ
БОГОМЪХРАНИМОМОУ ГРАДОУ СКОПИЮ ЛѢТЬ ГОСПОДНА АЪ. ИЪ. ДЪ. ”**

Осим њега су на другим часоказним кулама још два звона из Берана, која су Турци у последњем ерцеговачкоцрногорском и турском рату из Ђурђевих стубова, овамо донели. На њима је натпис: да их је кнегиња Даринка Црне Горе и Брда 1860. год. поклонила ђурђевим ступовима. Треће је одкупљено од једног Хоџе, као и неко олово са џамија, а неке почесне послове, па су га ови људи опет продали манастиру Патриаршији. На олову, којим је џамија била покривена, а хоџа га продао

пише ово: ” † СЪ. ХЪ. ГЪ. ”. Патриаршији има довољно, високим и дебелим зидом, који се овде зове град, заграђеног простора, око себе: али је у старо доба овај простор био још 4 пута већи, јер је ишао чак преко Бистрице на Губавац планину, на којој су разорене 3 цркве, а које су некада биле у овој огради манастирској. Из овог садањег простора, а остатака дворова патриарских, ишло је се овима чак преко Бистрице; јер је и над овом био дворац патриархов, који је био дужији и већији са десне стране Вистрице, но што су ови остатци са леве стране.

Веле, да су патриарски, а пређашњи архиепископски, дворци, били од вајкада дворци идолопоклоничких жречева, па су само преправљани, оправљани и доправљани. Да је град, или ограда патриаршије данашње, одиста ишла преко Бистрице, и да је кроз зидове Бистрица протицала, види се прекрасно и с једне и друге стране Бистрице, а нарочито садањег источног и западног зида, који је овде разорен и управо пресечен од даљег, преко Бистрице, продужења. Осим тога и овај садањи ружнији зид, којим је се смањило простор Патриаршије, и који је са јужне стране крај Бистрице дозидан и назидан, показује врло добро и потпуно засведочава наведено.

Причају, да је и сама ова садања црквена зграда старија, од светог Саве и настанена овде његове архиепископије. То се све нарочито, веле, види из натписа бившег, на прастаром крову ове цркве, који је скинут са средњег, или највишег, кубета црквеног у време патриарха Пајсија, који је препокривао Патриаршију. На том оловном крову стајала је, веле, верно снимљена ова година, која

је још тада прибележена и по обичају, и у једној старој књизи: † СЪ. ХЪ. ПЪ. (може да буде и или ИЪ. ИЪ. уместо ПЪ).

На граду је, и то са ове стране Бистрице, колико га је, заостало, било 5 огромних јајасте изгледине округластих кула, које су такође још из доба идолопоклонства веле. Причају, да је свега толико кула и било, јер се на дан: зидинама познају места њихова; али је било ових на зидинама и са ове стране Бистрице, које су порушене; па се и непознају места где су те куле биле. Поменути нови зид, огромне вратнице у њему баш до бив: патриарског дворца, и неку поправку на сјеверном прастаром зиду, направио је патриарх Максим; јер су то Турци били порушили. Да неје прастари северни зид одвећ јак, кров који вода слевајућа се са високог брда, па којем су развалине града и идолопоклоничког храма: Патриаршију би засуле огромне стене и рипе, које се сваке бујице страшно ваљају и отискују са Идолца. И у овом поправљеном северном зиду, стоји узидан неправилно округласт, бео мрамор, лепо отесан, са овим натписом: у 5. врстица:

” † сѣгради се и шбнови градь сѣ трѣдомъ и
тацаникъмъ прѣвсвещенагѣ патриарха пеѣскаго

(тако) крѣ Маѣима въ лѣто † з̣ . ρ̣ . п̣ . а̣ . н̣ .”

На врху камена стоји мали и прост урезан крстић, а спрам натписа одозго с леве стране "†с" с десне "X̣.с" Одоздо испод натписа с леве "ни", а десне "к̣ а̣" Што се тиче зграда монастирских, оне се могу поделити на 5. одељења. У једном, иза олтара патриаршије са баштом огромном седи игуман, са још неким калуђерима, Ово је од осталог дворишта, као и сама црква, одвојено огромним зидом. Друго је са северне стране, а западне од манастира, са великим зградама, садање трпезарије, подрума, нових ћелија и т.д. Иза њега, до северног зида, стоји такође једна, али мала градиница. Треће је одељење, при западном дувару, које се дели на четворо: архимандритове ћелије, са још неким калуђерима; коњушње; старе ћелије; и амбари. И ово одељење има огромну градину. Четврто је са јужне стране зида, а западне од бив: патријаршког дворца, огромно старо здање, такође с градином; и пето тако звани Патријаршки дворац.

Зданија, простора и соба има овај манастир више но и у једном манастиру Праве Србије; али нема онога што му доликује и што би највећма приличило овој св. обитељи: нема школе, и то не због глупости и нехотења калуђерског, него због сиротиње и препреке турске. Кадгод је турска проводила своју војску овуда на Црну Гору, Ерцеговину и друга места, натурала је овој светој обитељи по 500—600. војника, који су се сви не само смештали у ћлије некојих од напоменутих зграда, него бадава и хранили. Скоро кроз сред двора, протиче јака, проведена отсека бистричина, (а Бистрица и кроз Пећ, као и друге реке кроз остале старосрпске паланке, протиче кроз све куће и улице); те је с тога вечна хујајина, мумлање, шуштање, валасање и жуборење. Због насиља турске владе и становања овде за неко време њених пролазних сила и војска, нема ћелије: која неје свуда и на све стране изрешетана куршумима и опалена димом од барута и нарочитог подпаљивања и кварења. Ако пролазе Арнаути и Шкипи овуда, насиљу се најуре у манастир; ако царска влада и војска, тако исто; ако разбојничке дружине и чете, тако исто: еле се незна, од кога је црње и горе?

Црква је са свију страна, зидинама и зградама заграђена, зазидана и опкољена, тако, да јој се неби могло нашкодити куршумима и осталим неведима царске владе и њених наговорених такор се разбојника. Шта више и сами су јој прозори били зазидани, све до доласка чувеног бугарофила Михтадпаше 1863 год. Нигде нема згоднијег и бољег места за духовну школу у целој Правој Србији, до у Патријаршији, само да се одклоне ова нечувена насиља у 19. веку. Не само име и значајност овог сиромашног, а св. места; него и сви услови потребни за ово, потпуно се налазе овде. Ту су зграде за школе, ту за обитавање, ако се хоће и 300. љака и т.д. па је то све и сва одвојено и од манастира, и од ћелија калуђерских, и ћелија за поклонике, за долазак власти, насилника и т.д. Ове су ове зграде новије и на старим подигнуте и награђене.

Највише је старински тип задржао дворца патријарски, који је далеко и далеко био већи су ону страну Бистрице на којем су крају обитавали Патријарси српски и имали своје придворне црквице, од којих се познају и развалине. Овај крај тога дворца, у садањој огради моиастирској, био је место за посетиоце, млађе, ђаке и т.д. а ту је и трпезарија. Она је била више пута паљена, преправљана и живописана. Од последњег стоје остаци натписа, који гласи ово:

**„ ..... шеніємъ всевсетаго доуха изписа се сик повелѣніємъ
прѣосвѣщенагѡ патріарха пѣскаго (тако) кврѣ, кврѣ Паисѣа ....
сик .... не вишереченомѡ патріарха кврѣ, кврѣ, Паисѣа .... и во
иноцѣхъ Геѡргіа Зоуграфѣ въ лѣто † з̣ . к̣ . п̣ . месеца
Лвѣгѣста днѣ а̣ . г̣ . ”**

Од овог патријаршког дворца, колико га овде има, сачувала је се, бар у главним зидовима, на два боја, првобитна изгледина са силним и одвећ честим прозорима. Прозори су ови, као и све остало, онакви исти, какви су у дворцу бив. руских (московских) патријарха у Тројицо-сергијевском посаду. Они су сви широки, доста сниски, али сви се своде на врху у угласти свод. Зидине су у дворца одвећ старе и дебеле, а по гдегде познају се и трагови од старог живописа. Скоро у свима собама познају се трагови од бив: узвишених огњишта, (камина.) Из овога се даје извести: да су наши стари ретко употребљавали пећи.

Ко неје видео највеће разбоје и ужасе, требало би да уђе у овај, и ако не цео, патријараха српских дворца; па да се задиви и упропасти тиранству и варварству, која претрпи ова неживотва зграда. Нема места у помосту, тавану, дувару и свуда и на сваком месту, доле, горе, уздуж, попречно, правце, дупком, назад, напред, поребарке и т.д. које неје сво, или изрешетано куршумима, или изасецано сабљама и ножевима. Нема места где се невиде прљотине од невино проливане људске крви и осталог. То је ужас, од ког би се и сам архивођ ђавола згрозио и пренеразио.

Сироти калуђери ма колико да су замазивали и крчили, опет несу могли све изгладити и затрти. Негледајући на све то, ни у једном манастиру Праве Србије, и мислим и нигде у српству, нема веће чистоте, већег реда и поредка, веће побожности, смирености, уљудности и т.д. као у бив: срп: Патријаршији. На двору нема никаквих трагова од старина ван неколико одломака, од дивног и прекрасно урађеног старог неког српског камења надгробног и онако из понеких грађевина.

Баш украј оне отоке, или оног јаза бистричиног, подиже се огроман кладенац, прекрасне живе и дивне воде, која је за 1. ч. хода западу, још у време св. Саве овде проведена. Кладенац је овај ограђен огромним мраморним плочама. На средини је огромна, као петачка, до половице савршено округла, прекрасно отесана и углачана мраморна округлина, у коју испод земље улази вода, а из ове кроз шест гвоздених, пушчаних цеви, јури на све стране. Ова је округлина камена од неког прастарог споменика, но на несрећу нема горњег дела, или покривача, те је направљен, овакви исти, као и она, од дрвета покривеног лимом. Ретко кад да се овај покривач, или ова горња половина, ове округлине диже.

Манастир за сад има 7. калуђера, међу којима је и један пропагандист бугарски. Тако има и довољан број послуге; али се ова, као и свуда по овд: манастирима, махом састоји из сулудастих људи, који целог свог века живе при манастирима, као њихове прислуге, па као такве и одлазе са овог на онај свет.

Кад рекосмо бугарски пропагандист, онда нам овде ваља само напоменути, а на свом месту укратко казати, ово: да су бугарски фанатици нудили манастиру овом 800. дук. цес. год. помоћи и да о свом трошку подигну школу, у којој би се, о трошку комитета њиховог ван књига, плате учитељима и осталог, издржавало по 60. ђака. Власти су турске и саме нагониле св. оце, да то приме

и усвоје, али они нехтедоше да продају своју српску народност бугарској. Тако сада немају никакве школе.

Страшна се насиља чине овом манастиру. не само од разбојника, од којих брани манастир војвода из Ругове бег, који седи у кули над вратницама, него и од власти - самих. Нема петка, кад после подне недође цео пећски маџлис са свима хоџама и шеховима знатнијим теферича ради у манастир, па био тај дан празник, или не, било у манастиру народа или не; њега се то ништа нетиче? Са Меџлисом дође и Медризар, велике хоџе, шеици и остали Они заузму најбоље ћелије а манастир мора их о свом трошку, без икакве накнаде, частити и послуживати. Што сами поједу цицвара, алви, пилава и печених јаганаца ни по јади; но по кодико поједе њихова послуга и кавази (џандари) којих се набере и накупи по 15—20 лица: јер ни један знатнији Турчин, а камо да најнижа турска вашљива власт, неиде без велике свите.

Све би ово манастир трпео и претрпео, али има зло, које скврњави и светињу његову и одбија поклонике и приложнике. За ово све зна и сам султан; па се баш нарочито и са предрачунима тако чини. Зло се то састоји у томе: што та власт и тај преставник турског султана, турске изображености и просвете, доводи по громилу чочека, који играју, падају господи турској назадке у крила и т.д. Осим тога и остала се насиља чине, као што ћемо ниже навести, где су по нашем одласку хотећи убити игумана, убили једног пећанина, пребили из пушке једном калуђеру руку на реци Мируши и т.д:

Пошто смо тако казали накраће о дворишту Патриаршије, ево нас сад, где пролазимо кроз повелике у зиду вратнице из дворишта, на коме су зграде, у двор, на коме је сама св. обитељ. Одма на десној страни с једне и друге стране бистричине помињате отоке, која на б.хвати мимо манастира протиче, стоје две огромне и прекрасно миришуће неке питоме беле липе, које су још тада засађене, кад је спупгген први камен у темељ ове цркве. Такав је овуда, веле, свуда био обичај, у најстарија времена, па такав је и данас. И ако је он истинит и одиста такви; али су одиста ове липе млађе и од оне у Девичу па су, по свој прилици, доцније засађене, на месту првих. Негледајући што смо већ дошли до саме дивне и прекрасне наше Патријаршије, ми још нећемо у њу; јер још несмо уверили св. оца: да смо зуграф (живописац) из бив: дибарске нахије и да посла тражимо.

С тога ево нас најпре око саме цркве. Са њене источне, северне и једног дела западне стране стоји новије гробље главнијих поклоника и становника пећских, а старо су савршено сатрли и утаманили грчки фанариоти и владике, од кад завладаше нашом Патријаршом 1765. год. Тако су чинили и у кнежевини; те су утамањивали и прастаро српско гробље у Бијелој Цркви окр. подринског и по другим местима. Оно што они несу овде и овуда утаманили, утаманили су Турци и турске власти, а нешто је употребљено и у зидове препратине, кад је ова затварана. На одломцима, ових старих споменика, познају се само прекрасно изсечена и урезана писмена:

**” Мнѣтъ агъ гнѣ — † ї ѿ сестра и се ратѣхе
Марко вѣѣи мѣ паметь .... ”**

На другом:

„ Дар... кѣтѣмт... Микѣ... на лѣти православни ... Дареѣе... ”

Што се тиче саме цркве, она је управо тројна, а дели се на 5. одељења. Прво са јужне стране стоји за 1/2 хвата широк трем, а дугачак до цркве св. Николе, на источном крају овога 17 1/2 (хвати). Одма на његовом источном крају, а до цркве, стоји гробница хоџи Максима патријарха, а даље црквица св. Николе, дугачка око 7 1/2, а широка такође, као и овај трем до 3 1/2°. До ове је црквице и трема црква св. Богородице, дугачка 17 а широка 5 1/2°. Иза ње је главна црква дугачка, са олтаром, 20. а широка 10° и са сјеверне стране ове цркве св. Димитрије дугачка 17. а широка 5 1/2°. Са западне је стране, све три ове цркве, препрата широка 21. а дугачка 7 3/4°. Још кад јој се дода

ширина трема, онда је она широка 24 1/2°; а дужина је главне цркве са препратом 27 3/4°, као што ће показати у Ш. свесци приложени план. Главна црква има три олтарне округлине, а све три остале по једну. Према овим округлинама и црква је уздуж до препрате сведена на 4. округлине једна од друге различне са четири такође округла крова покривена оловом.

Над главном црквом стоји највише кубе, престављајуће бога оца, над св. Димитрије и Богородице мало нижа, престављајућа бога сина и бога духа. Средње је, или гдавно, за неколикохвати источније, а остала су два упоредна. Над тремом и црквицом св. Николе нема кубета. Над препратом од југа сјеверу иде такође у дужини, а од истока и запада сводећи се у округлину висок као кулица свод. Над његовим јужним и сјеверним крајем, стоји по једна велика, много узвишенија од главне дугачке, кулица, у готском начину зидања нека висока, изидотина, која има по два прозора и са по једном са страна при дну округлом шупљином. Сва кубета имају по 8. (нејасно - можда и 6.) дугачких а уских прозора, кроз средину којих иду камени прекрасно израђени стубови, као и у прозора препратиних кулица и свију осталих, на округлинама олтара и онако по дуваровима. Кубетни прозори имају у себи стаклета од разних боја, а нарочито српске тробоје, која у све цркве пропуштају дивну и чудновату светлост. Црква је сва зидана тесаним каменом, међу којим су украси и шаре од прекрасне старосрпске одвећ црвене опеке.

Кад се човек попне на кров ове св. цркве, (а пење се са сјеверне невисоке стране јер је много засута вечно ронећим се Идолцем брдом) онда му се кров ове свете обитељи покаже као четири округле планине, од којих три иду једна поред друге од запада истоку. Ове заклања и заграђује са западне стране опет идућа од југа сјеверу четврта виша препратина, тако да назовемо планина. Међу оне четири идуће од запада истоку највиша је она, која се подиже над главном црквом; две одма са јужне и сјеверне стране њене ниже су, а четврта јужна (над св. Николом) још је нижа. Ми смо се пењали на ову цркву само с тога, да се уверимо о натпису на крову њеном.

Сва је она покривена, оловом, којег су били свукли са целе цркве ван кубета, још они Татари, који су после бегства патријарха Арсенија Ш. утамањивали оvd: српски народ, и који су рушили и ову св. обитељ као и Дечане и остало. Са кубета несу могли скинути олово због догодившег се у цркви чуда. Ово је тек после босанске војне под Хусеином капетаном, са царем почео скидати осрамоћени пред ђаурима Махмудбеговић. Овај је био одкрио оба мала кубета, а кад је натерао мајстора, да и оно треће и највише, над главном црквом, открива... мајстору су се узеле обе руке! Он је натерао другог ...тако је било и са овим! натера трећег, а овај и недошав кубету! полуди... Тада се наљути Махмудбеговић, попне се сам и тек што прихвати да скида кров, а и он уједанпут... полуди и згране се! Онако луд и згранут побегне у Бистрицу, одакле га једва извуку но кад га пусте, он крај ове ископа јаму, у којој је надувши се тога дана сав препукао.

Крстови су прастари на свима кубетима, као и на оним препратиним кулицама, остали до данас сачувани. Тако ово кубе остане недирнуто и на његовим од 5. стопа дугачким, а 3. широким и 1/2 прста, дебелим, тешким оловним плочама прекрасно је на сваком изливено ово:

„ Ѡмѣрѣныи Паисѣи архієпископъ срвѣскіи въ лѣто † з̣. ρ̣. к̣.”

Све је остало било одкривено и Турци и њихове власти несу давали да се препокрива. Један побожни и честити патријот, калуђер пок: Игњатије, научивши се од мајстора, како се лију ове оловне плоче и како се њима покрива, све је ноћу ове лијо и помало покривао ову светињу. Кад је све било готово, тек да се заварају очи Турцима, остављено је на крајевима ћерамиде, која и данашњег дана по гдезде стоји. На овим његовим много мањијим, ужијим и тањијим плочама, такође је на свакој изливен натпис:

„Ѣмирени еромонахъ Хрисантїе игѸманъ съ братїею въ лѣто 1874.”

Једни су калуђери држали, да смо зидар, те су нас водили на кров да видимо где прокисавају цркве и како би се оправиле; други су нас држали за живописца и уводили у цркву, да им прегледамо живопис и да се погодимо да га поправимо и урадимо; а трећи су држали, да смо калајџија и, кад сађосмо с цркве, изнесе нам једну огромну бакрену синију, да је прекалаишемо. Сва су ова држања о нама за нас добро дошла била, јер смо тако могли видети све и сва, а ми смо се и издавали главно, као зуграф (живописац) а споредно, као ортак брата нам зидара. На поменутој огромној и лепо изшараној којегаде синији, иза четворогубог круга на средини пише унаоколо ово:

**„ † Сїѧ синїѧ прѣвсвѣщенѧго господїна Ѣфрема
митрополїта Рашькаго, сакова въ лета Ѡ битїѧ**

† ѧ̂. с̂. ѧ̂. ѧ̂. Ѡ ваплащенїѧ божїѧ слова † ѧ̂. ѧ̂. к̂. н̂. ”

Отац, игуман изнесе нам две бакарне плоче, са натписима, да их као калајџија очистимо од хрђе. Једна је од ових таблица била тако звана "Опроштеница", која је овде печатана, разашилана по свима епискупским и митрополитским црквама да се чита, на дан погребѧ патријарховог и од које је по један комад сахрањиван заједно са умрлим патријархом. Друга је таблица престављала, такође у прекрасном бив: позлаћеном, као и опроштеница, бакру, Антимис, који је такође овде одпечатан и слат у остале цркве, патријаршије српске.

Прва је, прекрасно урађена и некад позлаћена таблица, опроштенице 1 1/2 педао дугачка, а 1. педао и 2. прста широка. Блїзу њених крајева стоје 4. стуба грмовог, или дубовог, дрвета, са једвом ружом на горњем јужном и сјеверном углу стубова, као и са једном на средини горњег стуба, који стоји на јужном и сјеверном. На сва четири угла, са све четири стране, стоје прекрасни украси од грмовог лишћа и осталог. Више дољњег стуба стоји круг од венца, а околѧ њега натпис овај:

„† — Арсеник Ѹетвертыи божїею милостыю патрїархъ сервьскїи”

У средини стоји на престолу седећи Хрис: Спаситељ, благосиљајући оберучке. Обод светитељски над глави му раздељује дебео крст, а до благосиљајућих му руку допиру криоца прекрасних и дивно израђених малих анђелчића, којих само прекрасно израђене главице, лебде у васдуху. Сад иде главни натпис који гласи ово:

**„Аѧанасїи божїею милостїю архїепископъ пекьскїи и всен
сервлїи и болгарїи и всего Иллврїка патрїархъ, (за 1 1/2 врстицу празнине
па иде) Ѣмѣренїе наше по благодати дарѸ же и власти и
свесветаго и животворещѧго дѸха Ѡ великаго архїереѧ господа
и бога и спаса нашего їисѸса христа, божьственымъ и
свещенымъ егѸ оуѸеникѸмъ и апостолѸмъ даннѣи въ еже
везати и разрѣшати ѸловѣѸескыѧ грѣхи по словеси еже**

УРЕКЛЪ ЕСТЬ К НИМЪ: ПРІИМИТЕ ДУХЪ СВЕТЪ НИЖЕ ѠПУСТИТЕ
ГРѢХИ ѠПУСТЕТСЕ НИМЪ: НИЖЕ ДЕРЖИТЕ, ДЕРЖЕТСЕ. И ПАКИ ЕЖЕ
АЩЕ СВЕЖЕТЕ НА ЗЕМЛИ БУДЕТЬ СВЕЗАНО НА НЕБЕСѢХЪ: И ЕЖЕ АЩЕ
РАЗРѢШИТЕ НА ЗЕМЛИ БУДЕТЬ РАЗРѢШЕНО НА НЕБЕСѢХЪ.

ДРУГОПРІЕМАТЕЛИѢ И НАШЕИ НЫНѢ СМѢРНОСТИ ПРЕПОДАНОЮ.

ЕДИНОЮ И ТОУЖЕ БЛАГОДАТІЮ И ВЛАСТІЮ ПРЕСВЕТАГО ДУХА: ИМѢЮ
ПРОЩЕНО ПО ДУХУ СВЕТОМУ. НЕ ДО СВОЮ

(такође остављено, као и горе место повелико, за име и презиме и главни грех ваљда умрлог) И ЕЖЕ ВО ТОИ ТАКѠ УЛОВѢКЪ

СЪГРѢШИ И БОГОВИ ПРЕГРѢШИ СЛОВОМ ДѢЛОМ И ПОМЫШЛЕНІЕМ,
НАВѢТѠМ И ШБЛАГАГАНІЕМЪ, АЩЕ КЛЕТВОЮ АРХІЕРЕИНСКОЮ ИЛИ

ЕРСИНСКОЮ СВЕЗА СЕ, ИЛИ ѠУЕЮ И МАТЕРІЕЮ КЛЕТВОЮ ПРОКЛЕТЪ
ВЫСТЪ, ИЛИ СВОЕИ АНАѢМѢА ПОДПАДЕ, ИЛИ КЛЕТ СЕ, ИЛИ КЛЕТВУ

ПРЕСТУПИ, ИЛИ ѠЛЮЕНІЕМЪ НѢКЫМ ѠКУДУ ЛИБО СВЕЗА СЕ, АЩЕ ВЪ
ВѢДѢНІИ, ИЛИ ВЪ НЕВѢДѢНІИ, ИЛИ ВЪ ЮНОСТИ И НЕ РАЗУМІИ ТАКО

УЛОВѢКЪ ПЛѢТОНОСИХЪ СЪГРѢШИ И ДУХОВНЫМЪ ОЦЕМЪ ЗАВЕНІА
РАДИ, ИЛИ СРАМА РАДИ, НЕИСПОВѢДАВЪ НИ ЕПИТИМІИ Ѡ НЫХЪ

ПРІЕМЪ НИ ИСПЛНИВЪ НЕМОЩІЮ УЛОВѢУЬСКОЮ: Ѡ ВСѢХЪ СЫХЪ
СЪДЕРЖАНІИ И СВЕЗАНІИ ПРОЩАЕМЪ ЕМУ И РАЗРѢШАЕМЪ И

СВОБОДНА ИМАМЪ ВСЕМОГУЩЕЮ - ВЛАСТІЮ И БЛАГОДАТІЮ

БОЖЬСТВЕННОГО И ПОКЛОНЯЕМАГО ДУХА. ТАКѠ ДА ПРОСТИТЬ ЕМУ
ПРЕМЫЛОСТИВЫИ БОГЪ МОЛИТВАМИ ПРЕСВЕТИЕ

(овде стоји огромн печат патријарха, а надпис иде до њега и иза њега с једне и друге стране) БОГОРОДИЦИ И

СВЕТЫХЪ СЕРБЬСКИХЪ ОУЧИТЕЛИИ И УДОТВОРЦЕВЪ СѠМЕШНА И
СВЕТИТЕЛІА СѠВВЫ И АРСЕНІА И ВСѢХЪ СВЕТЫХЪ СЫИ

(опет остављено место ваљда за име умрлог) БЛАГОСЛОВЕНЪ ВО ВѢКИ АМИНЬ. НАУЕРТАНО

ЛѢТА ГОСПОДНА † а̂ . ѡ̂ . м̂ . ѡ̂ .”

Више свог овог натписа, који је поменуте године изрезан на бакру ради лакшег разтурања (печатања) а преписап са старе Опроштенице, прекрасно је у ваздуху изрезан господ Ис: Хр: У њега су обе руке разширене и разпрострте над надписом, и именом покојниковим. Над главом му је писме "О" с леве стране главе "Н" а десне "Ш". Њега подржавају одоздо, такође у ваздуху, два лебдећа анђела, а спрам рамена му на обе стране трубе друга два. Испод њега је мајка божија прекрасна, са прекрштеним на грудима рукама. Иза леђа су јој два крилата анђела, од којих је леви подигао горе у небо десну руку, а с леве и с десне стране испод ње клањају јој се по б. христових апостола.

С десне стране св. Богородице стоји гологлав : „**СВЕТЫИ ГАВВА**” На њему су прекрасне одежде са крстовима у круговима. У левој му је руци еванђеље, десном благосиља. С леве стране стоји: „**СВЕТЫИ СЪМЕШНЪ**”. Он је у мантијама калуђерским са надглавником на којем је, више чела, дванајесто угласти крст. Десном руком благосиља, а у левој држи шеснајестоугласти крст. Испод ова три прекрасно израђеног живописа, са разним и многим шарамма, а нарочито средњег или св. Богородице, иде пругица, а испод ове одвећ крупним и украшеним, а нарочито почетним писменима, иде наведени надпис.

Друга плоча преставља Антимис патријарха срп. који је висок 2, а широк 2 1/2 педља. При врху, а над средином целог антимиса, стоји одвећ широк и дебео прости крст, на врху којег пише " **ІНЦІ** ". Више леве пречаге: " **ЎМ** ". ниже дољње " **ІЙ** " а више десне пречаге: " **ІХМ** ". На левој страни при крају, виси осмостручна канџија, у десној нешто као коса, Одоздо на левој страни иде мотка са губом (сунђером) а на десној копље. На горњем краку десне пречаге виси трнов венац; више леве пречаге стоји месец, а десне сунце, а спрам краја пречага по један шестокрили анђео.

На врху, у углу левом, стоји у прекрасној изради пергамента еванђелист Матија са еванђељем у руци. Он непрестано пази и гледа своју крилату утвару са људском главом; у десном еванђелист Марко гледајући у књигу, коју подржава крилата лавовска глава: у левом дољњем углу, стоји, такође као и горња у прекрасној и изшараној околини, еванђелист Лука, који држи перо на књизи, али ову негледа, већ крилатог крај вола; у десној је еванђелист Јован са орлом иза врата.

Мало, ниже горњих украса, а баш на средини лежи мртав велики, на платну Спас, које с десне стране, за крајеве држи, а над главом, прекрасан анђео. С леве стране тако исто држи други анђео, и у сваког је по три круга са по два крила, обрнута на све четири стране света. Ноге спасове држи!

„Іосифъ” а иза њега онај леви анђео, држи у десној руци некакву копрену. Више главе Ис. Христа стоји, са разширеним рукама, плачна: „**МЪ Ѡ.Ѣ.**” а спрам колена: „**Никодимъ**” Спрам главе, мало ниже, стоји клечећа и плачућа мироносица, са рукама на прсима, а до ње одма затворен суд. Испод ње два анђела подижу платно, ваљда да обмотају Спаситеља, а испод ових у два на среди прекинута, реда пише ово:

„СЛУЖИТЕЛЮ ГОСПОДИЊ ПОМЪНИ СМЪТРЕНАГО

(сад је други ред испод овог)

Арсениа архиепископа”

Наставак од прве прекинуте врсте

„СВЕТИ СЕ СЕСВЕТІИ И БОЖЕСТВЕНІИ

(дољна врстица испод ове).

ЖРЪТОВНИКЪ РОУКОДЕИСТВІЕМЪ”

Као што је цео овај Антопис четвороуглан, околу сваке стране, иза ових живописа, иду натписи такође четвороуглно. Тако је прва врстица, чело главе спасове:

Свѣти, божѣствѣни жртовѣникъ Архїепискѣпїе и патриаршїе Словѣно съ (горња) свскѣ Благословѣнїем и нждивенїеъ свѣтѣишим господїном, господїном кирѣ (тако) Арсением (спрам ногу христових) Црноєви҃ем все Сьвлїем (тако) Блгаром и Всех Иллирика Патриархом При (ово је сад 4 дольња страна), державе христолюбиваго Господина господина Цесара Іосифа въ лѣто ѿ сѣтворенїа мирѣ † з̣. с̣. а̣. і, ѿ рьждства христова † а̣. ѡ̣. с̣.

Сва су ова писмена, као што је већ једном мало више казано, прекрасно украшена, изшарана и т.д. а нарочито свако прво писме сваке речи. Натпис је овај одвећ крупан. Пошто се обећасмо и ово урадити и поправити ваљаше нам сада прегледати цркву, еда би могли тобожњи предрачун направити и тако ево нас прво у помињатом трему, који нема ништа тако знатног, до гробнице патриарха Хаџи Максима. Идући од ње мало даље истоку као и црквице св. Николе, а над вратима водећим у препрату, спазимо страшну нагруд у изгледини иконе, коју је пре неколико година живописала нека незналица, за скупе монастирске паре. Поменуто труња патриарха Максима дугачка је 7. широк 3 1/2 а висока је до 4 стопе. Она је сва прекрасно израђена, али не од сасвим чистог белог мрамора. Осим шара, на зачелњачи, ребњачи и поклопница, стоји, нарочито на овој последњој, лепо изрезан крст на три полукружне узвишености и степености. Спрам висине горњег краја крста стоји с леве стране "цр̣" с десне "са̣" више пречага с леве стране "ни̣" а десне "ц̣ .. і̣ с̣." испод пречага с леве "ни̣" с десне "к̣ . а̣ . " Под самим сводом оне полукружне тројне степенитости стоје ова тајна писмена; „п̣. с̣. м̣. л̣. з̣. с̣. в̣." (прво п могло би да буде и н), Испод свега тога стоји на поклопници, овај прекрасно урезан у 10. врстица надпис:

„1. сы грѣвъ 2. прѣсвѣщеннагѡ 3. патриарха (тајно писмо) S 4. пекскаго хажїи 5. Кир Максима прѣ. 6. ставы се S въ ле 7. тѡ † з̣. р̣. п̣. ѡ̣. ѡ̣. месеца 8. ѡктоврїа л̣. 9. с̣. вѣди 9. емѣ вѣѣна памѣтъ съ ва 10. сем правѣднимъ аминь.”

— Црквица св. Николе сва је живописана. Међу њеним живописом, прво место заузимају сва чуда св. Николе, која је кадгод починио, за живота и по смрти. Тако у олтару, преставља се како се у сну јавља грчком цару Константину; како спасава на мору лађе и т.д. и сви су натписи плавим писменима на белом пољу.

На дољнем боју уписани су целокупна св. Кирил и Методије, апостоли славенски. даље иду Крститељ Јован, Архиђакон Стефан и у издубљености олтарној прекрасна св. Богородица, оберучке благосиљајућа, и држећа на грудима прекрасног малог Господа. Са јужне стране почев од врха, стоји рођење св. Николе у граду и кући, у којој је мали св. Никола са 7 женских лица. Ту стоји суд у који сипају воду, да купају малог голог свеца, који има обод светитељски око главе и т.д.?

Сад долази најзнатнија ствар, а имено почетци појава св. Николе више прекрасно уписаног са повезаним очима у црвенорујном царском оделу светог Стефана Уроша трећег краља Дечанског. Одма код првог чуда стоји уписан св. Никола, са натписом више главе краљеве:

„Светїи Николаїе їавлает се, кralоу Стефану на швѸ полѸ”

Кралъ је у граду на ниској зеленој постељи, у које су ребњаче изшарене и украшене разним скупоченостима. Даље кралъ седи на престолу у граду са повезаним очима, и испред њега стоји црква са 4. кубета. Краљу се и овде јавља св. Никола у белој, као и свуда, од кад је владика, одежди са плавим крстовима. Св. Никола, на рукама пружа очи краљу, а више пише:

„св. Ник. даїетъ шѸи кралѸ СтефанѸ”

После иде како св. Никола помаже краљу противу разних јеретика:

„св. Никола съпомагаетъ кралѸ СтефанѸ на Манахен... Богомилахъ, Павликъскихъ, и Арискихъ кретикъ”

Даље је:

„Принесениїе Моцїемъ св. Николае”

Св. Никола мртав лежи на постељи, четворица га носе, а свештеници са ђаконима причекују. Ниже овог је мали, а савршено го умотан у црвен покров **Ис. Хр.** у којег је око обода свете главе горе "п" (можда и н) с леве "У" и с десне "н̂" Он пружа леву руку на оних 5. писмена, која стоје једно испод другог. Горње је: **а.** испод њега **р** па **н.**(могуће и **и**) **а.** К. Њега пресрета св. Петар Александр: с натписом, црвеним на пергаменту:

„Спасе, кто ти разда ризи.”

Спрам његовог колена у белом кругу, као крушка, подиже се голим леђима човек, спрам горњег места, а испод многих ситних живописаних до трбуха светаца стоје редом: св Григорије Богослов, св. Папа Силивестр, св. Алимпије, Симеун Ступник. Међу свецима урезивали су и уписивали разни калуђерски чиновни, свој долазак у ову св. обитељ, свој останак у њој и т.д. Међу многим оваквим, од врло незнатне важности стоји и овај:

„Ахъ олѸ нама окаїаним! големи вѸди претрписмо од поганихъ Татаръ, плѸнише погани Срвїю и всю землю срвѸскѸ 1692 лѸта виет кѸга и поморъ великѸ по васе земле”

Стуб часно трпезе, који излази из дувара, лупан је па замазиван, а и часна је трпеза окрњавана. Она нема на себи никаквих натписа. Што се тиче карактеристике боја у живопису он је прави српски, т.ј. главну и скору једину удогу играју српске тробоје у светаца. Махом сви имају беле одежде са плавим крстовима. Српски су сви свеци здраво високи, суви, коштуњани, са црвеникастим брадама, косама, брковима и т.д. а са чистим српским типовима, док се у осталих огледају не само

типови оних народа из којих су, него и одела. Св. Мардарије има ниску црвену капу, као што су дан: фесови, са црвеним ременом одоздо; св. Никола, док не је постао свештеник, има одело источних Римљана тога века, смешаног са азијским. У њега је друго одело, код:

„СВ. ПРОВОДИТЬ НА КНИГЪ”

друго код

„СВ. ПОСТАВЛАЮТЬ НА ДЪКАНСТВО”

друго код:

„ СВЕЩЕНИЧЕСКИ ЧИНЪ ”

друго опет код:

„СВ. РАЗКОПАКТЪ АРТЕМИДЪ” и т.д.

Нас се највише тичу наши Свечи. Тако прво иде:

**СВ. СЪМЕШНЪ ЧЮДОТВЪРЬЦЪ И МИРОТЬУЪЦЪ; СВ. СЪВВА А.
АРХІЕПИСКОПЪ СРЪБСКІИ, СВ. АРСЕНІЕ АРХІЕПИСКОПЪ; СВ. ДАНІЛЬ;
ПРЕСВЪЦІ: ПАТРИАРХЪ МАКЪЗИМЪ**

и т.д. Више њега пише плавим писменима на белом пољу:

**„СІЕ ТЕМПЛО ИКОНЕ СЪПИСА ПОВЕЛЕНІЕМ
ПРЪСВЪЩЕНАГО ПАТРИАРХА МАКЪЗИМА**

Више западних врата стоји издубљен сводић, са источне стране зида, или унутра у цркви. У овој издубљености стоји, на белом пољу плавим писменима, исписано ово :

**„ † ИЗВОЛЕНІЕМЪ ШЦА, ПОСПЪШЕНІЕМЪ СИНА И
САВРЪШЕНІЕМЪ СВ. ДЪХА ПОПИСА СЕ САН (ТАКО) ХРАМЪ
СВ. НИКОЛАЕ ПОВЕЛЪНІЕМЪ И МАЗДАЮ ПРЪСВЪЩЕНАГО
ПАТРИАРХА КЪРЪ ХАΨИ (ТАКО) МАКЪЗИМА ВЪ ЛЪТО
† Ɱ. ρ̂ .п̂ . а град шгради вѣ лѣто † Ɱ. ρ̂ .п̂ .а̂.”**

На много места познаје се да је ова црквица била још раније живописана, а ових новијих светаца живописац, старао је се свима силама, да потпуно и у свему одговори старом живопису; он је у овоме као и у свему и успео. У старо доба црквице ова св. Николе била је костилна, и под њеним помостом веле, да је пун огроман подрум људских костију. За гробницу патријарха хаџи Максима причали су, да је пуна старих књига. Нама је требало некако да је отворимо. Овеј: оци причали су нам: да је пре неколико година из ове гробнице неколико дана ишао страشان загушљив дим, који је био, по њиховом мишљењу, од запаљених свећа, које обично људи и жене онако запаљене улепе на ову гробницу па оставе да изгору.

Дознали смо, да је по нашем одласку при оправљењу отворана ова гробница и у њој су нађене, старе иконе на дрвету и тучу, мдоге разсуге књиге на кожи и хартији, опаљене и друге мало

важније већ непотребне и остариле св. утвари црквене. Какви су ови одломци од књига незнамо? Само знамо то: да је у костилној једној цркве св. Димитрије нађена у једној људској глави књижица тако звана "Кољадник"- са неким молитвама. којих данас у Требницама нема.

Ево нас већ једном и у препрати, о којој смо, што се тиче дужине и ширине, већ говорили. Такође смо говорили и о њеном своду идућем од југа сјеверу. Цео тај свод подржавају у препрати у два реда по 5. стубова, од којих су само два осмоуголна од прекрасног и лепо урађеног белог мрамора, а остали су сви зидани. Препрата ова у старо доба неје била затворена, а нарочито са западне стране. Она је изгледала као отворени трем неки; али је доцније попуњена она празнина у јужном и сјеверном зиду и цео западни зазидан, на којем су и нова врата направљена. Прво кад се уђе у препрату пада у очи одкупљено од Турака прилично мало звоно, Ђурђевих Стубова које је том манастиру поклонила кнегиња црногорска Даринка. Њега су овде сакрили, а ретко кад и смеју звонити у њега; јер пећске потурице немогу никако да одобре толику сувишну слободу а својевољу раји.

Испод самог звона, на помосту југозападног угла препратиног, стоји прастара и прекрасна, од шареног мрамора, дивно и прекрасно израђена крстилна (купел), у којој се на Богојављење свети водица. Крстилна је ова као половина јајета округла, на средини широка и у пречнику и то само шупљине за 2 1/2 стопе, а висока са прекрасним такође од истог мрамора стопалом преко 5. стопа. У углу стоји друго стопало, на које се меће красан такође од истог мрамора дивно израђен капак, или горња (врх) половина јајета, док дољна (шода) саставља саму крстилу. На капку је сада дрвени крст, а био је прекрасан од истог мрамора; но је при скидању некако разбијен. Мрамор је овај љубичастоцрвеникаст, плавкаст и бео. На крстилни су изрезана три прекрасна, да немогу бити краснија и дивнија, крста, од којих је један опточен околом зеленим једноставним, са (купелом) крстилом оптоком. На первазићу, на који се капак меће, прекрасно је, али много доцније, изрезан овај натпис:

„† їс. х̣ р. нн. ка

(око крста на даље)

**смѣренїи патріархъ Калиникъ, смиренїи Атанасїе
митрополитъ Скопски винотоучникъ, шнови въ лѣто**

† з̣. с̣. дн. ИѸліа к̣. д. ”

С леве стране од саборне или главне цркве храма Вознесенја св. Богородице, стоји за 2. стопе од помоста узвишена од шареног мрамора, са три стране заграђена столица, на којој су срп. патријарси седели при решавању синодских ствари. Одма до њега с лева и с десна стоје по 6. места за 1 1/2 стопу узвишених од помоста, на којима су седели митрополити.

Први је био с десне стране: Скопски, а с леве Призренски; па с десне Дебрчки или Оридски, а с леве опет Софијски, а доцнији Радомирски или Берковачки, Браничевски; даље с десне Стоњски, а с леве Грачанички; даље с десна Босанско-захулмски, а с леве Будимљски из прилепске нахије; даље с десне Топлички из битолске нахије, и с леве Разложски; даље с десне Моравичко-ахилски или Жеглиговски, а с леве Стонски зетски или Лешки. Иза ових места, која су имала и натписе више себе, стоје за 1. стопу од помоста преко 60. веле места за епискупе и даље просте клупе од камена за остало духовенство.

Над местом патријарховим стоји огроман "св. Сава а̣ . архѣпискупъ всей Србїи поморскимъ и подѸнавскимъ странимъ и хтиторъ св. мѣста сего." Пошав од св. Саве десно долази живописан огроман: "св. СѸмешнъ великїи краљ Србљкмъ Поморїю и ПодоунавскимѸ стран: и хтиторъ сего св. мѣста." Даље: св. ЈѸникїе в. патријарх (свуда пише српски) св. Јаковъ патрїархъ србскїи; св. Јевстатїе архїепискѸпъ срб: св. Савва г̣ . архѣпискуп срб:; св. ЈѸникїе архїепискѸпъ србскїи."

Почев лево од св. Савве **А** . арх. срп: долази: " св. Јуникіе **А** .патриархъ срб::; св. Савва **Б** . патриархъ срб::; св. Јефреми **Г** . патриархъ срб::; св. Макарије прѣвсвѣщенїи патриархъ срб: (на помосту, под његовом сликом стоји му и надгробна поклопница, као и све остале савршено равна с помостом.) Св. Спиридонъ **Д** . патриархъ срб::; св. Даниль **Е** . патриарха србскїи."

Иза овога, више сјеверних препратиних врата иде овај натпис: " † Изволкнїемъ ѡца, поспѣшениемъ сина и савршениемъ пресветаго дѡха съзида се и пописа се сеа света припрата светѣи и величѣи цркви патриаршїе србскои трудоу и ѡсрѣдиемъ прѣвсвѣщенаго и блаженѣишаго архїепископа кѡрь Макарија **А** . патриарха, вѣторѣ ѡбновлени чѣеномоу и светомоу прѣстолау всесрѣбскии земли, западнаго приморїа и сѣвернымъ странам, въ лѣто " † **З . и б** ." оу кругъ слнцоу "**К . н** ." лоуни **К** . индикта **ѡ** . златно число „ **н** . ѡемелик „ **К . н** ." месеца себтемьбриа **н** ."

Даље још иде, драгоценим камењем, а у круни и црвенарујним одеждама; "св. Савва **З** . патриархъ србскїи", иза овог иде у калуђерском оделу: "св. Прохоръ пчинскїи србскїи: св. Гавриль лесновскїи србскїи, св. **И**вакимъ ѡсоговскїи србскїи, св. **И**вань Рилскїи србскїи, св. Наумъ преспанскїи, србскїи, св: Климентъ Папа Охридскїи, св. **И**вань Охридскїи и елбасанскїи въ царехъ Владимиръ србскїи, св. Давидъ Солунскїи србскїи, въ царѣхъ Будимиръ србскїи, св. Петка Параскѣвїа србска" и још неколико калуђерица, око којих се натпис не може да прочита.

Над вратима Вазнесења св. Богородице, или главне цркве, уписан је прекрасан и диван огроман Ис. Христос, с леве му је стране, такође дивна и прекрасна огромна Мајка божија, прастара живописа, а с десне тако исто огроман, али нов св, Јован Предтеча који се св. Богородици клања с десне стране, огроман св. Никола, а с леве: "св. Даниль, архїепискпъ србскїи."

Сва је препрата са свију страна, живописана, разним светитељима, а при западном дувару, баш код врата западних, и то за један фат од помоста у којој је висини у свију старих наших св. храмова око свију зидова, међу разне шаре и украси, стоји живописан издрт и изцепан, чича Недељко, који води помињатог приложеног вола са попом и са синовцем му, такође у издртом оделу.

Од свега овог препратиног живописа најважнији су поменути ховедени српски свеци и лоза Неманића. Као у свију старих цркви, тако је и овде лоза Немањина уписана са западне стране источног препратиног, а западног дуvara главне цркве св. Богородице. Између југоисточног угла препратиног и стубова главне цркве, стоји огроман Ис. Хр. на престолу седећи и оберучке благосиљајући леви и десни крај лозе Немањине.

На дну стоји огроман, у црвенарујном царском оделу, а заогрнут црном мантиој, висок, сув, дугог лица, беле дуге браде, бркова и власи: "Св. **С**вмешнъ србскїи въ великихъ кралѣхъ Немана". Из његове десне руке иде винова лоза на леву и десну страну и пење се горе, до испод благосиљајућих руку спаситељевих. Испод спаситеља два анђела спуштају један на један крај, а други на други крај лозе по један венац, и круну са наушњацима. Почев од Немање са леве стране стоји уплетен у ту винову лозу, огроман: "св. Савва **А** . архїепискѡпъ србскїи, поморскїи, подѡнавскїи и западнѡмъ странѡмъ." У њега су одежде беле златом и драгим камењем украшене.

До њега, у калуђерском црном оделу, а са црном круном на глави стоји повисока старица: "св. Анастасїа Монахина." Десно од Немање с наше стране, а од леве његове руке, стоји у црвенорујном царском оделу гологлав, а изван домашаја лозе Немањине. "св. Давидъ царъ србскїи" до овог: "св. Владимиръ царъ србскїи" Више Немање стоји: "св. Стефанъ прѣвовѣнчанїи краљ синъ Неманинъ" с леве је стране до њега: "св. Савва архїепискѡпъ србскїи, синъ прѣвовѣнчанаго кралиа." До овога је: "св. Стефанъ кнезь" такође у црвенорујном царском оделу, али гологлав и без круне. С леве стране правовенчанаго, а наше десне: "св. Радославъ синъ прѣвовѣнчанаго кралиа Стефана", до овог: "св. Владиславъ краљ синъ прѣвовѣнчанаго кралиа Стефана."

Више првовенчанаго краља, а од Немање у III. реду стоји: "св. Урошь Стефанъ краљ србскїи синъ прѣвовѣнчанаго кралиа Стефана." Овај има као и остали 16. угодни крст у десној, а скиптар,

као и сви остали, у левој руци. До овог је с леве стране, но без круне: "св. Владиславъ синь кралиѧ Стефана." До овога је у црвенорујном огртачу, а зеленој долами, но без круне, млад без браде и бркова; "св. Оурошиць синь кралиѧ Стефана."

Између рамена ове двојице стоје само главе женске крунисане са св. ободима и око једне натпис је: "св. Доушихиѧ", а друге: "св. Славниѧ." С десне стране гледиоца, а леве краља Оуроша стоји у плавом оделу, док су сви остали у црвенорујном; "Стефанъ краљ синь кралиѧ Оуроша." До њега је царица у црвенорујном оделу, са круном на глави и беличарасто прозрачним огртачем: "св. Јелена дьци кралиѧ Стефана" Више Стефана краља и Оуроша, а међу њиховим раменима, стоји прекрасна и дивна, у црвенорујном царском неманићском оделу, са црвенорујном круном са наушњацима на глави и око ове св. обод натписом: "Царица."

Више Стефана краља, такође у плавој долами, и црвенорујном огртачу, као и у краља Стефана стоји: "св. краљ Оурош **В**." Лево од њега, а гледаоцима с десне стране, у црвенорујном оделу, стоји одвећ млад, са круном на глави: "Стефанъ краљ синь Оуроша кралиѧ." До овога је без круне, такође млад и у црвенорујном царском неманићском српском оделу, а зеленој долами: "Стефанъ Синиша синь Оуроша кралиѧ" С леве до Уроша, а наше десне долази: "св. Оурошь краљ синь кралиѧ Оуроша **В**.", а до овог: "Констандинъ синь кралиѧ Стефана" Урош и овај Констандин имају зелене доламе, а црвенорујне огртаче, без круна. Види се да је ово живописано пре смрти Стефана Дечанског, иначе би ушао Стефан Душан, као цар и син му Урош, о ком нема ни спомена.

Сви су краљеви црвеножућкасте, поредке, а дуге браде, бркова и косе, која допире до пола врата. Сви су високи, суви, коштуњави, танки, дугих образа, високог чела и очију скоро упалих под обрве. У свију је предиван и прави српски тип у свему и свачему, а у годинама имају дуге браде, у двоје увијене, као у св. Милутина у Грачаници. Доламе им допиру скоро до чланака у ногу, а огртачи, или царске јаздије, падају на земљу. Сви они имају дугачке црвенорујне украшене камењем и кововима појасеве, висеће у два краја, до колена, као бојадери у наших женскиња, али су их пресамитили и превесили преко левих руку.

Круне су усвиј црвенорујне, као и одела украшене плавим, црвеним и белим драгоценим камењем и изредка зеленим, са златним оптокама, које су у владајућих са наушњацима. Дреје су им махом изшаране у једних плавим, а у других белим круговима, у којима су у једних бели, у других плави, у трећих црвени двоглави орлови и огнила са лалама. Они, који су у свештеничком чину, као један и други св. Сава, имају оваке исте кругове, али у место орлова, стоје им унутра прави крстови са огнилама. Тако, ако је стихар плав, онда су ови кругови, са точковима, бели, или црвени, па, ако је бео, онда плави и црвени, а ако је црвен бели и плави и т.д.

Ни једног лица у целој лози Неманића нема, не само црномањастог, него ни смеђег; него су сви црвенорићи, или жућкасти. Између главнијих лица овде побројаних, има још неколико само глава женских, дечијих, у којих се натписи немогаше прочитати; те их тако и остависмо. Лоза је Немањина овде, као и у Грачаници, дивно и прекрасно израђена; али је се овде боље и чистије сачувала од грачаничке. Има лоза Неманића и у Девичу, али су у њу ушли и неки доцнији свеци, који несу припадали крви Неманића. За дивно је чудо: да су типови лица, распоред, одела и све, једни и исти овде и у Грачаници. Тако свршујући са лозом Неманића препрату, и ако би имали још много о њој да говоримо, прелазимо на остатке књижевности наше св. бивше и целог овог Тропоља као и у Аустроугарској до ниже Италије, Беча, Пеште, и т.д. а тако исто и дан: Румунске, као што рекосмо свете патријаршије.

Књижница. У садан: Патријаршији има још свега 123. које целе, а које расуте и у пола изтрулиле књиге. Оне су већином, до нашег доласка, стајале у костилници; те су с тога јако осакаћене. Међу оно мало њих од коже неке су тако биле у влази изтрулиле: да су наличиле на пихтије, а ударале су на мрцину људску, јер су међу неизтрулилим како ваља костима људским биле. Ми смо и те пихтије, у место књига, изнели на сунце божије да се осуше, па што је се било упихтијало одвојили смо од оног што је још сачувало изгледину старе српске на кожи писане књиге. Имали смо и сувише опасна, по здравље и одвећ гадна, посла, у коме нам је помогао ваљани и

пречасни отац Игуман непрестано ригајући. Он је одма поручио орман и сместио их све у овај. Овде су трпате ове књиге од пре ваља 100 и 200. год: и слабо су се између костију и цогања људских и виделе.

Што је било знатнијих и ваљанијих књига, развукли су их разни посетиоци, а од доласка Г. Гиљфердинга, неког француског конзула и још једног брата Руса пре 65. година, као и Верковића, вукли су их свештеници и развлачили их и мирски људи, држећи: да су и ти остатци од неоцениме вредности. На једној књизи пише, колико их је однео Г. Гиљфердинг, веле, монаси, 25. најодабранијих и целих најстаријих махом историјских књига, али да их опет врати, а он је својеручно написао н својим печатом утврдио ово што иде: "Примио сам из Пећске Славено - србске патријаршије шест књига (Једно Евангелије, један пролог, три сборници и једну књигу грчким стихова) за дар Царској Руској библиотеци у Петербургу 28. Јулија 1857. године Царско руски конзул Сарајевски. Александер Феодоровић Гиљфердинг". Спрам потписа имена стои и печат конзулски. Све су ове књиге имале и године кад су писане и ниједна неје имала мање од 680 год: као што веле св. оци. Сви су сборници биле саме историје, такође старе, а све књиге писане су на кожи. Нама је драго, што их је наш брат Рус однео, јер тако неће пропаств, напечатаће се и обелоданити ма кад и ако је ближији био Београд од св. Петрограда.

Показали су нам још једну признаницу бив: српског, а сада свију народа (нарочито бугарског и по раду турског) а најмање и скоро нимало, срп. старинара Г. Стефана Верковића, која гласи ово: "Ја нижеподписати примам од патријаршије Пећске једну стару књигу зовому "Псалтику" на крају које има превезан један лист од коже глаголитически писан, за послугу, пак да се после поврати, сирјеч за пороб (тако) Друштва Србске Словесности у Београду. У Пећи 29. Августа 1857 год: Стефан И. Верковић старинар србски." Да ли је наше друштво или не одиста примило ту књигу незнамо, а и нетиче нас се та ствар бог зна колико? Само је ово факт: да се у патријаршији српској упрепастише сва три калуђера, десивша се ту, кад им ове признанице прочитасмо; јер је Г. Гиљфердинг однео више, но што је записао, књига и то да их врати, осим 5. поклона, а Г. Верковић однео две огромне и прастаре књиге; те нас замолише: да се то обелодани са потписом признанице Г. Верковића.

Они сви рекоше, а један се и потписа у име свију, ово: "Да је Г. Старинар србски! однео две огромне књиге писане на кожи са годинама, које је и Г. Гиљфердинг био изабрао да носи, а ови их сакрили, те их тако тобож заборавио. Од ових је једна одиста огромна "Псалтика" а друга је још већа и дебља сва писана глаголским писменима. Ово сведочи у Пећи 30. Јуна 1870. год: Игуман и домаћин Х. Рафаидо Тонић". Калуђери су се још већма упрепастили овом поступку, што су оба ова лица написали своје признанице... на корицама једне печатане књиге! што их несу ни читали, а и ко би се чему сумњао кад је веле Г. Гиљфердинг конзул. а Г. Верковић опет са исправом Српског ученог Друштва и Г. Министра просвете потврђеним државним печатима да му се старине издају. Биће ваља, да је ова српска глаголска књига, којој је по предању 995. год. пропали за српство!

Међу поменутих бројем књига 35. су писане на кожи, а остале све на хартији разним изглединама, разним писменима, и са разним рукама, украсима и у разна доба. Међу свима да поменемо само оне, које имају године кад су писане, или бар какве прибелешке ма од какве важности. Тако нам долази: 1. "Еракс" књижица од својих 300 листа и на крају црвеним писменима пите ово: "Коньць книги сѣа. Сѣа св: божьствоу книгоу глаголеми "Ераксѣ" прочитахъ меньшихъ въ иноцехъ даконь Јовь † ѡ. ѡ. ѡ. Месеца генварѣа". На другој страни: "Списа се книга сѣа ѡ бытѣа въ лѣткѣ † ѡ. и ѡ. ѡ. писа сѣк презвитерь Пава". С друге стране пише опет ово: "Днѣска врѣмена тешка при јасмиѣ перьскомь соултанѣ Соулеиману и въ тѣ врѣмена обладаше властѣю града Илака и областѣю и подкрилѣемь Фроушкѣ гори жоупомь посремѣмь люта и горька аспѣа и злѡ ни вьсок чась и дьн помишляѡца како скрѣби да оучини и христианомь и инемь прочимь именемь исмаилѣтскѣи Баѡрамь бѣть."

Даље: "Преблаговолѡнѣемь и смѣренимь и богоболѡжливимь архѣепископомь нашимь и бугарскимь, сирмискимь кѡрѣ Јаковѣ многа моу лѣта въ животѣ и по оуспени благодать божиѣ".

Пред књигом пише: "Сига книга глаголема "Ерван" архиепископа србским и бугарскимъ Моисеа Милости божію патріарха васемь срблемь, бльгаромь и проч"... Иза овог пише: "Сига книга глаголеми Ервань светеи, велицеи церкви патріархиѣ пецьскиѣ престола србославеньскиѣ и поморскиѣ земли, тогда предацоу и великоправлацоу светикѣм велицеѣ церкви блаженѣишему оцоу и господиноу и патріархоу васемь србскиѣ и бльгарскиѣ земли и васю Илирикю кѣрь Моисею. Много же благѣобрете и павшій ѿ прежьи блаженыи оусопшій патріархъ ва св: престолу еже нѣтъ мощно и повѣсти благодарникъ."

2. "Проповеди" дебела књига, на осмини писана, на хартији: "Въ лѣто ѿ сатворенія васего мира сего и прѣваго челоѣка Адама † З̣. С̣. М̣. Ѡ̣. ѿ рож: бога по плоти † А̣. П̣. М̣. Ѡ̣. Сію кнѣгоу дадохъ азъ многогрѣшныи и недостойныи нарицаѣмыѣ ꙗромонахъ Тѣрасимь отачаство мое хоудости гробъ, мати же земліа, ѿ монастира жоупе кодъ развалинахъ стараго тръговица два сахати ѿ него сазданого новагопазара, постригомь ѿ племена Никшића. Когда азъ однажды веселих се въ монастирь Девичъ самовольно, и тогда поздѣ многе скръби и напасти ѿ проклетого и скръднаго арбанашскаго даноноцно, а све бихъ по поусти моихъ грѣхъ ради за моѣ самохотно населѣніа безъ повелѣніа отачаскаго и дѣже бѣхъ обрѣо дѣѣвъ свеценически и образъ ангелскій.

Ох, мене однаждномуу што пострадахъ за неотвратъ самохотїе ангелскій образъ и давъ свештеническїи за лютоѣ невоздржанїе мое и васелихъ се оумому ва землоу далече ѿ цара небеснаго и отачаскаго преданїа и нисамъ достоинь зрети роуце мои и взрети на висотоу небесноюу и паки прекогонити окаѣана колѣна моа и пасти и лобзати святїе нози доуховнихъ отаць моихъ, и паки надемь се на великое благооутробиѣ премилосръднаго владики Христоу, да ме неотрине окаѣанаго до коньца погиноути ако ꙗко же рече пречистима своима оустаи: неырїдохъ праведныхъ ради но грѣшныхъ ради и призвати их на покаѣанїе. Но молим ти се преблагїи господи боже мои помилуи ме грѣшнаго и сподоби ме доустигноути постригъ моихъ и оузрети очима предъподобїе оце и братїе моихъ доуховнїю и прїети ѿ нихъ проценїе и полуочити благословенїе здѣ и ва боудоуцемь вѣцѣхъ и тамо да савръшоу конецъ житїа моего со покаѣнїемь. Писа сіе месеца генварїа азъ грѣшныи оу Девичоу са великимъ воздыханїемь".

3. велики "Минеј" на хартији у половини за Април. Пред текстом на једном празном листу пише: "† Арсенїеѣ милостїю божию патріархъ пећскїи и проч: пишеть понеже да се зна како божїимь произволенїемь изволе се намъ смиреном на поутъ поити въ нахїѡ Браничевскоую и обрѣтохъ сію кнѣгоу монастиру Бродача, беше же монастирь запоустѣль, а обрѣтохъ месеца Априла сего оу некого попа и взеде да ꙗ на слоужбѣ къ намъ смиренымь. Аце ли се поврати монастирь Бродача паки да боудеть монастироу на слоужбу и никимь да боудеть отимоути отъ сего монастира, да нїе просто но проклето и тогда писахъ месеца Априла 3. день оу Шашковцу от битїа лето текоуцоу † З̣. Р̣. П̣. Е̣. кроугъ Лоуни Р̣. И азъ грѣшныи К. З. З̣. Ѡ. Ц. К. еродаконь бѣвшимь кодъ сего светителя пареци се послужникомь и тогдпоидоша Тоурци на Москова и Калежа. Лето божїа ваплоценїа † А̣. Х̣. Ѡ̣. С̣. 1676". Ово је последње писано другомъ руком, а не патријарховом, и црвенимъ мастилом.

4. "Минеј" на хартија писан: "† З̣. В̣." На крају му је скоро прибележено ово: "Обѣсише Турци 1806 год: месеца Априла у Пећи калуѣера из Студенице, кад дође да проси милостињу". На млогимъ Минеима, у којима одиста нема српскихъ светаца обично пише ово: "Здѣ не находить се србскихъ светихъ," па тако је и на идућемъ огромномъ а за неколико месеци овомъ "Минеју",

5. књизи са некимъ прибелешкама. На њему пише ово: "Повелѣнїемь прѣвсѣцнаго архиепископа србскаго кѣрь Паисеа", даље је избрисано, а на крају књиге пише ово: "Сию светѣю и ва истинѣ глаголемѣ дѣшеспасительнѣю кнѣгѣ повѣза многогрѣшныи вратарь Стопань презимѣномь

рекоми Деврозь при патрїархѸ хаци (тако) кврѸ КалиникѸ и при ИгѸменѸ кврѸ ДмитрофанѸ въ, лѣта † **Ѹ. с. в.** . рокѸ † **д. ѱ. а.** .

6. Такође огромн "Минеј" прекрасно писан на дивној и прекрасној хартији. При свршетку пише ово : "Повелѣнїемъ и благословомъ прѣсвѣщеннаго архїепископа пецьскогъ и патрїарха всѣмъ Срблѣмъ Българомъ и западнѣмъ поморїю кврѸ **їванѸ** списа се ст. Минеи **ѿ** трѸдомъ и откѸпомъ своимъ и приложи свѣтѣи и величїи цркви домоу Спаса Христа еже глаголетъ се архїепископиа сръбска. Въ ней же почивають моци светихъ архїепископи и прѣвостолоихъ сего мѣста, ѿеже Арсеник, Евстатїа, Никодима и проч: св: И тко є дръзне **ѿ**тѣти **ѿ** сего мѣста некоимъ навѣтомъ ѣволїимъ (тако) въ мѣсто помощи и заступленїе да мѸ бѸде сѸпарница предѣсвѣти храмъ свети Арсеник съ прочимъ въ лѣто † **Ѹ. Ѹ. в.** . † **Ѹ. Пек**"

7. На књижи печатаној у старој кијевској (печерској) печатњи написано је ово: "Сїа книга глаголема Евангелик КирилодоѸчителное по многому желанїю моему дарова мнѣ господинь книгѸ сїю многогрѣшномѸ НикодимѸ прѣсвѣщенномѸ Митрополитоу сръбскїе земли и приморскомѸ и тетовскомѸ лѣта † **Ѹ. р. д. р. в.** . а од воплощенїа † **д. х.** . одъ слободно предписанимъ оца кврѸ Теодосїа со игумени Михаила".... даље избрисано..

8. "Минеј" такође на хартији писан и на њему руком самог патриарха пише ово: "† Арсеник божїею милостию патрїархъ пецьскїи и прочихъ многихъ странъ и земли † Пишемъ понеже да се зна въ лѣто † **Ѹ. р. п. е.** въ томъ поидемо на путь на Браничево въ епискоупїю Врачанскоую, зовемоу Паланачкоу и берьковачкѸю и **ѿ**брѣтахомъ сїю книгу монастыра нѣкоегѸ заустевша и никимъ брѣгома и възехъ сїю. Аще полазни мене и да ми је на слѸжбѸ и подьписахъ мою рѣкомъ месеца Априлиа **к. ж.** . дне у Шашковци крѸг лѣни **р. ѿ.** . рожд: Хрис: † **Ѹ. х. д. с.** : "

9. Опет прекрасно писан, а огромн, "Минеј" на хартији, на којем пише ово при свршетку: "Сї писа Многогрѣшни ѣакъ (тако) Никифоръ монахъ месецъ Мартъ въ храме св. Ахїлиа епискоупїе бывшее свето Ахїлскїе оу Моравицахъ, а сѸга Жеглиговскїе въ храмѣ св: ГеѸргїа Христоваго побѣдоносца, при ИгуменѸ кврѸ ВисарїонѸ". Више овог је написано: "И всѣ праведники скимници (с леве стране црвеним) **Ѹ с.** — **ж. м. д.** (сад опет црним) јако **а ж а н д а** (у првом, по овом, реду) јако (црвеним) **дас.** (црно) **н цъ** (црв:) **мц ж** (испод) **дасница пѣ** (испод овог) **м. се цї Ѹ цї ете: х** (а спрам) **у ї** (с. леве опет црвеним) слава богъ (с десне) **ѿсвѣхъ.**" На крају својеручно писао сам патриарх ово: "Арсение Б. божигею милости патрїархъ пецьскїи и прочихъ сръбскихъ земли."

10. "Ксиод" такође на хартији прекрасно писан, са овим натписом: "Господи владико Ис. Хр. помилѸи сїю дѸшеполезнѸ книгѸ саписа мнїомъ попа Богдане глаголеми Ксиодъ ва лѣтѣ **ж.** . тисуцно и **р. д.** въ жѸпи ЗебовѸ близъ вакѸпа ЕвнѸха цара сѸлтана Мехмета перьскога. И тогда бысть много рать Ѹгри съ Песи и тогда би много бела людеамъ христоименитимъ". С друге стране: "Сїе знати се **цо** приложи ВѸкосавъ за душу ОгнїановѸ въ свѣтѸю сїю книгѸ и писа грошь за дѸше Миросаву".

11. "Октојих" такође на хартији. На свршетку у изгледини крста и то на горњем крају пише црвеним ово: "**х. с.** (долњем) **н замо:** (леве стр:) **нико** (десне) **ицъ**" (испод крста овог) Сїа божественаа книга **ѿхт.** сѸписа се въ лѣто † **ж. п. е.** сѸврѣши месеца Мартиа днь **к. в.** смѣрени **кромонарь Даниль**".

12. "Панагирик" (Минеј) на хартији, а на свршетку пише: "КврѸ Макарик † блаженїи и прѣсвѣщении архїепископъ пецьскїи и всѣкъ сръбскихъ и поморьскихъ земель. Мнѣ же

грѣшному ѡтец и господињь обрѣтъ сїю душеполѣзнью кнїгъ зовомъ панагїрек ѡ в. Константинъ градъ и кѡпи к за Г. дѡкат, лѣта † З. (као ХБ. неш па) Ѡ. Мата К. Е.

13. На кожи налази се прекрасно писан један "Апостол" и 8. "Еванђеља", и 21. печатан један "Апостол" † А. Ф. З. А. лѣта въ Венеціи".

15. На једном, од поменутих, прекрасном "Еванђељу" на кожи пише ово: "Сїю свѣтѣю кнїгъ зовомъ четвероглавик евангелїи обрѣтохъ - въ келїи шашковачои неподписано и повелѣхъ да к на слѡжбѡ в сей келїи и да ником не ксть ѡмліма, да нѣсть благословено, да је цркви градъчаници Липлѡанскои. И подписахъ своєю рѡкою, азъ смѣренїи и многогрѣшнїи Паисек, бѡвїи тогда архїепископъ србскїи лѣта † З. Р. А. В. месеца генварїа Е. индикта С. 8 Шашковцѡ.

22. Разне "Проповеди" на хартији прекрасно и одвећ ситно написане. На крају пише ово: "Сїа кнїга монастира Воисиловиѡа саврѣши многогрѣшна дѡавїца Лозана лѣта † З. Д. Н." Ово је писано истом руком, којом и кнїга, а даље другом ово: "въ лѣто † З. Р. К. Г. трѣсе се землїа србска Сръдацъ, Вланчево, Костанака, Бана, Сиварьска Бана, Беобѡшка бана, васа Романиа и Дрѣнаполь и Пецерь и Трълазъ, а агарїански храми падоше, Козела и бане христіански храми непохолебими прѣбише. Сїа писа попъ Ђѡрадине"

23. "Еванђеље" на кожи са натписом на крају: "† Изволѣникъ ѡца и поспѣшеникъ сына ѡ ѡца рѡждѣна и сѡврѣшеникъ св. доуха ѡ ѡца исходоуцаго и на сыне почиваюцаго, сѡписа се сын свети и божѣствїи четврѡблагѡвѣстїникъ трѡудомъ и попещеникъ и оусрѣдикъ и цѣною въ лѣтъ † С. Р. Г. Месеца новемьбріа оу Девичоу митрополик Филипопольске въ Рашки писа попъ Дмитрь своєю дѣсною роукою."

24. "Минеј" на кожи и на крају пише: "Сѡписа се сїа кнїга въ лѣто † С. Ц. С. Н. месеца Генварїа К. В. дѣнь почини оубо грѣшнїи Јоане от великаго трѡуда"

25. Опет "Минеј" на хартији писан са овим предписом: "Сѡписа се сїа кнїга рекома минеи повелѣникъ блаженѣишаго архїепископа пекьскаго кврѣ Герасима, прѣ клисиархъ велике цркве кврѣ Дионисїю, еромонахъ, ѡ битїа въ лѣтѣ † З. Р. А. крѡгъ слѣнцѡ а", лѣтѣ месеца септембриа † Е. 8 Пекъ и кто ки к ѡнимити ѡ свѣтикъ великикъ цркве некоимъ лѡкавимъ бѣшѣством да иматъ прѣ съ свѣтїи ктїтори прѣдъ праведнымъ судїю"

26. "Апостол" на хартији и са овим записом: "Сїи свѣати апостоль монастира глаголеми Жичѣ прѣвикъ архїепископїк србскїк и приложи еромонахъ кврѣ Матеи зѣ вѣчнїи его поменѣ." Ниже другом руком: "Сї свети апостоль архїепископїк Жичк прїнесена бї въ пекьскѡю црковъ повелѣникъ архїепископа кврѣ Паїсеа и да нѣсть никѣмъ ѡмлѣна ѡ сеи цркви, да нѣсть благословено, и проклет да к, и дѣже по изволїкнїю божию обновїть се Жича возвратїти. Писахъ лѣтѣ † З. Р. К. П."

27. "Минеј" са овим записом: "Сїа светата и божѣственаа кнїга зовомъ мѡсець септември прѣвикъ архїепископїк Жичк прїнесени бї въ св. пекьскую црковъ мною смѣреномъ архїепископомъ Паїсїкѡ ѡ лаври Стѡденици кралевокои, а не архїепископїскїк хвостанскїк, въ пекьскѡю црковъ, паки новелѣхъ да служи цркви въ нѣвнїю: светъ, свет **КЖЕ КЕСТЬ АГ ГЛОКЕ**, Тополнїци и да нѣсть ни кемъ ѡмлѣна ѡ сїа св. цркви и дри дѣжѣ паки произволенїемъ божиемъ обновї се вишеречена архїепискѡпїа Жича, тогда да однесѣть се тамо **ИНАМОНИДКѡ** да нѣсть благословено и проклето ѡ бога свѣдрѣжителїа и пречїсте кего богоматере, подписа лѣто † З. Р. К. Н."

28. Опет "Минеј" са дописом на крају. "Сиа книга царскаго Монастира Воисиловића да пѣтъ никѣмь отѣмленна, да нѣст благословено и подыписахъ смѣренны Паисик своєю рукою (даље у виду крста овако) с леве крста, и десне † ЛЕ̂ . Ж̂ . та † З̂ . Р̂ . Л̂ . Ѧ̂ .

29. "Минеј" На овом Минеју такође на хартији пише ово: "Сиа светаа дѣшеспасениа книга зовомь мѣсець мартъ обрѣтокомь сию У некои страни краинои бвствѣ Ѡнешена наки повелѣхомь да кствѣ на слѣжбѣ пресветеи богородице кже именуеть се "ОУБОЖЦЬ" и да никемь нѣст Ѡѣмленна Ѡ сикѣ църкви и да нѣствѣ благословено но клѣто и проклѣто. Понеже и прѣжде была кствѣ да је Подыписахъ своєю рукою, азъ смѣрени Паисеи биви тогда архиепископъ пекѣски, тогда лѣто миматекѣщѣ † З̂ . Р̂ . Л̂ . В̂ . мѣсеца октобрия Ѣ̂ . и крѣвошцѣ индикта Ж̂ . и ПАКТА Б̂ ., паки взе, а нѣ на мѣста да кствѣ."

30. На огромном и прекрасном "Еванђељу" дивно украшеном почетним писменима, као и свим осталим, стоји ово: "Сиа свѣтата душеспасенаа книга мнѣ смиреномь архиепископом, Паисеомь, кѣпи сию за КѢА̂ . лѣто † З̂ . Р̂ . Л̂ . В̂ ., пакъ оу лѣтѣ 7138 момь оковахъ и позлатихъ и приложих сикѣ великои църкви пекѣскои храмѣ възнесенію господа бога и спаса нашего Ис. Хр. и да никимь нѣствѣ Ѡѣмлень ОТ сикѣ божиѣ църкви, да нѣствѣ благословено а да мою Ѡмьститъ господь въ день ваздаганіа и да мою бѣдетъ съпернихъ св. Арсениѣ съ богородицею на страшномь сѣдѣ.

Подписахъ своєю рѣкою мѣсеца юлиа Ѣ̂ . (даље иду ова писмена) **О В И К Ѣ В О Л Ж Ѣ В Г Ѧ Ш И Л В И Н Ф Е И К Л Ж И Е Ѣ Х И Ї Х. Ж С И З Ц Ж Ш Е Л Ж Х:** (па другој страни и другом руком:) "Арсениѣ г. божиѣю милостию патриархъ срьблѣмь и болгаромь и прочемь.

Сикѣ светокъ тетроевангелиѣ приложи на свѣтѣи велицеи църкви светапочившим патриархомь Паисеомь во время рата Между немачкимъ Тесаромь (тако) Леополдомь и соултанотъ пекѣскимь (турским) Мехмедомь кгда блажено ѣсапшимъ патриархъ Арсениѣ Чърноѣвић ноужди ради и насиліа агартаньскаго са прѣвѣнцамъ земли срьбьскои избегаль одь своѣго прѣстола въ Оугарскѣ странѣ, тогда въсе имѣникъ велике църкве срьбьскиѣ въ Пеки разхищено било агартаномь и Татари, тогда в сикѣ евангелиѣ взето попомь Ѡ воћника (тако) попъ Радосавъ обрео сию книоу оу агартанъ и Ѡкупилъ кго сице безъ окова иже било на немѣ и по смърти кго въ братъ кго попъ Радота съ синомъ попа преставльшаго се Радосава именовемъ Павломь принеше сикѣ евангелиѣ паки велици църкви да служи и кднаго вола писаше оу монастирь нже быствѣ въ лѣто † А̂ . Ж̂ . К̂ . Ѧ̂ . господиѣ Майѣи И̂ . Ї̂ † Ж̂ . С̂ . Л̂ . Ж̂ . своєю рѣкою подыписа Арсениѣ четвертїи."

У Препрати на западном дувару још се познаје, како чича Цветко води вола у монастир, а поп Радота и синовац му Павле подносе овога са еванђељемъ патриарху. Ово је нарочито зато учињено: што су Татари, који су скоро савршено утаманили народ у правој Србији, по бегству Арсенија III, Чарнојевића са 37,000 властеоских српских а не из масе народа српских породица, опленили и запустили и патриаршију. Што су ови први људи поднели своје убоге и једине верне прилоге, заоставше од целог им имања бив. овој српској светињи, желећи је опет подићи и оживити, тиме и другима дали пример; с тога су и уписани у западном препратиниом дувару, да би се о њима знало докле траје ове светиње

31. "Александровац" тако се зове књига од својѣ 850 листа писана на хартији у осмини. Овај је наслов доцније написан другом руком пред оном првом руком, која је и целу књигу писала, и којом је писано ово: "Сиа книга лѣтописъ Ѡ монастира Пива храмъ оуспениа Богородице на реци Пиви, зовоми цароставникъ да никто Ѡнимити Ѡ сего монастира да нѣствѣ просто иѣ проклето Ѡ сего монастира въ лѣто † С̂ . Ц̂ . Л̂ . Д̂ . писа смѣрени Живко дѣакъ . . ." избрисано даље. Она почиње од створења света, а свршава се са пропашћу нашег овде Београда. У њој се највише и најопширније говори, о Александру Македонском и то као о словенском, а нарочито српском господару, а после о битци ангорској Бојазита са Тамерланом. Писан тај део пише као очевидац из

чега се даје извести: да је и сам био учесник у тој битци са стране Срба и деспота Стефана сина лазаревог. Књига је ова у једног попе, који нам на молбу 10. лица првих једва даде за неколико часова да је прочитамо. Ми смо за то кратко време изписали из ње ово само што се говори о Србима. Да имадосмо само 15 дук, ц., као последњу и најнижу цену што нам захтеваше, могли смо је одкупити, ми смо за њу давали најпосле 10. дуката цесарски; али би све узадуд, од немања горег јада нема, те је некуписмо. У њој ово пише црвним, а на среди једног листа:

1. **Родословник сръбскихъ деспотъ.** Всеиоменимже ѿ сихъ сръбскихъ деспотехъ, како и ѿ коудоу изидоше, въ последнага сиа времена просиѣше. Коньста оубо Зелени ѿтъць великаго Коньстантина моужь по всемоу кротъчайшии, благочътиѣ любе тѣмже и христиани приѣмльше въ Вретании царствикъ правѣ и въ лѣта она югда Диоклетианъ и Максимианъ Ерькуликъ царствоваста. И понеже побитикъ тѣмь многикъ тѣми Христианъ оставльше царѣство римско и въ простихъ живеста. Максимианъ оубо на вьстоцеѣ оудржа. Оу негоже и Константинъ въ оутаствикъ бѣше Максентиже въ самомъ Римѣ велицѣмь царьствоваше. Си Коньста Зелени рода **Г.** сина: Великаго Коньстантина, Ана Валиана и Далматига и дьщерь Коньстантьиу юже Велики Коньстантинъ въдаде Ликинию въ женоу и постави юго Кесара въ Никомидиѣ. И тако послоушьливъ бѣ и пособьливъ и на моучительское разроушениѣ бѣше си Ликиникъ Далматинскѣи господь родомъ Сръбинъ. Роди ѿ Коньстантиѣ сина ѿ негоже поколеномъ ми мнози изидоша, даже и до Бѣлога Оуроша. Иже роди Тихомила, Тихомиль же роди Неману иже ксть ксть св Сумевнь Миротъчьць. Сумевнь роди **Г.** сина: Стефана правовѣнъчанаго и прьвоправославно вѣнъчанаго кралиа сръбскаго. Влькана великаго кнеза вьсеи Зети и Хльмиской земли и Растька иже бысть Савва **А.** архиѣпискоупь сръбскѣи.

2. **Родословикъ сына Сумевна.** Стефанъ же правовѣнъчаныи краль сынъ Сумевновъ роди **Д.** сина: Радослава, Владислава, Стефана и Прѣдислава Стефану бо наречень Оурошь въ име прадѣда своѣго, сеже ксть Храпавѣи краль. Предиславъ же **Д.** синъ Стефановъ правовѣнъчанаго кралиа, поревнова дѣди своѣмоу св. Савва **А.** и бысть мнихъ, и бысть наречень Савва, самъ же бысть подобан стриу своѣмоу и по св. Арсениѣ быст г. архиѣпископъ сръбскиѣ земли. Стефанъ же иже Оурошь Крапави краль роди два сина: Стефана и Милоутина Банскаго кралиа. Милоутинъ же роди: Стефана Дечанскаго и Константина. Стефанъ Дечански роди два сина: Доушмана и Доушана. Си Доушанъ прѣстоупи предели отьць своихъ и поставлякть се самовластьнь царь и роди сина Оуроша. И Оурошь неимѣа дѣтеи и оста без намети лоза. Стефанъ же Оурошь синъ прьвѣи Храпавогя, кралиа роди два сина. Владислава кралиа и Оурошица. Толко же бѣ добродѣтеленъ Оурошиць, тако ѿ гроба юго миро изтекакть.

3. **Родословникъ дрогогъ сина сумевнова влькана.** Вльканъ же кнезь великИи синъ св. Сумевна, братъ же св. Саве, роди сина Димитра жоупана въ иночьскомъ образи Давидъ. Си Давидъ роди Вратислава кнеза. Вратиславъ же роди Вратка кнеза, Вратько же роди дьщерь Милицу. Сиа же биваксть соупружница великаго кнеза Лазара и роди 3 сина: Великоименитаго Стефана Деспота и Вьлка и Добривога и многаго плода лоза та процвѣта аце ли же и Ликиниа Коньстаниа нѣсть чюдно, такоже прѣжде бысть и Исавъ бо сини Исаковъ братъ же яковль вноукъ аврамлевъ роди Рогуила, Рогоуиль же роди Зароу, Зарь же роди Юва праведнаго зри коликъ цвѣтъ израсти Богъ здѣ Аврамоу и сикъ довольно рече се о радословѣи сръбскихъ деспотъ прочиже прешествуюце оуслишимъ.

4. **ѿ житиа св. Сумевна и Сави.** Въ лѣто **†. С. Х. М. Ъ.** бысть господинъ сръбомъ обладаа всѣми сръбскими землами яже глаголоуть се: Диоклитига, Далматикъ, Травонига и какъ вьстакоу оубо Илира и Сръбига до Хебра рекоми Марици и Исикра и Вида, и приближающе се западоу же Римсти ѿласти предьлежеци, Украсень же бѣхъ си Немана вьсакима добродѣтельми.

Соупроужницоу имѣ именемъ Аноу ничимъ же **встаню**цоу мужа свего въ добродѣтеле. Родиле 3 сина: Стефана и Влькана и Растька **ю**гоже зѣло възлюбилша наче **всѣхъ** нъ тѣчию же родители **ю**го нъ и болгаре и **всѣ** синклить **ю**го, бивъ же оу деспота инокомъ въ св. Гори въ нихъ же бѣ **ю**динъ Србинъ. Растько же бѣсѣдова съ нимъ и слиша о жительствѣ св. отьць соуци тамо разжегъсе божиимъ желаниемъ и свѣца съ нимомъ бѣжати испроси же оу **ѡ**ца на ловь и оутаивъсе **всѣхъ** болгарь бѣжа са онѣмъ инокомъ въ св. Гороу. **ѡ**тць же **ю**го скорѣ посла за нимъ стратилати **ѡ** самикъ св. Гори повелѣ **в**трьгнути **ю**го. Обрѣтоше же **ю**го въ роускомъ монастири въ св. Пантелеимона **еще** въ мирьскии одежди. Он же обѣца възвратити се съ ними и оуноивъ ихъ виномъ **ю**гда же поснѣша Растько взиде на стлпъ и постриже се и наречень бысть Сава. Възоуноувже стратилать и начеть храмолить мнихъ Сава же **г**ави се имъ на стлпѣ и свръже одеждоу мирьскоую и власи и писаникъ къ **ѡ**цоу.

Они же много плакаша и отидоша и възвѣстиша **ѡ**цоу **ю**го и матери и бысть многоъ плачъ **ѡ** **всѣхъ** на многое време. Послѣдиже по божию соудьби възложиша св: же Сава протомъ поведѣнимъ начеть жить въ монастири Ватопеди. Посилають же къ **ѡ**цоу писаникъ да **в**ставитъ земельное царство и примають небесное. Немана же сина своѣго Стефана постави Самодръжца и самъ постригъ се въ монастири Стоуденици **ка**же самъ създа и наречень бысть Неманиа **С**мемънь. Господствоваль сръблѣмъ **лѣ**тъ † **м. в.**, такоже и жена **ю**го Ана постриже се въ дѣвичьскомъ монастири. **С**мемънь же **ѡ**иде въ св. Гороу и подвиза се съ синомъ своимъ Савомъ въ **ю**диной келіи. Испросиста же оу свата своѣго **А**леѣгѣа цара грѣкаго запоустѣвшій монастир Хилендарь и оукрашилша **ю**го всатчимъ зданиемъ и прѣдаша Стефану деспоту, а онъ же обогати **в**стаческими потребами **ю**го и села приложе **ю**моу въ сръбской земли и скоти приподныа. Испросиста же и писаникъ оу цара: да боудеть въ **вѣ**ки Хилендарь монастирь сръбскій. Деспотъ необвладаемъ притомъ въ св. Гори точию царемъ **ю**динѣмъ въ ниже и селиста се Сава и **С**мемънь. Мало же въ немъ пребивъ преподобный **С**мемънь къ господоу **ѡ**иде. Молитвою же св. Сави миро изиде **ѡ** **м**ощеи **его**. По семь же светии Сава поставлѣемъ бысть въ презвитери, тоже и оу архимандрита **ѡ** солоунскаго митрополита грѣкаго. Па тожде оумолениемъ брата своѣго прикѣть начельство монастири въ отьчства своѣмъ соуцаго.

5. **Въ лѣто** † **с. ѱ. в. і**". Взеть бысть Цариградь **ѡ** Латинь Теодороу цароу, или небывшоу тоу, или невозмогшоу стати противоу нихъ занеже имаше соупостати бльгарскаго и загорскаго цара. Сикъ же извѣстнѣи ми се быти **ю**же при семь взеть бысть Цариградь; понеже въ житіи пишеть св. Сава сръбскій: **та**ко при семь Теодорѣ царѣ поставлѣнь бысть Сава въ Архѣпископа въ Царигради Германомъ патрирхомъ. И паки св. Сава бысть оу сего цара Теодора Ласкара въ Солоуѣ, **ю**гда грѣкій царь прѣсече се на двоѣ **та**коже послѣди скажемъ

5. **ѡ** житіи св. **С**ави. Св. Сава некоихъ ради потрѣбъ монастирскій иде во Цариградь и прикѣть слави па како Стефанъ правовѣнчаный оумрѣ св. Сава възкресе га постригъ и наименовалъ **С**мемънь. Бысть съ царемъ Теодоромъ Ласкари и патриархъ Германъ. Бѣше царь издавна желала видѣти **ю**го и почѣти **ю**го соугоубою чѣстію, понеже дѣци Теодора цара дана бысть въ женоу Радославоу сыноу Стефана деспота, братаничию св. Сави. Тогда же и въ архѣпискоупи поставлень бысть св. Сава, и даше **ю**моу власть царь и патриархъ ставити епископи въ своѣи земли своими епископи. Свети многою чѣстію **ѡ**поустившій **его** и приде въ землю въ **ѡ**тѣчства своѣго и епископи въ области своѣи постави по **всѣмъ** градомъ, и **і. в.** митрополита въ монастирахъ въ име † **і. в.** апостоль Христовихъ, и братае воѣго Стефана **вѣ**нъча православнымъ царьскимъ вьнцемъ крале **ю**го нарекъ. Слиша же оугрскій краль и негодова о семь **та**ко подобна речъ намъ сътвори себе и поиде на него и **в**схотѣ покорити **ю**го себѣ. Св. же Сава оумолениемъ брата своѣго иде къ нему оувѣчева~~та~~ о мироу и непреклони се. Тогда свети молитвою градь съ небесе сведе и **всѣхъ** оубива **та**ко и самомоу кралоу дивоуца се оужесе се и къ цв: пришьдъ **про**щениа просе о

дрзости и по оучению св. остави кресь латиньскоу и православноу вѣроу прикѣ и крести се и наречень бысть Владиславъ и съ Стефаномъ кралемъ вѣчнии мврѣ оутврѣди".

(Даље иде, како је св. Сава отишао у Јерусалим и вратио се натраг и т.д. па се наставља): "Радославъ же краль сrete кго съ великою честию и радостию. Сеи же Радославъ аще бла҃гъ бѣ своимъ прѣжде въ послѣдѣже бысть женопокоривъ ѿ неже и вреждень бысть оумомъ. Властели же о не саставленїи оума кго негодоваше и ѿстоупише ѿ него къ меньшему братоу Владиславоу. Св. же положи сѣа на божию волю, абиѣ Радославъ изгнанъ бысть и въ Драчъ градъ сръбскїи првобѣгъ. Ради же красоти жени кго обѣт бив хотѣникѣм Фроугъ обладати градомъ ѿтѣти ю ѿ него и восхотѣ оубити кго. Бивъ же сѣа нова Далида своимъ кралоу. Радославъ же избѣгъ приходихъ же съ своимъ къ св. Сави. Овь же поучивъ кго иноческимъ образомъ въ монастырь Стоуденицѣ епискоупикъ въ хвостѣнѣ. Владислава же вѣнчаа на кралевство и пречете въ бракоу дѣщерь Асана цара бльгарскаго.

7. Пребивъ же св. Сава во архїепскоупїи време довольно по пришѣства ѿ св. мѣсть проходе землоу отъчѣства своѣго оучеи и наказоуки всѣхъ благочѣстїа ѿбѣгати ѿ кересеи, прилѣжати же милостинѣ и добримѣ дѣломъ и сѣзва епискоупи и митрополити и все соуциѣ во власти и много поучивъ ихъ и кдинаго ѿ оученивовъ своихъ именемъ Арсениа освети имъ архїепскопомъ и заповѣди кмоу: се кже видѣ кго твораца такожде творити. И благословивъ же всѣ и ѿ всѣхъ прилѣмъ благословеникѣ и опрошеникѣ и на западномъ мороу въ Диоклитию вшедъ въ корабаль иде въ Ероусалимъ и прить бысть патриархомъ Афанасиѣмъ и поклони се гробоу господне. Въ долоу бысть св. Јована Богослова кгоже и ѿ Срацинь изкоупи и въ своѣ причѣстикъ взеть. Потомъ же приде во Александрию поклонивъ се св: Апостолоу Маркоу и св. Мини и приходивъ тамо поустинан мѣста и приде въ Фиваидоу во скитъ Черноу Гороу.

Потомъ приде во велика Вавилонъ и бысть оу Соултана со Христ. митрополитомъ. Салтанъ же зѣло кго потѣца и повѣда кмоу св: тако въ Египеть хоцетъ ити. Онъ же посла проводити кго. Самъ же оу митрополита ипоки иде и поустинскиа мѣста св. оца Антониа и Арсениа взрати се въ Египеть. Салтанъ же повелѣ съ чѣстнїю провести кго и пребысть оу св. Гори Синаской всю четиредесатницоу и по васкрсенийи приде во Ероусалимъ и одпоутова во Антиохїо и Отоуда приде во великою Армению и тоуречкоюу страну. И приде паки иа Сирьскоѣ море хотѣ отплити на Цариградъ. Пलोуоце же св. обѣтѣ кго болѣзнь крѣпѣка и необрѣташе мѣста и дѣже бысть изити кмоу изъ короблиа и многа дни безъ брашна пребысть. Молиахоу кго прилѣти брашно св. же потребова риби новопоиманикѣ и реше кмоу: тако немоцно кмоу обрѣсти кмоу (такѣ) кр и все незапоу папрѣливъ се вљна поврѣже тако роукама къ ногама св. рибоу великою зѣло. Самгоже нимало окрепи, довольно же би св. на много дни на вкоушеникѣ и соуцимъ съ нимъ тако николиже такоу слаткоу рибоу кдохомъ. Св. наситивъ се богомѣданиа риби здравъ бысть и во скорѣ придоша во Цариградъ во монастырь св. Богородици и кже кѣтъ к вергетиса (такѣ) покои полоучи.

Чѣстниа сосоуди, ризи и моци свѣтихъ изкоуповаша во отъчѣство хотѣ сик донети и поиде ѿ Цариграда въ караблѣ на бльгарскоу и загорскоу землоу и приде во градъ Терновъ и прилѣтъ бысть съ радостию великою сватомъ своимъ царемъ. Асаномъ и патриархомъ Јоаникикѣмъ (даље је као и у Србљаку само што се прича: Како је цар Асан измолио се у св: да иде у лов, како је св:, видивши да ће да умре: "написавъ же завѣтъ одежди, злато, сребро, св. моци, светог Јвана и прочихъ оутвари) (и т.д.) съ благословеникѣмъ посылаетъ по кдиномоу оученикоу въ Сръбию" (и т.д. прескачемо до)

8. Семоу же Милоутиноу обладѣа сръбїи рождактъ Стефана великаго благочѣстїю стлѣпа и царствомъ вѣнѣць и добродѣтелию скровице и бѣ всѣмъ бла҃гъ и пристоупивъ и милостивъ, и по оумрѣтвїи матери Стефановѣ Милоутинъ краль приобѣтактѣа второу бракоу оу грѣчскаго цара Андроника Палеолога". Даље опет иду познате распре између Дечанског и оца његова Милутина; како је Милутин спрам Штипа на Овчем пољу ослепио Стефана, послао у заточење у Цариград; како је се Стефан у овоме добро владао, био премудар, упућивао грч: цара да прогна све јеретике; како су га сви хвалили, а нарочито свештенство, грчко; како је се помирио с Милутином, овај га повратио у земљу натраг; како је се, по смрти очиној, закралїо, борио са братомъ Константиномъ, краљемъ

бугарским Михаилом; како је, по смрти овога, свога сестрића Александра поставио за бугарског цара; како је још у Цариграду на служби заспао у цркви, приснио му се свети Никола, дао му очи, ово крио све док неје ступио на престо и т.д.

Даље се прича о Душану: какве су смутње биле у земљи; како је био убица свога оца; како му је син Урош остао без деце, па прелази на Вукашина и прича: како је пропао му брат Угљеша са 600.000 у Маћедонији; како је 60. год. била земља пуста, гладна и т.д. те изабраше Лазара; како је био бој овога с Турцима на Косову; како је Милош убио Мурата; како је тело Лазарева однешено у Раваницу; како је Милица почела управљати са Стефаном и Вуком земљом; и како је, по овоме. покорио Бајазит, Босну и Солун и т.д. како је прелазео преко Дунава на Маџаре и с њим по нужди Стефан ишао; како је војевао у Влашкој, где је први погинуо Краљевић Марко и Константин; како је опет пленио Угре, многе градове, и плен многу одсуда и свију страна добијао и т.д. Даље говори о Монголима и Тимуру и т.д. већином све познато; но при свем том ми би га преписали од речи до речи само да имадосмо времена и да нам се још за који час допусти књига ова; јер и међу овим познатим има бар начина непознатих. Све је то укратко прођено, као нарочито, а могуће је се писало овако:

9. Велико кнеженіе србскоје: "По анкирској оубо брани љгда Темирь побди и отведе Бѣазита и всего поплени и сестру Степанову великаго кнеза србскога **В**ливѣроу иже бѣх за Бѣазитом, кнеже великїи Стефанъ послает Темироу послѣ и изводитъ ю отъ пленениа, самъ же в царствующи градъ приходитъ съ братомъ своимъ Влькомъ и тамо **Ѡ** цара Маноила деспотски санъ приѣмлетъ и много чъстивъ љго отпусти. Преходитъ же дес. Стефанъ съ братомъ во свои градъ Новобрдо въ градъ Сребрњи во истину и злати. По оубиѣни же Бѣазита цара освободи се србска земліа **Ѡ** гарма и покорениа безъсурьманскаго и одъ толѣ Д. Стефанъ божиѣю милостию самовластьѣцъ и господарь всеи србској землі бити и обходе землоу и места отъчъства своѣго смири инѣже же покори, љлици во прошедъшаа времена гради и мѣста въскиѣени быше **Ѡ** србскиѣа власти сихъ себе притеръже.

10. Обновление Бѣльграда. Та же преходе обрете Бѣльградъ љго же прежде въскитише Оугри, Стефанъ же взеть љго **Ѡ** Оугре по смиренїи сихъ Бѣльградъ аѣе и предѣле срб. лежимъ ѣсть, но аки на срдци и на плешчахъ оугарској землі бѣше, тоже и прочиѣ гради своѣ љлици Тоурци въсхитиѣа самовластно взеть все и начать же множаѣ пребивати во Бѣлгради, а не Кроушевци. Понеже мѣсто града того стѣло красно и морем и рѣкама пристаниѣемъ оукрашень. Отоудоу корабли къ немуо ѣако бо крилати съ множествомъ блага прилетахоу. Сего бо Стефанъ оукраси стѣнами, конь града новаго своѣго и ветькаго и царскими палатами на доунаистей страѣе и советен паче же црквию соборную и архиепископию създа, еѣе до сеље, не бѣхъ тоуне, и всеми потребними оудоволи, и въ неѣже жилиѣе инокомъ сътвори, кромѣ **Ѡ. Ѡ.** прежнихъ црковъ и монастырей. Архиепископъ же бѣльградски ексарѣ сеи србској землі създа же и црковъ въ име чоудотворѣа Николи, ѣако манастир се весми добримѣ оудоволивъ и собрав во поу множество болнихъ и прокаженыхъ, насади же и сади многиѣ на прохладѣниѣмъ тѣмъ.

Потомъ же изобрѣтъ мѣсто красноѣ поустиню и потребно мльчанию и съзидаѣтъ тоу храмъ во име живоначелниа троици и всѣакими добримѣ оукрасивъ живописателнимъ хоудожествомъ и огради во около въ стѣпи келиїи. Сабрав же множество иноѣ боголюбезнихъ и всели ихъ тоу всѣакими потребними оудоволи и сокровиѣе днемъ **Ѡ** дне полагаюѣе тоу сътвори же и гробницу себѣ тоу и дѣже маломъ постѣди положи се. Даде икони тоу златомъ и бисерому оукрашени и множество книгъ и съсоуди и ризи съ великимъ бисеріѣмъ и златомъ оукрашени, ако же превъсходити и въ св. Гори великую лавру, призиваѣ же и патриарха Кирила съ всѣмъ съборомъ србскиѣ землі и съвораѣтъ освѣѣчениѣ храма въ деѣ св. Петдестатниѣи (св. троїѣиѣа) начать же здати обьитель в ѣето **† Ѡ. Ѡ. Ѡ.** приходи бо ниѣи множество имъ же довольно милостиню подаде и по всѣхъ градъ самъ ноѣиѣю по оулицѣ града ходе и ниѣимъ одежди и златиа подаваа и некто љдиноѣ дажди зашьдъ милостиню иземаше и наѣи пришьдъ просеше, онъ же давъ љмоу рече:

"Възми татю и хицниче!" отвѣща бо тои: "не азъ, но ти тать и хицникъ со здѣшнимъ тамацинокъ царствикъ и боудоуцеге крадешъ и восхицаешъ."

11. Вражда Влькова на брата юго Деспота Стефана. По сих же моусоулманъ царь пръви синь цара Ботазити пресилакъ Д. Стефана во юже мирни завети сътворити, самъ же Моуслоуманъ въздвизаше се къ васътокомъ ѿ ѿтъчьскѣ власти взискати и брата своѣго избѣга гоне оубинакъ и страни вѣсточниѣ къ себѣ покори и тоуречьскоую страну. Србьска же земља послажена мира съ Моусоульманомъ пребиваше въ мирнихъ, пь не беше оубо тръпѣти таковаѣ лоукавому подвиже оубо брата Стефанова Влька и взеть юмоу оу Моусоульмани цара множество воинства; "Юко да дасть ми рече братъ мои Д. Стефанъ половиноу отъчини и азъ не оубо тебе слоужоу. Аще ли не та азъ поплению и поустоу сътварью юю! "

Деспоть же Стефанъ не хоте стадо благочѣстивокъ юже богъ освободи паки Тоуркомъ поработити. Влькъ же съ агарѣни обѣтекоше всю землоу плѣноующе и пожигаующе и сѣцаующе тако дивикъ звѣри. Потомъ второмъ приходитъ съ множаюцими Стеф: не изиде противоу имъ да некръви брата причастнимъ боудеть. Ово же и павѣти боѣкси осѣтавши съ ним, за неже всѣ Влькъ привѣстилъ же бѣхъ къ себѣ. Ово обѣцаникъ дароу, ово же прельценикъ присилакъ, посилакъ посланикъ къ соущимъ оу Деспота. Деспоть же държе посланикъ юго оу роукоу во домѣ своѣмъ въ Българдѣ, плакаше предъ образомъ спасовимъ: "Виждъ Христе, глаголаше, тако неправедно на ме поучають се, отроци мои быше мнѣ предатели, тако же инѣгда твои оученикъ юда и съблуди до коньца малокъ число оставше оу мена!" Влькъ же съ агарѣни всю землю растлише. Видѣвши сикъ Стефанъ раздѣлакъ землоу. Влькъ же слоужа царю Моусоульману съ нѣти своими рекше сестричи и тѣмъ отъчьскую землоу дръжаще. Стефанъ же въ отлоученикъ юмоу въ чести живеце. "

12. О смрѣти Вльковѣ и Моусоульмановѣ и Мисини. По сихъ же брата Моусоульманова Моусию презивакъ оугровлашкихъ дръжатель преваюца юмъ во сѣверскомъ вастоци и дакъ юмоу воиство на брата юго Моусоульмана въ помощъ ѣ отльсиценикъ своѣ. Посилакъ же Мисия Д. Стефану и брату юго Влькоу да поидоу съ нимъ и тако же и непсиомъ юго. Моусоульманъ сложи се съ греч: царемъ Маноиломъ и Фроуги оувѣдѣвъ же Мисия тако хощеть Влькъ бѣжати къ Моусоульману въсхотѣ оубити юго.

Д: Стефанъ же изроучакъ юго, онъ же и въ той ноци побѣже, бивши же брани велицеи, побѣждакъ Моусоульманъ Мисию. Мисия же обретакъ Влька во Филиповѣ градѣ и повели юго оубити и съ нетикъ юго Лазаремъ (сестриѣ) таже ходе въ слѣдъ брата юго Моусоульмана разбоинически и обрѣтакъ юго виномъ оупивша се во Андриановѣ грѣдѣ повелѣ юго оудавити и на четъ Мисикъ всѣми скиптри обвлдати и сътвори миръ С. Д. Стефаномъ. Стефанъ паки юдинъ самодръжцъ бысть во всѣи србьской земли. Мисия же царь многи страни поплени и вооружакъся на Д. Стефана србьскую же бо землоу въ конечномъ оупотреблѣнию предати, разписа же и въ гради вельмоужамъ своимъ и приде въ лето † 5. Ц. К. А. многи гради поплѣни и прикъ Блъванъ или Повець и Сталакъ тако прикъ всия и Коприкѣвъ. Сия видѣтъ Д. Стефанъ посилакъ къ вѣсточному соултану Мехмеду сыноу Ботазитовоу къ меньшому брату Мисиноу и сътвори съ нимъ вѣроу и приходитъ соултанъ Мехмедъ ѿ вѣстока. Деспоть же ѿ запада съ ни же и оугарьскиѣ воководи и босаньскиѣ дръжатели. Мисия же приде во гори хотѣ засѣца поуть да никто же оубѣжитъ соултановихъ и деспотовихъ вои. Деспоть же Гьорьга непсия своѣго отпусти съ воинствомъ и бивши въ брани побѣжденъ бысть Мисия и втопише юго в рецѣ. Бысть же Махметъ вѣсточни и задни царь всѣмъ Тоуркомъ. Бѣше же блакъ и кротокъ.

13. Уоустрожнии и благочестии Десп. Стефана. Приходитъ же Гьорьгъ Десп. Стефанъ почти юго сѣло многими дари и благодарить бога о всѣмъ и въ тишине велице давши Стефанъ милостини по обичаю примѣ же странихъ и прокаженихъ питае, или ѿ инохъ слишавъ кого въ мдъчани живоуца обильно потребнокъ носилаца юмоу. Оустаи же чини слоужецихъ юмоу, ови оубо внутренихъ

престоахоу юму, съ ними же бесѣдоваша о оустрожнїи своѣго царства и повѣсть дагаша о писанїи и добрѣ царствоваше и власть правивши благочестно правити и пораждати глаголаше: "Слѣ же оуклонити се тако пѣть нечѣстивыхъ погибнуть" Втори же чинь оустави по нинѣшнѣмъ храмиѣ юже ѿ внутрь суоци поимахоу повелѣникъ юго. Трети же чинь иже въ не предстоахоу ѿ средни послакми творитї повелѣникъ юго. Отрече же се кнчи всаких игарь и тимпаниихъ и музикискихъ сита рече: "во время брани прилична соуть" Всьемъ же слоужецимъ юмоу тако отьць щедролубивъ и юлики оубо на исправлениа ради смѣри и от начѣлства остави, или кто невѣжденьствию своимъ погоуби, или неслоужбою. или инѣмъ коимъ образомъ ниць бѣше, сихъ отьческаго дѣлнаго и прадѣнаго мѣста нелишаше а бо благъ богъ глаголаше: "о сагрѣшеми двема отмыценикъ наказати съгрецающаго тако ница" солонмонски милуе.

Вси же престотащи юмоу друогъ къ друогу благоговѣнеть съхранахоу паче же ближни юго опаль же, хула и смѣхъ, или одежене и сплетаникъ неимѣноваше се въ нихъ къ симъ же и очи свои сахраниша оть всакаго взараниа, и никто же можетъ ни ѿ великихъ видѣти ихъ. Се же чоуднѣшии прьвага тако женьскою любовию непобѣждахоу се. Оумре же нети Бѣлша арбанашки господинь. Д: же Стефанъ поидеть и прикетъ къ себи арбанаси юце юмоу тои же страни приде съ Оугръ въ Бѣлградъ Константинъ сынъ Страцимировъ цара бѣлгарскаго и тоу в Бѣлградѣ оумираетъ во лето † 8. Ц. 1.

14. О смрти Д. Стефана. Десп: же сръбскИи Стефанъ болень бѣхъ ногами, послѣди же мложе пачѣть болѣти ногами паче прьваго и призва нетиа своѣго Гьюриа и поставляе Деспоти въ сръбскои земли. Помалѣ же самъ отходить всѣта сего в лето † 8. Ц. 1. 6. день. 9. 1. Бысть же въ таи днь въ Бѣлградѣ громъ страшень ИАко же никогда не бысть и тьма по вьсеи земли сръскои тако же ноць нѣста и назахождении солнца мала просвѣти се. Плакавъ же сѣло, положиша Д. Стефана оу Бѣлаграда въ м~рѣ Живоначелнѣ Троици въ гробници юже самъ създа.

15. О великомъ кнеженїи сръбскомъ и запоустѣнїи юго. При семь жѣ Калоане греч: царѣ бысть. По Стефанѣ синѣ Великаго кѣза Лазара бысть въ срьбли Д. Гьюрьгъ нети Стефана Десп. Цар же тоурски Амоурать оувидѣлъ преставленикъ Стефаново, пришьдъ ратию, и прикетъ градъ Кроушевци и гради предагаше се юмоу, предаже се и Голубьць градъ. Приходи же и на Новьградъ сребрни и рекоми Новобрдо, и градъ Островицу на Неманицѣ и Рудникѣ въ жоупи велешкои, и на градъ сребродѣлни Янѣво и градъ сребродѣлни и гробьницоу сръбскихъ благочѣстивихъ цареи ѿ светог Сѣмевна Немани Кратово въ Жоупѣ Злетовьскои и деже сребродѣльнь и не оуснѣеже ксть ничьто же и ѿиде Амоурать царь въ зимне належаци; къ нему же послакетъ деспоть оусмиреникъ просе ѿ таставшихъ. Онъ же по самиренїихъ невом и възрацамъ деспотоу и неточию ѿ сихъ разроушениа и бѣда належаше сръбскои земли; но и западни оугръскїи краль Цариградоу приде глаголю же къ изацномоу бѣдоу градоу юго же по смиренїи само Д. Гьюрьгъ ѿтада (тако) оустрашив се Тоурака ради.

Симъ же сице бывшимъ лепо и намъ ксть възгласити, съ пророкомъ Захарикъ, тако же Ероусалимоу "развьрзи Бѣльграде двери твои и погасть огно недри твога" сирѣчь: "високитя правожителе твою." Здѣже прочеъ съ Еремиомъ ридати: "Иако новаго Сѣона въ Бѣльгради запоустѣниа гдѣ во истиноу внезапоу быше вса свѣтлага и краснага, таже въ ноутрь таже въ нѣ; гдѣ лице веселиащи се, гдѣ црковнага събраниа и молити, (тако) здѣ же окръстьнага исхаждениа; гдѣ слава и сила; гдѣ царство и благословеник; гдѣ внезапоу мръзость запоустѣниа быше: вса горести испльнише се, храми разорахоу се, оучилици съпаливахоу се, книзи светикъ и царскикъ св. оутварьми изжижахоу се, людикъ изгонакми бывахоу."

16. Знамениа

1 Знамениа. Высть же прьвага знамениа проавляхоу се хотѣще быти градоу зла. Во вечерь соуцоу глоубокоу намъ юце неспацимъ внезапоу прехождаше съ онокъ страни рѣки, тако труобни гласъ и помало возвисаше се дондеже но садѣ гнѣше се; тоже предо градомъ;

таже и по всемоу градоу пребиже па **Г**. часи и ми^ѣхомь Иако воинство н^ѣко^ѣ приде на градъ.

2. Знаменик. Бысть же ипок^ѣзнаменик: **ю**же изъ града взети се и пол^ѣт^ѣше **ѣ**ако на крили въ васходоу иже велике цркви образа божественик бысть же се по чиноу, **ѣ**ако же на иконахъ пишеть второк^ѣ пришъстви^ѣ: Царица оубо Владичица и Богородица и **Ю**вань Предитеча, съ обою страну образа Спасава, двана^ѣсть же Апостоль, а по шести съ обою страну, **ю**же им^ѣхомь на съблюденю града. Сеже бысть во оставленю, о оуви!

3. Знаменик. Прежде того искри поусти въсдохъ на градъ иже възжегоше се и паки погасаше. Прежде же сихъ вихерь покри врѣхи црковниа от^ѣмъ крови и ст^ѣни н^ѣкиа сврѣже на здлоу и доми мнози низложи и домъ сестри Деспота Стефана. По сихъ же некто **Ѡ** страна мисийски^ѣ пришедь юродива себе творе, **ю**го же д^ѣла свид^ѣтельствовахоу сакровена раба божийа, иже ход^ѣ по градоу дань и ноц^ѣ а горко плакаше: "О, горе и оуви!" вацй^ѣаше дондеже и Деспоть Гьюръгев^ѣ домо бысть. Онъ же **ю**моу милостиноу дава^ѣше, си же по сво^ѣмоу обичаю пицимъ сита пода^ѣше. Сита же знамениа быше и неточию **ю**динаго ради Белаграда; но и посл^ѣдоующаго ради запоуст^ѣниа вс^ѣ србьскиа земли. Се же непомноз^ѣ бысть **Ѡ** безбожныхъ Тоуракъ къ Богу попоустившоу гр^ѣхъ ради нашихъ."

Као што се види летопис је овај писан само до 6934. год. од створења света, а од Христа до 1434 године. Овде му је и свршетак. Као што је у свима нашим летописцима бар до сада познатим, који су сви из главе и руку калуђерских изашли, и овде је: прво омаловажавање свега прошлог Неманићског ваљда из политичких узрока, само да се одржи ровити и никакав положај и сан деспотски, за којег Срби и незнадоше ништа. Грчки назив достојинства српског владоца, деспот, и мајмунско примање од стране наших владалаца и великаша, било је такође узрок, мимо осталог, српској пропасти. Али је најглавнији био у промењеној лози Неманића, која живљаше у Трикали и Метеорима и после савршене пропасти српске 1459. године под последњим деспотом Михајилом Абогојевићем.

Постепено ограничавање властеле и свештенства Неманићима, произвело је избор цара Лазара натуреног народу поповштином, код живих Неманића. Ова је се и старала, да све прошло омаловажи, изузевши већ признатих народом светаца, а само свој створ да укрепи и утврди; с тога је свуда о Неманићима или врло мало, или нимало речено, па и оно што је речено, речено је само за неке свеце, негледајући на то што је народ и остале ненапоменуте Неманиће признавао и поштовао. Подкопана је била свештенством, колико се зна, сунавраћена у понор бездана стара државна зграда Неманића, која увршћаваше Србе и народ српски међу прве и најзнатније у сваком погледу, тадање европске народе, а нова поповска небеше у стању да јој бар урвине и од рушећег се темеља сачува. Тако су казњени сви лакомислени и поводљиви народи; па тако је било и са нашим, о чему ћемо на свом месту говорити, а не овде у Путопису.

У овом "Александровцу" или "Цароставнику" о нашим стварима не на помиње се нигд засебно; него увек у свези са каквим источним римским императором. Пошто се којег од њих дела кажу и опишу, напомене се само мимогред и најкраће, понешто и наше и то, ако је било у свези са тим источноримским. Једино је се о Београду дан: нашем говорило онако без реда и то је ваљда с тога; што је писац пред своју смрт хтео да прибележи пропаст тадањег српског деспотовог града и нове престолнице српске. Известно и истинито, да је писац Живко био војник и да је се борио у борби Бојазитовој са Тамерланом; јер ту говори као очевидац и учесник, и у предсказима чињеним над Београдом, неје хтео затајати оно што га је тиштало. Да је дуже живео оставио би нам и скитање деспота Ђурђа Бранковића по беломе свету, као и смрт његову. Ствар је ова одвећ важна за нас; те смо је с тога и преписали, иначе неби преуморни трошили једине и последње часове не само одмора, него и опорављења. Ми ћемо о овом и другим летописима говорити како треба на другом месту, а овде стављамо најтачније и најверније преписано, наводећи: да се о њихној важности, и у колико и у чему заслужују вере, а уколико и где не, ваља добро и добро промислити, разсудити, изследити, сравнити и т.д. па тек усвојеиом дати важност и примити за праву истину.

32. "Минеј" на хартији писан:

**† Ж. М. Ф. роукою грѣшнаго раба божиа Живадинна
въ жерѣ при храмѣ спасе нашего Ис. Хр."**

и т.д. У овом минеју има правила св. Симеуну, Сави, Милутину и још седморици срп. светаци. А по запису на последњем листу види се да је из Жере, иди Жрјеле, пренашан у мон. Девич, које се види из ових речи записа на последњем листу: "Знати се лето господне † **А. П. М. М. В.** когда седе оу монастыроу Девичѣ месеца Фебруара **Февфилъ** јеромонахъ (тако још написано) Доволаць", и више овога: "Знати се когда приде бдаженеишии патрихарь **Јваникѣ** гркъ на престоль сръбски † **А. П. М.** (четврто писмо, које означава број, не може да се разпозна, да ли је **е** или **и** било)?

33. "Минеј" на хартији за неколико месеци, у ком после неволико листа пише ова молитвица, у виду стихире: "св. сръбскѣи просветители и оучители и славни, велехвалня и преподобни Оци наши крали и цари же съ деспотами: **Симеоне** миротьчце, **Саво** равноангелне, **Арсеник** чоудатворче, **Саво** втори равноапостолне, **Симоне** правовѣнчане въ православи и поборниче православиа, **Владиславе** и **Феокисте** Драгутине всехвалнии, преподобнии и **паснозарнии** Милоутине, **Никодиме**, **Даниле**, **Ефреме** св **Евстратикъ**мъ премоудримъ, великомоучениче и чоудотворче **Јване** Владимире, равноапостолие **Петру** и **Павлу**, **Давиде** **Будимире**, предивнии въ странѣи адеманте светли и велики чоудотворче **Стефане** Дечаном слава со сестрою **Еленой** и **Оурошѣ** **Враслѣ** светаго и благочѣстиваго корена и велики моучениче **Лазаре**; всехвалне и благочѣстиве царице въспокъмъ: **Ану**, **Анастасию**, **Ангелину**, св. деспоти **Гевургиѣ**, **Стефане**, **Мазиме**, **Јване** сремскиа и кроушедольскиа **Обители** славо, **Стефане** **Шилановичу** и велики целебници и поборници православиа и благочѣстиа св. **Сръбскиѣ** просветители а оучители адеманти сръбскиа цръкви и отъчѣствиа сръбсаго своѣго: **Јване** девичьскѣи. **Петре** хоришскѣи, **Прохоре** Пшинскѣи, **Клименте** Дабрцки) **Науме** Охридски, **Јване** Рильскѣи, **Феофилакте** и **Медодик** съ **Никодимомъ**, **Наоуме**, **Давиде**, **Гавриле** лесновскѣи, **Иларионе** Мьгленски, **Иларионе** швогоски, **Јакиме** осогоивски и светик **Петке** Параскѣви, и **Варвари** сръбскиѣ."

У њој је непотпуна 43 правила неким разним српским свецима, међу којима има и таквих, за које се данас и несања. После правила св. Арсенију стоји ово: "Сы св. бѣше ѿ страни дальматскихѣ иже въ дрѣжавѣ кралевѣства сръбсаго. Поревновавъ ѣбо житию светыхъ ѿставль рождение свое, добродетельнаго житиа ище, въ иныѣ предѣли шѣствовати себѣ сътвори; **яко** чоуждина себе образѣ, еже подьемъ въ градъ свои паки възврати се. Тогда архѣепискоупоу соуцоу великаго сръбсаго патриаршьскаго стола **прѣвсвещеномоу** св. **Савѣ**, иже оумоудривъ егѡ божѣственими словеси, сътворивъ двенадесети митрополия въ сръбскиѣ земли въ име двенадесети христових апостоль и педесети и шести епискоупѣи, св. доуха ѿкрывениемъ разоумѣвъ его достоина наслѣдника светителства своего сътвори. Онъ же въ мирѣ благобогазньствѣ наѣчь чеда своа, порученое **юмоу** стадо добрѣ оупась, къ господоу преиде **юго** жь въздючи. По семь **прѣвсв.** его тѣло положено въ гробѣ бывше сицево знамениѣ Госп. Богу **явлъшоу** а сем св. **яко** да всемъ **явлена** боудеть боголюбива его жизнь. Мнозѣ минуувшии ѿсоуствикъ его и времени нѣколико ирѣдъшьдшоу ни громоу ни троусоу настоекцоу, нъ повелѣниемъ господнемъ се сътвори св. гробоу **прѣдсрести** се имъ, же Гос. Богъ да **явить** знамениѣ своѣго оугодника. Тогда архиепископоу и патриархоу соуцу **Сави** второמו иже събра клирика црковникъ и всѣ съборъ области своѣе и дошьдше **В. П.** митрополить † **Н. С.** епискоупъ с мнозима доуховними и мирскими ликьми, видѣти тѣло св. мнѣце **врѣждено** **шпресѣдѣниа** гробнаго: еже **обрѣтъше** бож. благодатию цѣло и неврѣждено и еже **принесли** бѣхоу же, похождению св. **моциего**. Въ **вързениѣ** св. гроба его бож. благодати дарованиемъ св. **моци**и его благоухание вса **благованиа** съкры. Еже видѣвъше

божественые его пастыры сръбскии земле, любима юго чеда и иных земель странопришъдци со славою прославише дана юму чюдеса славу въ троица въздаше Богу."

34. "Фикара" прекрасно написана на 8. књига од својих преко 500 листа и при свршетку пише: "Изволѣниѣмъ ѿца и съ поспешениѣмъ сына и съвршениѣмъ св. доуха исписа се съта светаа и божественаа и високихъ богословїи књига глаголема Фикара повелениѣмъ вьсеосвѣщенаго и богилюбиваго митрополита доупничкаго квръ Висариона, иже къ ницимъ добрымъ произволениѣмъ тьчнаго Јванѣ милостивомѣ, паче же истѣишек реци подобецца сеобщемѣ владицѣ постѣчениѣмъ и богатымъ помилованиѣмъ назирающѣмъ ницежително прѣбывающихъ роукою же многогрѣшнаго и хоудаго въ ѿноцѣхъ Евѣимѣ ѿрх: иже въ поустыни оубо прѣбывающа тѣломъ по истинѣ же въ мирѣ моудрованиѣмъ. Текѣщѣ тогда лѣтоу бытѣа † ѿ. ѿ. и ѿ. ѿ спаснаго въплъщенїа гос. Бога и сп. наш. Ис. Христа † ѿ. ѿ. ѿ. ѿ. индиктионъ ѿ ѿ. крѣгъ сльнцѣ ѿ ѿ. а лѣнѣ ѿ. ѿемелїе ѿ. ѿ. златое число ѿ ѿ. Писа же сїе въ горѣ. Аѿона на скитъ светопавловски на келїи глаголюми сотирь еже ксть спась юму же слава въ вѣки аминь." Испод овог другом руком и писменима пише ово: "А обаче по преставлѣнїи боголюбиваго юпискоупа доупничкаго нашета патриаршїи квръ Висариона, бѣди смѣ вечна память, възехъ сїю књигѣ азъ последни приставникъ великїе цркви Маѣимъ патриархъ пецьскїи и божїа града поклоникъ и приложихъ велицѣи пецьскои цркви и тко ѣе к (тако) ѿ сїе обитѣли коимъ лѣковствомъ ѿимети да бѣдетъ проклѣтъ ѿ гос. Бога вседръжителѣа и ѿ пречистїе богоматере и ѿ нашего смѣренѣа свезанъ и задрѣжанъ zde и предъ Богом аминь. † ѿ. ѿ. ѿ. сек. ѿ ѿ. "

На свршетку последње стране опет трећом руком пише ово: Сїа књига глаголема Молитвословъ монастыра пећи (тако) тогождъ лета правѣцоу престолѣ пецьскаго трона патриархъ квръ Моисеи, тогда же лета бысть азъ юклицархъ Даниль еромонахъ светїе велице цркви пецьскїе, подьписахъ своєю роукою въ лѣто † ѿ. ѿ. ѿ. ѿ. ѿ ражд. Христова "† ѿ. ѿ. ѿ. ѿ. "

Тако прегледавши ово мало заоставше, некада бивше огромне, а сада савршено развучене и утамањене књижнице бив. срп. Патриаршије, црелазимо и ево нас пред црквом св. Димитрије. Храм св. Димитрије лежи са северне стране главне цркви, или Вазнесенња св. Богородице. Овај је храм највише пострадао од непријатеља вере и народности српске, нарочито за доба, у које патриаршија српска беше пуста. Узрок је његовом страдању још и тај: што се сва вода слевајућа се са високог брега Идолца, сва бујица, и сва осипајућа се земља, стење и дрвље, — мора да потреса сјеверну ограду монастирску, а са овом унеколико и цркву св. Димитрије.

Но највише му је шкодило то: што је за преме пустења св. патриаршије био покварен северни зид ограде њене, па преко овог наносила бујица на цркву св. Димитрије земљу, камење, кршеве и т.д. Благодарѣћи томе, непријатељ је се лако попео на овај храм, скинуо му кров и оставио га одкривена, да га зло време и непогода утамањени. Св. Димитрија је с тога тако испуцао, да човек у пукотине његових сводова, и кубета, може утурити највеће песнице, без икаквог труда и муке. Свод је североисточни препуцао од врха па до самога дна овог светог храма, а тако исто и стубни свод са јужне стране. Због ових пукотина, и што су овако и оволико ови сводови зевнули, у овој је цркви страшно изкварен прастари живопис и то тако: да се једва виде трагови од неких планина, градова, шума и по где којих светитеља.

Ниже ових првих и многих редова стоје целокупни неки светитељи све у белом оделу, а испод ових један седи на белој обточеној златом постелїи, пред некаквим огромним градом. Иза овог је огроман крст црвенорујни, на врху овог стоји мали бео са плавом звездом на врху. Више горњег места, а у своду олтарном уписана је у отвореноплавом небу, дивна и прекрасна мајка божија са разширеним умиљеним рукама. На прсима јој је, у златном кругу, мали наш спас, дивно и прекрасно уписан да би рекао човек сад ѣе проговорити својим анђелским и светим усташцама. С леве и десне стране стоје у пребелом оделу, а огњеним крилима. клањајућа се два дивна и чудна анђела. код којих пише: "АГГЕЛЪ ГОСПОДЪНЪ"

С десне стране ове неописане мајке божије, а баш спрам ногу њених, зевнуо је толико зид да се песница и по, без икакве муке, може завући у ову пукотину. Ова се свршава над прозором, око којег је замазавајући је, замазан сав стари мозајички живопис. Око прозора познаје се још неколико светитеља, али не српских и у српском оделу. Ниже њих два замрљана ниско им се клањају. Ова су оба целокупна светитеља у белим одежама, са отвореноцрвеним крстовима. С десне стране, испод ових, познају се само делови глава замазаних светитеља, иначе је одавде па до дна сво поље замазано недавна простом црвеном бојом. Што се поља тиче: у самом врху цркве долази црвенорујно, и ред светаца у њему; испод овог загасито плаво са опет редом с светаца; па отворено бело са редом светаца; четврто и отворено зеленикасто (знак признања српске патриаршије за четврту виссионску и независну), такође са свецима.

Даље ниже опет се истим редом понављају поља, до за један хват над помостом. Ова висина од помоста, обично је у свију старих цркви и манастира, свуда и у свима српским крајевима, украшена разним грбовима српским и разним шарама од тробоје српске, мешајући у ове отворено зелене боје у неколико. Са северне стране скоро је сасвим утамањен живопис, ван дољњег реда, у ком се види го спаситељ обмотан платном под неком сеницом на 4. стуба. Испод њега је огроман клањајући му се александријски некакав светитељ у белој одежди изшареној црвенорујним крстовима. Он подноси увијен пергаменат, на коме пише: "Тко ти спасе ризУ раздра."

Ниже овог иду за 1 хв. од земље свуд унаоколо прекрасне шаре, у којима узимају мах над свима осталим ма која од српске бојама тробоје. Међу шарама и украсима, које су из основа наших грбова изведене, погде где очито се огледају сами грбови, разних срп. земаља. Види се да наши стари несу нигде и ни у ком случају удаљавали се од своје народности, и да ову несу ни у ком, па ни у ма каквом случају, потурали, што данас на жалост међу нама небива. На часној трпези нема никаквих натписа, а на стубу њеном и од јужне и западне стране изрезани су предивни 16 угални неманићски крстови, са троступним мраморним степенима, на којима стоје. Један у трећој, или горњој пречази, има на крајевима ових, као и врху крста, по једно коло, или округлице. Нигде не видесмо једнаких и истих крстова изрезаних на камену, а на разним местима наше земље, до што су ова два овде и они на надгробним прастистарим српским споменицима у Шљивови округа подринског.

На сред главне цркве стоји огромно кубе, са осам дугачких, прилично уских и на врховима округластних прозора, који имају прастара разнобојна стакла, кроз која чудновата светлост улази у цркву и ову осветљава. Осим ових прозора пролази слаба светлост кроз зазиђивани северни, мали јужни, и из главне цркве (а управо мазгалног олтарног), који је за доба слободе, као и јужни и северни био огроман, а од доба робства, због страха и чињених насиља, зазиђиван.

Даље идући западу у мушкој је цркви огромна тамноћа, коју још више увеличава дугачка, као гробница, подкровна сводина, која је можда нарочито тако и направљена, да посетиоцима напомене, она места, у која пре а после морају доћи на сваки начин. Сво кубе, па и прва и друга поднебна сводина и делиоци ових од тесаног јаког камена, первази, тако су јако изпрепуцали, да је опасност бавити се више минута у овој цркви. Због ових оваквих и огромних пукотина, у које се може завући осредња песница, скоро је сав, од врха па до дна, утамањен прастари српски живопис.

На олепинама виде се трагови од прастарог живописа, који је у старини само погдегде поправљан; али не сав и изнова преживописиван. Због овог, о живопису подкубетне цркве као и оног бив. у самом кубету, неможемо ништа казати, а и нико не ће моћи ништа рећи. Живопис је се у правој мушкој, или оној тако названој подсводној, цркви у некодико сачувао; те о њему и можемо рећи ово што иде.

У самом врху свода стоји огроман и прекрасно уписан Исус Христос. Он десном руком благосиља, а у левој држи отворено, прекрасно израђено еванђеље. Спас је у беличарасто жућкастој дреји на црвенорујном небу, које као придржавају сви деветоредни анђели са разним пламеним крилима, оделама и осталим. Лице спасово показује божанствену љубав, милост, благод и као опраштање, са највећма излазећом на видик, између свију тих својстава, надеждом и очекивањем.

Овакав исти само огромнији, види се да је био спас у своду кубета, са анђелима и другим небесним силама.

Тако исто на оних осам међу прозорним просторима виде се познатији трагови од бив. светаца. Живостас је прастари а дрвен, који се од наших у кнежевини, као и сви остали и у свију светих српских прастарих храмова по правој Србији, разликује у томе; што је сачувао више старине из прастарог српског живота.

Садањи је живостас веле грађен још за доба срп. владаоца, он је дрвен па сав позлаћен. Испод врха његова стоје четири прастаре животиње, или утве, које састављаху и престављаху грбове прастарих српских прибалтијских, сада већ изумрлих и понемчених племена, а боље бивши Срба. Свака од њих има орлову главу, ноге, тело, уста, са црвеним копљима у отвореним чељустима убоденим унутра и т.д. што је познато свима оним, који ма колико знају, нашу хералдику. На врху је живостаса, а с десне стране огромног неманићског крста, плавасти месец са ликом брадатог и већ у годинама човека, знака смрти и пребивања умрлих Срба до васкрса на месецу. С леве стоји огромно црвенорујно сунце са младим човечијим ликом, знак васкршаја мртвих и вечна живота у простарих Срба и њиховој вери до хришћанства; а око једног и другог су тројни широки златни колутови, који од себе на све стране издају, по бојама из којих излазе, огромне ждраке. На целом живостасу стоје прастаре иконе са новим, међу тробојама српским, а испод целог живостаса за 1⁰ висине стоје тробојом српском обојене отесане мраморне плоче, које међу тробојама имају украсе састојеће се од грбова српских.

Међу осталим украсима само ћемо овај један напоменути, који је (као и већина) не само обојадисан, него и урезан и изрезан на поменутом од четвороуглоног хвата прекрасно отесаним мраморним плочама. Украс тај преставља као огромне две отворене књиге, које састављају још огромнији осмоугални крст у колу, или точку, са многим круговима, или знацима вечности. Међу крацима те двојне књиге, или крста, стоје, у плавом пољу, огромни кругови, или вечности, а у сваком од њих по црвенорујни точак, који на четири стране своје округлине има по један мањији исти такав, као и овај велики, који преставља васиону, док она и напоменута мања четири, стране света. У левом горњем точку пише : „Исоусоус Христосъ” у другом десном: „Царь” у левом дољњем: „Слави”, а у десном: „Ника”.

У главном точку, као и у свима круговима стоје наша плава и прекрасна огнила, знак васкрса мртвих и вечног живота; и све је то дивна и прекрасна наша непостижна старина. А колико треба веровати свима новијим натписина може нам послужити за пример што ћемо навести.

Ниже прастаре иконе, из које се једва може закључити да је некада и пре неколико стотина година, престављала слику спасову, стоји скоро уписано на поправљеном дервазу ово:

**Во славѸ свѣатїѣ троици ѿца и сына и свѣтаго дѸха, сїе
темпло подписасѣ и поуче се на † ѿ. ѿ. г. а соверши се на
1804. ѿв. 14. при господинѸ кѸрѸ ѿаникїю архїепископѸ рашком
и призренскомѸ троудомѸ и настоѣанїеммѸ преподобнѣвишаго
еромонаха кирь ѿаникиѣ игѸмена св. патрїашскаго. Тогда
вистѸ емѸ преити ѿ сего живота во вѣунаѣ покоица, а
савершисѣ при Господ ИгѸманоуѸ ирь ВисарїонѸ патрїаршїем
братїе сего ером: НикодїемѸ проигѸменомѸ ерм: Братен, крм:
РѸфимь ерм: ѿтанасїе, ерм: Моисеи Х. Теодосїе, ерм:**

**Нинфоръ ерм: Нахоміе, ерм: Мелентіе, о сѣмь трѣдихста
рѣкодѣлахъ и изобразихъ азъ грѣшни ерси Симеонъ
Лазовиучъ. Одъ тогда науелсвоуюцихъ и владѣюцихъ въ
Пекѣ и въ Дѹка: инѣ Господаръ Абдоурахманъ паша
Махмѣдбеговиъ.”**

Да се овај натпис неможе одиста однети прастаром живостасу, који је тада у неколико мењан и проправљан, нема никаквог спора, а што су га други описаоци узели за сасвим нов и из доба натписа, ми им основа за то савршево никакав незнамо Неколико икона има, које су одиста из овог доба, као што је с леве стране св. Богородица, и ми натписе под овима потпуно одобравамо, да се односе њима и да су из доба из ког и те слике. Рекосмо да је поменута св. Богородица из новог доба. Да и нема овог натписа испод ње:

**„Сїю иконѣ исписахъ азъ грѣшнїи попъ Симеонъ Лазовиучъ
родомъ одъ бѣлаго пола при рѣци Лимѣ рѣкою 1804.”**

ми би је одиста и уврстили у ово доба, јер јој је све и сва из њега и у њему.

Са јужне стране познају се трагови од силних и многих неких градова, из којих један крунисани цар изгања неку утвар, као кип идола неког, који се суноврата у амбас. Цар је у црвенорујној српској царској дреји са пресамићеним, на левој руци, двоструким дугачким појасом плавим, украшеним разним драгоценостима. У десној му је руци копље, којим боду и гура ону утву. Он је савршено као ватра црвеникасте подуге браде, косе и бркова, дугачког лица, високог чела, одвећ висок, сув и коштуњав. Више њега пише:

**„Св. царъ Давидъ Голоуњскїи Боудимиръ сръбскїи
нѣизврѣгаѣтъ коѣм ... вѣсѣвскїи..... ”**

Мало даље иду леки војници у шлемовима, оделу као доламама и осталоме, нападају на један град, са којег их св. Димитрија суновраћује у амбис, више св. пише:

**„Светїи Димитрик оубива .... сил.... цара Давида Боудимира
сръбскаго спѣсаѣ солѣнѣ црк.... ѡбраци: б.... ство.”**

Ово је био престављен врло важан неки догађај из наше прошлости и града Солуна, али се, на велику несрећу, неје сачувао цео, било га је још много више. Више оног града стоји мали летећи спас благосиљајући, св. Димитрију, а спрам ногу му је св. Јован Крститељ, који гази онакву исту утвару, какву Будимир баца из града. Са северне су страце остатци светитеља општи целом хришћанству, а на первазу ове, као и помињате стране, стоје дивне и прекрасне шаре од српске тробоје.

При јужном дувару сводне тамне цркве, недалеко од југозападног јој угла, стоји дивна и прекрасна од шареног из тробоје срп. мрамора, дивно и чудно вештачки израђена гробница, веле св. Савва 2 (неки 4) а 3. архіепискупа српског. Она је дугачка 6 1/2 широка 3. а висока до 5 стопа. На средини јој је поклопнице одвећ дебео и једва познавајући се обичан крст; из овог западу и истоку иду по један 16 угални; оба, на крају горње пречаге и врха, имају по један круг. На ребњачи су јој три дванајестоугална крста, који стоје на троступним полукружним стенама. Међу крстовима су дивни и прекрасно изрезани листови грмови, лаворикови и неманићске лале. Око свега тога вију се

кругови са малим огнишцама. На чељу је колут са крстом унутра и огроман точак, обоје у гранама грмовим и разним круговима и савијутцима.

Са западне је такође огроман круг, или коло, са крстом унутра. На горњим пречагама крста стоји, с десне стране, мали круг са 3 крста унутра, а међу пречагама ових крстова стоје наша огнила. Са леве стране стоји точак, а под пречагама крста такође два колута и то један празан, а други увијен венцем од грмовине. Сви ови дивни и прекрасни украси несу урезани, него су изрезани (рељејфни) на овом дивном и прекрасно углаченом и уцакљеном мрамору.

Више ове гробнице, која је сва до земље застрта покровом од црвене свиле са златним крстовима одозго, стоји живописан, у црвенорујном српском царском оделу

„Стефанъ Доушанъ .... младѣи Оурошъ краљъ”

Више њих је био: „**свети Сава в.**” са огромним од 13. у полукругу дужем од гробнице, натписом; али је то све утамањено. Од овог св. Саве виде се дивне црвенорујне одежде са белим и плавим крстовима, белим двоглавим, неманићским орловима, огнилама и лалама, у круговима таквим истим. Сада овде несу мошти св. Саве другог, али је у ову гробницу натрпано пуно добро неизтрулих главуча људских, које страшно ударају. Ово су још веле од пре 100 г. овде, па се тако трпе и несмеју погребети; јер то народ недопушта. У једној од ових нађена је мала стара једна књижица, која се зове "Кољедник."

У полукружној издубљености више врата водећих у препрату стоји новији натпис, који је на малтеру. Испод овог малтера за скоро један педао дебљине у камену је стари натпис, којег немогасмо снимити с тога; јер би требало сав овај новији малтер од 3 стопе ширине а толико висине, а педао дебљине, одлепити са целим овим новијим натписом и одбити. Можда ће се ово моћи учинити при оправци св. Димитрије; јер су овај стари натпис и св. оци приметили. Садањи поменути новији гласи ово

„† благовољѣніе иже въ троици славномъ господѣ богѣ Исоусоу нашемѣ Христоу обнови се сын светїи Храмъ трудоу и настояаниѣмъ прѣсвещенаго архїепископа кврѣ Іоаникина смоу же вѣди вѣуна паметѣ. Въ лѣто † 8. ρ. потомъ же вѣ семшоу (тако) лѣто всѣхъ сръбскихъ земель и блѣгарскихъ и западнаго поморїа и сѣвернаго подѣнавїа архїепископоу кврѣ Пансею нѣговѣмъ повѣлѣніемъ же и оусрдїемъ пописа се и понови се сїа света и божьствена црков многа моу лѣта, въ лѣто † 8. ρ. ....”

Праштајући се са прекрасном црквом светог Димитрије, коју треба што пре оправити да непропадне и да се неутамани, наводимо: да се цео њен помост састоји из самих огромних надгробних поклопница, које су равне са осталим помостом. На млогима су били и натписи, али су сада савршено зглађани и уравњани непрестаним гажењем побожних поклоника, у дугом времену, које је још старије и од св. Саве. На једној, при сјеверном дувару, пише ово:

† ŝ̂ . Ḃ̂ . ǫ̂ . ŝ̂ . ... кѡрѣ макаріе ... паметь аминѣ.”

По овоме могло би се закључити: да је ова црква још из X. века, дакле на 200 и неколико десетина година пре св. Саве, и да је исту св. Сава, са св. Арсенијем, или обновио, или бар ако је подигао, онда јој сачувао онај старији од ње споменик по свој прилици где је и био. Са северне стране, а у самом северозападном углу, погребен је св. Ефрем патриарх српски, који је својеволјно, код живих Неманића, тајно и сам у патриаршији крунисао кнеза Лазара на царски српски престо. Због овог поступка, пошто је био сазвао сабор у Призрену, да бира владоаца, сабор га је лишио патриарског чина, па кад Лазарева странка после целе године дана борбе у Призрену на сабору, надвлада, утврди и наново изабра Лазара онда се Ефрем повраћа из Пећских испосница, на престо патриарски; те наново помазује кнеза Лазара на престо царева српских.

Из врха кубета виси прастари ланац гвоздени, на ком је обешено коло (полиелеи) Ланац је украшен разним круговима, и шарама, веле и грбовима нашим, али немогасмо, због тамнине и висине, видети. Кроз главну цркву улази се у цркву са јужне њене стране. тако звану сц. Богородице. Она је онаква иста, као и споменута св. Димитрије, само што јој се боље и више познаје крстоизгледина. Олтар и све остало онако је исто као и у св. Димитрије. Над горњим местом у своду округлине олтарне уписана је дивно и прекрасно на престолу седећа, а у ружичастој дреји св. Богородица, држећа на прсима прекрасно уписаног малог Спаса. Њој се клањају, са страна, два анђела са пруженим рукама. Ниже ње је Хр. Спаситељ пред којим су 6 апостола, а он им са овим мозајичким натписом даје хлеб:

„Примѣте гадите се к тѣло мое”

Савршено овакви исти спас обрће се на другу страну, пружа другој 6 апостала чашу са речима:

„Пите ѿ не се ксть крвь...”

Испод десног спаса стоје целокупни и лепо сачувани, а дивно и божаствено уписани: св. Никола, Атанасије Александријски и Јован Златоуст, а испод левог: св. Василије Кападокијски, Григорије Богослов и св. Сава срп. Св. се Сава срп. одликује у типу од свију досада напоменутих светаца. Он је и сувљији, и вишији, са вишијим челом, дужијим, а ужијим, лицем и т.д. и брадом, косом и брковима сасвим црвеним, док су остали савршено црномањаста. Што се тиче одежда, оне су у свију направљене од српске тробоје. У своду олтарном стоји уписано вазнесење христово, а на јужном дувару силазак св. Духа на апостоле.

Испод ове слике молба Јоакима и Ане и целивање њихно. Више и ниже ових светаца малтер је одпао, дувар тако јако препукао, па замазиван, да се у ове пукотине може завући осредња песница људска. На сјеверној је страни преблага и премилостива дивно уписана прекрасна мајка божија оберучке благосиљајући овај свет, а око ње су многи анђели и остале небеске силе, са разним крилима и оделама по својим чиновима. Ниже је појав Христов апостолима по васкрсу и уверавање неверног Томе, а испод овог огроман, као и остали српски свеци, али само кестењасте боје "свети Кириљ сръбскіи". Спроћу њега је: "свети Меводије сръбскіи." Оба су у одеждама од српске тробоје. С једне и друге стране олтара стоје мали као црквице, од којих је северна просхомидија са срп: свецима као: св: Арсеније Ḃ̂, сръпскіи архіепискоупъ Ъ̂. св. Сава Ḃ̂ архіепискоупъ сръбскіи и остали, а у јужној остављају се непотребне и већ изанђале ствари.

Овде у олтару повлачи се стара штака од својих 8. стопа висине нашпх патријараха и друга у стакленом орману са овим натписом у два реда. Како је овде ова штака осмоугласта, то је и овај натпис преломљен у четворо, обухватајући у свакој овој преломљености по две мале врстице. Ми ћемо га тако и ставити обележивши те врстице. Тако долази:

1. горња: „ПЄКІУ	1. дољња) В М З У ...
2. горња) ПЄФІ КЄН	2. дољња) ПАТМУ.
3. горња) ПОЇ МЄНОУ	3. дољња) КУ 1 ⁰⁰ ₀₀
4. горња) О К О Ї П О Н	4. дољња) ГА В Ї Р Л У.

Штака се састоји из неколико коленаца, који су стајали на драгом камењу, али је веле тога одавно нестало с тога: што је се при прегдедању... некако полупало! На место овог полупаног и упропашћеног... при гледању, драгог камења! сад ове коленце, од црног најскупљег и мирисавог дрвета, везују исплетене од срме жице!

Овде се чува и одвећ висока, али савршено оплаћкана, у својим драгоценостима, прастара српска патријарска круна, по Г. Гиљфердингу патријарха Никодима, а по овдашњем причању другог архиепискупа св. Арсенија првог. Које је верније незна се; јер нема на њој никаквог натписа, а просто и онако од ока потпуно једној, или другој страни, веровати, било би сувишно и ако држимо, да је држање овдашњих калуђера од Гиљфердиновог много ближе истини. Осим овог овде је неколико старих одежа, наших старих свештених лица из вишијих и највишијих звања, за које Г. Гиљфердинг вели да су из Русије донешене, а љуто се вара. Ово се нарочито одтуда види, што више, навежених светаца пише и: „свети Савва **А**. архиепискоупъ" а св. Саву нашег и познају Руси и њихови окрутари (одеждари). У Девичу је се много више сачувало старих одежа, но овде, премда су овдашње од веће важности, јер се могу и употребљавати, докле оне у Девичу не могу.

Овде је кубе онако исто, са онолико и онаквих прозора, са онаквим разнобојним стаклетима у овим и т.д. као и у цркве св. Димитрије. У врху је кубета огроман, сасвим озбиљан на престолу седећи, Спас, а у црвеноружичастим и плавим дрејама. Око, и испод, њега лепршаху се сви редови и чиновни анђела и т.д. а ниже њих је погреб господов. Ниже иду многи не српски свеци и сва тако звана дејанија, господова на земљи, почев од рођења па завршујући седењем на небу, с десне стране бога оца. У дољњој врсти стоји целокупан Тодор Стратилат и Тирон, пророк Мисајил, и нов, али до зла бога хрђав уписан св. Григорија Богослова, св. Савве г" срп. св. Данила срп. и св. Арсенија срп. Лужни дувар скоро је сав улепљен и умазан при поправљању оних грдних и силних пукотина. На зап. зиду је смрт св. Богородице, њен вазнесај на небо. Са леве њене стране стоји огроман Арх: Гаврил, а десне свети Данил српски пружајући план ове црквице неком војнику у срп. оделу, о боји, кроју дреја и свачему, као и типу лица. Баш више ове црквице пише ово:

„Данило архиепискоупъ всѣсръбьскихъ поморьскихъ и подоунавьскихъ земли приноситъ цръковъ преуистина матери божики Одигитри, преводимъ веліимъ пророкомъ Даниломъ.”

У северозападном углу стоји до 7. дугачка, 3. широка и преко 5. стопа висока од шареног мрамора лео отесана и углађена гробница св. Данила, такође, као и све остале, покривена застаром чак до помоста висећим. Над поклопницом, а на овим застарима, стоје крстови од златна ширита, које светина, у место моштију, целива и по 2 - 3. жута плекана тасића, у које поклоници и долазећи народ, због своје неописане и одвећ огромне сиротиње, као и љубави према својој најдрагоценијој старини, оставља мале, као обичне шлоке, жућачиће. Ових 20. жућачића св. оци дају за 1. сребрну стару турску парицу. Ето, како се издржава српска патријаршија! Више гроба св. Данила, или срп. Нестора историографа, пише, али не као у кијевским Печерским пећинама над моштима руских историографа на табли од чистог и сувог злата, златним писменима: "благодарио друштво Истор; и старвие руске, оцу руске историје Нестору" и т.д. — него само плавим мастилом на белом пољу :

„ Св. Даниль архієпискоупь сръбьскійи ”

Иза њега су: св, Козма, Дамљан и Пантелемон, а више је њих, на престолу седећи, велики и прекрасан Спас у црвеном и плавом оделу, благосиљајући их. Са истиним, а не притворним и лукавим, страхопоштовањем један од св. отаца само ове застаре откриваше са ових камених гробница српских светитеља. Он памти, да је увек беда и зло постизала старешине монастирске и монастир, кад год је видео . . . да излази дим из гробнице ма које, или кад је долазио до ових, па на њима саме свеће гореле, кад је се чула у овима нека потмула тутљавина, и т.д! Кад год је застао над гробницом св. Данила, да су претурена кандила, и из ових сам од себе просут зејтин, тада је се догађала несрећа само старешини монастира, а не и самом монастиру! Баш то јутро, кад прегледасмо ову цркву и прависао предр;пуп за опрапку, беше се то чудо, али пре нас, догодило. Старешина монастирски био је као убијен, чувао се од свега и свачега, молио непрестано богу, никуд неје излазио из монастира и т.д. и после неколико дана... умал га неје одиста распорио брат кадије пећског!

Живостас је и овде исти као и у св;. Димитрије, само оне 4. аждаје нема, но има их само две, и у место црвених копаља у устима ове овде две, онаке исте, као и свуда што је бивши прибалтијских српских племена грб, — хватају по један костур од мртвачких људских глава. И овде су неке иконе поправљане доцније, а многе су првобитне и из прастарог срп. доба кад су и уписиване. Међу поправљанима је и огромна свете богородице испод које пише ово:

„† списа се се икона пресветик богородици трѣдомъ и настоганикъмъ Ермонаха Висариона родомъ из Подгорици, а при митрополитомъ Господ: курь Іоаникикъмъ, а при игѹменомъ господ: курь Іоаникиномъ лѣта 1798.”

Пред живостасом стоји прекрасно израђен урезан, и изрезан, у дрвету ђивот; у којем су мошти св. Саве IV. арх. срп. а из оне дивне гробнице у цркви св. Димитрије. С десне стране стоји диван престол позлаћен и чудновато у дрвету изрезан, на ком стоји чудотворна икона св. Богородице, коју је св. Сава, са осталим моштима: св. Григорије, Ореста, Евстратије, Аксентије и Евгенија (а св. Јована, са којих је овај светац и постао патрон срп. цркве нема) још из Јерусалима донео. Стари прост, и здрав и читав бив: престо ове св. иконе стоји мало даље у истој цркви. На икони је бивши на дрвету, а сада у сребру позлаћеном, натпис урезан. Он је савршено раван ономе на дрвету писаним белим писменима на зеленикастом пољу. Натпис гласи ово:

„Сита пресвѣтѣна богородицы икона написана свѣтѣми апостолами по вознесени господин патое на десеть лѣто в геспиманиї и дѣже бѣше гробѣ пресвѣтѣна богородицы вѣ лѣто же † ѣ. ѿ. ѣ. а. принесена из Іерусалима в царь градѣ лькомѣ великимѣ царемѣ во храмѣ пресвѣтѣна богородицы ѹдо зане помощню (сад је с десне стране живописа, а доведе је све било с леве)

премѣдраго в лѣто ѕ. ѿ .ѕ̂ . году ради нашествиа оустремлениа рѹсцовъ принесена в херсонъ и кгда приѡ рѹски князъ володимеръ в херсонъ и крстисѡа в херсоне и тогда в лѣто ѕ. ѿ .ѿ̂ . ѕ̂ . взѡта моци свѡтаго Климента папы римскаго и принесе ихъ в кнеѡъ а свѡты иконыѡ сеи пресветы богоматери образъ принесе по крещени великѡ новъградъ ѡако же на семъ образе древле писанѹ.”

Дивни и прекрасни овај престол за ову малу, од 1. педља иконицу, направио је, о свом трошку, садањи проигуман патријаршије отац Максим, који је дуго време био у Драчи и Враћевшници у кнежевини и тамо оставио лепе успомене са другом својим. Престол их је овај стао преко 200. дук. цес: Ево напоследку ми ћемо и њихов натпис навести, на овом престолу уписан, па нека им се имена знају, читају, и памте у потомству:

„Изволеникъмъ оца и сина и светога дѡха саврши се сеи стољ богоматере трошкомъ еромонаха Максима Тетовца и Еротета Подгорца пострижници свѡтаго места сего, при Господ: Архимандриту Хрисанту и духовнику Господ: Кирилу и еромонаху Гос: Аци Рафаилу и ерм: Мелентѡу и братѡе свете обителѡи. Бысть ктитортъ Јованъ Тона Јосифићъ Ђукићъ, рукою хаѡи Константина зографа лета 1863. Октобра 7.”

У овој црквици чува се још једна прекрасна света икона. Садашња је само преживописана на повеликој дасци са иконе бив: на стаклету, од које се неколико комада чува. Ни едан од дан. св. отаца незнађаше казати кад је ова, са стаклета, преснимљена у ону на дрвету, а сви причају: да овој дрвеној има више од 180 год. Колико вреде ове копије види се, кад се обе ове иконице сравне. Сlike на оној од стаклета све су дугачких образа, суве, црвених брада, бркова, власи и т.д. и у чистом срп: оделу, док је ова копија на даски са правим татарско-финским округлим, дебелим, и црномањастим типовима, Шта више и само је одело промењено. Ми смо неколико одломака на стаклу добили, и надамо се да ће се добити и ова копија на дрвету, па да се вештачки сравне и израде.

Ево, хоћемо да је укратко и опишемо: на средини је велика трпеза (астал) застрта црвенорујним застаром. Спрам средине трпезе стоји св. Сава први, оберучке благосиљајући на трпези: круну, еванђелје, путир и крст, а више је њега св. Дух. С десне наше, а његове леве, стране прво је: „свѡтѡи Милоѡтинъ краљ (до њега) свѡтѡи Арсение а̂. архѡепискоупъ в̂. срѡвскѡи”. (до овог) „свѡтѡи краљ Стефанъ Деѡанскѡи (па) св: Ёсфремъ а̂. архѡепискоупъ срѡвскѡи (до овог) свѡтѡи Оѡрошь г̂. царъ срѡвскѡи (па) свѡтѡи Стефанъ правовеньѡанѡи царъ срѡвскѡи (па) свѡтѡи кнезъ Лазаръ, света Ёелена чарѡца.”

Сад иду свеци с наше леве, а св. Сава десне, руке: „Свѡтѡи Владимиръ царъ срѡвскѡи, св. Сава г̂. архѡепископъ срѡвскѡи, св. краљ рапавѡи, св. Никодимъ архѡепископъ срѡвскѡи, свѡтѡи Давидъ царъ срѡвскѡи, свѡтѡи Гумешнь прѡвѡи срѡвскѡи царъ, св. Ђоаникие патриѡархъ срѡвскѡи, св. Феоктистъ царъ срѡвскѡи и св. Ана” свега је 22. слике, а на врху је света Ана. Још је увршћен свети Давид солунски, или свети краљ српски Будимир и свети Јован Риљски. Ово је прва икона и прво место на ком су Неманићи заједно са св. Владимиром, Давидом и Јованом Риљским. За

живота свога, нигде несу Неманићи, са својом лозом, мешали и ова два, од њих, старија владоца и свеца српска.

Нама се баш тим чини: да Немања и неје био од лозе владалачке оних Срба, који се државно 634 год. доселише и настанише у дан. Маћедонији; но ће, по свој прилици бити, од владалачке лозе оних српских владоца, тако званих Гото Славена, који у лицу Свевлада I. 492 год: основаше на Дукљи и Прехвали на дан: Шару срп: царску столицу.

Нама неје место овде сада о томе говорити; те то и остављамо за сада. А ево нам и преписа читуље патријаршије, коју је вредни јеромонах Хаџи Рафаило садањи игуман патријаршије преписао на једну даску, метнуо у Проскомидуји ове црквице, да се на свакој служби спомињу имена записаних. Све је то он преписао из старих читуља овог манастира; па како и нама понека имена из ове могу унеколико послужити за нашу црквену паметарницу (историју) стављамо препис исте овде.

Еромонаси су у њој само од 178 год. а старијих нема:

I. Архијепискупи:

1. св. Сава први,	5. Никодим 1.	9. Јаков 1.
2. Арсеније први,	6. Данил. 1.	10. Евстратије 2.
3. Сава 2.	7. Јоаникије 1.	11. Сава 3.
4. Евстратије 1.	8. Јеврем 1.	12. Григорије 1.

За ово су време били пећски или манастира Студенице жупе Хвостањске ове

владике:

1. Василије.	4. Теодосије,	7. Симеон и
2. Мојсеј,	5. Данил,	8. Николај.
3. Гаврил,	6. Јоаким,	

II. Патријарси срп:

1. Јоаникије, а тим именом 2.	14. Герасим 1.	27. Јоаникије 2.
2. Сава 4.	15. Саватије 1.	28. Атанасије 2.
3. Јеврем 2.	16. Јеротеј 1.	29. Гаврил 3.
4. Спиридон, 1.	17. Јоан 1.	30. Гаврил 4.
5. Данил 2.	18. Пајсеј 1.	31. Гаврил 5. Грк.
6. Сава 5.	19. Гаврил 2.	32. Викентије 1.
7. Кирил 1.	20. Максим 1.	33. Пајсеи 2.
8. Никон 1.	21. Симеон 2.	34. Василије 1.
9. Никодим 2.	22. Арсеније 3.	35. Кирил 3. Грк потурчен у Цариграду,
10. Арсеније 2.	23. Калоник 1.	36. Каленик.
11. Макарије 1.	24. Атанасије 1.	
12. Павле 1.	25. Мојсеј 1.	
13. Антоније 1.	26. Арсеније 4.	

III. после патријараха митрополити:

1. Доситеј 1.	5. Дионисије,	9. Јоаникије, и
2. Алексије,	6. Данил,	10. Захарије,
3. Василије,	7. Петар,	
4. Стефан,	8. Петар 2.	

а после су ових, који су сви били Срби, пошто већ. 1775. године подпаде српска патриаршија, а четврта васионска, бивша до Душана Цариградска, и од овог српска Пећска (I. Ерусалимска II. Александриска, III. Антиохијска и IV. пећска српска) под цариградску долазили су

Грци:

1. Ананије,
2. Партеније и
3. садањи Мелентије.

IV. Архимандрити, игумани, монаси и јеромонаси од 1780. године па до данашњих живих

1. архијепискупа Михајил,	25. Рафаијл,
2. игуман Мојсеј,	26. јером: Самујил,
3. арх. Никодим,	27. Јоаникије,
4. игуман Јоаникије. Овај је поправио, а веле и направио, садању препрату ,	28. Висарион,
5. јеромон: Васарион	29. игум. Захарије,
6. Руфим,	30. јерм: Серафим,
7. Мојсеј,	31. Агатангел,
8. Мелентије,	32. Никодим,
9. игум. Саватије. Овога су Гусињске потурице везале и мучиле у време борбе Хусејин капетана босанског 1832. са царем.	33. игум; Исакије, знатан тиме, што је први завео протоколе о приходу и расходу монастирском
10. јермон: Исакије,	34. јер. Јеротеј,
11. Софроније,	35. игум: Антим,
12. Мелентије,	36. јер. Игњатије,
13. Висарион	37. Исајија,
14. Евстатије,	38. Данил,
15. Јосиф ,	39. Аксентије,
16. Евсевије,	40. Пајсије,
17. Нићифор,	41. Неофит.
18. Пајсије,	42. Партеније
19. игуман Мојсеј. Овога су на најгрознији начин убили Турци и обесили га на капију ограде монастирске 1837. год:	43. Мелентије,
20. јерм: Антоније,	44. Симеон,
21. Руфим,	45. игум: Рафајил,
22. Аксентије,	46. јерм: Мисајил,
23. игум: Пајсије,	47. Софроније и монаси:
24. јерм: Иларион,	48. Викентије,
	49. Нефторије,
	50. Атанасије и
	51. Герасим.

— Као што смо већ једном напоменули: да су двери ове црквице св. Богородице прастаре и прекрасно и дивно израђене, тако и сад имамо да напоменемо: да на дну двери стоје, кад се у њих дуго и дуго гледа, прекрасне, танке, дивне и њежне, кроз двери прорезане шаре, које су на врху позлаћене, а изнутра прорезотина, обојадисане прекрасном срп. плавом бојом. Дуго и дуго ваља гледати и дивити се овој чудноватој вештини; па што се више гледа, више се човек мора дивити и чудити, лакоћи, лепоти и њежности ових израде. Грдна је само штета, што су баш при дну прековане, са стране олтара, дашчице; те се дољњи редови, како треба невиде. Колико је год овуда

пролазило путника ни једвом неје пала ова шара у очи као нама, т.ј. ни један неје умео прегледати је, оценити и проникнути у склоп и основ ових њихних шара. Сви су се, па чак и вредни Гилфердинг, заустављали гледајући је, подивили јој се и почудили; па и отишли даље својим послом и путем и несањајући шта је у овој шари и из којих је основа потекла. Ми несмо били такве хује среће. Као што смо свуда и на све стране пазили, да постигнемо, колико се више може, оно рад шта смо одпочели путовање, и ми смо сасвим другим очима гледали на ове шаре. О њима ми већ несмо мислили као о шарама што чињаху други и другим стварима, па чак и о поклопници патријархах Максима и њеном натпису, као што тако држаху.

Наш поглед и оправдао је се и у место шаре изашао је овај прекрасни... старински натпис! Одозго при почетку стоји 12. угални крст, који је убоден у грмово лишће. На врху горње пречаге крста пише: **Ї. Ї**. (с леве) **Х. Ї**. А даље крај крста иде ова врстица, која се обично, с лево на десно, чита:

1. Повелѣніемъ прѣвѣщенанаго патриарха киырь

2. врстица са јужне стране чита се одозго доле).

Макарна сръбскаго † шьцаго ѿтца и оучителя

3. дољња из цркве чита се наопачке и од десна на лево а из олтара би се читало како треба):

Вьсѣхъ сръбскихъ и поморьскихъ зѣмль господинь

четверта северна чита се одоздо па навише):

Азь смѣрены Митрополить † Херцѣговьскы кырь

на десној из цркве, а левој из олтара двери прва озго врста

Анѣтониа сѣгради сик светикѣ двери † позлатихъ и въобразды ихъ и пры

(друга јужна озго па доле)

ложихъ же вьсѣсветѣви вельцѣви цркви нѣки на славѣ господѣ богѣ

(трећа дољња наопачке се чита)

христѣ и преуистикѣ юго богоматере въ имѣ ихъ сь ирсѣ правовѣрнихъ

(четверта северна одоздо горе)

**сѣродникѣ нащнѣ и ктторѣ бити веуан п (омень) Тѣдора тѣн
богѣ да ихъ прости”**

Главна црква или храм вазнесења св. Богородице, стоји баш у среди између црквице св. Димитрије и св. Богородице. Ова је онаква иста, као и поменуте две само што је од њих још већа и огромнија. Олтар јој је такође шири и дужији, а и више је изашао истоку, са својом тројном округлином од олтара остале две цркве. У сред свода олтарног, а више горњег места, уписан је огроман спас, с десне му је стране св. мајка мало мања и сувља, а са леве св. Јован Крститељ. А у сред олтарне округлине уписан је арабескама спас, који пружајућа шесторици апостола хлеб говори им (у надпису):

„Примѣте гадите сик ксть тѣло моѣ.“

С друге стране познају се трагови од другог оваквог истог као и први, спаса и других 6 апостола, који су сада замазани. Испод овог је испупченост као венац свуда около, а на том белим писменима на плавом пољу пише ово:

„† Господи Боже нашъ вѣми и посѣти и благослови храмъ сих и светы си олтарь створиміе ксть уѣстѣвнѣиъ нѣбесномуу даи же намъ не молитво овѣвластѣвъ иъ съ вѣрою и съ истинѣмъ страхомъ да боудуть молитвы принети на свети твои олтарь † Помень те и мене грѣшнаго арьсѣвнига.“

Испод овог је ситно написано:

„† лѣто господник † а . 5 . аминь роукою грѣшнаго Арсенига“

Испод овог венца и натписа написаног руком Арсенија првог иду свуд унаоколо још у по три реда ови светитељи:

„Св. Сава, св. Сава сръбскїи, св. Григорик, Никола, Їованъ Златоустїи, Їованъ Богослов.“

Сви су ови свеци из доба Арсенија првога, а међу свима се одликује св. Сава сръбски, како у типу лица, тако исто и у оделу. Он је од свију највишији, али и најсувљији, са дугачким уским лицем сасвим црвеном проседом брадом, косом и брковима. Он је, као и сви српски свеци, мало накривио главу на леву страну. Одежде су му од српске тробоје, као и у осталих, само што међу крстовима у оним круговима има плава огнила по гдегде, по гдегде беле двоглаве орлове, и погдегде само лале.

Као што смо на више места казали, и овде је тако исто: да онај светац, у ког је бео стихар или одежа, има у место, садањих шара, црвенорујне, или плаве крстове, код српских светаца од Неманића лоза ови су још у таквим круговима, који има плаву одежду беле и црвенорујне крстове, а који црвенорујну беле и плаве крстове. Других никаквих шара нема, на одеждама срп. светаца, а тако исто и главнијих већ усвојених Србима из општег хришћанства. Тако се разликују и туђи свеци, који несу владике. Они имају одело и типове лица из свог народа оног доба у ком су се подвизавали и посвећавали,

Ниже овог реда међу осталима иде:

„Светїи царъ Оурошь г. сръбскїи и св. царъ Лазаръ сръбскїи“

али су и један и други скоро уписани и то у правом духу и типу грчком. Са сјеверне је стране, покрај олтара, у оној споредној округлини, повелика црквица у којој се чува антимијс, а у јужној просфоре. У олтару је још један стари прекрасан прозор са новијим мазгалом крај себе; те ова црква и има светлости довољно и највише. Главну пред олтарну и иза ове мушку цркву осветљавају само оних 8 прозора у кубету, који су онаки исти, какви су и у остала два кубета, са онаквим истим разнобојним стаклетима, само много већи према величини кубета. У средини свода кубетовог, у плаваком небесном своду, који са свију страна подржавају лебдеће у васдуху свију редова, сила, власти и чинова; разноврсни прекрасни анђели стоји уписан огроман спаситељ у белој па позлаћиваној дреји и љубичастом огртачу. Прекрасно је уписан спас благосиљајући и као божанствено осмешкујући се на овај дољњи свој свет, у коме је некада претрпео муке па и саму смрт.

Ниже од њега, а више прозора, између ових и ниже ових, уписани су разни прастари светитељи, али не српски Они су од дугог времена тако поцрнели да се једва виде и познају. Још се, међу овима, најбоље познају: рођење спасово које налазе вођени звездом поклонници. св. Тодор Тирон, Стратилат, Мардарије, Аранђел Михајил, Гаврил, св. Ђурађ у правом српском оделу, Меркурије, Димитрије такође у срп. оделу и прекрасан господ спас са својом пречистом мајком св. Богородицом благосиљају патриарски срп. престол, који је од срп. тробоје шареног мермера доста просто и без икаквих шара и украса направљен. Кад човек седне уњ, онда га захвати западна северна и јужна мраморна од плоча ограда скоро до испод позува. Сад је у њој дрвена па позлаћена дасчица, на коју се седа, а пре је била сва од слонове кости украшена црним миришљавим дрветом. Ову су однели, са другим драгоценостима и скупocenостима, а бив. срп. патриарси Грци кад су завладали 1775. год: срп. патриаршиом, а и пре тога крали су ову свету обитељ, под именом Срба натурени цариградом и турцима патриарси родом Грци.

И ово је кубе са црквом изрепуцало, али не толико, колико остале цркве и кубета. У јужној крстоизгледини; а на источном дувару до живописа, у црвенорујном пољу прескрасно је уписан, у плавој одежди изшараној белим крстовима и у стихару од српске тробоје, огроман и прекрасан св. Сава, још за живота веле свога. Око њега пише:

**„Светїи Сава а̇ архїєпискѹпъ сръбскїи Хтиторь
се҃го мѣсто светаго лѣт † а̇ љ. к̇ њ.“**

Нема никакве сумње да је ово прастара црква и пре патриараха, који писаху да су је као подизали и т.д. за, чим је се поводио и г. Гилфердинг. Живостас је истина стари али тако нагрђен и осакаћен новим доправкама, уметинама и управо квареном: да човека мора срце заболети, кад ово све види. Патриарха срп. престо висок је 5 стопа и неколико палаца, а широк и дубок такође толико. Црква је сва, као и остале, помошћена од српске тробоје шареним великим плочама, које у све три цркве иду само колико захватају подкубетне цркве са под пречагама крста, или крстоизгледине црквене. Даље мушке цркве или иза подкубетних свију помашћена је све самим огромним надгробним дугим и широким поклопницама. Под некима од ових, угиње се земља, те су се изериле. Над јужном пречагом крстоизгледине и на ове зидовима уписани су разни свеци из старог и новог завета а у своду је вазнесење христово, са север. стране св. Тиверије и још неки други. Јужни је дувар цео олепљен. На источном зиду иду свеци у српским тробојама, и по свој прилици српски, али се немогу да прочитају, осим једнога:

**„Светїи Стефанъ немана краљ сръбскїи миротъуць
и Хтиторь мѣста се҃го светаго лѣт † а̇ р̇ ѡ.“**

Испод светаца на оним огромно високим и широкиим скоро до 1 хвата преврасно отесаним и углађеним мраморним плочама, које деле олтаре у свију цркви од цркви подкубетних, уписани су српским тробојама, а по гдегде урезани и изрезани разни украси и шаре које престављају све прастаре српске грбове, као и утваре из идолопоклонства; али је то све доцније прилежно замрљано и покварено под именом оправке и Поправке. Срећа је велика, што доцније, а у турско доба, мазале и мрљале, несу могли својим кварежом дохватити оне највише свеце и украсе; иначе би све то пропало и утаманило се.

Пред дверима с једне и друге стране стоје по један дрвени, доста просто израђени њивот са св. моштима петозарних мученика, које је још св. Сава из Јерусалима донео. Од њих су овде само четири св. главе, а пету је неки веле Сава владика однео у Црну Гору, а други опет веле патриарх Чарнојевић у Аустријско-угарску Србију. Ова је глава св. Ореста, а овде су још св. Евстратије, Аксентије, Евгенија и Мардарија. У левом су мошти св. Пикодима архиепископа срп. који је венчао на краљевство српско св. Стефана Дечанског На престолној чудотворној икони св. Богородице, стоји доцније уписан крст са натписом Ис. Хр. ника, и са још овим натписом:

"† Списа си сиа икону въ лѣто господне † ѧ. ѱ. к̣. ѧ̣ и тогда добре престоль правлацоу патриархоу Господиноу кѳрик кѳрь Арсению ѧ̣. Патриархоу и били тогда азъ грѣшнїи екзархъ Лики и Кръбави Јосифъ Воиновичъ Архимандритъ Пећи и принесе дара св. Цркви."

На спасовој опет ово:

„† Списа се сиа икона лѣта господна † ѧ. ѱ. к̣. ѧ̣. и тогда добре престоль правлаще Патриархъ кѳрик кѳрь Арсениѧ̣ патриархоу (као и горе златним писменима титула и име патриарха, а остали натпис црвеним на плавом пољу) и бивъ тогда азъ грѣшнїи екзархъ Лике и Кръбаве Јосифъ Воиновичъ архимандритъ Пећи принесе св. цркви и бысть настоятель кѳрь Никола Боиковић."

На северном зиду и то у своду код овог стоји огромно и дивно уписан св. Дух, а у полуудубљености, као прозору неком, стоји ово: "св. Ефремиъ ѳ̣. патриахъ въсихъ сръб..."

Испод ове слике у прекрасној каменој гробници стоје му св. мошти. Гробница, или труња, му је сва од помињатог тробоје српске шареног мрамора, дивно углачаног и застртог, као и у свију од врха па до помоста свиленим застаром. Око св. Јефрема, који је такође у срп. одеждама и већ престарели старац, стоје с једне стране свети Тодор Стратилат и Тодор Студит, а с друге св. Казма и Дамњан. Лице св. Јофрема истина да је пуно озбиљности и скептичке строгости, али у неколико опет просијава њежност и благост. Иза св. Јеврема стоје тако исто у српским тробојним одеждама али и са другим украсима: "св. Никодимъ архїепискѳпъ сръбскїи, св. Арсениѧ архїепискѳпъ сръбскїи, св. Максимъ архїепискѳпъ сръбскїи."

Иза њих иду два висока, сува, коштуњава, риђа у царско српским плавим дрејама, црвенорујним огртачима и царским крунама, у годинама лица, са дугим проседим брадама, брковима и косом. Око круна су им св. ободи са натписима, али се ови не могу да прочитају но се само познаје: "църь сръб..."

Иза њих је тако исто у загасито плавој, али толико тамној да изгледа више као црна но плава, војеној долами са црвенирујном царском круном на глави, младић неки. Око круне му је св. обод са натписом, али се не може осим "сръбскїи" друго ништа да прочита. Њега тек гаре црвене наустнице, а коса му је жутоцрвена до пола врата. Царска му је порфира сва украшена разним ликовима, разних светитеља. Иза њега је, као и прва три ахѳепискупа, велики "св. Сава ѧ̣ архїепискѳпъ сръбскїи". Он је одвећ висок, сув и први пут овде са кестењастом косом и дугом двојећом се у двоје брадом. Одежда му је бела, као и стихар, са помињатим украсима; али очевидно све из доцнијег доба.

Сви су ови светитељи, прекрасни, величанствени, озбиљни и њежни у црвенорујном пољу, а испод њих су за 5. стопа, од помоста, висине разни украси и шаре, само од српске тробоје. Спрам

ових је висока, као и остале 5. широка 3. а дугачка до 7. стопа, од белог љутца камена труња. Половину северне ребњаче нема; те се у ову труњу трпају разне људске главе још добро неизтрулиле. Има их и из прошлих векова са прекрасним чистим српским типовима, од којих се тако гадише св. оци, да немогоше вечерати. Више ове труње било је неких натписа, али се немогу прочитати и по свој прилици престављали су неки догађај из нашег прошлог живота; јер онај младић у царском оделу у левој руци држи 16. угални крст, десном потрза мач, а свети Сава у својим белим одеждама изшараним загаситоплавим крстовима около позлаћеним, благосиља овај његов поступак.

Више свега овог стоји постеља, на којој лежи мртав светитељ, а око њега је Царска свита, свештенство обучено у одежде и силан народ. Ту је кађење, плач мушких, а нарочито женских, кукање јадиковање и т.д. а како неће и бити: кад погребавају св. Саву другог, а трећег архиепискупа српског, сина правовенчаног краља, а братанца св. Саве првог. Са једне и друге стране врата, стоје небесни војници са заманутим пламеним и модрикастим мачевима. Они чувају гроб св. Саве и овај св. храм. Св. Сава II. и св. Јеврем сачували су, у време татарског пљена патриаршије, овај св. храм, пустивши из својих камених труња страшну ватру, од које је се цела црква потресла, варвари попадали на земљу и престрављени бегајући нападали једни на друге.

Покрај ова два поменута небесна крилата у срп. оделу војника, стоје још друга два и за чудо, они имају сва четири не само срп. одело него и типове лица и узраста и т.д. Иза њих иду: св. Прокопије, Аранђел Михајил, крсно име Неманића, Гаврил, са буздованом српским. Више њих је био огроман натпис; али се сада не може да прочита. У надвратној издубљености је скидање спаситељево с крста, а у своду црквеном ускрс његов, два васионска и два српска сабора: 1. под председништвом импер: Константина великог, 2. Теодором, 3. српски на ком свети Сава бира Арсенија првог, а на 4. је под председништвом императора Душана у Скопљу избор патриарха:

**„ВСЕСРЪВСКИЕ, ПОМОРСКИЕ БЪЛГАРСКИЕ, ПОДОУНАВСКИЕ,
ОУГЪРСКИЕ, ОУГРЪВЛАХИСКИЕ, ГРЪУЪСКИЕ, АСИНСКИЕ
И ЦАЕГО ИЛУРИКА ПАТРИАРХА ЈОАНИКИА”**

Пред императором Тодором цео духовни сабор стоји, а само

„СВЕТІИ КИРИЛЬ СРЪВСКІИ И СВЕТІИ МЕТОДИК СРЪВСКІИ”

клече пред њим, а шта то значи, незна се, јер нема више натписа, нити га је било. У оној, као прозирној издубљености, седи на престолу дивна и прекрасна мајка божија са разширеним рукама, а пред њом клечећи моли јој се: "свети Јоаникије патриарх срѣвскіи" са овом уписаном молитвом:

**„† О, ПРЕУСТАА БОГОРОДИЦЕ ПРИМИ МОЛБИ
РОБА СВОЕГО АРХІЕПИСКУПОУ ЈОАНИКИА”**

Више свију помињатих труња, као и оних које ће се поменути, стоји покрај слика светитеља, који су у њима погребени написано:

**„ОУСПЕНИК СВЕТОМОУ САВВА Г. АРХІЕПИСКУПОУ
СРЪВСКОМОУ или ЈОАНИКИИ, ДАНИЛОУ” и т.д.**

И овде је сва црква страшно изпрепучала. Одма иза престола патриараха и иза подкубетне цркве, при јужном зиду, стоји огромна, као и остале, прекрасно израђена и углађена, али без шара и бела, мраморна труња светог Арсенија првог, а другог архијепискупа српског. На капку су била 4. беочуга гвоздена, за која је се хватало, да се дигне поклопница. те да покажу мошти светитељеве. Од ових је сада остао само један, а капак свакојако ваљда доцније пребијен у три комада стезали су и углављивали гвозденим шипкама. Мошти св. Арсенија једни веле, да су у Црној Гори, а други овде негде погребене. Народ цео овај манастир зове непрестано осим "патриаршија" још и то највише "свети Арсеније" и ако му мошти невиђа.

Негледајући што се незна где су мошти светог Арсенија првог, по причању ова гробница почешће чини свака чуда. Тако је пре 6. година; по причању два очевидца, спрам ње из дуvara потекла миришљава вода; па кад су хтели, молећи се богу, и баш у то време десивши се ту да је ухвате . . . она је се тргла и опет у дувар побегла! Кад год се јављају чуда из гробнице св. Арсенија народу ће бити нешто мало лакше, а кад из гробнице св. Данила зло и наопако.

Тако су једног вечера видели да су се сва кандила над гробницом св. Данила обрнула наопачке и целу ноћ горела, без да је се просуо зејтин. Тада је манастир због свађе садањег Архимандрита Хрисантија и тадањег настојатеља Исакија оглобљен са 130. дук. цес: судом и 70. којекаквих глоба.

Иза ове је прекрасно изрезана и украшена гробница веле св. Саве II. сина прво и правовенчаног краља, а она у цркви светог Димитрије, опет веле архијепискупа српског св. Саве од лозе Неманића, али једни веле 4. а други петог. Она се од осталих разликује у томе: што је још нижа од обичних садањих мртвачких труња. Иза ње је доста кратка, а као и остале висока, но од простог белог мрамора без икаква украса, гробница св. Јоаникија I. патриарха; док је св. Саве II. украшена осим разних крстова, кругова, точкова, полумесеца, огнила, још и грмовим лишћем и неманићским криновима.

Више гробница стоје и слике ових светаца, са огромним натписима, који се сада немогу прочитати. Више св. Саве II. стоји му црвеножућкаст отац, сабор, свите, краљевска мајка, светитељева мајка и многи свеци и онако људи сви плачни и тужни. Надпис је био одвећ велики, али се осим појединих писмена не може ништа да разбере. Иза труња и слике светог Јанићије првог патриарха, долази слика светог Јоаникије Девичког, па: "Свети краљ Стефанъ Душанъ, син св: кралиа Оуроша, свети Стефанъ Дечанскїи, свети Милоутин, св. Оурошъ к̆. Стефанъ Правовѣнчани, Феоктистъ, свети Стефанъ Сѹмеон, Лазар" и још неки други.

Даље је огромна света Богородица са малим спасом. Даље су уписана сва чудеса христова, а северни зид скоро је сав премазан и савршено замрљан. Више гробнице светог Саве II. стоји благосиљајући је спаситељ, и свети Сава I. до њега, над издубљеношћу, као малог мазгала, стоји светац у српској плавој одежди украшеној белим крстовима. До њега је одма овај натпис:

„† въ лѣто † ж. р. к. в. прѣстави се прѣвсвещеныи архієпископъ и господинъ мой ѱоанъ обновитель светаго места сего. Гробъ же сего бысть во царьствоующемъ Константиноу градоу, близъ, ѱена капіе месеца Октомбра д̆. ѱ. Тако кмоу слѹчи се по изволенію божикмоу послѣднымъ прѣставлѣаникъ великои цркви иже нѣсьмъ достоинъ нареци се архієпископъ Паисен ѱ любви и оусръдна.“

Свети Јован држи у левој руци отворено Еванђеље, а у десној пергаменат са молитвом:

„О, пресветица, непороучна, владичице и богородице”

и т.д. Овај је патриарх српски био обешен у Цариграду. На западном дувару уписан је огроман св. Никола у срп. одеждама, а више зап: врата, у издубљености као огроман прозор, уписана је св. Тројица под дубом Мавританским, обкољеним са по три анђела са страна. Ниже свете Тројице стоји плавим писменима на белом пољу уписан овај натпис:

„Изволѣниѣмь оца, поспешеникѣмь сына и савршеникѣмь св. дѣха, обнови се сеи светїи и божественїи храмь троудомь и потѣцаникѣмь всеосвѣщенаго архїепископа кѣрь Паисега и по милости сѣ обѣщаванимь кога чѣсть кѣлико намь възможно бысть ѿ любви и оусердїа всѣмь братѣствомь въ лѣто мимотекѣщеκ † ж. р. м̄ . в̄. индикть в̄. Тожьде лѣто и трѣпезарїю прикрихь оу великои ноужди X) ѡ ж̄ и ц и є є в к ѡ в ѡ и в. Тогда кклицсархоу правещоу кѣрь Спиридоноу и игоуменоу кѣрь Василию и спахїи кѣрь Тодороу и остала братїїа богь да ихь прости.”

Пошто смо тако прегледали, колико је се могло, непрестано кријући се и у највећој хитњи, нашу патриаршију, требало нам је још да видимо и силне и огромне испоснице њене. И за овај посао неје нам се тешко било довити; те под именом да видимо градиво за оправку (материал) дођемо са једном честитом душом вођени војводом овог манастира, постарим неким бегом руговским. Ни два корака, ван манастирске оgrade, несме се без вође Турчина, и ненаоружаним од главе до пете, као и без запетих тако рећи дугих пушака и пиштоља, — маћп ни један калуђер. За 1. час хода уз бујну и валовиту Бистрицу, пошто се прође гвоздена вода и угљениста, у малом простору жвала Паклена и Копровнице, долази се на страшно тесно место, кроз које је пробила Бистрица, те себи направила пролаз. И једна и друга страна ридова, над њеним обалама, састоје се из самог самотвора камена, а у кориту бистричином нагомилан је прекрасан бео па изшаран црвеним, бео па изшаран плавим, и смешан од све три боје српске, рекосмо прекрасан и одвећ тврд мрамор.

С једне и друге стране Бистрице, уз ове ридине биле су узидане испоснице разних српских светаца. Оне су већином у самом самотвору камену утесане а ужљебљене, а долазило је се до њих направљеним степеницама. Сад је све то порушено и одваљено, али и у неприступним овим укопинама још се познају живописи светих, часне трпезе и остало. Г. Гилѣфердинг пењао је се у све скоро, а у онима у које он немогаше ући налазили су старих књига, икона, крстова и осталог, што се све неје могло скинути доле. Осим ових испосница, којих има преко 23. виде се силни и многи трагови од разорених храмова са једне и друге стране Бистрице, па и на сред ове.

Спрам ужасног рида, који долази некако на средини овог ждрела и чини се, са сваке стране, као да га заграђује, на коме је изтесан огроман човек, а сад савршено неприступан, ~ подиже се ужасна ридина са неколико орахових дрва на себи. На врху ове ридине биле су две испоснице и то једна мушка, а друга женска. У један мах је од силног громовог удара овај рид препукао и оба свеца тамо остала и умрла; јер им се некако неје могло помоћи.

Прегледавши тобож материјал за оправку патриаршије, вратисмо се натраг те долазећи манастиру, спрам овог на Губавцу опазисмо једног свог изцепаног хоџу, где бије манастирске козе. Козе се дераху и од хоџе бегаху чак на "Фушетор бег Абдурахман Махмудбеговић" што ће рећи поље бегалућег згранутог Абдурахмана Махмудбеговића, који је откривао патриаршију, згрануо се и у ископаном својим рукама гробу препукао. Хоџа овај има прилично значаја да се спомене. Не мислите, да је то каква незнатна личност?

То је личност, која је хтела на основу некаквог права да сруши патриаршију и то пре 3. год.: Хоџа је родом Србин из Ливоша, па служећи код једног богатог пећског касапина Турчина наговорен овим, потурчи се с тим условом: да му овај богати касапин да своју јединицу ћерку и сво имање, по својој смрти. Пошто је се потурчио, ваљало му је научути или турски, или шкипитарски језик; с тога му даду једну злу Латинку Шкипитарку, која је тако језична, да би 500. људи надговорила. Турци су пре ове Латинке мајку потурчили и она је рођена као мухамеданка. Да би наша потурица могла живети науче га да виче на мунари; те тако постане хоџа.

Његов добротвор лагао га је непрестано за ћерку: те док научи шкипски, а заборави свој влашки; те док научи нешто турски; те док научи да постане хоџа; те док једном буде хоџа и т.д. Кад је наша потурица све то свршила, напоследку му одговори: да утамани патриаршију; па ће све постићи и још паша бити. Њему даду преко Бистрице и манастира бившу, па Турцима отету манастирску земљу и то баш у некадашњој огради патриаршије и где је ова била да на њеним урвинама подигне кућицу.

Тако је се цела Пећ договорила, да уради и ову су потурицу истакли само напред, а они су иза њега све и сва радили. Хоџи направе кућицу и преселе му језичну булу; али су кућу тако направили: да се из ћелија манастирских све у кући хоџиној види па и врата су јој окренули манастиру. Чим устане була, из ћелија се види; чим изађе из куће такође; чим се побије са хоџом, на којег са булом навали и страшно зао и ваљда нарочито научен пас те се дигне које од хоџе и жене му, а које од пса урнебес такав, да би и ђаволи препукли од смеја, а камо ли манастирски момци и служитељи: све је то нарочито удешено, само да се хоџа тужи, и одиста дође Меџлису пећском тужба хоџина са 500—600 потписа турских, у којој се жаљаше: да правоверни преставник џамије неможе да живи од манастира и калуђера, те у овај захтеваше, ништа ни мање ни впше но: да се дигне огроман манастир, прастара српска патриаршија од својих 800. и више година од кад је направљен за љубав јучерање чатрљице хоџине, нарочито надигнуте на манастирској не само отетој земљи, него на једном делу урвина бивших патриарских двораца!?

Меџлис позове калуђере и саопшти им тужбу, а ови се окамене. Сва је се Пећ била узбунила и Турци су само чекали решење; па да одма изврше наумљено. Запело је било још до меџлиса само у томе: што је хтео да извуче, глобом и митом, од калуђера сав новац манастирски, ако га је имао; па да издаду решење: да се манастир сруши, јер чини хоџи и његовој чељади хавале (сметњу)!? Калуђери уздајући се, да то несме бити у овом веку, недану баш ништа меџлису, овај реши: да се манастир диже; јер смета правоверном хоџи, а нарочито му калуђери гледају харем, што несме бити по закону мухамедовом! Решење меџлисово преда се Мудиру, да га пошаље на потврду кадији, овај га одбије, са шта је био протеран у Куманово, а из овога чак... у М. Азију! и тако се сврши сва разпра.

Турци су насртали ноћу, на манастир, али ништа несу могли учинити; јер су зидови оградe одвећ тврди. После тога су оборили школу пећску и остале поборе починили. Хоџиница је била паметнија од хоџе, псовала га је и грдила на сва уста, називала свињом и осталим, а кад би му отац или родбина долазила, пресретала би их најлепше, љубила им руке, частила и остало; само да би се и ови потурчили. Кад би ударило клепало, или звоно, грдећи хоџу терала би га до дође да се прекрсти, јер му свињско месо у срцу још неје постало овчијим, и још се неје како треба ичистило иза зуба. Оца хоџиног пудкала би, кад јој овај дође у госте, да иде на јутрењу и да се по своме закону моли богу, а овај би се због поступка синовљевог стидео да дође у цркву.

Кад су видели Турци, да хоџа неуме да се парничи, да сам одступа од ове и да су му бадава у току парнице цоклонили, добровољно скупљених, и из џамија, узетих неколико тисућа гроша; да су отишли напрасно поклоњени му црвени бињиши и т.д. отресу га се и он сад живи у великој

сиротињи. Нарочито га криве, кад му је Мудир казао да иде сам да разруши и крене манастир, што неје смео да пође напред пред Турцима, кад су га ови гонили и т.д. У његовој кући спрам манастира, ноћу се почну јављати чуда, давити хоџу и хоџицу, плашити их и т.д. те сама хоџиница ...подпали своју чатрљу! одсели се у Пећ, где и данас живе, а Турци у свему, а нарочито у поменутој женидби обману веселог и кукавног ојађеника овог вајног хоџу.

Тако се та парница хоџина с манастиром сврши; те хоџа сада, бије и убија манастирске, козе, овце и псе, као и све што му шака дође, а калуђери непрестано страхују за опстанак манастира светог Арсеније бивше српске, и ако Бог да и будуће, патриаршије (III. свеска продужи ће се).

Репринт издања из
1871. године

Издавачко књижарско предузеће '
"НИКОЛА ПАШИЋ"
Београд, Трг Н. Пашића 9
тел. 011/3235 311

За издавача
Љиљана Танић, директор

Уредник
Миодраг К. Скулић

ПУТОПИС ДЕЛА ПРАВЕ (СТАРЕ СРБИЈЕ)
(II књига)

од М. С. Милојевића

У Београду,
у Државној штампарији,

1872.

Штампа "ДРАСЛАР ПАРТНЕР",
Београд, Далматинска 47

Тираж 500 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије. Београд

886.1-992

МИЛОЈЕВИЋ, Милош С.

Путопис дела Праве (Старе)- Србије. Св. 2 /
од М. [Милоша] С. Милојевића. - Београд :
"Никола Пашић", 1998 (Београд : Драслар
Партнер). - 260 стр.; 21 ст

Репринт изд.: Београд, 1872. - Тираж 500.

а) Србија - Путописи

ИД=63259660

ПУТОПИС
ДЕЛА ПРАВЕ
- СТАРЕ -
СРБИЈЕ

III. КЊИГА

од

М. С. Милојевића,

И ову свеску помогло је Српско учено друштво,

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1877.

САДРЖИНА III. СВЕСЦИ ПУТОПИСА.

Предговор

1. Пећ
2. Пут у Дечане
3. Дечани и околина
4. Дечанска књижница и хранилница
5. Дечански поклоници
6. Поступања турских власти према Дечанима
7. Пут у Ђаковицу
8. Арнаутска песма о дечанским звонима
9. Развалине Јагоштитке
10. Ђаковица
11. Ђаковичка нахија
12. Призренска нахија и Орахово
13. Хоча
14. Зочиста
15. Манастир св. Марка
16. Манастир св. Тројице
17. Развалине Коришке
18. Призрен са припадностима
19. Св. Спас и парница о њему
20. Св. Ђурађ нови и стари са књижницом

ПРЕДГОВОР.

Ову свеску није ми хтело Срп. уч. друштво помоћи због својих материјалних незгода, те сам је о сопственом трошку напечатао, држећи да ће ме наша, српска публика својски подпомоћи.

—Дело је ово дато у штампу још пре 4 год. па због многих послова, за прошле две године, и ове због мог бављења на граници, сад је тек готово. У мом бављењу на граници изгубили су се неки табаци рукописа, а прибележака немам да их надокнадим, те тако излази неподпуно нарочито о Призрену. Осим овог немам кад назначити печатње погрешке, те молим г. г. читаоце и читачице да их сами, изволе поправити где приметите, а кад сав Путопис дела праве Србије, којег има 12 књига, изиђе, ми ћемо ставити. у последњој књизи и регистар и поправке погрешака.

На Ускрс 1877 год. у Београду.

М.. С. Милојевић.

Г Л А В А VIII.

Пећ; пут из Пећи у Дечане; села од Пећи до Дечана и покоје старинице; Дечани са своим старинама и хрисовуљама; испоснице Дечанске; полазак у Ђаковицу; развалине бив: срп; паланке Жере, (старе Жреле), а сада села Скивљана и старине њене; Ђаковица са своим становницима и погдеоим старинама своим, ђаковичка нахија у смислу етнографском, статистичном и са погдеоим старинама своим,

Пошто смо посвршавали све што смо имали, и могли да свршимо, ваљало је се већ једном опростити и са нашом дивном и прекрасном бив: патриаршиом и будућом, ако Бог и Спас хоће. Сад је тек настала права тешкоћа, како би се извукли из наших закључака о поправкама и оправкама зуграфских (живописних) и зидарских послова. Мисмо их већ све били закључили и свели на суму од 35,000 гр; чар: Изговаралисмо се свакојако, али нас св: оци непушташе, бојећи се да их необманемо, што је и било у самој ствари. Ствар нам олакшаше многе околности, а нарочито полазак једног оца у Дечане да пресретне госте. Ми смо ради били, да с њим пођемо, а он то и једва дочека; време је путовању било одређено; али нас опет сметаше разне ствари; те оставши, још за неко време, беасмо у Пећи на испитима мушке и женске школе, које незаслужују ни сам тај назив.

Зграде, или боље урвине, од неке колибе или кочине под називом школе, беаху такве, да би у њима за најкраће време полудео најздравији и јачији човек. Као зидара водише нас, да видимо помињату школу, коју су, пре неколико година, порушили Турци, недајући да се подигне близу турске куће, а и цамије озидане од урвина и на овима бив: срп: женског манастира тако званог Ђеновије св: Катарине. Простор је био купио па још од Турака архимандрит дечански, родољуб Ћирил, за 25,000 гр: и поклонио општини, али с тим: да она подигне школу, о свом трошку прирезом, а да недира некакав фонд школски. Осим овог поклонио им још и неки део градива, као: гвожђе, вар (креч) и т.д. и 50 мајстора, које би он платио. На све то; и за сва та добра, као и остала многа од других општина била му је издала општина и благодарнос и признаницу; али од свега небеше баш ништа јер Турци у мал неубише и самог Ћирила, који је надзиравао грађевину, мудира, и главније Србе, да се ови неразбегоше које куда и непобегоше у заштиту хајдуцима.

За наше Дечане указа нам се пут још и са поклоницима, које смо морали чекати у Пећи скоро два цела дана. Од Пећи до Дечана само је 3. часа, а ово 60 душа Срба морало је у Пећи седети 4 дана очекујући; да се што више сакупи путника; да им власти турске што више даду заптија; да се разчисте путови од хајдука; те тако да прођу једном тај огромни простор (од 3 часа хода) у благоустројеној султановој империји! За сво ово време, ми смо се непрестано бавили крстарећи по улицама пећским, газећи свуда и на сваком кораку бујну, бистру и студену пећску Бистрицу, у којој се купаху само мухамеданци, а православним небеше то допуштено.

Боже мој, чудна земља, а чуднији обичај! Улез се увукао у туђу својину, па му је неда ни погледати, а камо ли најмањији и лошији њен део уживати. Кад смо већ у Пећи ваљало би да коју рекнемо и о њој, што ево и чинимо, колико је се могло дознати онако, као Турчин крстарећи по неким њеним улицама.

Оно што рекнемо, неверујемо да ће бити потпуно, али свакојако биће подпуније од казаног, нарочито што се броја становника тиче, јер смо овај препис добили из самог мецлиза турског; те тако садања Пећ броји: 2,600 кућа Срба мухамеданаца, или потурица; 300 кућа Шкипа (Арнаута) или опет Срба потурица; 100 кућа, веле, Турака Османилија, а биће их по свој прилици правих само 10 кућа Срба православних 300 кућа; а 40 кућа Шкипа правих (Арнаута; или Латина; и 40 кућа турских

Цигана: свега дакле укупан бро кућа 3,380 са 13. главнијих махала, или улица, 18. зиданих џамија, или потурчених прастарих срп: цркви и манастира, још и данас старим срп: оловом покривених; и два моста, сада оба дрвена, а до пре 5 год: зидана и стара српска, особито онај, којег је пре 5. год: бујица Пећске Бистрице однела, а који је био у сред Пећи и његова тржишта (пијаце). Овај је мост, као што му остатак натписа на једном узидном тесаном мрамору сведочи, подигао био некакав српски Жупан у време краља српског Стефана сина Немањиног. Ево и тај натпис овде саопштавамо, иако у одломцима:

† âü... öü ñëàâèíè... âü äüíè áîãî...
æüäüíàãî
êðàèèè àüñâ Ñðüüüñêâ è îîîîðü.... îèè
Ñòàòàíà îðüàâîâîâîüâàíàãî ñûíà ñâ....
Ñvîâwíà ....
... îîñòü... ... Æqîàíü Âèèñëàèü//....
...îàîâòú...

Што се тиче напоменутих махала, или улица, оне су ове: 1 Пуховац махале-си. Она почине одма од Придворца испод св; Арсенија, и има којекаквих 3. џамијетине, међу којима је најлепша, већа и знатнија, Халил-Бег, Џами-си 2 Јариње-махале-си, одма испод Пуховца улице, са две џамије, од којих је једна огромна, зидана, и као обично све, покривена оловом, тако звана Џами-си Рушид Бегова. 3 Подгор Сокак. 4. Рукумија Махале-си, са две џамије, од којих је Бајракли Џами-си једна међу првима. У овој улици живе скоро све сами Срби православни, а ту су им и тржишта. 5 Сујуштер Махале-си, (шуштер или чизмарска улица) на сред Пећи са две огромне зидане џамијетине. 6, Хамам Џами Махале-си, са две џамије, од којих је једна потурчено старосрпско Ваведење св: Богородице, и зове се Куршумли-Џами-си. У ове садање џамије и данас стоји олтар и остало као и око ње силно и огромно излупано прастаро надгробно српско мраморје.

Обилазећи око овог видесмо да има још и натписа старих срп: али несмедосмо не само снимати, но ни бавити се ту јер спазисмо једног, који нас је видео кад смо са калуђерским караваном пролазили кроз Пећ идући у Патриаршију. Да нас је спазио не би добро прошли. Ми смо још једном овој садањој џамији долазили, па смо опет ту видели оког безпосличара, који је можда у тој џамији какав хоџа, или имам. Тако ће пропасти ови сви натписи, јер од православних нико несме ни проћи овуда, а камо ли завиривати и тумарати око ове џамије. 8 Кљечка Махале-си, са две огромне џамије, или потурчене цркве, око којих се сахрањују најзнатнији пашалари пећски; дакле највећа бивша срп: властела. По споменицима надгробним, види се да ови сасвим малаксавају и пропадају, јер што су ови старији то су све већи и краснији, а што новији и скорашњији све лошији и хрђавији, па их и нема скоро никаквих из данашњег доба. 9. Капишница Махале-си преко Бистрице са две џамије. 10. Туљфе. хатин Махале-си са једном џамиом, 11. Медрес Махале-си, са једном џамиом медрезом, или вишим училиштем, а у свој Пећи има преко 30 мејтефа, или малих училишта, у којима уче хоџе, имами и други веле преко 4,000 мушке мухамеданске деце, међу којом има нешто и женске. 12. Букуреш Махале-си, и 13. Сахат Махале-си, са огромном, као обично, по свама турским варошима поставшим од бивших старих срп: паланака, кулетином, у којој је часоказ (сахат) који избијајући удара у оно Душаново звоно о којега смо натпису говорили у II. св. Путописа, ако је само верно и како ваља снимљен од наших пријатеља, који то учинише и нама га дадоше.

У свима садањим турским паланкама и градовима и часокази су, као и звона, простара српска, јер Турци Османлије дошав из Азије, осим кускуна, улара, седала узда и конских теркија, самара и зобница (без коњских подковица. које од Срба примише) друго ништа и недонеше од своје азијске

цивилизације из Азије у Европу, но све што су имали, и што је се још од старине затекло, отели су од Срба, као тада најизображенијих и просвећенијих овде, па тек по овом од Грка, а од Бугара не јер они тада нигде и ништа своје неимаше, као што сведоче разни своји и туђини путници по Бугарској, у којој до данас ненађе се ни урвина, а камоли икаквих сачуваних трагова од културе и изображености бугарске.

Пошто дођоше гласови са свију крајева да се једног дана и то само после подне може проћи од Пећи до Дечана, јер су становници мухамеданци свију села од Пећи до Дечана отишли у скадарску нахију да се свете тамошњим мухамеданцима и латинцима за неку крв, крене се цео караван, у коме беше и наша личност. Наш шумадински дориан одморивши се исувише и нахранивши се монастирске добре зоби, као коњ сваког зуграфа у монастиру, а напоивши се прекрасне студене и здраве воде из кладенца, који појаше и разхлађаваше све наше свете и несвете патриархе, подигравао је као весело и здраво јагњешце, кад се, уз мајку, пред вече враћа са паше кући. Њему је се допадала и дружина ова, у којој беху сви сами Срби, и њихни коњи, који су као и наши шумадијски, само мало крупнији. Беше ту поклоника из нишке, пиротске, лесковачке, кумановске и врањанске нахије, који са оделом, типом, стасом, коњима, понашањем и осталим изгледаху ни узми ни остави, но као наши Шумадинци из Левча, Сврљига, крушевачке, крагујевачке (и осталих) нахије. Можда је се и то допадало нашем дори, кад непристаном подиграваше, без да га ко гони, и хрзаше поњушкујући све на изред коње ове гомиле.

Пред целим караваном иђаше пешке прота пећски, страшна људина са брадом везаном чак за вратом, обученим њаопачке постављеним овчиом кожом, ћурком; иза њега, за 40 хвати, иђаше му син Риста дечак од својих само 13 год: и један и други без и каква оружија Иза овог на 50 корачаји јашаху 4 заптије и жичаху пешке њих 6 По њима иђаше остали караван, а скоро за 60 корачаји, иза свега овог, јашеше бесну халатину један св. отац из Патриаршије, за којом подиграваше наш шумадински дорачић, а за овим јежђаше ужасна монастирска људина на високом ћоровом вранцу, сав од главе до пете наоружан дивним оружијем, док неимађаше на себи ни за 3 гроша одела. За целим караваном иђаше још неколико заптија.

Цео караван очекавао је у Пећи да га води прота Стеван пећски, диван и прекрасан човек, којег је умолио цео меџлис (савет суд) пећски са кајмакамом, да то учини; јер је веле он овуда познат са свим Арнаутима, (о којима се и сами Турци сумњаху да су сви отишли у скадарску нахију) које га и воле, боје га се и штудују га. Како је било у нашем каравану и неколико кола са женскињем и децом, која се једва мицаху по дивној и равној, као длан, ама савршено без икаквих путова, Метохији; како наш диван и честити патриаршески св. отац истинити патриот Х: Максим проигуман хиташе да што пре дође у Дечане, прота пристаде да напред иде; цео караван одобри то врло радо, управо молећи га, да му прокрчи тако рећи пут, и пошто пројездесмо мимо село Белопоље: ми, св. отац, са момком из патриаршије, Радотом и прота, са сином, искрснемо пред караван и пођемо мало брже напред.

О овом селу ми смо напоменули у прегледу села пећске нахије, а сада би се могло још само ово казати: да је дивно и прекрасно, и да се с пута види мала и нова црквица овог села, задужбина поменутог архимандрита дечанског Кирила, као што гласи натпис: да се види стара друга сада скоро у самим урвивама црквица, и још 4. урвине од бив: срп: св: храма; да је ово село населио веле пре 900 год: неки Павле, прозвани Бели, од белих власи, који је се звао Бели Павле; да су се одавде, и из овог краја, скоро сви потомци овог Белог Павла, кад су Турци покорили ову српску земљу, разселили и у Црној Гори населили нахију Бјелопавлићску, а много их је се и изтурчило и т: д: Данашњи ови овдешњи Белопољци несмеју да се зову Белопавлићи због оних у Црној Гори и због Белопавлића садањих турских бегова, а некадашње српске велике властеле, веле, од краљевске лозе, која је старија и од св. Неманића и т: д:

Кудгод се човек обрне, и кудгод погледа ма на коју страну, свуда, и на сваком месту, види све саме урвине и развалине, које натурују тужне и чемерне мисли, те загорчавају и оно мало дивних и прекрасних тренутака, које дају месност, васдух и прекрасан божији створ свега и свачега, само што се незове садање људско но божије. Тек мало да се човек окрепи и оснажи, које од тешка пута,

умора, а нарочито гада, са кога у мал се неполуде ... а оно вам изађу пред очи све саме урвине и развалине, саме гробнице и пропасти неке не само целих појасева и поколења, но и целих народа.

Што су у нас у кнежевини свуда све саме урвине и развалине, скоро се може и протумачити, кад се узму у обзир непрестане војне и крајине, које наше са Турцима, а које и главно опет наше и маџарске, наше и немачко-маџарске, наше и руске са Турцима; и т.д: али што су ове овде, оволике и вако силне, то је ужасно питање, на које, чини се, још је теже, но у нас одговорити? У нас ће вам о томе казати и погдекоја старина и прибелешка на њој, као ова на Еванђељу цркве Рабровачке у ваљевском округу дан: књежев: Срб: која гласи:

† Nããî èhòà 1787 ²àíqàðà ààí 7 ìîÿâ ðàòü öàðèöà
Ìîñêîîñêèà Æèòòðèía è ²îñèóú Öåñàðü ñî Òqðñêèì
öàðàì Nueòàíü Àáäèèìü Àõìääü è—u òî äîáà ìíîâî
ìàòàæ áûñòü u ìðååhèè á~èèãðàüü è ìíîzè
ððèñòèíà ìððîíàèøâ ñâ è öððèèè ìîîððèè, à
ía;îàÿ q ìðååhèè Àèèhåñêèè ìðèèè ìàøà ^ Nêîäðà
èìáíîü Áqøàèèè;à è ø íèìü Öèìèðîòà è ìíîèèèèèè è
ìòðàðàøâ ìðååhèè Àèèhåñêèè è öððèèè è ìíîîñòèèèèè
èzãîðâ.... Ìíîîñòèèèèè Æîîîîîâ†à ö"ð; ñâ; Ååwðã;#;
ìíî; Ðúáíèèèèè öð; ñâ; Ìàòðà Æðèèèè, ^ Áà" öð;
ððèñ; Ìðåèíàðæèèè" Æîñîîîîî; q Êðÿììàðq öððè;
öð; ñâ; Íèèèèèèè; q Ìàòèèèè öð; Uñîáíèèè";
Áîîîððèèèèè; q ìíî; Ìûñòèèèè öðèìü Æîîîîîèèèè"
Æîñîîîîîî; q Áuèîîîü öððè; ñâ; Íèèèèèè; q Ìèuøü
öð; ñâ; ²wàíà ðîæääñòâî q Áðàíèèèèè öð;
Àððàíîèèè; q Àèèèèèè öð; àîîîî; Á^öâ q Íîîîèèèè
ìíî; öð; ðîæää; Á^èè; q Àèèèèè öððè; öð; ñâ;
Ååwðã;#; q ðáÿÿèè öððè; öð; Àððàíîèèèè; ìíî;
†èèèè öð; Àððàíîèèèè; Íó öhèèè àèè; ìðåå; ìñòà
ñàìî äàà öðèèè ìíî; Æðàáîîîü è q Ìàíèèè öððè;
ñâ; ²wàíà Ìðååüòòÿè ðîæää; Nñâ ìðîÿâ ìíîîððà è
ìíîñòà è ìððîíàèèèè è q òîìü íàèèè àââ ÿ ñâ àà
Íàìàòü àðàà Òuðèèìü Æèèèèèèè è ìðååhèèè
Æèèèèèèèèè è ñâèèè àuøà zàèèèè è àññòèèèè
Àåüñòü àääâ Òuðèèìü Æèèèèèèèèè è àìèèèèèè ìàøà u
Æèèèèèèèèè è öðèèèèèèèèèè Æèèèèèèèèè ìòèèèè ìðåèèè Nñâ
ñâîîî ãîîà 1,792. Èzãîðâ öhèèè; Àèèèèèè öð; ñâ;

îöà íèê; 12 Àãã; 1,789 òîãääè è ìííàñòèðü
Áîãîãâà.''

Наше неје сад овде разбирати и о узроцима, са шта је што разорено, што остављамо до друге прилике, но ваља нам само ово напоменути: да смо у овим и подобним мислима, у место да се по свом обичају, путујући на коњу одморимо) дошли до спрам село Лође, у којем су сада све саме потурице ван две још, ни српске ни арнаутске, куће. Тако рећи из целог села изтрчале су пред нас потурице, или као што их овуда сви зову Арнаути, наоружани од главе до пете, па видевши проту, који се чињаше да их невиди, поздрављаху се најљубазније са овим, а на нас, на калуђера, а нарочито монастирског момка, пречаху се и шкргутаху зубима жалећи што смо с протом.

Дивна је и прекрасна месност, ова овуда, као и даље одавде старе Метохије да се описати неможе, но на жалост сва је напуњена све самим гробовима и гробљама, а нарочито крај пута, која су, као и код нас наша, обрнута истоку. Тек по гдекојег цариградског Османлије, или у Цариграду учећег се, а овдешњег родом, хоће и дервиша, обрнут је југу, или тамо правоверачкој ћаби. Мимо овог села прошли смо мирно, и у колико нам је прекрасна месност зачињавала милинама, дивотама и пријатностима све терете и горчине, утолико је више у селу Раушиће, такође чистом и само потуричком, прибављено горчине, жучи, кидливости и жудње да се једном разкрсти са овим дивљацима.

Тек што смо дошли били спрам овог прекрасног села, у ком је и цамија зидана од старина српских, и тек што смо били скоро спрам средине огромног и прекрасног старосрпског гробља, које је прота са сином у обичном растојању већ био прошао, али иза једног биљега. ..искочи наоружан Арнаутин са наслоњеном пушком на надгробни биљег, управљеном право на нас, па још и запетом! Он је почео био и нишанити право на нас, ваљда држећи да га невидимо и да га неје ни прота видео, кад је овуде прошао. Наша дивна и чудна делија у једном тренутку, на својој високој и ћоравој сексани, била је на његово велико чудо и његову пренеражену и изнењадну од тога престрављеност.. баш више њега, поздрављајући га арнаутски! Арнаутин је се наш тргао, изненадио, а наша му делија захтеваше ватре, да запали дуван у лули. Разговарајући се с њим задржавао га је све дотле, докле несмо измакли за едан добар дуге пушке пушкетом; па онда и сам ободши коња стигао нас и псујући прекоревео калуђера што га увек води са собом, а недаму да дели овакве изазиваче и где треба мегдане. По свему се види, да је овај у заседи био прави и најокорелији разбојник, који је можда пре два дана на овом пустом месту, убио она два трговчића Срба, који су ишли из Призрена у Пећ. На месту где је који од њих пао, и где су и остали мученици на правди бога ни криви ни дужни попалили, стоје већ поприличне громилице набацаног камења, као знаци места погинулих.

Овај нас је случај страшно био потресао и произвео у нама такву одвратност, укоченост и хладност спрам свега и свачега, да нам је био и живот омрзао. Потрешеност је била толика да не смо, (по својој навици и неодоливој вољи да сваку припутну воду пробамо и пијемо били жедни или не,) ни пили, ни пробали воде са силних и многих кладенаца и студенаца, са којих је ово разбојничко село далеко и далеко чувено.

Довде смо ишли право к југу, а од овог села обрће се југозападу; те се долази у село Љубаниће, такође, као и ово горње у прекрасној месности. Више овог села одвоја се ћаковички пут од дечанског, и ми остављајући праву метохијску равницу, већ скоро допиремо до најнижијих огранака огромне Жљеб планине, која са југозападне, западне и западносеверне стране, као полулук, или полумесец, опкољава Метохију и то са разним својим именима. Прогаав мимо крајке овог села, напуњеног самим кулама озиданих од све самих српских старина и старог срп: надгробног и из светих храмова и зграда камења, на којем има и шара и натписа, па чак и крстова српских. Баш на једној ужасно високој кулетини, која раздвајаше две улице овог села, а излазише као угао неки на главни пут, стоје трагови од овог натписа, прекрасно и дивно урезана на отесаном и углачаном белом мрамору, који у одломцима ово преставља:

, , âüïëümåíè~ ~åäèíîðîäíàãî ñûíà....
 äqõà....
 ëhòq... ċ. w̄. ã. èíäèè... õðèñòq
 ðîáü... ''

Иза села, а у прекрасном пољуцу, под једним огранком помињате планине овде тако зване "Краљев двор" стоји дивни и прекрасни тако звани, "Краљев извор, или студенац!", са најбољом и здравијом водом у целој Метохији. Овде је, веле, свако вече, кад је лепо време било, шетајући се долазио св. краљ Стефан Дечански, Душанов отац, пио воду, забављао се и уживао дивне и прекрасне месности. Говори се да је овај студенац и био узрок што су подигнути још за 1 1/2 час југозападу хода тако звани Високи Дечани, јер је се св: краљу допала ова вода и месност, а Дечани су даље подигнути с тога: што је још св. Сава разорио некакве идолопоклоничке и јеретичке храмове, (где су данас Дечани,) и почео градити православну цркву: па га у тој грађевини и смрт затекла, те тако и недоврши ту своју грађевину.

Ми смо се код овог, сада скоро разкопаног и занемареног, кладенца мало поодморили и наслађавали се сведивним погледима и виглеђима на све стране божијег света. Скоро нага гола арнауцад, скупила су се била око нас, питајући нас, по свом обичају: а одакле сте, и куда ћете, шта сте, шта радите, што пролазите овуда, што пијете воду, и зашто баш ову воду са краљевог студенца, што се ту одмарате, што свуда гледате? и т.д. Наравно је, да је се морало не само најучтивије одговарати на сва ова питања свој овој дечици од својих 8-10 год: него им је се морало давати и новаца: јер најмања увреда, па ма и најневинија била, изазвала би пушкарање од њихових старијих, који су се за све на свету прихватили, само да се породи свађа и инат.

Несмо ни 10. минута одавде измакли, а стиже нас цела чета наших метохиских Срба, српкиња деце, момака, девојака, старца и баба, које све иђаше да се поклони своме св: краљу. Женскиње је се; (са чељаћу, које све без разлике овде зову "робље") било ужасно уморило, да је се већ једва мицало, а мушкиње наоружано, весело и слободно иђаше ни најмање незазирући од потурица, или Арнаута, који се страшно боје скупљених Срба, па ма ових било само неколико душа. Идући донекле с њима заједно, прођосмо мало село, Стрехоце које се види да је врло богато и велико, са две зидане џамије, млогим кулама. све од самог тесаног и углачаног старог срп; тробојног мрамора.

По путу су разбацане и излупане целе колоне дивно и прекрасно украшених бив: стубова, као лавовима, орловима и другом животином, па чак и грбовима српским. На свакој слабијој и подводнијој месности пута, и крај овог метнуте су, без икаква реда и поредка, целе прастаре срп.поклопнице, надгробни биљези по свој прилици чак и часне трпезе и остале, за Србе и српство, драгоцене и свете старине и светиње српске, разне старим српским вештим и худужественим, сада непостижним, рукама. Кад вам се већ додија јахати на нашем шумадинском коњичићу, а управо и боећи се да несломије, увије, или угане све четири ноге, (а ми с њега враг несломијемо) по овим провалијама и испод, и мимо, наше драгацене, неисплатиме и непостижиме старине, — мисмо сјахали: једно као што рекосмо да не би врат сломили, (што су и сви остали учинили) а друго да у сваки знатнији и особенији камен загледамо не би ли ма на којем нашли какав натпис.

У пољу су и с једне и друге стране пута потуричке, или арнаутске, жене радиле, а ови су се, наоружани од главе до пете, кокорили око њих, на нас пречали, дембелисали, и од многог седења, и дугог времена протезали се и зевали у густим и добрим ладовинама, под сенкама још од св: српских Краљева и Неманића засађеним дрвима.

Ношња и мушка и женска неразликује се ни у чему од месне српске, само су им оптоке на доламама и чакширама плаве, док у православних затасито плаве, па чак и црне, као знак туге за косовском погибиом Срба и српске царевине, Завирујући, као што смо рекли, у сваки особенији

камен, биадосмо срећни да нам се бар колико толико, (кад неје срећа да је подпуно) труд награди. И одиста на једној поклопници познаје се још овај натпис:

,, † ðqñàôè" ìîíàðèíà ðãêîîà æqîàíèöà Èèöà
iðãñòàâè ñå âü èhòh ꝛ ċ. w. ẽ. ã., áîãü
ää ìðîñòèöü ~''

На едној плочи, која ће по свој прилици, бити часна трпеза ниже крста стајаше ова год:

,, ꝛ ã. î. d.''

и на једном доцнијем, а грубо и невешто урађеном простом надгробнику опет ово:

,, † uáèøå òàòàðè Æèâàäèíà ñüãåðàøå ~ìîó
uâñþ
êîæu iðãü òàòàðüðàíîü èhòà ꝛ ã. õ. õ.
ã. è áûñòü
îîãèáüèü âæèèèà''

На прекрасној високоравној коси више овог села и поменутог Љубанића познају се огромне урвине и развалине, за које Причају да су били дворци краљева српских. Око ових двораца, и иза њих, и данас се виде многе рудне јаруге, из којих је се вадило злато и сребро, од Неманића па све до најскоријих времена, а у којима су се сада сасвим све жице зетрле, и народ од многог насиља, посла и рада око ових утамањен и изстребљен. Спахије метохијске до скоро су вадиле руде, а за дворце краљеве вели се: да су биле царске српске благајнице, и да је ту силан новац, разуме се српски, грађен. У околних потурица има много златног и сребрног српског старог новца, као и разних ствари, оружија разног, светих утвари, па чак и књига и икона.

Мало даље од поменутих урвина, од старих српских кузница и двораца, стоји ужасно огромна пећина изсечена рукама људским у самом самотвору, а у њој је преко 60 повеликих соба, у којих се и данас познаје све и сва зашта су биле и чему су служиле. Прича се да се из ових пећина може, кроз просечен под планински пролаз, и по у њему начињеном путу проћи и доћи чак до Плава и Гусиња са једне стране, а са друге до Призрена, Дибре, Скадра и Драча, па чак и Елбасана, Београда (арнаутског) и Костура. Ово ће, по свој прилици, као и свуда, бити мало сувишно и претерано, али је ова месност, мимо тога од неописане важности за нас, само кад би се могла. прегледати и испитати.

Од овог села иду још села Љубуша и Дечани, где Дечанска. Бистрица раздвоје пећску од ђаковачке нахије. Још се пролази мимо село Истинић и Црвенибрег. У Истинићу су потурице, или сада тако звани Арнаути, махом изгнаници из дан: кнежевине у време кнеза Милоша и нашег ослобођења. Они се још и данашњег дана зову Лукићи, Братићи, Мукићи, Ђекићи, Петковићи и т.д: Они, као и околни, страшно мрзе на Кастрате, мало племе, пре неколико година, турском владом овде нарочито због шкипског језика, насељено из скадарске нахије. Њих има само до 500 пушака и славе св: Ђурђа, као и други дошљаци Хоћани, којих је свега 200 пушака. Овуда још живе стари остатци Гавриловића, а садањи Гашани, који славе св: Петку и Јована и има их, које овуда, а које у Ђаковичкој, тако званој Малесији (Црној гора од мал гора и зи црни) до 5000 пушака.

Са православним, који ове славе, рођакају се, Перишићи, или Бериши, славе св: Николу, а има их које отуда, и у вуч: нах: до 3,000 пушака. Крастенића или Краснића у овим двама и вуч: нах: има преко 6,000 пушака, а славе св: Аранђела. Отуда и у околним нахијама живи још до 1.700 пушака Шаљана или Шалиновића, који славе св: Ђурђа. Нема никакве разлике међу свима овим и Србима до те: што они хоће да говоре више арнаутски но српски, који боље од арнаутског знају, и што Кастрати нетачно па и скоро никако и незнају српски.

Истоку одавде на планини Гргочу, као огранку планина, које раздвојају равну стару Метохију, од пустога и проклетога равног Косова поља, а више села Грчоца, виде се дивне и прекрасне урвине од града Деспота Ђурђа Бранковића, у ком је, веле, увек зими становао до смрти своје. У развалинима и урвинима овог града и данас се веле и познају све собе са живописом и осталим непокретним стварима, а на сред града и сада стоји скоро целокупна црква са 12 кубета, веле са живописом и овим натписом, како су га могли снимити они који нам га дадоше, а за који у главноме јамчимо, али у појединостима не:

,, †Èzâîë~íè~ìü wöà ãîñîîäà, îîñîhmáíè~ìü
 ñûíà ñîàñà è ñüâðüøáíè~ìü äqõà æèâîòâîðãmà
 ñè ñââòûè è áîæüñòââíûè õðàìü îðîðîèà è
 ʏpâîòâîðüöà áîæè" Àîîñà îîîèñà ñâ òðqäîü
 è îîòü mòàíè~ìü áîãîðîæüäüíàãî äãñîîòà
 Ñòâðàíà ñûíà ñââòàãî öàðà Èàzàðà,
 ãîñîîäèíà
 Ñðüáèèè~ìü, Zâðè è Îîäîóíàâèp âü èhòh
 ç. õ. ã. ç. èíäèòèíà è. ...'''

Становници овога села сад се сви позивају Клименте због тога што славе св: Клименту, а потурчили су се 1819 год: као и остале потурице, или сада тако звани Арнаути, они још говоре српски, а арнаутски нимало.

Северу од овог градића и села стоји и данас скоро цела, а огромна кула, веле Јеринина, а као што овај натпис гласи, биће овај град Деспоте Стефана, сина Лазаревог, а не Деспота Ђурђа Бранковића и његове жене Јерине. Покрај ње протиче речица Девич, која се ниже куле улева у пећску Бистрицу. Кула је ова на једном огранку планине Подградске. Недалеко одавде је село Бућани које је се сво листом 1857 год: изгурчило. Најглавније је племе у целом овом селу Стајковићи, са којег се и сви становници овог села тако зову па и сва околна села и племена. Ови Стајковићи још незнају арнаутски, али се власт турска и за то стара, давајући им без икаквих трошкова девојке чак из скадарске, ђаковичке, и елбасанске нахије, а нарочито скадарске и ђаковичке арнаутке латинке.

Турцима је стало само до тога: да се овод свуда неговори српски, па ма се говорило и француски, инглески и како хоћеш!

За једно пола часа до Дечана манастира почне се ићи право западу ждрелу планинском, крај којег вечно хуји и жубори бистра а студена дечанска Бистрица. Она је, као и све планинске речице, страшно брза, са чега је и добила старосрпско име "бистра" које значи то исто што и данашња наша реч "брза". Цела околина обрасла је шумарцима и благородним воћем засађеним још у доба наших св: Неманића; мириси разни слевали су се у један свети надземни, а бистра Бистрица беше се разлила

по овој дивној месности те све изгледаше као да се приближујемо рају, до кога се долази преко ових дивних и неописаних милина, красота и пријатности.

Може се преставити себи, с каквом смо нестрпељивошћу очекивали само једном да видимо свете Дечане, кад су их они, који их у години дана понеколико пута виде очекивали с таквим нестрпељем: да су сваки час узвикивали, погледали и т.д: Тек што изађосмо из једног шумарка поплављеног валима изливане Бистрице кад се у један мах. . . . засија свети крст и кубе дечанско са светим и дивним Дечанима. Цела наша дружина, као неким чудом, поспада с коња, коњи не само застадоше, но још о посрћаху унапред на предња колена изненађени овим чудноватим блеском, Наш се, под нама, трже, зачуди клече па мирно као јагњешце загледа се и сам у блесак, који долазаше од св: Дечана. Ово се догађа коњима не само свију вера, но и ових господарима, са чега сви и држе ове за свете. Све што беше православно одпоче се крстити, неки и метанисати, и молити се Господу Богу.

Дивота и красота неописана је, као и ваздух љубичасто-руменикаст и одблеск од светих Дечана, које све попуњаше а довођаше у једноставност неocenима местна милина. напуњена, тако грубо да се изразимо, једноставним и нераздвојним мирисом, у коме се прси шире, крв умилно, мелемски и смирено тече, душа ведри и осећа се право и потпуно свето блаженство. Одавде већ нико и неје јахао коње, но онаке пешачећи ево нас већ и пред огромним вратницама испод бивше огромне краљеве куље сада више од 3/4 порушене, која лежи, као и сами Дечани, на једној поузвишеној равничници. Усхићени светињом и дивотом Дечана заборавља се на његову прекрасну и дивну околину, која га опкољава и то са севера овде одвећ валовита и подубока водом и коритом дивна Бистрица тако звана Дечанска Бистрица, преко ове подиже се скоро сасвим жућкастоцрвеникасто брдо, које зову "Црвена стена" или брег.

На вршку његовом стоје још и данас ужасне развалине, урвине и расипине од великог и силног града, у којем се и данас налазе многе и разне ствари са прастарим српским оружјем, међу којим се одликују особине врсте правих српских ковница мачеви. Они су дугачки скоро до 6 педљи са обе стране оштри, а при врху с једне стране, као полумесец, кад је још млад, извађени. Ниже урвине вода одрања силне костуре људске. Град је се овај пружао са врха ове планинице па до у само корито бистричино, и види се да је направљен био да заштићава дивне високе Дечане.

Планина је обрастла дубовом шумом, и ако је манастирска, калуђери несмеју је сећи ни на то брдо ићи. Све су то прекрилили и преузели Арнаути. Они су нашли и силне и многе мачеве, па их продавали осталима и калуђерима, а многе раскивају на разне своје потребе. Са јужне стране подиже се планиница тако звана "Борје" што је обрастла сва борјем, које је у старини нарочито овуда сађено; јер га у околини нигде нема.

Одма до ове планинице стоји друга тако звана, "Костење" или како ми кажемо кестенова. Ово кестење непрестано секу и утамањују Арнаути само да се неби манастир њим што користио, а иза ње је планина "Дечан" на којој се још познају урвине такође од некаквог бив: огромног града. Град Дечан, ако је се тако звао, као и онај на оној црвеној стени, изгледа као да неје тако давно разорен. Југозападно подиже се планиница тако звана "Лође," више ове, "Папрадница," па "Подкоље", иза које иде високи "Пљеш," а сјеверозападу "Ћелије" тако прозвана планина што у њој и данас има још преко 25. испосница. Ниже ове иде "Котлеш".

Изузев високи и дугачки Пљеш, који иде чак од Призрена па се везује са Рожајским и Новапазарским планинама, на свима напоменути планинама и брдима око високих Дечана, познају се још и данас трагови од развалина и урвина градова, који су бранили и чували ову светину од дивљих азијских чорда. Око Дечана је било 12. градића, међу којима су три најјача била у равници, а девет око манастира на високима огранака Пљеша.

Ови су градићи били узрок, што су се Дечани до сада одржали, а не спутност са главног друма, као што онако напамет прича Г. Гиљфердинг и остали. Па и те, као што причају, спутности нема, јер је манастир са главног пута, који пде из Призрени у Пећ, Босну, Ерцеговину, Скадар, Црну гору и т.д: (а посреством Призрена везан је и са Маћедониом, Тракиом и осталим земљима) само 2. часа пешачког хода на страни. Овај простор од 2. часа и у оваком равном месту, не само да неје

никаква спутност, него још и привлачност за дивљаке разних азијских чорда па је дакле, и питање, кад су, и у које доба, порушени ти градићи?. На ово ће нам одговорити прибелешка на једном дечанском Прологу, која гласи:

,, âü ëhòh 1687. èzèää Àðàìü ìàøà ^ Àíàòîëü è ðàzñèìà îêðãñòü Äåÿàíñêè~ ãðàäîâü è îïëåíè Ñðüàéè è áûñòñü âåëèê;é îîîðú ãëàü è êqãà.' ' è! , , âü ëhòî 1692. èzèää Òàòàððàíü ñî Òàòàðè ð. ö. è ðàzñèìà ãðàäü Äåÿúü è ãðàäü Êðãíèè è ãðàäü Êíèè è ãðàäü Þíèèü Ìèñèèè è îðèè~ äåÿàíñêè~ ãðàäîâü. Òî ëhòî áûñòü îîãëüèü ðîü ñðüàñèèü è íàððü îðàâíèèèü.

Î, èää íàìà uáîzèè è ñèðèè zà ã. ëhòü ññü îîãëèè öðüíîèè Òàòàððàíü è ðàzñèìà Êåè;è èääðè äåÿàíñêè~, îïëåíè è zàìèè îîãëèè öðüèè Ìàíèèðàòòèè è òðèè þ îîãëèè îî èèèñòü ìàíèèðàòòèè àü àèü èääà qáèääòü òîè, è ðàzñèìà~òü îîãëèèè îü èzü èèèè ñâ; èðèè> è ñâ; èðèèèè ²åèí. Áîü îðàääà~òü ñâèèè ñâèèè.

Од ова доба савршено с дана у дан све више и више пропада наша права, краљица и царица непријатељима српским, названа стара, Србија. После овог Татархана са 190,000 Татара, почело је се све и сва турчити. У ово доба потурчили су се сви тако звани "Краснићи" или Крастенићи, који су прозвани од поменутог града Красног на Црвеној стени, или брду. Ужасан је покољ био овуда тако рећи до јучерашњих данова. У градићима овим око Дечана, бранећи свога св: краља и своје светиње, падале су главе српске; те тиме одбијале напор и навалу непријатељску.

Докле стојаху градићи ови, живљаху још Срби у својој домовини, а кад их 1697 год: сравнише са земљом и разорише Татари, онда оставише саму али изтурчену нејач, јер старији сви листом изгинуше, сво млађе и угледније женскиње, које развукоше по свима светским трговима и продадоше, а које у највећим мукама и под ударима турске сабље и турског насиља пропаде и сбриса се с лица своје земље. Нема ни једне бујице бистричине, или које друге речице, која би се обишла, а да неодроњава ужасно велика и силна тела, (костуре) српска; нема ни једног места, а да неје усејано срп: костима, српских бораца за своје св: Дечане, св: краља и Јелену: но и свеци српски несу онда онде бадава стојали, и они су одбијали непријатеља и утамањивали им силу и мложину.

Татархан је побеснио и препукао, хоџу му убио павши предвратни лав, војску разпрскао ужасан и страشان тресак и пуцањ из гробнице св: краља и св: Јелене. Како су и колико су тада страдали и пропали околни Срби види се, осим непрестаног и насилног турчења од то доба па све до данас, још и из овога: у целој околини, по налогу самих турских власти, несмеју живети православни Срби! Благодарехи овим оваквим тајним и ужасним наредбама, као и овима: да православни Срби немогу имати сопствености, данас готово овуда и нема православних Срба, но је све сама овејана потурица, или као што се ова сама зове Арнаутин!

Пре је 20. год: било: 1. у Јунику 28. к. 2. у Белају 13. к: 3. у Лоћанима 25. 4. у Дечанима 12. 5. у Љубовићима 18. 6. у Црнобрегу 13. 7. у Крушеву 9. 8. Дубовику 13. 9. Батуши 11. 10. Грмочелу 6. 11. Храстовици 9. 12. Дугоку 17. 13. Прилипу 17. 14. у Г. и Д. Луци 25. 15. Нивјанима 15. 16. Стрехоцу 22. и 17. Истинићу 5. кућа, а свега дакле у околних 17. села преко 163. куће, а сада их у свима тим селима. нема ни пуних 10. кућа. Истина, да су се Срби у овим селима, као православни, савршено затрли и утаманили, али су још остали, и са свима до тадањим мухамеданцима, као мухамеданци и под именом Арнаута. За неколико година они ће одиста сви бити прави Арнаути, или Шкипе, јер им деца већ слабо што знају српски.

Но има друго нешто, што казује недавнашњи живот Срба православних у овим крајевима, које напоменусмо. Међу осталим у Белају, који је 1 1/2 ч. од Високих Дечана западу, стоје још и данас урвине од пет српских цркви и једног огромног манастира са огромним и силним старосрпским гробљем, украшеним разним украсима и изрезинама. У њему је сада преко 30. кућа пола мухамеданаца, а пола римокатолика. Овде је била знатна и далеко чувена Белајска печатња сувременница Ободске Црнојевића и осталих српских печатњи, које Подржаше нашу веру и народност баш у оно доба, кад их је требало подржавати; али их на нашу општу, славенства и укупног хришћанства, несрећу неодржише баш онда, кад је требало да развију највећу своју снагу и да постигну свој највећији и највишији јек.

Манастир овај, причају био је од 13. кубета, а сав је, као и бив: цркве, озидан био од тесаног мрамора и изшаран, као Грачаница, и остале наше старине, прекрасном и добром, црвеном, старом српском опеком. Једни виде да је изпочетка био женски и да је у њему живела св: Јелена сестра св: краља, и мајка му, па доцније тек, пошто се затарише калуђерице, он је обрнут у мушки манастир.

А да је то одиста тако тврде нам преко 25. испосница у околини белајској, међу којима је најзнатнија св: Краља, св: Богородице, у којој су многе књиге писане, св: Јелене, у којој се и данас налазе целокупни свеци у правим српским одеждама са натписима око, и поред, глава и т.д: Шта више још стоји и бела ружа св: Јелене, а близу св: краља црвена, коју већ дотамањују. Међу белом ружом св: Јелене подкрада се по која и црвеникаста, али тако редка да се једва даје приметити.

И у овој испосници стоје главно само чисти срп: свеци, као св. Сава први, Арсеније, св: Симеун Немања, св: Симон, св: Феокист, св Милутин, св: Давид, св: Будимир, св: Владимир, и још многи други. Св: Будимир и Владимир, уписани су после пропасти Неманића. Особито је наша св. Царица волела свеце све само женскиње, којима је уписана сва црква, или ова испосница, изузевши олтар, у ком су, међу неким знатнијим туђим, они и други побројани српски. Око бив: манастира лежи огромно гробље, као и око оних 5. цркви, које непрестано, по нарочитим налозима турских власти, лупају и утамањују. На гробљу има и натписа силних но наши св: оци, кад су смели тамо да иду, несу ни помишљали да их препишу; те тако и незнамо какви су и из којег су доба. Један нам је се обећао послати снимљени натпис са овог св: манастира, макар га главе стао, па то до данас не учини. Тек у једном другом месту даде нам један од отаца овај натпис о коме, као и о свима, које ми не снимасмо, не можемо јамчити не због што би се сумњали: да ли одиста постоје? но само с тога што незнамо: да ли су их могли не стручни људи најверније и најтачније, прочитати и према томе снимити:

„ † .....wáíîâè è ìîïèñàõü ñè ñâ! è áîæüñòââíè
 õðàìü wñíîâàíè è ñüzèääíè ñâ! Âëääèìèðîüü .....
 Ìèèqòèíîü, ... ðàzüñèìàíè è ìîðqøâíè ìãðñê;ìü
 öàðâìü Ìà;àzèòîüü âü èhòh , s. w. ö. í. ãðhøíà
 ðàààà êv^ðà Ìàðòà ðhêîîà Ìèèääà ~ãqìâíè;à èhòq æâ
 ìèìîòâêmq ^ Áîãà ñèîâà ìî ìèüòè

ǣ. ǫ. æ. ç. ...''

У Лоћанима, Дечанима, Црнобрегу, Растовици, Грмочељу Г. и Д: Луки, познају се још и данас развалине од 25. које бив: монастира, а које цркви, око којих је силно гробље са разним натписама. Тако су исто и у Прилипу развалине од некаквог монастира са ћелиама, а има и огромно старосрпско, с натписима и украсима, гробље. У Скивјанима стоје и данас огромне развалине такође од монастира неког, огромно гробље, часна трпеза и огромна нека плоча са натписом, о којој ћемо после говорити, а у Дугоку је такође разорена црква, или монистир, са силним и огромним гробљем старим српским с натписима. и украсима, а и новим. На једноме од ових новијих пише:

,, ǣ. j̄. ǫ. ǣ. uáèøå òàòàððàíè ñëàâíàãî
yâëíèêà è âî~âîâu ìèèqíà îáèàÿèèà, Áîãü äà âî
ïðîñòè. Îóáè ǫ. è ǣ. ïîãðàíèøü òàòàððàíü.''

Тако исто има по 5. развалина од цркви, или монастира, са силним гробљама , у Крушеву, Истинићу, Стреоцу, Љубонићу и Дубовићу. У Батусима су прошле год: од целог монастира са 5. кубета, направили текију, у којој се клањају шехови садањи из оне исте лозе српске, која је давала најзнатније и врсније свештенике и калуђере целој овој околини, у доба српског краљевства и царства. У Јунику је разорено 9. цркви и монастира са силним и огромним ћелиама и зградама!

На сред Јуника је стојала, до пре 4. год: огромна тробојна зграда, која се још и данас зове "Школа." Она, је остатак старосрпске такође, која је била у целој дан: ђаковичкој нахији, а нарочито Ђаковици. Све вере и народности околне причају, да су при разваљивању ове огромне школе од 468 соба, нађене многе разне ствари и књиге, а нарочкто некакви огромни котлови и остало, о којем се као и о свему говори да је у турско доба, кад је се Ђаковица потурчила из ње овде главна школа пренета и ако је и за српско доба и овде био један део ђаковичке школе.

Од те школе садањи јуничани направили су и подигли у свом селу 325. кула, из којих нападају на пролазеће. Тако је од места где је се васпитовала "јуност" постало село Јуник, а од самих зграда јуноша, или ђака, куле убојите; те казују две крајности: књигу и куршум, поштење и разбојништво, скромност и необуздану бујност, смиреност и крвопролиће, тихост и гадан разврат скопчене у једну целину у дан: стањовника, као и све остале крајности и противности човечијег делања, Племе је сада арнаутско отуда свуда тако звано Крастенићско, (Краснићско) од којег су садањи Јуничани. Кроз ово је село и племе ишао стари пут у Скадар.

— Ево нас и пред самом оградом манастирском. Са југозападне стране стоји помивњата некада од 9. бојева бивша огромна кула, а у исто време и звонара, са које је се видео не само Призрен, Ђаковица, Пећ и многе околне паланке и околни св. храмови по Метохији, но и Шар, са својим највишијим источним огранком Љуботеном. Кад се уђе под ову кулу, ваља скидати и давати сво оружје (а тако исто и посоше) овдашњим правоверним низамима, који тобож чувају овај манастир. Ми несмо то учинили јер св: оци дечански не допустише, да се њпхова сабраћа (калуђери и припадљности им) из Патриаршије, Пећи и осталих места тако срамоти.

Као што рекосмо кула је ова негда била од 9. страшно високих бојева, од којих је први био висок за 5. хвати и сав отворен, престављајући вратнице, или брану, која је ималд за 5. хвата ВИСОКА гвоздена врата. Ова су се врата затварала спуштањем, на гвозденим ланцима, огромног затвора, или гвоздене, колике су вратнице при дну и врху широке оштре секире, којом су секли и утамањивали насртајуће непријатеље. Бој је се овај први сав сводио у свод, који је имао и свој кров.

Тако рећи из овог крова подизао је се други бој, знатно ужији од првог, за својих такође 5. хвати висине. Он је имао огромне округле, па више ових, полуокругле, и горње четвороугалне прозоре. У њему је веле било 7. соба. Више другог боја, опет мало ужији од овог, подизао је се трећији бој такође од 5. хвата висине, са 7. соба и тројним прозорима од којих су дољњи били одвећ

широки, средњи округласто четвороугални; а горњи огромни и савршено округли. Више овог је био четврти ужији, па пети и т: д: до деветог боја. Девети бој био је, осим првог, од осталих најширији, а једнак са собама на дољњем, или првом боју, као и странама, прозорима и осталим, но у место трећих, или горњих редова прозора првог боја, у овом је стојала. свршена отвореност, у којој су се видела звона. Свега је ова кула била висока око 40.хвати, у знак четрдесет митарства, која пролази душа, изишавша из тела човечијег, а идућа, горе у небо.

И с једне и друге стране садање урвине од бивше куле, којој прибелешку наведосмо из једне старинице, куљају правоверног цара војници, а идући од куле, на једну и другу страну разним зградама, седе турски официри, док у југозападном над садањом, и старом воденицом, стањују царски војници. Ови су захватили још једно здање које је подигнуто на развалинама старе "Гостиљнице и Болнице." Њима оволики просто не треба, али су га заузели: да би могли што пре ова здања порушити и утаманити! ради ове цели: лупају прозоре, руше пећи (фуруне) цепају помост (патос) подсецају рогове и чине остале вандалске ствари и т:д: само да би се што пре све то утаманило и да би једном нестало Дечана!

Одма до ове бив: Болнице, тада, а сада Гостилнице, но турске насилне, а не добровољне и требујућих праве потпоре, стоју такође још и друга здања на бив: краљевској трпезарији, у којој је св: краљ обедовао. Сад је овде кухиња и остало, а даље на сјеверној страни "краљевски дворца." У његовим дољним бојевима смешта се сада подрум и пивница, као и у трпезарије и кухиње, а у горњем је трпезарије, као и бив: коморе, брашнарница и т:д; У овом бившем краљевом дворцу стоје и данас понеке камене, доста пониске, клупе, међу којима је пређе, камени, а сада дрвени дугачак и узак, стол, за који седа по 600, неки веле мање, а други и повише душа поклоника. На зачељу стола, са источне стране, стоји још и данас камени краљев престолчић.

У оно доба овде је краљ, са својима, обедовао, а у гостилници и болници поклонници, болесници и просјаци, а сада овде обедују поклонници, а у Гостионици тамо турски војници. Између овог бив: краљевског дворца и манастира, доцније је подигнут зид, који раздваја калуђере од садањих Турака, њихових војника, а пређашних Срба и поклоника. Тако је исто и са јужне стране подигнут зид, који раздваја садање турско официрско здање од манастира, ван западног зида и нешто јужног, и од засебног ограђеног огромног простора, у ком су амбари и коњушаре истоку за стоку и коње поклоничке. Насред овог дворишта, а са западне стране пред светињом српском, славенском и целог хришћанства, стоји кладенац од старине, који је, пре неколико година, поправљан, те му је стављен овај нови и скорашни натпис:

„ † Ñàè èñòîŷíèèü ñîãðàäèõü Àãàòàíããëú Õðèñòèú
 ìðè íàñòîàòåþ Õ. Èèðèèó Ì Ñà àèñîèè Äãàíà Ì
 òà ñàì. 12. 1864. Ìàèñòîðú Ñòîèä.''

Пред воденицом стоји прастари српски неки камени споменик посред половине разцепљен. На њему имају доброту седети царски синови и војници. Он је дивно и прекрасно урађен и углачан, са прекрасно и чудновато усеченим у шарама натписом, којег има само до пола уздуж, као што је камен сачуван

„ † âü õð! ..... (2). Èàzàðà ..... á .....
 z. è äî èà ð... ŷ..
 (4). âããîõ .. (5). ŷü íî þ Ìíè... (6). wŷà...
 âèähò..
 (7). è ãè ã ò ñ è ... (8). òðèíèú èâh...''

Овим засад и до бољих прилика и свршавамо овај опис овог дела града дечанског, или његове оградe, а то не за то што се нема шта више описивати, но што се несме и неможе од царевих синова и војника, који су сви из Анадола баш праве Туркуше (Османлије) па само вребају најмањи миг, па био тај ма на ком од поклоника, па да га одправе на онај свет, а бољи не су ни ови околни изтурчени урођеници. Ево нас у другој прегради овога дворишта. Чим се уђе, кроз северна врата оног зида између манастира и бив: краљевог дворца, а сада и трпезарије и у неколико ћелија калуђерских, поклоничких и т.д: одма на зиду стоји плоча више бив: кладенца, која вели:

„Ñàè èñòìyíèèü îáíîâè ñâ äðââíè ñâ! Ñòâôàíu äâyàíñêîü òðuäîü è íàñòî"íhü Àíðèîüü, Åðîîîíàõîü, Ñâðâòèìà Åðîî! òî"æââ íáèòâèè äây! þè;" 24. 1846. Ìàèñòîðú Ìàñòî.''

Даље стоји на 4. дирека, звонара са 5. звона, од њих нека из Русије а до ње скоро ископан бунар, за случај, ако би Турци забранили воду са оног прастарог, а доцније поправљаног кладенца пред манастиром, и на њему пише:

„Ñàè ñòuäâíàòó èzîîâà ñîãðâèè õ! Èèðèèü íàñòî;àòâèü íà Â! Äâyàíè zà ìàì;àò ìîãà îòà Àíäðu èìà ìàèñòîðu Ñòîèä.''

Више овог бунара подиже се здање, које је везано са оним бив: краљевским дворцем. Њега је, као што сведочи и предање и натпис у једној тако званој "Шареној соби," (а и сво се ово здање зове "Шарени конак.") подигао покојни кнез Милош. Соба се ова, у којој је натпис, зове, као што рекосмо и шарена, а још обичније „Књаза Милоша," као што и тај натпис ово исто вели:

„Íà 1836. ãîä! ì ñòà Àâãuñòà 2 ñàzèääñ;à ñâ ìàèàòà âî ìîíàñòîðú Äâyàíüõ, áèñòó òèèòîðú è íáíîâèèèü Ìðâñâhàòèhèø;è Ñîñîîâàðú êí"zú Ñâðâñêîîâà Ìàðîîâà Ìèèîøú Íáðâíîâèú ìðè Èãuìàíu Fâîðèèü ñî á"ðàò~þ äâî.''

Баш пред самим олтаром опет је преграда, која одваја повелику башту са источне, североисточне и до пола манастира јужне, стране. У њој је две три зграде, од којих у једној живе суманути и од разних болести патећи мученици, а у другој момци.

Њихова је зграда баш над оним местом где је пређе било здање за разне монастарске рукоделце. Осим тога овде има и гробље, у које се погребавају не само калуђери овог манастира, него и болни, а овде умирући, поклонници, јер им се околне потурице не само недају погребавати изван града (зида) манастирског, но ни у овоме, осим овог места овде, држећи да ће их тако што пре утаманити. Међу овима је и гроб пок: Љубомира А Петронијевића, која је као и све напоменуте из турског доба и начина грађења, а само на урвинама прастарих и правих српских зграда. У овом садањем дечанском гробљу има и таквих гробница које су готове, празне, и очекују ова једног, а она другог, садањег, или бив: манастирског старешину. Надгробни споменици сви су довучени чак из скопљанске нахије, што тамо има овог камена, тамо се теше и овде за скупе новце (10 -15 д. ц.)

довлаче, као и по околини па и за све вере. Знатно је то што се ребњаче, зачелњаче, поклопнице, па и крстаче тако граде, да се сваки део за се направи и довуче па овде све то сложи и углави, те изгледају, као једноставан камени сандук. Оне су све од камена бигора, којег има и у нашој шаб; нах:

Међу овим споменицима ваља да се наведе натпис на гробу пок: Мојсеја, који је се целог свог века, трудио и мучио, да одржи манастир, да незапусти, и да га неоруше Турци и околне потурице. У овим трудбама и борбама он је и дух свој испустио из тела убијеног. Натпис му је овај:

,, Zăh iîyèâââòü Öðèñòu ðàáü Îîèñâè îîíàõü
İâòðîâèyü àððèìàíäðèòü äâÿàíñê;è áuâè âîu âhyíà"
iàì"òü àìèíü. İðâñòââè ñâ âî èhòà ãîñîîâí" , ã.
j. î. ë. Àiðèèèè;à ã. ç. äâíü.''

Пред нама стоји још један гроб са овим натписом на својој надгробњачи:

,, Zăh äâæèòü öð ñòu ðàáü Äàí;ëú áèâøè ;ãuiâíú
ihñòà ñââòââî ñââî 40. èhòü è áúñòú íáíîâèðâèü
ñâ; ihñòà ñââî hëèèî Áîâü iðîèzâîâè è áè
iîèèîîèèü æèîîîñîîü ãðîáü öðèñòîâü è ñâ"òîè
iðhñâhòèèè Äîèèèèè è iðîyèü ñâhòèèü ihñòàü è
áèâü âî ñâhòèèè àòîíñòèè ãîð. Ñâè Äàíèèèü
âèðâðâÿâèè è;àøâ ðîæââí~ wâîèü iîèü zàðîèè;è âî
æuih íàðèöââîèè İàøòðîââèyü îâü äîü zîâîü
Êàæèíââðà èèèèè Äîèèè;âÿ è á;àøâ ñðîâîèèèü ã îü
ièòðîîîèèèèü ÿððîîîñîîèèü İâòðü İâòðîâèyü îî
òàíèèèè èðîâèè ñèðâÿü îî iàòâðèèèè èîzè. İîæèââ
âñhõü 120. âîuæâ áuâè âhyíà iàíàòü.''

За овога се прича ово: да је једном, као младић, пролазећи овуда, опазио овај диван и прекрасан манастир савршено пуст; да га је то дарнуло, с тога отишао у св. Гору научио књигу, закалуђерио се и дошао овде; да је у то доба некакав стари слепац бег потурица из Истинића тако звани ћор Суља Цацић, држао кључеве од ћивота св. краља и овај скупљеном народу у пустој цркви отварао, а поклоне себи узимао и ћивот опет закључавао пошто би приложени новац св. краљу и св. Јелени покупио и т. д: да је дошавши овде као калуђер, једном..... зграбио за врат поменутог ћор Суљу, изгурао га напоље из цркве и отео му кључеве, да је сам почео отварати ћивот народу! и примати од њега поклоне; да је био направио једну колебицу уз манастир, где је седео, јер су све зграде биле порушене, као и зид или град, око манастира; да је сакупио неколико момака, које је узео за ђаке; те тако отворио Дечане; одпочео да служи божију службу, први после запустења и плена од Татара не само Дечана, но и целог овог српског краја и т.д.

Да њега неје било Дечани би се до сада већ срушили и савршено пропали за српство, православље, хришћанство, свеколико човечанство и просвету свеколику. Као што је ова дивна и непостижна светиња српска била пустела за један једити дан, тако је се и отварала такође за један једити дан и час, које се на нашим месним у хришћанству језицима каже обновила. Ћор Суља бег

истинићански, осрамоћен оваквим поступком снажног и огромног Поштројевићанина наскору умре, а синова му се једног дана привуку, попну на лествицама до прозора средњег олтара у главне цркве, и баш кад је Данило вршило св: тајну . . . из пушке му одбију два прста од десне руке! Ова јуначина не изпусти ни гласа од себе, а камо ли св: путир и непрекрати службу, (шта више и не осврну се но све сврши, као да се неје ништа ни догодило; те после службе, са онако крвавом руком носећи одбијена два велики и благосиљајућа прста десне руке, оде право у Скадар тадањој поглавици свију Арнаута у целој Правој Србији и Албанији и Епиру, Махмуду Бушатлији, потомку наше владалачке Обренбеговића породице, док су Махмудбеговићи у Пећи опет потомци такође владилачке српске породице од лозе Иванбеговића (Црнојевића). Пошто је се жалио како је умео и могао, Махмуд му поклони 4000 цванцика да гради ћелије, отвори манастир и подиже зид, или град, око манастира, а Арнаутима страшно припрети "да се нико неје усудио дирнути праоца свога и бегова Бушатлија св: краља Дечанског!".

Тако је дакле опет отворен овај дивни и непостижни украс свега хришћанства и света. Но неје само тада пустео, већ је пустео више пута. Прича се, да су баш крај јужног зида манастирског за 1. стопу пролазила кола и ишао пут и то пре поменутог опустења. Одиста на јужном зиду близу олтара, дубоко је урезан овај тужан и чемеран кратак, али врло јасан и значајан урез: , , íâìà ëâáà, Ć . ' ' а тада и неје одиста ни било хлеба овде у овој светини; јер је све било пусто као што причају.

Свршијући овај преглед и наводећи наведене натписе, о којима нек нам се незамери, и нек се не упише у незнање разликовати важне од неважних, ми смо ове све натписе навели, као и овај идући, што ћемо навести, само с тога: да се види колико је ко и када, као и чим допринео, да се одрже наши св: Дечани, иначе немају ови натписи ни археолошке, ни филолошке, ни књижевничке вредности. Баш пред западним вратима препратиним, а са јужне стране, стоји доцније узидан овај доста велики и груб камен са ово неколико писмена, која се само оволико моглоше снимити:

, , † Èzâîë~íè~ìü wöà è (2.) ñüîîñî~øâíè~ìü ñûîâđüøâíè~ìü ñâ; äqõà (3.) æü õñu ðüáü îîüü ;wàíà ^ íâñòà Ìàíîâü (4.) äîâââ;þíàæu âü ëhòà Ć. ð. èíè âü(5.) èíuìèàíî (тако) Àfàíàñ;þ.' '

Прегледавши ово што је око Дечана, ваља нам напоменути: да су Дечани од Призрена 9. Тетова 17. Дибре 16. Орида 28. Ђаковице 4. Прилепа 26. Скопља 10. Пећи 2 1/2 Новог пазар 17 1/2. Приштине 14. Битоља 33. Црне Горе 12. часова разстојања коњачког хода, а кад би био кољски добар пут, онда би се могао овај простор скратити у 3/4. од разстојања свију места. Дечани се деле на главне деле и то: препрату дугачку 8. а широку 10° и два зида дебела по 4. стопе; на главну цркву дугачку 12°, а широку преко 16° к овима кад се дода дебљина, два зида скоро по 4' онда јој је ширина 17° и 2'; главни олтар широк, као и препрата 10°, а дугачак 7 и 1/5 ° и две побочне црквице, које су широке по 4° а олтари им дугачки по 2°. Висина је цркве до испод кубета, веле, преко 40° и 1' а висина цркве и кубета преко 47° и 1'. Мера ће ова бити у свима појединостима нетачна као и она у Гедеоновом "Дечанском првенцу" и преводу из овога у путовању Г. Гиљфердинга: јер се још нико неје, потпуно и како ваља ни одоздо онако од ока премерио а камо ли пењао се горе озгоре је гледао и мерио.

Као што јој се унутарност дели на 4. главна дела, тако јој се исто и кров дели на четири главни дела и то: кров препратин, главног олтара и над олтарима, споредне дне црквице, покрај главне; кров над кровом препратиним главне цркве и кров над кровом главног олтара, или олтара, велике цркве; треће кров над кровом предолтарне цркве; и четврто кров над овим, надглавне цркве са кога већ иде горе у вис кубе. Сва четири ова крова, не само да састављају сваки за се, као неке целине, него се и разликују један од другог тиме: што је први, или дољњи кров, најширији, више

њега је други несамо ужији, него и краћији и изгледа као да покрива сасвим засебну зграду, која се и не односи првој; трећи је још очито различитији, наравно и ужији и краћији, и кад се гледа са какве висине, онда изгледа, као каква црква засебна. Шта више, он, као и други бој, има на свом источном и западном крају и засебне крстове.

Четврти је кров, или управо под њим зграда, такође засебна целина све до испод самог кубета, где кров ове зградице, или покривач крова, везује га осмоуголно за четвороуголност оне подкровне подкубетне зградице. Први и четврти кров понајтешње су везани за своје главне делове али опет сваки за се саставља као неку невезујућу ни зашто другог целину. Осим оног, (како се и унутрашњост цркве,) дели се још на две споредне поделе и то Просхоми и Скривницу, а тако се исто и спољност дели на кубе са својим прекрасним кровом и крстом, и надтемељачни појас, или за 1. шаку камени округао перваз, који везује около сву цркву са све четири стране и испод овог за 1 1/2 стопу високу и толико широку клупу за седење, која иде такође око целе ове светиње. Као што су била оловом покривена поменути све четири крова црквена, тако је исто била покривена и ова клупа, али су Турци све старе оловне кровове поскидали, па и овај, који им је био најлакши да га открију, јер је при земљи. Калуђери су остале новим препокривали, а овај не, те стоји онако го, и одкривен камен ове клупе, са чега падајућа и слевајућа се са целих Дечана непогода улази у темељ Дечана и тиме га подкопава и подрива.

На овој је дивној и пречудној светини 5. осмокраких, а шеснајестоугластих крстова пређе сви од саме чисте срме, а сада само онај на кубету, који је веле дугачак преко два хвата, а дебео за неколико стопа. Као што смо напоменули Турци су сву ову светињу откривали, ван кубета на којем је оловни кров још светокраљевски, од тешке и дуге старине сав већ пожутео и поцрвенео; те изгледа као да је бакрени а не оловни. Више крова је његов поменути, од два хвата, саливени од чистог сребра крст, који се диже из огнила сребрних, којим је везан крст са сребрним копљем и мотком, на којој је био тако исто сунђер, кљеште и остало. Испод огнила, копља, оне мотке и опет огнила стоји такође од чистог сребра ружа са криновима, Неманића домаћим грбом, а ова два цвета излазе из међу глава двоглавог и сребрног орла белог, знака царства Неманића. Све је ово утврђено на крову кубетном.

По свима стрехама, свију ових кровова, стоје за 1. стопу из зида изидани viseћи подустубови, који су полукружно при врху за 1. стопу један од другог размакнути. Њих има преко 360 и на крајевима сваког, такође као и на овим полустубовима од једноставног камена, стоје разне животиње и утвари са својим брлозима, гњездама, подмладцима и осталим чудно изрезани и дивно урађени и направљени све од самог прекрасног и углачаног мрамора. Како нас непрестано гледаше правоверни који су овде у манастиру, не да га чувају, но руше, шпиуне ко долази и из њега излази и т.д; ми морамо за сада оставити ове украсе и напоменути само ово: да је тесан и углачан мрамор на западној страни цркве, од врха па до свију својих кровова само од чисте народне српске боје и то: први је ред од 2 1/2 стопе дужине, а 2. ширине, изшаран на основу плавом белим и црвенорујним бобицама; други ред мало ужији и краћији на основу црвенорујном изшаран белим и плавим бобицама. Сви остали зидови, од толиких истих плоча почињу прво са белим па више ових иду на основу белом изшарени плавим па онда трећи на истом основу изшарани црвенорујним бобицама. Што се више иде све су ове плоче мало помало уже и краће, али им се ред у боји нигде неје пореметио.

Оковратни, прозорни, и на свима угловима, зидови су направљени од скроз једноставних отесаних изшараних и углачаних од оваквог тесаног мрамора, плоча даље су у осталим дуварима, само споља мраморни, а изнутра има и другог камена. Мрамор је овај вађен у околини дечанској, и има још и дан: данашни места. која казују одакле је узимат. Истина је да у околини има и прекрасног зеленог и то баш онаквог од каквог су украси Исакијевског сабора у Петрограду, (а којег су плоче скупље но да су ливене од чисте срме) мрамора, који је можда и јачији, па и скупљији од овог, али га св. краљ неје хтео употребити у своју грађевину због његове ненародне боје. Ко неје видео Дечане, може их тек само приближно и унеколико преставити себи по врло ваљаном и засад једином приближно верном снимнику кога ћемо, ако не у овој свесци због своје огромноће, а оно доцније у којој другој донети.

Ово је о Дечанима на први мах, а сад по што нас Пећани препоручише, код Дечанаца као зидара и живописца, (како нас преставише и турским официрима) и како ови имадоше нужду и потребу у znalцу ових послова, сад по овоме којекато могасмо завиривати тек само по неким странама црквеним. Ми смо се обећали да направимо предрачун о зидарској, а после овог слѣдство и живописној поправци Дечана. Као зидар и живописац имаћасмо на руци вредног и предузимљивог оца Кирила Архимандрита овог манастира, који сваке хвале, и сваког поштовања, заслужује, не узимајући у обзир оне разне, можда и измишљене, хрђаве гласове о њему и осталим. Он нас је свесрдно свуда водио и све показивао, што је ваљало оправити, а то што ваља да се оправи ако се одиста не оправи што скорије: онда ће остати вапијући грех на свима нама, овом садањем појасу, и потомству нашем; јер ће се Дечани ни више ни мање, но срушити. О овој ствари могу се слушати разни противни доноси од разних и гадних сплеткаша и интриганта, који, по својој глупости, постају и сами у неку руку рушиоци св: Дечана, али је у ствари наведена и необорима истина: да ће се Дечани скоро сурвати, ако се не стегну и препокрију што скорије.

Под именом предрачуна о поправци, нама с драге воље дадоше да у цркви прибележавамо све што се може видети, па још и без присуства калуђера; те тако, благодарећи овом, ево нас увек, после службе и вечерне, затворених у овој дивној и светој нашој драгоцености, Понеки беспослен св: отац првих дана гледаше, како ми радимо, неразбирајући шта пишемо, па кад им се досади, оставише нас саме самцате на миру, што ми једва и дочекасмо.

Како се уђе у препрату одма вам падне у очи при северозападном углу огромна надгробна поклопница, која покрива кости негда силног и страшног јунака "Војводе Јунца" тако званог, који је, веле, био тако силан, са својим племеном, да је нафору пред црквом примао са копља и не сјахајући с коња. Његово племе доцније, у колико су Срби клонили се паду, било је још силније и бешње. Поклопница је само за неколико прстију узвишенија над обичним помостом, и била је скоро сва исписана, али се сад од целог тог натписа којекато може да натуца и распознају само ова писмена:

,, ... Píüöü âî~âîää ñèëüíàãî Äqøàíà ö^ðà
 âüñhõü
 ñð.... Ãðüê... Áîóã... Îóãð.... ââÿíà ìq
 ìàìâòü..... ''

Баш у самом сјевероисточном углу препратиним стоји огромна, од прекрасно израђеног, отесаног и углачаног шареног од срп: тробоје мрамора, гробница некаквог старог светитеља српског. На њој је сразмерна у свему и поклопница. која је још, као и цела ова гробница, застрта чак до помоста црвеникастим избледелим и старим свиленим застирачем. Који је овде светац био незна се, а сада су у њој кости, нарочито главе, помрлих калуђера. На овим још неје добро изтрулило оно што може да иструли и што треба; те с тога пуштају из себе, и ове гробница страшно загушљив, тежак, убитачан и несносно смрдљиво ружно и гадно ударајући ваздух, од којег нам у затвореној овој дивној нашој и јединственој у свету светини, више пута мозак помрчи, и страшно се гадијаше. Мало ниже западу, а с леве стране кад се уђе кроз северна врата у препрату, стоје у пореду две поклопнице, које се тек за неколико прстију уздижу над помостом препратиним. На првој је, у ових 8. врстица, овај натпис:

,, † âî ëhòî , s. i. i. a. ì qöà "íqàðà ë. ã. (2)
 äüíü ìðãñòàâè ñâ ðàáà áîæè" Wzðàíà (тако је написано, а у
 свију путника стоји Äðàãèí") z (3) îâhîü Âèòîñëàââ äümè

Uãehøå (4) Íáìàäèê" è ñãñòàðŸ íà (5) Wëèâåðà
 äãñîîòà (6) à æåíà Áðàíèà Yåèè'èà (7) è zää ~èí
 ãðíáü äà èòí îðíŸòå (8) ðå'è áíãü äà îððíñòè,
 âhèà è àìèíü.''

На другој поклопници, одма до ове, стоји овај натпис:

,, Ñè ãðíáü Èâàí;øüâ Àèòíìàí (2) èèà à âíuèü
 äãñîîòà Èâàíè (3) øà àíãññè (?) êíâzu Èàzàðu
 âhŸíà ìu ìàìåòü.''

При југозападном углу лежи за 1. стопу, над препратиним помостом, узвишена трећа надгробна поклопница, која је сала ограђена дрвеном оградом, због неког веровања. Г. Гиљфердинг, који је, као обично ништа мање ни више, но свуда и у свему само копирао Гедеона Јуришића, сумња се о тачно снимљеном натпису са ове поклопнице, те и сам пада у погрешку у коју су пали они, којима је се служио, а сам неје хтео да снима и да се оверава о наведеном. Више натписа стоје два колута или точка, у место ступаца украшена и изшарана ружама, а испод ових у 6. врстица пише:

,, † ìãñåö" Ñåèòáð (2) ã. äè. îðhñòàâè ñå ðåáü
 (3) áíæè Áððì à zîâîü ã (4) uðãü Wñòíuø à
 íãíàèü è ñîð (5) (тако) ãðíáü ~ãw âåŸíà ìu (6)
 ìàìåòü èhòw s̄. ã. è. s̄.''

При југозападном углу стоји узвишенији помост купјелин над помостом препратиним. Цео припратни помост састоји се из самог прекрасно израђеног белог мрамора, а купјелин, као и она, од шареног из тробоје српске, који се овде зове "сомакија." Купјел је велика, округла од шареног мрамора прекрасно израђена, али је и мања и лошија од оне у Патриаршији нашој; те је с тога и остављамо неописању. Овде имамо да приметимо: да су биле још две гробнице иза ове купјели па су их калуђери отварали тражећи св: краља оставе, заборављајући: да се ове не остављају у гробницама и гробовима, и да се нико неје смео па ни један сахранити у ову цркву докље живљаху и владаху Неманићи; с тога у овој целој цркви и нема гробница и надгробних плоча. Ово неколико гробница и што има, то је све доцније и из времена кнеза Лазара.

Због овог и оваквог, за варварске цели прекопавања, помост се, над те две гробнице, проваљује, а и помост је купјелин с тога сада узвишенији неколико над помостом препратиним. Ови св: оци, са варварским целима заједно са пок: Гедеоном Јуришићем, и веле, да су по његовој и неке браће Руса жељи, прекопали и претурили све и у каменим труњама св: краља Стефана и Јелене, као и по свима, чини нам се, угловима и буцацима, па чак и оним зиданим стубовима, тражећи непрестано ништа ни мање ни више до жуте дукате, али у један мах нашли су . . . књиге! књиге! књиге драгоцене, којима оцениваше важност један од оних, који су копали, и пошто је био у Русији и видео тамо на каквој су цени старине од мало већег, а некамо ли великог значаја, рече: "Свако је писмо у тих нађених у овим гробницама књига вредило по 1 # ц: од реда, а у изабранијих, за науку и историју нашу прошлу, по 5. # ц: за сваког на свету. За Србе (узданувши) свако је писмо у свију уопште вредило по 10 # ц: а у оних изабранијих за науку и прошлост српску и по 20 # к;!?"

На питања: где су, и шта је било од свега тога? одговорило је се, као и обично: да је развучено, да је се некако затарило, да је се изгубило, да је однешено у Русију и у друге земље, да га

нема и т: д.: Један од св: отаца дуго тражаше да нам покаже некакав бугарски "Царевник" нађен у гробу св: Јелене, у ком се излаже прошла бугарска историја, најтачније најпотпуније. У њему се, вели, говори: како су Бугари дошли, као хунска чорда, покорили српска племена у дан: Бугарској и т.д: како је им се прекинула та владајући лоза и раса хунско-бугарска још у IX. веку те се појавила још у том веку нека Ерменска, а Влашка опет у XI веку; како су им владали од Бодина Срби и т: д: како су урођавајући се непрестано са нашим Неманићима, ова им иста крв и владала и т: д:

Тај је Царевник, од неописане важности за бугарску, а нарочито нашу прошлост, али га за сад никако нема, или нам га бар тај св: отац тада не хтеде наћи и показати, (јер се рачуна у Бугаре) а доцније, опет тобож нађене непоснате од врло велике вредности. и те саме, на које издадосмо и признанице да нам се ради употребе на повратак пошљу, не само не послано ни признанице још до данас неврати, изговорајући се да је заборавио и да ће све, по свом обећању, и својој обвези, учинити.

Други опет тражаше на кожи описану владу кнеза Лазара и битку косовску, која је нађена у једној од ове две гробнице, пред којом стојимо, али је тобож. никако не може наћи, а ми држимо нехтеде. У тој се књизи, вели, говори: како је Лазар дошао на владу; како је било живих Неманића; како су их васионски сабори, натерани грчким патриархом, проклели; како је свештенство с тога изабрало, по ових препорукама Лазара, и одбацило Неманиће, како се Лазар прозвао у место император краљ и још из веће смирености кнез, како су уступљене Грцима неке земље многе и епискупије подпадајуће под пећску патриаршију, патриаршију Душанову, а четврту васионску не само, него и под патриаршају св: Саве. Тада је веле уступљена и софијска српска митрополија, а из ње пренета и основана иста софијска из Софије у Радомир. Тако исто и митрополије, Димотичка, Филипопољска. Сереска, Једренска, Шумљенка, и још њих 20, у Тракији и на острвима па све до самог Цариграда, што ће бити по свој прилици још у време деспота Угљеше брата Вукашинова, а за време овог краљевања и т: д:.

Оба св: оца тако причају: да им је тих књига некако случајно и то скоро нестало, а до пре неколико дана, тобож су се вукле, којекуда а из самих њихових прича изгледа као да су баш на некаквом другом месту изгубљене или као да су у њих самих.

Одма пред овом купјелом и више поменутих гробница на источном дувару препратиним, а западном и са западне стране главне цркве, међу узидним стубом и југозападним углом, стоји уписана, као и свуда, лоза Неманића. Колико смо прошли и видели наших св: старих храмова са описаним лозама Неманића, нигде не видесмо, да је ова невештије и хрђавије уписана, а опет се нигде неје боље сачувала, нарочито што се тиче натписа. Истина је права да су и овде у свију чланова те породице изврћене очи, али не су тако нагрђени, као у осталим црквама, и то: једно што су овде у мањем уписани, па се добро и невиде; друго што несу онако сјајно и прекрасно уписани, те да се од њих човек чисто изненади, да осећа неку величанственост ове лозе, надмоћност, светост и т: д: спрам овог ништавила и спрам своје слабости и немоћи.

Напротив овде сами Неманићи, осим мале изгледине, изгледају као слабачки, немоћни, прости, и пропадајући, па и главе су онако исто изкривили гледајући горе у небу Спаса, као Евреи неки. Вратићи им изгледају као у неке ситне пернате животињице, лица слаба, изкривљена и т: д: Ми несмо смели да стружемо по зиду и живопису, те да се уверимо: еда ли је ово одиста она првобитна снимљеност Неманића, или је доцније прерађивана и овако нагрђена? Ми се јако сумњамо о ориђиналности ових слика тим пре: што овде има мешаних и несрпских боја, које су наши стари свуда и на сваком месту избегавали, шта више и у самим грађевинама и градиву зидова, помоста, разних, потреба и т: д: па и оних огромних, какве су у помостима по путовима од неколико десетина часова хода и т: д:.

Било једно или друго, за нас су сада од неописане важности сачувани натписи крај глава лозе, а ко хоће саме слике њихове најверније и тачније, нека иде по другим старинама, са тамошњих нека снима, а ове овде важе само и једино због потпуних и лепо сачуваних натписа. Кад се свуда лица ове наше лозе проуче и сниме, онда ће се потпуњујући једне другима, доћи до целокупне, истините и

праве лозе Неманића, како у типовима лица и одела, тако исто и до правих и потпуних имена и броја чланова њених.

Као што је свуда обично, тако и овде стоји у васдуху, више св: лозе, Ис: Христос са разширеним рукама на ту лозу, благосиљајући је оберучке. Испод њега у васдуху два лебдећа анђела, у место да спуштају круну са наушњацима на ову лозу, као што је у свима осталим црквама, десни оберучке пригрљава нешто округло и жуто, а леви спушта некакву пола црвену, а пола златну завесу. Испод ових ствари, које анђели држе, иде на ниже породица Немањина, од које је сваки члан за се обавијен вином лозом и њеним принодлежностима, листом, коленцима, гроздовима и т: д:

Као што свуда тако и овде почињемо одоздо. Тако при дну стоји и први пут виђен у жућкастојзелникастој калуђерској раси заогрнут такође кадуђерском црном мантијом велики "Ñâ . Ñvîâwîü." У њега су разширене на обе стране руке, у којима држи по један винов чокот. На глави му је, као и обично свуда, висока шиљата црнзеленикаста капа са четворо (у место осмокраким крстом), а на овој, као и свију, уписан је упис помињати, који стоји више чела. Из десне му руке, а наше леве стране, излази, из оног чокота, лоза, која обавија малог, (сад овде први пут виђеног) у жућкастом оделу, са дугом црвеножућкастом косом, таквом истом, само кратком, брадом и брковима "Äëûîêü" у ког су, као и у оца му, очи изврћене. На нашу велику утеху и оправдање наведене сумње о ориђиналности ове лозе, баш се овде врло мало примећују још једне другчије трепавице из чега излази: да је ова лоза Неманића доцније, ако не са свим по старој, живописана, а оно бар премазивана и овим незнањем из турског, по свој прилици, или бар деспота, доби тобож поправљана, и домазивана.

Од овог се повија лоза. те спрам седог, високог, са дугом шиљатом брадом и косом, Симеона, обавија тако исто високог, коштуњавог са дугим, а уским лицем, у стихару белом са плавим пругама, у белој са црвенорујним крстовима одежди, а дугој коси, бради и дугим црвеножућкастим брковима "Ñâ . Ñâââ à" У св: Саве, као и у оца изврћене су очи. Више св: Саве у малом од лозе венцу стоји "Ñòhòâîü êíhzü"

Из чокота, у левој немањиној руци, а нашој десној страни, излази лоза, која у виду венца, опкољава и одвоја од свију осталих (као и ових венци опет њих од других) малог у плавом стихару, са белим крстовима и црвенорујној одежди са плавим крстовима "Ñââòû Ñâââ â"

Даље се ова лоза повија мало у десно те обавија великог, баш спрам Симеона Немање "Ñòâòâîü îðûââîâhíüÿàíè Êðâëü " који је обучен у дреје изшаране туђим бојама. Више св: Симеона, а у среди, стоји, у другом реду, "Ñ òè êðâëü Uðîøü!" Десно од њега, а наше стране лево, стоји мали са 8. краким крстом: "Äëâäèñëâü, " а до њега одма велики: "Ñòâòâîü ." Даље долази мали: "Uðîøëöü" Више оног св: Уроша стоји: "Òâðèöâ äü mü êðâëè; à Uðîøâ" коју је наша честита старина Г. Шафарик, по страним и то Француским дипломама држао да је "Зорица."

Са његове леве, а наше десне, стране стоји мали: "Ðââîñëââü ." Више овога, са обичном, но црвенорујном неманићском круном на глави, као и поменути кћи урошева, стоји "Áð íüÿâ."

Иза ове две мале слике, стоји у место у црвенорујном оделу, као све остале, у плавом, велики "Êðâëëü Uðîøü â" а спрам његових ногу мали: "Äëâäèñëââü." Овај Владислав, Радослав, Стефан велики, Стефан кнез и Вук немају на главама круна док сви остали имају, и то: у место црвенорујних неманићских круна, са висећим наушњацама, они сви имају на главама неке зелене венце. Трећи последњи и највишији ред обухвата ова лица, и то у средини, за дивно чудо, такође као и у Уроша другог одело и све остало: "Ñòâòâîü Äqøüíü òâðü," спрам ногу му

у малом колу и листу, стоји гологлав, са венцем на глави, а у зеленом оделу: "Äuøùìàíù." Даље, иде велики: "Uđîøü êðàëü," с леве стране Душанове, а наше десне, спрам ногу му стоји: "Òîäîðà."

Више ове такође у малом колу: "Ñvìáwíù." Иза свију ових стоји велики: "Êðàëü Uđîøü ã̂." а спрам ногу му, са црвенорујном круном на глави: "² åëáíà." Свега је дакле овде 21. лице од лозе Немањине. Они сви имају црвенижућкасте браде, бркове и косе; одело им је у свију једнако, чисто српско са дугим од две стране појасевима претуреним преко левих руку и т: д. Они, који имају круне, ове су им, као што су и свуда, црвенорујне са наушњацима, а који немају у њих су само неки венци

Уопште што се тиче типа и боје лица, ван унеколико умешане зелене и жуте боје у одела и т: д: све је једно, као и на другим местима само што су тамо круне са наушњацима у они који владају и који ће владати, а без наушњака у оних који невладају, а овде су такви гологлави без круна и само са неким поменутих венцима око глава. У свију су као и свуда, но само хрђаво уписано и у неприродном стојању, лица дугачка, уска, чела висока, надведених обрва над очима, носеви дугачки прави, очи осредње плаве, косе, браде, бркови и т: д: црвеножућкасти, тела одвећ висока сува, танка, коштуњава, а костију развијених, широких и т: д: вратова дугачких и танких и т: д: Цео јужни зид уписан је доста ружним свецима свију народа и времена до Стефана Душана, у којег је време, а не оца његова св: краља, цео овај св: храм и живописан.

Тако исто и сви остали зидови, или дувари, од дна до врха живописани су и уписани разним свецима и светитељима. Осим оних, као што смо напоменули, призвиних узиданих, стубова, стоје још 4. од прекрасно отесаног дивног и чудног белог мрамора, који, као и поменути подржавају девет поднебних сводова живописаних и уписаних разним светитељима. Седам ових поднебних сводова, над којих небесима, по првобитном плану ове светиње, требало би да стоје 7. кубета, садрже у себи седам васионских црквених сабора, и по 3. нека мања, а два на којима би такође требало да су два кубета садржавају два српска сабора од којих у једноме пише:

„Ñüáíðü âüñãñðîüñêè~ îîîîðüñêè~
îîäqíàâüñêè~ zâìèè âü Ñêîîèp è îîñòàâëà~òü
äqøàíü òàðü âüñãñðîüñêè~, áqãàðüñêè~, ãðüüñêè~,
è qãðîâëàðèñêè~ zâìèè ìàòðèàððà ñâ! ²wàíèèè" è
zàêîíèè .....''

На другом, такође белим писменима у плавом пољу, пише:

„Ñüáíðü âüñãñðîüñêè~, ãðüüñêè~,
qãðîâëàðèñêè~ è áqãàðüñêè~ zâìèè âü ñãðh
îîñòàâëà~òü yãòâðòàâî âüñãñðîüñêè~íñêàâî ìàòðèàððà
ñðîüñêèâî ..... qíèìà~òü yãòâðòàâî .....
âüñãñðîüñêèâî âü Æîíüñòàíüòèíîâîü ãðàâh
ìàòðèàððà ..... Êîíüñòàíüòèíîâîüñêèâî,
îîäâðüâà~òü ~âî ìâêüñêèîq âüñãñðîüñêèîq

ãðüÿêîìq, qãðîâëàðèñêîìq, áqãàðüñêîìq è èíè~ìü ñòðàíàìü è zâì! .....'' .....

На оба ова сабора Душан у царском црвенорујном оделу преседава, око њега је силно свештенство и властела и т: д: Има још натписа, али се одоздо немогу да прочитају. Највише овде сметају у истим сводовима још по 3 нека друга помања сабора, силни и многи неки свеци, натписи, уписи, украси и шта ти ту још нема. Тако исто и покрај оних седам главних васионских сабора стоје уписани још и други неки мањи саборчићи, многи свеци, шаре, украси и т: д: На западном дувару, а при северном углу, уписан је огроман у калуђерским оделу

,, Ñâ! Ñviâwíü íîâûè ìèðîòüÿüöü öàðü âüñâ ñðîüñêè~ îîîðüñêè~ è îîäqíàâüñêè~ zâìèè;'' до њега је:
,, Ñâ. Ñàâà à^ . àððè~ìèñêîìqü âüñâñðîüñêè''

Око овог су написане после другог избрисаног натписа:

,, ìèòðîîîèèè ... Äüáðüñêà, Ìðèzðhíüñêà,
Èèìhíüñêà, °Ìîðàâèÿüèè, Êðàíèÿüâñêà,
Áâëüãðàâüñêà, Ñòíüñêà, Òîîèèÿüñêà, Æèãèèãîâñêà
ñâ! Àðèèèè .... Êÿÿèè ñâ! Ñâwðã;è Ñàìîèîîâüñêà ....''

Иза овог иду још неки срп: свеци скоро сасвим опали, па ,, Ñââòüè îóðîøü ã^ èðàèü'' . Иза њега ишле су неке женске, као свеци, и то њих 7. Из натписа око њихових глава чита се да су биле српкиње, али које су? незна се. Сад долази огромна двокрилна врата виша од 2° и неколико стопа, а шира од 1° и такође неколико стопа. Она су огромне дебљине и јачине, а кад су и у које доба грађане? незна се. Садањи становници само то знају: да су прастара, а неки веле од кад је и манастир, чему се никако неможе вјеровати. Више је ових врата, натпис белим писменима у плавом пољу и то сада неподпун:

,, † Èzâîè~í ..... îîñî..... ñüâð..... äqðà
..... öðüèîâü ..... Ìàíäîèðòîðîâà ñüzèää ñâ
è îîäüîèñà ñâ è ñü qò.... qèð..... ìðèè.....
ìðàâüñêèèñâ ñââòîðîæüäüíàñâ ..... ã. öàðà
Ñòàòàíà îóðîøà ã. Äqøàíà Ñðá.... Ñðüèîü,
Áqãàðîü, îóãðè~p è îóãðîâèèè..... âüñêèèè
èðàèè" îóðîøà âüñêèèñâ, îîîðüñêèèè è
îîäqíàâüñêèè zâìèè ..... âü ñèàâq Ìàíà....
Ñòàòàíq ñâ! èðàèp îóðîøq ã. âü , s. w. è. è í.
èíäèèè..... èqí..... zèàò.....''

На северном зиду стоје уписани мали: ,,êðàëü Îóðîøü'' ,, Äqøàíü öàðü'' до њега је огроман Душан, а до овог његова жена ,,öàðèöà êvðà ²âëâíà'' Спрам главе Душанове пише да је цар Срба, Грка, Угровлаха и т: д: Душан је овде са црвеном тек ницајућом брадом брковима а подсеченом до рамена такође црвеном косом. Царица му је у таквом истом. као и син им, црвенорујном оделу, са црвенорујном круном, али без наушњака. Они су све троје претурили преко левих руку (као данашњег нашег женскиња што су бајадери) појасеве украшене разним драгоценостима.

Иза њих иде у таквом истом оделу ,, ñâ. êðàëü Äåγàíüñêè'' даље: ,, ñâ! êðàëü Äåγàíüñêè, '' даље ,, ñâ! Ìèèqòèíü ñâ! Îóðîøü ñâ! Ìðüââîâîñüγàíè êðàëü, ñâ! Ñvîíüü, ñâ! Ñâââ ä. è ñâ! Ñâââ ä.'' и напоследку ,, ñâ. Ñvîâwíü Íàíàíüà'' у црном калуђерском оделу. Натписи су и овде белим писменима на плавом пољу. Даље су ишли још неки многи свеци, који се не могу да разберу. Међу овима иде

,, Ñâ! ²wâàíü Ìðâñüüíüñêè âü öàðhõü êðàëü Äèââèèèðü Ñðîñêè, ñâ! Äââèèü Ñîèuíüñêè âü öàðâõü êðàëü Äqäèèèèðü ñðüíñêè.''

На осталим зидовима у четири врсте (или реда) једне над друге, стоје уписани разни огромни свеци вишији од обичног раста човечијег и њих све махом раздвајају разне шаре и украси од српске тробоје. Међу овима понајзнатнија су чудеса св: Димитрије солунског; његова заштита Солуна и нападаји срп: племена, као идолопоклопика, но и овај је као и они у народном срп: оделу и са срп: типовима и другим оружјем но што је у Грка, као и чудеса св: Ђурђа, који је у српском војеном народном оделу, а тако и: ,, ñâ. Èðèíà ñðüáüñêè'' и ,, ñâ. Íèèîèèèè ñðüáüñêè'' . Више дивних и прекрасних врата и украса њихних, која воде из препрате у главну цркву стоји осмокрили анђео; са његове десне а наше леве стране стоји доста хрђаво, каои свуда у овој цркви, уписан св: краљ у црвенорујном царско српском оделу и круном са наушњацима. Он је онако неприродно, као и сви Неманићи, у овој цркви, окренуо и подигао главу овом осмокрилцу, пруживши обе руке да дохвати пружајући му се пергаменат. Спрам, и крај, главе његове на плавом пољу белим писменама пише:

,, ñâ. êðàëü Îóðîøü ä. âüñâñðîñêè~ zâíèè è ïïïðüñêè~ è öòèòîðü ìLhñòà ñââî ñââòââî.''

С леве стране наше, а оног осмокрилца десне стране, у таквом истом оделу, као и св: краљ у круни, стоји у онаквој истој позитури и млади Душан са тек ницајућом црвеном брадом и брковима. Душан такође обрнуо је и пружио руке, да дохвати онај пружајући му се, и оцу, пергаменат. Црвенорујно одело у обојице је изшарано белим точковима, у којима су огнила, као троугли неки, каквих шара невидесмо још нигде. Више прожајућег се осмокрилиног пергамената, са стране Душанове пише овако:

, , † Ñòâôàíü âü Õðèñòà Áîãà âhðhíü è ìðhâèñîêè
 êðàèü âñññðîüñêè~ zàièè è ììììðüñêè~ è
 òèèòîðü ìLãñòà
 ñââòàãî ñâãî.' '

Погрешно је у "Дечанском Првенцу" казато да овде пише Душан цар. Преписујући (као и све што је из ове књиге Г, Гиљфердинг и сам је пао у ову исту погрешку, те тако од овде овог краља Душана, направише цара, што је било много доцније. По оваким хрђавим преписама старина хрђаво се и наше историје разни догађаји схваћају. Више овог осмокрилог анђела, који обојици краљева пружа пергаменат, стоји прекрасно уписан огroman: , , Æîñîîä Èñ . Õðèñòîîñü' ' са натписом крај главе , , Æâòîêðàòîðü' ' . Спас је овај у плавом пољу десном руком благосиљајући краљеве, а у левој држи огромно еванђеле. Слика је његова дивно и прекрасно израђена и више се мора човек чудити њеној изразини, но лепоти рада. Одма ниже ова два краља стоји у једноставном камењу у изгледини полукруга, имајући нешто више од половине у себи полукружности прекрасно израђен свод од разних шестоврсних украса, такође од самотвора, белог, лепо и прекрасно урађеног и израђеног мрамора. Дивота и красота ове израде, овог уреза, изреза, завијенати, удубљености, издубљености, угнутости, извитости и т: д: човечије перо неможе описати, но ваља само све то најверније и тачније снимити. Ту ти је цвеће, ту разна и чудна шара, ту украс основан у основној цртици срп: старих грбова, ту израде у основним цртицама старих предмета из нашег идолопоклонства и т: д.

У средини овог свода стоји уписан огroman на престолу седећи, у беличарасто жућкастој дрехи, Спас наш обема рукама благосиљајући. Спрам главе његове белим писменама, у плавом пољу, пише: , , Æñ . Õñ Æîàíîóèèü' ' .Више, и спрам, њега спуштају се, и с једне и друге стране, прекрасни и дивно израђени од једноставног мрамора тројни стубови, а иза ових опет четворни; те тако праве са страна, но седмере стубове. Први су четвртасти, а други осмоуглности од белог мрамора; четврти су четвртасти од шареног, а трећи бели округли од белог мрамора; пети и шести су пљоснато угнуто четвртасти и четвртастоиспупчени, први од белог, а други шареног мрамора; а напоследку седми је округао? и увијаноокругао од бела мрамора. Први шестори, чине се, као да су од једног једноставног мрамора израђени, а овај је последњи неколико од свију још и одвојен.

Осим овог исти је најукрашенији разним шарама и украсима престављајући Спаса међу четири Еванђелиста. Више крајних округлих оковратних, или по нашем бројању седмих мраморних дирека и с једне и друге стране, стоје прекрасно израђени скоро за 4. стопе дугачки лавови, од којих десни држи у својим ноктима и шапама целу главу воловску, а леви целог целокупног зеца, обоје прекрасно и дивно израђено од белог мрамора. Оба су лава срдито разјапили своје чељусти, а леви је још и крилат и са чудноватом шиљастом главом у неколико наличећи, али издалека, на наш стари грб док беасмо око дан: Балтијског (прастарог Српског) мора. Оба лава срдито и разјарено један на другог зијају, као престављајући да ће се један с другим, за своје пленове, борити. Стубови се ови спуштају и стоје на грбини мало већих дољњих, тако исто прекрасно и чудно израђених лавова. Ови су лавови срдито заковрчили репове и разјарено, са отвореним чељустима и изкеженим дугачким и оштрим зубима, гледе, обрћући се у исто време и један на другог, моћно јако држећи своје жртве у огромним својим ногтима и шапама, а те су им жртве зграбљене људске главе.

Међу овим седмирим стубовима има одвећ много неописано прекрасно израђене разне дивоте и красоте, која се неможе описати и представити. Ту ти је разне цвеће; разне шаре имајући основ огнила, неманићских кринова, кола, точков, полумесеца и т: д:; ту су ти дивоте и красоте, које је у стању најсавршенији, али истинито побожни, и најразвијенији ум човечији створити, измислити и највештија на свету рука израдити: и све је то и у најтврђем и јачем углачаном и уцакљеном мрамору

тако израђено, без погрешке, правилно, досљедно, потпуно и најтачније, да мозак човеку стане гледајући све ово, које се не може данас не само ни од најмекше ствари израдити, него ни салити, па шта још више ни правилно и готово овако нацртати, међу свима тим украсима дивотама и красотама, а међу многим престављеним живим створовима, свети је краљ у виду сокола, који је надвладану огромну змију, иако га ова уједа и пецка за ногу, шчепао, победио па је мртву носи, по свој прилици хтео да престава борбу своју са бугарским лако мисленим и сладострасним зетом својим Михајилом Шишманом.

У виду огромног орла белог са разширеним и подигнутим у висину крилима, ваљда је хтео да престава напредујућу и летећу снагу српске државе и народа. Осим поменутих призидних и узидних зиданих стубова, целу ову дивну и прекрасну непостижну и прелепу величанствено и великољепно направљену препрату и њене сводове држе још четири четвороугална од једноставног белог прекрасно израђеног мрамора стуба. Од ова четири два су, веле, једноставна а два су горе, при врховима, мало настављена, о чему се сумњамо, као и о висини њиховој, да су само по 28. педљи или стопа, високи. Нико их до сада неје ни покушавао да измери, а камо ли мерио, нити пак и може измерити, а што се наставака тиче: оно неће бити наставци, но напукнутост стубова, на које се страшно пуцајући сводови и призидни стубови, ослабљени, све више и више са свим својим теретом наваљују. Стубови ови леже на белом и шареном препратиним помосту и то на 4 стопе у четврт великој и широкој од белог мрамора својој подлози.

На овој уздиже се, од таквог, истог пупчастоокрула, па издубљеноокругла краћа и ужа подлога, на којој стоје поменути стубови. На крајевима ових четвороугалних подлога под једним стубом, стоје прекрасно израђене четири лавовске главе; па другога једна овновска, псећа, курјачија и лисичија; а под остала два разни украси од цвећа, па чак у котарицама, шара и осталог. Надглавници ових стубова више њихових врхова, оволики су исти колике су им и подлоге, али много лепше и дивније израђени.

Над једним су, на његовим угловима, четири разне птице и то (по свој прилици соколи лабуди и друге неке, целокупне, са разширеним огромним и дивно израђеним крилима, да се чак одоздо види свако влакно на сваком и најмањом перцету у крила. На другом су четири огромна орла са разширеним крилима и вратовима опруженим доле на гледаоце. Међу њима су четири лица људска и то једно угодинама човека и жене, а друго младића неког и девојчице. На трећем, и четвртном, стоје по четири дивна и прекрасно израђена целокупна лава, који су разјапили чељусти као на гледаоце доле. Они се сви скупа један од другога у свему и свачему разликују и то тако: да им се разлике на први поглед виде, а што се дуже гледају све су различитији, дивније и чудније израђени да се одиста човек не само мора зачудити и предивити овој оваквој и оволикој створној сили и равнијности ума старих Срба, који су могли у оволике једне и исте животиње изрезане од камена да престава овако разне и силне престава, — но наш садањи мали и слабачки неразвијен ум, и сила уображења, тако се разтроји овом не постижношћу, да глава не само јако заболе, но ако се хоће дуго о овом да мисли, врло се лако може и са ума саћи; те ми све то и остављамо са ових узрока.

Ово је о препрати казано само један тисућни део, и то не због тога што је тобож казано важније од неказаног; но што је се све у страху и највећој брзини и хитњи са сваким шушњем прекидајући, рађено и што наша слаба развијеност, без душевне повреде, не би могла све то казати и описати, особито за оно кратко време и у овим оваквим војним и приликама и околностима. Неје се казало ни о овоме: да су и саме дубове или грмове, изшаране српском тробојом у изгледини разних шара у основи наших грбова чемерним греде, које су ваљда ове сводове неколико везивале и подржавале,— тако у зидовима изтрулиле и опустиле да је највећа опасност за посетиоце Дечана од њиховог пада. Сви су сводови са дуваровима страшно изпрепуцали па чак и целокупно камење под, и над, сви шест, (по два на сваком зиду) прозора и то тако: да. би се наши славни и Високи Дечани у свакој другој држави, одма затворили.

Дужину и ширину главне цркве, са споредним и олтарима, ми смо већ напоменули, а сада нам остаје да кажемо ово: да смо због силног народа и поклоника морали ићи у скривницу и тамо, по мишљењу св. отаца прегледали штете на манастиру а предрачун им саставити ради оправке ове, а по

нашем старине, ако их има; с тога и прелазимо све три цркве са олтарима, а у место предрачуна о оправкама стављамо поштованим читаоцима и читачицама препис књижнице и ризнице дечанске. За време управе $\tilde{\text{O}}^{\sim}$: Ћирила, садањег Архимандрита овог манастира, рече нам да је направио ормане за књиге, ове сложио и уредио како ваља и т: д: али их ми, и покрај одиста направљених прекрасних стаклених ормана, ипак нађосмо разтурене и којекуда развучене. Шта више св: оци незнађаху ни где им је хрисовуљу, коју је царица Милица дала овом манастиру, а коју утврдише многи митрополити и патриарси са својим печатима и т: д:

У бив; нашој Патриаршији у Пећи говорили смо о Одпуштеници умрлих патриараха, које су на бакру, резане, а са овог печатане, а сад овде ево нам једне одпечатане на платну по свој прилици Одпуштенице за поклонике који су долазили, у нашу Патриаршију, Дечане и остале наше старе српске светиње. Њу су поклонцима, или хаџијама, издавали наши патриарси. Она је за непуно два педља дугачка (висока) и један и по широка.

Одоздо је црква са 3. кубета (Патриаршија) а с наше десне стране виши од цркве: , , ñâ . Ñviâwíü Ñđiñêè' ' а с леве , , ñââòè Ñââà Ñđüáñêè' ' Више њих, и цркве, стоји оквир око натписа четвороугалан од грмовине, у угловима украшен листом грмовим огромним, а на средини стубова, јужног и северног, стоји по један круг. У овом оквиру с леве руке стоје одма у почетку; Вазнесење Христово, а спрам њега у 5. крупних врста пише у првој, после велике празнине:

(1) Áîæ;âp (2) Ìèèîñò;þ Àððèâïèñêqüü (3) iâêûè è
 âüñâîü
 Ñđáúëâîü (4) è Áqãàðîiü è âüñââî Èèèðèèà (5)
 Ìàòðèàððú;

(испод Вазнесења господова, а на истом простору те слике одоздо спрам левог круга и левог стуба, крупнијим писменима од писмена у наведених 5. врстица пише ово:)

, , † Ñihðâí;~ (сад обичним) Íàøâ ^ áèàãîäàòè æâ, è äàðà
 è âèàñòè è âüñâñââòàâî è æèâîò (2) âîðâmââî äüõà
 äâ;âí;â áîæúñòâúíü è ñââmâíüî ââî uâíèèwü. È
 àîîñòîèwü âú âæâ ââzàòè è (3) ðàzäðhøàòè
 yèîâhyúñêèâ ãðhõü ðâèëú âñè êú íèiú; iðèihòâ
 äüõü ñââòûè, èì æâ ^iüñòèòâ (4) ãðhõü ^iüñòàò ñâ
 èiú, è èì æâ äðúæèòâ äðúæâò ñâ, è âæâ àmâ
 ñââæâòâ íà zâièè, ñââzâí (5) íà áqäüòü è íà
 íâââñè, è âæâ àmâ ðàzäðhøèòâ íà zâièè
 ðàzäðhøâíèè áqäüòú è íà íâââñè ^ íèæâ (6) äàæâ
 äî äüíüñü îî ið;âò;þ ñââî è iðèñúñòâ;à
 áîæúñòâúèü~ áèàãîäàòè è èiàîü iðîmâíà ;àèî (7)
 ñââòîiâ yââî ñâîâ (празњина за име и презиме ваљда поклониково или хаџије)
 "æâ è òü ;àèî (8) yèîââèú ñüãðhøèâü áà (тако)

iðhãðhøè ñëîâîiú ähëwîú è ïîîûøë~í;âiú è
 íàâhòwîü è wáëúãàí;âiü (9) è âúñâîè ÿpâñòâûè è ^
 êëâòâû àðð;âðâèñêû~, èëè ~ðâèñêû~ áûñòü, èëè
 wöà, èëè ìàòâðâ ìðîêëâò (10) áûñò è ñâî~è
 àìàfâìâ ìîäìääâ è êëâòâû ìðhñòqìè è êëâ ñâ èëè
 ^òëuyâí;âiü íhêûîü ^êqâè (11) ñââzà ñâ, èëè âü
 âühâhí;è, èëè âú þîîñòè è íâðâzuih, èëè èíhìè
 íhêèèè (12) ñúãðhøâí;è "êî ÿëîââêú ìëüòîîîñîü è
 òü wáü~òü áûñòü è äüðîâîü;îü ^òöâîü ñ;à
 íâèñîîâhâà (14) è ^ íèöü êàíwîü äà ìð;èìèòü è ^
 âüñhõú ñèöú ñüãðúæâí;è, è ñââzâí;è ðâzâðhøââîü
 ââî è ñâîâîâîâ èìâîü è ìðîmâîâ âüñâîîâîâumîþ
 âëâñò;þ è áëââîââò;þ âîæúñòâúíââî è ìîêëâí"~ìâãw
 (15) äüðâ, ;âæâ zââââí;à ðââè, èëè ñðâìà ðââè
 íâèñîîâhâââîâ wñòââèè ìîââ àà ìðîñòèè òè (16)
 ìðhìèèñòèèâû áîâü ñü áëââîñèîââîü âú âhêû àìèíü.
 Íâððúòâîîîâ âú êhòî âîñîîâîâ , ã. j. s. ;. ''

Сад испод овог иду у васдуху лебдећа и трубећа два анђела држећи међу себом земљу, и то над дољњем стубу од оквира, а испод њега поменута црква са св: Савом и Симеуном. Тражећи ову (хрисовуљу) претуграјући књигу по књигу набројалисмо у књијници дечанској преко 250 разних књига које целих а којих у одломцима, од којих наводимо само оне, које имају на себи по гдекоју прибелешку: 1. Устав црквени на хартији, прекрасно и дивно написан у првој половини 15. века. 2. Часловац велики на кожи из друге половине 13. нека. 3. Устав велики на хартији из 16. века. 4. Начело и тулковања саборска на хартији из 15. века. 5. Тако исто, но само из прве половине 15. века, ситно писан, такође на хартији. 6. Непун Апостол на кожи из друге половине 13. века. 7. Прекрасно писане на кожи Молитве непуне, из 13. века. 8. Октојих на кожи писан с концем 12. века. 9. Устав црквени писан на кожи с концем 12. века. 10. Кожија служба на кожи писана у другој половини 13. века. 11. Еванђеље на кожи писано у два ступца, из друге четвртине 12. века, 12. Мало Еванђеље на кожи писано у 13. веку. 13. "Ñàÿèíâíè~ ìî ñâñòîâhõ î âñhõ âèíü" прекрасно писано на хартији у 15. веку. 14. Ирмологија велика на хартији прекрасно писана такође у 15. веку. Списаније душенолезно од вунутру етиопској и Индији и в свети град принесена Јоаном Мнихом на хартији у 8. из 15. века. 16. Апостол на кожи из 13. века. 17. Огромне дебљине на хартији Законик из 16. века. 18. Устав црквени на хартији и иза првог изодртог листа пише црвеним писменима:

,, âñhõúñîhðâíè ìíèöú è ñüãðüøè ñâ ì^òâ Ìâ;à âü
 â. äüíü è ìîëþ âè wöè è áðâòè~ àmâ è ñüãðhøèöü

На другој страни црним писменима:

̄ s. ̄ o. ̄ i. ̄ c. iàääòù ñú íááãñâ ihñòh äüæà ê†à (тако)
èhòh ̄ s. ̄ o. ̄ i. è iðè~òù Ìqðàòù Ñiáääðââî íûzâîæèòù
Ãðüãqðà è Òîìq è ñâhzà Ãðüãqðà è Òîìq è Ñòhiàíà. Òàæää
èhòî äîíää Äãñîîòù èzú Óãðü q Áãðü q Zãòq. ̄ s. ̄ o. ̄ i.
f. îîèää äãñîîòù íà Íóãðhõü è ðazñèià Íóãðâ. ̄ s. ̄ o. ̄ i.
ðazáèøâ Ìazèòù áääà è îñèhièøâ Ãðüãqðà è .....
̄ s. ̄ o. ̄ i. ̄ a. ðazáèè ñâ Áàøq è Òqðèâ. ̄ s. ̄ o. ̄ i. ̄ a.
iàääòù ñihäü èðüâââü íà ihäü âñèié. ̄ s. ̄ o. ̄ i. ̄ a.
èzèää Äãñîîòù ñü Íóãðè è ðazáè Áàøq ̄ s. ̄ o. ̄ i. ̄ a.
Äãñîîòù èzèää è ðazñèià Òqðèè íà æääèèäîñèèèòù îîè"òü
âü ñâî~è zâîèè è îíáhæâ Ñèâíääðü-áääü è ðazáè ~âî
ääñîîòù êîäü Ìîèiéè Èèèñuðè zîâîîè òuðüñèè èü ñü
ääðââíäü îîæh òàòàð-îazàðæèèà ̄ s. ̄ o. ̄ i. ̄ c. áûñòù áîè
íà Êîñîîâq Íóãðîîü è Òqðèè äâèüià.
̄ s. ̄ o. ̄ i. ̄ e. uîðh Ìqðàòù áhâü. ̄ s. ̄ o. ̄ k. ̄ a.
Ïèhièèøâ Ìãðîiääü Ñãðüèhâü è Ñðüáèh è îðhñâèè wòuâüâà
Áiàääîèü è îèîèè Òãðüãðääà.
̄ s. ̄ o. ̄ k. ̄ a. iðèiè Ìãðîiääü áhâü Ìðàâü, Íîîiáðüâî,
è èiá äðääîiââ äî Èðqðââüòà è Êàîèèèè è Òîîèèèè. ̄ s. ̄ o.
̄ k. ̄ a. ðüèà Ìãðîiääü áhâü Áæèèãðääü è îèèää îîñòðàîèhíü.
Òîîæ èhòî îðhñòàâè ñâ äãñîîòù Äüüðüâü äæèiáðà è. ̄ a.
̄ c. ÷. ̄ a. ̄ i. (тако) ̄ s. ̄ o. ̄ k. ̄ a. îðhñòàâè ñâ Äãñîîòèèè
²ãðèià. Òàæää èhòà îðhñòàâè ñâ äãñîîòù Èazàðü è wñòàâè
ñâî~ ñèðüæè.
̄ s. ̄ o. ̄ k. ̄ s. iðèièèøâ Àèøãñââü è Äîèqáüüü è Ðãñââq
è èiá äðääîiââ. ̄ s. ̄ o. ̄ k. ̄ c. Êâ ³wî à (тако) èhòh ̄ s.
̄ o. ̄ i. ̄ a. qðâàèè ñâ íãñâöü è Ìãðîiääü áhâü Òîiàøââèà
Ñòhiàíà íà âððh zàèèè è Ìâèèiâèè è Êîâàðââèè zàèèè íà
âððh è iðèiè Õãððhâîîh äðääîiââ.''

Даље не може да се прочита, но се само познаје да неко "âîèèèè íà îðhñòîîèü íà zèèèâq èää" а у 14 црвених врстица страшна и ужасна кукњава писчева, чим се ово све и свршава; 22. Огромна на кожи књига из 13. века, и то 'Беседе' разних светаца против разних јеретика и разних јереси; 23. Минеј на кожи од 14. века; 24 Законик црквени на хартији из 16. века; 23. Устав бож; службе на хартији из 17. века; 26. Псалтир на хартији из 16. века; 27 Једна грчка Рукописана књига; 28 Проповеди на хартији 16. века, 29. Еванђеље на хартији 15. века; 30. Устав бож: службе на

хартји 17. в. 31. Ирмологија на хартји 15. в. 32. Часловац на кожи огроман из 14. века и пише без године: "Īîââēh Êāqīūiū Īèēîëà ñüîëñàòè ä"êq Á"ðē~íq;" 33. Григорија Богослова велика Мудровања, огромна књига из почетка 16. века прекрасно писана на хартји;
34. Слова Григорија Богослова читава прекрасно написана, и на крају пише ово:

„İđîñòèòå ïå wöè è áðàòè~ àmå è äđîáíî ïàîièñàöü ñèp êíèãq ïî ïèmåòîp òàðòè~ è ïîñîñèøèöîiü èzâîââ ñèöå ïè ïðèèqyè ñå ...ôðåiú â êhòh , s̄. w̄. í. f̄. ' ' ' "

35. Ирмологија из 1. века ситно на кожи писана; 36. Ирмологија мања на хартји 16. в. 37. Ирмологија велика на хартји 16. в. 38. Дјеанија апостолска на хар. 16. в. 39. Минеј на хар. 15. в. 40. Ирмологија на хар. 16. в. 41. Григорија, Богослова проповеди на хар. 15. в. 42. Устав црк. на хар. 17. в. 43. Правила црк, на хар. 17. в. 44. Катавасија на хар. 17. 45. Беседе раз. св. на хар. 16. в. 46. Ирмологија мала 17. и. 47. Устав бож. служ. на хар. 16. в. 48. Минеј за м̂ца, сеп. на хар. 16. в. 49. Прекрасно на кожи у 14. к. писан Апостол; 59. Устав црк. на кожи 14. в. 51.

„Īîñèàíè" áðàòü ïđîñîâèøü ïîñèàòè ñçà ñîiü ïáðåòåíèçà ñèîåññî ïðåiîäiá! wöè ïàøåâî Ñàâè Wèðpfa' ' ' "

писана врло ситно на хар. 52. М̂ца Сеп. Ирмологија и неке Беседе на хартји; 53. Разна поучења на хартји велика, обе, су 16. в. 54. Псалтир печатац: "âü iu, ñòèíh Áâèà" ïðè Æèñòðèòh äâçáñêâ." 55. Минеј на хартји 16. в. 56. Разне проповеди од разних св. на хартји 15. в. 57. Ирмологија на хартји 16. в. на којој је са молитвом да оздраве болни зуби. 58. Еванђеље на хартји пред којим пише:

„Ñè" ñâ! è áîæüñòââíà êíèãà òåâòîââàíåâèè~ àðòè~ièñèièè~ æèyè ïðhíåññîáà áüñòü ïîîp ñîñðåièiü àðòè~ièñèuiüiü ïàèñèè~è âü ïâèüñèup öðüèîâü è äà íhñòü íè èèü wò~ièhíà ^ ñâè öðüèâè, äà íhñòü áèâîñèîââíî ïî ïðîîèèòè ^ Æ. Áîââ âñåâðæèòåèçà ïðåyèñ! ~âî ïàòåðè è ^ âñhõü ñåâòèöü, äîîââ æå áî èzâîèèhíèp áîæèp îáíîèèòü âüøåðåçáâíà àðòçâîñèèèèèè" æèyà. ïèñà èhòà , ç̄. ð̄. ē. ē. ' ' ' "

59. Правила о велицемъ постъ на хар. 15. в. 60. Минеј на хартји 16. в. 61. Апостол на хартји 16. в. 62. Посланице раз. отаца и пропов. на хар. 15. в. 63. Еванђеље на хар. 14. в. 64. Типик велики на хартји из 15. в. пробила га пушка; 65. Разне пропов: и посл: раз: св: отаца на хар: 17. в. 66. Мннеј на хартји; 67. Устав на хартји; 68. Минеј на хартји 69. Еванђеле на хартји све из 15. в. 70. Проповеди на кожи из прве половине 14. в. 71. Минеј на хар. 15. в. 72. Живот св: Григорије на хар. 15, в. 73. Устав на хар. 17. в: 74. Пентикостар 17. в. на хар. 75. Псалтир на хар. 16. в. 76. "Äîðîfâç" велика књига на хар. из 1. в. 77. Прекрасно Еванђеље са ликовима Еванђелиста. Њега

je neka женска, које је име нарочито избрисано поклонила за спомен својим родитељима, којима су такође нарочито забрљана имена. На крају пише:

, , Æñááëàãîìq Õõ. Ìî~ìq ñëàâà è ââëèyí~ äàþnmq
ìíh ñâðüøèèè ähëî ñè~ ^ íèìü íàyèíà~ìq; òîìq
ñëàâà ãñááñêîíáÿüíèè; à âü âhëü àìèíü. èhòh , ç.
ī. êðqãü
ē. ā. àó. ã''

78. Беседе Јов: Злат: на хар: на крају прибележено:

` , , äà ñâ zía à âü èhòî s. ñ.. ě. ř. iääâ ñíhãü
ía ñâ. Àfàíàñ;þ àòííñêàãî è èääæã ā. äíè è âü òî
èhòî ãëíáè Õàìáòü íàøà ìííàñòèèðü zà íãêî~ãà
èàëuþãðà èíáíáíü Àðñáíèè; à mî ñâ uääâè u Áèñòðèèü
uzã 50. ãð. òîããà áññòü Åãüíáíü Ìãèáíèè~
Èàëuãðàíèèü è òî èhòî ñâãèè ñâ.''

Калудра је (ако је ова) данас арнаут: село у Куршумлиској нахији. 79. Сабор апостол: из старо српске печатне. Напред је двоглави бео Неманићски орао у ког је међу глава á̂. између крила " ð-ī. ã-î " на среди " õ õ." Причају да је из бив. варошице Жере, а сада неки веле (што је погрешно) села Скивљана, о ком ћемо доцније говорити. 80. Проповеди; 81. Триод велики 82. Триод на хартији; 83. Триод вел. 84. Еванђеље такође вел. на хар. све из 15. и 16. в. 85. Октојик у којег је у средини прибележено ово:

, , Ñèè; à äà ñâ zía, èääà ìðhñòàâè ñâ
ìííãîÿuãáíüè è èzãðáíüãè âî~âíãà Áíèèî ãëàñíãèèè
ìí âãñè zãìèè áëããîðîþãáíüè òðèøþãáíèèü è
ãíñííãèèü áëããîÿüñòîíãèè èãèèèèè Õáíèèøããðñèè; è
²íáíèèþ~ è ìííãîðãzuiíüè è Õðèñòîíèþáèèèè èãèèèèèè
þãðàè; à Ñããàèè; à íàòðèèèèèèè è ìíñèããíü uíüðã
íàÿãèèèèèèè ãëàñíãèèèèè ãíñííãèèèèè Õãððàòü àãã. Ñòèèè
á;"øã è âãzè"ðà íã òíãà Õuðÿèíà ~ðãíü áü íà
îþãèü äí ñíðüèè è òî èhòî áü ìèðè; à íè ²ããíà è
íã äíþî íè àòè ÿëíãèèèè íããî ìííèèèèè, à áíè; à íã

áû íâãî ñâ uìèðè è òî áû âü èhòî ꝛ. ǰ. ē. ċ. ^
ðîæàñòâà áîãàáüäêâ ì`òà äâê!'

86. Минеј на хартији; 87. Октојик вел: на хар. 88. Минеј на хар. 89. Минеј на хар. 90. Апостол на хар. 91. Беседе велике на 4. из 15. века, а све је остало из 16. и 17. 92. Минеј а на крају му пише:

, , âü èhòî ꝛ. ſ. ǫ. ñ. ċ. ñèà êíèãà íàìèñà ñâ
âü äíè áèàãîÿüñòèââãî ãîñîîä! äãñîîòà Æüíóðüã;à
Îîíàñòèðà äîèòî Ìèèåøââà.''

93. Слав: и раз: са: отаца пропов: на хар. 17. в. 94. Устав црк. на хар. крупним писм: 16. в. 95. Минеј на хар. 17. в. 95. Октојик у којег је при свршетку ово:

, , Ñüíèñàøâ ñâ ñè~ êîæüíè~ êíèãè âü èhòî ꝛ. ſ. ǫ. ã..''

96. Цео Минееј на кожи из 13. в. 97. Минеј из 15. в. иа хар. 98. Минеј на хар. 17, в. 99. На кожи огроман Минеј из прве половине 14. в. а на крају пише истом руком:

, , Îîíèèèèè ðààà ñâî~ãî Æðîîíîíàðà Êàñèèèèè
ñüíèñàâøà ñèð áîæüñòâüíèè êíèãâ äèèèèèü òðçâîü
íçæââð êvðü èãçìàíü.''

100. На кожи неке Беседе из 14. в. непотпуне; 101. На харт. прекрасно Еванђеље 16. в. 102. Мало на харт. Еванђеље при сврш: пише:

, , âü èhòü ꝛ. ċ. ð. í. ã. îîââèhí;âü àðð~! íâèüñèàãî
êvðü Ìàíñà''

103. Огроман Пролог на харији 17. в. 104. долази 75. разних књига из 12. 13. 14. па и 15. в. и на хартији од 15. до половина 17. века. Неколико одломака од оних на кожи налази се чак из 11. в. и 10. и то једно Еванђеље непотпуно 11. и одломци Апостола 10. века. На Апостолу пише:

, , ñüíèñà ñâ ꝛ. ſ. v. í. ã.''

а на Еванђељу му:

, , âü äíèñèèèèè Ìîðàâèÿüñèèè è âü çâíèèè
Æâãèèèèèâüñèèèèè âü èhòh ꝛ. ſ. ǫ. ē. ã.''

178. Белајско Еванђеље. На крају му пише:

iíáããîøå è iàèè âðàòèøå, îòåðàøå ãà iðåêî
 Äuíàãà. Î,î! çàè èèh! ëðòè ñòðàòü è áhàà òîããà
 áhøå Ìàòåðè ^ çããà ðàzããà;àòçñ", wöè îäü ñúíîü,
 ièããã ðîããà;àòç à ñòàðå ñåöè"òç è äããè;àòç. Òîããà
 íãñhëüíèèè ñîðüòü iðèzèããàòç à íå æèîü ^
 iðîèèåòè~ Òçðàèè è Òàòàðà. Íóãè ííh! ëðòå òçãã
 iímî iðèðããàòèèè àããð"íè òîããà íèèèè òðè zîèè. È
 íåèèè zîè" àãèèèèè àèæå ñå íå íà íà Ìðà Äàøèè è àøà è
 îèèåíèè ~ãçíåíèè àèè æèèè ñòàèè è èíîüíüü
 zàíîñòhíèè~ü Ìðü íñòàèè, à ~ãçíåíüü æèü áüèè
 íåíèè. Òðàòèè è äíü iðãñòàèè ñå ~ãçíåíüü Zàðàð;à
 è îòîüü íãòà ~ãçíåíüü Äàíèèè

(ово је погрешно јер је од Захарије до Данила прошло преко 70 год: писац)

~ðîíîíîü ñåè. Äà ñå zîà! àèèèèè ççäî ñüòàíðè ñå!
 èðàèü Ñòàòèíü è ñå äî ííàãî iðîèèèèèèè è àøå òüå
 òàíî íü ðàñíèèèè æèü è zçàè è ñèèèèèèè, ãðüäèü
 äüøü èzãðüæè è ñåè ñî áhøü ñà íèèü íè ~äèü æèü
 áüèè íåíèè äî 3. èhòà.' '

На крају ове књиге пише црвеним словима истом руком, којом је књига писана:

,,Ñèããà ñåðüèèèè Äîã çü äü áãzüèíîüíèè~ áhèè
 àèèü äü èhòî ç. ã. ç. ñèèèè ñå ñè;à èíèèè
 ièèè

н	ка
нн	др

190. На кожи О учењу Тодора игумена студитског из 14. в: 191. Еванђеље без почетка на кожи из 12. в: 192. Апостол на кожи из 12. в: на два ступца, на крају на хартији пише:

,,âüèhòî ç. ï. ã. Ñçèòàíü Ñåèèü áããü è íãòà
 îí íåíü Ñçèòàíü Àèèðàòü Ìðà Äåè. é. äíü >èí æå
 íåèè òîããà ãèèèèèèè "èí ñè;èè (тако) òîøçàò
 òàðñòàíèèèè, è òîæå ñòàèèèè èãçíåíèè ç Äççàíå

Ìàòîäè" ~ðîîîíàðà îäú Íèêîüñêå éåèè~ Îöà Ìàðà
ã. Ĩ. äíü. Îëh, íqæää òîääà îðó è îîâñþq zàièh
ñðáüñêå.

193. На хартији њекакав Месецослов с молитвама у коме пише неколико молитава о нашем св.
Милутину:

„ Îöà Îéáðà âüē. ääíü ïàìhàóú ñâ. âñòàèíàãî
èæå âî òàðh Ñòàòàíà èðàèè" îðââññîèââî è
ñââîððæääíàãî Ìèüòèíà òðîíàðü äë. 4. Òè íà
zàièè ñî âñhü äqøèå òðèñòà âüzèþàè è òîâî
zàiîâhâè ñîâèþàà" "èî òâèà áèääà áèääîüòðîâè~ìü
è ñàøüäøè íèì„ñòîþ áîâàòèþ íàîîèèèèü ~ñè èþàè
ñâî~è è ñîââüñèü ~ñè òàèà îîìè òâî~è áèääîüòàèè~
è òâèââíèè âîññîü îîâââòèèíà ñââî òàèè ñî òhü
Ìèèqòèíà èzîðîñè äüøàíü íàøèü ââèèþ èèîñòü.
Êîíàâèü äèàñü 4. Ìàèèü ñâ ~ñè "èî èîðâíü
áèääîîâðâññèü è îðhñèââíà îòüññòâü ñâî~ìü,
íàèòàðâ æå Ñðââöü òâî~" èðhîñòè, è
îðàðîâèèèè ñâîèèü íâîèèü îîâîîâðâzâíü îîâîâèèèü
âüââ~øè èþââíü ñâîèèü "âè"~øè ñâ qòââðü
îðâèðâññèà".

У истој књизи је и ово:

„ Îöà Ñâíqàðà 4. äüíü Ñâ. Ñâñòàòèè" ñðáüñêåââî
òðîíàðü.
Èçáðâíü Áîâîü è èþâüü âàzèþàèhíâ äèääîèèè
àðð;ððâîü áîæâñòââíà èðâñòà àíââèñèè
ñîññèüæääíèè, òàèèèü áîæâñòââíüü qäèèèèèè ñî
âññèè ñââòèèè îîèè Õð; Áîâà èzââèèèè ñâ íà íàíü
òâî~èè îîèèòâàèèè îòüzîèü Ñâñòàòèè~ áèääæâíâ,
ñîâñòèè ñâ íàíü èzòqñèèü ñü èþâîâ;þ òâîþ è ñââòèþ
íàíâòü. Êîíàââü. Ñâ. âüøâ íâü Áîâà îðèèè
áèääîîâòü âî ñââòèèèèèèèèü îîâîâü íàèèèèèè ñâ è ^
uñíü ñâîâþ áèääîîâñòüîîñòüíü íàøèè ñâ ~ñè

ãñãëëàí;àòè ñã âü Òðîèëè ~äëíîù ñumíãè òhîù æã
ìàìàòü òâîþ ñããòup òyuma îðîñëããë"áîî Áîãã
îðîñëããüøããî òã.''

При свршетку ове књижице пише:

,, âü ëhòî ¸ z. ã. îîîðãã èuía àãñia î~öà Ôããð;
20. ààí îðããèñòü âî òih âî ã. γãñü îðèëüçè ñã
òîãããã äíã 3. îî 8. îîíãããëüíèëü. Òîãããã æã
òàðñòãumy àãëèëîù Àèðãã Ñüèòàíü Ñãëèü
ããzãèíîîù îî îðèëüçèãøü ìü òîãããã.''

194. Еванђеље из 16. века. На крају пише другом руком:

,, ¸. î. ã. Ñüèòàíü Ñãëèü íãñòà Ñüèòàíü
Àèðããòü Äãë; ã. àãëèëè zuëüüü íãñòà u Îãëü ^
Ìàðîüòü~ãããîãè" , Îãããü~ãããîãè" , ó Ñëüããðü ^
Èããí~ãããîãè" áuøàòèè~, ó Îðèzðhíü ^ Ñèíàí
ìàèè" ðîüèíãè" , ó Äü;ãèíãî ^ Äèãñü ìàèè" à
äüèè" ã. èzñhèíøã.''. . . . .

195. На једном Србљаку руске печатње пише ово:

,, âü ëhòî ^ ðàæ; îî îëîòà áîãã ñëíãã 182.
ãîã. àzü Îàèñè" èãüíãíü îãëüñèè îðèãíòü u Îð
ñã; Îàðèè Äããíããèñòà, ~ãããã áüòü âî áhãñòãî ^
îðîèëãòããî Íèíàí ìàøã áèã; òîãããã ñîîð ãî Èíã" è è
îðãããüòü âî î~ðà ^ ðè" 20. äî Îèò; 4. è á"øã
òîãããã èãüíãíü Èvðü Àèñãã;ã ðîãíüü îãü ãðãããã
Îðèzðãíà è ñ;ã áhãíî äà á îññèhãíãü ðîãü
ãðããñèîù âî Òàðèããããü îãü îðîèëãòîããã òàðà
Ìàðîüãã, òàèî îíü îèî"íè è íîîãñè zhèî ñhyu îðhãhãã
ãèøã îãü 20.000 mî uñhyã îíîãã àððîíãã è àãëèëü
ãîññîîü ãðããñèü èzèðãíè è îèíîã, à íã ñàíî îî
Òàðèããããü è âî îíîãèøü îñòðîãã è âî Àíããíüü

ííîãè ðîäü ñîãðòè ïðèääää è ñàìà" ãñãî
ñâ"máíhøääî ãñãèhíñêääî ïàòðèàððà ïîâhñè èìáíáü
Ãðèãîð;" è ñà ñ íèìá ïíîãã àðð;ãðãã è
ìèòðîîîèèòã è ñâãmáíèèòã ïîãuáè íà íàøü ñâãòèè
ääíü ïãñõ. Òî ñã zèî ñàòãîðè äü òìèæãã èãòî
ñèuyè ñã ïãñõü Õðèñ; Àðèèè; 6. è òìããà
Àðð;ãíèñêèü ïðèzðáíñèè èvðü Æîñîîäèíà Zàðàð;ð
ããðîèèíá ïàøã ïðèzðáíñèè u èàèã ïðèzðáíñèèãã zà
ïðàããü (zãòvðèøè) è ñããã 3. ï^òà u èàèã òàíñ òã
èãòèðã (èíòðèèã) ðããè Õàðèãðããñèè 1821 ï^òà ïèò;
4. äãíü.' '

Тражећи непрестано хрисовуљу коју је издала овом манастиру Царица Милица, са сином Стефаном Високим, а многе владике са патриарсима, потврђивале, ми најћемо на..... трећу сасвим досада непознату! О овој св: оци несу не само баш ништа знали него ни сањали. У њој има преко 50. листа изедених од миша при крајевима изтрулелих од влаге и плесни. Ми смо осушили и спремили да се амо пошље, ама до данас беше све узадуд, хрисовуље још нема. Кад би се могло слободно радити и кад би се смио човек бар калуђерима јавити, нашло би се још много неиздатих ствари, које су биле забачене. Са овом новооткривеном ваљало је послати и једва нађену кнегиње Милице, ама нема до данас ама баш ни једне. Хрисовуљу св: краља недају никоме и ми смо је најтачније и верније преписали изговарајући се: да нам треба ради натписа око уписаних светаца; те да буду писмена око глава ових онаква иста, каква су у хрисовуљи св: краља.

Ову ћемо ниже навести, а сада овде наводимо преглед старина ствари дечанских: 1. Једна стара огрлица од одежде свештеничке. Она је сва од сребра па позлаћена на свили црвеној, плавој и белој. Идући с десна на лево ове огрлице увезен је у њу упис, који се почиње и свршава са реченицом уздуж крста. Овај је се крст састављао и постајао је цео, кад је се ова огрлица скопчавала. Натпис је овај:

т } Ñüè òãèííü ñüòãîðè ãîñîîäèüæãã Æãñèèíà äü
äíè ãîñîîäèíà ñâî~ãî èvðü Iwíà Íããîòã èî~èîãã è
ñü yüãíü èðü Fãwãîñ;ã ïãòðu è Ñòàíîð äãíà (ваљда
Ивана) äü èhòh, ꝛ ꝛ. ē. ē. ïãñãöà à äüíü ꝛ ä. ä.
†.' '

2. Две гвоздене Благајне, или, касе са по 5. затвора, веље још св: краља, ама су сада баш савршено празне и захраљале. Од ових је једна већа, а друга мања; 3. 4. стара српска мача, без икаквих натписа, а има их код св: отац 7.- 8. Они су махом сви нађени код урвина оног града на Црвеном брду. Међу овима је један тађији, лакшији и лепше израде. Он је некада имао корце од злата и сребра, а извежене разним драгаценим камењем. Сад нема ни корица, а камо ли тог камења и украса. Као што је од искони био у српском народу обичај, тако је исто и овде у овој нашој најдивнијој и највећој

светињи. А од искони су Срби, не имајући довољно новаца поклањали својим св: храмовима пре хришћанства и у овоме, своје скупocene наките, украсе, оружје, појасеве, одела, обуће и т: д:

То видимо и овде, где има разног старинског оружја, одела, обуће, узда, седала, калпака и т: д: које је све било некада украшено благородним кововима и драгим камењем, али је сад све то опљачкано, извађено, развучено, и т: д: само стоје коже платна, свите, гвожђе, и т: д: поједено хрђом, мољцима и осталим, без икакве новчане вредности изузевши старинарску 4. Овде је и једно мало прастаро звоно без икаквог натписа. 5. Велики сребран па позлаћиван крст са по два кубенцета на пречагама његовим. На стопалу му су 4. двоглава орла са по једном св: Богородицом тројеручницом. Међу овима, као и доле, стајао је стари натпис, који је замењем овим новим:

„, âü ðuöâ ~ðîîîíàõu Zàõàð;þ äâÿàíöu è îðèèèîííèèu æèâîîîîñíàâî ãðîáà Õðèñòîîâà zà îîññeuæèèè ñâ "êî, "êî æâ âü ðèññîâuèh zàââââîíî ñâ! Õàð! è òèèòîðîîü ñâ! îâñòà. àwà;èè;æ;^à ã.i. è îðèèèâæè ê. ñ. êðññöü ñâè è êðññòè ñî ñ äðuæèíq qñòðîè ñîâðâíè àâuiàíü Äâÿàíñèè Äàíèèü Îàòðîâèèü è îîèèîííèè è îîèèîííèèü æèâîîîîñíàâî ãðîáà Õð! è îðèèèâæè âîü Îàíâîèðàòîðîîâu zîâîèè äâÿàíè wàèè. îî âñè âñèü è âî áuäumü.' '

10. Једно 5-6. разних купчића малих, међу којима је и један од индијског ораха у сребру окован, веле, још св: краља. Кад је ова светиња харана, ову је драгаценост одкупио и наново повратио и поклонио Дечанима неки: „, Ñòî" íü ^ âàðîøü Îðîèuèè" îîèèîííèè òðàíu Áîæ;þ' ' 11. Злат: Енголпија (Медалија) са рељефним (испуцченим) натписом, 8-уголна и с једне и друге стране стоји јој натпис у по два реда:

„, Äîñòîèèíî ãñòü "êî âî èñòèíq áèàæèèè òâ Áîâîðîäèèöâ îðèññíî á^ñ (дољни ред) îðèññíîáèèæâíqþ è îðâíâîîðîîííqþ è îàòâðü Áîâà íàø.... †ÿâñòîíhèøqþ òâðqâèèü ñèââíhèøqþ áâzü ðàzñqæââíèè;à (други ред) ðîæââ, ñÈâðàòèèü áâzü èñòèèíèè;à Áîâà ñèíââ.' '

12. Велики крст веле неког Мојсеја, а на стопалу му пише:

„, Ñâè êðññöü íàÿèíè êupí; " Ñèíî ðèññòèÿ Äîââèèÿ u Ñàðàââu î^öà àââ; 12. 1806. u öðè. Äâÿàíâ zà îàðâ! ' '

13. Сребрна мастионица (дивит) прекрасно израђена са натписом:

, , ñè äèâèòú îđâîîä | îîêëîíèèêq Äàíèèó èãqìáíó äây |
wàèòâèè''

14. Друга мастионица: , , Îîèñâè åđîîîíàöú äâyàíàöú'' 15. Стари прекрасан крст Јоанићије Митрополита Рашко призренског. Он је сребрн па позлаћен. 16. Прекрасно у сребро окована од ноге кост: св: Јелене. Оков је овај за 1. стопу дугачак, а кост је много краћа. 17. Медаљица округла сребрна, веле, св: краља са два круга унутра. 18. У сребро окована као купица, веле опет св: краља. У овој је прекрасно израђен с десне стране троличан Спас, а с леве св: Богородица са малим Исусом 19. Прекрасан и диван сребрн па позлаћен крст са 5. кубенцета. На њему ово пише:

, , Ñâè êđñòü ñââòàãî îđà äâyàíñêàãî âü íâì æâ
èìhâòü yâñòü yâñíàãî äđââà ñâãđàäè ñâ u Êđàòîâî
âđîîîíà††öü Ìàèñè~
ã. w. d. ''

20. Прекрасан сребрн крст са натписом:

, , Ñâè êđñòü ñâãđàäè òđuaîiú è èæèââíè~iü
âđîîîíà††öà Ìîèñâà îđà äâyàíñêàãî ã. w. ã. ''

21. Једна сребрна челенка, са неколико трепетлика, украшена пређе драгим, а сада, понеким простим, каменом. 32. Огроман стари сребрн па позлаћен путир. На коленима му (а ових је 6.) стоји по један велики четвртасти скупочени камен, а више ових на савијености стоји крупним изрезаним (рељефним) писменима исписано ово:

, , Ñ^òü ñ^òü á^ãü ã^îîäü Ñ^àwf èâïèüè í^âî è
zâìè" ñèââ; ââî, Î ñàíà âú â;øíúöü. '' а при врху тако исто
пише: , , ìèòâ ^ íââ âüñè ñâ ~ñ êđüâü îî;à íîââãî
zââhòà, zâ âü èzèèâà~ià" è zâ ìèîâè âü
îñòàâèâíè~ äđâöîîü àìèíü''

Даље стоји ниже: , , Yàøq ñîàñâíè" `îđèìq è èìâ
ãîñîîäüíâ îđèzîâq àèè;éóãíà âü èhòî ç. î. ç.
îîòđqæââíè~iü ðîáâ ñâî~ãî Đàäèâîà. '' У дољњем троуглу стоји
ово: , , îîîâíè ãîñîîäè ðîáâ ñâî~ãî Đàäèâîà''

23. Прекрасне сребрне па позлаћене две рипиде. На среди је велики шестокрили анђео са по 3. са страна трокрилним; више ових вазнесење Христово са 4. Еванђелиста; а више овог је дух свети. Све је то прекрасно и дивно испупчено или изрезано урађено, да му се мора највећији вештак дивити и чудити. С десне стране овог пише:

† Ñšè~ òèièää ñâ"òâ è ââèèöhè iàòð;àðõ;è ñðáüñêîè
 âü ĩâèè ñúêîââøâ ñâ òðuâîiü è iañòî"íèâiü
 Ìèòðîiîèèòà ñêîiñêââî êvðü Êèðèèà à iäéó~ ñâhòè
 öðêâè Ñêîðñê;â.' ' с друге стране: , , ĩðè iàòð;àðõu
 Ñðáüñêîiü Ñ~ è! Àðñâí;þ yâòâðüòîiü âü êhòî
 âîñîiäíâ ,ââ. j.â^é. – Ñââò, a ñââò, a ñââòü,
 âîñîiäü Ñââàîò èñîèüiè iââî è zâièà ñèââè ~âî î
 ñâiâ âü âüøíè.' '

24. Један прилог м̂ру са овим натписом:

, , ĩðè àðõ~ièñêîiîh iâèüñêîiü áèàæâíhèøèiü êvðü
 Ñâðâñ~iü. À iðè ñiâðâíiü èãqíâíiü äâyâiñêîiü
 êvðü Íèèèòîðîiü Æðîiîiâòîiü ñü áðâò;îiü ââî. Î
 ñââòè Ñîñî! Õðèñ! áîæüñòââíü è ââèèèîqyâíèyâ
 ââiüöâíîñyâ è iðâîiîqyâíèyâ òâzîèiâíèòâ Ñòâòâiâ
 ;âèî òðèñèèîq ñââòq q Õàðà òâàðè iðâñòîièq
 iðââââp äqøâ îîp ñü òâèèiü iâèñòâèèèü iââqâîiü ñòðqèè
 è âîiâiü èpòâ áîèâmòèiâ îîèp òè ñâ
 èñòqâàòâèñòâqè âü Õðèñòq âèââèèòâ î iâ ñiâðîiîiü
 èæâ òqèîp îîâp ñú äqøâp iè ñèà iâièñâòü è òâââ
 èpâââzîâ iðèiâñîiü iââîñòîièèè Õðèñòq òîiâü îèñvâü
 ÷îwèâø d èzqãðqôü.' '

25. На црвенорујном старом прекрасном васдуху стоји извезен петокраки крст, на троступном, помосту. На врху врста стоји: ã. í. õ. î. с десне стране над горњом пречагом, ö ð а с леве

, , ñ^èèâ'' под првом пречагом с једне и друге стране , , î^â-õ^â'' испод друге преча , , íè-èâ'' а испод овог с десне , , ñ^õ'' и с леве , , î^â''. У помосту 1. вр: î^èâî ã ñâ zââðâ ñú iâiâ ñòâíhòâ. Иза извезеног копља с десне стране крста у ових 9. вр: пише ово:

- (1.) ô;õ^âðî. (2.) ñ à^ à ö (3.) âúâíè (4.) à f ê á è (5.) íü îâ (6.) ó ó ó ó (7.)
- † ä z (8.) yê. (9.) yñ.

С леве иза оне мотке на којој је била губа клеште и остало, такође у ових 9. врстица пише ово:
 (1.) yê. (2.) y áâf. (3.) ð í ê õ (4.) yî. (5.) yâ. (6.) yâü. (7.) è ä á ò (8.) â õ â ñ (9.)
 ä ð ê (h) h ò ð, Æhòð.' ' А. испод свега тога:

, , Ìîìèí ãîñîîäè ðàáu ñâîþ Ìîíàòõþ
 Ìàðèíu àæà èzââzâ à íâ ðüñè' '

Овде више нема никаквих ствари које би заслуживале особеног призрења. Сад нам долази хрисовуља св: краља, која се овде особито чува. Она је истина напечатана у прекрасној књижици Гедеопа Јуришића, "Дечански првенац," из ове препечатане у такође прекрасном делу Г. Миклошића "Monumenta serbica," али се уздамо у нашу стрпеливост и најстрожију тачност, да и наш препис неће бити лошији од Г. Гедеоновог, него ће још послужити на украс наше писмености. Хрисовуља је на неколико настављаних пергамената око 22. педља дугачка и 1. стопу и нешто више широка. Писана је прекрасним и дивно израђеним писменима, која су од влаге и дугог времена почела помало да жуते. Писмена су ова у прво доба била загасито плава. Свако је прво писмо у имену села написано прекрасним бив: црвенорујним мастилом а међе и границе отвореним плавим, што придаје особиту красоту и лепоту целој овој нашој драгоцености старини. При свршегку хрисовуље, с леве стране, стоји забоден крст у грб свеколиког и укупног срп: народа огнило које на крајевима одоздо и одозго у среди има кругове, или знаке вечности. Крајеви крста такође се свршавају у круговима, или вечностима; а све је то уписано прекрасним писменима са црвеним крајцима свуда, ван мдрака међу пречагама крста, које му дају изгледину звезде. Одавде се пружа за два и по прста, крупним црвенорујним, а сад већ избледелим писменима, потпис св; краља који гласи:

, , Ñòâôàíü Îóðîøü Æ. îî ìèëîñòè Áîæèåè êðàèü
 âññõü Ñðáüñêèèõü è îîîîðüñêèèõü zâìèü' '

На врху хрисовуље, захватајући скоро један цео пергаменат, стоји огроман у плавом пољу, и са бив: црвеним писменима, печат краљевски. Око целог печата иде златан круг, или перваз, са црвенорујним крајцима од кринова, или лала, са белим шпицама на црвенорујном пољу, а плавим пречагама. Ови украси састављају 8. кругова, која налице на звезде, а престављају прастари грб српски точак у вечности или колу, са разним украсима узетим из грба лозе Неманића. Као да је овде хтео св: краљ, да не напушта и незаборавља драгоцену старину српску још пре Христа и хришћанства у Срба. С леве стране, а до основа, стоји велика црна, а некада загасито плава, звезда са 8. ждрака. С десне стоји огроман већ пожутео осмокраки неманићски крст углављен у троступни помост. Крст је овај сада скоро сав црвеножућкаст са црвеним крајцима и разним плавим шарама.

Између његових пречага пише: , , èñ. õõ. Õàõ Ñëàâè' ' С једне и друге његове стране стоји копље и мотка са знацима, којима су мучили Спаса. С леве стране од звезде стоји мањи такође осмокраки крст са црвеним первазима и загасито плавим шарама. Око овога и међу његовим пречагама био је сасвим неки други натпис; али се сад не може прочитати и ништа више приметити до ова писмена: , , w. ó. ê. ï. ã. u. y. ' ' На краљевом печату такође не може се ништа више дознати од некадашњег целог натписа, до ово неколико сачуваних црвенорујних писмена у плавом пољу оперважених белом бојом: , , ï . . . ñ . . . ï . . . ò ñ . . . ã ' ' Овај је горњи део хрисовуље најхрђавије сачуван с тога, што се око округлог дрвета прво савија свршетак једне доцније написане хартије која је прилепљена за свршетак хрисовуље, после овог иде хрисовуља при свом свршетку, па онда се цео тај завијутак свршава почетком њеним, који је се већ и споља скоро сав излизао, а изнутра страшно изпрепуцао особито овај печат краљев у плавом воску. На крају хрисовуље, веле, био је огроман златан лични краљев печат који је висио на свили од српске тробоје. Шта је било са овим печатом и куд је се здео? незнађаше нико НИШТА да каже.

На крају ове књиге, ако и како буде могуће због писмена кириловских и огромноће ово III. свеске Путописа ставићемо и саму ову хрисовуљу са доцнијима, или ћемо то најдаље у IV. свесци Пу-тописа учинити. А овде сада чинимо пажљивим г: г: читаоце и читачице да ће они који је са особеном пажњом буду прочитали и срањивали са овом истом напечатаном у "Дечанском првенцу Гедона Јуришића" и прекрасном делу многозаслужног Миклошића "Monumenta Serbica" упоређујући их међу нашим преписом и првог наћи огромне, па и у целим речима, а међу Миклошићевим и нашим, и ако не у целим и многим речима, а оно у по јединим речима, писменима, а нарочито правопису дакле свакојако у доста важним, разликама. Ово оволико имасмо да кажемо о овој црквици (параклису) посвећеној Покрову богородичном и препуној дољној разним од мале вредности садањим дрејама, платнима и т: д: посвећеној Ваведењу богородичном.

Излазећи из ове последње, а дољње црквице Ваведења, коју зову: "дољњи параклис," ево нас већ у самом прекрасном и дивном огромном главном олтару, који је и дужи и шири од помињатих мера у осталих путника. Од дња његова па до врха зидова под сводовима он је огромне висине, па и опет сав уписан у свецима којих, осим редова шари, има тробојних, а више ових врхови зидова, такође осим редова шара, иду четворобојни један над другим редови светаца. На овом су олтару три огромна и дивна, неизказана прозора, који му дају неописану милину и дивоту у светлости и виделу. Осим ова три прозора иду још по два прозора у све четири округлине крај олтарске и то: у северне две, по један на истоку и северу, а јужне такође две, по један на истоку и југу.

У првој северној од овог олтара округлини тако званој Просхомидији и од северне цркве св: Димитрије, које олтар саставља друга северна округлина, (а јужне стране своје они су затворени параклиси). У првој је округлини црква св: Николе, и то у другој јужној главног олтара округлини. Али осим помињате дивне и чудне ружичасто црвеникасте њежне, премиришуће, а душу узносеће некуд у висине, светлости, долазе и друге главне цркве, као и побочних, те тако чине овај св: храм божији одиста у целом свету најсветлијим, и потпуно изказујући и то јединствено и једина у свету најузвишеније човечанства осећаје, највећег умилења и сладости највеће њежности и мекости, па и за најокорелија срца и најтамније и црње душе, које и саме у овој постају најсмиренијим, укроћене величинственијим божанствено побожним озбиљно милосрдним и предивним, управо рајских наслада и милина осећајима за све оне, који још не окореше у гресима, а који је само виде и у њој неколико тренутака проведу.

Најокорелији разбојник, највећи одпадник бездушник и зликовац, највећији неваљалац и људска крвопија, тек би овде у првом смислу не само омекшао и постао човеком, него би још шта више постао правим побожником, признавши над собом дивотност и величанственост вечне правде и, вечног суштаства нашег свемоћног и непостижног Господа и Творца. Али је скоро све то узадуд, кад по хрђавом обичају, унете, још са неиструлелим како ваља месом умрлих калуђери, кости, тако страшно смрде и загушљиво и отровно кваре овај дивни и непостижни ваздух да човек мора савршено пропасти, у сред ове дивоте и милине од страшних и ужасних мука, само ако неколико часова остане овде у овој дивној и преузвишеној непостижној српској светини, знаку некадашње моћи, изображености, напредности, сили и слави српској.

Овако управо љутити на кадуђере, и на овај њихов непожљиви обичај, повукосмо се у Просхомидију, као мало затворенију и која лежи одма са северне стране главног олтара у оној првој, до њега округлини, која је испушченија од округлине олтара цркве св: Димитрије, а која опет од ове просхомидије лежи северно. Просхомидија је сва уписана и живописана скоро само чистом српском тробојом, а где има погдегде и изредка и по која друга, боја она је додавана по неопходности престава и изражаја. Боже мој! колике и какве беху патриоте наши стари у врхунцу своје силе и славе, док ми у колевци моћи већ мајмунишемо са свим и свачем само што је туђе, а нашег и оно мало сачуваног и непропалог затиремо и утамањујемо, у место да га гајимо и негујемо!?

У самој олтарној округлини, а са наше десне стране, стоји уписан огроман , , ñâ . Ñàâà à~ . àðõç:âïèñêqïü Ñđáüñêèè' ' а наше леве и крај прозора северног: , , ñâ . Àðñâíè~ â~ . àðõç:âïèñêqïü Ñđáüñêèèè' ' . Оба су у дивним и прекрасним

старим српским одежама, само од тробоје српске, украшене од српских боја крстовима, у место шара каквих. Типови, као и боје и све остало, лица и тела, показују да их је српски живописац као и у свима старим срп: храмовима, уписивао, ослањајући се у најмањим ситницима на народност српску и на особености народа српског. На јужном је зиду: , , ñâ . Íèêîäèù ãððç:âìèñêqïü Ñðáúñêèè' ' такође у срп: оделу, а у самој издубљености, , , ñâ . Ñòâôàíü ä:àêîíü' '

Под прозором у издубљености уписано је мозаиком прекрасно и дивно мртво тело нашег Спаса, да најтврђе срце заплаче, а око тела му светог стоје гомиле дивно и чудновато уписаних анђела, аранђела, сила, власти, господства, и осталих небесних сила. Више ових иду други прекрасни и дивни светитељи, али су калуђери натрпали неке даске, које састављају као неки таван, и на ове којешта натрпали; те се с тога невиди ништа више и ако смо се свом снагом и силом старали, да их одавде микнемо. Тек се понешто види из цркве св: Дим: више ових дасака.

У врху свода који се дели на четиритроугалне са оштроиспупченим первазима дивне и чудновато украшене срп: тробојом, троугалности у којима стоје од разне шаре из основа наших старих народних пределних грбова, а нарочито и јединог укупног народа српског, огнила, а иза ових уписани су разни и силни свеци неки. У врху олтара главне цркве, и то у оној дивној и прекрасној удубљеној округлини стоји прекрасан и диван на 4. стуба златан и прекрасно и чудновато сведен, као, трем. У овоме, на српском плавом пољу, као што је и све у овој округлини сводној, стоје огромна два анђела са пламеним, или огњеним крилима, више глава и ниже рамена, и са модрикасто белим прамењем огња, који им излази из трбуха и груди и иду више глава, где им се и крила једна с другим, и са овим пламеновима огња, састају. Оба су анђела и срп: лица, и боја, и типова, узраста и осталог. Пред њима је велики црвеноружним, а златом извеженим застором, покривени сто, на ком су принадлежности тајне вечере.

С десне је стране од стола диван и прекрасан, право срп: типа, у светлој белој одежди, огроман Спас и Господ наш, који дванајесторици својих апостола пружа златно купче које је унеколико налик на садањи наш бардак. Дреја спасова је изшарана плавим крстовима у златним колутовима, (знацима вечности) из којих излазе наша огнила (знаци васкрснућа). Апостоли су у разнобојним правим еврејским дреама, и таквих су истих и типова у лицу, боји, расту и т: д: и они сви редом један по један сагињући се и клањајући се Спасу, пију из тог купчета, а више њих је белим, у плаву пољу, написано: , , Ìèòâ ^ íâ ~ âüñè ñâ ~ ñòù êðüâü ìî'' ' Више ових апостола на три златна стубића стоји нека подебела полуокруглост и као клупа. На стубићима виси неко скупочено платно ружичасте боје.

До Спаса стоји, у плавом пољу, анђеоло, који држи округлу а златну рипиду. Анђеоло је овај баш до самих полудвери и њихових прагова, који деле апостола од Спаса. Трем овај, са помињатом полуокругластом троугалношћу (или овде сада на три стубића клупом,) представља небесњи престо Спасов. Са наше леве, а Спасове десне стране, стоји уписан онакав исти, Спас у истој прозрачној белој и светлећој се дреји, и испред њега клањајући му се и примајући од њега хлеб, стоје онакви исти као и на другој страни, апостоли, више којих, а од спрам главе спасове пише опет ово:

, , Ìðèì~òâ è "âèòâ ñâ ~ñ (тако) òLhëî ìî~. ''

Испод ове тајне вечере, а над прозорном издубљеном округлином, у плавозеленикастом пољу, стоји дивно и прекрасно уписана огромна мајка божија са разширеним рукама. Као што се свуда у старим срп: црквама, Праве Србије огледа србизам, карактеристика и особености српске и у столовима, престолима, кућама, градовима, свему и свачему, и као што свеци, већ тако рећи посрбљени и из туђих народности, а страшно завољени Србима, носе и тип и унеколико и одело и све српско; тако је и овде (и свуда) са Спасом и пречистом Мајком му, која је оличени углед (идеал)

лепоте, њежности, милости, озбиљности, преузишности, побожности, блажности и т: д: чисте прастаре српкиње.

С десне њене, а наше леве, стране стоји ужасно огроман, такође већ посрбљен Аранђел Михајил, светац и слава дома Неманића. Он је сав у царсконеманићској црвенорујној долами украшеној драгим каменом и разним шарама огнилама и осталим српским грбовима од срп: тробоје. Крила пламена су му ужасно огромна и долазе чак скоро до помоста. У десној му је руци, на плавој паличици, четвороугална бела дашчица са златним оквиром, на којој је плавим неманићским писменима трипута једно испод другог написано: , , àãèîñ' ' С леве стране св: Богородице, а наше десне, стоји уписан такав исти, у таквом оделу, са таквим крилима, па чак и таквом лицу св: Гаврил.

Више св: Богородице, стоји околу целог олтара испучасто троугласто округлао перваз изшаран разним шарама од срп: тробоје имајуће основу наших огнила и осталих појединих српских предела грбова. Овим се первазом одваја дољни зид живописа од горњег сводног. Ниже св: Богородице иде свуд унаоколо црвенорујни као појас, којим се одвајају од ње доле идући свеци. Под овим појасићем, а скоро до половине прекрасног и дивног главног олтарног прозора, стоји уписан Спас чинећи разна чудеса, а даље иду епискупи у одеждама од срп: тробоје, као што је већ помињато н: п: ако је бео стихар, он је изшаран плавим крстићима, или црвенорујним, ако је плава одежа, она је изшарана, белим, или црвенорујним, крстићима, ако је црвенорујна круна, или ма која одежа, изшарапа белим, или плавим крстићима и т: д:

Знатнија су од ових овде светаца: св: Алимпије, Нестор српски, Ветран српски, Филип епискуп српски. Род српски, Роман српски и још неки многи други. Ове пет свеце, од оних испод њих као и њих од горних, одвоја широк бео појас. на ком су шаре од црвенорујне и плавобеле, (а по гдешто где се престављају дрва зелене) боје. Све шаре имају основе кола, или вечности, наших огнила или вечнога (васкрснуће,) живота и још погдекојег грба српског са неманићским криновима и т: д: Испод ове шаре иду већ тако рећи насрбљени туђи свеци у одеждама од српске тробоје, високи, суви, плави, коштуњави, дугачких лица, косе браде и бркова, али танких и поретких, дугачких, танких вратова, високих чела, дугих носева, грахорастих и плавих очију и што је прилично приметно махом мало кривих носева и накривљених вратова и глава већином вратова на леву, а носеви десну страну (што казује стање здрављ). а међу овима идућа од краја јужног зида на средини олтара, долази: 1. Св: Поликарп, Св: Спиридон, у округлој малој шиљатој исплетеној од рогознице капи.

Између ове двојице стоје врата од скривнице у којих округлини издубљеној над вратима стоји прекрасно уписана св: Богородица притискујући, на своје материнске устне и лице, малог Спаса са благосиљајућим ручицама, а око њеног светог обода стоји уписано:

, , î~Đ—î~V îèè~òèââ È~Ñ—Õ~Ñ' '

Иза ње иду: св: Тарасије, св: Јован Златоусти, св: Кирил Александријски, са шиљатом црвеном капом изшареном великим белим и плавим крстовима, св: Григорије Нисије, св: Атанасије; а у прозору мањи св: Јермолаји и св: Кирјак, а даље такође као и остали, ван ове двојице, огроман св: Василије, , , ñâ . Ęâwíäèâ' ' (тако) св: Архип, св: Иринеј епискуп српски, св: Феотим епискуп и т: д: У северном прозору: св: Методије и Гангарије мали, а даље опет велики на зиду св: Матија, св: Григорије и св: Никола српски.

Под огромним источ: прекрасним прозором, лежи у црвенорујној, а извеженој златом труњи мртво спасово тело. Испод овога и троугласто округласто испучастиг свода околу, целог олтарног перваза, украшеног разним шарама од тробоје српске, стоје уписана сва чудеса Христова. Живописац је потпуно одговорио свом задатку, јер не само да је пределе и месности са самим поднебјем, него и типове лица и карактере људи и народа, у ком је вршио Спас своја чудеса, потпуно и како ваља престабио и живописао, да му се не само највећи савршенији вештак, но и историк, географ, етнограф и природњак мора дивити и чудити. Од помоста па за скоро 6. стопа висине стоје

све само дивне и прекрасне разне шаре уписане тробојом српском. Све оне узете су из наше до хришћанске српске народности и вере, којима се све старине наше од свију осталих народа и старина разликују и оддикују. Особито се свуда и на сваком месту огледа само наша народност и ствари из ње узете.

За 1 1/2 стопу висине цео је олтар околу оперважен прекрасном од белог мрамора клупом, која се изпод источног прозора, или ниже горнег места, узвишава још за једну стопу. Од краја висине своје па до помоста спушта се преко три поширока и прилично дугачка, од шареног (црвеноружним и плавим бобама на белом пољу) прекрасно и дивно урађеног мраморна, степена. На првом степу стоји огромно св: Еванђеље оковано у сребрне па позлаћене корице, на другом св: Богородица, а на трећем такође св: Богородица Троручница, али огромна и сва окићена златом, сребром и бисером. Ова је св; Богородица чудотворна, као и она мала ниже ње. Више ове св: Богородице виси огромно сребрно кандило, које се никад не гаси. Степени су ови застрти скупоченим златом, сребром и бисером украшени свиленим и од кадифе засторима.

На Еванђељу овом, које се сада ретко употребљава, пише ово:

, , Ñèà ñâ`máíî Ávâàíãäë;á Ãîñîîäà Áíãà è Ñîàñà
íàòøããw Ìèñuñà Õðèñòà ñûíà Áíæ;à äàðñòâíâàõ àzú
ñìèðáí;è Iwàíú Áãwðüã;áâèyü Äî;ñêîüü
Èàðàíüñããøê;è, Åãðøàvê;è, Èíãíøê;è,
Áhëîððüêâàíñê;è, Ìàèàíãvê;è, Ìãðàäèñê;è,
Õíðøàãñê;è è ìð! Õàðñêîè ñããmáíîè íáúòãèè
Äãvàíú, èæãã ãñòü òðàíú Áñããðüæèòãë;à Áíãà, zà
^iumáí;á ãðãðwáú ìèèóú íà ñããòíã ^ñëqæáí;á
íáúòãèè òí" è ãñãìq Ì;ðq zà ñîàñãáí;á, èæã
áèããíããñòâíããâùè Áíãú íàøú ÈÑ ÕÑ ãñãìq ðíãü
yèíããvüñêîìq ããðqpmèíú áí èì" áãí. ÁúøãðÇãvãíèà
íáúòãèè ñããòã;à ðãèíà Äãvàíú ñîzãàí;á
Áèããíããñòèãhèøèü Ìðããüñîvèèü
Ñàííããðæããíhèøèü Èðàèhü ñãðãñêèèü ñã!
Ñòãòãíwü ìí ñã! Ñvìãwíh Íóðíøü íàòüè zíãíü
Íãíàíèyú, èæã òàðñòâíããèú òíããà Ñãðãé;ãp,
Áíèããð;ãp, Äèèàò;ãp, Áíñíîp, Õãðøããíãèíü,
Àèããáí;ãp, Ìàèããíí;ãp, Ñðãííü, Áàíòíü, Áãvèîp, è
ãñp Ìíííð;ãp zàíããíãp òãæã Áíðíãp è Äíèíãp
Ìèñ;ãp è Ìèvð;ãp.

Ñîzãà ìðããèããíüü àðð;òãèòüðñêèü
ðqãíæãñòâíü è ãñãèèü áèããíèhî;áíü è äàðñòâíãã
Äðããwáú è ìííãw ñãèü è íàííèèè zèàòèü è

одежде; 19. Патриаршији срп: у Пећи 3. подсвећници, 1. Еванђеље путир и остало; 20. Врачевачкој новопаз: нах: одежде и путир; 21. Кузминској одежде и путир; 22. Прилепској цркви одежде и још којегде омање св: утвари.

— Пред часном трпезом стоји скоро за 1. стопу узвишенија од помоста мраморна плочица, на којој стоји свештеник вршећи св: службу. Часна је трпеза огромна за 1/2 палца издубљена од својих крајеви. Она стоји на прекрасном 8-угалном стубу, а само је четвороугална са уметаним мањим плочицама. Натписа на себи никаквих нема, а прича се: да је ова доцнија од овог св: храма; да је прва часна трпеза била сва од слонове кости украшена црним миришљавим дрветом, драгим каменом и бисером, а двери да су биле од самог злата украшене драгим камењем. Више ње, на четири дрвена округла стуба, стоји стари црвенорујни шатор, или небо са натписом: , , ñââò ãîñîîäü Ñââàwòü' ' и т: д: Шатор се овај, или како га ми зовемо небо, своди, при врху, у округао врло шиљат свод, ниже ког су од дебеле хартије изрезани разностепени анђели, који се онако масивно престављају.

Одма, иза главног олтару, долази отворена полуокруглина у којој је, као и у главном олтару, прекрасна четвороугална, на 8-угалном стубу часна трпеза. Иза ове, а под источним прозором, стоји узидан прекрасан округао камен који налази на црквицу неку. Он је доцније кварен да се уреже у њ име тобожњег неког доцнијег обновљача, или поправљача, ваљда ове шесте олтарне округлине и изупучености изнутра. Ова је округлина, као и часна, трпеза, од прекрасног белог мрамора дивно и чудновато израђена, док је часна трпеза из главног олтару груба и неуглачана, чиме се и тврди да је доцнија. А ова од самотвора, белог и лепо углачаног савршено уцакљеног а целокупно израђена од једног камена округлина. или црквица, са свом унутрашњом шупљином и са свим осталим оваквим од камена изрезаним стварима, и јесте само дело старих српских просвећених и изображених руку, из доба краљева и царева срп: а никако варварског, турског и азијског из ког је, по свој прилици, часна трпеза главног олтару.

До северног дувара одма испод ове округле као црквице у шареном мрамору дужем од 1. хват на два широка четвороугална стуба, дивно је и прекрасно урађен, за неколико прстију, свуда од крајева дубок, стол, на ком се држе разне црквене ствари, као: леђен и ибрик за прање руку, суд за нафоре, неки санови, старо неко без натписа посуђе па је на њему и од сребра саливен план Дечана, пре но што је почет зидати се, на коме је 25. кубета, као што је се и хтело да св: краља неје од тога одвратио св: Никола, напомињући му скору смрт, а ми држимо да је рат бугарско-српски томе био узрок, а не св: Никола. Цео стол овај, као и сва црква, необдржава се у одговарајућој најмањој светињици чистоти, а камо ли првом у свету, и најдивнијем можда од створења света, храму. И у овом као олтарчићу, дугачком скоро као и главни олтар, а уском само за 4. стопе, стоје уписани разни свеци, више којих иду, на оним первазима, или појасевима са шарама од тробоје српске, опет други и т: д:

Тако су у првом, више помостни шара од своји 5. и више стопа висине, ови огромни свеци: Св: Григорије у срп: одеждама, Св: Трифун у црвеникастобеличаростој не српској одежди са кадионицом у левој руци. У округлини издубљеној над оним округластим каменом, који налази на црквицу неку, стоје уписани: , , Ñâ! Òèîîòè~ è Ñâ! Iàêîâü ñðáüñêè, ' ' даље , , Ñâ! Êèðèèü è Îâòîäè~, ' ' такође код оба ова последња, као и она прва пише: , , ñðáüñêèèè' ' Иза ових иду, али не у срп: одеждама: Св: Павле и Вавила и тиме се свршава први ред светаца. Више ових светаца долази опет онај као појас, или перваз, са разним шарама од српске тробоје; више ове опет други ред и т: д: па навише до сводних зидова иду четирибојни редови разних светаца из старог и новог завета сваки у свом народном оделу, са типовима припадајућим народностима из којих су и т: д:

Овде је једна врло знатна стварчица у натписима, које до сада нигде невидесмо. Тако сви свеци, у првом реду, имају на белом пољу црвенорујне натписе; други ред светаца, на загасито плавом пољу, имајаху беле натписе; трећи ред светаца, на белом пољу, имају загасито плаве натписе

и четврти је ред светаца на белом, загаситоплавом и црвенорујном озго пољу, а имају златне натписе, који су се скоро свуда које унеколико сбрисали, а које и нарочито од нападане прашине и разних прљотина, скоро утаманили. У оној, као више горнег места, издубљености стоји дивна и прекрасна св: Богородица са разширеним рукама милостиво и материнско осмешкујући се благосиљајући доле помост овог дела цркве. Више ње је одвећ озбиљан Бог отац на престолу, који му подржавају у ваздуху са српским типовима и лицама разностепени а многокрилати анђели и силе.

Више озбиљног Бога оца, српског типа и у оделу од срп: боја као и св: Богородица, а у самом своду ове округлине, стоји уписан огроман у плавом пољу такође типа као и остали и у оделу од срп: боја, ,, И С: X С:" оберучке такође доле као помост (тј: дољни, или наш свет) благосиљајући. С једне и друге стране овог дугачког, а уског, свода стоје редови огромних светаца са помињатим разним натписима. Они су сви не само у одежама српским, од срп: боја, него шта више имају и растове и типове српске. Са златним, или мозајичким златним натписима више и око глава, и то са северне стране, стоје: св: Атанасије, врло знатан и уважен светац у Срба Праве Србије, који има и много постојећих и бив: па још и сада у урвинама и развалинима, св: храма: ,, ñâ | Iwàíü âü öàðhõü Âëääèìèðü ñðáüñêè, ñâ | Äââèäü Ñîëqíñêè âü öàðhõü Áqäèìèðü ñðáüñêè, ' ' св: Григорије, Макарије и Апије, а на јужном: ,, ñâ | Ñèèèââñòðü ñðüüñêè ñâ | Íèèàíüäðü è Ìàðè:àíü ñðüüñêè ' ' и други неки, а у сводовима стубњим: св: Вавила, Мемно, Никола, Власије, Антим, Поликарп, Митрофан, Евстатије и још неки други сви опет српски.

Нама се чини да је ово одељење овог храма, о ком ни један путник непомиње, направљено било за гробницу св: краља и његове сапоснице и самученице сестре Неде бугарске краљице, а у калуђерству и посвети св: Јелене, ако ова св: Јелена nebude још баба св: краља Дечанског, жена Уроша великог краља срп: јер има неке две српске свете Јелене. Оно је најбогатије и најдивније и уписано и натписано, као и што о њему св: краљ можда и неје слутио, да га неће овде погребсти.

Из овог одељења прелази се у помињату Просхомидију. А више врата водећих у њу стоји уписан, у калуђерском оделу, први игуман овог м њра. Он је на плавом пољу белим писменама уписан, и једва се којекако може прочитати сво што је око њега написано и с једне и друге стране:

,, † Āîñîîäè è Áîæâ îîðîñòè æåòüèñêî~
ñüðhøüèí~ îî~ ..... è ñââòè~ îðâñëââüèí~ .....
..... ^ ëqëââââî è íàñ"òââè ííh îî ñëîââñè
òâî~ìq ðàzqîâðè è îðhîâñèââòè ñòââî òâî~ äà
..... ñââòèü è îðhîèèîñ"òèâèü ..... îðîñòè
ìè îî áëââîñòè è îèèîñòè òâî~è ííh ãðhøüíîíó
Åãqîâíq Àðñhíèð ..... ' ' "

Игуман је овај, ако му је одиста добро прочитано име Арсеније, висок, сув, коштуњав човек са шиљатом танком белом брадом, која почине у два крака, а на прсима свршује се у једном оштром, или шиљатом, танкоа углу. Бркови су му такође врло дугачки, танки и бели, а така му је и коса. И он има око главе светителски обод, а калуђерске су му мантије зеленикасто жућкасто црне, као и поље у ком је главни олтар, св: Димитрије и св: Николе. Он је одвојен од цркве огромним прекрасно отесаним и углачаним за 2. хвата дужине, а скоро 5. стопа висине, мраморним плочама, из којих излазе једноставни и од једног камена изрезани у главне цркве 6. а св: Димитрије 4. и св: Николе толико исто прилично дебела једноставна и 8-угагло стуба сваки од оних за 7. стопа високи.

При дну и врху ових стубова, такође од једноставног, као и она камена ограда, опет од белог једноставног и са оградом, мрамора белог направљени су и чудновато урезани, изрезани, увијени, завијени, врћени, уврћени, урескани, изрескани, изрезани и т. д: разни украси који престављају разне и чудне предмете, и то. Час животињицу неку, тако малу и сићушну да се једва види и примећава; час тако исто разно цвеће, лишће, траве, дрва, и т. д: Више горних украса иду прекрасне такође од белог мрамора, гредице, на којима даље по гдегде иде живостас или иконостас.

Цела ова преграда, свију олтара у све три цркве не иде у правом реду него кривуди тако: да је на једном месту права, на другом угнута, на трећем испупчена, на четвртном угнута полукружна, на петом оштро, а шесто тупо угласта, на чистот таласујући се што придаје особиту красоту и дивоту целом здању нарочито што су при врховима сви отворени; те се слободно састаје светлост иза свију цркви и свију делова целокупног здања у један једноставан зрак спојен у основи из три зрака у којима се одсењива српска тробоја. Ово одговара нашим митолошким песмама и старом до хришћанства веровању српском (и укупном сада славенском) у тројство, а од хришћанства моћи св: Тројице. При наведеном нек се несмете са ума песма народна: како је вила градила дворе у тризраку и т. д: па ваљда је и свети краљ хтео, и одиста унеколико и остварио, и ако појетску и митолошку непостижну, тројезрачност, која се једино и у целом свету само овде, и ако из далеко огледа, што казује да су Срби у то доба били не само најсилнији, славнији, но и изображенији, кад ову и до данас, колико је нама познато, Европа и Америка неје у стању да представи и ако су у стварностима далеко и далеко измакле од бив: краљице и царице Србије.

—Ево нас и у Цркви светог Димитрије, која је са северне стране главне Пандократорове цркве, а под два свода од којих се источни држи на прекрасном 8-угалном, веле 4. хвата високом од белог мрамора, стубу. На врху, као и при дну, стоје дивни и прекрасни украси из тела и глава животиње разне, узете из нашег грба док бејаше наш народ при дан: тако званом Балтијском, а некада само и чисто Српском, мору, које се састаје из лафова, соколова, разног звериња орлова и т. д: Одоздо овај, као и остали овакви стубови, лежи на огромној четвороугалној мраморној плочи, на овој су мање, а више ових иду поменути украси, а после опет више ових иде округлиност као помост стуба. Озго обично крунише стубове двојна округлина, више које су украси од разне животиње, птица и осталог не само са својим брлозима, гњездама, па и малим и нејачким породима, а више је ових велика четвороугална плоча, на којој леже зидине сводова. Други свод подупире огроман четвороугалан зидани стуб. Ми смо казали чим се одвајају олтари од предолтарних цркви; па се са такве исте дивно углачане, а огромне две од белог мрамора плоче одвоја и цела ова црквица од главне Пандократорове.

Више ових плоча, које имају до 5 1/2 стопа висине, цео је простор отворен, тако да се из главне цркве виде, као и из ове у главној главе повиших стојећих молиоца. Између северног зида и зиданог стуба на југозападној страни преграђена је ова црквица од главне дрвеним доцнијим затвором, који сведоче: да овога и неје било у време св: краља, и док владаше Србијом и срп; народом његови потомци.

Говоре да се у овој црквици служи само на Митровдан, о чему се сумњамо. Ми држимо да се у њој, бар у доцније време, и не служи никада, и да се и пиће још подуго ни служити. Ово нам нарочито тврди ужасна нечистота, разни шљам, разне непотребне ствари, крбине и одломци, којима, је сва зајаћена и загојаћена на велики стид и срам дан: њених св: отаца. Крбањака и разних непотребних ствари има од свега и свију изгледина; тако ти се ту налази: разних дасака, дашчица, ковчега дрвених целих и излупаних, бојадисаних и простих белих, од кожа разних, а нарочито руских са изглединама четвороугалних, троугалних, округлих, јајастих и т. д: у којима су из Русије ствари донашане; некаквих крпа, одртина, дроњака, побуђавилих, у пола трулих и здравих старих икона, и малих одежа, судова прастарих из турског и садањег доба бакарних, од туча и т. д: воска топљеног и нетопљеног разних црквених и осталих ствари нових ветих, од ковова красно урађених додсвећника, које неумеју да склопе и шта ти ту нема, И то све тако удараше и такве аромате од себе пушташе који не приличе ни месту ни светињи, а св: оцима служе на највећи прекор а најгрђу и гаднију поругу и посги, у о чему више нећемо говорити те их и прелазимо са подпуним презрењем.

Живостас је ове црквице испупчен, тробојни, међу којим (бојевима) стоје широке и велике просторије са дивним и прекрасним украсима. Од помоста па навише за 5 1/2 стопа или за сву висину мраморних огромних плоча, које деле олтаре од цркви, стоје дивни и красни двоглави бели неманићски орлови са криновима, грмово лишће са жиром, кола и точкови са прекрасним правоугаоним грба огнилама и т. д. па је све то позлаћено у црвенорујном мањем: пољу, које лежи у већем загаситом плавом, а ово опет у белом, или народној српској тробоји. Више ових иду огромни упис: ,, Ñ. è ñ. õ ñ. ' ' и св: Богородице, даље св: Димитрије и св: Ђурђа. Ниже св: Богородице пише:

,, Ñaè òàìiëî èziáðàzè ñââmaíîâðâè Ñèiâîíú ñî ñûíiú ââî Àèâèñèiú ðîäiú ^ Áhèiîèh âiâ| 1814.' ' а под| ,, è ñ. õ ñ.' ' стоји опет ово: ' ' ,, Ñaè òàìiëî ñî iðañòîèièiú èèiáàè ñâ| Åâè| Àèièðð; " ñîÅððèñ" âî äiè Ñ. Ìèððîièèèòà "ièââ è âî äiè Ñ. Àðð;iàíâðèèòà èvðú õ| Ààíèèè, à òðuâiú èâuiâià ÅYàíñèââî èvðú õ| Zàðð; " è ñî âñâiú âî Õðèñh áðàòñòâiú è áûøà iîiîøòèèèè ñâiú òàìièu Åðîi. èvðú Àñèèè;â, Åðîi. èvðú Ìâèâið;â. Áîâú âà iðîñhè, i^òà Íîâi. 2. äâiú âiâ. 1814.' '

Више овог боја, или реда светаца, иду украси од орлова и разних других украса, па свеци и т. д. а на врху целог живостаса стоје прибалтијских Срба две животиње или оне утве (хаждаје) које су онда служиле за религиозне грбове. Држимо да ће их свако знати какве су, ко је видео наше грбове у 9. Глас: Репови њихнији стоје испод костура мрт: главе и костију људских, баш онако исто како су стојали и чували срп: кости испод балтијских идолопоклоничких храмова и т. д. Између њих иде огроман 8-краки плав неманићски крст, а више отворених њихних чељусти, над којима су црвенорујне српске круне, иду многе и силне одвећ ситне и мале иконице разних светаца, а нарочито оних који су устајали и васкршавали из својих грбова.

Двери су омалечке позлаћене и украшене дивном и чудноватом резбом, којој се и страни поклоници, као енглески и француски и т. д: а нарочито на новом од ораховине ћивоту св: краља, диве и чуде, и за коју веле: "да би се једва могла таква, и са врло тешком муком израдити у Паризу и Лондону, од најчувенијих художника и данашњих припознатих општесветских вештака." Ми смо напоменули да је ова црквица под два огромна свода, које држе ова два поменућа стуба, а ти се сводови деле на унакрсне троугалне испупчате и округласте первазе, који сваки тај свод деле на 4. троугалне, као засебне, преградице и одвојености. У свима су овим троуглима у плавим пољима, са белим писменима, уписани разни живописи, а нарочито је већина њих узета из живота спасовог.

У северном зиду ове цркве стоје два израђена дивно и чудновато украшена неманићска прозора. Испупчени је у свом своду, на плавом пољу, изшаран разним шарам од срп: тробоје, а све те шаре узете су из старе српске митолођије. Западни је опет у свом своду, такође на плавом пољу, изшаран белим круговима, или знацима вечности, у којима се окрећу црвенорујна српска огнила нашег садањег и од искони грба, са још другим шарам и украсима узетим из старе српске митолођије и вере прастаре, али тако уплетеним увијеним, украшеним и т. д: баш као и наша прастара почетна и потписна писмена, да им се једва схваћају основни од споредних, цртежа. Ниже ових шара и украса, у по два боја, стоје целокупни уписани разни свеци, али не у народним српским одеждама и дреама, но у оним општим хришћанским, чиме се и каже: да не су српски.

Колико се одоздо ови на ужасној висини виде, познају се св. Пантелија, Усекновење главе Јована Крститеља, вечера пилатова неке животиње из апокалипсиса, Преподобни Јосиф, Арх^ѿ Михајил и Гаврил и т: д. Као и свуда у нашим прастарим црквима, тако и овде свуд около целе цркве за 5 1/2 стопа висине стоје само сами украси а разне шаре од народне тробоје, међу којом се губе, по нужди употребљене, остале ненародне боје. Више ових шара и украса иду туђи свецу у туђим оделама, и са туђим несрпским типовима у свему и свачему. Више ових иду шаре и украси, а даље опет разни свецу и т: д: целих 5. редова један над другим, или бојева.

Но најзнатније је више ових једно огромно језеро, у којем је мложина разногодишњег мушког пола, голог српског народа, а око језера покљечале владике, и свештеници, које тај народ, по свој прилици, кршћавају. Више свију је у српском црвенорујном царском оделу и престолу огроман:

, , Ñâòè Äââèäü ñîëçîñêè âü öàðhõü êðàëü Áçäèìèðü
ñðáüñêè' ' .

Овде се сад рађа питања: које је и где то језеро, кад су око њега свуда све саме ужасне планине са разни градовима и са својим огранцима, а нигде поља, ни равнице, па ни реке какве? Даље иду неки срп: градови, из којих неки свецу, као св: Сава и т: д: стрмоглавце прогањају ђавоље. Међу свима је и опсада од Бугара Драча српског и како св: Владимир убија и стрмоглави бугарског кнеза Владислава а свога убицу. Тако су исто уписани и нападаји Срба на Солун, и како их св: Димитрије солунски гони и тамани. Још је знатно једно као језерце, у којем је све само женскиње српско разних година, па и око овога клече владике неке и читају књиге, ваљда кршћавају и ово.

Више ових, у чистом српском црвенорујном женском царском оделу, код црвенорујног престола, стоји царица (а до ње у таквом истом оделу и круни цар) држећи крај себе малог, такође у црвенорујном оделу, синчића и ћерчицу. И цар, царица и ова деца имају на главама црвенорујне круне са наушњацима; али је све то тако високо а таквом прашином загађено, да им се натписи чак одоздо немогу да прочитају, а таквих високих овде лествица нема, да се до ових уписа, човек попење, па баш и кад би их било код оваке слоге, братства, подељеног у пуних и целих 5. странака, неби се такође, као и сад ништа учинило.

Из заноса и пажње ових дивних, и из наше прастаре паметарнице (историје) тргоше нас лепршава крила, звука прапораца, и у један мах овде у цркви гукање голубова. Ко неје никад видео и чуо ово што је по свима старим црк: у Правој Србији, и ко не зна, шта је и одкуда је, то морао би се у једанпут, као и ми сада, изненадити и пренеразити. И лепршање, и ударање крила, и гукање годубова, као и звука прапораца неје ништа друго, до художествена израда наших рукодеца у Правој Србији. Ето, шта је: црквењак почео за вечерњу да пали кандила, а више сваког је по један позлаћен, а од дрвета прекрасно израђен голуб, који све поменуто чини, чим се оне врвце, на којима кандила висе, повуку горе и спуштају доле.

Ову дивоту и красоту у један мах загуши страشان смрад из једне при северном зиду дубоко рупе покривене пребијеном надгробном плочом. Ова је рупа била некада гроб некојег знатног, ако не и светог, срп: лица а сад се ту сипа она вода, којом овде у цркви перу руке св: оци, пре и после службе и просипају у њу разну ђубре, које страшно и несретно удара и смрди!

Даље при западном дрвеном затвору ове црквице од главне, стоји дугачак, а узан прост бео ковчег пун разних одломака од искона, црквених утвари, комада од одежда и около 30. ком: целих и изцепаних на кожи и хартији књига, које нам недопустише да их прегледамо, сбог улазеће светине на вечерњу. Међу овим разним стварима најиђосмо на одломке једне иконе, која је престављала погреб св: краља Дечанског. На њој стајаше проседа црвена брада његова с брковима и косом плавом на белом дугачком уском лицу, високо угласто чело, страшно надвијено над очима и остатци од круне. Још стајаху остатци од многих лица војених, свештеничких и женскиња неког, као и младог у црвенорујној царској одећи и са црвенорујном круном, са наушњацима Душана који је, као и она

женска лица, заогрнут црном неком мантиом. Сва су лица плаве и црвене боје, а само је госпођа краљица црномањаста,

Грдна је и велика штета, што се ова икона до данас не сачува јер је она највернији снимак са свију ту назначених лица. Док беасмо у срдњи, љутини ненадности и у оном узбуђају који се може преставити само овим сравњењем и примером ових одломака, са оним (што бива само у сну,) кад би н: п: ко видео своје мртве старе, миле и драге, па ови у један мах и изчезли испред њега, на такву неприступну даљину, која је непроходима, један св: отац сети се наше туге и жалости; па извуче између разних затурених и бачених ствари једну скоро од 5. стопа дугачку, а 2. широку даску са неким многим татарским ликовима. Он нам указа натпис на њој да прочитамо, и пошто га прочитамо, гласаше:

„, , îâu èêîíu wáíîâè ïîïü Ñèìáwíú Ěàzîâèyü ^ Áâëîãà Ĭîë"
1813. ãîä.' '

Ово је онај исти попа, који је у патриаршији градио и уписивао оне иконе тамо помињате. Св: отац рече, да је он на истој старој дасци и на истим лицима, ова нова преправио, али кад спази добро оне одломке, за које рекосмо да се чувају, он онда рече: да су му стари погрешно казали. Боже мој, Боже!! како се не може да спасе подлиник (ориџинал) ове дивне срп: светиње од 1813 год: па до данас, кад је чуван преко 479, или скоро 500 год:!? Кад се неје ориџинал сачувао, онда, барем да наведемо неколико речица о овој садањој, коју ваља додати, снимити и напечатити у много тисућа комада, да се распростре по народу нашем, као и свеце, који се посветише, у разним сталежима и временима, нашег српског народа. На среди је ове даске, а при самом врху, леже као и све слике, уписан Господ **И њс Х њс** оберучке благосиљајући светог краља, а више њега у златном пољу црвеним писменима пише:

„, , Ĭîãðááíè;â ñâ! ââèèî^yáíèèâ èæâ âî òàðhõü
Ñòâôàíà, èæâ âü Äãyàíâõü.' '

Спас је у свом небесном престолу, који подржавају лебдећа у васдуху анђели. Св: краљ, у царском српском плавом оделу и таква му је скоро и круна на глави, лежи у плавој народној труни, а црвенорујној постели. Око њега је млога и силна властела, царица са женскињем, владике у одеждама срп: и то махом плавим са белим и црвенорујним крстовима, свештеници, калуђери, световњаци, војници и т.д. Св: краљ лежи на сред даске, а испод благосиљајућег га Спаса. Међу свештенпм лицима на свет: ободу у једнога црвеним словима пише: „, , Ĭâòð;àðõü Äâíèèü' ' а другог: „, , Ěãçìáíü Àðñâí;â.' ' Чело главе му стоји млад Душан у плавој дољњој, а белој горњој, и то први пут виђењој, царској долами, са црвенорујном ћурдиом. До њега су неке три женске у црном оделу. Даље иде са страна по 5. неких војника са плавим и црвеним шљемовима, на којима су, са страна, од такве исте боје неке слике и грбови, а тако исто, и са друге стране, стоје неки војници, који са свима осталим имају више чела челенке и перјанице, и по два лица у владичким одеждама. Велмужи имају чак до земље црвене дреје, са горњим плавим без рукава и са полурукавима. Ово им је одело постављено самурима.

Ми више нећемо говорити о овом, јер држимо: да ће се, и ако у свему и свачему овај неверан снимак из доба наше највеће глупости и унижености, но свакојако драг и мио, додати и према ориџиналу поправити и напечатати нашем свету, који нема ни појма о своме, јер и нема скоро ништа свога, и из своје прошлости, а који купује за свој драги и силни новац, по скупе цене, којекакве еврејске бечке, нарочито кварене, накараде, и нагрде од светаца и светитеља у опште, хришћанских.

—Црква св: чудотворца Николе лежи на јужној страни главне цркве, као што опет св: Димитрије на северној, она је у свему и свачему онака иста као и св: Димитрије, само, ако не

у неколико, нешто мало мања. Стари је живопис онакав исти, као и у главне и св: Димитрије цркве, само испод велике иконе св. Богородице и св. Николе, на живопису, пише:

„Èzâîëhíèâíú ^öà è ìîñîhøâí;âíú ñûíà è ñîââðøâí;âíú ñâ! äuoà íáíîâèñ" ñ;â òâìîëî òðuâîíú è íàñòî"í;âíú ãîíà àæè Àâíèèîíú àððèìáíäð! äâvâíñêèíú è ãîíà àæè Zàðàð;îíú èãuîâíîíú äâvâíñêèíú è ñî áðàò"íè ìðà ñâ! ñââî âî äíè ãîíà Ìèòðîíîèèòà Iwâíèè; " ðàøèè è ìðèzâðíñêè ñîââðøèñ" ìòà Àââ! 30. ãîä. 1818. ðuêîp Àèâèñ;â Èâzîâèhü. Ñâè èèîíè è àèñòù èòèòîðú Âuyà Ì;îèîâèhü èzù Èîhâíà è ìðèèè ãðîðà 104. zà zâðàâèh ñâîâ Ôèèèèà, è Ìðèè, è Æèâèè, è ìðè uñîíàøèòü Èââíà è hîðhî" è Ðàââ Èèèèhü.''

На врху живостаса и овде, као и у св. Димитрије, стоје оне прибалтијских Срба и њихових грбова аждаје, даље сунце и месец цели и т: д: Што се тиче старог и прастарог уписа светаца и њихових чуда, он је такође онај исти и онакви, какви је у св: Димитрије и главној цркви. Њега су уписивали у исто доба и исти српски живописци, као што пише на једном месту:

„Ïîíâíè Àîñîíîäè è ìíh ãðhøíàâî èzqãðàòà Æèâèè è Ìèèîøà ìèñàâøàâî ñâ ñââòè è áîæüñòââíè òðàìü ñâ! èðàèèè è ãâw ìðhâèñîèîîq è ñââòîðàæüèèîq ñûíq Ñòâòàíq Äqøàíq.''

Овде се упис, од осталих у другим црквама у овом здању, разликује само у томе, што скоро у целој цркви, а нарочито њеном малом олтару и нема ништа друго, до самих чудеса св: Николе. Овде се св: Никола уписује од рођења па до смрти, а и по смрти су му сва чудеса престављена. Неје изостављено и како су га по рођењу купали, како је књигу учио, како је зађакоњен, постао владика, борио се противу Арија и т: д: Нарочито су дивно израђена сва његова дела и чуда. која је учинио св: краљу. Овде се опет иде од ослепљења св; краља па, све до смрти, у свакој му је радњи уплетен св: Никола у српским народним одеждама, као и св: краљ и окружавајућа га мушка и женска лица, што су такође у срп: оделу, али светском, те је овај упис, за нас Србе, од неоцениме вредности, само да је да се сниме.

Тако је престављен и цео живот св краља, како га, на правди бога слепе, како му св: Никола показује очи, на Овчем пољу, сад: штипске нахије, како св: краља гоне са женом и децом у Цариград, како се у заточеном м ãра моли св: Богородици, како му се и ту јавља, св: Никола, како га изводе пред цара грчког, свети наш краљ саветује грчког цара, на неким млогим, а нарочито једном огромном сабору, а и онако како треба, и којим начинама, да утамањује у свом царству јеретике, који се поименце побројавају, и на основу чега да се чини, што се све неје могло преписати и снимити; како га цар и патриарх грчки почињу да воле; како га извештава св: Никола о скором повраћају у отачаство, обећава у некој цариградској цркви да му врати вид; како га краљ Милутин, и отац,

позива натраг, по препорукама Грка: како му св: Никола повраћа очи: како га крунишу на краљевски срп. престо; како се бори са братом и маћиом; како се бори са Грцима, Бугарима, Маџарима, Власима, Татарима и т. д.

Особито је знатан преношај моштију св. Милутина из цркве св. Ђурђа у Скопљу у св: божију премудрост или софију, у (Средац дан: Софију) задужбину св: му оца Милутина па опет и овде свуда уплетен св: Никола. И скопљанска и средачка црква уписана је, па и спровод од разне срп: светине, који носи св: Милутина. Код последње пише:

, , è ìîãđåáîøå ñâ! Ìèèqòèíà âü îòüyüñòâh ~ãî
Ñđåäüöh âü õđàìh áîæ! îđåìqäđîñòè, þæå ñüzää
ñâåòè è ñâåòîđîæüäüíè êđàëü Ìèèqòèíü âü
wòüyüñòâè ñâî~ìü âü ñëääíîü äđääÑđåäüöh.' '

На северном зиданом стубу, спрам живостаса, стоји уписан у калуђерским мантиама и са св: ободом у плавом пољу а белим писменима као и свуда, огроман коштуњав: , , âòîđ:è
èãqìáíü ìhñòà ñââî ñâ! Äàíèèü.' '

Скоро у свима чудесама св: Николе, и у свима појавима његовим, св: краљ, као и св: Никола, прекрасно је и дивно уписан, а тако исто и св: Богородица, у српском оделу и срп: типом. На једном месту она цеппа бело платно да завије ослељене очи св: краља, на другом држе такве исте крпе и т: а на једном у место ових, где је била уписана и цела молитва св: краља, која се сада не може да прочита, она, пружа некакав црвенорујни застор, украшен белим колутовима, у којима су плава огнила и остали срп; грбови, ваљда знак да ће св: краљ у будуће владати срп: престолом. Иза ове преставе, иду св: Павле, Сава, али не срп: и још многи други свеци у туђим и несрпским одежама, дрејама, са несрпским типовима, бојама и т: д:

У западном своду лежи огроман, у зеленој долами, а на црвенорујној постељи св: краљ, а више њега, тако исто огроман св: Сава срп: у белој одежди, са плавим крстовима, црвенорујном стихару са белим крстовима, и са црвенорујном круном на глави. Још има много и много светаца у овој црквици у којој је такође велика нечистота, као и цркви св: Димитрије. Она рупа тамо при северном зиду, овде је при јужном такође пуна и ђубрета и влаге, која страшно удара. У њој су порасле и две велике, тако исто смрдљиве, печурке, као што и сама не само удара, но свој смрад далеко разпростире по цркви. Да се црква не кади, и да нема оног светог мириса из св: моштију, не би се могло дуго од смрада опстати у најдивнијем и светијем на свету манастиру.

Даље стоји огроман прост и дугачак бео, чини нам се липов, или јаворов, сандук, скоро пун влажне ситне морске соли. Јадни и чемерни калуђери срп: царског м ^ра, где морају од Арнаута да сакривају со! Олтар је мали, а часна је трпеза баш уз сам зид источни у олтарној округлини, испод источног прозора, без икаквог натписа као и св: Димитрије. Она је, као и све часне трпезе, доцније грађена кад су Турци бивше, од сребра и слонове кости развукли. На њој је чудотворна прастара икона св: Богородице, а спрам ње на зиду уписан је св: Доротеј и још многи неки свеци без глава и натписа нарочито брисаних, која држе неку труњу са црвенорујном постељом, украшену драгим каменом. Више ових је св: Богородица тужна и плачна и за дивно чудо сада први пут виђена сва само у чистом црном оделу. Она држи малог Спаса, а спрам ње је нека личност у китајских мандарина, шеширу, или онаких какве носе наше српкиње у Далмацији.

Више плачне и тужне, а предивно њежне и пуне побожности, милосрђа и благи св: Богородице, као обично, белим писменима у плавом пољу, пише: , , ðîæäüñòâî
òâî~. . . . ' '

Идући северу од св: Богородице, у овој олтарној округлини, долази неки светитељ, у црвенорујном царском срп: оделу са нарочито избрисаним натписом, и нарочито забрљаном и саструганом одсеченом главном. Од натписа се познаје само: ,, ... qòèíü . . . . . ' ' "

Иза њега је један у такође цар: срп: зеленој, па белој, долами, а црвенорујној ћурдији, такође Србин, али и овај без главе и избрисаним нарочито натписом, а четврти у црвенорујној долами и плавој ћурдији. Више прозора је, на престолу, дивна и прекрасна св: Богородица, која држи малог Спаса, као и сама, срп: типа и у српском оделу, а од срп: боја. Св: Богородица спушта са свог престола црвенорујне, загаситоплаве а беле неке као пантљике украшене драгим камењем. Међу овима је и неколико врло танких онако као трака и пантљике; и све се то однеси оном у царскосрпском оделу лежећем у плавој труни, а на црвенорујној постели, испод плачне Богородице срп: свецу, који ће бити нико други до: св: краљ, ваљда, кад је ослепљен.

Са јужне стране, у олтарној округлини, и од св: Богородице, као и онамо, са северне стране, уписан је огроман неки цар српски у црвенорујном царскосрпском оделу, који је, као viseћи у два крака појас пребацио преко леве руке, украшен разним драгим камењем. Цар је овај младић без браде и тек начућим црвеним брчићима, и са таквом косом до пола врата дугачком. На круни му висе бисерни, или од драгог камена, са обе стране главе, наушњаци. У десној руци држи осмокраки неманићски златан крст, а левом се наслонио на дугачак мач. Ова му лева рука стоји више главе, у таквом истом царскосрпском оделу, малог царевића.

Царевић је тако исто превио свој двокраки дугачки само српски и царски бели појас преко леве руке, а у десној држи нешто као крст доле загасито плаво, а горе од бисера белог, а више белог, као крста, црвени круг, у ком су српска плава 4. огнила. Иза царевића иде, у ружичастој царској дреи, царица, са круном на глави, али без наушњака. Она је такође преко подбочене, као и царевић, леве руке, превила свој дугачки плави двокраки појас, а десну пружа своме сину царевићу. По свему се види да је ово Душан са својом женом и сином, као и она са северне стране да су Неманићи пре св: краља.

Неко је нарочито избрисао и изтрљао натписе, а та улога спада, од неког доба, у део наше браће Бугара, и њихових глупих пропагандиста који са највећим беснилом и фанатизмом најсвесрдније врше по свој Правој Србији и све што је српско, а нарочито натписе, бришу, замазују и утамањују, а српским свецима главе секу, као што ћемо мало ниже видети. Све је ово у плавом пољу са белим писменима уписано. Више Душана у породице му такође је брисан плав натпис у белом пољу, но од овог се натписа познаје само још ово неколико писмена и речи:

,,W âũñãñââòà" è ìðhγ... ìhòà" è † ..... ì
 ..... âîì ..... èøè ... âũñhõü ñ~òûõü .....
 èñîîâhääàíè~ è ìðèíîøâíè~ âü òââh .... ñ
 ..ллллл.. ~ìøè ñè~ íàøâ íèmåòüíî~ ..... è
 âũñàèè" íàîàñòè è áhæè zàñòqíè íàñü âũñhõü è
 èzâââè. ' ' "

Ово је последње баш, над самим Душаном, ако је одиста он то ту, а не који други Неманић.

—У главне предолтарне Пандократорове цркве, пред самим дверима, скоро испод огромног 8-угалног са 8. одвећ дугачких неманићских прозора, кубета, стоји, у помосту, огромно коло за 17. стопа, у пречнику, ако не и више, широко. Сво је ово коло од прекрасно углачаног белог мрамора, и оно преставља тако звани; "амвон." У ово је коло, или прави точак, урезано и уметнуто плавкасто камење (неки веле, али држимо погрешно, уливено олово,) које преставља оне спице у точка. На среди му је мало коло у место као главчине, од црвеног мрамора, у ком је врло мало белог и плавог.

Више овог иду од све три боје српске мања кола и четвороугли. Око овог свог, из једноставног мрамора изсеченог, точка иде круг, или као наплотци, од шареног мрамора, други белог, па опет шареног од тробоје српске, па опет 4. 5. од белог круга.

Остали је сав помост састављен из реда белог па шареног т:ј: црвеноплавобелог и т: д: четвороугластог мрамора. Баш је пред самим олтаром помињато, а сада једино од намењених 25. кубета, кубе, које држе огромна зидана четири стуба. Из врха самог свода кубетног, још од св: краља, висте, на ланцима, два огромна кандила, од којих се светлост чак са свију врхова Шара, и веле још и за 15. часова хода, кроз прозоре кубетове види. Осим овог такође се још од св: краља, а из његова врха спушта челичан ланац, на ком виси огроман многоподсвећник (полијелеј) веле од 24 свеће. На овом виси од 14. стопа у пречнику, од туча круг као некакав поузан обод од сита, или чега другог. Ланац се састоји из самих дасчица дужих, од стопе, а нешто мало ширијих од 1/2 стопе. У свакој дасчици стоји скроз просечен крст са по 4. прекрасно и дивно израђена српска огнила, кресилом обрнута крсту.

На једној, мало повећој, више овог обода, изливени су, у точку, или кругу, старом срп: грбу, округласти крстови, такође, као и кругови скроз и међу овима такође скроз пише:

, , Ñòâôàíü âü Õ~ð. Á~ãà. êðàèü.' '

Даље је доцније, а хрђаво дотурено још и ово:

, , áëàãîÿüñòèâà Ñîñîî~ã" Åããáíè".''

На другом:

, , Áëàãîáíáíè Ñòâôàíü êíâzü è Åëüêü.' '

На последњој, али из доба св: краља, што се њему и односи:

, , êíè ñâ ïîòðqäè w ñâíü òíðq' '

Са страна овог круга обешени су још по један полијелеј (хоро) ваљда Госпође Евђеније, и синова јој Вука и Стефана. Међу овим подкубетним источним стубовима, стоје два ћивота и то: први с десне стране, и у њему се чува крст веле св: краља, који му је нађен на врату, док су му св: мошти у земљи лежале. На њему пише:

, , Ñâ~òüé Ñòâôàíü êðàèü Åãÿàíñêçè , s̄. w̄. î.' '

и крст Душанов, који је већ снимљен, а на стопалу му пише:

, , Ìè Ñòâôàíü Åuøàíü, ìèëîñòèð áíæè~p òàðü âüñâ ñðãñêèèöü è ïîîîðüñêè†öü è ãðüÿüñêèèöü zâíèè"öü ñâè êðüñòü âü íâí'æâ è ÿüñòü † ÿüñòüíàãâî äðüâà íà íâíü æâ ðàñîüòü ñâ ãîñîîîäü íàòøü Èñqñü Õðèñòîîñü, ïðèèíæèèöü äîîq ïàíäíèèðòîðîâq zîâîü Åãÿàíè äà íâñòü wòâòî âü ñâè âêü, "êí æâ âà ðèñîâqèè

zàâhmàíw Đîäèòâëâì îîèì è ìíwþ † èh. ſ̄. w̄. ē.
ſ̄. ' '

Натпис је овај у два реда око целог двојног округлог подстопала крстовог, више којих иду разни украси од глава анђелских и осталих, међу којима је један неманићски двоглави орао, грб српског краљевства и царства, грб народа српског огнила и онај прибалтијски и т: д: а више стопала, и више високе обле јабучасте вишеугласте држке иде прави 8-краки неманићски крст, који има над средњим и дољним краковима, кубенцета, ланчиће голубове и т: д: (види фотогр: држ; печ:) а одма до перваза главне пречаге, свуда су околу уписана прастара српска тајанствена надгробна и света писмена, у виду шара **Х** и **Х** и т: д:, и прекрасан крст такође св: краља, на којег стопалу стоји уписан:

, , ſ̄. ö. ā. ċ. İû Ñòâôàíü Íóðîøü ā. Íâìàíè"
ñ. ìèèîñòèþ áîæè~ òàðü âüñâõü ñðâüñêèõü è
îîîîðüñêèõü zâìëü ñâè êðüñòü yüñòüíî~ äðüâî íà
íâìü æâ ðañîüòü ñâ ãîñîîäü íàøü Èñqñü Õðèñòîñü,
îðèèîæèõü äîîq İâíâîêðàòîðîâq zîâîîü Äâÿàíè äà
íâñòü wòâòî âü áqäqmíè âhêü, "êî æâ âü ðèñîâqèè
zàâhmàíî ~ñòü. ' '

На стопи су прекрасно уливени, и изливени: , , ñâ| Ñviâwíü ñâ| Ñàâà è
ñâ| Ìèèqòèíü êðàèü ñðüâüñêè ñðââüÿèçè' ' са четири Еванђелиста и три
српска грба. С леве стране двери стоји прекрасно израђен дрвен, па позлаћен, ћивот, у ком су мошти
св; краља. На њему су израђени патриарси српски, свети краљеви срп: од лозе Неманића са многом
мложином
народа и војске старе српске, коњаничке, пешачке и т:д: многе па најмање и ситније не само
животињице и птице неке са својим брлозима и гњездама, но шта више и са својим подмладцима,
јајима, храни и т:д; што је снимано са Дечани и стубова му, а веле: све је то прерађено са старијег
ћивота, док је овај тек 1849 год: довршен са овим натписом:

, , îîîç:àíè Āîñîîäè êèèòîðü è îðèèîæèèõü ñâ| êèâîòò
ñâîó áèââîâhðîââî Āîñîîäèðà Àèâèñâíâðà
Êàðââwðâç:âèÿà êíç:àzà ñâðâñêèââî, îðâîñâhmàíââî
Āîñîîäè| İâòðà Ìèòðîîîèç:òà Áhèâðââñêèââî ñâðâñêèââî
1848. äâè. 10. ' '

У ћивоту су целокупне, веле, мошти св; краља, једна медаља, сребрна кутија напуњена крвљу
светога краља, коју су скупили у губу, кад су му очи слепили и у ову изцеђивали, у другој стоје, веле,
власи христове, које је св: Сава добио у Јерусалиму на поклон од тадањег патриарха јерусалимског
Јеремије и т:д: док је св: краља Милутина оца му, у старом Средцу Праве Србије, а сада тако званој
Софији, такође Праве Србије, десна рука одсечена и, веле, крадом у Русију однета.

Биће по свој прилици, да је несу Руси крадом однели, као што се прича, него су је, као што обично бива, и као што је нарочито пре бивало у грчких и бугарских калуђера, као и остале многе светиње српске, ови за скуп и силан новац у Русији продали. Само је десна рука у св: краља одкривена, која се целује, а у оца му у сад: Софији Праве Србије лева. На њој му се види златна гривна, некада украшена дијамантима, а сада бисером и два три сребрна прстена, можда доцнија, којима су замењени св: краља стари и првобитни скупоченији. Ћивот је покривен старим покровом, који је још Арсеније IV патриарх српски дао са својим потписом, и годином кад је грађен:

,, ĩî ĩîââëhí;þ è èæäèâáí;âiü ĩàòðèàððà
Ñëîââíîñðîñêââî, Áîëââðñêââî è òhèââî Èëvðèèà
Àðñâí;" IV qãîòîêà ñâ èhòà
ã. j. ĩ. ë. âî êàððèîâàvüñêîè Ðâzèââíöè''

и т: д: Више ћивота, а на живостасу виси на углед поклоницима од црвенорујне кадифе, нов покров за ћивот св: краља. Али, на велику нашу тугу и жалост мајстор, који је везо овај покров, и ако га је дивно и прекрасно тако рећи право вештачки израдио, опет незнајући наше народне особености, у место зеленог венца око грба навезао је жут, или златан, а у место црвенорујне српских царева круне нађапао је само жугу, или златну; те је тим изштетио и нагазио целу ствар. Овај дивно израђени, прекрасан и скупочени покров, свуда је околу опшивен златним ресицама, а на угловима прешивене су му такође златне кићанке. Иза ових реса, пошав од средине његове, увежен је златним писменима овај натпис свуда околу:

,, † Íhíî ñ;"òâëñòâî Ñîñîîñâ Òîîàí;" Å. Íáðâíîâèñâ
ïðèèîæè îâàè ĩîëðîâú íà èèâîó ñâ! êðàè" Ñòâòàíà
Äâvâíñêîâú ó ĩîîâñòèð Æèñîê;è Äâvâíè, zà ĩîêîè
äóøè ñâîââ ñóíðóââ Åððâíà Íáðâíîâèñâ è ääèíöà
ñûíà Ìèèîøà Å. Íáðâíîâèñâ ó Åâîâððââq 1861. îä!''

Веле да стоји преко 1000 #. ц: ама и вреди.

Одма иза овог дивног а богатог покроба, а у северном своду, стоји у плавом пољу огроман св: краљ, већ скоро сасвим избрисан и као нарочито замрљан. Он држи план ове цркве на црвенорујној порфири, (у олтару се чува од сребра саливен први план, ове цркве, на ком је 25. кубета, али је св: краљ, видећ своју скору смрт, одступио од овог и направио ову цркву са једним кубетом у име једног сведржитеља, као што смо казали) који горе подноси Богу оцу, са овим белим натписом:

,, ĩðèîè è âèââèèî Ñîñîîâè w ĩàíâîèðàòîðâ
ïðèèîñèîî~ ĩîëâíè~ ðâââ ñòâî~âî Ñòâòàíà êðàèè",
ñè~ áî ĩðèíîøq öðüêâü áîæüñòââíüèqþ ñü ñûíîü
îîèü êðàèâîü Ñòâòàíîü Äqøâíîü, âüzèðâþ, íà
òèíî~ ìè òhèî íà ãðîâîü ñâîèü è áîþ ñâ

ñòðàøüíàãî òè ñŋäèìà, êü òåáh îðèìääàð
âũñåäðüæèòåĕp îîìèèèèè ìâ âü äüíü ñŋäèèè.' '

Св: је краљ одвећ висок, сув, коштуњав, широких груди, танка и дугачка врата и развијених костију, стар човек, са високим угластим челом, над очима изашлим, дугачким уским лицем, носом, дугим правим, дуге црвенобеле браде при дну на половини прсију шиљате, дугих танких, падих на рамена, увијених бркова и дуге такође црвенопроседе косе. На њему је царскосрпска загасито плава долама са пресавијеним белим појасом преко леве руке. Очи су му прилично крупне, савршено плаве, које је, заједно са пруженим у вис рукама, подигао горе Пандократору молећи му се. Он је гологлав, а коса му је, по старом српском обичају раздвојена посред главе. Круна му је црвенорујна, са наушњацима, испод подносећег плана, а горња такође загасито плава царска дреја изшарена је све самим двоглавим белим орловима, црвенорујним круговима, док је прва украшена у белим круговима црвеним огнилама.

Живостас главне цркве дели се на три главна дела, стари, поправљан нови, и само око двери, не одвећ висок, тако рећи најновији дивно и прекрасно од ораховог дрвета израђен, али који недопире до старога; те тако стоји огроман отворен простор између главне цркве и олтара, који служи за саобраћај светлости, оба ова дела здања. Стари живостас скоро је већ потамнео, онај нови који га је тобож унеколико поправљао, неје ништа друго учинио: до само нагрдио старину као што је и она, смрт Дечанског на оној помињатој дасци и остале: "обновљане и поправљане иконе и друге ствари и утвари." На овом новијем диде ред икона новијих, о којима нестоји говорити. Од старог живописа прекрасно се познаје, баш више двери, уписан огроман , , ĩàíäîêðàòîðü' ' у свом престолу, милостиво гледајући на св: краља, који му подноси план цркве са оном већ напоменутом молбом.

Са јужне стране, испод Пандократора, познају се трагови од младог краља Душана са црвеном косом и тек једва ницајућим таквим истим (што се цвета тиче,) брковима, а без браде. Он је био сав у црвенорујном српских царева оделу, и код његових ногу познаје се да је стајала црвенорујна, са наушњацима, неманићева круна, а више главе белим писменима у плавом пољу, по свој прилици стајала је и његова молба Пандократору, коју је неко нарочито, као и све што је српско, забрљао и избрисао. Нека је проклет:!! С једне и друге стране Пандократора иду они стубови, који су на мраморним плочама, и који деле главни олтар од цркве, и међу овима је уписано много, али неспских, светаца.

Даље иду узидни полустубни сводови чак до испод кубета, од којег се деле округласто издубљеним первазом, који иде испод целог кубета, а који је на белом пољу украшен црвенорујним и плавим некаким шарама, које одоздо изгледају као писмена, што може врло лако и бити. Штета је велика што се до ових шара неможе човек, због ужасне висине, попети, те да види: да л' су одиста шаре, или је неки натпис? Међу 8. кубетних прозора стоје уписани многи, из туђих народа, свеци, а више ових, и прозора од источне стране и то где се на два бела стуба ослања плави свод, стоји огроман двоглави бео неманићски орао са скиптром, круном, црвеним (крвавим) мачем и лалама.

Испод овог орла, стоји застрто нешто црвенорујним застором, као престол неки, а можда и нешто друго, јер се чак одоздо добро не види. С једне и друге стране овог стола и орла, иду разне мложине анђела, у савршено белом и прозрачном оделу. У њих су страшно огромна модрикаста и пламене крила и сваки понешто држи, а над главама су им написана имена, предиви, који се одоздо, на велику жалости, не могу да прочитају. Осим остале ношње њих 22. у овом колу сваки носи по један грб од наших земаља, а у свију су уписани, на крилима, у црвенорујним круговима, бели крстова, са по 4. загасито плава наша огнила. Цело се ово коло око свог кубета почиње и свршава са два једнолика анђела, који се ни у чему не разликују како један од другог, тако исто и од свију осталих анђела целог овог кола. Сви су ови анђели у плавом пољу, а више белих натписа над њиховим главама, стоји прозрачно бело поље, или поље небесне светлости у коме је Спас.

На сред кубетног свода, у прозрачно белом пољу, стоји уписан огроман Сведржитељ, или Пандократор, који у левој руци држи огромну књигу, а десном благосиља. Испод овог белог поља стоји свуд око кубета, црвенорујни као појас, па иза њега загасито плави, па бели, и онда је тек оно плаво поље, у којем је оно коло анђела. Пандократор има дреју горњу од црвенољубичасте (смеса црвенорујне и плаве) боје.

Остала је ова сва црква, почев од 5 1/2 стопа више помоста па до врха, у свима сводовима и по свима стубовима, прекрасно уписана разним свецима свију народа и свију земаља хришћанских, са по гдегде и погдекојим српским, који се увек одликују својом народношћу српском и како у типу лица и тела, тако исто и у оделу. Пред олтарна је црква, са западне стране, почев од првог јужног стуба, па до крајњег северног, сва на чичкана дрвеним столовима, скорашње работе. Пред јужним стубом, стоји прекрасан, од белог мрамора, једни веле св: краља, а други патриарха, стол, а пред северним дрвени, опет једни веле патриараха, а други опет архимандрита и игумана овог манастира.

У мраморном св: краља, или патриараха српских, столу (који ће пре бити св: краља но ових,) сада стоји дрвена затворена столица, а по њој се повлачи прекрасан стег (барјак) још са понеким црквеним утварима, који је поклонио овом св: храму честити београдски трговац Никола Стефановић, као што вели натпис:

„, Ñ;þ zañòàâó îðèëîæè î`ðq ñâ! Äåÿàíñêîî Ìèèîèà
Ñòàòàíîâèñü òðãîâàòóú èzù Áâîãðàà à ðîäîîú èzù
Áâèà Ìîè" ó Ñòàðîè Ñðá;è zà ñâîâ è öåèà ôàèèè;â
zãðàâèh. Ó Áâîãðààó 24. Ôâáð! 1861. èhòà, ''

а на другој страни:

„, Yðåzù Àððèìàí! Ñðáòèèà ðèñòèhà Äåÿàíñêî
Ëàâðå. ''

Овај се стол, као што причају, никад не отвара, и у њему нико несме да седа. Главна иза олтарна црква, као што смо већ напоменули, држи се на два прекрасна од бела мрамор, дивно и чудно при дну и врху украшена, час са орловима час опет прибалтијских Срба грбовима, лавовима овновима, вуцима и т: д: и четири огромна зидна, стуба, која подржавају 7. одвојених и 8. призидних сводова, раздвојених сваки на по 4. троугла, на којима је требало да буде 13.; у препрати 9. и над олтарима 3. свега. дакле 25. кубета. Сви су ови троугли, као и цели сводови, уписани разним свецима и силним и многим неким саборима, међу којима се познају и српски, али им се натписи не могу одоздо да прочитају. Стубови од зидова, такође су свуда и сви од врхова па до сводова, које држе живописани, а на једном се познаје да је се кроз-а-њ пењало горе где ће бити по свој прилици још бар 3-4. цркве на горњем боју.

Јужни је зид био сав исписан разним српским свецима, а нарочито лозом Неманића, која је сада скоро сва утамањена и нарочито некаквим несретницима и демонима замрљана и забрљана. Слике Неманића или садањи трагови слика, кад и предања тврде снимане су са тада живећих Неманића; а што се бив: тада помрлих Неманића тиче оне су снимљене са највернијих њихних слика, које су опет за њихног живота са самих и њих живих снимане. У свему се ликови ове лозе, у млогом и млогом, разликују од оне тако рећи мајмунске под именом Неманићске у препрати.

Дивота и красота слика, правилност, карактеристика и све остало, колико се познаје по траговима, савршено се у свему и свачему слаже са лозом Неманића у Грачаници, и осталим старим срп: св: храмовима. Шта више и боја одела, у једних и истих лица, сачувана је и овде, као и оне у још неколико прастарих наших цркви, из чега излази: као да су изкони чланови ове лозе морали свуда и

на свима местима носити од једне и исте боје одела. Види се да је и боја, решовала много, као што је и данас у нашем народу, а свему овоме имамо бар остатака обичаја још и данас у нашем народу, као што напоменуемо, а нарочито да само најстарији у задруги може носити црвене тозлуке, чизме и т: д: а сва његова браћа плаве, а синови им и унуци беле. Чим кућне старешине, ма коме од задругара купе црвене тозлуке; то је већ знак. делења неправде неуважања реда и поретка. Ми знамо у кнежевини 13. задруга, које су се раздвојиле само због тих црвених тозлука, фермена осталог у боји одела. Прво иде: ,, ñâ! Ñvîâwíü íîâè Ìèðîòüüöü Íâîàíè" òàðü ñââñðüüñêâ è îîîîðüñêâ zâîèâ, ' ' висок, сув, коштуњав, старац, са дугом шиљатом, белом, брадом, дугим танким, увијеним и чак палим на прси брковима, у калуђерској црној маитији, носниској шиљатој капи са 8-краким крстом више чела. До њега је такође висок, сув, коштуњав, као и отац дугачког, уског, лица, дугог, танког, врата, високог чела, дуге браде, бркова, и косе савршено беле и т: д: ,, ñâ! Ñàâà ã. àð†òè~ìèñüêqíú âñâñðüüñêâ îîäqíââñêâ è îîîîðüñêâ zâîèâ. ' ' "

Он је сав у белим одежама изшараним златним колутовима, у којима су такви исти крстови, са загасито плавим српским огнилама, међу којима су беле Неманићске лале. Такође му је за чудо, и појас, српски преко стахара, који му у два крака виси преко леве руке, а сав је црвенорујан, изшаран плавим огнилама. До св: Саве стоји други Неманић, такође огроман, у црвенорујном царском оделу, препојасан двокраким плавим појасом, који је пресамићен преко леве руке и виси, а украшен белим украсима. На глави му је црвенорујна круна неманићска са наушњацима, а браде је, косе, и бркова, савршено црвене. Тип му је лица, као и у осталих, и мало се познају трагови натписа: ,, ñâ! Íóðîøü ã. ' ' са титулом која се не може да прочита. До њега је други неко огроман у загаситоплавом царскосрпском оделу, са црвеном брадом, брковима и косом и са црвенорујном срп: круном на глави, са наушњацима и титулом, која се не може да прочита, а само се ово познаје: ,, ... ñðâü .... îîî ... îîäqíââ ... zâîèü è òòèòîðü ñââî îâñòà ñâ ... ' ' "

До овога је по свој прилици, светог Уроша III. у црвенорујном, огроман висок и нешто нишији, такође, као и отац, коштуњав, без браде, са црвеном косом и тек ничућим црвеним брчићима, препојасан плавим царским појасом, који се преко леве руке спушта у два крака, а украшен драгим каменом, и црвенорујној царској српској ћурдији, са црвенорујном круном са наушњацима на глави и осталим: ,, ... Äqøâíü ... ' ' од којег се титула познаје само ,, ... zâî ... è òòèò ... ' ' "

Даље стоји уписана огромна нека царица, а крај једне и друге њене стране, по једно дете колико и она и скоро сасвим, као и натпис, око глава им, замрљана. Царица је колико и сва остала лица у црвенорујној срп: царева дреји, само нешто мало отворенијој, украшенијој и утрпаној многим драгоценостима. Лева јој рука лежи на прсима, а преко ње виси најбогатије украшен плави појас, или бојадер садањи. Десном руком милује свог синчића, или ћерку, у црвенорујном оделу и круном, као и она, са наушњацима. Дете ово десном руком држи се за пуца под грљом, а у левој, преко које виси такође, као и осталих богато украшен плави појас, држи нешто савијено као пергаменат. Кралица, или царица, ова такође и сама држи нешто на прсима, више налиचेће на неку ствар, но књигу. У ње је кестењастоцрна коса и обрве, док у обоје деце савршеио црвена.

С леве јој је стране девојчица, од 15—16 год: у многоукрашеној плавој срп: царској дреји, по којој су бели кругови па у једнима двоглави бели неманићски орлови, а у другим бели крстови са плавим огнилама. Св: оци причају: да је ово св: Јелена жена Шишмановића са сином Александром и ћерком; но то неје истине, јер се види да су та деца Неманићи, а не Шишмановићи, напротив сама је

она царица, туђег и несрпског типа. Ово нарочито тврди и крај главие праг натписа: ,, Îóðîøü
... ìëää ....' '

Овде има једва познавајућих се још неколико лица Неманића лозе, и то на броју онолико исто, колико их је и у препрати. Више целе ове лозе иду разни свеци туђих народа, а на западном зиду све до врата, водећих из препрате у ову цркву, стоји уписана, (које нигде невидесмо) цела опет еврејска лоза. Доле спава Аврам, ама сушти Евреји и у типу и оделу и осталом па сања уписаног у васдуху Г. Бога, који му у руци показује у белом пољу 7. рогова и рађај неког малог детенцета спрам којег пише: ,, Èèzùòüÿâ zâhzää ^ Ìàéîââ' '

Даље иду све саме еврејске личности, цареви, судије, па чак и пророци, кршћење христово и св: Илија, по српском народном веровању у место старог Перуна те исти огроман лепи по облацима на двоколицама, огромна која вуку као снег 4. бела коња. На осталим зидовима иду разни многи свеци и њихова чудеса. Међу овима нам паде у очи: ,, Òüìà èðîìèøíà' '

У ових је полу голих, ван срамота, један на другом по 4. трбуха, да им се чисто црева провиде. Одма је ту и васкрс мртвих, суд над овима, и како ђаволи тегле своју страну теразија, да би добили што виша грешника и т: д.: Овде је уписан и рај и пакао, а међу свима овим, најчудноватији је Мухамед, средовечан човек, на некој утвари, као аждаја, или авет, у које су лавове ноге, псећа глава, и на врху репа аждајина огромна главурда. Ова авет репом својим обвија силну мложину мухамедових једномишљеника, и онако са савршено ћосовим, без браде и бркова мухамедом, који држи две криве турске сабље у једној а у другом руци отворен куран, све одвлачи на дно у пакао. Још по гдегде познају се групице срп: светаца и сабора, али им се, на велику жалост и несрећу, немогу натписи да прочитају.

Карактеристика је целог живописа, као и у свима нашим прастарим црквама, особита светлост, нежност, јасност, мекост светост и остало и ми остављамо све ово за наше живописне уметнике и вештаке, нека их испитају и проуче; те да нам не живопишу којекако св: храмове, који за 20. год: тако потамне да им се не познаје ни једна боја, а камо ли слика, док ови стари од 7, 8 и 9 стотина год: не само да су бољи од њихових данашњих (види саборницу у Београду но их овако и не могу и неумеју уписати, нити ће умети још за неколико вековног унапређења. На овим западним вратима, кроз која се у ову главну цркву из препрате улази, стоји на белом пољу плавим писменима, у 5 1/2 врстица овај натпис:

,, † Èzâîë~íè~ áîæè~ìü è îîñîhøâíè~ìü ñâ! äqõà âü
òðîèèè îîäüîèñà ñâ ñç:è òðàìü Ãîñîîäà Áîäâ
Âüñâäðüæèòâè" âü îàìàòü è âü îîìàíü ãîñîîäèíà
áîãîîü îðîñâhmåíàãî è ñââòîðîäüíàãî è ñââòàãî
ñàìîäðüæàâíàãî âñâ~ ñðüáñêû~ è îîîðüñêû~ zâìèâ
Ñòâòàíà èðàè" Uðîøà ã~ãî ~ìqæâ áqæè âhyíà îàìàòü
âü áíè ñûíà ~ãî áèàãîâhðüíàãî è ñââòàãî è
ñèàâíàãî è îðhâèñîèàãî ãîñîîäèíà à~ãî òàðà
Ñòâòàíà âñâ~ ñðüáñêû~ è ãðüÿèè~ è îîîðüñêû~
zâìèè~ è ñûíà ~ãî Ñòâòàíà èðàè" Îóðîøà âü èhòh
s. w. e. s. èíäèèòà ã. î. áîãü äà îðîñòè îðüâããî
èâqíâíà Àðñhíè" òðqæèâüøàãî ñâ w îhñòh ñhîü.' '

Како се одавде погледа, у овај св: храм, одма, с десне стране падају у очи две велике гробнице и то; већа и виша с десне стране св: краља Дечанског, а с леве мања и нижа његове, веле сестре, (а можда, што је верније и бабе му жене краља Уроша) св: Јелене бив: жене неверног бугарског кнеза Михајила Шишмановића. Св: је краља за 7 1/2 стопа дугачка и до 1 1/2 висока, а св: Јелене за 6 1/2 дугачка и до 3. висока. Обе су ове гробнице од простог белог мрамора без икаквих украса, а застрте су старим свиленим засторима, под које се болни и немоћни подвлаче, да се опросте беда и невоља, Женскиње махом се подвлачи под застор св. Јелене, а мушкиње св: краља. Која жена не рађа децу, кад овде дође и поклони се св: Јелени, онда, веле, роди, а тако исто и која нема млека и од чега другог пати, излечи се.

Између ова два гроба стоји крст већ сав прецрнео, но не из доба св: краља и св: Јелене. Он је од просте дубовине, просто израђен 4-рокракаст. Скоро је наткривен такође грмовом даском, а углављен је у тројни округласти на помосту, такође дубов, темељ, који се од помоста навише сужава у три округласта степена.

По средини крста са источне стране, урезан је и уписан један плав крст са црвеним и белим крајцима. На врху му је круг, или точак, од просте и грубе тробоје српске са: , , èñ . õ ñ . ' ' - а с десне стране овог, ван круга: , , â . w , ' ' с леве: , , Ä . y . ' ' Испод ових писмена иде пречага на којој је с десне: , , Ä . ' ' а леве: , , Õ . ' ' испод пречага, с десне: , , ñ . ' ' испод њега: , , ĩ . Ð . ' ' а леве: , , Õ . ' ' испод овог: , , Â . ' ' Сад долази на сред друге пречаге велико такође од поменутих боја коло. На крају ове пречаге десне стоји такође тако исто коло и у њему: , , ĩñ . ' ' иза њега је више пречаге, ван кола: , , yõ . ' ' а ниже под овим: , , íèñ . ' ' испод: , , È . ' ' реч: , , yÁ . ' ' сад долази viseћа пречагица преко главне и над овом (главном): , , yY . ' ' и одоздо: , , yÍ . ' ' На сред пречага у оном кругу, који се дели на четворо, нема писмена у горње две троугалности, а у левој дољној стоји: , , ÐÐÈ . ' ' десној: , , ÐÐ' ' Одавде над пречагом иде: , , yÊ . ' ' а испод: , , yÄ . ' ' Ова писмена раздвоја viseћа пречагица, преко ове главне, па иду озго: , , yÂ . ' ' а одоздо: , , yY . ' ' иза ових иде десни колут, као и горњи, и у њему: , , õ ðñ . ' ' Испод ових пречага с леве је стране; , , ÑÑ . ' ' испод овог: , , ÈÈ . ' ' (или , , ÍÍ . ' ') и с десне: , , ÑÑ . ' ' одоздо: , , ÈÈ . ' ' (или , , ÍÍ . ' ').

До ових писмена допиру разни украси имајући основу огнила, допире копље, мотка и као на биљегу Стефана Високог грана једна истина суха, али са 5. кругова, као плодова неких. Са западне стране крста стоје на сва 4. краја пречага крста по један круг и у горњем су ова писмена:

, , ìíðuâðj' ' у дољњем: , , íðuú ââ' ' у левом: , , âââú а у десном:
, , ñðîñú' '

Озго још стоји најкрупнијим писменима: ç̄ . ē̄ . ȫ . ²̄ .

Око горњег круга иде унаоколо овај натпис: , , ^ íááâñü íèäîðü îíè ìâ íâîð;ââ è íà êðüñòh ïð;ãâîzäüøâ . ' ' .

Испод овог у 12. врстица иде низ тако рећи мотку крста са зракама и натписом уписан мимо овог: , , ç̄ ñ̄ . ȭ ð̄ . è̄ . ê̄' ' овај натпис:

, , † (1.) êðüñòú òðàíèòâëü (2.) âñâè âüñâë~íhè âhð (3.) íûì . Êðüñòü êðañîòà òðúêîâúíà . Êðüñòü òàðâìü (4.) äðüæââà . Êðüñòú âhðíûì Íóòâ (5.) ðúæââí;â . Êðüñòú (6.) Овуда иду пречаге крста на којима је натпис од 3. врстице уздуж) àããâëwìú ñèàâà .

(7.) Êđúñòú áhñwiú "zúâà. (8.) Íàìèñàò ñâ ñè ñâhòè
 (9.) è áîæñòúíú êđúñòú âî èhòî , ċ. ĭ. ě. įîââèhíè~iú
 (10.) ñòàđöà Íâñòîđà ñú áđà (11.) ò;àì;è! Áîâú äà èđú
 îđîñòú (12.) âü äíü ñuäí;è. Àìèíü.''

Почев са левог краја пречаге одма после скоро оваквог истог крста, као и горњи пред наведеним натписом пише ово:

,,(1.) ŃĚĚâ zâh Őđèñòîñú îđââñòîèòú è
 zàiđhmââòú òââh Āîñîîâú ä;ââîèh è âüñâè òâîâè
 ñèèú. Àà íâ èìàøè wâèâñòè ñâhò; (2.) wâûòâèè
 ñâè. Uâîè ñâ Áîââ ñhââmââî òâđuâûîhõú ââî æâ
 òđhîhmuòú àãâ~ëû è àđöâãã~ëû. Ĭđhâñòîèü è
 âîñîîâñòââ (3.) íâÿâèà âèâñòú ñèèü îíîâwîÿ;òè
 òâđûuâîè è òâñòîèèđèèàòèè ñâđâòèèè Őđèñòà Áîââ
 íàøââî âiu æâ ñèâââ ñú ^öâíú è ñââòûiú äüöîiú.
 •!•''

Тек што свршисмо снимак и овог натписа, а лупњава звона огласи долазак гостију Дечанима, и ми морадосмо не само прекинути наш рад, него и измаћи се, да нас не би ко познао. Гости беху из нишке, лесковачке, врањанске, вучитрнске и тетовске нахије, а већ од кад је ово неколико година обладала пропаганда бугарскотурска, не долазе: из прилепске, оридске па чак и из скопљанске и дибарске нахије, и ако ови исти долазећи овде гости и из околних ових око манастира нахија одлазе и тамо и поклањају се светињама српским па чак и у Риљ. Ми се сакрисмо у јужну башту мџра, где је нешто гробља, разних зграда манастирских, помињати амбари, нешто мало баште око гробова, градине и других ситпица. Овде нам је ваљало остати све до мрклог мрака; те тако и учинисмо.

Описивати дивоту и красоту споља Дечана, као и изнутра, значи толико исто колико и престављати највећем и окорелијем разбојнику и развратнику рај, или од рођења слепом дивоту и красоту, зоре, рођај сунчев, светлост његову и остале красоте и дивоте овог света о којима нема ни појма. Као што смо још у почетку казали: испод свију оних полустубића висећих испод стреје, стоје разни грбови, разне утвари узете из нашег идолопоклонства, старог и новог завета, ондашњег живота његових потреба додири и употребе целог васиониног и божијег створа. На све се то наслањају висећи полустубови православног хришћанског храма, с чим хоће да се каже: да је све то било и пропало, и да над унижености свега тога господари православље и права вера, Христа Спаса. Све ово дакле нити треба, нити се може описати, но ваља што пре, док се не срушили Дечани, послати највештије људе: да све потпуно и најтачније прецртају и сниме, ако су одиста у стању сада све ово и овако урадити, као што је на Дечанима и уђима.

И овде је дивна и прекрасна, осим главног олтара, двојна округлина у олтару цркве св: Николе и св: Димитрије. На првој су два, један над другим, и на другој један, прекрасан и дивно израђен од једноставног камена дугачак неманићски прозор, са разним урезима, изрезима, украсима, лепотама, дивотама и красотама, које је у стању преставити не само најизображнији народ и сви скупа народи у појединим изван редним и чудноватим врло ретким вековима, но још и најидеалнији и поштенији дошав до крајних међа човечије и укупне човечанске моћи, ума и вештине, које се данас и немогу изградити.

Иза ових, идући западу, иду друга два огромна прозора, који су на главној цркви чудно и дивно израђена, и један и други по средини деле угласти танки једноставни камени стубићи, украшени разним дубоким, виновим, лишћем, идолом и осталим дивотама и красотами најсавршеније израђеним. На њима се виде и разни грбови српски онако рејљефни, међу којима увек игра прву улогу свесрпско огнило, па тек после неманићски двоглави орлови са лалама. Иза ових су још друга два такође на главној цркви. На једноме, испод и над диречића, двојећих га на две равне уздужне половине, стоје дивно израђене главе овновске и воловске.

На своду је огроман грб Срба прибалтијских, т: ј: авет са орловском главом, на којој је крст над круном, ногама орловским, телом као крокодилским, са огромним крилима орловским, репом дугим, при крају двојећим се, и на сваком крају по једна пламена као стрела. Овај је наш прастари грб разјацио своје чељусти, на једну велику гмизајућу и приближавајућу му се са отвореним чељустима и палацајућим језиком, змију. Оба ова грба по свој прилици представљаће борбу Срба, са Татарима Бугарима и осталим турскофинским племенама. Још ту има разних украса, дивота и красота, али се одоздо не виде добро, а и неје слободно много гледати и бленути, јер ће правоверног султана ту станујућа војска, одма то видети и приметити, па после зло. Она и не седи ту масла и среће срп: ради; но да сваког поклоника проучи тако рећи од пете до перчина кроз и кроз.

На другом прозору, у своду, стоји огроман дивно израђен стол, на коме су два. штита, и на њима српска огнила, или општесрпски народни грб, а некада и свију бив: српских а сада славенских племена, као: Руса, Пољака, Чеха, Словака, Маравца тако доцније и од скоро прозваних као још и ненапоменутих осталих. Више овога божије око од самих ждрака дивно и чудновато божанствено пружа своју светлост и божанствену моћ на ова наша огнила.

У свију ових прозора иду разни украси од разног цвећа, шумица, брдашца, цбунова, трава, оридака и осталих земских дивота и красота међу којима су гњезда са разним тичијим јајима и малим тићима, а нарочнто орловским, голубијим, соколовим и других. Осим гњезда, и разних птица, стоје изрезане разне животиње са свима својим појавима односно себе самих и других, па чак и разни људи и народи. Ту се управо може најпотпуније изучити не само сва природна историја, у којој је представљена не само сва зверад, животиња, живина и остало, но и радње њихове, борбе са својима и несвојима за опстанак, него још и сва прошла бив: српска и садањих тако званих разних славенских племена, митолођија.

На препрати су два прозора са ове јужне стране. У своду једног прекрасно је изрезано, дивно прекрасно и за чудо нежно и невино јагњешце, са светитељевим кругом око главе. Оно држи више себе стег на ком је крст, знак ускрса Христова и победе његове невинне праве и једине вере над осталим верама. Други је прозор сав у самим лалама, ружама, и осталим красотами и дивотама. Ево нас и пред самим огромним јужним вратима главне цркве, која су вечно и увек затворена, а чини нам се изнутра још и зазидана.

Пред, и око врата, стоји по један диван и прекрасан шарени стуб, иза оног иде бео, па трећи шарени; те долазе од једноставног белог мрамора, рагастови, или окрајци врата, који се при врху, као и ови стубови, своде у више шиљатији но округлији и правији свод. Стубови су дивно и прекрасно израђени четвороуголни, један од другог одвојени, ослањајући се, на, и крунишући се разним дивотама и украсима. Она, као и свод, иду одвајајући се од главног зида за две стопе; те су, по неопходној потреби, покривени оловом.

У округлини надсводној дивно је и чудно изрезан св Јован Крститељ, који левом руком држи Ис: Христа за леву такође руку, а десном га полива захваћеном из Јордана водом, у коме су обојице ноге до колена, које им се, и ако је све то од камена и у овоме и израђено изрезано, чисто кроз воду провиде, а ово неје у стању сада ни највештији живописац овако бојама на хартију и платну преставити, као што су наши стари то преставили сенкама на хладном и сињем самотвору и станцу мрамору. Свака цртица, сваки део тела, не само, но чак и изражаји и у једног и другог тако су изрезани у једноставном мрамору, као и валови Јорданови, да се највећији вештак мора само дивити и чудити скоро непостижном знању и моћи тадањој српској.

Баш испод крштења, а на правој четвороугалној плочи, која лежи одозго на каменим рагоставима врата, и која је на велику нашу српску, и опште хришћана разних секта, нарочито Славена, ни чим ненакнадиму, штету, препукла, и скоро хоће да падне, јер су ту Дечани, као и са северне стране, од врха па до дна, препукли, — стоји осредње вештине урезан овај натпис, којег је погрешно снимиио неко па дао пок: нашем историку Јовану Рајићу, овај га напечатао, из њега опет преписао, са свима погрешкама Гедеон Јуришић, па и Гилфердиинг тако исто опет преписавши од овог, и сам погрешно напечатао у свом делу. Натпис тај по најмогућем вернијем снимку нашем гласи од речи до речи и од слова до слова ово:

,, † Ôṽàäü Âèòà ìàèè áðàòü Ìðîòîìàèñòîðü èzü
 Êîòîðà ãðàää èðàè~âà ñüzèää îâîyzè öðüêâü
 ñââòàâî Ìàíüäîêðàòîðà ãîñîîäèíq êðàèèp Ñòâòàíq
 Îóðîøq ã. ~ìq è ñâî~ìq ñûíq ñâhàòèèìq è
 ìðhââèèèììq ãîñîîäèíq êðàèèp Ñòâòàíq. Ñüzèää ñâ
 zà ě. ãîäèèü è äîñüîhèà ~ ñü âñhîü öðüêâü âü
 èhòî , s. w. i. a.

Одавде ево нас пред олтарима главне цркве.

За призоре у јужне две округлине рекли смо, на што смо рекли за њих можемо и за ове, јер су и ови и такви исти и толики, колики и на јужним олтарима, само са другим и различитијим украсима. Сва четири ова прозора, виша су од по 1 1/2 хвата. Украси им се не могу ничим и никојим описати: ту су стубови, диречићи, око њих разно цвеће, ликови и животиње разне са свима својим појавима од кад поставу па док се несбришу с лица земље. Прозор просхомидије, или прве северне округлине, до округлине главног олтара, опет је другчији, што се украса тиче, од прозора на округлини олтара св: Димитрије.

Најлепше је и дивније украшен главни прозор на главном олтару цркве Пандократорове, који има још по један са својих страна. Он је вишији од 3 1/2 хв: а скоро 2. широк. Око тако званих рагастова његових од једноставног дивног и прекрасног мрамора, стоје округли стубови, који леже на разним предивним, и који се крунишу такође пречудним разним, украсима међу којима су сада временом и нарочитим кваром прилично изкварени, а нарочито разним српским грбовима и крунама њиховим стојећим над својим грбовима наших прибалтијских, бив: срп: племена, тако су (покрај кваринама остатцима од ових) дивно и чудно израђени, да се свака жилица у крељусти и на телу види, као и свака и најмања пругица у перја на крилима. У једног је сада сасвим одбијена глава; њу су одбили Турци куршумима из пушака, јер онако ничим несу могли дохватити и домашити, па веле ни камењем из праћака. Осим ових стоји још по један бив: као крилати лав, али са главама некаквих птица: који су такође нагрђени и осакаћени.

Више ових стубова, који су за неколико прстиу одвојени од главног зида, и више над прозорних тераса и сводова, стоји за 2. стопе полукружна, од једноставног камена, стреја покривена оловом, која заклања прозор са његовим украсима од времена и непогода. Иза ових стубова иду, баш до самог прозора, по два осмоугална а опет у среди прозора по два као петоугална и завијана, стубића. Над овима, који се при врху као двоје, стоје друге неке мраморне плоче са разним украсима, а више ових тројних стоји дивпо и чудновато изрезано и урезано гнездо, у ком 5. орловчића малих примају храну од велике орлице, која их је својим разширеним великим крилима прекрилела.

На једном од поменутих, стоји дивно и прекрасно изрезан целокупан лав, који разљућено у канцама предњих ногу држи обрнуту њему лицем и његовим разјапљеним чељустима човечију главу, а на другом тако исто други лав држи главу, али зечију. Више свега, стоје неки цбунови цвећа,

у којима су гњезда разних птица, са јајима и малим птичићима, а нарочито се види једно, веле, соколово, којем се прикрада нека змијурина, а соко ударавши је кљуном у врат, као обара, и ова се већ као мртва, и пресапићује.

Над подсводној поклопници, или мраморној гредици, вијуга се винова лоза са својим плодом и цветовима. Из њене десне стране излази опет авет, или грб српски прибалтијски, која прежа на три главе курјачије, или грб мале Скитије (Добруце) дакле преви бугарски, чим се хоће да покаже обрана и надмоћност Срба над Бугарима, који су имали на својим стеговима коњске репове, као и остали Турци, и курјачије главе, за грбове на својим стеговима, све дотле, док се непрелише, примивши хришћанство, у месна српска, или баш ко хоће славенска, племена; те примише римског тракијског лафа, за свој грб, које га још и данас као усвајају.

Друга, на левој страни, ухватила је за колена прекрасно израђено и дивно помало детенце, које је се пресавило млитаво и као мртво. На врху стоји човечија глава, из које излази дивно израђена винова лоза, која је увијено обмотала цео прозорни перваз. Међу њеним лишћем, коленцима, цветовима и гроздовим, стоји мложина разне птичурије, гњезда, јаја и малих птичића, а тако исто и многе разне животиње одиста некад постојавше и постојеће и измишљене као: пола човек, пола коњ, пола девојка, а пола змија, и још многа којекаква чуда и утвари, које се немогу ни у сну приснити. А на врху је изрезано прекрасно детенце, које великог, а мирног лафа десном руком милује, а левом храни.

Све ове украсе, под помињатим стубовима, држе на својим леђима потурена два стара човека, Србина, са дугим раздвојеним по сред главе косама, дугим брадама и брковима, што ће рећи: да све то држе, издржавају, подижу, граде и стварају све сами одрасни и у годинама озбиљни Срби, или срп: народ, и да је све то основано, утврђено и углављено на народу српском. Горње дете неће ништа друго бити но српска чиста и прасветна, а невина и приморана а у тој српскобугарској борби да пролева крв, држава, која и моли бугарску и храни је.

Већ је била ушла у овај предивни и пресвети св: храм сва светина, осим појединих помлађих и млађих, која завириваше, први пут видевши звона, и који се отимаху, ко ће само макар једном повући уже од звона и тако ма и једном у свом веку зазвонити. Да би заварали свој траг, и ми смо били један међу првима, који смо и највише бленули, гледајући у звона и непрестано се такође сами отимали, да тобож и сами зазвонимо, али у исто време савршено другчије мислили од ове јадне и ропске, невине и поштене српске светине.

Чим би звона престајала свако је се старало, само које је умело којекако загребсти своје име, да га запара управо а не зареже и уреже, на северном зиду овог св: храма; с тога је, за 2. хвата висине од земље, сав овај зид изписан и изгребен разним именима и презимена поклоника из разних нахија Праве Србије. Ми смо хтели пресвиснути од муке гледајући ову глупост, препирали смо се и доказивали да то неваља што раде; али беше све то узадуд, и пошто видесмо да неки преписују ове загреботине својих покојних, ваљда, праотаца и познаника, и сами одпочесмо, прибележавати, на својој хартијици, али не то, но ово неколико речи о северном зиду, које ћемо мало ниже навести. Да би се што више уписала имена ових поклоника, пентрали су се не само по лесвицама манастирским, које су и мале и крију, но и један другом па чак и трећем на грбине и тако урезивали целе своје узходеће и низходеће рођаке. Некада су се у овоме особито одликовали Велешани и Прелепци варошани, који сада и не долазе у Дечане да им се клањају, јер су се побугарили.

Поменуће прибелешке наше, о северном зиду црквеном, састоје се у овом на овој је страни главне цркве такође, као и на јужној, четири прозора. Крајни су украшени разним украсима, цвећем, ружама, лалама, неким срп: грбовима и осталим украсима. На једном, средњем, који је, као и други украшен разним стубовима, украсима и осталим красотама и дивотама, стоји један стуб сав оплетен и увијен ружама, њеним лишћем, трњем као и цбуновима, из којих излазе огромне две рокове авети, које се боре са једном таким истом трећом. Борба ова ужасно је и чудновато представљена и то тако: да су се као све остале околне разне и многе животиње и птице преплашиле и из својих гњезда прнуле и брлога избегале.

На стубу другог стоји лав човечији дивно и прекрасно израђен, а на своду му је јагње, које је се окренуло на сто са крстом, који стоји више њега. Ево нас сада и пред самим вратима, која се увек отварају, и кроз која се пролази у цркву, док се западна ваљда у неколико година по једанпут отворе, а јужна можда у 200 год: једанпут. Одма до од белог мрамора једноставних тако да назовемо, прекрасно и чудно израђених и углачаних рагастова вратних, одвојено од ових за неколико прстију, долази од шареног мрамора сав лозом, лишћем и грожђем, као и разним цвећем, увијен стуб. Иза њега иде округао бео, па иза овог увијен шарен, који су сви један од другог, као и код јужних врата, одвојени и сваки за се, као и тамо, састављају надвратне стубове, које једноставна полукружна, од белог мрамора покривена оловом, а више од две стопе испупчена, плоча надкрива.

Сви се ови стубови ослањају на разне украсе и крунишу такође разним, дивним и чудним украсима, који се немогу у појединостима ни напоменути и навестити какви су, а још мање и никада описати и преставити. Као понајглавнија је, од свију на врху надстубних многих украса, с леве стране, прекрасно и чудно израђено лице човечије типа српског, а с десне стране соко са разширеним крилима, који хоће да полети оном милостивом човеку.

Више свију ових надстубних украса, долази петосводни свод, украшен разним дивотама и красотама, као и над јужним вратама, све од једноставног белог прекрасно израђеног и углачаног, мрамора као и сва црква, и све што је на њој и што јој припада па и најмање ситнице у зверовима птицама и осталом не само но и њихове јаја, гњезде, лишће, биља, цвеће и остадо немогуће напоменути и одбројати, у једном од ових сводова, стоје многе лозе винове са лишћем, плодом и другим дивотама и красотама; други је онако једноставан и глатак; трећи је увијен; четврти украшен разним цвећем, грмовим, лишћем, жиром, дивотама и красотама, пети такође сав у виновим лозама, грмовом лишћу и т. д: из које се види разне слике из наше прошле вере из апокалипсиса и осталих чуда и сујеверија, а апокалипсиси и несу ништа друго, до остатци идолопоклонства разних народа, који примаше хришћанство.

Тако се виде утве и авети вратови и глави људске, као и трупине и ноге коњске, од којих неке стрељају људе, разне зверове и птице, неки се боре са некаквим аждајама, које час надбијају и бивају од ових надбијени, неки дувају у рогове и т. д: шта. ти ту још нема; једном речју сви појави људске радње и животинских покрета. На среди је, под сводом, полукружна од бела мрамора плоча, на којој је изрезан четворокраки грчки крст, крај ког су, са обе стране по једна грмова грана и по 4. разна цвета. Више пречага крстових пише: , , ² ñ õ ñ ö à ð ü ñ è à â è ' ' Више ових дивних и неописивих врата, стоје још по два прозора, али помања од ових 4. По средини једног иде 8-угални стуб, који има и одоздо под собом и над собом разне украсе, међу којима се, над горним, уздиже дивно и прекрасно, у српском народном оделу, бела вила са разпуштеним косама. Испод ње је соко, који се бори са једном ужасном змијурином. Са десне стране овог сокола, који наличи унеколико и на грб срп: прибалтијски, из гњездета излећу мали тићи и соко, који као лети овима, и оном великом у помоћ, а с друге стране опет у гњездету лежи други мали тић соко.

Над украсима надстубним, по сред другог прозора, осим осталих украса, стоје две птице, или сокола, са опуштеним мало крилима, а међу њима је гранчица нека, знак мира и љубави. Овај северни, и јужни део главне цркве, вишији је и од препрате и од цркви надолтарних, и овде се тек најбоље виде сва четири црквена крова, који су један над другим, као и онај пети испод огромног и прекрасног 8-угалног са 8. прозора кубета. И прозори кубета су тако исто прекрасно и предивно украшени, разним украсима, као и ови помињати, али се одоздо ти украси једва виде, због огромне и не догледиме висине, са које се, кад се гледа, хоће да падне у несвест. И прозори кубета имају по средини својој стубове, који леже и који се крунишу разним украсима, али се одоздо нераспознају. Само се над сводовима прозорним виде огромни округли кругови, у којима су скроз прорезани крстови са огнилама. Сви су ови украси око, и над, прозора и врата све од једноставног мрамора, који је за нашу општу несрећу и тугу по негде, због пуцања саме главне цркве, изпрепуцао.

Ове пукотине особито јако зијају над јужним вратима, о којима смо помињали, а нарочито над овим северним, пред којима ево сада стојимо, а која је по сред поменутог крста. Ово је тако страшно препукло, да је цео онај надвратни свод, са целим више њега зидом, посрнуо и најмањи

потрес: па ће се северни и јужни зид Дечана срушити; да је ово где у Европи, или у нас у кнежевини, Дечани наши неби служили, него би стојали затворени. Помозимо браћа, сестре и народе за времена да се неутамани овај понос и украс целог хришћанства, овај преставник моћи, свести и изображености не само наш српски, но и васцелог хришћанства и цивилизације, и то баш онда, кад се надамо да нам сијне света, вечна и најдивнија и лепша слобода красна.

— Сутра дан одма после 12. часова, кад су поклоници које ручали, које поспали, а тако исто и аскер славног и великог султана, стрица сунчевог, брата месечевог и рођака осталих небесних тела и светила, одосмо пред западни, најлепши и украшенији зид овог св: храма пред његова врата. Прво нам паде у очи прекрасан четвороугалан дебео, до, и предвратни, стуб од шареног мрамора, иза њега иде бео такође четвороугални, али другчије израђен, иза овог округао, али, као од две струке састављен и уплетен, шарен; иза овог четвороугалан бео сав виновом лозом увијен, међу којом су разни украси, цвећа, грмова и остала лишћа, разне животиње, птице, гњезда, јаја, мали птичићи, зверова брлози и т: д: па опет четвороугална два, али како један од другог, тако исто и један, од свију и сви од појединих осталих стубова различити.

Сви су ови стубови дебљији од једне, и неколико полаца, стопе, а сви су један од другог одвојени скоро за 1/2 стопе ако не и више. Ови сви стубови леже на разним тројним украсима, а тако исто крунишу се са такође разним тројним украсима, на којима су други престављајући разне дивоте и красоте, као: разна цвећа, животињу, грбове, птице, зверове, живину, људе и т: д: Међу свима овим над украсима крајних стубова и с једне и друге стране врата, стоји по један од 2. стопе прекрасно и давно израђен лав. Испод ових стубова, над подстубним украсима, стоје такође два лава од својих по 2 1/2 стопе, у којих су предње ноге, са оним шта су у овима држали, пропале.

Више украса надстубних савија се и своди се у један шестосводни надвратни свод, сав дивно и прекрасно израђен, цео овај склоп од стубова и непостижни украса. А више целог овог шестосводног надвратног свода стојала је некада шира од хвата полуокружна мраморна стреја покривена оловом, која је све ове украсе чувала од времена и непогоде. Сада стоји само над шестим најгорним, оваква стреха, која му украсе чува. На овоме су разне животиње, цвеће, птице, грбови, украси и остале земске и небесне лепоте и красоте, изрезани. Други је до њега глатак; трећи увијен; четврти украшен такође разним цвећем, грбовима и осталим, а међу грмовим грањем, са лишћем, плодом и осталих дрва, и цвећем, стоји изрезан огроман анђео, са по једном птицом са страна. Пети је свод сав ужљебљен, изжљебљен и изврћен и уврћен, да несмо у стању данас тако од теста израдити; а шести је танушно претанушно увијен и извијен. У сред је свода изрезан огроман престо, којег, са страна предним шапама, држе лавови, а главе су им обрнуте престолу и мало извијене у вис седећем на овоме.

У престолу седи озбиљан, дивно и прекрасно израђен Сведржитељ или "Пантократор" са натписом таквим. Он држи, у левој руци, огромну књигу запечаћену са 7. црвених печата, а десном благосиља спрам себе, и као и овај дољњи свет. Крај престола лебди у васдуху дворећи такође дивно и прекрасно израђени анђео, који је метуо десну руку на срце, као да се моли, или благодари, Сведржитељу, а леву је метнуо руку више очију, као заклањајући се од Сведржитеља и његова, блеска, светлости и небесне зрачности, или и као и стидећи га се за нешто. Судећи са земље по висини месности на којој је Сведржитељ, да је спрам нас морао би бити већи од два највећа, ако још не и три, боја људска, а анђео је ако не виши, а оно за 1 1/2 најмању руку.

Са обе стране овог свода стоји по један огроман, као и у остале цркве, прозор дивно и прекрасно израђени и украшени. И у једном и у другом иде кроз средину по један 8-угални стуб, који леже на, и над којима су разни украси, дивоте, красоте и непостижне милине. На врху више тројних украса, десног прозора, овог стуба, стоје изрезане четирн јагњеће главе, а у своду изрезана су два дечака у срп: нар: оделу, који се грле и рукују. На левом, више тројног надстубног украса, стоје четири сокола, а у своду надпрозорном две бијуће се аждаје, међу којима је једна срп: прибалтијски грб, а друга она више наличећа на просту змијурину аждајетина.

Право више надвратног свода стоји један огроман прозор изрезан сав, као и сви остали, од једноставног мрамора. Око, и по средини, прозора, као и у оног олтарног, иду по два дивна и

прекрасна стуба, украшена непостижним дивотама и красотама. Више његова свода стоји полукружна мраморна стреја покривена оловом, која је скоро све украсе дивно, прекарсно и како ваља сачувала од непогода. Међу украсима опет узимају прво место огниа наша са грмовим лишћем, орловима и соколовима са разним цвећем, а нарочито лалама и виновом лозом са грождјем. На самом надпрозорном своду дивно је изрезан св: Ђурађ на прекарсном, страшно високо и одвојено од главног зида, пропетом коњу, под којим је огромна аждаја, и пред овом дивно и прекарсно изрезана клечећа царска ћерка, крај које је валасајуће се модро огромно језеро, а у даљни се једва види град са кулама. Да је овај св: Ђурађ са коњем и осталим спрам нас, а, не на овој и овакој висини, држимо да би овако са коњем и осталим био виши од 5. хвати, и то је све изрезано.... на једноставном прекарсном мрамору!

Иза прозора углављени су, са страна, по један прекарсан дирек, над и на грбинама два човека одоздо гледајући од по 2 1/2 стопе величине. Оба су ова типа српског, са брадама, брковима, дугим раздељеним на сред главе косама, и у српским доламама. Над тројним украсима ових стубова, стајао је по један одоздо гледајући од по 2. стопе крилати лав, од којих је сада само један.

Други је пао и убио турчећег Дечане оног хоџу, још око 1691 год: кад је оних 300,000 Татара, пошто побеже Арсеније Ш. патриарх, са својим рођацима Турцима, алахнуло по Правој Србији: да све и сва што је одрасно изсече, а што је нејачи зароби и изтурчи. Ови су били опустили Дечане, оплаћкали их и тек је Шех (оца) био прострњо своју овноску кожушину пред вратима овим да очита молитву, којом би се Дечани потурчили, а овај крилати леви (с наше стране) лаф у један мах.... падне, убије шехе и растера дивљаке и варваре! Крилати лав неје се само са овим пачварисом учињеним над шехом задовољио, него га је још и . . . однео невидимо и незнамо куда, по причању самих мухамеданаца свију народности! У исто време из гроба св: Јелене.... пукне ужасан пуцањ, а из св: краља... излетео је гањ, који запали, над монастирским вратницама у кули барут; те нешто побије татарске војске, а нешто ова бегајући једна другу утамани!. Но највише их поскапа од некакве ужасне болезање, од које и сам Татарахан, . . . надме се и препукне!.

Тако се истина спасу и Дечани и неки мали и незнатни део (околно, у неколако нахија) српског народа али они, као и земља коначно опусте. Више овог прозора иде мало мања такође дивно и прекарсно украшен околно и по среди идућег стуба, на којем су, осим осталих украса, некакве главе, цвеће, грбови и остали, али се одоздо невиде добро. Крај прозора, и с једне и друге стране, стоје на полустубићима некакве огромне (орлови ваљда) птице, са разширеним крилима, које као, над целим овим и свама дољним украсима, лебде и чувају их. И на овој западној страни стоје они висећи полустубови, под којима су: или разне животиње дјејсвителне и измишљене, митолошке, или разне птице такође постојеће и митолошке, или слике људи постојећих и митолошких и осталих чуда. Оне, које престављају дјејсвителне и постојеће људе, обично ове престављају као Србе у свима годинама, оба пола.

Од оних који су у годинама и одрасли и то: мушки виде се, да по неки од њих, носи на грбинама градиво за овај св: храм, неки опет својим грбинама подржавају, га други граде, У овој ношевини њиховој огледају се не само у њима самим, као што је речено, чисти српски типови, него и сви алати, сва оруђа, и тако рећи свестрана техничност и изображености онд: Срба; што и саставља особену драгоценост за нас све, само кад би били паметни и имали довољно мозга, да их проучимо, опишемо, снимимо, и опет усвојимо, дотерав их према садањој машинеријској и фабричној напредности. Сви су у српским дрејама, све самим доламама и са правим срп: типовима, разделеним: посред глава дугачким косама, брковима, брадама.

Могло би се још много важног и знатног казати о Дечанима и његовој књижици, старинама и осталом, али једно што се неусудисмо никоме јавити, а друго, желећи да и друга дођу и врло важне и најважније остатке опишу; остављамо све то тако не само неописано, него и ненапоменуто.

Тако исто могла би се која, и то повише, рећи о поклоникама и издржаваоцима овог св: места; о поступању са овима св: отаца и т.д: а нарочито о неколико добивших падајућу болест из Ерцеговине, од страха у последњем рату српскотурском и т: д:, но и то остављамо наводећи само једну сироту младу, која је добила ту несретну болест, и коју су у два маха робиле потурице

Руговске бивши вајни сајузници ерцеговачки. Руговци и остале околне потурице, а сада тако звани Арнаути, били су у договору са Ерцеговцима, да ће у зајамно устати на султана и противу њега борити се. Ради пријатељства почели су се већ и узимати и већ је 40. ћери потуричких, или сада тако званих Арнаутских, од Роговаца и племена Краснића и Хота било за православним Србима; борба се одпочне, Васојевићи су се уздали у своје пријатеље и побратиме, а ови су чекали да виде: како ће православни проћи, па кад су видели да им лоше иде устанак... први су, за дивно чудо, халакнули на несретне православне Србе да их плаћкају, и опљене.

Ово нарочито наводимо као пример и наук нашим државницима, ако који другчије мисли о потурицама у опште, а нарочито Босанским Ерцеговачним и т. д.: Међу тим робовима беше и ова снаша Миљана, која побеже од Руговаца,... а ухватише је Краснићи; па пошто се изчупа и из ових руку, она прибра своју дечицу и на планини једној, са осталим збегом, беше се сакрила у једну пећину! На несрећу овог и ако малог, али свакојако несретног, збег, ... удари у један мах ноћу гром у ову пећину, одвали једну стену, која затари око 13. душа, а она ваљајући се низ планину са двоје деце, једно у том ваљању умре, а друго остане живо и после неколико дана умре! Од побегших 8. полуде, а неколико добије разне болести, међу којима је и ова снаша, осим подајуће још и пребијен кук. Сад је остала само с мужем и јединим братом, који је и довео овде. Неколико старица с њом заједно непрестано плакаху за својим изгинулим синовима и рођацима, у последњој српско-херцеговичко-црногорској борби са азијским чордама.

Многог корисног могло је се и од њих и дошавших Васојевића и Гусињаца, чути, о свему и свачему, а нарочито од неколико босанских чорбација, која задахнута прастарим себичњаким и цепајућих се од укупног српства духом, много и много преживаху о некаквој својој бановини и краљевини босанској сасвим одвојеној од Србије. Што је се могло приреджити и дознати, о свему и свачему, као и о силним и многим нашим старинама између Призрена, Ђаковице, Пећи, Скадра, Леша и Драча не беше ни времена, ни моћи то учинити, те с тога, са најжалоснијим и чемернијим срцем, морасмо напустити све, и спремати се да што пре измичемо из дивних најузвишенијих, чудних и непостижних Дечана, што и чинимо. Беше то Јули месец, кад се крену из мџра Високих Дечана главом његов Архимандрит отац Тирил, са својим ђаком, слугом, и војводом монастирском, једном потурицом тако званом Арнаутом, који беше из села Црнобрега, ђаковач: нах:.

Отац Архимандрит крену се у Ђаково, да госте пречека и да их одатле допрати у Дечане, а ми опет изговарајући се, да идемо у Призрен по друштво, мајсторе, и сами, у грабивши ту zgodну прилику, пођосмо. Нашо шумадинско кљусе, беше се довољно одморило и најевши се добре монастирске хране, моћно посилело. Дивота беше видети овај наш мали караван од својих 15. лица, све наоружаних тако рећи од пете до зуба. Сваки носаше на себи цео арсенал, а око себе пун магацин праха и олова; и све то несмејаше се без оног Арнаута ни крочити, ван зида монастирских. Тако дакле, по старешинству и првенству јахаше: војвода дечански помињата потурица Арнаутин, за овим отац Архимандрит, свакојако вредна и снажна људина, сваке часте достојна, а иза овог остали редом све по избор бољи ид бољега. Коњи су у свију, као они које св: храм храни и поји, па и наше зло и пакосно мало шумадинско, као јаренце спрам ових овдашњих, подигравали бацајући од себе, а из својих разјапљених чељусту, кржаве густе пене, а наше одбијаше од себе на све стране остале и боље и веће коње и парипе. Оно као да је и само знало да на себи носи шумадинску личносту, па још најзнатњијег овд: и вештијег зуграфа и архитекта мајстора, о чијој вештини већ нико несумња и чије знање гледе што јевтиније да купе и прикупе св: оци.

Тако пројахасмо по дивној и прекрасној коси, свој од саме дрвене земље, знаком руде гвоздене, и обрастлој дивном и прекрасном од питомих кестенова, или коштана, шумом и гором. Ова је сва некада била монастирска, а пре 15. год: и последњи део отели су од манастира околњи Арнаути. Болно уздисаху св: оци, гледајући на ову свога мџра сопственост, коју им приграбише и отеше; те тако, осим неколико дрвета уз сам град, или зид мџрски и 2. њиве испод овог, они јадници немају нигде и ништа од толиког остављеног и завештаног св. краљем, а утврђеног и одобреног целим народом и таданом срп: државом имања. И ово мало кестенових дрва уз манастир што им остаде изсекоше и утаманише великог цара војници, који тобож чувају Дечане, а овамо их

непрестано упропашћавају. У оним конацима, које су заузели, нема ни подова ни прозора, па скоро ни тавана, јер правоверног цара војници све и сва утамањују, цепају, ломе, крше, пале и т: д.: Околни Арнаути недају им да се макњу из манастирске ограда, а како им цар неда дрва и остало, то они изсекоше и оно мало манастирског кестења и поједоше и опустише манастир. Шта више сумњамо (а и сви би се паметни људи сумњали) да су Турци чисти од тога, што Дечани непрестано пуцају.

Од кад је њихова милост овде, у три маха бивао је ноћу некакав јак потрес и јаки пуцани и то у то доба кад сви монаси спавају. После ових потреса у јутру су калуђери виђали са упрепашћеним и ојађаним срцама, где им је светиња страдала, испуцала и страшно испрепуцала. Све (и све вере и народности околне) јако сумња на царски аскер, па и околни Арнаути, јер осим пуцњи, познавали су се на местима опалени зидови, и виђала је се као ватра нека. Ствар је у томе: што турска влада хоће да утамани Дечане и по свој прилици подсипа барут у темеље његове и овај ноћу, кад се поспи пали и руши барутом насутим у нарочито за то ноћу разним справама изкопаном у манастирским зидовима, рупама. Ово нека запамти потомство и тако звана хришћанска Европа.

Четврти је пуцањ био, али не из зидова дечанских него са овога, а узрок му је био огроман снег на крову, који се неје могао очистити, и скупити, веле, што се неје могло, због огромне висине, да попне на кров. Пуцањ је тада био око 3. часа по подне, али неје ни чему шкодио. Још је одиста чудноватија ствар, а и подозривија: што од свију манастира само Дечани пуцају, што из њих иде пуцањ, што су само његови дувари на местима, при земљи, поцрнели (од барута,) што после сваког пуцања сви осећају смрад од барута и нешто као сумпур веле и т: д: а то се не јавља на другим такође зиданим и од тврдог градива здањама, што ова не пуцају, несуд поцрнела на местима од барута не ударају им зидови на овај, и остало; а то би све морало бити и на њима, да је свему томе узрок земљотрес, као што славни аскер (војска) прича.

Још је ово (нешто друго) и врло значајно што се њихов хоца увек, за време пуцња, продере и виче, а једном и мало пре тога, и то и кад је се дерао за време пуцња и пре овог, неје му време било да то чини. Хоца и дежурни увек онај један и исти, веле анадолија дужностник (официр) говорили су: да их је тај земљотрес нагнао на то да се богу моле, те тобож да их ова спасе од пропасти. Још је чудноватија ствар: што су се сви ти потреси, ван пуцња од снега, догодили све у време дежурања једног и истог анадолије дужностника, као и војске му, док кад буду други, са другим војницима, тога нема. А и то само, па без осталих верних прилика турске пакости и воље да поруше Дечане, неје без свог значаја: што је овог официра још Михтад-паша 1862 год: овде наместио, и то првог, кад је заповедио, да тобож од Арнаута чувају Дечане царски војници.

Дечани су стајали већ скоро 550 год: и несуд им ништа нашкодили околни Арнаути, који их поштују свеједно баш као и своје садање, па још и више, џамије, долазе у њих, ту им се читају молитве, леже под моштима св: краља мушкиње, а женскињс под моштима св: Јелене, узимају зејтин, или уље, из кандила, мажу се њим, узимају тамјана, једу навору, и све остало чине, као и православни, само што крст и друге иконе, осим св: краља и Јелена, не целују. Иде се нарочито од стране владе турске: да се поруше Дечани па свршена посла.

Ово нас уверава и двосмислена изрека једног официра, који је сменио оног за време којег бивају потреси, а који и нема своје чете, већ онаво иде у Пећ, у Беране, и остале околне паланке, у којима стањује војска, а са четом тобож иде, само онда, кад ова долази у Дечане, и ако са овом иде њен надлежан официр. Он је иначе само као некакав надзорник и инспектор ових окуда војски, и биће да се окуда бави само због Дечана. Он је још познат и чувен као некакав инжињер и вајни текничар и хемичар. Изрека поменутог официра састаји се ни у чему мање ни више до у овоме: "да можете џаном да израдите да вам онај анадолија не долази, па џанум и овај наш аскер, или бар да је аскер од наших људи, а не анадолија, не би вам никад пуцали Дечани, а овако нека вас ваш Бог сачува да се не сруше. Па тај пџс м неје анадолија, него је од ваш . . . доста џанум! . . . ко много збори, много и пати !?"

Глупи овдашњи, св: оци, по причању ових хоца и овог анадолије, сиромаси још и данас неки верују да је био некакав силан земљотрес, а неки још даље иду па држе: да га је и војена хоца . . . предупредила проста и дивља низамчина, која не уме ни да чита, ни да пише и која, као и остали ови

Анадолци и Ћурдци, не зна ништа друго до неколпко арапских из куране на памет изрека, које проурличе по пет пута на дан и кад који од војника умре, и који се од ових ничим другим и не одликује до са једном једином необријеном брадом!

Напротив свеснији св: оци, као: Ћирил, Агатангел, Рафајил и још неки забринуто спустили су главе, па чекају чим ће се ово све свршити. Све је свесније, у последњем страху и очајању и све је готово да оног часа изгине, кад се, недај боже и св: краљу, сруше наши дивни и чудни Дечани, којима по свој прилици неких хришћана завист хоће да дође главе. Ово се нарочито још тим тумачи: што су сви европски, па чак и америкашки хришћани разни секта насртали, разним, ласкама претњама, милостима, силама, обећањама, благама и осталим, да каљуђери, продаду, или бар над Дечанима признаду ... заштиту и власт ових! Ми смо сами видели са јужне стране мале рупице изврћене, у камену, које су около поцрнеле. Случај један, који је се за време нашег бављене у Дечанина догодио, поколебао је, бар за време, и оне глупље и верујуће У неко више и над земно хоцино знање и предвиђање, св: оце.

Тај је случај био колико смешан толико и изненадан и значајан за све ове, који добро знају наша народна веровања, јер је, о њему, све оно вршено, што наш народ свуда врши о своме сунцу, кад се то с њим догоди. У једанпут су се осуле пушке свуда у целој околини не само дечанској, него, и у целом мухамеданском простору земљишта од Пећи, Скадра, Приштине, Дибре, па чак до Леша, Драча, Сињег Мора а овим чак до ниже Арнаут-Београда, једном речу по свој сада тако званој Горњој и Средњој Албанији, и пуцањ је играхот, тај ишао тако далеко и густо, широко и дуго, да је цео васдух изгледао као да је над каквом огромном битком од неколико стотина тисућа душа. Пошто је се то продужавало скоро за пола часа, и кад је царски аскер дошао мало себи од препашћености и изненадности, а нарочито кад је видео свог официра да се враћа из луњана по оближњим селима, у којима је неколвко пута, за пређашњег свог дежурања и бављења овде, надишао и обишао заседе, из којих су га хтели да убију Арнаути што им квари чељад, — и хоца аскеров, по заповести дужниковој одпочне урнебес, а аскер изашав, изван манастирских зидина такође избаци неколико пушака, стојећи уређен и у исто време, као тобож чекајући неког непријатеља, јер Анадолије сасвим незнају баш ништа о овом европском српском мухамеданског света обичају.

После двочасног пуцања све је се било умирило и заћутало, Па ти се опет дигње страшња ларма још већа и жешћа све од самог пуцња пушака, који је се слевао у једну таласајућу се ваздушно пуцајућу тврд (масу) и сада је се опет био дигао урнебес од хоце аскерског и околних, који је се био кроз огроман оцак провукао чак на врх овога и урликао. Царски аскер неје сада, пуцао, а после трочасне тишине, опет је се осуо пуцањ, по овоме опет је урликала и хоца аскерски, са осталим околним на својим викалама, хоцајући по крову конака над св: краља воденицом, и тако је се већ у саму зору све премирило и ућутало. Св: оци ћутали су сваки у својој ћелији, молећи се богу, а свеснији смејали су се и церекали, овој и комендији и изненадности, која је се сва вршила само с тога ... што је се те ноћи трипута веле хватало месец! Тада је пуцала тако рећи сва Албанија и све потурице у целом овом крају од 64. часа дужине и преко 27. ширине. Наши су држали, да је то слутило на пропаст турску, а Турци опет, бојећи се ове, и да им ђаво не поједе месец, с којим би и сами пропали, опет пуцали су на овог, а неки опет веле и хаждају; те га тако спасли! Овде је значајно: што је низамски хоца увек последњи викао како се хвата месец, и то још за дана и дању, а први је увек превиђао земљетресе обично у 1. час по пола ноћи, од којег су увек само Дечани страдали!?

— Идући овако у овом каравану, а вођени славном војводом манастирском који јахаше напред на товном и гојазном манастирском дорини, пројахасмо мимо село Дечане знатно само стога: што је се у њему пре шест година последњи Србин православни, са породицом (и рођацима) својом потурчио. Знатно је још и с тога: што овде још живи стара хага, која је се трипут настањивала на манастирској земљи, градила кућу, и те земље... продавала манастиру све по 15. ћесе (500 гр: једна ћеса рачунајући дукат у 52. гр:) и сад је опет подигао кулу на последњем остатку манастирске земље, коју опет и по четврти пут ...продаје манастиру за 15. ћесо! али калуђери и немају више ни новаца ни воље да узалуд своје собствено добро купују и преплаћивају, кад им и четврта тапија невреди код

турских судова ни две кршене паре. Ни несу сви овакви околни Арнаути; јер су они издали сведоџбу, (коју је валија призренски, преко својих људи украо од х^т. Рафајила игумана манастирског, кад је долазио у Призрен да је потврди) да одиста сви (а то је неколико околних села) седе на сопственој манастирској а не својој земљи; да своје нису никада ни имали; да су, не само као бив: хришћани, него и као мухамеданци, до скоро давали манастиру од свега, по старом закону, десетину и т: д.: Правоверним Османлијима учинило је се зазорним: да правоверни плаћају и издржавају својевољно неверничку па још цркву; те тако силом их нагнају да се ова одкану тога неваљалог посла.

Да би се то што користније постигло, решено је: да се Дечани сруше, нарочито још и с тога: што сви европски путници завирују и свраћају у њих воде рачуна о њима, па се још и јагме: коме да припадну, да л' православцим ђаурима, или, такође, ђаурима али френцима (французима), Аустријанцима, Инглизима, и осталим? о чему било и сувише и сплетки од аустријских, француских, италијских, па чак о некатоличких, инђилиских консула, који су се натицали: да обрлате калуђере, да се подпишу да Дечани стоје под заштитом њихових земаља, са овом разуме се да су Дечани тих земаља а не срп: народа.

Ови сви заборављају да су Дечани васцелог срп: народа од Италије па до ниже Авлоне, и од Јадранског мора до Искра, од више Солуна и Сереза па до Дунава и више Пеште и осталих српских земаља, а не садањих калуђера и околних Срба, раје турске, која се до сад не даде ни нашто навратити. Ово је она иста шала и комендија, коју чине наша браћа Бугари са срп: Хиландаром и осталим светогорским и другим манастирима у у Турској, а власи у Аустрији. Шта више и сама браћа Бугари несу изгубили из вида и Дечане, нашу патриаршију, и остале наше манастире у Правој Србији, јер непрестано шаљу разне своје изасланике, који, под видом калуђера, или да се ту закалуђере и многим другим разним видовима, иду само на то: да се ти манастири подпишу под Бугаре, па ће им они више учинити добра и дати им заштите, и од самог Султана; јер су, веле, и од неџа силнији, и он и влада тек по њиховој милости, што га они хоће и трпе иначе би одавна отишао не само у Шам, него чак и иза овога на крај света од силе и моћи њихове ! Воља им је да и ову одкину главе српским владоцима и светитељима, као и по другим местима, Праве Србије, замрљају и побришу натписе и остале грдости чиве.

Иза овог, а пред Црнобрегом, среташе нас рођаке нашег дечанског војводе садање Арнауткиње, у чистом српском народном женском оделу, а и понашаху се као праве Српкиње, само с том разликом што не целиваше руке свију нас, но само пођоше рукама архимандритовим, здравећи се с њим и клањајући му се, дајући му јабуке, као и нама осталим свима; оне тако се исто клањаху, метув десну руку на леву страну прсију, или на срце, желећи нам од срца срећан пут, оне; као и српкиње, нехтедоше да вам пређу пут, и све остале обичаје чињаху, што само чине праве и најчистије Српкиње.

Одавде прејасмо кроз прекрасно чисто потуричко, као и Дечани, село Црнобрег, са самим траговима урвина и развалина српских св: храмова. Сво је село, као и сва остала отуда, начичкано све самим кулама, које су подигнуте од самих бив: наших св: храмова, урвина и развалина других прастарих српских и из независности српске, зграда. Све је то сам тесан и прекрасно углачан мрамор, са равним шарама и украсима, па чак и одломцима крстова. У десно нам остаде село славни Јуник, о којем смо већ напоменули, сав начичкан страшним и огромним кулама, све од наше старине и својине.

Кад смо изашли из Црнобрега, а наступили на хатар села Лоћана, на којем рађаху Лоћанци, такође све саме потурице, наш је се водвода нешто узверио, и усплајирио. Држао је за унижење да пропусти ма којег неверника да пред њим иде, а сам неје смео напред да иде. Мучио је се сиромаш и превијао, увијао на све стране, час везујући мараму и овом покривајући главу а и целим својим шалом па кад и то непомаже, час и огрћући се калуђерском мантиом и осталом ама све то беше узалуд, Лочанци га познадоше. Сад је била још гора и црња невоља, напред даље несме, а натраг несме, нити сме да нас води, ни да се врати. Борба је ова и мука дуго трајала, на наш општи подмукли и тајни смех, и као неку осветицу и светење спрам њега. Напоследку признаде дрктајући сав, као прут и побледео као чивит, да несме да нас води, а несме ни да се врати сам натраг.

Архимандрит х^т. Тирил видевши то, погађао је Арнауте једне да нас воде, а друге да њега врате у Дечане; и сви су се, нарочито и хотимично, у ценама, разбијали. Шта више један, који је попајдуже с нама ишао кроз хатар лоћански и који је био пристао на углављену цену да нас проведе кроз Лоћане и Прилеп, дошав да непријатеља нашег војводе, који је сав био као була умотан од главе до пете, и подозревајући на умотаног, да је он непријатељ, оних Лоћанаца, на наше дивно чудо .... оде и каза им за нашег војводу ! Овде се већ неје имало шта друго чинити до: или пустити и одтерати од нас војводу да га убију Лоћанци, што је по нашим општим назорима било непоштено, или бити готовим, да се зањ сви пушкарамо, што је опет било и опасно и неразумно?

Саветовање је ишло дуго и кад од Лоћанаца дође један и питаше, ко нам је онај увијени завиријућ око њега да га види, а он све обрћући коња на страну, чему смо се морали гласно и већ јавно смејати, јер изгледаше у овом делу као права додола, - тада счепа своју камилавку отац Тирил, јурну свог хата напред, ми за њим, а вајну војводу метнувши међу нас у средину, као знак да хоћемо сви да га бранемо, отиснув се сви даље од завиравајућег Лоћанца и Лоћанаца викну им и рече: да нас нико други неводи, до архимандрит Дечана Тирил, да разуме се по себи, ако им је воља, нека пале. Док је се овај њихов изасланик вратио, Лоћанци договарали и уговорили ваљда нешто, што је се видело по њиховом брзом, за нама трчању, ми смо били далеко и далеко измакли по дивној и прекрасној равници метохијској.

Тако се опростимо ове беде и невоље; али наша вајна војвода не смедиаше скидити своје завесе чак до иза Прилепа и његова хатара. Тек што наступисмо у хатар села Прилепа, и уђосмо у средину једног сокачића међу њивама, а четири потурице, или Арнаутина, тако рећп запевајући, одпочеше, на шкипском језику дугачку, а тужну песму, у којој опеваху х^т. Тирила сад: Архимандрита и вођу, како је донео камбане (звона) у Дечане, како ова звоне на поругу цара и правоверне мусулманске вере, како му цар за то ништа не може, јер су му то све дали 7. краљева, и како је ни више ни мање донео до . . . . 7. товара новца и осталих сваковрсних богаштина!

Аман бегој, турит девлети!	Пре и Станбол датна вјен
Мосна чуј мзинцир тумрети,	фермане,
Н Станбол кур на шкове,	Пртечу ода т киш Дечанит,
Нанд мазбата екени чуве,	Хаџа Кирили Игумони,
Оџа ларт пор мејкндуге,	Т киш Дечанит конвјер
Фукараја то меун ди гуге,	кунбони,
Намсој Шкодра осикан фоне	Пре и Станбол ја мриви
Мосиле па и трет тџтоне	фермани

Дју бјуљук пр бајт низами.

Тирил им даваше дувана, даде неколико гроша, а они завирујући око наше додол-војводе, остадоше задовољни овим поклонима. Они што су певали, баш као и прави и сви Срби, метнули си били прсте у уши, а загрлили се, па се и не крећу са сред њиве, а 8. наоружаних дошли су да нас пресретну. Да им се ништа не даде, или бар толико, са колико би били незадовољни, онда би било пушкарања. А што се песма пева, она се пева из два узрока: да им се да новаца за ову, а ако се не да, да се раздраже другови певача; те да слободније и осветније гађају. Задовољни са подарцима она осморица, оставише нас, желећи нам сретног пута, а ми измичући од њихове љубазности, пројахасмо и кроз Прилеп, пун такође кула од срп: цркви и старих зграда, и препун свакојаче старине српске.

До Прилепа ваљало нам је ићи преко самих њива, газећи речицу Прилепицу, Лоћаницу и као и пре Дечанку и Црнобрег; јер смо сашли били са правога ђаковичког пута, па ударили у десно, нарочито да видимо некакво чувено камење с натписима код скивљанске џамије. На њивама потурице, страшно зле и пакосне тражећи и најмаље зачкољице, па да се побију, страшно задиркиваху и нас све, а нарочито нашу војводу онако умотану и завијеву. На питања, што је увијен? одговарало је се: час да је странац па плашљив; час да је болестан да га глава боле и т: д: а кад је питано: што је и тело замотао? одговарало је се: да је рањен иза Пећи и остало је се што је се знало и

умело одговарало и право лагало; но га све то неје спасло од грдња па изсмејавања и т: д.: Тек иза Прилепа за 1. час хода, и кад смо наступили на хатар скивљански, наша ти се војвода охрабри, свуче са себе све увијотине и завијотине, постаде опет озбиљан, као и пре, и са највећијим брезобразлуком и турском надутошћу и фудулуком, ободе коња, и запевавши, опучи напред, као да неје до сада ни лук јео ни мирисао, и баш ни најмање не мариаше сада за свој до садашњи страх и кукавичности, разуме се по себи, да смо и ми за њим ошикули; те тако дођемо да газимо скивљанску прилично повелику речицу тако звану Скивљаницу (Скривљаницу).

Запитаће се: а зашто је све то до сада чинио војвода? Ето, зашто! Он је убио неког Арнаутина из помињатих Лоћана, овога браћа већ у два маха гађала су га из заседа, па у место да га убију, он једном сломије куршумом ногу а другом руку. Он је пао на крв; па је се бојао да га не спазе те да га неубију. Ово последње (онај турски брезобразлук) чинио је с тога, што је хтео да својом турском силом заглади своју бившу срамоту и да нам покаже како смо му се смели смејати, онако спрам њега бити тобож неучтиви, као неправоверни спрам правоверца.

Речица је ова, ври својим бурним планинским долазима, свукла и огромно дрвље и камење, међу којима беху од 1 1/2 хват дужине а по 4. стопе ширине, надгробни срп: билези, дивно и прекрасно израђени; али без игде и икаквих натписа. Одавде смо за 1. добар час хода дошли у садање село Скивљане, а некадашњу срп. једни веле, велику бив: паланку Скивљанку а други опет Жеру. Које је од ова два имена истинитије ми незнамо и наводимо их оба; па како ко хоће нека тако и зове. Што се самих нас тиче, ми би били за прво име, узев у обзир и садањи назив његов и речице и месност, а место Жере однели би близу Пећи, где се и данас грло планине; тако, а и Ждроб, Ждрело и Жрело зове; тим још и пре, што је Пећ у српска доба била само село, а не паланка, и што се у свима нашим старим књигама спомиње да је то Ждрело, или Жера паланка до Пећи, а Пећ опет до ове близу, а одавде је до Пећи више од 4 1/2 часа хода.

У исто време овде наводимо: да су погрешна држања Вукова, Рајићева и осталих, да је ова паланка прастара српска била у данашњем Ждрелу окр: пожаревачког у кнежевини, што је тамо Пек (и Мајданпек) а то је одтуда што је се и дан: Пећ, по онд: изговору и писању писала , , ĩâêh' ' а можда тако и изговарала, као што је још и данас многи зову и Пећ, и Пек, а и Ипек турски. На сред дан: села стоји опала и скоро у урвинама страшна, јадна и нечиста, али огромна и дивна по старом срп: начину, озидана џамија. Причали су, да је код саме џамије оно камење, са тако веле, италијанским натписама. Испод џамије од источне стране протиче Скивљанка, или Скивљаница а од југозападне друга нека речица, којој немогасмо имена дознати. Ова се баш под самом џамијом, улева у прву. Џамија је на једном као брдашцу, заграђена, са неком дервишком, или како овде зову, шеховском пустом и празном, пуном ђубрета, као и џамија, кућом.

Сад је тек права мука била, како да се уђе у ограду, како да се нађе то камење и с њега натпис да се снима, а то да неопазе и наш вођ и селске потурице? Ради тога искано је воде из једне, друге, и чак шесте куће, па нигде нададоше, до једна старица спрам џамије, а ми смо за сво то време тобожњег искања воде, и код оволиких речица и у њиховим коритама доста добре, бистре и студене воде, били ушли у ограду, нашли камење, разгрнули огроман коров и већ снимали легавши као на ово да се одморимо. За ово је време један забављао нашег вођу, продајући с њим зјала по џамији и око ове. Натпис је се тешко снимао у овом страху и дрхтавици, а рад пође још и теже кад дође шех и поче да нас гони напоље. То беше црна, дебела, округла и гадна азијска људина, која незадовољна што нас не могаше и после претње да одагна, оде довикујући комшије и правовернике: да одагнају од своје светиње поганштину и неверу. Ствар је била врло озбиљна, тамо је се чула звука оружја, а нама је стало било до натписа, међу тим и наша војвода почела је негодовати што смо ушди у ову светињу, а ваљало је и поглавито и од њега да се сакрије права намера; нама је се викало од наше дружине и не бој се, не бој — и брже брже!.

То је тако трајало скоро за пола часа, а снимање натписа још небеше готово. У овој забуни и брзини нисмо имали кад ни довршити оба нагписа, а камо ли поверити их, док шех са људима дерући се привуче се огради џамијској. Један наш још из Пећи друг, страхота слободна и храбра делија, (а међутим св: от: Мак: ... по имену већ помињати на ћоравој сексани. Радота дераше још

страшније и од самог шаха и викаше: "море не бој се, ради, ради, мајку им ус.... не жели ни они меса!" Већ је и наша војвода дошла била изван себе, јер неје могла да трпи грдње и увреде шехове, који се превали као клада каква и преко плота, а друштво му се затезаше да пређе овај хватајући за њим бусије и запињући пушке. Сад се већ неје имало куд ни камо, него је се морао оставити посао и чистити из ограде и из дворишта џамијског.

Благодарећи томе, и памети првих караванских лица, пошто њих неколико узјаше и непоказујући се окружише нас, да безбедније узјашемо и измакнемо, вратише се и војвода и наша неустрашима делија архимандрит Ћирило и онај диван и прекрасан Пећанац х̄. Максим и Радота, пун карактера, поштења и осталог; и ми измакосмо и изчистисмо се и из Скивљана, некадашње паланке српске, у којој се писаху, а доцније за турско доба, печатаху књиге наше, а сададег тужног и опалог села, и из дворишта и џамије његове. Тек вам сад и могу коју рећи о џамији, селу и савршено непотпуном, а нарочито посве нетачно снимљеним натписима.

Џамија је огромна сва од српског тесаног камена и по срп: начину зидања, међу камењем украшена прекрасном и црвеном срп: опеком. Управо ово и неје џамија, но потурчена бив. огромна црква, којој је откинут олтар, оборена бив: препрата, па тако скраћена и нагрђена. Да је одиста била препрата познаје се по траговима једног и истог, као и у џамије, једва познавајућег се помоста, зидова препратиних, а тако исто и бив. тројног олтара, још добро неутамањеног и несравненог са земљом. Џамија нема минару (или викало) и она је и сада, као и кад је потурчена ова бив: срп: права црква текија, или теће. На северном и јужном зиду бив. главне цркве провирују по где где кроз турски креч и малтер, трагови од наших светаца и натписа.

У бив: препрати стоји огроман и онакав исти стуб римски, као и у Грачаници, такође наопачке обрнут, као и тамо, што је знак победе православља над римштином, са многим натписом римским, као и тамо, од којег, смо само ову реч запамтили на месту и изван села прибележелв: "Trasius" обраћајући главну радњу на она два камена с натписима. Причало је се да је само један камен, са тако званим италијанским натписом, а ми их нађосмо сада зарасле у коров, а бившој препрати, два и то поклопнице надгробне, у самом помосту препратином и савршено обе равне са овим и међу собом у свему и свачему скоро једнаке. Но несу само ове две поклопнице, јер се виде још многе друге, али без натписа. или их бар ми не спазисмо. Иза, и око, ових, иде диван и прекрасан бив. помост препратин, од самог тесаног и углачаног мрамора излизан и углачан, што је знак да је ова бив: црква дуго служила.

Прва је поклопница са натписом, са северне стране од белог изшареног плавим и црвеним, мрамора лепо и прекрасно урађеног и углачаног. На њој пише ово, колико је се могло у оној журби, а истипу казати још више страха, да сними:

,, İ̇öà ðqèíà äüíü ā. i̇. âü ëhòú , ö. k. ě.
i̇ðãñòàâè ñå ~ãqíâíè" Ðuñàôèíà ñââòèöà è áûñòü
õèèðü è wáíîâèòüëü ñåãw ìhñòà ñââòàãî
zàiüñòühíàãî è wiëâíühíàãî ~ðãñè èêîíîáüðüñêqþ
ðãêîü iîãàíqþ áàáqíüñêñqþ. İ̇æèââ ëhòú ě. ā. è
áûñòü ā. ëhòè mà ~ãqíâíèí" ...''

Ово је само што је главније и у главном, а даље иде још огроман натпис са још неким именима, која се и тешко читају и немогоше снимити због препрека. За ову поклопницу неје нико ни знао, но за ову другу која сад иде; али и њу нико неје видео, но су само слушали да је има, и да је латинска, а нарочито италијска. Шта више, кроз Скивљане, неје нико, од наших, ни прилазио, но су само о свему томе слушали од Арнаута. Иза напоменуте поклопнице иде друга скоро онаква иста, али дужа и шира, па и грубије и хрђавије израђена, са чега се чиии да јој је и камен лошији. За ову су

сву држали да је са натписом италијски и латинским, а пошто савршено нетачно и непотпуно и са њега снимисмо ово мало натписа, излази сасвим друго. Ево дакле шта се вели:

„, Ì`öà ôâáðqàðè" äüíâ ē. ē. âü èhòú ā. ā.
iðhñüòââè ñâ ðâáü áîæèè Ñòhôüíü zîâîiè Âîèñëââü
êíâzü. Íóîîðè ~ãî .... àíüâã .... îá ..... ââí
..... Æèâüîàíü Ðàêîîhü ..... è ..... íà ..... âhÿíà
ìq ïàìâòü è âü òî .... áûñòü êðàèü ñðüâüñêè~
zâìèè ..... ñëââü ..... èzâè~íè áûøà ..... ð.
òèñqøü ..... àìèíü.' '

Као што смо двапут три напоменули, снимци су ови не само нетачни и непотпуни, но и неверни. Ми за њих не јемчимо не само ни за смисао, но ни за поједине речи па и писмена, а стављамо их овакве, какве смо их нешто на месту прибележили, нешто сећајући се речи, иза села, допунили само зато: да се зна да ту бар ова два најмање постоји прастара српска са натписима надгробника, можда неких светаца, кад су у цркви погребени, или врло важна и знатна лица, и да их, ко може и хоће, отишав тамо на ноно снимити и обелодани српству и науци. Овде је, које што се немогу да прочитају истрвених, а које што се немогу да очисте, још 7. врстица на овом последњем а на оном горњем 11.

Одавде смо стигли у село, Осек у коме је пола мухамеданаца, а пола веле, римокатолика Арнаута, од којих и ми неколико жена видесмо, које се и у ношњи и типу разликују од осталих. Иза села, а на хатару већ јагоском при речици Јагојли, Јагостици Јагоштици најиђосмо на 5-6 које жена и које девојака латинки Арнаутки, које беху не само отворене и слободне у понашању и опхођењу према нама, а ваљда и осталим путницима, но и слободније и отвореније од свију оvd: па можда чак и наших Влахиња у кнежевини, и Аустромаџарској Србији. Ми смо овде одјахали да се мало одморимо и подкрепимо, и те женске нестидеше се и неплашише се да се још мало и шале са нашим св: оцевима и караваном. Због ове своје отворености и слобода, често их отимају мухамеданци; те између њих и латина, који су страшне убојице, иде вечна крварина.

Одавде најиђосмо у њивама, на њих преко 60. мушких наоружаних, небројећи ту жене и женскиње јагосћана, све самих латина, који радиаху своје послове. Боже мој, боже! што ти је само начело, само наука каква? Ово су латини, веће убојице од мухамеданаца, и сви причају, дивљи и већи зверови и разбојници од самих мухамеданаца; а ми приметисмо: да су они много питомији, љубазнији: смеренији од мухамеданаца. Једном речју: вера Христова, па акоће и римокатоличка, од њих је направила људе, божија створења, а не зверове и одљуде, као што су, без разлика народности сви мухамеданци. Они се сви лубазно јављаху, разговараху и т: д: негледајући, што то чине са шизматичним, па још и калуђерима.

Они нам љубазно показаше на једном дивном и прекрасном на сред поља узвишеном за пола Голеша, лађастом брдашцу, обраслом шумицом и трнем, огромне урвине од бив: српске православне цркве. Они се нестиђаху признати, да је то доиста била православна: "влашка," а не "римокатоличка," "латинска" црква, као што несакриваху: да хоће ту помоћу Рима, Италије, Аустрије, па чак Инђилиске, да подигну своју латинску мису и то свето бив: православно српско место и у 3/4 цео бив: срп: св: храм да "полатине". Око овог брдашца, са три стране, протиче речица Јагоштица а код мањине Јагојлица. Почев од саме обале њене, па до врха брдашца, цело је оно усејано прастарим српским гробљем, са разним шарама и украсима и то онаквим истим, какви су по биљезима и поклопницама на стар: срп; гробовима у нашем Подр: и Ужич: и другим, округу кнежевине Србије.

Ту су ти 8-краки крстови, винове лозе, гроздови, мачеви, полумесеци, руке мушке и женске, па чак и огнила српске, точкови, или кругови венци, звезде, сунца, копља, стеговца, кључеви, коњске плоче укрштени сломијени срп: прави мачеви са правим татарским одвећ кривим сабљама и остале дивоте и красоте српске, али је све то нарочито лупано и утамањивано. На једноме се једва тек чита овај непотпун и то скорашњи натпис:

,, İđhñòàâèv ñâ đàáú áíæèè Ñòàíèìèđü ñûíü
Áíøêîâü Ãîëåîîâèÿü, áđàòü âîèâîää Áîãääíà
Ãîëåîîâèÿà, đàíhíü íà Êđâíè wòú Àõîåòü òàđñêääî
ñâđàñüêâđà íà èhòî ř. ĵ. ě. ř. áuäè iu ââÿíà
îàíåòü íääâ zà ñâîè ðîâü è ñâåòü áíãîđîäèöü u
Ђàêîâèèöü àìèíü.''

и други један на коме се још ово оволико познаваше:

,, âü èhòh v. ř. đ. ě. ř. đàíè ñâ íà Đqñè iđîèè
.... Òàòàđàíü âîèâîää Æđàãèñàèü ñûíü Íóđîøåâü
Ìèèî~âèèü è qüüđâ âü ñâî~ìü ãđàäh "ãîmh áîãü äà
ãà iđîñòè èòî iđîÿòâ äà đâÿ ...''

Ево нас и у самим Јагошћанским урвинама, у којих је, на попречном белом мрамору над западним вратима изнутра у препрате овај натпис:

,, † âü ñèàâq ~äèíîñqmüíè" è íåđàzähèüíè"
ñâ! Òđîèèè ñü èzüâîèhíè~ìü ^òà îîñîhøåíè~ìü ñûíà
è ñüâđüøåíè~ìü ñâ! äq†òà ñèè ñâåòè è áíæüñòâüèíè
òđàíü ñâ! âåèèèìî®qÿáíèèè òđèñòîîâà è âîèâîäè
íääâñüíàãî âüñâãää îîáhâîíüñüöà Åwđãè"è
ñüzèääíè ñâåòüìü èđàèåîü ñđáüñèèìü Ñòđîèèèìü
wáüíîâè ñâ âü äíè ñâåòîđîæüíàãî è iđhâèñîèââî
èđàè" ñđáüñèèãî îîîîđüñèèè~ è îîäqíàâüñèèè~ zâìèè
đàâîñèèãâ âü èhòh ř. ĵ. ě. ě. èíäèèòèííà ....
òđq .... ~ãqìüíü Àđñíèè~ áîãü äà ãà iđîñòè.''

Огромна је била ова јагошћанска црква, а и дворци и ћелије околно ње. Тек се по где где виде трагови од прекрасних старосрпских слика светитељских, око којих су били и разних натписи. Види се да је на њој било и кубета; јер излупани од белог мрамора разноугласти огромни, стубови, то сведоче. Прича се да је она из топова порушена и то у борбама Срба и Турака, а многи веле, Немаца

и Турака. Околне потурице вуку све оно што је камено, отимајући од њених садањих латина, а до пре 80. год: само и чистих православних Срба. До сада не би остало ни гласа ни трага од ове дивне и огромне некадашње светиње српске, али је, на наше велико и дивно чудо, сва и подигнута од саме дивне и прекрасне старосрпске црвене споља неолепљене опеке, коју тако здраво и неволе, а и немогу да одвоје од кумсала потурице, те и оно што у борбама са римокатолицима, поруше не носе и не одвлаче одавде.

Овде су се у ове урвине увек, у својим борбама са околним мухамеданцима, затварали латини а особито у борбама, са мухамеданцама, пред што ће Маџар-паша сатарити све оне, који су хтели да изкорене све околне латине не само у овој, него и у свима околним нахијама, и то само због једне потурчене па опет Латинима од мухамеданаца повраћене и отеће, латинке. Место је за, бој у овом чистом, равном и савршено голом пољу, да неможе бити боље и одиста да ове урвине у више борби, а нарочито оној пред маџар-пашом, не беаху у рукама латина, они би се одиста и збрисали са ове садане своје, а некадашње само православне српске земље.

Даље око пута, иза, и крај овог, иду још ова села, која се виде: Вокша, Г. и Д. Лука, Храстовица, Баба, Грмочел, Дујак или Духјак и Пиране прекрасно село са развалинима цркве, и краљева срп: воденица, које се данас зову: "краљ Урош воденица, краљ Милутин, цар Душан" и т. д: тако исто и са огромним урвинама и развалинама, од 5. цркви, које имају и натписе; али нико несме тамо да ходе, а камо ли да их снима. Сва ова села, осим Јуника, који има преко 360. кућа, имају од 30. па до 100. к: и то све самих потурица, а сада тако званих Арнаута и по где где латина. Овде смо се кренули и ево нас после 7. часног непрестаног хода и лутања (а рачуна се 4. од Дечана до Ђаковица), у прекрасном и силном шехеру Ђаковици, неки опет Ђакову, старој столици српских школа, ђака и просвете.

Дивна је месност на којој је Ђаково, или Ђаковица, са истока, југа и североистока пукла дивна и чудна равница, далекочувена у старини Метохија, а садање Подрим, око које се од запада подижу мала брда Додон, више ових венци Жљебских планина, који се свршавају са дивним и чудним Паштриком, на којег је врху у урвинама црква св: Илије, којој иду и православни и латини и мухамеданци. Кроз сред Ђакова протиче Крена речица, која се улева одма под Ђавовом у Рибник реку, некадашњу тако рећи Рибнику, неманићског доба ђака и ученика. У Ђакову је била глава целој старосрпској просвети, и како у њему тако и на целој Метохији била је тако рећи школа до школе, а сва земља метохиска шкољска, одређења тадањом срп: државом за издржавање ђака.

Само садање Ђаково састоји се из самих урвина и развалина од бив: школа и зграда школских, које су све биле око знатних и најлепших цркви и манастира, јер и сва Ђаковица тада управо и не беше ни чија друга до само ђачка и црквена паланка. Кудгод се макне и окрене човек свуд опази и најиђе на саме урвине и развалине, покрај којих. се подижу данашње жалостне и ништавне кућице од шепера омазане црвеним ђаковачким блатом, кроз све улице ђаковичке притиче помињата речица Крена; те односи гад и ђубре ђаковачко лежеће око свију кућа и у свим њеним дворовима. Од старина се види још преко 30. које цамија, које текија, које су негда биле све саме цркве, а сада славе пророка Мухамеда и његово име прослављају.

Од ових целих, и читавих, цамија и текија знају још и данас по именуце која је, као црква, била посвећена и коме имену православном срп: свецу. Било је још више цркви и манастира у Ђакову од којих се и данас виде урвине и развалине, које султани, немогавши их ваздан набројати, у ферманима даваним грчким патриарсима, и на нашу пећску патриаршију, од 1775 год: кад ова пропаде и уступи се Грцима, престо их називају "и цркве ђаковачке," а данас нема, ни једне. Што се тиче броја кућа у Ђакову, он је неверан и непоуздан; јер га једни подижу на 8. други 4. на 5. па чак и 6. тисућа; православних Срба до скоро је било 70, к: али су пре неколико година, за једну годину савршено затрло се и изумрло равно 34. к: те је сада остало још само 36. к: Латина или римокатолика Србо-Арнаута, има око 120 кућа, а потурица или Србо-Арнаута, највернији је број 4000 кућа. Ђаковица је удаљена: од Призрена 6, Дечана 4, Пећи 6 1/2, Новогпазара 20 1/2 Дибре 12, Тетова 14, Скопља 16 1/2 Приштине 12. Митровице 14. Вучитрна 12. часова коњачког хода. Неверност је у

броју кућа још тим већа, што у Ђакову куће неје ни држава пребројала, нити јој то Ђавовчани допуштају и дозвољавају.

Ово се само зна: да је православних кућа свега само 36, са школом и црквицом малом, које је обоје метох дечански; али на велику жалост овде је школа затворена, као и у Пећи, Хочи, Ораховцу, Срецској и још на два места, само с тога: што се стари учитељи, са малог свог знања, недопадоше једном нашем чувеном патриоту из Призрена, свет поверовавши његовом обећању да ће послати боље, о свом трошку, изтера, по његовом налогу ове, бољи недођоше и ненађе их се, а деца не умеју да се прекрсге, а камо ли Богу моле, а у потурченој цркви премудрости божије, или св: Софији, а садањој цамији, још и дан данашњи стоје, у старим српским подрумима, огромни котлови, ораније и други судови бакрени, гвоздени и неки земљани као ћупови који и по 1000 ова жита хватају, као остатци од некадашњих принадлежности старих српских ђака па и све земље у целој нахији и данас овој цамији дају десетак, као још заоставши и сачувани старосрпски обичај да се издржавају ђаци.

Још је знатно у Ђакову, то што се у неколико старих бегова ђаковачких, којих су, веле, куће на самим урвинама бив: школских зграда, наводи посуда бив: срп: школа и све утвари, па су још и препуни свакојаким старосрпским златних, сребрних и осталих ствари, као и новаца, књига, крстова, икона, одежда, разних црквених и школских утвари, па чак и звона и осталог, које све најпазљивије чувају. Ваља се бојати да неосиромаше, па ће све то утамани и отуђити. Сами мухамеданци све то причају и некрију да је то прва српска и тако рећи права бив: ђачка паланка; те се и сами, као потомци старих српских ђака, држе за, најпааметније и дароватније од свију не само Арнаута и Шкипа, него и људи, на овом божијем свету. Но ма колико да се боји и страши човек од овога, не може се убојати; јер Ђаково с дана на дан опада и пусти, а то показује бар око 16. пустих кућа полуразорених, у којима нема живе душе.

Још је знатна овде прастара кула, на којој је ђачко звоно, из доба српског, веле, са натписом. Оно је, веле, звонило у старо доба, и глас му је се разлегао по свој Метохији, и по њему су сва остала звона звонила, давајући ђацима знаке да уче, иду у школу и из ове, а ђаци су сви седели у разним тада зданима бивших око тадањих школа. Овде се говори да је и сабља и круна Душанова, штака св: Саве и т: д; једном речју: штогод је старине и знатности, прича се да је овде. Што се тиче саме нахије ђаковичке, и ако се нема шта друго рећи за њу у смислу етнографском, до то да је скоро сва чисто Арнаутска и мухамеданска, са малим и незнатним бројем римокатолика и православних, опет смо је прибележивали, но нам на жалост још прибелешке док ово писасмо недођоше: те је с тога овако и остављамо до прве цриликe.

Што се тиче самог занимања ђаковичана, они су махом: кујунџији и то православни и латини који раде најлепше и најдивније крстове и остале свете златне и сребрне утвари, бојације, оптокари (гајтанџије), дрејари (терџије), округари (одеждари), опанчари, а мухамеданци граде: миришљаве разне воде, мила (сапуне), папуче, седла, особито оружје и т: д: а цела једна врста дућанџија и неради ништа друго, до што купљени у нашој страни барут, пресица у фишеке и препродаје. Баш кад смо дошли црквици и школи, добро затворили и закључали за собом вратнице, на овима се зачух таква лупа и рика, какве је не чусмо скоро, а од то доба више нигде. Цравоверних дечурлија, развалише вратнице и као гладни вуци навалиши на нас са миришљавим водама, милима, плетеним, белим, капама и барутом. Они чисто приморавашу и са највећим брезобразлуком и дрзкошћу препуна ачења и фудулука и ако су скоро још гола, да се купи све оно што продаваху; и ми, и по невољни, куписмо понешто. Нас двојица тројица куписмо и по неколико од оних белих плетених капа, које нам особито доликоваху! Тек смо се били опростили овиих, а око њих и нас навалише други, у исто време и псујући и нудећи најбрезобразније нападајући на сваког од нас, такође са овим истим робама.

За нашу срећу дође цео караван поклоника од својих око 1600 душа из нахије лесковачке, врањанске, кумановске и скопљанске, са женама, децом, девојкама и т: д: Дивно ти је било видети све те људе, који се неразликоваше ни за длаку ни у чему од наших шумадинаца, док се опет сви ђаковчани свију вера неразликују ни учему од наших далматинаца и ерцеговаца. Све то беше најчистији и најдивнији српски тип, непомишан са другим расама, али на жалост у ђаковчана неје српски језик. Кад ови дођоше дође и попа ђаковачки, стари учитељ и остали одобранији људи; те

тако и нерознати имађасмо прилике видети и разговорити се са овд: тако званим првашима, или првим лицима, и са цветом ђаковчана православних. Они сви жаљаху за својом затвореном школом, као и деца, а учитељ беше прилично ваљан човек, који у знању неизостајаше од многих наших учитеља, само у кошуљи и гаћама, бос као и остали, са процепљеном високом ђаковичком капом.

Уопште овде је живаљ српски у последњем ропцу, као и у целој ђаковичкој нахији, у којој само још погдегде знају по нешто српски. Бојећи се да нас који од поклоника не позна, и пошто и њих видесмо и с њима се, о многом и разном којечему разговорисмо, а нарочито кад почесмо питати о Трнпаланци у нишкој нахији, почеше нас подозревати ми узјахасмо на нашег мало одмореног коњичка те одосмо из нашег Ђакова или у дивној и прекрасној месности Ђаковице.

Али пре но што сасвим одмакнемо и измакнемо од Ђаковице, ваља нам ово напоменути: да смо већ били дали у штампу ову III свес: Путовања и оно о Ђаковици писали што смо и како запамтили а наша два описа (кратки и пуни) још несмо били добили. Баш пред самим штампањем не само овог дела, него пошто је већ било наштампано све ово овде што смо говорили, наши драги и честити пријатељи не само да су нам наше прибелешке послали, но још и један свој, те, благодарећи им у име свега и свију, ево стављамо сад овде наш прави опис Ђаковице и њене нахије.

Дан: Ђаково, као што је већ казано, захвати мањи простор, но што је захватало у срп: доба и дели се на свих 12. знатнијих још од, старине, и доба српског, оставших улица, бивших подигнутих у част имена српских митрополија основаних св: Савом, у којима су тада биле подигнуте и цркве у част 12. апостола и њиних имена; а све их је везивала и спајала, у то доба, у једну целину црква Спасова, која је била и највећа црква посвећена у част премудрости божије (св: Софије), као најдрагоценији знак према тада учећој се срп: младежи и омладини. Да је се смело кроз Ђаково ходити како треба, дознало би се и прастаре улице и бар цркве посвећене 12. христових сп: Апостола и остале, али кад се неје смело и не допушта сад је узалуд пропуштати време; те се и мора описати ово садање потуричке Ђаково, какво је сада.

Скоро на средини његовој, а на обе обале речице Крене подиже се, или једва вири, из прастарих српских а и садањих развалина и урвина, садањег Ђакова тако звана: "Чаршија махале-си" а и "Кадунова махале-си" са "хадун џами-си" огромном од тесаног срп: камена подигнутом џамијом на урвинама прастаре цркве, веле, св: Спаса. Она је, као обично, ограђена прастарим срп: зидом сада урвинама, као и све и сва у Турској, и има најбољу и студенију воду у свом Ђакову, која непрестано пршти на све стране из неколико прастарих још срп: кладенца. Недалеко од ове џамије стоји огромна преправљена и потурчена црква св: Софије или премудрости божије, која се сада, као џамија зове: "Фетах хаџина џами-си" што ће рећи од пре покоренја Турцима ове најчистије и језгровитије земље бив: српски св: храм, а иза ње је, од прастарог српског м^ара тако звана: "Шех Сулејман теке."

Иза ње, а око бив: Спаса, стоје још троје развалине од бивше три срп: цркве св: Еванђелиста Луке, Марка и Матеје. Иза ових громилају се огромне урвине од бив: цркве св: апостола Павла. Између свију горњих развалина а сада џамија и текија, види се да је било огромно здање, које их је везивало са свима својим засебним оградама и здањама; и у томе је била смештена највећа и главнија школа у свој бившкој српској царевини и краљевини. Само је бив: црква св: апостола Павла стојала као почетак засебне бивше улице, ваљда тог истог имена. У поменутом простору стоје огромне урвине од бившег главног здања тадање школе, које се сада зову: "царски хан" а иза овога простора бивша српска прерађивана (доцније у турско доба преправљана) кула, по свој прилици бив: главна звонара ђачка, у којој је сада помињато прастаро српско огромно звоно, на које избија часоказ турски, али разбијено; те му глас тужно и потмуло, чисто као издишући болесник, казује садање своје и свога српског народа стање.

Од срп: прастарих урвина и развалина, још су овде знатна два огромна сараја (дворца) Елез паше и Сефин паше. Овај последњи стоји у своду над самом речицом Креном и Ђаковицом. На једној узиданој, а изобијаној и скоро сасвим излупаној плочи пише ово:

(2) ñàìîêîâüñêèiü êvðü Ìàêàðè~iü (3) áàíüñêèiü êvðü Ãàâðèèiü (4) ðàzüëîãñêèiü êvðü Ìàðüààðè~iü (5) êèèñqðüñêèiü êvðü Ìðîðîðîiü, (6) øüüiüâüñêèiü êvðü Ìàòðîiü, (7) öðüêâüíüñêèiü êvðü Ðàòàèèiü, (8) ìàèàíüyêèiü êvðü Ñàààfèwü, (9) ðüáüíèyêèiü êvðü Ìàðüààðè~iü (10) òðüãîêèèüñêèiü êvðü Ñà~ìqèèiü, (11) ñèààèàíüñêèiü êvðü Ìàñòîðîiü, (12) ñààòîèèààíüñêèiü êvðü Ñèèüâñòðîiü è (13) ìàðèèüñêèiü êvðü Ìèèàíîðîiü Æààèèà ã. àððè~ìèñêèiü ðàøüèè ñààòîðîðüäüiüàãì qyèòàèèè è ìðîñààòèèèè ñðüáüñêèèãì áîãèiü, à ìà yèìààèèiü ìîñòààè~ìàãì è ìðîñàñìàìàãì ìðüààãì àððè~ìèñêèiü è ìàòðèèàðüðà àüñàñðüiüñêèèãì è ìîìðüñêèèãì è ììäqíààüñêèèãì ãîñìèìèèè èvðü Ñààã, àü äüíè ñààòîðîðüäüiüàãì êðàè" àüñà ñðüáüñêèè~ è ìîìðüñêèè~ è ììäqíààüñêèè~ è ðàøüñêèè~ zàìèè, Ñòàòàìà àü èhòh ,s. j. ë. .... ^ .... ñüzäàí .... ñàãw ....''

Овај врло важан за нашу црквену историју натпис са великим и силним мукама једва смо добили, преписујући га, са непрестаним прекидањем и зверањем, да нас стари Шех, са својим ученицима, шта ли су му, не опази. Особита нека је благодарност за овај једном прекрасном и ваљаном ђаковчанину римокатолику. 4. "Махале-си и џамиси-си, хаџи Умерова." Осим ове џамије од прастаре срп: цркве, или манастира, подигнута је још једна у турском добу, но јој име не могасмо дознати, као и већ разореној текији. У овој махали, или улици, има равно 350 све самих потуричких арнаутских домова. Овде је у овој улици 36, кућа Срба православних са помињатом премалом црквицом "Успене св: Б^це." 5. "Махале-си крује пазари" (главни трг) са огромним дворцима од прастарих српских, неких многих зграда, и светиња, Ибрахим бега и 130 потур: кућа у тако званој "Горња малала" а у "Дољњој махали" је 260 кућа.

У првој је, од старе срп: цркве, или м^ра, џамија тако звана "Анкина џами-си" (од цркве св: Ане) а у Дољњој је "Пазар џами-си" са две текије од прастарих срп: м^ра. 6. "Ћеримова махале-си" са 130 кућа џамиом тако званом "Сапасова (Спасова) џами-си Исљам бегова џами—си и Прејуцова џами—си." Ова је последња без мунаре, а све су од прастарих срп: црк: и м^ра. 7. "Грнчарска махале-си и Грнчарска џами-си" са 140 домова, У овој улици све су сами грнчари, који граде: грнце, крчаге, таве, ћупове и остало посуђе загаситоплаво, као они наши без рукатка стари грнци, или лонци, што се још налазе у уживком и другим план: окрузима. Џамија је такође прастара од потурчене цркве, или м^ра, но само унеколико преправљана. Око џамије, као и свуда око свију, међу садањим турским грбовима виде се и срп: излупани, па још и са натписима. Тако на једноме пише овај врло знатан натпис:

„Zäh äæèòü ðàáú áîæ;é ĩãðêî ĩðãëüóáîâèÿü
âîèâîää äîñîîääðà Êîÿâ, ðàíhíü íà Êðàòîîâó, à
ĩðãñòàâè ñâ ó ñâîîú äîîó 24. Êèòîîâðè" 1785.
âîäèíâ, ââÿíà ìu ìàì"òú àìèíú.' '

8. "Ђулска махала и џами-си" са текиом "Прејуцова теће-си" и "Хаџи Алијна теће-си" и 110 домова потуричких, а 70. циганских. Џамија и обе текије су од старих срп: цркви и мџра. 9. "Сефина (Сербина Србина) махале-си и џами-си" са 110 к: потур: и 50. цигана и текиом "Шех Халијном и Шех Мехмедовом" све од срп: цркви и манастира. 10. "Крисмова махале-си и џами-си" и текиом, "дервиш Римијном" и 80. кућа потур:.. 11. "Гусарска махале-си и џами-си" са 110 кућа потуричких и текиом, "дервиш Салином" у којој живе, као и у осталим, силне и многе неке дервишине, наследници и замењеници наших старих калуђера. Као и ово свију побројаних џамија, а нарочито текија, и овде је око ове силно и огромно гробље потуричко измешано са прастарим српским.

Значајно је ово: да око џамија има више потуричког но српског, а Око текија овог последњег. Управо око џамија је скоро само потуричко, а око текија, осим оно понеколико дервишког, остало је све прастаро српско. Џамије су све или савршено потурчене и прекројено цркве, или из развалина ових изнова подигнуте у облику турских џамија, са чега се и признају за праве и свете турске богомоље, а текије су опустели срп: манастири, у којима се само прочита нека турска молитва, (а облик им се ни за влакно не мења) одпочну у њима да живе дервиши, и с тога и несу у таквом поштовању у ком џамије, јер опомињу долазеће на хришћанство и српске православне храмове. Око ове текије, као и свију стоји силство божије је, излупаног и изокрњиваног прастарог срп: гробља, са разним шарама, натписима, приликама и осталим срп: знацима, руку, полумасеци, огнила, копаља, мачева, 16-угалних крстова, венаца кола, ружа, сунашца, звезда и осталог. Међу овима, којекако је се снимиио натпис са овог белега:

„ ā. õ. ̄. ı. ^ äüïëümåíè" áîãà ĩî ĩëüòè
ĩðhñòàâè ñâ âîèâîää ĩîãðèìüñêè äqêàðèíüñèè
Îóðîøüöü Äðàæüêîâü Ìèèî~âèèü qáè ãà íà ãðààh
Ãîñîîääðà è êíâzà Íîâàèà è Ðàäèâî" Êàÿàíèèh
ÀöüìÊåäü Åòâíüäè" Ñàñèèü, ââÿíà ìq ìàìòü. Òî
èhòî ìääâ Êðàòîîâî è âî~âîää Ðàäîîí" ñü ñüíîü ñè
Âèàòüèîì.' '

12. "Гецова махале-си" са џамиом истог имена, и 130 потуричких кућа, баш до самих ђаковачких гробља. Тако дакле у Ђаковици има: 1. Српских кућа свега 36. Арн: римокатолика 129, Цигана 120, кућа и 2100 потурица све самих Арнаута, који или сасвим незнају српски, или бар неће ни речиче српске да рекну.

Осим помињатих џамија и текија, у Ђакову је још знатно да се помене још ово неколико сачуваних прастарих срп: камених мостова са разним натписима, шарама, украсима и осталим и то: 1. Реџ Елезов, 2; Талићев, 3, Табачки. 4. Алипашин, 5. Хаџи Етемов, 6: Исљам бегов, и од дрвета; 7. Пуле мост, 8. Курт пашин, 9. Ућерим Махмудов и 10. Прејуцов. У Ђаковици се стиче Крена, која долази од старе Вокше и Прилепа и Ђаковица река, са још неколико поточића, који се сливају са западних планина. Ђаковичка нахија дели се на ова тра среза: 1. Река, са 73. села: 2. Малесија са 6. огромних села и 3. Хас, са 49. села; свега дакле села 128, са 2641 кућом, и у Ђаковици 2400: свега дакле 5041 кућа. Почињемо са тако званим срезом Хасом, који од Ђакова лежи југу и југозападу и

југоистоку. 1. Фирза, 1/2 часа од Ђаковице југоистоку са 12. к: л. 2. Жубин (Губин) 10. м: 4. п: 3. л. 3. Вогов, 10. м: 3. п: 3. л. 4. Прут, 10. м: 4. а. 5. Зјулфе, 1/4 ч: 7. а. 6. Гођен, 10. м: 6. п: 6. а. 7. Моглица (Могилица), 10. м: 10. л. 8. Раче, 5. м: 8. л. 9. Петрушан, 10. м: 7. л. 10. Гусар, 10. м: 12. п. 11. Грчин, 1/4 ч: 15. п: а. 12. Липовџ, 10. м: 11. п: а. 13. Кушовџ, 10. м: 8. л. 14. Долин. 5. м: 8. п: а. 15. Биштаџин, 10. м: 12. л. 16. Смаћ, 10. м: 10. л. 17. Швањско, 1/4 ч: 10. л. Ово је село на међу хаског и речког среза.

Даље право југо и југозападу, а покрај Белог Дрина, 18. Долан, 1. ч: 15. п: 10. а: има развалине од храма св: Ђурђа, а од св: Аранђела направљена је дан: текија, у којој живи неколико дервиша. 19. Рогово, 1/2 ч: крај Дрина у равници са огромним урвинама од зидане бивше све самим старосрпским опекама бање. Има 30. п: и 15. а. Прича се да је некада овде била Ђаковица, па одавде премештена на дан: место. Сва је околина усејана огромним и силним развалинама од цркви и неких зграда, на којима су и старосрпски натписи, а тако је исто усејана и са огромним и силним старосрпским гробљама с натписама, али их нико не сме снимати, јер су овде потурице одвећ зле и пакосне. Само се виде 7-ре раз: од бив: срп: цркви и м[^]ра, на којима још и данас стоје трагови од остатака живописа и српских украса.

Скоро на сред села стоје огромна, од срп: цркве св: Богородице начињена, џамија, са силним старосрпским гробљем, крај ње зидан прастари српски кладенац, који никад не усише и у ком је вода одвећ лака, бистра и студена. Кад осане вода у Дрину право од овог бунара газе се преко Дрина, а на другом ни једном месту не може се ни у које време прегазити ова бистра и брза студена српска река.

20. Кабаш, крај Дрина са 15. п: страшно злих и пакосних. 21. Кућендин, 10. м: 13. п: а. 22. Дедај 1/4 ч: 12. п: а. 23. Љубижда, 10. м: 20. п. 24. Ромаја, 5. м: 25. п. са џамиом од раз: цркве св: Василија. 25. Лукиње, 5. м: 8. п. 26. Зајум, 1/2 ч: 30. л: са црквом од срп: св: Варваре. 27. Крајик, 10. м: 24. п: а. 28. Ђоној (Јовановац) 10. м: 30. а: 10. п. 29. Кајуш, 10. м: 10. п: а. 30. Мазрек, 10. м: 7. п. 31. Плања 1/2 ч: 25. п: са џамиом од цркве св: Илије и текиом од м[^]ра св: Атанасија. 32. Гражуп, 1/4 ч: 12. п: а. 33. Миљај, 10. м: 10. п. 34. Домој, 5. м: 7. п. 35. Збрући. 10. м: 25. п: а. 36. Мьбјуч, 1/4 ч: 17. а. 37. Тркатат, 10. м: 30. п: а: са џамиом од цркве св: Николе и Тодора Стратилата; 38. Ђолифат (Сувоבלато) 5. а. 39. Къзълцик (Дреновац), 5. а. 40. Закриш, 1/2 ч: 2. а.

Одавде па идући на ниже, већ је скадарска нахија од Спаса и Кишаја, а од Сувогבלата па до врха Паштрића је нахија Ђаковичка. У околини овог села, Сувогבלата и Кишаја расте многи дивљи руј, који подмирује потребе свију чинећих коже у Призрепу, Ђаковици, Пећи, Тетову и Скопљу, а и чинећих коже свој Уруменлији.

41. Костур, 1/4 ч: 16. а: п. 42. Јелшан, 20. м: 30. п: а. 43. Враниште, 1/4 ч: 25. п. 44. Николићи, 10. м: 30. п: а. 45. Гољан, 1/4 ч: 20. п: са огромном џамиом од цркве св: Спаса. 46. Лежајит, 10. м: 8. п: а. 47. Вахња, 20. м: 30. п: а. са 8. развалинама од старих срп: цркви и м[^]ра и огромном џамиом потурченим Успењем св: Богородице. 48. Цинај, 12. п: а: лежи баш на врху Паштрика планине.

Мало даље од села, а на самом вршку ове високе планине стоје урвине, у којима је гроб веле неког св: Пантвлије српског. У гробу су му веле само црева, срце и дроб, а тело је некуда однешено; с тога на дан св: Пантелије слеже се на врху студена и снежна Паштрика силан свет свију вера, који доноси: восак, тамјан, вуну, масло, месо и т: д: и ту код поменутог гроба поклања дошавшем из Цинаја и околних села дервишу. Дан тога св: Пантелије пада баш у највеће врућине. 49. Кишај (Црква) 10. м: такође скоро на врху Паштрика има 20. к: п: а:

II. Срез: Малесијски (црногорски) лежи западу од Ђакова у самим планинама и гудурама и заузима унакрст преко по 5. часова хода док Хаски срез заузима такође унакрст по 6. ч: хода по самим голим и кршевићим стенама. 1. Штипша, (Шипшај) са млогим развалинама од раз: срп: бив: цркви и м[^]ра са огромном џамиом, а потурченим м[^]ром св: Ђурђа и 300 к: убојитих јунака Гашана п: и а. 2. Дьбарац 1. ч: са силним и огромним урвинама и са једном огромном џамиом потурченим св: Арханђелом и 305 к: п: а. 3. Трапапој (Трапапој), 1. ч: са 100 к: и потурченом црквом св: Димитрије. Ови припадају племену Бериша и држе се у пријатељству са Краснићима, противу Гашана. 1. Битучи са џамиом од потурченог св: Петра и 280. кућа Краснића. 5. Краснића, са две огромне џамије од старих срп: цркви и 550 к: Краснића. 6. Ника и 7. Мартур, оба латинска села скупа са 550 к. Имају

свој стег (барјак) буљукбаше и друге поглавице са неколико цркви и попова. Они, као и сви латини, или Шкипи (Арнаути) римокатолици, морају у сваком, турског цара, рату, да иду с Турцима у бој и противу хришћана, па и римокатолика да се за мухамеданизам боре и бију.

III. Срез Речки, заузима скоро све само равницу, између Белог Дрима источно и планина дечанских и ђаковачких западно, унакрст по 5. часова хода. Села су му истина сва мала, али тако рећи једна уз друга. Река заузима најблагословенији и плоднији крај не само у српским земљама, но можда и у Европи. Има свој стег (барјак) са 1000 војника, а јунички даје веле 10,500 војника 22. Молиће, 10. м: 16. п: 8. а: 2. с. 53. Морина кључ од Малесије Ђаковичке (Црне горе ђаковичке), са 30. к: а: а: и стегом од 500 пушака. 54. Беревина, 1/2, ч: 20. п: а. 55. Паношевец, 30 п: а. са стегом од 500 пушака. 56. Бурјаха и Стубље, две улице једног села са 20. а: п. 57. Поповце (Поповићи), 15. п: а. 58. Смоливце, 10. м: 12. п: а. 59. Шишманово, 1/2 ч: у планини 15. а: и. 60. Баба (и Бакс) 70 а: са старим српским гробљем и џамиом од мџра св: Козме и Дамјана. 61. Дјева, 10. м: 12. п: а. 62. Гуска, 1/4 ч; 10. п: а. 63. Брековце, 1/2 ч: северозападу од Ђаковице, а међу Реком Малесијом, са силним српским надгробницима са натписима и осталим. На једном, који је снимљен, пише:

,, Ć. Ī. ðàzũñèià Ñqëüòàíü Ñqëâèiàíü Äè"êîâî
è îîãqáè Yâëüíèèà Áîããàíà, ñè ãðîáü ~ãî ââÿíà ìq
îàîàòü' '

14 п: а. 64. Скорница, јужно од Ђакова 1/2 ч: 15. а: 5. п. 65. Јагошце, 7. а: п. 66. Меја. 6. л. 67. Рамац, 12. п: а: сви хајдучи. 68. Рупај, 10. м: .10. п: а. 69. Бојан, 5. м: 18. п: а. 70. Долашац (Долашај), 10. л: 6. а. 71. Пацај (Парцај), 5. м: 7. а. 72. Рацајт (Разцар) 5. м: 7. п: а: са силним урвинама и развалинама, а нарочито старосрпским гробљама. На једном с ког је снимљен натпис, пише:

,, âî ëh"òî ĩ. ĵ. ĩ. đ. íàáè òàòàððòàíú zà æèâî
êîèè~ Îóãèèèåøq Áðàíèè, Ìèèîøà Ñüqðîîøèíà áðàòèp
ÿâèíèèèâ èzú Ìàèãñ;â àè"êîâüñèâ. Ñâè áâèhâü ñòàâè
èìh ñãñòðà, Ìèèhíà Áîãü äà ãà ìðîñòè, ìqÿáíèèèè
èzããðüíqøà q Ñèèèèè"íèèà.' '

78. Доброта, 10.м 16 п: а. Тако дакле има свега православних Срба у срезу Хаском: Потурица Срба 393, Арнаута мухамеданаца 259, Арнаута римокатолика (латина), 120, Малесији Срба православних 10. Потурица Срба 590, Арнаута мухамеданаца 1045, Арнаута римокатолика 550. У срезу Речком Срба правосл: 89. к: Срба потурица 669, Арнаута мухамеданаца 735, Арнаута римокатолика 187.

Свега дакле у целој ђаковачкој нахији и Ђакову Срба православних само је 159, к: Срба мухамеданаца 2702, к: Арнаута мухамеданаца 3089 Арнаута римокатолика 977 Цигана 120, к: Скупа кућа свију вера и народа 7031 кућа; дакле скоро двојном више је туђег елемента од српског по народности, а по вери туђих је вера 48 1/2 пута више од српске православне! То је ужасан призор за бедно и несретно свуда и на сваком крају пропадајуће српство. Нека би смеогући и преблаги бог дао: да нас овај статистични и етнографски преглед ђаковичке нахије већ једном освети и ОПамети, те да већ једном: прогледамо сопственим српским очима, без наочара разних пропаганда и несретних себичних странака, које ће нас коначно утаманити и уништити ако већ једном не одпочнемо својски и како ваља радити. Опамети нас већ једном Боже и уразуми!

- У путу нашем газисмо и Крену речицу и већ прегазисмо и Рибник, који гради границу између ђаковичке и призренске нахије, Крена речица извире чак из Скивљанских брда, а улева се у

Рибник, а Рибник у Бели Дрин. Рибник је повелика речица, на броду где се гази за 7 1/2 хвата широка. Одавде се кренусмо већ призренском нахиом, земљиште је равно и савршено голо усејано све самим хумићима, савршено пусто и необрађено.

Познаје се да је сво било под водом, и да је ту вајкада било огромно језеро као што је било и на свом Косову, па можда га је нешто онда и у време нашег краља Уроша I. Храпавог нестало. Било језеро или баруштина, у његово време, све једно је, само се то зна: да, је он цео овај простор од три часа ширине, а преко 9. дужине, изсушио и воду оцедио прокопавши каменито брдо тако звано Градиш. На оном пољу сабира се увек турска војска, а нарочито од Омер паше, кад је овај ишао на Црну Гору, Ерцеговину и т. д.; јер је потурица Омер направио пут преко целе Шаре између Призрена и Тетова, те обишао Качаник.

Овде је Омерица, без суда и пута 1860 год: у време нишке побуне на сред поља дотерала из Скопља, два Србина трговца из кнежевине, па их и обесила, као неке уводе и шпиуне српске, а то су били мирни људи, трговци па још и са уредним пасошима и тескерама турским. Само је се једном запамтило име, Аврам а за име другога овде немогосмо дознати. Да ли је што чинила и предузимала тадања наша влада противу овог варварског поступка и самовоље ове гадне потурице или не незнамо? Одавде се већ почесмо пењати на повисоко, а од самог пешчаника и кречног камена, савршено голо брдо, или боље рид, или стену Градиш. На врху његовом стоји зидана турска караула, из које војници прегледају пасоше ствари и глобе православне.

Одавде баш скоро на подножју Градишском стоји ужасне висине једносводни узани мост тако звани: "Швањски, или Ошвањски" што је још верније, јер је у селу Ошвањима, а неки, и то њих мало и назови писмених људи, кажу: "Светоивањски мост." Почињемо опет од поменутог Швањског моста и међе среза хаског, а од села Швања, те се долази у: 1. Мартул, од поменутог моста северозападу, 20. м: 14. л. 2. Брадосан, 3/4. 20. л. 3. Дебљибар, 1/2, ч: 25. л. 4. Мече, 1/2 ч: 8. п. 5. Враниће, 1. ч: 5. п. 6. Краљан, 1.ч: испод планине Вардише, са 20. п. а. и скоро целом црквом св. Јована Крститеља, којој је сачуван прастари српски живопис.

Види се да је била неког великог краља српског, јер на надгробној плочи, колико је се могло снимити, од страха потуричког, пише ово:

„ . . . . s̄. w̄. ē. ā. iãñãöà Æãíüâàðè" á̄. í̄. iðhñòàâè ñã âãëëëè Òúíyè âãëëëèâêîã êðàëè" . . . . ñûíü æuiàíà . . . . Äðàãîñàëëëè . . . . Íèêîëè, ðãêîîè Ìèðîñëàâü . . . . ãðîáü ~ãî . . . . ìàìàò . . . . ãîâà èzàè êðàëü Æðüöè ñü Ôðpãè è Òqðüèè . . . . âüzã Ìãëüíèèü è Æãîîòèèü è îñòðüâ Òàñq ñü iðãähèè èõü è . . . . ' ' "

У цркви су се прекрасно сачували и натписи урезани у камену над вратима и цела хрисовуља у олтару, али се све то несме и не може преписати.

7. Јабланица, десно крај Бистрице са 22. к. п. с. 8. Лука, 1/2. 4. п. 9. Жабел, од Јабланице лево у равници 1. ч. 15. с. п. 10. Мазник, 1. ч. у равници 8. а. с. 11. Душановџ, 1/2. 10. с. п. а. 12. Врановце, 1. ч. 5. а. 13. и 14. Г. и Д. Радише, 1. ч. 25. п. а. 15. Раковица, 10. м. 15. п. а. 16. Радојевац (Радониће), 5. м. 20. п, 9. с. са млогим развалинама цркви, мѣра, огромне велике куле Радоњине, и много и силно старо српско гробље с натписима, али се не може снимити. Има и џамија од потурчене св. Петке (Параскиве) српске. 17. Ждрелја, 5. м. са 5. п.

Овде су огромне и силне развалине од града и паланке неке, развалине од цркви, мѣра и неких малих и силних зграда, силна и огромна гробља прастара српска са натписима и украсима. Овде је одиста и била више пута спомињата у разним нашим писменим споменицима прастара

српска паланка Жрела, или Ждрела, близу Пећи, што је говорено, а не у Скивљанима, као што неки оvd: држе. Пријатељ један из Ђаковице показао нам је и књигу једну печетану у Ждрелу, или Жрељу, које почетак овако гласи:

,, ĩîââëhíè~ìü âüñâîñââmâíàãî ĩèòðîüîëèòà
 õâîñòüíüñêââî êvðü Íèèàíîðà èzüièñà ñâ ñè" ñââòà
 è áîæüñòââíà êíèèãà äèèâîèâîà Ñüáîðüíèèü èæâ
 èzèíæèõîüü âü íâîü ñââòüè èzáðàíèèü îðàzíèèüü
 îâñâòà Ìàðòà ê.â. äüüü îîvâ ñâ ïèñàòèè q Æðâèh
 âü òèíàððâõü àððèè~ìèñêîèè õâîñòüíüñêèè è ñüâðøè
 ñâ îâñâòà Æâíuàðè" ^ ïèðîíáèèòü" ã. à ^ ðîæâüñòââ
 õðèñòîîâà îî ïèüòè ã. ó. ð. ê. Òðqäèèü ñâ w ñâîü
 ïèñàíèè àzü îîîâîðhøüèè è îâíüøè âü èíîhõü
 ~ðîîü"èîü ĩèñàèèü ^ îîîâñòèèðà äèèâîèâîâî ñâ.
 Íèèèèèè âü Áèèüøè ....''

18. Бујци (Бјуци), 15. а. са тулбетом од цркве Вазнесенија Христова. 19. Летинце, 5. м. са 12. к. п. а. 20. Кодраље (Кодралије), 10. м. 10. к. п. а. 21. Грковце 1/2 ч. 16. п. с. 22. Црмљан 1/2, ч. 10. п. 11. а. 10. с. 23. Рашковце, 1/2 ч. у самој шуми 8. п. 5. а. 2. с. 24. Ђерим, истоку од Ђаковице 10. м. 10. л. 25. Осек, 1/2 ч. северу 12. л. 26. Трајканиће, 10. м. 13. л. 27. Осек пашин 1/2 ч. 21. л.

27. Цкивљан (Скивљан), помињати са млогим урвинама и развалинама, где је негде била огромна веле паланка једни Скивљан, што и јесте истина, а други Ждрела, или Жреља, што је сасвим неистинито, измишљено и неким ваљда историјским догађајем тако поремећено и неправо названо, са 40. а. 10. п. и 10. л. 29. и 30. Новосело Дољње и Горње, 5. м: 30. п. а. 31. Јанош, 10. м. 12. л. 32. Паљабарл, 10. м. 12. а. 33. Добрице, 10. м. 7. а: 34. Духјаке, 10. м. 20. л. 5. а. 2. с. 35. Грмочел, крај реке Крене 24. л. 3. с. 35. Хејречи, 1/4 ч. 12. а. 2. с. 37. Шаптеј, 10. м. 15. п. а. 38. Глођан, 1/4 10. п. 10. а. 3. с.

39. Бабатлочит, (отацблата) 10. м. са силним старим српским развалинама и урвинама и цамиом од потурчене цркве св: Јована Предтече, 8. а. 12. п. и 2. с. 40. Храстовце, 10. м. 12. п. 3. а. 41. Ириће (Иржиће) са млогим урвинама и развалинама и цамиом од м ^ра св: Срђа и Ваха 20. п. 4. а. 7. с. 42. Г. Кодраља, 10 м. 11. п. а. 43. Пожаревац (Пожар), 1/4 ч. 10. п. а. 44. Љумбарла (бели љум) 25. п. а. 45. Лукапоштра (Дољња Лука), 23. п. а. 46. Лука сипра (Горња Лука), 22. П. а. 47. Белега, 1/4 ч. 20. п. а. 5. с. 48. Дечане, 60. п. а. Овде је већ помињати м ^р Дечани са 12. калуђера и више слугу и ђака. 49. Црнобрег, 1/2 ч. од Дечана Ђакову, са развалинама градова и цамиом од потурчене цркве, 1/2 ч. 60. п. а. 50. Прилеп, 1/2 ч. 25. п. а. са огромним развалинама на речици Прилепу, у неких Прилепица, старим срп: гробљем са натписима и цамиом од потурчена м ^ра св: Тројице.

51. Вокша, 1/2 ч: има 3 - 4. цамије све од самих бив: српски цркви па потурчени, многе урвине и развалине од порушених срп: цркви, манастира, градова и других неких прастарих срп: зграда, са силним и огромним прастарим срп: гробљима са натписима и млогим украсима српским, 100. п: 45. а. и 5. с. 52. Јуник, 1/2. има барјак јуначки са 4. цамије од бив: срп: па потурченних цркви 329. кула и 270. к. п. а. 53. Г. Ботуша, са млогим урвинама и развалинама, од прастарих срп: цркви и других неких 1. цамиом од потурченог м ^ра св: Јована Крститеља.

80. к. п. а. Швањски (што ће арнаут: рећи Светог Ивана од шин свети и Иван) или управо Ошвањски, мост виши је веле, од 35. хвати, над водом (што ће бити претерано) да човека хвата

несвестица, кад га само са обале гледа, а камо ли кад њим иде. Кад се овај мост пређе стоји опет турска караула у брду градишком, али дрвењара и слаба; те се и ту прегледају пасоши опет оних, који из Призрена иду. Преко целог овог, од саме литице, Градиша брда просечен је просек за до 15. хвата ширине, те је туда проведен Бели Дрим, (Дрим) над којим је направљен онај више страшни и чудновати, но дивни и лепо мост. Овим је и сво оно бив: језеро изсушено, које је постајало од Дрина и осталих метохијских речица. Мост је овај, подигао Урош I. Храпави краљ срп: те га зову и "Мост Храпавог" а. често само: "свегог краља" што ће бити и правији назив од првог, а онај први је од неког бив: манастира св: Ивана и села таког званог Швања, а у Душановој опет хрисовуљи издатој његовој задужбини цркви св. Аранђела Ошвање, што ће још најверније и бити, но сада се зове од свију вера и народности "Швански мост", па га тако и сами зовемо.

У самом врху његовог високог и уског свода, но испод сред моста, који се своди скоро у оштар угаљ, стојао је до пре 14. год: један сребрн котлић узидан, који је још од храпавог краља, па све дотле под тим мостом, висио. О њему је се вавек причало: да је пун новаца; да га је св: краљ зато оставио ту с новцем, да се други мост подигне, кад би се овај срушио; да је преко новца био записан сав тај котлић, који је био залемљен сребрном плочом, као што је и сам био сав од сребра. Од тог доба, па до пре 14. год: разне дружине и људи, покушавали су да га се докопају, али је све било узалуд; јер је то место са сваке стране савршено неприступно. Док су овде православни Срби били, бранили су га и чували, као и све остале своје старине и светиње, а кад се изтурчише и поарнаутише, нападала је и хала и врана, па чак и саме тур. власти паше и везири. Сам Омер паша она срамна потурица, употребљавао је све и сва да га се докопа; па узалуд.

Поменуте године, и ако је неколико векова гађан његов ланац куршумима из пушака, некако неки Турци међући, веле, челик уместо олова, одкину тај ланац; и котлић падне у .. Дрин!— па како онда тако и данас! И у самом Дрину суђено му беше да пропадне; јер је ту дубљина ужасна, а вода тиха, обале су тако стрмените и неприступно је до воде, као да је у место ових, а од једноставног камена зид; јер је тако ова камена планина и прокопана. Турци су се надали да ће тај котлић изнети вода даље у равницу, те да га се докопају; али се преваре у нади. Једни опет веле: да је се при паду сво остављено св: срп: краљем благо просуло, и да су из њега испадали силни новци са једном књигом, (пергаментом) и једним звонцем малим. Да је одиста био тај котлић сви причају, а да је оборен тако исто, као и да је пао у Дрин; али да је се што просипало, и не, о томе разно зборе и говоре, па које је одиста верније незнамо, и ако очевидци причају ово последње о књизи испавшој, и просипаном новцу.

Са Градиша се прекрасно види Паштрик са урвинама на своме врху цркве св: Илије и Пантелије, које сада држи један шех, а иду на Илијн и Пантелијн дан и Срби и Турци на врху те планине; па се тим урвинама клањају, код којих редко кад да небива снега. Тамо су, веле, и лековите неке воде; има још српских старих живописа и натписа на црквама и око светаца, али попа ни један до сада не иђаше, бојећи се да их шех не потурчи, или осрамоти, што је још црње и горе. Тако се исто види од Ђаковице пут, који је водио у Скадар, за време срп: владоца, а 5. часова веле даљине одавде све крај Дрина, веле, стоје и данас огромне развалине са гробљем, с натписима и разним срп: украсима од бив: града и цркве Леке Духађина, сина Љутице Богдана, који је управљао Призреном у време пропасти Лазарева на Косову, од чијег је имена Духа, или Душица и прозван данашњи Духађин, а Лека је, отац му, веле, још дуго живео, после косовског разбојишта и борио се са Османлијама. После њега борили су се његови потомци; и та је борба трајала докле и борба Новакових потомака у Качанику, Радивојевих у Тетову, Грујичиних у Кратову, Татомирових у Островици на Руднику, велешке нахије и т: д: а то је доба по једнима 1511, а по другима 1611 год:

Доста је само ово да наведемо: да је (ако су истинита казивања) сачуван целокупан Душан, његов престо, круна, мач, скиптар, благајница, царска архива и све остало, само не овде и окуда, но даље и у другим местима, где је живео и седео, Душан, а он одиста и неје седео у Призрену, но у Серезу, поглавито Скопљу и другим местима, син му је столовао у Скопљу, као и краљ Вукашин, син му Марко и други и т: д: и ако је седео у граду Више м ^ра Зрзе код Прилепа, у Ченигову, Прилепу и т: д:.. Тако се исто прекрасно види тако звани прођени "Терзијски мост" такође на Дрину,

на два приобална по средини шупља, полустуба и 8. правих стубова, који су такође по средини шупљи. Ми смо овде прегазили Дрин, у место да идемо преко моста; али смо опет платили просјацима, који, као са неким правом, захтевају плате у место милостиње, јер су Турци и тобож чувају мост. Терзијски мост зове се с тога: што га терзијске калфе свију вера из Призрена и Ђаковице, улажући сваке недеље у своје кутије поправљају и издржавају.

Прича се још да су га сами и подигли, што ће бити по свој прилици измишљено; јер је такав мост подизала само српска царевина и краљевина, а никад османска, и још мање њен најмањи делић становника. занимајућих се рукодељем, који је опет свуда и у свима крајевима царства само хришћански, а овде и у околини српских земаља само српски. Нама се чини, а и јесте, да је он задушбина Милутинова; јер се прича: да га, од св Милутина Софијског па све до данас саме терзијске калфе држе, поправљају сваке године и т. д.: Било да су га ови подигли, или не, свакојак је то племенито и преузвишено дело за те калфе, кад од својих уста одржавају овако огромну, а неопходно нуждну, зграду, без које би се стотинама људи годишње давило у валима дриновим. Одавде већ у мркли мрак стигосмо у Ораховац дивно и прекрасно месташце на североисточном крајку равне Метохије, под самим планинама, које га деле од равна Косова.

ГЛАВА IX.

Призренска нахија у смислу етнографском и статистичном са по којим старинама и знатнијим местима у њој; Призрен паланка са својим припадностима, старинама и градом, Вишеград са урвинама св: Аранђела; Синанпашина џамија, са припадностима; сиринићски предео са својим старинама и знатностима; потурчена митрополитска црква св: Успење, сада тако звана св: Петка са својим помеником и осталим знатностима; Ораховац са својим старинама и данцима, Хоча са својим припадностима; м^р св: Тројаца и т. д; црква св: Спаса са својим припадностима, борбама око ње и кратки нацрт митрополита призренских од 1771 год. па до данашњег дана и т. д:

Од Швањског, или Ошвањског, моста. као што смо напоменули, којег је још св: краљ Урош Храпави (верније ће бити краљ Радослав Храпави, син Првовенчаног краља, који је владао од 1228-1234 год.) подигао, пројахавши огроман рид Градиш, преко ког је пре Бели Дрин пролазио па до Ораховца путовали смо добра 3. часа хода, остављајући за собом дивну и прекрасну равницу метохијску, или садању Подримску, а пењајући се на крајке планине Ораховце {Ораховице} и Милановца. Ми смо пошли све уз реку Ораховац и пројахав огроман сарај (среску кућу) настанили смо се у једном ораховичком хану једне потурице.

Негледајући на то што је Ораховац паланчица, што је у њој среска кућа, у којој мудир, или кајмакам, седи, што има 510 потуричких кућа, 200 српски и 40 прав: цигана и т. д.: опет му се куће мало разликују од кућа, по осталој старој Метохији, а садањем Подриму; јер су као и по осталим селима махом од камена зидане и покривене каменом плочама. Знатно је што су сва села на Метохији различита од оних на Косову, што су куће махом зидане каменом и овим, или ћерамидом, покривене, док су косовске од шепера врло ретко балвана, махом сламом и сеном покривене и т. д.:

У дан. Ораховцу све су потурице досељене из Карановца у кнежевини, Србији, или Морави, и све говоре само српски. Овде им седи кајмакам са 20-30 душа џандара, а Ораховац, са још два три села, саставља барјак тако звани Ораховачки. Барјак турски, то је толико, колико један повелики склоп добровољаца, или башибозука, који несме бити мањи од 1000 душа, а већи може колико хоће и може. Овде су три џамије такође зидане и каменом покриване, а четврта је нова подигнута на урвинама бив: цркве св: Николе; али јој никако не може да опстане мунара, или викало; те се с тога и зове: "Инат џамија." Само једној на тргу пма 110 год: а све су остале од пре 25.г.

Близу поменуте најстарије цамије стоји и данас једна тећа, или тулбе, која је над гробом неког бив: срп: свеца. Овој текији, или од памтивека гробу бив: неког срп: свеца, почињу турске жене сваке године пред Ђурђевдан на две недеље да иду, па све до на сам Ђурђевдан, на који доносе по једно јагње шеху потурици, од старе неке српске поповске породице; и тај поклон зову: "Курбан кабул олсон." Како је ово теће овде подигнуто свега је, као што је речено 110 год: а пре је ту била срп: црква са св; моштима. Осим поменутих дана све ораховичке потурице иду овом шеху сваког петка на посету; он им тада прича разне измишљотине, којих нема ни у једној ни црквеној ни онако књижи на свету па ни у корану; сваког петка измисли по нешто ново и овим лаковерним беспосличарима прича и благоглаголише, частећи их по једном грком кавом, а они, поклонивши своје прилоге, враћају се обично доцкан својим кућама.

Код теће познају се још урвине од старе срп: цркве, и код ових, а пред некадашњим ћелиама, стоје две плоче од белог мрамора лепо израђене, са латинским натписима. Ове су поклопнице нађене пре 15. год: у њиви једне потурице, изван Ораховца па су их овде донели и од њих направили клупе. Дугачке су свака по 3. а дебеле по пола аршина. До нашег доласка никоме не дадоше да им натписе сниме, а ми их тако рећи на силу снимисмо. Остаде нам боља на срцу што не могасмо (не дадоше) да снимимо српски натпис у тећи, који је над бив: зап: црквеним вратима у камену урезан, и један натпис код једне чесме такође српски од само . . 54. врстице! прекрасно урезан у белом мрамору. Све то не допусти шех, којег су се предци пре 100 год:, као свештеници изтурчили, а он има и многе и силне старе српске књиге, повеље и свете црквене срп: утвари. На првој и најмањој пребијеној у ове 4. врстице пише:

"D: m: (2) avr catula vixit (3) annis xx Popar (4) f. b. m."

Дакле некакав Аур Катул проживио 20. год: и Попар чисто и само једино на целом свету само српско, а не римско име. На другој овој поклопници, испод доста нагрђена два лика, десни мушки, а леви женски, у прекрасном оделу, обавијени тако рећи у винове лозе са грождем, стоји овај натпис у ових: 10 врстица:

"(1) d: m: (2) Ceputae dvssi (3) tas vi-xi ? an: (4) xxx. interfec (5) tvs alatroni. (6) bvssitada sip (7) fp-et sibi. et ca (8) iaeda, siceoniv (9) ci-b-m-vivsec c (10) 53" тако, ако неје "SB",

Више паланчице у брду стоји огромна старо српска кула доцније препокривена и тобож оправљана, у њој је и звоно донешено из Карановца, веле са натписима и из доба Карађорђевог, о чему се јако сумњамо да не ће бити старије. Што се тиче онд: потурица и целог овог барјака, или стега, од свега 4. села, нема горих и несретнијих зликоваца, веле, у своји призренској нахији. Не прође дана кад не убију ма по једног Србина одавде и околних села, а често падају у крв и са осталим околним потурицама: те с тога често по целе недеље дана не смеју да се макну из овог свог правоверног шехера.

Тржни је дан петком, кад се из околних места слеже и то само махом потуричка светина; јер православци не смеју да долазе у царску паланку Ораховац. Тога дана обично излази и мушко и женско на трг и тржиште; те ко купује што, а ко опет онако беспослен зева и продаје зјала окембесив гамбље. Обично је у то доба цела паланчица на тржишту, и благодарећи томе могадиасмо, инатећи се са шехом, снимити наведене натписе, док код Кладенца не могасмо, јер се скупи око њих 50. Обично петковима у вече, кад се враћају са тржишта и рано кад на овај долазе, гину продавци и доносиоци своје робе и купље.

Радним дановима, особито кад се коси, оре и жње ове потурице од 3. часа пред зору, па све док не дођу кућама, непрестано гонећи волове и коње, псују што могу јасније, само да би раздражили православне; те да се затури свађа и бој. Обична им је псовка за волове: "хис, хих, хајис, свинска вилицо ! Незапатио се бре свињо! крајњи ти зуб. . . . и клинац од крста!" А ако туда прође поп, или калуђер: "хис, хис, хајис бре црна свињо! попиш . . . ти црна скота."

Што се, тиче ораховичких и осталих, а нарочито хочких Срба и они су страшне убојице, да им пара нема у свом свету изузев кијевце у пећској нахији Праве Србије. Скоро су сви пали у крв не само с Турцима, него и понекад и један с другим. Они су од Косова, па до данашњег дана, сачували своја непокретна имања; те благодарећи томе мало боље стоје од ових, који су под спахијама.

У Ораховцу је прилично лепа црква српска, дугачка 25. широка 1. а висока 12. аршина, на 4 камена стуба, над 9. сводова. Има 5. малих прозора и то: 1. на олтару, 1. на западу, 1. северу и 2. на југу. Црква је храм Успења св: Богородице, освештана митрополитом призренским Мелентијом 14. Септ; 1864 год: на Крстовдан, а почета је да се зида 1861. год. Пред црквом је нова лепа школа, али сада нема учитеља, те стоји затворена; јер немају новца да издржавају учитеља, а и са стране сплетке учиниле су много, да им је сада школа затворена, о чему ћемо доцније навести.

И ако је то паланчица, али српског дућана нема, нити може бити због велике и силне сиротиње. Сиротиња ова мора и да буде, јер што год преко године заради, одвуче турска, или разбојничко-азијска, влада у своје благајнице. Примера ради само ћемо навести данке и дажбине од само 80 српских кућа, колико дају цару, зато: да их боље затиру и утаманују његове власти и засебни Турци. А и како неће, кад за српску важнију главу још и данас добијају учену по 30. # ц: које дао бог паше ретко дају, а скоро никад и не дају убицама но трпају у своје џепове.

Прво оних 80. кућа српских дају војнице (асћерије), 28,800 гр.; царину, на оно мало оваца, говеда и коња, 6,300.; царину, на грожђе 90, 000; десетка, 8, 500 на њиве и винограде, 60,250 гр: свега 193,850 гр: чар: дукат рачунајући у 53 гр: или 3, 657 # ц: и 29. гр.: на сваку кућу по 45 1/2 # ц. Ето, од куда Турцима новаца!

Још неће Турска да банкротира, нити може јер кад се узме у ових 35. нахија Праве (Старе) Србије: 1. куршумлијској, 2. прокупској, 3. приштинској 4. пећској, 5. скадарској, 6. вучитрнској, 7. новопазарској, 8. призрен. 9. тетовској. 10. дибарској, 11. оридској, 12. кичевској, 13. битолској, 14. костурској, 15. прилепској, 16. велешкој, 17. тиквешкој, 18. кратовској, 19. ћустендилској, 20. кумановској, 21. скопљанској, 22. врањанској, 23. лесковачкој, 24. пиротској, 25. нишкој, 26. гиланској; 27. видинској, 28. самоковској, 29. врачанској, 30. софијској, 31. гусинској, 32. сјеничкој, 33. штипској. 34. кочанској, и 35. радомирској, о крајцима, филипопољске, моглenske, сливенске и нешто ђаковичке нахије, да има, по верном преброју, 607,182 кућа православних Срба; онда Турска сваке године добија преко: 27,875,838 # ц:.

Од ове суме оде спахијама десетка: 2,787,584 #. ц: и трећине: 83 ,083 # ц: и осмине: 2,906,520 # ц:; те онда остаје држави чистих 21,345,647 # ц: и од овог нека украду паше и везири преко 5. милиона свакојако блистателна порта са овог краја српског: једе и вуче 15. мил: # ц:, а скоро толико њене иаше, везири, спахије и друге крвопије изелице и глобације, душевадци српства и јадног и несретног народа српског: . . . Од ове суме ваљало би одбити оне суме, које пропадну и где се нема грожђа, него се узима на остало сви па чак и лешњике у шуми и то спахији трећину и десетину, цару осмицу, па често и шестину, као што је био случај после његовог преузвишеног правоверничког путовања по Европи својим рођацима Фрањи Јози, Наполеон Бунопарти, сеји Викторији, краљици инђилијнској; те ову суму слободно можемо не смањити са 5. но и увећати са целих 10 милиуна дуката и она ће: самом цару изнети на 85.000.000 # ц: г. разног данка и глоба, а са пашама и спахијама преко 40,000.000 д. ц. Штета је што није походио и свога светог оца Пија Папу; те да и њему и његовим придворним чанколизима поклони по који орден створен од крви, зноја, гноја, мука и мртвила народа срп: у Турској.

— Од северне стране Ораховца стоји једна огромна плоча, такозвана: "Царина" а више ове, са истока "Врања стена" и на врху њеном пећина, а на њеном врху ледина и равно пољице прекриљено неким огромним урвинама и развалинима, од некаква града, по свој прилици ст: срп: царинске куле. На врху Ораховца планине, а са источне стране Ораховца, паланке, зове се једно брдашце: "Крсти" где је се некада светила водица за доба српске независности а више ових Крста иду: "Цареве њиве" а пређе: "Царевлаз." Од ове иде сада тако звани: "Тумба" а пређе, па још и сада но поизредка: "Китица" међа Ораховца и Хоче, на којој би се састављали и сретали носиоци крста, о преславама. Из ове Китице види се прекрасан плочасти сивасти камен, којим се покривају куће и остале зграде. У

Ораховцу је још знатна кућа метох патриаршије са 15. комада винограда, који дају око 350. товара грожђа.

Ми хтеасмо да видимо школу, али ова беше затворена; јер не маше деце која би у њој учила. Видесмо и једног и чемерног учитеља, који је служио за ... 700. гр: год! па и од те суме за целу једену годину не су му више дали од 400. Он беаше сиромашав изцепан и избуцан у самим одртинама и изкрпљеним дроњцима, а узрок је и што нема ђака, и што му и од мало одређене плате не дају тај: што се једном нашем дивном и честитом патриоти не допаде а не би ти се овакав јадан и чемеран ником ни допао, па је поручио, да ће оп послати учитеља, о свом трошку, па га још не послао; што је његов изасланик калуђер из једног манастира донео да је учитељ пијаница и да једе корњаче, а то је све било с тога: што га овај неје пољубио у руку, и што је продата цела ораховачка парохија једном попу, после му одузета већина и задржано му само 40. домова, па су га хтели да подмире са оних 700. гр: те да буде и учитељ а овамо не знађаше грађански ни читати ни писати. Ово нам је све сам свештеник причао и како је од поменутог кала прекупио ту парохију, па је овај опет препродао старом попу и т: д: Једном речју: овде су вам, по нашу несрећу и глупост, подстакнуте и скројене турским главама, као и по свој Правој Србији што се школа и Цркви, а нарочито Школа тиче, — највећији раздори, сплетке, интриге и остало.

Да би се најбоље дознале истине, о овом: не треба ни једном ништа веровати, па ма ко он био, само ако је одтуда; па мирна крајина. Било је сплетки да су деца и код књига дангубила, јер по који призренски патриота, ако би му се не допадао по који учитељ, неје их давао; те је тако штета и несрећа за народ. Све су ово увидели и поједини паметнији, не само људи, него и општине; ама је сада већ доцкан. Осим Ораховца, његов барјак састављају још ова три села: 2 Брњача 3/4 часа. југу од Ораховца са 15. д: све самих Цигана и 1. срп: Овде се познају огромне развалине од цркве и куле св: краља "(светокраљска)" Дечанског, а сад је сво то селце Емин пашине ћерке Оратловића. Још и данас једна прекрасна ливада, која у најлошије године даје по 150. кола најбољег сена зове се: "Краљ ливада." 3. Славодража, североистоку од Брњаче, за добра 2 ч. хода, са 83. к. п. и 6. с. имају цамију од потурчене цркве, али без викала; имају добре винограде и троје развалине од старих срп: цркви, са огромним гробљама с натписима; али се несмеју снимати.

4. Ретимње 2. часа истоку од Славодраже са 32. к. п. и 18. с. На сред села су огромне развалине од старе срп: цркве, са часном трпезом и старим срп. гробљем. И ово село има довољно добрих винограда. Полужски барјак, или стег, састављаји ових 25. села: 5. Полуже од Призрена северу све уз Бели Дрин 7. ч. са 35. к. а. п. разореном црквом и прастарим старосрп: гробљем са натписима. 6. Дреновац, југоистоку 1/2 ч. 45. к. п. са цамиом од старе срп: цркве. Овде је и гробље са натписима.

Више села је "Затрска планина" са једним огромним жутњикастим шупљим каменом, или рипом, на врху своме. На св: Пантелију сваке године иду потуричке жене са скуваним житом и оризом (паринцом) те се провлаче кроз ту рипу, и то оне, које не рађају, а желеле би то; па, веле, одма и роде. Њима ту ораховички шех нешто чита и вража. 7. Сеновце северозападно 1/4 ч. са 25. к: п. и 6. развалинама од прастарих срп. цркви и манастира. 8. Пустосело северозападу 1/2 ч: са 20. к: п; а има цамију од старе срп: цркве св: Аћима и Ане.

Између овог и горњег села, у дивној и прекрасној пољаници, на једној узвишеној главици, стоју огромне урвине бив: срп: цркве од тесаног шареног и белог мрамора. У овима су дивни и прекрасни мраморни једноставни стубови, са прекрасним украсима. Крај ових урвина стоји и данас диван и лековит "Краљ студенац." Урвине су ове развлагли градећи поменуто цамију, куће и куле и т: д: 9. Козник Г. северозападу 1/2 ч: са 25. к: п: а. 10. Козник Д. северозападу 1/2 ч: 15. п: а. 11. Затриће 1 1/2 ч: 70. к: п: са дивном и прекрасном цамиом од потурчене цркве св: Аранђела, која је сва била од тесаног мрамора.

Цамија ова има и свог хоцу Османлију, шеха оvd: потурицу, па чак и земље, које су јој, као бившој српској цркви св: Аранђела, припадале. До скоро су из овог села биле најсилније пашајлије тако зване Оратловићи, Махмутовићи и остали, а сада су страшно осиромашили. Одма се иза цамије познају урвине од бив: огромне срп: куле, веле, звонаре, на којима се још и данас познају остатци од

срп: светаца са натписима. Истоку је брдо "Ждрело" (где је можда и била прастара срп: паланка (Ждрело) са речицом тог имена (Ждрелица) а мало више извире помињата речица Рибник. Западно од извора Рибника било је село "Равна-глава" са црквом, а сад нема од њега ни спомена осим урвина од цркве, кућа трагови гробља и осталог. На место села је шума тако звана "Равнашума." Иза ове је било село: "Сењане" од којег нема ништа друго до урвина и развалина, са огромним старосрпским гробљем са натписима, и разним украсима, која се и зову још и данас: "Сењска гробља."

Баш где је било село сад су све сами виногради на његовим урвинама; и ту је, пре неколико година, у свом винограду, један Турчин одкопао целокупну, но малу црквицу, са натписима и старим српским живописом. Убога нека сирота по имену Јован Алексић из Ораховца продала је сва своја имања, те је ту црквицу, са околном земљицом, одкупила за 500 гр.: Он иде сваке недеље, почисти је, окади тамјаном и помоли се Богу. Ниже Сењања било је село: "Дубљане" од којег данас, као и од цркве стоје само урвине и развалине на којима се пружа турско лојзје. 12. Понорац северозападу од Затрића 1 1/2 ч: 60. к: п: а. Више села је планина, или брдо: "Горачево" а на врху његовом је пољаница за један пушкомет, и на њој је до темеља разорена бив: огромна црква; око ње је огромно старосрпско гробље са разним натписима и украсима и кладенац, или студенац дивно воде.

13. Бубле југоистоку 1. ч: 15. а. 14. Лобићево северно 1/4 ч: 25. п; а. Више њега је један рид: "Уљарица" и у једној његовој литици разорена прастара срп: црква, има и часну трпезу. 15. Поток северозападу 1. ч: 12. п: а. 16. Чифљак северозападу 1 1/2 ч: 35. к: п. 17. Добридол (Добродољане) северозападу 1/2 ч: 25. к: п: а. 18. Серош југозападу 1/2 ч: 20. п: а. 19. Дањане јужно 1 1/2 ч: 32. п: а. 20. Брататин југоисточно 1. ч: 25. п: а: 8. с. 21. Врањака северозападу 1/4 ч: 30. п: а. 22. Ношпале југоистоку 1. ч: 20. а. 23. Г: Поточане јужно 1/2 ч: 20 1/2 а: п. 2. Д: Поточане западу 1/2, ч: 35. п: а. Овде су ужасне ровине и грдни потоци, који дубоко, протичући и слевајући се, просецају у земљу и кроз ову. 25. Ратковац западу 1. ч: 60. п: а: џамија од старе срп: цркве Покрова св. Богородице и 7. развалинама од пр. срп. цркви и манастира са надписима и разним украсима. 26. Родосте југозападу 1. ч: 30. п: а. 27. Гећа јужно 1. ч: 23. а. 28. Зрзе јужно 1. ч: 42 п. а. Ово је село краје Белог Дрина, а близу Швањског моста. Арнаути, и то латини причају, да се Швањски мост зато зове: што га је Стефац Храпави краљ срп: сазидео и што је се тај краљ због тог моста и осталих добрих дела још за свог живота назвао: "Свети, или шин Стефан," па се обе рече слиле у "Шван." Кад се смоста погледа источно у воду, ова не само да ћути, но и изгледа савршено као уље (зејтин). 29. Белацрква источно 1. ч. 20. к: и 4. с.

Овде су до скоро биле огромне урвине од дивне и огромне цркве, која је сва била сазидана од пребелог тесаног и углачаног мрамора. Овај су носили у ђаковачку нахију преко Б: Дрина у село Рогово, од њега направили џамију, која им је и сад као сњег, веле, бела; те се и сматра за најбељу не само у околини, но, веле, и у целом свету. Од белоцрквењских Турака, нема већих зликоваца у целој околини 30. Сапиниће 25. а.

Овај полушки барјак лежи све крај Дрима а на граници ђаковичкој. Овдешњи су сада тако звани: Арнаути, или изтурчени и у пола већ пошкипљени Срби, род са ђаковичким Краснићима; па с тога овима, кад је нужда, помажу, као и ђаковички Краснићи њима, па ма то било и противу цара. Овдешње потурице и Арнаути, веле, страшно су богати, и сви имају своје земље, а врло су храбри и наочити људи са правим срп: типом у телу и ношњи. Они су прави Срби у свему и свачему.

У Малохочком стегу има 19. села, и то су: 31. Малахоча северозападу од Призрена, 4. ч: 100. а: и пот: ужасних зликоваца. Они говоре и српски, али понајвише арнаутски. 32. Брестовац 1/4 југоистоку 30. а имају и џамију потурчену цркву св: Стефана ђакона са натписима и гробљем прастарим срп. 33. Ноговце југозападно 1/2 ч. 30. а. 34. Целине на северу 1/4 ч: 25. п. Западно од овог села познају се урвине и развалине, од кућа, цркава, манастира и бивших разних прастарих српских зграда бив: села Вучитрна, које је сада савршено пусто и над његовим развалинама узрасло је трње, коров и остало. 35. В: Круша 60. п: а: 30. с.

Овде имају нову џамију са викалом подигнуту од урвине цркве св: Ђурђа, која је сва била од тесаног мрамора. Потурице ондешње, као и остали православни Срби, славе св: краља Дечанског,

а сви су беглербегови. Близу села стоји огромно гробље ст: српско баш на обали Б: Дрима, са многим и силним натписима, од којих наводимо ова два:

, , Âü ëhòh õ. ě. ā. İîãèáâ âî~âîä ... ââëèèââî
êðàè" Òðhñèìšèðà Áèàãà#øü Ñðüãüîâü Íèíîñàèèèü
.... ïð .... ðâÿ! áîãü .... ïðîñòè ... îîäèæâ
äümâðü .... Èèöà ....' '

Други:

, , âü ëhòh ã. ñ. k. ïðãñòàâè ñâ Ñðîzüââîà
ââèèèè æâîà áâîà Ñòâðâîà ....' '

36. М. Круша западно 10. м. лежи међу три реке: Б: Дримом, Мирушом и Топлухом, са 60. 30. с: 18. а и 12. ц: има развалине од праст. срп. цркве гробља срп: и остало. 37. Пиране југозападно 20. м: на реци Топлухи са 20. п: 18. с: и 15. ц. На Топлухи је прекрасан стари срп: мост, доцније поправљан и на једном стубу од шареног мрамора, а округластој плочи у овоме пише ово:

, , Ñèè ìîñòü íà Òîîèîóðh ñüzâà ââèèèè áâîü
Ñòâðâîü âü ëhòh ã. ñ. î. ;ð. ïðè ïðhâèè ñîèîü è
ñââòîðîæâüîîü êðâèð âüñâðü ñðüâüèèðü è îîîðüñèèðü
è îîäqíââüñèèðü, zâìèè ðàøüèèèè Ñòâðâîîh Ìèèqòšèîh è
òî èhòî ðàzâè êðâü- Íóãðè è Áàñàðâèè íà Òîèèøüîh.' '

38. Љандовица југозападу 1/2 ч. 9. к: п: 6. а: л. У овом се селу израђује најбоља и већа ћерамида и црепови, коју чак из Призрена купују. Црепови су обично, као и они стари од 2. стопе дужине и толико ширине, али се сад ретко употребљавају. Више се од ових сада употребљава ћерамида. 39. Атмаца југозападно 1/2 ч: са 8. с: 6. к: п: 49. Тупец североистоку 1/4 ч: 12. к: л: и а. 41. Рандубрава североисточно од Велике, или Срп: Хоче 2. ч: 16. п: 8. с: 42. Зојић (Зоћ) југозападу 1/2 ч: 20. к: с: 10. п: 43. Медведце североистоку 1/2 ч: 20. с: и 100. п: 44. Мамуша североистоку 1/4 ч: са 80. кућа Османлија, 40. кућа пот: и 8. ц.

Ово је најбоље и најбогатије место у целој Призренској нахији. Ту рађа најбоља крупна одвећ бела и тешка пшеница, а и у свачему је најбоље лепше и обилније земљиште. Османлије имају цамију са викалом подигнута на урвинама св: Атанасије. Имају и прастару срп. кулу доцније преправљану, на којој је часоказ и огромно прастаро срп. звоно са натписима, али не дају да се ови сниме. Овде је и неколико дућана и 2. хана. 45. Г: Србица југоистоку 10. м: са 16. к: с: 5. п. На једном брежуљку прекрасном, међу 8. прастарих дубова, стоји прекрасна црква св: Василије, коју су калфе терзијске из Призрена направиле на урвинама старије. Они су ово месташце, где је ова црква одкупили од Турака са још два дана орања и две куће српске, слава им и хвала безсмртна! да бог да се и други сви на њих угледали и хиљадиле се, те не остало све само на њима! Сваког празника излазе из Призрена и овде долазе, те се богу моле. 46. Д: Србица југозападно од Мамуше 1. ч. са 15. п: и 15, с: к. 47. Смаћ источно од Г: Србице 1/2 ч: 30. с. 48. Трпетинце југозападу 1/2 ч: 4. п: 4. с. 49. Велика Хоча са 100. с: и 6. п: за 1. ч: од Ораховца.

Из Ораховца кренули смо се и пошли у В: Хочу по дивним и прекрасним окрајцима планине Ораховице и Миланца, те тако идући скоро за 1. час лаког хода, све кроз саме винограде, дођемо у

поменуто Хочу српску. По Хочи смо шетали и разгледали све, а у овој шетњи сврнемо у дом метоха и имања овде дечанског, манастира, који је направљен по европском начину, на ком писаше, на једној каменој плочици: "За чест свога св: краља и у славу братства подиже овај конак при настојатељу Антиму јеромонах Кирил 1851. год: настојатељ биет Старовлашанин Милета." Овај здрав и ваљан старац Милета, већ је преко 30, год; овде, а он је отуда из сјеничке или новопазарске нахије. Колико прођосмо места не нађосмо заузетијег човека за м[^]ске ствари, као овог старца Милете. Он нас одведе у подруме, у којима су огромне каце од по 200 товара и бурад од по 40. товара. Овде се и прекрасна ракија пецијаше, али не од шљива, као у нас, но од грозђа. Искрено морамо признати: да је чича Милетин подрум чистији од . . . манастира св: Дечана! и да би се требали бар на њега да угледају св: оци из Дечана. На брду тако званом "Крајику" стоји и сад виноград, са прастарим чокоћем, за којег се прича да је Душанов; па га тако и зову: "Душаново лојзје," а мало даље од овог: "Светокраљско лојзје." Хоча је ова 4. часа од Призрена, 2 1/2 од Швањског моста, а 5. од Ђаковице удаљена.

У селу је овом, и око њега, 7. целих цркви, и 12. у развалинама и урвинама. Све су ове скоро целе, а има их и савршено здравих и целих, него не служе. Цркве су ове већином мале и рекли би да су домаће бив: властеле српске и осталих богатих људи. На дну је села стара црква св: Николе, о којој имамо ово да напоменемо, као и о осталим св. црквама и манастирима нашим омањим: да одкад је садањи Валија призренског вилајета од лозе Тепеделијне и за време његове владе од 3 1/2 м[^]ра ова је црква већ трипута од Турака проваљивана и харана. Цркве св: Стефана Ђакона у сред села нова подигнута на урвинама старе и она је 3. пут већ харана. Више села идући из Ораховца, стоји такође доста мала, али прастара и доста лепа, црква св: Јована, која је 5. пута харана. Све три ове црквице беху затворене; те не могасмо видети им и снимити натписе.

До 1864 год: у ову су последњу долазили ораховчани, те се молили богу, а од кад су направили своју нову цркву, не само да не долазе више, но и непрестано живе у непрекидној свађи са хочанима, што не служи ни једнима ни другима начаст и хвалу. Још овде стоје целе цркве св: Илије, св: Луке и урвинама св. Петра. Истоку, скоро на крај села, стоје урвине од некакве огромне куле, а крај ових скоро цела црква св: Недеље. У ову иду жене из свију околних села Младе недеље, па и Туркине, а по који хочки поп освети им водицу, и узме по коју парицу. Мало даље стоје урвине од цркве св: Аранђела.

Хочани су најразборитији и највећи јунаци у целој нахији. Од њих стрепе не само све околне потурице и Арнаути, него се још и њима побратиме најљући разбојници и убојице ђаковички и призренски Малисорци, Дукађинци мухамеданци и Латини. Околне потурице по 8. ч: хода обилазе изнад Хоче, са све четири њене стране, не смејући пролазити кроз њу, све од саме и тешке крви. Грдна је штета што по кадкад и сами падају међу собом у крв. На велику нашу, и општу, тугу и жалост, и овде је затворена школа из горњих наведених узрока, што је обећан учитељ оним призренским добротвором, о његовој плати, па не послан. Старог учитеља хочани одпустили, а новог нема; те им је тако већ 3. год: затворена школа.

Од наше границе до Приштине може се доћи за 12 часова; од ове до Липљана за један и по; кад би се хтело ићи овамо, Пећи, Ђакову и т: д: уместо што би се ишло преко Новогпазара и огромних његових планина, било на Митровицу и Бањску, било право Пећ, а бољи је краћи и удобнији пут на Приштину; из ове покрај Голеша брда на Косову па Дреницом пределом и реком Дреницом преко лапушничког моста на на ову Хочу; из ове преко Швањског моста у Ђаковицу и Пећ. Ако би се хтело у Призрен, онда би се ударило из Приштине на Липљан; па село Штимље, крај реке Црнољејке и планине Црнољејке; на село Дуље; па у Призрен. Ово су најбољи и краћи путеви од Босне и кнежевине. Нека их запамте наше свезнајуће неке војене главе, којима је од потребе.

Из В: или срп: Хоче, пошав м[^]ру св: Тројице ударили смо преко села 49. Злачисте (Зочисте) на дивној и прекрасној месности, а кроз које протиче речица тако звана: "Злочиста" или Злочеста. У њему је 45, с: и 20. кућа пот. Са северне стране овог селца, на једној прекрасној коси, разширена је сада бивша стара мања црква св: Врачева, коју особито народ поштује; те долази и поклоња јој се. Шта више и сви поклоници из свију нахија Праве Србије идући да се поклоне св: краљу у Дечанима

и Арсенију, у Пећи, увек свраћају овде и поклањају се св: Врачевима, од којих се и светиња овде чува.

Али, на велику несрећу и жалост српску, по наговору преставника султанове власти садањег Смајил паше, валије, а унука Алипаше Тепедеплије Јанинског, и овај је св: храм већ трипута харан и проваљиван. Овде смо чули да је и манастир св: Троијца већ два пута харана и то последњи пут на дан пред полазак наш у Злочисту или Злочесту, с тога тамо и не ходосмо бојећи се какве беде, мусаведе и невоље, јер су га били опколели Турци тобож да нађу оне који су га похарали, а похарала га је сама турска власт. Тешко је се узнети на ову стрмениту и високу планинску косу, на којој је скоро на целом њеном пространству и врху огроман четвороугални зид, или као што га овде зову град, око цркви св: Врачева.

Тек што смо се успели и одпочели лупати на закључаним вратницима оградe у сред подне и којекако држећи се на урвинама изнад провалија ове косе, кад у један мах залајаше два огромна пса и зазвекеташе на њима огромни ланци, а уплашен коњ једнога од каравана . . . оклизну се са ове ривине и претуривши се неколико пута, нађе се при дну провалије и амбиса ове косе, зачудо . . . здрав и читав! Срећа је што је био последњи, иначе би учинио и себи и другима више штете, а са вишег места, што је углед великашима.

После дугог лупања једва нам отвори једна старица, попина и мајка, и слабачка му жена, са још слабиом ћерком, по лицу и свему убите и пребијене сиротице. Оне су плашљиво гледале на нас, а кад још заискасмо кључ од светог храма, храма се старица узтезаше да да, непрестано и невешто изговарајући се да га је попа однео у Призрен. Напослетку јој се неје имало куд, ни камо, и насилно предавши нам кључ, како се слатко упрепасти кад виде: да се цео караван, о коме је држала да је мухамедански и . . . крсти и целује излупане од разбојника св: иконе! Јадној старици грунуше потоком сузе и јецајући дозвола попадију, те и она од радости плакаше. Ето, како је у земљи Правој Србији бив: царица и краљици!

Цркву су ову за 3 1/2 месеца већ трипут харали, и све што су у њој нашли излупали, поцепали, изпретурали, уље однели, кандила од туча такође. Још стојаху крпе од св: одежа, комади од икона, разваљен и разбијен иконостас, разбијен ћуп, у ком је уље стојало и т: д.. Први пут су јој разкопали прозор на олтару и кроз ту рупу увукли се, други пут више прозора, а овај, последњи пут са леве стране његове. Све је онако исто стојало како су и оставили иза себе разбојници од свог разбоја прошле ноћи, а несретни и чемерни попа беше отишао у Призрен да јави власти, од које има користи само ђаво и сатана. Једне и исте ноћи похарано је 8. цркви у приз: нахији; и то је све учињено по наредби власти: да би тако осиротевши Срби одказали се, или своје вере, или изселили се мах куда и мах у коју туђу, а не турску, земљу,

Овако је по свом валилуку, овог разбојника призренског, валије, а нарочито у ово неколико нахија, као, и нарочито: призренској, ђаковичкој, пећској, тетовској, приштинској, скопљанској, дибарској, кичевској и гниланској. Све ове разбоје ови су зликовци чинили прешавши преко зида, пошто су прво одвабили псе из оградe црквене, раздраживши их и једни као бегајући од ових замавивши их далеко, тамо их, које побили, а које задржали, борећи се с њима, док су они други заоставши на другој страни и сакривени на дрвима, околне око црквене планине, што су хтели то су и свршили. Док су ово једни и други чинили, трећи су већ свршавали своје турске влади послове. Оба сиромаша, још заоставша пса рањена су, и они су до зла бога зли и љути.

Тек смо се мало одморили гледајући на ову дугачку, и уску, ниску крстоизгледну цркву, кад нам дође неколико сељака са сузним очима. Оци су се већ тако острвили, да их по 12. од прошле ноћи чувају стражу око своје светиње. Много и дуго причаху и вајкаху се на ова зла пред смак света, на своју сиротињу, незнање и остало, као и немање учитеља, школе и т.д. а одвећ су ради да то све имају. Опростивши се са овим тужним и чемерним сиротицама пројасмо кроз село Ретиме, Зојић Д: и Г: Србицу, и ево нас где смо се упутили св: Марку м ^ру, а из овог куд бог рекне. На по часа пред м ^ром рекоше нам, да нема за сад у м ^ру никог, па тако исто и св: Троији; те се морасмо вратити у Призрен. У св: Марку, веле било је много разне старине, али је скоро сасвим сва развучена на све стране божијег света.

20. п: а. 55. Тумичина јужно 1/2 ч: 28: а. 56. Бања јужно 1/2 ч: 50. а. Овде је врућа вода, око које су још из српских доба зидине упола порушене. У ову бању долазе из удаљенијих крајева, те се лече од разних болести. Близу бање стоје огромне урвине од бив: срп: цркве, и на њима још се познаје ово мало натписа:

,, † . . . . ^öà . . . . äqõà . . . . ñüzää ñâ . . . . õ. v̄.
 ĩ. . . . wáüíîâè ñâ è îîîèñà âü äüíè
 ñââòîðîæäüíââî è îðhâèñîêââî êðàè" Ñòâòàíà
 Äðàãqòèíà âü èhòü s̄. j̄. ĩ. ĩ. . . . ' ' "

57. Лопушник југоистоку 1/2 ч; 60. а: п. 58. Потрке југоистоку 1/2 ч: 20. п: а. 59. Орлате југоистоку 1/2 ч: 20. п: а: 5. с. Овде је разорена огромна црква од онаквог истог камена какав је у Дечанима, а прича се да је ову направила мајка Душанова по смрти мужа јој и ту била као калуђерица. Овдешње су потурице направиле једну цамију, без викала, од њена камена. 60. Трпеза истоку 1/2 ч: 20. п: а. 61. Црнилуг истоку 1/2 ч: 25. а: 10. п. 62. Дреновац североистоку 1/2 ч: 50. п: а. 63. Доманек северу 1/2 ч: 15. а: 5. с. 64. Турјак североистоку 1/2 ч: 20. а. 65. Љубижда североистоку 1/2 ч: 30. а. Тако се зове: "Љубижда" и оно поље испод м̂ра св: Марка на оно даље: "Корижда," а испод Призрена, иза овог, опет "Бузалољук." 60. Црновране јужно 1/2 ч: 32. а. 67. Мируша северозападу 1/4 ч: 10. п. 68. Драгобиље северозападу 1/2 ч:, а од Острозуба 1/4 ч: 15. п.

У подне не може човек да се наужива, у овем селу, милина, дивота и красота од разних њежних, дивних, и прекрасних мириса, који се сви слевају у један неописан. Село је на једној висоравни, на којој су и развалине од неких двораца и кула старих срп; а има и огромно старо срп: гробље с натписима. 69. Моралија западно 1/4 ч. 30. а. 70: Мацаре јужно 15. м. 30. а. 71. Јачиште северу 1/4 ч. 15. п. 72. Милановиће јужно са 60 а. п. и огромном од бив. српске цркве цамиом 73. Погаруша североисток 1/4 ч. са 60. а. п. и огромном цамиом. Оно је дошло у једну рупу опколеној са три стране не одвећ високим брдама. У овом селу постаје помињата река Топлуха и то састајањем многих силних речица и поточића. Лети и зими ова је река увек врућа и топла, са чега је, ваљда, тако и прозвана, 74. Гориће северу 1/4 ч. 30. к. а. 75. Семетиште југоистоку 1/2 ч. 30. п. а. 74. Нишор истоку 1/2 ч. 35. п. а. 77. Крвосерија северу 1/2 ч. 30. п: а. 78. Добродољан југозападу 1/2 ч: 35. а. п. и одиста кому је тако име надену неје се преварио.

Кад се уњ уђе не може човек описати дивоте, красоте жупних брежуљака и долина, у којима вечно сунце греје. У селу је до темеља разорио цркву Махмуд паша скадарски, кад је отуда купио војску противу Црне Горе, тада је се и сво село изтурчило, и овај је паша цео овај барјак изтурчио и у њему цркве порушио, и на место ових цамије подигао, а које је године то било не знају, само знају да нема више од 40. год. 79. Сеник северозападно 1. ч. 20. п. а. 80. Малишево или Малешево североистоку 1. ч. 20. а. п. 81. Караџица 1/2 ч. 15, п: на врху планине више Малешева, коју неки и зову "Малешево планина." Овај је острозубски барјак најјуначнији у целој приз. нахији. Људи су чисти и прави Срби, но сви без разлике мухамеданци и већином говоре српски, а доста и шкипски. Кад год се нађе човек у њиховом друштву, они ни о чему другом не говоре: до колико је који укинуо глава; колико је се задужио, и колико одужио крви и т. д. Негледајући на то, ако им човек прибегне, чувају га и неће га издати ником, а тако исто и пролазећег кроз њихова села не дирају. Данак скоро никакви не дају цару, као и војнике.

Пети је барјак, или стег, тако звани: "Сухогрлски," и у њему је такође ових 33. села: 82. Љубижда. Од Призрена престолнице срп: краљева североистоку преко поља: "Јагленика" за 3/4 ч. долази се у поменуто Љубижду са 44. с.и 3.п.к. Љубижда неје ништа друго до продужен некадашњи Призрен српски. То сведоче урвине, развалине, називи места и све остало, што се овде налази. Тако идући из Призрена у тако звану махалу: "Смолевдо" крај пута стоје огромне урвине и развалине све

од тесаног камена негда бив. цркве св. Николе. Одавде се наилази на тако звано: "Лобно место" са којег су се краљеви, па можда по кад кад доцније и цареви, срп. јављали народу, издавали наредбе, објављивали своје пресуде, нарочито у кривичним парницама одобравајући, или уништајући ове, изречене краљевским и царским срп: судовима. Око овога стоје још и данас још 7. огромних, брестова а ту је била и црква св. Недеља.

Мало даље од ове стоје урвине од треће цркве св. Јована Крститеља и то преко Љубиждске речице, која се веле зове "Љубиждица" Урвине су ове на једном узвишеном и одвећ здравом прекрасном чоту. Од њег су остали зидови по 1. хват високи, а из сред средине њене изникао је, још вајкада, па још и данас стоји, огроман орах, а око цркве још и данас стоји 19. огромних брестова, са једним огромним и прастарим дубом, који је мало ниже од ових брестова.

Северу за 4. минуте од ових урвина стоје друге од 4. цркве, међу којима су најзнатније св: Ђурђа. Близу ових урвина стоје огромна и прастара два дуба, од којих је један сасвим сув и развалине од црк: св: Врачева Козме и Дамјана, која би се могла са неколико десетина дуката поправити, кад би их ово сиромашно село имало; код ових урвина стоје две повелике, али дивље, маслинке, које су можда некад биле питоме.

Идући на исток, преко "Тодосиног потока" за један пушкомет, стоје опет урвине од цркве св: Николе. Од ове северу близу куће неког Петка Степанова Мишића стоје урвине од цркве такође, веле, св: Недеље: даље опет урвине од цркве св: Спаса упола оборене. На њу је навео воду, а из воденичка јаза хага Нахим хага, Турчин па тако исто и на цркву преко Бистрице, на стени званој: "Црни камен" св: Аранђела а око њених урвина стоје огромна три бреста. Сама се ова црква зове Паљушка црква, даље развалине такође од цркве Св. Петке, за један пушкомет од св: Аранђела у самим развалима и сада њивама. Око ње су 23. огромна прастара бреста нарочито ту, као и сва остала дрва некада и за доба срп: царева, посађена. Западно одавде стоје гробља Љубиждска са урвинама цркве св: Илије, код којих су два огромна бреста. Ниже је гробља: "Църско путиште" којим је цар ишао из Више града Лобном месту а за 10. минута северу од овог стоји огроман прастари дуб савршено као крст израстле му 4. гране из дебла. Крај њега, су два још огромнија од њега дуба и 7—9, брестова. Овде је разорена црква Крстова, па код њених урвина у осим самим, и данас Љубиждјани, кад носе крста, свете водицу, и око урвина ручају и т: д:

Имало би се још много којешта важног да се рекне, али избегавамо све оно што ће наши доцнији путници, ако бог да, описати. 83. Кориша са 36. с: и 50. п: 1/2 ч: од Љубижде под гором, а кроз сред села протиче река Бистрица. И Кориша данас неје ништа друго до некадашња само једна продужена улица од некадашње престолнице српских краљева Призрена. Бистрица тече из тако званих: "Кабашких гора." Овде су развалине од св: Петра, са огромним гробљем, натписима и осталим; друге такође од цркве у потуричкој махали; на североисточној страни Благовести св: Богородице; четврте и пете св: Аранђела. Близу је села, идући од Призрена, један лепо отесан бео мрамор широк 4. а дугачак 5. аршина, кроз средину прорезан. У овој прорезетини стајао је надстражни стуб некадашње призренске бране, или некадашњих вратница. У Пећини св: Петра Хоришког, стоји још ово неколико писмена, у 5. врстица плавих на белом пољу

(1) ìèh íâ (2) èìàò (3) õîäèòè ' (4) .. âü òìh (5) .. ââvü...

Мало више стоје ужасне и величанственодивне само узвишевој надчовечанској и управо божанственој сили и мудрости могуће их саздати измислити и направити, урвине, од огромне цркве св: Петра Хоршиког, коју је само велики непостезни силни Душан могао направити над самом безданом и ужасном провалиом речице Корише ставивши у средину амбиса стубове, који су подржавали ово огромно и непостижно здање, које су скоро сасвим утаманили азијски изроди. Још и дан данашњи познаје се дивни и чудновати тадањи српски живопис, сада непостижан за њихове потомке Србе, а и за остале изображене народе, а даље у једног православног чува се и данас, прекрасна, од белог мрамора, надвратна гредица, на којој је изрезано неколико срп : грбова, као: 1. двоглави орао, 2. грб укупног српског народа, крст са огнилама и царском порфиром, 3. грб Босне, 4.

Грчке, 5. Албаније, 6. Македоније, 7. Тракије, 8. Бугарске. 9. Бесарабије, 10. Угровлахије, 11. Далмације, 12. Славоније, 13. Срема, 14. Хрватске, 15. Тесалије, и одломци још од неких многих грбова српских земаља

У кругу, или венцу, ових грбова стоји већ изкварен, као и грбови, урезан упис, који гласи:

„ † Äü ñëàâq ñâ! ääèíîñqmüèí" è íåðàzähëíè"
 Òðîèèè âü ^ öh íåñüzääíîü è íåðîæüäüíîü âü ñûíh
 ðîæüíîü ^ ^ öà èâü ñââòîü æèíîàÿâèíî äqõu
 íåðîæüíî è íåñüzääíîü èñõîääååü ^ ^ öà ñüzää
 ñâ ñèè ñâ! è áîæüñ"òâåíè òðàü ñâ!
 ääèèèîqÿáíèèèè äèèèèîq öåèåáíèèèè ñðîñèèèè;å zâíèè
 ïåòðq âü äüíè ñââòîðîæüíîü äâî ïðhâèñîèèèè è
 ñââòâî öàðà à. Ñðáüèèèè, Äqãàðîü,
 Íóãðîæüèèèè, Íóãðîü è Èíåðàòîðîü Äðüèü è
 íîæüíîü àñèèèèè è èíèè è èíèè ñòðàíèè
 Ñòâòâíîü Äqøàíîü âü èhòü ſ. w. k. ä. ....
 îòðqäè ñâ î ñâîü ....''

Још има много и силних старина овуда, али нема ко, да их купи и истражује. Оно мало свештеника и учитеља, што има, и што би могло да ради, не уме, нема ии појма, не сме и не може, а о неписменој светини нема ни спомена. Овој хвала у томе: "што све нађено старо чувао као највећу светину, па било, или не, од каквог значаја. 81. Кабаш је за 20. минута истоку у брдима са 29 к: п: а: ужасних и највећих разбојника и зликоваца, који и живе само од разбоја, продавајући разбојништвом задобивене ствари чак у Ђаковици.

Село се дели, по св: Петра и Марка црквама на две улице (махале), св; Петра прозвана због целе цркве и св: Марка због помињатог манастира св: Марка, у ком су два звона на прекрасној и великој звонари, коју је о свом трошку подигао и направио много чувени и сваке хвале достојни патриот призренски Г. Сима Андрејевић Игуменов, слава му и хвала! У селу овом седи поглавица кабашког племена (фиса) старац, који је ратовао противу цара са Алијом Тепеделијом Јанинским 85. Грајковце (Греховце) североисточно 1. ч: са 35. к: а: и 10. п. 86. Ђиновце северу 1/4 ч: са 45. к: п. 85. Муштуште (Мушетиште) истоку 1. ч: а од Призрена 4. у равници са 45. с: и 55. п:

У сред села стоји огромна кула пашина подигнута од старе срп: а иза ове прекрасна и дивна црква са једним кубетом св: Бог^це, тако зване „ Wäèãèòð;à' ' (Οδηγητρια)" задужбина св: цара Уроша, као што причају неки, а неки веле његове мајке, жене Душанове, царице и императрице Јелене. Покрај цркве, а уз планину, протиче река Бистрица и са оне стране њене у стени стоји целокупна црква, док је ова св: Одигитрије мало повређена, која се од вајкада зове: "Матос." У ову цркву не може се никако другчије ући, нити јој се може прићи ма са које стране, ван да се са оне планине спусти на конопач, с тога нико незна: ни шта има, ни колико чега има у овој савршено целој, дивној и прекрасној цркви од тесаног мрамора? Одма иза ње југу иде улица (махала) тако звана: "Драгићева." Св: Богородица Одигитрија скоро је поправљена и опет је хвала Богу пропевала. Осим ове две целе цркве има још 7. разорених. У св. Богородици Одигитрији у белом мрамору лепо је урезан овај натпис, којег нам је додонио један наш пријатељ пун сваког веровања:

,, † Äü ñëääq ~~äèíîñqmüèí" è íåðàzäñëüâí"
 Òðîèèè îîÿâ ñâ è ñüzāāà ñâ áîæüàñòâüíè è
 âüñâñâüòüèè òðàìü îðhyèñòè~ âëääèÿèöå íàøå
 Áîâîðîäèèèè Ìâ;ãèèèèè~ èñ òâíâèèè. Zà îðhâèñîèèè
 êðàèh Uðîøà ñü òðuäîüü ; ñüîñîîååíèèè Ìîàíà
 ââèèèèèè èàzîüöà. Äðääîñèèèè ñü **Ю**èâíîüü ñü
 îîäðæèèè ñâîèèü. È Ñü Ñòàíèèèèè ñüîîüü ñè è
 ñü; Àíîüü äüåðèèè ñè âü èåòîî **ſ. w è ò å í.''**

Године несу добро снимљене. Овде је још један надгробни споменик са овим натписом, колико је се за сада могао да се сними:

,, **ſ. †** î^öà àâãqñòà ǟ. î̄. äüíü, îðâñòàâè
 ñâ ðàáü
 ò î ö è ê à å à̄ ^íü òèèà

Ова поклопница стоји пред црквом. 88. Деловце источно у планини са 30.с: и 20. п. 89. Поповљане 1/2, ч: 35.с: 15. а. п. 90. Дворане 20. м: са целом старом црквом и огромним ст: срп: гробљем са разним натписима и украсима 40. с: 6. п. 91. Саврово јужно 1/4 ч: 15. п: 92. Враниће у планини 35.п. а 93. Мовљане северу 20.м: 32. с: 10. п. (Маховљане) са раз: цркве и старим срп: гробљем са натписима и украсима 94. Старавучина северозападу 1/2 ч: 12. п. 95. Речане јужно 1/2 ч: 30. п: 12. с. има једну разваљену и једну иза села на брду малу, са једним кубетом од тесаног камена целу, цркву са натписом и огромним стар. срп. гробљем са натписима и украсима, али натписе не могасмо ни с цркве ни гробља добити. У цркви се на надгробној поклопници једва познаје ово неколико речи:

,, † Ñèè ãðîáü âî~âîää Ñòåòàíà Äqøàíà à̄. öàðà
 è èîîåðàòîðà Äðüèîüü, Ñðüáîüü, Äqãàðîüü,
 Îóãðîäèèèè, Îóãðîüü, è Ð.... Èåèå . . . . .''

96. Више Речана је Целогражда са 20: а. п 8. с: 97. Љутоглаве, југозападу од Речана 2. ч. са 14. с. Село се ово тако зове што река Љутоглава или, Љитоглавица излази кроз планине из језера са Љубетена. А прозвала је се Љутоглава ево из овог узрока: овчар неки чувао је овце на Љубетену, и сваке суботе клао је по једну овцу, те је бацао у језеро на Љубетену. Ову заклану и бачену у језеро овцу сваке недеље рано износила је ова Љутоглава река овде, па је овчарева сестра хватала и тако себи варила. Једне Недеље у место овце, њој ова река донесе кроз планине изубијану каљаву и рањаву мртву главу братњеву; те она кукајући назове ову реку Љутоглава, од које се и село тако прозове. 98. Цапарце 1/2 ч; т: 12. с. 12. п. 99. Геланце 1/2 ч. 15. с. 100. Обтеруша северу 1. ч. 25. с. 106. п.

Ополски стег, или барјак, од Призрена југу за 3.ч. долази се у село овог стега 115.Брезња са 100. к. а.п. имају и цамију подигнуту од урвине цркве св. Јована Крститеља 116. Бучесело 1/4 40.п. 117. Плавље 4/2 (?) ч. 70.има цамију од потурчене срп. цркве 118. Рењце 1/2 20, п. 119. Капре 20. м. 30. п. 120. Зјум 1/4 ч. 30. а: 121 Белобрде 1/2 ч. 60. п. 122. Брутен 1. ч. са две махале 75. а. п. 123. Златере 1/4 ч. 50.(?) п 124. Бља 1/2 ч. са три улице, или махале, од које се једна зове Прифте т. ј. Попова 45. а. 125. Заплуже 1/2 ч. 40 п. 126. Брадосан 1/2 ч Овде је била пећина св: Петра и св: Марка 120. п.а. 125. п. са цамиом коју је Кукли бег подигао од цркве св: Саве. 127. Беглере 10. м: Кукми-бегово село са 16. с: 13. п. 128. Куке 10.м: п: а. 129. Косовце 1/2 ч: 32. п: а. 130. Плехини 1. ч: 35. 35. п:а:

Сад долази Љубљански стег или барјак, 131.Влашња од Призрена западу 1. ч: у равни са 10.к: п: и цамија. 132. Поулице 1/4 ч: 20. а. 133. Хоча заградска (Хоцазаградска) од Призрена 1. ч; од Послице 1/4 са 60. п. имају цамију потурчену цркву Успења, и целу цркву св: Николе. Знатан је овде "Мутник" поток који је и лети, и зими, и у свако време страшно мутан, и са тога се тако, ваљда, и зове 134. Белуша 1/2 ч: 60. п: а.135. Љубичево 1/2 ч: у брду 80. п: а. 136. Ешково 1/4 ч: 35. п: а. 137. Лез 1/2 ч: у брегу под планином "Цвиљеном" спрам Призрена са 20. к: п.

138. Кустендин (Куштендин) 1/2 ч: 20. к: п: а. Село је такође у брегу, но има и лепих равница. 139. Лесковац 1/4 ч: истоку 4. п. 140. Спружа 1/2 ч: у брегу, а има у долини добрих њива са 45. п: а.. 141. Јабланица 1 1/2 ч; више Призрена са 60. к: п: које су пре 15. год потурчиле цркву св: Атанасије. 142. Локвица 1/4 ч. са 55. с: и 15. п. Има у урвинама једну цркву са натписима. 143. Манастириште више Призрена 1. ч: са 48. к: п у њему, стоје и данас троје урвине од три цркве и 4. од мџра и огромних бивших урвина ћелија бивших манастирских, црквених, као и светских разних зграда. 144. Небребоште. 1. ч: 58. п. 6. с. 145. Љубиње са две улице (махале) тако зване Г. и Д. има 120. к. с. на дивном и прекрасном месту са 13. огромним и разним урвинама од ст: срп: цркви и манастира, и са огромним старим: срп; гробљима са натписима и многим разн: старим срп: украсима и шарама на споменицима. На једној урвини пише:

,, † Èzâîë~íè~ìü ^öà, îîñîhøâíè~ìü ñûíà è
 ñûâðüøâíè~ìü ñâ! äqõà âü äíè ñââòàãî è
 ñââòîðîæüüíàãî êðàèà âüñâñðüüñêè~ îîîðüñêè~
 îîäqíàâüñêè~ è qãðîâèèðèñêè~ zâìèè Ñòâòàíà
 Îóðîøà ã. Ìèèqòèíà ñüzèää ñâ è îîîèñà ñè ñâ!
 áîæüñòâüíè òðàìü ââèèèîîqyâíèèèà yðâîòâîðüöà è
 âüñâããà îîáhâîîîñüíàãî âî~âîâè òðèñòîîâà Åâwðãè"
 òðqâîü è íàñ ....''

На другим урвинама пише:

,, ... ñââòîðîæüüíàãî êíâzà âèüèè ñûíà ñâ! òàðà
 Èàzàðà .... èhòî ſ. ÷. î. ....''

Љубиње је дивно и прекрасно село, а још на дивнијем и прекраснијем месту, под самим Шаром планином, крај које тече речица Љубињица пуна пастрмки и осталих свакојаких само од одабраних и редких риба. На једном вршку стоје дивне, огромне и величанствене урвине, веле, од бив: женског мџра, на којима се још познају трагови од прастарог срп: живописа и светитеља од срп:

речице, ни турски, ни шкипски, но говоре врло чисто и лепо српски, али тако оштро и брзо: да се из далека чини, као да је неки други језик, па и из близа.

Они говоре као и Црногорци и сви наши планински, а независни Срби, онако певајући, те их је с тога и теже разумети, тим још теже што чак и целе реченице једним душком изговарају. Држим да бржег говора нема на свету, бар колико ја знам. Њих махом уче и постављају за хоце: јер бољих викача нема у свој царевини, као и хрвача, о чему ћу говорити кад дођемо на стег горански.

Сад имам да наведем причу хоце Љубињског у новој џамији на сред Љубића, или Љубињића. Беше то петак, кад смо се и ми увукли у џамију, те онако, чучећи на смрдљикао овнуској кожи и свп накострешени, слушали беседу дивнога и величанственог хоце, човека од својих по изгледу тек од 50. а у самој ствари од преко 90. година, правог старог Србина из неманићског доба а у правом срп. оделу. То је био диван и у напун човек, са дугом проседом и иначе више белом брадом, дугим брковима, лицем и т. д: а румен као тек разцветала ружица.

Он поче овако: "Е чујете ли Турци моји кардаши? У почетку бог створи човека и даде му помоћницу Хаву, и даде му живети тријес година и рече му: да царује на сваку ствар и све да га служи. Човек му благодари. Други дџн створи мџгаре и мџгарету даде триес године да живе и да служи човека; но мџгарџ рече: "боже много ми је да служим и живим 30. год: него преполови на 15. год!" И бог виде да је много узде мџгарџу 15. год: и додаде човеку. Човеку допуни се четрес и пет. Трећи дџн створи бог пџа, даде му живот триес година и рече му: "да чуваш човек!" но поче пџето спрам бога плакати: "боже преполови ми петнајесе година! Доста мене 15. година човека да чувам от зла," и виде бог пџетов плач и разкајав се бог от пџа узде 15. год: и даде човеку; и учини човеку година шесет. Прође трећи дџн, а четврти дџн начини мајмунa и даде му живот тријес година и рече му: "мајмуну, ти да се играш сџс човека и с тебе човек да се весели !" Но мајмун поче сам себи да туче у главу молећи бога: "боже, доста ми је 15. година да живим, да се играм с човеком, умали ми 15. година!" и виде Бог да је много мајмуну и умали му 15. и даде човеку; и учини се човеку седамдесет и пет. Тако сваки човек док дојђе до 30. год: царује сам себе и свако њега слуша; а кад дојђе у четрес и пет година, то су мџгарске године; па за то како мџгаре, слуша и вуче тегобу и надгледује кућу и децу. Кџд дојђе до 60. година, он почне на свакога као пџс, да се режи и да се љути; јер су му пасије године допрле. Кад дојђе до 70. године почне да се грбави и оглухнује; очи му се умаљују, и деца почну с њега да се играју, као с мајмунa, и суд га нефаћа."

Цео овај стег зове се осим "стег Љубинићки" још и главно "Жупа" и "Жупа срецка," па и "Сиринићска." Сиринић је од Призрена на североистоку за 6. ч: даљине, дугачак је преко 6. а широк како где, од 1, 2 и до 3 часа хода, лежи међу планинама и то од севера Неродимским {Породимским} од југа Сиринићцом, или тако званом Сиринићским планинама, огранцима Шаровим од којих је највиши врх Љубетем; са запада Русицом планином; а са истока допире до Косова и то овог хумистих окрајака. Од Качаника је 3. часа Косовом до Сиринићских планина са својим огранцима, па све до на исток оним планинама, пошто се споји са Шаром као њени окрајци, за 7. часа хода долази се на планину Коритник, такође окрајак Шаров, са ове се пролази на Паштрик близу Призрена а са овога на Додонске па на Краљевац и Краљевске планине, окрајке, Плеша, а са ових на Рожајске планине, или Мокругору.

Ове све праве као полумесец и опкољавају предео Подрим, или стару Метохију, дугачку: од планине Русице па до Мокре преко 18. а широку од 1 па до 7. часова хода. Од севера и југа опкољавају ову полумесечну равницу: Мокрогорске планине са својим разним огранцима . Од источне опкољавају ову: Чичавица, Дреница, Девич Клисуре, Миланац и Ораховица планина. Кад се стане на среди подримског предела, међу Ђаковицом и Дечанима, тада нам у источном угљу дође село Муштуште и Речане, призренске, а у западном пећске нахије, Пољане, која су идући правцем преко окрајака, Подримских и Орлатских брда једно од другог удаљена свега 10. ч: хода; а идући средином лука, или полумесечне савијености, око 18 часова хода.

Оставивши Сиринићску, или међупланинску жупу, и стег и њене окрајке, сама стара Метохија, или садањи Подрим, удаљен је: од Неродимља 3. од Голеша 8. Чичавице 3. часа и граничи: од севера пределом Малим Колашином и Бањском, од истока Девичом Црнољевским Орлатским и

Сиринићским планинама, Чичавицом и Дреницом; од запада Плавским, Гусинским планинама и Малезијом скадарском и призренском. Продужава се са североисточне стране и свршава се југоисточно у простору од 22 ч.

Прави Подрим опкољавају горепоменуте планине, са својим многим и силним окраицима, те се с тога он и дели на два главна дела: на Подрим равни, између поменутих планина, и Подрим брдовити захватајући оних 4. часа окрајака гора. Кроз њега протиче Бели Дрим, који извире из Мокрогорских планина и њихних огранака, више Пећи за 5. ч. и тече крај источних ти гора, тек пробив се кроз Градиш брдо испод Шванског моста, тече дивном равницом Равног Подрима, који се сужава Паштриком и Коритником, па крај ових текући даље улева се у Црни Дрим. У Б. се Дрим улева, спрам планина Орлатских река Исток, који такође из поменутих планина извире и тече северним делом Подрима.

Исток је овде најбржа река, те с тога често и па многим местима тече и четвороструко. Даље Топлчуха, Мируша, Рибник Прилепац, Пећска и Дечанска Бистрица, Јуник Јагоштица, Прилепац Клиновица, Девич, Студеница, Јабланица, Ђурђевић, Краљевица, Ђаковица, Сухарека и осталих још преко 40 других. и разних на под разним именом речица и потока теку на све стране Подрима; те га свуда и на свим крајевима просецају и чине одвећ плодним, а он је бар на 1200 стопа нижиј од Косова, са чега је у њему и топлије. Као што смо рекли, њега просецају својим токовима, као и Косово, реке: од југа, истока, запада и сјевера, док Сиринићски предео просецају, главне реке, само у два главна правца и то на југ и запад. Из једне и исте планине извире Лепенац, који тече донекле истоку, па обрће после право југу и више Скопља улева се у Вардар, или стару српску Велику; Бистрица, која тече северозападно, те пролази кроз Призрен и улева се у Дрим. Подрим је, или некадашња стара Метохија, био најплоднији и уређенији крај у целој северној системи шарских планина, а сада се скоро равња и мери и са јадним и чемерним планинским и кршевитим Сиринићем.

Не гледајући на сва богатства и блага, која би се из њега могла црпсти, да има радничких руку, и да га ни су махом преузели мухамеданци, на њему и данас рађа: најбоља и особита нека одвећ крупна и бела пшеница, јечам, оvas, кукуруз, или царевка, а и коломбаћ, ситна проја, а по брежуљцима прекрасно грожђе још из доба српског, из кога се гради далеко чувено вино, Подримско. Планине су све покривене: са растовом, грабовом, буковом, брестовом, тополовом, јасеновом и тополовом, а по пећским и дечанским, још и кестеновом, боровом, и јеловом, шумом. У равници има, још из срп. доба: јабука, крушака. вишања, трешања црница, (дудова) и т. д. а по окрајцима источних планина, и леве обале Б. Дрима, осим јабука и крушака и т. д. још прекрасних и чудноватих одвећ крупних и сваке боје трешања, које је све још из доба српске независности.

Још је знатна ствар да се сва воћа обдржавају, само донде и онуда куда се још налази православних Срба, чим се ови потурчене. Овуда се; и то поизредка налази и црнослива или Маџарки о којима се, као и у нас, прича да су тобоже некада Маџари дотле допирали и владали, докле допиру ове шљиве, као њихове изкључне својине. Оне су овуда (као и по свој правој Србији) врло велике реткости. Не гледајући на све казано Подрим данас једва се узвишава над Сиринићем, и не гледајући што је Подрим сам Бог тако дивно и прекрасно снабдео свима красотатама и дивотатама, као ни на то, што је у Сиринићу сам камен и крш, и што само топлих година роди понешто мало жита, јечма и кукуруза и т. д.

Сиринић опет зову плодним и земљом, у којој је мед и млеко. Осим кршевитих и каменитих неких окрајака шарових и љубетенових, остали су покривени разним растењем само хладнијег појаса и малом крцавом шумском прекрасном травом, коју пасе тетовска, призренска, скопска приштинска и т. д. стока а нарочито козе краве и овце, које дају долекочувени и славни Сиринићски сир, док са оне стране Шара и његових свију висова, окрајака, добија се, и то скоро и искључно од крава, опет далекочувени "Шарски сир" који се ни у чем не разликује од швајцарског ван, у том што је од њега далеко бољи. Напротив овде, и са ове стране Шара, са велике хладноће, говеда су и коњи врло редки. У Сиринићу не може да опстане никакво друго воће, до јабуке и крушке, па и ни наше шљиве, а о трешњама, грожђу и т. д. неје ни мислити.

Благодарећи српском православном живљу, Лепеница Лепенац, и Бистрица, а нарочито први, препуни су разних ваљавица које ваљају и бију белу свиту, чоху, и сукно; и то све ради наше женскиње. Становници Сиринића од како им је још Мурат, пре битке косовске, издао ферман на сопственост земаља, што су му приморани хранили војску, па све до данас имају сопствене земље, и несу тако јако угњетени као по осталим местима. Од 10 целих старих цркви свој овој околини, једну је зидао још краљ Урош. У целом Сиринићу ових је 11 села, која и састављају Стег, или барјак 161. Врбаштица.

У ово се село долази идући из Муштутишта прешав муштутишку планину тако звану Муштутицу и тако звану Стражу на којој су и до данас разорене, а и скоро целе куле градићи од старих српских стража. Једна се кула још и сад зове "Царева стража" одкуда је се и планина тако прозвала, на којој су ове оволике силне развалине. Село је у једном амбису, кога опкољава 5 планина и то: Црноврх, Црнобог, Балван, Смол, Стража на којој су поменуте развалине и Љубатен, на ком је огромно и страшно језеро, из кога и Бистрица и Лепенац извиру Има преко 50 срп. к. с урвинама црк. св: Илије, коју је, веле, подигао некакав срп. краљ Светозар, као што гласи потпис у једнога, а ми га не могасмо добавити никако. Ове су развалине под огромном прастаром буквом, под којом је и лековити студенац.

Друга такође у урвинама св. Петке коју је подигла жена Немањина, 162. Штрбце са 120 с. Има целу црк. св: Николе, која пева, а друга испод пута св, Јован Крститеља. Више је села огромна планина, "Шаторица" где су били шатори, краљевских чобана, и на њеном је врху бездано језеро од два пушкомета дужине и ширине, 163. Беревце 1/4 2 .68 с, са црк. св: Петке подигнута на старом темељу. Више је цркве један чот са 150 старих дубова, а више овог је планина, Јаловарник тако прозвана, што су у старо доба на њој пасле јалове овце но оне које су год овде само по један месец пасле, јагњиле су се, а тако су исто чиниле и неродкиње жене, које су такође по борављену, неког времена на овој планини рађале. Говори се да су ту били неки незнабожачки храмови. Из овога чота извиру Мала Лепеница или Лепеница, са врло дивном и прекрасном старосрпском краљевском рибом. 164, Готовуша 1/2 ч. 120 с.

У дну је села урвина од Успења св. Богородице са огромним ст: српским гробљима и силним и многим натписима али их не добависмо. На сред је села читава црква св: Спаса само испуцана и такође са натписом из доба стар. српског, са гробљем али и овај не добисмо. Има веле и старих књига и још многих других старина. Село је са јужне стране Љубетена. 165. Драјковце југоисточно 1/4 ч. 15, с. 13. п: са црквом Младенаца или 40. Мученика. 160. Фираја 1/4 ч. 19 а. 167 Брод 1/4 ч. 50 п 4 с. Преко Лепенца у једном камену стоји у урвинама црква св, Петра српског са натписом и огромним ст. срп. гробљем; обоје са натписима али се ови никако не су смели да препишу. До цркве је још и данас тако звана "Црквена њива" коју потурице не дирају и не ору, око цркве је преко 200 дрвета орахових. Источно од урвина стоји још и данас огроман црквени "Забел" или забран, са преко 600 огромних и прастарих из срп. доба дубова. 168. Семање 1/4 северу са 16. ч. а. Кроз сред села протиче речица тако прозвана "Вошарьц" што је у свака доба године мутна. У сред села је у урвинама срп. црква са живописом и натписом, али се не може добавити. 169. Коштањево североистоку 1/4 ч. са 20 п 15. а.

У сред села стоји скоро читава црква св: Илије са живописом, натписима, гробљем и осталим; али се и одавде не добише прастари: наши натписи. Каштањево, или Кестењево прозвало је се с тога, што је ту било кестење срп. владаоца 170. Вича 1/4 ч. ниже са 65. с и 4. п: На западу је разорена црк. св: Димитрије са гробљем прастарим српским с натписима и другим украсима кулама и т.д, Кроз сред овог, села протиче Коштањевска Бистрица река са прекрасном пастрком. 171. Д. Битиња југоистоку 3/4 ч 40. с. 4 п. са читавом на сред села прастаром црквом св: Тодора.

У пољицу једном стоји огроман крстати камен, али скоро као цео брег, или брдо како, те се с тога и зове, "Крст Камен." У селу се једна улица зове "Поповце" која и данас има православног свештеника, а одавде је у време највећег насиља и турчена, један једини свештеник поповао у Сиринићу, те се с тога и неје изтурчио. Одавде је за 1/2 часа хода до планине тако зване "Царевац" на којој је једна преголема са најбољом и мирисавијом травом дивна и прекрасна њива такозвана:

"Њива Царева" у које је дивна и чудновато студена здрава и лака вода, или цела речица "Царевац". Од ње је постала цела речица "Царевац" која тече доле кроз Муштутиште и улева се у Сухоречку реку. На планини Царевцу, и данас се познају дворови Неманића, у којима су становали кад су овуда лети ловили и т. д. а ниже је тих урвина од тих Неманићских дворова и урвина од разорене цркве св. Петке са овим натписом:

,, † âü ñëàâq è yũñòü ~äëíîñqmíè" è
 íãðàzähëüíèíà ïðhñââòè" òðîè†öè ^öà ñèíà è ñâ!
 äqðà ñüzäàõü ïîîèñàõü è qêðàñèõü ñè ñââòè è
 áîæañòâüíè òðàìü ñâ! è âüñâõââëüíîè ïqyáíèöè
 ïàòèè ðâéíîè ïàðañêââè ñðüáñêîè äümãð
 ïðhââëèèââî ñââòîðîæüüíàâî êðàèè" âüñâñðüáüñêè~
 ïîîîðüñêè~ ïîäqíââüñêè~ zâìèè Ñòâðàíà Íóðîðà
 öàðèöà êðèà Æëáíà íàðâyáíèà Zíðèöà âü èhò † s.
 w̄. .... èíäèèðèwíà ě. êðqâü ñëüíüöq ā. èqíèè ñü
 ïîððqâèñîü ïðââèñîèââî .... öàðà Áíëüââèíà
 ....''

Овде су се сабирали у стара времена велики сабори из околних нахија. Одавде се лепо на истоку види Качаник, а на западу призренска, ђаковичка и пећска равница, а нарочито дивни и чудни Високи Дечани, такав су поглед са отворена места тражили наши стари владоци и на њима градили своје дворце и дворове. У народу се прича ово: колико је који краљ српски владао, толико је подизао мџра и градића у којма су му били дворци. 172. Г. Битиња 1/4 ч. 8 с.26. п. На сред села стоје огромне и дивне урвине од тесаног мрамора цркве св. Ђурђа, са огромним праст. срп. гробљима натписима, шарама и украсима и т. д. на обојим. Мало даље стоји од 8. стопа висок једноставан камени крст надгробни веле, сав исписан али натпис не могасмо добити 173. Шушиће северозападу 1ч. 30. с. и 4 п. Са северне је стране високо брдо "Карацина" а са јужне "Рогопеч".

У време владе Јашар паше у Приштини Рустем паша призренски продао му је скоро сву жупу Сирињскују, те од тог доба подпадне под управу приштинску. Мушко и женско одело једно је исто као и у другим крајевима српским и у овој сретачкој жупи као и обичаји и све и сва српско. Мушкиње се махом занима разним занатима, и нарочито су врло ваљани: зидари, качари и т. д а особито су врло вешти и ваљањи гуслачи и певачи наших прастарних митолошких и јуначких песама.

На бадњи дан, као и свуда, врше своје обичаје, чекају док прегоре унакрсни бадњак, баба квоче идуће напред, а деца, ухватив се за њу и једно за друго за њом пиучу; те тако обилазе торове, амбаре и т. д. где их посипају житом и т. д. Кад дођу до наћви, баба их поспе брашном говорећи: "да обеле те сви и цео род овако као ја, и да сте још бели!" штоће рећи, да живе дуго, као она, и још дуже и т.д. Пошто се врате поседају око ватре и чекају кад ће прегорети бадњак, изувају опанке прво с левих ногу и бацају што могу више у вис, па вичу: "дај боже високи берићет да порасте!" домаћица узима прегорени бадњак удара га о огњиште и после купећи један по један угљен и метајући на пеку, под којом је чесница говори; "ови угљен постављам за чесницу, пченицу, печеницу и т. д. кажи боже какви ће бити берићет у пченицу? ови за јечам турам." и т. д.

После тога бадњаков угарак поспе вином говорећи: "огневите главе, ја те појим с црвеним вином, а ти мене, моју дечицу, и кућицу, мој род и све ришћане са пријатељима и частима,

берићетом за целу годину "и т. д. Пошто тако сврши, ходу и вечерају, а после вечере враћа се и гледа у пеку, на који је се угљен од углевља разгорео, па био чему, при оном разређивању угљена у говору, намењен биће добро и срећа, који не, хрђаво. Мушкиње гради угаљ (ћумур) и граде особито лепе и дивне ковчеге.

Стег Љумански има свега ових својих 18 села: 174. Жур од Призрена југоистоку 3. ч. са 120. к п. имају лепу џамију подигнуту од црк. св: Стефана ђакона. 175. Врбница 1/2 ч. 80. а. п. 176. Добрушт 1/2 13. п. а.. 177 Морине 1/2 ч. 45. п. а, 178. Барловце 1/4 30. к п. а. 179. Џећи 1/2 ч. 25. а. 180 Шахија северу 1/2 ч. у шуми 15.а. 181. Прбреће 1/2 ч. 30. а. 182. Штићни 1/2 ч. са џамијом 80 п. и 40. а 183. Бица (Бица) 1. ч. са џамијом од цркве св. Варваре 80. а. 40. п. 184.. Рецепија 1/2, ч. 10. а. 155. Гостил 1/2 ч. 20 п. 186. Нанг југу 1/2 ч. 25. а. 187 Колесњан 1/2 ч. са џамијом од цркве срп. св. Илије и 90 1/2, п. а. 188. Имуште 1/2 ч. више горњег села у планини 55 п. 189. Лосња северу 1/2 ч. са џамијом од старе српске цркве св. Спаса и 70 1/4 п. а. 190. Калисе 1. ч. са џамијом од потурченог св. Спаса и 200 п. а.

Овде су потурице и Арнаути страшни зликовци и разбојиници. Главно им је занимање разбој, крађа, убиство, лоповлуци, а од поштеног рада раде: катран, штице, борине, луч и т.д. Љума је се пре не пуних 100 год. изтурчила сва, а цркве су биле у сваком селу читаве свс до Бушатлије Махадмуд паше Скадарског. Кад је овај пролазио овуда купећи војску на Црну Гору, опази ове целе и не порушене цркве па заповеди да се све поруше, тако и исто и бивша стара српска гробља да се излупају и затаре; тако је и учињено, и сада се само виде трагови од развалина ових и од старог срп: некада многог и силног са разним украсима, шарама и огромним натписима гробља. Љуманци се занимају и ловом дивљих коза, срна, јелена и врло добрих лисица. У Љумнима особито много и дивљих свиња, с којима се Љуманци као са најопаснијим непријатељима вечно боре, као и медведа, рисова, вукова и т. д.

Дукађински стег састаљају ових 12. села, а сам Дукађин лежи од Призрена западу преко велике планине Рестелице за 5.ч: хода. Међу овим прво је 191. Радомир 4. ч. од Призрена дели се на седам улица међу којима су најзнатнија Радова и Миркова, које су добиле имена од два брата рођена синова некаквог краља српског који је се звао Дод (или Дажд бог или Додол) који је имао више ћери и синова, међу којима је била најзнатнија "Вила" са градом тог имена, од ког је и место тако прозвано. Радомир је био некад место Стежара или стегоноше са градом и то у срп. доба, а сад је село од својих 100 п. и. Над селом је највиши врх Шаров тако звана планина "Кораб" који је увек покривен снегом, лети и зими. Једна му пола припада под власт призренску, а друга под дибарску. По овој планини вечно пасу лети овце, јер Дукађинци т.ј. Краљевци, као што сами себе називају и привеличавају а нарочито Арнаути, Таје имају по 10. 8. 5. 3. 2. и. наимање 1. тисућа оваца које чопорима од по 40.000 терају зими у Цариград, м: Азију и у разна приморја, тамо их изхрањују, продају и т. д. У Радомиру је једна џамија, од цркве, а на урвинама друге једне пише ово :

,,..... ñè ñââòè è áîæü .... õðàìü ñââòûõü
 àìîñòîëü ĩàòðà è ĩàâëà ðàzñèèàíè êðàèè~ì ñðáüñê~
 zâìèè! Ðàäîîèðîü ;âðâòèèîü ñüzèää, îîîèñâè
 wáíîâè è qêðàñè êðàèü âüñâñðüáüñêè~ îîîîðüñêè;â
 .... Äèääèìèðü ñâ. êðàèèèöâp ãîñîîâæâp êvðà
 Êîñâðè âü èâòî k. s. õ. s. ....''

192. Церени 1/2 ч. са џамијом и 120 п. а, 193. Пљаштан 1/2 ч. 50. п. а. 194 Дода 1/4 с. 20. п. Прича се да је Радовом и Мирковом оцу одкуда је и име граду Радомир, било име Дода или Дажд. То сведоче више села огромне развалине од града, веле, које се зову од тога Дода, или Дажда, његовим именом. Ово ће, пре бити да је овај градић смештао у себи храм идола Дода или Дажда (Даждбога)

Додола, коме је се клањао краљ србски Радомир око 618 год. гонећи и утамањујући хришћане. 195. Шуљани 1/4, 35 п. а. 196. Вила 1 1/2 ч. западу са 40. п. и 20. а. више је села на једном ужасно стрменито и високом чоту разорен градић, веле, Виле, сестре оца радомировог Дода, а тетке, радомирове.

Овде је такође био храм Виле, као онамо бога Дажда, који је по своји прилици Радомир, или ако неје он, а оно нека од његових тако званих и туђински писаца Готославенских још од некрштених предака, а бив. српских краљева од 5 па до7 века, подигао. Свакојако је ово за нас и врло важна и значајна ствар, као и Гатославени што ће бити по свој прилици ништа друго до само смеса Литоваца са Србима дошавши овде са севера из данашне приморске Ђерманије, Пруске и Русије и т. д. 197 Буштрица 1. ч. са 100 п. а. и џамијом од цркве Апостола Тита, која је подигнута још 1396 год. као што натпис гласи. 198. Чаја 2 ч. са џамијом од цркве св. Ирине Србске подигнуте 1678 год. 26 к. п. 199. Бузмакахала 1 ч. 100 п. а. 200 Топољани 2. ч. југу са 20. п.

Стег је Краљевачки или Дукађински, у овом селу. 201 Новасеја 1 ч. 100.п. 203 Кокољани 2. ч. 40. п. а. Дивни су и прекрасни сви ови људи, који се српски величају са "краљевци" или шкипски: "дукађинци" но су ужасни уопште и страшни разбојници. Уопште су одвећ високи, танки, здрави, румени весели; једном речју право срп. типа и у лицу, расту, оделу у кроју овога, па још и у боји срп. владоаца т.ј. доламама црвенорујним и плавим, док им је женскиње махом у плавим доламама, као и у српским православиим селима тетовске нахије, Маврову, Леунову и Нићворову. Који не мају оваца они живе од разбоја и крађа, па и краду све и сва не остављајући на миру ни цркве ни џамије. А како у џамијама не мају шта да упљене, то скоро и једино краду цркве: те продају покрадене црквене утвари у Призрењу, нарочито: кандила, подсвећњаке, крстове, путире и т.д.

Стег Подукађински или Подкраљевски има свега ових 15. села: 204. Мирдита са 100. а. л. и огромном православном бив. срп. црквом, у којој још и данас ови Ар: латини служе. У њој су још и књиге, и иконе срп: православне, а и ови су сви били православни, но их је Млетка натерала да приме унију. Сад су им попови из Рима, Италије, нарочито Аустрије и других места. Село је се ово овако прозвало, причају, за то што је овуда прошао Кастриотов отац Јован (Иван) бегалући од Турака, место му се ово допадне и он у њему проведе цео дан што и шкипски мир значи добро, мирно, и дита дан. Тако причају ове Фанде и сви се држе да су баш прави потомци Кастриотића, од којих се је пола изселило бегалући од Турака и у Италији населили нека места. 205 Бучари 15 а. л. 206. Лоћаја 1/4 ч. 10. а. л. 207. Уроша са 5. улица и црквом св. Уроша м последњег цара српског и 125 а. л.

Црква је ова од дивно тесаног мрамора дивно и прекрасно урађена. У њој су старе књиге српске, које садашњи попови жежовани утамањују. У цркви пише:

,, † èzâîëâíè~ìú ^öà, îîñîåøâíè~ìü ñûíà è ñüâðüøâíè~ìü ñâ! äqõà ñââòûèì è áîæüñòüâüíûè òðàìü ñâ! ââëëëëðü ÿpäüíûõü íîîzàðüíîûõü íâââñíèèõü ñûë àððèñòðàòèèââ Ìèõàèèâ è Æââðèèâ ñüzââ ñâ è îîîèñâ âü äüíè áëââîâñðüíââî, îðhâíûîâââî ñââòââî è ñââòîðîæüäüíââî ÷àðà Ñòâòâíà Íóðîøà îèâââââî èîîâðàòîðà Ñðáë~ìü, Æðüêîîü Áëüââðîî Íóâðîîâèèè è Íóâðîîü Àëââíèè~þ wââ îîîîðèþ è ñü îðââüzèþâè~íèèü êðàèèè~ìü Æëüèâèèèè è êâñâðèèèè Æîèèèèè è Íóâèèèèè ñâîèè

ïðhñòàâüíèèàìè àü ëåòh ř. w. k. d. ....
 ïîðuäèõü ñå çããqìáíü Åôðâì ....''

Од ове је се цркве и село прозвадо Шин урош (свети Урош) а од кад су јежовани само Урош.
 207. Спасија 400 к а. л. 209. Маштрикор 50. а. л. 210. Кашинор 100 а. л. 211. Дибрија 50. а. л.

Ово је био други Дукађин или Стег под Дукађински, и под овим именом, а сад долази и трећи стег. 212. Бисакућ 40. а. л. 213. Шија домн што ће рећи Ђон срп. поп. св; Јован, села 70 а. л. 213 Ђуђа са 4 улице 190 а. л. 215. Икони 50 а. л. 216. Шећине 50. а. л. 217. Каштени, (кестен) 200 а.л. Још има ових римокатолика латина у ђаковичкој и пећској нахији око 1126 кућа и у овој 1886 свега 3012 к. Цео је овај тако звани Подкраљевски или Дољни дукађин од пре неколико година потпао под власт скадарску, а пре је био под Призреном.

Ове Фанде страшно се нечисто држе, нити се кад умивају, ни купују; те изгледају као права и ужасна страшила, грдни и црни. Они пеку катран и продају по околним паланкама, имају у свом крају доста борине, па секу и луч и продају. Они славе највише св: Николу по 6. и св: Јвана по 3. дана, а славе и друге свеце, дају цару војнике, и кад се овај ма с ким бори они иду као башибозуци под влашћу свог сопственог и независног војеног капетана. Владика из Призрена римокатолички у години дана иде, међу њих по једном, па им свршава требе, имају и фратре све саме и то махом јежовање Италијанце, Аустријанце и друге, који их туђе од Срба и гоне да мрзе на ове горе, но и на мухамеданце називајући их најпоганијима од свију на свету народа. Пре су признавали, а и сада старији признају и тврде да су били Срби, да су говорили српским језиком и имали срп. т.ј. православну веру и т.д.

Сви су страшне убојице и ужасни разбојници, те за оног, које умре, веле: "црко као пьс" а ко погине у разбоју и лоповлцима кажу: да је био ваљан и поштен човек, певају му песме и т.д. На питања: што се не купају и не умивају? увек ће да одговоре: кад смо се родили и крстили окупали су нас, па нам више и не треба и женама доликује да се мију и чешљају, а не људима.

Долази нам још последњи тако звани Горански стег са 29 села, у која се од Призрена иде југоистоку, те се за пуна 4 1/2 часа дође у село 218. Шајиновце (стара Соколовица) које се дели у две улице Шахиновце и Долове са 40 п. знатно с тога што се овде родио и одрасто Синадин православни Срба као потурица. Далеко чувени зликовац и разбојник проклети Синан паша 219. Рапча 1 ч. са 120 п, са џамиом од цркве св. Крст.

На сред села има прекрасан прастари кладенац са најбољом и здравијом водом. Више овог су урвине цркве св. Спаса, коју је подигао Стефан Правовенчани син Немањин као краљ.што гласи натпис, који засад не добисмо. 220. Крстац 1/2 ч. 110 п. са разореном црквом св. Богородице Троручице. 221. Д. Крстац 1/2 ч. са 40 п. 222. Пакиша (или Накиша) 1/2 ч. 30. п. са огромним ст. срп. гробљем и урвинама од цркве са натписима. 223. Запад 1/2 ч. 40 п.

На једном чоту стоје огромне урвине од бив: прекрасне цркве, на којој пише:

,,..... ñâèèè~ ïðåÿèñòè~ ïðèñíîââè Ìàðè, àü äüíè
 ñââòîðæ .... ïîðñèè~ ïîâqíàâüñèè~ zâìèè . . . òì
 . ř. w. d. . . . íü.''

224 Кошариште 1/2 ч. 30. п. 225. Очикле 1/2 ч. 32 п. 226 Бељани 1/2 ч. 20 п. 227 Оргосте 1. ч. 85. п. 228. Орчужа 1/2 ч. 40 п. 229. Борја 1/2 ч. 200 к п. џамиом од потурчене цркве, св. Тројице. 230 Црнолево 1 ч. 40 п. 231 Оришак (Орешке) 1/2 ч. 230 п. 232 Шиштевац ч, 150 п. са 8 раз. од цркве манастира, и прастарих српских гробља с натписима, као и гробљима ст. срп:са разним шарама и украсима. Има једну џамију од потурчене цркве. 233 Крушевац 1/2 ч. 100. п. имају од потурченог св. Илије цркве џамију. Ови сви сами себе величају да су од Угљеше брата Вукашиновог, па се и

презивају: "Угљешиви". 234 Глобочица 1/2 ч. 30 п.са разореном црквом на једном брежуљку, у њој је прекрасно још до данас сачуван овај натпис:

,, † èzâîë~íè~ì ^öà, iîñiãøáíè~ìü ñûíà è
 ñüâðüøáíè~ìü ñâ! äqõà ñüzää ñâ è iîîèñà ñèè ñâ!
 è áîæüñòüâüíûè õðàìü ñâ! Æèàñè" âü äüíè
 áèàãîüñòèèääãî è iðhâüñîèàãî êðàè" âüñâ ñðáñèâ è
 iîiîðüñèâ zâíèâ Æðààèñèààà è ièàääãî êðàèâ
 Ðàâîñèàââ âü èâòh ¸s. õ. ë. ã. òîâ ãîæèøòâ èzüâè
 êðàèü èqèàâèõ Æðüèè íà Æðàãîðè íáèòâèè ñâ!
 Æèàñèâ âüzâøâ Æðüèè ^áèòâèü Æðèíü Æðèâü è
 iðîîè~ ãðàâîââ ^ êðàèâ iîãèââ ë. òèñóø Æðüèú è
 Ñðüáèhõü è áüñòü iîiîð è hëî ââèèèü ãèàüü è
 iîièðàíè~''

235 Злипоток 1/2 часа више Крушевца, или Крушева са 120. п. са цамијом од цркве св. Атанасија, а без викала. Око ове садање цамије још и данас стоји огромно прастаро срп. гробље са натписима. Злипоточани далеко су чувени као добре нишанције и нарочито хрвачи. Ради хрвања, или како га зову пеливанлука, иду чак у Цариград и тамо, пред султанима, пашама и богатим људима, на разне турске светковине и веселја хрву се убијући један другог за неколико стотина гроша, а у нас су чувени, као бозације, алвације и кокичари. Злипоток је одвећ знаменито место за нашу сваковрсну старину, јер је више њега стари град са млогим и разним прас. срп. урвинама спрам ког је на врху планина (огранка шаров) Острврха место тако звано: "Овчинац" на коме је дивна и чудновата трава, најбоља у целој турској царевини, а на ове пољаници стоји још и данас студенац који се зове "Царевац" јер га је као што натпис гласи подигао још Стефан Немања:

,, † ñè ñòqäüíüöü âü äüíè iðãâüñîèàãî è ñââòàãî
 òàðà Ñòâòàíà ðâèîíà íâíàíè ñüzää ñâ âî~âîâîp
 âèüèâèèíü äqèèè~ì â èâòî ¸s. õ. í. ð.

Испод кладенца месташце се једно зове "Обедник" на којем је обично Стефан Немања, кад је овуда ловио, веле, обедовао. Испод овог протиче страشان тако звани Злипоток. Он тече са северне стране из језера које је ниже Планине тако зване: "Црниврх" Идући тако овим Злимпотокком до над село тог имена, и кад се овај пређе на јужну страну, долази се до урвина друге једне цркве која је скоро на сред села. Цркву је ову био подигао некакви хромци поп Петко, као што вели натпис.

,, † èzâîèâííâî áîæ;âî äàðîââíè;âîü ñââòàãî iü
 ââèíîðîâíà ñûíà è iîiî^amîp ñââòîãâ äüõà ñâè
 ñââòè è áîæüñòèèääãî õðàì ñâ! Èwàíà êðñòèèòâè"
 ñîzââáâ ñâ. Æðàãüèèíü íàðâüáíüü Õâîèèñòîüü,

iî ðàzîðâíèi îðîêëâòîã Ñèìèàäèíà ìàøè, îîäèæå è
wáíîâè ìîü. Îâòüêî ^ zèèîîòîêú ðâêîî òîîâèú ñà
zèèîîòîâàíâ âî äîäèèìâ ^ ñîzäàíçà ìèðà ç. ð. ÷.
ë. áîäü äà äà îðîñòè àìèü.''

Црква је ова до пре неколико година стајала цела и ако су се злипоточани, потурчили пре 90-100 год. Кад је овуда пролазио Махмут скадарски, почну је, по његовом налогу, рушити. Већ су је срушили били до 2. хвата па седну на подне да се одморе и ручају, а једво мало девојче пошљу да им, испод урвина црквених наточи и донесе воде. Оно узиут почпе пуштати воду, ... ухвати се у један мах сво и стане га писка! кад то виде злипоточани однесу дете кући његовим родитељима и сами се разиђу и оставе ове урвине овако недорушене. До данашњег дана један старац непрестано сваке недеље пали свећу воштану, мете ту урвину и кади је тамњаном.

По налогу турске владе и ове потурице, почињу се венчавати место у недеље у петак, па идући тако једном са венчања момчадија почне гађати из пушака на урвине, неје прошло дуго, а олујина, ветар и страшан пљусак кише ударе на ово од провале облака село, те се река Злипоток за 1/2 час излије, учини многе штете и од то доба злипоточани нити се венчавају петковима, нити више дирају ове, као и остале црквене срп: развалине и урвине. Још је овде знатно, као и у стегу љубинићском, жупском и т. д. где су потурице, што се сви сахрањују у своја стара хришћанска гробља, те су се ова тако и сачувала. Злипоточани, као и сви ови овуде Горанци или Дукађинци, зову себе "Краљевићи" јер су тобож од краљевске срп. крви.

Злипоточани израђују најбоље чаркове за пушке, и сносе их доле у Призрен те продају. 236. Рестелица истоку за 1. ч. више Злоготока са 350 п. Имају цамију, коју су пре 8 год: направили разоривш огроман м^р српски и од овог је направили. 237. Брод северу 2 ч. са 700 п. У овом су до пре 5. год биле целокупне огромне ове три цркве: св: Димитрије, св. Пантелије и св. Николе, али су их разорили и наградили једну своју цамију. Кад су разоравали св: Николе цркву поганула је једна баба бранећи је. Она неје хтела да изиђе из ове цркве; са 9. кубета, коју је сваког празника, мела осветљавала и кадила, а потурице рушећи цркве затрпају и бабу, у њене урвине. Око све три ове бив: срп. цркве стоје огромна, прастара срп. гробља са натписима, у која су се до пре 3. год. и ове потурице погребавали, а од три године на амо како их је некакав њихов син, а васпитаник духовне цариградске школе, од тога одвратио, више се не погребавају. Све три су цркве биле живописане и имале су и натписе, али их нико неје старе књиге и утвари, на, велику жалост и несрећу снимиио 238. Баћко 1 ч. на ниже са 60 п, Овде је разорена црква св. Давида, српског на којој је натпис овај:

,, † âü ñèàâç è yüñòü ~äèíîñqmüíû" íâðàzüähèüíè~
òðîèèè ^öà íâñîzäàíââî ñûíà èñüõîäâââ ^öà
~äèíîðîæüäüíââî è ñâ! äçòà íâñüzäàíââî è
íâðîæüäüíââî èñüõîäâââ ^ ^öà ñüzäà ñâ, îîèèñà è
çèðàñè ñè ñâ! è áîæüñòâüüíèèüî ððàíü ñââòââî è
ââèèèââî ðââîíîîñòîèèüíââî ñðâüñèèââî âü òâðhõü
ðâêîîîââî Áçäèèèðà òðçäîü è èæüäèèââíè~î ^
áîâîââíââî ìè ñòâæâíè" ââèèèèü èüzíèèòâüü
yâèâíèèü. Îîüüèèèü ñûíîü èâñàðà Ìèèèøà

Áuâèêâîü âü äüíè ñââòââî îðhâèñîêââî è
ñââòîðîæüäüíââî êðàèè" âüñâõü ñðüáüñêèèõü
îîîðüñêè~ è îîäqíàâüñêèèõü zâìèè Ñòâòàíà Íóðîðà
Ìèèqòèíà â èhòh

ř. w. d. i. òî~ èhòî èzâè êðàèè òqðêâ îîâ ñâ!
Ãîðè è îðèà ñîèqíü è ñüzâà òðàìè è öðüêâè îîîâè
âüzâ îîîzè îñòðüââ ^ zâìèè ãðüüèè~ è èàòèíüñêè~
ñèââíèè îñòðîâü òàñ è èíèèõü ä. ñ. ''

Одавде се по рекама спуштају дуге и широке најбоље тренице, које иду чак у Скадар, а тако исто и у околне оближне паланке. И ови баћанци такође граде добре пушчање чаркове. који се разлазе по свој Албанији, и оближним крајевима. 239. Диканце ниже северу, а у брдо за 1/2 ч: 70. п. Више је села црква св: Варваре са овим натписом:

,, † ... ñüãðàäè ñâ ñè ñâ. è áîæüñòââíèè öðàìü
ñââòü~ ââèèèîîqyâíèèöâ è íâââñòè öðèñ"òîâîèè
âàðââðè êðàèèèöâp êîñâðîp âü äüíè ñââòîðîæüäüíââî
è îðââüñîêââî êðàèè" âüñâ ñðüáüñêèè~ è îîîðüñêèè~
zâìèè è îîäqíàâüñêèèâ Æèââèèèèðà
..... ''

240. Млике преко реке истоку 1/2 ч. 40. и. Испод села је између неких огромних и млогих прастарих трешања на самом самотвору камену, а више забела, целокупна црква са огромним око себе праст: срп. гробљем са натписима српским обоје, али нико не сме у њу да уђе и да сними натписе, и узме старе књиге, иконе и утвари свете српске. 241. Враниште југозачаду 1/2 ч. 73. п. и разв. цркве са натписом и гробљем силним такође са натписима, и разним шарама и старо срп. украсима. 242. Кукуљани 1/2 ч. 50 п. има такође у урвинама са натписом цркву. 243. Луковишта 1/2 ч. у дољи ц. п. 244 Драгаш 1/2 ч. југу са 25. п 245. Радеш 1 ч. са 50 п. Код једног огромног великог и прастарог бора стоје огромне урвине од срп. цркве, која је сва од самог тесаног мрамора, а тако је исто у мрамору и натпис силан и млоги као и цео живопис. Има и прастаро огромно гробље са млогим натписима. 246 Лештани 1/2 ч. 40. п. и разореном српском црквом.

Осим ових поменутих 19 села горанског стега још ова села у истом стегу урачунавају се. 247 Опoљска са 30 п. и разореном срп. црквом 248. Ћафа са 200. п. а. 249. Ћале 50 п. а. 250. Река (Реч) на граници дибарске нахије са 80. п. 251. Краковиште 25. п. 252. Новосело 70 п. 253. Брезне 50 п. 254. Ренса 60 п. 255. Планинике 256 п.. Шутман 40 п. на граници тетовске нахије. Осим по којегде помињатих планина још су као знатније ове: Дел, Луковопоље, Опoљска, апоље, Шутман, Шипковац, Врањешница, Зловрх и т. д. а нарочито Прехвалица са огромним урвинама и развалинама града и паланке Прехвале или Превалице. Све су ове и уопште (још непоменуте) планине Горанске или тако се још зову Горски, и Горњи Дукађин као и у поменутом Дукађину или Краљевцу скоро савршено голо и обрасле врло добром травом којом становници лети гоје своју стоку, а зими терају овце у Тесалиу на границу грчку, у м: Азију, Цариград, те је у овом и другим местима разпродају или живу или већ као половину. Прекрасну вуну махом купују скадарски трговци, те од ње граде далеко-

чувену скадарску чоху, траву сва поменута села горанска или како их зову горског Краљевца, (Дукађина), зими за своју многочислену стоку, као што је већ речено, добијају у приморским топлим пределима земаља турских и грчких, без којих овај свет овуда не би могао живети.

Они су сви били до 1785 год. православни, као и у оном правом Дукађину и те, као последње године, већ у годинама од по 20—30 па и 40 год. покршћавао их је некакав поп Синадин, коме се у целим овим околинама још и данас памти име и о коме се радо прича. Сви су се изгурчили, једно ради насиља и разних обећавања турских, а други што нису имали свештеника, које су утаманиле грчке владике одма по пропасти наше пећске патријаршије 1765 а коначне 1876 г. До пре 15 год. нису давали ни данка ни војника, а сада, све то што теглу и није ништа, него их непрестано харају и убијају чак преко црног Дрима из дибарског Мата терајући им овце и псе и магарад, па и овчаре и жене и децу у пљен, и ове им на откупе пуштају, а стоку поједу и продаду. Ово нарочито с тога чине, што се ови наши и једни и други краљевци или дукађинци и горани или горски дукађинци, сви мушкарци од по 12 па до по 60 год. разилазе по свету, радећи разне занате, те тако тешко и одвећ чемерно зарађујући они кору хлеба доносе је својој чељади, коју често откупљују од Шкипа за скупе и силне одкупе. Цар им све узима, а не само да им ништа недаје, него још напушта разбојнике Арнауте да их робе, пљене, харају и пљачкају, само да би се пре пошкипили или поосманили.

Осим свију поменутих села у призренској нах. има и још ово неколико прескочених и то: 257 Станковци са 40 п. и 5 с. 258. Милачићи 30 п. 10 а. 10 с. 259. Крајићи 25 п 8 с. 5 а, 260. Паличиће 30 п. 20 а. 261. Хтејичиће 40 п. 14 с. и 20 а. 262. Рајичиће 10 п. 12 с. 20 а. 263 Љума 105 п 80 а. 264. Дољништа 80 п. 20 с. 110 а. 265, Кармовик 30 п 20 а и 15. к. с. и 6. ар. л. 268 Петковиће 12 к. с. 267. Мрсор или Мрзор у равници недалеко од Хоче са 20 с. 10 а Има један огроман вир пун свакојаке најбоље и лепше рибе а више вира уједном кршу целу цркву, којој се ни с које стране неможе прићи, нити је ико у ову црквицу до данас ушао. Стена, на којој, и у којој је, зове се: "Лералица." Прича се да је један до пола ноћи хватао у овом виру рибу, а из цркве му ове викнуо глас човечији: "за име божије ! доста једанпут, доста си хватао!" Ово је причао сам тај, који је ту рибу хватао. Кад је то казао из неколико села десетинама најодабранијих људи и свештеника ишло је да уђе како, или бар дође до те црквице, али све беше у задуд, место је неприступно.

268. Дубрава 8. а. 6. п. 269. Крајмирковце 20. а. 8. п. и 40. 270. Браздјани 30 с. 271. Будаково 40. а. 20. п. 272. Вршевци 30 а. 15. п. 6. с. 273. Радево 40. с. 275. Батуси 50 с. 276. Углиле 40. с. 277. Доланица 60. п. 8. с. 278. Пероче 15 с. 279. Шина 60. п. 8. с. 280. Послиште 45. п.

Пошто смо тако прегледали сва села, и ако држимо да нам је се неколико измакло, статистака и етнографија призренске нахије, која у самом Призрену од својих 8050 кућа броји 1200 к. Османлија, и 80 у оном селу, свега 1280 Осм. ова је, потурчених Срба 4800 и по селима 8657 свега потурица, које само српски говоре, а незнају други никакав језик: 13.457 к.

Потурица, које говоре и српски и арнаутски, али више арнаутски, у селима 2471 и у Призрену 200 свега 2681 к.

Арнаута Латина по селима 1557 и у Призрену 100. свега 1650 к. Од ових ваља одбити поменуте на скадарску нахију, а кад им се додаду ар. латини у ђаковичкој и пећској нахији у броју од 1774 к. онда их је у овом подримском земљишту и делу скадарске нахије: 3328 к. православних Срба у Призрену 1200 к. и у побројаним селима 2732 свега дакле 4032 к. и Черкеза у 3 села по 100—300 к. Овом броју Срба ваља додати још и куће у потуричким селима, које су рачунате, као турске а и по селима ненапоменутих и т. д. бар још на 1000 кућа, те ће их тако бити преко 5032 куће.

Цигана прав. у Призрену 50 и по селима 155 свега 205 к. и 120 чергара Габела или Гурбета, и Гога или сада тако званих Цинцара у Призрену чистих свега 40 к. Све ове тако зване Гоге, или Цинцари, данас говоре чисто српски и обичаји су им једни исти са Србима, ван неке мале разлике. Негледајући ни на то што је се у овогодишњој побуни њих 200 кућа одцепило од Срба, оних је 160 чистих српских, но се слепше уз Цинцаре због узетих девојака из оних 40 гогских кућа.

Што се тиче разлике у обичајима оних 40 гогских кућа у Призрену, она се састоји само у овоме: у вече недеље а пред чију свадбу, дигне се 10 сватова па са младожењом, ходу, са великом виком и лармом, кумовој кући, и позову га да венча младенце, а остало се све чини, као и у Срба.

Кад се у њих роди дете, онда три жене од куће породиљинс пођу кући кумовој, да га зову, да крсти дете, и једна носи низ смокава, друга носи јабука, а трећа пуну карту (чутуру) или здравицу вина. Ова је само разлика од Срба. Трећа је разлика ова: што мајка удате невесте, или младе, за целу годину дана иде сваке суботе кући ћеркиног војна, узима је одтуда и води да ноћива код материне куће.

Кад умре мало, а нарочито прво, дете, мајка га непрати на гробље, (што бива и у Срба) но седи код куће на оном истом месту где јој је мртво лежало. Пошто су пратиоци отпратили и погребли дете врате се кући и донесу мајци умрлог један симит од 5 пара, којег узимајући устаје са оног места и меће га у ковчег. Кад год се сети својег умрлог детета, мајка му вади онај симит из ковчега, плаче, кука над њим, грли га, љуби и т.д. Овако га чува док се год неучрвља, што обично бива после 5—6 год, а кад се учрвља, опет га вади, кука и плаче над њим нарицајући: "ево једна душа мојег детића жива, но гладна." По овом купи за 1 гр. симита ходе на гроб свог детета и разделив их, онај учрвљани поврати кући, затвори у ковчежић и већ више недира га.

У свију потурица и Арнаута био је све до пре 8 год: један и исти обичај, који је и у Срба, а сад је се у Призрену од то доба изменуо. Пре су ноћу и тајно обрезивали децу, а сада јавно петковима и у сред подне. Децу доведу цамиама, па им заповеде да легну на леђа гола, хоће им читају неке молитве, а бербери, са оштрим бритвама, нагрну јуришем, обрежу их, околни Турци плескају рукама и задегу се сви у глас: "машалах, машалах!" те се тим све и сврши.

У Призрену су потурице до пре 8 год. венчавале се дању и то недељама, као што још а данас чине у целој нахији, ван Османлија у оном селу Мамуши и Призрену, а сада се венчавају ноћу у вече петкова. Пре венчања младожења ходе, са једним пријатељем, хоћи у мешћеме (суд) и ту му хоца потпише, ноћак, или обвезу, да ће да да 100 200 и т. д. гроша жени, кад узхте с њим да се растави; и младожења плати хоћи на сваки уговорени разводни грош по пару. Тако, ако је се обвезао да да 1000 гр. својој будућој распуггеници, при распусту, хоца плаћа 25 гр. и т.д. Као што бива обрезивање са великом лармом, виком, дреком, праском бубњевима, зурлама и осталим, које опет све подпомаже тисућама тисућа псина и цукела са својим урлањем, завијањем и скамукањем и завијањем, тако бива и свадба. У вече петка доведу на колима младожењиној кући сву улепљену по лицу и телу варком и златним хартијама младу, коју скине с кола младожења и однесе у наручијама у собу. Одавде он изађе, а жене скину с ње онај варак и открију јој лице, па јој десни крај бунде простру, на који клекне ушавши младожења, и одклања некакву молитву. Хоцина жена после тога да у шећерној води, обрезано тело младожењино, које хоца чува, и млада знајући да је то одиста његово тело, пије ту воду, а он је гледи. Ако ли се она гади на то, младожења је одма враћа без паре и динара. Пошто се то сврши, младожења ходе код хоце и гледа како овај сам вечера, по ово. хоца дође, чита му неку молитву; и тада га сви турци ударајући угоне у собу где је млада, те се тиме и свршава све.

Ево нас већ једном, прешав речицу Топлуху, Белуводу, и прошав мимо Чепурка и Блата, па преко поља Сереклк и у Призрену срп. по народним песмама, а у ствари не, Цариграду, те да коју и о дому рекнемо. Уморни и до зла бога нерасположени, што је се о нама чуло у Призрену, да ћемо да дођемо, и што су се водили најтачнији рачуни докле смо и кад дошли, као и колико смо се и где бавили, одседнусмо у једном полу хану, баш спрам цамије синанпашине. Докле смо се одмарали, а беше већ и ноћ у велико, претурасмо старинице, које нам се чињаху да заслужују бар колико толико пажње, и међу овима, ево нам 1-во на кожи писаног Типика од $\bar{s}$. $\bar{d}$. $\bar{e}$. $\bar{a}$. ' ' који је и сав издрт, без почетка и свршетка, осим ове прибележене године, и овог доле доцније и другом руком написаног:

„ † ... ñû òèïèèü ìèòðîïwë;å ïðèzðhíüñê;å è èòî þ
èè ^âòè àà å ïðîèèèâòü ^ õð. Áîãà è ^ âüñâöü
ñââòèèü àìèíü?' '

2. На хартији у 8 неколико листова од неке књижице, на којој нађосмо причу о наласку часног крста и:

, , ^ ñâãòàãî Êîzûîû èíäèêîîëêà îðâuâhãáí;ã w
âüñãëáíèh. ^ Åããìà äî Äðàðìàíà wáèòhèè ^ èñüõîää
òà ðhêû ãèããîëãîûã Ôèñãíü, è ^ Äðàðìàíà äî
Åðèìàòü wáèòhèè, ^ òàìæã ñqò è æè®qòü èæã
yèîâãöè õðèñò;àíã èíuò æã ðããíã è íãðàzãhëüíã. ^
Åãèèàòü äî Äðìèíà wáüòhèè ě. ĩ. ^ Äðìèíà äî
Íãèàóñü ě. ã. îðèáèòèè. ^ Íãèuñü äî Äèñèìàð;ã
wáüòhèè äãh äî zãh æã íãðàzãhëüíã íëîî;ããòü æã
zãìèà èõü ^ ðhêû ô;ñwíüñêû è äîæ;æã âü íèõü
íhñuò. Íàîðhæãã æã õðèñòàíè îî õðèñòh íü ãñè
áèããîyüñòèãû õðèñòèãíw.

^ Äèñèìàð;ã ñzûêü õãîîñü òà ázûãã äãèèêü è
èíhã îqòüøüñòãè;ã îõü wõüíü è ãñè õðèñò;àíã,
èìàòæã è íhñòà áãzãèãíã äããããñãòèü è äãããòèì
îðhõîîäîü è íèìøüäüøã îðhîèãããòü òhì æã
îðèõîîããòü âü Êíüã;ð äãèèêup îèãããðmã îõü. ñuòü
æã õðèñò;àíã Åèèü.

^ Êíã;ã âü Íãèããíí;ð îðhîèãããòü íhñãõü ċ. ^
Äèñèìã îðhîèãããòü Yðüííã íðã èñõîîããòü âü
Êíãèì íãèup zã ñ. îõü ñuòü æã òàìî Äèèèè è
õðèñò;àíã. ^ Êíã;ã îèãããòü âü Íãðèèã zã ã. îõü
ü òàìî yèîâãöü áãzãèííèè èãüøüáíèèè áããèüíèèè. ^
Íãðèèã äî Ñãðãè;íü äãã îðãèhã è îðhîèãããòü ^
Åãèèàòü Yðüííã íðã âü wèèø;ã íãðñ;ãñèíã
èíã;ñèíã è ^ Åãvìòà wáüòhèè ð. äî Äèìà.

^ Äèìà äî Äíò;wõ;ã wáèòhè;ã ě. ^ Äíò;wõ;ã
äî Êííñòàíòèíü ãðããü ě. ã. ^ Êíñòàíòèíü ãðããã äî
Ðèìà îðhõîîäü ĩ. s. ^ Ðèìà äî Ôàì;ã ě. ċ. ñqòü æã
èqíèì äüñè îðhõîîèè õüñqma è ñããüíü ñuòü ě. s. è
òüíü, ñòããü æã äðüæèòü ð. ñòããèèè üñãðèèæü æã ċ.
ñãòü è ě. ;ãèì áüòè âü ~ãèííî üüðèèè ñòãè ċ.
øãñòü ñòãã;è üüðèèè ñuòü ð. øãñòü ííãü ñòíèè

ñuòù òðè ñòîià èiàòü íiãû ¯. íiãà iðüñòàü ¯. è
iüiðemã èiàòü íiãû ¯. òũñumü, à ñòàäçã wãüiü
ñàòü ñàòü (такo) ¯. èhòie. èhàòía èiàòü ñòieà ¯.
~äeiü zãâiãü ċ. ¯. èiàòü, äðããiã èiàòü ièñiãiã ò
¯. ièñiãiã èiàòü ihðè äãh, ihðà èiàòü ðiãû ¯.
ðiãû èiàòü ¯. ihäieèèè, ihäeiöà èiàòü ôieü ¯.
èiàòü wëü âëü (такo) äãëæã èiàòü öhòü yãðèè, à
ñàðòü äðüæèòü èãiòü ¯. İwíòü èiàòü äãà ñòàòèðà,
ñòàòèðü äðüæèòü äðãòie èiãðãiòü iãðããò ñã zðüiã
ihäiãã, ðãêøã ñkããü, ãæã ~ñòü iãñòî ^ qíãçã è
ðãòiãæã äãüiã æã îñiãã ^ qíãçã.''

На тавану црквике св. Ђорђа нашли смо преко 20 комада књига писаних на кожи али све у самим одломцима, а и писаних на хартији преко 10 к. такође све у самим одломцима. На једној од коже, а 3 по реду пише ово: ,, ... İàðèiu ^ äãèèèããï òðqãà ièñã ñã ñèçà èieãã àü èhòî ¯ñ. ¯. ¯. ¯.''

На одломку једног једног апостола пише: ,, ñè èieãã ^ Äèàòãiãã öðüèãã'' На 5. ,, ñèà èieãã ièòðiiieèòà ãðããüvãieyèà i Ñèèèããñòðà'' и напослетку при крају јој пише: ,, İðããè ñã ñèà èieãã àü èhòî ¯ç. ¯. ç. òðqãiiü ðããã áieè~ iiiiãòèè~ İàðèiã ^ ñãèà Øãñã÷ã áiãü äà p iðiñòè àü öàðüñòãi ñè àieiu.''

Сад нам долази најзнатнија стариница, а имено шеста по реду, на којој пише ово: ,, ñè ñiiãieèü àüü è òðãiu iðãvèñòü~ áiãiiàòãðè iðèzðãíñèie iðiòããiðãzãèòãðü íà ¯ã. ¯. ¯. ¯. (такo) ^ æèiñòè mí älvãèà òî èhòî, èi~ èhòî Òuðöü q òiiü òðãiu èèãíçãpòü à òðèñòèèie iãiumãpòü.''

Друга приделешка: ,, àü èhòî ¯s. ö. ¯. ç. iãñãöà wèòiãðçà, äãü ¯. ç. qíãòãèü áiãü iiiiæüñòãi äzèèü àüñòivieöü è zãiããiuöü ñòðãiu ñèuieøã ñã, iããèüieèè qãðüñèiiü äzèèü úñòü İãiei Äãðãíñèiiü İuðãòü è áü áie iãü İðèmèiüü è shei iiiiæüñòãi òðüiãü vèiãhüñèèöü iããã.''

Трета: ,, àü èhòî ¯s. ö. ¯. iðã Æiðèèçã ðiãè ñã Èãzãðü.''

,, àü èhòî ¯s. ö. ¯. è. ¯. iðã Æiðèèçã iðãñòããè ñã äiñiiçã İàðã.''

,, àü èhòî ¯s. ö. ¯. ¯. iðã Õããðuãðçã àü àüüü u iiiiããhèüieèü ã vãñh òðuñü áüñòü ã èðãòè.''

¶ã. ċ. ¯. ¯. è. iðã Æèçã ¯ äãüü q Èããü u Ñããhèã zã èðiièãè è

âiäèöu ā zîëîòâ zà Äièòðà ā zîëîòâ è Ìèèåòà ā āðîøà è
iî w Ôîièíq áàíq zà æèòî ā āðîøà è ā zîëàòà. Ðàäèñàâü
ääää íà îîäèî ē ìàðà. Ó Äèàâíèèü u Íáääèüèà í ìàðà, u
Íàòðà ā āðîøü, u Ìàäèà u Äuðèuü ā āðîøü, u Öèäàíèèà ā
āðîø. W ñâ. Iwàíq ā zîëîòâ qüîñòü, è ÿ ìàðà, u Ñââhèà
s ìàðà, u Ìiäqââî ā āðîøà, q Íáðàíq ā āðîøà, u Ñââhèà
ā zîëîòâ, q Ñââhèà ā āðîøü, q Äqðèqüü ā āðîøà, q
Ïiäqââî ā āðîøà.

Äqíâ í îèà, äqíâ. Äñüðà îèà æèòà äîäèèà ā. j. í.
ē. îà Íiââíàðà. Ìèèåòà ā q Yåèèèü ā ÿ āðîøà,
Ðàäèñàâü ā. āðîøà q Äèàâíèèü zà äâîèèq ā Íáääèüèî zà
îîäèî è zà îîäèî í ìàðà.

Íó Êîèh Ìàðèèèè zà äâíàíh ā āðîøü, q Êðàèèèðîââ ē
ìàðà, q Ìàðèhà zà ìâèq ē āðîøà, q Èàâü q äèèèè
îîñòâ.''

У свима овим селима нема сада ни гласа ни трага од православних Срба но су све потурице,
па шта је још горе поарнаутили се. 8.

,, Ñèà yèòuèà îäü ñâèà Ìðèèèqæà Íàòðîâà, ìèñà ñââ
ðîäèèèh Áîâü äà èöü îðîñòè Õàðñà zà îîäèî ā ìàðà, ā
āðîøü, Èàâü äî ñââòââî äîîñòèèèà Íàòðà k ā āðîøà. Íèèèèèà zà
îîäèî ā ìàðà. Íàòðü Yâåè 17 ìàðà. Ñîæàíq zà äâíàíh ā
āðîøà. Íèèèèèà k ā îèî ñèðà ìàñèà ÿ îèà ā āðîøà.' ' 9. ,
ā. j. í. ē. îâñòà Ìàçà ā 9. ,, äâíü zà îîðâzü 4. āðîøà,
âèäèèèè 9. āðîøà, Ìèèåòâ 2. āðîøà. Zà Êîñq zà ñîèü è
zà äðuæè òàðüü ē āðîøà, zà èîîîðq í ìàðà, Ìqñòâââ ā
āðîøà, Ðâçâíq zà èqíqñü í ìàðà, àðâçâ ā āðîøà, zà
ñâîî ā āðîøà. Ìqñâèèîîèèèèà ā āðîøà, zà èîîîüöâ è zà
îèîâ ē ìàðà, îîîq Ìàðàøq k ìàðà.' ' 10. , ā. j. í. ā.
îà Àîðèèè ē ā äâíü èqèè èîî" zà 10 āðîøà, q Äââèhü 8
āðîøà, zà îîðâzü 4. āðîøà è îî zà èîèèîîâîhü (царевка а и
кукуруз) 7 āðîøà. Àðâçâ ā āðîøà, èîñâèèèè ð āðîøà, ìàèü
àðâçâ ā āðîøà, zà îîðâzü Ñîèèhââü ð āðîøà, zà äèäèèèq
k āðîøà ñà òàðüâíü. Ìàòè zà ñâîî ā āðîøà.' '

Осим лапских села: у Главнику, Дурлупу, Свећљу, Подујеву, Нићу, Чешибабину, Којићу,
Крајмировцима и Марићу дакле у 1775 год. били су све Срби, а сад нема од православних ни гласа
ни трага. Ово је највернији знак за наше научењаке и аустријско-мађарско-туђинске политичаре и
Србе, који непрестано на сва уста вичу и деру се: да је Арсеније III и IV патријарх срп. 1690 и 1730

год. изселио срп. народ из праве Србије. Кад би то било: одкуда би овде били Срби на 85 год, доцније? Још је ово знатно, што се по свом Косову и Подриму (старој Метохији) или од наше границе крушевачког округа па у Правој Србији доведе (до преко последњих огранака са оне стране врха Шара) и данас налази: да су родители и деца од 20 год. навише хришћани, а деца до 20 год. мухамеданци, па их још и данас један исти кућни кров покрива и мухамеданца и православног. Турци су дакле још у 15 веку потурчили нашу св. Богородицу, која је старија (т.ј. бивша место ове садање, коју је краљ Милутин подигао) и од св. Саве; јер је св. Сава основао митрополију призренску већ у бившој цркви до 1219 год. Успења св. Богородице на место ове сад. а то није могао учинити да је он ту цркву подизао, нити би се могло казати:

,, q ïðèzðhíq òðàìq ïðhñââòûâ Áîãîðîäèöâ.' '

да је он основао ову цркву, или бар да је за време његово грађена, јер би се онда зацело казало и то.

И данас још стоји прекрасна и дивна црква веле св. Петке, а боље и правилније, као што и сви признају, Успење св. Богородице, подигнута светим српским краљем Милутином за живота званим Бањским (по престолници Бањи дан. Ћустендил) а по смрти Софијским. Она је у тако званој једној од садањих 24 главних призренских улица, од ове сада потурице цркве званој : "цума махале си." Св. Петком су је прозвали Турци, што и они признају и празнују Петак, па од њих и неки наши тако примили. Још су и данас на њој дивна и прекрасна на крајевима 4 кубета, која престављају четири стране света, на које је се бар у срп. бив. земљама разпрострла и на које ће се и опет, ако Бог хоће, разпрострти права и истинита вера спасова; она престављају четирн Еванђелиста са проповеђу науке христове, а у среди стоји цвеће, престављајуће Спаса самог, престављајуће господа и Бога Ис. Христа.

Над западном крају уздиже се прекрасна старосрпска звонара, која је од поменуте 1449 год. па све до пре неколико година опет престављала срп. звонару, а не, као сад, мунаруу. Но завишћу, према нашим дивним и величанственим непостижним споменицима наше драге браће хришћана, а имено бив. француског конзула и владике римокатоличког, па још по несрећи и већој нашој бруци и ругоби словенина из Далмације Богдановића, Линића (или Липић) аустријског конзула и англиског, под управом председника призренског мецлиса, или савета, Фејзулах спахије, пре неколико год. поскидаше с кубета на њеној звонари и кров и направише и начинише мунару, а иконе и живописе срп. са натписима замазаше и закречише као и натпис од црвене опеке на северној страни међу прозорима, који гласијаше:

,, ìèòðîîîèèè:à ïðèzðáíüñêà àðõ~ìèñêîîà Ñàââ ñðáüñêîîâü,' '

те тако она сасвим постаде цамиом, и ако је неволе турци, не иду у њу н немоле јој се, шта више и хоца на њој невиче неурличе и не зурла. Хришћанин конзул и преставних хришћанске аустро-угарске државе г. Линић, као и англиски, пре две године јавно су на сред Призрена говорили, а особито први ово:

"Ви Турци, неможете и нећете бити на миру све дотле, док. непорушите све старине бив. српске у овим земљама! нити можете владати... својом сопственном земљом како ваља, како треба и како хоћете! Ово све неможете с тога, једно што овуда тумарају ради тих старина некакви научени људи целе Европе, а овамо су политички ађенти (веле да је овде подразумевао нашу драгу браћу Русе и г. Гилфердинга); а друго и нарочито зато, што се овуда мутљају ... пресвучени Срби, као (чујте га)... књаз црногорски Никола, под именом трговца да купује коње и волове, а долазио је и књаз... Михајило, но овај тражећи рогове изгубио је и главу!?!?"

Од нас несретних и вечно политизирајућих, а слабо што радећих, шумадинаца непропутова овуда ниједан Србин, нити овде стаде шумадинска нога, а прочкиље шумадинско око, а хришћани из

просвећених, научених земаља, па још и преставници својих владоаца, чак конзули, овако јавно и најбезстидније лажу и варају. Шта дакле остаје за друге, а како могу прости Турци да овим лажовима неверују?

Инглиски конзул пунио је Турцима главу све дотле, докле сасвим непотурчише св. Богородицу, наводећи, да ће је Султан поклонити раји, ако је ова зајиште, јер је права црква, па ће раја тако бесна подићи још и звона на њу, и свакојако ће, пролазећи кроз ову чисто турску улицу и земљу и својом брезобразном лармом и лупњавом звона досађивати и чинити Турцима и вери им поруге. Него Турци ваља или да је потурче, или да је сруше? У колико је ово све истина није нам нужде тврдити ничим што су нам преко 20. најодабранијих људи све од речи до речи ово потврдили, и ако се ми само унеколико сумњамо.

Тако је дакле после 411 год; сасвим потурчена св. Петка. До напоменутог доба, она је стојала пуста и непотурчена, те су јој с тога околни Турци притисли сво земљиште баш скоро до њених зидова и отели јој и зграде и све остало. Њу су само за то чували, што је на њеној звонари стајало прастаро српско звоно са натписом да га је св. Сава поклатио призренској митрополији, и да је саливено у Поречу (кичевске нахије) које је до пре 25 год. избијало часове по европском идењу часоказа, а од то доба обрнуто је у избијање азијско, или турско. Пред овим св. храмом, а садањом џамијом, и ако са викалом, са кога се никад невиче, стоји и дан данашњи студенац још из срп. доба, са прекрасном лаком и студеном водом, која је и света и лековита.

Власти турске, да би омилеле Турцима ову ни цркву ни џамију, терале су непрестано војнике, да у њој клањају. Једном, после свршеног намаза (молитве) кад из ње изађу анадолије војници, један је погледи са свију страна, па запита турски другове: море кардаши, шта је џанум ово? Ови му одговоре да је џамија, он запита за звонару, што је онака, они му одговоре, да је то била црква, а он се окрене плуне на њу, и тако се побуне војници, те нехтедну више ићи у ову српску светињу. Да ова наша браћа и хришћани ненаговорише турке, св. Богородица остала би до данашњег дана само пуста црква и више ништа.

Прича се, да су је још 1148 год. Турци турчили, али нестане оног првог хоце који је пред њом почео да чита турску потурчујућу молитву. Синан паша такође је и сам покушавао, али и његовог хоцу убије некакав камен са звонаре, на ком је била изрезана св. Богородица; те је тако остало било све до пре 4—5 год. кад су јој звонару пресекли одозго, свели на шилјак и т. д. Кубета су јој сва покривена још оним истим оловом, којим је била покривена, веле, кад је грађена. Околне потурице некада су се око ње сахрањивале, а данас се и то нечини, јер се држи за обезчашћене свете пророкове вере.

Северу на 300 хв. од ове потурчене цркве стоје огромне тако рећи урвине, у којима је сада турска апсана, а прича се да су то урвине од душановог дворца. Пред дворцем стајала су два огромна још из срп. доба дрвета, која оба Турци узинат Србима, такође пре 3 год. посеку, али опет узинат Турцима, из њихових корења изтераше младице; Турци и ове посеку, а корење ископају; а младице опет избију из жила, и видевши Турци да баш расту, оставе их говорећи; "ово значи да хоће ђаурско царство да се понови." И то ће скоро бити, ако само Бог да нама шумадинцима памети бар колико свракама. Осим већ поменутих књига бивше ове цркве има још неколико на којима пише и то:

, , Ñièðáíè ìèððîîîëèòü ìðèzðĀáíñêè Ìèðàèèü' ' На 12. и то Типику , , Äü èhòî ċ̣. и ṇ̃. и ċ̣. ìðèìèøå . . . . . îä ìèððîîîë;â ìðèzðáíñêè~ . . . . . ' ' на 13 опет само ово: , , îäü ìèððîîîëè~ ìðèzðáíñêè~' ' на 14. Минеју за Септембар, забележена је година:

ċ̣. ḳ. ā. На 15 и то корици Панегирика: , , Ñià êíèãà Ìàíàãèðèèü ìèððîîîëèå ìðèzðáíñêå è ìèñà ñå ñûå äü äüíü âñåwñâåmåíàãî ìèððîîîëèèèè è;ð Ìàðíà;à äü èhòî ċ̣. î. ṇ̃. äü äüíü âñåwñâåmåíàãî àðð;âîèñêîià ìåüñêåãî êvð Ìàèàðèè. ' ' и на 16

и то Осмогласнику опет ово: ,,Ñià éíèää à iäü ièòðîïïè;â iðèzðhíñê;~
iðåÿèñò;â Áîäîðîäèèöâ êhâèøêîè è èòî þ èè ^zâòè ^
iðåÿèñò;â Áîäîðîäèèöâ, äà áqäâòù àiàòâià è äà iq ~ iàòè
Áîæ;à ñqïðîðòüièèöâ âü äiü ñòðàøîüè è äà ~ iðîèèäòù ^
Áîñîiäà Áîäà è ^ iðåÿèñò;â ääi iàòâðâ è åñhõü ñååèèöü,
àìèíü.' ' и даље: ,,Äü èhòî
̣̣. ð. ã. ̣̣. iðèñòààè ñå iïïü íèèèèà iò à Ååèâið;â ạ̣̃
äüiü.' '

Најићосмо и на оставке од књига бивше цркве, св. Богојављења, а сада цамије код воде Мараша на левој обали Бистричиној, а испод самог града призренског. На књизи једној, а по реду 17 пише:

,,Ñià éíèää à äèäâièhìà wèòíèèü öðüèâè Áîäî;âåèáiq ....
ñòqäüiàöü Iàðàøü .... iîââçà ñå è iðââè äü èhòî ⚣̣.
ö. ī. s̄. 18. на свршетку једне одрте пише: ,,ñèp ñååòqþ è
âiæüñòüâüiq éíèèq iðèèíæè Ðàâà Åìèòðîiâà ñååòîiq
Ååwðâèp Ðqíââèè~ââ öðüèâh zà ñâîp ääqøq è zà ðîäèèèü
iáíèèü.' '

Ова породична Руњевића и мала црквица, кад су државне и царске, које порушене, а које опет потурчене, била је много доцније већ као саборна, јер на псалтиру једном пише: ,,ñè" éíèää
äèäâièèiè jàèèèðü iïià ÑòîâìLh èèííiü äèèèèèèè öðèèè è
ñòääðàîèèèè ñååòââi Ååwðâè" 1815 iò à ϖiuaðèè ääiü 20.' '

Ова ставрапигија и саборница призренска црква, можда и незна, а и не-моли се за душе оних, који је подигоше и за здравље потомака њихових, који се чак у леденој Москви потуцају од немила до недрага у последњем женском потомку девојци од 60 год. Варвари Рунићевеј, која говори све епропске језике, и као рускиња свуда и на сваком месту подједнако подпомаже Србе и Бугаре. Но од овог за нас је знатнија прибелешка на другој страни ̣̣̣. ạ̣̣̃. ạ̣̣̃. листа исте књиге, која гласи ;
,,Ìèèíñòèp Áîæèp Ièðàèèü ièòðîïïèèèöü Àâiüñèü äèäâi~iâ
Êièèñè;â, Êðàòîâüñèü è Шèiüñèü, ñüè ñååòü áîæüñòâüiè
jàèèèðü iññèèö âü ñðüiñèqþ iàòðè;âðüøèp äèäâi~iî"òþ
iâhüñèup, è èâæâ iîÿèâàpòù iîmè èæâ âü ñååòüõ ^öà
iàøââi Àðñâiè;â, Åÿñòàfè", Íèèiâèià è èiüõ ñååòüõü
âîîiqâîièèèü, äà íñòù ièèèèü ^âiè~iâ ^ ñå áîæüñòâüiè~
öðüèèè. Àà ÿüòâòù, æâ âü öðüèèè è äâæâ iññèè~òü âü
èhòî ̣̣̣. ð̣̣̣. ạ̣̣̃. Ñåèòâi iò à èðuâ ñèüiöà ạ̣̣̃ ạ̣̣̃ èðuâ èqíè ī ạ̣̣̃
âü ðqöh èhòq s̄ iñîiââièè~ âiàèòà ạ̣̣̃ ð̣̣̣ èèpÿ äðâièè ạ̣̣̃
èiàèèè;wíü ̣̣̣.' '

Испод тога другом руком пише ово: ,,Ñååòââi Åÿñòüf;â ^íèñèèè ià
èiü ñòðâiü iîÿèâàòè iîþ ià öðüièè ðhöh, ñåüòââi æâ
Àðñâi;â, ðâzäðîièèè è ðâzññèèè ââzâièèè ñèÿfè è ~âââ

цами си." 18. "Ћорхага махале си" и "Ћорхага цами си." 19. "Сарачана махале си" и "Сарачана цами си."

У овој је кућа страшног српског крвопије цинцара Тасе. Овде је житни трг на коме је један огроман камени стари срп. споменик са великим и огромним срп. натписом, али га недадоше Турци снимити. Овде је једна цамија Махмутпашина а друга Еминпашина.

Тргова (пазара) има још осим овог: "Папаз чарши-си" где је руски конзулат "Стари Пазар," испод поповског "Кумлук Ароста, Ковачлук, Баждарина, Табхана" и т. д. 20. "Мехметпаша махале си" и "мехметпаша цами си," или "бајракли цами си" зове се тако с тога, што кад се на њој истури стег, на свима осталим викалама хоће заурличу. Кроз њу тече Бистрица, и у њој су све сами Турци са 3—4 Срба и Латина, препуна је старина наших. Она је потурчена од домаће цркве старца Југ Богдана, таста кнеза Лазара, где су му и двори били. Сад је овде гробница поменутог Махмутпаше. 21. "Левиша махале си" са левиш цамиа си. Махала је ова идући м^ару св. Марка. У њој је мало Срба помешано са Турцима. 22. "Драгоман махале си" драгоман цами си све сами турци. Овде је живео драгоман Куклибегов, па је с тога тако и прозвана. 23. "Папаз Махале си" 24. "Курила махале си" са курила цамиа си.

Веле тако је се прозвала, што јој нема довољно воде, па и оно што има сва је мутна. 25. "Табхана махале си" са истог имена цамиом. У овој су све сами Турци. Све су ове цамије, бројем 24 само најглавније, зидане и оловом покривене, (а има их још 19 без викали до 40 малих веле) или потурчене и преправљене од бив. срп. цркава и манастира, или од њихових урвина, но свакојако на њиховим бив. местима; подигнуте и сазидане. Осим поменутих 25 махала има их још неколико, као: 25. Кошар махале. 27. Ђура махале, 28. Фетабег махале, 29. Синанпашина варош, и још неке мање и незнатније са оних 19. полуразорених зиданих, али без викала и са викалама и са оних 40 незиданих цамија, све подигнуте на урвинама бив. срп. цркава и м^ара осим оних правих турских дрвених цамија, свега дакле бив. срп. цркава и м^ара 83 а сад се још познају урвине и развалине још од ових бив. призренских православних старих срп. цркава и манастира: 84. Св. Аранђела душанове цркве, 85. Св. Никола у стени, више неразорена, но што је разорена. 86. Св. Илије на чоту у Левиша улица, где се укопавају варошани, левишани и ђуримахалци. 87. Пола разорена црква код барјак цамије у једном турском дому, а спрам дома садикхагина. 90. Св. Недеља у улици варош, а у кући Јанка чауша. У ње је само северна страна разорена. 91. Св. Никола у врху вароши близу дома попа Трифуна. Она је баш ниже града, а више вароши на обали варашког потока. 92. Св. Никола читава, а у кући Виће Митушића. 93. Св. Спас читав са једним кубетом, о којем се отимају Срби и Србогоге, а ко баш хоће и само Гоге. Гоге хоће да га отму подигнувши око њега зидове западни сјеверо-западни и јужни.

Кад већ обилазимо и по трећи пут око прекрасне, и мале цркве св. Спаса, по причању, задужбине светих Неманића и то првог просветитеља у правом православљу св. Саве, око које баш сада хоће да се проспе братска и једноверна крв православних Срба и тако званих сада некаквих Гога, а боље Србогога, призренаца, као да им је врана мозак попила, онда неје могуће другчије, а да коју нерекнемо о том камену спотицања данашњих православних становника призренских. Да то неурадимо, било би и ружно и грешно, и ето, и ако нам неје стало до ситних зађевица призренских православних Срба и Србогога, које говеју само турцима и њиховим властима, а опет ево стојећи ниже призренског града, а више св, Спаса на "Пространом брегу" огранку Смиљевца огранка Шаровог, и као Јеремија у Вавилоњу оплакујемо тужно и несретно стање наше браће запевајући: "Обрните се сви проходећи путем и видите има ли туге, као што је моја?" па рећи устима пророка: "пропаст ти је од самог тебе Израјиљу (Србине)."

Али они, који су заварили и приметили ову распру међу својом браћом осим турака, нека знају да ће одговарати за њу пред богом и српском историом. Ми их знамо, они су се негде хвалили том несрећом српском, називајући је срећом и т. д. За ове би боље било да су опрезнији, да више седе на једном месту, да више раде и мозгају, више пазе на оно ради чега су, да више мисле, а мање сплеткаре, и да воде рачуна о својој смрти и спреми за онај свет, а не око прогонства овог или оног

родољуба, око проганства овог или оног учитеља, око утамањења српског језика и народа, око изтраживања и испитивања, да ли су Срби и у Лесковцу или некакав други народ.

Што се тиче спољњег изгледа ове црквице он је диван и ако у малом, опет доста величанствен, јер је испод града, а над самим Призреном. више леве обале Бистричине уз стрмениту косу за неколико стотина стопа, ако не и хвати, узвишена. На цркви је једно мало кубенце од својих до 3 хв. висине озидано и украшено као и сав св. Спас, шаренилом прекрасне и црвене неманићске и до неманићске опеке. Изнутра је, по причању, ово кубенце сво живописано прастарим српским пре неманићским веле живописом, старијим од св. Саве. У врху је кубета, веле огроман, Саваот и око њега ово пише: , , Áîãü ñü íáááñâ íà zâîëþ ìðèzðh ñëèøàðè âüzäèðâíè~ wêîââîûõ, ðàzðhøèèè ñûíèè uìðümüâëâíè âüzâhñòèèè âü ñèîíh èìâ ãîñîîâíh, è ðââèëç ~ãî âü Èðqñàèèèh.''

Натпис је овај околу Саваота, а испод њега иду прекрасно уписане анђелске и аранђелске силе и власти носећи на својим раменима појас којег држе у рукама ниже раширених својих малих и многих крилашаца, а у појасу је у целој кубетовој округлини, као и онај горњи упис опет овај уписан: , , ÿñòâíâèøþ ðâðuâèü è ñëââíhèøþ áâzü ñðââíâíèè;â ñâðâòèèü áâzü èñòüèhíèè;â Áîãà ñëîââ ðîîæüøþ.''

Ниже ових девет разних анђелских степени власти и т. д. уписани су у четири угла 4 Еванђелиста са својим припадностима, а ниже њих остали светитељи. У олтару је више горњег места, прекрасно и дивно уписана, величанствено и озбиљно преблага св. Богородица, која држи на својим прсима малог оберучке благосиљајућег, Спаса, а она, са разширеним рукама, показује свој пријем свију и свакога истинито долазећих јој. Спрам главе јој, а с десне стране, пише: , , î ð íâñëà ñü'' а с леве: , , f ã ôîððîîñ'' Испод ње је с једне стране Аранђел Гаврил, а с друге Михајил, који под једним својим уздигнутим пламеним крилом чисто заштићавају Богомајку. Испод њих, као обично у свима срп. прастарим црквама, иду уписани: Велики Василије, Григорије Богослов, Јован Златоуст и т. д.

У опису борбе Срба и Србогога даље ћемо још коју рећи о самој овој прекрасној црквици, а сада прелазимо укратко на њену прошлост. У једном летопису о св. Сави говори се, да је он у месту призренске жупе основао митрополију призренску у цркви св. Богородице, да је ову цркву (или овај м^р) изабрао св. Сава зато, што је био најбоља и већа од свију осталих налазећих се за онда туда цркви и манастира, што је била и најудеснија и т. д. јер је он све своје митрополије оснивао и митрополите постављао не по паланкама и градовима, но по манастирима и од света удаљеним местима. У истом летопису помиње се да је за време св. Саве близу митрополије међу многим црквама била и црква св. Спаса, која је, као метох митрополије призренске, зависила од ове и њене цркве Успења св. Богородице. Ми ћемо доцније тај летопис напечатати, а сада остаје питање, да ли ће бити ова црквица тај св. Спас, који се помиње у поменутом летопису, или која друга ?

Даље се извесно зна ово, да је ова црквица, по бегству Арсенија III. Чарнојевића патриарха српског 1690 год. у Аустроугарску Србију, пошто Татари сатрше и изтурчише сву ђаковичку, већи део призренске, тетовске и т. д. нахије, међу многим и неизбројним осталим и она је запустела, но неје порушена, што је јака била. Неки хоће да је она запустела још 1580 год у време Синан паше, који је потурчио насилно многе српске крајеве, међу којима је и сада тако звани Горњи Дукађин, или место рођења синановог, а на 10 год. пре но што је спалио на Врачару пред Београдом мошти св. Саве баш на месту где је сада еврејска у гробљу им она капела. Било прво, или друго, а напослетку макар и доцније и раније, ствари ништа неприноси.

Довољно је ово што се извесно зна и што је у једној црквеној призренској књизи прибележено: да су у св. Спасу лежале козе, турски коњи и остала стока турска, са својим чуварима,

заклањајући се од непогоде, све до српског призренског митрополита Јанићија, који је дошао на ту митрополију 1771 год. Млого је пута, не само он, но и многи, као и околних народ, покушавао да козаре и чуваре разне турске стоке изтера из св. Спаса, али му је све узалуд било за неколико година, јер су тада били у Призрену и околини најљући и бешњи јаничари. Овој неудаћу удружи се још црња. Баш кад се је митрополит Јанићије највише бринуо, како ће св. Спас пропевати, дође из Арабистана некаква дервишина Мустафа, која је се поклоњала гробу муратову на Косову, да и у Призрену прочита своје молитве. Овој се допадне св. Спас, и тадањи призренски паша Усахит бег поклони му га, и дервиш изагнав чуваре турске стоке, курдише се у св. Спасу, као да му га је бабо сазидао, или султан подигао, па га почне насилно турчити, и ноћу, затварајући врата, у њему ноћивати и т.д.

Видевши јадни и жалосни Срби, са својим митрополитом Јанићијем, а нарочито Нешо Поповић (дед садање честите и патриотске призренске породице поп Јована поп Васиљевића Икономова, његова брата Лазара, о којима ћемо ниже говорити и т. д). Усахит паше туфекцибаша, Ђорђе Кулаксуз, Синадин Гудиња и митрополит Јанићије, почну се договарати, како би прогнали из св. Спаса дервиша? а међу тим дервиша почне ... нешто црно ноћу плашити и давити редовно сваку ноћ, обивајући врата на св. Спасу ! Таква су се привиђења неколико недеља сваку ноћ јављала дервишу, али овај нехтеде се ни маћи с места. Напоследку одпочну га ова превиђења и гњавити, па и то непомаже све дотле, докле га једне ноћи гонећи из угла у угао црквени да изагнају на двор, а он све те у св. Спасу, свог не изгњече, избаце из цркве, одкотрљају низ брдо, за неколико десетинахвати: и он се полу мртав устави, препречен вратима, куће Цицвицовићеве, те га ту и нађу Турци, јаве паши, који ходе дервишу и овај му једва жив исприча сву своју ноћну борбу са шејтанима (враговима).

Тога дана позове Сахит паша свог туфекцибашу (оружника) Нешу да му очисти оружје. Неша ходе, а паша га запита: "а бре динсуз, не ли се разбрала новина сь дервиш што се учинало у ваша црква ?" Неша одговори, да се нешто говори, а паша: "какој нешто бре? Дошли ваши црни шејтани и мојега довазију (молитвеника) дервиша удри фурај бре, удри фурај бре сву ноћ! па га изтури на двор и сад лежи под ђаурска камара с дрва ни жив ни мртав." Неша одговори: "Е, честити пашо, љубим ти скут и руку! добро да је и жив они ваш свети човек, јер кат наши свеци дигну се, раде што хоће и нико нема да им препречи раду. Што накане тој и работају." Паша грохотом смејајући се: "аферим бре Нешко, аферим! харно си збориа! Дервиши нека си иду у теће, а не ђаурске цркве."

Ово је се догодило око 1785 год. а тек 1790 измоли владика Јанићија од Сахит паше св. Спаса, и исти још измоли од истог паше, те око цркве св. Ђурђа, са јужне стране, подигне зид, да у време службе ненападају Турци на цркву и у њој народ. У то време беше у Призрену 20 кућа тада досељених из Јанине и државе Тепендели Алије Гога, а после 5. год. (1800) још 10 и после 10 год. (1810) још 30 кућа, свега дакле 40 кућа. Срби, да би ове своје нове прибегаоце и бегунце од зла турског из Тепенделина и Јанине, што више почаствовали, да би им горку и чемерну судбу бегунаца и бездомовника олакшали, а да би и они као сви махом богати људи (јер су се са Алиом борили противу цара и донели доста блага) узели што више учешћа у одржању тада ове две призренске цркве, поставе и од њихне стране једног епитропа (тутора старатеља) у св. Спаса; те они као одтуда и полагају неко право и то од пре две три године, а не још и у том добу и после од тог времена на, цркву св. Спаса.

1818 год. 27 Новембра умре митрополит Јанићије и шест свештеника, и то: 1. Јован Белопољац, 2. Дима Паракатић, 3. Синадин из Средцске, 4. Рада из Сиринића, 5. Стојче из Поповаца, и 6. Сава Петровић Подгоричанин, опојавши га, сахране га, не као владику (седећа) но као обична свештеника (лежећи), обукавши га у архијерејске одежде, у десној страни препрате св. Ђурђа.

Те године завладичи се опет Србин хаџи Захарије из Дечана, па баш, пошто 1820 год, запопи попа Василију, Турци ухапсише митрополита Захарију, са још много људи Срба и свештеника, у најдубљу и црњу тамницу града призренског. Међу свештеницима били су у хапсу: 1. поп Илија, 2. поп Коча, 3. поп Јован Белопољац, 4. поп Сава Подгоричанин, и хтедоше их све, а нарочито митрополита Захарију Дечанца, обесити, као што су обесили на сам Ускрс и патриарха Глигорја о

врата патриаршијска. Заоставши Срби и свештеници којекако умоле тадањег пашу, ужасног силецију Махмута Ротуловића, те пристане на откуп од 45.000 гроша за владика Захарију само под тим условом, ако му тај новац донесу за један дан. У целој призренској околини, и самом Призрену у Срба не беше ни паре, вели се, те поп Василије Подгоричанин, 7. Децембра за три четвртине дана ходе у Дечане, из овога се врати, и донесе паши поменути откуп, а паша држећи још 3. недеље у тамници митрополита, док не види чим ће се свршити у Цариграду, и хоће ли се одтуда одобрити покољ православних, па кад се овај неодобри, пусти бољна и изпребијана митрополита са једном трећином још једва и којекако живих Срба тамничара, те се поменути митрополит, после седмогодишње мучне болести и грдне патње, пресели у вечност.

Али за време његово 1822 год. дозида се св. Спасу мала црквица посвећена св. Тројици при туторима: Настасу Темином, Кочи Спекуновим котларом (казанциом) камен је за ту црквицу дао Куна Дибарац отац Х. Спасоја Хуниног, 1825 год. живописана је поменута црквица, а 1831 живописан јој је и иконостас живописцем Огњаном, и те је године у Дечанима умрѐ митр. Захарија, где је и погребен, а на његово место дошао је за митрополита 1827 год. опет Србин Ананије, кога одазваше у Цариград, па из тог се више и неврати у Призрен. 1828 год. од св. Спаса па наниже начинила је помост (кадрму) о свом трошку (за 150 гр.). Аница жена Марка Гудина. После Ананије дође 1832 год. опет за митрополита Германух па после три године и њега одазваше у Цариград, из ког се више и неврати, те место њега 1835 дође за митрополита призренског Синексије, па га после 4. год. одазваше у Цариград (био је веле велика пијаница) а на његово место 1839 год дође Игњатија Караманлија из Азије врло силан и страшан Турцима, које је псовао у сред њихова меџлиса (суда) и приморао их да пазарни дан у место недеља, буде среда, што је још и данас. Њега такође одзову у Цариград, из ког се више и неврати, а место њега год. 1848 дође Партеније за кога веле да је био Србин, кога прогнаше Грци (патриарх) чак у Колабок, а на његово место 1854 год. дође данашњи митрополит Мелентије, под којег се управом 1866 год. одпоче спор око цркве св. Спаса.

Но пре самог спора и узрока напомињемо ово, да смо ове прибелешке преписали са једне хартице на једној књизи Општаку у цркви св. Ђурђа, коју је поклонио Цркви св. Николе у Призрену поп Јован Белопољац. Ту се налази и овај хрђав и непотпун запис о патриарху срп. Мојсеју Штурли. Стоји записано, да је у цркви св. Апостола Петра и Павла у сад. новом Трговишту (Пазару) на левој страни укопан патриарх срп. и митрополит рашко-призренско-скендеријски Мојсеј Штурла. Да је тај исти срп. патриарх 1728 год. разширио цркву св. Апостола Петра и Павла, призидавши јој препрату, и то све те год. а 20 Јула свршио. Незна се колико је после овога овај срп. патриарх још живео. До нашег доласка у Призрен ове 1870 год. ми смо борбу око цркве св. Спаса укратко и главније што је прибележили, а од тог доба па докле је у овој свесци стављено добили смо потпунији опис од једног нашег доброг пријатеља, те тако и почињемо:

3. Фебр. 1866. год, дође налог из Цариграда, да се хришћани сахрањују изван градова, а 10 Фебр. те год. Назиф паша заповеди Србима, да купе земљу изван Призрена за гробље, ови то учинише; 13. Фебр. купив за 2150 гр. у Шухли махале-си запарложене винограде, од х. Димка Чекрције, и 20 Фебр. погребеше једно дете српско, а Латини са владиком својим Бучирелом, видев да немогу наћи друго место, те подплатив поменутог пашу, отму од Срба половину купљена земљишта, те источна страна оста срп. а западна латинска; 12. Фебр. 1866 Гоге (Власи призренски којих је сада са повлашеним и орађеним Србима свега 200 кућа, а правих само 40) направе од св. Спаса нов пут у ново гробље. те 9. Апр. 1866 год. умрлог њиховог Јанка Неониног погребу у то ново српско гробље, а родбина га после осам дана, ноћу ископа и погребу у старо гробље код цркве св. Спаса; 26 Децембра 1867 умољен Србогогама митрополит Мелентије пише без знања српског, у Цариград, да допусти да се св Спас разшири и на то ферман да пошљу, а 15. Јуна 1868 дође ферман владици, десившем се у Приштини и по његовом налогу са новцима за ферман, ходу из Призрена у Приштину србогоски тутор св. Спаса Митар Балашка и поп Јован поп Симин, па га и узеше и донеше у Призрен, и 8. Јула те год. одпочну Србогоге копати нов темељ од североисточне стране, па опколе и југозападну до северозападне, или црквице св. Тројице:

13. Апр. 1869 умре Стојанка ћерка Ђурђа Дрвара и свештенство понесе јој тело у св. Спаса да опојају, а Србигоге затворе врата, ови опојају је пред црквом, и кад хтедну погребсти у ископану раку Србогоге без пара не дадну; 13. Јула 1868 почну Срби копати раку у гробљу св Спаса за умрло дете Младена Чичкара, а унука Митра старца, но Србогоге то забране, док им се за место неплати 30 гр. родитељи плате погребу и ту же се суду, суд намирих их да се уједно уповавају заповеди да му дођу обе стране на суд: 2. Нов. 1869 почеше Срби копати при северном зиду, гроб за призр. умрлог Архимандрита Данила (поп Диму) Србогоге затрпаше гроб и изтерају Србе напоље, да погребу ван гробља Архимандрита, ови се ту же владици, а овај на страну Гога; те испод западног дувара једва га погребеше, платив такође за место:

14 Јула 1869 год Мустаф паша призр. позвав Србе и Србогоге упита ове последње ког су закона, а они рекоше: "Ромуни, Римокатолици." Паша им рече: "Немате посла у бугарска (српска) црква и паре за гробља да врнете." Они непристадоше. а Срби 15 начинише молбу са 50 подписа, па понеше Мустаф паши, у којој пишу, ако Гоге не врате новце Србима узете за гробље, а оно нек пристану да буде у цркви св Спаса један епитроп и један поп српски, јавив ово паша Гогама, Гоге то одбију; 17-г. Паша заповеди Србима и Гогама, да начине по једно писмо са подписима па ће их он послати, са својим, по неком пандуру у Гусиње владици, да им се ствар по одговору пресуди, јер Гоге при парничењу позиваху се на владику, да им је тако он наредио, да недаду Србима упоавати се у гробље св. Спаса; 18-г. Срби начине писмо, у којем пишу владици, да им каже је су ли Гоге друге вере, позивајући га да дође у Призрену огањ да утули, јављајући му да ако не дође, или не одговори, проћиће другчије; 25-г. из Гусиња се врати писмоноша Тома Карафера, но од владике никакав одговор не донесе до то, да се мирија од народа скупи и пошље;

14-г Августа у Призрен дође за валију стари јаничар и крвопија Смајил паша; 17-г. Мустав паша ходе из Призрена у Босну; од Јула 15-г до 25-г Септембра у Призрену је био велики помор у деци, а нови Смајил паша забрани Србима упоавати се у гробље. св. Спаса; 12-г Децембра сазваше се у школи општинари и ту им се прочита писмо за у Патријаршију, на које се народ потписа; 1876 год. 1-г Јануара, Срби се скупише у Симину школу па прочитах писмо Симе Андрејевића, и видех шта им овај пише, препоручујући да се начине једно писмо Патријаршији, да виде шта ће патријаршија рећи; 11-г. Срби дозваше од Гога четворицу у митрополију, и јавише им да цркву св. Спаса неразваљују и нову не саграђују; 13-г. начинише писмо, и потврђено са 150 подписа, осим свештенства, буде послано у Цариград патријаршији; 19-г. ово писмо би потврђено и печатом цркве св. Ђурђа;

22-г. дођоше од владике из Нове вароши два писма, једно Гогама, у ком им заповеда да цркву даље не граде, а једно Србима; 1-г Фебруара. сватови гогски, узев невесту из српске куће, пођу да се венчају у цркви св. Спаса, но отац девојке поп Коста ово не допусти, те се и венчаше у цркви св. Ђурђа, што до сад никад није било од стране Гога; 3-г. Мушур Смајил паша, позвав хоџабашу Гигу Јанићевића упита га гди је ваш владика, пишите му нек дође да буну угуши, на што му Гига одговори: "ми смо већ једном писали, па ништа, но пишите му ви по вашу заповест мора доћи;" 7-г Марта дође телеграф из Цариграда у Призрен, да ће се по идућој пошти јавити решење парнице око св. Спаса; 25 г. дође из Новог Пазара писмо мушуру од владике Мелентија, у којем му пише, да не може доћи у Призрен, да угуши буну због некаквог посла; 31-г. дође из патријаршије писмо у ком стоји, да је поверила патријаршија владики Мелентији да ову ствар извиди;

2-г Априла Срби из Призрена начине писмо с потписима па га послаше владици Мелентији у Приштину, да им овај пошље решење патријаршијско; 6-г. писменоша врати се у Призрен с писмом, у ком јавља владика да у писму што је добио из патријаршије ништа не стоји за цркву св. Спаса; 16-г. општинари позвав већила владичина зета Николу, поруче му да каже Гогама да престану градити цркву св. Спаса, овај им каза, а они не послушаше; 17-г. како Гоге не послушаше Србе, једнак Срби начине арзовал и даду га мушуру, у ком га мољаху, да заповеди гогама да цркву даље не граде, док владика не дође, а Срби одреде Лазу Икономовића, који ће их при парничењу заступати;

20-г. Мутесариф призренски позвав српске и гогске парничаре, а кад виде код Гога ферман, што им је владика Мелентије извадио и дао, ви имате истина право рече Гогама, али дођите 23-г ја ћу

вам боље доказати. У овај исти мах терџуман конзула Аустриског Балта, ушав у дућан Тасе Сикиног рече му: "господар се радује што ви имате право по парници, зато ви поклања оно 5000 гр. што сте позајмили од бечког ћесара, но и то ви налаже да се добро држите с Дервиш бегом сином Фета беговим, а ако што вам устреба, вам ће господар од стране ћесара дати колико вам што треба узајам или и онако;

23-г. на позив мутесариф паше ходу му 2-г Гоге са ферманом и 24 Србина, који казаше паши: "ми не идемо против царског фермана, но хоћемо да пресекну мајстори радњу око цркве, па на суду, кој добије онај нека је и догради," кад је ово паша чуо извади ћитап пророка, па упита чија је црква, а Гоге одговоре од старине је наша, но Срби посведоче да су они дошли пре 120 год. за време паше Јаљалије, и сад паша рече Гогама да пресекну градити цркву док владика не дође; 4-г. Маја Гоге изађу са арзовалом (прошењем) у руци чекајући долазећег из Дибре Смаил пашу, па кад дође близу ових, они му се поклоне лицем до земљу дав му арзовал, заурликав: "у здравље царево, спаси нас од ових бунтовника и противника царских Срба!" 10-г. у недељу, при свршетку службе, поп Јован Поповић јави народу, да је сутра празник св. Кирила и Методија славенски учитеља, који у опште у свију словена празнују се па за то и они треба да их празнују и од сада се почиње празновати из најпре у Призрену св. Кирил и Методије;

11 г. 70 Срба скупише се у школу, и поделише се у три групе, једна да се састоји из 12 лица, који ће водити парницу с гогама, ако би Гоге казали да они ово раде самовољно само да се узме црква, онда свештенство са другом групом, која се састоји из 20 лица да брани права српска пред Мушуром или пред владиком па и пред самом великом Портом, но ако ови посрну било од турске власти, или од владике онда трећа група, која се састоји из 30 лица, да узме парницу с Гогама; 26-г. дође од владике писмо Мушуру, у ком му пише да је сад тек чуо за распру између Срба и Гога, црква је православна, но Срби се комешају и љуте зато што им Гоге не даду укопавати се у њихова гробља, из овог се види да и владика очекује да се замути вода да више рибе улови;

27-г. Срби се скупе у школи и прво друштво од 12 лица одреде да већ одпочну парницу с Гогама, те 28-г. ходу код Мушура парничари гогски и српски, а паша поче држат страну гогску, зато викне на Лазара Васиљевића изиђи ти и твоје друштво, но овај му се неуплаши, него му одважно одговори: "знаш ли да кад мене гониш с мојим друштвом испред себе гониш цело хришћанство!" па онда изиђе, а паша заповеди гогама да цркву даље не граде, а ја ћу рече сам ићи да видим имају ли право Срби; 30-г. Срби наново дадоше арзовал Мушуру у ком пишу од свију нас постављени су ти што воде парницу и што они рекну то ми сви велимо, и Мушур се наново обећа да ће ићи у св. Спаса да види шта се ради, сутра дан 31-г, но онда не дође, јер су му дошле на визиту 8 најмлађих и лепших гогских жена и девојака у харем, и он им се обећа да ће им дозволити да продуже радњу око цркве, пошто је се са свима редом измиловао;

3-г Јуна из Гнилана дође у Призрен владика Мелентије, на сусрет му није нико изишао осим Младена Марковића, који је много путем говорио за партају српску и гогску, но владика је само то казао, ако ми плате мирију знам шта ћу радити, а ако ми не плате опет знам како ћу "полагују душу моју за новци дондеже јесам," а кад у митрополију дође, свештенство ходе код њега, метанише пред њим и љуби га, а он окренуо главу прозору, мало час ходе код њега и руска конзул г, Јастребов са осам Срба, но сад ево несреће, сад тек ходе Мушур у св. Спаса па гогама дозволи да могу градити цркву; 4-г. дознав Срби да Гоге разваљују цркву скупе се као овце, а Подгоричани позатварају дућане, па торбу о раме, а у њој праха и олова, с пушком у руци похитају да бране своју старину, кад за ово дозна г. Јастребов брже ходе Мушуру и јави му, да што пре заповеди Гогама да престану градити цркву, јер ће бити смутње, те сад Смаил паша брже боље пошље гаваза Гогама, који им заповеди да престану градити цркву, а народ се скупио око владике па га моли да иде код мушура с поповима, но овај једнако за трпезом седи, и у неко доба пође с поповима код мушура, који, кад код мушура дође поче с мушуром грчки говорити, а у неко време, намигнув очима поповима, попови изиђу, сад остаде сам владика с мушуром, тужећи народ, како му овај није за 4 год. платио (мирију) димницу, а кад му треба позива га, овај тајни њихов разговор трајао је 30 минута.

Сад владика ходе на визиту код других пророкових наслеђеника, а затим и у нову цркву св. Ђурђа, одавде ходе у цркву с поп Јованом поп Васиљевићем, св. Спаса и видоше разваљени свод над врата, сад се вратише у митрополију, али гле чуда, скочило и мало и велико с пушкама у руци на Гоге, но владика им не даде слободу, да не буде горе и тако се умирише кад дознаше да је конзул макнуо мајсторе са цркве, по овом Срби ходоше кућама, али се дућани не отворише, зато Јастребов јави паши, да паша пошље стражу око цркве; 5-г. Гоге бацише арзовал, у ком се тужу на владика и конзуле руског, мушур дозвољава владика и рече му: по тужби гогској ти и конзул узрок сте буни између Срба и Гога, но овај му одговори: ја имам власт над духовенством, а ти што ми кажеш то оћу с тобом да се протестирам, а паша одговори, ја ћу сад телеграфисати за тебе и конзула у Цариград, а исту вечер у три сата ноћу пошље жандаре да стражаре око св. Спаса, који кад дођу овде избаце пушку, не би ли се Срби преварили п дошли па да их побију;

6-г. опет најлепших других пет жена и девојака гогских ходоше у харем код мушура, и упитају га за цркву, а овај им каза: да иде да се споразуме са аустријским конзулом Липићем, па ће им јавити; 7-г. дође у цркву владика на службу, и по наредби г. Јастребова конзула руског, поче да говори беседу, у којој поучава народ да живи у љубав, и слози с гогама, јер Гоге несмеду разорити цркву; 16-г. скупише се знатнији Срби њих 15, и ходу код владике, па му казаше да Гоге изнова граде нов зид, владика заједно с народом написа писмо руском конзулу, а кад конзул прими писмо и виде шта му каже, одма написа друго, посла га у Цариград за у патријаршију, у име народа српског, да патријаршија стане на пут даљем кварењу цркве; 19-г. из Приштине Лазар Поповић врати се у Призрен и јави народу, да је по наредби г. Јастребова телеграфирао у Цариград, но одговора никаквог нема;

21-г. дође телеграф из Цариграда Мушуру да се он не меша у послове црквене, но то ће владика да размрси; 26-г. Срби послаше два посланика код владике, и јавише му вољу Срба, да захтевају да се црква св. Спаса за Петровдан отвори, па да у кој служе и српски и гогски свештеници, но владика им рече, писаћу у патријаршију, па какав ми одговор дође онако ћу и радити; 2-г. Јула у Призрену бацише Гоге арзовал, да им валија дозволи, да могу почети зид да доврше, на ово паша дозвољава Гигу Јанићевића и Стефана па их упита хоће ли да пише у Цариград за ово захтевање гогско, но ови му рекоше ми то ништа не знамо, но питајте владика, мушур га упита, а овај одложи одговор до онда, кад одговор из Цариграда добије: 3-г. Гоге опет почну зидати зид са западне стране; 15-г. дигоше нови зид, планирају нови олтар, хоће стару трапезу да разоре а нову да сазидају;

16-г. Срби се скупише и њих двадесет ходу код владике, па му рекоше: ми нашу стару дедовину не дамо да Гоге разваљују. зато кажи гогама да престану градити цркву, владика ходе с четира Србина и каза им да даље не разваљују цркву, но Гоге не послушаше, зато владика ходе правитељству, које одмах пошље гаваза, те заповеди Гогама да не разваљују цркву; 17-г. Гоге дадоше мушуру молбу, у којој моле да им се дозволи градити цркву, но паша рече ударите телеграм баба Алији (великом везиру) и шеих-ил-исламу, па што вам отуд дође, Гоге телеграфишу, дав за телеграф 470 гроша: 20-г. умре у тамници један Србин из Гнилана, који је три године тамновао што је украо 3 оке масти, и паша нареди да се упова у гробље код св. Спаса, како би штогод од тога било, кад га довеше до гробља, Гоге почну бранити да се у њихова гробља упова, и Гоге задену једном Србину пушку за појас, а Гоге: Марко, Ђурица и Таса Симин ходу, а јадан мртвац Србин оста не упопан, и онако му труп усмрдео у сред гробља непокривен да га пси турски једу, Гоге научени од мушура у исто доба још заурликаше: "мети Мухамед! ево ђаур с оружјем међу нама!" џандари овог склептају па одвуку кундачећи у полицију;

21-г. дође из Цариграда од патријаршије епистолија, писата пола грчким, а пола бугарским језиком, са печатом патријарховим на врху, у којој стоји да се Срби уповавају у једна гробља с Гогама, да у цркви св. Спаса буде један епитроп српски, а један гогски, црква се несме звати ни гогском ни српском, но православном. Ову епистолију владика одмах однесе мушуру, и мушур заповеди да се онај из Гнилана одмах упова: 25-г. дође телеграф Гогама у којем пише: "ми смо ваш телеграф примили, но решење ваше зависи од епистолије, која је код владике Мелентије." 28-г. Гоге, научени мушуром, начинише тужбу на владика и послаше Алији великом везиру у Цариграду; 30-г.

пет Срба ходоше с владиком код мушура да ишту кључеве од цркве, а на позив мушура дођу преко 40 друга од Гога, Срби заискаше кључеве, но мушур рече владици: "ето код тебе је један кључ, па иди те служи!" владика му рече: "браве је размењена, од које је код мене кључ," а Гоге сви у глас: "он је хајдук, па смо се бојали да нам не опљени цркву," на ово владика скочи и ходе рекав, ја тражим доказ што сам назван хајдуком:

1-г Августа Гоге дадоше молбу мушуру, да им дозволи цркву да је њихова, мушур позва мецлис и рече му, ова црква (св. Спас) треба да је само гогска, јер Срби имају две цркве и сопствена гробља, што потврди Дервиш Фета бегов син, сад начинише мазбату за у Цариград, но потерав Гигу Јанићевића да се на њу потпише, овај одговори: "ја то несмем чинити без знања народа." 2-г. чујаху се вике од Гога, који најгадније а гнусније обезчастиваху владика Мелентију, и то све близу св. Спаса у јутру рано: 6-г. на рођени дан Јосифа цара Аустроугарског, ходе код конзула аустриског на визиту владика Мелентије, но за њим одмах и њих шест од Гога; 12-г. Владика телеграфира патријаршији, да пошље решење распре око св. Спаса, но добио је одговор да је писмо послано још 27-г Јула мушуру, па почем је писмо код мушура а овај у Нишу, то се још ова ствар незна; 15-г. Владика нареди, да свештеници српски служе у цркви св. Спаса, но Гоге им не допустише; 17-г. по заповести владике сјединише се гогски и српски свештеници, разделив нурију по махалама;

18-г. Гоге позваше поп Арсу и рекоше му да врати нурију, што му је одредио владика, и он врати примив месечне плате од Гога 150 гроша: 20-г. умре једно дете гогско у српској мали, и пође да га опева српски поп, но Гоге не дозволише, него га опева њихов распоп Лазар, а срп. попа изгураше напоље; 26-г. дође у Призрен г. М. С. Милојевић, бави се тајно преобучен у Призрену 3 дана, ходајући по овом и околини, и нејављајући се од Срба никоме до Сими Игуменовићу, долази и у школе а испитива децу и женску и мушку, а Турци су га још пре 13 дана тражили по Призрену и околини, и знали су да ће да дође, па по нахији поставили страже, где се нађе да се убије; 21-г. позва владика поп Лазу и скину му петрахил, што је опевао дете у туђој нурији; 22-г. позва владика гогског свештеника Арсу па му рече: по наредби г. Јастребова мораш бити поп и Србима и Гогаме, но он то одказа; 23-г. скупи владика Србе па им рече да нађу човека кога ће да запопи место поп Арсе, а Срби изберу хаџи Арсу Савића;

25-г. дође писмо из Цариграда од Сидријазема у ком налаже, да се ствар око св. Спаса реши по епистолији а не другчије. 27-г. владика зађакони хаџи Арсу новоизабратог за попа; 28-г. умре жена гогска, владика посла српског попа. да је опева, но Гоге недадоше, па је закопаше без опела, данас дође и мушур из Ниша: 29-г. умре Марко ципелар Гога, но Гоге га закопаше без опела, само да га неби опевао српски поп, а њихова два попа су без петрахила, данас Гоге телеграфирају тужећи владика да немају попа, нити им се служи, а сахдријазем одговори да решење те ствари зависи од епистолије, која је код владике; 30-г. владика запопи хаџи Арсу у цркви св. Ђурђа; 31-г. владика позва неколико знатнијих Гога, па им рече, да сваки поп мора вршити свештена дјејства како у гогској тако и у српској кући у својој нурији, па појиска кључеве црквене од Гога, но ови одговорише: "ми недамо цркву,"

1-г септембра умре једна жена гогска из нурије поп Годора, Гоге нехтеше да ју поп опева, но некаки Димка посипав је са зејтином и вином, укопаше је: 2-г. Срби начине с владиком писмо потврђено са 100 печата, па га пошљу у Цариград у патријаршију, у ком јављају да се Гоге с њима немогу сложити све дотле док не позову оне, који су од Гога одређени, да их заступају у Цариграду; 3-г. Гоге тужише владика код мушура, овај позва владика и покажс му тужбу, но владика му рече, биће мира кад Гоге даду кључеве Србима, и с поповима се укопавају, али паша оста противан томе: 5-г. владика написа писмо па га посла мушуру, у ком га протестира, што се меша у црквене послове, кад му је заповеђено да то не чини, но, зато што је писмо написано било грчким језиком, мушур га није примио; 6-г. Гоге опет дадоше молбу мушуру, но мушур им ништа неодговори;

7-г. владика написа писмо турским језиком пређашњег садржаја (од 5-г) па га посла по Лазару Поповићу, на које доби одговор од мушура, да признаје да је црква св. Спаса српска, а не гогска, данас Гоге ходоше мушуру, да траже одговор на пређашњу тужбу, овај их не пусти к себи, но посла Зулфик бега и Гигу Јанићевића, који им кажу, да од сада у будуће не долазе код мушура, но да иду

код владике, па да од њега захтевају да им реши ову ствар: 18-г. Мушур и аустриски конзул Липић позову гогске свештенике, који су без петрахиља, па им рекну да децу, и без благослова митрополитовог, која нису кршћена, могу крстити, те тако крстише четворо деце; 19 г. зађоше гогски свештеници по кућама, те светише водицу; 24-г. распоп Арса укопа, без благослова митрополитовог, дете Тасе Госкића; 3-г октомбра распоп Лаза укопа дете, такође без благослова; 4-г распоп Арса венча без благослова Војиног сина;

6-г дође из патријаршије писмо, да се гогски свештеници, ако се не опросту распре, ставе под епитимију, но ови и даље врше свештенодјејства; 25-г распопови гогски служише у св. Спаса; 26-г распопови гогски кршише колаче у кућама гогским; 28-г. Гоге хтедијаху да венчају испрошену девојку српску за сина Митра Балашкина, но Срби недадоше, зато Гоге бацише молбу мушуру, па пошто им овај ништа неодговори, они испросише другу у Гоге Митра Зубана и одмах је венча распоп Арса; 8-г новембра распоп Арса венча, без благослова, сина Дина Мајмагова са ћерком Ђорђа Бугара; 12-г децембра ходу Гоге код Мушура молећи га, да им дозволи да отворе цркву, но овај им недопусти; 15-г дође клетвена књига на гогске попове, али Срби недадоше да се одма прочита, не били се смирили; 22-г ходу Гоге код владике молећи га да им дозволи да могу служити њиови попови у св.Спаса, овај им рече, они су ваши попова, но почем су без петрахиља и под клетвом патријаршиском, то они немогу служити, но да вам дам попове с петрахиљом нека ви они служе, онда Гоге рекоше, ми имамо мушура па ће он нам отворити цркву, и одма устану и ходу најпре код аустроугарског конзула Липића, а затим и код мушура, који им дозволише да могу служити;

22-г. Гоге цркву отворише и служише њихови распопови; 24-г у цркви св. Ђурђа прочита се клетвена епистолији од патријарха на гогске распопове; 25-г. Гоге отворише цркву и њихови клетвени распопови Арса и Лаза служише у њој; 26-г. такође служише гогски распопови у цркви св. Спаса, као и 27-г; 28-г. распопови опеваше умрлу жену Гоге Кајчета, која је била српкиња; 1871 год. 1-г Јануара Гоге цркву отворише и њихови распопови служише; 5 6 и 7 такође и по кућама, где који слави, по обичају служише и пресвете дигоше;

24 25 27 и 30 и 2-г Фебруара Гоге опет цркву отворише и њихови распопови служише на Сретење господње, а 5 Јануара прошлог месеца мени су Арнаути у Љуми отели девојку Анђу, и држали ме њих 45 (или 450) људи три дана у затвору и под стражом, плашећи ме свакојаким начином, а девојку Анђу излажући свакојаким мукама, час боцкајући је ножевима, час надносећи над ватру и у диму да је спале, час надносећи над Дрим и потезајући ножевима да одсеку конопац, на ком је висила, па да се сурва са литице висећи у ваздуху у овај, час бијући је, давећи, бодeћи и т. д. о чему сам најопширније извештавао г. М. С. Милојевића као што је познато, но кад дођоше 24 жандара те ме избавише овог насиља опоменух се речима псалмопевца: , , ^ ñêîðáú ìðûzâàõü Ñîñîîäà è uñëûøà ì# áú ìðîñòðàíñòâî, Ñîñîîäü ìíh ìîîîmíèèú è àzú âîzzðp íà êðàâú ìî#. Ñîñîîäü ìíh ìîîîmíèèú è íâuáîpñà yòî ñîòâîðèèòú yâëîâhêú ìíh; áèàâî åñòü íàâh#òèñà íà Ñîñîîäà, íâæâèè uîîâàòè íà êí#zè wàèøâäøâ íàèäîøà ì# è èìáíâì ãîñîîäâíèú ìðîðèèâè#õñ# èìú.' '

Кад се избавих овог насиља, а пошто дођем у Призрен, ходем у митрополију код владике, да ми да благослов, да могу ићи у Србију, па одавде у Цариград. а он ми расплакавши се рече: "иди с благословом мојим!" и тако ти ја изађем из митрополије 1-г Фебруара ноћу у три сата, понев са собом писма, која ми је дао владика за у Цариград; 2 г. пођем из Призрена пре зоре, а оно велики снег и увече стигох у Дуље, а преноћио сам у арнаутском хану лежећи на голој земљи: 3-г. из Дуљана, прошав покрај Приштине, дођем у крушевачки хан, гди се на питања ханције јавим да сам калуђер; 4-г. на подне дођем у Вучитрн у кући п...а Д...а, и одмах око мене скупе се п... вучитрнски упитав се, зашто сам дошао, а ја им рекох: "митрополит кроз неки дан путује за у Цариград, па сам пошао да скупим мирију, јер му требају новци, и наручио је да један од ... самном пође у Митровицу,

да и тамо скупим мирију," те један од њих ч .... опреми се и пођемо одмах, те низ Ситницу у Митровицу дођемо код једног верног Србина по имену Ђ. . који ме је врло добро дочекао, а коме показав моју намеру, нађе ми једног верног Србина који ме допрати до у У. .. исту ноћ;

5-г. из Митровице, преко смрзнуте Ситнице, покрај Ибра, стигох увече у село Копариће у кући Г . .. п ... и врло доброг човека, који ме сутра дан по уговору нашем, испрати са својим сином У..., а овај ме допрати до куће В . . . гди смо стигли у подне; 3-г. дошав овде и исказав своју намеру овај ме одмах у поноћи допрати до на ј . . к . ... одакле се овај врати кући, а ја остах у караули до зоре; 7-г. пођем са српским пандуром из карауле, и на подне стигнемо у Рашку, одакле пођем за у Павлицу и ноћим у манастиру ; 8-г. из Павлице, преко Кобасице стигнем у рибничку механу, овде су нам биле покладе; 9-г. из Рибнице дођем у Карановац и ту преноћим; 10-г. из Карановца у Тополу и ту преноћим; 11-г. из Тополе у Репињу и ту преноћим; 12-г. из Репиња стигнем у Крагујевац гди ноћим.

Овде се упознам са мајором Велимиром, који ми одвек ме у тополивницу, показа сву снагу српских синова, овде у тополивници видео сам све од најмање ствари па до највећег топа, ту сам видео како је дивно уређено све, прогледав и квартире војничке, ту дознам да се српским војницима плаћа на месец плата, а не пошто прођу 8, 10, па и 12 месеца као у Турској; 13-г. из Крагујевца пођем за у Београд и стигнем у вече, гди се задржах 23 дана, бивши светован од мојих пријатеља, а нарочито целог старосрбијанско-босанско и херцеговачког г. М. С. М. и кад дамшив пође Дунавом кренем се за у Цариград;

7 г марта из Београд пођем за у Цариград на дамшиву "меркуру" и у вече довезох се до Оршаве; 8-г. из Оршаве у другом дамшиву ушав, прошав Турн-Северин, покрај Радујевца, довезох се до Видина; 9-г- из Видина, покрај Лом паланке и Орахова прошав, заустави се дамшив у Пек, па одавде прошав Никопољ, Турна магарево, Свиштов и влашки Земнич, гди стигосмо у 8 сати по турски, дођемо у вече у Рушчук у ком пробависмо две вечери; 11-г. из Рушчука пођосмо у железна кола за у Варну, гди стигосмо у један сат ноћу, а из Варне, после 2 сата, ушав у немачки дамшив "Карлота" кренемо пут Цариграду;

12-г. стигосмо у Цариград у 5 сати и одмах ходем у Фењер малу на квартир код ираклиског митрополита Панарета, који ме, кад му показах писмо од г. Мелентије, у ком пише како сам страдао од Арнаута лепо прими и рече: "зар си још жив?" па ме одреди у једну собу са Томом и Младеном; 13-г. пођох код патријарха Глигорија и пошто му кажем за насиље што су самном учинили Арнаути отев ми девојку, и ствар око св. Спаса. ходем у с ... аг... к ... г. Хр..., па одавде с њим код р ... конзула Иг. .; 14-г. телеграфе и писма с одговорима послах у Призрен владики Мелентији; 16-г. из Призрена од владике Мелентија примих телеграф, у ком да ће ми одговор са писмом послати; 21-г. дадох молбу самом руком Сидриазему Али паши, са овим садржајем у Љуму изидоше ми Арнаути и отеше ми девојку, коју сам био повео овде у Цариград да и пред вама каже да неће да се потурчи, и многа насиља Арнаути чине хришћанима, да се не може трпети, па после тога и Гоге, научени Исмаил пашом и Бискупом Бучерилом и конзулом Липићем, којих само 80 куће има, хоћеју да нам отму нашу старину, ми ово трпети неможемо у здравље светлога Султана, на које добих одговор, да ћу кроз три дана добити решење;

22-г. примих телеграф из Призрена од Срба, у којем ми јављају, да је распоп Лаза с гогама подписао се под западњаке, и служи на латинском језику у нашој цркви св. Спаса, ми смо за ово јавили патријарху; 23-г. послах писмо из Цариграда у Призрен владики Мелентији и народу, у којем јављам, да сам њихов телеграф примио и одмах га однео р ... к ... Иг... и А ... С... г. Ф ... Х ..., а после однесем га самом садријазему Алији паши, који одмах у име баба Алије, заповеди свом мухурдару Муставу, те овај начини писмо и посла га у Призрен латинима, да ови несмеју служити у православној цркви;

24-г. примих телеграф из Призрена од Срба преко Приштине у којем ми пишу, да телеграф покажем Алији министру и патријарху Григорију, да се старам за народ као што треба и то да израдим да се г. Липић аустриски конзул немеша у црквене ствари, јер ево он веле већ годину дана иде против наше вере; 29-г. примих телеграф од призренског владике и од народа писмо, у ком ми јављају, да за девојку уграбљену још се ништа незна ни гди је, а што се тиче св. Спаса, кључеве од

њега Гоге још не даду, распоп Лаза а Арса у апсу су, а Мубариш, који је одређен да их води у св. Гору, још седи овамо очекујући заповест отуда; данас примих и писмо од општинара у пакету митрополитовом, који ми као и Томи Х. Кољином вели: сети се велике невоље, коју си овамо оставио, труди се колико можеш више за народ, договарај се с ким знаш за ствар, за коју си тамо отишао, како би ти труд био крунисан круном успјеха, а ми ћемо се молити Богу да ти он награду за твој велики труд наплати, јер ми то наплатити нисмо у стању никад, опомињући те по други пут да не сврнеш с пута, ком са намењен да идеш, и поздрављајући те срдечно остајемо твоја једноверна браћа општинари призренски: Захарија поп Илић, Никола Јовановић, Анта, Томић, Спаса Стојановић, Јован Чемерићић, Јован Здравковић, Јован Синадиновић, Лазар Петровић, Јован Стефановић, Митар Крстић, Ђорђе Стојановић, Хаџи Марко, Хаџи Спаса, Стефан Антић, Младен Марковић, Лаза Поповић;

30-г. послах писмо из Цариграда у Призрен владици и народу, у ком јављам, да сам послани телеграф из Призрена примио, па пошто сам га показао коме треба, отишао сам у аустриски конзулат и конзулу тужио се на Липића призренског конзула, што се он меша у црквене ствари и освојава од Срба цркву, па је даје Гогама, и упитао сам га да ли је он то чинио по наредби његовој или самовољно, но овај ми одговори да то све није истина, а кад му покасах телеграф, овај узме телеграф и преписа га, па одма телеграфира тамо у Призрену Липићу, коме налаже да се не меша у будуће у српске послове, но да гледа свој посао, затим ходем код великог везира, коме показаз телеграф и писмо са подписима, он телеграфира одмах Сафет паши, да овај скуп комисију од Срба и Гога, па чија је црква његови и кључеви, а девојка уграбљена, да се нађе ма гди било;

4-г Априла из Призрена примих писмо од митрополита и народа у ком јавља да су сва моја писма и телеграфе примили и јављају ми да народ једва чека да прими кључеве од цркве св. Спаса, од које су кључеви још у хућумата, ово стоји у владичином писму, а у народњем опет ово, латински бискуп Бучерели, обећава гогама да ће им освојити цркву, па макар и у Цариград ишао, само ако они признају његову власт над собом, поведу се за њим, па им обећа да ће им и распопове Лазу и Арсу из тавнице пустити, но ако се они покатоличе, с њима наше ћерке и сестре веру да промене нећемо допустити,

особито нам је мучно што се и валија за бискупом поведе, који у очи лазареве суботе пушти оба распопа из хапса, а ови одмах ходеше к бискупу и узев од њега дозволење служише латински, у св. Спаса и вечерњу, и јутрењу с литургијом, да нам неби с овим што наудили, ми одмах на лазареву суботу дадосмо молбу валији, да им забрани у будуће служити у нашој цркви и латински, валија нам на ово одговори: "за ову се ствар суди римска и цариградска патријаршија, те док не дође из Цариграда заповест то мора тако остати," ми зајискасмо да се црква затвори, а он нам испрва ништа не одговори, па после разбравши да смо ми телеграфирали патријаршији и вама, да нам отме цркву од Гога, јер ће мо је иначе сами отимати, нареди да се црква несме отварати, а јављају ми и то да девојке Анђе још нигде нема, јер је власт нетражи, препоручујући ми напоследку да браним права народна и поздрављајући твоји доброжелатељи: Захарија П. Илић, Ђорђе Стојановић, Лазар Поповић, Спаса Стојановић, Анта Николић, Ђорђе Симић, Михајил Ђорђевић, Никола Јовановић, Тона Славковић, Ђорђе Спасић, Тома Настић, Коста Марковић," а у писму из Призрена од Срба самом патријарху били су ови подписи : "Захарија П. Илић, Ђорђе Стојановић, Митар Крстић, поп Јован Станимировић. поп Јован поп Симин, поп Христа Милетовић, поп Тодор Поповић, поп Арса, Младен Марковић, Стеван Стојановић., Спаса Стојановић, Јован Стевановић, Ђорђе Стевановић, Лаза Иконовић, Васиљ Анастасовић, Анта Томић, Коста Лазаревић, Гига Јовановић, Јанаћ Томић, Станимир Андрејић. Младен Михајиловић, Коста Марковић, Живко Алексић, Митар Урошевић, Евта Савић, Тома Настић, Јован Синадиновић, Михајило Ђорђевић, Лазар Петровић, Тома Поповић, Спаса Стојановић, Анта Николић, Ђорђе Симин, Мика Ђорђевић, Никола Јовановић, Ђорђе Спасојевић, Лука Трифуновић;

6-г. послах писмо владици и народу у Призрену, у ком јављам да сам послата ми писма од њих, показао гди треба, а у једно шаљем им и план св. Спаса, ког сам израдио, предао садразему, одредив колико у којој махали има српских, а колико гогских кућа, које су око цркве; 7-г. из

Призрена примих телеграф од Лазара брата, који ми јавља, у име народа, да, у две поште није јављено ништа о црквеној ствари; 8-г. из Цариграда телеграфирах владици и народу, да сам три писма. послао њима једно 21-г друго 30-г Марта, а треће 6-г Априла; 5-г.

Предадох писмо Игњатијеву, у ком се тужим на турска насиља, што Турци грабе девојке српске а власт зато и кад зна не само неће да брани, него још и подпомаже насилнике, што латини затварају српске задужбине, што су на нас скочили и папиштани, и аустријанци да задужбине наших славних предака освоје, и најпосле молим да ми изволи дати савета, како би могао најзгоднијим начином добити парницу, и још му јављам и то да уграбљену девојку Турци још нису вратили родбини, јер зато неће ни да зна призренски валија Сафет паша, а он ми одговори: "буди стрпљен па ћеш добити парницу, садразем је писао Сафет паши и заповедио му да девојку мора макар под земљом наћи и родбини је вратити, а црква ће се дати не гогома, ни латинима, само вам ваља да се подпишете под бугарску екзархију, на шта не пристадох: "а њему беше одвећ криво питајући" а да ви не мислите тражити пећску патријаршију: "па кад му рекох не, он се мало стиша;

11-г, у Цариграду из Призрена примих писмо од народа и митрополита, у ком ми пишу, да им Сафет никакво решење од садразема непоказује, нити девојку тражи, да је извади из Турских руку, јављају да је црква још затворена; 13-г. послах из Цариграда у Призрену митрополиту и народу писмо, у ком им јављам, да од сада, ако Сафет паша ненађе девојку, и некаже ви писмо од садразема послато му, Срби који су у мецлису, нек у овој не иду више, но на позив паше кажите да ви у мецлис ићи нећете, кад овде за вас суда нема, будите стрпљени па ће све изаћи за руком, као што ми желимо, ја ћу овде седити дотле док цркву не повратим из гогских руку и уграбљену девојку неисчупам из турских руку, почем трошка ни најмање немам, то молим пошљите ми; 20-г. послах писмо из Цариграда у Призрен мом брату Лазару, у ком га питам, да ми јави, јели слога у народу, и да није што Сафет паша учинио Србима, почем нисам од Срба добио никаквог извешћа за две недеље;

25-г. добих из Призрена три писма, једно од митрополита, а два од Срба, у којима ми пише ово у митрополитовом: "по вашим писмима овамо се ништа не ради, Сафет још и до данас девојку није нашао, но једнако каже да ју тражи, па не може да је нађе, кључеве од цркве још нисмо добили, и нећемо их добити дотле, док строга заповест не дође Сафету, народње писмо јави одма патријарху," а у двама народним стоји ово: "добив писма ваша, дознадосмо, да се и његова светост вселенски патријарх живо заузима око тога да дивљи вуци не подаве православно стадо," и јављају ми да је црква по милости Сафет паше, Липића, и Бучерела још затворена и до данас валија нити нам је кључеве дао, нити нам телеграф садриаземов показао, кад је се требала да састави комисија онда је Сафет водио некаке сплетке са Липићем и Бучерелом као и онда кад су му из Цариграда телеграфирали да пошље решење смешане комисије, како би другу комисију из лажних Латина и Турака саставио, која би посведочила да је црква св. Спаса гогска још од 200 год. пред,

негледајући што је једна комисија, по заповести великог везира, била састављена и праву страну (нашу) потврдила, чега ради су и Турци и Гоге заједно с нама благодарили валији паши, зато кад је Сафет хтео да сазове другу комисију и у њу позвао владику Мелентију, ми му недадосмо ићи, но одговорисмо, већ је једна комисија била састављена, по заповести великог везира, и свој посао свршила, тога ради друга није ни потребна, а што нас зовеш да се судимо с латинима и конзулом Липићем, ми с њима никаква посла немамо, но с гогома. који хоће да нам нашу цркву отму, па почем су и они признали папу и полатинили се, то нек иду у латинску цркву, а нама нек предаду нашу цркву.

Кад смо неки од нас однели Сафету писмо, он и не прочитао га целог поцеп га, па се раздере, што г. Мелентија недолази у комисију, а писмоноше одговорише му не да му народ да се с латинима суди, на што се он још горе раздра и рече да му се одмах пошљу од Срба неки образованији људи у комисију, но они рекоше да они доћи нећеду кад ви образоване људе протерујете, а сиротињске молбе цепате значи да ни у царском суду нема правде за сиротињу, ово су зато рекли што је уочи Ускрса Сафет, наговорен Балтом гавазем аустријског козула и бискупом Бучерелом, забранио Србима укупати једно сироче у св. Спаса гробље, чега ради су и неколико од Срба отишли Сафету да га моле, но тамо застану Балту и Бучерела, који бејашу дошли да се с нашим Србима суде у место

Гога, али како су почели да говоре, наши им одговоре да они и незнају који су они, нити с њим имају шта, а Стеван рече да се у царском суду само туђинима право суди, а раји не, која живи у цајској земљи, на које га речи Сафет истина истера, али морао је да дозволи да се дете укопа.

После овога сазва шест од Турака у комисију, и упитав их ко има права над црквом, три од њи одговоре да је црква гогска пре од 70 год. но један од њих одговори да им сведочанства ни су истина, јер ја знам (рече) да је поменута црква св. Спаса била српска пре Косова заједно са гробљем, а кад су се почели Гоге насељавати у Призрену пре 70 год. били су у цркви и њихови епитропи покрај српских, па су зато Турци звали да је црква гогска, а овако је исто и хаџи Осман показао у првој, комисији, но Сафет начини мазбату по говору прве тројице, али кад се није хтео на њој да подпише Тевдердар, и муфетиш хјукам, но тражили да се мазбата друга начини и пошаље у Цариград, онда валија заповеди да се напише друга маздата, по решењу прве комисаје, и пошаље у Цариграду. Саставив другу комисију мислио је Сафет, да од нас неки тамо иде, те да се суди са Бучерелом и Балтом, но му за руком не изађе, моли велику порту да заповеди што пре Сафету да кључеве од цркве преда нама, јер је грехота да је црква још затворена, и моли да се распоп Лаза и Арса одавде протерају, они једини подбуњују народ и саблазњавају га, те се овај одрече њедра православне цркве, јер бубашир, који је одређен да их води у св. Гори, понео је само пицмо са подписима од Гога.

За девојку Анђу чујемо да је у неком селу, и власт одмах би је нашла само да је потражи, но то је зло што неће," 27-г. послах из Цариграда у Призрен писмо, у ком јављам, да сам наново дао молбу самом садразему Али паши у којој пишем да је Сафет још гори, од пређашњег Смаил паше, тужим га што Сафет по заповести његовој не даје кључеве Србима, нити тражи уграбљену девојку, он туђи наше људе од себе за чест Латина, а царској раји не суди по царском хуђумату (суду), "ако за ово има заповести од светлог султана, ви нам кажите, па ћемо ићи одкуд смо и дошли, но само нам одредите место гди ћемо живети јер се у Призрену даље живети неможе," кад ово чу садразем, начини писмо и мени га хтеде дати да га донесем тамо у Призрену Сафету, по ја му одговорих, да у Призрен немогу ићи дотле, док се уграбљена девојка не врати родбини, и кључеви од цркве св. Спаса не предаду Србима, и он одма телеграфира Сафету да девојку уграбљену од Арнаута врати кући, а за цркву да поступи по писму које је одмах по пошти послао;

28-г примих телеграф из Призрена од народа у коме ми јавља, да је девојка Анђа. нађена, и пошто су је испитали пред митрополитом и 61-м Србином и Турчином, паша ју је оставио у свој харем и задржао за четири дана са још две жене хришћанске, док, не дође заповест од садразема, она је на испиту показала сва своја најужаснија страдања и да су је на силу силовали, е да би се тако приволела, као и то, да се никако турчити неће, но да је увек права хришћанка; 2-г маја, добих писмо послато ми из Призрена од митрополита и народа са 160 подписа, у коме ми јавља, да су Гоге умрлог неког покатоличког Гогу закопали у православно гробље св. Спаса, због чега је митрополит, са двама општинарима, отишао код Сафета и молио га да забрани Гогама погребавати своје поримокатоличене мртваце у нашем православно гробљу, но валија је ову молбу одбио, и дао дозволење Гогама, да могу и другог свог мртваца укопати у гробљу св. Спаса, а да би се оправдао пред народом он посла у шест часова свог ађутанта са двојицом од Гога, да овај каже да су Гоге казали пред пашом, да су они сами купили то место за гробље, на чему им је владика одговорио, да је место купљено за паре свог православног народа призренског, а почем су Гоге римокатолици, то им неможе допустити да се копају у православно гробље, но владикине речи остадоше као глас вапијућег у пустињи, јер Гоге истог дана у 7 сахати укопаше и другог свог мртваца у гробље св. Спаса;

данас примих и друго писмо из Призрена од Срба са 85 подписа, који ми јављају као и у горњем и т. д. да је неки умрљо од поримокатоличени Гога, за кога одмах одух Бучерел, Липић и Балта, да моле пашу да им дозволи погребсти умрлог Гогу у гробље св. Спаса, кад то спазимо ми пошљемо одма тројицу од Срба да моле пашу, да забрани Гогама укопавати свог мртваца у наша гробља, и овај забрани, одредивши жандаре из куле пантелијске, да не даду Гогама доћи да копају гроб у гробљу св. Спаса, но кад валија изађе у шетњу и одмах за њим Бискуп и Балта, израдише код

њега да могу погребсти умрлог Гогу у српско гробље, и опевавши га у цркви св. Спаса, сахране га у гробље св. Спаса,

овај њихов мртавац био је из Поток мале, и Гогама било је много ближе да га сахране у латинско гробље, али они ове сахранише само за инат, ми смо хтели ово да протестирамо но до тога није нам ни стало, кад сам Сафет за част бискупа и Липића хоће да нам нашу цркву отме и латинима да, уопште за чест Бучирела и Липића, хоће нам нашу веру и цркву да утамани, Сафет једино се стара да учини какву сметњу међу нама, да с тим нас обеди, а себс, Бучерела и Липића, оправда, но далеко је забасао, питај садразема, је ли он то допустио да се црква наша нама затвара. а Гогама у свако доба отвара, питај, је ли аустриском конзулу намењено да се меша у црквене послове, па, ако ко му је дао то право да чини, је ли од садразема дозвољено да се Гоге, као римокатолици сахрањују у наша гробља, или није? у кратко тражи одговор од његовог височества Али паше на ове четири тачке:

- 1-во зашто се овде гази православна црква,
- 2-го зашто се хоће до даде српска црква латинима;
- 3-ће зашто се бискупу и Липићу толико чини као туђим поданицима, и
- 4 зашто се народ наш наводи у такво стање да неможе даље трпети,

за уграбљену девојку Анђу, час чујемо да је у овом селу, час у оном и т. д., а Сафет је никако нетражи; а и кад је послао да се тражи он најпре људе пошље, који јаве код куће тог Арнаутина, и онај се заједно с ком сакрије, а кад би је баш хтео да тражи нашао би је за два сахата, Сафет је једном звао отца тог што је уграбио девојку, па га одмах пуштио, тобож да иде кући да доведе сина и девојку, па је после месец дана опет дозвоа га, и тек сад затворио: 4-г послах из Цариграда у Призрен митрополиту и народу писмо у ком Питам да ми јаве је ли им Сафет предао кључеве црквене и вратио уграбљену девојку, и јављам да сам однев њихова писма садразему, сам ми садразем рекао, да је већ посао свршен, казао ми је да је рекао патријарху да пише владици, као што је Сафет паши писао, и питам их да ми јаве час пре да ли је Сафет извршио заповест садраземову или није, а ако није извршио да знају да ће с њим бити тако исто као са Смајил пашом, јер му је строга заповест наложена да отме девојку од Арнаута и да је родбини да, као и то да кључеве црквене преда;

8-г примих телеграф из Призрена од Срба, у коме ми јављају да им Сафет још девојку уграбљену није дао, но је једнако држи у харему мутесарифа, као и то да им још кључеви црквени нису предати; 9-г из Призрена примих послато ми писмо од владике и народа са 108 потписа у коме ми одају захвалност што за народ радим и желе ми да се мој велики труд крунише круном успеха, јављајући ми да је Сафет паша Анђу већ испустио из харема, но пре тога валија је довнао био митрополита, Ђурђа Дрвара и Јевту Угара, и пошто су се ови у меџлису скупили гди је био и Коста Марковић и Ђорђе Иштиплија, и објавив им да је њих дозвоа за то да по други пут испитају Анђу, владика рече: "по закону земаљском и божијем један пут се треба да испита, и ми смо то учинили, то понаврати нећемо,"

но пошто га салети Сафет да то мора бити на сваки начин, он пристаде да се и по други пут Анђа испита, и кад су је испитали шта је с њом било и како да каже, она је почела причати овако: "најпре ме је уграбио Јопин син код ког сам после недеље дана доведена у Призрен па се с њим судила, и пошто сам седела код куће 40 дана, пошла сам с поп Јованом поп Васиљевићем и Омајил пашом у Цариград, и кад смо изашли из Призрена стигну нас жандари, који су послани били да мене и попа врате, поп се није хтео никако повратити, ни мене пустити; но је се сам против жандара, који је било 12 бранио, док се ови нису морали да врате, и узмемо пут Скадру, да би тако омели потеру, а не Скопљу. Кад смо били у Љуми изађоше пред нас 450 Арнаута и нас уфатише, мене опет одведоше у кућу Јопину, гди сам до данас пробавила бивши сакривена и приморавана свакојаким мукама да се потурчим, но ме нису могли да принуде, јер сам ја рођена од хришћанских православних српских родитеља, ја сам хришћанка па макар ме и живота стало," и све што ти је познато, па кад је ово разумео валија одмах је телеграфирао у Цариград и питао Али пашу да ли девојку уграбљену може нама вратити, а за време наредио је да проведе у кући мутесарифа са једном од хришћанских жена,

јављају ми да су ми телеграфом преко Приштине све ово саопштили и шаљу ми преко Лазара Икономовића 10 златних мецидија; 11-г примих из Призрена телеграф од брата мог Лазара, у име народа, писан грчким писменима а Француским речима у коме ми јавља да Сафет паша још није уграбљену девојку Анђу пустио, зато ми и налаже да се старам да ју што пре ишчупам из турских руку;

11 -г послах из Цариграда писмо митрополиту и народу, у коме јављам да сам показивао писма њихова садразему, садразем сам телеграфирао Сафету, да овај уграбљену девојку Анђу одма врати родбини а у једно шиљем и епистолију св. Спаса т.ј. решење велике порте да буде црква нама враћена; 12-г примих телеграф из Призрена од мог брата Лазара, у име целог народа, из ког дознадох да је девојка Анђа враћена Србима; 16-г примих писмо из Призрена од митрополита призренског Мелентија, који је послано 6-г а овог је садржаја: "Благоговени поп Јо... е! Молитвујем на вас и благосиљам вас, ваше писмо од 27-г Априла примисмо и не се љутимо на вас нимало, но сердачно благосиљамо, ми знамо врло добро како је у Цариград, но добро сте учинили што сте и писали да чује и други. Девојку Анђу држи валиа као у хапсу, у харем код мутесарифа, ја три пута га тражим, он каже како није му дошао одговор од баба Алије да га даде, велик зулум и мученије на девојку се ради, ваш молитвеник рашко-призренски митрополит Мелентије."

Ето, то је писмо од речи до речи од рашко-призренског митрополита; а данас добих и од општине писмо од 6-г у коме ми јавља, да Анђа још није пуштена из харема мутесаривског, на сва моја обећања да ће се скоро пустити јер је сам садразем телеграфирао Сафету да је врати родбини, јављају ми да од свега тога нема ништа, и да је и сам митрополит ишао код Валије, и питао га имали какав одговор за Анђу од садразема и казао му да Анђа мучно живи међу туркињама у харему, но паша му је одговорио да одговора од садразема никаквог није добио, и да ће Анђу држати дотле, док не ухвати Дему сина Јопиног, који ју је уграбио, а још Дему не само да није довео но и нетражи га. Митрополит је ишао опет 5-г овог месеца валији и питао га је ли одговорено за Анђу из Цариграда, но валија му је рекао, да је пре два дана телеграфирао у Цариград за Анђу и да ће добити одговор за два дана, и ако Анђу муче свакојаким мукама, и варају је свакојаким обећањима само да се потурчи, чега ради и она хришћанка, која је с њом једнако прети и поручује да ће бежати од Анђе, јер не може трпети што јој туркиње досађују једнако. Валија је једног циганина са Косова, који се је хтео потурчити, послао да се шета по варошким улицама, са зурлама, бубњевима и добошима, само да би и Анђу преварио, но не испаде му за руком.

Тамо долази први гогски присталица и пријатељ Мектупчи-ефенди, па зато да пазиш добро, да не би овај у договору са протераним Смаил пашом покварио што, а у једно јављају ми и то да је ферман за цркву св. Спаса Сафет паша уништио; 20-г примих телеграф из Призрена од Срба, у ком ми јављају да су моја писма и телеграфе примили, али од Сафет паше кључеве још нису узели; 21-г примих телеграф из Призрена од Срба, у коме јављају да им је Сафет паша кључеве од цркве предао; 23-г примих од призренског митрополита писмо од 12-г у коме ми јавља да девојка још седи у метесаривском харему а и кључеве им Сафет паша још недаје, ишао сам вели код валије пет пута, но све што је одговорио валија ово је; "не јапасам деспот папаз иште цеван даха ђелмеди" и завршује писмо с овим; "кад запечаћивах писмо зва ме валија и предаде ми Анђу;" 23-г примих из Призрена писмо од 13-г овог месеца у коме ми јављају, да нису кључеве од цркве примили, но девојку Анђу да су примили од Сафет паше; 26-г из Цариграда у Призрен благодарих за новце што су ми послали; 30 г примих писмо из Призрена од митрополита, у ком ми описује благодарност Анђе девојке и јавља ми да Сафет и до данас није предао кључеве од цркве. Тога истог дана примих и од Срба, који ми јављају што и митрополит; 28-г маја начиних писмо, па га предадох Али паши, у коме изјављујем благодарност у име народа и молим да ми се да емирнаме, ради сигурног пута, што и добих;

30-г послах писмо из Цариграда. у коме јављам да сам сва њихова писма примио; 4-г Јуна примих писмо из Призрена од митрополита од 21-г прошлог месеца, у ком ми јавља, да су Срби кључеве примили, и да је се Таса Сикн са још десетину Гога повратио у њедру православне цркве, зато ме и позива да се вратим натраг у Призрен; 11-г примих писмо из Призрена од митрополита, од 2-г овог месеца, у коме ми јавља, да је много власт навалила за ђумрук у манастире, и од народа, у

коме ми јављају весеље, кад је св. Спас био отворен и служили у њему српски свештеници; 11-г кренем се ја и Тома Х. Кољин из Цариграда после ручка и стигнемо у Варну 12 г, овде ме заптије поведу у сарај и паша ме упита одкуд сам и ко сам? а ја му кажем да из Цариграда путујем и он ме пусти; 12-г кренемо се из Варне и жељезницом стигнемо у Рушчук за 7 сати, овог истог датума после два сата ноћи уђосмо у дамшив и стигнемо у Београд 14-г; и овде ме пријатељи задржаше 8 дана:

22-г кренемо се из Београда пут Призрену гди стигнем 4-г Јула, прошав вроз ова места: Гроцко, Смедерево, Сараорце, Орашје, Хаџи Беговац, Багрдан, Јагодину, Ћуприју, Параћин, Ражањ, Делиград, Алексинац, Ниш, Лесковац, Врању и Гнилане ; 9-г Јула одем и Сафет паши и однесем моје емирнаме са Томом Х. Николићем; 15-г поведем распоп Арсу митрополиту и замолим, те га овај благослови и да му за нурију село Коришу, и тако једног попа већ повратим у њедру православне цркве: 8-г Августа дође у Призрен из Цариграда изасланик гогски Миталче Пемих а дружина му остала у Бањи (Ћустендилу) и повели ыустендилског владика Игњатију, да извиди борбу гогску и српску дав му за попутину 5000 гроша;

18-г Октобра умре Лаза Гога и позва родбина његова и српске свештенике, гди сам и ја био, па кад смо га понели св. Спасу, гогски ђаци почну певати грчки, што ја забраним, но кад се никако не окану, ја онда са осталим свештеницима скинем петрахиљ и ходем кући, не опевав умрлог Гогу; 13-г Новембра Срби се скупе и одредише пет Срба који ће да воде парницу са Игњатијом владиком ыустендилским, а ти су: Зарија Илић доктор призренски, Лазар Икономовић мој брат, Лазар Пећанац, Ћурђе Мирчетовић; 25-г Октобра стиже из Пећи писмо од владике, "да је владика ыустендилски на путу; 26-г Октобра из Призрена телеграфирам владици скопљанском Пајсеју, да ми јави је ли дошо ыустендилски владика у Скопље; 27-г Октобра стиже ми телеграф из Скопља од владике, у коме ми јавља, да ће ми јавити кад дође ыустендилски владика у Скопље, и којим ће путем за у Призрен; 18-г Новембра дође телеграф из Скопља од владике, у коме ми јавља да владика ыустендилски долази у Призрен преко Качаника; 19-г Новембра дође ыустендилски владика у Призрен и на сусрет му изађу од Срба, Никола, зет митрополитов, Петронија, игуман св. Марка, ја и поп Јован Станимировић, но од Гога мало и велико.

Пошто је дошао у митрополију одмах је телеграфирао митрополиту Мелентију, који се је онда налазио у Пећи; 23-г Новембра из Пећи стиже у Призрен телеграф од Мелентија Игњату, у ком јавља да не може доћи у Призрен, но да ће послати епистолију патријарха. Данас умре Гога Митар и Гоге замоле Игњатију, да га њихови распопови. Арса и Лаза опевају, но Срби недопустише, те га опева српски поп Тодор Поповић; 1-г Децембра оде ыустендилски владика Игњатија најпре код Сафета на визиту, па онда у цркву св. Спаса, где сам и ја био, па виде две трапезе у олтару питао ме је: "ово су Гоге са сопственим новцима градили," но ја му одговорим да све што је грађено, грађено је за паре црквене, и још за којешта питајући ме ходе у митрополију, а ја својој кући: 2-г Игњатија скупи у Призрену по неколико људи од Гога и Срба, па почне да их мири, но Гоге заискају од Срба кључеве црквене, и да буде један епитроп у цркву св. Спаса гогски, а један Српски, али Срби не присташе, но захтевају да им Гоге предаду ферман св. Спаса, да се поврате поримокатоличене Гоге у њедру православне цркве, да се преда рачун о приходима и расходима цркве, кад Гоге ово последње чуше одмах усташе и кућама отидоше, јер су се тога највише и бојали, што су појели црквене паре;

5-г Срби дадоше Сафет паши молбу и потражише мазбату да су црквени дућани народни, а не гогски: 7-г Игњатија је био на вечери код Гоге Ћорђа Неме гди се договорише да распоц Лазу пошљу владици Мелентији за благослов; 8-г Срби телеграфираше Мелентији у Пећ, да не благослови распоп Лазу, док се на помире Гоге и Срби; 9-г дође од митрополита писмо из Пећи, у ком јавља да црква није ни српска ни гогска, но православна; 10-г ходе распоп Лаза к владици у Пећ са још двојицом од Гога, понев са собом писмо са 192 потписа, за благослов, но владика га изравна са мирским, али не да свештенодјејствује; 5-г врати се поп Лаза из Пећи с писмом од митрополита; 10-г телеграфираше Гоге патријарху у Цариград, тужећи се на Србе и митрополита;

17-г позва Србе Сафет паша, да им иреда мазбату за дућане, но кад чу за ово владика Игњатије, ходе код Сафета и каза му, да ствар још није свршена, зато и да не да мазбату Србима, и Срби се вратше кућама не примив мазбату; 18-г ходу Срби код владике Игњатија и питаше га зашто

је казао паши да не да мазбату Србима; 19-г Срби; скупе се у стару митрополију и послаше писмо патријарху, тужећи Игњатију; 21-г владика Игњатије поведе са собом тридесет Гога у цркву св. Спаса и гледа да ли је све по ферману начињено без да улази у цркву, чудан ли је инцидент наш владика Игњатије: 22-г Игњатија испрати некака писма патријарху у Цариград: 23-г Срби телеграфом моле патријарха Антима, да заповеди Игњатију, да иде из Призрена; 25-г Срби позваше Игњатију у цркву и овај дође, запретив Гогама да нико не иде од њих, данас одпутова из Призрена Сафет паша за у Јању, и испраћен је пуцњавом од 19 топова;

26-г из Цариграда дође нови валија Ферик Галип паша; и 28-г одчита се ферман новог паше; 1872 год. 6-г Јануара Србе позову Игњатију да свешта водицу, владика не дође, но у митрополији освети водицу; 7-г нови валија позва уграбљену Анђу у мецлиз, и она и пред њим изказа своју жељу, да је хришћанка; 8 г руковасмо уграбљену Анђу за Јована Димића; 9-г венчах је за реченог Јована; 18-г крсти сина првог кавгације гогског Ђорђе Ђурице, који се је родио пре три месеца; 25-г Игњатије, Ћустендилски владика телеграфира патријарху и моли га да пође за у Ћустендил, јер не може да помири Гоге и Србе; 30-г крстих девојче Мите Гриндића, које је рођено пре два месеца ; 31-г дође телеграф Игњатији од патријаршије, да се задржи у Призрену док епистолија не дође од патријарха; 1-г Фебруара дође писмо Мелентији у Призрен, које одмах посласмо владика у Нови Пазар, гди се налазио; 8 г дође писмо у Призрену владици Игњатији, у ком га дозива капућехаја да полази у Ћустендил, зато и Игњатије одмах телеграфира митрополиту Мелентији у Нови Пазар и позива га да дође да помири Гоге, јер хоће да иде у Ћустендил;

10-г дође телеграф из Новог Пазара од Мелентије у Призрен Игњатији, у ком му јавља да не може да дође; 13-г Игњатије ходе код валије и каза му да ће већ да иде и да дућани нису црквени но гогски, као и црква, но паша му рече: и црква и дућани нису гогски, ни српски, но народњи; 14-г Игњатије, ходе у Бању; 20-г крстих два детета гогска у цркви св. Спаса, која су рођена једно пре шест, а друго пре пет месеци ; 21-г одоше тројица од Гога Цариграду, да наново тражу цркву св. Спаса, тог истог и ми Срби телеграфом јависмо Мелентији, да је Игњатије отишао; 20-г дође нам писмо из Новог Пазара од Мелентија. у ком јавља да је од патријаршије наређено да се у цркви св. Спаса постави и један епитроп гогски, но да се у њој не чита грчки и ми пристаосмо, али Гоге казаше, да они хоћеју да буду господари од цркве: 1-г Марта Срби писаше писмо патријарху Антиму, у коме му јављају, да Гоге нису хтели пристати како је патријаршија наредила:

13-г пошто Гоге разбише цркву св. Спаса и опљенише у њој ствари у вредности од 4227 1/2 гроша, четири Срба ходу код валије и јавише му, да су Гоге цркву похарали, и у једно појискају и дућане црквене, а паша им дућане уступи, над којима Срби поставише за питропа Лазара Икономовића ; 6-г из Пећи дође Митрополит преко Ђаковице у Призрен и показа епистолију, но ми на њу непристасмо, јер у њој каже да се у цркви св. Спаса постави један епитроп гогски, да се црква гради од прихода црквеног, а да су дућани под школу, (а школа гогска са грчким језиком) и учитељ да се издржавају од прихода дућанских; 9-г скупе се Срби и Гоге, Срби уступају да од Гога један епитроп буде у цркви св. Спаса, а Гоге хоће да су њихови дућани и школа и онда им Срби ово не уступише и тако се разиђоше: 10-г Срби дадоше молбу Ферик Галиб паши да им потврди дућане као и школа да су црквени, што паша и потврди; 14-г послаше Срби у Цариград патријарху писмо са 110 подписа, у ком јављају, да је по гласу епистолије поступљено, но Гоге никако ово непризнају; 15-г Ферик-Галиб-паша данас сасвим предаде дућане цркви св. Спаса, и протест гогски против овога, не нађе никаквог места у суду ;

17-г Алим надзиратељ Синан пашине џамије са Адемом, дадоше арзовал Ферик Галиб паши, да им овај уступи црквене дућане, који су до саме џамије, валија био би рад да ове дућане отме, и џамији даде, али они припадају цркви св. Спаса, а не Синанпашиној џамији; 29-г гогски изасланици телеграфом јавише Гогама у Призрен, да ништа немогу учинити у Цариграду дотле, док не зову српске попове да им некрштену децу крсте; 18-г Јула дође од патријарха писмо владици, и ми га одмах пошљемо у Гнилане, у коме му патријарх пише, да распоп Лази опрости све што је досад учинио и благослови га; 27-г телеграфираше Гоге у Цариград патријарху, у ком јављају да им распоп Лаза још није од клетве отпушћен; 1-г Августа из Цариграда дође писмо од патријарха владици, да

дозволи поп Лази да може носити петрахил, но не сме свештенодјејствовати; 8-г поп Лаза крстио је петоро гогске деце, без дозволења; 9-г дође из Ниша у Призрен Абдурахман паша, највећи зликовац и утаманоц Срба, највећи пријатељ бугарски, а непријатељ српски; 12-г умре нека жена гогска. коју Гоге хтедоше да опевају својим распоп Лазом, а не зваше српског попа нуријаша, но Срби не допустише ући у цркву св. Спаса, и они се тужише паши, али им овај рече да зову нуријаша, што они неучинише;

17-г Срби послаше писмо патријарху, у ком га моле да дигне респоп Лазу из Призрена, пошто овај једнако народ буни; 20-г умре жена Тасе Бубарење, Срби им цркву затворе и ходу код валије и јаве да Гоге по заповести нећеју свог нуријаша да им свештенодјејствује, на то паша рече, да Гоге сами закопају мртваца без попа, но Гоге позову распоп Лазу те је опева, па онда је без попа закопаше; 21-г Срби послаше писмо у Гнилане владици Мелентији, да по заповести валије што скорије дође у Призрен; 25-г владика писмом одговори из Гнилана, да до Крстовдана неможе доћи у Призрен; 8-г Септембра из Цариграда дође писмо од патријарха Гогама, у коме јавља да је заповедио владици Мелентији да распоп Лази и нурију да; 4-г ходе из Призрена распоп Лаза у Приштину владици да му да нурију, но владика му одговори, да кроз који дан полази у Призрен па ће му тамо одредити и дати; 8-г дође из Приштине распоп Лаза у Призрен; 10-г дође и владика из Приштие и неколико је пута ишао код паше и говорио му да је црква св. Спаса српска а не гогска, а паша рекао му да зовне поп Лазу, и да му дозволи да може да попује;

1-г Октомбра ходе митрополит у Приштину: 3-г поп Лаза поче јавно да сахрањује мртваце; 17-г дође телеграф из Цариграда Гогама од патријарха, у коме им јавља, да су четири владике решиле да црква буде гогска; 9-г Новембра дође из Влашке учитељ да учи гогску децу грчки; 10-г од владике из Вучитрна дође писмо у Призрен Србима, у коме јавља, да му је цариградски патријарх писао, да су четири владике решиле, да је црква св. Спаса гогска.; 11-г Срби телеграфишу Садразему у Цариград и моле га да непотврди решење патријархово; 13-г из Вучитрна дође од владике писмо у Призрен Србима, у коме јавља да се на сваки начин мора предати црква Гогама; 14-г Срби телеграфирају садразему Мехмет паши, у ком јављају да су цркву св. Спаса. помоћу Али паше, отели од Латина, данас су писали и И..., кога моле да се заузме за ову ствар и да не допусти Гогама да им цркву по други пут узму, а у једно му кажу да ће се одказати од патријаршије, но опет по његовој жељи неће припасти ни Екзарху, већ онима, који их помогну, ако им Гоге цркву узму;

12-г из Приштине од владике дође писмо у Призрен Србима, у коме јавља да полази у Призрен; 14-г Срби телеграфирају Вељану, бившем царском тјелохранитељу, и моле га да им одговор пошље, кад молба цару дође; 15-г Срби послаше из Призрена молбу садразаму и писмо патријарху од све епархије рашко-призренске; 16-г дође владика из Приштине и одмах га валија позва, заповедив му да одмах да кључеве црквене, на што му владика одговори, црква није ни гогска ни српска, но хришћанска, па код њих су и кључеви;

17-г ноћу позва паша владику па му рече, да одмах кључеве црквене да, запретив му, да ће зло проћи, па кад митрополит јави ово народу, којег је био код себе сазвао, народ одважно одговори да пре воли смрт, него допустити да му други светињу на силу узима; 18-г понуде опет Срби поп Јована Икономовића и Тиму Х. Кољина да иду по други пут у Цариграду да се суде с Гогама, и поп је се најпре одупирао томе, но по наваљивању да иде, најпосле пристане, па кад су неколико од Срба отишли код С... и јавили му за ово, он им је казао да је поп идући кроз Србије учинио некаку штету, па зато казао им је да не иде поп, но Лаза Поповић, Живко Помочко и Станко Шалнер одредив им месечно свима 1000, а дав им по 2000 гроша за путни трошак; 19-г валија посла жандаре, који ноћу црквена врата разбише и отворише цркву, и сутрадан у вече, кад су хтели Турци са пуцњавом топа свој барјам да објаве, пукао им је топ;

20-г кренуше пут Цариграду изасланици призренског српског народа, да воде парницу са Гогама; 21-г Гоге ходоше, те по налогу валије заидаше разорена врата црквена, и служише сутра дан, по свршетку службе држав многољествије султану, гди се могло чути једнако: "живио, живио, живио наш султан Абдул Азис хан и Абдурахман валија"; 1-г Децембра дође телеграф од изасланика наших, да су стигли у Цариград и ствар им иошла успешно за руком: 12-г дође из Цариграда од

наших иисмо да су ишли код И ... Ф ... Х...., код никодимског митрополита па и патријарха; 26-г дође писмо од наших којим јављају, да је сва кривица до Мелентије, што су Гоге по други пут цркву узели, а овог истог од гогских Гогама јавља, да је садразем одбио молбу српских изасланика; 1873 год. 9-г Јануара дође писмо Србима од наших, у ком позивају да владика Мелентије иде у Цариград, да размрси ствар црквену, а јављају и то да су нашли и неко писмо у препису од митрополита Мелентије у патријаршији, у ком каже да и Гоге имају део у цркви св. Спаса;

10-г од патријаршије телеграф владици, којим га позива патријарх да иде у Цариграду; 11-г посласмо телеграф владици у Нови Пазар да га зове патријарх: 14-г дође писмо од владике из Новог Пазара, којим јавља да до Ускрса неће ићи у Цариграду, јер има нешто посла по епархији: 16-г дође писмо из Цариграда од наших да чекају Мелентија и Игњата да расправе ствар, па је ствар свршена; 23-г дође писмо од наших, да је патријарх са синодалцима решио, да у цркви буде један епитроп гогски а један српски, и да се на једној страни чита грчким а на другој старо-српским језиком, но С. . недопусти и приволе народ те телеграфираше нашим у Цариград, да не пристају на то, изгубив и то што су имали; 28-г дође писмо од г. С. . С. .; у коме јавља, да ће опет црква да се врати нама; 30-г дође писмо од наших, којим јављају, да се је конзул С... обећао да им цркву поврати, а у другом неког призренца, једном овдашњем трговцу, да наши изасланици никако неодговарају жељи народњој; 2-г Фебруара дођоше у Призрен гогски изасланици:

6-г дође из Цариграда писмо Зарији Илићу доктору од митрополитовог капићехаје, да се наши изасланици само шећу по улицама цариградским и лажу, а никако посла не врше, зато нам каже да их позовемо овамо, па да пошљемо друге, којима ће бити милије да раде за народ: 8-г Срби послаше писмо патријарху са печатом св. Спаса и св. Ђорђа и са 186 подписа, којим опровргавају извештај владике Ђустендилског, што је казао патријарху и синодцима; 9-г позива патријаршија изасланике гогске; 12-г Абдурахман паша телеграфира у Цариграду високој Порти и јавља да је Гогама дошо телеграф из Рима зато питају оћеду ли ићи, кад су узели цркву од Срба: 13-г Гоге купише у Призрену две куће за школу, за грчке паре, које коштају 50 000 гр. и саставише касу у којој сваки од Гога приложи извесну суму новаца по могућству, данас је Србима стигло писмо од наших, којим јављају, да Живко Помочко полази у Призрен, а за цркву јављају, да су питали патријарха, но патријарх им казао да ће бити свршен посао сад кад владика дође, а шта више казао им је, да ће призренску епархију дати видинском владици, на што су они одговорили, ако нам цркву не дате, заповеђено нам је да одступимо од патријарха;

14-г паша наново пошље писмо великој Порти у коме јавља, даје узрок свеколике борбе између Срба и Гога једини митрополит Мелентије, па у исто време и лаже да је црква св. Спаса гогска од 100 год. пре, па још и крупнију и несланију лаж, да је овамо владика, у име Симе Андрејевића, наградио Србима велику школу, за паре тобож из Србије, а не да је Сима дао своје сопствене паре око 3500 дук. цес., с намештајем и свем, те наградио школу, ово је зато урадио, да би и у Цариграду још већма омрзао Србе, а већег српског душманина од њега и Михтад паше, као и Сафета, нема у свој турској царевини и пријатеља бугарских, а сва су тројица постала паше од чибукије, јер су негда као хришћани, Сафет Цинцарин, Михтад Грк, а Абдурахман Бугарин, постали пашама; 20-г дође писмо од наших у Призрен којим јављају, да им је патријарх казао да све зависи од Мелентије, јер је он казао да је истина оно, што је Ђустендилски владика Игњатије јавио синоду у својој епистолији за цркву; 21-г дође из Цариграда телеграф Мелентији од патријарха, којим га позива да одма полази у Цариград, па почем се владика налази у Сјеницама, то му је Никола, зет његов, одмах јавио телеграфом, глас патријарха;

22-г посласмо писмо митрополиту у Сјенице и јависмо му да га непрезнајемо за митрополита, ако одмах не ходе на позив у Цариград. Многи су говорили противу овог писма да им је боље бити и малим но својим господарима него великим, а слугама туђим, и да се владика не вређа док се ова парница не сврши; 25-г дође писмо из Цариграда Митрополиту од патријарха, којим га позива да одмах полази у Цариград; 27-г писмо од изасланика наших, којим јављају, да су били код патријарха, и патријарх им казао, да ће се ствар решити по извештају митрополитовом, који ће кроз неки дан доћи; 6-г Марта писмом наши изасланици јављају, да ће сад поћи за цркву код високе Порте, истог и

Гогама од њихових помагача Кристић ефендије и других, у коме им благодари што се труде за школе грчке, и шиље им 800 златних лира турских, и обећава још 2000: 13-г писмо од наших којим јављају, да ће по приликама судећи, ствар бити скоро свршена; 18-г дође из епархије митрополит у Призрен; 21-г дође писмо од наших, којим јављају, да им је патријарх казао да ће владика скоро доћи и ствар бити свршена; 21-г из Призрена ходе митрополит за у Цариград;

27-г дође писмо од наших у ком јављају да је велики везир наложио патријарху да ствар што брже извиди, и по томе решиће се скоро; 3-г Априла писмо од иаших да је владика стигао у Цариграду; 10-г из Призрена ходе Абдурахман за у Рушчук, а на његово ће место доћи Мехмет Акик паша, који је био пре 18 година везир у Призрену, и пре нег што је кренуо из Призрена Абдурахман, стиже му телеграф од Порте, заповедив му да брже иде у Цариград. Кад је изашао из Призрена, гогска деца испратила су га са учитељем дав му два писма да понесе султану и једнако дерући се за њим: "аман, аман, недајте да шака људи робујемо овдашњим Србима, који шурују са Србијом, него избављајте нас!" 16-г писмо од наших, којим јављају, да је Porta предала емирнаме Мекмет Акик паши, да овај кад дође у Призрен узме од Гога кључеве и преда Србима; 23-г писмо од изасланика наших, да су од Лазара Пећанина примили 10 наполеона, но треба им још 100 лира да даду бакшиш турским судијама, а поврх тога да су позајмили од Ф ... Х ... 50 дук., и да ћеду поћи у Призрен чим митрополит буде спреман; 29-г телеграф од наших у ком ишту да им се брзо пошље 100 лира;

30-г брзојавом изасланици јавише да је Антим са синодом, али не целим, макао Мелентија са рашко-призренске епархије; Маја 1-г брзојавом известише изасланици, да је ствар свршена, но једнако 100 лира траже за бакшиш, данас је стигло и писмо од митрополита Мелентија од 24-г прошлог, у коме јавља да ће кроз који дан поћи у Призрен; 2-г Срби послаше једног човека по епархији да скупља подписе, да другог владика нећеју до Мелентија 3-г опреме једног човека у Приштину, једног у Вучитрну, једног у Митровицу, једног у Нови Пазар за речене подписе. 4-ог се послаше изасланицима 100 лира да даду бакшиш турским чибукцијама; 5-г брзојавом митрополит јави, да полази кроз који дан у Призрен, па да му се више не пише; 6-г брзојавом, призренци јавише својим, да јаве митрополиту да не долази у Призрену док не сврши посао, а овако исто јавише и митрополиту; 7-г писмо од митрополита и изасланика, у коме ништа тачно не опредељују; 8-г брзојавом владика јави Србима, да је код патријарха израдио да у цркви св. Спаса буде један епитроп српски, а један гогски;

10-г брзојавом се јави митрополиту, да не пристају на решење, које им је послао; 15-г писмо од наших, којим јављају, да ће кроз недељу дана бити свршена работа око цркве; 21-г у Призрен дође валија Хусни паша, но зато што му се догодила нека несрећа па путу врло је љут, па не знамо шта ће бити за цркву; 22-г дође писмо од наших, у ком пишу да су 100 лира добили и разделили у бакшише, а за цркву јављају да их висока Porta шаље код патријарха, а патријарх опет Хусни паши у Призрен, зато и пишу да им јавимо да ли се заузима Хусни паша за цркву, па према томе и да раде. Истог од митрополита писмо зету његовом Николи, да ствар за цркву иде врло хрђаво, јер су Гоге слагали, вели, патријарха да митрополит шурује са Србијом, а у једно тражи и 10.000 гроша да му се пошљу за трошак; 28-г прочита се ферман новог валије Хусни паше, и после овог у неколико речи, паша даде савет народу да се влада тако, како неће имати посла да долази код њега (паше), а истог дана отера од себе жандаре, који су га чували, рекав им: шта ме чувате нисам у хапсу, но идите те пазите шта се ради у вароши; 24-г нови валија ходе да прегледа тамницу, и пусти узев од сваког по неколико златних па и белих лира, 150 тавничара турака, рекав им да ћеду зло проћи, ако наново греше; 28-г писмо од митрополита и изасланика наших у Призрену, којим јављају да је за цркву решено да буде један епитроп српски, а један гогски, да буде један кључ у Гога, а један у Срба;

30-г Срби начине писмо митрополиту са 12 подписа, наводећи: "ако небудемо господари Цркве св. Спаса, ми више непитамо патријарха за никакву ствар;" 1-г валија изађе ниже Призрена да обиђе народну војску; 2-г кад валија изађе да гледа опет како се зекцира војска, гогски ђаци и учитељ одчитају многољествије Султану и Хусни паши и то доврше са многобројним узвицима: "живио Султан, живио Хусни паша!" после чега им паша захвали, а од Срба, осим митрополитовог намјесника и зета, по наредби нико није ни ишао: 3-г Срби, брзојавом јаве нашим, у име целе

епархије, да патријарха нећеју, као и Мелентија, ако не израде да је сопствена црква српска, да се грчки не чита у цркви, као и то да Гоге предаду Србима рачуне црквене, као и све дућане црквене; 4-т писмо од наших, да им је патријарх казао, да ће се скоро ствар цркве свршити;

8-г Гоге поставе темељ школи, пошто су им свештеници воду светили, гди дођу и четири турска чиновника; 9-г нареди се да сви Срби буду сутра дан у цркви: 10-г после цркве скупе се Срби у нову цркву, гди сам био и ја С ... поче говорити: "знате ли браћо, ми више неможено ћутати, да нам нашу својину други отима, па да им то допушта Султан и сама патријаршија, но имамо човека за владику, па да га пошљемо да га завладичи патријаршија, ако га она не завладичи, а ми да га пошљемо у Аустрију, па ако га и тамо незавладиче, а оно завладичиће га нам бугарски Екзарх, те тим начином да се одцепимо од патријаршије, као славна болгарија, но да скупимо подписе од целе епархије, да видите јесу ли сугласни с овим", на чему му одговорих: "ласно је скупити подписе од парохије, но треба да чекамо шта ће нам из Цариграда доћи", па онда изађемо сви свештеници а С... је задржао остали народ па наваљивао да се подпише; 11-г писмо од наших, да је патријарх наредио, да владика из Варне и Велиградски владика са још двојицом реши по писмима, која су шиљата патријаршији, која је страна крива српска или гогска;

16-г писмо од наших у ком јављају да је патријарх наредио, да ми узмемо цркву, но да св. Тројицу дадемо Гогама, почем су и они синови православне цркве, на чему је Лазар Поповић одговорио: "ви држите Бугарију под клетвом, а нам цепате цркву на поле, ми на то неможемо пристати, док не питамо народ"; 24-г дође писмо од наших којим јављају, да их је патријарх назвао бунтовницима, јер vele патријарху је дошло писмо од Хусни паше, у ком јавља да сте се ви Призренци, кад ве је паша питао које сте народности одговорили да сте Бугари, те зато умало нас што не уапсише; 28-г ходе из Призрена у Цариград гогски учитељ да проси милостињу за гогску школу, а оданде ићи ће у Атину, и у Влашку а с њим ходе и Гога Петар Димић;

29-г ходе Арса Аљуш из Призрена да покупи подписе из Скадра, Бара, Подгорице, Спужа па да пошљу патријарху, и да му јаве да ће сва епархија рашко-призренска одустати од патријаршије, ако се Србима црква не уступи. На ово већина није пристала, као и да се оно лице у Аустрији завладичи, што га Турци не би признали за владику, а и да га признају никаква се самосталност неизвоједова с тим за народ српски под Турцима осим епархији рашко-призренској, и тиме би се још гори јарам наметнуо на врат народњи, јер још остаје 19 епархија српских под туђинима, и подпасти под бугарског ексарха, још је горе, јер ће се сви побугарити, о чему је општина писала још 19 г. М. С. Милојевићу у Б ..., али од њега се не доби никакво упуство;

2-г Јула дође из Цариграда писмо од митрополита. народу, у ком јавља, да ће се трудити да добијемо цркву св. Спаса, но само треба да се устрпимо, јер је вели: "трпљен спасен"; 4-г из Призрена ходе Младен Чемерика да скупи подписе од Срба у Приштину, Гнилане, Вучитрн, Митровицу, Копачицу, Нови Пазар, Бело Поље, Нову варош и Пећ, па да се пошљу у Цариград патријаршији, да или дигне распоп Лазу из Призрена и цркву поврати Србима, јер ће ду се одцепити од патријаршије; 9-г у писму од митрополита да неће доћи док се посао не сврши, а посао ће се вели скоро свршити, и писмо од наших, да по наредби Ф... Х ... не ћеју више ићи код патријарха, јер је Димитрије зет полковника руског казао да ће се он заузети за цркву и да ће платити Гогама што су потрошили око цркве од својих новаца, а црква опет да се поврати нама; 16-г у писму од наших питају да им јавимо оћеју ли уступити Гогама полак цркве, или им платити трошак по решењу велике цркве, а у митрополитовом да је патријарх решио да се даде Гогама 50 000 гр. па да се узмсе црква и сва добра њена, и јавља и то да ће он дати 2000 гроша;

22-г у писму од наших да немогу никакав извештај послати, јер су синодалци отишли по острвима, да виде како ће ђаци положити испит; 29-г у митрополитовом, да је патријаршија одредила Ф... Х ... да определи колико ће Срби дати Гогама за цркву, па да узму и цркву и сва добра њена; 5-г у писму митрополитовом и изасланика, да народ цариградски хоће да промени патријарха; 13-г у митрополитовом, да га је патријарх, по заповести Порте очистио од клевете;

19-г у митрополитовом, да је комисија решила, да буде црква српска и да ће се ствар скоро окончати; 22-г из Призрена послах писмо у Београд г. М. С. Милојевићу, у ком му се јавла да од како

је дошао Хусни паша у Призрен влада мир, нигде се некраде, неубива Србин од Арнаута: а јављам му се и то, да је школа напреднија много била под пређашњим ректором; 26-г у митрополитовом да је у патријаршији настала некака неслога, зато је и ствар црквена заостала за неволико дана;

2-г Септембра у изаслаиика и митрополитовом да је патријарх пет владика, који су у синоду били отерао својим епархијама, зато се ствар неможе скоро извидити; 9-г у изасланика да је патријарх решио, да се у цркви пева грчки и старо-српски, и да буду два епитропа српска а два гогска; 18-г из Призрена Срби послаше писмо патријарху, да се одцепљују од њега, ако им цркву неповрати; 23-г у изасланиковом да је патријарх наредио на ново да се у цркви чита само старо-српски а епитропи да буду два српска и два гогска: 30-г писмо од наших којим јављају да се синод и патријарх разменио; 7-г Октомбра у митрополитовом да је патријарха заменио артински митрополит и да је ствар при концу; 14-г Лаза изасланик наш, пише у Призрен да је ствар за цркву већ готово свршена, а у исто доба тражи 2000 гроша да разда у бакшише.

Данас и од другог изасланика писмо и то Станка, који јавла да Лаза, одложује посао, само да више година седи у Цариграду и пензији од народа бадава узима; 21 г у митрополитовом од 15-г, да је Porta заповедила патријаршији, да се ствар црквена што пре извиди, и зато чим буде изабран патријарх, посао је свршена; 28-г у истих оно се исто јавља што у митрополитовом од 15-г, а данас у митрополитовом да му већил пошље 10.000 гр; 1-г Новомбра писано у Београд г. М. С. Милојевићу, у коме се јавља, да се војна непрестано води између дибарских Арнаута и султанове војске, као и то да је скадарски мушур почео да покорава Латине, а и уједно се пита да ли је све своје белешке тачно примао, које су му послате преко г. Јастребова, да Јастребов шиље белешке о Грачаници да се печатају, и да је почео преводити фермане пећске патријаршије, гди ће се тачно обележити колико је који патријарх владао, и колико је пећска патријаршија живела, као и то да је Јастребов добио од свог правителства налог, да путује по свима оним местима по којима је г. М. С. Милојевић путовао, што је и одпочео и све старине прегледао и сравнио, да ли су баш онаке како их у "Путописима" описује г. Милојевић, и да ли их има, и он непрестано чита; Путописе;

4-г брзојавом изасланици траже 4000 гр; 11-г у изасланичком да ствар црквена неће бити свршена док се нови патријарх не избере; 13-г извештај о свему г. М. С. Милојевићу као и о лажном писмену под именом за патријарха, а оно на другу страну; 14-г дођоше инцилири у Призрену да мере пут за железницу; 18-г јављају изасланици, да још није патријарх изабран; 25-г исти да је; 23-г Срби послаше свијима у Цариград 5000 гр; 2-г Декембра у митрополитовој писму, да је за патријарха изабран Јоаким, и тражи од зета да му пошље и четврти пут 10.000 гр; 5-г овај му шиље 10.000 гр; 11-г 12-г и 13-г врати се народна војска у Призрен, која је била отишла у Дибру; 15-г врати се и стојећа војска из Дибре: 16-г митрополит јавља, да ће се синодалци с патријархом заузети да се ствар црквена што пре сврши; 23-г исти јави да ће се ствар око цркве прекинути за време празника и честита празник Р. Христово; 30-г исти честита нову годину; 1874 1-г Јануара опет Срби из Призрена честиташе митрополиту нову годину телеграфом; 6-г митрополит јавља, да му је патријар обећао да ће се скоро ствар свршити;

23-г у Призрену био је нарочити од Турака велики пожар, гди изгореше 9 дућана, ову исту ноћ био је пожар и у Пећи, гди су изгорела 22 дућана; 27-г писмо од изасланика Станка, да ће од сад да ради за цркву како он зна, јер вели да Митрополит и Лазар, други изасланик, неће посао да врше: истог писмо од г. Ф ... Х ... г. Јастребову да је комисија решила да буде црква пола српска, а пола гогска; 3-г Фебруара телеграфом пита изасланик Станко, сме ли да ради за цркву сам без знања лазаревог и митрополитовог; 10-г у писму Митрополит јавља, да је у Цариграду пао врло велики снег, те зато је сношај поште, прекинут, истог и од Лазе, да се ствар за цркву једино не врши због двеју владика, који су пријатељи гогски, и истог и Гогама од њихових, да још један од Гога иде у Цариград да води парницу; 11-г С... и С... без да народ зна пишу патријаршији, да више непризнају патријарха, нити ће да приме Митрополита, а данас крену и други гогски изасланик Петар Димић; 12-г да нико на имендан Митрополита у митрополију не иде: 17-г у писму Митрополита, да је патријар нешто болестан, зато се и црквена ствар тако неможе свршити;

22-г писано у Београду г. М: С. Милојевићу да је учитељ из Скопља Јордан, који је највећи непријатељ Срба и лажне старине и Бугарима, њиховој патријаршији и т. д. печатао у Гласнику и целог века утамањивао српство, па на место овог ширио бугаризам, још у Призрену у тавници, да лежи зато што је се тобож разговарао са Иљом из Београда и тражио му праха, а ово је клеветао на њега некаки Тодорче ћурчија из Скопља, па шта више и писмо му подметуо, као да је ово тобож од капетана Иље, но одмах је Хусни паша дознао, да је ово лаж и позвао оног пробисвета бугарског Тодорчета, да ову ствар посведочи, јер је он то писмо, као што рекох, подметуо Јордану: 24-г у писму изасланика и митрополита да је још патријарх болестан; 3-г Марта дође писмо од Лазара, изасланика, у ком иште да им се пошљу паре, и јавља да ће почети од патријарха да се одказује, јер је вели врло згодна прилика сад, народ овоме поверова и хтедоше да се откажу патријаршије; 10-г у писму митрополита, да се ствар црквена почела извиђати; 17; писмо од Лазе, да је се тужио високој порти на патријарха што неће да извиди што пре ствар; 24-г у митрополитовом да се је за цркву заузео И..., Ф. .. Х...; 31.-г у митрополитовом да је синод с патријархом решио, да се Гогама да 500 лира и пет дућана црквених, а да црква св. Спаса буде чисто српска;

7-г Априла од митрополита да ће се ствар решити најдаље до Томине недеље; 10-г из Призрена, умољен од Срба, рачуноводитељ мушуров Анастас, писао је патријарху, да цркву преда Србима без пара, јер ће се иначе рашко-призренска епархија одцепити од патријаршије у писму изасланика да ће ствар црквена бити најдаље свршена до 1-г Маја: 21-г од истих, да до друге поште немају ништа јавити, јер је велико весеље веле у Цариграду, зато што је дошао кнез Србије Милан М. Обреновић IV. који је био на вечери код султановог сина, па онда на гозби код садразема, сераскера и генерала руског Игњатијева; 28-г од истих да је патријарх решио да се црква уступи Србима; 30-г од Мелентија да је патријарх решење за цркву дао посланицима српским, само чекају да узму од Порте емирнаме;

5-г Маја од истог, да је уступљена црква Србима 26-г прошлог месеца ; 7-г Гогама од њихових да је црква предата Србима, зато позивају једног од Гога, да иде код њих и да понесе ферман, што су добили од порте; 9-г дође у Призрен изасланик Станко; 12-г јавља митрополит с Лазом, да чим добију емирнаме од садразема да ће се кренути из Цариграда; истог и Гогама од њихових, да није решено да се црква св. Спаса уступи Србима; 16-г два, нова изасланика гогска одоше на позив из Призрена у Цариград;

19-г од Лазара писмо да му се пошљу паре, што Срби и учинише и послаше му 22-г овог 2500 гр. 20-г у митрополитовом се изказује нада, да ће се ствар око цркве свршити до 10-г Јуна; 2-г Јуна од Лазе и митрополита, да су изасланици гогски стигли у Цариград, и кад су се јавили патријарху, патријарх им је казао, да је посао свршен и црква је уступљена Србима, зато да и немају више посла овде, они кад су чули одмах су дали молбу порти. Овако исто од гогских Гогама; 5-г послаше Гоге писмо својим изасланицима у Цариград, у ком им налажу да никако не пристану на решење патријархово, но да се држе како су почели; 9-г од митрополита, да му још није емирнаме предато; 21-г Јула, од митрополита да власт не да Гогама да саграде цркву на месту св. Врача, што је ту близу град, но да траже друго место;

28-г од митрополита, да су Гоге дали молбу патријарху, да им се да у Призрену место за цркву метох дечански и кућа Јанка Ноње; 4-г Августа од митрополита, да је патријарх казао, да дође у Призрен скопљански владика Пајсија, те да избере место Гогама за цркву; 11-г митрополит наручује да се владика Пајсија добро причека; 18-г од наших, да им је г. Ф... Х... казао, да ће се ово неколико дана поглавито у синоду решавати црквена ствар; 1-г Септембра од митрополита, зету његовом Николи, да му пошље 10.000 гр. за трошак; 15-г од митрополита, у ком поздравља Пајсија, а Пајсеј, још у Призрен није ни дошао; 21 -г од митрополита, да је Пајсије телеграфом јавио патријарху, да је био дошао до Тетова, но опет се вратио натраг, јер су му из Скопља телеграфирали да хоће бугарски пропаганди да му отму митрополију; 28-г од митрополита да је патријарх заповедио Пајсији да на сваки начин дође у Призрену;

5-г Октомбра од митрополита, да је патријарх одредио Антима дибарског митрополита, да одреди место Гогама, за цркву: 12-г од митрополита да се пошље човек из Призрена у Дибру, за

владику Антима; 20-г од митрополита да ће одмах поћи у Призрен, чим Антим одреди место Гогама за цркву; 21-г Гоге спазив да ће доћи Антим дибарски владика, по заповести патријаршије у Призрен, окречише цркву сп. Спаса с поља; 23-г из Кичева од Антима дође писмо у Призрен, у ком јавља да ће кроз недељу дана доћи у Призрен; 27 г дође из Дибре Антим у Призрен; 28-г оде Антим на визиту код валије, а 29-г, 30-г и 31-г ишао је по Призрену да нађе згодно место Гогама за цркву; 29-г послао је Антим дибарски владика Мелентији писмо, у ком га извештава да је здраво дошао у Призрен, но у исто време позива га, да одмах дође у Призрен, чим нађе место Гогама за цркву, јер се не може да бави дуже у Призрену због Бугара, који на све стране његове епархије, чине мутње; 5-г Новембра Антим, идући кроз српске куће, нађе згодно место за гогску цркву, које погоди за 57.000 гр. и одмах телеграфира патријаршији, да прати паре да плате за место, по обећању патријарха, платив за телеграф 150 гр.

8-г писано г. М. С. Милојевићу, да нека господа говоре да је боље да се призренска епархија подпише под бугарску екзархију но тако згодно место да се Гогама за цркву да. То раде ваши патриоти, којима је боље да изневере своју народност да погазе аманет својих праотаца, но да Гогама уступе мали простор земље и питају за савет; 9-г Гоге тужише Валији Антима, говорили да је он дошао у Призрен да буни народ, зато га валија позва и зајиска писмени одговор; 10-г од митрополита, да једва жели да дође у Призрен међу своје православно стадо;

11-г Антим, дибарски владика, даде валији, по захтевању његовом писмени одговор, у ком вели да није он дошао у Призрен да буни, но да нађе место Гогама, па опет да иде у своју епархију, данас дибарски владика после подне ходе преко Скопља у Кичево; 13-г од патријарха писмо Антиму да седи у Призрену док му се незаповеди да иде, а почем је био Антим отишао у Скопље, то му се ово одмах брзојавом јави; 17-г од митрополита да је се патријарх зарадовао кад је дознао да је Антим купио место за цркву Гогама и обећао се да ће им и цркву саградити; 24-г од митрополита Антиму, и буде послано одмах у Дибру Антиму, но шта је у њему писао незна се; 1-г Декембра од митрополита, да је патријарх телеграфирао у Кичево дибарском владици и заповедио му да се опет врати у Призрен и да по епистолији, која је дошла од митрополита с писмом изврши наредбу; 8-г од митрополита да је патријарх заповедио дибарском владици, да одмах полази у Призрен, те да прима новце, које ће патријаршија послати за цркву, и да плати, а истог Антим брзојавом јавља да полази у Призрен; 15-г Антим, дибарски владика, дође у Призрен;

22-г дође од патријарха епистолија, од митрополита писмо Антиму, у ком му јавља, да гледа да сложи партаје, јер вели гогски изасланици не задовољавају се са купљеним местом; 1875 год. 5-г Јануара од митрополита два писма једно Србима у ком јавља, да се ствар око цркве већ конча, а друго Антиму; 14 о св.Сави у школском богословском жити био је од шећера направљен св. Сава, и народ се томе јако чудило што први пут види у цркви нешто као идола; 19-г од митрополита, да је патријарх паре за купљено место за гогску цркву дао Назари, да их овај пошље у Призрен валији, а те паре да тражите ви и да платите купљено место у име патријаршије; 2-г Фебруара од митрополита, да је, по заповести патријарха, разрешио распоп Лазу од клетве, и зато заповеда, да му се јави да зна да је разрешен од клетве; 6-г брзојавом Антим упита патријарха сме ли одпутовати из Призрена у своју епархију;

9-г од митрополита да је и другог гогског попа Теофила разрешио од клетве, по заповести патријарха; 10-г патријарх телеграфом одговори Антиму да не иде из Призрена док му се не заповеди; 17-г Антим, по дозволењу митрополита Мелентије, запопи Стојана Добросављевића и Станислава Богдановића, богослове призренске за жупу Сиринићску и Ристу Славковића из пећске нахије из Црколези за пећску нахију, а поп Илију из Севца (сиринићске жупе) намести у Коришу; 18-г узе Антим од валије призренског 517 лира турских; 20-г Антим дибарски владика, позва Тому Јовановића и Манојла Ђорђевића у полицију, да кажу да су продали своје место Гогама за цркву, узев од њих признаницу на исплаћене новце 55.342 гр ; 23-г Антим, брзојавом јави патријарху да је свршио посао у Призрену и да сутра полази у Дибру своју епархију; 24-г од митрополита зету његовом Николи, да овај да штап његов, који је код њега, Антиму, а данас после подне и Антим оде,

примив штап у бакшиш; 4-г Марта од митрополита да је дознао да је Антим отишао из Призрена у Дибру;

11-г од митрополита да ће скоро поћи у Призрен; 25-г од митрополита, да је у Цариграду велика киша и снег, да људи такав кијамет нису запазили и јавља да је у Цариграду ока меса од 15—18 гр; 31-г од митрополита да чека да прими потврдително писмо за цркву од високе порте; 7-г Априла од митрополита да већ полази у Призрен преко Једрена; 8-г из Ћустендила владика телеграфира зету своме Николи, да ће 10-г бити у Липљану, зато му наручује да му одведе коње у Липљане; 9-г из Призрена доведоше коње у Липљане и изађосмо на сусрет до у Качаник; 10-г у Качанику се сретосмо са митрополитом, а исти дан дођоше и гогски изасланици, Миса и Петар, но Лазар српско-призренски изасланик није дошао, јер је остао да прими од порте потврдително писмо па онда да дође; 11-г дођосмо с митрополитом у Призрен; 19-г из Призрена у Цариград оде вали паша за заповедника над жандарима итд."

Ево, шта је учињено од почетка ове буне, горе назначено 1866 год. па до 19 Априла 1875 год, дакле за пуних 10 и нешто више година, па и опет сва ова ствар не само да није свршена, него је се још више и већма замрсила и заплела, благодарећи глупости и неразвијености наших рођених Срба у Призрену, њиховим партајама, тако исто глупим и неразвијеним Гогама непрестано истицаним на ову распру, Турцима, а нарочито пропагандама римокатоличком и других вођеној преко аустро-угарског конзула Липића, римокатоличког владике Бучирела, и других римокатоличких конзула, благодарећи и себичности призренског митрополита Мелентије. Ми имамо још и даље описану ову борбу, али је оволико уређено за ову свеску путописа. Ми нити смо могли, нити хоћемо да се упуштамо у партајичности наше драге браће Срба призренаца, те смо ове прибелешке само у најкраћем изводу навели, остављајући подробности, које би нас одвукле у вртлог партајизма.

Што смо дали места у нашем делу и овом најкраћем изводу, то смо учинили једно по молби пријатеља и опште ствари, да се виде грдна насиља над српским народом у правој Србији од свију и свакога, како се изтичу целе општине и народ српски на десетогодишњу и стотиногодишње борбе како се излажу глобама, насиљама и мукама стотинама тисућа гроша за једну црквицу, која би се изнова направила за неколико тисућа дуката, да се види и неопходна, постојана и непрестана одбрана овога. Стављајући ово жеља. нам је, да се Срби у Призрену међу собом измире као браћа и да буду уверени, да су обе партајице ишле и иду, радиле и раде, само у корист опште ствари, да су честите и патриотске, но им се само начини разилазе, у исто време, наш би им савет био, ако је могуће, да се и с Гогама а и то што пре измире, јер ових правих и нема више од 10 кућа, а осталих 190 сви су чисти и право Срби само глупи, занешени и неразвијени, па своју сопствену народност газе и пљују, потиру и утамањују.

— Даље су нам на реду 54. св. Врачи Козме и Дамјана, ниже св. Спаса, а близу школе српске, али разорена; 55. св. Ђурђа служи; 56. св. Ђурђа нова почета још 1856 год. и досад је, веле, потрошено на њу преко 500.000 гр. а тек су зидови подигнути; 57. св. Петка у дућану Живка чауша ниже Папаз чаршије; 58 у Папаз чаршији црква св. Јована Владимира краља српског, у дућану Марка ћурчије; 59. св. Димитрија.

Ову је пре 20 год. Француски конзул, заповедио латинима, да је ограде, што су они једва дочекали, 1869 год. разорили су је, назидав на њеном месту и од њеног градива латинску, обрнув јој олтар к југу. Ево, још један пример, како странци и иноверци докончавају коначно уннштењс српске народности и православља; 60. св. Николе 1858 год. ископана цела из земље, и сад се у њој служи; 61. св. Прокопија у Славковој улици; 62. св. Пантелије, по којој је и улица тако прозвана, али је испод ње направљен, од њених урвина, кладенац; 63. св. Јована Крститеља у Табахани у турској кући. Ова је црква скоро нађена у земљи, веле, заједно са многим и силним прастарим срп. оставама, а нарочито српским златним и сребрним новцима; 64. св. Петра, крај Бистрице, близу студенца: 65. св. Јована Крститеља такође са силним прастарим српским парама; и 66. св. Марка, све су оне, ван св. Спаса, Ђурђа и Николе, разорене, а било их је, веле, за време срп. краљева и царева преко 366, те је не само за сваки дан у години била по једна, него још и по неколико цркава и манастира, па и десетинама за све главне празнике.

Осим поменутих 66 у нашим прибелешкама, било их је назначених још 144, али је се пола табака рукописа, са овим црквама и описом Призрена, злим удесом, код бившег фактора г. Љубомира Маринковића изгубило, и незнајући напамет, а немајући могућности, док се дело ненапечатано, добити изгубљено, с тугом прелазимо на даљи опис.... Призрен је удаљеи од Хоче 4. Ораховца 5. Ђаковице 5 1/2 Пећи 10. Новог Пазара 20. Скадра 14. Дечана 8 1/2. Хтетова 8. Гостивара 11. Дибре 10. Орида 20. Кичева 16. Прилепа 20. Битоља 30. Скопља 10. Качаника 8. Велеса 20. Неродимља 6. Приштине око 10. Ниша 25. Врање 20. Куманова 20. Егрпаланке 22. Ђустендила 30. Кратова 30. Трна 32 Софије 38. Самакова 42. Штипа 34. Радовића 40. Солуна 44. и т. д. часова хода. Кад би валија приз. захтевао још Радовић, Велес, Прилеп, Охрид, Кичево, Радомир, Самоков и још нека места, као Костур, Битољ, Ихтиман, Видин, Врацу, Софију Хисарцик на Балкану и т. д. онда би он потпуно управљао свом Правом Србијом, а овако је остала разкомадана.

Тек што смо се одморили били, и тек што мишљасмо да се мало проходамо по некадашњем нашем дивном и прекрасном Призрену, а сада у урвинама и развалинама турском Перселину и Призренди, арнаутском Пирзерлину и т. д., — а један пријатељ донесе нам понајвернији снимак са једне велике мраморне плоче, коју су ископали просецајући и исправљајући садање криве и уске призренске улице. Мрамор је овај ископан баш у самој сада тако званој Папаз чаршији, или у главној вароши. на њој прекрасним писменима пише ово:

,, † âü èiâ wòöà è ñûíà è ñââòàãî äqõà, àzù ðàáü
 õðèñòq íèêîèàñ, à zîâîü ìèðü (2) ñêèü
 Äðàãîñèâü è Òqòüèèü (ваљда ће бити Òqòèèü или Òqòèèèü) è
 ñ îî (3) äðqãîü ñè (написано је ,, è ñ îîäqòîü ñè'')
 Áhèîü è îîòà, (4) ñâh ~ ñüòâàðè - ñîî - õðàü
 ñââòàãî íèêî (5) ë~ âü îîîîü íàð ~ðâ áî íâ
 è(ü)îà-â ñâh-è-γââ àà èòî íûâ ìhèè zà íà (7)
 ..... на) ðòîü
 èèà .....) γòî íû-èà è îîèqîèð wêî (8) êî
 õðüèââ í-èíî âüñâ ìî ~ îîè äh (9) ëü èèè
 âèíîãðàü, èèè êqèà (10) è ââh γðüíèèè êîü
 õðüèââ âñâ (11) äàðü ñââòîîq íèêîèh † à (12)
 ñüzàà ñââ ñè õðàî âü äíè áèââîâððíââ (13) êðàèà
 Ñòâòàíà ã ãî àñ (14) ..... èíà îóððîà áîâüü
 îîèèè (15) îââíèèââ- (написано је) âü èhò † s. e. î
 (вероватно, нечитко) а треба s. ^ . î è èíâèèèà ã.''

Већ је била превалила поноћ, кад смо уморни, до зла бога, и умно и телесно, легли били да мало дахнемо душом. Непрестано јахање и идење, непрестано хујање и жуборење не само валова бистре и престудене дивне и неописиме Бистрице, но и свуда и на сваком месту извирућих бујних извора, врела, учиило је, да смо оно мало времена одређеног за спавање провели тако како га никад неprovedосмо, и негледајући на непрестани по ваздан и по сву ноћ, рад, ми се пробудисмо врло рано

савршено здрави крепки па за чудо и одморни. Ето, таква је и толика снага призренског поднебља, које је се још у нашој старини прогласило као одвећ здраво и пријатно. Чим смо се ирснуди, већ је било некодико љубо-питинх Призренаца, који су хтели да виде дибарског зуграфа, и неимара, те да дознаду какав ће се суд о њиховој недовршеној цркви св. Ђурђа изрећи. Ови су нас људи, тако рећи, хтели да вуку свуда и на све стране, а нарочито својој подижућој се огромној новој цркви св. Ђурђа. Сад се већ није имало куд и камо, него је се ваљало одмах кренути, да се види црква.

Тако дакле пођемо и после прилично дугог путовања дођемо у мало тесно и уско двориште на ком је изидања црква св. Ђурђа од самог тесаног камена, све скоро до испод крова. Зидине су огромне, као и црква, али још потпуно неизидане, иоле са много и разних узрока. Овде већ беху неколико Призренаца обе вере, и међу овима и један валин наушњак врло уљудно и богато европски обучен, само са принадлежношћу османским шиљастим горе, а доле одвећ разјапљеним тенџерастим фесом, који нас узастопце враћаше и непрестано запиткиваше о многим стварима. Разуме се по себи, да смо га намирисали и да смо са свим безобразлуком и неучтивошћу турском одбијали га и неодговарали му. Јадни Призренци непрестано гледаху своје огромне зидипе цркве св. Ђурђа у које су уложили више веле од 50.000 гр. или наших преко 8654 дук. ц. што нам се чини да је и одвише.

Као што смо више пута напомињали да смо се издавали и за добра зидара и зуграфа, што је се прочуло, па су нас за таквог и овде сматрали и једва чекали да једном дођемо те да видимо како би се помогло њиховој цркви. На питања и молења, ми смо морали остати оним за којег су нас држали. Пошто су нам казали све тегобе, као, да им је турчин комшија захватио црквене земље, те не могу северозападни део цркве да изидају, са чега им остаје садања грађевина онаква иста каква би била, кад би се у наше београдске велике цркве одвалио цео крај северозападни од западних врата испод звонаре па до северних главне цркве. Даље нам се тужаху како је, докле је изидано, све како ваља изидано, али даље немогу да раде, јер најимар, који је градио цркву, није почео тако како би се могла да сведе на кубета и сводове, већ је онако зидао и терао како испало! Због овога су га отерали, а нарочито кад и сам није умео и могао да зида сводове. За такву увреду он је се заклео, да ће доживети то време у ком ће призренци ради исплате трошкова за свог св. Ђурђа морати да продају не само све своје, па и наките са жена. и деце, него чак и своју чељад! Наравно да је ово страшно увредило, наше драге Призренце, те отерав оваквог неваљалца, у страшном су и грозничавом предубеђењу о својој пропасти и постизају клетве, али им је сад још већа мука: што нема на свету у турској најимара (мајстора) по њиховом мишљењу, који би умео направити сводове на њиховом св. Ђурђу! Ово их је највише пекло и жижало и ако су се у једну руку и дизали и поносили тиме, јер су намислили да подигну толику цркву, да је веће у свој турској нема.

Ми смо морали тобож завиривати око зидова и дати им савета, како ће је свести. У овој ствари сами су нам припомогли наводећи и изказујући разних мајстора разна мишљења и држања о томе. Ми смо из свију њих изводили једно опште, или управо никако, правило, које је се страшно и најбоље допало нашим призренцима, и они нас молише да се погодимо, пошто хоћемо, па да им сведемо цркву. Овде је се сад ваљало извући и нама добро дође онај Турчин са својом кућом на земљишту на ком треба да се продужи црква св. Ђурђа. Ми им казасмо, да без дозидане оволико исто и оне 1/4 целе цркве колике су ове 3/4 неможе бити ништа, јер би и сводови без овог дела цркве пали. Овде је сад био прави гордијев чвор, јер Турчин за инат неда црквену земљу, наводећи да му је кућа старија од ове цркве, као што и јесте. Ради те земље већ су се више пута тужили и парничили и последња је пресуда призренског највишег суда гласила ово: да се за 2 х. дубљине прокопа та земља, па ако се у њој нађу хришћански гробови, да се одмах одузме од Турчина и преда по процени вештака цркви, а ако не, да се глобе и казне хришћани као нападачи на правоверца и као клеветници. Кад је се одкопавало, нађено је не само срп. гробова, него и зидина од цркве, вештаци то јаве турском суду, али турчин господар те земље поручи Србима: да ће им целу махалу опалити, ако још једном иду на суд, те тако ови несмејући ништа више чинити, окану се и тог вајног свог црквеног земљишта.

Нашим захтевима не само да несмо угодили, него смо још и ожалостили, по њиховом мишљењу и изсмејали, призренце, који нам горко рекоше: "остав се море мајсторе тог, него гледај да

сведеш ово што нам је Бог подигаја и одржаја. Лесно је после тој мало доградиги, али ако се овај св. храм не сведе сав ће се разсипати." Ми смо остали при свом, а они при свом, и тако смо били једни другима на досади и то ми њима што неступамо у погодбу, без оног насилно претиснутог турчином српског и црквеног земљишта, да им сведемо цркву св. Ђурђа, код које непрестано тешу огромно зеленикасто бело камење наши дивни тесачи камена из сиринићске и сретачке жупе, а они опет нама, што се немикну, те да прегледамо стару црквицу св. Ђурђа код ове подижуће се нове.

Кад већ нисмо могли ништа да учинимо, ми по свом овдашњем обичају, изврнусмо се на ледину, без игде и икаква обзирања на њих и правила пристojности, да као тобож спавамо, а у ствари имали смо двоје на уму, да умакнемо у руски конзулат, у који се улази кроз једна врата водећа из двора црквеног у конзулатски, и да умакнемо у црквицу св. Ђурђа, од које кључ један попа, пошто је закључао, метну више врата. Већ је било превалило подне, у које је доба у Призрену највећа препека, и већ су се разишли били сви призренци, а ми презали да уђемо у цркву, кад иза једног угла нове црк. св. Ђурђа, на нас опет прежа онај валин шпица!

Пошто је видео да смо се пробудили, опет ступа с нама у разговор, али га тако отпависмо показујући му из доламе пиштољ, да се одмах склони безобзирце непрестано осврћући се, док незамаче за један угао, бојећи се да му не прсне тиква. Овај је непрестано излазио на улицу и нешто преговарао са једним, веле, миралајем војеним, који је за сво време вашег бављења у Призрену непомично од јутра до мрака седео на једном ћепенку, пушећи наргиле, баш спрам врата куће руског конзулата, кроз која се са улице у овај улазило и у ова вечно, као ној у своје јаје, пиљио и премеривао свакога, који би улазио, или излазио из руског конзулата. Он је са овог свог места видео и сваког оног, који је у конзулат улазио и кроз она врата водећа из дворишта цркве св. Ђурђа. Њега је у преким и неопходним потребама смењивао овај наушњак и други неки војени, а биће полицијски, као и он, чиновници и великаши.

Тек је био изашао из двора црквеног, а ми опет брзим корацима у стару цркву св. Ђурђа, од које за собом закључасмо врата. У цркви запалисмо, на вечно горећем пред дверима и иконом св. Ђурђа кандилу, неколико воштаних свећа и провлака нађених ту у цркви па пођемо кроз сву ону стару, сниску, тамну и жалосну црквицу, која је сва живописана живописом из турског доба, и негледајући на њену, по призренцима баснословну старину, ми је уписујемо у чедо доба јада и чемера српског, у чедо доба турског, кад све што беше српско, беше само ствар страха, ужаса, јада, чемера, сиротиње, унижености ниже сваког скота и т. д. Црквица је ова дугачка, ниска, уска, тамна да се у сред подне невиди скоро ништа, и у неколико и мало влажна. Живопис јој је сав стар, али хрђав и невешт као и иконе изузевши у припрати бачене две три прастаре изцепане и из срп. доба. У њој су погребавани митрополити призренски, пошто потурчише Успење св. Богородице, сада тако звану цума, или св. Петка џамија. Све што беше у овом св. храму показиваше несрећу и жалост српску, пропаст и изумирање, но само неколико нових св. утвари, поклоњених нашом драгом браћом Русима, показиваше сасвим друго доба и друге сада несрпске братске земље. Ми смо се свуда копали и свуда чепркали, али од старина, небеше иигде и ништа.

Овако тумарајући са црквеним запаљеним свећама, ваљда нас приметише, као што нам се учини чујући неки жубор на двору црквеном, те се мало смирисмо, и држећи онако запаљену свећу пођосмо да провиримо кроз дебела и добро несастављена од грмових балвана врата, па кад тамо, а оно наш бив. валин шпиун дошао са три жандарска официра, и неколико жандарма па нас тражи око цркве! Они су пробудили и бивше после ручка заспане мајсторе, па кад нас ненађоше, а ови им неумедоше ништа казати о нама, дођеше до црквених врата отварајући их, па кад их немогошо отворити, а мајстори им рекоше. да је ту скоро био неки поп, поменувши га по имену, закључао цркву и отишао, одоше и сами. Сад нам је остала била брига како да изађемо из цркве, у коју није могао нико ући, јер смо се изнутра закључали, и чекајући тако да нас при излазу некако невиде мајстори, долазише још два попа да нешто узму из цркве, па немогавши ући у ову, одоше одкуд су и дошли. У овом чекању опазисмо излупано надгробно камење у цркви које је ваљда донето са двора, и прегледајући га, да нема натписа, опазисмо прорезан црквени таван.

Сад је се ваљало попети горе и са великом муком, сложивши камене крстаче, једну на другу, и узевши сиромашних цркв. малих од жутог воска свећица, или управо провлака, једва се којекако попесмо. У овом пењању оне камене крстаче сурваше се и од њих се и старих оних икона, неких хартија и других ствари подиже страхан крш и лом, којег чувши пред црквом мајстори престравише се, држећи да се руше зидине новог св. Ђурђа. Пошто видеше, да им ништа није, излеташе на улицу, па кад и тамо небеше нигде никог, неки рекоше да је у цркви старој, а видећи опет светлост на тавану њеном, побегоше куд који! На тавану беше много разних изцепаних књига и остатака од ових на кожи и хартији, али је тавац тако био слаб, да нам на једном месту пропаде десна нога одадревши сву цевару. Од ове опет неприлике морадосмо пазити да стајемо само нагибајуће се већ скоро труле гредице, а суве као барут, то нам је одвише спречавало посао. Још нам је била једна ужасна невоља, што су нам свеће сваки час догоревале, а тешко их беше гасити с тога, што имађаху врло мало воска, а одвећ дебеле од конопље свитњаке. У овој невољи добро нам помагаше наша, од прљавштине и зноја скоро као кожа, неупалима долама, којом непрестано све гасисмо.

Претурајући страшно суве, и као прњад, од хартије и коже остатке књига, најиђосмо на једно 40., на оба градива, остатака разних књига, а међу овима и једно 20. листа на кожи писане глаголице и једно 30 грчких неких стихова. Преписујући прибелешке већ више наведене, и одвојивши оно глаголских листина, да узмемо, некако нам се испусти свећа и око ње сво што је било ... букне као барут, а ми ... ми у овој изненадности зграбисмо све то у нашу доламу и са великом муком и бедом, опрживши све руке, будемо срећни, благодарећи долама, те после дуге и ужасно борбе, која нас скоро свог осмуди, угасисмо! У овом страху и изненадности угаси нам се и прилепљена на једну гредицу свећа, и ми зграбивши само један лист од 56. листа писаних на кожи канцелариским, за времена наших краљева, писменима, пипајући по мраку греде нађемо онај прорез, и пошто је оно камење попадало, отиснемо се те онако скочисмо за 2 1/2 хв. висине у сред надгробних споменика.

Света је се било скупило у двору црквеном чекајући да попови дођу на вечерњу, ови и дођоше, и кроз од нас изнутра одкључана црквена врата, иза којих сакривени стајасмо, уђоше не само они, но и многа светиња, а ми се благодарећи овим удесним случајем, извукосмо, крстећи се из цркве, као да нисмо ни лук јели ни мирисали. Наш је излаз све зачудио, али озбиљност и побожност наша, као и брз непраметан излаз, успокојио је призренске духове. Тако се ми спасосмо незапалисмо цркву и сретаја са валиним шпиуном, али конзулу руском никако немогасмо отићи, и ако смо то више од 11 пута покушавали, па све у залуд, јер онај на ћепенку сваког овуда пролазећег покрај врата конзулове куће мери од главе до пете. Да несмо били у оделу турака дибарских у долама ми би ушли, али овако никако се неје могло, што нам је остало врло жао, а и штетно за наш пут. Зграбљенн лист којег је препис напечатао у 35 гласн. срп. уч. др. његов председник г. Јанко Шафарик, неје ништа друго до ова непотпуна тапија.

, , † Êðüñòü Äîáðîñëàâèíü Êàðàñàââ òòâðâ, †
 êðüñòü ñèíà ~ Ìðüâîñëàââ, † êðüñòü Äðuæî~ ñèíà
 êàëuãâðà Íèèîäèì, † êðüñòü òòâðâ ~ Ðà~, †
 êðüñòüìããíèèöâ ~ Áãëãóíšèíâ òòâðâ Áîãîñëàââ, †
 êðüñòü äðuãà ñuiããíèè Áàáèèöâ, † êðüñòü ñuiããíèèèà
 Äîáðîñëàââ ìàìàì Áãòèè zãòà, † êðüñòü Iòèíü è
 âüñâõü ~ äãòâöü, † êðüñòü Ìèèîðââü Êuèèèèè

zàoè, † êđũñòù ;êîâu è áðàòà ìu Áîããàíà Êuðèíè
âíuöè, è ĩðè~ † êđũñòù Äíáðîñëàâëââíü ñè
Īðâîñëàââìü zà âũñâ ñuîâãíèèâ è ñuðîäíèèèâ, à êî
èìâ mî ãîâîðè, à Īðuâîñëàâü àà wãâîâàðàòù à
êuiüöü àà ~ ñâîáîäüíü. Īũñâ, âü èìâ ^öà, è ñèíà
è ñââòàâî äuòà. † Äíáðîñëàâà Áàððàèîâà òè è ñ
ìèèè âèøâuîèñâíèè è ñü òòâíèè~ìü ìîñòàâèñî
yũñíè è æèâîòâîðàme † êđũñòù Īàíu Äðàãèíèèu
áðàòù è ĩðîââñîì ìü äâîðü íàøü ò. ü (òèñuèü) ã
øèðèíà áè äâîðà òîãà ^ Áàèèèèâ zâíèâ
ñââüìíàââñâòà èàèü .... , à uzü Áâèâðîíèèu zâíèu
òðèââñâòù èàèüòù íuzü Ðàíèèâu, íuŸyü Áîããàíì ....
ìèu äèèíà òðèââñâòè èàèüòù, à uzü òàðââü àðüòù è
âìèüíâ ñòðàíì .... ìà äââââñâòù è ~âüíü èàèüòù.
Òâíà áè äâîðà òîãà wñîü èèòðü ñðââðà .... òù
ââîðà òîãà ñâîáîäüíü ñü êîèîâîzîìü àà ^ äüíüñèà
âà àè wáèââà Īàíî òèèè äâîðîìü, ;àèî è ñumè
âàmeíèèèü èuàè èìàòè òàðèzàòè ĩðèèñâòè, ĩðîââòè
.... ìü ààòè, àèè zâíâíèèè èòüè ñâ íàãã ^ íàñü,
èèè ^ íàøââà ðîãà íàñ .... íâèî~ âðâíâ Īàíà, à
zà wíü äâîðü mo ìü ĩðîââñîì àà ñâ íâ yu~ .... Ä
òîìü ñâââîèè ìüüü Äàáèæèâü, ìüüü Īâèàèà, Èâèèü
Ìèèàíîâü zàò êî Ðàíèèâèèè Ñòâíàíèèè, Ðàâîâüíü,
Äíáðîñèèèðü, Ìèèââü zàòù Ò .... àøèíü, Ñìèèü,
Äàâèèè, Èîèèàíü, Yèíü, Äuðèè, Ìèèèøü, Êuàèèè, ^
.... ðü Ñèèèèèèè, Ìèèè Òâèèèèèè. † Íàíèèèè
Íèèèèèèè. ^ íàòðâ Äíæè~ Īðèzðâíüñèâ èñüèèèè è òî
....''

Предвече опет пођемо да некако уђемо у руски конзулат, јер смо имали особиту потребу да се састанем са ваљаним и честитим руским консулом г. Јастребовим, али преко пута његових вратница непрестано, као што је већ казано, на једном ћепенку седео онај жандарски турски миралај и гледао у конзулове вратнице, пушећи страшну наргилу, као ној у јаје. Девет смо пута по овом опет пролазили па све узадуд беше. Ишли смо у митрополију ради женске школе коју смо прегледали и нашли да се

ученице врло добро уче, да има у школи реда, и да су врло разборите, бистре и даровите. Учитељка је једна стара српкиња из прека, коју изтера из Велеса Ђорђе Милетић рођени брат Св. Милетића уредника Заставе. Овај је се Ђорђе не само сам побугарио, него је још побугарио, завевши бугарски језик, у Штипу, Радовићу, Качанима или правом Качанику прастаром, Кратову и Велесу.

Ово је страшна и ужасна једна несрећа и изрод српски којег је Аустрија послала да шпиунише а утамањује народност српску у овим земљама, о ком ћемо у Велесу коју више прозборити. Са учитељком сеђаше и сестра садањег митрополита рашко-призренског г. Мелентија, бледа и увела женска правога типа грчког и јужног топлијег поднебља и ми се немогасмо ни овде, колико хтедосмо бавити, јер нас по говору страшно подозреваху, а разглашен пуцањ, дим и светлост под именом чуда у св. Ђурђу и како је један странац из ње изишао, приличио нас је узнемиривало и гонило да се повучемо нашем хану. Полазећи овом прегледасмо и цркву св. Николе, коју су пре неколико година ископали целокупну из земље и у којој сада очистивши је од земље и ђубрета служе. Чује се да је у њој нађено доста разне старине, али како се несмедосмо никоме јављати, немогасмо ни једну видети и прегледати као ни дознати, које су и из којег доба.

Одавде одемо у основну, или тако звану народну школу, за разлику од номиналне школе ваљаног и честитог патриоте срп. г. Симе Андрејевића Игуменова, у којој је само 2 ђака, и овде затечемо преко 150 деце, која се без икаквог реда и готово ничим не уче. У школи беше ограђен гредицама, као тарабом, један као кревет подигнут трем, на овом прострта рогозница, више ње покровац, на којем полеђушке лежаху даскал, или учитељ призренски са ћуловом на глави чибуком у руци и подигнутим ногама преко оне заграде, и то тако да му глава са горњим делом тела стајаше за целих 2 1/2 стопе, ниже пребачених и окружених преко оне ограде ногу, које су биле управљене право западу, или ђацима, а глава дрчаше доле теменом обрнута истоку.

На молбу да видимо шта му знају ђаци, заповеди нешто овима који почеше из прве скамије па т. д., све два и два одати око свију скамија, певајући страшно високим гласом некакву чудновату песму Султану цару. Они први пошто обиђоше око скамија изађоше напоље па тако редом све два и два сви, и ми у један мах остадосмо сами самцити са нашим славним даскалом. Ми смо држали, да овим ђаци показују своју неку вештину у певању, реду и поретку, и да ће опет оним истим редом вратити се у школу, али се запрепастисмо, кад их видесмо на улици где одлазе сваки својој кући ! Овом колачу нисмо се надали и покуњени, пошто шетајући и ћутећи проведосмо заједно са даскалом у школи 3/4 часа, вратисмо се у свој хан, док наш даскал весео на таквом уредном реду и поретку остаде да допуши свој дуван. Ето у овом се свему састоји просвета Призрена града нашег Краљевца и Цариграда.

Одавде смо идући у наш хан ударили и по четврти пут горе уз брдо да видимо већ помињату цркву св. Спаса задужбину наших слав. Неманића, али у ову нашу светињу немогасмо ући с тога, јер су Гоге отели њене кључеве од Срба и хоће да је поруше, да би тиме утаманили и уништили сву старину српску. Све су ово чинили и чине, веле, по наговору турске, аустријске и инђилијске, веле, славне владе, да би се само затарило све и сва што је негда било српско и што носи на себи тип и име српско. Око цркве су све саме православне куће овом узбрдицом па све до града призренског, који је пре 66. год. обновљен и тако кажу подигнут на урвинама старог ср. града. Брег на коме је овај прекрасан стари српски град само понављан и поправљан као стари дворци, а и зидине турцима, зове се: "Пространбрег" ово му име одиста и доликује, јер има прилично простора око себе а крај њега иде и пут којег је направио Омер паша силна потурица, пре неколико година, баш преко целог Шара. Више града је планина тако звана: "Цвиљен" огранак шаров.

У граду је једна џамија од старе срп. црк. св. Аранђела, а око ове стоји неколико лепих, по новијих турских двораца, од којих из једнога провириваше прекрасно румено лице мухамеданске српкиње призренске. У граду је и далеко чувена огромна тамница призренска, од које стрепе многи правоверци, но она их ретко кад и то ваљда у 60 год. по једнога виђа. Као да је само за Србе и њихове правде створена, те је препуна ојађене раје, у којој се васпитава, како ће у највећим мукама и најужаснијем гаду и нечистоћи испуштати душе. Кад се погледи испод града на вечно пушећи се и у магли Призрен, онда са тек у неколико схваћа његова огромноћа и ужас од силних и ужасних

урвина и развалина. Магла му је од дивне и прекрасне, студене као лед, прозрачне као васдух, а чисте као суза, Бистрице, која јури кроз сред Призрена срп. краљевграда, а и од многих извора, који са јужне стране из "Пространог брега" и "Цвиљена" на сваком месту из самог самотвора камена извиру и теку. У целој равници с једне и друге стране Бистрице подиже се огромна паланка мухамеданска, у којој се скоро сасвим губе куће међу огромним дивним и прекрасним вртовима. Само мунаре са џамијама, обојене срп. тробојом подижу се из зеленила и наказују худи и ништакни накаламак азијски на јевропско српско дивно и прекрасно земљиште.

Што напоменуемо српску тробоју, то хоћемо да о њој неку и ако мимогред и најкраћу рекнемо. У Приштини, Вучитрну, Митровици, Пећи, Ђакову и другим свима местима, главну и прву улогу у свима џамијским, текијским, коначким и приватних кућа потурица, у шарама, украсима и осталом игра главну, прву и скоро једину улогу тробоја српска и то: црвенорујна (вишњеви, која се овуда зове вишњеренк) плава и бела. Овим се и саме потурице, одрекавши се своје прађедовске вере, народности и језика у неколико, обелодањују и изобличавају да нису Османлије и друга која народност, но да су прави Срби и српске народности и ако су мухамеданци. У Призрену ова српска тробоја савршено је истисла све остале. Шаре на џамијама, мошеама, текијама, дворцима, засебним потуричким и турским кућама, састоје се из саме чисте српске и једине српске праве тробоје. Негледајући турски и потурички фанатизам и остало,

Призрен је и данас, што се овог тиче, опет престолница српског народа и као да изгледа да у њој и данас (по српској тробоји) живи само властела, најлепши цвет народа српског његови преставници, влада и остали. Као што рекосмо призренске чатрље зидане и замазане од шепера губе се у дивним и прекрасним вртовима, који доводе своје порекло још од краљице и царице Србије. Шта више сами типови изузевши врло мали број османско-азијског здепасто-округлог црног и жућкастомодрог шкипског, све је остало још и дан данашњи право и најчистије светлије и боље српско.

Погледате ли на људе до својих 30 год. а женскиње и до 90 и 100. све вам је неизказано бело и белје од сваког снега, а румевији од сваке руже и најбоље и савршеније румене боје, у свију су зуби беложућкасти као бисер, а лице млеко и крв које није у стању преснимити ни највећи вештак, нити се најсавршенијом вештачком и природном бојом може преставити боја њиховог лица и у овоме дивне и прекрасне живе и најсавршеније боје. Да ударите старицу од 100 год. по једном образу, прскао би други, али не од дебљине и округлоће, но од пуноће, једрине белоће и руменила. Православни од 30. год. па навише, као и женскиње турске од 15 па до смрти, чине на жалост ужасну противност и изненадност. У првих су лица, као да су им змије пили, због употребе многе и прејаке ракије, јаке скоро као шпирт, а тако исто и у мухамеданског женскиња, због кораном одређеног бојења и мазања лица власи и свега. До 12 год. девојчице у шалварама свију вера иду свуда слободно голе и не замотане, и од ове године па навише све је то умотано, завијено, али неје јадно жалосно, грбаво, егаво, ераво, сбабуњаво и т. д. као у Пећи, Приштини и другим прођеним местима.

Све на себи носи одпечаток, јачине, снаге, живота, моћи и величине, па и сама околина на све стране Призрена, то исто носи. С десне стране Бистрице стоји огромна, скоро сва обојадисана српском тробојом, тако звана Бајрак џами си, или царска џамија, тако проивана, што је подигнута од придворне цркве св. Неманића на оном истом месту где је ова била, као и од дворова веле душанових, а боље и правилније Неманићских, јер је Душан седео махом у Скопљу, који и јесте српски Цариград, док је Призрен. Приштина, Неродимље, Орид, Преспа, Београд више Орида сада у развалинама, садањи Арнаут Београд, Десник, У Епиру, Србици у Маћедонији, Прилип и више Зрче манастира спрам Прилипа у правој Србији управо Краљевград, као Рашка на Балкану, Кратово гробница краљева и царева српских. Овде су и дворци њихови били, а испод ове џамије и околни сада мухамеданских кућа иду ужасно огромни и дубоки праствари српски подруми, веле још и дан, пуни најважнијих срп. ствари и утвари. Баш од ове царске џамије, преко вечно шуштеће, хујајуће, таласајуће се и беснеће Бистрице иде дрвени и од плетера на десну страну накривљен мост, који се сав тресе чим човек корачи нањ. Прелазећи овуда ми смо моћно и снажно водили коња са леве стране, еда би тако одржали равнотеж, да се оба заједно с мостом, несурвамо у валовиту Бистрицу.

Скоро при другом крају наше шумадинско, али свакојако вредно и честито кљусе, опазивши магаре, којих је препуна турска, и којих је се јако бојало, скочи као бесно, у Бистрицу, а ми за њим; те се тако на општи смеј свију и свију вера и народности ту десивших се, окупасмо.

С леве стране Бистрице, а баш на југоисточном крају, подиже се друга прекрасна, тробојом српском обојена џамија, она је направљена од придворне цркве веле старог Југ Богдана и његових предака, а ту су му и дворци били које причају и Срби и Турци, као и за оне Неманићске. Пред џамијом су липе и јаворови још из доба св. Неманића. Веле, да Бистрица овуда тече све од оног доба, у ком је Синан паша разоривши св. Аранђела Душанову цркву испод Вишеграда и направивши од њеног камена своју сада тако звану Синан пашину џамију, овуда ударила да протиче, па и протиче непрестано циљајући на Синанпашину џамију да је однесе и поруши. Из прекрасног дела г. П. Срећковића под именом: "Синан паша" види се да му је и гроб однела. Од то доба она непрестано плави овуда и чини грдну и огромну штету и то увек, веле, лицем на Аранђеловдан.

Тако је ударила и пре 28 год. и то 1842 год. па је све и сва разрушила и однела. Што је се и ова поплава догодила лицем на св. Аранђела, по поплави на 2 год. насилник тадањи призренски некакав Алиф ефендија, нагна цео народ, овај доврши и оно мало урвина од св. Аранђела Михајила, и од камена његова подигне данашње зидине око Бистрице, те тим до сада спасе овај део Призрена од грдне штете и поплаве, јер се држи, а и непрестано говори и прича овде, да Бистраца неће ни један и најмањи камичак да однесе од св. Аранђела. Тако је се учинило и са џамијом Синан-пашином и свим оним зградама и тврђавама, које су од св. Аранђела, па тако је се до сада учинило и са овим зидовима, којим се чувају од њене поплаве, а који су од урвина св. Аранђела.

С леве стране Бистрице, ниже царске, или барјак џамије, на једној литици, почев од самог у камену усеченог пута па за 3 хв. висине, стоји, на самом самотвору камену, још и дан данашњи трагови од прастарог српског живописа, веле, цркве св Пантелије. На неколико места из исте литице извире најдивнија и здравија вода, која водоскоком улева се у Бистрицу. Пошто смо и то прегледали, видели једну целу породицу од 7 душа из Гнилана, која је дошла да се покрсти, тумарали и ходали којекуда по Призрену, видели преко 50 ком. срп. старих и то златних новаца краља Милутина, цара Душана, Лазара, Вукашина, па и Бранковића Вука, али сребрн, и Андреаша у двојице њих, и то Срба и т. д. опет смо се вратили у наш хан, који је био и турски и баш код Синан пашине дивне и огромне џамије.

Помињати новци српски и то златни, нису били позлаћени, као што су у нашем музеју, него су били од чистог злата, о чему смо се уверили секући их и вртећи. Ови су их људи ископали, веле, по једној прастарој књизи у једне потурице у селу Реци, куд су нас звали да је видимо и прегледамо. У књизи су биле написане све царске и краљевске оставе, као и гробнице, а тако исто где су и који били рудници и где су се и који новци ковали, и где и који владаоц доцније пренешен и сакривени. Књига је била одвећ важна, али се ни за који новац неизпушта из руку. Ми смо свуда и у свима прођеним паланкама праве Србије слушали, како увече петкова, кад се читају молитве за покој душа царева, најзнатнијих турских људи и светаца, веле, помиње и име баба Милеве, веле, шокице са Косова која је издала Милоша, Обилића, Србе и срп. царство на Косову, — и тек смо се одмарали у натем хану, кад заурлика на викалу Синан-пашине џамије младо једно богословче, о којем знајући турски језик око нас седећи одиста рекоше спомињу и баба Милену и њено срп. порекло.

Пријатељи нам се обећаше да ће од самих тих богослова добити и послати нам те молитве, па их ма шта стало, али до данас још не учинише, те тако и ову свеску у неможе нам та молитва ући, ако одиста постоји, јер ми незнамо турски па да се о томе уверимо. Рекосмо да су овде турски богослови, па при томе и остајемо, јер је призренска богословија турска, веле, после Цариграда највећа и најбоља у свој турској царевини. Горанци гласом и турском лепотом урликања, први су на гласу у свој царевини и из ње се бирају царски викачи чак за цариградске царске џамије и по целој турској. У овој је турској богословији неколико десетина, а веле и стотина, богослова међу којима је више од неколико десетина самих већ прилично у годинама Черкеза, и неколико десетина Горана, или који се рачунају да су мухамеданци, а у ствари су више православни Срби, но Срби мухамедовци.

Сви ови, а нарочито Черкези, петковима, кад се неуче и кад им родитељи долазе, чине ужасне и неописане зулуме и насиља и то таква, да тај цео дан, а нарочито пред вече, несме нико од хришћана овуда да пролази, а да ноћу иде, нема ни спомена. Кад смо ми пролазили био је већ мрак и урнебес од неколико стотина дивљих гласова излазећих из српских, швапских, черкезских, османлијских, циганских и т. д. мухамеданских грла, на арапском језику, био је тако ужасан, да би се и највећем зверу стужило и згадило; и то Турци држе за лепо и најлепше. Стотинама их је било јурнуло на улицу да виде ко иде, па кад нас, три несретника, приводно горих од њих, видеше шкргутајући зубима и урликајући као бесомучни тргоше се натраг. У нас је рука стајала на реворверу, а наши другови и саме потурице држали су се за своје пиштоље.

Ми смо мало завиривали и око огромне Синан-пашине џамије, на којој је више од 70 прозора, око којих су излупани и изрезани у камену крстови. Шта је унутра у џамији незнамо, а с поља осим шара од српске тробоје, једног као трема са огромном собом у којој слушају фанатизам последње године турски богослови, место где је, веле, био гроб Синан-пашин и још маловажних ситница и гадости разне, — невидесмо ништа више. Сутра дан рано и пре зоре, пошто смо још прошлог дана, потписали пасош, морадосмо да се кренемо из Призрена, јер су, по овоме и околини, већ тражили неког човека из (кнежевине) Мораве, који је под именом куповања коња, (ова се куповина увек вртила турцима по глави), дошао био, да буни свет и коме је раније одређено да виси на призренским вешалима, но што дође до своје границе; Нас је особито узнемирио и тај глас, што нам у очи српска учитељка рече да се сумња, да смо из дибарске нахије; што се чудо о св. Ђурђу и то старом разне се по целој вароши, које се разнo тумачише; што је један странац, непрестано облетао око руског конзулата, с намером да у овај уђе, па због турског прежања не ушао; што је неки странац изашао из цркве св. Ђурђа, попови ову засташе нзнутра отворену и т. д. У турака, у овим стварима, нема шале. Њих је известио аустријски конзул, да је тај човек у Призрену, а преко Сарајева видели смо да су још и у Приштини распитивали зањ.

Да небеше овог, ми би се још дуже бавили у Призрену, а овако морали смо се кретати и ићи, без да се зна куда смо и којим смо путем отишли. По нашем обичају и савету вођа, ми скоро нигде неидосмо: "царском џадом" или путем, но увек куд иду вуци и хајдуци. Нама је се овај и овакав пут допадао више и боље од тако званог царског, који је био начичкан царским плаћеним разбојницима, док су ови остали обичним, простим и неплаћеним лупежима и разбојницима.

Југоистоку од Призрена све уз Бистрицу, по уској прокопаној у самом самотвору камену путањи иде се за једно скоро добра пола часа, па се долази до испод старог града, веле, Душанова, а управо званог; "Вишеграда"- а како је се звао онај више дан: паланке Призрена, сада тако звани турски, неумедe нам нико да каже. Ово је само необорим доказ, да је се онај сада тако звани: "Душанов град," а пре Душана, и у његово, време звао: "Вишеград."

С једне и друге стране обале бистричине, негледајући на толике силне и прекрасне воде у Призрену и њихове изворе, свуда и на сваком месту, — непрестано Срби мухамедовци граде силне и мдоге водоводе и троше немилице силан и грдан новац, да само што бољу и здравију воду доведу у паланку Призрен. Доводећи тако најздравије и живље воде, једна је се беглербеговска породица сасвим затарила и осиромашила; толика је навика правих Срба, извесно још од доба краљевине своје и православља свога. Ми смо се провлачили кроз изсечине у самим литицама и самотворним ридовима, видели смо где се теше бели зеленикасти мрамор за нову призренску помињату црк. св. Ђурђа и с каквом се и коликом муком то ради, а нарочито довлачи. Пошав од паланке Призрена па све до Вишеграда, или сад тако званог града Душановог и с једне и друге стране обале бистричине, стоје све саме урвине, трагови од ових и остало, чиме се казује да је некада цео тај простор од добра 1/2 часа био засељен и насељен. Особито се овуда, и на сваком месту, виде трагови од живописа у бив. испосницама, од којих и дан данашњи има целих и читавих, али већ савршено неприступних.

Планине и брда око Вишеграда незнађаше нико да нам каже поименце како се зову, него их све скупа зову: "Карапоток" што ће рећи: "Црнипоток." Овако су ову месност прозвали по речици једној, која се још и сада тако зове, а стоји ниже поменутог града. Но и ова речица у старо доба звала је се другчије; Црни, или Кара-поток, прозвана је тек од времена Синан-пашиног, јер је он овде баш

на овом месту и око ове речице у боју са Призренцима, веле 50.000 ових на месту оставио, а остало рањаво и изсакаћено призренске српске војске, повукло је се у Призрен, у ком такође није могло одолети издајнику своје вере и народности Синану, него је које изгинуло, а које изтурчило се: те је од туда оволико Турака или изтурчених Срба у Призрену. Цео Вишеград, као обично сви стари српски градови, дели се на три главна одељка, или града, од којих је један био дољни, други средњи, а трећи, од којег се и данас урвине виде истина најмањи, али највиши и знатнији, горњи.

Са врх горњег града па све до у само дно Бистрице, спуштао је се подземни шупљи, као и надземни, зид, од којег још и данас на сјевероисточној страни стоје огромне урвине од бив. огромне округле куле. Више ове је ишао ужасно огроман и висок мост над Бистрицом, који је и с једне и друге стране имао огромне жељезне вратнице. Мост је овај служио и за загативање Бистрице и Црногпотока, који су градили огромно, ужасно и преко неколико десетина хвата дубоко језеро, око целог града и то пре Душановог доба. У дољњем и средњем граду, којих простор скоро није мањи од београдског града, стоје огромне урвине и развалине, можда још старије од доба Неманићског. Не само овуда, и у ова два града, него чак и у оном малом на врху, до којег се само најваљанији момци могу попети, разна лица и дружине непрестано су тражила, па и данас траже Душаново и Неманића благо, са силним и огромним оставама. Ово су исто чинили чак и конзули, па и саме разне турске валије.

Тако је аустријски конзул у оном горњем и највишем граду тражећи паре, наишао на Неманићски и Душанов кладенац, у ком су биле неке многе и силне ствари старо-српске, а у дољњем и средњем граду налазили су: мачева, стрела, копаља, буздохана, некакве многе гвожђурине, некакве огромне треношце и остале ствари. Цео тај простор, од сва три града, или планина на којој су градови, са две стране опкољава река Бистрица, а са треће Црнипоток, те је тако са све три те стране савршено неприступан. Са четврте стране, и то југозападне, одваја се од планине Шаре и њених огранака огромна и ужасна провалија, преко које је Синанпаша провео своју војску, те иза леђа изненада ударио призренцима са страг, потрљо их и савршено уништио, убив на месту битке 50.000 људи. На свима врховима огромних планиница виде се огромне урвине од бив. кула и стражара, а западне још имају и тројне бив. валове.

На врху горњег града стоји још пола разорене Душанове куле са околним платнима градским. На кули су још и данас два огромна отворена и два слепа прозора, у којима се познају трагови од слике Душанове, веле, и жене му, мајке цара Уроша, али су оба та лика, и цео натпис непрестаним гађањем из пушака избобијали и утаманили Турци. Причају старци свију вера, да је Душан био огроман и на црвеном коњу, а царица је седела на престолу. Један хоца био је се попео на североисточно платно тог највишег града и хтевши да га потурчи одпочне да пева намаз (молитву) заврти му се од огромне висине мозак, и веле Душан га озго гурну, те падпе доле сав раздробљен у најситније комадиће. Од тог су доба гађали непрестано Душана, докле му нису слику сасвим куршумима утаманили, а овај обичај гађања у неприступне и недодирљиве старине српске изумеле су азијске хоце и дервиши; те се он сада сматра за најсветију дужност свију правовераца, који се најтачније и врши у свима бив. срп. земљама, а сада под Турцима.

Баш испод лика Душановог, можда за 2000 стопа, ако нема и више, стоје трагови од бив: огромне и можда најдивније, веће и красније цркве у целом српству св. Аранђела, у којој је Душан био погребен. Од ње се сада једва трагови познају, а зналци причају, и за олтар, и за место где је био гроб Душанов, а казују од прилике где је које кубе од њих 25 стајало и т. д. Само се ово зна, да је огромна од сувог злата јабука бив. на најглавнијем кубету, кад га је Синан са својима обарао, пала у Бистрицу и вода је исту некуда однела. Неколико десетина тисућа душа десивших се ту тражило је исту и нико је немогаше спазити и наћи и ако је могло у њу стати преко 60 акова воде вина и чега другог, дакле преко 3000 ока. Она је била сва сливена од чистог и сувог злата.

Још се добро познаје бив. зид око св. Аранђела, од којег испод једне његове бив. куле и њених садањих остатака високих за 20 хв. непрестано протиче вечно хујајући и пенушећи се престудена Бистрица. Чудо је дивно како се ово кулино платно несруши, кад баш испод његових темеља протиче Бистрица. Осим црк. св. Аранђела овде је било још неколико цркви, а у највишем

граду још и данас стоје високи зидови од бивше црквице, из које су односили до скоро многе и разне ствари и утвари. Па не само са ове леве стране бистричине, него и са десне у самим ридовима, и литицама биле су још многе цркве, као што је и град стари прелазео чак преко Бистрице, ова је кроз сред њега текла, а он је над њом висио и лебдио, чиме је се показивала сила, изображеност, величина, слава и богатство српско. Као што кроз сред Призрена протиче дивна и страшна Бистрица, тако је она и Вишеград делила на два главна дела, од којих се и данас на једној и другој страни виде трагови.

Наш вођ, познаник са оном потурицом у које је помињата стара књига, виђаше у сваком месту оставе и богатства. Шта више свака шупљина, округла и налик на писмо. "О" на оставшем платну од куле, испод које протиче Бистрица, као и на свима супротним литицама, значаше, по његовом држању, ништа мање, ни више, до: "онде" т. ј. право је онде остава и т. д. Прича се да је тело Душаново, такође сачувано и сахрањено, али где је нико нам неказа, и ако доцније дознадосмо и за ово где је. Прича се и говори још о многим стварима и то врло важиим, као крунама државним архивама, регалима и т. д., о којима нећемо ништа говорити, из многих и разних узрока, као и о многим старинама и оставама.

Репринт издања из 1871. године

Издавачко књижарско предузеће

"НИКОЛА ПАШИЋ" Београд,
Трг Н. Пашића 9 тел. 011 / 32 35 311

За издавача Љиљана Танић, директор

Уредник Миодраг К. Скулић

ПУТОПИС
ДЕЛА ПРАВЕ
(СТАРЕ)
СРБИЈЕ

(III књига)

од М. С. Милојевића

У Београду,
у Државној штампарији,

1877.

Штампа "ДРАСЛАР ПАРТНЕР",
Београд, Далматинска 47

Тираж
500 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1-992

МИЛОЈЕВИЋ, Милош С.
Путопис дела Праве (Старе) Србије. Књ. 3
/ од М. [Милоша] С. Милојевића. - Београд :
"Никола Пашић", 1998 (Београд : Драслар
Партнер). - VIII, 246 стр.; 21 см

Репринт изд.: Београд, 1877. - Тираж 500.

а) Србија - Путописи

ИД = 63260684